

TIGHT BINDING AND TEXT PROBLEM

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204464

UNIVERSAL
LIBRARY

26-2-26 MAT 44 *Rev. P. Pinochet*
2-3-58 *7. CE*

- 1 Nov 1950

- 1 NOV 1951 9/сек В.В.Н.

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T610
Accession No. T3207
Author శ్రీమద్భగవద్గీత
Title ఆత్మభవ నివృత్తి 2.5.03.5000

This book should be returned on or before the date last marked below.

అనుభవ పశువైద్యచింతామణి

గ్రంథకర్త :

పశువైద్యవార్య, r

యేజెళ్ల శ్రీరాములు చౌ

ఇండియా గవర్నమెంటు ఆల్ ఎగ్రికల్చరల్ సైన్సు

రైవ్‌స్టాఫ్ ఆఫ్ మెడిసిన్ (ఫిల్డ్).

ఆంధ్రజాతీయ యూనివర్సిటీ కళాశాల ప్రెసిపాట్,

సహదేవ పశువైద్య పాఠశాల ప్రొఫెసరు.

1945

ప్రకాశకులు :

ది మోడరన్ పబ్లిషర్స్, తెనాలి.

కాపీరైట్

[మొదట 10-0-0.]

తృతీయ ముద్రణ
(*War Addition*)

పల్లెలోనున్న లైసు క్లాకులను
శేకుండ తీసికొనరాదు.

తెనాలి లక్ష్మీ పవర్ ప్రెస్ నందు
ముద్రితం బడినది.

OPINIONS

Anubhava Pasuvydyā Chintamini is a most welcome Telugu work on cattle, their diseases and treatment. The author is Dr. Yejella Sreeramulu Choudari, Founder and Veterinary Doctor-in charge of the Ayurveda Veterinary Hospital and School. He has published several other works in Telugu such as Pasuvydyā Vastuguna Deepikā, Pasu Netra Chikitsā, Pasu varana Chikitsā, etc. He has also promised to publish Pasuvydyā Sastra by Sahaḍeva and Aswavydyā Sastra in Telugu. The present work is a Practical treatise, illustrated, with exhaustive information on several important points generally not dealt with in books written in Indian languages. The first chapter deals with maintenance of cattle, cattle-dealers, pastures and such other introductory matters. The second chapter deals with important points of cattle in health and what the stock-owners and the doctors should observe in dealing with cattle. The third chapter deals with the various breeds of cattle. The fourth one deals anatomy and physiology—rare things in the books of this kind in the local languages but very important subjects which every stock owner should know. The fifth chapter deals with the normal condition of cattle and the deviation from this with a view to help the diagnosis. It also gives information as to the different forms and modes of administering medicines. The sixth chapter deals with the disease of blood and the seventh with obstetrics. The eighth chapter deals with the diseases of alimentary tract, liver, etc. The ninth deals with the various diseases of the nervous system. The tenth is devoted to diseases of respiratory system. The eleventh deals with those of the head and the twelfth with the diseases of eyes. The thirteenth chapter deals with diseases of urinary system. The fourteenth chapter is devoted to the Oedematus and other swellings of various parts or organs. The fifteenth chapter deals with the various growths, tumours and neoplasms. The sixteenth chapter deals with the maintenance of milch cattle and the several diseases affecting them. In the course of this chapter, the milk, its several products, the milkmen and the vessels also receive attention. Treatment of wounds is dealt with in the seventeenth chapter.

Feeding and rearing of calves receive attention in the eighteenth chapter. Their diseases also are dealt with in the same chapter. Diseases of throat, ears and teeth are dealt with in the nineteenth chapter. Diseases of locomotor system dislocations and fractures, are dealt with in the twentieth and twenty first chapters respectively. Castration by Burdizzo and other methods is dealt with in the twenty-second chapter. Criminal poisoning, its diagnosis and treatment are also found in the same chapter. Skin diseases are dealt with in the twenty-third chapter. Reptiles including various poisonous snakes and insects and their bites are dealt with in the last and the twenty-fourth chapter.

The author while dealing in all these aspects has adopted what is best both in the ancient Indian system and modern Allopathy, in his experience. He is himself an agriculturist, and has devoted much of his time, energy and attention to improving, treating and maintaining cattle. He has also been training a number of rural veterinary practitioners in his veterinary School at Angalur. An addition of a glossary of several Telugu names of each drug would proved very useful as one and the same drug is known by different names in different parts of the country. This book is a store house of useful veterinary knowledge and should therefore prove of great practical value to every Telugu knowing stock-owner, veterinary student and practitioner. This book further proves—if proof is ever required—that it is quite possible to write works in Indian vernaculars on modern scientific subjects, for the benefit of the vast number of people in this country. If this country should derive benefit from the modern veterinary science, a number of such books in the local vernaculars and workers of the type of Dr. Yejella Sreeramulu Chowdari should come up all over the country.

This book in Telugu deserves to find a place in every library, school, panchayat and co-operative society. We have great pleasure in recommending this also to every Telugu knowing Veterinary practitioner and student, to include it in his library.

(Sd.) M. S. SASTRY, G. B. V. C.,
General Secretary,

All-India Veterinary Association,
who has been awarded a Gold Medal by the
Bombay Veterinary College
Golden Jubilee Celebration Committee
in appreciation of his services. Newly elected
Treasurer, the A. I. V. A.

Visited to-day. Very much pleased to see Dr Sriramulu taking interest in the rendering veterinary aid. He treats both medicinal and surgical cases of a minor nature. I am glad to know from him the interest he takes in educating the ryots regarding the protective measure adopted by the Veterinary Department against the common contagious diseases. He has also shown me to day a few of his publications. He takes great pains to show a great zeal in his attempts to render service to dumb creation. He deserves encouragement.

(Sd.) C. V. RATNAM,
Dt. Veterinary Officer, Bezwada.

Visited the Ayurvedic cattle hospital conducted by M.R.Ry. Yejella Sriramulu Garu. It is gratifying to note that he has treated 2917 cattle during the year. He takes great interest in cattle welfare and deserves every encouragement.

(Sd.) K. B. NATESA IYAR,
Ag Dpt Veterinary Officer, Bezwada.

To-day I have visited the Veterinary Dispensary conducted by M. R. Ry. Yejella Sriramulu Garu. It is the dispensary in which the treatment of cattle is done by Ayurvedic line in a very good and satisfactory manner. He has greatly improved his knowledge in Veterinary science and he is also training up students (about 16 in number) who have come to the institution from different parts. I am very glad to say that the institution has been registered by the Government and as a result of that more students have joined the institution. He is giving a satisfactory treatment in both medical and surgical cases. He has also got a good knowledge about contagious diseases of cattle.

(Sd.) K. M. PERANNAM,
Touring Veterinary Asst Surgeon, Gudivada.

We are very much pleased to visit the Ayurvedic Veterinary Dispensary and college owned and run by Dr. Y. Sriramulu. There are about 16 students in this college who are taught veterinary science on Ayurvedic lines. He is treating cases with great interest. He deserves encouragement,

(Sd.) N. V. SUBBARAO, G. M. V. C.,
Veterinary Surgeon,
(Sd.) S. SRINIVASA RAO,
Municipal Veterinary Asst. Surgeon, Bezwada.

I have visited Ayurvedic Veterinary Dispensary, and am glad to note that it has improved by leaps and bounds in a very short time. I find him doing immense good work to dumb animals. He has much improved the Ayurvedic Veterinary Science by contributing many books and deserves encouragement from all quarters.

(Sd.) R. VEERASWAMY NAIDU.

Touring Veterinary Asst. Surgeon, Bezwada.

N. B.—Opinions of other eminent persons of high rank such as the Chief Secretary and other Ministers of the Madras Government the Congress Leaders, Rajahs, Provincial and Central M. L. As, District Board Presidents, and officials belonging to the Health, Revenue, Agriculture, and Education Departments, etc. are omitted here, for want of space. Many important resolutions to give full support to this System and treatment, were passed at several meetings, including the All India Kisan Sabha. Testimonials and certificates of genuine thankfulness for the good publications produced and their inestimable value in times of need, are received in an abundant measure. Opulent landlords and Zamindars showed their genuine love and sincerity of support, for the institution, by sending their candidates for training. Advices are even now given orally and through correspondence to many a difficult case. A monthly journal by name "Pasu Samrakshana" has been started and run for many a year, and did much service to Veterinary science, but unfortunately, it has now been stopped from publication, owing to lack of funds and financial backing.

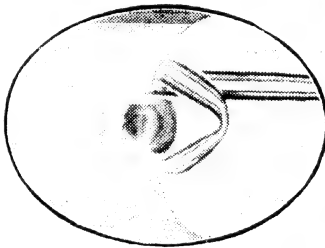
కాశ్యతోదారకులు

శ్రీశ్రీశ్రీ ప్రసాదు రాజు

యార్లగడ్డ శివరామప్రసాద్ బహద్దర్
జమీందారుగారు, B. A., M. L. A.,

చల్లపల్లి

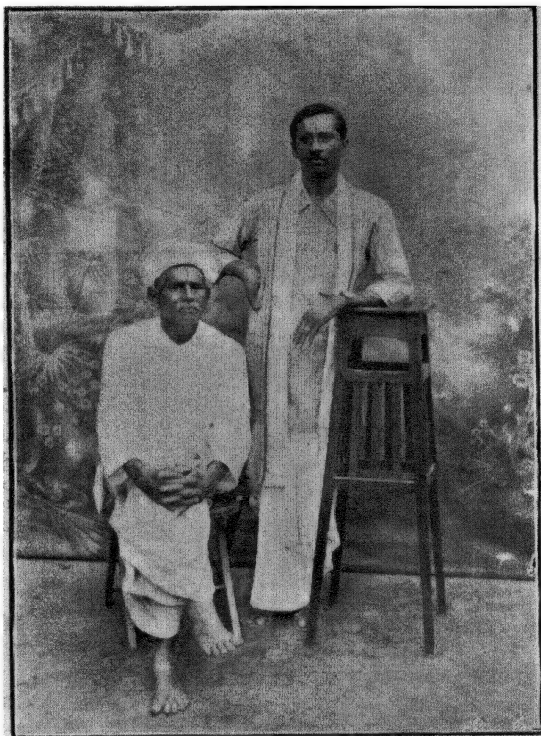
శ్రీయందూరి శ్రీరామయ్యచారిగారు

ల్యాండులాడు,
యలవర్లు (తెనాలి తాలూకా)

శ్రీగుంటపల్లి సూర్యనారాయణచారిగారు

ల్యాండులాడు,
వెదనాటిపాడు (గుంటూరు జిల్లా)

డాక్టర్ యేజెళ్ల శ్రీరాములు
ఆయన తండ్రి రాఘవయ్యగారు

పశు వైద్య గ్రంథమాల, తెనాలి.

శాశ్వతోద్ధారకులు

మ. రా. శ్రీమంతు రాజా యార్లగడ్డ శివరామప్రసాద్ బహద్దర్ జమీందారుగారు,
M. L. A., చల్లపల్లి.

- ,, డాక్టర్ ఉప్పల సుందరరామయ్యచౌదరిగారు, M.B.B.S. బ్యాంకర్, తెనాలి.
- ,, యలవర్తి శ్రీరాములుచౌదరిగారు, ల్యాండులార్డు & బ్యాంకర్, తెనాలి.
- ,, గుంటుపల్లి నూర్యనారాయణచౌదరిగారు, ల్యాండులార్డు & బ్యాంకర్,
పెదగొట్టిపాడు.

ఉద్ధారకులు

- మ. రా. శ్రీమల్లుపి నీతారామశాస్త్రిగారు, ల్యాండులార్డు, తుంచవరం.
- ,, గొట్టుముక్కల రామకృష్ణయ్యచౌదరిగారు, చింతాయపాలెం.
  - ,, వేగేపిఠ కనకయ్య వెంకట సత్యనారాయణరాజుగారు, ప్రొప్రయిటర్,
పాండువ్వ (ప. గోదావరి).

మహారాజపోషకులు

- మ. రా. శ్రీ ఆలపాటి వెంకట్రామయ్యగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, మన్నె సత్యనారాయణగారు, యడ్లపల్లి.
  - ,, అలపర్తి సత్యనారాయణగారు, యడ్లపల్లి.
  - ,, వేదాంతం లక్ష్మీనారాయణ పతులుగారు, బి. ఏ., బి. యా., తెనాలి.
  - ,, కోగంటి సోమయ్య, సన్నపనేరి సోమయ్యగారు తెనాలి.
  - ,, వేజెళ్ల రాఘవయ్యగారు, తెనాలి.
  - ,, కోగంటి తాతయ్యగారు, మునిసిపల్ కౌన్సిలర్ - తెనాలి.
  - ,, చిమ్మగడ్డ చంద్రశేఖరరావుగారు, వో నేపూడి.
  - ,, గోవాడ రంగనాయకులుగారు, మాచవరం.
  - ,, ఆచంట బుచ్చిరాయుడుగారు, ఆప్పికిట్ల.
  - ,, పిడికిటి నీతారామయ్యగారు, గుండిమెడ.
  - ,, కోగంటి నూర్యనారాయణగారు, క్రొవ.
  - ,, బొన్నలగడ్డ పులయ్యగారు, క్రొవ. [బ్రాహ్మదిక్కాల.
  - ,, పశువైద్యాచార్య గుంటూరి వెంకట ఆప్పలసంసిహారాజుగారు,

మ. రా. ౧౧ మద్దూరి నాగిరెడ్డిగారు, బ్రాహ్మణగొట్టూరు.

- ,, వెనిగండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు - వోనెల్లాడి.
- ,, మద్దూరి జగపతిరావు పంతులుగారు, మున్నంగి.
- ,, చోడవరపు వెంకటమర్కారావుపంతులుగారు, మున్నంగి.
- ,, పశువైద్యాచార్య జి. అక్షుణరెడ్డిగారు, బ్రాహ్మణగొట్టూరు.
- ,, పాలమూల వీరరామచంద్రరావుగారు, కిత్తురం.
- ,, కొల్లిపర వెంకటసుబ్బయ్యగారు, పెనమర్రు.
- ,, కోగంటి వెంకటసుబ్బయ్యగారు-తెనాలి.

రా బ పో మ కు లు.

మ. రా. ౧౨ డాక్టర్ సి. హెచ్. మురళీరావుగారు, కేపల్లె.

- ,, కోగంటి శివయ్యగారు, తెనాలి.
- ,, కోగంటి తిరుపతియ్యగారు, తెనాలి.
- ,, రావి వెంకటయ్యగారు, తెనాలి.
- ,, రావి చినఅక్షయ్యగారు, తెనాలి.
- ,, యర్రా వెంకటసుబ్బయ్యగారు, తెనాలి.
- ,, ఎరకరాజు కనకరాజుగారు, కొడితినాశ.
- ,, ఆదమశెట్టి పిచ్చయ్యగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, ఆలపర్తి వెంకయ్యగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, ఆలపర్తి నాగభూషణరావు, యడ్లపల్లి.
- ,, ఆలపర్తి వెంకటేశ్వర్లుగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, మునుపూరి నువ్వారామయ్యగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, దాసరి లింగయ్యగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, దాసరి సుబ్బయ్యగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, ఆలపాటి నారాయణగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, ఆలపర్తి వెంకట్రామయ్యగారు, యడ్లపల్లి.
- ,, గొట్టుమక్కల అబ్బయ్యగారు, మొలిపాడు.
- ,, కొరుమంచి బసవయ్యగారు, కం. కొంపూరు.
- ,, కొరుమంచి వెంకటసుబ్బయ్యగారు, కం. కొంపూరు.
- ,, గాదిరెడ్డి వున్నారెడ్డిగారు, చురూరు.
- ,, పశువైద్యాచార్య వేజుల్ల వెంకటనరసయ్యగారు, వేజుల్లపాలెం.
- ,, వేజుల్ల వెంకటసుబ్బయ్యగారు, పల్లెకొన.

మ. రా. శ్రీ వేజల్ వెంకటసుబ్బయ్యగారు, రుద్రవరం.

- „ వేజల్ వెంకట్రామయ్యగారు, రుద్రవరం.
- „ ఎడ్ల సాంబయ్యగారు, చిలువూరు.
- „ గడ్డిపాటి కోటయ్యగారు, ప్యాపర్రు.
- „ బెల్లం రాఘవయ్యగారు, కేశవరప్పాడు.
- „ కొమ్మారెడ్డి బాపయ్యగారు, పోతుూరు.
- „ పరుమూరు బసవయ్య చౌదరిగారు, ల్యాండులూరు వడ్లనూడి.
- „ మండలపు శంకరరావుగారు, నడిగడ్డపాలెం.
- „ ఆన్నే వెంకటనారాయణగారు-చిలువూరు.
- „ కొనేరు నరసింహారావుగారు-గొడవర్రు.
- „ తలశిల నానుసుయ్యగారు, నా గాయలంకి.
- „ వేమూరు వీర రాఘవయ్యగారు-నేలపాడు.
- „ నక్కతి అంజయ్యగారు, తెనాతి.

శ్రీ ముదునూరు గోపాలరాజుగారి ఎద్దులజత
వెలగదుర్లు - ప. గో. జిల్లా.

ప్రథమ ముద్రణ పీఠిక

శ్రీ ప్రొఫెసర్ : ఆచార్య : ఎన్. జి. రంగారావు, ఎం. ఎల్. ఎ.,
(నెంటర్) డి. డి.,

ఇంగ్లీషువారికి గుఱుములు, అరబ్బులకు ఒంటెలు యెంత ముఖ్యమో, మనదేశపు వ్యవసాయవలకు పశువులంత ముఖ్యము. పశువులు లేనిచో నిలగిరిజిల్లా మామూలు తాలూకా రైతులవలె ప్రజలే చిన్నగడ్డపారలతో భూమిని కృశ్యగించి సాగుగట్టి విత్తనములు వేయుట, మాగాని భూముల దమ్ముచేసి విత్తనములవేయు టాదిగాగల సకల మైన పశుకృత్యముల చేయవలసియుండును. ప్రజలు మనుష్య కృత్యములు చేయుటకు బదులు పశుకృత్యముల నొనర్చవలసివచ్చుటెంత యన్యాయమో, అనాగరికసితియో, గ్రహించుకొనుట నులభము. అట్టి అనాగరికసితినుండి హిందువుల బయల్పడవలసి వారికి సాంఘిక మానసిక వికాస మొనర్చుట కవకాశమిచ్చినందువలననే హిందువులు తూర్వకాలముండియు పశువులన్న విశ్వాసపూర్వకముగ పేరును జూపెట్టుచుండిరి.

మనుష్యులకు సర్వసాధారణముగా స్నేహభావముగా నుండదగు జంతువుల కేగిమించుట పెంచుట వారివండు సాంఘిక యలనాటులలో నొక్కటైయున్నది. అరబ్బులు గుఱుములను, ఫ్రెంచివారు ఇంగ్లీషువారు వీల్లులు, మక్కలను, రాజులు జమీందారులు లేళ్ళు పిట్టలను, తుదకు మనదైరాగులు కానెజులను, ఎట్లుపెంచుచున్నారో! అటులనే మన రైతులు వారి శ్రీమణుల ఆవునూడల సావటయగు, ఎద్దులను బోషించుటయందు తమ ప్రేమభావములను జూపెట్టుకొనుచున్నారు. ఆవు చిక్కిన దన్ను, ఎద్దు పెనెగొట్టిపన్ను, నేద జబ్బుపడినప్పుడు, వృద్ధమానవ మొందని రైతు, వానిభార్య, తుదకు నుచున్నవీయులంతయు కాపించును. ఆ చిక్కి కమ్మనినుఖినుగు దూడలు, నూడిపెయ్యల, పెదలుటకు మనసాప్యక, కాస్సురాక, తపాతహపడుగున్న పల్నాటి రాజ్యప్రధానమంత్రి కాబోవు శ్రీ జిజ్ఞీసారాయగారి “నాయకురాలు” పత్రికైతుయొక్క గృహిణియందును మూర్తీనించుచున్నది.

భనికుడగు, అదృష్టప్రాయుడగు, యోగ్యుడగురైతు ఏ గ్రామమునందు చనిపోయినను వానికి కైఫీయ బహుకాలము నిల్పుటకై మన ప్రజ లొకను దేశముల నలుప్రక్కల ఆంబోతెగ్గలను వేయుచున్నారు. రైతుల యభిప్రాయమునండింకిన పాఠశాలలు, దేవాలయములు బావులు సరములు కంటే తమ తమ గ్రామముల పశువుల క్షేమసంరక్షణము జాత్యాభివృద్ధియే చేరు నిల్పుటకు ముఖ్యమగు దాగులు. ఒక ఆంబోతెగ్గు చనిపోయినప్పుడు జరుగు యుత్సవము ప్రజలందరు ఆయాంబోతెగ్గున కొనంగు వారతులు

అదినమున గాగ్రమునందెల్లడల వెల్లెడు విచారమును గాంచినవారెల్లరకు పరిజాసామాన్యమునందు తెలిసి తెలియకయే పశువులవృద్ధినిగూర్చి, వాని శుభమునుగూర్చి ఎంతటి యాతురత క్రద్ధయున్నది గ్రాహ్యముకాగలదు. కాని మన దురదృష్టవశాత్తు యీ కాలపు విద్య నభ్యసించువారు, విద్యాధికులు, రైతులన్నవారికి ప్రేయముగ జీవములన్న, వారికి సంపదల పాడిపంట నొసంగు పశువులన్న ఉదాసీనభావముతో నున్నారు. శ్రీ కృష్ణారావుగారి “సంక్రాంతి” నందలి “ధాన్యలక్ష్మి” సంక్రాంతి కొక్క మెరపు మెరసిపోయినది. శ్రీ రామిరెడ్డిగారి కృషీపలునిభార్య నూత్రము ఆధునిక కవిత్వరస సృష్టియందు కళకళలాడుచున్నది. కాని పోతన్నగారి రాజాలనే నిక్కరించు ఆత్మ గౌరవము సంరక్షణచేసుకొను “హలిమడు” నునుతిగారి స్వాతంత్ర్యప్రియుడగు “పడిగల యెద్దుల గట్టుకొను” రైతునకు సరియగు సృష్టి మన ప్రస్తుతపు భావకవిత్వరస కల్పనాప్రపంచమునందేలకో కానము. కవిత్వము కావన్నను రైతుల శ్రేయముకై, వారి పాడిపంటల వృద్ధికై, వారి గడపల పసిమికై, వారి శ్రీమల హృదయనికానమునకై, నుపయోగపడు ఈ పశువైద్యచింతామణిని శ్రీరాములుచొదరిగారు యీ మాపముగా నిచ్చినందులకు సంతసము.

ఒకానొకప్పుడు పరిజలు వెండి బంగారముల నాణెములకు బతులు ముద్రలు జేయబడిన పశువుల నే ధనముగా నుపయోగించుకొనుచుండెడివారు. ఇప్పటికిని అఫ్రికా యందలి కొన్ని జాతులవారు మొన్న మొన్నటివరకు భద్రాచలపు టానిగాగల యడవుల యందలి రైతులును మీకంతధనమున్నది? యను ప్రశ్నికు మాకు నూరు, రెండు నూరుల పశువు లున్నవను సమాధానము నిచ్చుచుండెడివారు. భూములు లోహములు ధనముగా పరిగణింపబడకముందే పశువులు ధనమై యుండెడివి.

ఇప్పుడు తదితర వస్తువులే ధనమును యభిప్రాయము. పశువులు ఎరుములు మేకలు భూమివలననే రైతులకు సర్వసంపదల నిచ్చును. భూమికి తగునట్లు ఎరువు నొసంగి దానిని క్రద్ధగా సాగుచేయుచో యెటుల పంటల బొందలేమో అటులనే పశువుల సక్రమముగా మేసి సంరక్షణచేయుచో లాభము నొందజాలము. పైరులకు పట్టిన చీడపురుగుల నున్నపురియ మున్నగువానితో చంపిచో నెటుల పంట పండివో అటులనే పశువులకు వచ్చు జబ్బులకు జాగ్రత్తగా మందువేయనిచో రైతులు నష్టము బొందుదురు. పశుధనమును కాపాడుట వృద్ధిచేయుట, రైతుల శ్రేయమునకు ముఖ్యము. కాని మన పరిజాప్రతినిధులు పరిభ్రమము ఇప్పటికి కూడ నిండుగా యీ విషయములను గ్రహించు నుండుటవలననే కాస్త్రీకముగా తయారుకాబడిన వ్యవసాయమునకు నుపయోగించు ఎద్దుల నివ్వగలుగు ఆముఠెద్దులనుగాని, పాలను పొచ్చుగానిచ్చు ఆవుల నివ్వగలుగు ఆముఠెద్దులనుగాని మన ప్రజల కందుబాటులో నుండుటకు ప్రయత్నముచేయుటలేదు.

మన పశువులను పెద్దకోగము, దోమ్మ, గురక గాలివంటు తగిలి ప్రతివర్సము లక్షలకొలది నట్లను కలుగుచున్నను పశుకోగ చికిత్సలను ఆధమును పశు శిర్కాకు నొక్కరినై నను విప్పరుదుటలేదు. పశునే యాధాగముగా కలిపి యీ దేశమునందంతటి యశ్రద్ధ పశుసాత్విభీష్ణునిగూర్చుండు జాతియు విచారకరజీవును. ఈ చింత నాణిని జదివినవారైనను యీ విషయము గ్రహించి రైతులకు వారి పశువులకు త్రేనుకర ములగు మార్గముల వెదకుదురుగాక !

ఈ గ్రంథమును చదివినవారికి పశువులను తగులు జాడ్యములలో వందకు తొంబది తొమ్మిదిపాళ్ళు అంటువ్యాధులని ముఖ్యముగా తోచు విషయము. రెండవది అపాయ కరమగు వ్యాధులు కలిసిన వారి లక్షణముల వెంటనే గ్రహించుట చాలా గుర్తధమని తెలియుచున్నది. అయినను ఈ గ్రంథము ద్వారా తెలియు మరొక్కవిషయము జాగ్రత్తగానుండు రైతులను స్వేచ్ఛము గల్గించునదిగానున్నది. ఏ గొప్పవ్యాధికలిగినను, కలుగబోవుచున్నను, ముందు పశువులను తీవ్రజ్వరము కలుగుదుండును. జ్వరము తగు లుటయే యాలస్యముగా ఈ గ్రంథమును బాగుగా చదివి యనుభవముతో నైక్యము బొందించుకొనిన రైతుల సాయముతో రోగిలక్షణముల కనుగొని వానికి తగు చికిత్సల చేయుట సాధ్యమగును. ఈ మూడువిషయముల నింత ములభముగా తెల్పికందులకే చొదరిగారు వందరియులు.

గ్రంథకర్త పడిన శ్రమఫలము నిరదలయుననిన, పాఠకులు బాధము పొంద వలయుననిన, జబ్బుపడిన పశువులను తక్షణ పశువులనుగి మరయుగానుండుట పశుధను ధర్మము. మన రైతులితివరకు చాల యశ్రద్ధను తెలివితప్పినను గూపెట్టుచున్నారు. ఈ ముఖ్యాసమాను గూవునూపవలయుననిన పశు విద్యాధిపతులను యీగ్రంథమును చదివి సాధ్యపైసంతవరకు రైతులను జాడ్యములనావు సక్రమమగు మార్గముల జూపెట్టు టవలెనను.

ఈ గ్రంథమునందు జెప్పబడిన ముందులు హెచ్చుభాగము అనుభవముజేందిన రైతులను తెలిసియున్నవే. అవన్నియు పశు బహుదనండును దొరకు చౌకయగు మందులు, కాన విద్యాధిపతులు తప్పుక యీ మందులను ప్రచారములోనికి అధికముగా తెచ్చి సాంఘికసేవను చేయుచురుగాక ! జిల్లాబోర్డులు తమతమ పాఠశాలలనుండలి యుపాధ్యాయులందరిచేతను, యీ గ్రంథమును శ్రద్ధగా చదివించి రైతులను సహాయము చేయించవలయును. సానికసంఘ సభ్యత్వమునకు వేలకువేలు ఖర్చుపెట్టు రైతాంగపు నాయకులు తమ శ్రమను సార్థక మొనర్చుటకై నను యిట్టి గ్రంథమును ప్రచులమందు ప్రచారమునకు తెచ్చుట శర్మము. తుదిమాట గ్రంథకర్త యీ పశువైద్యచింతామణిని ప్రకటించుటద్వారా సాంఘిక సేవను అత్యుత్కృతముగా చేయగలుగుచున్నారు.

ద్వితీయ ముద్రాపీఠిక

శ్రీ బెజవాడ రామచంద్రారెడ్డిగారు బి. ఏ., సి. బి. ఇ.

ప్రసిద్ధులు: మద్రాసు లేజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్.

శ్రీయుత యశశ్శ్రీ శ్రీరాములుచౌదరిగారు “ అనుభవ పశువైద్యచింతామణి ” యనుగ్రంథమును రచించి వైద్యవాఙ్మయమునకేకాక అంగ్రదేశములోని రయితు సముదాయమున కత్యంతమును మేలొనగూర్చిరి. కలకాలము ప్రేమపూరితమైన కృతజ్ఞతాపాశములతో రయితు పర్గమును గట్టివేరుకొనిరి. అనుభవము వలన సంపాదించిన జ్ఞానమును వారు కొంతకాలము వార్తాపత్రికల మూలమునను, ఇంకెవరు బూర్వమే వెలువడిన కొన్నిగ్రంథముల మూలమునను బ్రచురపరచిరి. పశుచికిత్సయందు వీరికంత యశ్శ్రుతి కలదో రయితులకాజ్ఞానమును బోధించుటకును అంత యుత్సాహము కలదనుటకు ఈగ్రంథరచన ప్రచురణములవలన గల్గిన శాశ్వతోపయోగ మే తార్కాణము. గ్రంథము యొక్క ప్రాశస్త్యము ఊపయోగము పరిశీలించినంతటనే విదితమగును.

ఆచ్చటచ్చట గ్రామపాములలోనుండి పశుచికిత్సకులు పూర్వాచారము వలన గలిగిన యాధ్యమచేత స్వకీయానుభవ విజ్ఞానము లోకమునపరుయు క్రిమగు రూపమున శాశ్వత మైనర్వక ఆత్మికులుంబుపోషణచే పునూరిముగా నెంచి అర్హసంగ్రహణకు విజ్ఞానసంపాదనమునకు పర్యవసానమొనరించి, తిద్విజ్ఞానమును గుప్తపటచి ముగిసిండుటచే, ఆ సేవచికిత్సకుల యనుభవభావము గొరతిఘోషమునను మర్గమిప్పియెను. అట్టియనుభవమును గ్రంథస్థ మొనర్చుటకు వలయు భూషాపరిచయభావము వలన కొందఱిజ్ఞానము నిరసయోగమై శైధిల్యమును బొందెను.

మనదేశమున పశుగణమెక్కువగాగలదు. రయితులసంఖ్యయు చాలగలదు. ఒక చికిత్సకుని క్షయముగ బోషింపగల పశుగణమును పెంచెడి వైద్యులయు సంఖ్యయు యెక్కువగాగలదు. అట్టివారు తమ పశువులను భగ్నచికిత్స చేయుచుకొనగలవారలే గాని ద్రవ్యమొసంగి వైద్యునిపోషణమునకు దొడ్వడువారరుదు. విసర్జితమైన వెలలకు పశువులను కొనుటకు వెనుకపడినట్లు కొన్నియూకలిచ్చి నానికి చికిత్స చేయంగుకొనుట కింకను రయితులు చక్కగా నలవాటుపడలేదు, అదియునుగాక ప్రభుత్వమువారిచే నియమింపబడిన “ వెటరినరీ ” వైద్యులసంఖ్య మిక్కిలికొంచెముగా నుండుటచే నారి వలన నుపయోగము రయితుల కందరికిని అందుబాటులోలేదు. ఇప్పుడోటు లంగును అట్టి వైద్యమునకు ప్రోత్సాహము కలుగకున్నది. “ వెటరినరీ ” వైద్యము కేవలము మౌనద్రవ్యమున

పదతికి విరోధమయినదనయు, అందువలన నిరపయోగమయినదనియు, సనేహులకు భ్రమయొక్కను గలదు.

ఈ పరిస్థితులను చక్కబరచుటకు గాబోలు ఆంధ్రరయులు లెక్కపగా లాభపడుటకో యన శ్రీరాములుచౌదరిగారిని శ్రీరామచంద్రుడే రచనకు బ్రోత్సాహపరచెను. ఈగ్రంథమయొక్క యుపయోగము త్వరలో నాంధ్రదేశమునకు ఆంధ్రరయులకును వ్యక్తపడునటుల నిస్సందేహము. ఇయ్యది ప్రతిరయులకును నుండవలసినది. ప్రతిగ్రామ పాఠశాల వున్నక భాగదాగారములలోనుండి సానిక సంఘములు రయుతుసంఘమునకు దోడ్పడుట యవసరము. ప్రతిగ్రామోద్యోగి కార్యస్థానమునందు చౌదరిగారి గ్రంథము నుంచి రయుతులు కోరినప్పుడు చదువుకొనుట కనువేర్పరచినచో ప్రభుత్వమువారును రయుతుల కృతజ్ఞతను బాతులయ్యెదరు.

ప్రతి భక్తాయుక్తేంద్ర వైద్యశాలకును సానిక సంఘము లీగ్రంథములను సరఫరా చేయుట యుచితము. చౌదరిగారి ప్రయత్నమునకు ఫలము రయుతులందరకు ఈగ్రంథము అందుబాటులో నుండుటయే. వాల్గ్రంథములుగల గ్రామగ్రంథాలయములు రయుతులకు మఱితయుపయోగకారులుగ నుండగలవు.

శ్రీయుత శ్రీరాములుచౌదరిగారికి ఆయురారోగ్యములను దైవము ప్రసాదించి, యొక నిట్టి యనుభవ చిత్రేన్ గ్రంథములను రచించుటకు ధీసంపదలను గల్గించి దీనించు గాత.

గ్రంథాలయాల కల్పతరువు

పాతేని కొత్తని, అన్నికెముల నుంచి గ్రంథాలు, పత్రికల పాతేసందికలు, గ్రంథాలయాల కుడికరించు రిజిస్టరు వగైరా కావాలంటే—

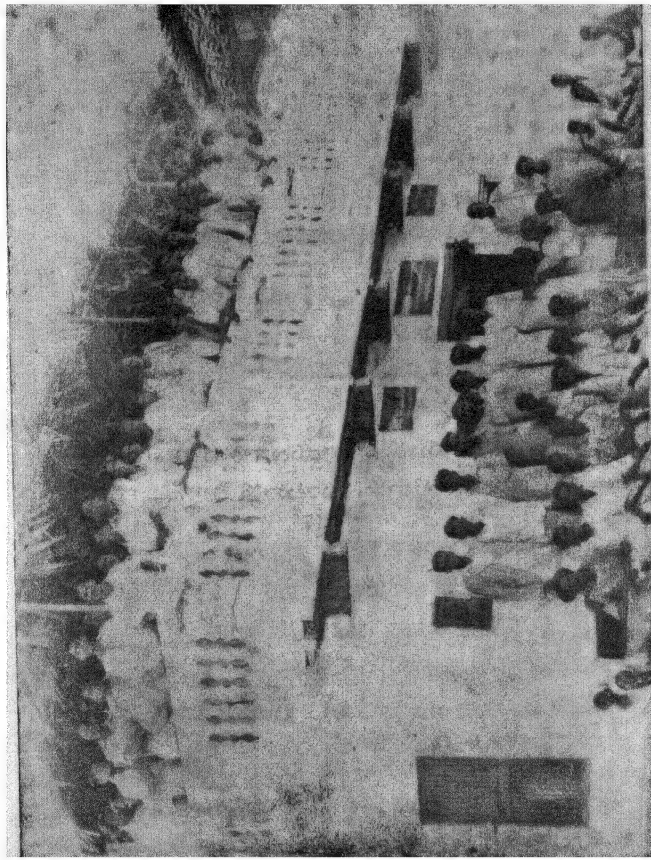
గ్రంథాలయ పుస్తకశాల,

పటమట (వయా) బెజవాడ చిరునామాకు వ్రాయండి.

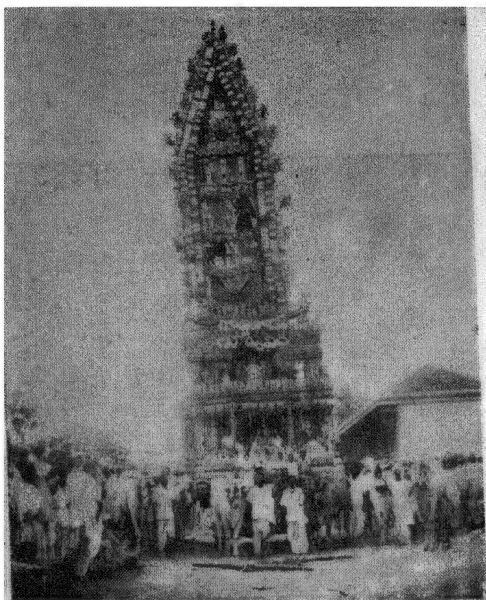
క్రాంచి : తెనాలి

—, మావద్ద దొరకు ముఖ్యగ్రంథములు :—

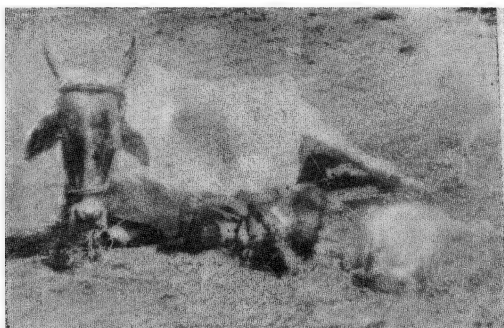
1. బ్రిటిష్ మహాయుగము
2. వైదికశిలయము
3. సభలత
4. ఆనాధులకును వైద్యులంతానుగి మున్నగు పశువైద్యగ్రంథములు
5. గోపేటి జోగిరాజుగారి వ్యవసాయ శాస్త్రగ్రంథములు
6. ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ సంఘమువారి అన్ని ప్రచురణములు

అంధ్రశాసిత పశువైద్యశాల విద్యార్థిబృందము — తెనాలి.

శ్రీ గుంటుపల్లి సూర్యనారాయణగారి వద్ద ఎడ్లప్రభ
పెదగొట్టిపాడు, గుంటూరు జిల్లా.

శ్రీ కన్నెగంటి జగ్గయ్యగారి ఆవు.
నాలుగు చూడలను ఒకేవర్షాయము పెట్టినది. అయితానగరం గుం.జి.

తొలి పలుకు

శ్రీ యేశ్వర్య శ్రీరాములవాడరిగారు రైతుబిడ్డ వ్యవసాయము పశుసంపదలకు హక్కుదారుడు. భారతావనిని పోషించుకర్త శవరమునకు ఆలంకారప్రాయముడు. ఈయన అనుభవ పశువైద్య చింతామణి రచించడమంటే నిజముగా తన జన్మధర్మాన్ని నెరవేర్చడమే. జీవితాన్ని సుకృత పరచుకొండమే.

ఇది యమాల్యగ్రంథము. పశువుల విషయములో ఇది చింతామణిగా గుపచరించవలెనని శ్రీరాములుగారు చేసికొనిన సంకల్పము పూర్ణముగా నెరవేర్చడానికి వారీ రచనలో బాగా పాటుపడినారు. విషయ మొక్కటికూడా పదలకుండా చేర్చడానికి పరిశ్రమ చేసినారు. ప్రాచీన పశుసంరక్షణలో నాందిగింది లోకములోని ముఖ్యప్రాంతాల పశు సంపదను వర్ణిస్తూ గ్రంథాన్ని ఇంగుడిమూడు భాగాలుగా విభజించి స్వప్రాచీనర్యాచీన విజ్ఞానాన్ని మణిహరంగా కూర్చి తెలుగు లలిత కావ్యంగా సమర్పించినారు.

అనేకపశుసంతతుల శరీరకాస్త్రం, శల్యకాస్త్రం, సింధోత్పత్తిక్రమం; ఆహార క్రమం, ఆరోగ్యనారోగ్యపరిస్థితులు, రోగముల పివరణ చికిత్సలు, చికిత్సాద్రవ్యాల పరికరాల వర్ణనలు మొదలయిన విషయాలేగాక పచ్చిబయళ్ళు, పాడిపత్రిత్రములు, తోళ్ళ పరిశ్రమ, సగరాలలో పాడిపశువుల జరిగే అవచారాలు, సద్వయవ్యత వైద్యలక్షణాలు వగైరా విషయాలన్నిటిలో విస్తరించినారు. ఈ గ్రంథాన్ని పశువైద్య విజ్ఞానసర్వస్వమని పరిచినా తప్పుగా దేవూ.

పశువైద్యంలో స్వస్వచ్ఛంద ప్రధానస్థాన మాక్రమిస్తుంది. శ్రీరాములవాడరిగారు ఆపదాచారాన్ని ఆపరిచించినారు. రోగానికి చికిత్సచేయడానికింటే రోగం రాకుండా చూడడం వైద్యుని విధియనేని వీరు చక్కగా స్పష్టపరిచినారు. ఇది సుకళాస్త్ర గుణం. ప్రాంతాల రోగములు మొదలుగాగల విషయాలను వివరించి నారంటే ప్రజలు సరిగా ఆర్థించేమనిషిని వినియోగించుకోవలెనని హెచ్చరించడానికి యశజము స్పష్టము. ఈ ప్రాచీన వైద్యములో ఇకలెక్కడు విధానానికీకూడా ఆధారమున్నదని వీరు పరిశోధించి వివరించినారు. మనశాస్త్రాలన్నీ ఇరుడి జ్ఞానము విషయంలో వీరికడమిరుచుయిన భక్తి. ఇది యసురటం చేసిన వీరు అభినవ సహదేవారీతులు గావడం పొసగింది.

అయితే వీరిని లోకపరిపర విశ్వానందీరణిగాడు. నారీమాటలలోనే వారి యశి ప్రాయమును చెప్పడంబోయింది. “కొండరు వైద్యులు తమ కాస్త్రమే ప్రపంచములో గుప్పకాస్త్రములకంటె మించినదని ఏవో విధముగ గుప్ప పంచుటకు ప్రయత్నింతురు. ఇట్టి యశీమానము కొంతవరకుండవలసినదేగాని మంచిచెడ్డ నాలోచింపక తాబట్టిన కుంజటికి మూడు కాళ్ళేయవారికి శ్రాత్తనిషయములు బోధించుట చాలకష్టము”.

తెలిసీతెలియక వైద్యము చేసి లోకాన్ని మోసపుచ్చేవారి యెడల వీరకిల యానే దన గ్రంథములో మాటిమాటికి కరుణిస్తూనేవుంటుంది. “మోసకరులు పశులగు పశు వైద్యులు తగినంత శాస్త్రజ్ఞానముకలిగి చాల అనుభవముతో చికిత్స చేయువారైనాగాని ... వైద్యమంతా నాకే తెలియును గర్భముతో తెలిసీతెలియని మందులతోనే చింపరాదు. అట్లుచింపిన నీకేగాక నీకుమందుమీకు గూడ నుపాపాతనము పట్టుకొను” చాటాడును.

ఇతరవైద్య పద్ధతులను వినియోగించుకొనే విషయంలో వీరికి మహా మహారాజు యున్నాని. “ఇప్పటికాల పరిస్థితులనుబట్టి అన్నిరకముల వైద్య శిక్షకు గ్రహించి ఏరియుపయోగకరముగా మందుతో దానినే స్వీకరించు” అని వీరి ముఖ్యపరిపాదము. కాబట్టే వీరు తమగ్రంథములో సామాన్య పశువుల రోగముల చికిత్సలు విచారించడములోను పాడి పశువులలోగి చికిత్సల సందర్భములోను గూడల రోగిచికిత్స సందర్భములోనూ వీరు అంగ్లేయవైద్యశాస్త్రములోని విచారమునీటిని గూడ ఇచ్చినారు. ద్రవ్య జ్ఞానంకే పస్తు గూడ వివరణ భాగంలోని వీరు అంగ్లేయవైద్యజ్ఞానాన్నిచ్చే ప్రయత్నించారు. ఆ సమయంలోను గురించి వ్రాయడంలో వీరు ఇతర జాతులలో చేసి పశురోగముల తత్వలముల వివరించుటకు వెలుదీయలేదు. విషతర్రాన్ని గురించి వ్రాస్తూ 1903 వ సంవత్సరంలో క్వీన్స్ లాండులో కలిగిన యనుభవాలను వ్రాసి నాటే ముక్కి యుదాహరణగా ఇప్పడవపుతుంది. చిత్తాకర్షకులగు మహామూలకంబోలె యివ్వడగుననిపిస్తూవుంది. ఇంగ్లీషు ఆవులను రంగరింపజేసి పాలిచ్చు పిత్తిలై వైద్యుడట. ఇయ్యంబులో ప్రయోగిస్తున్నారట! చేపని పశువులగుడ చేపగునని వైద్యుగా నాటి వుంటు!

రైతులకు వీరిచ్చిన సలహాలను ‘కోస్టి’ అన్న ముగిసి నేనెవం. “సామాన్యముగా పశువులకు సంభవించు రోగములలో చాలావఱు నిచికిత్సయు లేకుండానే శ్మశానము! అన్నారం. మానవవైద్యంలోనూగూ ఇది జరిగే. పశువులమీది చేసినవి అనుమునకే కొద్దిరోగాలకు మందులే పరిశేషం. నీర్వి శ్మశానములవైద్యులు శ్రీ గాములను టి గారెవరో యొకరిద్దరేయుందురు.

“ఒక్కొక్క వ్యాధికి ఇన్ని చికిత్సలగుడులకా మని అనుకూలపరచాడున్నాడు. పల్లెగామములలో అన్నిరకముల వస్తువులు అందుబాటులో నుండుట కష్టము. అందుచేత మీకే వస్తువు దొరుకునో దానినే తెచ్చి చికిత్సచేయుదురుగాక” అనె రైతు చితాని! సన్నిహితంగా ఉండే వస్తువు నుపయోగించమని పోత్సహించేదానికంటె మనము చేయగల మేలులేదు.

“వైద్యులలో కొంతమంది అతిగర్వముగానుండును. వారి యింటిట్లు తిరిగి నప్పటికి ఒక్కొక్కసమయములో రారు. ఇట్టివారిలో వైద్యముచేయించుట పొర

బాటేగానుండ ఆ రైతునకుగూడ మహాపాతకము దట్టుకొనును." రైతుబిడ్డ వ్యవసాయంగానుంచి వచ్చే యీమాటలు అన్ని సర్గాల వైద్యులు గ్రహించవలసియుండును. వైద్యము విశ్వకర్తపూజ. సమ్రాతకు తావలము కాదగినది. భూతదయలేని వైద్యున కి సమ్రాతరాదని పేరు పులియగు చాటివారు.

శాస్త్రసంగ్రహమున పరిశోధన పశుచికిత్సకు ఆధారమని శ్రీరాములుగారు బహుస్పష్టంగా విశదీకరించినారు. మూఢాచారాలను సర్వాస్వీకృతంగా ఖండించివైచి నారు. పెద్దరోగమునుగురించి వ్రాస్తూ "ఈ వ్యాధికి గ్రామజాతరలుచేసి జంతువులను బలివినిచ్చుచున్నారనిన ఆతఃకాలే మూలకరేవ" వ్నారోకచోట.

రోగనిదానము, మోతాదులు, వైద్యరాలకు గురించి పేరు వ్రాసిన విషయాలు చదివితే సంగోళనలుద్ధి పీ కంత గట్టిగా ఉరో స్పష్టమవుతుంది.

తన్నుగురించి తాను ఏమివ్రాసుచున్నావో చూపాడి.

"వా" ఇదిగో సంగ్రహమునంచి న వైద్యములో ప్రశంసమున్నది. ఈ వైద్యపరిశోధనకొరకు కొన్నిసేపు మాటలు ఖర్చుపెట్టి మెన్నో గ్రంథముల పరిశీలించి తటాకపడుచున్నప్పటికీ ఇంకా చాలా అనుభవం కావలసేమాయని అప్పుడప్పుడు సంశోధకులు తలపెడుచుచున్నారు."

ఇంత వివేచనశక్తిగల శ్రుతునికేత రైతులో లోపించి త్యక్తములు పశు దోష యోగార్హము అయిన ఆ ఆసుధన పశువైద్యుని తానుజేరి వ్రాయుచున్నాననిగిలిన ఆంధ్ర భూమిది గొప్ప మధ్యమహాపాతము. విషయగూఢాభిషేకం యీ వైద్యరాజుకు విశ్వ విజయములమగునా త్వకర్త మహాప్రసాదము గలగు మటకు సంశోధములేను.

ఈ గ్రంథములో కొన్ని ఖట్టాలు చలవనా చిత్రాలై వారువుకోదానికి అవకాశ మున్నది. శ్రీరాములుగారి వాడితియ్యమేగాని వ్యవసాయ కూడా అట్టి ఖట్టాలలో పరిస్పృటమవుతూవుంటుంది. వారిని వట్టి వైద్యవృత్తిగాక దేశభక్తుడయి సంఘాస్పృహ దయ దృష్టియనుడగు మువవుడుంటుంది.

మన భారతదేశములో ఆత్మప్రాచీనకాలమునుండి పరిశీలింపఁ గొనఁగొనఁమును నిలవ బెట్టుచు నూతన పరిశోధనల ఫలములను తిరిస్కరింపక సత్యాన్వేషణదృష్టితో స్వీకరింప శ్రీరాములు చదివోటి సిఫులులు మనదేశము నెందు బయలకిరదు చుగాకయని కోరు.

మ ద్వా సు
26—7—45

}

నిత్యసత్యాన్వేషి

గా. హరి న ర్వా త్తమ రావు ఎం. ఏ.,

ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ సంఘాధ్యక్షులు.

విన్నపము

“ గోవుమాలచ్చిమికి కోటిదణాలు
మనిసికై నాలేని మంచిపోకిళ్లు ”

భారతదేశము కృషీవలుల దేశము. వ్యవసాయమే భారతీయులకు ప్రాణాధారము. వ్యవసాయమునకు మూలము పశుసంతానము. పశుసంతానమెంత వృద్ధిలోనున్న భారతదేశమంత పాడిగంటలతోగలగి భాసిలును. భారతవర్షము ప్రపంచమునకు బాడియావు. భారతదేశమునకు యిష్టదేవతగోమాత. భారతీయులకున్న ధనము గోధనము. అందుచేతనే భారతీయులు గోవులను శ్రద్ధాభక్తులతో పాలింతురు. పూజింతురు. భారతీయులు గోపాలురు. కృష్ణభగవానుడు గోపాలుడు. గీతామృతముగ్రోలు భారతీయులు గోసంతక్షణారము దీక్షవహించుట శుభావసాము పరమధర్మము. సహదేవుడు పశుపాలనా దీక్షాదక్షుడు. పశువైద్య చికిత్సాప్రవీణుడు.

పశుపాలన యుగము మానవజాతి వికాసమునకు బ్రారంభము. ఆకాలమందు పశువులేభాగ్యము. పశువులే జీవనాధారము. పశువులున్నవారు భాగ్యవంతులు. పశువులులేనివారు గర్భదరిదులు. ఆకాలమందు గోదానమే దానములలో గొప్పదానము. పుణ్యకార్యములలో గొప్పపుణ్యకార్యము. ఆకాలమందు గోహత్య ధర్మరక్షన కృత్యము. మంభీసక హేతువు. గోపాలము గాయత్రీగర్భ జపత్యక్తమని వేదములు కీర్తించెను. ఉపనిషత్తు లున్నాధించెను. పురాణములు ప్రకటించెను. ఋషులుపొలిచిరి. భూతదయ పురుషానాధము. ఆహార పరమధర్మమని మఠముచాటెను. పుగత్వము నశించెను. మానవత్వము లేరైతెను.

కలియుగము ప్రారంభమాయెను. సూత్రవస్తుపృష్టి విలసిల్లెను. మానవవికాసము నకై గ్రాతగ్రాతమార్గములు త్రొక్కిబడెను. కృషివాణిజ్యాదులు ప్రబలెను. పాడిగంటలు పరిల్లెను. యంత్రము లవతరించెను. పశుపోషణలేగ్గెను. జీవహింస జీవధర్మమాయెను.

ఆయ్యో! ఇంకేమి చెప్పుదును! మనదేశదౌర్భాగ్యస్థితి? జాతీయవికాసమునకు దోడ్పడిన పశుసంతతి, ఆరీకౌఠ్యుడయ్యునకు సహాయరదిన పశుసంతతి, వ్యవసాయము నకు మూలాధారమైన పశుసంతతి, తుదకు ప్రాణాధారమైన పశుసంతతి కృశించి నశింప దినములు వచ్చెనుగదా? ఋషులు పూజించిన ధేనువులు కనమునాని నిశితఖిన్నమునకు గురికావలసి వచ్చెనుగదా? హరిహరా! శ్రీమా! ఎక్కడ నున్నావురా! కృష్ణ! !!! గోపాలా!!! రాక్షసకృత్యముగా జరిగిన గోహత్య రారవాడినకహేతువుగ పరిగణించిన గోపధనము నత్యేకృత్య మాయెనుగా! కలికాలము!! వివాళకాలము!!!

మంచిమంచి గోవులు మంచిమంచి కోడెలు తరుణవయస్సులోనున్న మంచిమంచి పెయ్యలు విచారిత వధ్యసాసములందు “ ఆంభా ” అని అడులుచున్న. ఎక్కడ మంచిన పశుగోల! కడుపునిండు మేతలేదు. తిడుగుటకు తగిన స్థలములేవు. నిలువనడలేదు.

అబ్బంబానారణ్యము లేమాయెనో! ఆ యాలమండలేమాయెనో! ఆ గోపాలులేమాయెనో! నేడు ఆరణ్యములన్నియు చేధింపబడుచున్నవి. బీళ్ళన్నియు నేద్యములగుచున్నవి. కాని ఆళ కంతములేదు. మనదారిద్ర్యమునకు దరిలేదు. కిగవులకు లెక్కలేదు. పెద్దలు చెప్పినమాట వ్యర్థమగునా? పశుగోలయున్నంతకాలము శిశువులగోలలేప్పుడు. శిశుగోలయున్న దేశము క్షీణించును. ఒకప్రక్క పశుగోల, మరొకప్రక్క శిశుగోల! ఇంక దేశమెట్లు బాగుపడును? బిడ్డలకు కమ్మనిపాలులేవు. కమ్మనిపెరుగులేదు. కమ్మని వెన్నలేదు. కమ్మనినేయిలేదు. ఇంకబాతి న్యాయముగా కట్టుండను? రోగములేల వీడించవలెను? పృథ్వీదేవత సృత్యమేలేయదు? బిడ్డలకు పాలుకొవలసిన డబ్బాపాలు! నేయి కొవలసిన క్రావ్యుతో నిండిననేయి! పశుగోలలేని దేశమే, శిశుగోలదేశమే, స్వర్గతుల్యము. ఆదేశమందు లక్ష్మీతాండవమాడుచుండును. విజ్ఞానమువెల్లి విరియును. స్వాతంత్ర్య దేశత ప్రత్యక్షమగును. ఆబాతి భాగ్యభాగ్యము లనుభవించును. ఇందుకు తార్కాణము జర్నలి, అప్రెలియా, అమెరికా దేశములే.

కాబట్టి మనదేశము స్వర్గతుల్యముగ నుండవలెనన్న, మఖిక్షముగ నుండవలెనన్న, పాడిపంటలతో నిండి తులతూగవలెనన్న, బహుసంరక్షణ గావింపవలయును. మంచి మంచి ఆబోతులను పెంచవలయును. అందువలన పశుసంతానము వృద్ధియగును. బలము గల కోడెమాడలు, అండచండములుగల గిత్తలు, నేడు దొరకుటే కష్టము. కారణము మన ఆశ్రదయే! ఆలక్ష్యమే! ఆజ్ఞానమే! పూర్వము చుక విధిగా మంచి శుభలక్షణములు గల ఆబోతులను ప్రతిగ్రామమునందును పరమభక్తిద్రవ్యతో పోషించెడివారు. ఇప్పు డాశ్రదలేదు. ఆబోతులున్నను వానిని పోషింపక మీదు మిక్కిలి ఏ గంగిరెడ్ల వానితో, ఏ లంబాడిలతో, తరుముదురు. అందుచేతనే మనకి గతివట్టింది.

పశుపోషణకై ప్రభుత్వమువారు శిశువహించుట పరిమధ్యము. పూర్వము చంద్రగుప్తుని రాజ్యములో ఆబోకచక్రవర్తి సామ్రాజ్యములో పరితి పల్లెయందును ప్రతి పట్టణమందును గోశాలలు పశుచికిత్సాలయములు నెలకొల్పబడెను. పశువుల మేతకై విశాలమైన బయలుండెడివి. ఇది చరిత్ర ప్రసిద్ధమైన విషయము. ఇప్పుడిప్పుడే మన ప్రభుత్వమువారు కూడ నచ్చులచ్చుట జంతువైద్యశాలల నెలకొల్పుచున్నారు. సంతోషము! ఏడులక్షలగ్రామములు గల భారతదేశములో ఏముఖ్యపట్టణములయందో పశువైద్యాలయములను స్థాపించిన ఏమిప్రయోజనమో కొంచె మూహించుడు. పశువుత్వమువారికిను తగు శ్రద్ధపహించి విడివిగా పశువైద్యశాలలను స్థాపించవలసియుండును. ప్రభుత్వము మీద ఆధారపడియుండుటకంటె ప్రజలే స్వశక్తితో నిట్టి కార్యమునకు బూనుట సర్వవిధముల శ్రేయస్కరమని నిన్నుచిందుచున్నాను. ఈ అనుభవ కళువైద్య చింతామణి, మా ఫార్మసీ మందులతోనే ప్రతి గ్రామరైతు స్వశక్తితోనే వైద్యముచేసికొనవచ్చునని నా ఆభిప్రాయము. ఇదివరకు నేను వ్రాసిన గ్రంథములవ్యాస ఎంతో రైతుజీవ పశుజీవ జరిగినది. నేడు మరల ఈ చింతామణి నూతనరూపముదాల్చెను. మా ఆయుర్వేద పశువుల ఆస్పత్రి తరపున కొన్ని శోగములను మందులను పరిశోధించితిమి. నా దగ్గర తగ్గిదైన విద్యార్థులవలననే తేనెమి, ఈ గ్రంథములమూచి అనుభవము సంపా

దించిన రైతులవలననే లేనేమి వన పడెలగానందు అనుభవపశువైద్యులవలననే లేనేమి ఈ 18 సంవత్సరములలో పశువులవకుడ శాస్త్రసమృద్ధిముగా వైద్యమున్నదాయను విషయము పూజాభిప్రాయము ఎల్లడల నిప్పటి సరిసితులతో చాటుచున్నది. గవర్నమెంటు వారు పశువైద్యమునకు ఖర్చుపెట్టెచట్టు ఈ సంగతులను యిచ్చి పనిచేయ మనండి. ఎంత ఉత్సాహముతో గ్రామపురస్థుల స్థానికేయలతోమో చెప్పగలము.

ప్రభుత్వము లక్షలు ఖర్చుపెట్టి చేయకార్యము ప్రజలు స్వయముగా, నులభిముగా, సకాలముగా నిర్వహింపకొనగలరు. కొంచెము విచారించిచూడుడు. కొటి ఖర్చుపెట్టి దేవాలయములు కట్టించిన దెవరు? తటాకముల త్రవ్వించిన దెవరు? ధర్మశాలలు నిర్మించిన దెవరు? ప్రజలు! అమాయకలగు ప్రజలు!! ఈ కలియుగమందు సంఘశక్తియే! నిజపైన దైవభక్తి!! ప్రజాశక్తియే!!

కాబట్టి రైతుసోదరులారా! మా సాంఘిక శక్తిని మేల్కొల్పుడు. పశువైద్యాలయముల ప్రతిగ్రామములోన స్వతంత్రముగా స్థాపింపుడు. చీడపార్డు, గురక, రోగములతో వంకలు వండలు మృతికొందుచున్నను, యేమిచేయుటకు దోచకున్నది. సకాలములో చికిత్సచేయుటకు తగిన పశువైద్యులు లేరు. మంచి మంచి మందుచూకులు లేవు. ఇక దైవముమీద భారమువేయుదురు. అమ్మవారికి ముకుత్రులు కట్టుదురు. జాతర! పోలేమ్మజాతర!! యని కొలువులు కొలుచుదురు. నేలకునెలు గుప్పెడురు. వందలకు వందల జీవములను కొని పోషింతురు. అమ్మవారి సంబరమునకై గణాచార్యులు పూనుదురు. నిరపాయకరములైన నోరులేని గొట్టెలను మేకలకు దున్నలను కొల్పోయి నిర్దయులై, కఠినాత్ములై, కలుషాత్ములై యనుకింకరులవలె దాయన నరుకుదురు. రక్తపు టైగులు ప్రవహించును. గ్రామములు దురంధధూయిష్టములగును. పశుజాడ్యములు పోయినను పోకున్నను కలరాదేవత తిరిగి ప్రత్యక్షమగును. ఇది వాస్తవము. ఇంతకంటె ఘోరరాక్షసకృత్యమేమిన్నది? పజలకున్న ఈ మాధ్యము! ఈ దురాచారము!! రూఢిమాసిపోవుటకు తగిన జ్ఞానమును భగవంతుడు ప్రసాదించుగాక!

మా ప శు వై ద్య స ం స్థ లు

1928 వ సంవత్సరములో పశువైద్య చింతామణి 1929 వ సంవత్సరములో పశువైద్య పన్నుగుణదీపిక 1930 లో పశుసేత్రి చికిత్స, పశుప్రణచికిత్స 1932 కొల్పో పరిశ్రమ, పశుసంరక్షణపుత్ర, 1933 లో అనుభవ పశువైద్య చింతామణి, 1934 నుంచి 1945 వరకు పశువైద్య కళాశాల, విద్యార్థుల ట్రెయినింగు, 1937లో పశువైద్యమునకు సంబంధించిన 22 పశువైద్య గ్రంథములు 1938 లో ఆంగ్లజాతీయ పశువైద్య విద్యాపీఠము రిజిస్టరు చేయించుట, 1942 లో ఇండియా గవర్నమెంటువారు వారి ఎగ్జిక్యూటర్ రీసర్చ్ లెవ్ స్టాకు కమిటీకి నన్న ఆనరరీ మెంబరుగా నియమించు కొనుట, 1943 నుంచి నేటివరకు సహజీవ పశువైద్యఫార్మసీకి సంబంధించిన పశువుల గుట్టుముల మృదులు తయారుచేయుట మున్నగు పనులు జరిగినవి. చేయవలసిన పని

ఎంతో గలదు. మానవాయుశ్శృంగమునకు ఎంతోమంది నేపచేయుచున్నారుగాని ఆయుశ్శృంగ పశువైద్యమునకు నేనొక్కడనే నా స్వకృతితోనే తంటాలుపడుచున్నాను.

యింతియేగాక మానంధులయందు ప్రత్యేకశ్రద్ధ తీసికొని మాకన్నివిధముల సాయ పడుచున్న శ్రీ ఆచార్యరంగా, కల్లూరి చంద్రమూర్తి, నన్నపనేని వెంకట్రావుగార్లకు, ఈ చింతాసుజీ ప్రింటింగునకు ఎక్కువ ప్రోత్సాహ పరచిన పట్టణవాస్తవ్యులగు శ్రీ కోగంటి తాతయ్య, యీ శివయ్య, యీ తిరుపతయ్య, ఆలపాటి వెంకట్రామయ్య గార్లకు, ఈ గ్రంథము సహాయముచేసిన తదితర మిత్రులకు మా సంసలను తెనాలి పట్టణముజేర్చినదిగాదు నేటివరకు అత్యంతప్రేమతో తగు శ్రద్ధతో జూచుచు చక్కని సలహాలిచ్చుచు, ఈ గ్రంథముద్రణకు ప్రోత్సాహమిచ్చిన శ్రీ పాతూరి నాగభూషణం గార్కి, ఈ గ్రంథముద్రణకు ఎక్కువ విరాళమిచ్చి ప్రోత్సహించిన శ్రీ యలవర్తి శ్రీరాములు, గుంటుపల్లి నూర్యనారాయణగార్లకు నామనఃపూర్వకవందనము లర్పించుచున్నాను.

మూ డ వ కూ ర్పు

పదిహెంపత్సగముల అనభవముమీది హరిల తృతీయ ముద్రణ రచింప బూనితిని. ఈ యుద్ధపరిస్థితులలో సకాలమునకు కాగితము దొరకక పోవుటవలన చాలఆలస్యమైనది. ఇదివరకు వ్రాసిన గ్రంథములకంటె పశుసేవ, రైతుసేవఎన్నో రెట్లు చేయగలవని నానమ్మిక. ఈ గ్రంథమునకు తోడ్పడిన గ్రంథకర్తలకు నావందనములు. బహుకార్య నిమగ్నులయ్యు తమవీరిక నొసంగిన శ్రీయుత గాడిచెల్లె హరిసర్వోత్తమరావు ఎం. ఏ., గారికి మిక్కిలి కృతజ్ఞుడను. ఎంతో ఓర్పుతో కష్టించి ఈ గ్రంథమును ముద్రింపించి, యిచ్చిన లక్ష్మీ స్రావ్ ప్రొఫెసర్ టాల్ ఈ గ్రంథములో నున్న సాహిత్యమునకు యిచ్చిన శ్రీ గోలి శేషయ్య, డి. యం. ఇ. యస్., ఆర్టిస్టుగారికి నా వందనములు.

ప్రోవడమవారికే కాలుజారునను న్యాయము పనునంది నా యీ గ్రంథములో సనేక పొరబాటులుండవచ్చును. నేనే పెద్దకాస్త్రవేత్తనని గర్వపడుటలేదు. నాకృతి యున్నంతవరకు నోరులేని పశువులకు నేవజేయ సంకల్పించుటే నా ప్రతిజ్ఞ.

ఆంధ్రరైతు సోదరులారా ! ఈ చింతాసుజీని ఆదరింపుడు. దీని ప్రయోజనము బాగుగా లోకమునకు వెల్లడింపుడు. జీవకార్యమును ద్రవర్ధింపుడు. పశుసంరక్షణకు పూనుడు. పుణ్యాత్ములు కందు. ఇదియే నా తుది ప్రారణ. భారతవర్షము భాగ్య భాగ్యములతో తులతూగునుగాక. తరుగని పాడిపంటలతో పరలునుగాక.

ఇట్లు,

గృంథకర్త.

విషయ సూచిక

ప్రథమ భాగము

	పుట		పుట
ప్రాచీన పశు సంగ్రహము.....	1	కపిలియన్ జాతి	85
గోవులు.....	2	తంజావూరు జాతి	86
మహమ్మదీయుల పశుసంగ్రహము	6	కంగాయం జాతి	87
బుద్ధుని పశు సంగ్రహము	9	మధుర జాతి	89
ఆఫ్రిక కృష్ణదేవరాయల పశుసంగ్రహము	11	గుంమారు జాతి	91
ఖైల పశుసంగ్రహము	12	సింధుజాతి	92
పార్సీవారి పశుసంగ్రహము	13	నాగపూర్ జాతి	94
విదేశీయుల పశుసంగ్రహము	18	పంజాబుజాతి	95
ప్రాచీన ఋషిశ్వురుల ధర్మసూత్రములు	21	తార్ పార్కూర్ జాతి	96
రెండవ భాగము		బొంబాయిజాతి	97
ప్రాచీన భారత రైతు	24	భగ్నూరిజాతి	98
పశుసంపద - సంపత్సరాదాయము	26	హల్లీకర్ జాతి	99
భారత దేశములోని పశుసంఖ్య	27	దేవరకొటజాతి	100
చెన్నరాజధాని పశువులు	28	అలంబాడి జాతి	100
ఆంధ్రరాష్ట్రములోని పశుసంపద	30	బత్తూర్ జాతి	101
మూడవ భాగము		ద్యోనీజాతి	102
స్వస్థపక్షము	31	కిలారిజాతి	103
అహారపానీయములు	32	కృష్ణవల్లిజాతి	104
పశుకాల - వివరములు	37	మెనావతిజాతి	105
కాలముల ననుసరించి పశుపోషణ	44	డజ్జల్ జాతి	106
నాలుగవ భాగము		హరియాన్ జాతి	107
పశు గ్రాసము	45	షహివాల్ జాతి	108
పశువుల రీతి	53	విదేశీజాతులు	109
సిండులను తియ్యరు చేయుట	62	దున్నలు - శివజాతులు	119
గడ్డిజాతులు	65	ఆరవ భాగము	
కొడజాతులు	69	పశుపరీక్ష	124
అయిదవ భాగము		పశువుల కాపరి	125
పశు జాతులు	71	పశువుల వయస్సు కనుగొనుట	126
అమృతమహల్ జాతి	74	ప్రాచీన ఋషుల బోధ	127
సింగ్లిజాతి	81	ముహూర్త చక్రములు	132
		మంచిగోవు తక్షణములు	135

వృషభమునకుండవలసిన లక్షణములు	136
గౌతమ, దున్న వుండవలసిన లక్షణములు	137
అక్షిపణ లక్షణములు	138
కొమ్మల శుభాశుభ లక్షణములు	140
రంగులనుబట్టి శుభాశుభ లక్షణములు	141
సుశ్రవరీక్ష శుభమును కలుగ జేయునవి, ఫాటో	143
అక్షిపణగల సుర్లు - ఫాటో	146

ఏడవ భాగము

ద్రవ్యజ్ఞానము	149-189
---------------	---------

ఎనిమిదవ భాగము

అంగీయ పశువైద్య వస్తుగుణదీపిక	190-199
------------------------------	---------

తొమ్మిదవ భాగము

పశుదేహ నిర్మాణము	200
అనిపంజరపు భాగములు	201
కండర మండలము	214
జీర్ణ మండలము	216
రక్తిప్రసరణ మండలము	223
శ్వాస మండలము	229
నాడీ మండలము	230

పదియవ భాగము

పశుగోగ విజ్ఞానము	234
ప్రాచీన ఆయుర్వేద పశువైద్య చరిత్ర	235
గోగ విజ్ఞాన నూత్రములు	243
వైద్యులవలన ప్రమాదములు	248
తెలిసి తెలియని చికిత్సలు చేయరాదు	249
వైద్యములో కలుగుచుండు మార్పులు	250
వైద్యుడు తెలిసికొనవలసినవ్యాధిచరిత్ర	251
గోగములను పరీక్షింపవలసిన సాధారణాంశములు	252
గోగమునకు చేరు వెంటనే పెట్టరాదు	254
శీతోష్ణ పరిమాణములు తెలిసికొనుట	255
ధర్మామీటరుతో పరీక్షించుట	256

జ్వరమాసము	257
సైతవజ్రపుతో పరీక్షించుట	259
నాడి పరీక్ష	260
శ్వాస పరీక్ష	262
అగోగ్య, అనాగోగ్య లక్షణములు	263
మఖ, నేత్ర, నాలుక పరీక్ష	264
మల, మూత్ర పరీక్ష	265

పదునొకండవ భాగము

భేషజలపము	266
బొవడములు త్రాగిండు విధానము	269
బొవడ నిర్ణయము చేయుటకు సాధనములు	272
రసములు	273
బొవడములు చేయుట	274
క్షారకర్మ	275
శస్త్రములు, తూనికలు, కొంతలు	276
మోతాదులు, నవ్యములు	278
ఘాతము, అంజనము	279
గంధానము, శిరోమర్దన, నడికాపులు	280
చూర్ణములు తయారు చేయుట	281
మాత్రలు చేయుట	283

పందెండవ భాగము

పశువులను పడగొట్టుట	284
మందులు త్రాగిండుట	287
ఎనిమాచేయు పద్ధతులు	288
వారలు చేయు పద్ధతులు	292
పాచ్చిత్య, ఆయుర్వేద ఇంజెక్షన్లు	294
పదమూడవ భాగము	
పశువైద్య నూత్రములు	298
నూత్నుజీవుల చరిత్ర	303
పశుజాతికి వని కలుగజేయు ఈగలు	309
క్రేగులలో పుట్టు క్రిమిలు	322
లో ఆవయవముల జబ్బులు	326
అంటువ్యాధుల పటిక	327

పెదరోగము	328	లిమరువారము	391
దొమ్మిరోగము	343	ధనుర్వారము	392
నెరడు దొమ్మ	345	అండవారము	393
సిటి దొమ్మ	346	పక్షవారము	394
చలి దొమ్మ	347	పదునాటవ భాగము	
నాలి దొమ్మ	348	పశునేత్ర చికిత్స	397
గాలికుంటు	350	కంటి పువ్వులు	400
గురక	354	కంటి పొరలు	402
జెబ్బవారు	357	అవిరి	403
కురను	359	కామెరు	404
మహాచి	362	కంటిజబ్బు, కంటితెలుపు	405
పదునాలుగవ భాగము		కంటివిరుపు - నిరు	406
అజీర్తి	364	కంటి పునులు	407
కడుపుబ్బ	366	రేడికటి	408
కడుపునొప్పి	369	కండకలక	409
మలబడకము	370	దృష్టితగ్గుట	410
విశేషములు	371	కంటిమాద	411
రక్త విశేషములు	373	కొయ్యగండలు - దుర్గాంశము	412
పొందురోగము	374	పదునేడవ భాగము	
జలొదరము	375	క్షయ	414
గర్భకూల	376	ఊర్ధ్వకాస్	416
కొరిజవ్యాధి	377	న్యూమోనియా	417
మలమూత్ర బంధరోగము	378	దగు	418
గుండ్రని పురుగులు	379	రొంప	420
రొమ్మ నొప్పి	380	ఉబ్బసము	421
రక్తకూల	381	కసిమిరి	423
పదునైదవ భాగము		మడుబంతి	424
శుద్ధ వారము	382	వీసస రోగము	425
క్షీణివారము	385	యావనకుండమతి	426
ఎందు వారము	386	శిరోరోగములు	
అను వారము	387	పిచ్చి	427
శిరో వారము	388	పొడుగువారు	429
గర్భవారము	389	కొమ్ముదొల్లులు	430
వక్రవారము	390	ఎండచెబ్బ	432

	పుట		పుట
కుంజరవల్లి	433	మూర్తికావతిము - పాలశర్వము	502
హిందీయా, నాలుక పేర్లు	435	ఇరువదియవ భాగము	
అల్లు పెరుగుట - నోటిపూత	437	వత్సభృత్యము	504
మూత్రరోగములు		మాడల పోషణ	506
గర్భముగ్రము	438	మాడలప సంభవించు రోగములు	514
శిశువేదనము	440	ఇరువదివకటవ భాగము	
అతిమాత్రము	441	పాడి పరిశ్రమ	528
వీక్షి-ప్రము	442	పాడిపశువుల కష్టపక్షములు	533
నిరుదరుడు	443	పాడి పశువుల విక్రాంతి	535
పదునెనిమిదవ భాగము		పాడి పశువుల యారోగ్యము	536
కపోత్యుత్తి	445	పాడి పశువుల పరీక్ష	537
శిశువుల చేయు విషయములు	447	సంతోష మొనర్చుచేయులు	538
పిండి	451	పాపెండినవి - గొడ్డుబోతువి	539
లేతబొన్నతిన్న లక్షణములు	452	కవుడువలన కలుగు వ్యాధులు	540
విషమాశ్రమించి యుండునవి	454	గ్రామభోజులు ఉపయోగించుట	541
లూతలు	457	పలవిధముల వడిలి	542
సర్పముల చిరిత్ర - చికిత్సలు	458	పాలుపెరుగు యంత్రము	544
పందొమ్మిదవ భాగము		పొగుగు - క్షీరనాళముల వర్ణన	547
ప్రసవతంత్రము	467	పాలలో నుండు వస్తువులు	548
పశుగర్భ నిర్మాణము	468	పాలవర్ణన - విదేశముల పాడి	550
ప్రసవకాల పటిక	473	పాలలోని వాసనలు - గుణములు	552
గర్భములో పిండిము పెరుగు విధము	477	పాలశువుల పాల గుణములు	556
మాడి పశువులకు వచ్చు రోగములు	479	వెన్న గుణములు	557
పశువు ప్రసవించు రీతులు	482	పశుగ గుణములు	558
ప్రసవము, బొడ్డుత్రాడు	488	పాడిగే దెమిద వచ్చు ఆదాయము	559
మావి	489	పాడిపశువుల రోగములు	561
మేయిదిగుట - చికిత్స	490	ఇరువదిరెండవ భాగము	
మావిని తీపిచేయు పద్ధతులు	492	శస్త్రవైద్యము	565
ప్రసవించు లేక పశు అవస్థలు	493	గాయములలోని రుగ్మములు	577
కషలమాడలు	495	శస్త్ర, క్షేటు, వంటు గాయములు	580
రెండుతలల దూడ	496	క్షేటు, క్షేటు, చికిత్సలు	581
గర్భమునందు చూడ చనిపోవుట	499	ప్రణములు- పిండిక్షేటు-వత్తులెక్కించుట	584
ఆకాల ప్రసవము	499	కగులు - అద్రుకగులు	586
రక్తిద్రవము - మైల పడకపోవుట	501	ఏమకలు విరుగుట - చికిత్సలు	589

	పుట	పుట
ఎముకలు తొలగుట - చికిత్సలు	595	చెవియూడ
తెబ్బపడక వారుట	596	తలమాద
కాలు తెల్లపోవుట	597	పంపర - చేరవాపు
చెనుటగుల	598	అణువాపు
తెలుగులు	599	గంగిడోలు వాపు
మోర్లుదిగుట	600	బుడకొట్టుట - పట్నూరుతో పట్టుట
మలిమిడి	601	గొంతుకో ఆడముపడుట
గిట్టల క్రుళ్లుడు	602	చెవిలో నీము
కాలిగొట్టు - మందగుడి	603	దంతిరోగములు
గిట్టలపుండు	604	తామర - గజ
పురుగు తొలచుట	605	కాలిన బొబ్బలు
పులిపీరికాయలు, మెడనరముపట్టుట	606	నసిమిరి - రోకనసిమిరి
ఇరువదిమూడవ భాగము		పొడలు - వెంట్రుకలూడుట
రోకమాద	607	గోమారులు - బుడపుంజాలు
కొమ్ముమాద	608	జోరీగలు - మిన్నలులు
పొగ్గపుమాద	610	

శుద్ధ పత్రము

పంక్తి	పుట	తప్పు	ఒప్పు
2	27	21 $\frac{1}{2}$ కోట్లు	25 కోట్లు
3	27	2 $\frac{1}{2}$ కోట్లు	1 $\frac{1}{2}$ కోట్లు
14	200	పై పటము నందు	201 వ పేజీలో పటమును
,,	217	జీర్ణకోశము పొటో	ప్రేక్షిత ఫొటో
19	479	పై పటమున	480 వ పేజీలో జీర్ణకోశము
11	503	32 గ్రాముల	3 గ్రాముల [ఫొటో]
13	503	3 ఔన్సులు	ఒక నేరు
2	525	$\frac{1}{2}$ తులము	$\frac{1}{4}$ తులము
4	525	ఒక చుక్క	6 చుక్కలు
7	589	16 ఔన్సులు	$\frac{1}{2}$ ఔన్సు
6	600	6 తులములు	12 తులములు
6	600	సన్ను 2 తులములు	1 తులము
9	626	ఫిన్లెల్ అర్థ నేరు	2 ఔన్సులు
10	626	వేడినీరు నేరు	2 నేరు

అనుభవసశువైద్యచింతామణి

ప్రథమభాగము

ప్రాచీనపశుసంరక్షణ

“ సంపదలగూర్చి వ్యవసాయ సాధకముల
సాంపులంగూర్చి సాభాగ్య శోభగూర్చి
విమల విఖ్యాతితోగూడి వెలయునట్టి
పసులపోషణ పల్లెకు బాలవెల్లి ”

నల్లాపు లొకచోట నట్టాడుచుండంగ
గజ్జాపు లొకచోట గంతులిడగ

పుల్లాపు లొకచోట బూరిమేయుచునుండ
వెల్లాపు లొకచోట వెన్నువిఱువ

బట్టాపు లొకచోట బాతాడుచుండంగ
బయ్యాపు లొకచోట బరుగులెత్త

బొంతాపు లొకచోట బొంగి పొర్లుచునుండ
మైలాపు లొకచోట మసలుచుండ

బాపనాపులు నొకచోట నేపున గావ
బొల్లియాపులు నొకచోట మల్లంప
సందడిసిగొల్పు నాపుల మంజుపుడు
కటకటా ! కానిపింపవు గ్రామములను||—“పల్లెటూరు”

పశురక్షణ భారతీయుల పుత్రమైయున్నది. ఇయ్యది అత్యంత సనాతనముగ అగ్రధర్మము. ఈ రక్షణ భారతీయులకు మతధర్మముగా స్థిరముగా నేర్పడి యున్నది. హిందువులు, బౌద్ధులు, జైనులు మున్నగు మతములవారందఱును గోవును అబోతును పరమభక్తితో నారాధింపదురు. ప్రాచీనులగు నార్యులకు వ్యవసాయమే ప్రధానకృషిగా నుండటచే, నంగులకు వ్యవధముల సహాయ మత్యవసరముగుటచే పశు వధవలన తమవృత్తికి భంగము కలుగదున నమ్మకముతో గోవధ మహాపాతకమని వారు కఠినముగా విధించిరిని కొందఱుండురు. పాలు, పెరుగు, నెయ్యి, మిఠాయి మున్నగు గోరసములు ప్రాణాధారముగా నావోలములుగా నేర్పడుటచే నిట్టియుత్తమాహారముల నొసగు గోవధ వధించుట మహాపాతకముగా విధింపబడెనని కొందఱుండురు.

గోమయము మిక్కిలి పరిశుద్ధమనియు క్రిమిసంహారకమనియు మనపూర్వుల కత్యంతసమ్మకముగలదు. గృహాంగణములను శుభ్రపరచుటకు గోమయమిరితముగ ఉపకమునై యిప్పటికిని గ్రామములందు పలువురు వాడుచుండురు. గోమూత్ర మోషధముగ పరిగణింపబడినది. సంజావ్యాధి, మాత్రకృచ్ఛము వ్యాధులుగలవారు గోమూత్రమును పానముజేసి విగతరోగులగుచున్నారు.

సామాగ్రామము, దుఃసేవనము, అగ్ని, గోవు అనునవి పూర్వాచారపరాయణులకు పరమపూజ్యములు. ఉదాహరణ నిమిత్తముగానే గోవును చూచినపిదప గోప్రసక్తిగా మోసరిండుట పవిత్రముగ నగు చారముగానున్నది. పుణ్యస్థానముల గోవు మహాలక్ష్మియని పనువుపంజరముతో, వ్రుష్టుల ముగిసలతో నలంకరించి నిత్యమును ముఖ్యముగా కొన్ని ప్రత్యేకించినములందు నారాధించెదరు. భిక్షులు భిక్షిపూరితులై స్వయముగా లేతపచ్చికల గ్రహించి శ్రద్ధతో గోవులగును గోపత్నీములను పుచ్చుకొని మేపుదురు. అందువలన తమకు తరుణాపాయము కలుగునని నమ్మెదరు. సాక్షాత్పరవదవతారమనియు పురాణపురుషుడనియు, గోరక్షకుడనియు, గౌతాచార్యుడనియు, పరమభక్తితో నారాధింపబడుచున్న శ్రీకృష్ణభగవానునిచుద్ధ కొన్నిలక్షల గోవులుండెనట. వారి కథల యందు గోపాలపరీవృతుడు గోపాలబాలుడు అనునవి శ్రీకృష్ణున కన్యర నామములైనవి. ఆకఠిమ నగుట గోవులు పరమపూజనీయములైనవి.

ఈవిధమున మదహరించిన ప్రాచీన పురాణముల నూత్రముల గమనింపుడు.

గో పూ జ

గోభ్యో యజ్ఞాః ప్రసన్నంతే గోభ్యో దేవాస్సముత్థితాః

గోభ్యో వేదా స్సమ్మృతా స్సవడంగ పదక్రమాః॥ “భవ్యత్పురాణము”

గోవులపలన యజ్ఞములు గలుగుచున్నవి. గోవులవలననే దేవత ఉద్భవించిరి. గోవులనుండియు వేదములు బయలుదేరినవి.

పూజనీయతీతో గోపూజయే గొప్పది

అనాదేయా తృణం భుక్త్వాన్రవం త్యమదినం పయః

శుష్టి కృద్దేవతాదీనాం పూజ్యాగావః కథం న తాః॥

ఒకేయటండగనే ప్రతిదినము గడ్డిమేసి గోవులు త్రీగము నిద్రుచుండును. దేవతలు మొదలగువారికిగూడ తృప్తిని గలిగిండును. అందుచేత పూజలన్నిటిలో గోపూజయే పవిత్రమైనది కాబట్టి గోవు లెందుకు పూజింపఁతగినవికావు?

యచ్ఛపాహత భూమేస్తు సూద్యతః పాంసుసంచయః

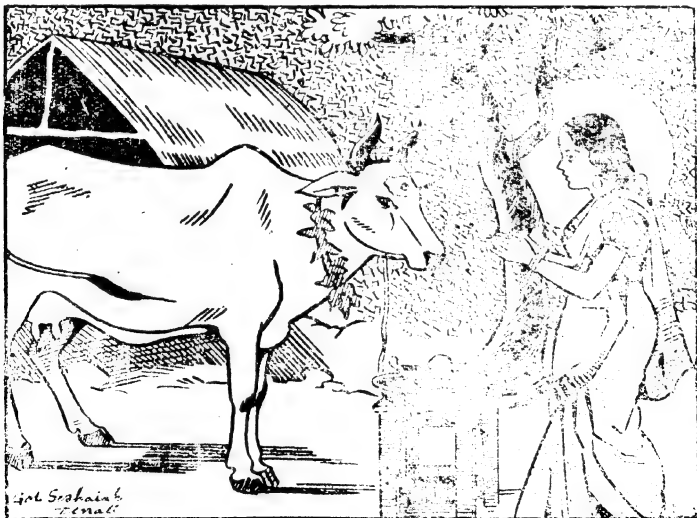
ప్రోధయే పురుషస్యైవో వంద్యా గావః కథం న తాః॥

గోవుడెక్కడను తగిలి మి మినుండి యెగిరిన ధూళి మాచవుల పాపము లన్నిటిని నశింపజేయునుగాదా! కాబట్టి గోవు లెందుకు పూజింపఁగలినవికావు?

హరన్తి స్పర్శనాత్పాపం పయసాం పోషయంతియాః

ప్రాపయంతి దివం దత్తాః పూజ్యా గావః కథం న తాః॥

గోవులు స్పర్శవలన పాపములు పోగొట్టును, • పోషిస్తూవు, పోషించును దాన మిచ్చినచో స్వర్గము నిప్పించును. ఇట్టిగోవు లెందుకు పూజింపఁతగినవికావు?

గోవును పూజించుట

గోవులు సంరక్షించెనేని మనపాపములన్నియు పోవును

ఏకత్రపృథివీ సర్వా సశైల వనకాననా

తథా గౌర్జాయసీ సాక్షాదేక త్రోభయతోముఖా॥

కొండలలోను, జలములను అరణ్యములలోను గూడిన భూప్రదేశమంతయును నొకయెత్తును, గోవు ఒకయెత్తును అయినప్పటికి నుభయతోముఖియగు గోవే గౌరవముగా నుండును.

గవాంహితీరే వసతీహ గంగాపుష్టి స్తథాసాం రజసిప్రవృద్ధా
లక్ష్మీః కరీషేప్రణతోను ధర్మస్తాసాం ప్రణామం సతతంచ కుర్యాత్॥

గోతీరమున గంగయుండును. గోవుల భూళియందు పుష్టినొందించు గుణము గలదు. గోమయమునందు లక్ష్మీయుండును. గోవులపశుచేయు సమస్కారమునందు ధర్మముండును. కాన గోవుల కల్గవేళల సమస్కరించవలయును.

గామాలభ్య సమస్కృత్య కుర్యాదస్తు ప్రదక్షిణం
ప్రదక్షిణీకృతా తేన సప్తద్వీపా వసుంధరా॥

గోవు కనబడగానే సమస్కరించి ప్రదక్షిణము చేసినవానికి సప్తద్వీపములతో గూడిన భూమికి ప్రదక్షిణముజేసినంత పుణ్యముగలుగును.

వందనీయాశ్చ పూజ్యాశ్చ గావస్యేవ్యాశ్చ నిత్యశః
గవాంగోష్ఠే స్థితానాం తు యః కరోతి ప్రదక్షిణం
ప్రదక్షిణీకృతం తేన జగత్సదసదాత్మకం॥

గోవుల కలలుడు సమస్కరింపవలయును. పూజించవలెను. నేవించవలెను. గోశాలలోనున్న గోవులపశు ప్రదక్షిణముచేసినచో ప్రపంచమునకు ప్రదక్షిణముచేసినంత ఫలితముగలుగును.

తృణాని ఖాదన్తి వనస్త్వరణ్యే, పిబన్తిలోయా న్యపరిగ్రహాణి
దుహ్యన్తి వాహ్యన్తి పునన్తి పాపం గవాం ర్హైర్జీవతి జీవలోకః॥

గోవులు గడ్డితినును. అరణ్యములలో నుండును. తమంతటవియే నీరు త్రాగును. పాలనిచ్చును. బరువుల మోయును. పాపములనుండి విముక్తిజేయును. ప్రపంచమంతయు గోమూత పలననే జీవించుచున్నది.

గోమూత్ర, గోమయ, గోఘృత, గోక్షిర, గోరోచనములు మంగళప్రదములు

తుష్టాస్తు గావశ్యమయంతి పాపం, దత్తాస్తు గావస్త్రిదివంనయన్తి
సంరక్షితా శ్చోపనయన్తి విత్తం గోభిర్నతుల్యం ధనమస్తి కించిత్ ॥

గోవులు సంతసించేనేని మన పాపములన్నియు బోవును. గోవులను దాన
మిచ్చితమా మనందరిని స్వర్గలోకమునకు గొనిపోవును. గోవులను కాపాడినచో మనకు
కావలసినంత ధనము చేకూరును. కాబట్టి గోవులతో సమానముగా ధనములేదు.

గోమూత్రం గోమయం సర్పిఃక్షేరం దధి చ రోచనా
షడంగ మేతత్పరమం మాంగల్యం సర్వదా గవాం ॥ “గోసంరక్షణ”

గోమూత్రము, గోమయము, గోఘృతము, గోక్షీరము, గోరోచనము, ఈ
యాద్యను మంగళప్రదములు.

గోప్రదానేన స్వర్గమాప్నోతి దశధేనుంగోలోకంశతప్రదశ్చబ్రహ్మలోకం
యథాకథం చిద్వత్వాగాం ధేనుంవాఽధేనుమేవవా
అరోగా మపరికిష్టాం దాతా స్వర్గే మహీయతే ॥

ఒక గోవును దానమిచ్చిన స్వర్గలోకమునకు, పదిగోవుల దానమిచ్చిన గో
లోకములోను, నూరు గోవుల దానమిచ్చిన బ్రహ్మలోకములోను నుండును. క్రొత్తగా
నివిన దూడతోనూడిన గోవునుగాని, గోగము లేనిదియు, ఎట్టిక్షేతములు లేనిదియు నగు
గోవును వీరిగానైన దానమిచ్చిన వాత స్వర్గమున నుండును.

ఘాసగ్రాసాదికం దేయం నిశి దీపం సభాస్వరః
ఇతిహాస పురాణానాం వ్యాఖ్యానం సోపవీణనం ॥

గోవులకు తగినంత ఆహారమియ్యవలెను. బాగుగా కౌంతినిచ్చుచీపమును రాత్రుల
యందుంచవలయును. గోస్పృధిని ఇతిహాస పురాణములను జరుపవలెను. వీణాదుల
గానము చేయుచుండవలెను.

అస్మస్తుష్టే ర్యధాశక్త్యా సంసేవా చ యథాక్రమం
తాడనా క్రోశభేదాశ్చ స్వప్నేఽపి న కదాచన ॥

లోపల సంతోషించుచు యధాశక్తితో గోవులకు సేవజేయవలయును. కలలో
నైన గోవులను కొట్టరాదు. తీట్టరాదు. వివిధ మైన దుఃఖమును గోవులకు కలుగనియ
రాదు.

“మునిభావబోధిని”

మహమ్మదీయుల పశుసంరక్షణ

సీ॥ నదయుతౌ నరులార ముదముతో గోమాత
 గాంచరే ప్రణతులర్పించువాడ
 చండాలసోదరా చంపకు మాతల్లి
 బ్రోవవే నీకెంత పుణ్యమబ్బు
 తురక సోదరులార దుష్కృత్యములు మాని
 రక్షింపరండు గోరాజు నింక
 దివిజులారా ! మీకిదే నమస్కారంబు
 యజ్ఞుల కోయకుడయ్య దీని

గీ॥ మహిత శోభాయశస్సుల మాన్యులార
 గోవురక్షణశాలలు కొల్లలుగను
 సాపనమొనర్చి కావుడీ సౌరభంబు
 ఇహపరంబుల సౌఖ్యంబు లెంతురేని॥ “మూగతల్లి”

మతమునదలి గ్రుడ్డినమ్మకము మానవుల వాదనాశక్తిని దొంగిలించుచున్నది. వివేచనాశక్తిలేని మానవులు మతముచేతిలోని కీలుబొమ్మలు. గోశంబంధమైన హిందూ మహమ్మదీయ కలహములే దీనికి తార్కాణము. మతము విపరీతపట్టుదలలకు కారణమగు చున్నది. మహమ్మదీయులింకను గోవధను సాగింపవలెనని పట్టుపట్టుచో అది కేవలము మోఢ్యమే. బలుల సందర్భమునతప్ప గోవధ యొనగ్గవలెనని “కోరాజ్”లో ఎచ్చటను చెప్పబడియుండలేదు. గోహింసవలన హిందువులు తమపై తిరుగబడుదురనియు దానికి ప్రతీకారముగా తాము హిందువుల సాత్తవహరించుట, గృహములను కాల్చికేయుట, మున్నగు క్రూరకార్యములొనర్చుట కనువగునని మనదేశముపై శంకెత్తివచ్చిన తురుష్కులు ప్రవేశపెట్టిన మతాచారమేగాని యిది అనాదిను: దీయులేదు. ప్రస్తుతము హిందూ మహమ్మదీయ స్పర్థలకు ముఖ్యకారణము గోవునుగురించియే. హిందూ మహమ్మదీయ వైఖరులలో సంస్థాభావము కలిగినచో గోసంరక్షణసమస్య పరిష్కరింపబడినట్లే.

గోవును ఆదరించవలెనని యున్నను లేకపోయినను “బ్రక్షీడు” మున్నగు పండుగ దినములలో గోవధ తప్పనిసరియని కొరానులోలేదు. విద్యాధివలగు తెండుమతముల వారు పరస్పర వైషమ్యములులేక బాగుగనే యున్నారు. కాని యిప్పుడువచ్చిన చిక్కి విద్యావిహీనులతోను, జ్ఞానహీనులతోను వారి మూఢపట్టుదలల వలననే అనేక అత్యా

చారాలు జరిగినవి. “ఇంస్టాం గోరక్షణ” అను గ్రంథములో మహమ్మద్ తనభార్య యగు “అమేషాతో” ఇట్లనినట్లున్నది:— గోవుపాలు చాలా ఆరోగ్యకరమైనవి. గోమాంసము రోగ హేతువు. దీనినిబట్టి మహమ్మద్ కూడ గుర్తించెనట.

అబులామనూద్ అను సాధు ఈరీతిగా చెప్పెను:—నలుబదిగోవులను జంపిన వాడొక ఖానీ చేసినవాడగుదున్నాడు. తనసౌఖ్యమునకై ఏజంతువునుగాని జంతునట్టి దురాత్ముడు దేవుని నివాసమగు ‘కాబా’ను నాశనపరచినవాడగును.

మహమ్మద్ మతముడైన ‘అల్లీ’ అనునతడు ఇబారీహీక్ అనుగ్రంథములో ఈరీతిగాచెప్పెను:—మీ దేవుడు పూజలలోని మాంసమునుగాని పశువుల రక్తముగాని ఒల్లడు. అతడు మీపవిత్రతను మాత్రమే కోరును. ఏమీ తెలియని మూగజంతువుల ఆనాథశరీరములకు గోరీలుగా చేసికొనకండి. చూచితిరా! మహమ్మదీయు లైనంతనే గోవధ చేయవలెనను విధి యేమియులేదు.

మహమ్మదీయ చక్రవర్తుల గోరక్షణ

ఫాహియాన్ :—నిక్రమాదిత్యుని కాలమున ఫాహియాన్ అను చైనాదేశపు యాత్రికుడు మనదేశము చూడవచ్చెను. ఈతని కాలములో జంతుచికిత్సాలయముల నెలకొల్పెను. జీవహింస జరుగకుండ కాపాడెను.

ఫుయాన్ ఉద్దీదీన్ బల్బన్ :—ఈతని రాజ్యములో పూర్వము జరుగు చుండిన అనేక గురచారముల నణచెను. వ్యవసాయభివృద్ధికై గోహింస నణచుటకై చాలాపాటుపడెను.

ఫిరోజ్ షాహీ:—మహమ్మద్ తుఘలక్ ఆనంతరమున ఫిరోజ్ షాహీ రాజ్యము చేసెను. ఈతను మంచినపురుడు. రాజ్యపరిపాలన చక్కగా నెరిగినవాడు. పాశుకాలలు, జంతుచికిత్సాలయములు, ఆనకట్టలు కట్టించెను. ఈతని ప్రభుత్వము యిప్పటికిని జ్ఞాపకముంచుకొనఁగలియున్నది. గోహింస విషయమై చాలా పాటుపడెను.

బాబరు:—ముఖిల్ వంశపు మొదటి చక్రవర్తి బాబరు. ఈతను సింహాసనా రూఢుడై రాజ్యపాలన కొలదికాలములో గోహత్యనిషేధమును హిందువులయొక్క గాఢమగు శరీరతాపమును గ్రహించెను. తనవహారునిపేర వ్రాసిన మరణశాసనమునందు హిందువుల శునోధావమును గమనించి గోవధను మాన్పించుమని ఆదేశించెను. బాబరు స్వతసిద్ధముగ భారతీయునుగాడు. అతనికి దేశమును జయించి కొంతకాలము పరిపాలించి హిందువుల మన్ననలను సంపాదించి ముసల్మాను రాజ్యమును స్థిరపఱచి నెలకొల్పెను.

అక్కరు చక్రవర్తి

మహమ్మదీయ చక్రవర్తులలో శాంతిపురుషుడు అక్కరు చక్రవర్తి యనవచ్చును. అక్కరు తనరాజ్యమున పశుమాంసమును దినగూడదని ఆజ్ఞాపించెను. వ్యవసాయము పశుపోషణలలో శ్రద్ధవహించెను. ఫలశీ అనునది ఈతని కాలములోనే వుట్టినది. ఇతను గోవధను తూర్తిగ నాశనము చేసియు, హిందువులతో సంబంధ బాంధవ్యములు గావించి

అక్కరు గోవధను మాన్పుట

చియు, రాజ్యపరిపాలనలో హిందువులను సైన్యాధి పతులుగను, మంత్రులుగను నియమించియు, హిందువులయెడ నానుభూతి గల్గియుండునట్లు చేసెనని “ఏలీఅక్కరు” అను గ్రంథము తెలుపబడుచున్నది. అక్కరుపాదుషా యనంతరము జుంగోర్ కాలమునగూడ అక్కరు జన్మదినోత్సవమును, దర్బారు ఉత్సవమును సక్రమముగ జరుపుచుండినపుడు జీవహింస వేటమా? మానెడివారట.

గోహత్యై సంకము

గోహత్యై మాన్పుటకు కసాయి మంత్రులపై గోవున కొక్కటికి 12 జేటల పన్ను తుహమ్మదీయ. ప్రభువులు విధించిరి. గోహత్యై చక్రవర్తి కాలమున కటికవాం

జీవహింసను పోగొట్టు... చౌదమతమే వునది

ద్రందరు శీపన్నును తీసివేయుచుని గోలచేయగా రధుపగచెను. ఫిరోజిషా తుగ్లకు పరిపాలనకు పూర్వము రెండువందల సంవత్సరములకుండి ఈ పన్ను అమలులో నుండెను. గోవధ తగదని శాశించుటకు బదులు ఈ పన్ను విధించిరి. దీనినే జిజారిపన్నుయందురు. మహమ్మద్ తుగ్లక్ కాలమున రాజమూనిరము నంగలి పంటకాలలో గోమాంసము వండుటగాని, రాజు దానిని భుజించుటగాని, మృగ్యముగ నుండెను. గ్రంథకర్తలు పెక్కుండు మహమ్మదీయ చక్రవర్తుల సువాసులను చక్కగా వర్ణించియుండిరి. గోమాంసమును వాటియందు పచనమునర్చి నెత్తెన్నడును ఎచ్చటను వ్రాయలేదు. రెండవ గయాజుద్దీన్ తుగ్లక్ కాలమున గుజరాతురాష్ట్రమున కధిపతిగ నియుంపబడి పరిపాలనము గావించుచుండిన ఫిరోజుత్ షాహీ ముల్క్ పింగురువుల యభిప్రాయమును మన్నించి గోవధ కంగీకరింపలేదు ఈ దీక్షగా మహమ్మదీయుల పశుసంరక్షణ యున్నట్లు తెలియుచున్నది.

బుద్ధుని పశుసంరక్షణ

సీ॥ భువి “నహింసాపరమోధర్మః” యనుచును

హింసూమతం యెఱిగించుచుండె

“జలిచీమనేసియు జాద్రొక్కరా”దని

జైనులమతము శాసనమునేసె

“సర్వభూతములందు ననుబుద్ధినుంట యు

చిత”మని బుద్ధుని మతముదెల్పె

“నొకచెంపగొట్ట వేటొకచెంప యి”మృని

క్రైస్తవమతము నిర్మనముగజాటె

గీ॥ దక్షిణ మతంబులెల్లను విధ్యముగ న

హింసయే శ్రేష్ఠమనుచు విచించె దాన

గలుగు ఫలముల దలచోయగా దరంబె?

యెఱిగిమానవుడది యనుష్ఠింపవలయు॥”

“గోవు”

భారతయుద్ధము జరిగినతరువాత అది గురవల సంవత్సరములనాటికి రహారవి క్రీ. పూ. 500 సంవత్సరముల ప్రాంతమున భర హింసాసానమునందు పడునాగు స్వతంత్రరాష్ట్రములున్నట్లు తెలియుచున్నది. మహాసాంఘాలములు వీరిలో చేరియున్నను క్రీ. పూ. 600 సంవత్సరముల నాటికి వీరి ప్రాముఖ్యత తగ్గిపోయెను. వీని

సానమున కోసల, కాంచి, కాళాంచి, అవంతి, మగధ మున్నగు రాజ్యములు మిగుల ప్రఖ్యాతిగలిగియుండెను. బుద్ధుడు తనమతమును బోధించుటకు ఆరంభించినపుడు మగధ రాజ్యము గొప్పదశలోనుండెను. ఆ రాజ్యమును బింబిసారుడను రాజు పరిపాలించుచుండెను. అతడు బుద్ధుని రప్పించి అందరికి మతబోధ చేయించెను.

బుద్ధుడు తనకిప్పులతో పశుచికిత్సను చేయించుట

“అహింసా పరమోధర్మః” అను మహావాక్యమే ముఖ్యసిద్ధాంతముగాగల బౌద్ధ ఔషధములు గుర్తించినట్లు మానవ పశుజీవితముల పవిత్రతను మరియేయింతర మతమును గుర్తించలేదు. యజ్ఞములు బలులు మున్నగు కాండలేవియు ఈమతమునందు లేవు. పశుబలికన్నను ఆత్మబలియే సర్వోత్కృష్టమని బుద్ధుడు చాటెను. బుద్ధునికాలమున పశువు లత్యంతముగ వృద్ధిచెందినవి. బౌద్ధమత ప్రచారమువలన భూమేధము లడుగంటి నవి. ఔషధకాంతియందును, ఆరోగ సామ్రాట్టులయొక్క ప్రేరణమువలనను జీవదయా శుల్క వాణిజ్యవృద్ధిచెంది మానవ వైద్యశాలలతోపాటు పశువైద్యశాలలు గోసంక్షేమ సంఘములను సృష్టించి చక్కని డోక్టరుచికిత్సలను బుద్ధుడు తనకిప్పులతో దగ్గర యిండి చెప్పినాడట. బుద్ధునికాలములోని పశుపరిత్ర చాలాకాలముగాని గ్రంథ విస్తరణగునని తెలుపలేదు.

సాక్షివారికి వృషభక్షాత్రమే పవిత్రపంక్తులు

ఆశోక చక్రవర్తి పశుసంరక్షణ

హిందూమతము ఒకశాఖగా నున్నపుడు బౌద్ధమతమును గొప్పమతముగా అభివృద్ధి చేసినది ఆశోకచక్రవర్తియే. లోక ప్రఖ్యాతిజెందిన ఇండియా చక్రవర్తులలో ఆశోక మహారాజే మొదటివాడు. బౌద్ధసీతులను ఆయా దేశ భాషలలో రాతి స్తంభములపైన చెక్కించి స్తంభములను వివిధప్రాంతములందు నాటించెను. వీటినే ఆశోకశిలాశాసనము లందురు. ఈతని కాలములో పశువుల కాలనిర్ణయము ప్రకారము మేపుటలో జాగ్రత్త గలిగియుండెను. గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు, చేపలు, ఆటపక్షులు ప్రతి జీవజంతువునకు పశు వైద్యులందఱివారట. అశ్వదశాధికారి మున్నగు ప్రతియొక్కరు ఈ చక్రవర్తికాల ములో గొప్పపదవిని, గౌరవమును గలిగియుండెడివారు. ఈతని కాలములో ఎద్దులకు బుడ్డలు కొట్టుట మానించెనట. పశుజాతులకు వివిధరకముల పేర్లుబెట్టి వృద్ధిలోనికి తీసి కొని వచ్చెనట. ఋతువుల ననుసరించి అరణ్యముల భాగించి పశువులను మేపుచుండుట, మజ్జిగను వక్కలను పుదులను పోయిండుచుండుట, చోలలకు నపహరింపబడిన పశువు లను తీసికొనివచ్చినవారిని సత్కరించుట, పశువులకు నీటికొల్లు చేయించుట మున్నగు కార్యములెన్నోగలవు. రాజు తన పశు సిబ్బందికి వేరువేరు పచ్చికబీళ్ల నేర్పాటు గావించెడివాడు. ఏనుగులకొకబీడు, గుఱ్ఱములకొకబీడు, ఎద్దులకొకబీడు, లాటిపిట్టల కొకబీడు, ఈ రీతిగా జంతుజాతిని ప్రత్యేకసలములందు నియమించి మంచిపోషణ జరుగు నట్లు ఆజమాయిషీని తీసికొనుచుండెడివాడు. పశువధ చేయరాదనియు ప్రతిపక్షమున మొదటి 8, 14, 15, వ దిశములందును, పండుగలందును శపవాసదిశములందును, ఎద్దులకు గొట్టెలకు బుడ్డ కొట్టరాదని ఆజ్ఞాపించెడివాడు. ఆశోకని మరణమునకు మార్చి వర్షమునని పరిపాలనకు మధ్యనున్న కాలములో ఈ యుద్ధము జేయుములో తగినంత శ్రద్ధ తీసికొనినటుల కన్పట్టుదు.

కాశ్మీర దేశమున ఆరవ శతాబ్దమున గోపానిత్యుడును, తొమ్మిదవ శతాబ్దమున అనంతవర్మయు, గుజరాతుదేశమున పండ్రెండవ శతాబ్దమున మహారాజుడును ఈపశు సంరక్షణ విషయమై చాలాశ్రద్ధ తీసికొనిరి. ఛత్రపతి శివాజీ కాలమున మగల ఈ యుద్ధమును మంచియున్నతీర్థి యగున్నటుల “శివదీగ్విజయ” నను గ్రంథము తెలుపుచున్నది. ఆకను చంద్రగుప్తుని కాలములో గూడ పశుసంరక్షణ బాగుగా నుండెడినని తెలియుచున్నది.

కృష్ణదేవరాయల పశుసంరక్షణ

॥గీ॥ ఆంధ్రులకు ప్రియతముండయి యలరునట్టి

కృష్ణరాయలు మితిలేని కినుకబూని

గోవధం బాచరించెడి కుటిలమావుల

శమనపురి పాత కావుల నలుప లేదె ?

“గోవు”

బళ్లారిజిల్లాలో తుంగభద్రానదీతీరమున హంపియను నొక పట్టణముగలదు. 1509-1580 వ సం॥ వరకు కృష్ణదేవరాయలు విజయనగరమును పాలించుచుండెను. విజయనగర చక్రవర్తులలో ఇతడు మిగుల యుత్తమముడు. అనేక రాజ్యములు జయించెను, అనేక గ్రంథముల రచించెను. దేవరాయల ఆస్థానమున ఆలసాని పెదన్న మను చరిత్రను, నంది తిమ్మన పారిజాతాపహరణమును, తేనాలి రామకృష్ణుడు పాండురంగ విజయమును వ్రాసినటుల తెలియుచున్నది. శ్రీ చలపతి రాజాగారివో బళ్లారి కమ్మ మహాసభకు వెలినపుడు శ్రీ రాజాగారు సేను తదితర మిత్రులతో కలసి శిథిలమైన నగరము సంతను పరిశీలించితిమి. శిథిలమైన గొట్టపు బోలులు, పాలనింపు రాతితోట్లు, ఇంక గెన్నో చిత్రవిచిత్రపు మందిరములుగలవు. ఈతని కాలములో ప్రతిరోజు నాలుగువేల పృషభములు ప్రత్యేకముగ పోషింపబడుచుండెడివట. పెదపెద తొట్టెలలో పాలుపోసి తగలవ ఏనుగుల పిల్లలకు, గుట్టపు సిల్లలకు పాలుపోసి త్రాగించెడివారట. బుష్టి మూలికా పర్వతము దగ్గరనున్న చుక్కని ఓషధులతో జంతుచికిత్స వైద్యులతో చేయించెడి వాడట.

శిఖుల పశుసంరక్షణ

ఆ॥ గోవు భూవధూటి కొంగుబంగారమే

యన్నమాట నేటి కంతరించె

పచ్చితురకయింటి పండుగకేనాడు

పిండివంటయయ్యె పిచ్చితల్లి !

“గోవు”

గోసంరక్షణమై హిందువులకున్న యభిప్రాయమునే శిఖులుగూడ బలపరచుచున్నారు. గోవుయొక్క పవిత్రతనుబట్టి విశ్రాంతగ్రంథమును “గ్రాందినాహెబ్” నందు యేమియు చెప్పబడియుండలేదు. వీరికి గోవునందుగల పూజాభావము హిందువులనుండి వచ్చినదియేగాని వేరొండుకాదు. గోవిషయమై వీరియభిప్రాయములు “గ్రాందినాహెబ్” నందున్న కొన్ని ధలనుబట్టి శిఖుసాంప్రదాయమును బట్టికూడ తెలిసికొనవచ్చును. గోపవిత్రత విషయముగో హిందువులకంటె శిఖులకు మూఢవిశ్వాసముగలదు. గోపథకు విధింపబడవలసిన శిక్ష మరణదండనకన్న యేమాత్రము తక్కువగానుండకూడదని వారినిశ్చితాభిప్రాయము. మహమ్మదీయులకు శిఖులకువచ్చు ధూర కలహములకుగల కారణము శిఖులకువచ్చు పట్టుదలయే. ఈ పట్టుదలవలననే వీరు మహమ్మదీయులతో పోరాడి అల్పసంఖ్యాకులచే ఓడిపోయి తమసామ్రాజ్యమును కోల్పోవలసినవారైరి. శిఖులకున్న గోసంరక్షణ పట్టుదల, గోపోషణ ఏమతములవారికి లేదనియే చెప్పవచ్చును.

పార్శ్వవారి పశుసంరక్షణ

“గీ॥ పామ నానాహమును వెనబాటదోలి

శ్వాసకాసలవిడిచి నిశ్చయముగాగ

నఖలముఖ నేత్ర రోగములంటకుండ

స్వస్థచిత్తులైయుండు ప్రజలు ధరిత్రి.” “కామధేనువు”

పశుసంరక్షణ విషయమై హిందూమతమున కత్యంతసన్నిహిత సంబంధముగల పార్శ్వమతమువారి మతగ్రంథము “జెండుఆవేష్ట”లో బోధింపబడిన కర్మకాండలు చాలవరకు వైదికకర్మకాండలను సోలియున్నవి. పార్శ్వమతప్రవక్తయగు జరాతుస్మరుడు పశువధ మహాపాతకమని బోధించెను. పార్శ్వమతస్థులు గోవులకన్నను వృషభమే ఎక్కువ పవిత్రమైనదిగా నెంచుదురు. మానవసృష్టికి మూలము వృషభుడని క్రైస్తవమతస్థులు తలచునట్లు పశుసృష్టికి మూలము వృషభమే మొదటిదని పార్శ్వవారి ఐక్యము. వృషభ వీర్యమువలన దంపతులు నానివలన 280 విధములగు తదితరజంతువులు పుట్టినట్లు వారి శాస్త్రమునందున్నది. హిందువులకు గోమూత్రము పెండ్లములో చెప్పినట్టిగా ఎంత శుద్ధమైనదో పార్శ్వలకు వృషభమూత్రము అంతకన్న ఎక్కువ పవిత్రవంతుమైనది. శరీరసంబంధముగ అంతశ్శుద్ధిగాని బాహ్యశుద్ధిగాని వృషభమూత్రమువలన నేయవచ్చును. మానవ శవమునుగాని జంతుశవమునుగాని తాకినవాగు వృషభమూత్రముచే పారిశుద్ధ్యము నొందుదురు.

ప్రసవించిన స్త్రీలు మొట్టమొదట బూడిదతోకలిపిన వృషభమూత్రము 3, 6, 9 చుక్కలను త్రాగుదురు. తరువాత ఆయువతి గుడ్డములనుగాని ఆవులనుగాని మేకలను గాని పాలుసిండి దీరకలుపని గ్రాక్షరసమును మూడుదినములవరకు తీసికొనవలెను. మూడుదినముల పశ్యంతము ఆమె తినబట్టలను, నవగ్రంథములను, దేహమును, నోటిని వృషభమూత్రముతో కడుగుకొనవలెను. ప్రాణము లేని శిశువుపుట్టిన స్త్రీలకై ఈపద్ధతి మొదట నేర్పరుపబడినను నేడు ప్రసవించిన ప్రతిపార్శ్వయువతియు ఈరీతిగా దేహపారిశుద్ధ్యము నొందుట యాచారమైపోయినది “కాప్రాక్షేక్షన్” అను అంగగ్రంథము తెలుపుచున్నది.

“తే ॥గీ॥ తురకలకు పుణ్యనగరమై వఱలుచుండి

ఘనతనం గాంచినట్టి మక్కాపురంబు

నందు వధశాల వైభాగమందు “పశు వృ

షభములందక్క సస్యముల్ చంపుడ”నుచు

వ్రాయబడియున్నదనుట కాహాదమెకద॥” “మూగతల్లి”

బక్రీదుపండుగరోజున మహాత్మాగాంధీగారు ఈ రీతిగా తెలిపిరి. బక్రీదు మహమ్మదీయులకు సంతోషదినము. హిందువులకు దుఃఖదినము. హిందువులకు దుఃఖమేల? గోమాత హిందువులకు దైవతుల్యము. ఈ సత్యమును మహమ్మదీయులు తెలిసికొని యుండియు వారు గోవులను బలులనుపేర వధించుచున్నారు. హిందువులందరి వలెనే నేనును గోవును ప్రేమించువాడనే. కాస్త్రీయపద్ధతులతో గోసంరక్షణము చేయుటకు నేనొక సంసరుకూడ సాపించితిని. కాని బక్రీదు సందర్భమున మహమ్మదీయులపై హిందువులు కినుకపహించుటలో నే నేకీభవించియుండలేదు. మహమ్మదీయులు గోవులను వధించుటవలన అనవసరముగ హిందువుల మనస్సుకు నొప్పికలిగించుచున్నారు. ఇట్లుచేయుటకు వారి ఆజ్ఞానము, మూఠతయే కారణమనుటలో నందేహము లేదు. బక్రీదునాడు కాని ఏ ఇతరరోజున కాని మహమ్మదీయుడు గోవును వధింపవలెననువలె నియమ మెక్కడనులేదు. హిందువులు గోవును పూజించుచున్నారా? హిందువులు గోవును పూజించువారైనను వారే దానిని వధించుటకు మహమ్మదీయుల వశము చేయుచున్నారని కొందరు మహమ్మదీయులు వాదించుదురు. అట్లయినచో మహమ్మదీయులు ఆజ్ఞానముగను మూఠముగనున్నను వారు గోవులను వధించుటకు హిందువులే పరోక్షముగ కారణభూతులగుచున్నారు. ఎక్కడచూచినను గోవులను అమ్మువారు హిందువులే. అట్టితరీ హిందువుల దుఃఖమునకు కొపమునకు కారణముగ పడదు. సంవత్సరములో ఒక్కరోజున మహమ్మదీయులు వధించుచున్న గోవులకంటె హెచ్చుపథలకు హిందువుల ఆజ్ఞానమే కారణమగుచున్నది.

ఏటేటా జరుగుచున్న పశువధలు, పశువుల స్వాభావిక మరణములను గురించిన వృద్ధయ ద్రావక మగునట్టియు, సుప్రమాణ మగునట్టియు లెక్కలను నేను సేకరించితిని. 1935సం॥పు పశువుల లెక్కలనుబట్టి నూటికి 80పశువులు స్వభావమగు రోగములచే మరణించు చున్నవనియు 20 పశువులు వధింపబడుచున్నవనియు తెలుచున్నది. స్వాభావిక మరణముల సంఖ్య స్థలభేదములనుబట్టి మారుచున్నది. ఎక్కడ పశుగ్రాసమునకు అవకాశములు బాగుగనున్నవో, ఎక్కడ వ్యవసాయము జాగ్రత్తగ నడపబడుచున్నవో అక్కడ పశువులు స్వాభావిక మరణములు నూటికి 7 కంటెను తక్కువగనున్నవి. కరవు ప్రదేశములలో నూటికి 30 కంటెను హెచ్చుగనున్నవి. 1935 సం॥ లో బొంబాయి రాజధానిలో 742 లక్షల పశువులున్నట్లు లెక్కలవలన తెలియుచున్నది. వీటిలో 9 లక్షలు (నూటికి 12 వంతున) స్వాభావిక మరణములు పొందినవి. రెండులక్షలు (నూటికి 33 వంతున) వధింపబడినవి. 1935 వ సం॥ లో బ్రిటిష్ ఇండియా మొత్తము మీద (బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సాలతో కలసి) 8 కోట్ల గోవులుండెను. 3 కోట్లకు పైగా గేదెలుండెను. 1935-1930 సం॥ లెక్కలకు పోల్చిచూచిన గోవుల అభివృద్ధికంటె గేదెల అభివృద్ధి మూడురెట్లు పెరిగినదని కొనసగను.

సామాన్యముగ గోవుల యజమానులు హిందువులనుట అందరికి తెలిసిన విషయమే. వీరు త్నమింపరాని తమ ఆజ్ఞాసమును పోగొట్టుకొన్న యెడల స్వాభావిక రోగముల వలన కలుగు ఆనేక మరణములను నులభముగ నివారించ కలుగుదురు. ప్రతిసంవత్సరము ఇన్ని మరణములు కలుగుటకు కారణమేమి? ఈ సంపదలొని విపరీతపు దుబారాను నివారించుటకు ఏమిచేయగలము, ఏమిచేయవలెను అను విషయములను గురించిన 2 భాగములు ఈ దిగువ నుదహరింపవలెనవి. ఒకప్పుడు గోసంపదనుబట్టియే మానవుల విశ్వర్యపరిమితిని నిగ్గయించెడివారు. అట్టి గోసమితి నేటిమానవులకు పెద్దబరువైనది. ఇది నేటి కరస్పివిలువ దిగతీతవల నేయున్నది. కాని ఉన్న భేదమిదియే. పశుక్షీణతఅనగా నాణెపు విధానముతో సమతూగు గోవుల నాణెములవిలువ తగ్గుదల స్వప్రయత్నముచే నివారించ సాధ్యమైనది. ఈ ప్రయత్నము చూడువిధములు.

1. మహమ్మదీయులు తమ ఆహారముకొరకుకాని బలులకొరకుగాని గోవధను మానవలెనని బ్రతిమాలుటలో శక్తిని వ్యర్థపరుపరాదు. అవిషయము వారి గౌరవమునకే వదలివేయవలెను.

2. గోవుల అభివృద్ధిపట్ల ప్రత్యేకశ్రద్ధ వహింపవలెను. ఇందుకుగాను గేదెపాలు నెయ్యి వాడుట మానవలెను.

3. సహజముగ చనిపోయినపశువుల చర్మమువాడుట, నాటి యితరభాగముల నన్నిటిని ఆహారముగాతప్ప ఇతరవిధముల పూర్తిగా ఉపయోగించుకొనుట, తోళ్లుడూరు పనిని మంచిసితిలోనికి తెచ్చుట.

అభివృద్ధికి కావలసిన సాధనములు జంతురక్షణకాలలలోను, గోకాలలలోను దేశమందంతటను సిద్ధముగ నేయున్నవి. కాని అచ్చటచ్చట ప్రబలిత దురభిప్రాయములను తొలగించి ఈ సంస్థలను సక్రమపద్ధతులపై నవవుట ఒక్కటియే అవశ్యకము.

“ సీ॥ పరిశుద్ధికినిగోవు వరబుద్ధికినిగోవు
కర్మల సంసిద్ధి కాకరము గోవు
హవ్యమునకు గోవు కవ్యమునకు గోవు
భోజనసిద్ధికి బూజకదియ
ఐహికసుఖసిద్ధి కాశ్రయమగు గోవు
పరలోకసుఖ లాభకరము గోవు
భోగయుక్తికి గోవు రోగముక్తికి గోవు
ఘనతప్రసిద్ధి సాధనముగోవు

తే॥ : గీ॥ : ఇష్టిధంబున జనులకు నెల్లవనులు
 గోవువశమున నెప్పుడు కుదిరియుంట
 గోవు జనులకు నెల్లడ నేవనీయ
 మయ్యె బ్రత్యక్షదైవమై యహరహంబు॥”

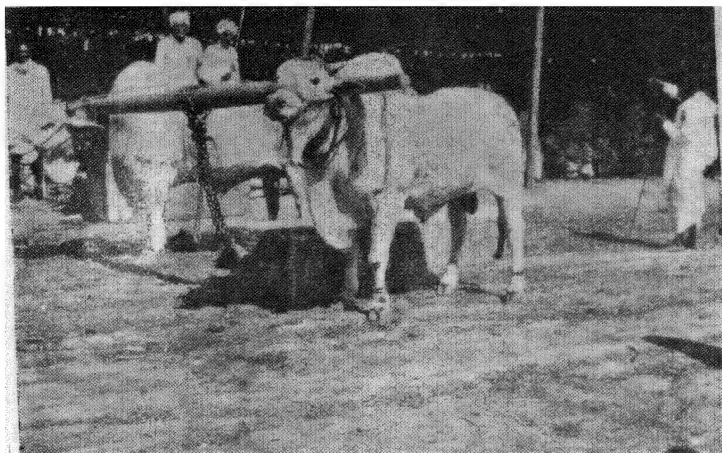
“గోప్రభావము”

జంతువుల మరణములకు కారణములు

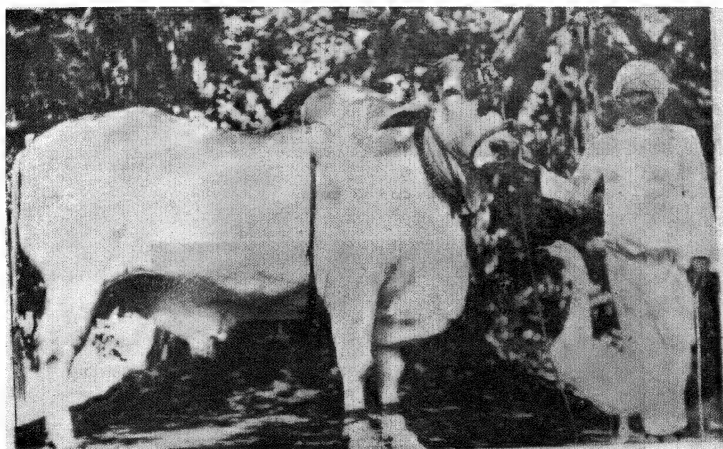
హిందూదేశములో లభించుచున్న హెచ్చుభాగము తోళ్ళు పథలకుగాక స్వభావ మగుమరణములకు పాల్పడిన జంతువులవే. ఈ దేశములో మాంసాహారులు తక్కువఅంశ నందునను, హింసపట్ల ముఖ్యముగా పశువులను వధించుపట్ల సహజముగ ప్రతిహేళ భావము ఉండుటవలనను, హెచ్చుభాగము పశువులును, కొలదిభాగములు మేకలును, గొట్టెలును ముసలితనములోనే స్వభావముగ మరణించుచున్నవి పశుపోషణకు అవకాశము తక్కువగానున్నచోట్ల పశువులు ఆహారములేక సగముమాడి రోగములపాలై చనిపోవుట తటస్థించుచున్నది. పశువులలో అంటువ్యాధులు ప్రబలివపుడు వాటిని నివారించు ప్రయత్నములు తక్కువగుననుచునూడ పశువులు హెచ్చుగ మరణించుచున్నవి. తరచుగా సంభవించు అనావృష్టి ఫలితముగ చెలరేగు కరవులవల్ల అనేకప్రదేశములలో పశువులు చనిపోవుచున్నవి. ఇవిగాక ఇత్యాద్రమాదములు పాముకాట్లు, కొండరాళ్ళవల్లన అపాయములు, రాళ్ళు కట్టలు విసరుటవలనగు అపాయములు, అడవియ్యగములవలన అపాయములు ఇవన్నియు మనకు లభించుచున్న తోళ్ళుకల్పితానికి కారణములు. ఆకలి మంటచే చనిపోవు జంతువులలో ఎక్కువభాగము మనుష్యులకు పనికిరాని జంతువులు కాని, వారిపని తీరిపోయిన జంతువులుకాని అయ్యున్నవి. సాధారణముగ వీటి మొగము చూచువారెవరును ఉండరు. అక్కడక్కడ లభించు కొలది పచ్చికమీదనే వీటి ఆధారము. స్వభావముగ చనిపోయిన జంతువుల చర్మము పలుచనై ఎండిపోయి కాగితము వలె పటుత్వములేక యుండునని రాయల్ కమిషన్ ఆఫ్ ఎగ్రికల్చర్ వారు తెలిపిరి.

తోళ్ల పరిశ్రమ

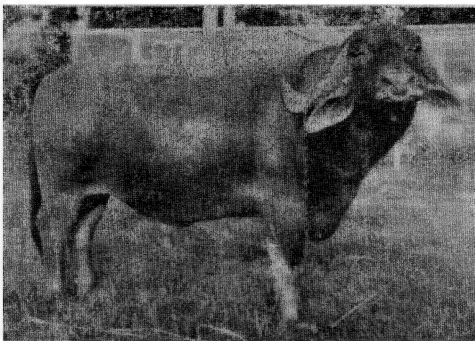
ఇండియా గోకల్ల తోళ్ల పరిశ్రమ అనేక అవకాశములున్నవి. ప్రపంచములో కల్లముడితోళ్లు లభించుటకుగల ఆదారములు మాన దేశములో హెచ్చు కలవు. ప్రపంచము మొత్తముమీద గోళము 4 వదికొట్టు. ఇందులో ఇండియాలో పదువారు కొట్టు. ప్రపంచములోనున్న గోదెలు 10 వాముగుట్టు డెబ్బది లక్షలలో మూడు కొట్లు నలుబది లక్షలు ఇండియాలోనే ఉన్నవి. మొత్తము ఇరువదికొట్టు ముప్పది లక్షల మేకలలో ఇండియాలో ఆయాదు గొట్టు మూడులక్షలున్నవి. మొత్తము ఏబది

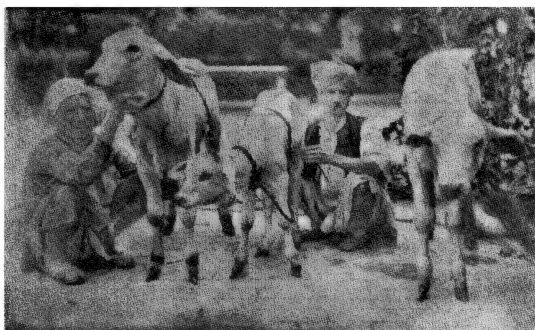
శ్రీ పాలడుగు వీరరామచంద్రరావుగారి ఛాలెంజి బండపట్టు గెలిచిన
గిత్తులు. చాల బహుమతులు బడసినవి. (శిరిపురం-గుం. జి.)

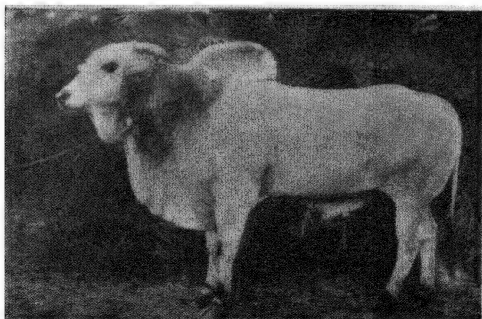
వైవారి పేరెన్నికగన్న వృషభరాజము

తోడా జాతి దున్న

పాలదూదలు

శ్రీ రావెళ్ల వెంకట్రామయ్యగారి ఆశోకు
బెంగళూరు ప్రదర్శనములో బహుమతి పొందినది జాజ్వరం కృ. జి.

కొట్ట ఏబదిలక్షల గొట్టెలలో ఇండియాలో నాలుగుకొట్ట పదిలక్షలున్నవి. ఈ పశువుల వలన ప్రతిసాలున సప్లయ కాబడుచున్న తోళ్లసంఖ్య అర్బాబుగాకనే మదింపు చేయబడినది.

ఆవు చర్మములు 20000000 ముక్కలు

గేదె చర్మములు 350000 ,,

మేక చర్మములు 22000000 ,,

గొట్ట చర్మములు 11500000 ,,

ఇవిగాక ఇండియాలోని అడవులు సర్పములను అడవి బల్లలను ప్రసిద్ధములు. ఏళ్లలో మొసళ్లకు తరుగులేదు. ఈ అడవి జంతువుల చర్మములుకూడ కొంతకాలము నుండి వ్యాపారసామగ్రిగా పరిగణింపబడుచుండినవి.

ఇండియాకు కావలసిన అన్నిరకముల చర్మములను తయారుచేయుటకు ఇవి వీలుగా నున్నవి. ఆవు చర్మములు సామాన్య జనులకు కావలసిన చెప్పులకు చౌకగా గిట్టుచున్నవి. మేకతోళ్లు ధనికులగు స్త్రీ పురుషుల పాదరక్షల వపయోగపడుచున్నవి. ఇవి అతిమృదువుగానుండి ప్రపంచములో నాణ్యమైన తోళ్లలో ఒకటిగా ఎంచబడుచున్నవి. గొట్ట తోళ్లు లైనింగునకు గేదె చర్మములు పాదరక్షల అడుగుభాగములకును, ఇతర పరిశ్రమలకును ఉపయోగపడుచున్నవి. ఆవు చర్మములు బ్రంకు పెట్టెలకును నూటుకేసులకును, సంచులకును, పట్టిలకును, పటకాటనుకూడ ఉపయోగపడుచున్నవి. గొట్ట మేక తక్కిన ప్రాకేడి జంతువుల చర్మములు అందమైన విలువగల వస్తువులకు పనికివచ్చుచున్నవి.

తోళ్లకు సంబంధించినంతవరకు మన దేశములో కావలసినదానికంటె అధిక తృప్తి ఉన్నదని తలచుచున్నారము. ఇప్పటినితినిబట్టి నిషమేకాని ఈదేశ ప్రజల జీవిత ప్రమాణము పెరిగినయెడల ఇప్పుడు లభించుచున్న చర్మములు ఈ దేశములోని ప్రజలకు మనిషికి సాలుకు ఒక చెప్పులజత వంతు నైనను సరిపోజాలవు. పాదరక్షలు నాగరికులైన వారికి వేషములలో భాగములు మాత్రమేకావు. అరోగ్యమాత్రముల ననుసరించి అవి అందరికి అవసరములు. ఇండియాలో ఏ కొలదిమందియో పాదరక్షలను ధరించ గలుగుచున్నారు. కొట్లకొలది డబ్బులేక పాదరక్షలు కొనుటకు డబ్బులేక పాదరక్షలు లేకయే తిరుగుచున్నారు. ఇండియా ప్రజల దారిద్ర్యము ఇండియా తోళ్లపరిశ్రమకేగాక పెక్కు ఇతర పరిశ్రమల బలహీనతకుకూడ కారణమగుచున్నది.

యుద్ధమునకు పూర్వము జర్మనీవారు మన ఆవు, గేదె తోళ్లను మేక తోళ్లను అమెరికావారు కొనుచుండిరి. ఈ విపరీతపు ఎగుమతులవలన ముడితోళ్లు మన దేశము

బుధవారం పుట్టినదున్న భూమినిదున్నిన; త్రొక్కిన తోడైపండును

లోని పరిశ్రమల వారికి కొవలసినన్ని దొరకుట దుర్లభమయ్యెడిది. యుద్ధ సందర్భమున తోలు ఎక్కువ అవసరమయ్యెను. ఇండియానుండి సప్లయచేయమని కోరిరి. బ్రిటిషు సామ్రాజ్యము అవసరమును అప్పుడు గుర్తించెను. “హరిజన్”

విదేశీయుల పశుసంరక్షణ

“సీ॥ గోమాంసభక్షణం బేమానవునికైన
రుజనుగల్గింపజేయు రూఢిగాను
నాల్గోనయోగమై యాలజంపినవాడు
బ్రహ్మహత్యనుమించి పాపియగును
నితతోవయోగమ్ము నెంచి గోవులజంపి
మాంసమమ్మినవాడు మాసిపోవు
దనయుత దానుజచ్చిన గోవుమాంసమ్ము
దినువాడు ఛండాలమునజరించు

గీ॥ నేవ్విధినిగాని గోవును నొవ్వజేసి
దాని మాంసమ్ముగాని దుగ్ధమ్ముగాని
మూత్ర పురీషముంగాని పుచ్చుకొన్న
వాడు నశించు బాపియై ననుభయందు.”

“మూగతల్లి”

ఆమెరికా నందు క్తగావ్యములందు మనోహరము రాజ్యముగలదు. అందు బ్రెజిల్ కాలేజిఅను పేరుగల ఒక కృషివిద్యాలయము గలదు. దాని ప్రధానాధికారి “ఎల్టర్ జాన్ హెచ్ గెహర్న అనునతడు. ఈతను వ్యవసాయ సంబంధముగు గ్రంథముల సేవములుచేసెను. అగ్రంథము “టూయల్స్ ఫార్ వ్యూ, ఫార్మర్స్ కొనిట్స్ న్యూ” అయినది. ఇ. ఈ గ్రంథములయొక్క అరవ అధ్యాయమునందు పశుజాతి ‘ఉపయోగమును చిందు, నాకి మహత్వమును గురించినట్లు, గొప్ప వర్ణనలుచేసెను. ఏ. డబ్ల్యు. బక్కెల్ తన “సాంట్” అను గ్రంథములో పశువులకున్న ‘షుక్ర’గా వర్ణించెను. ఆమెరికా యూరపు విద్వాంసులు ఏబిసెనెలకర్నెరములకు పూర్వము తెలిసికొనిన యుములు భారతదేశ మహద్దలు ఆపేకవేల సంవత్సరములకు పూర్వము తెలిసికొనియుండిరి. ఈ విద్యాంసులు పశుపోషణ గోమహత్వమును తెలిసికొనినపుటి నుండియు వారుగొన్నట్లు ఇంకను జాగ్రత్తగా పోషించుచుండిరి. ఇప్పుడు అచ్చట

కన్నులేనిదేవులవ్రేడు; పశువులేనిదే పెంటలేదు; పెంటలేనిదే పంటలేదు

గోవులు నివసించుటకుగాను రాత్రింబవళ్ళు చాలినంత నిర్బంధపడవువును పండుకొనుటకు తిరుగుటకు పశుశుభ్రమగు సలమును, నిద్రించుటకు మెత్తిగడ్డి గానులును లభించునట్టి ఏర్పాటులతో పశుశాలలు నిర్మింపబడుచున్నవి. ఆర్జెంటైన్లో పశువుల తివికేషముగా పోషింపబడుచున్నవి. ఆస్ట్రేలియా క్రేట్ బ్రెటనులో కేలెక జాతులు పెంచబడుచున్నవి. ఆ దేశమందలి వ్యవసాయమున దుపయోగింపఁ జేసే పశుసండు పశువులను మాంసాహార సంపాదనకొరకు, పరిశ్రమాభివృద్ధికొరకు ఆహార సాధనముగా నున్నవి.

అంగేయులకు గొడుమాంసమనిన ప్రీతి. కావుననే హిందూదేశ గోవధ మున ల్గానులకంటె అతివిశేషముగా అంగాధికారములకొరకు చూడబడుచున్నదని గాంధీ, మాలవ్య, దయానంద ప్రభృతులు నెలవెచ్చియుండిరి. నెహ్రూయ్య ఒకసందర్భమున సైనికులు గోగర్భముపైనే నడచుచుండురని చెప్పియుండెను. అనగా గోమాంస భక్షణమునకే వారు యుద్విశ్వాసురుడుండురని భావము. అంగేయులు గోవువధనాల అనేకతలు పోషించి క్రొవ్వెక్కునటుల చేయుదురు. ఇటీవల చాల వేలకొలది ఎడు దూడలు ప్రస్తుత యుద్ధములటలీవారికొరకు వధింపబడినవి. అందుచేతనే పశువులధర్మ, విలువ పెరిగినది. కైతుల పశువులవిలువ తెలిసికొని చాలా వాగ్రత్తతో చూచుచున్నారు. పాశ్చాత్య లీ పశుమాంసమున అనేక పిండివంటకములు తయారు చేయుదురు.

క్రీస్తు శకారంభమునకు పూర్వమే సిరియా మున్నగు ప్రాంతములందు ఆర్యా వరముననుండు పశుహరి కావనమొనరి ఆరిస్తాను మహాముగు వ్రాసియుండెను. హిందవులకు, గ్రీకులకు, రోమనులకు, విగ్రహీయులకు, హెబ్రెయీలకు పశువులు వెండి బంగారములకంటె విశేషప్రియతరములుగా నుండుట నిజము. అవియే వారి కల్పతరువులు. కామధేనువులు. హెసాయిడ్ అను నొక ప్రాచీన గ్రీకు కవిశ్లోకుడు తన గ్రంథమునందు బండ్లులాగుటకు పాలములు దున్నుటకు తోడ్పడెడు నిండిన శోడెను కట్టుట యుక్తము. కాగణజేమన వీరి కావయన్ను పచ్చనప్పుటికి తన చిన్నతనపు చేష్టలు పొగరుబోతుతనము తగిన, అప్పుడు అవి చెప్పినట్లు వియను. లేకున్న కాడిని బండిని తునకలు తునకలుగా విరగగొట్టును. హిందువుల హెబ్రెయీల గ్రంథములలో పశు పోషణావిధానమునుగూర్చి అనేక ప్రమాణములు గలవు. ఇప్పటికిని ఇండియాలోపని ప్రాస్తు జగ్గురీ రహ్య బల్లెరియా రోమేనియా ప్రాంతములందు పాలముపనులు చక్కచెట్టుటకు పశువులే చాలావఱకు ఉపయోగపడుచున్నవి.

పశువులను బాధపెట్టుట

ఎన్ని పడరానివాట్లు పశువులను తమ బాధలను కష్టములకు పశువులకు నొడతారు. అట్టి ముగజ పశువులను సదా కేమించవలెను. ఈ విషయమున బాద, జైను మతాదర్శము లనుస్మరణీయములు. కృషికులు పశువులను బాధపెట్టుట తప్పుని సరియే

పశువులమీద అన్ని రాబడులు పండ్లమ్మిదికొట్ట రూపాయ 10 గ్రహించండి

నను ఆశాధలు సాధ్యమైనంత తక్కువగ నుండవలెను. ఇంగ్లండు మున్నగు దేశములలో పశువుల నెగుమతిచేయు విషయములో వానినిపెట్టు బాధలపరిమితములు. శక్తిలేక కదలని జంతువుల చెవులలో నూనెను పోయుట, చెవులలో గడ్డిత్రుక్కి నిప్పు అంటించుట, లోకలు విరుగదీయుట మున్నగు అనేక ఘోరకృత్యములు చేయుచుండురు. పశువధవలన ప్రత్యక్షముగా గాకపోయినను పరోక్షముగావచ్చు నష్టము అనేకములు. కటికవృత్తి ఎక్కువగాయున్నచోటులనే నేరము లెక్కువగా జరుగుచుండుట అందరికి తెలిసినవిషయమే. అండవట తూర్పుభాగములో వందలకొలది కటిక దుక్కములు గలవు. ఆ పశువధ చేయునపుడు వాని వేడిరక్తమునకై అనేకమంది బాలురు చెంబులు పుచ్చుకొని వెళ్ళుదురు. అచటివాణివిధమున చిన్నతనమునుండి క్రూరదృశ్యములను చూచుట కలవాటుపడినందున వారిలో చాలామంది కౌనాత్ములు క్రూరాత్ములు తయారగుచున్నారు. అచట జరుగు నేరములట, క్రూరకృత్యములట హద్దులేదట. సంయుక్త రాష్ట్రములలో జరుగుచున్న హత్యానేరములు చాలావరకు కటికవృత్తియందున్నవారి చేతనే చేయబడుచున్నవి.

టాలుస్తాయికవి వర్ణన

ఈ కవిగారు వ్రాసిన ఒక గ్రంథములో ఈదిగువరీతిగా వర్ణింపబడినది. ఈ భయానకదృశ్య వర్ణనలు ప్రతివారును చదువదగినవే. “అది బాన్ మానము. ఆరోజు ట్రీనిటీ పండుగకు ముందు శుక్రవారము. కటికదుక్కాణముల బహారంతయు జనసమూహముతో క్రిక్కిరిసియుండెను. ఎద్దులు ఆవులు ఆవుమాడలు బండ్లకు కట్టివేయబడి యుండెను. గుఱివుబండ్లనుండి అనేక ఆవుమాడలు దుక్కాణములోనికి దింపబడుచుండెను. కొన్ని బండ్లు దుక్కాణములనుండి పశుశివములను మోసికొనిపోవుచుండెను.

నేలబడియున్న ద్వారమున కదురుగా దుక్కాణములలోనికి ఇద్దరు మనుష్యులు ఒక బలిసిన ఎదురు బలవంతముగా లాగుకొనిపోయిరి. లోపలికి వెళ్ళినతోడనే ఒక కటికవాడు తన బలముకొలది ఆ ఎద్దు అట్టుపె ఒక్క దెబ్బవైచెను. వెంటనే అది భూమిపైబడి తన నాలుగుకాళ్ళలోను వెనుకభాగముతోను విలవిల కొట్టుకొనసాగెను. తక్షణమే మరియొక కటికవాడు దాని కొమ్ములు పట్టుకొని తలను బొక్కబోర్లగా త్రిప్పెను. ఇంతలో ఇంకొకడు తన కత్తితో దాని గొంతుకును పరపరకొనెను. రక్తసిక్తములగు బట్టలు ధరించిన ఒక వ్రత్రవాడు ఆ ఎద్దు శుత్తుకనుండి ప్రవహించుచున్న రక్తము నొక పళ్ళెములోనికి పట్టెను. ఆ పళ్ళెము నిండుటతోడనే గానిని ఆబాలుడు అల్యూమినిమ్ ఫ్యాక్టరీకి తీసుకొనివెళ్ళెను. ఇటులనే మరొకపళ్ళెము నిండెను. కాని ఇంకను ఆయెద్దు పొట్ట వెనుకకొచ్చు కొట్టుకొనుచునేయుండెను. రక్తము ప్రవహించుట ఆగిపోయినతోడనే కటికవాడికడు దాని తల పైకెత్తి చిగ్గుము పోలిచెను. తెలుపు నరములతోనున్న ఆ ఎరువుదేహము చూచుటకు వికృతముగా నుండెను. ఇంకను ఆ

యెద్దు కొట్టుకొనుచునే యుండెను. ఈట్లుగా ఒకగానితరువార నొకటిని చంపుదునే యుండిరి.” ఇట్టి ఘోరకృత్యములు కన్నులగ జూచిన యే మానవుని గుండెలు సమసిపోవు!

ప్రాచీన ఋషీశ్వరుల పశుధర్మ సూత్రములు

దివావ్యక్తవ్యతా సాలే రాత్రౌ స్వామిని తద్గ్రహే
యోగక్షేమేనృధా చేత్తుపాలో వ్యక్తవ్యతామితి ||

పగలంతయు పశువులన్నియు కాపరుల స్వాధీనములోనుంచి మేపుదురు. కాబట్టి వాని మంచిచెడ్డలన్నియు వాళ్ళ చూడవలయును. అందువలన నా పశువుల కేమైన ప్రమాదము వచ్చినపుడు కాపరులచే బాధ్యతవైయున్నది. సాయుకాలమునకు కాపరులు పశువులను తోలుకొనివచ్చి తమ యజమాని గృహముందు కట్టివేచి వెళ్ళుదురు. ఆ సమయములో యజమానిచే బాధ్యతయైయున్నది.

గోపః క్షీరభృతో యస్తు నదుహ్య స్తశతో వరాన్
గోస్వామ్యనుమతే భృత్యః సా స్వాత్వానే భృతేభృతః||

కాపరికి కూలి ఈయనిచో యజమానికి పదియంపుల పాలను పిండియిచ్చి తాను ఒక ఆవుపాలను తనకూలిక్రింద పిండుకొనవచ్చును.

నప్తం వినప్తం కృమిభిః శ్వహతిం విషమే మృతమ్
హీనం పురుషకారేణ ప్రదద్యా త్పాల ఏవతు||

కంటికి కనుపడనిది, పురుగులచే ముక్కులచే తివబడినది, పల్లవుగుంటలు మొదలగువానిలోబడి చచ్చినది, కాపరిలేనిది, పాడిపోయినది, యాని పశువును కాపరియే తెచ్చి ఈయవలెను.

విఘ్నవ్యతు హృతిం చోర్నపాలో దాగృ మర్షసే
యదిదేశేచ కాలేచ స్వామినః స్వస్య శింసతి||

దొంగలు దొంగ్బుడచే పశువులను అపహరించినవి ఆవిసయుము కాపరి వెంటనే యజమానికి దగ్గరలోనున్నచో చెప్పినచో కాపరి నష్టాన్వేషణపరిషేష బాధ్యతలేదు.

నా వినీతై ర్రవజేన్దురై ర్న చ సుద్యాధి వీక్షితైః
న భిన్నశృంగాక్షిఖై ర్న వాలధి విరూపితైః ||

తుంటరివి, ఆకిలికోగములు గలవి, కొమ్ములులేనివి, గ్రుడ్డివి, గిట్టలులేనివి, తోకలేనివి యగు వృషభములను గట్టిబండ్లలో ప్రయాణము చేయరాదు.

పంచ పశ్యన్యతే హంతి దశహంతి గవాన్యతే
శతమశ్వాన్యతే హంతి సహస్రం పురుషాన్యతే॥

చతుష్పాద జంతువువిషయమై అబద్ధమచెప్పినవాడు అయిదుగురు బంధువులను సరకిముని త్రోసినవాడగును. గోవుల విషయమై అబద్ధమాడినవాడు పదిమందిని, గుఱ్ఱముల విషయమై అబద్ధమాడినవాడు వందమందిని, మానవుల విషయమై అబద్ధమాడినవాడు వెయ్యిమంది బంధువులను జంపినపాపమును బొందును.

అనిర్దేశాహా తా నూతా వృషా దేవశూం స్తథా
సపాలాన్వా విపాలాన్వా స దండ్యా న్మనురబ్రవీత్॥

ఈని పదిదినములు గూడ గడవని గోవులను, చక్రము శూలము యెడలగు నచ్చువేసి విడిచిన యెద్దులను, హరిహరాయుతగు దేవతలకై అచ్చువేసిన యెద్దులను, గాపగులతోనున్నను లేకున్నను పొలములలోని సస్యములను దినుడున్నను వానిని దండింపరాదు.

క్షేత్రేష్వన్యేషు తు పశుస్సపాదం పణ మర్హతి
సర్వత్ర తు సదోదేయః క్షేత్రికస్యేతి ధారణా॥

మార్గగ్రామ సమీకేతర ప్రదేశములందలి పొలములలో గోవులు మేసినచో రూపాయి పావలా జరిమానా విధించవలెను. తరువాత గోవులు తినిన మేతిఫలమును కౌపరిగాని యజమానిగాని పొలము యజమానికి ఈయవలెను.

స వారయే ద్రాం ధయంతీం స చాచక్షేత కస్యచిత్
స దివీంద్రాయుధం దృష్ట్వా కస్యచిద్దర్శయే ద్దుభధం॥

బిరు త్రాగుచున్న యావునుగాని, పాలు పుడుచుచున్న మాడనుగాని నివారింపరాదు. పాలు దీయునప్పుడు మాత్రము నివారింపవచ్చును. ఇతరుల చూడలు పాలు గుడుచునపుడు వారికి జెప్పరాదు. ఇంద్రధనస్సును ఆకౌశమున జూచి యాదోషము నెరిగినవాడయి యుండియు ఇతరులకు మాపరాదు.

పిబంతీషు పి బేత్తోయం సం విశంతీషు సంవిశేత్
పతితాం పంకలగ్నాం వా సర్వప్రాణైస్స ముద్ధరేత్॥

గడ్డగడ్డకు పుట్టెడుబిళ్ళు తాగినా రెడ్డి నేద్యము చేయవలయును

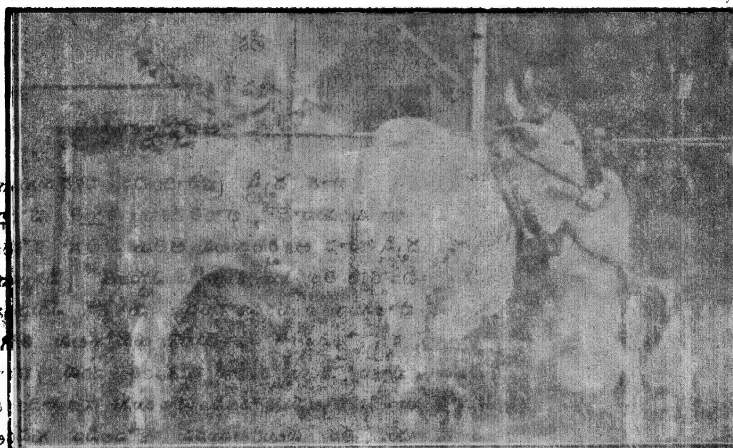
గోవులు త్రాగుటకు నీరుపోసినతరువాత తాను త్రాగవలయును. అది వరదైన తరువాత తాను పరుండవలయును. శోగముచేత క్రిందపడినను, బురదలో దిగబడినను శక్తికొలది ప్రయత్నించి లేవదీయవలెను.

**కుశైః కాశైశ్చ బద్ధీయా ద్గోపసుం దక్షిణాముఖమ్
పాశలగ్నాగ్ని దగ్ధేతు ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే॥**

గోవును దర్భత్రాళ్లతోను, రెల్లుత్రాళ్లతోను దక్షిణాభిముఖముగ కట్టవలెను. ఈత్రాళ్లకు నిప్పుతగిలి కాలిపోయినను కొంచెము సంతాపము మాత్రమే కలుగును. కట్టి వేసి యుండగా గోవు అగ్నిదగ్గమయ్యే శోశ ప్రాయశ్చిత్త మేమియులేదు.

**కూపఘాతే తటాబంధే నదీబంధే ప్రపానాచ
పానీయేషు విపన్నానాం ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే॥**

గోవులు నీరుత్రాగుటకై లోతుదిగుడు బావులలోనికి, మెట్లుకట్టియున్న పెద్ద తటాకములలోనికి, నదుల అనకట్టలలోనికి, నీరు త్రాగుటకై కట్టించిన పెద్ద రాతితోట్టి లోనికి దిగి మరణించిన యజమానికి ప్రాయశ్చిత్తము లేదు.

చిత్రము ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని ఒక ప్రాచీన గ్రామమునందు
చూడవచ్చును. ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని ఒక ప్రాచీన గ్రామమునందు

చిత్రము ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని ఒక ప్రాచీన గ్రామమునందు

ప శు స ం ప ద

రె ం డ వ భా గ ము

ప్రాచీన భారత రైతు

“మలమల యెండలో మాడుచునుండి

వడవడ జలిలోన వడకుచునుండి

మూగపసులతోడ ముచ్చటల్ సలిపి

అంటు ఊక్కలతోడ నాకలిమంట

నారుగాలంబును దీరికలేక

దుస్థితిం దలచుచు దున్నుచునుండ

పదనారగా మేడి పైకిదున్నంగ

సుడిగొని యట్టిట్టు స్రుక్కుచునుండి

మఱి పండ్లబిగువుతో మాటాడలేక

దున్నుచుండెడి మాతి దుర్గతిజూడ”

“అచార్య రంగా”

ప్రాచీన భారతరైతు నితిగతులపై ఒకసారి దృష్టి ప్రసాదించిన విశదమగును. అతనెంత స్వతంత్రముగా, సంతోషముగా నుండువాడో, భారతదేశపు శాంతి సౌభాగ్యాలు కలిగి వరిలుదు యితరదేశాల దృష్టినికూడ ఆకర్షించుటకు అతను ఏదీగిగా కారకు డయ్యెనో మనకు గోచరించును. ప్రాచీనరైతు తన యింటబుట్టిన ఎద్దులతో సేద్యము చేసికొనుచు, తన పశువుల ఎద్దులతో పాఠమును బలపరచుకొనుచు, మిగతా ఎద్దువును వంటచెరువుగా నుపయోగించుకొనుటకు, కష్టకాలములో ఉపయోగించుకొనుటకు తగిన ఆహారపదార్థముల నిలువచేసికొనుచు, పాలు నెయ్యి తానుత్రాగినంత వరకు త్రాగి మిగిలినవి సగరములలో అమ్ముకొని యింటిభిరువులకు కావలసిన ధనమును సంపాదించు కొనుచు జీవయాత్ర సాగించుచుండెనాడు. తన కుటుంబమునకు కావలసిన గుడ్డలు తానే స్వయముగా వడిలి తయారుచేసికొనెడివాడు. ఈరీతిగా అన్నివిధముల అతడు స్వతంత్రమును, ఆనందమును, ఆనందించగలిగిడువాడు. సంతృప్తులు స్వయంపోషకు

చాలుక్రిందదన్ను బ్రతికినవాడు; చేనుక్రిందదన్ను చెడినవాడు లేడు

రైపి ఇట్టిరైతుల నుయ్యమైన దేశము మొత్తముమీద కాంతిసౌఖ్యముల వనుభవించినది. ఈ కాంతిసౌఖ్యములకు మూలాధారము ఏమిటని తెలిసికొనగా; పాడికి పాడిపశువులు, దుక్కికి ఎద్దులు, సంతానోత్పత్తికి ఆబోతులు, రైతులకు నిత్యావసరముగానుండేది గోగండువలసే! ఆకాలములో పశుగ్రాసము ఎక్కువగానుండేది. పల్లెప్రక్కనే బీడుభూములుండేది. అందువలన ఎద్దులు, విత్తనములు, ఎరువులు, మున్నగువాటిని కొనుటకు ఆప్పులు లేవలసిన ఆవుసరము కష్టపట్టెడిదికాదు. కాని రానురాను దురదృష్టవశమున యీ కాంతి సౌఖ్యములకు మూలాధారములైన పశువులసంఖ్య నానాటికి సన్నగిలుచున్నది. సాంప్రదాయ మగు బారి పిరిగి మునున్నది. ఈ కాలములో రైతులు వ్యవసాయము చేయుటకు చాలావినుగుగానున్నారు. కూలియా విపరీతము. పశువులకు పెట్టు దాణాగొర్రుల విసర్జనమొనగలవలన కొంతకున్నారు. పశువులూ గీ ఆహారము పశుచికిత్స లేక క్రొవచున్నవి. గాను పైకి ప్రభుత్వము ఏమి చేయకపోవలెను.

ఎద్దులజత ఒకటికి బాధ్యునిగాక 17 ఎద్దులులభూమిని సాగుచేయగల వనుటన్న పుటికి యిప్పుడు తకంబై పోయినందులకు నేను కలసికొనుచున్నది. అనగా కికి? మీ చివరికి చేయుచున్నవిన్నమా? పాలము తగినదిగా దున్నుటలేదన్నమాట. అందుచేత దుక్కి పెనులు కాంక్షముగా చెప్పి నిత్యము దున్నుచున్నమాట. దానితోపాటు ఖీచించిపోవుచున్నవి. పాలమును చాలా విధముగా వినియోగించి ఎద్దులసంఖ్యను పెంచు చేయవలెను. ప్రతిసంవత్సరము 1967-72 వరకులుండే సేదావి వ్యవసాయమునకు రిపోవు ఎద్దులు సప్లయకాళాలవు. అప్పుకొడవ కలగించిన సప్లయన్న 38312992 ఆవులుచాలవు. పైగా విటిలో ఎక్కువ ఎద్దులు కొని మిగిలిన కావలసిన ఎద్దుల సంఖ్యకు రిపోబాలవు. ఈరీతిగా చెప్పినట్లుగా, పాలము పోవునవి ఎన్నియుండునో ఆసంఖ్యను పూడ్చుటకు సరిపోయినట్లు కొంచెంబాటాలవు. ఆ ఆవులలోనుండి నూటికి 20 పుద్దాప్రయమిచ్చి యీ సేదావిలో తినికొని మిగిలినది గలదు. అందువలన వాటిని కాపాడుచుచున్నందులో మనము ముప్పుకొన్నది. పశువులకొన్నిను మధ్య చెప్పు వ్యవధి ఎక్కువయివలసినదని అనినట్లు పోల్చిచేటు చాటాలవు. కావట్టి రైతులు, ప్రభుత్వము పశుపృథ్వియన్యైడి మార్గము లాచరించవలెను.

ఎద్దులములలో పశువుల పాత్రను ప్రస్తావించియున్నాము. ఒక విధముగా పశువులుగా నుండును. అప్పుడు పశువులను వినియోగించుటకు వ్యవహరించును. చుట్టిగుమ్మటకు పనికివచ్చునవి. పాలముపలవచ్చునవి. మనము మనము పుచ్చునవి. న్నాటకుపనికివచ్చు వాటిని మంచుబలముగల పలుకర్మముగల ఎముకలను కలిగిఉన్న పెండుదురు. పాలు యిచ్చువాటిని ఎక్కువపాలుయిచ్చునట్లు పెంపొందించే వాటిపాలనుతీసి వెన్న జాన్ను గడ్డపాలు తయారుచేసి మనదేశములకు “గొల్లభూమిమార్కు గడ్డపాలు, పోల్సన్ వెన్న” అను నామములతో ఎగుమతి చేయుదురు. బాగుగా కండ్లబట్టిన తరువారే చంపి

ఇనుకనేలను బాగుపడినవాడు; బంకనేలను చెడినవాడు లేడు

ఆ మాంసమును డబ్బాలో పెట్టి విదేశములకు ఎగుమతి చేయుదురు. ఈ పరిశ్రమలకు పుట్టినిల్లు ఆస్ట్రేలియాదేశము. దీనినే ఇంగ్లీషులో “వేబీ బీఫ్ పరిశ్రమ” యందురు.

మనదేశములో మంచినీరముల పశువులు కొలదిగానున్నవి. ఒంగోలుజాతి పశువులు ప్రపంచములో ఎచ్చటనులేవని విదేశీయులే ఒప్పుకొనుచున్నారు. మెనూరు సంసానములోనున్న అమృతమహాల్ జాతి, కోయంబత్తూరు జిల్లాలోనున్న కంగాయంజాతి, బెంగాలు జిల్లాలోనున్న అలంబాడీజాతి, గుజరాతీ జిల్లాలోనున్న కాంక్రేజాతి, పంజాబుదేశములోనున్న డరియానా మహివాల్ జాతి మున్నగువని మనదేశములో ప్రళస్తమైన జాతులుగా పరిగణింపబడుచున్నవి. శీతోష్ణపరిస్థితులనుబట్టి జాతులుకూడ వృద్ధియగుచుండును. ఎక్కువవర్షములుపరియు మలబారు, బెంగాలు ప్రాంతములందుండు పశువులు పొట్టివిగానుండును. ఎక్కువ వాడిగానుండు సింధుప్రాంతములందుండు పశువులు బలముగాను, ఎత్తుగాను అందముగాను యుండును. మెనూరు ప్రాంతములందుండు పశువులు దృఢమిక్కిలముకలుగలిగి ఎత్తుగా అందముగానుండును. ఒంగోలు ప్రాంతములందుండు పశువులు భూసారిమెక్కువగా నుండుటవలన ఎత్తుగానుండును. మున్నలకు కేదెలకు వర్షము లెక్కువగల ప్రాంతము లందున్నను పరవాలేదు. బొంబాయిజిల్లా మాహిల్ అను గ్రామములోని కేదెలు పెద్దవిగ బలిష్ఠముగ నుండును. అచ్చట వర్షములెక్కువగానుండును.

పశుసంపద సంవత్సరాదాయము

భారతదేశములోని పశుగణాభివృద్ధికిని, పాడిపరిశ్రమాభివృద్ధికిని సాధనోపాయములను సూచించుటకై ఒకకమిటీని ఈ మధ్యకాలములో నియమించిరి. కమిటీ అధ్యక్షులు శ్రీ డా॥ నార్సన్ పి. రైట్ గారు నవంబరునంచి మార్చివరకు దేశములో పర్యటన మొనర్చి ఈ రీతిగా తెలిపిరి. సంవత్సరాదాయము పశువుల మూలముగ నుమాను 1900 కోట్ల రూపాయలుని తేల్చిరి.

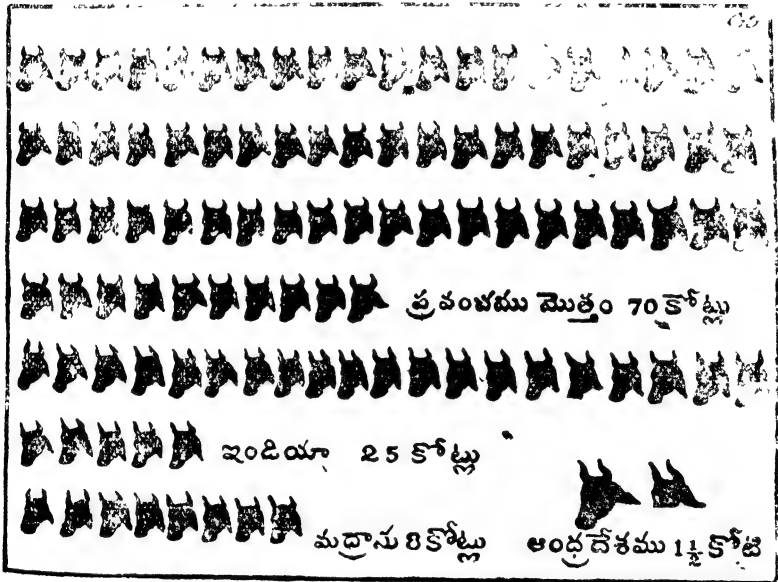
పాలుపెరుగు మొదలగువానివలన	810	కోట్లరూపాయలు
వ్యవసాయపనులవలన	612	,,
ఎరువులవలన	270	,,
వ్యవసాయేతర పనుల వలన	161	,,
తోళ్ళు చర్మము ఉన్ని మాంసము వలన	45	,,

పశుసంఖ్య - ప్రభుత్వసహాయము

రైతు సంపదకు పశుసంపదయే మూలాధారము. పశుసంపదలేని రైతుసంసారము ధాన్యములేని కొట్టమువంటిది. పశుసంపదను వృద్ధిచేయుటకు ప్రభుత్వము కొంత

పరకు సహాయపడుచున్నది. కాని రైతుకూడ శ్రద్ధతీసికొననిచే ఈ సహాయము పరిపూర్ణత పొందలేదు. రైతుప్రభుత్వమిచ్చిన సహాయముతోకొనినకాదు. ప్రభుత్వమునకు అది చేయుసహాయము సద్వినియోగపడు మార్గాలను రైతు నచ్చజెప్పవలెను. అప్పుడే ప్రభుత్వముయొక్క సహాయమును రైతు సక్రమముగా పొందగలుగును.

ప్రపంచము మొత్తంమీదనున్న పశువులసంఖ్య నుమారు 70 కోట్లు. భారత దేశములో పశుసంఖ్య 24½ కోట్లు. అందులో మద్రాసు రాజధానిలోని సంఖ్య 8 కోట్లు. ఆంధ్రరాష్ట్రములో దాదాపు 2½ కోట్లు ముందును. దేశములో పండు పంట కొరకు ప్రజలతోపాటు పశువులు పానులందును ఉభయులు పాటుపడుచున్నారు. నేదెవారినికూడ కలుపుకొనిన దేశములో ప్రతివంద మనుష్యులకు 60 పశువులున్నవి.

పశువుల సంఖ్య

భారతదేశములోని పశుసంఖ్య

భారతదేశ రైతునాయకులు, పశుసేవాభివృద్ధి సంఘం, ఎల్. ఎ. గారు	భారతదేశములోని పశువుల వివరాలు	నగు శ్రీ ఆచార్యులుగా
ఎదులు 4628307	లేగదూడలు 31653341	నేదెనూడిలు 11098661
కోడిలు 46762653	చున్న పాతులు 5193396	నాగర్లు 25349192
ఆవులు 30532054	నేదెలు 15116853	బంగారు 7506114

మడికిగట్టు; ఇంటికి గుట్టు మంచిది

భేదించును. అని ఆకారములో చాలా పెద్దవిగను మిక్కిలి విషయ విభేదములు కలిగి యుండును. పెద్దబరువులు ఈ దృష్టిపై ఉపయోగించును కాని మైతూరు పశువులు రోడ్డుమీద నడచుటకుమాత్రమే యుపయోగించును. ఇంకను బలహీనగల పాదములు కలిగి చాకచక్రముగా మిక్కిలి స్థైర్యముగానుండును.

రాజస్థానియొక్క శీతోష్ణస్థితి విశ్వప్రాంతములలో విభిన్నములుగా నుండును. శీతోష్ణస్థితిగూడ పశువుల శిక్షణలకు కొంతవార్యముగలుగజేయుచున్నది. కోయంబత్తూరు అలంబాడి పశువులు చాలాతక్కువ భరితప నిక్రయించబడెను. దక్షిణ కోయంబత్తూరులోని పశువులు ఆలేరుపగవచ్చినయెడల పనిచేయును. దక్షిణదేశపు వేడిప్రాంతములలోని సామాన్య పశువులు పది లేక పండ్రెండు సంవత్సరములు పని చేయును. ఇంకను దక్షిణ దేశములో పాస్టూరాలలోని పశువులు రెండు లేక మూడుసంవత్సరములే పనిచేయును. ప్రత్తిగడ్డు నల్లకేగడి నేలలలో అసాగా తిరు నల్వేలి, దక్షిణరామనాడు, మధురకల్లలో కింగాయం పశువులుకూడ ఇప్పుడు వ్యవసాయవృత్తికి ఉపయోగపడుచున్నవి. ఆలేరుపశువులు “మలయమాడు” అని ఆనంతవరం జిల్లాలో పిలువబడును. ఇవి పదిసంవత్సరములు పనిచేయును.

పశువులు చిన్నతనమునందు ఒక దేశమునుండి మరియొకదేశమునవచ్చిని పోబడిన యెడల ఆయాదేశపు శీతోష్ణస్థితులకు అని అలవాటగును. దక్షిణమలబారులోకూడ కొంతమొత్తముగల పశువులు మేపబడుచున్నవి. పడుమటి తీరమునందు నివసించు పశువులు కొంతకాలము పచ్చికడి బాగుగాతినును. చాలాకాలము ఆహారము లేక మలమల మాడును. కింగాయం, ఒంగోలు ప్రాంతపు భూములలో నున్న మెట్కెట్టుగా నుండుటచే పశువుల ఎముకలు దృఢముగానుండును. అందుచేత మొదటిరకము పశువులుగా పరిగింపబడుచున్నవి. పడుమటితీరపు ప్రాంతము రిలగిరి ప్రాంతము గంగాం ప్రాంతములలో ప్రత్తిపంగు నల్లకేగడి భూములు ప్రత్యేక తెలుపుభూములు, నూతుల వ్యవసాయపు మెట్టభూములుగలవు. ఎటిననాగి చెయుటకు చాలాపశువులు కావలెను. నల్లకేగడి భూములలోని రైతులు పశువులను జాగ్రత్తగా మేపుదురు. ఎట్టకేగడి భూములలో రైతులు మంచినీరును గురుకుల పశువులను మేపుదురు. నూతులక్రింద పొలములు నాగుబడియు ప్రదేశములలోని ఎక్కువీటిని వాచినచో లాగ పలసి యుండుటవలన మంచినీరుగల ఎత్తులుండివలెను. కోయంబత్తూరులో నున్న నూతులు దత్తమండలములోని పెన్నెనూతులు నల్లకేగడి భూములలోనున్న పెద్ద ఎత్తులే యుగడవలెను.

ఆంధ్రరాష్ట్రములోని పశుసంపద (వేలలో)

ఈ క్రింది పట్టికను శ్రీ మా జీ పాస్టూరింగ్ పెక్రటరీ యం. బాపిసీడుగారు వ్రాసిన ఆంధ్రసర్వస్వమునుంచి లీసికొనబడెను.

మార్కెటింగ్ మాఫులలో మల్లెముటకు ప్రార్థించెడు

జిల్లా పేరు	ఎరులు	అవులు	మాడలు	దున్నలు	నేడలు	గొర్రెలు	మేకలు
విశాఖపట్టణము	411	316	222	267	241	603	363
తూర్పుగోదావరి	251	242	192	110	214	62	104
పశ్చిమగోదావరి	166	139	112	95	188	68	80
కృష్ణా	163	146	160	116	354	203	192
గుంటూరు	196	130	144	183	559	557	166
నెలూరు	226	242	138	142	356	1081	471
కర్నూలు	190	110	75	56	269	577	278
బళ్ళారి	200	114	103	31	130	350	238
ఆనంతపురం	243	153	135	50	135	1171	430
కడప	155	92	55	70	219	744	303
చిత్తూరు	353	344	320	46	153	962	549
మొత్తం	2254	2018	1456	1160	2198	6379	3174
మొత్తం ధర	178780	100900	29120	58300	83940	25516	9522
రూపాయలతో	రూ 70	50	20	50	30	4	3

షరా:- ఇంకను ఆంధ్రరాష్ట్రములో సుమారు 75 లక్షల కొట్లగులవు. వీటిలో అయిదవ వంతు విశాఖపట్నం జిల్లాలోనే యున్నది.

ఆంధ్రరాష్ట్రములో గవర్నమెంటువారి పశుచికిత్స

జిల్లా	తాలూకా	గ్రామములసంఖ్య	పశువుల అస్పత్రులు	పశువులసంచార వైద్యులు
విశాఖపట్నం	19	11547	7	13
తూర్పుగోదావరి	13	1920	8	9
పశ్చిమగోదావరి	7	715	4	6
కృష్ణా	9	981	6	8
గుంటూరు	9	926	5	6
నెలూరు	13	1621	3	10
కడప	9	889	4	5
కర్నూలు	9	796	4	11
బళ్ళారి	9	908	4	9
ఆనంతపురం	9	853	3	7
చిత్తూరు	10	2254	3	10

షరా:- వైస్రాయ్ లిక్విడ్ గా రిటీవల 20 శేల పశువులున్న కేంద్రములో ఒక పశు వైద్యుడవసరమనిరి. ఈరీతిగా లెక్కించిన ఎంతమంది పశువైద్యులుండినను పశుసంతతి బాగుపడునో చదువరులు గ్రహించుదురుగాక.

స్వస్థవృత్తము

మూ డ వ భ గ ము

“కవ్య మాడించుచు గదురు గిట్టునద్రిప్పి
కామితార్థములిచ్చు కర్మభూమి

పైరుల్ పరిశ్రమల్ పలురకమ్ముల మించ
మక్కువ జూపించు మాతృభూమి

పసులకు గ్రానంబు ప్రజలకు బూనంబు
సమకూర్పజాలిన జన్మభూమి

గోవు మాణిక్యాల గొట్టు నాగళ్ళకు
బూజలనందించు పుణ్యభూమి

కటకటా! నేటికన్నియు గనులమూసి
బీవకళ గోలుపోయి నిస్తేజమెల్ల
కాలగర్భంబునందట్టే కలిసియుండే
బ్రౌభవం బణగాఱగా బల్లెటూళ్లు॥”

“నల్లటూరు”

పశువు లాశోగ్యముగా నుండుటకు మంచి మేతయు త్రాగుటకు మంచి నీరును వీల్పుటకు శుభ్రమైన గాలియును అభించునటుల జేయుట మన కర్తవ్యము. పశువులను ఎండలో నుంచక తడియబడుక కాపాడుచుండవలెను. పశువునకు దేహాశోగ్యమున కంటె అధికమైన శ్రేయస్సులేదు. అట్టి ఆశోగ్యము లేనప్పుడు ఆపశువు శాత్రుము పనిచేయజాలదు. ఒకవేళ చేయగలిగినను ఆపని పశువునకు మిక్కిలి శ్రమ నుపేక్ష పోదు. కాబట్టి ప్రతిరైతు తమపశువులను ఆశోగ్యస్థితిలో నుంచుట ముఖ్యధర్మముగా పరిగణించబడినది. గాలివలన దీపమునకు హని కలుగబడుక మన ప్రయత్నపూర్వకముగా నెటుల కాపాడుచున్నామో అటులనే యుక్తమైన బొప్పిదాది వస్తువులను గుర్రెరింగి శోగములను మాన్పుటకు ప్రయత్నము చేయవలెను.

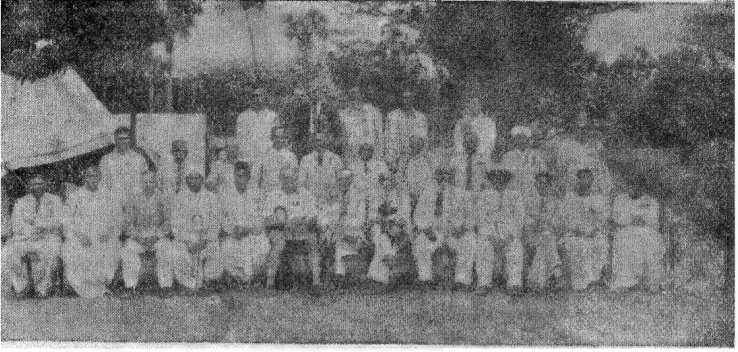
పుష్కమానమునందు పూసలుగ్రుచ్చ ప్రాద్దువుండదు

ఆహార పానీయములు

వివిధ దేశములయందు పశువుల కాహారముగ నుపయోగించు పదార్థములు వివిధములుగ నుండును. ఇట్టి పదార్థస్వభావము దేశముయొక్క శీతోష్ణస్థితిని బట్టియు ఆయా పశువులు చేయుపనులను బట్టియు మారుచుండును. దూడలుగానుండు వయస్సులో దేహముయొక్క సకలభాగములను వృద్ధిజేయుటకును పశువు బ్రతికినంతకాలము నిరంతరము ఆయా భాగములను తిరిగి బాగుచేయుటకు దేహవ్యాపారములకు సాధనముగ నుండుటకు ఆహార ముపయోగమైయున్నది. పశువులకుపెట్టు ఆహారపదార్థములలో జీర్ణముకొగల మౌనకరపదార్థము లెంతయున్నవో ఉష్ణకరపదార్థము లెంతయున్నవో క్రోవ్యపదార్థము లెంతయున్నవో విచారించవలయును. పశువులకుపెట్టు ఆహారపదార్థములలో యేయే షాన్యు కలిపిపెట్టవలెనో తెలిసికొనట ముఖ్యమైనవనియే యున్నది. ఆహారము విస్తారముగా దొరకు కాలములందు వేసవికాలమందుగ పశువులకు హెచ్చుతగులులేక సమానముగా మేత మేవవలయును. ఆ కేతి మలభముగ జీర్ణమగుచున్న సారవంత మగునదిగాను ఉండువలయును గాని నిస్సాగమైపోయియు బూజుపెట్టియుండునట్టియు తుక్కుగల ముక్కినగడ్డ మొవలగునని మేవగాదు. వేసవికాలమందు సరియైన మేతి దొరకకపోవుటచేత తుడ్దాదకు ఓర్వలేక విషమౌనములైన ఆహారములుతని పశువులు పలువిధరోగముల పాలగుచున్నవి. జంతువుల జీర్ణక్రియలన్నియుములుగా నుండును. నెమరువేయు జంతువులుదిన ఆహారములో చాలాభాగము ఎరువ త్రీయు చేసికొనగలవు. పాడిపశువులకు అది బలకరమగు భవిష్యత్తు పెల్లనవలయులేదు. ఈ జంతువులు తామతిను ఆహారములోని సారమును చూచుచు గ్రహించుచుగాని వారి శరీరపోషణకు తగినబలమును పొందగలవు.

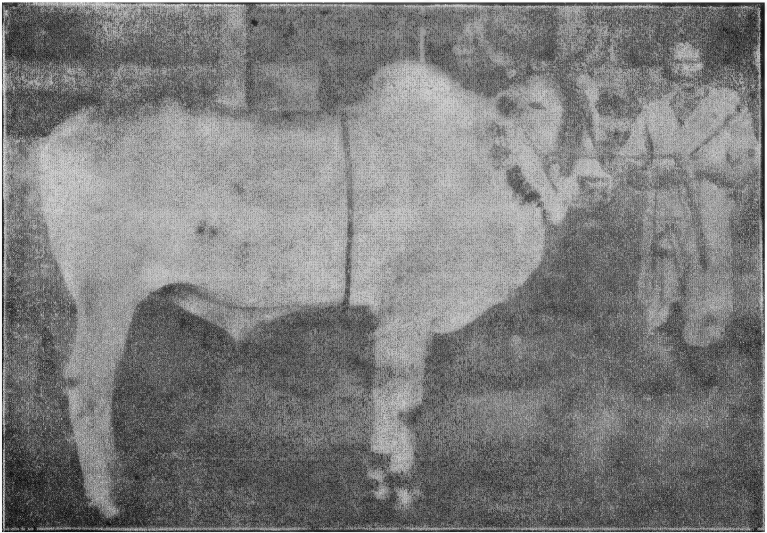
జంతువ వయస్సు మేలియొక్క పరిమాణమున జంతువులు పాలుపడుట ఈమూడును జీర్ణక్రియలో మార్పును గలిగింపజేయును. వివాహకరమైన పొట్ట పగులునట్లు మేవినను తక్కువకుమేవను ఎక్కువగా పసచేయుచునను గాని వివాహ రోజు ఆహారము పెట్టినను ఎక్కువసారమును తీసికొనలేవు. మరు పశువుగడ్డనుండి సామాన్యస్థితిలో 70 పానుల సారముచుకంటే తీసికొనలేవు. పశువు నెమరు జేయువయస్సులో ఏమార్పుయు ఆహారముగాని పుడసినదిగాని భావముగాని మార్పును పలుకునదివలెనో అను ఆహారము రమ ప్రమాదు గురికొని నాన విద్వేగాలను పట్టినవో నలుగురు ద్రవపానీయములను బట్టి జీర్ణక్రియ ముందుండును.

పశువును పోషించుటకు చవుకగానందు దాణాతొరపు, మేతతొరపు ఎవరైన రోసనాల నిచ్చుచుండురని ప్రాచులందోరవ వినుచుండును. హాని అట్టివిషయములు ప్రాచులయొక్క అనుభవముమీదనే తెలిసికొనుటమరదిదని ముఖ్యప్రాయము. పలువిధ రకములగడ్డజాతులను, దాణాలను రైతు నిశ్చయపూర్వముండును. అట్లువాడుట వలన

అఖిలభారత పశుప్రదర్శనము - బెజవాడ

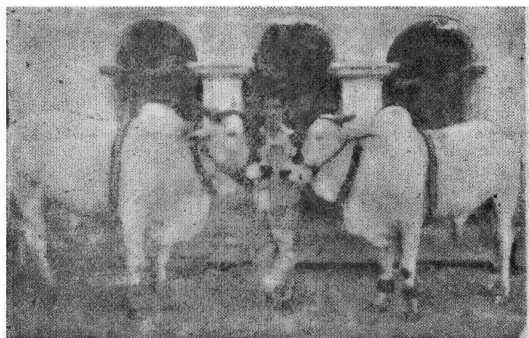
ఈ ప్రదర్శనములో డాక్టరు యేజెళ్ల శ్రీరాములుగారుకూడ పాల్గొన్నారు.

పాండువ్య మునసబుగారి సాంప్రదాయముగల ఎడ్డు.

శ్రీ మాదిసేని వీరరాఘవయ్యగారి ఎద్దులజత — జంపని గుం. జి.

శ్రీ గన్నంసేని వెంకయ్యగారి ఎద్దులజత — పూనూరు గుం. జి. 4

శ్రీ బెల్లం రాఘవయ్యగారి చక్కని కొడెలు — కేశవరావు గుం. జి.

తేజోవహరములు సరిపడినో, ఏవిసరిపడుటలేదో గ్రహించి మార్పుకొనుచుండవలెను. గవర్న మెంటు వ్యవసాయమునకు మెంటువారు పలువిధరకముల దాణాలను కలిపెట్టుట, పశువు ఖరీదునకుమించిన ఖర్చును సామాన్యరైతు భరించలేకపోవుట కలుగుచున్నది గాన కృత్రిమ ఆహారములతో, పశువులను పోషించక స్వచ్ఛమగు గడ్డిజాతులతో, దాణాలతో, పోషించుటవలెను. ఆయాదేశశీతోష్ణ సితిగతుల బట్టికూడ ఆహారము పెట్టుచుండవలెను. ఒక ప్రాంతమందు పెట్టుఆహారపదార్థములు వేరొక ప్రాంతమందు పెట్టిన సరిపడవు. ఒక ప్రాంతములో ఒక బొమ్మ చెప్పనూకపెట్టిన కొన్ని పానుల పాలుపడును. ఆరితిగనే మరొక ప్రాంతమందు వాషిన పంచెయగు. కాబట్టి ఆయాదేశ శీతోష్ణసితిగతులను బట్టియు, ఇండియా గవర్న మెంటువారు పరిశోధనచేసిన ఈ పదార్థములేమైన యున్న వారిసలహాల ననుసరించి పెట్టుటవలెననునీ నేను సలహా నిచ్చుచున్నాను.

టీర్తశక్తి కలుగుటకు పెట్టువస్తువులు

ప్రతిదినము పశువులను పెట్టుమేతతో తగినంత తేలికపిండి గోధుమల వగైరా కలుపుట మంచిది. తగినంత ఉప్పును మాత్ర ఆహారముతో చేర్చి పెట్టుట మంచిది. పశువైద్యబరవున్నదో గ్రహించి పడినదల పాన బరవుచ్చ జాతువులకు రోజూనకు ఆరపాను తూకముగల చమురుపదార్థములు పెట్టవలెను. ప్రత్యేకములైన ఆహారములలో నాలుగుపాళ్ల విరుడవలెను. ఆప్యవస్థకు ఆహారముతో మె తిపిండి కలిపి పెట్టుట మంచిది. ప్రతిదినము పెట్టుఆహారములలో కొన్ని బలము గలిగినవి. మరెన్ని రోగములు పుట్టించును. శనగ, కంది, పెస, జవ, గోధుమల, మినుము, అలచంద, మున్నగు కాయధాన్యముల పొట్టు, చెత్త మున్నగునాటిలో మాంసకరపదార్థములుండుటవలన మంచిబలము కలుగజేయును.

రైతుల ఆకురక

ప్రతిరైతు మా పశువునకు ఏ ఆహారము పెట్టిక పాలిచ్చును ఏమి మేసినబాగుగా బలియును. వాతముచేమకుండ పెట్టుకట్టిఆహారములేమి? యివి వివిధరకములుగా వైద్యులను సలహాలడుగుదురు. ఇట్టి సలహాలు రైతుల అనుభవము మీదనే తెలిసి కొనుటకుంబడిగాని వైద్యుని నడిగి అనుభవములేని సలహా నిచ్చువారే కొందరుందురు. తలచవలెను. రాగి, సజ్జ, మొక్కజొన్న, కొట్టి, పొగ, ఆరిక మున్నగు కంకిధాన్యముల గడ్డియును చొప్పుయును అంతబలముగల వస్తువులుగావు. ఈ పొట్టునకుండు బలము ఉలపసొట్టు నకులేదు. వరిగడ్డికంటె గోధుమగడ్డి బలకరమైనది. శనగలు వడ్డకంటె నెమ్మకబలము గలవి. కంకిధాన్యముల గడ్డి అన్నిటికన్న బలహీనుగా నుండును. కాయధాన్యముల గడ్డికంటె కంకిధాన్యముల పొట్టు బలమెక్కువనిచ్చును. చమురునిచ్చు ఆకురకములు, నువ్వులు మున్నగు గింజ ధాన్యములు బలకరమైనవి. ఈ చమురునిచ్చు గింజల

కంటే కాయధాన్యము లేకుండు బలకరముగా నుండును. కాయధాన్యముల కంటే తేలికపిండి, కొబ్బరిపిండి మున్నగునవి బలకరమైనవి.

ప్రతిధాన్యములోను నీరు, చమురు, మాంసకరపదార్థములు, ఉష్ణకరపదార్థములు నారవస్తువులు లేవ్వుకయుండును. పశువు జీర్ణముచేసికొనునప్పుడు మాంసకరపదార్థములు ఒకవిధమగు పంపుదారిగా మారిపోవును. ఉష్ణకరపదార్థములుగూడ మరొకవిధమగు పంచదారగానగును. చమరు విశేషముగానున్న పదార్థములు తేలికగా జీర్ణమగును. అందుచేత నువ్వులు మున్నగునవి త్వరితగా జీర్ణముకొనును.

ఒకపశువు తా మెంతబరువుగలదో దానిలో 20 వ వంతు బరువుగల నుంచి వున్నట్లు ఆ అంశము పెట్టికొనెడిది అది సజీవముగ ప్రయోగియింపదగినది. అంతకంటే అవార మెక్కువయిచ్చిన పలముపొచ్చును. కాబట్టి వందమణుగుల బరువు తూగుపశువునకు రోజునకు నాలుగువందలగుల ఆహారమిచ్చిన పాణముతో నుండవలెను. 50 మణుగుల బరువుగలదానికి రోజునకు నాలుగువందలగుల ఆహారమిచ్చిన చాలును. అవార మెంతకావలయునో అంతకు నాలుగురెట్లు నీరుకావలయును. నాలుగుమణుగుల పొడిఆహారము తినపశువు నకు 16 మణుగుల నీరు కావలెను. నెలకుగల నీరు బరువులకు పెట్టు ఆహారము కొంచెము తిడునుగాను వివరించెను. మెత్తని ఆహారము పెట్టిన కుమారునకు తెచ్చుకొనవలెను. అందు చేతనే పశు విధిలోగములు కలుగుచుండును.

వాయువు

ఫుట్టిపడి మెదలు చనిపోవువరకు మేలుకొన్నను నిద్రపోవునున్నను ఎడతెగక పోయినచో గాలినివీల్చుటయే. కనుక పశుజాలము ప్రతుపిటకు వాయువే ప్రాణాధారము. గాలి పొసకంటే కలవడు. అది నీరునట్లు స్పర్శరూపమున తేలియును. సముద్ర మంతయును నీటిమయమై యుండుటవలననే మనమందు భూమిగూడ వాయువుచేత నావల పుడమియై న్నది. గాలి ప్రతిపశువునకు ముఖ్యవరము. కొన్ని ప్రదేశములనుండి వెలువడి గాలి కలుచుదిగను మరికొన్ని ప్రదేశములనుండి వెలువడుగాలి చెడదిగను యుండును. కనుక శ్వాసకోశములలోనికి వాయువును బీల్చుటచే జీవిండుటయే కష్టము. అహి శ్వాసోద్ధారనందు మూలభాగమగు ప్రాణవాయువు పశువుయొక్క జీవితా ధామ్యమునకును, అతని శరీరమునందలి పోషణకును ఉష్ణతకును అనుకూలమగు గతుల మీద నుండును. అయిచ్చుటకును సరములకు సామాన్యముగా శరీరమునందలి బలము కలుగజేయును. అతనివీలగు వాయువు అవసరమయియున్నది. వాయువు చలనము లేకపోవుచో అది చచ్చిపోవును. ఒకప్పుడు మనికితోను విషయుతమైగూడ నుండును. అపశువులను గాలి నీల్చుటవలన అనేక పశువులు మరణించుచున్నవి. కాబట్టి వాయువు ధారాళముగా నుండునట్లు పశువుల నుంచవలెను.

ఉత్తరాన ఆరిమినా, పాముకరచినా తియనక, కలవక విరువవు

జలము

పశువులు కల్పహేదకమును త్రాగుటచే ననేకరోగముల పాలగుచున్నవి. యజమానులు శ్రద్ధతీసికొనినయెడల వానిని నివారించవచ్చును. పశువుల కాహారముపైటి కొన్నిదినములుంచవచ్చునుగాని బీటిని త్రాగించినచో ఒకదినమైనను హాచరేము. అట్లుండుటకు కాగణము పశువుదేహములో విశేషభాగము జలమన్నది. ఒకపశువు ఆనేకశేర్ల బరువుత్రాగుచున్నది. అందు జలమే పెక్కు భాగము. ఆజలములయే పోగొట్టినయెడల దేహము చాలతక్కువగా తూగును. పశువు దేహమున ఆనేకమైన నూత్ననాళములు గలవు. వానిద్వారా భిక్షిని ద్రవ్యమును దేహమునందంత ను వ్యాపించుచున్నది. కనుక పశువు ఆనుచున్న తిప్పక ఏదోఒకస్థిపైను యాహారమును భుజింపవలసియున్నది. ఇటు తిన్న మేత ఆయా జీవకోశములందును బీజము వారి ప్రక్రియనుండు గర్భనాళములలో ప్రవహించి దేహమున నతడును ప్రవహించి కర్మము సండుండు అన్నిభాగములను పోషించును. ఇటు జీవకోశములందును బీజములను పోషించునది కర్మము కర్మములను కర్మము తినికొనినందు చేర్చుచుండును. కాబట్టి ఇది సులభముగ బ్రవహించుటకు జలమువలె ద్రవమైయుండునది. కావున కర్మమునందెల్లపుడు కొంతజలముగల బుద్ధివంతుడైయున్నది. కర్మమునందు జలము తగ్గినయెడల మరికొంతజలము దానికి జేర్చుకొనినది పశువునకు తెలుపుచున్నది. అందుచే మరల జలము త్రాగుచున్నది. కావున ఈరీతిగా జలముగైకొని దేహమందలి మరలమును స్వేదరూపమునను కూత్రరూపమునను తొలగించును. పశువు త్రాగుజలము మరిశుభ్రముగా నుండవలెను. అట్లులేనిచో ఆరోగ్యముచెడి ఆనేకరోగములు పుట్టి మరలమునకు సిద్ధమగును. కాబట్టి రైతులు తమపశువులకు మరికీ వానన నందు తేలిగ్గలమైన బరు నొసంగి పశువు తిని వృద్ధిచేయుదురు గాక.

శరీర పరిశ్రమ

పశువు తినుకట్టి యాహారము పూర్తిగా నుపయోగమునకు పోయినది మను వలసినంత పరిశ్రమ శరీరమునకు జరుపలేదు. నిదురచేయుచున్నప్పుడు గానుంచి మేపరాగు. అది చాలపొహలు. అది నీ యెట్టి పనులుచేయుచున్నదెల్ల పనిచేయుచుండును. కాబట్టి రైతులకోసముగా గాని నిరాహారుల కోసముగా పరిశ్రమ నిర్వహించిన యెడల అది సులభమగును. కావున నిరాహారుల కోసముగా పరిశ్రమ కొందరు బేగాద్రుండును. వీరు బహుశామైన పశువులయందలి జన్మపనులను గాని స్వల్పభరిలకు తీసికొని మేపుదురు. ఆ పశువులు జన్మపనులనుకలుచున్న కొన్నినూల దాణాదినములకు సిద్ధమగును. ఇలాగున యుదేశ్యముతో యింతకొని యుదురు. వానికి తగిన దేహ పరిశ్రమలేక తలదాగి కేతలగిరికట్టుకొని. వాటిని రైతులు చూచి మిక్కిలి ప్రాంతజిది వెంటనే ఎక్కువైనను సహించి తమకొనబట్టి యు.

తరువాత బండికట్టుట నాగలిడున్నట్లు తటనిండును. తరువాత పశువునకు వగర్పు వాతము మున్నగు లోగములు సంభవించును. అంతటనుంచి మరల పశువు అస్సుత్రులకు తీసికొని వచ్చి చికిత్సలు చేయించుదురు. శరీరము నే వాడిపశువులలోగూడ నుండును. కాబట్టి రైతులు చుక్కగా గమనించి విషపశువులకు లగినింత శరీరవైశ్రమ కలుగునట్లు జేయుదురుగాక.

వి శ్రాంతి

కష్టపడి పనిచేసిన పశువునకు విశ్రాంతి అవును. విశ్రాంతివలన ఆలసట జెందిన అవయవములు తిరిగి లయ జెంది యధాప్రకారముగా పనిచేయుటకు దార్జ్యము కలవగును. ఎల్లప్పుడు యిట్టిగ్గరి ముక్కిముగా మేపు పశువునకు గూడ విశ్రాంతి యవసరము. శరీరమెట్లు విశ్రాంతి గోరునో పశువు జీర్ణోశముగూడ అట్లే విశ్రాంతి గోరును. బండ్లు కిరాయికిలోలు రైతులు పశువులను విరామమీయక గెను కిరాయి నడపేయించి వానిని రాత్రింబవర్స చంపుదురు. ఇట్టిరైతులు చాలామాధులని చెప్ప వచ్చును.

దేహమును శుభ్రముగానుంచుట

ఉష్ణదేశములయందు స్వేద మెక్కుటగానుండును. శరీరదేశమునందు ఉష్ణదేహమునను మూత్రముగుండను విగర్జింపబడు కల్మషములు ఉష్ణదేశములయందు శరీర స్వేదమునండి బయటకు పోవును. కల్మషములు శరీరముమీదను నిలిచియుండిన యెడల శరీరముయొక్క వ్యాపారము గట్టికట్టును. మనదేశములో రైతులు పశువుల దేహమును శుభ్రపరచటలేదు. శుభ్రపరచినచో ముడిజేరును. ఈమట్టి పశువులవలన గజ్జి తామర పాడ నునీమిరి మున్నగువ్యాధులుపుట్టును. గోమరులు మున్నెల్లులు ఈమట్టి నాక్ర మించుకొనును. పాటుపడుపశువులను పాడిపశువులను శుభ్రముగా లోమి కడుగవలెను. అప్పుడప్పుడు గేదెల శరీరమునకు మంచురూసెనుగాని అమువమునుగాని వ్యాసులెనుగాని రాచి ప్నానను చేయించిన చాలా ఆశ్చర్యముగానుండి పాలు బాగుగానుండును.

మోలీను చేయుట

మనదేశములో పశువును మోలీను చేయుట యొకవిధమగు చికిత్సాపద్ధతిగ చిరకాలమునుండి యెంచబడుచున్నది. ఈ వైద్యసంబంధముగు పరిశ్రమలు అనాది నుండియు వచ్చుచున్నవి. జెనుపలు కీళ్ళనావులు నరములపంబండుములగు వెన్నెముక సందర్శములందు తిమరువాతము పశువును పడగొట్టి లేపినతరువాతను ఈ చికిత్సాపద్ధతులుపరంగాగపడుచున్నవి.

పశువు శరీరమంతటనుగాని లేక శరీరముయొక్క యే ప్రత్యేకభాగముయొక్క గాని పోషణమును బలపరచుటయునై వ్యాధివలన శరీరముయొక్క యే ప్రత్యేకస్థలము

సందేహము వాపులను వాపులల ఫలితములను తొలగి చెడి కార్యక్రమములం దధిష్ఠింపఁ తమ గలిగించుటయునై యున్నది. ఇదియేగాక ఇందుములమున స్నాయువుల యొక్క ముడుచుకొనునట్టి ఆస్థులకు నిచ్చుటకు మోల స్వగత పరచుటను.

శరీరముపైను చేతితో మెల్లగాఁబట్టున రక్తప్రసారమునకు మోటునే మార్చు గవింతుచున్నది. చేతివేల్పు చున్న నున్న కొంతభూముతో నొల్లపెట్టి మెల్లగా నడిపి నచో రక్తనాళముల యందుండిన రక్తము ముందువలెను మరల నాయొత్తిడిని తీసివేయ గనే రక్తము లోందరగ వెనుకకు తిరిగి ప్రసారముచున్నది. చిర్మమును బొటనవ్రేలు నకును చూపుదునైలువకును మధ్య గట్టిగా బుట్టించి మెలివేసిననుడల రక్త ప్రసార మధికమగుచున్నది. చేతితోగాని చేళ్ళతోగాని చూచునెడల రక్తప్రసారము యొక్క చురుకుదన మధికమై ఆ స్థానము ఎరువు నుగాను పును.

చేతితో నాచూభాగములమీద నున్నట్లు వలన అంతగాలాభముండదు. ఈ మానీసుచయుపరిలో స్పృశముగువాడు ఎచ్చటనాపువలయున్నదియు తాపటవలన తెలిసి కొనగలడు. ఇందుదువ్వుట తోముట పినుగుట నొక్కట ఒత్తుట పిండుట చివర వంద రగా కొట్టుట ముదలగు పదాలు గలవు. ఈ పదతులన్నియు శరీరమర్దనను సంబంధించి యేయున్నవి. అంతరా త్రయములయొక్క అల్లికపై పనిచేయవలెనని ఎక్కువ బలము నుపయోగించుటనీ యుండును. నొప్పిట, ఒత్తుట, పినుగుట తోముట మున్నగు పదాలు చాలా వ్రుపయోగకరములైయున్నవి.

పశుశాల

గ్రీష్మే వృక్షాకులం వేశ్య శీతే తప్తం వికర్దమం

వర్షాసు చాధశిశిరే సుఖోష్ణం వాతవర్జితం॥ “బ్రహ్మపురాణము”

గ్రీష్మమునుపుష్కల పశుశాల వృక్షములనొగుడియునునట్లును, శీతాకాలములో వెచ్చగను బొడిగను, వర్షాకాలములో సుఖోష్ణముగను గాలితరులమగునట్లు పశుశాల నేర్పాటు చేయవలెను.

తానాం మూత్రపురీషేతు నోన్వేగః క్రియతే క్వచిత్

శోధనీయశ్చ గోవాటః శుష్కతూరాదీకై స్సదా॥

గోమయుము, గోమూలమునుచూచు వర్షాకాలమునకు. గోవులనుకట్టు చోటు బాగుగా పరిశీలించవలయును. పశుశాలను శుష్కధిముగా ఎండించవలెను. సున్న ముకొట్టవలెను.

ఉచ్ఛిష్టం మూత్రవిత్ శ్లేష్మశులం జహ్యన్న తత్ర చ

రజస్వలా నప్రవేశ్యా నాంత్యజ్వలి ర్న పుంశ్వలీ॥

పశుకాలలో ఎంగిలి, మలమూత్రములు, క్లేష్ణము, ముష్నగు అశుద్ధవస్తువుల సుంచరాదు. రజస్వలకన్యను, కిడబాతివారిడ్రను, రంకటాండ్రను రానియరాదు.

నలంఘయే ద్వత్సతరీం నక్రీడే ద్దోష్ఠసన్నిధౌ
న గంతవ్యం గవాం మధ్యే సోపానత్రైస్సపాదుకైః॥

కాలలో లేగలవివాదగా దాలుకాదు. వ్యభిచరించరాదు. చెప్పులు పావుకొళ్ళ వస్త్రా రా తోడుకొని పోరాదు.

హస్త్యశ్వరథయానైశ్చ సవితానైః కదాచన
దక్షిణోత్తరగైః ప్రహ్వైర్గంతవ్యంచ పదాతిభిః॥

ఏనుగు మొదలగు వాహనముల శిక్కు గోవుల మధ్యనుండి పోరాదు. మడివైపున గాని ఎడమవైపున గాని అతి విషయుముగా కాలినడకతో పోవలయును.

శాలాం ద్విపానాం వృషగోహయానాం, తాం యామ్యద్విగ్ధ్వర
వతీం విదధ్యాత్

సౌమ్యా కకుబ్ధ్వరవతీం సుఖోభాం తేహంశమిచ్ఛన్ హితమాత్మనశ్చ॥

ఏనుగుల యొక్కయు వృషభములయొక్కయు గోవుల యొక్కయు గుఱ్ఱముల యొక్కయు కాలలో దక్షిణద్వారము లుండునట్లు చేయవలయును. అట్లు చేసిన పశు వులను తనకును మేలుకలగును.

గావోవృషోవా హయహస్తినోర్వా అన్యేషినర్వే పశవోద్విజేంత్రాః
యామ్యాముఖేనై నతః చోత్తరాదిఙ్ముఖాదినా తే ఖలు బంధసీయాః॥

గోవులనుగాని వృషభములనుగాని గుఱ్ఱములనుగాని ఏనుగులనుగాని మరీతు యితరపశువులైనను దక్షిణముఖముగానైనను, ఉత్తరముఖముగానైనను కట్టవలయును.

ఆగచ్ఛంతో గోష్ఠేవృద్ధ్యైచ వేశ్మ బంభారవేణ సంసేవతో

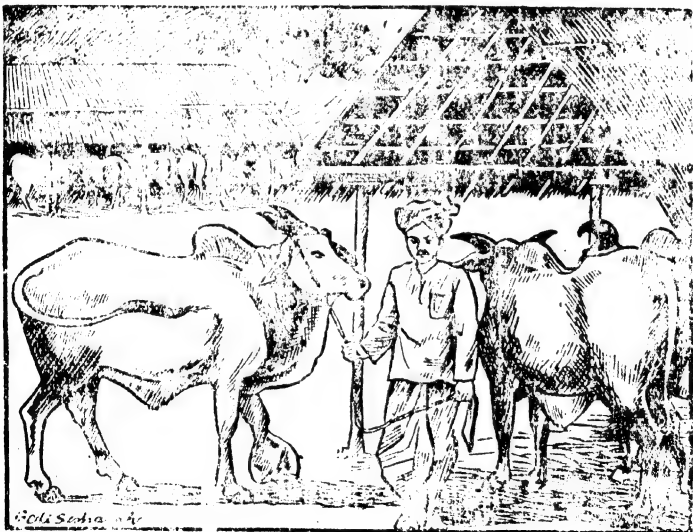
గోష్ఠవృద్ధ్యైగవాంగాః ఆర్ద్రాంగ్యోవా హృష్టరోమీః ప్రకృష్టా

ధన్యా గావః స్వర్గహిష్యోపిచై వం॥

గోవులు అంతాయనుడు నికటివచ్చిన గోశాలవృద్ధియును. గోవులను సేవిం చునువచ్చినను గోశాల వృద్ధియును. అడసిన ఆహారవస్తువులతోగాని, నిక్కబొడిచిన వెండ్రుకలతోగాని సంకేపించును వచ్చిన గోవులునుంచి. ఈరీతిగనే గోదెలుకూడ నుండును.

పశువులకాల - ఇతర నిర్మాణములు

మనము నివసించు గృహము లెంత పరిశుభ్రముగ నుండునో పశువులనుంచు కాలలు గూడ అంత పరిశుభ్రముగా నుండవలెను. పశువుల కాలలు అనానోగ్యముగా నున్న యెడల అందుండు జంతువులకేగాక ఇండ్లలో కాపురముండు మనుష్యులకుగూడ అంత అనానోగ్యము కలుగుట మనకందరకు తెలిసిన విషయమేగదా? కావున అట్టికాలలు లేమలేనివిగ భక్తిగా గాలివచ్చుచువిగ పశువుల మలమాత్రాదులు కడిగివేయుటకు విలుగలవిగ నుండవలెను. పశుకాలకు కొట్టచునియు, పశువుల చాపడియనియు పశువుల దొడ్డియనియు, మన దేశములో పేర్లు పెట్టుదురు. పశువులు అడవిలో నుండునపుడు వాటికి ఎండతగలమండ పెద్దచెట్లును, పచ్చనివనకు తడవమండ కొండగుహలును, వలసి నపుడెల్ల తగినంత మేతయును నీరుత్రాగుటకు సెలమేరులును విచారించుటకు వికాలముగు సలములు భగవంతుడు నిర్మించియున్నాడు.

పశువుల కొట్టము

అనాది సిద్ధముగ వేరే కొలమునందు సయితము ఋషిసతీరములందు బెంచుదు చుండెడివి. మన ఉపదేశముగ మనక వాటిని తెచ్చుటతోడకే వాటిస్వేచ్ఛ పోయినది. మన దేశములో పశుకాలము నేర్పించుట కష్టమైనవనికొడు. అతి స్వల్పభిరీదుతో తాటి

యాకుల కప్పులతోను దూలములతోను నిర్మింపవచ్చును. ఇంకను మనము పశువులకు వేయుపాకగాని పెండ్లిచాపడినిగాని మిగుల ఎటుగా నిర్మించరాదు. రైతులలో కొందరు తమసిరికి మించి చాలధనము వ్యయము చేసి పశువులకు పెండ్లి చాపడులు కట్టినవారు గలరు. ఈ చాపడులు చాలాపునాదితో కట్టబడునుగాని అందచందములు లేక మోటుగా నిర్మింపబడుచున్నవి. రాయలసీమలో పశువులకువేయుకాలలు చాల మోటుగానుండును. ఇంకను పూర్వపద్ధతులలోనే యున్నారనిగాని ప్రస్తుతకాల పరిస్థితులనుబట్టి కాలలను నిర్మించుటలేదు.

పశుకాల నిర్మాణమునకై పలురకముల రాళ్ళు నున్నను వెదుళ్ళు కలప మున్నగునవి రైతుయొక్క అస్థిబట్టి నిర్మించవలెను. ఏసామగ్గి తక్కువ ఖరీదుగలిగి గట్టితనముగానుండునో విచారించి పశుకాలను నిర్మించవలెను. కొన్నికాలలు అనేకకతాబ్దములక్రిందట నిర్మించినను చెక్కుచెదరక యుండును. కనుక సామగ్గిని పడీక్షించి త్వరలో శిథిలముగావట్టియు త్వలో మరివ్వుతు కొరవటువంటియు సామగ్గినే ఉపయోగించుటమంచిది.

పశుకాలనివేశనస్థల లక్షణములు

నేలగులగానుండరాదు. వర్షపునీరు నిలువకాకుండ త్వరగాజారిపోవునట్లు ఏట వాలుగానుండవలెను. పోతనుట్టిగలలములలో కాలను నిర్మించరాదు. చెమ్మగా నుండుసలములు మాగానిపొలములు మిరికబిటిపొలములు శ్మశానములు, పశుకాలనివేశనమునకు దూరముగానుండవలెను. సాధారణముగాపైసూత్రముల ననుసరించి నివేశనముల నెంచుకొనుట కవకాశము కలుగదు. ఎక్కడసలము లభించిన ఆచ్చటనే కట్టవలసి వచ్చును. అట్టి సమయమునందు నివేశనము నెత్తుచియు నేలక్రింద తూములనుంచియు చెమ్మతగులునట్లు యేర్పాటు చేయవలెను. పసికొరనితుప్పలు నరికించి క్రుళ్ళు ఏరనిల పడుండ గోతులనుతూడ్చించి నివేశనమునకు శుభ్రపరచవలెను.

కాల నిర్మాణము

కాలలో రోగినంత వెలుతురు గాలి రానియెడల చెమ్మగానుండి అనారోగ్యము కలుగును. మట్టిలోనికొమ్మలతనను పైకప్పులు కాగుటవలనను కాలకు సమీపమున నెట్లుండుటవలనను చెప్పవలెను. ఒకటికలుచెమ్మ పీల్చును. చిన్నసందులందును పశు సమాచూనముగల ఏర్పల దును వికాలమగు పై గాని ఇంటిగాని లేక సంపదితమగు సముదాన కట్టబడిన కాలలో వెలుతురు గాలిచే నుట్టుటకు పొరులేక పోవుటచే చెమ్మ పొచ్చుగానుండును.

ప్రవాదులు సరి నుండకపోవుట వలననే గాలివాసలకు కూలి చాలా పశువులు మరణించుచున్నవి. ఎందువలన ప్రవాదులు గట్టి బలముగనుండవలెను. నేల గట్టి

కానప్పుడు కంట్రీటుచేసి పునాదులు కట్టుటమంచిది. ఇందువలన దుర్గంధములు చెమ్మ భూగర్భమునుండి శాలలోనికి చొరబడజాలవు. భూమి మట్టమునకు గచ్చుమట్టమునకు మధ్యగా పునాదుల వెడల్పునను నీటిని చొరగియుని వస్తువులతో కట్టవలెను.

గోడలను సాధారణముగా ఇటుకతోగాని, రాతితోగాని కట్టుదురు. ఇటుక సరియైన ఆకారమును సరాసరిగ ఒకటేమాదిరి రంగుగలిగి మ్రోగించినచో లోహపుధ్వని నిచ్చుచుండవలెను. ఇటుకలు గాలిచొరనిచ్చుటకు చెమ్మవీల్చుటకు చాలినంత గుల్లగా నుండవలెను. మందముచాలని గోడలుగల శాలలలో శీతాకాలము చలియు, వేసవి యందు వేడిమియు అధికముగానుండును. పెద్దతుపాను గాలులందైనను గోడలు చెమ్మను వీల్చుకుండునట్టిదిగా కట్టవలెను.

సామాను గదులనుగాక పశువులుండు ప్రతిగదికి కనీసము ఒక కిటికీయుండవలెను. నాలుగువైపుల ద్వారము లుండవలెను. వేసవికాలమందు రాత్రిబళ్ళు కిటికీలు తెరచి యుంచవలెను. శీతాకాలమునందు పక్షికాలమునందు ఉత్తాపు కిటికీలు తెరువరాదు. శాలలో వేపచెట్టుండుట మంచిది. రాత్రులందు తలుపులు మూయవలెను. పగలు మూయరాదు. శాలలో ఎక్కువపశువులుగల రైతు పశుచికిత్సకొరకు ఒక గదిని నిర్మించుటమంచిది. ప్రాథమిక పశుచికిత్సకొరకు కొన్ని పశువైద్యగ్రంథాలు తెప్పించి చూడుట మంచిది. కొన్నిమందులు పరికరములు యుండుట మంచిది.

పశువుల కొట్టము భూమిమట్టమునుంచి 10 అడుగుల ఎత్తుకన్నవగ నుండరాదు. ద్వారముపైవు 8 అడుగుల ఎత్తుండవలెను. మధ్యభాగము 12 అడుగుల ఎత్తుండవలెను. వాయుప్రదేశమునకు, వాయునిరమనమునకు నుపయోగించునట్లు కిటికీలు శాలయొక్క వాయుప్రదేశము ననుసరించి తగినవై శాల్యము కలవై యుండును.

పెండు కలప తాటియాకు గడ్డి మొదలగు వానితో ఇంటికప్పుల నేటనాలుగ కట్టుదురు. ఇంటికప్పు వర్షమును ఎండను ఆపుటయేగాక కొంతగాలినికూడ చొరనిచ్చుటకు వీలుగా నుండవలెను. తాటియాకు కప్పులలో ఎలుకలు పురుగులు వీట్లు పాములు చేరుటకు వీలుగనుండును. ఇంటికప్పుపై పడిన వర్షపునీరు పైకిపోవుటకు చూరుప్రక్కలను కాలువల నేర్పరచవలెను. ఇంటికప్పు దట్టముగనుండి వేడిమిని చొరగియుని పదార్థములతో నిర్మింపబడవలెను. ఇంటికప్పు ఎంత ఎత్తుగ నున్నదానినుండి తొనికి ప్రవేశించు వేడిమి అంతతక్కువగ నుండును.

పశువులు సుఖముగా నుండుటకు యంత్రము

56	56	3	7
6	3	63	62
65	60	8	1
4	5	61	64

ఈ అంకెలను కాగితముమీద వ్రాసి పశువు అంటిని పశుశాల తలుపులకు అంటించవలెను.

పశుకాల విస్తీర్ణము

పశుకాలకు సుమారు ఏడేనిమిది రెట్ట విస్తీర్ణముగల వికాలమగు సలము ముందు భాగమున నుండవలెను. దానిమట్టు ఎత్తుతక్కువగానుండు గోడలుండవలెను. పశుకాల చౌకముగానైనను గుండ్రముగానైనను నుండవచ్చును. పశుకాలను మూడుభాగములుగా విభజింపవలెను.

1 ఆవులు గేదెలు ప్రసవించుట

2 దూడలను తల్లులు లేనపుడు ఉండుట

3 దుక్కి-పెద్దలను పశువుల నుంచుట

ఈ మూడు భాగములు దక్షిణపువైపు తొరచియుంచవలెను. ఉత్తరపు గోడకట్ట వలెను. అందు చిన్నచిన్న కిటికీలుంచవలెను. ఆకిటికీలు ధూమికి అయిదారడుగుల ఎత్తుండవలెను. కాల 16 అడుగుల వెడల్పుండవలెను. ఉత్తరపు గోడనుంచి పశువులు నిలుచుండుటకు 10 అడుగుల సలముండవలెను. ఒకనీటితొట్టి యుండవలెను. మంచినీరు త్రాగు తొట్టె ఇటుకతోగాని సిమెంటుతోగాని చేసియుంచవలెను. తొట్టెయొక్క లోతు 18 లేక 21 అంగుళముల వెడల్పును 12 లేక 15 అంగుళములలోతును ధూమి నుంచి 12 అంగుళముల నీటి మట్టమును యుండవలెను.

పశుకాల యొక్క ఏటవాలు ఉత్తరదక్షిణములుగా నుండవలెను. పశువుల యొక్క తలమొదలు వెనుకటి భాగము వరకు ఏటవాలుగనుండవలెను. ఆ ఏటవాలు 30 అంగుళములు కాటియుండరాదు. అట్లుక్కుయెడల మాత్రమును అతిసులభముగా బైటపొగొట్టగలదు. ఉత్తరపుగోడవైపు ఖాళీచేయవలెను. ఎందుచేతనన మేతవేయుటకుగాని సామానులు తీసికొని పోవుటకుగాని ఖాళీయుండవలెను. వెలుపలిభాగమున 8 అడుగుల పొడవు 4 అడుగుల వెడల్పు 2 అడుగులలోతు గొయ్యి యుండినయెడల మలమాత్రములన్నియు అందులోనికి వచ్చును. దక్షిణపువైపు పైకప్పు స్తంభములచేతగాని యిటుకచేతగాని కలపచేతగాని ఆమర్చబడియుండవలెను. ప్రతిస్తంభము యిటుకతోకట్టి యుండవలెను. ద్వారము 6 అడుగుల వెడల్పు 6 అడుగుల పొడవుగనుండవలెను. దూడలుగాని ఆవులుగాని గేదెలు ఈనుగడులు డ్రైటింగ్ చేయుండవలెను. దూడలనీరు త్రాగుటకు 6 లేక 9 అంగుళములవరకు లోతుగ లిగినతొట్టెయుంచవలెను. మొత్తముమీద 17 అడుగుల కంటె తొట్టెఎత్తుండరాదు.

పశుకాల నేల స్వభావము

నేల గట్టిగను లేమవీల్చుకట్టిదిగనుయుండవలెను. నేల గట్టిగాలేనిచో పశుకాలకు అపాయము వచ్చును. నేలమట్టము ఎత్తుగానుండు చోట నే పశుకాల నిర్మింప

వలెను. కొట్టపునేలలేమను గ్రహింపనిచో కొట్టమెల్లప్పుడు లేమగానుండి వ్యాధిని జనింపజేయు నూత్నజీవుల కాస్పదమగును. మరియు కొట్టపు ప్రాంతములందు చెట్లతో నిండియుండునట్టి ఉపవనములుగల నేలయుండుట మంచిది. ఈ నేలకు సమీపమున యర్రకాలలు మురుగుకాలువలు దుర్గంధము వెదజల్లు శ్మశానవాటికలు అవినీతికరము లగు కసాయిదుకాణములు మొదలగునవి యుండరాదు. అట్టిపరిసరములుగలవి నివాస యోగ్యములు కావు. పశువుల మలమూత్రాదులు జారుటకును ఆప్షడప్షడు కడుగుటకు వీలగునట్లుగను కొట్టములోనుండు స్థలము ఏటవాలుగా నుండవలెను. ఆ నేల మిగులగట్టిగా నుండవలెను. లేనిచో, పశువుల త్రొక్కుడువలన గుంటలుపడఁను. ఆ గుంటలలో మలమూత్రాదులుపడి సహింపరాని దుర్వాసన కలుగజేయును. ఇటుక ముక్కలు సున్నమువేసి నెమ్మదిగా దిమ్మెనకొట్టిక చాలును. పశువుల కాళ్లవైపున నుండు భూమి ఏటవాలుగనుండి మధ్య కాలువగ నేర్పరచవలెను. ఆ కాలువ రాకు మూడు అడుగుల పొడవు ఒక అడుగు వెడల్పుగలిగి ఇటుక సున్నముతో కట్టబడి యుండవలెను. పశువులు విడచి మలమూత్రాదులు ఆ కాలువలో జేరుటచే ఆస్థలము పొడిగను ఆరోగ్యముగను యుండును. ఇంకను నేలను శుభ్రపరచుటకు పగిలిపోయిన ఇటుక పెంతు సున్నము మున్నగువానిచే నిర్మించి వానిపైన మొదటికపు ఇటుకలచే అంచుకట్టి నీమ్మెంటుచే చదునుపరచవలెను. అట్టివి చిరకాలముండును ఆ నేల 1¹/₂ లేక 2 అడుగులు మామూలు నేలకన్న ఎత్తుండవలెను. ప్రతిసంవత్సరము నేలమీద నున్న మట్టితీసి శ్రాత్రమట్టి పోయవలెను. లేనిచో గ్లోమారుపట్టును.

కాలను శుభ్రముగా నుంచుట

పశువులమందను విస్తారముగా కాలలో నుంచరాను. వాటికి నిశ్చలమైన గదులుండవలెను. అవి నిలుచుండుటకు పశుకొనుటకు స్థలముండవలెను. కొన్ని పెద్ద పశువులైనచో 60 అంగుళములనొల ముండవలెను. ఒక్క పశువేయున్నయెడల 10 అంగుళముల పొడవు 8 అంగుళముల వెడల్పుండవలెను. అట్లుండిన కుడల గాని యివ్వమువచ్చినటుల తిరుగగలదు. పశుకాలను ప్రతిదినము ఉదయ సాయంకాలములందు శుభ్రము చేయుచుండవలెను. ప్రతిదినము మలమూత్రాదుల తీసివేయవలెను. పిక్నెలోజియా గాని సున్నపునీళ్లనుగాని జల్లుచుండవలెను. భూమిమీద ఇసుక కంకిర మున్నగునవి పోయుటవలన నేల బాగుగానుండును. పశుకాలను తుడుచుట కడుగుట ముచ్చగు పనులు పశువులను పాలములలోనికి తోలిగాని బయటకట్టినేసిగాని చురకదొడ్డిలోనికి తోలిగాని దొడ్డిని శుభ్రముచేయవలెను.

మేకలన్నిటిలో నీటిమేలే శ్రేష్ఠమైనది

కాలముల ననుసరించి పశుపోషణ

శీతకాలము

ఈ కాలము ఆక్టోబరు 15 వ తేదీ మొదలు మార్చి 1 వ తేదీవరకుండును. ఈ కాలమందు పశువులకు ఎక్కువ ఆహారము వేడిమిగలగాలి అత్యవసరము. రాత్రులందు వానికి కంబలులుగాని, వానికికప్పుటకు ప్రత్యేకముగా తయారుచేసినవిగాని ఉపయోగింపవలెను. వానిని పగలు 12 గంటలు మొదలు 2 గంటలవరకు బయటకుండుట చాలా మంచిది. ఈ కాలములో పాడిపశువులకు పాలసేగ్ల నాలుకసేగ్ల అనువ్యాధి తరచుగా సోకుచుండును. మలబద్ధకము లేకుండ చూచుచుండవలెను. దూడలకు పాలు ఎక్కువ తక్కువలు త్రాగుటవలనను తల్లిపాలు చిక్కగనుండుట వలనను రోగములు కలుగుచుండును. మిక్కిలి మలబద్ధకముగానుండు దూడలకు ఎనినూచేయుట మంచిది. ఈ కాలములో చలిగాలి వర్షములకు బాధపడకుండ చాలా జాగ్రత్తగా కాపాడుచుండవలెను. పాడిపశువులు ఈ కాలములో చలిగాలివలన తక్కువపాలు యిచ్చుచుండును. పచ్చిగడ్డి ఎరుగడ్డి బలముగలిగియు ముదురు వస్తువులు వలయునంత పెట్టుచుండవలెను. పెట్టెబరు నెలాఖరునుంచి మార్చి నెలాఖరు వరకు జనుముగడ్డి నిలువచేసియుంచవలెను. ఈరీతిగా చేసిన మొదల పశువులు ఆరోగ్యముగా నుండును. లేనియెడల రోగములచే వీడింపబడుచుండును. ఆక్టోబరు మొదలు మార్చివరకు ధాన్యము స్వల్ప ఖరీదునకు దొరకును. ఆ కాలమందు వానిని నిలువచేసి సంవత్సరమంతయు ఉపయోగించవచ్చును. ఫిబ్రవరి నెలలో గోధుమపొట్టు తేవుడు చిట్ట నులభముగా మనకు లభించును.

వేసవికాలము

మార్చి 1 వ తేదీనుండి జూన్ 15 వ తేదీవరకు ఈ కాలము 1 వ తేదీవరకు యుండును. ఈ కాలమందు పశువులు విస్తారముగా ఆహారము కొరకు నీటికొరకు నిరీక్షించుచుండును. గరిగామేపని యెడల చనిపోవును. శీతకాలమునకు ఈ కాలములో జాగ్రత్తగా మేపుచుండవలెను. మధ్యాహ్న వేళలకు పశువులను బయటకు రానియరాదు. ఎండచెబ్బతగులును. రాత్రులందు బయటకుండుచుండవలెను. ఈ కాలములో పచ్చిగడ్డిదొరకదు. అందుచేత పాతగవేసిన పచ్చిజొన్నచొప్పు, దాణాదీనులు, జనుము, తదితర పొట్టుధాన్యములు మున్నగునవి రాత్రింబవళ్లు పెట్టవలెను. ఇంకను ఈ కాలములో పచ్చిఆకులు కాయలుకూడ మంచిఆహారముగ నుపయోగించవచ్చును.

వర్షాకాలము

జూన్ 15 వ తేదీనుంచిగాని జూలై 1 వ తేదీనుంచిగాని వర్షాకాలము ప్రారంభింపబడి ఆక్టోబరు 15 వ తేదీతో అంతిమగును. ఈ కాలము పచ్చిగడ్డి విస్తారముగా దొరకును. జంతువులను బయటకుంచరాదు. వర్షములకు తక్కువయక జాగ్రత్తగా కాపాడవలెను. నాకర పశువులదగ్గర నెలవేళలనుండి వానిని కాపాడవలెను. పశుకాలలను శుభ్రముగానుంచవలెను. లేనిచో పలువిధరోగములవలగును. పశువులను బురద చెమ్మ లేని సథములందు కట్టవలెను.

పశుగ్రాసము

నా లు గ వ భా గ ము

“వలియ వలియో వలియ రావేలు గలవాడా? రార పొలిగాడ!

రావేలు నీదయ్యా! రాశి మాదయ్యా!
నూతేలు నీవయ్యా! నూగు మాదయ్యా!
వేవేలు నీవయ్యా! వెన్ను మాదయ్యా!
కోటేలు నీవయ్యా! కొండ మాదయ్యా! ||వ||

ఎద్దులు నూర్వంగా మిద్దె రాసూలు
కోడెలూ నూర్వంగా కొండ రాసూలు
ఆవులూ నూర్వంగా అడ్డ రాసూలు
దున్నలు నూర్వంగా దిన్నె రాసూలు. ||వ||

తూరుపూ ఒకవానా తుమ్మెదల మ్రోత
పడమటా ఒకవానా బెజుల మ్రోత
ఉత్తరా నొకవానా ఉటుమూల మ్రోత
దక్షిణా నొకవానా తాళాల మ్రోత. ||వ||

మంగళగిరి లాగూ పొంగెరా రా?
సింహాచలము లాగూ సిగదేలె రాశి
కోటయ్య కొండల్లా కొనదేలె రాశి
బొప్పుడి కొండల్లా పొడుగయ్యె రాశి. ||వ||

దాగెరా పొలిగాడూ తలకాడి క్రింద
తొంగెరా పొలిగాడూ తొలికట్ట క్రింద
వచ్చెరా పొలిగాడూ నరగాణి దాటి
పోయెరా పొలిగాడూ పొలిమేర టాది. ||వ||

- గీ. అనుచు బాలినాగి బంతుల నవలద్రోలి
కంకులందుల్ని దంతెల గలయదున్ని
పొలు పొలకట్టు పొలికట్టె వల్లనుసిమి
రాశి కళ్ళములో బ్రోవుచేసి రంత. ||వ||

“రైతు హరికథ”

పూర్వము ప్రసిద్ధి జెందియుండిన గ్రామము లనేకములు ఇపుడు పాడు పడిన గ్రామములుగనే పరిణమించు చున్నవి. ఈ కారణముచేతనే వ్యవసాయము చేయువారల సంఖ్య తగ్గుచున్నది. గ్రామములోనన్న రైతులకా! ఐకమత్యము లేదు. పశుసంతతి నుద్ధరించుటయూ నున్న. పల్లెలు చేరు లేకుండ పాడుగుట దుష్ప్రక్రమించుటచే పశువులకు మేత చిక్కకపోవు కారణముచేత ననేకులు వానిని కనాయి వారలకు విక్రయించు చున్నారు. ఈ కారణముచేత దినుట కాహార పదార్థములు తక్కువగా నున్నవి. దొరికినను వాటివెలలు పూర్వముకంటె మితిమీరియున్నవి. పాలు, పెరుగు, వెన్న మున్నగు వానిని గురించి చెప్పు పనియే లేదు. వీడవారలు జీవించుటే కష్టముగానున్నది. మన దేశములో పశువులు ఇదివరకంటె చాల చిన్నవి గను దుర్బలముగను కృశించునవిగను నగుచున్నవి. ఈ పశువులు పూర్వపు పశువులంత పని చేయజాలవచ్చును.

పశుజాతుల అభివృద్ధికై పశువులు బలమగులిగి శక్తితో పనిచేయుటకు ముఖ్యముగ మేతవిషయమై శ్రద్ధవహించవలెను. బలకరమగు త్రొత్తత్రొత్త రకముల గడ్డిని పెంచవలెను. ఎండుగడ్డినే కాకుండ బలకరమగు పచ్చిగడ్డిని సయితము నిలువయుంచు పద్ధతులను కనిపెట్టి గడ్డి కఱవగు వేసవి దిశములందు ఉపయోగించవలెను. నేను

పట్టిగొడ్డును అరువులెక్కువ; వాసలేని మబ్బును ఉరుములెక్కువ

ఇండియా గవర్నమెంటువారి ఇంపీరియల్ ఎగ్రికల్చరల్ రీసర్చ్ లైవ్ స్టాక్ కమిటీ మీటింగునకు ఢిల్లీ వెళ్ళినపుడు, కఱపు దినములలో మేత నిలువయుండు విషయమై చాలా పరిశోధనలు జరిగినటుల మీటింగులో తెలుపబడెను. హాలెండు దేశమున పశువుల విషయమై చాలా శ్రద్ధ వహించుచున్నారు. వంద ఎకరములుగల ఖండములను పశువుల మేతకై వదలిపెట్టుచున్నారు. ఈ రీతిగానే మన దేశములో గూడ నాచరణలో పెట్టినపుడే మన పశువులు బాగుపడజాలవు.

డిశంబరు నుంచి జూలై నెలవరకు మన దేశమునం దన్ని ప్రాంతములందును మేత బాగుగా దొరకును. పైరులను వచ్చిగడ్డిని నిలువజేయుటకు తగిన సదుపాయములు జేయవలెను. పైరులను పచ్చిగడ్డిని వృధాగా పోషియక వృష్టుముగా వాడుకొనవలెను. పచ్చిగడ్డిని తీసివేయబడిన గుంటలయందు నిలువచేయు పద్ధతులను నేర్చుకొనవలెను. ప్రత్తిగింజలు మొదలగు ధాన్యములు తదితరములగు చిట్టు, తివుడు మొదలగు బలకర పదార్థములును తరచుగ తగినంత ఉప్పుతో చేర్చి పెట్టవలెను. గడ్డి కోయవలసిన కాలము మించకుండ కోసి నిలువచేయుటవలన లాభము రాగలదు. సాధారణముగ మన పల్లెగ్రామాదులలో పశువులమేపు పద్ధతియందు చాలగడ్డి పాడగుచున్నది. దంటుగల జొన్న మొదలగు పైరులను ముక్కలు ముక్కలుగ నరికి పశువులకు వేసినచో గడ్డి అంతగా నష్టము కాజాలదు. ఇట్లు పారుపోయిన గడ్డిని పేడతో కలిపి ఎరువుగ నుపయోగ పడుచున్నను గడ్డి చాలని పరిస్థితులయందు ఇట్లు గడ్డిని వృధాచేయుట పొూబాటు.

మద్రాసు రాజధానిలోని పశుగ్రాసము

సాధారణముగా ప్రతిజిల్లాలోను ఆచటపెరిగినపైరు సరిపోవుటయో లేక ప్రక్క జిల్లానుంచి తెచ్చుకొనుటయో జరుగును. గంజాంజిల్లానుంచి నెల్లూరుజిల్లావరకు సామాన్యముగా గడ్డివాములు నాలుగు లేక అయిదు సంవత్సరములవరకు నిలువయుండుటగలదు. నల్లలేగడి భూములయిన గుంటూరు కందుకూరు ప్రాంతములలో రెండు లేక మూడు సంవత్సరములవరకు నిలువయుండు జొన్న చొప్ప వాములుండుటయు గలదు. కాని మద్రాసు రాజధానిలో వసతులన్నియుగలవు. అనగా వర్షము తీతోపైస్థితి, పశుగ్రాసము నీటివసతి గలవు. వ్యవసాయముచేయురైతులు తమ పశువులను తగినంతశ్రద్ధగా చూడరు. వారిపశువులు వేసవికాలములో పైరులుకోసినతరువాత ఆ చేలలో మేపుదురు. తోటలు పొలములు గున్నగుక్రింద పశువులపమాత్రము మంచిమేతపెట్టదురు. కొస్తానుమారముగానుండుజిల్లాలో వర్షము పంటలుపోవును. దత్తమండలములో పెట్టభూములు దున్నుటకు ఎక్కువపశువులు వున్నవనులేదు. ఒక జతపెద్దులున్న ఆసామి 30 లేక 40 ఎకరములవ్యవసాయము సాగుచేయుగలదు. మొన్న మొన్నటివరకు నూతుల క్రింద వ్యవసాయమువలననే కొంతవరకు వరిపైరుగుచున్నది. అందుచేత ఎందుగడ్డికి

కరవులేదు. ఆమాదిరిగ నె కోయంబత్తూరు, నేలం, ఉత్తరాంధ్రాదు తిరునవాల్లి జిల్లా లలో నూత్రికైందవ్యవసాయమే ఎక్కువగానున్నది. కొన్నిచోట్ల జొన్నపైరుకూడ నేద్య మగుచున్నది.

సాంప్రదించారగారు 1916 లో రామనాడు, మధుర, తిరునల్వేలు జిల్లాలలో పశువులకు మేతతక్కువయ్యె నని తెలిపెను. ప్రత్తిధర పెరుగుటవలన వరినాటక ప్రత్తినే వేసి ఆమ్ముకొనిరి. అందుచేత ఆసంవత్సరము మేతలేకపోయెను. అందుచేత వరిగడ్డికొన వలసివచ్చెనట. ప్రత్తిపంట చాలాలాభకరమని దక్షిణజిల్లాలలోనిరైతులు ఆపంటను వేయమొనరిదిరి. వరిచేనుకు ఖర్చుపెట్టవలసినంత మొత్తమును ప్రత్తిపంటకు ఖర్చుపెట్ట వలెను. కడమటితరమయొక్కపైరు వేసవికాలము రాకమునుచే త. నూరగును. మల బారులోగూడ పంటచాలాకొక్కువ. అప్పుడప్పుడు సగముగడ్డి పొలముమీదనే విడిచి పెట్టబడును. కొండలమీద మాన్యునువాయువులకు వచ్చువర్షముచే గడ్డిపెరుగును. దానిని కొందరు పశువులకు మేపుదురు. కాని దీనిని చాలామందిమేపరు. మలబారు దక్షిణ కన్నడముకన్న చాలాకొక్కువ. ఎందుచేతనన కన్నడములో భూమి తడిగానున్న వుడే దున్నదురు. దేశములోవ్యవసాయము చాలాఅభివృద్ధిలో నున్నది. అందువలన ప్రతిరైతు తనపశువులకు తనసొంతమేతపైనే ఆధారపడి ముండవలెను. తోటమాలికి ఎరవులత్యేవసరము. అందుచేత అతను చాలాపశువులను పెంచవలయును. ఇంతియే గాక బాగుగామేపబడిన పశువులు ఎక్కువ ఖరీదులోమండును. ఈపద్ధతి కోయంబత్తూరు సంతలలోచూడగలము.

పాటుపడుపశువులను మేతప్రాంతములకు తోలుకొనిపోయి ఆచ్చట ఖరీదునకు ఆమ్ముదురు. ఈపద్ధతిప్రస్తుతము వికాఖిపట్నంజిల్లాలో నున్నది. మిగిలిన పశువులను వానిసొంతరైతులేమేపుకొనుపద్ధతి దత్తమండలములలో నున్నది. ఉత్తరసర్కారులలోను వికాఖిపట్నపుతీరప్రదేశములలోను గంజాంజిల్లాలోని చిక్కాకోల్ తాలూకాలోను పశు వులకు క్రమశిక్షణపద్ధతి కొంతకాలముక్రిందట జరిగినది. పైనదహరించిన ప్రాంత మందంతయు పశువులమేత బాగుగానుండెడిది. ఉభయగోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు జిల్లాలనుంచి చిన్నకోడెలను ఈ ప్రాంతమునకు తీసికొనివచ్చి గ్రామాదులలోగాని పట్టణపు సంతలలోగాని విక్రయించెవారు. ఈకోడెలను బాగుగామేపు రైతులుకొనెడి వారు. ఆరంభములో ఈకోడెలతో తేలికగా భూములనుదున్నెడివారు. వచ్చిన సంవత్సరములోనే బలమగు ఆవరణములని బాగుగాబలిసి పంపెడిదిని. ఇట్టి బలముగల పశువులను డెల్టాలోనుండు ధనమగలరైతులు ఎక్కువవలె పెట్టి కొని తీసికొనివెళ్లుదురు. వికాఖిపట్నం జిల్లాలో ఈపద్ధతి ఎక్కువగానుండును.

దత్తమండలములోని నల్లగొడిగ్రామాలు పచ్చికైతవ ప్రసిద్ధికెక్కినవి. ఒకటి రెండు సంవత్సరములు వయస్కులకోడెలు నెల్లూరు దేరగాండ్రుకొని ప్రత్తిపంట

భూములలోనుండు రైతులకు అమ్ముడు. కాని దత్తమండలములో పశుక్షణ చాలా తక్కువ. పడమట బల్లారిజిల్లాలో మైసూరుకోడెలను ఎక్కువగా కొందురు. పుంగ నూరు ఉత్తరనేలము ప్రాంతములందు పచ్చిమేత ఎక్కువగా నుండును.

కోయంబత్తూరు జిల్లాలో తోటెయన్ జాతివారు పశువులకాపరులుగా నుందురు. ఆజాతివారు పశువులను కొంతకాలము పనిచేయించుకొని తరువాత అమ్ముదురు. వారు పశువులకు పచ్చిమేతమేసి పొలముదున్ని తరువాత ఎండుగడ్డినిమేపుదురు. ఇక రెండు మాసములకు ముందుగా అమ్ముదునగా నూనెపిండులనుగాని ప్రత్తిగింజలనుగాని బాగుగా మేపుదురు. దక్షిణ తిరుచనాపల్లిలోను, ఉత్తర మధ్యప్రాంతములోను పశువులను మేపుట చాలాతక్కువ. దక్షిణ కోయంబత్తూరు తిరుచనాపల్లి జిల్లా కారూరు తాలూకాలోను మంచిరకము కోడెలను తెప్పించిమేపుదురు. దక్షిణములవారులో బీద పశువులుండును. కొందరు మలబారు వర్తకులు ధర్మపురిసంతలో చిన్నదూడలనుకొని మలబారుకొచ్చి తిరువాన్కూరు జిల్లాలలోనుండు తాలూకాలలోని రైతులకమ్మిదరు. అవి మాన్సునుగాలుల వలన పెరుగుగడ్డిని ఎర్నాకాలములో తినును. వేసవికాలములో ఎండుగడ్డితినును.

ఒంగోలు పశువుల మేత

నెల్లూరుజిల్లా దక్షిణ భాగములో పెట్టపంటలుపండును. అందుచేత పశువుల సంత జాగ్రత్తగా నుంచరు. ఈ జిల్లాలో పచ్చిమేతయొక్క విస్తీర్ణమునుబట్టి రైతులు పశువులను మేపుటయునుగలరు. పల్లపుభూములనగా వరిపండించు భూములలో కొంత పెట్టభూమిలనగా అచ్చటచ్చట దిబ్బలుండు ప్రదేశములందుగూడ పశువులమేతకై ప్రత్యేకముగా విడిచిపెట్టబడును. జూలై నుంచి అక్టోబరు వరకు పశువులు గ్రామముల వెలుపల బాగుగా మేయవచ్చును. దక్షిణభాగమున వర్షాకాలమగుటవలన అచ్చటి పశువులను పడమటి అడవిప్రదేశములకు మేతకై తోలబడును. గ్రామాదులలో మేత చాల నశ్శుడు పనిచేయు పశువులు నవంబరునుంచి డిశంబరువరకు అపశువులు మేతకై వెంబడించును. రైతులందరు ఒకచోట గుమిగూడి వారిపశువుల నన్నిటిని కలిపి మందలుగా తోలుదురు. ఈకాన్యమాన్సును వాయువులు బాగుగా వీచి వర్షములు కురిసిన పశువులు జనవరి మేతకై యుంచబడును. తరువాత వరికొత కాలములో మంచిపచ్చిమేత దొరుకును.

గుంటూరుజిల్లాలోని నేలలలో నున్నము ఎక్కువగా నుండుటవలన మేత తియ్యగా నుండును. ఒంగోలు తాలూకాలో పట్టణములలో ఆరవ పంతుభాగము పశువుల మేతకై ప్రత్యేకింపబడును. అసారవంతపు భూమికి పచ్చికయొక్క నెప్పత్తిలో చాలావృత్త్యాసముగలదు. ఒంగు భూములలో పెరు పచ్చిమేత మంచిదిగా నుండును. పచ్చిమేత పెరుగుటకు యేవిధమున కృషియు చేయ నక్కరములేదు. పొలము దున్నగానే

వర్షములుకురిసి చాల చిక్కనిమేత లభించును. ఈ గడ్డి మూడురకములుగా నుండును. చెంగలిగడ్డి, గొహగడ్డి, ననమలగడ్డి అని మూడురకములు. చెంగలిగడ్డి ఉత్తర సర్కారులంతయు వ్యాపించియున్నది. ఈ గడ్డి మంచిబలముగలదిగ నుండును. ననమలగడ్డి చెంగలిగడ్డి తినిన తరువాత నుపయోగపడును. రైతులు పచ్చికబయళ్లలోని మేతను అదనముగా కొనికొని పచ్చి యింటివద్దనుండు పాడిపశువులకు మేపుదురు. ఈ పద్ధతి ఉత్తరసర్కారులలోనేగాక ఒండు భూమిప్రదేశములందు గూడగలదు. ఒండు రేగడ్డి భూములలో జొన్న ముఖ్యమైన ఆహారము. ఒండుభూముల గ్రామములలో కొడెలను ఇంటిదగ్గరనేయుంచి బాగుగామేపుదురు. అందువలన వాటికి తగిన వ్యాయామములేక కాళ్ళుగుడులుపట్టియుండును. ఎల్లప్పుడు తిరుగు పశువులు సకాలములో బలిసేయన్న రాకపోయినప్పటికి అవి యిండ్లలోనుండి మేపబడు పశువుల కంటే ఎక్కువ చాకచక్యముగా నుండును.

పశువులకు కాయధాన్యములమీద వచ్చుపొట్టుగాక బియ్యపుకుడితికూడ పెట్టుదురు. పచ్చికబయళ్లకుట్టు కంపలేమియు నుండకపోవుటవలన పశువులను సాయంకాలమునకు యింటికి తోలుకొని రావలయును. పొలములుదున్న కాలములో వాటిని పొలములలో పందిళ్ళువేసి కట్టివేయుదురు. తదితర కాలములలో ప్రత్యేకపశుకాలలుండును. ఈ ప్రాంతములందు సల్లరేగడ్డి భూములగుటవలన జొన్న బాగుగా పెరుగును. జొన్నతివటవలననే ఒంగోలుజాతి మిగులబలిష్టముగానుండును. ఇంతియేగాక ఆధూములలో నున్నముండుటవలన జొన్నయెక్కువ బలముకలుగజేయును. కిత్తోవ్వనీతి వర పాతముమీదగూడ పశువుల బలుపు ఆధారపడియుండును. పల్నాడు సలమల కొండల ఎరువు నేలలమీద పెరుగు పచ్చిగడ్డి తినిన పశువులు సల్లరేగడ్డి భూములలోని పశువుల కంటే ఎక్కువగా మేపబడవు. ఈ రెండుజిల్లాలకు మాన్యున వాయువులు వీరును. సరాసరివర్షము 29.5 అంగుళము లుండును. వరిధాన్యము నూనెగింజలు ప్రత్తికాయ ధాన్యములు మొదలగునవి పెరుగును. అదియునుగాక పోరంబోక సలములమీద పచ్చిక బయళ్లమీద మంచిగడ్డి పెరుగును. పైనుదహరించిన ఆహారములన్నియు పశువులకు మేసిన బాగుగా బలియును. పూర్వము ఈపంటలన్నియు పండెడివి. ఆ పంటలను పశువులకు పెట్టుటవలన మంచిబలముగలిగి మంచిజాతి వృద్ధియగుచుండెడిది. కాని ప్రస్తుతకాలమున ఆ పంటలన్నియు తగ్గిపోయి ఆ సలములలో పసుపు, వేరుశనగ, మిరప, పొగాకు మొదలగు మెట్టపెరుల పండించుటవలన ప్రస్తుతపు పశువులకు ఆ బలముకు మేత లేకపోవుటవలన బహు నీరసముగా నుండుచున్నవి.

రైతులు కాయధాన్యములకన్న వరిధాన్యములందే ఎక్కువశ్రద్ధ చూపి కాయల సిన ధాన్యమును ఎంతగడ్డిని పండించుకొనుచున్నారు. ఒంగోలు తాలూకాలో పచ్చిక బయళ్లు నదుల ఒడ్డులును పోరంబోకలునున్నై యున్నవి. పూర్వపు దినములలో 50 ఎకరములగుల రైతు భూమిని సాగుచేయుటకు ఈశ్రీంధి రీతిగా పైరు వేసెడివారు

- 12 ఎకరములున్న ఉలవ
5 ఎకరములున్న కొర్రలు సజ్జలు ఉలవ
15 ఎకరములున్న వరిగెలు పైరుజొన్న
5 ఎకరములు పైరుజొన్న
2 ఎకరములు గోధుమలు
11 ఎకరములు పచ్చిమేత

మొత్తం 50 ఎకరములు. పై నుదహరించిన 50 ఎకరముల రైతునకు ఈక్రింది విధముగా పశువులుండును.

రెండు జతల ఎద్దులు
రెండు లేక మూడు గేదెలు
మూడు దూడలు

మంచి ధరలుగల కోజులలో సజ్జలు ఉలవలు ఖరీదుక కమ్ముబడును. వీటి యొక్క మేతయంతయు రైతు తనపశువులకు మేపుకొనును.

ప్రస్తుతకాలపు 50 ఎకరముల సాగు ఈతీగా నున్నది.

- 6 ఎకరములు జొన్న
4 ఎకరములు కొర్రలు సజ్జలు
4 ఎకరములు పిల్లిపెసర
15 ఎకరములు వరిగెలు పైరుజొన్న
5 ఎకరములు పైరుజొన్న
2 ఎకరములు గోధుమలు
10 ఎకరములు పుగాకు పచ్చిమిర్చి వేరుశనగ కొత్తిమిరి
5 ఎకరములు పచ్చిమేత

వీటన్నిటిలోను 10 ఎకరముల పంట అమ్మిన 5 ఎకరముల పచ్చిమేత తగ్గి పోవును. 6 ఎకరములు అవారపంటలు. ఇవ తయు చూడగా నూటికి 5 వంతుల భూమి పచ్చిమేతకై విదలివేయుదురు. ఆ ప్రదేశములోని పశువులు చూచి మంచిదో చెడదో రైతు చెప్పుగలడు. అందుచేతనే 20 సంవత్సరములకు యిప్పటికి ఎంత వ్యత్యాసమున్నదో గ్రహించండి.

ఏడు కురచలుచూచి ఎద్దులు కొనవచ్చును

అ ర ణ్య పు మే త

సాధారణముగా గ్రామములదగ్గరగానుండు అడవులను గ్రామరైతులలో నెవ రొకరుకొందురు. అగ్రామరైతులు కొంతభవనమున ఆరైతునకు పచ్చిమేతకొరవయిచ్చి తమపశువులను మేపుకొందురు. కరవువచ్చినపుడు మాత్రము అడవులు యేనిబంధనలలోను యుండవు. అప్పుడు గ్రామరైతులందరు తమ పశువులను ఉచితముగా మేపుకొనెదరు. అడవిమేత మూడుభాగములుగా విభజింపబడును.

- (1) పశువులు ఎల్లప్పుడు అడవులలోనుండి మేయును. ఈతీతిగా తూర్పుకొలిగిల్లు, పడమట ధర్మపురి, హోనూరు ప్రాంతములందు జరుగును.
- (2) అడవులకు చుట్టుప్రక్కల గ్రామాదులలోనుండు పశువులు ప్రతిదినము పగలుమేసి సాయంకాలమునకు యింటికివచ్చును. ఆయారైతులకు అడవులలో పాఠములున్న యెడల ఎరువునకై రాగ్రులందుంచురు.
- (3) గ్రామాదులకు అరణ్యములు చాలాచూరముగా నున్నప్పటికి వ్యవసాయదినములలో మేతకొరకు అరణ్యములకు వచ్చుపశువులుండును.

ఎల్లప్పుడు అరణ్యములలోనుండు పశువులు

కోలిగల్, ఉత్తరభవని, ధర్మపురి, హోనూరు మొదలగు అడవులలో పచ్చిమేత ఎక్కువగానుండును. అడవులలో మేయుపశువులు ముఖ్యముగా ఆవులు వానిదూడలు. ఆవులతో అబోతులుకూడయుండును. కోడెలనుమాత్రము పెద్దవికాగానే సంతలకు తీసికొనిపోయి అమ్ముదురు. అటువంటి పెద్దసంతలు మహాదేశ్వరమూలై, జెట్టిసముద్రము, మచిలీమట్నగు ప్రదేశములై యున్నవి. ఇంకను రైతులు ఉత్తరకొయంబత్తూరు, ఉత్తర సేలం, పడమటి చిత్తూరు, మైసూరురాజ్యమునానుకొనియుండు అడవులలోను కోడెలను మేపుదురు. కోడెలను జాగుగామేసి మలబారు పడమట మరియు ఉత్తరకొయం బత్తూరు, చిత్తూరు ఉత్తరము మరియు తూర్పుఆర్కాటు ప్రదేశములలో అమ్ముదురు. ఇంకను వానిని తంజావూరు తిరుచనావలీ మధుర తిరువల్వేలి మొదలగు ప్రదేశములకు తీసికొనిపోవుదురు. ఇచ్చట ఆవులు అసౌఖ్యముగనుండును. ఎల్లప్పుడు ఎండలలోను వానలలోను నిలబడి మేయుచుండును.

అడవులకు చుట్టుప్రక్కల గ్రామాదులలో నుండుపశువులు

అడవులు ఎంతదగ్గరలోనున్న పశువు లంతహీనస్థితిలో నుండును. అడవులలో కూడ సంవత్సరముపొడవున మేత యుండదు. సాధారణమేతను అనేకవందల పశువులు మేయును. అటువంటిపశువులు ఎంతెండకాయుచున్నప్పటికి మేతలేవండ నుండ గలవు. చాలాప్రదేశములలో ఇట్టిపశువులు ఎరువుకట్టుకొనుట దుపయోగపడును. ఇట్టిపశువులు చాలాదీరసముగా నుండును. ఇట్టిపశువులు రైతుల కన్నియుండునో

అంతభాగ్యవంతుడందురు. మధురజిల్లాలోని కంభంలొయ్య ఇట్టి పశువులుగల భాగ్యవంతులుందురు. ఈకంభంలొయ్య భూములలో నున్న యెక్కవగా నుండుటవలన పచ్చిమేత ఎక్కువగానుండును.

చాలాదూరమునుండి పశువులవలు

మాగాని ప్రదేశములనుండి ఆరణ్యములమేరకు చాలాదూరమునుంచి పశువులు వచ్చును. అట్టివి గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు తంజావూరు జిల్లాలనుంచి ఎక్కువగా వచ్చును. నుగాలీలు అనుబాతివారు తోళ్లవ్యాపారము చేయుదురు. వారెక్కువగా ఆప్రాంతములనుపోయి తోలుకొని వచ్చుదురు. ఆ పశువులు ఏకారణము వలననైన చనిపోయిన వీరికి లాభము. సేలము వాయవ్య భాగపు టడవులలోను, కోయంబత్తూరు ఈశాన్యపు టడవులలోను, పశువులకు మేత యెక్కువగా దొరకును. సేలము ఉత్తరజిల్లాలలోనున్న హోనూరు, భగ్గపురం తాలూకాలలో తక్కువ ఖర్చుతో మేతదొరకును. అటవికాఖిల ప్రతిపశువునకు సంవత్సరమునకు ఒక ఆర్థరూపాయ యిచ్చుదురు. లేపశువు ఆరువందల చదరపు మైళ్ళ వైశాల్యముగల స్థలములోని కచ్చిగడ్డి అడ్డులేవడ మేయును. ఈ పచ్చిక బయళ్లలో విరు త్రాగుటకు చెరువులుకూడ గలవు.

పశువుల బీళ్ళు

“పసరుకల నునులేత పచ్చికబీళ్ల
గమ్మని మేతలం గడువార మేసి
మునిమాపు వేళల మోరల నెత్తి
తోకల నెగబట్టి తొడరి కుప్పించి
గంతులిడుచును అంకె ఖంగునవేసి
యింటి దారిబట్టి యేగుచునుండ
వరుగిడి కొట్టంపు బ్రాంతంబులందు
వలనొప్పగా నంది వాటుగా బండి
నిశ్చింతతో నెడ్లు నెమలువేయంగ
గాంచి, యానందించు కాలంబు మాటి
కడకు మే మీరీతి గడవగావలసె.”

“కష్ట జీవి”

మేతలన్నిటిలో బీటిమేత (Fodder) యే శ్రేష్ఠమైనది. పూర్వము భూమి చాలి శంత యుండెడిది. ఇప్పుడు వ్యవసాయదారులు (Farmers) పశువుల యభివృద్ధిని గణింపక పొలమునంతయు వ్యవసాయము చేయుచు బీడును విడిచిపెట్టుటలేదు. కొన్ని ప్రదేశములలో కొంతకాలము ముప్పుది యకరముల కొక యకరమువంతున బీడుభూమి

పశువుల బీళ్లు

యుండవలెనని కాసననియములు (Laws) ఉండఁచూ వచ్చినవి. కాని యిప్పు డవి లేవు. ఇప్పుడెన్నో ధనాభావముచే భూమినంతయు సాగుచేయుచున్నారు. అందు వలననే పశువులు క్షీణించుచున్నవి. ఇంగ్లండు, స్విట్జర్లండు, కాలిఫోర్నియా జపాను, డెన్మార్క్ మున్నగు దేశములలో పశువులకై వ్యవసాయదారులు ప్రత్యేక ముగా పచ్చికబీళ్లను నెలకొల్పి తదితరమేతలను బీటిమేతలను తారతమ్యమును గ్రహించిరి. అన్నిజాతుల పశువులకు బీటిమేతయనిన మిగులప్రీతి. ఈమేత అన్నికాలముల యందు తగినంత దొరకునెడల పశువులకు సాధారణముగా మరొకమేత అవసరమండను. ఇట్లు లభింపనపుడును, విరాములేక పగలంతయు పనిచేయు పశువులకు దినమంతయు మేసి పొట్టనిండించుకొనుటకు దగిన యవకాశము లేకపోవుటచేతను గడి మొదలగునవి తెచ్చివేయుటయేగాక కొద్దిపరిమాణమునందే యెక్కువ సాచుముగల తెలికపిండి మొదలగు పదార్థములు దాణావేయ పరిసియుండును.

బీళ్లలోని గడ్డిజాతులు

పచ్చికయనగా నేలపై స్వాభావికముగా మొలచు గడ్డిగాదములు. వీని మంచి చెడ్డలు అందు మెండుగనుండు జాతుల ననుసరించి యుండును. ఈదేశపు పచ్చిక బయళ్లయందు గాననగు జాతు లనేకములు. వానినికను బాగుగా బరీక్షించినవా రెవరునులేరు. 1907వ సం॥న దొరతనమువారి యుద్ధిజ్ఞకాస్త్రజ్ఞులు (Botanists) గుంటూరు, కృష్ణ, గోదావరిజిల్లాలలోని గడ్డిజాతులను కొంతవఱకు పరీక్షించినటుల దెలియుచున్నది. కృష్ణ గోదావరి జిల్లాలలో తరచుగా గాననగు గడ్డిజాతులలో గరిక, గునుకు, చెంగలి, మొలప, తుంగ, ఊద, కాపురు, ఆమడ, కాండ్ర, చికిలింత, ఊతిక, చిప్ప, ఊనడము, ఎనుగ మోకాలు, తొండంగి, పిల్లిపెనరు, జనిపె, దర్పి, ఆవురు, రెల్లు, గెలగడ్డి మున్నగునవి ముఖ్యములు. ఇవిగాక గడ్డిమటుంబములో జేరని గల్లేరు, ఎలకదీడి, అమృతకాడ, పాలిల మొదలగు ననేకజాతుల మొక్కలుగూడ బీళ్లలో గాననగును.

ప్రళస్తమైన జాతులు

పై గడ్డిజాతులలో గరిక, గునుకు, మొలప, చెంగలి మున్నగునవి మిగుల బలమైనజాతులును, పశువులు బాగుగాదిననవియునై యున్నవి. ఊతిక, చిప్ప, తుంగ మొదలగునవి యిసుక కొడి నేలలో బయలుదేరు జాతులు. చవిటినేల లో ఉప్పి, గల్లేరు మున్నగునవి మాత్రమే పెరుగును. కాబట్టి పశువుల మేతక్రింద వదలునేల మంచిదైన నేగాని యందలి పచ్చిక యందు మేయు పశువులకు బలమును ఆరోగ్యమును (Strength and Health) గలుగవు. కాని మంచి నేలలు విలువగలవగుటచే పశువుల బీటిక్రిందనుంచక రైతులు వ్యవసాయమును బెట్టి యిందుకు పనికిమాలిన నేలలనే బీళ్ల క్రిందనుంచుదురు. కొంద రింతమాత్రమును జేయక నేలనంతటిని నేవ్యముచేయుదురు.

బీటిమేతయే బలమెక్కువ

బీటిమేత దినపశువులు మిగుల బలముగానుండును. పాడిపశువులపాలు చాల రుచిగానుండును. కాని యిప్పటి వ్యవసాయదారులు ఊడ్చుచేలగట్టు మాత్రమే మాగాణి రైతులు పశువుల మేతకై ఉపయోగించుచున్నారు. అందున్న పచ్చిగడ్డి తగినంత సారము లేక పశువులమేతకై చాలకపోవుటచే ఉలవలు, తవును, తెలికపిండి మొదలగు కృత్రిమాహారములను కల్పించుచుండిరి. ప్రకృతి సిద్ధముగ పెరిగిన పచ్చికబయళ్ల యందు పశువులుమేత మేయుట శ్రేష్ఠమైన పద్ధతి. బీళ్లను పెండుట యన్ని ప్రాంతములందు సాధ్యముకాదు. అంతమాత్రముచే రైతులు నిరుత్సాహపడి పశువుల మేతవిష యమై లోటు కలిగింప నక్కరలేదు. సామాన్యముగా వర్షాకాలమునందు బీటిమేత కొరకు తదితర తాలూకాలవారు ఉత్తరాది తోలుదురు. పశువులు మిక్కిలముగా బలిసి ఆనందదాయకములుగా నుండును. బీటిమేత దినటవలన పశువులకు సాధారణముగా వ్యాధులు రాజాలవు.

మాగాని మెట్టభూములలోని వ్యత్యాసములు

మెట్టభూములలోని మేతను, మాగాణి భూములలోని మేతకు చాల వ్యత్యాసము (Difference) యున్నది. మెట్ట భూమిమేత దినన పశువులు బిగుతరముగానుండును. మాగాణి భూమిమేత తినన పశువులు బిగుతరము తప్పియుండును. మెట్ట భూములలో నున్న పశువులకు ఎల్లప్పుడు పనియుండుటవలన ఆరోగ్యము బాగుగానుండి అంటు వ్యాధులు (Contagious diseases) ఎక్కువ అంతగానోకవు. బీటిమేత తినన పశువుల పాలనుంచి వచ్చు వెన్న గట్టిగానుండును. మాగాని భూములలోని మేత నిస్సారముగ నుండును. బీటిమేత స్వాభావికమగుట చేత పశువులకు మిగుల సారోగ్యకరము. మనము తదితర మేతలెంత బెట్టివను పశువులకు బీటిమేతయిత సంతోషదాయకముగను, బలము గను నుండదు. బీళ్లలో ససేకబాతి గడ్డి గింజలుండుటచే పశువులకు గావలసిన వివిధ వస్తువులన్నియు నందుండును. మన మేదేని ఒకరకపుగడ్డి కొనిమేసినను యితరాహార మును బెట్టినను అందు పశువులకు గావలసిన ద్రవ్యములలో గొన్ని యెక్కువగను, మరి కొన్ని తక్కువగను యుండుట తటస్థమిది. మరియు పశువులు ఎండుమేతకంటె పచ్చికను మిగుల నిష్ఠముతో దినును. కావున ఏ దేశమున పశువుల యభివృద్ధి కొరవారు సాధ్యమైనంతవరకు వానికి బీళ్లు అమరునట్లునేను ప్రయత్నించవలెను.

ఎరువునేలలయందు విత్తనముల నుపయోగించుట

పశువుల బీటిక్రింద వదలునేల మంచిదైన నేగాని యందలి పచ్చిక కుండు మేయు పశువులకు బలము ఆరోగ్యము కలుగదు. మెట్టతాలూకాలలో ఎరువునేలలు (Red lands) విశేషముగా బీళ్లు వదలబడుచున్నవి. కాని యిందు వరము మరియు చున్నంత వరకేగాని అటుపిమ్మట తర్వాత పదు సారిపోవుటచే గడ్డియంతగా బట్టదు. పశుజాతులైనను ప్రకృతముగా నుండవు. కొయింబత్తూరు జిల్లాలో బాగుగా పట్టని ఎలసేలలోను కంకరనేలలోను కొలకగడ్డియను ఒకజాతిగడ్డి విత్తులనుజల్లి ప్రత్యేకముగా బీళ్లును తయారుచేయుదురు. ఒక సర్వాయము జల్లి ఏడెనిమిది సంవత్సరముల వరకు బీడుగా వదలి తరువాత మరల సాగులోనికి తీసికొనివచ్చుదురు. ఎకరమునకు రమారమి ఎనిమిదిపానుల విత్తులుపట్టును. ఈగడ్డిని ప్రత్యేకముగా అప్పుడప్పుడు గంటి బొన్న నూపు మొదలగు సస్యములతో గలిపి జల్లి యాహారము తీసివేసిక తరువాత నేలను బీడుగావదలుదురు. ఇట్టి విత్తులను జల్లి బీళ్లునుకాదు వద్దటి తెలుగు జిల్లాలలోగూడ నవకౌళము గలవారవలెనే చెదరు గాక.

బీళ్లలో మన్న మెక్కువ కావలయును

బీళ్లలో పెరుగుగడ్డిజాతులు నున్నను (Lime) సెక్కువ దీసికొనును. కాబట్టి లోతుగనుండు నల్లనేలలో నపుడెప్పుడు నున్నను పట్టించుచిది. గరికగడ్డికి నున్నము

మరింతయివ్వము. కోయింబతూరు జిల్లాయందలి నేలలలో నప్పుడప్పుడు నున్న మొక్కవగ నుండుటచేత నచ్చట బీళ్ళలో గడ్డి బాగుగా పెరుగుచున్నది. మధ్యపరగణాల (Central Provinces) లో నున్న కొన్ని జిల్లాలలో ఆవుల, ఎద్దుల పోషణవిమితము ప్రత్యేక అధికారుల నియమించియున్నారు. అడవులను (Jungles) వ్యవసాయమునకు చేరిక తలెందురు, తగినగడ్డిని పెంచి నిలుపుదలచేసి అడవులలో మేపుటకంటెను గడ్డి కోయించి అమ్ముట మంచిది.

బీళ్ళలోని పశువులను కాపాడుట

పశువులమేతకై భూమి సాగుచేయక బీడుగా విడిచిపెట్టుట ప్రాముఖ్యమైన విషయము. బీళ్ళలో సర్వకాలములయందును చక్కని పచ్చికయందు టవసరము. నిడయును శుద్ధోదకమును ముఖ్యములు. పశువుల నూరివెలుపల సంచారము లేనిచోట మేవునెడల నవి మనుష్యుల చూడగ నే బెదరిచూచుచుండును. అందువలన నిర్లప్తచేతములలో మేతమేయుటను పశువుల కలవరచరాదు. పశువులకాపరులు (Cattle Attendants) తమకు తీరికగా నున్నప్పుడెప్పుడో పశువులకు నీరు బెట్టజూతురు గాని శరియైన వేళకు మాత్రము పెట్టరు. మన యిండ్లయందున్న పశువులకన్న బీళ్ళలోనుండు పశువులు స్వేచ్ఛగానుండును. బీళ్ళలోనుండు పశువులు మనుష్యులను చూడగ నే బెదరుగా చూచుచుండును. అందువలన పశువులు మచ్చికపడగ రాజాలవు. అందుచేతనే అరణ్యములలోనుండు పశువులను మచ్చికచేసి పట్టుకొనుటకెంతో ప్రయత్నించెదరు. అట్లు ప్రయత్నించి తీసికొనివచ్చి యింట్లో వదలుచి మేపినను వాటి పాదము మాత్రము చావదు. బీటిలోమేయుపశువులను అప్పుడప్పుడు గ్రామములలోనికి తోలుకొనివచ్చి అబీటి మేత కొనికొనివచ్చిమేపుట మంచిపద్ధతయైయున్నది.

పశువుల కాపరులను బట్టిమాడ అపశువులు తగినచేట్టలు చేయుచుండును. బీటి పశువులకు క్రూరము, తామసము, అహంకారము ఎక్కువగానుండును. పెద్దపులులు మొదలగు ఘాతుకజంతువులు బీళ్ళలోనున్నవని అనుమానమున్నప్పుడు కాపరులు జాగ్రత్తగా చూచుచుండవలెను. పశువులకు నియమిత వేళల నేర్పరచి నీరు పెట్టుచుండవలెను. అక్కడనున్న పశువులలో నేడైన జబ్బుగానున్నదో, పోట్లాడుకొనుచున్నదో, ఏదైన చెబ్బితగిలి రక్తము కారుచున్నదో, ఈడుకొని పోయినదో మొదలగునవి బాగుగా పరీక్షించి తగిన శ్రద్ధ తీసికొనవలెను.

బీళ్ళలోచర్మమణిరకము మాదిగవాండ్రు పాపాణాడిని, దొమ్ము గురకచే చని పోయినవాటివేడను జల్లుదురు. అట్టిమేతలిని పశువులు నివోపుటయుగలదు. కావున రైతులు అప్పుడప్పుడు బీళ్ళను పరీక్షించుచుండవలెను. ఇంకను విషపురుగులుగాని దుష్ట సర్పములుగాని జంతువులుగాని బీళ్ళలో నివసించి పశువును చంపుచున్నది లేనిది చూచుచుండవలెను. పెద్దకోగవని, గురక దొమ్ము మొదలగు బంటుసంబంధమైన కోగములు (Contagious disease) వ్యాపించుచున్నవి లేనివి పరీక్షించుచుండవలెను.

గ్రామ కట్టుబాట్లవసరము

గత శతాబ్దములో దేశములో జనాభా వృద్ధియగుటచేత వ్యవసాయమునకు అనుకూలముగాని భూములన్నియు ఆక్రమించుకొనబడినవి. మైదానములన్నియు పల్లెలుగా మారినవి. అందుచేత క్రమముగ పశువులకు వలసిన పచ్చిక లేక పోయినది. వాని జన సత్వములు (Strength and energy) క్షీణించి పోవుచున్నవి. కాబట్టి మరల పచ్చిక భూములను పెంపొందించవలసిన యవసర మెంతేనియు గలదు. మనహిందూ దేశములో విశేషముగ పచ్చిక బీళ్ళులేవు. విశేషముగ లేవన్నను ఉన్నవానిని అభివృద్ధి చేయుటకు మార్గము లుండకపోలేదు. అనేక గ్రామములకుట్టు పశువుల మేతనిమిత్తము కొంత బంజరుభూమి యుండును. అట్టి బంజరుభూములలో తంగెడు, జలేడు, తంబెపు చెట్లు మున్నగు పనికిరాని చెట్లు పెరిగి ఆసలమును ఆక్రమించుకొనుచుండుట మనమందర మెరిగిన విషయమే. ఇట్టిభూములలోనుండు పనికిరాని చెట్లనువరికివేసి బీటి సంబంధమగు మేతలువేసి పెంచి గ్రామపశువులను మేపుచుండుట మంచిది. ఇటువంటి పనులు చేయుటకు గ్రామములో సంఘీభావము (Unity) కావలెను. ఇప్పటి పరిస్థితులలో ప్రతి గ్రామమునందు పార్టీలుండుట తటస్థించు చున్నవి. ఈ పార్టీలుండుటవలన పశుగ్రాసము (Fodder) నశించినది. కాలవ గట్టమీదనుండు గడ్డికూడ రెట్టింపు ధరపెట్టి కొనవలసివచ్చుచున్నది. గ్రామ పోరంబోకలలో నిదివరకు ఐకమత్యముగానున్నవ్రుడు తమయిష్ట ప్రకారము అవసరస్వములువేసి పెంచెడివారు. తగాదాలున్న గ్రామములలో ప్రభుత్వము వారికి పితూరీలుచెప్పి ఉభయులుకలసి పశువులనోటిలో గడ్డికొట్టుచున్నారు. ఈరీతిగా మన దేశములో రైతులక్షకమత్యము లేక పశుసంతతిని నాశనము చేయుచున్నారు. గడ్డిజాతుల పేరేమరచిపోవుచున్నారు. కాలమునకు తగినట్లుగ పెరులు వేయక సరిగా పంటలు పండించక ఎరువులను తోలక పశువుల మేతవిషయమై పశువుల బీళ్ళవిషయమై తగిన కట్టుబాటుచేయక పశుసంతతిని పాడుచేయుచున్నారు.

జీర్ణము వృద్ధి జేయుట

పచ్చికబయళ్లసంఖ్య పెంచుటకు శీఘ్రముగ ప్రజాభివృద్ధియగుచున్న దేశముల యందు వీటులేదుగాన పూర్వమునుండి వచ్చుచున్న పచ్చికబయళ్లయందే ఎస్కన పచ్చికనుపెంచు విధానముల నవలంబించవలెను. గ్రామములనుసంబంధించిన బయళ్ళయందు పశువులమందలను విచ్చలవిడిగా వదలివేయక అట్టిబయళ్ళను కొన్ని భాగములుగా విభజించి ఒక్కొక్కభాగము కొన్ని దినములు మేయునట్లు చేయవలెను. ఈరీతిగా చేయుట వలన మిగిలిన భాగములయందు పచ్చికపూర్తిగా పెరుగుటకు వీలగుచున్నది.

బీళ్ళకు వర్ష ముపరిసినవెంటనేగాని, బీళ్ళలో వీరునిలిచినప్పుడుగాని పశువులను తోలి మేపరారు. అట్లు మేసినయెడల గడ్డిసంతయు త్రొక్కిపాడుచేయుటయే గాక మంచి రుచి గడ్డిఅంతయు నాశనమగును. గడ్డి పెరుగు ఋతువుల (Seasons)

యందు పశువులను తోలరాదు. మేతబాగుగాపట్టి కొంచెము ముదిరిన తరువాత మేపవలెను. జిల్లేడు, రెల్లునుబ్బలు, నల్లఉమ్మెత్తాకుచెట్లు, మున్నగు పనికిరాని మొక్కలను తీసివేసి మంచిరకముల గడ్డిజాతులను పెంచవలయును. వంచి విత్తనమునువేసి పెంచి కాయలుకొయించి ఎండించిన తరువాతగొట్టెలను మేకలను బీదీనాలుగువైపుల త్రిప్పినయెడల ఎండినకాయలు బద్దలై బీడంతయు న్యాసిగును. వేసవి కాలములోబీళ్ళలో మేపరాదు. గడ్డిపెరుగుకాలములో ఆపునలచేసి మంచిగడ్డి బాణలు విత్తనములు నుదిరిన తరువాత పూర్తిగా మేపవలెను. మంచిరకపు గడ్డిని ముఖ్యమైనపశువులకు మేసి తక్కినవాటికి రెండవరకము మేపుట రైతునకు మనాయాసముగా నుండును. బీళ్ళలో నీరుత్రాగు గుంటలుగాని, చెరువులుగాని ఎక్కవగా నుండరాదు. అట్లుంటువలన బీళ్లు తేమగలిగి పాడుగును. ఇంతియేగానూడి పశువులు మాటిమాటికి నీరుత్రాగుటకు వెళ్ళి మంచిజాతిగడ్డిని పాడచేయుచుండును. విషపురుగులు, గుప్టజాతువులు, గుప్ట సర్పములుండు పుట్టలను నిర్మూలించవలెను.

విదేశములలోని పచ్చికబయళ్లు

ఉష్ణమండలములోను సమశీతోష్ణ మండలములోను పచ్చిక బయళ్ళుగలవు, ఈబయళ్ళలో వాన ఎక్కువగావరచును. కనుక చెట్లు మొలవవు. సరీసృపమున మాత్రము చెట్లు మొలచును. ఎడకకాలమున పచ్చిక ఎండిపోవును. ఉష్ణమండలపు పచ్చిక బయళ్లు సావన్నాస్ (Savannas) అనుగు. సమశీతోష్ణమండలపు పచ్చిక బయళ్లు సంవత్సరము పొడుగునను పచ్చిక పెరుగుచుండును. ఇచ్చట ఎడకకాలమున ఎడ ఎక్కువ. వర్షపాతమున ప్రేక్షాపాతమున పచ్చికకు కావలసినంత కరియును. ఈపచ్చిక బయళ్లకు పాంపాస్, టైప్స్, గ్రెయిస్ అనిపేర్లు. ఇట్టిప్రదేశముల సావనముగా సముద్రమునకు దూరమున నుండుటచే ఎండికాలము ఎక్కువ ఎడయు, వానకాలముల వానయు ఎక్కువగానుండును. ఇటువంటి పచ్చికబయళ్ళు అన్ని భూభాగములలోనుగలవు. వేలకొలది పశువులను గొట్టెలను మేపుకొని ఇచ్చట జనులు నివసి యుండును. ఉష్ణ మండలములలోను, గాడికి సహిషణునగుటకు సహిష్ణోష్ణప్రదేశములలోను అట్టి, మామిడి, ఈత, వేలేత, పెంకాయమున్నగు వివిధముల చక్కగా పండించును. పెంకాయలు మనదేశములోను, సింగాన్ (Ceylon) లోను, ముద్రతా దానా ఎన్నగు ఉత్త ప్రదేశములలోను చక్కగా పండించును.

ఆయాప్రదేశములలో చెట్లచేమలలో భేదమున్నట్లు ఆయా ప్రదేశములలో జంతుజాలములలోను భేదమున్నది. చట్టమైన ఆడవులలో జంతువులు విశేషించియుండును. ఇచ్చట నీటి వలయు ఆహారములు మోడుగనుగటయు ఇందులకు కారణములు. ఎడారి ప్రదేశములలో నృకములు ఉండవు. శీతమండలములలో జంతువులుకొన్నియే యుండును. శీతోష్ణక్షితులలోని భేదముల వనున గించియు జంతువులుండును. ఆఫ్రికా

ఉష్ణమండలము (Tropical Region) లోని కట్టమీస అడవులలో పులి, సింహము, జిరాఫీ, బ్రాహ్మదళగు నానావిధ పృగములను చెట్లపై నివసించు కోతులు మున్నగునవియు, పాములు పక్షులు మున్నగునవియు విశేషించియుండును. ఈ ప్రదేశములలోని సదులలో మొగళ్ళు; ఖడ్గమృగములు, నీటిగజ్జములు, మున్నగునవి నివసించును. ఆఫ్రికాలోని పక్షిజాతులలో నీళ్ళకోడి (Ostrich) పెద్దది. ఆస్ట్రేలియాలోని జంతువులు ఇతరదేశములలోని జంతువులకన్న వింతయైనవి. శీతలదేశములను సమీపముననుండు ప్రదేశములలో జంతువులు తక్కువ. వీనికి సామాన్యదేశములకు కై వీనిచగ్గము పైకొన్ని (బొచ్చు) ఎక్కువగా నుండును. బొచ్చుకై ఈ జంతువులను వేటాడుదురు. రెయిన్ డియర్ అను జంతువు మంచుగడ్డలమీదను దిబ్బలపైను నులభ్యముగా త్వరగా నడువగలదు. అక్కడ దొరనుపాచియే దీనికి ఆహారము. ఎడారిలో బంటెతప్ప మిగిలిన జంతువులు తిరుగజాలదు. ఆహారము సంపాదించుకొనుట కై దాని కడుపులోనుండు తిత్తి విచిత్రమైనది. దాని పాదములు వెడల్పుయి మెత్తగా నుండుటచే ఇసుకలోనికి దివ్వు. ఈ కారణములనుబట్టి దీనికి ఎడారిపక్షి అని పేరు. ఎడారిని అనుకొనియుండు పచ్చిక బయళ్ళలో సాధారణముగా పచ్చికమేయు జంతువులు విశేషించియుండును. గొట్టెలు, మేకలు, పందులు, గుఱ్ఱములు మున్నగునవి యుండును. అచ్చటి జనులు ఇవి చాలా ఉపయోగకరమైన జంతువులు. ఇవి తినుటకు ఆహారమును, కట్టుకొనుటకు బట్టలను-కోలును యిచ్చును. పచ్చికబయళ్ళు ఎక్కడనుండునో అచ్చట ఆంధ్రయు ఓటిరిజనులు కొట్టెలు పెంచుచుండురు. పశువులు ఉష్ణప్రదేశములందును వారిని అనుకొని యుండు సమశీతోష్ణ ప్రదేశములలోను ఎక్కువగా నుండును. మన దేశములో సుమారు 60 కోట్లును, యునైటెడ్ స్టేట్సు (United States) లో 50 కోట్లును ఉన్నవి. మిసిసిపి (Mississippi) నదికి పడమట రాకీపర్వతమును అనుకొని యుండు బయళ్ళలో వీనిని విశేషించి పెంచుచుండురు. దక్షిణమెరికాలోని అరెంటైనాలోను పశువుల సంఖ్య ఎక్కువ. ఆస్ట్రేలియా న్యూజిలాండు బయళ్ళలో గొట్టెల నెక్కువగా పెంచుదురు. యునైటెడ్ స్టేట్సులో మాత్రము 50 కోట్ల పంసు లున్నవి. వీనికి బొప్పలాపెట్టి బలిపించును.

శీతోష్ణ స్థితిగతుల ననుసరించి ప్రదేశముగా మైరుసచ్చలుండును. మిక్సిలి వేడియు, వర్షపాతమును గల ప్రదేశములలో గొప్ప అడవులు పెరుగును. వేడియు స్వల్పవర్ష పాతముగల ప్రదేశమున పచ్చిక విస్తారముగా పెరుగును. ఇట్లే సమశీతోష్ణ ప్రదేశములలో, పచ్చికయు, అగువర్ష పాత మెక్కువగల ప్రదేశముల పెద్దవృక్షములు పెరుగును. ధ్రువప్రాంతము లందుగట్టి ప్రదేశము. ఇచ్చటనుండు గడ్డ కట్టియుండును. పంటలుపండువు. ఇచ్చట నెల, సీతా, ఎలుగులు క్లు, రెయిండీరు మున్నగు జంతువులుండును. అచ్చట జనులను ఎస్కిమో (Eskimo) అందురు. అచ్చట వాని జంతువులను వేటాడి చంపితిరి బ్రతుకుదురు. రెయిండీరుయొక్క పాలనుగూడా త్రాగుదురు.

పరువును పెరుపులు పెండు; పట్టిగొడ్డును ఆరువులు పెండు

వేటాడుట చేపలను బట్టుట వీరిముఖ్యవృత్తి. వీరు సెడ్జస్ (Sedjas) అనుబండ్లమీద మంచుగడ్డలపై ప్రయాణము చేయుదురు. ఈ బండ్లను తక్కువచే లాగించుదురు.

భారతదేశము ముఖ్యముగా వ్యవసాయముపై నాధారపడియున్నది. పాశ్చాత్య దేశములలోవలె మనదేశములో వ్యవసాయము యంత్ర సహాయము వలన జరుగుటలేదు. వ్యవసాయమున వెన్నెముక పశువులు. వ్యవసాయపెట్టుడిలో పశువులు ముందు పచ్చును. తిండికి అన్నము ప్రధానమెట్లులనో వ్యవసాయమునకు పశువులు అనువంటివి. ఇట్టి పశువులకు సరియైనతిండిలేక అవి, దొడ్లకలు ముగరిపెట్టుకొని, లోతునకు పోయిన కన్నులతో నిరసముగానుండి పనిచేయులేక పోవడమేగాక వాటి సంతతికూడ “నానాటికి తీసికట్టు నాగంధట్టు” అను లోకోక్తిప్రకారము అగుచున్నది. పశువుల మేతనుగూర్చి మన దేశాన్ని యిరిందేశాలతో పోల్చి చూచిన డెస్సార్సు దేశములో నూరు ఎకరముల సాగుబడిభూమి విస్తీర్ణమునకు 45 పశువులును, హాలెండులో 38 న్ని, జర్మనీలో 32 న్ని, ఆస్ట్రేలియాలో 37 న్ని, అమెరికాలో 17 న్ని, కన్నడాలో 14 న్ని బ్రిటిష్ ఇండియాలో 67 గలవు. కనుక నూరు ఎకరములభూమిపై మనదేశములో 67 పశువులు మేతకొరకు అధారపడియున్నవి. ఇట్టి పరిస్థితులలో పశువులకు వీరితిగామేత దొరుకునో తెలిసికొనవలెను. భూమి విస్తీర్ణముకన్న పశువులసంఖ్య ఎక్కువగుచున్న కొంది పశువులకు మేతకొరకక పోవడమేగాకుండ వ్యవసాయ ఖర్చులు కూడ ఎక్కువగుచున్నవి. కాబట్టి మనదేశములో పశువులకు సరియైనమేత లేకపోవుట వలననే వృద్ధిలోనికి వచ్చుటలేదు.

విదేశములలో బలమైనపశువులకు బలమగు పశువులను కలిపి, వాటి సంతానము నకు తగినమేతపెట్టి పోషించి మంచిజాతిని తయారుచేయుదురు. కాబట్టి క్రాస్త్ర రీతిగా పెంచుపద్ధతి మనదేశములకు పాశ్చాత్యపడుటలేదు. సామాన్యముగా ఒక జత పశువులను పోషించుటకు రైతునకు సంవత్సరమునకు సుమారు రు. 50 నుంచి 60 ల వరకు అగును. ఇది కేవలము పశువుల ఉపవలక్రింద, తెలికపిండిక్రింద ఖర్చుపెట్టిన సామ్యు. గడ్డి, చొప్ప, జనుముకూడ మున్నగునవి లెక్కచేసికొనుట లేదు. ఇవికూడ కలుపుకొని, వాటికితోడు అప్పుచేసికొనిన పశువులకు వడ్డీకూడకట్టుకొనిన ఒకజత ఎద్దులను మేపుటకు రైతునకు సంవత్సరమునకు రు. 120 నుంచి 150 ల వరకు అగుచున్నవి. గవర్నమెంటు వారు వ్యవసాయ ఖరచులలో ఒకకాడిఎడ్లను మేపుటకు సంవత్సరమునకు రు. 125 నుంచి 250 ల వరకు అగుచున్నవి. కనుక పశువులను తయారుచేయుటకు సరియైనమేత పెట్టలేకున్నాడు.

పశువులకు ముఖ్యముగా బలముకలిగించు తవుగు, తెలికపిండి ధరలు పెరుగుట వలన పశువులను మేపలేకున్నాడు. ఈ కారణమువలన పశువులు చూడిగా మున్నపుడు సరియగుమేతపెట్టక పాలుయిచ్చినన్నట్లు రైతులువాటిని మేపుచున్నారు. ఈపద్ధతే చాలాతప్పు. చూడిగానున్న ఆవునుగాని, గేదెనుగాని బాగుగా మేపినపుడే మంచి

సంతానము కలుగును. పట్టణములలో కొంతమంది పాలవాండ్రు పాడిపశువులను పగలంతా వీధులలోనుండు ఎంగిలివిస్తళ్ళను తినుటకు వదలిపెట్టి రాత్రితమకు సేరుపాలు వచ్చుటకు ఆశపడినవారున్నారు. ఇటువంటి అభ్యాసముల మానుకొనవలెను. మన దేశమునుంచి నూనెగింజలు నువ్వులు వేరుకనగ అముదాలు మున్నగునవి విదేశములకు ఎగుమతియై వాటితోనే క్రూడాయిల్, మోబిలాయిల్, అనుషేర్తో డబ్బాలలోని కెక్సింబి ఎక్కువధరలకు స్థలము అగుచున్నవి. ఇట్టిగింజలను విదేశములకు వెళ్లీయకుండనున్నపుడే పశువులకు దాణావస్తువులు దొరకును.

పిండులను తయారు చేయుట

చమురుగింజలనుండి నూనెను తయారుచేయగా మిగిలిన పిప్పినే పిండి (Cake) యందురు. ఈపిండి పశువులకు మేతగను, పాలములకు ఎరువుగను నుపయోగించెదరు. కొంత నూనె ఈ పిండులలో కలసియుండును. గానుగ ననుసరించి ఎంత నూనె యుండునది తెలియును. ఇనుపయంత్రముల గానుగలలో మాత్రముండు పిండులలో నూనె ఎంత మాత్రముయుండదు. కొన్నిరకముల పిండులను మాత్రమే పశువులుతినును. నువ్వులు, ప్రత్తివిత్తులు, ఎట్టిగింజ, ఆప, పసుపు, వేరుసెంగ, కొబ్బరి, మొదలగువాటి పిండులు పశువులు మిగుల ప్రీతితో తినును. ఆముదము, బొప్పాయి, మహునా పిండినిమాత్రము తినజాలవు. ఏమే పిండిని ఎరువుగా నుపయోగించునది వాటివెలల ననుసరించి యుండును. కొన్నిటిని పశువులు తిననందువలన వెల (Cost) సరసుగునని తలంచరాదు. కొన్నిద్రవ్యములలో పశువుల ఆహారమున భవయోగపడునని చాలస్వల్ప ధరలకు అభించును. అట్టి సందర్భములలో వాటినే ఎరువులుగా నుపయోగించ వలెను.

పశువుల భవయోగించని ఆముదపుపిండి తినుట నుపయోగించు వానికంటె వెల ఎక్కువ. ప్రతిరైతును ఏదిచాకగా అభించునో ఆలోచించుకొనవలెను. పశువులకు దగిన పిండిని మేపి వాటి నులమూత్రములు (Urine and dung) భూములకు వినియోగించిన యెడల రెండువిధముల లాభములందును. పశువులకు మేసినందువలన వాటిలోని వృక్షాహారపదార్థములు నశింపు. ఆవన్నియు మలమూత్రములలోనే యుండును. కాని మల మూత్రములు పదిలము చేయుటయిగు జాగ్రత్త లేనియెడల నష్టముగను. చోరు మొదలగు విలువగల సస్యములను పైరు చేయుకొనువారు పశువులకు తెలికపిండి (Oil Cake) మేపి వాటిని పాలములోనే రాత్రియందు కట్టివేసిన యెడల నష్టముండదు. మేతకుండువలసిన ధర్మములకును ఎరువునకుండవలసిన గుణములకును చాలవ్యత్యాసము గలదు. లేను, నార, మాంసకృత్తులు, ద్రావణీయమైన సేంద్రియపదార్థము మొదలగు వస్తువులన్నియు మేతకుపయోగపడెడు పిండులలో నుండవలెను. ఈకొగింజములవలన మేతకుపయోగపడని పిండి ఎరువుల భవయోగపడుపదార్థము లెక్కువగా నుండును.

ప్రత్తిగింజలు

ఈ గింజలు పాడిపశువుల కావారముగ వాడబడు చున్నవి. ఈ గింజలపైస కొంచెము ప్రత్తియంటియుండును. ఈ ప్రత్తియు, గింజలపై పొట్టును జీర్ణముగావు. ప్రత్తిగింజలయందు తగినంతచమురున్న నే గాని పశువులకు బెట్టినపుడు జీర్ణముకాదు. ప్రత్తిపండు జిల్లాలలో గింజలు చౌకగదొరకును. ఈ గింజలను చిత్తుకగొట్టి ఎరువుగ వేసిన తగినంత ఫలితము బొందవచ్చును. ఎక్కువ కాలము నిలువయున్న యెడల ప్రత్తిగింజలు పశ్చాత్తరమునకు పనికిరావు. అప్పుడు గింజలు చౌకయగును. గనుక వీటిని ఎరువునకు బనికిరావని తలంపరాదు. ఎరువునకు చమురు అరిపోయిన గింజలే శ్రేష్ఠము. చమురున్న గింజల నెరువుగా నుపయోగించినప్పుడు త్వరితఫలితము గాన్పించదు. ప్రత్తిగింజలయందు చమురు తక్కువగా నుండుటచేత చమురును దీయుట కేదేశమున ప్రయత్నింప బడుట లేదు.

ప్రత్తిగింజల నూనె

అమెరికాదేశపు ప్రత్తినిత్తులనుండియు, ఈజిప్టు (Egypt) దేశపు ప్రత్తినిత్తుల నుండియు గానుగల మూలమున చమురు తీయబడుచున్నది. ఈ చమురు మారలలో తాళింపులు వేసికొనుటకును, వెన్న చేయుటకును, చేపలు మున్నగు ఆహారపదార్థములు నిలువచేసికొనుటకును ఉపయోగింపబడుచున్నది. మనదేశపు ప్రత్తినిత్తుల చమురు వగర రుచిగలిగి గోధుమరంగుతో నుండుటచే దీనినెగుమతి సంతగా నుపయోగించుటలేదు. ప్రత్తి నూనె కొంచెము పసుపురంగు (Yellow Colour) గలిగి రుచిగానుండును. ఈ నూనె పశువుల చర్మవ్యాధుల (Skin diseases) కు వాడవచ్చును.

ప్రత్తిపిండి

ఈపిండిలో 10 వేలపాళ్ళలో

950	పాళ్ళసీరు
1575	మాంసకృత్తులు
3274	ఉష్ణకరపదార్థములు
2035	నార
376	లవణపదార్థములు
1790	నికరవస్తువులు

ఉండును. గింజలపై పొట్టునువేసి శుభ్రము చేయబండ సిద్ధము చేయబడిన పిండిలో నూటికి 3.4 భాగములు నత్రజని (Nitrogen) యు 1.26 భాగముల భాస్వరము

బుధవారం తుట్టినదన్న భూమిని దున్నిన, త్రొక్కిన తోడైపండున

(Phosphorus) యుండును. ఈపిండి పెట్టబడిన పాలలో క్రొవ్వుపదార్థములు (Fats) ఎక్కువగాయుండును. దానివలన వెన్నయెక్కువై పూర్వముకంటె నెక్కువ జిడ్డుగను గట్టిగను యుండును. నేయిగూడ గట్టిగ ముద్దగనుండును. ప్రతిగింజల పదార్థము పశువులకు పెట్టుచున్నంతకాలము యీరీతిగా నుండును. పిండినిగాని గింజలనుగాని అధికముగా పెట్టరాదు. గింజలలో చమురు ఎక్కువగా నుండుటవలన పిండినే పెట్టుటనుంచిది. ప్రతిదినము ఇతరావార వదార్థములతో పిండిని జేర్చిపెట్టుటవలన పశువులకు బలము నిక్కుటయేగాక వెన్నయు పాలును వృద్ధియై చాలనుంది గుణములు కలుగును. ప్రతిపిండివలన వెన్నవలె పాలంతగా వృద్ధియైనటుల కానరావు.

వేరుశనగపిండి

బొంబాయి, మదరాసు రాజధానులలో పప్పుకొరకును నూకొలనును విశేషముగా పైరు చేయుచున్నారు. వేరుశనగ పరదేశములనుండి ఎన్నియో శతాబ్దము (Century) ల క్రిందట మన దేశమునకు లేబడినది. చీనా, మనిల్లా, ఆరేబియా దేశములనుండి, లేబడినట్లు తెలియుచున్నది. బ్రీజిల్ దేశము (Brezil) దేశము. ఇది ఆయిదారు తెలలపంట. పంట తీరగనే పై పచ్చితిగనుకొని ఎండవేసినచో పశువుల మేతకు పనికి వచ్చును.

నూరుపాళ్ళ వేరుశనగపిండిలో 13. 41 చమురు

49. 48 మాంసకృత్తులు

22. 5 ఉష్ణకరపదార్థములు

గలవు. మాంసకర పదార్థములలో 80 పాళ్ళ మాత్రమే జీర్ణమగును. కాబట్టి జీర్ణకర పదార్థములు 39.58, జీర్ణకరమగు ఉష్ణకరపదార్థములు 16.9, జీర్ణమగుచమురు 12.06. జీర్ణమగుచమురును 23 చేరుచేసి జీర్ణమగు ఉష్ణకరపదార్థములతో గలిపివేయవలెను. అందువలన జీర్ణమగు చమురు విలువ 44.63 యుండును. కాబట్టి వేరుశనగపిండిలో నూరుపాళ్ళలో 39.58 మాంసకృత్తులు, 44.63 ఉష్ణకరపదార్థములును జీర్ణమగును. అనగా సుమాత 1.25 అగును. కాబట్టి ఇది మిక్కిలి బలకరమైనది. దీనిలో ఉష్ణకర పదార్థములున్నవి. పాడిపశువులకు దినమునకు చిన్న పొడలకు ఒక అరపానున్న పాడి పశువులకు 4 లేక 5 పానులు పెట్టిన బాగుగా చేయవచ్చును, వెన్నయగును. పెట్టిన తరువాత ఒక పొన్ను ఉప్పు (Salt) పెట్టవలెను. ఉప్పుడిప్పుడే రైతులలో చాలనుంది దీనిని వాడుచున్నారు. వ్యవసాయ దిపార్టుమెంటు (Agricultural Department) వారు ఈ విషయమై బాగుగా ప్రచారము చేయుచున్నారు.

ఎక్కువ వెలపెట్ట గుడ్డను; తక్కువ వెలపెట్టి గొడ్డును కొనరాదు

తెలిపిండి

దీనిపంట మనదేశమునందంతటను యున్నది. కాని బొంబాయి చెన్నరాజధానుల యందు, బర్మా మధ్యపరగణాలయందు విస్తారముగా కైరగుచున్నది. సువ్వులవలన దీయు చమురు మాంపులకు పశువులకు ఆహారమునకే గాక మృదులలోనికి గూడ పనికి వచ్చును. తెలిపిండి (Oil Cake) పొడిపశువులకును, తదితర పశువులకును మంచి ఆహారమైయున్నది. వాతముగల పశువులకు దీని మనకు ఒక అరప సెకు వాడుతూ ఈయవలెను. నిక్కొకపశువులకు అంతగా వాడుకొను. ఇతలు వినియోగిస్తున్నప్పుడు తెలిపిండి పెట్టుటమంచిది. వాతసంబంధముగ రోగములు కలుగజేసవు. ఈరీతిని అప్పుడప్పుడు పెట్టుటనుచిది. నిండుచూలుతో నున్నప్పుడు దీని నొక్కపగ వాడినయెడల పిండము (Foetus) కౌగిపోవును. పశువులకు ఇది పశువాత రోగుగా పెట్టవచ్చును. దుక్కిపెట్టులకు సాయంకాలము పూట పెట్టవలెను. గానుగ అప్పుడే బనే పిండి తెచ్చిపెట్టిన మిగులబలముగలిగించును. వినియోగమునకు పిండి అలభ్యమైనదికాదు.

ఈపిండిలో 10 వేల పాళ్ళలో

1080 పాళ్లనీరు	3175 ,, మాంసకృత్తులు
2900 ,, ఉష్ణకరపదార్థములు	365 ,, నారపదార్థములు
1140 ,, లవణపదార్థములు	1340 ,, తదితర వస్తువులు

యుండును. పిండములన్నిటిలో తెలిపిండిని గ్రహించు సామర్థ్యము. ఈ పిండినిగురించి ఆయుర్వేదవక్తవైద్యవస్తుకు దీనికిగా తేటతెల్లముగా తెలుసుకొనినది.

కొబ్బరి పిండి

కొబ్బరి పండు (Coconut fruits) పండులలోని పండుకై చమురు దీయుదురు. చమురుదీరుగా మిగిలి పిండి మాంసపులకు ఆహారముగా ముపయోగించుచున్నది.

ఈపిండిలో నూటికి

9.00 పాళ్ల నీరు	19.35 పాళ్లపిప్పి
4.00 ,, పిండిపదార్థములు	9.12 ,, కొవ్వు
8.64 ,, నారపదార్థములు	5.89 ,, బొగ్గుపదార్థములు

యుండునని దెలియుచున్నది. ఆరంభములో ఈ పిండిని పశువులందఱికాతివవు. అలవాటు చేసినకొలది దినమునకు 7½ పాసుల కొబ్బరిపిండి (Coconut cake) ని తినవట్టు చేయవచ్చును.

దొరలు యిచ్చిన పాలుకన్న; ధంజీయిచ్చిన పాలు మేలు.

గడ్డి రకములు స్వభావము

కొన్నిజాతుల గడ్డి మరికొన్నిటికంటె మృదువుగ నుండును. పెట్టపైరులగడ్డి దంపవరులగడ్డికంటె మృదువుగ నుండును. కొశామణి మొదలగు రకములగడ్డి మిక్కిలి మృదువుగ నుండును. కేసరిగడ్డిని పశువులు బాగుగాతినును. మిగుల ఆరోగ్యకరముగా కూడ నుండును. భూమినుండలి ఖనిజములను బట్టి గడ్డియొక్క స్వభావము మార్చుగలదు. విశాఖపట్టణము జిల్లాలోని గరపనేలలలో పెరుగుగడ్డికంటె గోదావరిజిల్లాలో పెరుగు గడ్డి మృదువుగ నుండును. మృదువుగనుండు రకములలో గడ్డితక్కువగును. మోటుగ నుండువానిలో గడ్డియెక్కువగును. దుబ్బు బాగుగా జేయురకములో నట్లుగాక నెక్కువ గడ్డియగును. ఎక్కువకాలములో పండురకములు తక్కువకాలములో పండురకముల కంటె నెక్కువ గడ్డినిచ్చును.

వరిగడ్డిలో 8.72పాళ్ళీరు, 7.31పాళ్ళ మాంసకరపదార్థములు, 45.89పాళ్ళ ఉష్ణకర పదార్థములు, 42.96 పాళ్ళ శారబూడిదపదార్థములు ఉన్నవి. మొత్తమునాడ ఈ వరి గడ్డిలో నుష్ణకరపదార్థములు హెచ్చుగానున్నవి. అందువలననే వరిగడ్డితో విశేషముగా మాంసమిచ్చు మరియొక పదార్థము కలుపనియెడల సరియైన యాహారముకాదు.

పైనచెప్పిన అన్నిజాతుల వరిగడ్డి పశువులకు మంచి ఆహారమైయున్నది. (పతి పెట్టకూమిని మాగాణిగా చేయుచున్నారు. అందుచే పశువుల బీళ్ళకు, పెట్టపైరులకు, పశువుల ఆహారములకు మిగులనష్టము గలుగుచున్నది. కాబట్టి రైతులు సగభాగము మాగాని, సగభాగముపెట్ట నుంచిన అన్ని సౌకర్యములకు వీలగును.

తదితర గడ్డిజాతులు

రెల్లగడ్డి:— ఇది నదియొడ్డులను, లంకలలోను, పెద్ద పోరంబోక గట్లమీదను, చెరువులకుట్టును పెరుగును. ఇంకను కాలువగట్టువగైరా వరదలకుతెగటంప ఈ మొక్కలను నాటుదురు. ఇది మంచిభూమియైనయెడల 20 అడుగులవరకు కూడ పెరుగును. వేరు లోతుగాపోవును. ఆకులు పొడుగుగా నన్నముగానుండును. ఈ గడ్డిని ఇండ్లకప్పులకు ఉపయోగించుదురు. మరికొందరు రెల్లరడికలు అల్లుదురు. దీనిని పశువులు తినవుగాని మిక్కిలి తేర మొక్కలను చున్నలు, గోదెలు తినును. కానిమొత్తమునాడ ఈ గడ్డి పశువులకు అంతమంచిదికాదు.

ఆరింక గడ్డి:— రేనునేలలయందు అయిదు అడుగుల యెత్తుపెరుగును. దీనిని పశువులు తినవు.

రేప గడ్డి:— సారవంతమగు భూమిలయందు నాలుగైదుగుల ఎత్తు పెరుగును.

కృషితో నాస్తి దుర్భిక్షం; జపతో నాస్తిపాతకం.

ప్రశ్నంగతి:—చెట్లక్రింద దొంకలమీద బెరుగును. అది నేలమీద బ్రాహ్మకుండును. ఆపలు గరమగానుండును. మేకలు, గొట్టెలు ఎక్కువగాదినను.

తున్నగరిక:—నేలమీద ప్రాహ్మకునేయుండును. ఆపలు చిన్నవిగానుండి ననువుగానుండును. పశువులప నిది మంచిఆహారమైయున్నది.

గండ్ర గడ్డి:—వరిచేలగట్లమీదను, లేమనేలమీదను పెరుగును. అది కొంత భూమిమీదబడి కొంతభాగము పైకి లేచియుండును. కాడ బల్లపరువుగానుండును. పశువులుతినను.

చిక్లింత:—ఈగడ్డి సగభాగము పైకి లేచియుండును. ఆపలమీద నూగుగలదు. పశువులు తినవు.

ఒండు గడ్డి:—కాడపత్రాలు రెండుప్రక్కలనే యుండును. రుచిగానుండును. పశువులు బాగుగాదినను. పాడిపశువులప మేసిన వెన్నను కలుగ జేయును.

పెద్దఒండు గడ్డి:—వరిచేలలో మొలచును. ఆపలు గరమగానుండును. పశువులు దినవు.

దూసగడ్డి:—చేలగట్లమీదను, కాలువగట్లమీదను పెరుగును. కాడలు గుండ్రముగానుండును. అంత మంచిదికాదు.

ఉడుగడ్డి:—లోతునీటిలోనైనను బెరుగగలదు. వర్షములు లేనిచోట నేలనంటు కొనియుండును. కాడ బల్లపరువుగా నుండును. అంతమంచిదిగాదు.

చిప్పర:—దీనిని పశువులు బాగుగాతినను. ఎక్కువగా మొరకనేలలందును, బీళ్లలోను పెరుగుచుండును. ఈ మేర దివ్యమైన ఆహారము. పాడిపశువులు తినిన నెక్కువగా పాలిచ్చును.

చిప్పబూర గడ్డి:—నాలుగైదు అడుగుల ఎత్తువరకు నీటిలో పెరుగును. ఇది నీటిమీద లేలచుండును. గింజలు తెలుపుగానుండును. అంత మంచి మేరగాదు.

తోండంగి:—ఆపలు ననువుగానుండును. కాడలు ఎరువుగానుండును. గట్లమీదను, దొంకలమీదను పెరుగును. చాల రుచిగానుండును. పశువులు చక్కగా దినను. ఎక్కువగా తినచుండినయెడల వాతముకలుగును.

చెంగలిగడ్డి:—నేలమీద బ్రాహ్మను. ఆపలు చిన్నవిగానుండును. అందులవద్ద మెత్తనినూగుండును. ఈ గడ్డి పశువులప మిగులయివ్వదు. జబ్బు చేయును.

దున్నేవాడు లెక్కచూస్తే; నాగలిహడా మిగలదు.

దర్శకగడ్డి:— అడగు మొదలు మాడదుగుల యెత్తువరకు బెరుగును. ఇదియును పశువులకు మంచిగడ్డియైయున్నది. దీని సన్న కాడలను బ్రాహ్మణకార్యములందు నుపయోగింతురు.

చీపురుగడ్డి:— రాత్రి సదేశములందు బెరుగును కాడ రేగు మాడదుగుల యెత్తు బెరుగును. దీని ముండే దీనికి విత్తనములు. కాని ఈ గడ్డి ముక్కమాములు శుభ్రము చేయుటకు చీపురుకట్టలుగా కట్టి యుపయోగించుదురు.

ఉడుతలోగడ్డి:— ఈ గడ్డి బీళ్లలోను, కొండ ప్రదేశములలోను బెరుగును. ఆకులు మెండుగానుండును. పశువులు బాగుగా తినును.

గునుగుగడ్డి:— ఇదియును మంచిమేసయే బీళ్లలో పెక్కువగా పెరుగును.

గలగడ్డి:— ఈ గడ్డి కూడ చిట్టడవులలోను, బీళ్లలోను వృద్ధిపొందును. ఇది కూడ పశువులకు మంచి ఆహారము.

కుంకగడ్డి:— నీటిలో పెగుడు గడ్డికి కు మెట్టమీద లేచుండిని పశువులు బాగుగా తినును. రుచిగాను ఉండును.

కొండకెత్తిగడ్డి:— కొండల మీదను, చిన్న గట్టలమీదను పెరుగును. మేకలు గొట్టెలు విస్తాముగ దినును.

కంఘణీగడ్డి:— రేడదుగుల యెత్తు బెరుగును. ఆకులు చిరునుగా నుండును. ఈ గడ్డి అంత శ్రేష్ఠమైనది గాదు.

తూతికగడ్డి:— పెద్ద పెద్ద కాలువల గట్టమీదను, బీళ్లలోను పెరుగును. పశువులకు శ్రేష్ఠమైనది.

కావురుగడ్డి:— నూగాని పొలములలోను, తదితర స్థలములందును ఈ గడ్డి పెరుగును. పశువులు బాగుగా దినును.

ఎడ్డిగడ్డి:— దీనికొకటి పలకలుగా నుండును. అంత శ్రేష్ఠమైనది గాదు.

గొడ్డుతుంగ:— ఈ గడ్డి పగరుగా నుండును. గోదెలు దున్నలు మాత్రము కొంచెముగ దినును.

తెగడతుంగ:— నీడ తడియున్న ప్రదేశములందు బెరుగును. అన్ని పశువులు మిగుల ప్రీతితో దినును.

వరిగ, చోడిగడ్డి:— చుక్కవుగ నుండును. మిగుల బలముకలిగిండును. వరిగడ్డి కంటే మిగుల సారవంతమైనది.

గరికిగడ్డి :—సారవంతములగు భూములలో ఈగడ్డి మొలచును. ఈగడ్డి మంచి బలము కలుగజేయును. పాడి పశువులకు మేసిని వెన్న యెక్కువగును రోగపశువులకు పథ్యముగా పెట్టవచ్చును.

గంజెచొప్ప :—ఇదియును పెట్టకైతే. ఈచొప్పను అంతగా పశువులు తివవు గాని ఈగంజెల జావపెట్టిని పాలెక్కువ పోచ్చును.

తున్నక్కాయలు :—ఈకాయలు జీగ గువ తిగి సదాగముండును. ఈపదార్థము చాల బలవంతమైనది. వేసవికాలములో ఈకాయలను మేసిని మంచి గత్తువనిచ్చి కండ బట్టును.

కా డ జా తు లు

తోటకూర :—తోటకూర కొన్నిటి ఎరువులగుగల కాడలుండును. ఇదియే ఎట్టతోటకూర. కొన్నిటి కాడలు పొడవు గలవిగావున వాడబడును. ఈకాయలు పశువులకు మిగుల బలవంతమగును.

చింకతోటకూర :—తోటకూరవలెనే యుండును. చిన్న గజరుమొక్కలుగా నుండును. మనుష్యులు అరుగుగా కూసు వండ కొందురు. ఈ కూరకూడ పశువులకు మంచి ఆహారమైయున్నది.

ముళ్ళతోటకూర :—వర్షాకాలములో విశేషముగా యెరుగును. దీనికి ఆకులువద ముగ్ధుగలవు. పాడిపశువులకు పెక్కి పాలెక్కువచేయును. పశువులకు కలుగు కాలి నొప్పులకు యెక్కువగా దీనిని తిన్నచేత లిని శుభ్రము చేయవచ్చును. కట్టు కట్టిన తర్గును.

కొయ్యతోటకూర :—కొంచె మించు మించుగ కొయ్యతోటకూరవలె నుండును. ఈమొక్కలు దానికంటె కొంచెము చిన్నవి. దీనిని కూరవండుకొందురు. పశువులకు పెట్టిన బాగుగా బలియును.

పొన్నగంటికూర :—ఆకు లొక్కొక్క చోట రెండు రెండున్నవి. దీనినికూడ కూరవండుకొందురు. పశువులు ఈకూలు బాగుగా తినును.

బచ్చలికాడ :—ఈకాడ ఆహార కండగలిగి యుండును. పశువులకు పెట్టిన మిగుల గత్తువ గలుగును.

బొబ్బరికాడ :—దీనికి రెండుకాయలు గలవు. ఈ కాడను వర్షాకాలములో బాగుగా మేల్చుదురు. వర్షాకాలముకంటె వర్షాకాలము మేలిక కాడబలముగలదిగా నుండును వెన్నముగలిగిన తరువార మేలిక కాడమైనది. లేతది మేలికయెడల బలము గలుగ జేయక మూత్ర మధికిముగా పోయును. కాకినోడియూని నిడును.

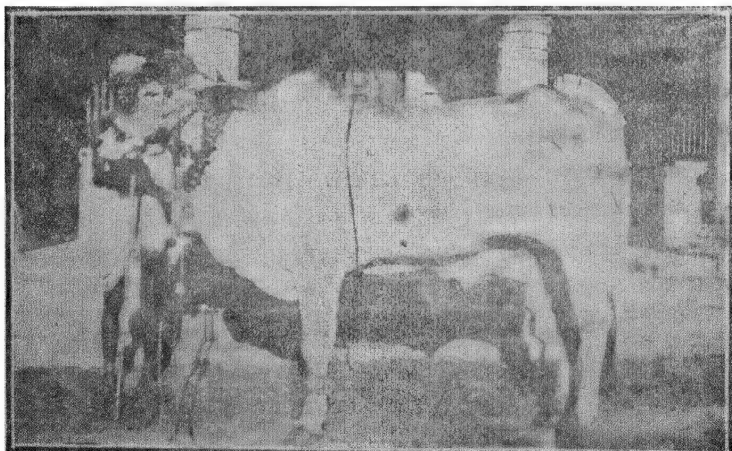
పెసరకాడ :—వరిచేల గట్లమీదను మాగానిచేలు కొతకొసిన తరువాతను పెసర విత్తనము వేయుదురు.

అనపకాడ :—ఈ కాడయందు ఒక విధమైన నువాసన గలదు. పశువులకు పెట్టిన బలము గలిగించును.

మినపకాడ :—ఈ కాడ పశువులకు శీతకాలములో పెట్టిన మంచిబలము గలుగ జేయును. వాతముగల పశువులకు పెట్టరాదు. అట్లు పెట్టినయెడల పక్షవాతమును గలుగ జేయును.

ఉలపకాడ :—ఈ మొక్కలువేసిన రెండు నెలలలోనే పెంపొందును. వరి కొతలైన తరువాత మాగానిచేలలోను మెట్టచేలలోను వేయుదురు. ముదరపండ్ల మేసిన యెడల వగరుగానుండి పశువులుతినవు. పైన చెప్పిన కాడలన్నియు కాయలుకొవి ముదరనిచ్చిన తరువాత మేసిన మంచిబలము గలుగ జేయును. దీనిని ఎండబెట్టి వరిగడ్డి, జొన్నచొప్పవలె మేసినను మేపవచ్చును.

పిలిపెసర :—ఇది పశువులకు మంచి యాహారమేగాని పశువులు ఎంత విస్తార ముగాతినిన అంత విషముగ పనిచేయును. వర్షాకాలములో తినిన పశువులకు వేసవి కాలములోను, వేసవికాలములో మేసిన పశువులకు వర్షాకాలములోను వారికొగములు సేత్రరొగములు తప్పక కలుగును. కాబట్టి ఈ పై ఆహారపదార్థములు తినినంత కాలము ఉప్పుగాని తెలికపిండిగాని అప్పుడప్పుడు పెట్టుట మంచిది. ఈ మేతను అప్పుడప్పుడు పెట్టుట మంచిదిగాని వరుసగా మేపుట అంత మంచిదిగాదని నాయభిప్రాయము.

బండి ఎద్దు అమ్మినవాని బ్రతుకు బండ్లయిన నమ్మండి.

ప శు జా తు లు

అ యి ద వ భా గ ము

ఆ ణో తు ,

ఆలయంబు ముందరా వృషభేంద్రుండు
నలసి పండుకొనియు హాయిగాను
నెమరు వేయుచుండి నిడువాల మాడించు
వాలకంబు నందివలెనుదోచు.

వీధినడుమ నెమరువేయుచు నిలుచున్న
యాముటెద్దు నెంతో యాదరమున
ముట్టెబట్టియూపు మూపురంబు గదల్చు
చిరుదులెల్ల దువ్వు బిల్గుంపు.

భీతి జనియింపజేసెడి భాతిబరుగు
వరుగునంబోయి యారచ్చబడ్డ చెంత
గరక కుమారులందఱం గలియరాచు
కొనుచు బనవన్న గోకించుకొనుచు నుండె.

పనర మడ్డమువచ్చియుండిన బైబల్ దమకింపకే
బునలగొట్టక కాలుదువ్వక పూన్నితో దలగల్పకే
మనలుచుండెను బోటుగి తలమధ్య మేతలమేయుచు
బనవ డెల్లరి కూర్చి పేర్మికి బ్రాత్తుడై తనరారుచు.

బునకొట్టక తలయాపక
పసివారలు దువ్వ మోరపై కెక్కుచు దా
మనలెను బసిబిడ్డని గతి
బనవడుకాలంబు చుట్టుప్రక్కల మెలయగ.

అచ్చుగ్రుద్దినట్టు లాములెద్దునుబోలి
 కోడెమాడలెన్నో కోర్కెలురల
 దొడ్డిదొడ్డియందు దులదూగుచుండంగ
 గడు ముదంబుసెందె కరకాళి.

“పల్లెటూరు”

ప్రాచీనకాలమున గృహమేధుఁడుగల చూపట పశువులపదముగాని భవసంపద గాదని చెలువుటలో నతిశయోక్తిలేదు. ఇట్లుండేను ఆ భవశబ్దములో గూడ నిట్టి పేరుగలదు. ఎంత సామాన్య సంసారమును దీనిని పూజింపవలెనని భవయంత్రు నుంచి పోషించుమాడ నుండెను. కాబట్టియు దీనినియు పూజింపవలెనని గృహలంకారము అను లోకోక్తి విగ్రహింపబడి. పసిపిల్లలను పోషింపవలెననియులు యిట్లుకాదనియే పలువురు తలచుచున్నారు. ఈ రీతిగా మామవులు శువులను ఆనివాభావసంబంధ మేర్పడియున్నది. పశువులు స్వేచ్ఛవలెననియు, పశువులను సామాన్యముల నపేక్షింపవు. అతిసులభముగ మచ్చిమురుచు. చక్కని పెంచుడిన గోవువృత్తుల నుండరాకృతు లత్థంతిద్దినయిట్లు యలరారును నను.

గోభక్తి అత్యంతము ప్రబలిత కణముననే ఆబోతులను దివ్యాంగు మొనరించి స్వేచ్ఛగా వదలుపదతి యేర్పడింది. వృద్ధింపబడు బాగుగాపె చి చక్రంలో మొనర్చి పదతివేసెదరు. అట్టి వృద్ధులు లాంఛనములు గావు. గ్రామసులందరును వానిని పరమభక్తితో చూచుచు వానికి గ్రామమిడుచుచు. అవి స్వేచ్ఛగా గ్రామవిధులలోను పాలములలోను సంచరించుచు మేయుచుండును. ఇష్టమువచ్చిన యింటిగుమ్మముకడ నిలిచినంతనే గృహలక్ష్మి అతిధిసేవ యొసరి చుంటులనే యీ అబోతుడు గూడ నావార పాసియాదులను భక్తిపూర్వకముగా నొసంగి పంపుచుండును. వాని నారగించి ఆ వృద్ధ రాజము మందగమనముతో వెదికిపోవుచుండును. ఆ కాలమంతయు మారి అట్టి అబోతులను యములనుకొని ఈ గ్రామములోని కీర్తి పొగుడువచ్చినదిరా! యని వినుగు విరామములతోనే ద్వేషపూర్వకములు అచ్చటచ్చటను న్నారని చెప్పుటకు నాకునీగుడున్నది. పూర్వము గ్రామసులందరుగాని నాలుగెగుగ్రామములు కలసిగాని సంప్రదించి వృద్ధ రాజమునకు లెట్టి ఎట్టిప్రదేశములందు మేసినను, ఎంతసవ్వనరచినను సహించి చక్కగా తర్ఫీదుచేసి చక్కని సాంప్రదాయముగల కోడెలను ఆవులదారా సంపాదించుకొనెడి వారు. ఇప్పుడాపదతియంతయుపోయి, ఏ ముసలమ్మయో, నిల్లికిలిచ్చముపెట్టి ఏ సామా కాలో, ఎన్నో మాటలుచేయించి గ్రామపెద్దనని పేరుపొందిన ఏ దుష్టరతునకో, సరి యగు సాంప్రదాయ లక్షణాలు తెలిసికొనవలెండ దొరికినగిర్తలెల్లతెచ్చి వారి పేర్లతో అబోతులను అచ్చవేయుట మొదలుపెట్టివారు. ఇట్లుచేయుటవలన సరియైన భక్తిలేక వాటిని సరిగా పోషించక జాతియంత నిర్వీర్యమై దొక్కలుదించుకొని కృత్రిమ గోవువృత్తులెన్నియున్నచో పరిశీలించిన మన మృదయము నిరవ్యకతపుడు.

అంతమేతన గోదాపరిశుభమ సరిపోతుంది.

అమృతమహల్ జాతి (Amrutamahala Breed)

మైసూరులోనున్న జాతులన్నిటిలోను ఈ జాతియే ప్రసిద్ధికెక్కినది. ఈ జాతిని మూడుభాగములుగా విభజించ వచ్చును. హళకర్, హగల్వాపీ, చిత్రాలదుర్గఅనునవి. ఆయాజిల్లాలనుండి వచ్చినవిగాన ఆయాపేర్లువచ్చినవి. మనదేశములో 5 జాతియెచ్చట నున్నను వెంటనే గుర్తించవచ్చును. ప్రస్తుతిముడిన్న అమృతమహల్ జాతి కలగలవుగా నున్నది.

పూర్వము హల్బీకాగృహము గొల్లజాతి ఉత్తరదిక్కుననుండి దక్షిణభాగమునకు వచ్చి చిత్రాలదుర్గలోను, తూంకూరులోను, తిమజాతి పశువులతో నివాసమేర్పరచుకొనిరి. ఈ పశుజాతినే అమృతమహల్ జాతియందురు.

ఓడ్యయదుప్రభువు - హైదరాబీ

పూర్వము తత్ప్రక్కేక ప్రభువులలో నొకడగు శేవరాజు ఒడయాల్ అను ప్రభువు పశువులయందు ఆసక్తిచే, ప్రత్యేకముగా వాటిని పశువులకొట్టము నిర్మించెను. ఇంకను వాని యభివృద్ధినిగూర్చి మిగుల జాగ్రత్తతోను డెడినాడు. వానిపాలు మున్నగు నవి గృహనిర్వాహకులు నుపయోగించుకొను చుండెడివారు. ఈ పశువులను పెంచుట కూడ రాజకీయములలో నొక ముఖ్య సమస్యయైయున్నది. మొట్టమొదట పశువులకు ముద్రవేయుట ప్రారంభించినది ఈ ప్రభువే - ఈ రాజుపేరే ప్రత్యేకముగా బ్లాకులు చెక్కించి ముద్రించెడివాడట.

మైసూరు రాజ్యము బలవంతముగ హైదరాబీ వశపరచుకొనినపుడు ఆప్రభుత్వము యొక్క శ్రేష్ఠమైన పశుసంతతినిగూడ గైకొనెను. అట్లుగైకొన్న పశువులలో ముఖ్యమైనవి చిత్రాలదుర్గలోని పాలెగారనునవి. హైదరాబీరాజ్యసంబంధ విషయములలో యుద్ధసమయములందు తమపశువులనుగూడ నుపయోగించెను. తనరాజ్యములో 60 వేల ఎద్దులను తయారుచేయించెను. కాని ఈ ప్రభువు ఆపశువులయందంత శ్రద్ధపహింపలేదు. తుమారుడు టిప్పుసుల్తాను మాత్రము ఈజాతిని తనకున్న పశువులతో చేర్చి తనతండ్రికిన్న మిగుల జాగ్రత్తతోకాపాడెను.

టిప్పుసుల్తాను (Tippu Sultan)

చిక్కడేవర ఓడ్యయదు ప్రభువు అమృతమహల్ జాతి పశువులకు పెట్టిన “భిన్ని చావది” అని పేరున బదులుగా టిప్పుసుల్తాను “అమృత” అను పేరుగామార్చెను. టిప్పుసుల్తాను, ఈ పశుసంతతినిగూర్చి మిగుల జాగ్రత్త తీసికొని ఒకప్రత్యేకసంస్థగా నేర్పరచెను. బ్రిటిషువారు మైసూరునకు ముఖ్యపట్నముగు శ్రీరంగపట్టణమున వశపరచుకొనిన తరువాతకూడ తద్విధమున అతిజాగ్రత్తతో రక్షించిరి. అమిల్దారులు, ఉద్యోగ

పశువుల కాచేవాడు పాటుకు ఆక్రమకరాడు.

గనులు, చిన్నికోడెలనభివృద్ధికి దెచ్చుటయు, జాగ్రత్తగా పెంచుటయు వారియొక్క విధిగానుండెడిది. ఆకోడెమాడలు ప్రభుత్వ కానసప్రకారము ఎట్టిపంటలోనైనను స్వేచ్ఛగా వివారించుటకు స్వతంత్రమీయబడెను.

వృషభములు మూడుభాగములుగ విభజింపబడెను

1. దుక్కిపెద్దలు
2. యుద్ధసమయములందు తుపాకులు, మరఫిరంగులు మోయుఎద్దులు
3. విలాసార్థమైయుంచబడినయెద్దులు

ప్రతిసంవత్సరము పశుసంతతినిగూర్చి సంవత్సరపు లెక్కలు రాజకీయముగ ప్రకటింపబడుచుండెడివి. టిప్పసుల్తాను ప్రభువైయున్న కాలమున తాను స్వయముగ పశువులను ఆయాల్లెక్కలను పరీక్షించి పశుసంతానము నభివృద్ధి పరచెను. ఈరీతిగా చిక్కదేవరాజు ఓడ్యయర్ ప్రభువుతో 'ఉన్నతదశకువచ్చిన పశువులే ఈ ఆముత మహల్ జాతియైయున్నవి. ఇట్టి సుప్రసిద్ధజాతి పశువుల సహాయము వలననే హైదరాబీ బ్రిటిష్ ప్రభుత్వముమీదికి యుద్ధమునకు పోవుసమయమున నూరుమైళ్ళ దూరమున రెండుదినములలో తన యుద్ధసామగ్రినంతను గొనిపోజాలెను. హైదరాబీ పశువుల సహాయముచేతనే తాను ఓడిపోయినపుడెల్ల శత్రుముఖమునుండి తన యుద్ధసామగ్రిని ఆతిత్కరీతముగా శత్రువులకందకుండ లొలగించెడివాడు. ఇట్టిపశుసంతతిని బ్రిటిష్ప్రభు వులు హైదరాబీ తనయుడగు టిప్పసుల్తాను నోడించి తాను వశపరచుకొనినపుడు వారి యొక్క ప్రసిద్ధిని గొప్పతనమునుగూర్చి ఆశ్చర్యమొందిరి.

కెప్టెన్ డేవిడ్సన్ (Captain Davidson)

బ్రిటిష్ సేనానియగు కెప్టెన్ డేవిడ్సన్ ఈ జాతిపశువులను గూర్చి ఈవిధముగా పోగడెను:—

బొంబాయిసేనల ననుసరించి ఆఫ్ గన్ సానమునకు బోయినపుడు మైసూరు సేనతో బోయిన 230 మైసూరెద్దులతో సమానముగ యుద్ధసామగ్రిని ఈడ్చుకొని పోగలిగిన ఎద్దులు మరి యేసేనవెంటగూడలేవు. అట్లున్నను సాటిరావు. ఈసేనలు ఆఫ్ గన్ సానమునుండి, మరల తిరిగి వచ్చుచు బొంబాయి పార్కులో విడిచినపుడు ఆప్రదేశము ఆరవీరప్రాంతములుగూడ ప్రఖ్యాతిపొందిన ఎద్దులను చూచుటకువచ్చిన జనులతో క్రిక్కిరిసిపోయెను. ఈ ఎద్దులు విశ్రాంతిలేక 16 గంటలు వరుసగా మెడమీద కాడితీయకుండ బరువులాగెను. బెంగాలుసేనలో ఉన్నటువంటియు, ప్రభుత్వ సాత్తయి నటువంటియు ఎద్దులుచాలనున్నను మైసూరెద్దులంత అందమైనవి బలమైనవి ఓర్పుగలిగినవిగా నుండవు.

బావిల్లిందరున్ని బ్రతికినవాడు; చేనిల్లిందరున్ని చెడినవాడు లేడు.

విల్లింగ్డన్ ప్రభువు, మైసూరు కమిషనర్ (Lord Willingdon)

కొన్ని కొన్ని యంతర దిగ్విజయములు ప్రత్యేకముగా అమృతమహల్ జాతి సహాయము వలననే కలిగినవి. ఆయిపురములో జరిగిన ద్వీపకల్ప యుద్ధసమయమునందు ఇంగ్లీషు సేనానియగు విల్లింగ్డన్ ప్రభువు యీక్రింది విధముగా చెప్పెను:—

ఈసమయమునందు నాకు అమృతమహల్ వశువుల సహాయమున్న యెడల శత్రు బాగుండునోయని పశ్చాత్తాపపడెను.

మైసూరు కమిషనర్ 1808 వ సం॥ లో ఈరీతిగా చెప్పెను:—

అమృతమహల్ జాతి పశువులు మిక్కిలి చురుకుదనము బలముకలిగి సేవలకన్న అతి త్వరితముగా నడువ శక్తిగలిగియుండెడివి. అశ్వచియా గుఱ్ఱములు తదితరజాతి గుఱ్ఱముల కంటె ఎంతయునతవహించినవో, అట్లే అమృతమహల్ పశువులు అన్ని జాతులకంటె అగ్రస్థానము వహించినవి. మైసూరు ముఖ్యపట్టణమగు శ్రీరంగపట్టణము బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ వశమైనపుడు వారాసంతతిని వశపరచుకొనిరనియు, వీమిగ్గుట తమకుకావలసినపుడు కొన్ని ఎద్దులను సహాయము చేయుచుగతుమీద ఆపశువులను మైసూరుమహారాజునకు వశపరచిరి. టిప్పుసుల్తాను బ్రిటిష్ ప్రభువుల వశమైనప్పటికంటె ఆ పశుసంతతిని ప్రత్యేక జాగ్రత్తతో చూచి యుద్ధసమయమునందు వానిసహాయముమీద కొంతఆధారపడియుండిరి. తరువాత బ్రిటిష్ అధికారమందున్నపుడు పశువులయభివృద్ధికై నియమింపబడిన యుద్యోగులు వాని శత్రు జాగ్రత్తగా చూడనందున ప్రాముఖ్యత తగ్గిపోయినది. తత్కారణమున ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వపు ఆశలన్నియు నిరాశలామెను. ఆకారణమువలన ఈ జాతిపశువులు రానురాను క్షీణింపబడుచు పడమూడు సంవత్సరములకు వాటియొక్క ప్రాముఖ్యత తూర్తిగా నశించెను.

మైసూరు ప్రభుత్వము (Mysore Government)

ఈజాతి పశువులు 1818 వ సం॥లో మైసూరు ప్రభుత్వమువారు బీళ్లతో సహా మదరాసు సేనయొక్క భోజన సామగ్రిని జాగ్రత్తపెట్టెడు డిటోగన్లుడగు కౌప్రెన్ హార్వేగారి వశము నొకర్చిరి. అప్పుడా సముదాయము పదిసంవత్సరములలోనే మిగుల జాగ్రత్తతినీకొనుటవలన రెట్టింపుపశువులాయెను. 1840 వ సంవత్సరములో మైసూరు మహారాజుపశువుల గుంపులను వానికేరెండిన బీళ్లను బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమునకు కేరెండిన అదేజాతి పశుసముదాయమును కలిపి మైసూరు కమిషనర్ వారి స్వాధీనమాయెను. 1860 వ సంవత్సరములో మైసూరు ప్రభుత్వప్రతినిధి యజ్ఞవలన ఆపశువు యందజాగ్రత్త ప్రబలుటయు మీదుమిక్కిలి వానిని అమ్మివేయుటయు గూడగలిగెను. తరువాత వారికి అపనిచేయుట తప్పుగాకనబడెను. వానినమ్ముటవలన ఫలితము ప్రజాసామాన్యమునకు ప్రభుత్వమునకుగూడ మిక్కిలి నష్టముగలిగెను. తరువాత మైసూరుమహారాజు సహాయము చేత పశుసంతానాభివృద్ధినిగూర్చి మిక్కిలి జాగ్రత్తపడెను. మరల కొంతభవము మోద్దించి

పల్లం దున్నినవాడు పల్లకెక్కినవాడు ఒకటే.

అమృత మహల్ జాతి ఎద్దులను ఆవులను మైసూరు దేశమంతయు వినుగు విరామములేక వెదకి వానిలో శ్రేష్టమైనవి మాత్రము తీసికొని ఆజాతిని పెంపొందింప మొదలిడెను.

మద్రాసు ప్రభుత్వము

అదేసమయమునందు మద్రాసు ప్రభుత్వముకూడ కన్ను తెరిచి కొంత భనము హెచ్చించి మంచి సాంప్రదాయములగు 4000. ఆవులను 100 శ్రేష్టమైన కొడెలను 1870 వ సం॥లో కొనిరి. 1833 వ సం॥లో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ఈ పశువుల నన్నిటిని మైసూరు మహారాజునకు 2 లక్షల 25 వేల రూపాయలకమ్మిరి. మైసూరు మహారాజు వానియందుండు ప్రీతిచే అదేసమయముగ నెంచి, వానివలయుధనము హెచ్చించి, తగిన శ్రద్ధనుజూపి వానియభివృద్ధికి మిక్కిలి పాటుపడెను. తుదకీజాతిని పూర్వజాతి పశువుల సీతకిగూడ లేకలిగెను. పశుశాలలను గూర్చి కొన్ని ప్రస్తకములను పెట్టి వానిలో పశువుల నన్నిటిని గూర్చి విపులముగా వ్రాయబడెను. వానికిగూడ జననమరణములు అతిజాగ్రత్తగా వ్రాయబడినప్రతి నెలరిపోర్టును ప్రకటింపబడివారు. పశువుల మేవువారి ఆజాగ్రత్త, వారి దొంగలెక్కులు జాగ్రత్తగా పరీశీలించుచుండెడివారు. మద్రాసు ప్రభుత్వమునకు ప్రతిసంవత్సరము ఈజాతినుండి మైసూరు ప్రభుత్వమువారు 200 ఎద్దులను మాత్రమిచ్చెడివారు. ఇతరులెవరైన ఆజాతి పశువులు కావలెనని కొరినయెడల మైసూరు, బెంగళూరు ప్రభుత్వ సేనాధికారుల ఆమెనుతితో బడసిడినారు. ఒక్కొక్క పశువు ఖరీదు నూరు రూపాయలుండెడివి. మైసూరు ప్రభుత్వమువారి దేశములో అరికకీ వృషరీసితులు సంభవించినపుడు తమ పశువులను స్వీకరించి సంవత్సరముల తరువాత మైసూరు మహారాజు మరల వానియభివృద్ధికి గడంగెను. కొంతమంది ప్రత్యేక కొద్దోగ్గులు మైసూరు దేశమంతయు తిరిగి ప్రత్యేకముగ అమృత మహల్ జాతికి చెందిన ఆవులను, ఎద్దులను కొనుటకు నియమింపబడిరి. కాని వారు అట్లుగాక ఆజాతిలోనే కొన్నిరకములగు హార్బీకర్, చిత్రాల దుర్గు, హగల్ వడి, మొదలగు అన్నిరకపు పశువులనుకలిపి కొనుటవలస మంచిజాతి పశువులు దొరకుట కష్టమయ్యెను.

1) అమృత మహల్ జాతి (Amritamahar)

ఈజాతి పశువులు కొత్త మనుష్యులను చూచినపుడు కొపించి మీదకు దూకును. వానిని సాధుత్వములోనికి దెచ్చుటకు కొన్ని మాసములు పట్టును. వానిని మచ్చికజేసి కొనుటకు కొన్ని దినములవరకు ఆహారము పెట్టక పోయినయెడల అతిబలహీన సీతకివచ్చి చెప్పినట్లునును. వానిచే యెప్పుడును మంచిబరువులను లాగించుచు బాగుగాపనిచేయుచు చుండినట్లేగాని అవి అంకటరావు. ఆవులుకూడ ఎద్దులంత ప్రశస్తమైనవికావు. కారణ మేమన అవి అంతగా పాలిచ్చునవికావు. అవి యిచ్చు పాలు వానిదూడలకే చాలును. కాని గృహ కృత్యములకంత మాత్రముపనికిరాజాలవు. మంచి ఆవు పూటకు నేరుపాలు యిచ్చును. పాలు మాత్రము అతిశ్రేష్టముగను, తీవ్రగ నుండును. మైసూరు జిల్లాలోనున్న ఈ జాతి పశువులు

గ్రుడ్డియెద్దు చేనిలోబడి తన నోటికందిన చెల్లె తినును.

తొలికాన్పు ఆరుసంవత్సరముల వయస్సున యినును. చూడలను పగటివేళ స్వేచ్ఛగా వానితల్లులదగ్గరనే వదలిపెట్టి రాత్రిపుట మాత్రము ప్రత్యేకముగనుంచి కాపాడుదురు. వానికి చూడుమాసములు వచ్చినతరువాత మిక్కిలి జాగ్రత్తగా పెంచుచు మంచినుంచి బీళ్ళలోనికి వదలిపెట్టుదురు.

అమృతమహర్జాతి లక్షణములు

తల: —పొడవుగానుండి శరీరమున కందమునిచ్చుచుండును. రోషవంతములై, పొరుషముగ, నలుపుగ, చిన్నవిగ, ఉబికియుండుకన్నులుగలిగి, చెవులు నిక్కజొడుచు కొనియుండును.

కొమ్ములు:—పలుచగ, అందముగ, పొడవుగనుండును.

మూపురము:—బలముగ, అందముగ, పొడవుగ, మంచిఆకారముగనుండును.

గంగడోలు:—పలుచగ పొట్టిగనుండి వెడల్పుకొమ్ము, బలముగల భుజములు, బలముగ గుండ్రముగనుండు ప్రక్కటెముకలుకలిగియుండును.

తోక:—మందములేక, పొట్టిగా నన్నముగ నుండవలెను.

కాళ్ళు:—చక్కగా నమరి బలిష్ఠములై యినుపముక్కలా యనునట్లుండును. కాళ్ళలోని ఎముకలు మందముగానుండును. చీలమండప వెనుకభాగమున వెంట్రుకలుండెడు ఉబ్బెత్తుభాగము పొట్టిగానుండును. చిన్నవిగ, మందముగ, నుండు డెక్కలుండును. కొమ్ములు, డెక్కలు మాతిభాగముల చర్మమునలుపుగానుండును.

చర్మము:—పలుచగా, ఒకవిధమగుపట్టువలె, పొట్టిగ, మృదువుగ, నుండు బొచ్చుకలిగియుండును. పశువుఅన్నివిధముల ఆరోగ్యకరముగ, మంచిగుణములు కలదిగా నుండును.

మైసూరుజాతి (Mysore Breed)

ఈజాతికి, ఒంగోలుజాతికిని దగ్గరపోలిక యుండును. మైసూరుజాతిని ప్రతి పల్లెటూరు రైతులును సర్దారొరకు వసులొరకు తెప్పించుచుండురు. ఈ పశువులను చూచుటకు అన్ని దేశములనుండి ప్రతిసంవత్సరము జరుగు మైసూరు మహారాజావారి దసరాయుత్సవములకు బోవుచుండురు. ఈ పశువులు చిన్నవిగను పలువిధ రంగుల తోడను యుండును. వ్యవసాయదారులు ఈ పశువులమీదనే ఆధారపడియుండురు.

మైసూరుజాతిని “నాతుదాన” యని ఆయా ప్రాంతములవారు పిలుచుదురు. రెండవజాతిని “దద్దోదాన” యని యందురు. అనగా పెద్ద పశువనియర్థము. కాని ఇవి అంత యెక్కువగా దొరకవు. అట్లు దొరికినను యెక్కువఖరీదుండును. “దద్దోదాన”

గ్రుడ్డివాడు అవుతోకబట్టుకొని నడచినట్లు.

“నాతుదాన” యనునవి మైసూరుపదములు. దద్దోదనా పశువు అమృతమహల్, హట్టి కర్, చిత్రాలదుర్గ, అనుబాండి, మహాదేవరచెత్త అను యితర పశుజాతులవలె నుండును.

ఈ పశువులు భనికులవద్దను, పెద్ద రైతులవద్దను కనబడును. కొంతమంది రైతులు ఈ పశువర్తకము మీదనే జీవింతురు. చాలామంది రైతులు ఆవులమందలను పశుసంతతి కొరకు కొండలమీదకు, తదితర ప్రాంతములకు తోలుకొనిపోయి మేపుచుందురు. ఒక సంవత్సర ప్రాంతపు దూడలను రైతులు ఆసుదలమండి విడిచి ఆహార త్రవో రెండు మూడు సంవత్సరముల వరకు మేపి మంచి భిక్షుల కిస్తురు. దద్దోదనా అను జాతి ఎద్దులలో శ్రేష్ఠమైనవానిని కొన్నిటిని టిడికొని తను యింటివద్దనే యుంచి బాగుగ మేపుదురు ఇంకను పంటలమీదకు, బీడు గ్రామములలోనికి, గోవుల మందలలోనికి తోలి జాగ్రత్తగా మేపి ఆబోతులుగా తమూరుచేసి వానిని మిక్కిలి పవిత్రవంతులుగా జూచుచుందురు.

౩. దద్దోదనా జాతి (Daddodana Breed)

ఈజాతి దూడలను బాల్యము నుండే రైతులు తదితర పశువులనుండి విడిచి ఆమ్మ దురు. ఇవి సామాన్యముగా ఎక్కువబలముగలిగి మంచి బుద్ధిగలవిగ నుండును. ఈజాతి ఆబోతుల సంత బలియునట్లుగా మేపరు. గ్రామములలోనే అన్ని పశువులను ఆబోతులను కలిపి మేతవతోలుటచేతి కల్గిసంతతి పుట్టును. ఒక్కొక్కప్పుడు రెండు మూడు గ్రామాలవారు చందాలు నమూలుచేసి చిన్నదిగను, మంచి లక్షణములుకలదిగ నుండు కొడెదూడను కొనెదరు. అది గ్రామధనమై గ్రామసులందరినీ చేరివలె యుండును. దీనిని పంటపొలము లన్నిటికి వదలిపెట్టుదురు. ఆపశువు స్వేచ్ఛగామేసి బాగుగా బలి సినతరువాత ఆవులమీదకు వదలిపెట్టుదురు. దద్దోదనా సంతతి ఆవుల నింటివద్దనే యుంచి మేపుదురుగాన వానికి మంచి ఆబోతులను సమకూర్చి మంచి సంతతులు కలుగు నట్లు చేయుదురు. ఆబోతునకు పృథ్వాప్యమురాగానే దాని స్థానమున మరియొక మంచిదూడను ఆబోతుగాజేసి విడచుదురు.

మైసూరుజాతి ఎద్దులు

అమృతమహల్ జాతి మైసూరుదేశములోనే యగుటవలన మనదేశమునందంతట ప్రసిద్ధి కక్కినవి. అన్ని జిల్లాలవారు నిప్పుడిప్పుడే ధనవంతులలో కొందరు స్వారి చేయుచుటకు, సర్దాకొరకు తీసికొని వచ్చుచున్నారు. ఇవి దూరప్రయాణములకు పనికి వచ్చును. దుక్కికి అంత మంచివిగావు. విశేషముగ ఋతువులు లాగలేవు. గాలిపంటు తగిలినపుడు జాగ్రత్తగా కాపాడవలెను.

మెసూరుజాతి లక్షణములు

మెసూరుజాతి ఎద్దు

కన్నులు :—సాధుత్వముగా, స్పష్టముగా కనపడును. రెప్పవెండ్రుకలు నలుపు రంగుగా నుండును.

చెవులు :—పొట్టిగా, వెడల్పుగ నుండి నిక్క బొడుచుకొని యుండును.

మాతి :—పొట్టిగా, అందముగా నుండును.

గంగడోలు :—విజృంభించియుండును.

మూపురము :—పెద్దదిగానుండును.

కొమ్ములు :—పెద్దవిగా, నునుపుగా నుండును.

కాళ్ళు :—సనుచతురములొ నుండును. కాళ్ళెముకలు బల్లపరువుగా బలిష్ఠముగా నుండును.

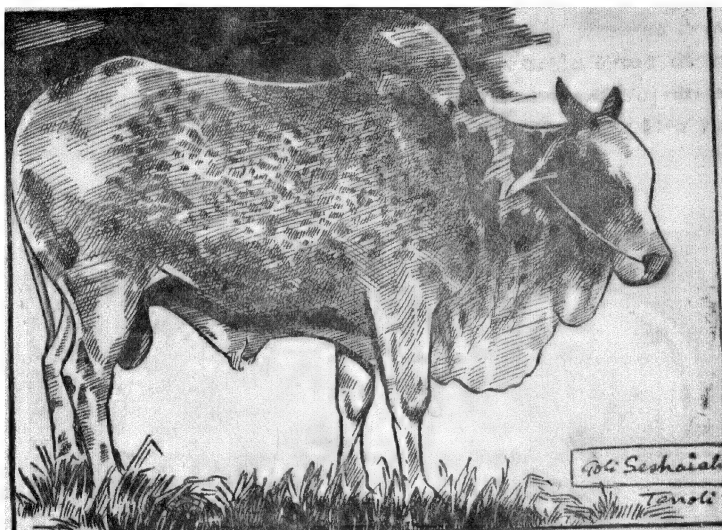
శరీరము :—వెనుకభాగము పంగియుండి వికాలముగా నుండును. చర్మము అంతగా కదలదు.

రంగు :—తెలుపున లేక గోధుమరంగున నుండును. తల కాళ్ళు మెడభాగములు ఎక్కువరంగు గలిగియుండును.

గేదె పాలైతనను ఆవుపాలు కొంచెము కలిపితచో పవిత్రముగును.

౪. ఒంగోలుజాతి (Ongole Breed)

ఒంగోలుజాతి ఆబోతు

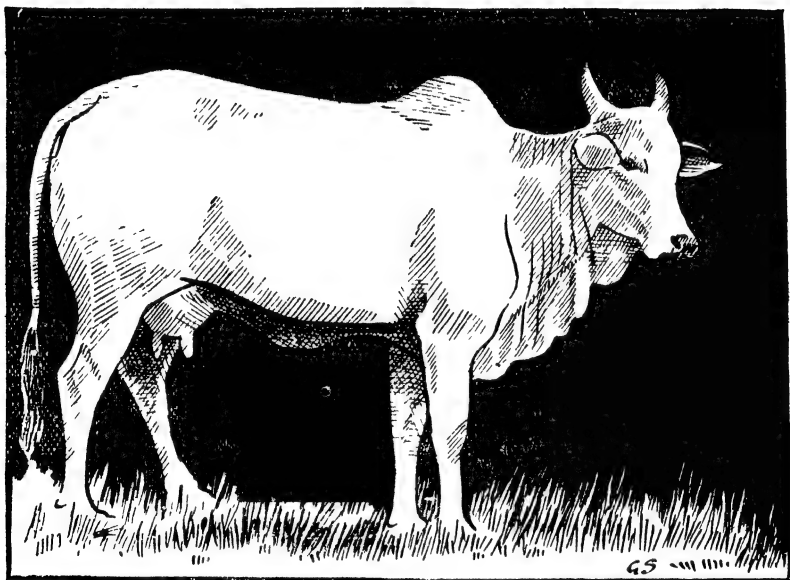
ఈజాతి పశువులుకూడ ఇండియాలోనే గాక పరదేశములలో గూడ ప్రఖ్యాతి జెందినవి. మొదట నెల్లూరుజిల్లాలోని ఉత్తరభాగపు తాలూకాలోనే ఈ పశువు లెక్కవగానుండెడివి. ప్రస్తుతము ఆ తాలూకాలు గుంటూరు జిల్లాలో చేరిపోయినవి. వ్యవసాయమే ప్రధానవృత్తిగా లేని దేశములలో గూడ పశువులను బాగ్రత్తగా పెంచుదురు. అందువలన రైతు లెక్కవగా నీ పశుసంతానాభివృద్ధికి తమకాలమును వ్యయపరచుచుండెడివారు. ప్రజలను బాగుగా కాపాడుచున్న ప్రభుత్వమున్నచోటికి పోయినారు కావుననుండెడివారు.

ఆ పశువులను పెంచువారు ప్రభుత్వోద్యోగుల వలన కష్టపట్టములను నెఱచి వారి బారినుండి తప్పించుకొనుటకు తమ పశుసంతతిని ఒక ప్రదేశమునుండి మరియొక ప్రదేశమునకు మార్చుచుండెడివారు. వారత్యంత భాగ్యవంతులగుటచేత మిక్కిలి అందమైనటువంటి, ముప్రసిద్ధమైనటువంటి పశువులను తమవద్ద నుంచుకొనుచుండెడివారు. తత్కారణముగ ఒంగోలు ప్రాంతములందు ఆ సంతతియొక్క నుంచిపశువులు ఇప్పటికి దొరుకును.

ఆశపడి నెల్లూరి తినినా రోగముపోలేదట.

కారుమంచి, నిడమానూరు, పొందూరు, జయవరం, టంగుటూరు, కరవడి మున్నగు గ్రామాలలో మిక్కిలి మంచిపశువులు దొరకును. మరియు వెలుపలపడను, నెన్నూరుపాడు, మానీతిరమనందున్న పల్లెటూళ్ళలోను కందుకూరు తాలూకాలోను గూడ నీజాతిలోని ప్రసిద్ధమైన పశువులు దొరుకును. దగ్గరమాగాని ప్రదేశములలో నుండు నెలూరు దక్షిణభాగములో పశువులు బహు తక్కువజాతివి. అంతియేగాక ఆయా ప్రదేశములవారు ప్రైవేట్ ప్రదేశములవారివలె గాక పశువులయందంత జాగ్రత్త పహించక వానికి సరియగు పశుపోషణకూడ చేయరు.

ఆవులు

ఒంగోలుజాతి ఆవు

ఒంగోలుజాతి ఆవులయొక్క పాలను దూడలకే వదలిపెట్టుదురు. మూడు నాలుగు మాసముల ప్రాయమువచ్చిన తరువాత ఆ దూడలకు పచ్చిగడ్డిగాని, శీలవ గుగ్గిళ్ళనుగాని చిట్టు వస్త్రాలనుగాని మేపుదురు. అవి ఇంటిలోని పిల్లలవలె గారాబముగా పెరుగుచుండును. ఆయా ప్రదేశములకు పోయి చూడవలెననిన అవి బయటకు రావు. ఆయా చైతులు తమ యిండ్లలోనే యుంచి మేపుదురు. ఈ రీతిగా పెంచి ఎక్కువ ఖరీదుల కమ్మెదరు. పాడివిలువనుబట్టి ఆవును అమ్ముదురు. ఆయాపునుండి

మేక ఎంతబలవీనా నోక బెల్లెడె.

చాలానేతిని తయారుచేసి వర్తకులకు అమ్ముదురు. రైతులు మాత్రము తక్కువగా వాడుకొనుచు నేతిని అమ్ముకొనుచుందురు. మంచిలపు 11 నుంచి 14 పానులవరకు పాల నిచ్చును. చూచుట కందముగానుండి కామధేనువా యన్నట్లు కనపడుచుండును.

ఎద్దులు బరువులులాగుట

ఒంగోలుజాతి ఎద్దులు మైసూరుజాతి యంత అందముగ నుండకపోయినను, అంతవేగముగ నడువకపోయినను ఎక్కువ బరువులు లాగుటలో నెక్కునిగా లాగినపు టికి అన్నిజాతుల పశువులను మించి ఆగ్ర సానము వహించును. వానిని ప్రత్యేకముగా బరవులలాగుటకే ఉపయోగించుచుందురు. చెన్నపట్టణములో అయిదుటన్నుల వరకు బరువుగల సామానులను ఇవిలాగుట గాననగును. ప్రశస్తమైన పశుసంతతి ఇచ్చుట గలుగుటకు కారణము అచలనుండు బీళ్ళేయైయున్నవి.

1857 వ సంవత్సరమునకు ముందుకూడ వీనిమీద పన్ను వేసిరి. నెల్లూరులో మాత్రము వేయలేదు. సాగుచేయుటకు భూములలో నూటికి 30 వ వంతు యితరభూమిని ప్రత్యేకముగా బీళ్ళకు వసలిపెట్టు చుండెడివారు. ఆ బీళ్ళుగో ప్రతి గామమునకు పెంచుటకు హక్కుండెడిది. 1858 వ సంవత్సరము వఱకు పశుసంతానాభివృద్ధికి ఉత్సాహ మొనంగుటకు సాంవత్సరిక పశుప్రదగ్ధనములు జరుగుచుండెడివి. అవి 1871 వరకుగూడ జరుగుచునే వచ్చినవి. ఈ 12 సంవత్సరములలోను 18 వేల రూపాయలు పశుప్రదగ్ధనములలో బహుమానములుగా పంచిపెట్టబడెను.

గుంటూరు జిల్లాలో 1975 వ సం॥ నుంచి గుంటూరు సీమరైతుసంఘం (గోవాడ) సాపకులు శ్రీ ఆలపాటి నూర్యనారాయణగారు పశుప్రదగ్ధనా దగ్ధవలై నేటివరకు ప్రదగ్ధనముల నేటేట జరుపుచుండుటవలన మంచి సాంప్రదాయముగల పశుపోషణ నభివృద్ధికి వచ్చుచున్నదనుటకు సందియములేదు. ఇంకను లెనాలిలో జరుపు దేశోద్ధారక పశుప్రదగ్ధనము, చుండూరులోజరుపు ఆంధ్రరాష్ట్ర పశుప్రదగ్ధనముల వలనకూడ పశు సంతతి మున్నుండు వృద్ధిలోనికి రాగలదు.

ఒంగోలుజాతి లక్షణములు

తల :—అంత పెద్దదిగను, ఎక్కువ బరువుగను, యుండక దాదాపు శరీరమునకు తగినపరిమితిగా నుండవలెను.

ముఖము :—ఒకమాదిరి పొడవుగా నుండవలెను.

మాతి :—బాగుగాబలిసి మంచి వెడల్పుగల ముక్కురంధ్రములు కలిగియుండవలెను.

నొసలు :—బాగుగా, వెడల్పుగా నుండవలెను.

పొట్టెలు పొట్టెలు చెబ్బలాడగా మధ్య నక్కపడిచచ్చినట్లు.

కన్నులు :—కొడిగ్రుడ్డు ఆకారముగలిగిన వికాలమగు కన్నులలో నలుపుగ్రుడ్డు కలిగియుండవలెను. కంటినుట్టు అరంగుళము వెడల్పున నలుపురంగుల చర్మముండవలెను.

చెవులు :—సామాన్య పొడవుగానుండి వాలిపోవును.

కొమ్ములు :—పొట్టిగానుండి వెనుకకుగాని ముందునకుగాని తిరిగియుండవలెను. అవులలో కొమ్ములు పలువగానుండి పొడవుగానుండును. కొమ్ముల మొదటిలో పగులవు.

మెడ :—చిన్నదిగ, లావుగ, మందముగ నుండును.

మూపురము :—మంచి కండరముగలిగి నలుపుగానుండును. అది ఒకవేళ ఒక ప్రక్కకు ఒరిగినను వడివైపునకేగాని ఎడమవైపునకు ఒరగదు. మూపురభాగమంత కండరములతో నిండియుండును.

శరీరము :—పెద్దదిగ, లావుగ, పొడవుగ నుండవలెను. మిక్కిలి క్రేచ్చుమగు పశువుల టంగుసారు మూపురమునకు వెనుకభాగమునకు 84 అంగుళము లుండవలెను. క్రిందినుండి ఎత్తు మూపురమునకు వెనుకభాగమున 36 అంగుళము లుండవలెను.

గంగడోలు :—కండరములతో నుండి, మడుకలుపడి బొడ్డువరకు వ్యాపించి యుండును.

ఎదుర్రొమ్ము :—లోతుగ, వెడల్పుగ నుండవలెను. రెండు ముంగాళ్ళమధ్య లోతుగా నుండవలెను. ప్రక్కపైముకలు పొడుగుగ, లోతుగనుండి రెండువైపుల సమానమైన ఎముకలు గలిగియుండవలెను.

వెన్ను :—సామాన్యమైన పొడవుగలిగి అందముగా నుండవలెను. వెన్నుభాగము పంగియుండవలెను.

తోక :—అడుగుభాగమున నన్నముగా నుండక మందముగా నుండవలెను. పొడవుగ అందముగ జాలరుతో అలంకరింపబడి చివర తుచ్చువలె నుండవలెను. తోక యొక్క చివర మడిమితకు తగులుచుండును.

గుదము :—తోకయొక్క వెనుకభాగము వెడల్పుగా నుండవలెను. పిట్టల మధ్యకు నుండవలెను. గుదము బాగుగా వెలుపలికుండినగాని పేడ కరీరమునకు అంటుకుండా సరిగాపడదు.

తోడలు :—కండరములుగలిగి బాగుగా వృద్ధిజేసి లోతుగా నుండవలెను.

కాళ్లు :—కొద్ది వంకరగానుండి బలముగా నుండవలెను. అంత పొడవుగా నుండరాదు. బలమైన పొడుగాటి భుజములుకలిగి యుండవలెను. మృదువుగ నుండక బలముగలిగి మొదలుగ నుండవలెను.

పశువులు తినవేయు నేనామున భయముతో పాలములో పైరువేయుట మానినట్లు.

పాదములు :— పాదపుగానుండి ఒకమాదిరి వృశువుగానుండును. చీలియుండవలెను.

ఎత్తు :— చాలా ఎత్తుగానుండును. మంచివయస్సు వచ్చినపుడు రీరి మొదలు 62 అంగుళముల ఎత్తువరకుండును. ఈ ఎత్తుభూమినుంచి మూపురమువరకు తెలిసికొనవలెను.

రంగు :— తెలుపు లేక బూడిదరంగుగాని లేక నలుపు తెలుపుగాని యుండును. మూపురము తెలుపుగానుండి మెడమీద అచ్చటచ్చట నలుపు లేక బూడిదవర్ణపు మచ్చలుండును. మూతి నలుపుగానుండును. మోకాళ్ళమీద, కీలమండలపు కొద్దిగా ప్రభాగమున వెనుక కాళ్ళమీద అచ్చటచ్చట నల్లని మచ్చలుండును.

కపిలియన్ జాతి (Capiliyan Breed)

కంభంలోని కపిలియన్ జాతి మనుష్యులు ఒకజాతి పశువులను పెంచుదురు. కపిలియన్ పెంచుటచేతనే ఈజాతి కీపేరువచ్చినది. ఈజాతి కన్నడజాతివారి సంతతి యగుటచేత ఇప్పటికి కన్నడభాషలోనే మాట్లాడుచుండురు. అవి చిన్నవిగను, చురుకైనవి గను ఉండును. మిక్కిలి ఓర్పుతో బండ్లులాగును. ఆజాతి మనుష్యులు ఆయా ప్రాంతములను వచ్చినపుడు తమవెంట నా పశువులను తీసికొనివచ్చితిమని చెప్పుదురు. ఆజాతి పశువులను వారు పవిత్రపాత్రమైనవని అర్థమువచ్చు ఒకపదముచే పిలుచుదురు.

ఆవులనుండి పాలతీయరు. వాని సంతానాభివృద్ధికై పెంచుదురు. ఈజాతి పశు వేదైన చచ్చినయెడల దానిని పాతివేయుదురేగాని మాదిగవాని చర్మమునొలుచుకత్తి గురికానీయరు. ఆ పశుసమూహముతో నున్న పెద్దపశువును పశురాజము లేక పల్లెడుపశువు అని పిలుచుచుండురు. అది చనిపోయినపుడు దానిసానే మరియొకదానిని గొప్ప ఉత్సవముతో నాపదవికి నెలకొల్పుదురు. ఆ యుత్సవసమయమునందు ఆ పశుజాతి సమూహమంతయు ఒకచోట కల్పించబడియుండును. చెరువుగడ మోతలను వాని ముందుంచి వాటిచుట్టును మూగియుండిన ఆజాతి మనుష్యులు ఆ పశుసమూహములలో నేది ముందుగా మట్టునోయని చూచుచుండురు. అట్లు మొదట సాహసించి ఆ చెరువు గడలను తినుదూడను ఆ పశుసమూహమునకు రాజుగాకేసి దానికి తుంకముపెట్టి పూలదండలతో నలంకరించుదురు. దీనినే నంద గోపాలస్వామి యందురు.

నంద గోపాలస్వామి

ఈ నందగోపాలస్వామి యను రాజునకు ఒక నౌకరుని ప్రత్యేకముగా నుండుదురు. ఆ నౌకరునకు కొంతపాలము ఈనాముగా నిచ్చుదురు. అతనికి ఆ పశువు రాజుగా చేయకముందు జరుగు ఉత్సవములో అచ్చటివారందరను మిక్కిలి భక్తితో వేయు నగలు, రాగిడబ్బులు మున్నగు కానుకలన్నియు అతడే గ్రహించును. ఈ పశు

వేరులో పురుగుపట్టిన చెట్లంతయు చచ్చినట్లు.

రాజులు అనేకమైన ఆత్మశ్చర్యమైన పనులుచేయును. అవిచేయు పనులనుగూర్చి ఇప్పటికిని అనేకమం దనేకరకముల కథలు చెప్పుకొనుచుండుదురు.

నేడిగాలిని వీల్చుటకై తాను రాజుగా చేయబడిన పశుసమానమును తోలుకొని పోవుటకు ముందు పంచదారను పాలను ఆ పశువుముందు పెట్టుదురు. ఆ పశువు లది త్రాగి తలయూపినయెడల వారుచేయుపనికి నొప్పుకొనినట్లు భావించి వారు దానిని తోలుకొనిపోవుదురు. దానిపోయినకై వినియోగింపబడిన నౌకరు ఒక ప్రత్యేకవలము నకు కెండినవాడై యుండును. అతడు చనిపోయినయెడల మరల నాటలమువారినే యెన్నుకొనుచుండురు. ఆ నౌకరు తానొక పశురాజువలె సంచరించును. ఈ పశు రాజును ఎన్నుకొనిన తరువాత దాని చుట్టునున్నవారు చేయబోవు పూజకు ముందు ఒక బాలకునకు ద్రెవసంబంధముగ కత్తిపూని యెవడు దానికి నౌకరుగా నుండవలెనో వానిని చూపించును.

ఈ కపిలయను జాతివారు ఆజాతి సభ్యుల అందరివద్దను వన్ను వేసి పడునొకండు వేల రూపాయలను ప్రోగుజేసి రాతితో గదులుగదులుగ నుండు ఒక పెద్దభవనమును కంభంలో నిర్మించి ఆ పవిత్రవంశముగ పశుజాతి నివసించుట కుపయోగించిరి. పశువుల వీళ్ళలో మేసినందులకు యితర పశువులకు పశువిధించునట్లు వానికిగూడ విధించిన యెడల సాక్షాదర్శకవంతులనే మానవునితో సమానముగా వారు తలంచుచుండుదురు.

౬ తంజావూరుజాతి (Tanjore Breed)

ఈజాతి పశువులు చెన్నరాజధానిలోనున్న అన్నిపశువుల కంటెను మిక్కిలి వ్యత్యాసముగ నుండును. కొర్రామేనున వాని కొమ్ములను కోసివేసినందున బ్రిటిష్ జాతి పశువులవలనే యుండును. తంజావూరు గృహములలో ప్రత్యేకముగా మేపబడిన ఆవులసంతతి యగు దూడలను వాని యజమానులై వానికి ఆరుమాసముల ప్రాయము వచ్చినపుడే కొమ్ములు కోసివేయుదురు. ఆ కోసివేయుటకు ఈక్రింది పద్ధతి ననుసరించుదురు.

కొన్నిటికి తోకవెండ్రుకలను తీసి వాటిని చెరువురసముతోగాని లేక పంచ దారతోగాని కలిపి కొమ్ములపైన పూతపెట్టుదురు. అంతట యనుపకడ్డిని కాల్చి కొమ్ము పూర్తిగా కాలిపోవువరకు ఆకడ్డితో చుట్టును గీయుచుండురు. అటుల కొమ్ము పూర్తిగా నశించువరకు రెండు మూడు వారములు పట్టును. అటుల నొకసారి కాల్చిన తరువాత మరల వానిజన్మలో కొమ్ము లెంతమాత్రము పెరుగవు. తరువాత వాని చెవులను రెండంగుళములు కత్తిరించుదురు. అట్లు కొమ్ములను కాల్చనియెడల అవి మిక్కిలి పొగురుబోతులై మనుష్యులమీదకు వచ్చునని అపని చేయుదురు. అట్టిపని చేయుటవలన వాని సహజాకారమునందు పెద్దమార్పుగలిగి అవియొక క్రొత్తరకపు పశువులో యన్నట్లు

ఈగ ఎంతచక్కని కరీరముమీద వ్రాలినా రుచిచూచునది వుండులోని బాహుళ్యము.

లోడును. ఆ కొమ్ముల విషయములో తప్ప తక్కిన అన్ని విషయములలోను ఈ రంజా పూరు పశువులు కంగాయంజాతిని పోలియుండును.

రంజాపూరుజాతి లక్షణములు

తల :—పొట్టిగ నొసలు వు గియుండును.

కన్నులు :—చిశాలముగానుండి వు గియుండును.

చెవులు :—కత్తిరించియుండును, కొమ్ములుండవు.

పాద :—పొట్టిగ, మందముగ నుండును.

వీపు :—ఎత్తుపల్లములులేక సరిసమానముగా నుండును. వీపువైపునకు పోనుపోను ఎత్తు పెరుగును.

లోక :—పాదపుగానుండి కొన్ని సమములందు నేలను తాకుచుండును.

కాళ్ళు :—పొట్టిగ, బలముగ నుండును. పాదములు చిన్నవిగ అదముగ గట్టిగ నుండును.

కరీరము :—దట్టముగ, రొమ్మెముకలు కట్టముగ నుండును.

మూపురము :—ఒకమాదిరి యభివృద్ధి జెందియుండును.

గంగడోలు :—పలచగానుండి రొమ్మెముకవశు వ్యాపించియుండును.

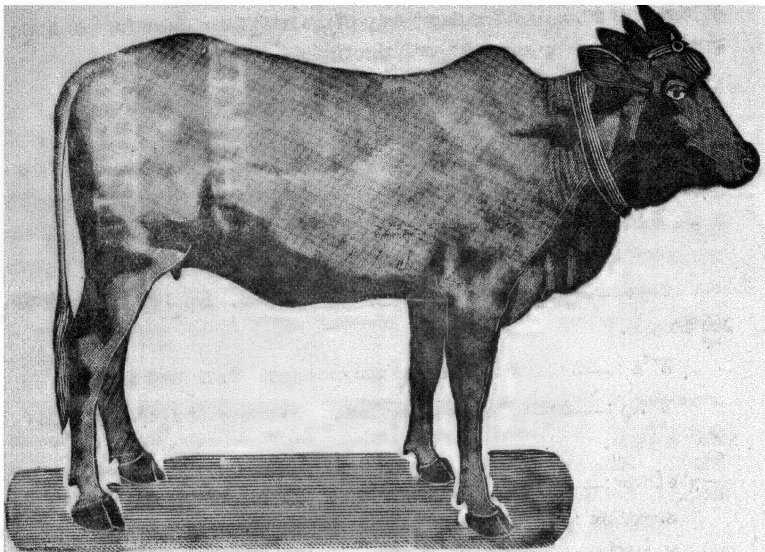
ఎత్తు :—మూపురము వెనుక 41 నుంచి 48 అంగుళములుండును.

౧ కంగాయంజాతి (Kangayam Breed)

ఈ జాతినే కోయంబత్తూరు జాతియందురు. ఈజాతి కంగనాడు, కాంగు, మరియు కంగాయం అని పిలువబడును. ఈపేరు కంగాయం తాలూకానుండి వచ్చినది. ఈ పశుసంతతి కోయంబత్తూరు దక్షిణభాగములో నెక్కవగా నుండును. ఇందులో పెద్ద చిన్నయని రెండురకములు గలవు. చిన్నజాతి కంగాయ లోను, ధరిపురంలోను, ఉదమల్ పేట, పొల్లకిపల్లడం, మరియు ఎలోడా తాలూకాలలో నెక్కవగా దొరుకును.

కంగాయంజాతి పశువులు శ్రేష్ఠమైనవి. ఆయా ప్రదేశవాసులు వానిని తమ భాగ్యములుగ జాతురు ఆ ప్రదేశమునం దచ్చటన్నట ఒక్కొక్కరు 500 నుంచి 1000 పశువుల వరకు కలిగియుండురు. సామాన్యముగ ప్రతిరైతుడు 10 నుంచి 20 వరకు పశువులను అమ్మకమునకై తనయొద్ద నుంచుకొనును. ఈ పశువులు సంతలలోనేగాక తదితర జిల్లాలనుండి బేరగాండ్రువచ్చి వానిని ఖరీదునకు తీసికొని పోవుచు యురు. ఇవి దక్షిణ హిందూదేశమునకును సిలోనునకును ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయబడుచున్నవి.

పుధినియందే ఓషధులిమిడియున్నట్లు.

కంగాయంజాతి ఆవు

ఇవి బలిష్ఠములై చురుకగు పశువులు. వీనిని పెంచుట చాలతక్కువ వ్యయమగును. ఆవులు మాత్రము పాలు నొసంగును.

పశువుల సంతలు

అవనాపి, మహాదేశ్వరకొండ, మధుర మున్నగు ప్రాంతములలో ప్రతిసంవత్సరము పెట్టబడు పెద్ద పెద్ద సంతలలో ఈ పశువుల నమ్ముచుండురు. దక్షిణ జిల్లాలలో నమ్ముబడు పశువులసంత లంత మంచివిగావు. కంగాయం తాలూకాలవారు మంచి మంచి పశువులను పరదేశముల కెంతమాత్రము ఎగుమతి చేయరు. ఆ ప్రాంతములలో కొనువారు పెద్దపశువులను కొనక చిన్నదూడలనే కొని బాగుగా పెరిగియున్న బీళ్ల లోనికి తోలుదురు. ఆట్లు మేపబడిన మంచిమంచి ఎద్దులజతలు మధుర, తిరునల్వేలి జిల్లాలలో కంగాయం ప్రాంతములకన్న ఎక్కువగా కనబట్టును. గ్రామాలలోనున్న యితర పశువులతో సమానముగా ఈ ఎద్దులను మేపుదురు. గాని వారికొరకు ప్రత్యేక జాగ్రత్తపహింపదు. ప్రతిరైతుయొక్క పొలముచుట్టును (కోయంబత్తూరు జిల్లాలో మాత్రము) అలవలు అనగా దట్టమైన ఎత్తుగాకట్టుచురు. ఈ సరిహద్దులలోపలనే రైతు తన పశుసముదాయమునంతను నుంచుకొనును.

పోట్లాడేశోళ్లు బాదినా వెనుదీయవు.

కంగాయంతాతి లక్షణములు

తల :—పొట్టిగ నొసలు వికాలముగ నుండును.

కన్నులు :—ప్రకాశవంతముగ, నలుపుగ నుండును.

చెవులు :—పొట్టిగ నిక్కబొడుచుకొని యుండును.

కొమ్మలు :—పొట్టిగ, గట్టిగ, వెడల్పుగ నుండి మొసలు చివర్లు తేలియుండును.
ఇంకను పెద్దజాతిలో కొమ్మలు బాగుగా పొడవుగా నుండును.

మెడ :—పొట్టిగ, లావుగ, మందముగ నుండును.

మూపురము :—బాగుగా కండగలిగి పెరుగునదిగా నుండవలెను.

గంగడోలు :—మందముగానుండి రొమ్మెముకవరకు వ్యాపించి యుండును.
సన్నముగ పొట్టనంటువరకు ప్రలాడుచుండును.

శరీరము :—దట్టముగానుండి, మంచి ఎముకలు గలిగియుండును.

వీపు :—పొట్టిగ, వెడల్పుగ, ఎత్తుపల్లములులేక సరిగానుండును.

తోక :—పొడవుగ పుచ్చు వెండ్రుకలుగలిగి పెద్దదిగ నుండును. అప్పుడప్పుడు నేలకు తాకుచుండును.

కాళ్ళు :—పొట్టిగ బలముగలిగి, మంచి ఎముకలుగలిగి యుండును. పాదములు చిన్నవిగ, పొట్టివిగ, గట్టిగ నుండును.

రంగు :—ఎద్దులు బూడిదరంగుగానుండును. దట్టమైన బూడిదరంగు తలమీద, మెడమీద, మూపురముమీద నుండును. అవులలో చాలభాగము తెలుపుగానుండును. నాలుగు మోకాళ్ళమీద బూడిదరంగు మచ్చలుండును.

ఎత్తు :—మూపురము వెనుకభాగమునుండి కొలిచినయెడల 44 లేక 48 అంగుళములవరకు నుండవలెను.

౯ మధురజాతి (Madhura Breed)

ఈ జాతినే ఫులికోలం లేక జెలికోట్, కిలోకడ్, కిలోకట్ యని యుండును. ఈజాతి పశువులు చాలా చిన్నవి. మధురజిల్లాలో ఎక్కువగా నున్నవి. కంఠం ప్రాంతములందు గూడ నివి చాలగాననగును. మధురదగ్గర ఆయ్యంగొట్టాయమం జక్కతారు అను పెద్ద ఒకడుగలడు. ఆతనికి వేయిపశువులు గలవు. వానిలో కొన్నిటిని 1907 వ సం॥ లో మధురయొద్ద జరిగిన పశుప్రదర్శనములో ప్రదర్శించెను. వానికున్న కొడెమాడలు చిన్నవి. అందు మిక్కిలి బలముగలవిగను, లావుగల కాళ్ళతోను, కఠినమైన పాదములతోను ఒప్పుచుండెను. భుజములు మెడ మొదలగు భాగములు మిక్కిలి శక్తివంతములైయుండి ఎటువంటి పనులకైనను బలముగలిగియుండెడివి.

తేలు మాడిమోనీ పిల్లలుపుట్టిన వెంటనే చచ్చును.

ఆకొడె నొక్కొక్కదానిని నూరురూపాయలు చెప్పెను. కాని ఆరకవు పశువులు 35 లేక 50 రూపాయలకంటె నెక్కువ చెయ్యనేచేయవు. ఈజాతి పశువులు తదితర పశువులకంటె పరిమాణములో చిన్నవిగాని పనియందు మాత్రము చురుకుదనము గలిగి ఓర్పుతో నుండును.

పందెములు (Races)

మధుర పరిసరప్రాంతపు గ్రామములలో ఈ చిన్న కొడెలను పందెములకొరకై ప్రత్యేకముగా కొంతమంది రైతులు మేపుదురు. పందెములు జరుగునపుడు మిక్కిలి ముదురురంగుగల గుడ్డును కొమ్ములనుండి క్రిందివరకు కప్పదురు. పోట్లాటలు ఈ క్రింది విధముగా నుండును.

ఒక రంగుగుడ్డును కొడె కొమ్ములచుట్టును గట్టిగచుట్టి స్వేచ్ఛగా వదలిపెట్టుదురు. దానినట్లు వదలిపెట్టినతరువాత పలువురు మనుష్యులు పట్టుకొని పడవేసి దాని వెనుక కాళ్ళ రెంటిని ఆగుడ్డతో కట్టుదురు. ఇట్టిని జరిగినపుడు పశువు ఒక్కొక్కపుడు విజృంభించుటచేత మనుష్యులకు గాయములు తగులుటయేగాక మరణములుకూడ సంభవించును. అంత ఆపాయమైనఆట నందరూ ప్రేమించుదురు. ఇట్టి పశువులను యజమాని ఇతర పశువులతో మేపక తానే స్వయముగా మేపుచుండును. తత్కారణమున ఇతరులను ఆ పశువు చూచినయెడల మీదటదూకి పొడచును.

మధురజాతి లక్షణములు

తల :—ముఖము సామాన్యపాడవుగా నుండి అందముగ నునువుగ నుండవలెను.

నొసలు :—వికాలముగ నుండవలెను.

కొమ్ములు :—వంగటించుకొని వెనుకభాగమునకు వంగరలుతిరిగి సన్నని యొసలు చేరి యుండవలెను.

చెవులు :—నిక్కబొడుచుకొని పొట్టిగ నిడువుగ నుండవలెను.

మెడ :—లావుగ పొట్టిగ నుండవలెను.

మూపురము :—పెరుగునదిగా నుండవలెను.

కరీరము :—బలముగలిగి నుంచి ప్రక్కటెముకలతో కూడియుండవలెను.

వీపు :—వికాలముగ పొట్టిగ నుండి నడుము భాగమునకు రొమ్ముభాగమునకు మధ్య ఎత్తుగా నుండవలెను. తోకపాడవుగ, వెండ్రుకలకుచ్చుగలవిగ నుండవలెను.

గంగడోలు :—సన్నముగ పఱచగనుండి రొమ్ముభాగమువరకే వ్రేలాడుచుండవలెను.

ఒక ఆవునకు నాలుగు, ఆరు దూడలు పుట్టుటకలదు.

కొమ్మ :—బలముగ పట్టివిగ ఒకదానితో నొకటి కొట్టుకొనకుండ విడిగ నుండవలెను.

రంగు :—సామాన్యముగా బూడిద రంగుగ లేక తెలుపుగ నుండవలెనగాని తదితర రంగులతో కలసియుండరాదు.

౧ గుంసూరుజాతి (Gunsoor Breed)

గంజాంజిల్లాప ఉత్తరభాగమునందు చూత్రము ఈజాతి పశువులు కనపడును. ఇవి మిక్కిలి చురుకుదనముగలిగి పనిచేయును. బండ్లుగుట్ట కెక్కువగా నుపయోగింతురు. గుంసూరు తాలూకాలోను ఆ యా ప్రాంతములందును పచ్చికబయళ్ళెక్కువగానుండును. కాని అవి యెంత మేసినను తదితర పశువులతో సమానములుగావు.

లక్షణములు

తల :—చిన్నదిగ, చదునుగల ముఖముగలిగి యుండవలెను.

నోసలు :—వెడల్పుగ, నేత్రములు విశాలముగ నుండవలెను.

కొమ్మలు :—లోపలికిగాని, ముందునకుగాని వంగియుండవలెను.

మూపురము :—బాగుగా పెరిగియుండవలెను.

శరీరము :—చతురముగా, చిట్టముగా, మంచి రొమ్మొకకగలిగి, మంచి బలమైన నడుముగలిగి యుండవలెను.

గంగడోలు :—పలుచగా రొమ్మొకవరకు వ్యాపించియుండవలెను.

తోక :—శీలమండలను దాసుచు ఆ గదుగా కొరదావలెనుగది చివరవెండుకల వచ్చుండవలెను.

పాదములు :—అందముగా గట్టిగా నుండవలెను.

రంగు :—పలుచగానుండు బూడిదరంగు. కలిగి యుండునగాని అన్నిరంగుల పశువులుకూడ నుండును.

ఎత్తు :—మూపురము వెనుక భాగమున 42 నుంచి 46 అంగుళముల ఎత్తువరకుండును.

౨ బ్రాహ్మణజాతి (Brahmana Breed)

బ్రాహ్మణ పశువుయొక్క సాంప్రదాయము ఈవిధముగ నుండునని చెప్పుదురు. పూర్వమొక హిందూరాజు ప్రయాణముచేయుచు మార్గమధ్యమున అజాగ్రత్తతో చూడ బడుచున్న కోడెదూడల గుంపునుజూచి సాక్షాత్తు భగవంతుడగు శివునియొక్క వాచన

ఆవుకడుపులో దూడతప్పదారిలోనున్న సూత్రమునుపయోగించి తీయును.

కొనవలసి యుండును. ఇప్పుడు సింధుజాతి పశువులు మెసపాటేమియా, బర్మా, ఫారోజ్, బెలూచిస్తానము, పశ్చిమోత్తర సరిహద్దురాష్ట్రము, మోరీసు, బోర్నియా, సింహళము మొదలగు ప్రదేశముల కన్నిటికి ఎగుమతి యగుచున్నవి. మరియు నీదేశము నందలి మరి రోజులకి పశువులును ఇట్లు వివిధపరిస్థితుల కలవాటు పడగలవని చెప్పవలసికాదు.

అవి స్వతస్సిద్ధముగ కష్టమున కోర్పుట కలవాటుపడియున్నవి. అంటువ్యాధులు వాని కంతగా సోకవు. సింధుపశువులలో నితరలక్షణము లేనియు బలుపడకపోవుటచే నిది స్వచ్ఛమైనజాతిగ నెంచబడుచున్నది.

సింధుజాతి లక్షణములు

తల :—మరచగను, నోసలు వెడల్పుగను, ఉన్నతముగను నుండును.

చెవులు :—పెద్దవిగనుండి కొంచెము చ్రాలియుండును.

కన్నులు :—పరిశుభ్రముగ, ఎడముగనుండును.

కొమ్మలు :—పరిమాణమునందును, నైఖిరియందును పలువిధములుగ నుండును. కాని సామాన్యముగ మరచగ లావుగ నుండును.

శరీరము :—వెడల్పుగ మందముగ మరుచకాళ్ళపై నమర్చబడి యుండును.

గంగడోలు :—బొడ్డును వ్రేలాడుచుండును. రొమ్ము వెడల్పుగనుండును.

మాపురము :—మధ్య పరిమాణముగలిగి యుండును.

తోక :—పొడవుగ నల్లని పుచ్చుగలిగి అందముగ నుండును.

పొదుగు :—కొంచెము కండగలిగి వ్రేలాడుచుండును.

చన్నులు :—పెద్దవిగనుండి సమముగ నమర్చబడియుండును.

ఎముకలు :—బలముగనుండును. చర్మము పలుచగనుండి. రోమములు మృదువుగ నుండును.

తూకము :—ఆవులు ఎద్దులుకూడ మధ్యపరిమాణము, తూనికయుగలిగియుండును.

ఆకారము :—వదిమట్టమైన ఆకారమును అందమును గలిగియుండును.

12 నాగపూరుజాతి (Nagapur Breed)

ఈజాతి ఢిల్లీప్రాంతము నుంచి లేబడెను. నాగపూరు ఉత్తర హిందూస్తాన ములయందక్కడక్కడగూడ గలదు. చూపులకు బలహీనముగా నుండును. గుట్ట మంతపడిగా పరుగెత్తగలవు. ఈజాతి ఆవులు చాల మచ్చికగలవిగా నుండును. ధన

అన్నివ్యాధులకు వాతలువేసే పశువైద్యుని దూరముగాకొట్టు.

వంతులు ఈజాతి ఎడను బండ్లుకట్టి సర్దాగా షికార్లు చేయుచుందురు. వీని రెండు కొమ్ములమధ్య ఉచ్చైత్తుగానుండును. తోక పొడుగుగానుండి వచ్చు నలుపురంగుల వెండ్రుకలతో గుబురుగానుండును. మూపురము ఎత్తుగానుండి అందముగా నుండును. ఇవి 66 అంగుళముల యెత్తువరకు పెరుగును.

13 పంజాబుజాతి (Punjab Breed)

వీనినే షహివల్ జాతి లేక మాంటాగోమెరిజాతి యందురు. ఇవి పంజాబులో వుట్టి అమృతసర్, లైలాపూర్, లాహోర్, కానెవల్, మధ్యలోను పెంచబడుచున్నవి. ఈజాతి పశువులు హిందూదేశములో నున్న జాతులకంటె చాల వన్నెకెక్కినవి. ఇచ్చటనుండు జాతి 1911 వ సం॥లో కర్నల్ మెంట్యన్ వలన సాపింపబడి పోషింపబడుచున్నవి. ఈతను మిలిటరీ ఫారములన్నిటిలోను పరీక్షించి తెప్పించెడివాడు. 1912 వ సంవత్సరములో ఈ పశువులుమేయు ప్రాంతములందు కాలువలు కొలతలు త్రవ్వబడి పశువుల కనుకూలములైనవిండజేసి గోధుమలు, ప్రత్తివిత్తులు, మొదలగునవి పండించుట మొదలిడిరి. ఈ జాతిని పోషించుటవగాను కొంతమంది రైతులకు పంజాబు గవర్నమెంటువారు కొన్నిభూముల నిచ్చిరి.

ఈజాతి ఆవులు బాగుగా పాలిచ్చును. ఒక్కొక్క ఈతకు 7, 10, 16 వేల పానుల పాలిచ్చెడివి. ఒక్కొక్క ఈతకు 270 దినములవరకు సరాసరిలెక్క చూడగా పాలిచ్చెడి మంచిఆవు 4500 పానుల పాలిచ్చెడివి. గిత్తలను రెండున్నర లేక మూడు సంవత్సరములమధ్య పనులు చేయించెడివారు. ఆవు నాలుగు సంవత్సరములలో నిచ్చెడి పాలు మంచివని చెప్పుదురు.

లక్షణములు

తల :—కురుచగ, నొసలు వెడల్పుగ ఉన్నతమాగనుండి కొంచెము ముందుకు వచ్చియుండును.

కన్నులు :—శుభ్రముగ, ఎడముగ నుండును.

మాతి :—వెడల్పుగ చెవులు పెద్దవిగ నుండి కొంచెము వ్రాలియుండును.

పెడ :—పొట్టిగ నుండును.

కొమ్ములు :—పరిమాణమునందును, వైఖరియందును పరివిధములుగ నుండును. కాని సామాన్య కురచగ, మందముగ నుండును.

శరీరము :—చిన్నదిగ, వెడల్పుగ, మందముగ, కురచకాళ్లపై నమర్చబడి యుండును. విశాలముగల ఎదురొమ్ము గలిగియుండును.

బూటకపు పశుపైద్యుల మాటల నమ్ముట.

గంగడోలు :—కండరములుగలిగి మడతలు మడతలుగా నుండి బొడ్డును ప్రేలాడుచుండును.

మూత్రరము :—మధ్య పరిమాణముగలిగి యుండును.

లోక :—పొడవుగనుండి వెండ్రుకలకువచ్చు నేలకుతాకునట్లు అందముగనుండును.

పొడుగు :—కొంచెము కండగలిగి ప్రేలాడుచుండును. ఎముకలు బలముగ నుండును. చన్నులు పెద్దవిగ సమానముగ నుండవలెను.

కాళ్ళు :—పొట్టిగ, బలముగనుండును. పాదములు చిన్నవిగ నుండును.

అకారము :—పదిమట్టపై ఆకారము, అందము కలిగియుండును.

రంగు :—ఎరుపు లేక నలుపు ఎరుపు కలసినిగా నుండవలెను. అందముగ నుండును వెండ్రుకలుకలవిగా నుండును.

ఆవులపొడుగు, చనుమొగులు పెద్దవిగానుండును. ఆవుల వయస్సులో పెద్దవైన కొలది పొడుగు ఊగులాడుచుండును.

14 తార్పార్కర్ జాతి (Tarparkar Breed)

ఇవి సింధుప్రాంతములందున్నవి. షహివల్ జాతిలో కొంచెము పోలియున్నను సింధుజాతికన్న కొంచెము పెద్దవిగ నుండును. ఈజాతి మిగుల సాధువైనది. బూడిద, లేలుపురంగు కలిగియుండును. 750 నుంచి 950 పౌనుల తూకముగలిగి యుండును. ఎద్దులు బరువులులాగును. కెండున్నర నుంచి మూడున్నరవచ్చినది అగాయతు పని చేయించుదురు. ఈనిక తరువాత పాలనిచ్చుకొము 270 దినములవరకుండును. ఒక్క ఈతకు 260 నుంచి 350 పౌనులపాలవరకు నిచ్చును. ఈతకు మధ్య 100 దినములు వట్టిపోవును.

లక్షణములు

తల :—పొట్టిగ ముఖమునిడుపుగ నుండి కండ బాగుగానుండును.

చెవులు :—నిడుపుగనుండును.

కొమ్ములు :—పొట్టిగ దృఢముగనుండును.

వీపు :—తిన్నగా వెడల్పుగా నుండును.

పిరుదులు :—ఏటవాలుగ లోక నేలనుఅనుకొని అందముగ వుచ్చుగలిగి యుండును.

పొడుగు :—ఈభాగము చక్కని పాలనరములుగలిగి చన్నులు సరియగుసానములో నమరియుండి అందముగానుండును.

కాస్త్రము తెలిసిన పశువైద్యుల పూజించు.

బొంబాయిజాతి (Bombay Breed)

ఈజాతినే గిరిజాతిలేక కలియవార్జాతి అనియందురు. ఈజాతి పశువులు రాజాపుటానాలో పశ్చిమభాగమందును, బొంబాయి రాజధానిలో ఉత్తరప్రాంతము లందును, పంజాబునకు దక్షిణభాగములోను కూడ యున్నవి. ఈ ప్రాంతములందు వచ్చికబయటల ఎక్కువగా నున్నవి. ఈజాతి మిగుల పౌరుషముగలది. ప్రారబ్ధముల చేష్టలు గలిగియుండుటచేత రైతులు వీనిని తమ యండవగ్గరనుంచి చాలా జాగ్రత్తగా మేవుదురు. మంచి ఆబోతుతో సంపర్కము చేయించినచో ఆవులు మంచి సంతతిగలిగి పాలెక్కువనిచ్చును. ఈజాతిలో నాలుగైదు ఆబోతులుచేరి భయంకరము లగు సింహములనుకూడ చంపును. పూర్వము ఈజాతి ఆబోతులు యుద్ధములయందు పయోగింపబడెడివి. దినమునకు 30 పానులు పాలుంబుచ్చెడి ఆవు అంబాలిడెరీ ఫారంలో గలదు. కలియవార్లో ఈజాతిని ముఖ్యముగా పోషించుదురు. కాంక్రీజాజాతి గుజరాతీలోను, ఆహమ్మదాబాదునకు మధ్యగా 50 మైళ్ళ పట్టుప్రక్కలలోనున్న ప్రదేశములలోను గలవు. ఈజాతి హుబ్బాతిని పోలియుండును. ఇవి బరువులులాగుట వపయోగించును. తెలుపు, బూడిదరంగు గలిగియుండును. ఈజాతి పరిశ్రమకు, వ్యవసాయమునకు ప్రఖ్యాతిజెందినవి.

గిరిజాతి లక్షణములు

చెవులు:—ఈజాతి పశువులకు చెవులు మిగుల పొడవుగానుండి వంగియుండును. స్వచ్ఛమైనజాతి పశువుల చెవులు ముడుదుకొనిన అనుపలెతుండునని చెప్పుదురు. ఈ పశువుల చెవుల లోపలిభాగము ఎల్లప్పుడు పైకి కనపడుచుండును.

ముఖము:—ఈజాతి పశువులలో ముఖముగా ఎదులకు నిర్దుష్టమైన ఎముకతో గూడిన నొసలుచే కన్నులు కప్పబడియుండుటవలన ముఖము నిద్రనుత్తుతోనున్నట్లగపడును. ఈపశువు నోటిభాగము సామాన్యమగు వెడల్పు గలిగియుండును. కన్నుల దిగువభాగము నుంచి ముఖము ఉండవలసిన దానికన్న సన్నముగ శుభ్రముగ నుండును. తల మడుతిలుపడి చివర ఆనుపలె వ్రేబాడురు లోపలిభాగము పైకి కనపడుచుండును.

వెన్ను:—బలిష్ఠముగను, నూటిగను నుండును. కాని వృద్ధాప్యము వచ్చిన పశువులవీవు వంగియుండును. ఈజాతి పశువులయందు లొంటిఎముక ఇతరజాతి పశువులకన్న నిర్దుష్టముగా నుండును.

లోక:—పొడవుగానుండి కుచ్చతో దాదాపు నేలనుతాకును కొరడావలె నుండును.

చర్మము:—అందముగా మృదువుగా నుండును. జాగ్రత్తగా పెంచని పశువు చర్మము మృదువుగా నుండదు.

ఇంగ్లీషు మందులైనా ఆయుర్వేద మందులైనా గుణము కనిపెట్టి వాడుము.

రంగు :—దాదాపు ఎకపుంగుగా నుండును. స్వచ్ఛమగుజాతి పశువులకు శరీర మంతయు రంగుగలిగి యుండును. ఇంకను రంగులలో మచ్చలుకూడ యుండును.

మెడ :—సామాన్యమగు పొడవుగలిగి సన్నముగానుండును. ఈజాతి పశువులు తలను పైకెత్తి యుంచును.

మూపుగము :—పెద్దదిగానుండి ఎగురుగాను ధును.

గొండోలు :—ఎక్కువగా నున్నవి. రక సామాన్య పొడవుగలిగియుండును.

కోమ్ములు :—నూలమై. నొసలుగలిగి వెనుకకు, బయటకు పొడుచుకొనివచ్చి తదుపరి పైకిపోయి లోపలికి వంకరితగి చివరకొన ప్రశశములు వెనుకకు తిరిగి యుండును.

16 భగ్నారిజాతి (Bhagnari Breed)

ఈజాతి పుట్టుకొనను తెలుచిసానములోని జకోబాబాద్ కు ఉత్తరముగా నున్న “భాగ్” రాజ్యమున్ను, సింధు గాఢ పరిసరములలోనున్న ప్రదేశములును నయ యున్నవి. ఈప్రాంతము వృక్షహీనమైన ప్రదేశముగానుండి శీతోష్ణసింధుయందు విప రీతమగు మార్పులు కలిగి యుండును. ఇచ్చట వ్యవసాయము “వారీ” నది పడలమూల ముగా జరుగుచుండును. ఇచ్చట వ్యవసాయకాలము చాల తక్కువగుటచే నీటిని సద్విని యోగ పరచుకొనుటకై పాలములకు ఎత్తుగాను గుట్టలను వేయుదురు. ఈగుట్టపైన పశువులకు పుష్టినిష్కల గడ్డిని పెంచుదురు. లేదా ధాన్యపుపైరు కంఠతోగాని, పశువు లకు ప్రత్యేకముగావేయు పైరుతోగాని పెంచెదరు. ఈజాతిలో రాండురకములు గలవు. (1) జకోబాబాద్ చుట్టును, వాల్లోయలోను చిన్నజాతి భగ్నారీగలదు. (2) ఉత్తర ముగా వ్యాపించియున్న ఎగువవాల్లో పెంచబడుచున్న పెద్దజాతి భగ్నారీపశువులు గలవు. ఈజాతి ఆవులు పాడికి పెట్టినదివేరు.

లక్షణములు

తల :—ముఖము సామాన్యవెడల్పుగలిగి యుండును. ఈపశువులు పొడవుగా నుండి బాగుగావంగిన ద్రక్కుకైదుకలతోను, బలమగు యెముకలతోను, కండరముల తోను యుండును.

మెడ :—నిడఃపుగానుండును. మరుచగా మెసలుచేరిన చెవులుండును. బలి వ్రుముగా ఏటవాలుగానున్న పువ్వుములు, నిడఃపుగానుండు వీపు కలిగియుండును.

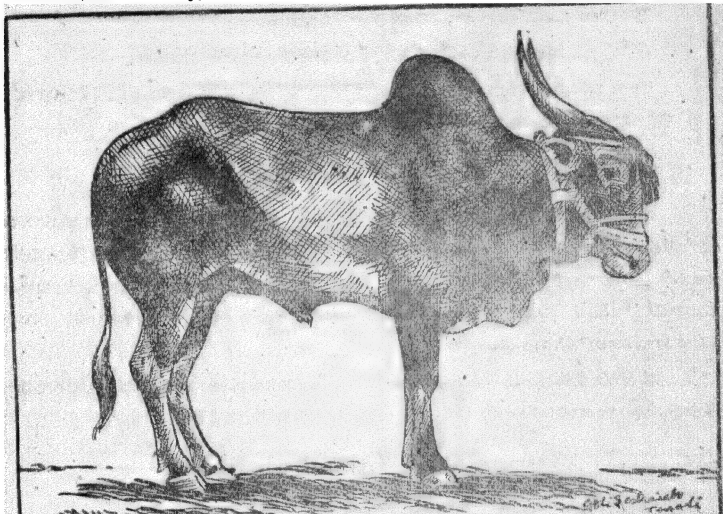
శరీరము :—పొడవుగ, దట్టముగ నుండును; శరీరపురంగం తెలుపుగ లేక బూడిదగలగా నుండి మెడ, మూపుము, భుజములయందు ముదిరినరంగు దాదాపు తెలుపురంగుగా నుండును.

కాళ్లు :—ముగా పొడవుగా నుండును.

తోక :—పొడుగ్గాటి వచ్చుతో గురికాలునవను, భూమికిని సగమెత్తువరకు పెరిగియుండును.

17 హల్లికర్ జాతి (Hallikar Breed)

ఈజాతిపశువులు ముఖ్యముగా మైసూరువిస్థితులోని తుంకూరు, హస్సాన్ మరియు మైసూరుజిల్లాలోను పెంచబడుచున్నవి. ఈజాతిలో అనేకరకములుగలవు.

హల్లికర్ జాతి ఆవోతు

వీనిలో కొంచెము మార్పుగలరకపు పశువులు మైసూరు రాజ్యమునకటిలోను, ప్రక్కనన్న రాష్ట్రములోను, ఇంక కొన్ని ప్రదేశములందును దొరకును. ఇతరజాతులకు వీనికి కొమ్ములే పూర్తిగుర్తు. ఉన్నతమగు నొసలే ఎక్కువ ఉన్నతమగు లక్షణము.

ల ష ణ ము లు

రల :—మంచి ఆకారముగానుండి నల్లని ముట్టెతో అంతమొందును. పొడవుగా నుండును.

నొగలు :—చువ్వుభాగమున నాగటిచాలుమాదిరిగ నుండి దాని కిరుప్రక్కల ఉబికియుండును.

గురువుప పంక నామాలు పెట్టే పరమానంద శిష్యులు చాలానంది యున్నారు.

కొమ్ములు :—శిఖినుంచి వెనుకకు తిరిగియుండును. అట్లు కొంతదూరముపోయి చివరకు సన్ననినూడులవనె అంతమొందును. ఆ చివరభాగము నలుపురంగుగా నుండును. అవి చివరనుంచి తలదగ్గరవరకు వచ్చునపుడు మంద మెక్కువగును. పశువు మేయు నప్పుడు దానికొమ్ములు మూపురముదగ్గర వరకు మెడను లాకును.

చెవులు :—పొట్టిగా నున్నితముగా నుండును.

గంగడోలు :—పలుచగానుండును. వెన్ను పొడవుగానుండును.

డక్కలు :—పలుచగా, చిన్నవిగా నుండును.

తోక :—నల్లనిపచ్చతో గుడికొల్లవరకు వ్రేలాడుచుండవలెను.

రంగు :—ముఖమునందును, గంగడోలు పైను, శరీరముయొక్క త్రివిధభాగము నను లేతబూడిదరంగు నుచ్చలుండును.

౬ దేవరకోటజాతి (Devarakota Breed)

ఇండియా గవర్న మెంటువారు ఈమధ్యనే కృష్ణజిల్లాలో దేవరకోటపరగణా ప్రాంతములందుండు పశువులను పరిశోధించి దేవరకోట పశుజాతిగాని పేరుపెట్టిరి. చల్లపల్లి రాజాగారి ఎస్టేటులో ఇట్టి సాంప్రదాయముగలజాతి గలను. ఇటీవల బెజవాడలోజరిగిన ఆఖిలభారత పశుప్రదర్శనమువారు ఈజాతి పశువులను మంచి బహుమానములొసగిరి.

ఈజాతి పశువులను ఎరుపురంగుమీద తెలుపుచుచ్చలుగాని, నలుపురంగుమీద తెలుపుచుచ్చలుగాని యుండి అన్నిలక్షణములు సరిగానుండవలెను.

౭ అలంబాడిజాతి (Alambadi Breed)

ఈజాతి కొండజాతి పశువులవలె నుండును. మైసూరుస్టేటునకు దగ్గరగానున్న మదరాసురాష్ట్రములోని ఉత్తర కోయంబత్తూరు జిల్లాలోను, ఉత్తర నేలంజిల్లాలోను కనపించును. మైసూరుజాతిని పోలియుండును. అరిణ్యములలో మేయును. ఈజాతి కోడెలను ఒక సంవత్సరము వయస్సులో పెద్ద ప్రదర్శనములలోపెట్టి కష్టపడి పొచేయు ఎద్దులుగా తయారుచేసి రైతులకు అమ్ముదురు. కోడెలు చురుకుగాను, బలముగాను సాహసముగాను ఉండును. ఇవి బండికొగుటకు మోటుపని చేయుటకు ప్రసిద్ధికెక్కినవి. ఇవి లాగుడునకుపయోగించుజాతి. ఈజాతి ఆవులుమాత్రము పాలసంతగా ఈయవు.

లక్షణములు

తల:—సామాన్యముగా నుండును. నొసలు అందముననుండును.

కొమ్ములు:—వెనుకకు తిరిగియుండును.

సారాశము తెలిసికోలేరుగాని వివరించటానికి మొనగాళ్లు.

చెవులు:—పొడవుగానుండి నిక్కబొడుచుకొని యుండును.

కన్నులు:—విశాలముగ, మృదువుగ నుండును.

మెడ:—పొట్టిగ, మందముగ నుండును.

శరీరము:—లోతుగ, ప్రక్కటెముకలు దట్టముగ, బలమైన భుజములు గలిగి యుండును.

వీపు:—అందముగ నుండును.

తోక:—పొడవుగ చివరవచ్చుగ నుండును.

కాలు:—పొట్టిగ మంచి బలముగలిగి యుండును.

పాదములు:—గట్టిగ పెద్దవిగ నుండును.

చర్మము:—నలుపుగ లేక గోధుమరంగుగా నుండును.

౭౦ బర్గర్ జాతి (Bargur Breed)

ఈజాతి పశువులు మద్రాసురాష్ట్రములోని కోయూత్తూరు జిల్లాలోని బర్గూరు కొండలలో విస్తారముగా నున్నవి. మైసూరుజాతిని పోలియుండును. కొని వానికన్న చిన్నవిగాను, ఎక్కువ సాంద్రముగాను యుండును. ఉబ్బిన నొసలు మైసూరుజాతి వలె స్పష్టముగా కనిపించవు. ఇవి చాలా అదముగా నుండును. ఇవి మూరజాతి యగుటవలన తగ్గీరుచేయుట చాలా కష్టము. ధైర్యములోను, శక్తిలోను, సాహసించుటలోను, కదరు త్రొక్కుటలోను, వెగములోను, ఉక్కిళ్లుమైసజాతి యందురు. ఈజాతి పశువులు ఎరువుగను, ఎరువులో తెలుపుగను, తెలుపులో ఎరువురంగుగను, తెలుపులో బూడిదరంగుగను యుండును. ఆవులు పాలసంతిగా నియును.

లక్షణములు

తల:—అందముగా పొడవుగా ముట్టెవరవ వ్యాపించియుండును.

నొసలు:—ఉబ్బికియుండును.

కన్నులు:—చూచుటకు భయంకరముగా నుండును.

చెవులు:—ఒకమాదిరి పొడవుగానుండి నిక్కబొడుచుకొనియుండును.

మెడ:—పలుచగా మృదువుగానుండును.

గంగడోలు:—పలుచగా చిన్నదిగా నుండును.

శరీరము:—వంగి రొమ్మెముకలు దట్టముగా నుండును.

పాదములు:—దట్టముగ చిన్నవిగా నుండును.

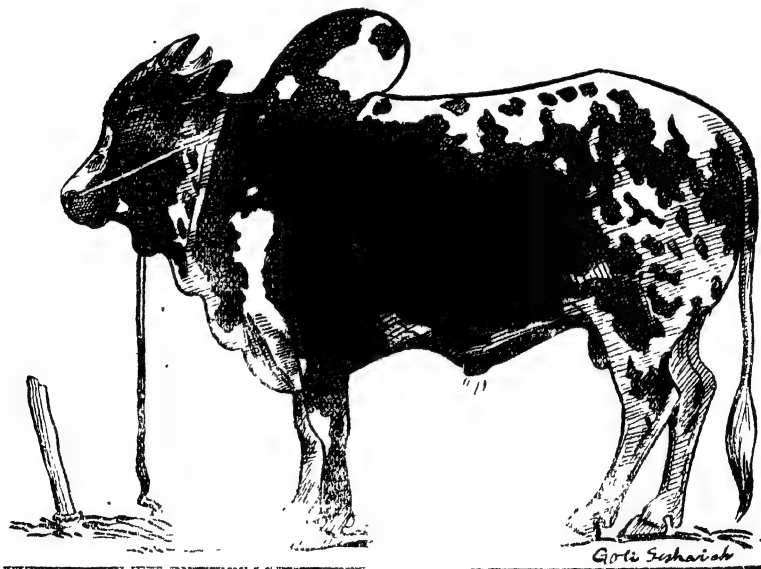
రంగు:—తెలుపు, బూడిదరంగుగాని, ఎరుపు తెలుపు మచ్చలుగాని యుండును.

౨. దోనిజాతి Deoni Breed)

నైజాం రాజ్యపు పశ్చిమమునను, పశ్చిమోత్తరమునను ఈజాతి పశువులు విరివిగా నున్నవి. బొంబాయిరాష్ట్రములోని ధర్మిజాతిని పోలియుండును. విద్దులకు వ్యవసాయములో ఎక్కువ స్పృహతనము గలదు. సాధారణముగా ఈజాతి కఠియవార్లో నున్న గిరిజాతిని కొంతనరకు పోలియుండును. నైజాం దేశపు ఆవులవలె ఈ జాతి ఆవులు పాలకు పేరు గాంచియున్నవి.

ధన్నీజాతి (Dhanni Breed)

ఈజాతి పశ్చిమోత్తర రాష్ట్రములో ఆటక్, పంజాబులో జహిలమ్, రావల్పిండి ప్రదేశములలో పెంచబడుచున్నది. పశువులు అంత పెద్దవికాక సామాన్యముగా నుండును. చురుకులోను, దున్నుటలోను, ఎక్కువ ప్రాముఖ్యత వహించినవి ఈ పశు

ధన్నీజాతి ఆబోరు

వులు వర్షములు విస్తారముగాలేని ప్రదేశములందు పెంచబడుటవలన ధాన్యపుపైరు కంపతొగాని, వీటికి ప్రత్యేకముగా వేయబడిన పైరుతోగాని మేపెదరు. ఆవులు మాత్రము పాడికి పనికిరావు.

చదువులేదు : పశువైద్యముంతా నాకే తెలుసు నంటాడు మా మూర్ఖ శిష్యుడు.

ల క్ష ణ ము లు

తల :—సామాన్యపాడవుగా నుండును. కొమ్ములు చిన్నవిగానుండి ఎత్తైన తలభాగమునుంచి ప్రక్కకు పైకి వంగియుండును.

చెవులు :—చిన్నవిగ, చురుకుగ నుండును.

మూపురము :—ఎద్దుసవ తగినంత పెద్దదిగాలేని మూపురము ఎదురుగానుండును.

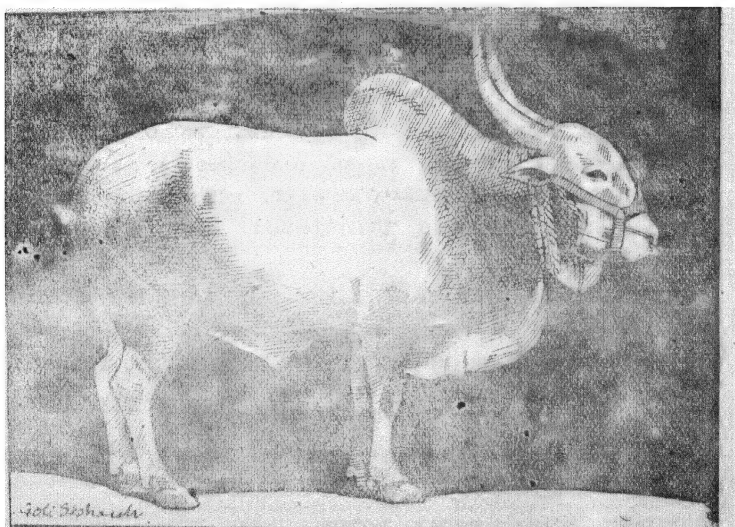
చర్మము :—వదులుగానుండక బిగువుగానుండును.

కొళ్ళు :—చక్కగానుండును.

శరీరము :—పశువునకు మించినపాడవు శరీరముగలిగి, పాడవుగల వెన్నుగలిగి యుండును. బాగుగా వంగిన ప్రక్కటెముకలుండును.

రంగు :—తెలుపు శరీరముపై నల్లని మచ్చలుగాని, ఎరుపు మచ్చలుగాని యుండును. ఈమచ్చలు కొన్ని పశువులయందు శరీరమంత సమానముగా నుండును. మరియు కొన్నిపశువుల శరీరమంతయు నల్లటి మచ్చలుండుటయే ముఖ్యలక్షణములు.

23 కిల్లారిజాతి (Killari Breed)

కిల్లారిజాతి ఆబోతు

నోరులేని పశువైద్యమంతా నాకే తెలుసని రైతులను మోసపుచ్చుట.

బొంబాయి రాష్ట్రపు దక్షిణభాగములోనున్న షోలాపూర్, సతారా జిల్లాలలో పెంచబడు కిల్లారిజాతి పశువులు ప్రసిద్ధిజెందియున్నవి. ఆవుత మహల్ జాతినుండి వుద్భవించినవ వాని యంత దట్టముగాగాని, చురుకుగాగాని, గుణములోగాని, మంచి ఎద్దులతో తులతూగ గలవిగాని వుండవు. ఉత్తర దేశమందలి బూడిద, తెలుపు పశువుల సెత్తురుకూడ వీరియందున్నది.

ఇవి కష్టపడి పరిచేయును. మేత కరవుగానున్నను ఓర్పుకొను స్వభావముగలవి. అవి నాగలిపనులకు, బండ్లుబాగుటకు, ప్రసిద్ధి జెందియున్నవి.

లక్షణములు

తల:—మైనూరు ఎద్దులవలె దట్టముగు తలయుండునుగాని అంత ప్రాముఖ్యముగ నుండదు. నోసలు సన్నముగానుండును.

కొమ్ములు:—తలపైభాగమునుండి పైకిపోవును.

గంగడోలు:—విస్తరించి యుండును.

తోక:—గుడికాలునకు కొంచెము త్రిందవరకువచ్చి నల్లనివచ్చుతో వ్రేలాడు చుండును.

౨౪ కృష్ణవెల్లిజాతి (Krishnavelly Breed)

కృష్ణానదీ తీరప్రదేశమునను, బొంబాయి రాష్ట్ర దక్షిణప్రాంతములందును, హైదరాబాదు స్టేటులందును నల్లరేగడ భూములలోను ఈజాతి పశువులుండును. వీనిని రైతులు ధాన్యపు పైరుకంపలతోను, ప్రత్యేకముగా వేసిన పైరులతోను, మేవుదురు. ఎద్దులు మిగుల బలిష్ఠములుగ నుండి నెమ్మదిగ లాగుడుపనులకును, నల్లరేగడభూములలో బరువైన నాగలిపనులకు నుపయోగపడుచున్నవి. ఆవులు బాగుగా పాలిచ్చును. ఇవి ఒక్కజాతినుండి ఉద్భవించినవి కాకపోవుటవలన వీనిలో అనేక మార్పులు కనుపడుచుండును.

రంగునుబట్టియు, సామాన్యలక్షణములనుబట్టియు, ఈజాతి ఉత్తరపు బూడిద తెలుపు పశుసంతతియని తెలుపునుగాని జాగ్రత్తతో పరిశీలించిన మైనూరు పూర్వపు జాతి సెత్తురుకూడ వీరిలోనున్నట్లు తేలును.

లక్షణములు

శరీరము:—పొడుగగా, లావుగానుండి నెడల్పుబలముగల కొమ్మును కలిగి యుండును.

మెడ:—తరుచుగా, బలముగా నుండును.

కాళ్ళు:—పొడవుగా నుండును.

రోగనిదానము తెలియక నుండులుగుప్పే వైద్యులవలన ప్రయోజనములేదు.

తల:—ఉండవలసినదానికంటే చిన్నదిగానుండును. నొసలు సామాన్యముగా నుండును.

కొమ్ములు:—బయట వైపునకు వంకరతిరిగి చిన్నవిగా నుండును. కాని సామాన్యముగా పైజాలోను, ఆకారములోను ఇవి మారుచుండును.

మూపురము:—బాగుగా విస్తరించి ఎదురుగా నుండవలెను.

చెవులు:—మొసలుదేరిన చిన్నచెవులుగానుండి ఎక్కువగా వంగియుండరాదు.

తోక:—గుది కాలునకు, నేలకు సగముదూరమువచ్చు నలుపురంగుగల తుచ్చు పెండుకలతో సామాన్యపాడవుగ నుండవలెను.

25 మెహవతి (కోసి) జాతి (Mehavati Breed)

ఈజాతి ఆల్బార్ పశ్చిమప్రదేశములలోను, భరతపురపు ఎస్టేటులోను, పెంచుడు చున్నవి. హరియానాజాతికి వీనికి చాలా సంబంధమున్నది. కాని వీనియందు గిరిజాతి పశువుల రక్తమెక్కువగా నున్నది. ఇవి బండిపనులకు, దుక్కికి ప్రసిద్ధిజేందినవి.

సామాన్యముగా వీనిరింగు తెలుపుగానుండి తల, మెడ, భుజప్రదేశము, పువ్వు భాగము ఒకమాదిరి నలుపుగా నుండును. అచ్చటచ్చట గిరిజాతి పశువుల రంగుకూడ కన్పట్టుచుండును. హరియానా జాతికివలెనే ఈజాతి పశువుల కాళ్లుకూడ పాడవుగా నుండును. గాని వీని శరీరము వానియంత దట్టముగా నుండదు.

లక్షణములు

తల:—నొసలు ఎక్కుగానుండును. ముఖము సన్నగా, పాడవుగా నుండును.

కొమ్ములు:—తల వెలుపలి భాగమునుండి వచ్చు కొమ్ముల చివరభాగములు వెనుకకు వంగుటకు ప్రయత్నించునట్లుగా నుండును.

శరీరము:—లేలిక కాళ్లతోనున్న పాడవుగల శరీరముండును.

గంగడోలు:—విస్తరించియుండును. మూపురము బాగుగా పెరుగును.

తోక:—గుదికాలునకు, నేలను సగభాగమువరకుండి నల్లని తుచ్చుతో వ్రేలాడుచుండును.

26 నిమారిజాతి (Nimari Breed)

ఈజాతి నర్మదానదీతీరమున పెంచుడుచున్నది. నర్మదకు దక్షిణమునకున్న కిల్లారిజాతికిని, రాజాపుటానాలోనున్న గిరిజాతి పశువులకును ఈజాతి ఉద్భవించినది. ఇవి చురుకుగా పనిచేయుగల జాతియని పేరుగలదు.

పశువైద్యము చేసేవారందరిని రైతులొకకంటితో చూడాలి.

లక్షణములు

తల :—ఎత్తైన నొసలుగలిగి ఒకమాదిరి పొడవుగానుండును.

చెవులు :—సామాన్యముగ పొడవు వెడల్పు గలిగియుండును.

కొమ్మలు :—తల బయటభాగములో పుట్టి వెలుపలికి పైకి వంకరతిరిగి చివర మొనలు లోపలకు తిరుగును.

శరీరము, పీపు :—పొడవుగానుండును. సామాన్యముగా వంగిన ప్రక్కనిమక లతో, వంగుచున్న పుష్పభాగములు కలవిగానుండును.

గంగడోలు :—సామాన్యముగా నుండును.

కొళ్ళు :—నిడువుగా, శుభ్రముగా నుండును.

తోక :—నల్లనిపచ్చతో నేలను తాపచుండును.

డజ్జల్ జాతి (Dajjal Breed)

ఈజాతి పంజాబు రాష్ట్రములోనున్న డోరఘాటీఖాన్ జిల్లాలో విస్తారముగా పెంచబడుచున్నది. ఈజాతి భగ్నానిజాతినుండి ఉద్భవించినదే. నూరు సంవత్సరములకు పూర్వము ఈజిల్లాలోనికి ఉత్పత్తికాక ఈజాతిపశువులు పెంచబడెను. క్రమేపి ఈజాతి ప్రసిద్ధికెక్కినది.

ఈజాతి పశువు చాలావరకు డ్యున్ గారిజాతి లక్షణములుగా నుండును. ఇవి పంజాబులోని ఇతర ప్రదేశములందు లాగుడుపములకు విస్తారముగా ఉపయోగపడుచున్నవి.

గులావ్ జాతి (Goolao Breed)

ఈజాతి మధ్య పరగణాలలో ఎక్కువగానున్నది. సింధువారా జిల్లాలోను, వార్ధాలోను వీటిని ఎక్కువగా పెంచుదురు. కొడెలు చిన్నవయస్సున మేపు చాలనండున బలహీనముగా కనవించును. బాగుగా మేసిన ఉపయోగ మైనపనిచేయు ఎద్దులుగా తయారగును. ఆవులు మంచిపాలనిచ్చును.

పోన్వార్ జాతి (Ponwar Breed)

ఈజాతి పశువులు సాధారణముగా పిఠిఖిట్ జిల్లాలోని టెహనీల్ లోను, ఫేరి జిల్లా పశ్చిమోత్తర భాగములలోను దొరుకును. ఈజాతి పశువులు చురుకుగాను, పొరుషముగాను యుండును. వాటంతటవే మేయుట కిచ్చగించును. అయిదు సంవత్సరములకు వయస్సు వచ్చును. లాగుటలో ఎద్దులు ప్రసిద్ధి. ఆవులు పాలకు శ్రేష్టమైనవి.

గ లిఖించుటలే ; ౬౪ నుంటాడు మరొక పశువైద్యుడు.

౩౦ లోహనిజాతి (Lohani Breed)

ఈజాతి సరిహద్దు రాష్ట్రములలో పశ్చిమోత్తరమున ఉత్తరజిల్లాలలోను, బెలూచిస్తానములలోని రోలాయి ఏజెన్సీలోను యుండును. పంజాబులోని డేరాఘిస్ మాయిన్ ఖాన్ జిల్లాలోకూడ కొద్దిగా కనుపించును. కొండ ప్రదేశములలో లాగుటకు ఈజాతి మంచిది. ఈజాతి పశువులు పాలు బాగుగా నిచ్చును.

కొండజాతి పశువులను పోలిచిన్నవిగానుండును. ఎరువులలో తెలుపునుచ్చలుగల రంగులోనుండును. ఆవులు రోజుకు పదిపావుల పాలవరకు యిచ్చును.

౩౧ హరియానాజాతి (Hariana Breed)

ధిల్లరాష్ట్రములోను, పంజాబురాష్ట్రములోని గోవాతక్, హెస్సార్, గుర్గావ్ జిల్లాలోను ఈ జాతి పశువు లెక్కువగా ఉన్నది. కలకత్తా తొత్తర పట్టణములకు హరియానా జాతి పశువులను పాడికొను ఎగుమతిచేయుచున్నారు. ఆగ్ నార్, భకత పూరు ప్రదేశములలో ఈజాతిని ఎక్కువగా ప్రేమించుదురు. త్వరితగా గుడ్డిదున్నుటకు, రోడ్లమీద బండ్లులాగుటకు ఈజాతి ఎదులు చాలా సుచివి. పాడికిమాత్రము చాలా మంచిది.

౩౨ కెన్ వారియాజాతి (Kenwariya Breed)

ఈజాతి బండోర్ ఖండే, మిందాజిల్లాలోని కెన్ వారి పాడుగునను ప్రసిద్ధిగా నున్నది. పన్నా రాజ్యములోను, బీకానర్, ఛిక్ ఖాన్, అజమీర్ స్టేటులలోను, ఈజాతిని పెంచుచున్నారు. ఇవి బలిష్ఠముగ, తీవ్రముగ నుండు చిన్నజాతి పశువులు. ఆప్రాంతపు పశులకు ఈజాతి పనికివచ్చును. రోడ్లమీద బండ్లులాగుటకు, వ్యవసాయమునకు కెన్ వారియాజాతి పశువులు ప్రసిద్ధిగాంచిరి.

షహీవాల్ జాతి

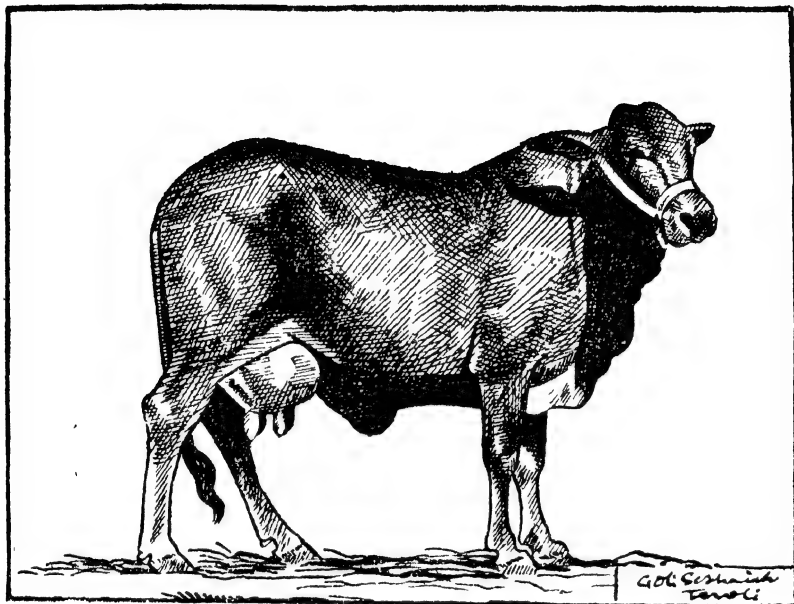
ఈజాతి పంజాబురాష్ట్రము సాగులోకి తీసుకురావచ్చునగు దక్షిణమున, మధ్య భాగములలోనున్న మెట్టధూములలోను అడవులలోను పదిగట్టమీదను తిరుగుతూ మేశువుండును. ఈజాతి పశువులకు, ఉత్తర పడమర ప్రదేశములలో వుండే భగ్నాన్, హరియానా, నాగోన్, ధన్నిసు జాతులకు, రకములలో కొద్దితేడా కనిపించుచున్నట్లుంది.

ఈజాతి సామాన్యముగా కొంచెము ఎరువులోకూడిన కషిలపర్లముగలదిగాను, కొద్ది తెలుపుగాను వుండును. కొన్ని పశువులకు గోధుమవర్ణముగాను, కొన్నింటికి చాల భాగాలలో తెలుపువుండును. అవి మామూలుగా పొడుగుగా నుండును. కాలు పంచ

కెండవ పశువైద్యుడుంటే మాత్రము పశువైద్యునికి గిట్టును.

గాను మందముగాను వుండును. కాని పాలుఇచ్చుటలో చాలామంచిని, వీటి చర్మము చాల అందముగా నుండును. ఈజాతి పాలుఇచ్చుటలో ప్రసిద్ధి చెందుటవలన నివి ఇతరప్రదేశాలకు పట్టణాలకు ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయబడినవి. ఈజాతి ఎద్దులు పెక్కు దిగా చేసేపనికి మాత్రమే ఉపయోగము. బండి లాగుటలో మామూలుగా అంత మంచివికావు.

షహీవార్ జాతి ఆవు

అవి వెడల్పాటి తల, లావుగాను వరచగాను వుండే కొమ్ములు, బరువైన శరీరము అందమైన చర్మము కలిగియుండును. మగవాటికి లావైన మూపురము వుండును. గంగజోలు పెద్దదిగానుండును. తోక భూమిమీద అనుభవేటట్టుగా బారుగానుండును, మరియు అవులకు విశాలమైన పొడుగుగలిగి యుండును.

విదేశముందలి పశుజాతులు

జెర్సీజాతి (Jersey Breed)

ఇంగ్లీషుభాషలోనున్న జెర్సీ అను ద్వీపములో ఈజాతి పశువులు గలవు. ఆ యా రాజా లీ ద్వీపములో నున్న పశుసంతతిని వృద్ధిచేయదలచిరి. తదితర దేశముల నుండి యెవరైన ఆ చిన్నదీనికి పశువులను దెచ్చుకొనినయెడల వానికి దండన విధింప

పనిబిడ్డ; పశువు ఒకటని వైద్యము చేయాలి.

బడెను. ఈ కారణములవలన అనేక శతాబ్దములనుండి ఈ చిన్నదీవుల పశువులు అన్య జాతి సంపర్కములేక కేవలము స్వజాతిపశువులై జ్ఞాతిసంబంధముగలవి కావలసి వచ్చినవి. కాని మొదట నవి అంతిగా పాలిచ్చెడివిగావు.

18వ శతాబ్దములో పెద్దకోగమునువ్యాధి యూ పుట్టెను లో పశ్చిమభాగము లో వ్యాపించినది. కాని ఒక శతాబ్దమునకు ఏడాదిలో కల్తీ యేమియులేదు. 1850 వ సంవత్సరమువరకు చిన్న చిన్న సంఖ్యలలో ఉత్తరమెరికావ దిగుమతి చేయుట నారంభించిరి గాని 1870 వ సంవత్సరమువరకు అంత ఎక్కువ దిగుమతి లేదు. అప్పటినుంచి ఈ జాతి ప్రతి సంవత్సరము చాలా అభివృద్ధిగాంచుచుండెడిది.

జెర్సీజాతి ఆవులు

ఈ జాతి ఆవులు తెలుపురంగుగానుండును. వీనినే జింకపిల్లరంగు ఆవులందురు. కాని మొత్తముమీద ఒక టేరంగుగల ఆవులను కొనువారు చాలామంది యుండెడివారు. రంగుభేదములేకయే కొనుటగూడ జరుగుచున్నది. ఈ జాతి ఆవులు చాలా సుఖమార మైనవి. ఇవి చిన్న జంతువులగుండువలనను, సాధుత్వము గలగుండువలనను, పెంతుటకు వీలుగా నుండుటవలనను, ప్రతిరేకు కావలెనని కోరుచుండును. కాని వీనిని సరిగా పోషించకపోయినయెడల వీటికి కొపము, తామసము, ఎక్కువై అలిగి మేత, నీరు మానునట. యజమానుని పొడుచునట. పాలుసరిగా నీయక తిప్పులు పెట్టునట. అందుచేత నీ జాతిని కొనినవైతే చాలా జాగ్రత్తగా పోషించును. ఇవి అంత ఎక్కువగాను, తక్కువగాను పాలనీయక సమానముగా నిచ్చుచుండును. ప్రపంచములోనున్న ఆవులలో జెర్సీఆవులతో సమానముగా నుంచిపాలిచ్చు ఆవులెక్కడనోతప్ప అంతలను కన్పట్టవు. ఈ జాతికి తెరుగులేదు. చేపలు, ద్రాక్షపాడ్లు, తేవుడు, గడ్డి మొదలగు నవి సాధారణముగా పెట్టబడుచుండును. చేపలు తిని పశువుల పాలు దుర్వాసనగా నుండును.

లక్షణములు

రంగు:—చిన్నదిగా, అందముగానుండును.

కన్నులు:—కాంతిగలిగి సాధుత్వమును జూపుచుండును.

చెవులు:—పొట్టిగనుండి కదలుచుండును.

కాళ్లు:—లేడికాళ్లువలె అందముగానుండును.

మాపురము:—ఏటవాలుగానుండును.

శరీరము:—తోకవైపు శరీరమంత విస్తరించి యుండును.

పొడుగు:—పాలతిత్తులు మిక్కిలి విస్తరించి ప్రత్యేకంగా వృద్ధిచెందునవిగా నుండును.

కేరగి వాతిపెట్టాలిగాని ఇష్టమువచ్చినట్లు పెట్టి ఆ వైద్యుని కాల్పాలి "గాతముడు"

గెర్నీజాతి (Guernsy Breed)

జెర్నీజాతికన్న ఈజాతి ఆకారములో పెద్దవై ర్భద్రత్వముగల ఎముకలుగలిగి బలిష్ఠములుగా నుండును. వీనివలన తయారైన గోమాంసము చాల ప్రశస్తమైనది. ఈజాతిలో జెర్నీ, ఆల్బర్నీ, ఛార్క్, హీరన్, దీప్తలలోని పశువులుకూడ చేరియున్నవి. ఈ జాతికూడ ఇంగ్లీషు ఛానలులోనున్న జెర్నీ ద్వీపములోనన్నవి. ఇవికూడ ప్రాచ్య నుంచి వచ్చినటులే తెలియుచున్నది.

19 వ శతాబ్దములో జెర్నీ, జెర్నీ ఆవులను ఇంగ్లండు దేశమునకు ఎగుమతి చేసి నపుడు రెండుజాతుల కంతభేదములేవండ నుండెను. ఈ రెండుజాతులను కలిపి ఆల్బర్నీ నుంచి ఎగుమతి చేయుటవలన ఈపేరు వచ్చినదని తెలియుచున్నది. అక్కడ గొప్పరేవు పట్టణముండుటవలన ఎగుమతి యయ్యెడివట. ఈరెండుజాతులు ఉత్తరమెరికాలో ఎగుమతి చేయబడినపుడు మొదట యేజాతియైనది కనుగొనుట కష్టమైనదట. కాని కొంతకాలము నకు ఈరెండుజాతుల భేదములను తెలిసికొనుటచేత కల్పితమండ జేసిరి. దిగుమతి చేయ బడిన జెర్నీ ఆవులలో పొల్చిమాడినచో జెర్నీ ఆవులు తక్కువగానుండును. ఈజాతి ఆవులు యునైటెడ్ స్టేట్సులోని కెంటాకీయులో నెక్కువగానున్నవి. వీనిపైజా జెర్నీ ఆవులకంటె పెద్దవి. యుక్తవయస్సువచ్చిన ఆవులు 1200 పౌనులు తూగును.

ఈ జాతి రంగు

శరీరమంతయు నొకజేరంగుగా నుండక తెలుపునుచ్చలుండును. గోధుమ, ఎరుపు, బూడిద, నలుపురంగులమీద తెలుపునుచ్చలు గలవియును, కొన్ని దేహమంతయు మచ్చలు గలవియును, చారలు గలవియును మంచివిని యెంచుదురు. జెర్నీ జాతివెన్న, రంగుగలిగి చిక్కగా నుండును. వారమునకు 10 లేక 12 పౌనుల వెన్నవరకు వచ్చును. ఒక్కొక్కఆవు సంవత్సరములో 700 నుంచి 750 గ్యాలనుల పాలవరకు యిచ్చు చుండును. జెర్నీద్వీపములోనే 8 వేల పశువులుగలవు.

షార్త్ హోర్న్ జాతి (Shorthorn Breed)

ఈజాతి పశువులు 1800 వ సంవత్సరములో నార్తెంబరులెండులోను, డర్ హామ్ యార్కులోను, లింకొలన్ లోను మొక్కవగా నుండెడివి. డర్ హామ్, న్యూయార్కు లలో ఈజాతి వృద్ధిజెందినది. ఈజాతినే అరంభమున డర్ హామ్ జాతియని పిలచెడివారు. గ్రేటుబ్రిటనులో షార్త్ హోర్న్ జాతికి పేరువచ్చిన తరువాత ఉత్తరమెరికాలోను, యితర దేశములోను, డర్ హామ్ జాతియని పిలుచుచుండెడివారు. హాలెండు దేశమునుంచి దిగు మతి చేయబడిన ఎద్దులవలన యిక్కడజాతి ఆవులను దాటియచు పశుసంతతిని వృద్ధి చేసెడివారు.

వస్తుగుణాలు తెలియవుగాని బీరువానినిండా నుండులే.

ఈజాతి రంగులు

ఈజాతికి ఎరుపు, తెలుపు, ధూమ్రము మున్నగు రంగులు స్వభావసిద్ధముగా నుండెడివి. పాడిపశువులు ఎరుపురంగు కలిగియుండెడివి. తెలుపురంగుగల గిత్తలజాతి కూడ యెక్కువగా నుండెడిది. తెలుపురంగుగల గిత్తలను వెయ్యిగిన్నెలకు కొనుచుండెడి వారు. చారలు, మచ్చలుగలవి ఈషార్తారన్ జాతిలోలేవు. పశువుల పెదవులు, అంగిలి, నోరు, కనురెప్పలు, మున్నగునవి కండబట్టి ఎరుపురంగు కలిగియుండవలెను. వెండ్రుకలు లేని శరీరభాగమున నలుపురంగుగాని, ముల్లురంగుగానియుండినచో నాణ్యముచేయరు. శర్మము తెలుపుగా నుండవచ్చును. ఈజాతి కొమ్ములు పొట్టివిగను, కొద్ది వంకరగను, ముందునకు ఏటవాలుగను నుండును. ఎద్దుల కొమ్ములకంటె ఆవుల కొమ్ములు నిడుపు గను అండముగను యుండును. నలుపురంగుగల కొమ్ములుగలిగిన ఆవులను నాణ్యము చేయరు.

ఈజాతి వంగనము

1800 వ సంవత్సరములో ఏజాతి నానాటికి వృద్ధికెందుచుండెడివి. మంచిఎద్దుల చరిత్రలుగలిగిన పుస్తకములను అప్పుడప్పుడు ఈజాతిని పోషించు మహనీయులుదగ్గర నుంచుకొనుచుండెడివారు. ఈజాతిలో వన్నెకక్కిన దూడలు వానికల్లులను పోలినవై యుండవలెను.

1737 లో దూడగానుండి స్టెబుల్ వంశవృద్ధికి కారణమైయున్నది. 1777లో వుట్టిన హుబ్బాక్ ఈ షార్తారన్ జాతికి మూలాధారమై వంశవృద్ధిజేసినది. ఛార్లెస్, రాబర్టులొంగు 1780 లోనే ఈజాతిని మంచి ఉన్నతదశలోనికి తెచ్చిరి. మంచి పంగ పమునేరి బాగుగా పోషించెడివారు. దేశమంతయు ఏజాతినిగూర్చి విమర్శించి పోషించు టకు తగిన ప్రోత్సాహమిచ్చుటచేత వారిరువురిపేర్లు బయటపవచ్చినవి. ఇందువలన ఈషార్తారన్ జాతి యునైటెడ్ కింగ్డంలోనికల్లును మంచి పేరుగాంచినది.

బూతుషార్ట్ హోరన్ జాతి (Batu Shorthorn Breed)

1900 సం॥లో ఇద్దరు మహనీయులు ఈజాతిని వృద్ధిలోనికి తీసికొనవచ్చిరి. ఈజాతి పాలకంటె మాంసమున కెక్కువగా ప్రసిద్ధికెక్కినది. వేసవిలో పచ్చికయు, చలికాలములో ఎండుమేతయు, ఏజాతికిమేపి బాగుగాబలిపించి ఆచుటకూడ అప్పు డప్పుడు వీనిచే పోటీపంఁచులు వేయించి గెలుపొందించి మంచిపేరులోనికి రాగలుగు నట్లుచేసిరి. పొట్టికాళ్లుగలవి, నలుపురంగుగలవి, మంచికండగలవి, అగు ఈజాతిపశువులు మంచిపేరుతో నుండెడివి.

పాలిచ్చు షార్తార్నజాతి (Shorthorn dairy Breed)

కొయ్లస్ షార్తార్నజాతి ఆవులు పాలిచ్చుటలో మిగుల ప్రసిద్ధిగాంచినవి. ఈజాతినండి తీయబడిన పాలను సమీపముననున్న బస్తీలలో అమ్ముచుండెడివారు. దూడలప పాలుతక్కువగానుంచి ఎక్కువగా పితువటవలన ఫశుజాతి కొంతవరకు క్షీణించినది.

గ్రేట్ బ్రిటన్ లోను ఫలితర మాగ దేశములలోను ఈ పాడిపరిశ్రమ అభివృద్ధిలో నుండెను. రిచర్డ్ స్ట్రాట్ ఫోర్డ్, జోన్ టీలర్, జాన్ తోరంటన్ మొదలగు మహనీయులు ఈ షార్తార్నజాతిని బాగుగా పోషించుచు 1900 సంవత్సరము మొదటిదశలో బాగుగా పాలిచ్చు ఈజాతి పశువులను బహుళముగా మిమ్ముచుండెడివారు. 1905 వ సంవత్సరములో కొంతమంది కలిసి సంఘముగా నేపడి ఈజాతిని వృద్ధిలోనికి తెచ్చించుటకు ప్రచారము చేసిరి. ఒక పెద్దమనిషిదగ్గర పాలుతీయించి పాలయొక్క శుభ్రతనుబట్టియు, తూక మునుబట్టియు వానికి బహుమానము లిచ్చెడివారు.

నాలుగు సంవత్సరముల ఆవు యీనిన మూడుశెలలలోపుగా కనీసము 25 పానుల పాలనిచ్చిన నేగాని బహుమానము లేక సర్టిఫికెట్టు పొందజాలరు. నాలుగు సంవత్సరముల అంతకు పైయనున్ననున్న ఆవు కనీసము 8 వేల పానుల పాలీయవలెను. నాలుగు సంవత్సరముల పయన్నగల ఆవు ఆరువేలపానుల పాలీయవలెను. ఈ పాలయొక్క పరిమాణములను తేలికగా తెలిసికొనుటకుగాను రికార్డు తయారు చేయుదురు. కొన్ని కేసులలో పాలు నిత్యము కొలుకుట కష్టము. కొన్నిటిలో వాచమున కొకసారి రెండు సార్లు కొలుచుదురు. ఈపైచెప్పిన పశువులు వంశపరంపరగా వచ్చినవి.

నాన్ పెడిగ్రీ షార్తార్నజాతి

(Non Pedigree Shorthorn dairy Breed)

ఇంగ్లండు ఉత్తరభాగములోను, క్షేమైరులోను ఈజాతి పెంచబడుచున్నది. ఇంగ్లండున కీశాన్యదగ్గననున్న ఈజాతి పశువులను పోషించు మహనీయులు పాడి పరిశ్రమలో అజాగ్రత్త చేయుచుండెడివారు. ఎద్దులను ఎండిపోయిన ఆవులను మాంస పరిశ్రమకనియు, బాగుగా పాలిచ్చు ఆవులను పాడి పరిశ్రమకనియు రెండు భాగములుగ విడదీసిరి.

ఇంగ్లండులో నిప్పటికికూడ ఈజాతి పశువులున్నవి. నూరు సంవత్సరములక్రిందట లాంక్ షైరునుండి ఇంగ్లండుదేశములో నితరభాగములనుండి లేబడిన లాంక్ హార్న్స్ జాతి పశువులు చాలావరకు వృద్ధిలోనుండెడివి. కాని క్రమేణ షార్తార్నజాతి ఎద్దులయొక్క వృద్ధి ఎక్కువగానుండెను. వ్యవసాయ డిపార్టుమెంటువారును, రాయల్ డ్యూటీసాసయిటీ వారును షార్తార్నజాతి ఎద్దులయొక్క వృద్ధిని బాగుగా వ్యాపింపజేసిరి. విలిమ్ షార్తార్న జాతులు ప్రతి సంవత్సరము ఇంగ్లండుకు స్కాట్లాండునకు విరివిగా పంపబడు చుండెడివి.

మా ఎద్దు చచ్చినా బ్రతికినా, డబ్బుముందుమాత్రము కట్టుకొనాలట.

హియర్ ఫోర్డ్ బ్రీడ్ (Hereford Breed)

ఈజాతి ఇంగ్లండులోనేగాక ఆస్ట్రేలియా, దక్షిణ ఆమెరికాలలో నుండెడిది. మాంస మెక్కువ తయారు చేయుటలోను, దూర దేశములకు ప్రయాణములు నువ్వానాన ముగా చేయుటలోను, పచ్చిక యెచ్చట బాగుండునో ఆచ్చటనే నివాస మేర్పరచుకొని బాగుగా బలియుట చేతను, ఈజాతి కేర గాంచినది. ముఖము, కడుపు, గొంతుక, కాళ్ళలోపలి భాగము, తోక చివర, తెలుపుగను కొమ్ములు తెలుపు లేక బూడిదరంగుగను యుండును. ఈజాతి క్షయరోగమును బాధజాలవు. తీక్షణమైన నూర్గురక్కి కంటికి తగిలినపుడు వేడిమికి తెదరునంత నువ్వుమాత గల్గియుండును. అందుచేత గోధును రంగుగల కనుగ్రుడ్డున్న పశువును నాణ్యమును చేయుదురు. డెవన్ సాసెస్కస్ జాతుల వలె దక్షిణ ఇంగ్లండులోనున్న రెడ్ జాతినుండి ఈజాతి వచ్చుచున్నది.

19 వ శతాబ్దమువరకు లాగుట వసయోగించెడి ఎద్దులను బాగుగా పోషించెడి వారు. ఈ ఎద్దుల భుజములపద్ధి ఎత్తుగలిగి ఆకారములో పెద్దవిగా నుండును. 18 వ శతాబ్దములో ఇంగ్లండుయొక్క మధ్యభాగమునను తూర్పుభాగమునను ఈజాతి ఎద్దులను కొని అమ్ముటలో ప్రసిద్ధిగాంచినవి. ఒక పోటీపం దెములో ఈజాతికి, 185 బహు మానములును తదితరజాతుల నన్నిటికి 190 బహుమానములును ఈయబడెను.

ఎబర్డీ షింగన్స్ (Aberdeen Angns)

షోర్ హెన్ షిర్, యబర్డీన్ షిర్ లోను ఈజాతి యుండెడిది. షోర్ హెన్ షిర్ కాపు రనుడు హ్యావ్ కన్స్ ఆను పెద్ద వ్యవసాయవతు ఈజాతిని గురించి వివరించేయుచుండెను. ఆతని తండ్రి ఆతనికి ఈ ఎల్లువుజాతిలోను చి నాని ఆరు పశువులనిచ్చెను. దగ్గరనున్న మార్కట్టులో నిటువంటివానిని ఖరీదుచేసెను. ఎబర్డీన్ షిర్ కాపురనుడు విలియం మెక్ క్వింబా ఇతరులకంటె శ్రద్ధవహించి బాగుగా పనిచేసెను. ఈయన పోషించిన జాతులద్వారా రెండు బహుమానములు పొందెను.

1873 వరకు ఈ త్రరమెరికాలో ఏజాతి కనుపించెడిదికాదు. కాని దరిమిలా హియర్ ఫోర్డ్ జాతివలె ఇప్పటివరకు ఈ త్రరమెరికాలో ఏజాతి పశువులుండుచున్నవి. స్కాట్లండుదేశములో పెరుగు ఈజాతి పశువులు పరిశ్రమలో నుంచి. మాంస పరి శ్రమకుకూడ ఈజాతి ఉన్నతిమైనది. షార్లరన్ హియర్ ఫోర్డ్ జాతులంత పెద్దవికావు.

ఇవి పోటీయగు కాల్గుగలిగి చూచుట కందముగానుండును. వాని యాకారము నకు తగినంత తూకముగలవై యుండును. ఇవి గుండ్రని యాకారముగలిగి యెత్తునకు మించిన నిడుపుగలిగి ఎముకల నిర్మాణము అందమునిచ్చుచు తగినంత కండగలిగి నలుపు తగుగనుండును. షార్లరన్ జాతి ఈజాతి పశువులను చాటుచుండెడివి. ఈజాతికి కొమ్ములుండవు. మాంసపరిశ్రమకు మాత్రము ప్రసిద్ధిగాంచినది.

పాలు వెన్న పట్టు బొచ్చు చర్మములు బంటువులవలన కలుగుచున్నవి.

దెవోన్ జాతి (Devon Breed)

ఈజాతి సానెట్స్ జాతిని పోలియుండును. ఎబర్డ్స్, యంగ్ జాతిమాదిరి నిర్మాణము గలిగియుండి మాంసపరిశ్రమకు మంచివిగా నుండును. శరీరము ఎరుపురంగుగానుండి ఆచ్చలుచ్చలు మచ్చలుండును. ఆవుల కొమ్ములు పొట్టిగానుండి కొంచెము వంకరగా నుండును. ఎద్దుకొమ్ములు తిన్నగానుండి కొంచెము ఏటవాలుగా నుండును.

బ్రిటిష్ హోల్స్టీన్ జాతి (British Holstene Breed)

ఈజాతి ఆకారములోనిందుమీద చుగ్గ పార్తాన్ జాతియంత పెద్దవై పాడిపరిశ్రమకు అనుకూలమైయున్నది. కవీల, నలుపు తెలుపు కలసివరంగు, తెలుపురంగు, నలుపురంగు, ఈజాతికి చెందియుండును. కొని వీసర గులు చూడుటకు ముచ్చటగా నుండును. తల నిడుపుగ పొడుగుగ నుండును. కొమ్ములు పార్తాన్ జాతికివలె ముందునకు వంగి చూచుటకు అందముగానుండును. మెడ సన్నముగనుండి పొడవుగానుండును.

ఇతరజాతులతో పోల్చిచూచిన యెడల వీనికొమ్ము లోతుగా వెడల్పుగానుండి బాహుశ్యభుజముగలిగి ఇతరజాతుల కొమ్మునకు మించియుండును. కడుపు లోతుగలిగి వికాలమైతిగా నుండును. హాలెడులోను ఆమెరికాలోను ఈజాతి యెక్కువగా నుండును. ఇతర ఇంగ్లీషుజాతులన్నిటికంటె ఈజాతి పాలెక్కువయిచ్చును. పాలు అంత రుచికరమైనవిగావు. ఈజాతి ప్రతిచోట యుంచినచో పాడిపరిశ్రమ కనుకూలముగా నుండును. ఈదేశములో నీజాతిని పాడిపరిశ్రమకున్న మాంసపరిశ్రమకున్న వాడుదురు.

కెర్రీజాతి (Kerry Breed)

ఈజాతి లేటికగా చురుకుగా శుభ్రముగా అందముగా నుండును. చిన్నతల, అందమైన నిడువైన శరీరము, చిన్నపీరలు, జీవశక్తిగల కన్నులు గలిగియుండును. శరీరము నలుపురంగుగలిగి పొడుగువూడ తెలుపుమచ్చలుండును. ఎరుపురంగుగానాని ఈజాతిలో జేర్చుకొనెదరు.

ఈజాతి ఆవులు పాడికి శ్రేష్ఠమైనవి. వీనిపొడుగు చక్కగా నమర్చబడి వికాలముగా నుండును. సామాన్య మేకటిని పాలనిచ్చును. పాలిచ్చుటలో నితరజాతులకంటె వన్నెకెక్కినవి. ఈకెర్రీజాతి ఆవులు 36 పౌనుల పాలను అందునుంచి 3 $\frac{1}{2}$ % వెన్నయు, 3 $\frac{1}{2}$ % పౌనుల పాలలో 4 $\frac{1}{2}$ % వెన్నయు కలిగియున్నది. ఈజాతి ఆవులు 900 పౌనులు, ఎద్దులు 1000 పౌనులును బరువుకలిగియుండును.

సేద్యపువృత్తి చాలా పురాతనమైనది.

డెక్స్టర్ జాతి (Dexter Breed)

ఈజాతి కేవలము నలుపురంగునగాని, ఎరువుగనునగాని కలిగియుండును. కెర్రీ జాతికన్న ఈజాతి గుండ్రు యాకాగలు గలిగి యుండును. కాళ్ళు పొట్టిగానుండి మంచి బలముగనుండును. మెడ పొట్టిగ అందముగ నుండును. కొమ్ములు నిడువుగ మందముగ నుండును. దీని పుట్టుకచక్ర సరిగా తెలియును. ఇది బహుశా డెక్స్టర్ అను జాతివలన పుట్టించబడిగాని లేక లిప్ కుటిక్, కార్కు, సమీపప్రదేశములలో బిరిష్ ఆవువలన క్రేప్ టెల్ లో దాటబడి పుట్టి వృద్ధిగాంచబడిగాని యుండవచ్చును. డెవన్, క్రేజ్ జాతుల మిశ్రమువలన ఈజాతి కలిగినదని ప్రాఫెసర్ విలసనుగారు తెలిసిరి.

ఫ్రెంచి కెనడియన్ జాతి (French Canadian Breed)

ఫ్రాన్సువారు కెనడాకు వలసవచ్చినపుడు తమతోపాటు ఫ్రెంచివారు కొన్ని ఆవులను తీసికొనివచ్చిరి. వీరినే ఫ్రెంచి కెనడియన్ ఆవులందురు. మొప్పటివరకు వీరికల్తీ చాలా తక్కువ. కాని ఈమధ్య జెర్సీ ఆవులవలన వీరికి కల్తీజరిగినది. ఆకారములో జెర్సీ ఆవులవలె నుండును. ఇవి బూడిదరంగు, నలుపురంగు నుండును. వీరికి తగిన త మేతలేకప్పటికీ తృప్తిపడునట. మిగుల చురుకుగానుండి ఎటువంటి శీతోష్ణనిర్ణయము ననుభవించగలదు.

దార్జిలింగు జాతి (Darjeeling Breed)

ఇవి ఇంగ్లీషుజాతివలెను, అడవిజాతివలెను కన్పించును. కొమ్ములు పొడవుగా నుండును. నలుపు ఎరుపు బటానిరంగుగా నుండును. దినమునకు నాలుగుకేర్ర పాల నిచ్చును.

సౌత్ డెవన్ జాతి (South Devon Breed)

ఈజాతి కొన్ని పశువులు ఆకారములో పెద్దదిగ లేలికగ ఎరువుగనుగలవై డెవన్ జాతికి భేదించుచు డును. ఛానల్ దీవులలోనున్న తెలుపుఆవులను, ఆలర్ సీస్ ఎద్దులతో దాటించెడివారు. అంతకుపూర్వము ఈజాతిని హేమ్స్టర్ అని పిలిచెడివారు. 30 సంవత్సరముల క్రిందటి వరకు ఈజాతులయెడ మంచి గౌరవముంచెడివారు. ఈజాతిని దగ్గరదేశములకు అనగా దక్షిణకాఫ్రికా, దక్షిణమెరికా, యునైటెడ్ స్టేట్సులకు పంపెడి వారు. సంవత్సరములో 900 నుంచి 1000 గాలనుల పాలిచ్చును. ఇతరజాతులకంటె నిది పాలనెక్కువనిచ్చును.

ఈజాతి పశువులు కరీర పరిశ్రమలో పేరుగాంచెను. గ్రేట్ బాంగర్ యొక్క ప్రాక్టెస్ సెన్స్ కార్లీ అనునతడు ఈజాతిని ఆరంభములో పైకిపీసెను. తాను చూచినంతలో

ప్రొ. నాయుడు చేనుకొనెడివారిని కృషియు, కేరళగారుడగుదురు.

మంచివిగానున్న ఈజాతి పశువులను కొని పోషించెడివాడు. హాల్ భామునుండి ఈజాతి పశువులు విరివిగా యునైటెడ్ స్టేట్సుకు ఎగుమతిచేయబడుచుండెడివి. సార్తారన్ బాతులంత యెక్కువగా ఆమెరికాలో ఈజాతిని పోషించెడివారకారు. ఉత్తర దక్షిణమెరికాలోను, ఆఫ్రికాయా, దక్షిణాఫ్రికాలోను ఈజాతి యుండెడిది. ఈజాతి మధ్యరకముగా పాలనిచ్చును. మాంస పరిశ్రమకు ఎక్కువగను, పాడిపరిశ్రమకు తక్కువగను, ఈజాతులు పెంచబడెడివి. సన్నని తేలిక ఎముకలుగలిగి శరీరము చాల మృదువుగా నుండును. ఇవి మిగుల తెలివిగల జంతువులు. ఈజాతి ఎద్దులు బండ్లు బరువులు లాగును.

సుస్సెన్ జాతి (Sussen Breed)

ఈజాతి క్వంటులోను, సర్రేలోను, సస్సెక్సులోను మాంసపరిశ్రమకు పెంచబడుచుండెడివి. బ్రిటిషు పశుజాతులన్నిటిలోను ఆకారములో పెద్దవిగానుండెడివి. ఎరువు తంగు గలిగియుండును. అవి తిను ఆహారమునుబట్టి కండగలిగినంత మాంసమును యిచ్చుచుండెడివి. ఇవి బరువులు లాగుటలో ప్రసిద్ధికెక్కినవి. ఆమెరికాకు, దక్షిణాఫ్రికాకు ఈజాతులు పంపబడుచుండెడివి. స్వదేశపు ఆవులను ఈజాతిఎద్దులు దాటుటచే ఈజాతి దూడలు పుట్టుటయు గలదు. సవిశాలజిల్లాలలో ఈజాతి ఎద్దులవలన ఎక్కువగా పనుల చేయించుచుండెడివారు. ఇవి త్వరలో నశించుచుండెడివి.

గేలోజాతి (Gallow Breed)

ఈజాతి 17 వ శతాబ్దమునంచి పెరుగుచున్నది. స్కాట్లండు నైఋతిదిక్కువీనికి పుట్టినిల్లయ్యున్నది. కర్కడ్రెటు, విగ్గవున్, బ్రిటిష్ దీవులు, ఇంగ్లండు మొదలగు ఉత్తరభాగములలో నివసించుచుండెడివి. వీనికి చలిగాలి చక్కకా సరిపడును. వీనికి తక్కువమేత మేపినను బాగుగా కండబట్టి బాగుగా వృద్ధిపొందుచుండెడివి.

ఈజాతికి కొమ్ములులేవు. నలుపురంగుగానుండును. ఈజాతిపశువు లిప్పుడుగూడ ఆక్కడక్కడ కనిపించుచుండును. తల తురచగను వెడల్పుగను కన్నులు పెద్దవిగను, శరీరము గుండ్రముగను మంచి నిర్మాణము కలదిగను కాళ్లు పొట్టిగను చర్మము బిరుసుగను వెండ్రుకలు మెత్తగను యుండును. ఈజాతి ముఖ్యముగా శ్రేష్టమైన మాంస మిచ్చుటచే పేరుగాంచినవి. ఈజాతిఆవులు దాటుటకు ముఖ్యముగా గణించబడినవి. వీనివంటి కొమ్ములులేని దూడలే పుట్టుచుండును. ఈజాతి కెవడా, ఉత్తరమెరికాలో వృద్ధిగాంచబడినవి.

వెస్టు హైలాండుజాతి (West Highland Breed)

ఈజాతి స్కాట్లండుయొక్క ఎత్తు ప్రదేశములలోను, వాని దీవులలోను నివసి చుండెడివి. అన్ని ఇంగ్లీషు జాతులలోనికల్ల నీజాతి శరీరమునిండు బొచ్చుగలదై, గట్టి

కంచెలేని చేను విరాములేక దున్నెడుగడ్లు సమానము.

తనముగానుండును. ఇది సంకరజాతి, వీపుతిన్నగను, కాళ్లు వరచగను, ఎదురొమ్మ వేడల్పుగను, శరీరము గుండ్రముగను, గొమ్ములు అందముగను, కండ్లు పెద్దవిగను, ముఖము చిన్నదిగను, నలుపురంగుగానుండి తెలుపునుచ్చలుగను, అక్కడక్కడ పసుపు రంగుగను యుండును. కొమ్ములు బలముగలవై కొద్దిగా ముందుకు వంగియుండును.

ఎద్దులకన్న ఆవులకొమ్ములు త్వరగా పైకివచ్చును. కొమ్ములు నిడుపుగలవై యుండును. ఇవి గట్టి వరుసజంతువులగుటచే ఎటువంటి తప్పువమేత మేసినను బాగుగా పెరిగి త్వరలో వృద్ధిగాంచుచుండును. వీనికి శీతోష్ణనితి సరిపోనందువలనను, తక్కువ మేత తినుటవలనను, ఈజాతి ఆకారములో తదితరజాతులతో సరిపోక చిన్నవిగా నుండును. వీరి మాంసము చాల ఉత్తమమైనది. త్వరలో వృద్ధిగాంచు షార్టాన్ మొదలగు జాతులతో వీరి ఆవులను దాటించిన కొంతవరకు మంచి జాతిదూపలను కను చుండును. ఇవి పాలు కొద్దిగా యిచ్చుచుండునుగాని ఒక చూడపమాత్రము సరిపోవును.

రెడ్ పోల్ జాతి (Redpoll Breed)

ఈజాతి నార్ ఫోక్, సఫోక్ అను రెండు ప్రదేశములలోయున్నవి. పురాతన మైన ఎరుపురంగు కొమ్ములుగల నార్ ఫోక్ జాతియొక్కటి, కపిలవర్ణమైన సఫోక్ జాతి యొక్కటి ఈజాతిలోని భాగములు. కపిలవర్ణపుజాతి పాలు యిచ్చుటలో ప్రసిద్ధిగాంచినవి. నార్ ఫోక్ జాతి ఆకారములో చిన్నదిగనుండి మంచి అందము గలిగియుండును. త్వరగా పెరిగి యున్నతమైన మాంసము కలుగజేయును. ఈజాతి ఎరుపు రంగుగలిగి తోకవివర భాగము, పొడుగుభాగము తెలుపుగా నుండును. ముక్కు రంధ్రములు తెలుపుగానుండిన ప్రశస్తమని యెంచుదురు. నలుపురంగుగను, మబ్బురంగుగను, ముక్కురంధ్రములున్నచో మంచి దానినిగా పరిగణించరు. కొమ్ములు చూచుటకు అంత నాణ్యమైనవిగావు. రెడ్ పోలో సంఘములు గ్రేట్ బ్రిటనులోను, ఐర్లండులోను 1888 లో నేర్పడెను. ఈజాతి గిత్తలను బాగుగా పెరుగనిచ్చి కసాయివానికి మాంసముకొరకు నొప్పగించుదురు. వీరి మాంసము లండన్ మార్కెటులో ఎక్కువఖరీదునకు అమ్ముదురు. ఇవి పాడిపరిశ్రమకు పనికివచ్చుటచే దూరదేశములనుండి అన్నికంపెరిలకు ఎరువతి కేయుదురు. యునైటెడ్ క్లబ్బులో గూడ ఈజాతి కనుపడును.

ఎయిర్ షైర్ జాతి (Ayrshire Breed)

ఈజాతి 18 వ శతాబ్దములో నుండెడిది. డచ్చిజాతులనుండి ఈజాతి వృద్ధిగాంచ బడినది. ఈజాతి యితరజాతులతో పోలియుండదు. 300 సంవత్సరముల క్రిందట స్కాచ్ జాతులకు ఈజాతికి పోలికయుండెడిదికారు. స్కాట్లండు వైరుతిడిక్కున అది వరకున్న గాల్లోనేజాతిని ఈజాతి తరిమివేసి ప్రపంచమంతటిలో వ్యాపించినది.

ఈజాతి పాడికి ప్రసిద్ధికెక్కినది. చమ్ములు చిన్నవిగానుండును. 1906 లో

దుక్కికాని చేను తాలింపుత్రేనికూర వ్యర్థము.

చన్నులకొలత చూడగా $2\frac{1}{2}$ నుంచి $3\frac{1}{2}$ అంగుళములవరకు యుండెడివి. అంతకు పూర్వము 2 నుంచి $2\frac{1}{2}$ అంగుళములవరకుండెడివి. అన్నిరంగులలోను తెలుపురంగున్న ఆచ్చులచ్చుట తలవడగ్గరగా ఎరుపు గోధునుపర్ణపు మచ్చలున్న గలదానిని నాణ్యముగా నెంచుచుండురు. కపిలవర్ణముగల జాతికూడ మంచిదికాదు. 800 నుంచి 1000 పానుల పాలిచ్చెడివి.

షార్టర్న్ గ్యాల్లోవే జాతులను, ఈ ఎయిర్ మేర్ జాతిని, జెస్సీజాతితో పోల్చి చూచినచో ఎయిర్ మేర్ జాతి తల, దవుడలదగ్గర లోతుగను, కండదగ్గర వెడల్పుగను యుండును. కొమ్ములు వెడల్పుగా నమర్చబడి పైకిపెరుగును. పొడుగుభాగము శరీరములో చక్కగా నమర్చబడి చూచుట కందముగా నుండును. డెన్నార్కునకు, యునైటెడ్ స్టేట్సునకు, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, న్యూజిలాండు, దక్షిణాఫ్రికాకు ఈజాతులు విరివిగా పంపబడుచుండెడివి. ప్రపంచములో పాలుయిచ్చుటలో ప్రఖ్యాతిగాంచిన జాతులలో నిదియొకటి. ఈజాతికి యెటువంటి తప్పువనిలువగల మేతమేసిన పాలు మాత్రము ఎక్కువగా యిచ్చుచుండును. పాలుకూడా మంచిరకములో చేరినవి. వీని పాలలో వెన్నకూడ తదితరజాతుల పాలలోకంటె నెక్కువగా నుండును.

వెల్షుబ్లాకుజాతి (Welsh Black Breed)

ఈజాతి ఇతరజాతులను పోలియుండును. ఇది పురాతనమైనది. వేల్సులో నూరు సంవత్సరముల క్రిందటివరకు ఈజాతికి సంబంధించిన అనేకరకములగు పశువులుయుండెడివి. కాని యాంపుటిలో రెండు రకములుమాత్రముండి తదితర రకములు నశించెను. సోతువేల్సులో ఈజాతి రెమ్మనగానుండి పొడిపగిలమును నృద్ధిలోనికి తెచ్చినవి. ఈ నిర్మాణము చాల గట్టితనము మంచినడక గలిగియుండును. సామాన్యముగా అన్ని పనులకు పయోగపడును. వీని కొని అమ్మి లాభము పొందెడివారు. వీరి శవమును విలువగా నెంచెడివారు. వీని మాంసమును మొదటిరకముగా నెంచెడివారు.

ఆవులు పాలు బాగుగా యిచ్చెడివి. ఇవి బరువులు అగుటకు నెమ్మనగా నుపయోగించెడివి. సోతు ఆఫ్రికాకు పంపబడుచుండెడివి. శరీరము నలుపురంగుగనుండును. పొడుగుకూడ నలుపుగ నుండను. తెలుపురంగు గలవానిని నాణ్యము చేసెడివారుకారు. వీనికొమ్ములు బలముగలవై బాగుగా పెరిగి ఎద్దుల కొమ్ములకంటె దృఢములవిగా నుండును.

లాంగ్ హోర్న్ జాతి (Longhorn Breed)

ఇంగ్లాండునకు పడమరభాగమునను, లీజిస్ట్ పైరు ప్రాంతములందును ఈ లాంగ్ హోర్న్ జాతి యుండెడిది. రెండువందల సంవత్సరముల క్రిందట ఈజాతి విరలము నుండి, షార్టర్న్ జాతివలన తరుమనేమబడెను. లాంగ్ హోర్న్ లోను యార్క్

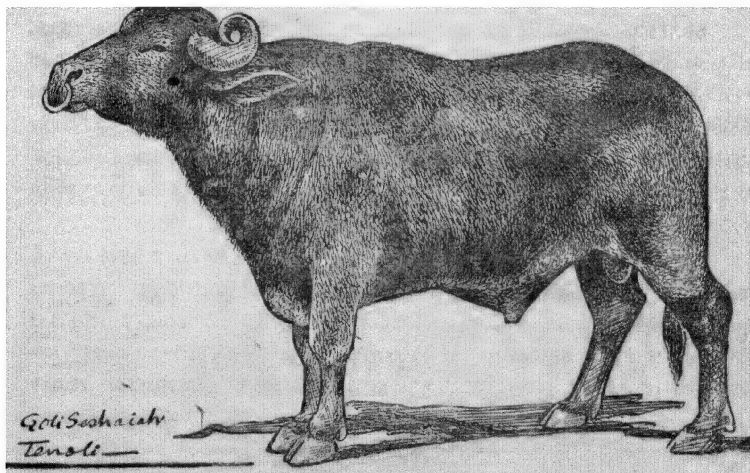
మెత్తగా దుక్కియైన నేల వ్యర్థముకాదు.

షేర్ లోను, క్రావెన్ జిల్లాలోను ఈజాతి విశేషము గా నుండెడిది. డివల్ కౌతురస్తుడు రాబర్టు బెక్విల్ వీనిని పోషించువారిలో ముఖ్యుడు. ఈజాతిలోని పశువులన్నియు ఆకారములో మార్పు గలిగియుండును. వ్యవసాయము చేయుటలో ఈజాతియెద్దలు ప్రసిద్ధిగాంచినవి. బెక్విల్ 45 సంవత్సరములవరకు వీనిని శ్రద్ధగాబెంచి తగు ఎర్పాట్లు చేసి ఆత డవలంబించిన పద్ధతులను ఇతరులకు చెప్పినందున అతని రహస్యపు యేర్పాట్లు అతనితోనే అంతమొందెను.

19 వ శతాబ్దములో ఈజాతి చాల నశించెను. వార్విక్ షేర్ పెంటరులో నిప్పటికిని ఈజాతి పశువులు 500 వరకున్నవి. వీనికి కండ బాగుగానుండి ఇతర జంతువుల మించియుండును. వీరిరంగు ద్రాక్షపండురంగువలె నుండును. వీవునిద తెలుపు చారయుండును. నిడుపులోను, కొమ్ముల ఆకారములోను, లాంగువోర్న్ జాతికిని నలుపు వెండ్రుకలుగల షార్తాన్ జాతికిని భేదము స్పష్టముగా గాన్పించును.

దున్నలు — గేదెల జాతులు (Buffaloes and she Buffaloes)

ఈజాతులు మనదేశమున వర్తరభాగమున యున్నవి. హిమాలయ పర్వత ప్రాంతములందును, ఆయోధ్య నుంచి బూటాను వరకును, పంజాబ్ దేశమునుంచి పశ్చిమ

ముత్రాజాతి దున్న

తీరముననుండు తిరుహాట్ వరకున్న దేశములోను, బ్రహ్మపుత్రానది వ్యాపించినంత వరకుండు దేశములోను, బర్మాలోను మిక్కుటముగా నున్నవి. గేదెలు ఎక్కువగా

చాలువై చాలుగా దున్ని లే చచ్చునేలకూడా పండును.

పాలిచ్చుటవలన ప్రతి పల్లెటూరులోను యున్నవి. దున్నలు బరువులుగల బండ్లులాగుటకును, భూములు దున్నటకును వినియోగపడుచున్నవి. తెలుపు పశువులవలె నివి ఎండ తీక్షణమును భరింపజాలవు. గేదెలు శరదృతువునందు పొలి వేసవికాలము సమీపించు సమయములో ఈనును. మచ్చికపడిన గేదెలు మూడు సంవత్సరములు వచ్చినతరువాత దూడలను బెట్టుచుండును. గేదె సాధారణముగా ఎనిమిదేసి దూడలవరకు పెట్టుచుండును. సాంప్రదాయమునుబట్టి కొన్ని గేదెలు ప్రతిసంవత్సరము ఈనును. తవుడు చిట్ట మున్నగు బలకరమగు వాతపదార్థములు ఎక్కువగా పెట్టుటవలన ఈ త్వరలో ఎట్టిపోవును. ఎదులతోపాటు దున్నలున్న పాలునకు పనికివచ్చును. మదరాసు రాష్ట్రమునందంతటను ఇవి పాలుపడుచున్నవి. వీనికి లావుగ పొడవుగనుండు కొమ్ములుకలిగి వంకరతిగిరి అయిదా రడుగుల పొడవు గలిగియుండును. రంగు సామాన్యములుపుగను లేక లేతనలుపురంగుగను యుండును. వెండ్రుకలు తక్కువగానుండునుగాని ఒక్కొక్కభాగమందు మాత్రము వెండ్రుకల సమూహముండును. పల్లపుభూములు సాగున్నచోట వీనియొక్క యుపయోగ మెక్కువగానుండును. ఇవి నెచ్చుదిగా నడచినను పొలము దున్నుటలోను, చెరువులోటలు దున్నుటలోను, తదితరపనులు చేయుటలోను మిక్కిలి ప్రసిద్ధిజెందినవి.

తోడాదున్నలు (Toda Buffaloes)

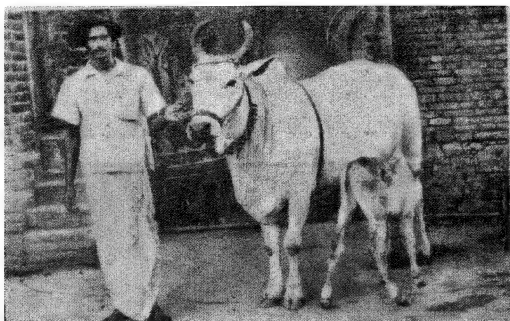
నీలగిరి కొండల పోవువారి కందరికి ఈదున్నలను గురించి తెలిసియేయుండును. అచ్చటనుండు ప్రతి తోడావాడు ఒక ముక్క కలిగియుండును. సామాన్యముగా నితర చోట నుండువానికిని వీనికిని చాలా వ్యత్యాసముగలదు. ఈదున్నలు తలవంతుకొని నడచును. అవి అట్లునడచునపుడు చూచినయెడల భయంకరమైన దుక్కవలె కనపడును. మెడటిభాగమందును, మెడభాగమందును, మాపురము వెన్నుభాగములందును వెండ్రుకలు దట్టముగానుండును. వానిని మనము అబ్బగ్రత్తగా సమీపించినయెడల ఆపాయము కలుగును.

అవి క్రొత్తమనుష్యులను చూడగానే తలపైకెత్తి కొంతదూరము వెనుకకు పరుగిడి మరల నిలబడి తానుచూచిన మనుష్యులవంక భయంకరముగ జూచుచు తలను పైకెత్తుచు వెళ్ళిపోయి ఇంకకొన్ని దున్నలను ప్రోగుచేసికొని ఆమనివీని పొడదుటకై దండెత్తి వచ్చును. కొన్ని సమయములందు ఆ సమూహమంతయును ఒక్కసారి మహాగ్రత జెంది తలలు క్రిందికివంచి అవి దేనినిచూచి కోపముగనుండునో దానిమీదకు దుమికి చంపివేయును. ఈరీతిగానే పెడవులి మున్నగు భయంకరమృగములు సముద్రతీరములందున్నపుడు ఈ దున్నలగుంపులు వానిమీదబడి చీల్చివేయును.

ఉ ద క మ్మా ం డు

తోడాలు నీలగిరి పీఠభూమిమీద 800 సంవత్సరములనుండి నివసించుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. దున్నలను గేదెలకు పెంచి జీవించుటయే వారి వృత్తియైయున్నది.

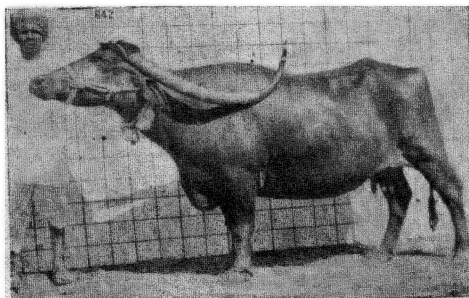
జేనెడులోతుగా దుక్కిదున్నుటయు మూరెజెత్తు ఎరువుపెట్టుటయు సమానము.

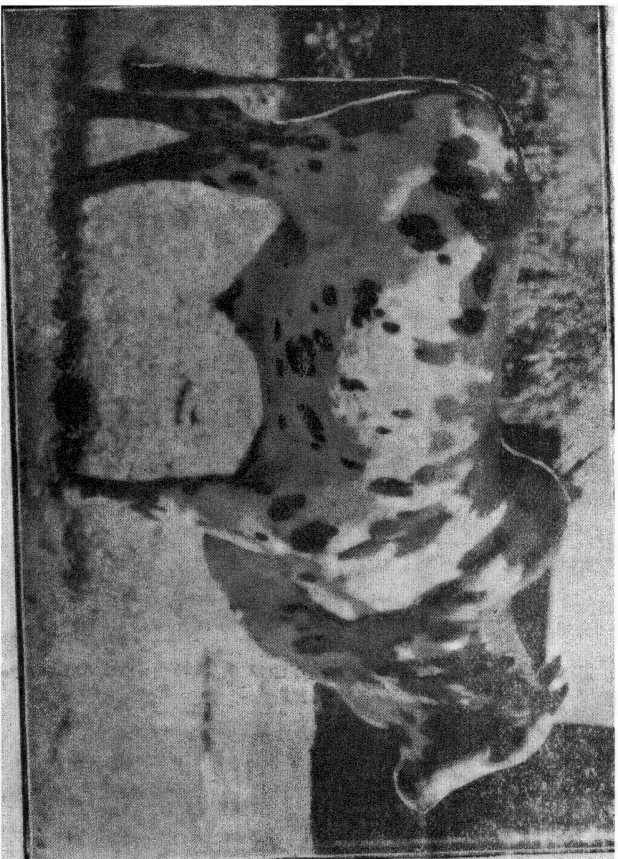
శ్రీ రావి అంకిడుగారి బంగోలుబారి ఆవు — తెనాలి.

శ్రీ బొడపూడి భద్రయ్యగారి పందెపుగర్త — చేబ్రోలు గుం. జిల్లా

వేళవాటి నేడ

శ్రీ మాతశీ- నెంకటగారాయణగారి మందిజాతి ఆబోతు. (చిలువూరు గుం. జ.)

బ్రిటిషు ప్రభుత్వము రాకపూర్వము ఈజిప్తావారే ఆఫీకభూమికి ప్రభువులైయుండిరి. కాని వారు పచ్చి బయళ్లను మార్చివేసి “ఉదకమాండు” అనుపట్టణమును నిర్మించుటకు ప్రారంభింపగానే పీరిప్రభుత్వము నాశనమైనది. క్రొత్తగాజరిగిన స్వర్ణరేలకల్లలనుబట్టి ఒక్కొక్కతోడా మనిషికి 50 నుంచి 70 ఎకరములవరకున్నదని తెలియుచున్నది. ఈ భూమిమీద ఎకరమునకు రెండణాలిస్తు కట్టెడివారు. ఈకిస్తుకప్పు వేరొండుకిస్తు లేదు.

తోడాలుచేయు విచిత్రములు

తోడాలు వివాహములు నిశ్చయించుకొనినపుడు దున్నలను ఒకరికొకరు మార్చుకొందురు. అదియే వారిప్రమాణము. మరల వివాహము జరుగునపుడు మరొకసారి యట్లే మార్చుకొందురు. చచ్చినమనిషిని శ్మశానమునకు తీసికొనిపోవుచువుడు కొన్ని దున్నలను కూడ తీసికొని వెళ్లుదురు. చచ్చినవానియందు ఆ పరిసర గ్రామములవారు గౌరవము జూపుదురు. దాని మెడలో నొక బొలుగు కట్టియుండును. శ్మశానమునకు వెళ్లిన తరువాత “మీరు వెళ్తుడు, వెళ్తుడు” అను పదముతో దున్నలను గోతినగ్గరకు తోలినపుడు ఆచట నేడ్చువారందరూ క్రిందనుండు దుమ్మును కొంచెము కొంచెము తీసికొని దున్నలమీద జల్లుదురు. తరువాతి దున్నల నన్నింటిని చంపుటకేమైన అభ్యంతర మున్నదాయని ఆశపము నడుగుదురు.

చనిపోయిన వారందరికి సంవత్సరము చేయుదురు. సంవత్సరము మొదటిదినమున బలియొసంగుటకు నిర్ణయింపబడిన దున్నలను అవియుండు పశువుల కొట్టములనుండి ఒక సంవత్సరమునకు రెంటి మూడింటిని బలియిస్తురు. రెండవ దినమున పెట్టెలో కప్పబడిన శవవాహనమును బయటపఱియుదురు. పశుకాలయొక్క ద్వారముబయట నొక పెద్దగొయ్యి త్రవ్విన తరువాత అచ్చటనున్న పొకోహితుడు పూజావిధులు గావించును. తరువాత పూజారి పూలదండలతో అచ్చటను లేబడిన దున్నలకగ్గరనువచ్చి వానిమీద విసకును. అప్పటికే యువకులచేత నానావిధకన్యములు పెట్టబడియున్న దున్నలు మార్గము కనపడక గల్గుటకు చేయును. కాని వెంటనే తరుగెత్తుపనివచ్చి బలియిచ్చిన పశువుల మొండములను శవవాహనమువద్దకు ఈడ్చుకొనివచ్చి దాని ప్రక్కనుంచి అందరు నేడ్చుదురు. తరువాత జరుగువని అతి భయంకరముగను క్రూరముగ నుండును. ప్రభుత్వమువారి పద్ధతిని నిషేధింతుని తోడాలు భయపడుచుందురు.

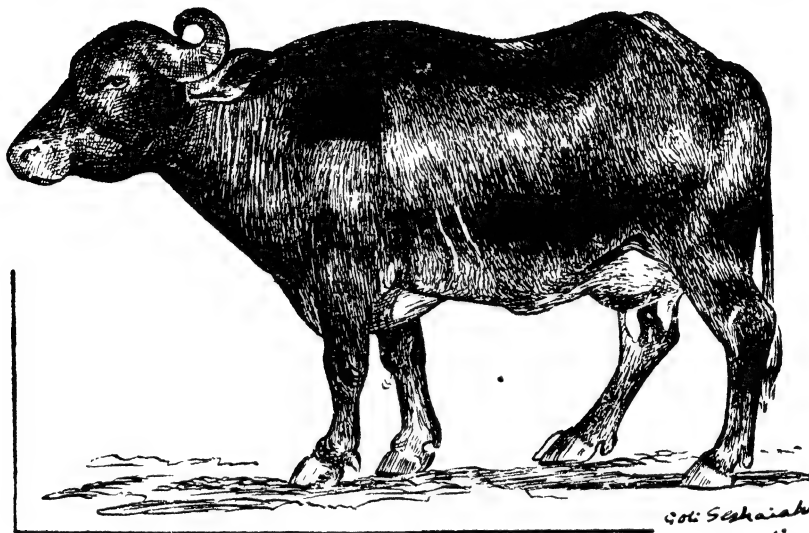
గేదెజాతి

ఈజిప్తి గేదెలు బాగుగా పాలిచ్చును. పాలు రుచిగానుండును. ఇవి పాలకే గాని తవితర పనులకు పనికిరావు. ఉదయమున సూర్యోదయమునకు ముందే పాలు పితురుదురు. రాత్రినేల పశువులను కాపాడుటకు రాత్రితోగుండ్రముగ పెద్దగోడ కట్టియుం

దుక్కిలో వెడల్పుచూచుకొనక లోతుచూచుకొనును.

దును. అది చాలా బలముగను పశువుల సంఖ్యనుబట్టియు పెద్దదిగ కట్టబడియుండును. ఈగోడ మూడు నాలుగడుగులు ఎత్తుండును. ఏరాకాలమునందు పశుశాలకువచ్చు చలిగాలిని రానియ్యకగోడ చిన్నచిన్న పొదలతో నాద్యారములు కప్పివేయుదురు. ఈ

ముర్రాజాతి గోడె

పశుశాలమీద కేవిధమగుకప్పుయుండదు. వానిని అన్ని కాలములందు వర్షములకు ఎండలకు విడిచిపెట్టుదురు. చిన్న దూడలను మాత్రము అతి జాగ్రత్తతో అన్ని కాలములందు కప్పువేసిన చావడియుండు కాపాడుదురు.

దక్షిణకన్నడపు దున్నల పందెములు

ఈ ప్రదేశమునందు జేయిన్ బాంటు అనునొక హిందూజాతి తెగవారున్నారు. వారు చక్కనిదున్నలను పెంచుదురు. వానిలోకెల్ల అందముగలవి కొన్ని మంగళూరు ప్రాంతమునందున్నవి. ఆ ప్రదేశములందుండు ఇతరపశువులు కొన్ని చిన్నవియగుటచేత అవి వ్యవసాయమునకు పనికివచ్చును. దున్నలను పోట్లాడించుటయనిన వీరికి మిగులప్రీతి. ప్రతి ధనవంతుడును కంబ్లలను పవిత్రవంత్రమైన పాలమున ఈ దున్నల పోట్లాటలకై ప్రత్యేకస్థలమును ఏర్పరిపెట్టుదురు. ఈ పందెముల వపయోగించు దున్నలజత అయిదు వందల రూపాయల ఖరీదుండును. వాని నెప్పుడైన అరుదుగ దుక్కికి నుపయోగించుదురు. అవి పరుగెత్తించబడినప్పుడు వానిదుట్టు మూగియున్నవారు ఆపరుగెత్తు రెండిం

గొట్టెలమంద కట్టుటకంటె లోతుగా దున్నుటమేలు.

టిలో నేది ఎత్తులనుమాను పరుగిడునో దానినికనిపెట్టి గుర్తించుదురు. ఒక్కొక్కప్పుడు సుమారు ఇరువదిఆడుగుల ఎత్తుగల కటకటాలను నిర్మించుదురు. సామాన్యముగా నీ పంచెములు 150 గజముల పొడవుగల తడియు బుడము మీదును యుండు ప్రదేశమునందు వేయుదురు. వానిని తోలువాడు పలయువండుములను చేత బుచ్చుకొని 18 అంగుళముల ఎత్తును, 12 అంగుళముల వెడల్పుయగల బల్లనెక్కును. దానిమీద మరియొక బల్లయుండును. అంతట తోలువాడు ఒకకాలును చిన్నబల్ల మీదను, రెండవకాలును దున్నకువేయబడిన కాడికి తగిలించబడిన ఒక చిన్నబండి మీదనువేసి ఒకచేతితో కొరడాను, మరియొకచేతితో దున్నతోకను పట్టుకొనును. ఎట్టిపగములను వ్రుచ్చుకొనడు.

ఈరీతిగా ఆటాడబడుచున్నపుడు తోలువాడు తాను మోవట కాలుచేసిన బల్లను ధ్వనిఆగునట్లుగ బలమంతయుజూపి ఆబల్లను గ్రద్దుడు కొంచెము నీటిని బురదను తీసికొని తనచుట్టును ప్రిన్స్ ఆఫ్ వేల్స్ గౌను ఆకారముగా జలును. ఆప్పుడప్పుడు వాడు పడుదుండుటగలదాని భూమియంత బుడతో నీటితో కూరుకొని యుండుటచే దెబ్బమాత్రము తగులదు. ఆ చుట్టునున్నవారు ఒక్కొక్కప్పుడు కేకలువేసి అరచి నపుడు తోలువాడు కొన్ని చిత్రమైనపనులు చేయును. ఇటువంటి పెద్దపెద్ద ఆటలను చుట్టుప్రక్కలనున్న గ్రామములనుండి సుమారు నూరుజతల దున్నలువచ్చును. ఆ చుట్టు ప్రక్కల షాహుకార్లు రాకపోయినను తమదగ్గరనున్న దున్నలను మాత్రము తోలి పెట్టుదురు.

పర్లాకిమిడి దున్నలు, గేదెలు

గంజాంజిల్లాలో దేశలేక మందజాతి, పెద్ద కిమిడిజాతి, జిరంగిజాతి దున్నలు గలవు. ఈ జిల్లాలోని యితరభాగములలోనున్న దున్నల, గేదెలకంటె నీ పశువులు పొడవుగ బలముగ నుండును. అవి ముదురు బూడిదరంగు కలిగియుండును. జిరంగిజాతి బట్టెలకంటె కొంచెము నలుపుగ నుండును. వేడిమివంతగా భరించజాలవు. ఎంత బరువు వేసినను శాంతముగ ఆయాసము లేక లాగును.

జిరంగి గేదెలు, పెద్ద కిమిడిజాతి గేదెలు, పర్లాకిమిడిజాతి గేదెలంత పాల నీయవు. సామాన్యముగ ఈజాతి పర్లాకిమిడిలోనేతప్ప తడితరచోట దొరకవు. దున్నలు వ్యవసాయమునకు ముఖ్యమైనవి. ఆ ప్రాంతములోని ఎద్దులు దున్నలు లోగినంత బరువు లొగలేవు. పర్లాకిమిడి ఎట్టిటైతులు ఎద్దులకన్న దున్నలనే ఎక్కువగా నుపయోగించుదురు.

ఆ ఆ వ భా గ ము ప శు ప రీ క్త

పశువుల కాపరి

“ ముదమారగా దున్న మూపునగూర్చుండు
దొడ్డవారల యింటి బిడ్డవోలె
పచ్చికబీళ్లలో బశువుల బాలించు
ధరణినేలెడు క్షమాధవునిబోలి
బుట్టకు బంకంబువూసి యీతలగొట్టు
బ్రకృతి శాస్త్రజ్ఞనిభాతి దేలి
కోకిల కెదురు ‘కూ కూ’ యని కూయుచు
నటపించు మేటిగాయకునిమాడ్కి

కోతికొమ్మచ్చులును బిల్గోళ్లులాడు
సాటిలేనట్టి పిల్లవస్తాదురీతి
మురువుగొల్పగ గోచిని మూడిపెట్ట
కాలగతులెంచి పశువుల గాయు నతడు”

అడ్డులేనట్టి యానంద మనుభవించి
చింతలన నెట్టివో మది జేరనీక
హాయిగా గాలమునుబుచ్చు చనుదినంబు
ప్రభుతపచరించు బశువుల పాలకుండు॥

“ పల్లెటూరు ”

భారతదేశములో 8 లక్షల గ్రామములున్నవి. తెల్లవారునప్పటికి ప్రతిగ్రామము నుండి కనీసము 25 మందికి తక్కువగానుండ పిల్లలు పశువులను కట్టుబిప్పి మందలను బీడుధూములను, కాలువగట్టను, పాలములను తోలుకొనిపోయి స్వార్థాస్తమయము వరకు మేపుటో, కాపలాకాయుటో, కోతికొమ్మచ్చులాడుటో, గేదెలమీద నెక్కి స్వారిచేయుటో, మొండిమొలలతో కాలువలలో దూకి స్నానముచేయుటో కాల

యాపనము చేయుచుందురు. కనీసము 8 లేక 9 గంటలవరకు కాలక్షేపము చేయుచుండురు. ప్రతి కాపరికి ఒక తకిలీ యిచ్చి వడుదుట నేర్పిన ఆరగంటలో వచ్చును. పశువులను మేత్రుకొనుచు సరాగా ఆరగంటసేపు వడికిన గ్రామములలోని మంద బయళ్ళు, బీసీ తకిలీలమయమెహొవును. ఈరీతిగా మన దేశములో ప్రతిశాజు పశువులను కాచే కాపరులు ఒకకోటి ఆరువది లక్షలు లేలుచున్నారు. వీరంతా వడికిన నూలు ఖరీదు వేసిన దినమునకు పదిలక్షల రూపాయలు విలువగల నూలు లభించును. దీని సాలుగరి విలువ వీరి కోట్ల రూపాయలుండును. ఈ మొత్తములో సగముధర వేసికొనినప్పటికి 18 కోట్ల రూపాయల విలువగల నూలు సంవత్సరమునకు దేశ మొత్తముమీదగల కాపరులచేత గొడ్లకాపున భంగములేకుండ తయారుచేయి చువచ్చును. ఇందువలన వారి సరదావహుడ ఎట్టిభంగములేదు. ఎంత తక్కువ వడికినా సెలవు ఒక పాను సులభముగా వడుతుకొనవచ్చును. తన వుటుంగములోనివారికి యింక కొంత అందులోనుంచి ఈయ వచ్చును. ఈ గొడ్లకాపులంత బీదరైతులు, వ్యవసాయకూలీలు, హరిజనలయొక్క వుటుంగములైయున్నారు కాన తకిలీపద్ధతిని ఆచారములో పెట్టుదురుగాక.

కాపరి అవలంబింపవలసిన పద్ధతులు

పశువులను మేపు కాపరి తెలివి, చురుకైనతనము, పశువులయందు భూతదయ కలిగియుండవలెను. ఇకను దొంగతనము, దుభ్యాచములుగలవాడుగా నుండరాదు. గ్రామాలలోనుండు పశువులకాపరులు వాటిని విడచిపెట్టి హాయిగా పరుండుటయో లేక యేపనిమీదనో షికారులుచేయుటయో గలుగుదురడును. అప్పుడా పశువులు యిరుగుపొరుగు రైతుల పొలములలోనికి ఆచ్చటనున్న మేతను తినుచుండగా, ఆరైతు ఆ పశువును చాపగొట్టుటయో లేక ఎవరికి తెలియకుండ ఏ బం చెలదొడ్డిలోనో పెట్టుటయో, ఏ మార్గప్రదేశములకో తగుముటయో జరుగుచుండును. కొందరు నాకరులు పొలములకు తోలుకొని వెళ్ళి పాడిపశువులను వస్తులలో బాతులుకట్టి నూర్చుటయో లేక వరాకాలములో పొలములలో దమ్ముచేయుటయో లేక మేతకీరీ యే పొరం బోకలలోనో ఆటులిటు త్రిప్పి సాయంకాలమునకు యింటికితొలుకొని పోవుటయో కలుగుచుండును. కాబట్టి రైతులంతా తమ పశువులను కాయువారికి నరియగు క్రమ శిక్షణ నిచ్చుదురుగాక.

పశువుల వయస్సు కనుగొనుట

పశువుల వయస్సును పశువుల కోరపరిమూలమునుబట్టియు, వాటి పగడ్లనుబట్టియు కొమ్మలనుబట్టియు కనుగొనవచ్చును. ఒక సంవత్సరము లేక ఒకటిన్నర సంవత్సరము లేక రెండు సంవత్సరములు కలిగిన దూడలకు వాటి పరిమాణమునుబట్టియే వయస్సును కనుగొనవచ్చును. కొన్నికొన్ని పశువులు చిన్న వయస్సులోనే యుండవలసిన పరిమాణమునకన్న హెచ్చి పెద్దవయస్సుగలవానివలె కన్పట్టుచుండును. ఇట్టి విషయములు చాల

అరుదుగ నుండును. కాని అనుభవకారుల మాడలకు చూడగనే వానియొక్క పరిమాణమునుబట్టి వాటి వయస్సు కనుగొందురు.

కొమ్ములనుబట్టి పరీక్షించు సూత్రములు

పాడిశశువులయొక్క వయస్సు కనుగొనుటయందు మాత్రము వానియొక్క కొమ్ములే మనకు ముఖ్యాధారములు. కాని చాలాపశువులకు కొమ్ములను నగుట వలన వానియొక్క వయస్సును సులభముగా కనుగొనుట కష్టము.

పశువు పుట్టిన 1¹/₂ సంవత్సరము లేక 2 సంవత్సరములవరకు కొమ్ములు త్వరగా పెరుగును. తరువాత నెమ్మదిగా పెరుగుచుండును.

మాడుసంవత్సరములు వయస్సుచచ్చునపుడు కొమ్ముయొక్క మొదలునందు ఒక గుండ్రని చారవంటి వలయమేర్పడును. అప్పటినుండి ప్రతిసంవత్సరము ఒక వలయ మేర్పడును. ఆ వలయములు ఎద్దు కొమ్ములమీదకంటె ఆవుకొమ్ములమీద స్పష్టముగా కనపడును.

అయినను ఎదుయొక్క కొమ్ములూదమున్న వలయములసంఖ్య క్రింద కలిపిన యెడల దాని వయస్సును తెలిసికొనవచ్చును. పశువు కొమ్ములమీద నాలుగు వలయములుండిన దానికి రెండు కలిపినయెడల అరు అగును. కావున ఆ పశువుయొక్క వయస్సు 6 సంవత్సరము అగును. ఈ ధర్మముగా లెక్కించవలెను. కాని కొందరు బేగాండ్రు తక్కువ సంవత్సరములున్నవని తెలుపుటకు పశువుల కొమ్ములను చిత్రీకరించుదురు. కాట్టి బాగ్రతగా పరీక్షించి కొనవలెను.

పండ్లనుబట్టి పరీక్ష

పశువునకు సామాన్యముగ క్రింది దౌడలయందు 20 పండ్లును, పై దవువయందు 12 పండ్లును యుండును. క్రిందదౌడకు నుండుభాగముననుండు పండ్లకు కత్తెరపండ్లందురు. పై దవుడయొక్కయు క్రింది దవుడయొక్కయు వెనుకపండ్లకు దంతములందురు. కత్తెరపండ్ల సహాయముచేత పశువుయొక్క వయస్సు కనుగొనవచ్చును. ఆవుల పైదౌడయందు కత్తెరపండ్లుండవు. దూడకు పుట్టినప్పటి చిగళ్ళలోనుండి కొంచెము కొంచెముగా పాలపండ్లు కనపడును. క్రమముగా ఆ పండ్లుపోయి సిగమగు పండ్లు వచ్చును. సిగమగుపండ్లు పాలపండ్లకంటె పరమాణుమున పెద్దవిగ నుండును. పుట్టినపుడు దౌడయందు రెండుపాలపండ్లుండును. రెండవ వారమునకు 4ను, మూడవవారమునకు 6 ను వచ్చును. ఇట్టిక సెలలో 8 వచ్చును 6 సెలలవరకు ఈపండ్లు శుభ్రముగా సమావముగా నుండును. తరువాత రుగుమారి అరుగుట మొదలుపెట్టును. 8వ సెలలో మొదలునున్న రెండుపాలపండ్లు అరుగును. సంవత్సరమునకు 4 అరుగును. 15 సెలలకు 6 అరుగును. 2 సంవత్సరములకు 8 అరుగును. మళ్ళనున్న రెండు పాలపండ్లూడి క్రొత్తవి వచ్చును. 3 సంవత్సరములకు 4 ను, 4 సంవత్సరములకు 6 ను, అయిదు సం

శ్మరములకు రి పండ్లును వచ్చును. ఆచ్చటనుంచి మగల పండ్లుగూడును. ఈరీతిగా జరుగు పండ్లనుబట్టి వయస్సు కనుగొనవచ్చును.

ప్రాచీన ఋషుల బోధ

ఆప స్తంబమహాముని గోటాతులనుగూర్చి చెప్పుట.

ప్రథమా గౌరకపిలా ద్వితీయా గౌరపింగళా

తృతీయా ర క్తకపిలా చతుర్థా నీలపింగలా

మొదటిజాతి గౌరకపిల, రెండవజాతి గౌరపింగళ, మూడవది రక్తపింగళ, నాల్గవది నీలపింగళజాతి.

పంచమీ శుక్లపింగాక్షీ షష్ఠీతు శుక్లపింగళా

సప్తమీ చిత్రపింగాక్షీ అష్టమీ బభ్రురోహిణీ

అయిదవది శుక్లపింగాక్షిజాతి, ఆరవది శుక్లపింగళజాతి, ఏడవది చిత్రపింగాక్షి, ఎనిమిదవది బభ్రురోహిణిజాతి.

శ్లో॥ నవమా శ్వేతపింగాక్షీ దశమీ శ్వేతపింగళా

తాదృశాస్తే పృథ్వ్యాహః కపిలాస్తుప్రకీర్తితాః

తొమ్మిదవది శ్వేతపింగాక్షి, పదియవది శ్వేతపింగళజాతి. ఈరీతిగానే వృషభ ములకుగూడ కపిలాది జాతులుగా జెప్పబడినవి.

ఎటువంటి వృషభములతో పనిచేయింపరాదు.

పరాశరమహర్షి బృహత్పరాశరసంహితలో చెప్పుట.

నారంగం వ్యాధినంయుక్తం ప్రాణహీనంచ దుర్బలం

క్షుద్యుక్తం తృపితం శ్రాంత మనన్ద్యాహం నవాహయేత్.

అవయవముల లోపములు గలిగినట్టిదియు, వ్యాధిగ్రస్తమైనట్టిదియు, హీన ప్రాణము గలిగినట్టిదియు, బలములేనిదియు, అశిగొనినట్టిదియు, అలసిపోయినట్టిదియు నగు ఎద్దును కొనరాదు. పని చేయింపరాదు.

దృమైథన అవయవములు, సుడులుగల ఎద్దే శుభము నిచ్చును.

వామావరై ర్యామే దక్షిణపార్శ్వేచ దక్షిణావరైః

శుభదా భవన్త్యనదుహో జంఘాభి శ్చైర్భాక నిభాభిః.

ఎద అదను అయినప్పుడు వెలుగులోనయినా చల్లవచ్చును.

ఎడమవైపున ఎడమనుడి, వడివైపున వడినుడియు గలిగి లేడి పిక్కలవంటి పిక్కలుగల వృషభములు శుభము నిచ్చును.

వైడూర్యమల్లికాబుద్బుదేక్షణాః స్థూలస్థైర్యవర్మాణాః
పార్శ్వే భిరస్ఫుటితాభిః శస్తాః సర్వేషిభారవహాః.

వైడూర్యము, మల్లికము, నీటిబుగ్గవంటి కన్నులు గలవియు, స్థూలముగు కనురెప్పలును, బద్ధలుకొని మడిమలు గల వృషభములు మంచివి. ఇవి బరువులనుకూడ మోయును.

నాసికమీద ముడుతలుండుట మంచిది.

ఘ్రాణోద్దేశే సవళిః మార్జారముఖః సితదక్షిణతః
కమలోత్పలలాక్షాభః సువాంధి ర్వాజిత్యుల్యజవః.

నాసికమీద ముడతలుండినను, పిల్లిముఖమువంటి ముడతలుగలదియు, ఆముఖము వడివైపు తెలుపుగ నుండినదియు, కలువతామరపువ్వు, లక్కరంగుగలదియు, మంచి తోకగలదియు, గుట్టమువంటి వేగము గలదియు నగు వృషభము శ్రేష్ఠమైనది.

గుట్టముతో సమానమైన వడిగల వృషభము శ్రేష్ఠమైనది.

లంబై రస్త్వవక్త్రై ర్గోషోదరశ్చ సంక్షిప్త వంక్షణక్రోడః

జ్ఞేయోభారాధ్వసహో జవేశ్వతుల్యశ్చ శస్తఫలః

త్రేలాడు వృషణములు గలది, మేడియుదరమువంటి యుదరముగలది, సంక్షిప్తమైన తొడల సందులుగలది, రొమ్ముగలది, ఎక్కువ బరువులు మోయునది, చాల దూరము నడచునది, గుట్టముతో సమానమైన వేగముగలదియు నగు వృషభము మంచి లాభము కలుగజేయును.

పెద్దముఖముగల వృషభమునకు హంసయని పేరు.

సితవర్ణః పింగాక్షః త్రామ విషాణోక్షిణి మహావక్త్రః

హంసోనామ శుభఫలో యూధస్య వివర్ణః ప్రోక్తః

తెలుపురంగును, పచ్చని కన్నులుగలది, ఎరుపురంగు రొమ్ములు, రక్తపురంగు శీత్రములు, పెద్ద ముఖముగల వృషభమునకు హంస యని పేరు. ఇటువంటి వృషభము తన యజమానుని వేగముగా లక్ష్మీసంపన్నునిగ జేయును. ఆ యజమాని మందగూడ వృద్ధియగును.

నీరులేని పైరు నూనెలేని తలకట్టు.

భూమిని తాకు తోకగల వృషభము మంచిది.

భూస్పృగ్వాలధి రాతామ్రవంక్షణో రక్త దృక్కుకుదీచ
కల్మాషశ్చ స్వామిన మచిరా త్కురుతే పతిం లక్ష్యాః

భూమిని స్పృశించు వాలము, వృషభమునకు దిగువ మందర కాశ్యకుభ్యనుండు
సలమును, కిన్నులు, మూపురము, ఎరుపురంగుగ నుండు వృషభము యజమానునికి లక్షి
ప్రాప్తిని జేయును.

దేహమంత నొకరంగును ఒకకాలు తెలుపుగల వృషభము శ్రేష్ఠమైనది.

యోనా సితైక చరణో యధేష్టవర్ణశ్చ సోఽపి శస్త్రఫలః
మిశ్రఫలోఽపి గ్రాహ్యో యది వైకాంత ప్రశస్తోఽస్తి.

ఏ వృషభము యొక్క కాలు తెలుపుగానుండి శరీరమంతయు మరియొక రంగు
కలదిగా నుండునో ఆ వృషభము మంచి ఫలము నిచ్చును. బాగుగా తెలుపుగా నుండక
మిశ్రమ రంగుగా నున్నను శ్రేష్ఠమైనదిగా నుండును.

వృషభముయొక్క శరీర కొలతలు

పరిణామో వృషముఖా దుదరేతు చతుర్థణః
నకస్త్రిగుణోఽఛంతు సార్థత్రిగుణాదీర్ణతా.

వృషభముయొక్క ముఖమానముకంటె చతుర్థణము, ఉదరముయొక్క చుట్టు
కొలత, ముఖమానముకంటె త్రిగుణము, ముందరి డెక్కి మొదలు మూపురమువరకు
ఏత్తు సాఫు మూడున్నర గ లిగియుండవలయును.

సప్తతాలో వృషః పూజ్యో గుణై రేభి ర్యుతోయది
తస్యాశినచత్వైర్మందస్సు వోఢా హ్యంగసుందరః.

ఏడడుగులు ఉన్నతమైనను వైన చెప్పిన లక్షణములే, కలిగియుండినను, బొడ్డు
యొక్క చలనముచేత మందగమనము గలదియు, బరువు బాగుగా మోయునదియు,
అందమైన అవయవములు గలదియు

జాతికూర సుపుష్పశ్చ వృషభ శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే
త్రింశద్యో జనగంతావా ప్రత్యహం భారవాహకః.

ఇతర వృషభముల ధిక్కురించునదియు, బలిసినదియు నగు వృషభము శ్రేష్ఠము,
పూజనీయును నగును. ముప్పది యోజనములు ప్రతిదినము నడచునదియు

నూతిని నివు రక్షించితే నూయి నీపాట్లను రక్షించును.

నవతాల్పసుదృఢ స్సుముఖోష్ఠః ప్రశస్యతే
వృషస్యాష్టేసి తాదంతా చతుర్థేభ్యేలాన్మృతా.

తొమ్మిది ఆకుగుల పొడవుగలదియు, మిక్కిలి దృఢమైనది, యోగ్యమైన ముఖము పెదవులు గల పృషభము చాల మంచిది.

ఎట్టి వృషభములు మంచివికావు ?

వృషభోవ్యేవం సూలాతిలంబవృషణః సిరాతతక్రోడః
సూలసిరాచితగండః స్త్రిస్థానం మేహతే యశ్చ.

సూలమై మిక్కిలి వ్రేలాడుచుండు వృషణములుగలదియు, మందర జబ్బలమధ్య నరము లగపడుటయు, గండసల మవద్ద నరములు బడుటపడుటయు, మూడుచోట్ల మేహన మొనర్చునదియు,

ఎక్కువగా శ్వాసను పీల్చు వృషభము మందను మాపును.

మాఛారాక్షః కపిలః కరటోవా నశుభదో ద్విజన్యేష్ఠః
కృష్ణాష్టతాలుజిహ్వః శ్వసనో యూధన్య ఘాతకరః.

పిల్లిఃన్నులం టి కన్నులుగలవి, కపిలగంగుగలవి, నగు వృషభములు మంచి కావు. నలుపుపెదవులు, దోడలు, నాలుకగలవియు, ఉచ్చాస్యనశ్వాసములు తరచుగా విడచునవియు నగు వృషభములు మంచివికాక మందలనుకూడ మాపును.

పేద ఎక్కువగావేయు వృషభమును విడిచిపెట్టవలయును.

సూలశక్రకృన్మణిశృంగః సితోదరః కృష్ణసారవర్ణశ్చ
గృహజాతోఽపి త్యాజ్యో యూధన్య ఘాతకరః

విశేషముగ పేద వేయునవియు, కొమ్ములచివర ఉండవలె నుండునవియు, తెలుపురంగుల కడుపుగలిగి మిగిలిప శరీరము నలుపు ఎటువుగంగులు కలిగియుండునవియు నగు వృషభము లింటబుట్టినను విడిచిపెట్టవలయును. మందలనుకూడ పాడు చేయును.

నలుపురంగు మచ్చల వృషభముల కొనరాదు.

శ్వానుకళుషమృచితాంగో భస్మారుణనన్నిభో బిడాలాక్షః
విపాణా మపి నశుభం కరోతి వృషభః పరిగృహీతః.

లావులవి నెను లెగిలెం యావు నిష్పయోజనము.

దేహమందంతట నలుపురంగు పువ్వులువంటి మచ్చలుగలవియు, భస్మమువలె ఎరుపురంగులవియు, పిల్లికన్నులవంటి కన్నులుగలవియు నగు పృవభములు మంచి కావు.

యే చోద్ధరంతి పాదాఁ పంకా దివ యోజితాః కృతగ్రీవాః
కాతరసయనా హీనా శ్చ పృష్ఠత స్తే నభారసహః.

తోలునపుడు బుడలొనుండి లాగుకొనునట్లు కాశీకృష్ణునిదియు, చిక్కినమెడ గలదియు, భయస్వభావ మగు కన్నులుగలదియు, తక్కువ ఆనందముగలదియు నగు యెద్దు బరువులు మోయజాలదు.

మంచి గోవు లక్షణములు.

మృదు సంహతతామ్రాస్తా స్తనుస్పిచః తామ్రతాలుజహ్వశ్చ
తను హస్తోచ్చశ్చనణాః సుకుక్షయః సృష్టజంఘాక్షయః.

మృదువుగానుండి కలసిన ఎరుపురంగుగల పెదవులు, చిన్న పొత్తికడుపు, ఎరని దభుడలు, నాలుక, సన్నమై మృదువుగానుండి వాలక నిలుపుగానుండు చెవులు, మంచి కడుపును, సువ్వుమైన పిక్కలు.

ఆతామసంహతఖురా వ్యూఢోరస్కా బృహత్కరుద్యుక్తాః
స్నిగ్ధ శ్లక్ష తనుత్వగ్రోమాణః తామ్రతనుశృంగాః.

కొంచె మెరుపురంగు, ఒండొంటిలో కలిసియుండు డెక్కలు, విశాలమైన వక్షము, గొప్ప మూపురము, నురుపై మృదువై నూత్నమైయుండు చర్మము, వెండ్రు కలుగలవి, ఎరుపురంగుగల చిన్న కొమ్ములు,

తనుభూస్పృగ్వలధయో రక్తాంతవిలోచనా మహోచ్ఛ్వాసాః
సింహస్కంధా స్తన్వల్ప కంబళాః పూజితాః సుగీతాః

నవమనపుకు భూమిక తగిలీతగలవి తో, కొమ్ము ఎరుపురంగు దీపగల కన్నులు, ఎక్కువగా ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు విడుచునవి, సింహమువంటి వెన్నెముకగలది, పెద్ద కుత్తుక గండడోలు గల గోవులు శ్రేష్ఠములైవవి.

ఆక్షేపణగల గోవులు

సాసావిలరూక్షాక్ష్యో మూషకసయనాశ్చ సశుభదా గావః
ప్రచలచ్ఛిపిలవిషాణాః కరటాః ఖరసదృశవర్ణాశ్చ.

గొట్టెలపెంట యేడాది, ఆవుల పెంట ఆక్షేపణ.

బిరుగార్చును రక్తముగలిగిన నేత్రములుగలవియు, ఎలక కన్నులపంటి కన్నులు గలవియు, నగు గోవులు శుభముల నియత్రు. కదలుచున్న కొమ్ములు గలవి, చప్పి కొమ్ములుగలవి, కష్టముగ పాలు పితుకదగినవి, కాకి, గాడిదరంగుగలవి మంచివి కావు.

దశ నస్త చతుర్దంత్యః ప్రలంబ మండాననా వినతపృష్ఠాః

హ్రస్వస్థూల గ్రీవా యవమధ్యా దారితఖురాశ్చ.

పది, ఏడు, నాలుగు దంతములుగలవి, పొడుగుగానుండు నోరు, ముట్టెగలవి, పంగిన పృష్ఠభాగముగలవి, పొట్టిగాను స్థూమగానుండు గంగడోలుగలవి, నూత్న మగు నడుముగలవి, బ్రద్దలైన డెక్కిలుగలవి మంచివికావు.

శ్యామాత్మిదీర్ఘజిహ్వ గుల్ఫైరతితమభి రతిబృహద్భి ర్వా

లతికకుదః కృశదేహ నేష్టా హీనాధికాంగ్యశ్చ.

కపిలరంగుగలిగి మిక్కిలి పొడుగు నాలుకగలవి, పెద్దమూత్రముగలవి, పరి మా గముకంటె తక్కువ అంగముకలవియు నగు గోవులు మంచివికావు.

పశువునుకొని ఇంటికి తీసికొనివచ్చు చక్రము

లిధి	వారము	నక్షత్రములు
పాడ్యమి	—	—
విదియ	సోమ	స్వాతి
తదియ	బుధ	—
పంచమి	—	పునర్వసు
షష్ఠి	బుధ	—
సప్తమి	గురు	క్రావణము
దశమి	శుక్ర	ధనిష్ఠ
ఏకాదశి	—	—
ద్వాదశి	శని	—
చతుర్దశి	—	శతభిషము

ముక్కును కుట్టుట

తృతీయేఽహ్ని చతుర్థేవా యదైవోఽతా దృఢోభవేత్
తదా నసాతు భేత్తవ్యా నైవప్రాగ్ దుర్బలస్యచ.

దూడ దగ్గరనుంటేకాని వాలపశువు పనికిరాదు.

మూడవ దినమందుగాని, నాలుగవదినమందుగాని, వృషభము ఎప్పుడు బలముగా ఉత్సాహముగా నుండునో అప్పుడు ముక్కును వట్టవలయును. దుర్బలముగా నుండునప్పుడు వట్టరాదు.

నానావేధనకాలంతు ఖాదిరం వాధశ్చై శపం

ద్వాదశాంగుళకం కార్యం తద్జై స్త్రీణి సమేచవా.

మహ్న కట్టుటకు చంద్రకణ్ఠనైసను, ఇరుగుతుకణ్ఠనైసను పండ్రెండో గుళముల పొడవుగలదానిని ఉపయోగించవలయును.

పశువులను యాత్రలకు తీసికొనిపోవునపుడు ముహూర్తచక్రము

తిథి	వాము	సత్కర్తములు
పాడ్యమి	సోమవారము	పూర్వాభాద్ర కేవ పాదం
విదియ	మంగళవారము	జ్యేష్ఠ, ధనిష్ఠ
తదియ	—	—
పంచమి	బుధవారము	మృగశిర, రే.తి
సప్తమి	గురువారము	ఆశ్విని, విశాఖ
దశమి	శుక్రవారము	ఆశ్లేష
ఏకాదశి	శనివారము	—

గోక్రయవిక్రయ ముహూర్తచక్రము

ఈ దిగువ చక్రములోనున్న తిథులు, సత్కర్తములప్రకారము క్రయ విక్రయములు జరుపుటమంచిది.

తిథి	వారము	సత్కర్తములు	
పాడ్యమి	సోమ	హస్త	ఆశ్విని
విదియ	మంగళ	పుష్యమి	పునర్వసు
తదియ	బుధ	రేవతి	కృత్తిక
చవితి	గురు	జ్యేష్ఠ	మృగశిర
పంచమి	శుక్ర	ఆశ్లేష	ధనిష్ఠ

పశువుల పెడకు పెడకలరూపముగా కాల్పుట విహితమైనది.

పశువులను సంతరికు, యాత్రలకు తీసికొనివెళ్ళునపుడు ముహూర్తచక్రము

తిథి	వారము	నక్షత్రములు
పాడ్యమి	—	అశ్విని, భరణి, కృత్తిక
విదియ	సోమవారము	మృగశిర, ఆశ్లాద, పుష్యము
తదియ	—	—
పంచమి	మంగళవారము	పుష్యమి, ఆశ్లేష, మఖ
షష్ఠి	బుధవారము	—
సప్తమి	గురువారము	పూర్వాశ్లాద, హస్త 3 వ పాదం
దశమి	శుక్రవారము	—
ఏకాదశి	—	జ్యేష్ఠ, ఆహారాధ
ద్వాదశి	శనివారము	—
త్రయోదశి	—	మృగశిర, శరభిర, రేవతి

మంచి గోవు లక్షణములు

రల:—ఆంతపెద్దదిగ, ఆంత చిన్నదిగ నుండరాదు.

నొసలు:—విశాలముగ నుండవలెను.

కన్నులు:—సోమగానుండి మిగుల చిన్నవిగాగాని, చాల పెద్దవిగాగాని యుండక సామాన్యముగా నుండవలెను. గుంటలుపడక చక్కగా కనపడుచు శాంతి నూచకములయిన కళ్ళలుగలిగియుండుట మంచిది.

మెడ:—పొట్టిగ లావుగ నుండవలెను.

ముక్కు రంధ్రములు:—కోసుగా పొడవుగా నుండవలెను.

కొమ్ములు:—వెనుకవలిగి యుండవలెను. ముందువ పొడుచుకొనివచ్చిన కొమ్ములుగల ఆవులతోగూడ కొన్ని మంచియుండుటగూడ గలదు.

కాళ్ళు:—పొట్టిగ వంకరలేకుండ నుండవలెను. ముంగాళ్ళు వెడల్పుగలిగి కండ బట్టి యుండవలెను.

తోక:—సన్నముగా పొడవుగానుండి నేలమతగులునట్లుండవలెను. తోకచివర చక్కని పెద్దకుంచవలె పుచ్చుండవలెను.

వీపు:—మూపురముప్రక్క కొంచెము పల్లముగా నున్నను వీపు చదునుగా నుండవలెను.

వెండ్రుకలు:—సన్నముగా మెత్తగా నిగనిగలాడుచు నుండవలెను.

ఒక జతపశువులప సుమారు 60 చ|| అడుగుల వైశాల్యమువసరము.

శరీరము:—పాడవుగా నుండవలెను. తోకవైపు శరీరము మూపురమునకు సమానమైన ఎత్తుండవలెను.

తొంటి:—విశాలముగా నుండవలెను.

తొడలు:—ఒకదానికొకటి యొరనికొని పోయినట్లుండక విడిగా నుండవలెను. ఇట్లున్నచో మంచి పాదుగేర్పడును.

అవయవములు:—వదులుగా విశాలముగా నుండవలెను. దానిపై కండ వ్రేలాడుచుండవలెను.

పాదుగు:—పెద్దదియై ముందునుండి వెనుకవైపునకు చాలావరకు వ్యాపించి పెద్ద సంచివలె నుండవలెను. పాలుతీసినతరువాత పాదుగు పూర్తిగా మడతలు పడవలెను. మాంసపూరితములైన ఆనగా కండపాదుగులు అంత మంచివికావు. చూచుటకు అవి అందముగానుండును గాని పాల సంతగా ఈయజాలవు. కండపాదుగునుంచి పాలు తీసినతరువాత ముడుచుకొనినయెడల ఆ పశువు మంచిదికాదు.

స్తనములు:—నాలుగు సమానమగు దూరములో నుండవలెను. ముందువైపు స్తనములు వెనుకవారికంటె నిండుక పొట్టిగ నుండవలెను. మూడు, ఒకటి, చన్నులు గల భ్రశువులంత శ్రేష్ఠమైనవిగావు, కొరివి చన్నులుగలవానిని కొనరాదు.

ఈదిగువ స్వభావముగల అవులుకూడ మంచివి.

పాలిచ్చు ఆవు అందముగా శాంతముగా తగినంత ఓపికతో మచ్చికతో నుండును.

పాదురునవి బుసకొట్టునవి ఎగజేయుదును.

తొలుచూలు యీతయైన ఆవు చిరామగానుండును. లేత ఆవును కొనుటయే మంచిది. ఈయావు అయిదారు యీత లీనపుటికి ఆధర కమ్మనచ్చును. రెండవ ఈతకు పాల పెక్కువ యిచ్చును. ఈతలీన ఆవును కొనినచో సరిగా పాలీయక యీతలుడిగి పనికిమాలినదగును.

ఆవుల నేకరకములుగా పాలిచ్చును. కొన్ని నాలుగు మరికొన్ని ఎనిమిది సంవత్సరముల వరకు పాలనిచ్చును. నాలుగు యీతలుదాటినకొలది పాలుతగ్గును.

ఆవు వయస్సు పుద్ధియైనకొలది ఆహారమెక్కువగా తిని పాలు తక్కువగా నిచ్చును.

ముఖము, మెడ, భుజములు, తొంటి, కాళ్ళు వగైరా అవయవములమీద రక్షలు వేసిన ఆవులను కొనరాదు.

నెలలురాకమునుపే దూడలను పారకేయు పాడిపశువులను కొనరాదు.

వృషభముల కుండవలసిన విషయములు.

తల:—పెద్దిగా నుండవలెను.

చెవులు:—మృశువుగానుండి నిక్కబొడుచుకొని యుండవలెను.

కన్నులు:—అంత పెద్దవిగాగాక అంత చిన్నవిగాగాక మధ్యరకముగా నుండి లేడికన్నులవలె నుండుట మంచిది. రెండుకన్నుల మధ్యభాగము వికాలముగానుండి క్రమక్రమముగా ముక్కుగ్రంధములవరకు కొనలేరియుండవలెను. కనుగ్రంథు లోకుగా గాని మిడిగ్రంథుగాగాని యుండిక సాధుత్వము చురుకుదనము గలిగి చకచకలాడుతుండ వలెను.

ముక్కుగ్రంధములు:—పెద్దవిగానుండి తెరుచుకొనియుండవలెను.

దాడలు:—ఎరువురంగుకలిగియుండి దృఢముగా నుండవలెను.

కొమ్ములు:—సన్నముగా దృఢముగా నుండవలెను.

మూత్రరము:—పెద్దిగానుండి పురుషచిహ్నము కలిగించునదిగాను, మధ్య వీపా వలె గుండ్రముగా నుండవలెను.

మెడ:—బలముగలిగి తలవంచినపుడు కాలువలె నుండవలెను. ఇంకను పొట్టిగ లావుగ దృఢముగా నుండవలెను.

వక్షసలము:—వికాలముగా నుండవలెను.

నాలుక:—నన్నముగా కాంతిగా నుండవలెను.

చర్మము:—నునువుగా నుండవలెను. మూత్రరము మొదలు తోకముడివరకు మిట్ట పల్లములలేక సమానముగా నుండవలెను.

కాళ్ళు:—నాలుగు పరచగానుండి గట్టి ఎముకలు గలిగి యుండవలెను. తొడలు బలముగలిగి నరములతో కూడియుండవలెను. డెక్కలు కఠినముగను నలుపు గను గుండ్రముగ విడివిడిగ నుండవలెను.

తోక:—ధూమిపైకి వ్రేలాడునదిగ నుండవలెను.

గంగడోలు:—చిన్నదిగా నుండవలెను.

రంగు:—తెలుపుగానుండి మూత్రరము కొంచెము నలుపురంగుగా నుండవలెను. తెలుపురంగులవి శ్రేష్ఠమైనవి.

కోడె లక్షణములు

మెడ:—కురచగా బలముగా నుండవలెను.

ముక్కుగ్రంధములు:—కాంతిగా నుండవలెను.

కన్నులు:—వికాలముగా నుండవలెను.

నొసలు:—వెడల్పుగ నుండవలెను.

చర్మము:—శుక్తుకక్రిందనుండి క్రింది పొట్టవరకు గంగడోలు వదులుగా నుండవలెను.

గేదెకుండవలసిన లక్షణములు.

తల:—చిన్నదిగా నునువుగా కండగలిగి యుండవలెను.

నొసలు:—విశాలముగా నుండవలెను.

కన్నులు:—చిన్నవిగా సొగసుగా నుండవలెను.

వెన్ను:—లోతుగా నుండవలెను.

కాళ్ళు:—వెనుకకాళ్ళకంటె ముందుకాళ్ళు పొట్టిగా నుండవలెను.

కడుపు:—లోతుగా విశాలముగా నుండవలెను.

తోక:—సన్నముగా నుండవలెను. వెండ్రుకలు నలుపుగా బిరుసుగా నిక్కబొడుచుకొని యుండవలెను.

స్తనములు:—సమానముగ దూరములో నుండవలెను. పాలనరములు స్పష్టముగా కనపడవలెను.

కొమ్ములు:—పశువు నిలుచున్నపుడు మనకు దానిమీద నీరుపోసినయెడల దాని ముందుకాళ్ళ డెక్కలమీద ఆ నీరు పడినట్లు అడ్డముపెచ్చునంతవరకు వంకరలిరిగి శరీరము నానుకొనియుండవలెను.

తోకక్రింద గుదసానముపైన గుండ్రని కణతులవలె కనిపించిన గేదెను కొనరాదు. వివిధరంగులతో కూడియుండు పొడుగుగల గేదెను కొనరాదు. భుజము పైభాగమున గుంటగానున్న గేదెను కొనుట మహాదోషము.

దున్నకుండవలసిన లక్షణములు.

తల:—పొడవుగ బరువుగ నుండవలెను.

మూత్రము:—చిన్నదిగానుండి పక్షస్థలము విశాలముగా నుండవలెను.

కాళ్ళు:—పొట్టిగ, బలముగలవిగ లావుగ నుండవలెను.

శరీరము:—పొడవుగ మిక్కిలి బలముకలిగి యుండవలెను.

కొమ్ములు:—నిలుచున్నపుడు మనము దానిమీద నీరుపోసినయెడల దాని ముందు కాళ్ళ డెక్కలమీద ఆనీరు పడినట్లు అడ్డము పెచ్చునంతవరకు వంకరలిరిగి శరీరము నానుకొనియుండవలెను. వందెడున్నలను కొనవలెనని వాని కొమ్ములను చూచి కొనవలెను. వాని కొమ్ముల అందమే శుభలక్షణమని గ్రహించవలెను. కొమ్ములు

ఎద్దునకు తోషము కలిగియుండుట ముఖ్యలక్షణము.

రెండును సమానమైన పొడవుగలవై వెనుకవ వంగి వారియొక్క రెండు మొసలు ఒక దాని నొకటి ఎదురుగా నున్నయెడల మంచిలక్షణమందురు. నాలుక బయటపెట్టి త్రిప్పుదానిని పామునాలుక యందురు గాన కొనరాదు.

ఆక్షేపణగల లక్షణములు

1. ముఖమును నాగలివలె వంచుకొనియుండు పశువును కొనరాదు. పాటుపడక యజమానికి నష్టము కలిగించును.

2. పశువు నిలబడి కాళ్ళు ఎత్తిఎత్తి ముందువెనుకలకు ఊగుచుండునది యింట నున్న మహాదోషము. పశుకాలకు కీడు.

3. పశువు నిలబడి ఎడమ, కుడిప్రక్కలకు తలను అడించుచు ఊగుచుండును. శ్లాఠిగా ఏప్రక్కకు ఊగిచను యజమానికి నష్టమేగావండ పశువీడ యుండునని హితవుహర్షి తెలుపుచున్నాడు. దీనినే ఆసుపోయుట యందురు.

4. తోక క్రింద గుడ్డస్థానమునకు దగ్గరగా రెండువైపుల మాంసము అధికముగ కూడుకొనియుండు గ్రంధులవలె కనిపించుదానిని కొనరాదు. ఇట్టిది యజమాని నుఖ సంపదల సరింపజేయును.

5. పశువు అంగిలి నలుపుగ నున్నయెడల మహాదోషము. అట్టిదానిని యింట నుంచరాదు. అంగిలి ఎరువుగానుండి ప్రక్కల నలుపురంగుగానున్న ఆక్షేపణలేదు. అంగిటిమధ్యగా నలుపుగానున్నను మహాదోషము.

6. పశువునోటినుండి ఎల్లప్పుడు నాలుక బైటికి పోనిచ్చుచు లాగుకొనుచు అడించు నది ఆశుభమును కలుగజేయుటయేగాక యజమాని ఎంత సిరిసంపదలతో తులతూగునో అంత దరిద్రుడగును. సమస్తముఖముల పోగొట్టును.

7. విషయిన ధ్వని విన్నను వాద్యములు విన్నను నీలిరంగు గొడుగు చూచినను బెదురునట్టి ఎద్దును శత్రువులుకూడ కొనరాదు. ఇట్టిది యజమానికి నుఖము నీయకపోగా కష్టముల కలుగజేయును.

8. లేడికడుపునంటి కడుపుగలది ఎక్కువగా పాటుపడును. కొని బలమురాదు. శక్తిలేనిదిగా నుండును. గాన యిట్టిది మధ్యరకముగా నెంచవలెను.

9. కొంగ కాళ్ళవలెయుండు పశువు వికృతాకారముగా నుండును. సత్తువ తక్కువగా నుండి సడక మ దముగా నుండును. ఇదియును మధ్యమ రకమే.

10. కాళ్ళ పొడవు పక్కలల ఎద్దు బూరుగానుండి పనికేయబోలుదుగాన కొన రాదు. ప్రేమించు వృద్ధులుగలది సడదునపుడు వృషగాములు ప్రేలాడుచు కొట్టుకొను చుండుటచే బలము తక్కువగా నుండును గాన కొనరాదు.

11. కేదెలమిద ఎమ్మనప బలమురాదు. ఆత్మవశ చూడనైన చూడదు. మనస్సు స్థితిమితముండదు. పని సరిగా చేయదు. ఇట్టిదానిని దొడ్డిలో నుంచరాదు.

12. ఏ వ్యవధియు మాఖియు వెడల్పుగ నుంచుకొ ఆట్టిది పొందుదునని గ్రహించ వలెను.

13. గుట్టపు రొమ్ముగల వ్యవధియు ఆందహీనముగ కొంచెము బలహీనముగ నుండి తన్నును. పశువు వెన్నుపూసలు పంగివయెడల సర్వవలేందై పనిలో నుండముగా పోవును.

14. కాళ్ళు ఈడ్చుచది నడకసాగక మిగుల నుండముగా పోవును.

15. ఏ పశువు చెవులు మిక్కిలి పెద్దవిగా నుండునో ఆట్టిది సోమరిగ తక్కువ నడకగలదిగ నుండి పనిచేయజాలదు.

16. లోకవెండ్రుకల వచ్చు అధికముగనుండి చిన్నచెవులుగల పశువు నీరిసంప దలు కలుగజేయును.

17. ఏ ఎద్దునకు పిల్లిగిట్టలు నడచునపుడు కాలికి కొట్టుకొనుచుండునో ఆట్టిది గిట్టలతానిడివలన రక్తము కారుచుండును. ఇట్టిదానిని ఎవరు కొనరాదు.

18. అన్ని ఆవయవములు శరీరము గట్టిగానుండి పొడవు తక్కువగానుండు పశువు మిక్కిలి బలముగలదై సమస్తమగు పనిపాటలయందు చేసొందును.

19. ఏవశువుయొక్క నొసలు వెడల్పు వుష్టిగానుండునో ఆట్టిపశువు రూపము బలముగలదిగా నుండి మార్గమున మహావేగమున పోవును.

20. లేడికన్నులుగల పశువు మంచదికాదు. గచ్చకాయ, గోశోచనము, పొగ గలసికట్టి రంగులుగల కన్నులు ఆశుభమును కలుగజేయును.

21. ఒకకన్ను గచ్చకాయరంగు మరొకకన్ను శ్యామ లేక గోశోచనపు రంగు గల కన్ను రెండింకన్ను నలుపుకొంగుగనున్న యెడల ఆక్షేపణ. ధనధాన్యముల సరింప జేయును.

22. పువ్వులేనీవ కాయకాచిన కన్ను గ్రుడ్డుకొరివ కన్నులుగలవి జరుముగా నుండవు. పెల్లకన్నుగల దానిని విడిచిపెట్టుము. కనుగొలువలు తెరువు నలుపు రంగుగా నున్న మహాదోషము. కనురెప్పలు నలుపు తెలుపురంగు కలసియున్న ఎద్దు అపకారి యని తలంచుము. ఏనుగు కన్నులవంటి కన్నులు (నూక్కుమగు కన్నులు) గలది పొడ చును. దీని సేత్రములు కొంచెము ఎరువుగానున్న మహాక్రోధము, చురుకుగలదిగా నుండును. ఈ లక్షణములుగలవి శుభము ఆశుభములగూడ కలుగజేయును.

23. గిట్టలు వ్యాపించినకొలది పంగిగిట్టలుగా నుండును. ఇట్టిది నడక నుండ ముగానుండి పుట్టుచుండును. ఆక్షేపణయే.

24. గిట్టలు వెడల్పుగనుండి వంకరలు తిరిగి యుండినయెడల శక్తిలేనిదిగ నుండును. పలుచని గిట్టలది బలములేనిదిగా నుండి ఎండలో ఇసుకమీద నడువజాలదు. అరిగిన గిట్టలది పుండ్లుపడును. తెలుపు ఎరుపు పింగళరంగులు కలసిన గిట్టలుగల పశువు పనిచేయజాలదు.

25. పశువు నడచునపుడు ముందు అడుగునకంటె వెనుకఅడుగు ముందునకు వేయుచు నడచుచుండినయెడల అప్పు చాలామంచిది. నీలిపోయిన గిట్టలుగలది పైకి లేచిన గిట్టలుగలది మంచిది. సగముగిట్టలుగల ఎదు సరిగా నడవజాలదు. గిట్టలనుగచ్చి నడచునది అంత మంచిదికాదు. కలిసిపోయిన గిట్టలుగలది పనిచేయజాలదు.

కొమ్ముల శుభాశుభ లక్షణములు

1. కిరీటమువలె కొంచెము వెనుకకు వంగిన కొమ్ములు గల ఎద్దు అతివేగముగా నడచును.

2. నూదికొమ్ములుగలది శక్తిగలదిగా బాగుగా పోట్లాడునదిగ నుండును.

3. కత్తెకొమ్ములు, లావుకొమ్ములు, గిన్నెకొమ్ములు, భుజువగా ప్రక్కకు వాలినకొమ్ములు, తెలుపురంగుకొమ్ములు, నలుపురంగుకొమ్ములు, చిలికంగు కొమ్ములు, రాగిరంగు కొమ్ములు, క్యామలరంగుకొమ్ములు, ఒంటెమచ్చకొమ్ములు, వెనుకకు వంగిన కొమ్ములు, గొట్టెకొమ్ములు, ముఖమువైపునకు వంగియుండుకొమ్ములు, లేడికొమ్ములు, ముందునకు వంగియుండుకొమ్ములు, లేడికొమ్ములు ముందునకు వంగినకొమ్ములు మొదటిలో 25 అంగుళాల పొడవుగల కొమ్ములుగల ఎద్దులు యజమానులకు శుభఫలముల నిచ్చును.

4. పెద్దవిగ పొడవుగ నిలువుగనుండు కొమ్ములుగల వృషభమునకు త్వరలో ప్త్యము వచ్చును. చూడుటకు అందహాసముగ నుండును.

5. ఒక కొమ్ము ఆకాశమువైపునకు రెండవకొమ్ము ముందుముఖమువైపునకు యుండుదానిని మెంటి కొమ్మునందురు. దీనిని కొనరాదు. యజమాని సుఖసంపదల నభివక్షేయను.

6. ఒక కొమ్ము స్వర్ణమువైపునకు రెండవకొమ్ము పాతాళమువైపునకు అనగా పైకి క్రిందికి జూచుచున్న కొమ్ములుగల ఎద్దు ఆశుభము గలిగించును. ఏరైతె తన ఇంట నుండుకొనునో ఆ రైతునకు దుఃఖము కలుగజేయుటయేగాక సకల ధనములు చోరులు అపహరించుదురు.

7. ముందుకువంగిన కొమ్ములుగలది పనికిచాలినదగును. త్వరలో మునలిదగును. దీనిపండ్లు గిట్టలుకూడ త్వరగా అరిగిపోవును. ఇది ఆశుభమును కలిగించును.

8. ఒకకొమ్ము చిరిగినెదు నాధ్యక్షము.

కొన్ని యావులు విస్తారముగా తిండితినె వాలు స్వల్పముగా నిచ్చును.

9. ఒకకొమ్మ పుట్టి రెండవకొమ్మ పుట్టకపోయిన ఎద్దు ఆశుభము కలుగ జేయును.

10. కొమ్మలుపుట్టక బోడిగానుండు ఎద్దు అంగహీనము గలదిగాన కొనరాదు.

11. కొమ్మలపైన పంగకలగానున్న ఎద్దును కొనరాదు. మహాదోషము.

12. పగిలినకొమ్మలుగలవి వ్యాధులు పుట్టునుగాన చికిత్స చేయవలెను.

13. ఎద్దుగాని బ్రద్రెగాని రాత్రింబవళ్ళు కొమ్మలను గుంజలకు మేపలకు కొట్టు నది ఆశుభము.

14. కొమ్మలుచివర తెలుపురంగుగలది మహాదోషము కలుగజేయును.

15. పెద్దకొమ్మలుగలది ఒకటి వెనుకకు మరొకటి ముందుకు పంగిన కొమ్మలు గలది, ఎడమచెవిమీదకు వ్రాలినకొమ్మలుగలది, పాట్టెలుకొమ్మలుగలది, ఒకటికొమ్మ గలది, ముఖముమీద మధ్యగానుండు కొమ్మలుగలది, మూపురముమీదకు వాలినకొమ్మలు గలది, పగిలినకొమ్మలుగలది, పంకరకొమ్మలుగలది, పక్షులు నిద్రించుటకు వీలుగానుండు కొమ్మలుగలది ఆ యా యజమానులకు పలువిధముగా నష్టకర్తలు గలుగునని ఒక సంస్కృత పశుశాస్త్రము తెలుపుచున్నదిగాన తెలియవలెననినది.

16. సశువులకొమ్మల చివరభాగము తెలుపుగానుండి పొట్టురాలుటయు కొమ్మల మొదటిభాగమునగాని చివరనుగాని పేళ్ళుగా చీలికలుగా పగిలి రక్తమువచ్చిన వాటిని కొనరాదు.

17. ఒకకొమ్మ తోలుకొమ్మగానున్నను కొమ్మనుంచి మూతిభాగమువరకు కాటుకరంగు చారలుండినను అక్షేపణయే.

వన్నెలనుబట్టి శుభాశుభ లక్షణములు

1. ఏవృషభమైనను ఒకకాలు తెలుపు శేహమందయు తదితర రంగులతో కలసి యున్న యజమానికి శుభము కలుగజేయును. ఎవ్వన తెలుపుగా నుండక మిశ్రమ వర్ణముగా నున్నను ప్రకృతమైనదిగా తలంచవలెను.

2. కలువరంగుగలది, తెలుపురంగుగలది, నువ్వుబియ్యము కలిసిన రంగువలె మిశ్రమముగా నుండునది తన యజమాని మందను వృద్ధిచేసి లక్ష్మీసంపన్నునిగా జేయును.

3. సగభాగము బిలిరంగు సగభాగము తెలుపురంగుగల ఎద్దు తనకుండు దోషము లన్నియు నశించి సకలశుభములను కలుగజేయును.

4. అన్ని ఆవయవములమీదను తెలుపురంగున్న పశువు శుభము కలిగించును. శరీరమంత తెలుపుగానుండి పసుపురంగుగల వెండ్రుకలు కొన్నియున్నయెడల అట్టి పశువు దున్నునపుడుమాత్రము మందమతిగ నుండును.

కొన్నియావులు తిన్నితిండిలో చాలాభాగము పాలుగామారును.

8. తోకక్రింద గుదస్థానము వరకు నీలిరంగువలె నున్నయెడల శుభమునిచ్చును. నేత్రములకు నాలుగుప్రక్కల కాటుకరంగు వెండ్రుకలున్న పశువు బలముగలదిగా నుండును.

9. కాటుకరంగు, నీలిరంగు కలిగి నూత్నరోమములుగల ఎద్దు బల పాధికముగలదిగా నగును.

10. ఏడువరచలు, ఏడుఅవయవములలో నలుపురంగున్న ఎద్దు జయము గలిగిండును.

11. పనుపుపచ్చరంగు వెండ్రుకలుగల ఎద్దు చురుకుదనము కలిగి యుండును.

12. నోసలునుంచి ముక్కురంధ్రములవరకు ఒకవిధముగా ఆయుధమువలె గీతగా రంగున్నయెడల మంచిది.

13. శరీరమంతా తెలుపుగానుండి తోకమాత్రము నలుపురంగుగా నున్నయెడల అధికముగా పాలుపడును.

14. శరీరమంతా ఒకరంగుకలిగి తోకమాత్రము ఎరుపు రంగుగా నున్నను మంచిదియే.

15. సగము ఎరుపు సగము తెలుపు కలసిక రంగుగల ఎద్దు శుభమును కలుగ జేయును.

16. శరీరమంతా తెలుపుగ నలుపుగ మచ్చలున్న ఎద్దుకూడ మంచిదియే. వీపు మెడ, తోక నలుపురంగుగానున్న వృషభము శురుకుగా నడచును. అలసటయుండదు.

17. తెలుపు, నలుపు రంగుగల ఎద్దు మధ్యముగా నుండును. ఎక్కువ ఎరుపు, ఎక్కువ తెలుపు రంగుగలది సోమరితనముగా నుండును. చిలుక కంతమునందున్నచూడిరిగా తోక వెండ్రుకలు రెండువరుసలున్న ఎద్దు మహాదోషము.

18. వస్తురంగు పువ్వులుగలది, గజబట్టగలది చురుకుగనో మందముగనో యుండును. శరీరమంతా పంచరంగులున్న ఎద్దు మధ్యము. గొట్టెరంగుగలది అశుభము. కాకిరంగుగలది దోషము. పువ్వులవలె మచ్చలుగలది మంచిది. కంచురంగు గలది బంగారుఛాయగలది శుభముల నిచ్చును. శరీరమంత బంగారురంగు కలిగి పాల వలె తెలుపుమచ్చలున్న ఎద్దు చాలా మంచిది. తొటిపైలది మధ్యము. కట్టిబట్టి, పాలబట్టి, గజబట్టి, ఎరుపుబట్టి శుభముల కలుగ జేయునని వృషభవైద్యులము తెలుపుచున్నది.

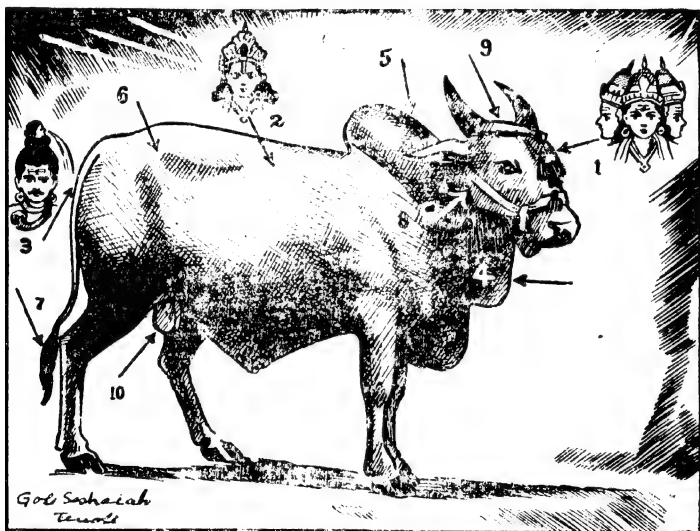
షరా:—కాస్త్రాధారములేపండ వివిధరీతులుగా రంగులునడకలు స్వంతపేర్లు పెట్టి కొందరు వృద్ధులచేత వైద్యులు పద్యకావ్యముగా వచనముగా వ్రాయుచున్నారు. ఇట్లు వ్రాయుట పొరబాటు. వైద్యపద్ధతులలో అనుభవముండవచ్చునుగాని కాస్త్రాధారము లత్యుసరములని గ్రహించవలెను.

కాయజొన్న మేనే తోడెవ కైలాసము కావలెనా.

సుశ్ల ప రీ క్ష

శుభమును కలుగజేయునవి

రానురాను సుశ్లనుగూర్చి రైతులలో చాలామందికి సమ్మకము తగినది. కాని ప్రాచీన పశువైద్య సిద్ధాంతముల ననుసరించి సుశ్లను పరీక్షించి తీసికొనుటయే మంచిది. ఈదిగువ నూదించు సుశ్లను శాస్త్రానుసారముగా తెలిపితినిగాన ఇష్టమున్నవారు అమలులో పెట్టుటనుచుంది. ఆనవసరపు తర్కములుచేయక మికాంతవరకు సమ్మకముగలదో అంతవరకే ఆచరణలో పెట్టునుని నా ఆభిప్రాయము.

సుశ్లను తెలుపుచిత్రము

1. సానపునుడి 2. ధాన్యపునుడి 3. అసనపునుడి 4. కవ్వపునుడు 5. మూపునుడి 6. నగరానుడు 7. గొలుసుకట్టునుడి 8. లక్ష్మీనుడి 9. భాషికపునుడి 10. అసనపునుడి.

1. సానపునుడి (బ్రహ్మనుడి)

దీనినే బ్రహ్మనుడి యందురు. పశువు కొమ్ములకు నాలుగైదు అంగుళముల దిగువగా ముఖమందు ఈనుడి యుండును. ఈనుడి నొసటియందుండుటవలన సానపు

తన బంతువుల గొప్పచెప్పుకొను వాడవ్వడును వానియెడల ప్రూరముగా నుండదు.

కుడి లేక తావునుడి యని పేరువచ్చినది. ఈకుడిలేకుండ ఇతరసుళ్లున్నను అంత మంచిది కాదు. ఈనుడి లేకుండనుండు వృషభమును చూచినను వితంతువుముఖము చూచినను ఒక్కటియేయని తలంచవలెను. ఈనుడియున్న పశువు యజమానికి సర్వసంపదలు సమకూరును.

2. ధాన్యపునుడి (విష్ణునుడి)

పశువు మూపురము వెనుకభాగమున కొంచెము మారములో (అనగా 12, 14 అంగుళములలోపల) వెన్నెముక భాగము తొలగక ముందుచూపులో ఈనుడియుండును. గంతకట్టునకు వెలుపలభాగమునను, వెన్నెముకకు ఒకప్రక్కను ఈనుడియున్న మధ్యరకమని గ్రహించవలెను. ఈనుడిగలవిడ్లు యజమానికి సవ్యాభివృద్ధి, కుటుంబవృద్ధి కలుగును.

3. ఆననపునుడి (మహేశ్వరపునుడి)

వృషభముయొక్క ఆననపు అడ్డవిముకనుంచి 4 లేక 5 అంగుళములకు దిగువగా ఈనుడి యుండును. ఈనుడి యుండుటవలన యజమానివంశము నదివలెపొంగును.

వృషభమునకుండు ఈ మూడుసుళ్ళు భాగములలోను బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరుల లెల్లవుడు నుండురనియు, అట్టివిదును కొనినరైతు కనకధన వస్తువాహనములతో కుల తూగుచుండుననియు అందుచేతనే శివుడుకూడ ఈసుళ్ళుగల వృషభమునే ప్రేమించె ననియు ప్రాచీన ఋషీశ్వరులు తెలిపిరి. ఈ మూడునుడులలో ఏఒకనుడి లేకపోయినను కొనరాదని ప్రాచీనశాస్త్రములు తెలుపుచున్నవిగాన నా యభిప్రాయముకూడ నంతియేయని తెలుపుచున్నాడను.

4. కవ్వపునుళ్ళు

వృషభము రొమ్మభాగమునకు దగ్గరగను, గంగడోలునకు ఇరువైపులను కవ్వపు ఆకారముగా ఈసుళ్ళుండును. రెండువైపుల నుండుటమంచిది. కుడివైపున ఒకనుడి యున్న (కుడినున్న కూర్చవచ్చును) కొనవచ్చును. ఎడమవైపున నుడియున్న (ఎడ్డునకు మోసమని) మంచిదికాదని తెలిసికొనవలెను. ఈసుళ్ళు ఏప్రక్కనున్నను ఆక్షేపణలేదని కొన్ని శాస్త్రములు తెలుపుచున్నవి.

5. మూపు నుడి

మూపురమునకు ముందుభాగమునగాని, వెనుకగాని, చివరగాని నుడియున్న మూపునుడియని పేరు. అచ్చట వర్షపునీరు ఆద్రుమిచికి జారునట్లు నుడినిలిచియుండిన అట్టిపశువు త్రోక్కినధూమి చక్కగా ఫలించును.

ఏదో తెగులు రాబోవువని తలనుంచి తోకవరకు వాతలు పెట్టుట క్రూరము.

6. నగారానుళ్లు

పశువు కడపటి బరిఎముకకు పైగా (గంఠలోపల) వెన్నుపూసకు రెండువైపుల రెండుసుళ్ళున్నయెడల నగారానుళ్ళని పేరు. అక్షేపణలేదు. ఆసనము మధ్యభాగమునను కాళ్ళ, చంకలలోను నుడులున్న మంచిది.

7. తెంపులేని రోమములు.

తోకనుట్టునంచి మధ్యభాగాని చివర వరకుగాని తెంపులేకుండ రోమములు ఎదుర్కొనియున్న గొలుసుకట్టందురు. ఈ నుడిగల పశువు యజమానికి జయము గలుగును.

8. లక్ష్మీసుడి.

గంగదోలునకు కొంచెముపైన, మెడకొకప్రక్కను ఈ నుడి యుండును. ఇట్టి నుడిగల పశువు యజమాని సకల భోగముల ననుభవించును. లక్ష్మీయను దేవత మహిమ ఎల్లరకు తెలిసిన విషయమే. ఇట్టి పశువులు ఆరుగుగా లభించును.

9. భాషికపు చుక్క

పశువు నొసటిభాగమునందు స్థానపునుడి పైసగాని క్రిందగాని నెమలికన్నువలె ఒకదానిపై నొకటి దొంతరగా నిలువుగా నుండును. దీనినే భాషికపుచుక్క అందురు. ఈ చుక్కగలది సర్వసౌఖ్యముల ననుభవించుటయేగాక తన యజమానికి గూడ సర్వ సంపదల గూర్పును. వీటినే దొంతరినుళ్లందురు.

10. ఆసనపునుడి.

ఆసనమునంచి వృషణములవరకు నుండు భాగములో ఒకనుడియుండును. దీనినే ఆసనపునుడి యందురు. ఈనుడియున్న యజమానికి జయము గలుగును.

అశుభమును కలుగజేయునవి.

1. తొండపరీసుళ్ళు

తోకనుట్టపైభాగమునగాని క్రిందభాగమునగాని, రెండువైపులలో ఒక ప్రక్కగాని రెండుప్రక్కలనుగాని ఈ తొండపరీసుళ్ళుండును. పైభాగముననున్న తొండనుడి యనియు క్రిందిభాగముననున్న పరీకనుడియనియు అందురు. ఇవన్నియు అక్షేపణగలవి.

తోటకు వర్షము, దూడకు గడ్డి.

5. ముక్కంటి సుడి

ఈ సుడి నొసటిభాగమున మాడు కొణములు గలిగియుండును. దీనినే కిన్నె యొక్క మాడవనేత్రమందురు. ఈ కన్ను తెరచిన అన్ని వస్తువులు భస్మమైపోవునట. కాబట్టి ఇట్టి యెద్దను యెవరును కొనరాదు.

6. బొడ్డుసుడి

బొడ్డుభాగమున సుడియున్న ఆక్షేపణలేదు.

7. భాషికపుసుడి

నేత్రములకు పైభాగమున నొసటియగు భాషికపు ఆకారముగానుండును. స్థానపుసుడికి రెండంగుళముల దిగువగా అడ్డముగా ఒకటి లేక రెండు సుళ్లుండును. ఈసుడిగల ఎద్దునుకొనిన రైతుకు భార్య : యోగముగాని భార్యను తెచ్చుకొనుటగాని జరుగును. వివాహముకానివారు కొనవచ్చును.

8. గాడిసుళ్లు

పెడప్రక్కన సుడియున్న కందముడియనియు, రెండువైపులనున్నదా వెననుళ్ల నియు, గంగడోలునకు క్రిందిభాగమున సుళ్లున్న గాడి సుళ్లనియు, రొమ్మునకు ఒక వైపున వెండ్రుకలతోగూడిన ఒక సుడియున్న కప్పపుసుళ్లలో ఒక రకమనియు చెప్పుదురు. ఇన్నియు ఆక్షేపణయేయని తలంచవలయును. ఎదరాలకు రెండువైపుల గాని ఒకవైపునగాని తుడిభాగమునందున్న సుడియున్నవనిచిది. ఎడమవైపున్న ఆక్షేపణ.

9. కత్తెరసుళ్లు

పశువు ఆసనమునుంచి వృషణములవరకు పొడవగు ఈనవలెనుండును. ఈ యీనె అటునిటు తొలగకనుండిన మంచిది. ఈ యీనెకు రెండువైపుల రెండుసుళ్లుండి రెంటి యొక్కచూపు ఈనెకు అడ్డువచ్చినట్లు కన్నట్టిక కత్తెర సుళ్లుండురు. ఇవికూడ ఆక్షేపణ యని గ్రహించవలెను.

10- గూటపుసుళ్లు

పశువు ఆసనమునకు రెండువైపులనుండు మొరడుల వెలుపల గూటపుసుళ్లుం డును. కొన్నిటికి ఒకవైపున మాత్రమే యుండును. ఇవన్నియు ఆక్షేపణయే.

తదితరసుళ్లు

పశువు వెన్నుభాగమున రెండు వెండ్రుకలవరుసయున్న అశుభము. తలనుంచి మొడవరకు రెండు పాములవలె నలుపుగానున్న అశుభము.

ఎదుసిట్టయొక్క పైభాగమున పాము పడగవలె నుడియున్న ఆక్షేపణయే. దీనిని నానుడియందురు.

పశువులోకమట్టికింద కేడవద్దు మార్గమున రెండువైపుల పాము పడగవలె నుడియుండిన దోషము.

ఒకేనుడి రెండుగా ఒకదానిపైనొకటి నొసటి భాగముననున్న జంటనుడి యందురు.

ఈనుడిగల పశువు తన యజమానికి కష్టములు కలిగించును.

ఆ రీతిగా నుడియున్న దోషము

వెన్నుభాగమునకు రెండువైపుల డొక్కసానముపై నెవరచగానుండు ఎముకల మీద నుడులున్న ఆక్షేపణయే.

పశువు కడపటి బరిఎముకనుంచి మూడవ నడుముపూసెముక చాటకుండ వెన్ను భాగమునకు ప్రక్కగాగాని, మీరుగాగాని చీపురుకట్ట ఆకారముగా నుడియున్న పొరక నుడియనిపేరు. ఇదికూడ ఆక్షేపణయే.

పశువు కడపటి బరిఎముకచాటి వెన్నుపూసకు రెండువైపులనుండు సుల్లప పాడె సుల్లందురు. ఈ పశువుగల యజమానికి త్వరలో పాడె గట్టునంత ప్రమాదము వచ్చును.

వెన్నుభాగమునకు రెండువైపుల డొక్కసానమునకు పైన వీరచగానుండు ఎము కలమీద నుడులున్న ఆక్షేపణయే.

వెండ్రుకలవరుస ఒకటి మెదటిభాగమునుంచి వెనుక వెన్నుమీదకు తిరుగక యుండును. దీనినే వరుస నుడియందురు. ధననష్టము కలిగించును.

కొమ్మల చివరభాగమున తెలుపుగా చింతపువ్వు రంగుగల నుడియున్న పూత యందురు. ఆక్షేపణయే.

దేహమంతయు ఒక రంగుగలిగి యితర రంగులుగల మచ్చ ఎచ్చటనైనను యుండిన యెడల దానిని అగ్నిమచ్చ లేక ఒంటిమచ్చ యందురు. ఇట్టిది అశుభము. ఆ రంగుగల మరియొక మచ్చయున్న యెడల ఆక్షేపణలేదు. మరియొకమచ్చ లేనప్పటికి ఆ రంగుగల ఒక వెండ్రుకల వరుసయున్నను ఆక్షేపణలేదు.

పశువు శరీరమునకు రెండువైపుల ఇరువదియారు ప్రక్కలెముకలుండును. వాటిలో మొండిఎముక కనిపించిన మహాదోషము.

కొన్ని పశువులకు కడపటి బరిఎముక, దానిముందర బరిఎముకలలో కలియక ప్రత్యేకముగానుండును. దీనినే మోటుబరి యందురు. ఆక్షేపణయే.

మరః—ఇంకను అనేక రీతులుగా సుల్లుగాని, గీతలుగాని అరుదుగా నుండ వచ్చును. మొత్తముమీద పశువులకు రేర సుడులుండును. అనేకమంది అనేక రీతులుగా ఈ సుల్లప మారుపేర్లు పెట్టి విలంబింతురు. గాన ముఖ్యమైనవాటినే కేర్పొంటిమి. చదువరులు గ్రహించుదురుగాక.

ఏ డ వ భా గ ము

ద్రవ్యజ్ఞానము

ఓషధులయొక్క స్వరూపములు, గుణములు, ఉపయోగములు మోతాదులు తెలిసికొనవలసిన అగత్యత ప్రతిరైతునకు, పశువైద్యులకు చాలా అవసరమైయున్నది. ప్రస్తుత కాలములో గ్రామములలో మామూలుగా పశువులకు వైద్యముచేయువారలలో చాలామందికి ఓషధులయొక్క గుణములుగాని, మోతాదులుగాని చికిత్సలుగాని తెలియక ఎవరి యిష్టము నచ్చినటుల వారు వాడుచున్నారు. అందు వలన తాత్కాలిక ఫలితము కనుపడినప్పటికిని తరువాత మూలికా ప్రభావముచే తదితర రోగములలోనికి దింపవచ్చును. కాబట్టి పశు సేవచేయవలెనని కోరికయుండువారు ద్రవ్యజ్ఞానమును చదివి అనుభవము సంపాదించవలెనని నాయభిప్రాయము. ఈ యుద్ధపరిస్థితులలో కాగితపు కరువువలన ముఖ్యమగు మూలికలను కొన్నిటినే తెలిపితిని గాన చదువరులు గ్రహించుదురుగాక.

భూమిని పగల్చుకొని పుట్టునవి.

ఇవి నాలుగు విధములుగ నుండును.

1. ఓషధులు—ప్రతి సంవత్సరము పుట్టి ఫలించి నశించునవి.
2. వానస్పతులు—అనగా వృక్షరాజములు—పూవులు పూయకనే ఫలించు మట్టి, మేడి, జావ్వి, రావి మొదలగునవి.
3. వానస్పతులు అనగా పూవులు పూసి కొయలు కాదునవి—మామిడి, నేరేడు, దానిమ్మ మొదలగునవి.
4. వీడుధములు అనగా అల్లకొమ్మపట్టి తీగలు- పొదలు మొదలగునవి.

రైతులు దున్ని తే స్వాములకు ఆస్నము.

జాంగల దేశము

స్వల్పాదకము కలిగి పర్వతములు, యెడారులుగల దేశమునకు జాంగలదేశ మందును. ఇది వాతభూయిష్టముగా నుండును. అందు జనించునవి వాతాధిక్యతగలవిగ నుండును.

అనూప దేశము

జలాధిక్యముకలిగి వనము లధికముగనుండి యెడ తక్కువై నిర్మలమైన గాలి లేని దేశము. అందు జనించునవి కఫాధిక్యత గలవిగ నుండును.

సాధారణ దేశము

వసంతాది ఋతులక్షణములు సక్రమముగ నడుచుచు నిర్మలమైన జలాశయములు నిర్మలమైన గాలి తగినన్ని పృథ్వుములు గలది. ఇందు త్రిదోషములు సమముగ నుండును. కావున ఔషధములను జేయుటకు సాధారణదేశమునుండియే ఓషధులను సంపాదించ వలెను.

ఓషధులను గ్రహించదగిన ఋతువులు

మార్గశిర పుష్యమాసములందు వచ్చు శరదృతువునందు ఓషధులు సరియైన రసములు కలిగియుండును గనుక సర్వరోగ నివారణార్థము ఈఋతువునందే ఓషధులను సంగ్రహించుట మంచిది. శ్రేష్ఠాపాదమాసములందు వచ్చు గ్రీష్మఋతువునందు రూక్ష స్వభావముచేత రసహీనములై యుండును. వర్షాకాలమునందు అధికరసము కలిగియుండును గాన అంత గుణవంతములు కావు. విశేషములకిచ్చు ఓషధులు తీక్షణములై యుండవలెను గనుక వానిని గ్రీష్మకాలమునందే సంపాదించవలెను.

ఓషధులను గ్రహించకూడని సలములు

పుట్టలు, చెడుసలములు, జలముతో నిండియుండు ప్రదేశములు, స్నానములు, చవిటిసేలలు, మార్గమధ్యము, దుష్టజంతువులుండు సలములు, కాలినచోటులు, అతి మంచుగల సలములు, ఇటువంటి సలములందుండు ఓషధులను గ్రహించరాదు. ఇవి మంచిగుణములు ఈయకపోవుటయుగాక చెడుగుణముల నిచ్చును.

సమూల సారములు

గుంటకలగర, కలబంద, చేదుపొట్ట, మోడి, నేలవేము, క్రంధికగరము, చవ్వము, చిట్టిక, గజిక, గొంతెమగోరు, పులిచింత, పాదిరి.

పచ్చివిగనే యువయోగించవలసినవి

అడసరము, బూడిదగుమ్మడి, పిల్లివీచర, తిప్పతీగె, గోరింట, తామర కాడలు, మాంసము, అల్లము, తామరగడ్డ, కొడిశపాల, పెన్నేరు.

స్వరసము

పచ్చిద్రవ్యములను సమకూర్చి పురుగులు, మన్నువగైగాలు లేకుండగ బాగుచేసి తెచ్చినవెంటనే నీరు కలుపకుండా త్రొక్కి వస్త్రములో వడియగట్టిన రసము స్వరసము అని పిలువబడును. ఎండినయోషధుల చూర్ణమును గ్రహించి యందురెండింతలు నీరుపోసి రాత్రింబవళ్ళు మరునాడు ఆ ఉదకమును వడియగట్టుట మరియొకవిధమగు అంగరసమున బడును. పచ్చి వనమూలికలు దొరికనియెడల ఎండిన వానిని దెచ్చి వానికి ఎనిమిదిరెట్లు నీరుపోసి చతుర్థాంశముగ కాచవలయును. ఇట్లు కాచబడిన యంగరసము శృతమన బడును.

కల్కము

(Paste)

పచ్చిద్రవ్యమైన యెడల నీరు కలుపకయు, లేక ఎండు ద్రవ్యమైన యెడల తగినన్ని నీళ్ళుపోసియు మెత్తగా ముద్దగ నూరబడినది కల్కము అనబడును.

క్వాథము

రోగముల ననుసరించి ద్రవ్యముల నన్నిటిని లెక్కప్రకారము వేసి నలగగట్టి కుండలోవేసి యందు తగినంత నీరుపోసి అగ్నితోకాచి దానిని వడియగట్టి కొంచెము వడిగనున్నపుడే రోగ పశువున కిచ్చుదానికి క్వాథము లేక కషాయము (Decoction) అందురు. కషాయమును కుండలోనే కాచవలయును. అటులకాచినయెడల పైన మూత వేయరాదు. మూయబడిన కుండయొక్క క్రిందిభాగమునుండి అవిరిసీరు పడుటవలన కషాయము చెడిపోవును. ఆయారోగములను బట్టి కషాయములలో తదితర ఓషధులు కలుపవలసి వచ్చినపుడు జాగ్రత్తగా త్రాసుతో తూచి వాడవలెను.

హిమము

రెండుభాగముల ఔషధద్రవ్యములను నలుగగట్టి చక్కగా ఒక కుండలోవేసి ఎనిమిదిభాగములనీరుపోసి చక్కగా నీటికి ఒక రాత్రి నిలువయుంచి మరునాడు అనీటిని

చదువుతున్నవారికి సేద్యగాడే అన్నం పెట్టవలయును.

వడియగట్టుటయే హిమము లేక శీతకషాయము (Watery Extract) అని పిలువబడును.

పొంటము

ద్రవ్యమును వేడి నీటిలో వేసి పిసికి వడియగట్టగా వచ్చు కషాయమునకు పొంటము (Thin form of decoction) అందురు.

జంగమద్రవ్యములు

అనగా ప్రాణముకలిగి కదలునది :—మనుష్యులు, పశువులు, పక్షులు మున్నగునవి.

సారాంశములు

త్రిఫలములు :—కంకాయ, శాడికాయ, ఉసిరికాయ.

త్రికటుములు :—శొంఠి, సింపుళ్ళు, మిరియాలు.

పంచలవణములు :—సైంధవలవణము, సోవర్ణలవణము, బిడాలవణము, సముద్రలవణము, కౌచలవణము.

పంచకొలములు :—శొంఠి, సింపుళ్ళు, మోడి, చవ్వము, చిత్రమాలము.

పంచాంగములు :—ఏ చెట్టుయొక్క చెక్క, ఆకు, వేగు, పండ్లు, పూలు యైనవి.

పంచగవ్యములు :—గోమయము, గోమూత్రము, గోదధి, గోశ్లేఠము, గోఘృతము.

భాగపంచకము :—మేకపాలు, పెగుగు, మూత్రిము, పురీషము, నెయ్యి.

పంచమూత్రములు :—ఆవు, గొట్టె, బట్టె, మేక, గాడిద మూత్రములు.

షడూషణములు :—సింపుళ్ళు, మోడి, చవ్వము, చిత్రమాలము, శొంఠి, మిరియాలు.

సప్తాపవిషములు :—జల్లేడుపాలు, జెముడుపాలు, పొత్తిమంప, గన్నేర, గురిగింజ, నల్లమందు, ఉమ్మేర.

పంచవర్కములు :—మట్టి, రావి, జువ్వి, అత్తి, మామిడి వీని పట్టలు.

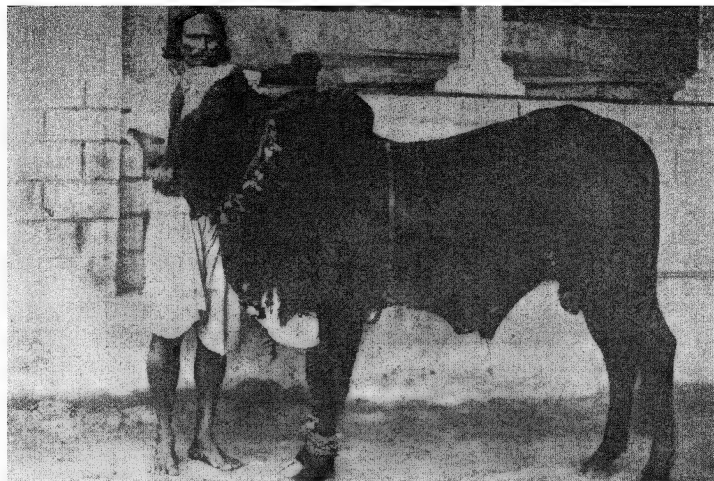
పంచపల్లవములు :—మట్టి, రావి, జువ్వి, మేడి, నేరేడు వీని చిగుళ్ళు.

మహారసములు :—అభ్రకము, నైక్రాంతము, మాక్షికము, విమలము, శిలాజితు, మైలు తురము, చపలము, కఫరీ.

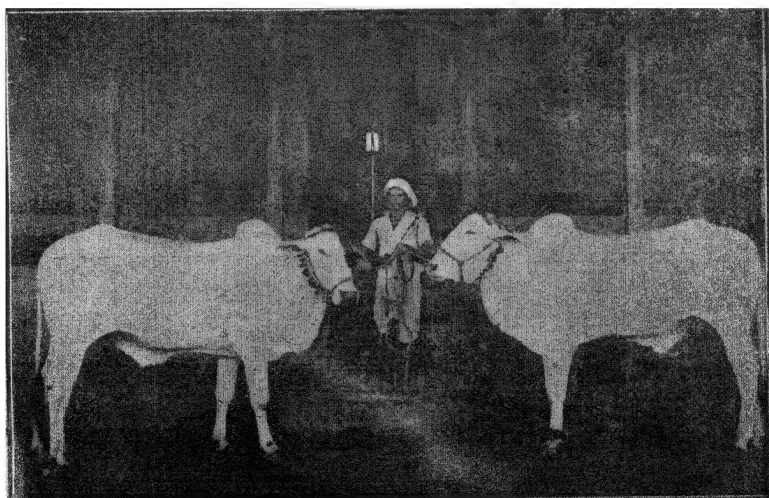
మహావిషములు :—వర్షినాభి, హరీద్రము, సప్తకము, ప్రదీపనము, సారాష్ట్రికము, శృంగకము, కాలకూటము, హాలాహతిము, బ్రహ్మభూతము.

శరీషపంచకము :—దిరిశన చెట్టుఆకులు, పట్ట, పువ్వులు, పండ్లు, వేరు.

కీరావృకములు :—మనిషి, ఆవు, మేక, ఎనుము, గొట్టె, ఒంటె, ఎనుగు, గుఱ్ఱము వీనిపాలు.

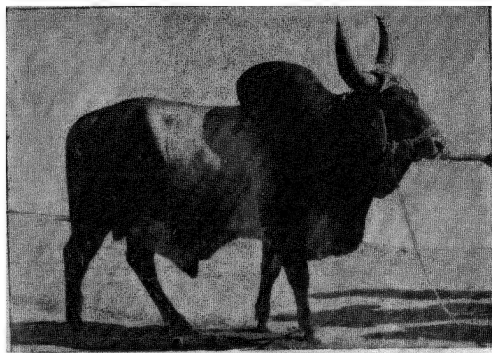

శ్రీ వేగేశన కనకదుర్గ వెంకట సత్యనారాయణరాజుగారి
కపిలకోట. (పాండున్వ, ప. గో.)

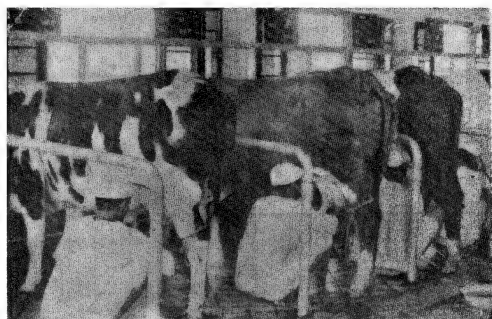

పైవారి ఎద్దులజత

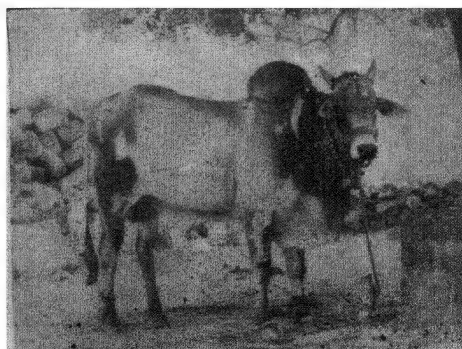

సాంప్రదాయం కం గాయం బాటి ఆవోరు

పాడి పరిశ్రమాలయం

శ్రీ బోజుపాడి శ్రీద్రవ్యగారి పంజాగిర్త — చేబ్రోలు గుం. జి.

దుంపలందు సారముగలవి

మంజిష్ఠ, చెంగల్యకోస్తు, కచోరములు, నేలగుమ్మడు, పసుపు, చల్లగడ్డ, తుంగ
గడ్డలు, పిల్లివీచర, సన్నరావ్రిము, అతివన, ముగధపాల, అల్లము, నేలతాడిగడ్డలు,
పన, భద్రముస్తలు, ఆడవికండ, తొగడ, చాగ, పుల్లలబ్బలి, ఆశ్వగంధ, చేమ, వేగిన.

వేరులందు సారముగలవి

ములక, వామడ, ముయ్యగపాపి, కోలపాపి, బల, అలిబల, మహాబల,
నాగబల, రాజబల, నాయుంట, చిట్టి, పిరుగొప్పి, ఉప్పి, తెల్లగలిజేరు, ఎఱ్ఱగలిజేరు,
పిరునేరు, పట్టివేర్పు, దూలగొండి, ఆగుగొండ, ప్రాస్తపిరుగుచెట్టు, చిరుగొడ్డి,
గోరింట, నల్లతెగడ.

ప్రశృమిది పొట్టునందు సారముగలవి

నల్లతెగడ, రాన్న, చిత్రమాలము, బల.

మానుమిది చెక్కయందు సారముగలవి

లాద్దు, తుమ్మ, పెద్దకూన, మానినుపు, వేవేన, లవంగచెక్క, కానుగ,
మోగుగ, ములుమోగుగ, చేల, వట్టి, జాబ్బి, రావి, మేడి మొదలగు పాలుగల చెట్లు,
బూరుగ, కొడిశపాల.

మానులోపల చేవయందు సారముగలవి

ఇప్పు, చందనము, రక్తచందనము, శేవదారు, నంద్ర, కాయఫలచెక్క, వేగిన, వేప.

ఆకులందు సారముగలవి

గుంటకలగర, జలేడు, యద్రజడ, మణగుదామ, ఉమ్మెత్త, కాకర, పొట్ల,
వావిలి, పొన్నగంటి, బోడతరము, ఉప్పి, అడ్డపగము, గుండిగము, ఊడుగ, తంగెడు,
తెల్లజలేడు, మోడుగ, తక్కుల, కూరనెల్లి, పులిచింత, తెల్లగలిజేరు, ఎఱ్ఱగలిజేరు, సక
స్వతియాకు, గోరింటాకు, ప్రేంకణము, సహదేవి, పిష్టకొంత, ఒడ్డి, బుద్ది, పాల,
గరికె, బొవంచి, చెంచలికూర, సదాప, ఎలుకచెవియాకు, తుచ్చ, వేప.

పుష్పములందు సారముగలవి

సంపంగి, మొగలి, అశోకము, పాదిరి, పొన్న, భుజపత్రి, పొగడ, తురువింద,
బాజి, మల్లె, వావిలి, మొల్ల, మునగ, చేల, సదాప, లవంగము, అరె, నందివరసము,
కలువ, దాసాని.

యముడు వక్కణ్ణి చంపిలే ఏలము ముగ్గురిని చంపుతుంది.

ఫలములందు సారముగలవి

ద్రాక్ష, ఖర్జూర, దానిమ్మ, అరటి, మారేడు, కొబ్బరి, పనస, మామిడి, నిమ్మ, బిరిగి, వెలగ, శారంజ, మాదీఫలము, చారపప్పు, దేవదారు, గురిగింజ, గంగరేగు, తీగలయందు పుట్టు గుమ్మడి, బూడిదగుమ్మడి.

విత్తులందు సారముగలవి

అన్నిరకముల పరిధాన్యములు, కందులు, పెసలు, మినుములు, కేశగలు, ఉపవలు, నువ్వులు, అముదములు, పొన్న, ప్రత్తిచెట్టు, తగిలె, చారపప్పు, వేప, పొగడ, అవిశె, మునగ, క్రొనుగ, జ్యోతిష్కృతి, గచ్చు, తెల్లగంటెన, మోదుగ, తక్కిలములు, మామిడి, జాజి, వాయింట, పిప్పర్లు, మిరియాలు, వాము, ధనియాలు, జీలకర్ర, చిల్లగింజలు, జీడివిత్తులు, కరక్కాయ, ఉసిరికాయ, తానికాయ, బావంటి, ఊడుగ, వాయువిడంగములు.

క్షౌరమునందు సారముగలవి

తెగడ, చిత్రమాలము, జెముడు, క్రొనుగ, ఎట్టాలిజేరు, తెల్లలిజేరు, చవ్వము, అడ్డసరము, దుండిగము, పాదిరి, వేము, నేపాలము, జల్లేడు, వాగుడు, ములుమోదుగ, సిచ్చిపుచ్చు, గంటెన, అడవిపెసర, వావిలి, ఉప్పి, పసుపు, నిలి, మొగిలి, బోడతరము, ఉత్తరేణి, అడవివాయింట, తెల్లజల్లేడు, వాయింట, పక్క-వాయింట, నువ్వులు, నిటిగొట్టి, నిటిప్రబ్బలి, శింశుప, మద్ది, దేవదారు, మునగ, మొక్కపుచ్చెట్టు, కామంచి.

క్షీరసారములు

లొద్దుగ, తెల్లలొద్దుగ, జీడిచెట్టు, పెద్దజెముడు, అపజెముడు, పచ్చగన్నేరు, జల్లేడు.

చెట్లజగురునందు సారముగలవి

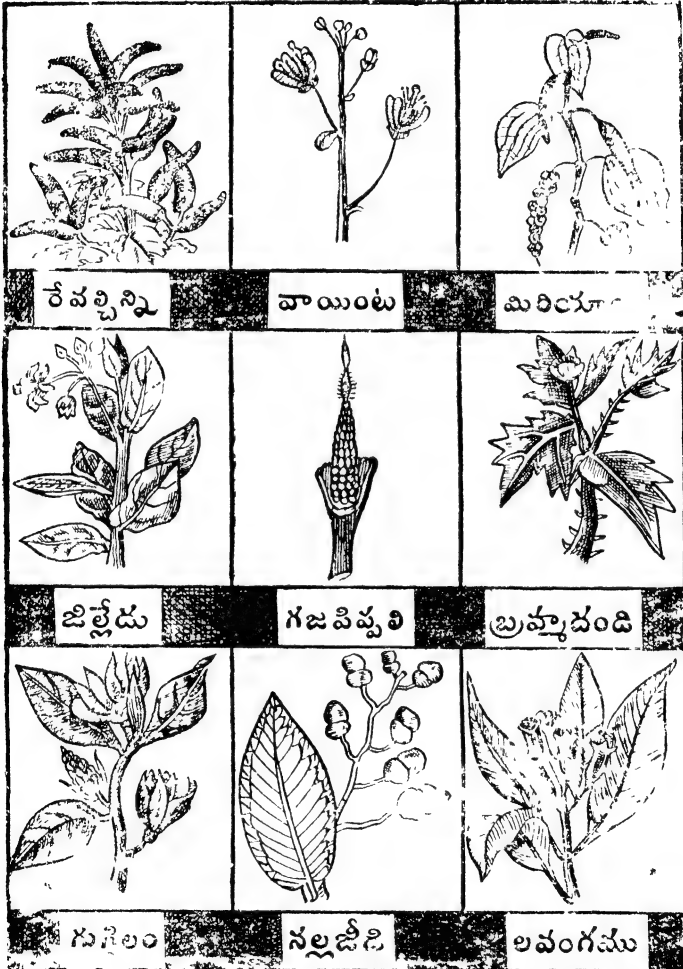
మాదిపత్రి, సరసము, మహిసాక్షి, తురుక్కము, మోదుగ, బూరుగబంక, నుగ్గిలము, వేము, అలిపస, కల, లంగేడు, వెలగ, చండ్ర, ఇప్పు, వెలుతురు, ఇంగువ, మునగ, కాకిమారేడు, అహిఫేనము.

అడ్డసరము (Adhatoda Vasica)

శ్లో॥ ఆరూఢా వాసకో వాసా వృషా సింహముఖ భిషక్,
సింహపర్ణి వృషో వాసా సింహకోత్పాట రూషకః.

ప్రత్తిపంట పాడియాపు కలవారి కొడుపయండదు.

దీనిరొమ్మలు ఒకదాని ప్రక్కకొకటి మొలచి పొదలవలె పెరుగును. దీనికొమ్మలు శేతగనున్నపుడు ఆకుపచ్చగను, ముదిరినపుడు తెలుపుగను ఉండును. దీని ఆకులు మామిడాకులవలె పొడవుగనుండును. గాని పెళుసుగ నుండవు. పండుటాకులు పసుపు పచ్చగనుండును. మాఘషాల్గుణమాసములలో నిది పూతపూయును. ఆప్పుడు కొమ్మల

చివర జాలువలె చిన్నచిన్న కోటియాపలు పుట్టి వానిలో తెల్లని చిన్నపువ్వులు పూయును. కాయలు కాయదు. దీనినేరు, ఆకులు, పువ్వులు ఔషధములలో వాడుదురు.

రాజాజాలకు రాజశండుము, రైతులకు నాగలి.

అయుక్తేద పశువైద్యులు దీని ఆకులను చెక్కను వాతరోగములకు వాడుదురు. ఆకు రసము విశేషముల కట్టిండును. వాతముల నన్నింటిని పోగొట్టును. పశువులకు కలుగు శ్వాససంబంధముగు రోగములకు చెక్కరసము, అమరసము బాగుగా పనిచేయును. ముద్ద వాతము వచ్చినపుడు రెండుగుప్పెళ్ళ ఆకులను గుండెచేసి దానిలో ఒకతులం ఇంగువ, రెండుతులములు ఉప్పు కలిపి పెట్టి తగ్గును. అమరసము లేనచో కలిపి దగ్గులకు, వగర్పు నను అన్నపానము నాలుకకు నాకి చిన తగ్గును. దీని ఆపవనరు చలువచేయును. దీని ఆకులు చెక్కను కషాయముగా కొంచె పశువులకు వచ్చు కల్లవాపులు, వాతనొప్పులు, దెబ్బలను వాడిన బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—ఆకులు 10 తులములవరకు.

అవిసె (Linseed plant)

శ్లో॥ అగస్త్యో వంగ సేనాహ్వో మధుస్మిగు ర్మునింధ్రుమః

ఇది ప్రసిద్ధమైన పెద్దచెట్టు. దీనిపువ్వులు పెదవిగానుండి ఎగువురంగుగాని, తెలుపురంగుగాని ఉండును. కొందరు ఆకులను పువ్వులను వాడుదురు. దీనిచెక్క ఆకు రసము చేరుగ నుండును. వేడిజేయును. పైత్యపురస్థులకును ఆపవనరు, పసుపు శరీరమున కంతటికి రెండుమాడు పర్యాయములు పట్టించినయెడల బాగుగా పనిచేయును. ఇంకను వాతనొప్పులకు, ఉబ్బురోగమునకునూడ ఈపసరును శరీరమునకు పూయవచ్చును. నేత్ర రోగములకు ఆపవనరుతో మిరియాలగాని, కొంఠిగాని గంధముతీసి కలిపి వాడిన బాగుగా పనిచేయును. చర్మరోగములకు ఆపవనరులో తగినంత ముద్దకర్పూరము కలిపి వాడిన పనిచేయును. అవిసెనూనె, గింజలుకూడ పనిచేయును.

అల్లము (Ginger)

శ్లో॥ ఆర్ద్రకం శృంగిబేరం తన్మహాషధ ముదాహృతం.

ఇది పసుపు మొదలైన మొక్కలజాతిలో చేరినది. అల్లమునుండియే కొంఠిని తయారుచేయుదురు. మనకు చీనా, జపాను దేశములనుండికూడ వచ్చుచున్నది. అల్లము కారముగా, పుల్లగానుండును. వేడిజేయును. శీర్ణ, శ్వాస సంబంధముగు రోగముల కన్నిటికి బాగుగా పనిచేయును. కడుపులోని వాయువును హరింపజేయును. అజీర్తి, దగ్గు, వగర్పుమున్నగు రోగములలో నుంచిబెల్లము అల్లము సహజభాగములు తీసికొని నారింజకాయంత ప్రతిపూట పెట్టుచుండిన యెడల బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—1 తు మొదలు నేరువరకు.

చుక్కొడ్డి పంట బుద్ధిగొడ్డి సుఖము.

అరటి (Plantain tree)

శ్లో॥ కదలీ గ్రంథినీ మోచా రంభా వీరా యతచ్ఛదా,
కదలీవారణబుసా రంభా మోచా మహాభృలూ.

వీరిలో ఆహారకములుగలవు. వీరి గురప, క్షేరస్థి, పొత్తి, అపలు, మిన్నగు వాని రసము స్వాదు. వెంటుగ నుండదు. చలువచేయును. గురప సము రక్తసంబంధ మగు రోగములకు బాగుగా పనిచేయును. క్షేత్రోగము విషమాలకు పనిచేయును. ఆహారము, దుంపరసము శేత్రోగములకు పనిచేయును. ఆహారమార్గము వెన్నతో కలిసి ఆగ్రవాపు లకు, చర్మవ్యాధులకు ఉపయోగి చి బాగుగా పనిచేయును. అరటిపొత్తను ముఁబద్ధక ముగా నుండుమాడలకు, ఎండ రోగముగల పశువులకు బాగుగా పనిచేయును. దుంపరసము విరేచనముల కట్టియును. అరటిపువ్వులరసముతో విడికలిసి యిచ్చిన పాదకరోగము కట్టును. ఆహారసము శేత్రోగములకు వాడవచ్చును.

మోతాదు :—గుంపరసము ఆర్ద్రశేరువృత్తు.

అతిమధురము (Liquorice root)

శ్లో॥ మధుయష్టి త్తీక్రసకం యష్టి మధు మధూలికా,
యష్ట్యావ్యాం మధుకం యష్టిమధూకం జలజామధు.

ఈ మొక్కలు పానీయము, ఆరేబియా, సింధుప్రాంతములందు వైరిగును. ఇది ఆరడుగుల ఎత్తు పెరుగును. ఆకు గుండ్రముగ, చిన్నదిగ, ములగ ఆకంత పరిమాణముగ నుండును. చెట్టుతెయు నారగానుండును. సన్నని గుత్తులుగా పూవులుపూడును. పువ్వులకు వాసనయుండదు. ఆకును నలిపి, వెంటువాసనగా నుండును. సన్యాసులు దీని ఆకులని యోగ సిద్ధిపడయుదురు. వేరుగము చలువచేయును. శేత్రోగములకు, చర్మ వ్యాధులకు బాగుగా పనిచేయును. యష్టిమధుకమును దగ్గలకు, వగర్బముకు వాడవచ్చును. దీనిబెరడు ముంగు చేదుగ నుండి తుంపగ తీసిగ నుండును. బెరడు పాడితో తగినంత జలముకలిపి దగ్గలకు నాకించవచ్చును.

మోతాదు :—2 తులములవరకు.

అక్కలకట్ట (Pellitory root)

ఇది గుల్మముగ పెరుగును. చామంతి ఆకువంటి ఆకులను, బోడతరపు పువ్వువంటి కాయయును కలిగియుండును. కాయంతయు పసుపువచ్చును, పై ఎరుఘండుగల బెరడును యుండును. దీని పూతలోనే గింజలుండును. దీనివేరునే అక్కలకట్టయందురు. ఆకుపూడ వేరువలెనే నమిలినయెడల చిమచిమ లాడును. ఇది వగరుగ కారముగ

దున్నెవాడు లెక్కచూస్తే నాగలి కూడ మిగులదు.

నండును. వేడిజేయును. సరసంబగుగు రోగములకు ఈరసము బాగుగాపనిచేయును. చాతరోగముల పోగొట్టును. గట్టికంతులకు గండ ఫెరోజాలలో ఈ అక్కులకర్ర పొడి కలిపి పటివేసిక త్వరితం పక్వమునకువచ్చును. నేత్రరోగములకు దీనిని తదితర ఔషధములతో కలిపి వాడవచ్చును. జోగీలు, కందిగీలు పుస్త్రుశరీరమును కరిచి వద్దురు తుట్టినయెడల నామునద్దతో ఈ అక్కులకట్ట గంధముతినీ కలిపి రాచిన తగును.

మోతాదు :—2 తులములవరకు.

అత్తి (Ficus Racemosa)

శ్లో॥ ఉదుంబరః క్షీరవృత్తో జంతువృక్ష స్సదాఫలః,
హేమదుగ్ధః కృమిఫలో యజ్ఞాంశ్శీతవల్కులః.

ఇది పెద్దవృక్షము. ఆకులు గుండ్రముగ, కొంచెము కొలగ మందముగ గరగరలాడుచుండును. చెట్టునుండి పాలుగాగును. కొయిలు గుండ్రముగ తీయగనండును. వీటినే అత్తిపండ్లుగాదుగు. ఇవి పూవులు పూయకయే కొయిలుపుట్టును. చెక్కెరసము వెగటుగ తీపినుండును. వాతరోగములకు చెక్కెరసము బాగుగా పనిచేయును. చెక్కెరపొడి కంతులకు, చర్మరోగములకు వేపనూనెతో కలిపి రాచిన పనిచేయును అత్తిపండ్లను పిసికి మొండికంతులపైనే వేసియెడల పక్వమునకు వచ్చును.

మోతాదు:— చెక్కెరసము నేరువరకు.

అతివన (Root of Indian Atees)

శ్లో॥ అతివిషా శుక్లకందా విషా ప్రతివిషాపరా,
శ్యామకందా సితాశృంగీ భంగు రోపవిషాణికా.

ఈ అతివన రేలుపు, నలుపు, ఎరుపు అని మూడువిధములుగా నుండును. కాని గుణముమాత్రము సమముగా నుండును. అతివన కొంచెము చిగుచేరుగ, కొరముగ నుండును. దీని గంధము కళ్ళవాపులకు పనిచేయును. చూడలకు కలుగు పాలనొప్పులలో దీనిని వాడవచ్చును.

మోతాదు:— తులమువరకు.

ఆముదపుచెట్టు (Ricinis Communis)

ఈ చెట్టు చాల ప్రసిద్ధమెకది. ఇది చిట్టాముదము, పెద్దాముదము అని రెండు జాతులు. చిట్టాముదమునకు కొయిలు, ఆకులు చిన్నవిగాను, పెద్దాముదమునకు పెద్దవిగా నుండును. గుణము సమానమే, కాని చిట్టాముదము వంచిన. వీరిలో పూవులలో

దుక్కు దున్నితే భూమికికాంతము.

ఎఱుపు, తెలుపు భేదములు గలవు. ఆకులు పగరుగ చేడుగ, రుచిగనుండును. తల మాదకు శిశోవాతములకు ఆకులను వేసికట్టిక బాగుగా పనిచేయును. శిలామేహవాతమునకు ఆకురసము వాడవచ్చును. ఆముగవునేత వాతకోగములకు నుపయోగించవచ్చును. ఆముదపుగింజలు విశేషము గావించును. మామూలుగాపెట్టు దాచానినునులు మొదలగు బలవర్తకాషధములలో ఆముగవుసప్సును చేసిపెట్టుచుండిన యెడల వాతకోగములు, నేత్రకోగములు సంభవింపవు. ఆముదము విశేషమును గలిగించును.

మోతాదు:— ఆముదము సేరుపరస.

ఆవాలు (Indian mustard)

శ్లో॥ సర్వహకటుకస్నేహా భూతఘ్న రక్షితాఫలః,
తుర్తుభోగ్యస్య ఉదిప్తస్థిభాశ్శ్యేతసర్వపః,
రాజకాచాసురీరాజీ సుతీక్షః కృష్ణసర్వపః.

ఆవాలలో ఎరుపు తెలుపు నలుపుగులు గలవు. ఇందుమించుగ మాడును సమానగుణములు గలిగియుండును. తెలవాలును బొప్పములలో వాడుదురు. వేడి చేయును. వాతకోగములలో విరివిగా వాడవచ్చును. వీరిని తగదుగా జల్బుచేసిన భాగమునకు పట్టువేయుదురు. వీరిని పట్టువేయుచున్న వేడివీటిలో కలిపి పట్టుచేయవలెను. వాచియుండు ప్రదేశముపైన ఈ పిండితో పట్టువేసిక తగును. పశువునకు న్యూమోనియా మన్నగు వ్యాధులు కలిగినపుడు ప్రతిరోమీదను, కడుపునొప్పికి పొట్టొదను, గుండె, పేగులు వాచినపుడు ఆ యా ప్రదేశములమీదను పట్టువేయవలెను. ఇంకను వీటిని బలవర్తకాషధములలో కలిపి వాడవచ్చును. చురుకుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—1 తులమునుంచి 2 తులముల వరకు.

ఆరుదొండ (Capparis zeilamica)

శ్లో॥ ఆర్జుటస్సాదా రగభోబహుకంటః ప్రఘుర్ణణః.

ఇది తీగ. కాయ కోలగ నుండును. పండిన ఎరువుగ నుండును. కాయలు చేడుగ నుండును. ఈ ఆకుపసరు వేడిచేయును. దీర్ఘవాతములలో వాడవచ్చును. ఈ దొండ చిగుళ్లలో తగినన్ని మిరియాలు, జాజికాయ కలిపి పెట్టిన అతిమాత్రము తగును. వాపులకు దీని పసరును వాడవచ్చును.

మోతాదు:— ఆకుపసరు ఆర్జునేర

ఆకుజెముడు (Euphorba Nerufola)

శ్లో॥ దళస్సుహీశ్వానజిహ్వ వత్రస్సుక్కు విరేచనీ.

జెముడు చెట్లలో ఆకుజెముడు, పుల్లజెముడు, పలకలజెముడు మున్నగు అనేక రకములుగలవు. అన్నిటికి పాలు పూర్తిగానుండును. ఇందుమించు సమానగుణములు

కలిగియుండును. ఆపశుముకుట సన్నని కావలయు అయ్యుగ చిన్ని ఆపలును యుండును. వడిచేయును. కఫమును పోగొట్టును. విశేషము గలిగియును. పశువులకు శ్వాసశోగము అందును సంది పుట్టింపును దాని కావలయు దో-గావేయించి సముత్తీసి తగినంతగా త్రాగించి యెడల శ్వాసకట్టును. ఇంకను ఈ కావలయునములో వేపమానెకలిసి ఆర్చనాపు అను కల్పనాపులను ఉపయోగించవచ్చును.

మోతాదు:—పరమ ఆగ్రసేరువరకు.

ఇంగువ (Assafoetida)

శ్లో॥ హింగుబాక్లికమత్యుగం రానురం భూతనాశనం,

అగూఢగంధాజరణం జంతుఘ్నం సూపభూషణం.

ఇది 3, 4 అశువుల ఎత్తుగల పెరుగు. ఈ మొక్కలలో చాల రకములు గలవు. చెట్టునోపును సామాన్యము నేర్పి వేడి బియ్యమును గుంటవలన నలుపుంగుగ నుండును. దీనినే ఇంగువయందురు. కొందరు చక్కలను దీనిపై ను గుర్రాయును. ఇది కాయవాసనగ, వెగటుగ, కారముగ నుండును. ఎక్కిలి వేడిజేసి ఆర్చును. శ్వాస నణగను. విశేషముగానియును. పశువు కు కలుగు శీతాత శ్వాసరోగములకు బాగుగా పనిచేయును. ఈనివెంటనే కీ యియుల ఇంగువను పేరువాలో కలిపి వేడిజేసి త్రాగించిన వానియును పొందును. ఇందువ సాధములోగాని, స్పిరిట్లోగాని కలిపి పుండలి రాచిన నెట్టుచుండును. దీర్ఘకాలపుష్కలం కర్మపత్రికలోగాని, అవి నహనిలోగాని ఇంగువనుకలిపి త్రాగి చివ తిగును.

మోతాదు:—4 అశువుల వరకు.

ఇందువెగింజలు (Clearing nuts)

శ్లో॥ కతకోముబ్రవసాదశ్చ ద్రవస్తి క్తఫలస్తథాః.

ఈచెట్టు ముసిడినెట్టుకంటె పెద్దది. ఇది కొండలమీద బాగుగాపెరుగును. పండనతిందురు. గింజలు జగటగ నుండును. గింజల ఎరుగదీసి మడ్డినీటిలో కలిపిన యెడల స్వచ్ఛమైన నీరు పైకి తేలును. ఇంకను యీ గింజలను ముసిచేసి పంచదారలో కలిపి పశువులకు కలుగు శీతరోగముల ఉపయోగించవచ్చును.

ఇప్ప (Bassia)

శ్లో॥ మధూకోమధుక స్తీక్ష్ణసాగశ్చగుడపుష్పకః,

గోలాఫలోలోధపుష్పమధుకోష్ఠోమధుద్రుమః.

ఇది పెద్దవృక్షము. దీని ఆపలు లోలు గావలవలెనుండును. దీని పూవులు పొగడ పూవులవలెనుండును. పువ్వులనుండి సారముతీయును. ఇంకను చమరుగూడ తీయు

దురు. ఆముదముకంటె చిక్కగానుండును. పువ్వులను ఎండబెట్టి పిండిగా జేయుదురు. ఇప్పుడూనే వేడిజేసి ఆర్చును. ఈచెట్టు బెరడుగనునూ వాతరోగములకు, క్రిమిరోగములకు బాగుగా పనిచేయును. ఇప్పుండి మోకాళ్ళనావులకు తగ్గించును. ఇప్పువుప్పు పిద రోగములకు పనిచేయును.

ఉత్తరేణి (Achycanthes Aspera)

శ్లో॥ అపామార్గస్తు శిఖరీ కిణిహీ శిరమంజరీ,
అధశ్శల్వశ్చైశ్శిఖరీకః ప్రత్యక్షుష్పీమయూరకః.

హినిలో నలుపు తెలుపు ఎరుపు ఆను మూడురకములు గలవు. ఉత్తరేణి ఆపలు నూరి విరిగిన భాగాములకు కట్టుటకు ఎముకలు బద్దలలో నున్నవలె నును. ఈ ఆపలు పసుడు కారముగ చెగుగ నుండును. జొన్నకలిలో ఆపపసురుకలిసి త్రాగించిన మూత్రరోగములు, వాతరోగములు తగ్గును. ఆకునూరి రసముతీసి విషపురుగుల కాటకు నుపయోగించవచ్చును. చక్కవ్యాధులకుకూడ పసురు బాగుగా పనిజేయును. ఉత్తరేణిని భస్మము చేసి తదితర మందులలో కలిపి చర్మవ్యాధులకు, జ్వరోగములకు వాడిన తగ్గును.

మోతాదు: —పసురు సేరువరకు.

ఉమ్మెత్త (Datura)

శ్లో॥ ధత్తూరః కిరవోధూర్తోదేవతా మదనశ్శరః,
ఉన్మత్తోమాతులస్తూరీతరకః కనకాహ్వయః.

పువ్వులు ఆపలు పెద్దవిగ నే యుండును. కొయలమీద ముండుండును. కొన్ని జాతులను ముండు దవు. నల్లఉమ్మెత్త చాల శ్రేష్ఠమైనది. తెలుపు నలుపు పసుపు పూవులుగల చెట్లుగనును. పచ్చపువ్వులది దొరికుట కష్టము. తక్కినవి దొరకును. అమరసము వేడిజేయును. ఆద్రవావులకు, బెఱుకులకు ఈ ఆపపసురులో తగినంత వెన్న కలిపి మర్దనచేసి తగ్గును. పశువులకుకూడా వాతరోగములకు ఆపపసురు బాగుగా పనిచేయును. నల్లఉమ్మెత్త అమరసము విషపురుగుల కాటకు పనిచేయును. నుసిమిరికి ఈ ఆపపసురుతో తగిన త గంధకముకలిపి రాచిన మాడిపోవును. మంటిటివెట్టి అను వ్యాధికి నల్లఉమ్మెత్తాపపసురులో తగినంత ఉప్పు లిసి యిచ్చిన తగ్గును. ఈ ఆపపసురును ఎక్కువగా వాడరాదు. దీనిలో విషవస్తువు లెక్కువగానున్నవి. పసుపు పువ్వుల ఉమ్మెత్తను భూతివైద్యు లెక్కువగా వాడుదురు.

మోతాదు: —పసురు అర్ధశేరువరకు.

పిక్రడయితే నేమి మనము చేయవలెను? ఈనిలేనది.

ఉసరిక (Myrabolan tree)

శ్లో॥ ధాత్రీఫలామృతఫలమలకం శ్రీఫలంశివం.

దీని ఆకులు, పువ్వులు కాయలు ఔషధములయందు యుపయోగపడుచున్నవి. దీని చెక్క కాయలరసము పీచుగ పులుపుగ నుండును. రసము చలువ చేయును. పశువులకు కలుగు ఏక వాతకోగముల కన్నిటికి తదితర మందులతో కలిపివాడిన బాగుగా పని చేయును. పశువులకు కలుగు దొమ్మలకు త్రిఫలములు అనగా కరక్కాయ, తాడికాయ ఉసరికపంపుతో కలిసిరుకలిసి రెండుమూడు మోతాదులిచ్చిన తగ్గును. ఇంకను ఉసరిక పంపు కమాయము ప్రత్యేకముగా విరచనములు కట్టించుటకు ఈయవచ్చును.

మోతాదు :—6 తులములవరకు.

ఊడుగ (Alangium Decapetalum)

శ్లో॥ అంకోలక స్తామ్రఫలః పీఠసారోనికోచకః,
గుప్తస్నేహో విరేచీన్యామ్భాషితో దీర్ఘకాలకః.

ఇది సాధారణమైన చెట్టు. దీనియాకులు సన్నముగా రెండుమూడు అంగుళముల పొడవుగ నుండును. తెలుపుంగుగల పూవులు పూయును. దీనికాయలు పచ్చిగ నున్న పుడు నలుపుగ ను, పండినపుడు ఎరుపుగ ను ఈతకాయలతో ఆకారముగ లిగియుండును. దీని చెక్కరసము చేదుగ నుండును. వేడిచేయును. విషపుగుల కాటకు బాగుగా పని చేయును. పశువులకు కలుగు కడుపునొప్పి కామెర్లు చర్మరోగములకు ఈ చెక్కరసమును నాడవచ్చును.

మోతాదు :—చెక్కరసము ముప్పాతిక సేరువరకు.

ఏనుగ పల్లెరు (Pedalium Murex)

శ్లో॥ శ్వదంష్ట్రాన్మూలశృంగాట షడంగ ఝరకస్త్రీకః

ఇది చిన్న చెట్టు. తెలుపుగ నుండును. వర్షాకాలమునందు బాగుగా నెలచి వేసవియందు మాడిపోవును. దీనిపువ్వులు నూపుపువ్వుల ఆకారముగ లిగి పసుపుపచ్చగ నుండును. కాయలు గచ్చకాయలంత పరిమాణముగ లిగి ప్రక్కలయందు నాలుగు ముండుండును. దీనినే ఏనుగపల్లెరనియు, పెద్దపల్లెరనియు, వాడుదురు. ఇందు చిన్న పల్లెరొకటి కలదు. ఇది నేలప్రాకును. ఆకులు చింతాకులవలె నుండును. దీనిపువ్వులు చిన్నవిగ ఎరుపుగ నుండును. దీని కాయలకు నాలుగు జంటముండుండును. గొల్లలు దీని ఆకులను పెరుగులో నీరుపోసి వేయుదురు. వెంటనే పెరుగు గట్టిపడును. దీని ఆకు, కాయ, రసము చలువ చేయును. దీని ఆకుపసరులో బియ్యపునీరు కలిపియిచ్చిన తుర్రును

తల్లిని నమ్మినవాడు ధరణిని నమ్మినవాడు చెడడు.

యనురోగము శాంతించును. పల్లెరుకాయలనుమాడ్చి పొడిజేసి తులం నూరకారంలో కలిపి నేనుకగిరుతో యిచ్చిన నీరుచురుట, కిలామేహవాతిము తగును. ఆరంభములోనే చేయవలెను. శుక్లశవ్వమునకు ఆపవసరు పనిచేయును. పల్లెరునేళిరసము కూడ మూత్ర రోగములకు పనిచేయును. ఆప రసములో తగినంత నూనె కలిపి వాతవ్యాధ్యులకు మర్దన చేసిన తగును.

మోతాదు:—ఆకురసము నేరు.

కరక్కాయ (Terminalia Chebula)

శ్లో॥ శివాహరితకీ పథ్యాచేతకీ విజయాజయా,

ప్రపథ్యాప్రమథామోఘా కాయస్థాపాణదామృతా,

విచింతయాశ్చైవ చరీ పూచనామృతేన ఛయం,

పయపా నందినీజ్జేయూశ్రేయసీరోహితీతథా.

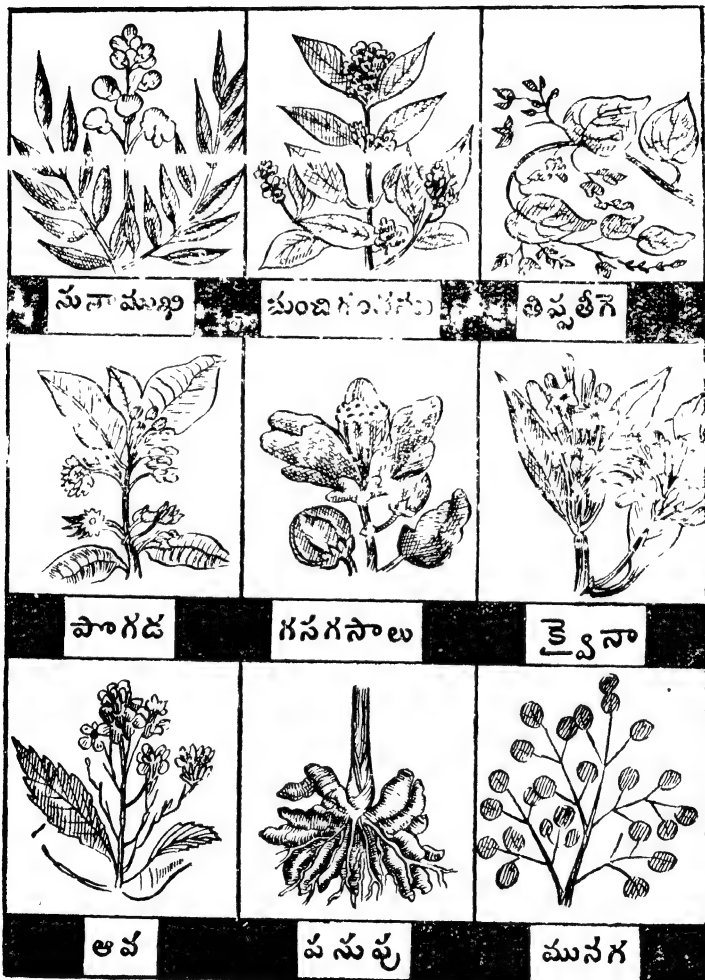
ఈ పంట పెద్దదృగ్గుం. ఆపలు మందలగు పెరుమగ నుండును. విజయ, రోహిణి, హితం, అమృత, అభయ, జీవంతి, చింతి అని కరక్కాయలు ఏడు విధము లగు నుండును. విజయ కరక్కాయ సాకాయవలె సుగ్రహుగ నుండును. రోహిణి కరక్కాయ సుగ్రహుగ నుండును. హితం కరక్కాయ చిన్నదిగ నుండును. అమృతి కరక్కాయ బీజము చిన్నదిగాను కంప మిక్కిలి మందముగ ఉండును. అభయపు అయిదుకేళులుండును. జీవంతి మందముగను కలిగి యుండును. చేతకికి మూడుకేళులుం డును. విజయ సర్వరోగ ములగును, రోహిణి ప్రహారీపణుడును, హితం లేపవిధి యగుదును, అమృత శోధనమునగును, అభయ నేత్రిరోగములగును, జీవంతి స్వరోగ ములగును, చేతకి చర్మరొయిగములగును వాడదగి యుండును. చేతకియను కరక్కాయ తెలుపు నల్లపు భేదముచేత రెండురకములుగా నుండును. తెల్లచేతకి కరక్కాయ ఆరు అంగుళముల పొడవుగను, నల్లచేతకి కరక్కాయ ఒక అంగుళము పొడవుగ నుండును. పై భేదములలో కొన్ని స్వర్ణమాత్రమును, కొన్ని దృష్టిమాత్రమును, కొన్ని వాసవమాచింత మాత్రమును, కొన్ని తిలకము విశేషముచేయు స్వభావము కలవిగ నుండును. అన్నిటిలో విజయ కరక్కాయ మిగుల శ్రేష్ఠమైనది.

కరక్కాయ కంఠయందు మధురరసము, స్నాయువులయందు ఆమలరసము, తాడిమయందు చేదు, చిర్గమునందు కాఠిము, గింజముందు వగు యిట్లు అయిదు రుచులు కరక్కాయ యందున్నవి. కరక్కాయ వగుగా నుండును. చలువచేయును. వాత, రక్త, జీర్ణ, శ్వాసరోగముల కన్నిటికి ఈ కరక్కాయపొడి బాగుగా పనిచేయును. కరక్కాయపొడి కవిపొడి కొబ్బరినూనెలో కలిపి గాయములకు పుండ్ల వాడిన తగును.

మోతాదు:—పొడి రీ తులముల పరమ.

కలబంద (Aloe Barbadensis)

శ్లో॥ కుమారీ మండలామాతాగృహకన్యాతిథిచ్ఛిలా,
రసాయనీ కంటకినీ బహుపుత్రావనోద్భవా.

కలబంద యనునది యొక గుల్మము. మందమైన మట్టలును మట్టలలో మదపు వాసనగల గుబ్బనుండిండును. కాయ, ఆకు, వెన్ను మొదలగునవి లేవు. సర్వాంగసార

పాడిదాచవలెను : పంటపొగడవలెను.

మైన మూలిక. వైద్యమునందు మట్టలనే ఎక్కువగా వాడుదురు. మట్టల రసం జిగటగా తీగలు సాగుచుండును. చలువ చేయును. విరేచనము గావించును. బలవర్ధకాష్ణములలో మట్టలనుంచి తమూరగు ముసాంబరమును పొడిచి కలిపి వాడిన పని చేయును. మట్టల రసములో పటిక గంధకము సమానభాగములు కలిపి చర్మరోగములకు, నలిగిన గాయములకు వేసిన తగును.

మోతాదు:— ముసాంబరము. రీతులములవరకు

కవిరి (Acacia Catechu)

ఇది కటకులలో ఒకటి. దీనిని వైద్యము, కాదు అందురు. వెగటుగ, వగరుగ నుండును. చలువ చేయును. విరేచనముల కట్టించును. చర్మరోగములకు నోటిపూతకు దీనిని తదితర మందులలో కలిపి ఇచ్చిన తగును.

మోతాదు:— రీతులముల వరకు.

కటుకరోహిణి (Hellibrous Niger)

శ్లో॥ కటుకీ రోహిణీతిక్తా చంక్రాంగా కటురోహిణీ ।
మత్స్యపితౌ పాండరుహో కృష్ణభేదీ ద్విజాంగికా ।
అశోకా రోహిణీ మత్స్యాసకులాశకులాదనీ॥

ఇది తెలుపు నలుపు రెండురకములు. ఆకులు చేదుగనుండును. ఎక్కువ మోతాదుల నీయరాదు. నల్లదానికంటె. తెల్లకటుకరోహిణి చురుకుగ పనిచేయును. వేపచెక్క పొడి, యష్టిమధుకము, కటుకరోహిణి నీయకలిపి కాచిన కషాయము బలవర్ధకాషణముగా రక్తసంబంధముగు రోగములయందు వాడవచ్చును. కటుకరోహిణిని బలవర్ధకాషణములలో కలిపి వాడవచ్చును.

మోతాదు:— $1\frac{1}{2}$ రీతులములవరకు

కరివేప (Bergera koenigh)

శ్లో॥ కైడర్యోధ మహానింబో రావణో గిరినిమ్బకః.

ఈచెట్టు చెక్క, వేరు, చేదు, కాఠిన్యముగనుండును. ఆకు సువాసనగా నుండును. ఆపరసము చలువచేయును. విరేచనముల కట్టించును. గొడ్డుబొర్రతనము గల పశువులకు ప్రతిదినము నాలుగు గుప్పెళ్ళవంతున ఉండిచేసి వారము దినములు పెట్టిన చూలు నిలుచును. ఇంకను క్రిమిరోగములకు వాతరోగములకు వాడవచ్చును.

న్యూగిర విందిస్తే ముసలియెద్దు అంకవేయును.

కసివెండ (Cassia Occidentalis)

శ్లో॥ కానమర్దః కర్మశస్యాద్వృంజనో గజరస్తథా.

ఇది చిన్నచెట్టు. భూమిపై ముప్పావుగజమువరకు పెరుగును. చెట్టంతయు వెగటు వాసనగా నుండును. దీని కాయలు పెసరకాయలవలెనుండును. పసుపుపచ్చని పూవులు పూయును. ఆకులు కొంచెము కోలగా మొదలక గుండ్రముగ నుండును. ఆకురసము చేరుగ నుండును. నేడిజేయును. వెన్నతో ఆకురసము కలిపి అర్రువాపులకు, పక్షివాతములకు ఉపయోగించవచ్చును. ఇంకను పసుపు నేత్రకోగములకు చర్మకోగములకు బాగుగా పనిచేయును.

కురాసానివాము (Black hembane seeds)

ఇది జీర్ణ సంబంధముగ రోగములకు బాగుగా పనిచేయును. ఈ మొక్కలు గుఱుకుగా పెరుగును. ఈ వాములలో చుట్టను కలిగి చగుణము కలదు. గర్భవాతమునకు, దగ్గునకు, కడుపునొప్పికి, తదితర హలలకు కొఱవలలో కలిపి త్రాగించిన బాగుగా పనిచేయును. ఈ గజలగసము తీసి కడ్డను ఆ జనుముననిసి రోగములు తగ్గును.

మోతాదు:—4 తులములవఱకు.

కుప్పింట (Acalypha Indica)

ఇది మార్కొండ్రాకు చెట్టు తిలోద. దీని ఆకులు కొంచెము కోలగా నుండును. ప్రతిదీడ్డిలోను ఈ మొక్కలు మొలచును. ఆకురసము ఘాటుగా నుండును. చర్మవ్యాధులకు బాగుగా పనిచేయును. మార్కొండ్రాకు గుఱుకులే దీనికి గలవు. శ్వాసరోగములలో ఈ పసుపును ముక్కుగుండ్రములలో పోసి బాగుగా పనిచేయును. ఆకురసములో నున్నముకలిపి గజ్జ, నునీమిరికి వాడవచ్చును.

కుంకుమ (Sanpindus)

శ్లో॥ అరిష్టకోగర్భపాతీ కుమ్భవీర్యశ్చ ఫేనిలః,
కృష్ణబీజో రక్తబీజః పీతజేనోర్ధనాధనః.

ఇది పెద్దపుత్తము. ఆకులొకచెము కోలగా గుండ్రముగ నుండును. కాయలు చిన్నవిగా పూవులు తెల్లగా గుత్తులుగ నుండును. కాయలను బిళ్లతో నూరిన నురుగువచ్చును. కాయలు చేరుగ నుండును. నేడిజేయును. చర్మరోగములలోను, కేను, మిన్నలులు పుట్టినపుడును ఈ కాయల నురుగుతో శుభ్రము చేయుటనుంచిది. పశువుల తోకలకు గలుగు నునీమిరి, గురుజు మున్నగు వ్యాధులకు ఈ నురుగును పట్టించవచ్చును. దొమ్మలకు ఈ నురుగును త్రాగించిన తగ్గును.

పడమటకట్టువేస్తే పాడియావు అంకవేయును.

కానుగ (Pongamia glabra)

ఈ చెట్టునెక్క, ఆమనము వెంటుగా చేరుగనుండును. ఈచెట్టుయొక్క సర్వాంగములు వెంటునానగ నుండును. నేటికొలను దు చిగురుపట్టి పూడును. పూత తెలుపు నలుపుంగుగానుండును. కొయలు కొ చేయి పరికరిగి ఎల్లవరపుగనుండును. ఆమరసము చక్కలోగి ములప బొగుగాపనిచేయును. పురుగులు పడిన పుండ్రు తదితర గాయములకు ఈ గింజలనుండి తయారుచేయబడిన నూనెనవాడిన చక్కగా మానును. దీని ఆకులునూరి పురుగులుపడిన పుండ్రుపట్టి పురుగులు చచ్చును. చెక్కెరసము వాత లోగి ములప యిచ్చిన తిగును. కానుగి గింజలను పెరుగుతోనూరి పురుగులుపడిన పుండ్రు కట్టిన మానును.

మోతాదు:—చెక్కెరసము అర్ధసేరువరకు.

కాకర (Momardica charantia)

శ్లో॥ కాకరవేల్లంకటిల్లంస్యా దుగ్రకాండం సుకాండకం.

ఇది తీగచాతిలోనిది. దీనిలో అనేకకాయలు గలవు. దీని ఆమల చిల్లుగలిగి సుమారు మాడంగులముల వెడల్పుగలిగియుండును. పువ్వులు పసుపువచ్చగనుండును. పెద్ద కాకరకాయలు గొంగులుకలిగి పాడవుగనుండును. పొట్టికాకరకాయలు గుండ్రముగ నుండును. పొట్టికాయలు విగుల చేరుగానుండును. ఆమనము చేరుగానుండును. నేడి జేయును. విషజంతువులకొట్టప, నేత్రలోగి ములప, చర్మవ్యాధులప పనిచేయును. వాత లోగి ములప పసరును తదితర మందులలోకిలిపి వాడవచ్చును.

మోతాదు:—పసరు అర్ధసేరువరకు.

కందదుంప (Areen Campanulatum)

గ్రామములోను పొలములందును నేని పండించు ఊకందగూడ అపవిత్రకందయొక్క గూములను కలిగియుండును. అపవిత్ర వస్తువుల దుగ్ధ దీని ముడుగు అంతయునుగ పనిచేయదు. మావివేరుని పశువులప ఈ దుంపను పులిచల్లతోగాని కలిపితో గాని కలిపి నూరి త్రాగించిన వెంటనే పడును.

మోతాదు:—రీ తులములవరకు.

గంజాయి (Cannabis sativa)

దీనినే జ్ఞానప్రతియందురు. ఈ చెట్టు రెండుగజముల యెత్తులోపుగ పెరుగును. పూవులు గుత్తులుగ పూనును. లేత మొక్కలను ఎలుకలు తినును. ఈ మొక్కలనుండి ఒక విధమైన నారయు, గింజలనుండి నూనెయు తయారు చేయుదురు. ఇది మత్తును కలిగి

మన్నునెల్లప్పుడూ దున్ని లే వెన్నునెల్లప్పుడూ పండును.

చును. పెద్దరోగము, పొరుగు, రక్తవికేచనములు మున్నగు రోగములలో దీనిని వాడిన బాగుగా పనిచేయును. చెవిమాదకు గంజాయిఅకును నూరి రసము తీసిపోవిన తగును. దీని విత్తులను గోళ్లకు తినిపించిన విస్తారము గ్రుడ్లను పెట్టును. కొన్ని పక్షులకు తినిపించిన వానిరంగు మారును.

మోతాదు:—2 తులమువరకు.

గచ్చ (Caesalpinia)

ఈచెట్టు పొదవలె పెరుగును. పొలముయొక్క ఆవరణలకొరకు చుట్టువేయుదురు. చెట్టుంతయు చిన్న చిన్న ముండ్లతో నిండియుండును. ఆకులు దిరిసెన ఆకులవలె నుండును. కాని అంజుకవిని. కానుకలగునగున విశిష్టముగలిగి యుండును. గచ్చగింజలో విషయాపమైన పప్పుడును. గచ్చపప్పు చేగుగ, వగరుగ, కారముగ నుండును. శ్వాసరోగములలో ఈపప్పు బాగుగా పనిచేయును. దీనిఆకును శేరు వాపునకు, దూడల జంటబొడ్డునకు తదితర కల్లవాపులకు ఆముదముతో వేయించి కట్టిన బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—గచ్చపప్పు 3 తులములవరకు.

గుంటకలగర (Eclipta prostrata)

శ్లో॥ భృంగరాజో భేకరాజో మార్కవః కేశరంబకః,
అంగారికో మహానీలో భృంగాహ్వస్సూర్యవల్లభః,

గుంటకలగరము విశేషముగా మొలచు చిన్న మొక్క. ఇది నలుపు పనుపు తెలుపు పూవుల ధేరము కలిగియుండును. ఇది సర్వాంగ సారమైన మూలిక. ఆవరసము చేదుగ నుండును. శరీరమునందలి చెడుగుటిని లాగివేయును. నేత్రరోగములకు శ్వాస రోగములకు పనిచేయును. చర్మరోగములకు తదితర మందులలో కలిపి వాడవచ్చును. ఆకునూరి మలిమిడికి మిరియాల పొడితో కలిపికట్టిన తగును.

మోతాదు:—అర్ధ సేరువరకు.

గోగు (Cannabis Sativa country)

శ్లో॥ పీలుశ్శతసహస్రాంశీ తీక్ష్ణకఃకరభప్రియః,
సహస్రాంగీ గుడఫల స్తత్ఫలం పీలుపీలుజమ్.

దీనిలో శశనాగిగోగు, పుల్లగోగు, ధవాసరిగోగు, యెర్రగోగు మున్నగు రకములు కలవు. మొట్టచేలలో పెరిగిన పుల్లగోంగూర శ్రేష్ఠమైవది. సన్నని కాడవలె పొడవుగ

పాన్పుమంచిదిగామాచి భవరమును కట్టినయవలెను.

మొలచును. ఆకులు పూవులు పుల్లగనుండును. పాలుబడుచు దూడలకు అప్పుడప్పుడు గోంగూర పెట్టుట మంచిది. విరేచనము గావించును. వాపులకు, పంపరకు, బొడ్డుపుండ్లకు గోంగూర ఉడికించిగాని, ఆముదముతో వేయించిగాని కట్టిన పనిచేయును.

గాడిదగడవ (Aristolochia Bracteata)

ఇదియొక తీగ. నలుపుగలసిన అవపచ్చరంగు గలదిగానుండును. దీనికాయలు లేత బుడమకాయంత యుండును. ఆకు గరువగ నుండును. అడవులయందును, కంచెలందుండును విశేషముగా పెరుగును. దీనివేరు, కాడ, ఆకు చాల చేదుగనుండును. పంపర అతి వేడిజేయును. పశువులకు కలుగు వాతరోగములకు, సమస్తవాపులకు, బాగుగాపని చేయును. చర్మరోగములకు ఆకుపసరులో హఠతికర్పూరము కలిపి నాలుగైదు పూతలు పెట్టిన తగును. దూడలకు ఎలుకపాములు, నుసీపురుగులు పడినపుడు ఈ ఆకుపసరు పెట్టిన బాడించి విరేచనముగును. విషపురుగులకొట్టకు ఈ పసరు త్రాగించిన బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—పసరు ఆర్ద్రశేరు వరకు.

గుగ్గిలము (Baellium)

గుగ్గిలపుచెట్టుయొక్క బంకకు గుగ్గిలమనిపేరు. గుగ్గిలము ముక్కలుముక్కలుగ పచ్చగ ఎరువురంగుగ నుండును. పరిమళముగలది. దీనిపొగ లేవతారాధనయందు ప్రశస్తముగ నుపయోగింతురు. రసవీర్యాగుణముగ మహిసాక్షికి సమముగనుండును. గుగ్గిలము మెత్తగ నుండును ఉంగును. శ్రేష్ఠమైన గుగ్గిలము నిల్వఁగోవైచి నుండును. ఎండలో నుంచిన దగును. గోరువెచ్చని నిల్వఁగోవైచిన ద్రవముగుఱియుగాక పాలవలె తెల్లగా నగును. గుగ్గిలముయొక్క సారము మూడునెలలకు తగ్గిపోవును. గుగ్గిలము మలమూత్రముల వెడిల్పించును. గడలను కంతులను కగగించును. నీటిలోనూ పట్టువేసిన వాతనొప్పులు తగును. దీనిని పొగవేసి ఘామపానము చేయించిన శిరోరోగములు తగును. చర్మవ్యాధులన్నిటికి తదితరమందులలో కలిపివాడిన పనిచేయును. బలవర్ధకాషధములలో కలిపి వాడవచ్చును. పండలపాడిలో దీనినివేసి వాడవచ్చును.

మోతాదు:—3 తులములవరకు.

చింత (Tamarind tree)

శ్లో॥ అమితా చుక్రితా చించా తింత్రినీ శుక్తిచంద్రితా.

చింతచెట్టు పెద్దపుత్తము. ప్రసిద్ధమైనది. దీని లేతఆకులు కాయలు-పండ్లు పుల్లగా నుండును. వేడిజేయును. చింతాకుపసరులో ఉప్పు, ఆముదపు పప్పు కలిపి చర్మరోగములకు వాడవచ్చును. ఆకుత్రోక్కి ఆముదముతో వేయించి బెణుగులకు మలిమిడి వాడవచ్చును.

పట్టిగొడ్డుకు ఆరుపులెక్కువ; వానలేనిమబ్బుకు ఉరుములుఎక్కువ

వచ్చును. చింతగింజలను రుద్ది విరిగిన ఎముకలకు గుడ్డతో కట్టుకట్టవచ్చును. చింత చెక్కను మసిచేసి అముదముగాని నేపనూనెలోగాని కలిపి చెల్లి, గజ్జి, నునీమిడి వాడిన తగును. చింతపండు చలువచేయును. పశువులకు కలుగు జీర్ణ, వాత, రక్తశోగము లలో చక్కగా పనిచేయును. విషములకు విరుగుడు పెట్టవచ్చును. పైత్యపుదద్దురునకు చేదుజీలకర్రతో ఈవులును కలిపి మర్దన చేయవచ్చును. మలబద్ధకముగా నున్నపుడు చింత పండువులునుతో ఉప్పుకలిపి పెట్టిన పారును. ఉంగడికి వులును పనిచేయును.

మోతాదు:—చింతపండు ఆర్ధసేరు నవటాకువరకు.

చిత్రమూలము (Plumbago Zeylanicum)

శ్లో॥ చిత్రకో నూతనభుగ్వ్యాలో దారుణో హనోరుణః,
అగ్నిమాలీ హవిః పాచీ వహ్నినామా విశేషతః.

దీనికి గుండ్రని అకులుండును. దీనివేరు చిరుకగొట్టి యెడల పసుపువచ్చు నుండును. ఇది తెలుపు, ఎరుపు, నలుపు పువ్వుల భేదము చేయుండును. అల్పముగ దొరకును. ఎరుపు, నలుపు చిత్రమూలములు రెండు ఒకేగుణము కలిగియుండును. నలుపు చిత్రమూలమును ఆవులకు వాసునజూపినను లేక పాలలో వేసినను పాలు నల్లబడును. మలిమిడికి, బెణుకులకు చిత్రమూలముతో అముదము కలిపివేసిన, పుండుపడి తగును. దీనిరసము పాకుగ్గును. కాబట్టి తదితరమందులతో కలిపి లోపలికి ఈయవలెను. దీర్ఘజీర్ణశోగములకు దీనిరసముతో తదితరమందులు కలిపి యిచ్చిన తగును. బలవర్ధకాషధములలో కలిపి ఈయవచ్చును.

మోతాదు:—చిత్రమూలము 1 తులమువరకు.

చేదుబీర (Pluckettiana)

శ్లో॥ కోశాతకీశతచ్చద్రా జాలినీ కృతవేదనా ।
మృదంగఫలకాక్ష్యేణా ఘోంటకీ కర్కశచ్చదా ।

మంచిబీరవలెనుండును. రసము చేదుగ వెగటుగనుండును. నరములకు సత్తువ చేయును. తలతిరుగుడు, ధనుర్వాతము, దొమ్మ మొదలగు వ్యాధులకు యీపసురుపెట్టిన కాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—పసుర ఆర్ధసేరువరకు.

చేదుపొట్ల (Trichosanthes Cumecurina)

శ్లో॥ త్రికోత్తమా బీజగర్భా పరా రాజపటోలికా,
జ్యోత్స్నాపటోలికాజాలీ నాదేయీ భూమిజంబుకా.

బండరుమూల మెరిస్తే బుగ్గొడ్డునుగూడ మేపలేక అన్ముకలెను.

తీగప్రాకును. ఆకులు పొట్లఆకులవలె నుండక చిల్చీలువేయును. కాయలు గుండ్రముగ చిన్నవిగ నుండును. పండినవెనుక ఎరుత్తుగానుండును. కాయపైన తెలుపుచారలుండును. ఆకురసము వగరుగా చేదుగానుండును. రక్తసంబంధముగని రోగములకు ఆకు పసరు బాగుగా పనిచేయును. చర్మవ్యాధులకు పసరును వాడవచ్చును. క్రిమిరోగములకు దీని పసరుతో కలిపి కలిపి ఈయవచ్చును.

మోతాదు:—పసరు ఆర్ధశేరువరకు.

చేకొణిత (A Medicinal plant)

దీనినే నేగుర్రాకు అందురు. ఇవి పొలములందును, దోడ్లలోను పెరుగులతలు. దీనిఆకు కందిపెట్టు ఆకువలెనుండును. వాతరోగములకు బాగుగా పనిచేయును. జొన్న కలితో ఈ ఆకుపసరు కలిపి పక్షమదినములు పెట్టిన వాతము వారిండును.

మోతాదు:—ఆవి పీసెనుంచి ఆర్ధమణుగువరకు.

జీలకఱ్ఱ (Cuminum Cyminum)

శ్లో॥ జీలకం దీర్ఘకం శుక్లమజాజీకణ జీరకం.

ఇది చిన్న మొక్క - దీని కొంఠెయందు గుత్తులు గుత్తులుగా పూచి పువ్వుగర్తులలో గింజల తేర్చుడును. దీనినే తెల్లజీలకర్రఅందురు. మామూలుగా గృహములందు బాడు జీలకర్ర యిదియే. దీనిరసము పుల్లగా స్వాదుగా నుండును. వేడిజేయును. జీరక దీప్తిని కలిగించును. రక్త, జ్వర, వాతరోగముల కన్నిటికీ అమోఘముగా పనిచేయును.

మోతాదు:—4 తులములవరకు.

జీడిగింజలు (Semecarpus)

శ్లో॥ భల్లాతకోనభో భల్లీ వీరవృక్షోగ్నివక్రకః,
ఆరుష్కర స్తథాయాక్ష స్తవనోగ్ని ముఖీధనుః.

ఇది పెద్దవృక్షము. కొంచెము పొడవుగా వెడల్పుగా ఆకులుండును. నలుపు గింజలు, గుండ్రనిపండ్లు, తెలుపుగల మాను కలిగియుండును.

జీడిగింజలను నలుగగొట్టునపుడు జాగ్రత్తగా కొట్టవలెను. గింజలలో నుండు పొగ మనుష్యులకు సరిపడనిచో శరీరమంతయు వాచును. జీడిగింజలు వెగటుగ, చేదుగ, చురుగు గలిగియుండును. పశువులకు వాతరోగములకు ప్రతిదినము నాలుగైదు తీసికొని తిను అహారములో కలిపి పెట్టిన నెమ్మదిండును. పొడిపశువులకు పాలసేరు నాలుక నెలయగునప్పుడు ఈ గింజలను పులిచల్లలో నానబెట్టి త్రాగించిన నెమ్మదియగును. కాలు గొట్టు, తదితర మొండిగాయములకు జీడిని కాల్చి అంటించిన తగ్గును.

తూర్పునకొర్రువేస్తే దుక్కియెద్దు రంకవేయును.

జల్లేడు (Asclepias Gigantea)

శ్లో॥ అర్కస్సూర్యాహ్వయః క్షీరీ సదా పుష్పోవికీరణః

దీనిలో తెలుపు నలుపురంగుల పువ్వులుగల చెట్టుండును. జల్లేడు చిన్నచెట్టు. దీనికాయలు వంకరగ ఆకుపచ్చనివి. ఎ. దీనిని గొప్పగా కాయలోనుండి స్వచ్ఛమైన ప్పునుపైచూచి వెంటనే చెల్లినెక్కివీలి. ఇది పొడవుగాదు. పొడవు మదపు వానన యొక్క. తెల్లజల్లేడు పొవు పువ్వుకి క్షీరీ అని పూజించును. ఇది మందమైన కొమ్మలతోనున్నది. చెట్టునుండి ప్పు తెల్లని నూనెను ఇది ప్రసరింపజేయును. దీని జల్లేళ్ళు పొడవుగాదు. తెల్లజల్లేడు మిగుల శ్రేష్ఠము.

ఆకులు, వేళ్ళు, పూవులు, పాలులు గయితల పోటుగానుండును. చాలా వేడి గలిగించును. విరేచనముకూడ చేయును. జల్లేడాపల రసము వావులను శ్వాసరోగములను చెవిరోగములను పనిచేయును. జల్లేడుపాలు నేత్రరోగములను చిక్కరోగములను పనిచేయును. అవపసరు విషపురుగుల కాటవ పనిచేయును.

తుమ్మ (Acacia Arabica)

ఇదియొక పెద్దచెట్టు. కొమ్మలను సత్పరి ముండ్లుండును. పసుపుపచ్చగను గుండ్రముగనుండు చిన్నపువ్వులు పూయును. పూవునకు ఆరంగుళిమ పొడవుగల నన్నని తొడిమయు, నలుపుగ, మందముగనుండు చూసుపైపట్టయు, తెలుపు, నలుపు రంగులుగల జిగురును, నన్ననిపొడవుగ పలుచగనుండు కాయలును, జమ్మిఆకులవలె చిన్నవిగనుండును. ఇందు తెల్లతుమ్మ, నల్లతుమ్మ, కస్తూరితుమ్మ అని మూడురకములుగలవు. తెల్లతుమ్మచూసు అంతయు తెలుపుగ బూడిదరంగుగ నుండును. పూవులకూడ తెలుపుగ నుండును. కస్తూరితుమ్మ సాధారణమైనచెట్టు. ఇంచుమించు తెల్లతుమ్మవలె నుండును. దీనికాయ మిక్కిలిపొట్టిది. నల్లతుమ్మచెక్క వగరుగ వెంటగనుండును. ఈ చెక్కరసము పొరుడు నోటిగాలిపుండ్లు మొదలగువానికి పనిచేయును. చిన్నదూడలకు కలుగు చర్మ వ్యాధులను పనిచేయును. పాలనేర్లు, గొప్పవారమునకు, పశువుతోనిన తరువారము నేరు తుమ్మకు పసరులో అర్ధసేరుపాలు, రెండుతులముల ఇంగువలిపి త్రాగించిన తగ్గును. తుమ్మచెక్క పొడిచేసి రసికాయపుండ్లకు తదితర గాయములను బాగుగా పనిచేయును, తుమ్మచెక్క కషాయము నోటిపూతను పనిచేయును. తుమ్మకాయలను పశువులకు పెట్టిన మిగుల బలము గలిగించును.

మోతాదు:—చెక్కరసము అర్ధసేరువరకు.

ఆశ్రేష్ఠమరిస్తే ముసలిపిడురంకవేయును.

రసము కారముగ నుండును. విశేషము గావించును. వాతరోగములలోను, కడుపునొప్పి, రొంప, దగ్గ మున్నగు రోగములలోను అపవసరు బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—ఆకులు 100 వరకు.

తంకేడు (Cassia Auriculata)

గుబురుగా పెరుగును. పసుపుపచ్చని పూవులు పూచును. కాయ వంకరగ బద్దవలె నుండును. అకు చింతాశకన్న రెట్టింపు పెద్దదిగ నుండును. చెక్కరసము వగరుగ నుండును. ఆకురసము చెక్కరసము విశేషములు కట్టించుటకు పనిచేయును. దూడలు పా లెక్కవగాత్రాగి పాయకొనిన యెడల తంకేడుచిగుళ్ళను పెరుగులో కలిపిపెట్టిన తగును. పెద్దరోగములో పారుడెక్కవగా నున్నయెడల అకు చిగుళ్ళను నూరి కలిపిటిలో గాని పెరుగులోగాని. నాలుగైదుసార్లు పెట్టినయెడల తగును.

మోతాదు:—అపవసరు అర్ధసేరువరకు.

తిప్పతీగె (Tinospora Cordifolia)

శ్లో॥ గుడూచీ కుండలీ ఛిన్నావయస్థామృతవల్లరీ
ఛిన్నోద్భవా ఛిన్నరుహా మృతాజ్వరవినాశినీ
వత్సాదనీ చంద్రహాసా జీవంతీ చక్రలక్షణా.

ఇది యొకనిదమైన తీగ. దోంకలమీదను కంచెలమీదను ప్రాపను. దీనియాకులు యిండుమించుగ తమలపాకును పోలియుండును. ఈతీగ గలపులలో రెండువైపుల చిగురుపట్టి పెద్దతీగగా పెరుగును. దీనికి బున్నచిన్న తెల్లనిపూవులును, బచ్చలకాయల వంటి కాయలును ఉండును. పండు నలుపురంగుగా నుండును. రామరావణయుద్ధంలో మృతులైన కవీశ్వరులను బ్రతికించుటకై దేవతలు వారిశరీరమున చలిన అమృతబిందువులు పడినచోట నీతీగ మొలచినదని యుండురు. కేపచెట్లమీదకు ప్రాకుతీగలు మంచివందురు. ఈ తీగనుండి సత్తు తయారుచేయుదురు. తీగరసము వేడిజేయును. కారముగ, వగరుగ చేరుగ నుండును. ఈతీగను పలువుగాదుట్టి వురమతగిలిన పశువుమెడలోవేసిన రోగము తగ్గును. ఇంకను వాతరోగములకు యీ రసరు పనిచేయును. ఇంకను ఆకురసము గాయములకు, చిగువ్యాధులకు, నరములు తెగినప్పుడు వాడిన పనిచేయును.

మోతాదు:—తీగరసము సేరువరకు.

తవాక్షరి (Bamboo manna)

శ్లో॥ వంశజా వైణకీ క్షీరత్వక్షీరీ వంశరోచనా,
తుగాక్షీరీ తుగావంశీ వంశక్షీరీ శుభా సితా.

ఉత్తర ఉరిమిపరిసినా పాముతరిమి కరిచినా తిరుగదా.

వెదురుబొంగులను చీల్చినపుడు తెలుపురంగుల పలుకు కొన్నిటిలో బయలు
జేరును. దీనినే తవాక్షరియంగదురు వెగటుగా వగరుగానుండును. మూత్రరోగములలో
దీనిని వాడవచ్చును. విరేచనముల కట్టిచును. శుక్లసప్తము కలిగినపుడు మంచిగంధముతో
దీనిని యిచ్చినచో తగ్గును.

మోతాదు:—1 తులమువరకు.

త్రిఫలములు

(Cheboulie, Belleric and Emblic Myrabalam)

కరక్కాయ, తాడికాయ, ఉసిరకాయ అనునాటిని త్రిఫలములందురు. మూడు
పాళ్ళు కరక్కాయలు, ఎగమి-పాళ్ళు తాడికాయలు, పన్నెండూపాళ్ళు ఉసిరకాయలు
కలిపినచూర్ణము నమస్తరిక్త జీర్ణవాత నేత్ర రోగములకు బాగుగా పనిచేయును శిరో
రోగముల పొగొట్టును. దోష్మలను రూపుమాపును.

త్రికటుకములు (Pepper, dryginger and long pepper)

కొంటి పిప్పళ్ళు మిరియాలు అనునాటిని త్రికటుకములందురు. ఇవి క్యాస, వీరస
రోగములకును, రక్తజీర్ణ వాతరోగములకును బాగుగాపనిచేయును. త్రికటుకములను
మెత్తగానూరి వస్త్రపూళితముబట్టి వెన్నలోగాని, తేనెలోగాని, కలిపి నేత్రరోగములకు
పెట్టిన బాగుగా పనిచేయును. త్రికటుకములు జీర్ణశక్తిని గలిగించును. వేడిజేయును.

తేనె (Honey)

శ్లో॥ మధువుష్పాసవః పుష్పరసోమాక్షిక మిరిరమ్.

తేనెలో నాలుగురకములు గలవు. భ్రామరము, పైత్తికము, త్షాద్రము, మాక్షి
కముఅని నాలుగువిధములు. భ్రామరము తెలుపుగ నెయ్యిరంగులదిగ నుండును.
త్షాద్రము కవీలరంగునండును. మాక్షికము తైలవర్ణముగ నుండును. భ్రామరమునతేనె
త్వప్రియమైనది. తియ్యగ నుండును. పైత్తికమునతేనె త్రిదోషముల ప్రక్షోభింపజేయును.
త్షాద్రమున తేనె గురుత్వము కలదిగనుండి శేష్ణమునపె చును. శ్రేష్ఠమైనది. మాక్షికమున
తేనె రూక్షగుణము స్వల్పముగ గురుత్వముగలది సుధురముగానుండును. వాతమును
పెంచును. ప్రణచికిత్సయగు ఉత్తమముగ నుండును. త్రాతతేనె అల్పగుణములను బహు
దోషములను గలిగియుండును. కాచి వడిముగట్టి తేనె త్రిదోష హరముగను, పచ్చితేనె
పులుపుగ త్రిదోషహారిగను నుండును. విషపుష్పములనుండిగూడ తేనెను తేనెటీగలు
చేర్చును. గాన తేనెను ఉష్ణముగ నుండునపుడుగాని, ఉష్ణముగనుండు పదార్థములలో
కలిపిగాని వాడరాదు. అట్లు చేసినచో విషపముగ నుండును. గాన తేన్యాములందును,
బలవర్ధకాషధములలోను వాడవలసి వచ్చినపుడు చల్లార్చి వాడవలెను.

వదిదుష్కులకుతర్వాత దున్నినవాడుపాపాత్ముడు.

ధనియాలు (Coriander Seeds)

అప సలివానసగ నుండును. చిలులుచిలులుగల మృదువైన ఆకులును, గుత్తులు గుత్తులుగ తెల్లపుగ చిన్నవిగనుండు పువ్వులును ఉండును. గింజల గుండ్రముగ పరిమళముగ పచ్చిగ నున్నపు దాహపచ్చరంగు, ఎండినపిదప గోధునువరము గలవిగ నుండును. ధనియపు మొక్కలకు కొతిమిరి మొక్కలనిపేరు. సోపుగింజలవలెనే ఇవియును పని చేయును. పశువులకు కలుగు అజీర్తి కడుపునొప్పి మొదలగు జీర్ణరోగములకును, బలవగ కాషధములలో, వాయువును పోగొట్టు జౌషధములలో కలిపివాడుదురు. ఇవి తీసిగ, వగరుగ నుండును. ధనియాలరసములో చేనల్పిన్నిరసము కలిపియిచ్చిన నిరుచురుతు తగును.

మోతాదు:—ధనియాలు అర్థ సేరువరకు.

దానిమ్మ (Punica Granatum)

శ్లో॥ దాడిమీ ర క్తకుసుమా దంతబీజా శుకప్రియా,
మధురామ్లఫలో ర క్తబీజకో ర క్తపూరకః.

తియ్యదానిమ్మ, పులుపుతీపు కలసినదానిమ్మ, పులుపుదానిమ్మయని మూడు రకములుగలవు. దీని ప్రాసచెక్క, వేరుచెక్క, అప మొగ్గ పువ్వు లేతచిగుళ్ళు తొక్క పీరినము వగరుగనుండును. పాగుడు రక్తవిశేషములలో ఈచెక్క రసముగాని లేత ఆకులనుగాని పెరుగుతోడిపి మూడునాలుగు పర్యాయములు పెట్టినతగును. ఈనిన తరువాత మానమువెంట గుర్మ్యాసగల మస్తుపము, డిసయెడల ఈచెక్క రసముతో కడిగిన వానసతగును. ఇంకను ఈ చెక్కపొడి పుట్టు గారపట్టుటకు ఉపయోగించ వచ్చును.

దిరిసెన (Mimosa Sirissa)

శ్లో॥ శిరీషః ప్లవగోవిప్రశ్మకవృక్షః కపీతనః,
మృదుపుష్పశ్శ్యామవర్ణో భండీరశ్శంభీనిఫలః.

ఇది పెద్దవృక్షము. దీనికొమ్మలు పెరుస్తైనవి. ఈచెట్టు శాఖోపశాఖలుగా పెరుగుటచే పందిరివలెఛాయాప్రధానముగాకూడ ఉపయోగపడును. కాయలుపలుచగా బద్దలవలె పొడుపుగను, పూవులు కేసరములవలె నుండును గాని అంతకంటె కొంచెము పెద్దవి. పూవులకు కొంచెము పరిమళముండును. అప ముసగాటవలె నుండును గాని అంతకంటె కొంచెము పెద్దది. కాయలు 4 నుంచి 9 అంగుళములవరకు పొడవుండును. ఒక్కొక్కకాయలో పదిగింజలకంటె ఎక్కువయుండవు. దీనిచెక్క ఆకురసము వెగటుగ నుండును. వేడిచేయును. దీని వేరులను ఆకులరసమును వాత రోగములలో నుపయోగించు

దాయకట్టునిపు తన్నకమానదు.

మండలలోకలిపి వాడుదురు. దీరిసేనాపవసరు, నరమూత్రము, పనుపు, నల్లేరుకలిపి గుండెవగర్చు దగ్గలకు పెట్టిన తగ్గును. తెలియని రోగములకు ఈ ఆకుపసరు, పనుపు కలిపి పెట్టిన తగ్గును. ఈ ఆకుపసరు రక్తసంబంధముగు రోగముల కన్నిటికి బాగుగా పని చేయును.

మోతాదు:—ఆకు చెక్కరసము సేరువరకు.

మాసరి (Cocculus Villosus)

శ్లో॥ ఛలిహింటో మహామూలః పాతాళగరుడాహ్వయః.

ఇది తీగబ్రాహ్మణు. వేగు మిగుల గాఢముగ పాటుకొనును. ఆకులు కొంచెము కొలగ చిన్నవిగ మిక్కిలి ముగ్గురొకటి పచ్చరంగు గలవిగ నుండును. నీలికాయ చిన్నది. పచ్చిగ నున్నచుడు ఆకుపచ్చరింగుల పండిన తరువాత పలుపు రంగు నుండును. ఆకుగసము చలువచేయును. విశేషము కలిగిండును. మాత్రమును వెడలి చును. మాసరితీగను త్రాడుగాచుట్టి పశువులకు కుర్రుకొగ్గము పెట్టెను. మెడలోవేసిన తగ్గును. పశువులకువచ్చు మూతిరోగములలో ఈ ఆకు బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—ఆకురసం సేరువరకు.

దుష్టుపుచ్చెట్టు (Odina Wodier)

ఇది తీగబ్రాహ్మణు. ఆకుగిలినను అమితిముగా పాలుగారును. ఆకులు గుండ్రముగ కొనచేలియుండును. పూవులు గుత్తులుగా తెలుపుగ అండ్ముగ నుండును. ఇది మిక్కిలి వేడిచేయును. విశేషము గానిండును. దొమ్మలు కుర్రను మొదలగు రక్తసంబంధముగు వ్యాధులకు బాగుగా పనిచేయును. ఈ తీగను పలుపుగాచుట్టి చలిపరమ తగిలినదాని మెడలోవేసిన తీగ పాటునను తీవ్రజ్వరము తగ్గును.

మోతాదు:—పక్షత అర్థసేరువరకు.

దొండ (Momordica Monodelpha)

శ్లో॥ బింబీరక్తఫలాగోళాతుండీ దంతచ్చ దోపమా ।

మధుపక్వా మహద్రాళీశ్లేష్మ కృద్బోధనాశినీ॥

దొండతీగ బ్రాహ్మణు. చేదుదొండ, తీయదొండయని రెండువిధములు. ఇంకను కాకిదొండ మరుదొండ, నాగదొండ, అను రకములుకూడగలవు. తీయదొండ దొడ్లలోవేసి పెంచబడును. చేదుదొండ అరణ్యములలో స్వయముగా మొలచును. దొండతీగసరికి పాలినబ్రతుకును. దొండకాయలు కొంచెముకొలగ గుండ్రముగ నన్నగ నుండును. పచ్చికాయలు ఆకుపచ్చగను పండినపుడు పగడమువంటి చక్కని ఎరువు

మలుగులు కంగిలే మాపటికి ఈనును.

తంగును కలిగియుండును. దొండాప మూడు అంచులకలదై వృదువుగనుండును. తీయ దొండకాయలను కూరవేండుకొని తిందురు. ఆకుగసము వేడిజేయును. ఆకుపసరును అర్రువాపులకు వెన్నలో కలిపిరాసి భాగుగాపనిచేయును. శిరోవాతములకు ఆకుపస రును చెవులలోపోసి తగును. చర్మరోగములకు ఈపసుతో ముద్దకర్పూరము కలిపి రాసి తగును. తీయదొండాప రసమును రక్తసంబంధముగు రోగములకు త్రాగించిన పనిచేయును.

మోతాదు :—పసరు నేరున్నరవరకు.

నల్లేరు

శ్లో॥ ఆస్థినంహారణో వజ్రవల్లరీ క్రోష్టు ఘంటికా |

వజ్రాంగీ గ్రంథిమాన్ వజ్రః ప్రోక్తస్యా దస్థిశృంఖలః॥

దొంకలనిదను, చెట్లనిదను ప్రావతీగ నాలుగైదు అంగుళముల కొకకణువును, కణువువద్ద అకులును ఉండును కాడ పలకలుగా నుండును. ఇందు రెండు మూడు నాలుగు పలకలుగల కాడలుండును. మూడు పలకలనల్లేరు కొన్ని భస్మములు చేయుటకు వాడవిద్యయం దుపయోగించుటకు పనికివచ్చును. నల్లేరుకాయలు పచ్చివి ఆకుపచ్చగ పండినవి నల్లగ గుండ్రముగ చిన్నవిగ కఠినేప పండలేయుండును. కాడలుమాత్రము జీవధము వాడనగును. దీనిసము శరీరమునకు తగిలిన దురదప్రభృతి దద్దురులేదును.

ఆకులు కాడలు దురదగలిగియుండును. వేడిజేయును. పశువులకు కలుగు ఉంగిడి విషపురుగులకాట్లు నల్ల లెవులు ఎడతెగనిపారుదు మున్నగు రోగములకు పనిచేయును.

మోతాదు :—నల్లేరురసము అర్ధ సేరువరకు.

నల్లజీలకర్ర (Migella Sativa)

ఈ మొక్కలు విస్తారముగా పంజాబు దేశమునందు పెరుగును. వీని ఆకులు చీలియుండును. పువ్వులు గుత్తులుగుత్తులుగా నుండును. ఇవి నలుపుగ మిగమిగలాడుచుండును. చేతితోపలిపి వాసనజూచిన గాటుగల నువాసన వచ్చును. ఇవి కారముగ నుండును. జీర్ణరోగములకు ఇవి భాగుగా పనిచేయును. కడుపుబ్బు అజీర్తి మలబద్ధకములకు వీటిని ఉపయోగించవచ్చును.

మోతాదు. —4 తులములవరకు.

నల్లమందు (Opium)

ఇది గసగసాలమొక్కల కాయలనుండి తయారు చేయబడును. నల్లమందులో జారణము, మారణము, ధారణము, సారణము అని నాలుగిధములు. జారణము తెలుపు

గను, మారణము నలుపుగను, ధారణము పచ్చగను, సారణము చిర్రవర్ణముగను యుండును. ఇది విదేశీయమైన బోషధము.

నల్లమందు చేదుగనుండును. మత్తును కలుగజేయును. మలమూత్రముల బంధించును. రక్తమును విరచును. పశువులకుకలుగు ఆతిసారము, రక్తాతిసారము, కడుపునొప్పి మొదలగు జీర్ణసంబంధముగు రోగములకు పనిచేయును. ఎండువాతముగల పశువునకు అర్ధశేరు అవుపాతలో ఒక అరతులముగాని పావుతులముగాని నల్లమందుకలిపి త్రాగించిన తగును.

మోతాదు :—తులమువరకు.

నల్లపుప్పి (Volkameria Inermis)

దీనినేరు ఆకులరసము చేరుగనుండును. ఇప్పుడెక్కడయు నాచార్యులములకు బాగుగా పనిచేయును.

నీరుల్లి (Allium Cepa)

శ్లో॥ పలాండుర్ధవలాఖ్యశ్చ దుర్గంధో ముఖమాషకః.

ఇదియొక దుంపజాతి. ఎర్రపుగ, తెలుపుగ నుండును. ఈ దుంపనుండి సన్నముగ అరగ జముయించి గజమునొప్పిపుగల నొడుగువల్ల కౌడవపుట్టును. కాడవచివర తెలుపు రంగుగల పూవులుపూచును. ఉల్లిసము చెగయుగ నుండును. చలువచేసి ఆర్చును. రక్త శుద్ధిచేయును. నయియలకు నత్తువిచ్చును. వాని, శ్వాసశ్లేషరోగముల కన్నిటికి ఇది బాగుగాపనిచేయును. నిక్కాక గల పశువులకు పులిచల్లలో ఉల్లిగడ్డలు నాననేసి పెట్టిన శాంతించును.

మోతాదు:—నీరుల్లి సవాసేరువరకు.

నేరేడు (Eugenia Jambolana)

శ్లో॥ మహాజమ్బూ రాజజమ్బూ మహాస్కంధాబృహత్ఫలా.

నేరేడుచెట్లలో నేరేడు, ఆలనేరేడు, జిన్ని, నేలనేరేడు కాకి నేరేడు, అవి అయిదురకములుగలవు. నేరేడు పెద్దవృక్షము. ఆకులు కొలగ చెరునుగ, పచ్చి కాయలు ఆకుపచ్చగ దోరకాయ కొంచె మెరుపుగ బాగుగా పండినది నలుపుగ నుండును. చెక్కరసము వగరుగ నుండును. రక్తమూత్రము విరేచనముల కట్టించును. చెక్కపొడి రసికాయపుండ్లకు పనిచేయును.

మోతాదు :—చెక్కరసము అర్ధసేరువరకు.

నేలవేము (Cherayta)

శ్లో॥ కిరాతతి క్తః కైరాతో భూనింబో రామసేనకః.

మిగవమొక్కలవలె గుబురుగా పెరుగును. ఈ మొక్కయొక్క ప్రతిభాగము చేదుగ నుండును. సమూలము వేడిజేయును: రక్త జీర్ణవాత విషరోగములన్నిటికి ఈ సమూలమంతయు పనిచేయును. బలవర్ధకాషధములలో దీనిని కలిపి వాడుదురు.

మోతాదు :—పాడి 2 తులములవఱకు.

నువ్వులు (Sesamum Indicum)

శ్లో॥ తిలంఫలస్థైలఫల స్థిలపింజో పరస్పితః జాతినో వనజాతిస్సాత్త్వః॥

నువ్వులు కారముగ వగరుగ చేదుగ నుండును. బలము గలిగించును. వేడి జేయును. నల్లనువ్వులు మంచివి. మావిపడని పశువులకు ఆరసేరుత్రొక్కి వేడినీటిలో కలిపి త్రాగించిన పనిజేయును. నువ్వులపిండిని వెన్నలో కలిపి పైత్యపుడదుగునకు రాసివ పనిజేయును. నువ్వులు కల్లుబెల్లము కలిపి త్రొక్కి బలవర్ధకము దుక్కిపెద్దలకు పెట్టిన బాగుగాబలియును.

పంచలవణములు (Five kinds of Salts)

స్నేధవణము, సోమర్చలవణము, బిడాలవణము, కాంచలవణము, సముద్ర వణము అని ఆయిదువస్తువులుకలసి పంచలవణములనబడును. ఇవి ఉప్పుగ రుచిగ నుండును. శరీరమును పోషించును. రుచిపుట్టించును. మలమును వెడలించును. వాతజీర్ణ రోగములకు బాగుగాపనిచేయును. ఆకలిని బుట్టించును. బలవర్ధకాషధములలో కలిపి వాడవచ్చును.

పటిక (Alum)

సోరాష్ట్రదేశపు గనులలోపుట్టు ఒకవిధమైన మన్నుగుడ్డలకు రంగువేయుటకు లోహములను స్వచ్ఛముగ ద్రవింపజేయుటకు ఉపయోగింతురు. ఇందు పటిక, పులిక అను రెండు రకములుగలవు. పటిక కొంచెము పచ్చగా, బరువుగను, నునువుగను ఉండును. పులిక తెలికగా తెలుపుగ పుల్లగ నునువుగ నుండును. ప్రస్తుతిము తెలుపుగ రాళ్ళవలె నుండుపటిక మనకు దొరుకుచున్నది.

ఇది వగరు కారము పులుపు రసములుగలిగియుండును. వేడిజేయును. రక్తము నాపును. విరోచనముల కట్టించును. నోటిగార్భకు పటిక చిటిచి అప్పుడప్పుడు కడుగు చుండిన గారపట్టును. కంటిరోగములకు ఈ పటికచిటిచుక్కులు వాడిన పనిచేయును. నోరు దుర్వాసనగానున్నపుడు ఈపాడితో కడిగిన రుచిపుట్టించును. నోరుపొక్కినపుడు పూతకు ఈ నీరు బాగుగా పనిచేయును.

పసుపు (Turmeric)

శ్లో॥ మార్రిద్రారజసి శారీ రంజసి వరవర్ణిని,
పిండాపీతా వర్ణవతీ నిశావర్ణవిలాసిని.

దుంప ప్రధానముగాగల మొక్క. అపలు పొడవుగ కొనచేయుండును. అపలకు గూడ పసుపు వాసం గలదు. గలవేసి పూవులు పూడును. ఇందు అనేకకణములు గలవు. ఇది వెగటుగ చేరుగనుండును. ఉద్రేకకారియు, బలకారియునగు వస్తువు. వేడి చేసి ఆర్చును. జీర్ణకరిని గలిగించును. బలవర్ధకాషధములలో కలిపి వాడవచ్చును. చర్మ వ్యాధులకు నేత్రరోగములకు మూత్రరోగములకును దీనిని వాడవచ్చును.

మోతాదు :— 2½ తులములవరకు

పిప్పళ్లు (Piper Longum)

శ్లో॥ పిప్పలీ చపలాకృష్టామాగధీ మగధాకణా,
విశ్వీవకుల్యావై దేహీ శౌండిప్యా త్తీక్షణతండులా.

పిప్పలితిగ మళయాళము మున్నగు చలనిదేశములందు పుట్టును. ఆపలు ముదురు, తమలపాకు ఆకాగముగ నుండును. తీగబ్రాహ్మ. పిప్పళ్లు చమరు గలిగియుండును. వేడిజేయును. రక్త, వాత, శ్వాస నేత్రరోగముల కన్నిటికి ఇది బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు :— 4 తులములవరకు.

పుగాకు (Tobacco)

పుగచెట్లకు శీతకాలముల పెంతుదురు. మూకుమాసములకు తయారగును. అప సన్నముగ పొడవుగనుండును. పొడవైన వెన్నుచేయును. గింజలు మిక్కిలిసన్నముగ గసగసాలవలెనుండును. ఆపలు మిక్కిలి తీక్షణమేషవి. పొగాకుఅరియు దీనిని వాడుదురు. పుగాకు చేదు, కాఠిముగా నుండును. వేడివిగలుగ జేయును. దీనిలో “నికోటిన్” అను విషపదార్థమున్నది. పొగాకుతోటలోనికి సామాన్యముగా పాము వెళ్ళును. ఇది విషపదార్థము. చర్మవ్యాధులకు, నేత్రవ్యాధులకు, గాయములు, వ్రణములు మొదలగు వానికి అపరగము, అపపాడి పనిచేయును.

పెన్నేగు (Physalis Flexuosa)

శ్లో॥ అశ్వగంధాతురంగాహ్వ గోకర్ణ శ్వానరోహకః
వరాహకణ్ఠో వరదాబల్యా వాజీకరీవృషా.

కొటివికృత కంటె కొరుకొని పొలందున్నడం మంచిది.

అకులు గుండ్రముగ మృదువుగనుండును. ఇది వేరుప్రభాసముగాగల జూలిక. దీనిపండ్లు ఎరువుగ, గుండ్రముగ పగడమువలె నుండును. పండ్లలోని గింజలు మిక్కిలి సన్నముగ తెలుపుగనుండును.

దీని దుంప సువాసనగనుండును. చలువచేయును. వాతమును హరింతును. దుంప రసము వెగటుగనుండును. ఇది దేహములోని మలమును వెడలించును. దగ్గు వాతము చర్మవ్యాధులకిను దూడలకు ఆజీర్ణ చేసి పుక న ఈ గుంపకసము బాగుగాపనిచేయును.

మోతాదు:—పొడి 6 తులములవరకు.

ప్రత్తి (Gossypium)

శ్లో॥ కార్పాసః పటశూలశ్చా చ్ఛాదనీ బాదరః పిచుః.

పశువులు పారుకొనినపుడును రక్తవిశేషములను ఈఅపసరుగాని ఆకుత్రోక్కిగాని మజ్జిగలోగాని పెరుగులోగాని కలిపి వ్రేలిగాని కలిపి పెండుమూడు మోతాదు లిచ్చిన తిగును. కాయలరసము పాలలోకలిపి దిగ్గులకువాడిన తగ్గును.

మోతాదు :—అపసరు ముప్పాతిక సేరువరకు.

బ్రహ్మాదండి (Argemone Mexicana)

దీనినే సిచ్చిసాన చెట్లనియు, నాలిపుచ్చి యనియు, బలుకీక్కిన చెట్లనియు నందురు. ఇది పన్నపుపచ్చని పువ్వుల పూచెడిచెట్టు, ఏటేట మొలచును. దీనిగింజల నుండి చమురుతీయుదురు. ఈ కొమ్మలనుండి పచ్చసాచును దీర్ఘతలమాదలకు పని చేయును. ఇంకను బ్రహ్మాదండి సమూలమునుదంచి రసముతీసి చర్మవ్యాధుల కుపయోగించిన బాగుగా పనిచేయును. ఇంకను ఈపసరు విషపురుగుల కాట్లకు పనిచేయును. అకును ఉడికించి కట్టిన కాళ్ళవాపులు తగ్గును. నేళ్లరసము నెరిడికు పనిచేయును.

బాడిద (Erythrina Indica)

శ్లో॥ పారిభద్రోనిమ్బవృక్షోరక్తపుష్పః ప్రభద్రకః

కంటకీ పారిజాతస్యాన్యందార కటికింశుకః.

ఇది పెద్దచెట్టు, చూసు తెలుపుగనుండును. తెలుపు ఎరువు పూవుల భేదములు గలవు. తెలుపుది మంచిది. చెక్క అకురసము వెగటుగ కారముగ నుండును. వాత లోగవలకు చర్మలోగములకు కర్ణలోగములకు రసము పనిచేయును.

గూనిదున్నకంటె గ్రుడ్డిదున్న శ్రేష్టము.

మిరప (Capsicum Annum)

దీనిపువ్వులు చిన్నవిగా తెలుపుగ నుండును. పచ్చిమిరపకాయలు అట పచ్చగ, పండినవి ఎరుపుగ నుండును. ఇందులో పొట్టిమిరప శశిహాళిమిరప నీనుమిరప మొదలగు అనేకరకములు గలవు. ఎడుమిర్చి వేడిజేయును. నేరునీటిలో మూడుగుప్పెల్ల ఎండు మిరపకాయలను వేసి ఉడికించి చేతితో పిసికి విడిపోనిన కాగపుపాలందురు. ఈపాలను రక్త వారి జీర్ణరోగములలో వాడిన బాగుగా పనిచేయును. కడుపునొప్పి దొమ్మ, కురమ, ఇంక తెలియని రోగములకు ఈపాలు వాడిన పనిచేయును.

మోతాదు :—4 తులములవరకు.

మొంతులు (Fenu Greek Seeds)

ఇదియొక చిన్న మొక్క. ఆవలు చిన్నవిగా కొంచెము గుండ్రముగ నుండును. అట చేదుగ నుండును. మొంతులు వేడిజేసి ఆర్చును. పశువులకు దూడలకు ఆజీర్ణివిరేచనములు కడుపుబ్బ మున్నగు వ్యాధులలో పెరుగులో కలిపి పెట్టిన కాంతించును.

మోతాదు :—6 తులములవరకు.

మిరియాలు (Black pepper)

శ్లో॥ మరిచంవల్లిజంతీక్షుం మలినం శ్యామభూషణం.

తెల్లమిరియాలు, నల్లమిరియాలు అవి రెండురకములు. మిరియపు తీగల మళయాళ దేశమునందు తిరువాన్కూరు తోటయందు వేసి పెంచబడును. తీగల ముక్కలుగా నరికి పాతిపెట్టుదురు. ఇవి మూడు సంవత్సరములకు పెద్దవై పంటసావచ్చును. మిరియపుతీగల వెన్నునందు మిరియము లేర్పడును. పండుమిరియము తెరగనండి ఎండించి పిదప నలుపుగ నుండును. మిరియాలను నానబెట్టి పెపాట్లు తీసివేయబడినవి తెల్లమిరియాలనియు, పాట్లు తీయని నల్లమిరియాలనియు చెప్పుదురు. గాని పుట్టుకతోనే తెల్లమిరియాలుండునని చెప్పుదురు. తెల్లమిరియాలు కనపడవు. మిరియాలు వేడిజేయును. ఇవి అన్నిరోగములలో అమోఘముగా పనిచేయును. రక్త, శ్వాస, జీర్ణశక్తి, వాతరోగములలో ముఖ్యముగా మందుగా వాడెడి మందులలో కలిపి వాడుదురు.

మోతాదు :—3 తులములవరకు.

మోదుగ (Butea Frondosa)

శ్లో॥ పలాశః కింశుకః కర్పూర్యాజ్ఞికో బ్రహ్మపాదపః,
క్షీరశ్రేణో రక్తపుష్ప స్త్రీ వృతస్సమిదుత్తమః.

అచ్చివచ్చినభూమి; అడుగిడేచాలును.

ఇది పెద్దపుత్తము. ఆపలు గుండ్రముగ ఒక తొడిమప మూడుఅకులు విడివిడిగ నుండును. శేతఆపలు ఎరువుగను ముదిరిన ఆపలు పచ్చగఁగండును. కాయలు పొడవు గను కాయలలోని గింజలు పెద్దలవలె గుండ్రముగను ఉండును. గింజలపై పొట్టు ఎరువుగ నుండును. మోడుగ పువ్వు పసుపుపచ్చగ నుండును. తొలుపు, పసుపు, ఎరుపు, నలుపు రకముల పూలభేదములుగలవు. నలుపు, ఎరుపుని దొరకుటకష్టము.

మోడుగ పువ్వు వెగటుగ కారముగ నుండును. నలుపచేయును. రక్త, జీర్ణ, వాతములకు ఈ పువ్వును జొన్న కలిపిగాని బియ్యపుకలిపిగాని కలిపి పెట్టిన తగును.

మోతాదు:—పువ్వు 4 తులములవరకు.

ముమీశి (Nux Vomica)

దీనినే విషపష్టి, గుండుష్టి అనుదురు. ఆపలు గుండ్రముగ కాయలు నిమ్మకాయలత స్రవణముగ లిగి గుండ్రముగను నుండును. పండిపప్పుకు దీనిపట్టు ఎరువుగ, అందముగ నుండును. దీనిలోని గింజలు గుండ్రముగ పెద్దలవలె నుండును. ముషిటిగింజలు మహాచేడుగనుండును. ఈ గింజలనుండి చురురు దీయుదురు. ఈ గింజలపొడి విశేషముల గావించును. బలవర కౌష్ఠ్యములలో ఈ గింజలపొడి కలిపి వాడుదురు. రక్త, మూత్రము, మలబద్ధము, పక్షివాతము మున్నగు రోగములకు ఈ గింజలపొడిని తదితర మందులలో కలిపి వాడిన బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—పొడి 1 తులమువరకు.

మునగ (Moringa Pterygosperma)

శ్లో॥ శిగ్రుశ్శోభాంజనః కృష్ణగంధస్యాష్టసూలచ్ఛదః,

ఇది సాధారణమైన పుత్తము. ఎరుపు తెలుపుగల పూవులు రెండు విధములు. ఇవిగాక నల్లపువ్వులమునగ కూడగలదు. ఇది ఆరుదుగ దొగనును. ఈ గింజలనుండి పరి శుభ్రమైనహూనె తీయుదురు. దీని చెక్కరసము వేడిచేయును. దొన్ను, వాలిదొన్ను, గురక మున్నగు వ్యాధులకు బాగుగా పనిచేయును. ఆపకు ఆముదముతో వుడికించి బొడ్డు వాపులకు బెణుకులకు కట్టిన తగును. పువ్వులరసమును తేనెతోకలిపి కంటి పువ్వులకు రేజీకటికి పెట్టిన తగును.

మూర్ఖొండ (Acalypha Indica)

ఆపయొక్క గుండ్రతనము కొలదనము భేదముచేత రెండువిధములు. గుండ్రఆప లది మూర్ఖొండఅనియు కొలఆపలది పుష్పింటఅనియు వాడుదురు. ఆప రసము వేడి చేయును. పురుగులు పడినపుండ్రకు ఈ ఆపనువాడిన పురుగులు చచ్చును. వీనస మొగ బంతి మున్నగువాటికి ఈ పసరును 10 చుక్కలు పోసిన వెంటనే తుమ్మును.

మోతాదు:—పసరు 1 తులమువరకు.

ఆకాటపు కడురు; ఏరాటనబెట్టిన బరబర.

తావి (Ficus Religiosa)

శ్లో॥ పిప్పలశ్యామలోశ్వత్థః క్షీరవృక్షైగజాశనః,
హరివానశ్చలదళోమజ్జశోభోధి పాదతః.

ఇది పెద్దపృక్షము. మిగుల ప్రసిద్ధమైనది. చెక్కరసము వగరుగ నుండును. చలువ జేయును. చెక్కపాడి పుండ్రు పుచ్చేయును. మసిబొగ్గులో చెక్కపాడికలిపి రసికారు పుండ్రు పట్టించినమానును. చెక్కను పిటిలో నావవేసిగాని, కౌచిగాని నోటివూతలకు తుక్కిలింపు చేయించవచ్చును. రోగ పశువులకు కౌచి చల్లార్చి ఈ వగరునీటిని పథ్యముగా పెట్టవచ్చును. పక్షవాతముగల పశువునకును, నోటినుండి వగరు కక్కులకును చెక్కరసముతో ఆవుపాలు కలిపిపెట్టిన తగ్గును.

మోతాదు:—చెక్కపాడి 2½ రులములవరకు.

రేవల్పిన్ని (Roeum Emodi)

ఈ మొక్కలు హిమాలయ ప్రాంతములం దెక్కవగా పెరుగుచున్నవి. ఈ మొక్క నేరునుకొని పైచర్మమును వలచి ఎండబెట్టుదురు. ఇది పసుపు పచ్చగనుండును. రసము చలువజేయును. వంటివీరు దీయును. విరేచనము గావించును. మలబద్ధకమును పోగొట్టును. మజ్జగలో రేవల్పిన్ని కలిపి వాడిన మూత్రరోగములు పోవును.

మోతాదు:—రసము నేరువరకు.

వన (Acoveus Calamus)

శ్లో॥ వచోగ్ర గంధాగోలోమీ వడ్డ్యంధా జటిలామతా |
జటిలాశతపర్వాన్యాలోమశా హేమవత్సవి.

ఈ మొక్కల ఆకులనుండి తైలమును దీయుదురు. దుంప మదపువాసనగలిగి యుండును. సాంటివంటిది. వేడిజేయును. శిరోవాతములకు ఆవుపాలలో వసకలిపి త్రాగించిన పుచ్చేయును. వసపాడి పురుగులను చంపును. ఘాటయిన వాసనకొట్టును. ఆకలిని పుట్టించును.

మోతాదు:—వసపాడి 1 రులమువరకు.

వాము (Ptychotis Ajown)

శ్లో॥ జవానీదీప్యకోదీప్యో దీపనీయాజవానికా |
జవసాహోగ్ర గంధాస్యాజ్జవాహ్వభూకదంబకః |

ఆవు చేసిలోమస్తే; దూత గట్టున మేయునా |

వామచెట్టు చొడుగుల పొలములలో నేలమీద ప్రాకడు చిన్న చెట్లుగ నున్నవి. కొన్ని చోట్ల జానెడెత్తువరకు పెరుగును. దీని కిఖరములందు గుత్తులు గుత్తులుగా పువ్వులు తూచి క్రమముగా పువ్వులలో గింజలేర్పడును. వాము చీర్చికారియగు వస్తువు. చీర్చికొగముల కన్నిటికి బాగుగా పనిచేయును. బలవర్ధకావధములలో కలిపి దీనిని వాడవచ్చును.

మోతాదు:—వాము 6 రులములవరకు.

వాయంటు (Cleome Penlaphylla)

శ్లో॥ అజగంధా వస్తుగంధా కబరీపూతబర్బరా॥

ఇది చిన్న మొక్క, గజముయెత్తులోపుగ పెరుగును. చెట్టున కింకరకు ఒకవిధమగు వెగటవాసనయు, తెల్లనితూపులును, స్పష్టగా పొడవుగా నుండు కాయలును, కాయలలో నల్లని చిన్న గింజలును యుండును. ఇందు వాయంటు, మక్క-వాయంటుయని రెండుజాతులుకలవు. ఆకులు గుండ్రముగ చిన్నవిగ నుండును. ఆకుపసరు నేడికేయును. చర్మకొగములకు, కర్మకొగములకు బాగుగా పనిచేయును.

వావిలి (Vitex Negundo)

శ్లో॥ నిర్దుండీ శ్వేతకుసుమస్పింతుక స్పిందువారకః॥

ఇది పెద్దవృక్షము. మారేడాకులవలె దీనియాకులు మూడు చిల్లలుగ నుండును. తెల్లవావిలి ఊదారంగుగ నుండును. ఈ చెట్టుకరి దనుండు మట్టికూడ నలుపుగ నుండును. దీనికర్రతో అన్నము వండునపుడు, కలియబెట్టిన అన్నమంతయు నలుపుగ నుండును. దీనిపూవులుగుత్తులు కొలగ నుండును. ఆకుపసరు నేడికేయును. వాతకొగములలో ఆమోఘముగా పనిచేయును. కుశువునకు వెన్నెముకకు వెనుక మొత్తలకు దెబ్బలు కలిగినపుడు, పుట్టునున్నతో వావిలాకు ఉడికించి గోరువెచ్చనిది రెండు మూడు పర్యాయములు కొట్టినరగును.

మోతాదు:—పసరు అరసేరువరకు

వేప (Melia Azadirachta)

శ్లో॥ నింబోనియమనోనేతారిష్టస్వాత్పారిభద్రకః,
సుతిక్తస్సర్వతోభద్రః పిచుమందః ప్రభద్రకః,
కుష్టదేహదేవదత్తశ్చరవిసన్నిభ సూర్యకః.

ఇదియును పెద్దదియగు ప్రసిద్ధమైన వృక్షమైయున్నది. ఆకు చెక్క-కాయ పువ్వు మున్నగునవి వైద్యమున కుపయోగపడుచున్నవి. దీనిసములనుందలి యేభాగము

అపల సాధుత్వమా; బ్రాహ్మణుల పేదరికమాలేదు.

చూచినను మిక్కిలి తేడాగానుండును. ఈచెట్టునందు గాలిని శుభ్రముచేయు నుంచి గుణముకలదు. చెక్కపాడి పుండ్లకు పనిచేయును. వేసరిన పసరులో తగినంత మంచి నూనె కలిపి గోమారులున్న పశువుల శరీరమునకు రాసి ఒకరిరగంట ఎండలో కట్టిక అన్నియు రాలిపోవును. చర్మవ్యాధులకు, గాయములకు చెక్కరసము బాగుగాపని చేయును. పాముకొటునకు వేపచిగుళ్లరసము పశువు ముక్కు రంధ్రములలో పింఠిన తుమ్ములు వచ్చును.

మోతాదు :—చెక్కపాడి 3 రులములవరకు.

వెల్లులి (Allium Sativum)

శ్లో॥ గృంజనోన్యోమహాకందోదుర్జరోద్ధీర్ఘప్రతకః.

వెల్లులి ఘోటువాసవ గలిగియుండును. ఆకులు సన్నముగ పొడవుగ నుండును. పులుపు ఆనురసము ఒకటితప్ప తక్కినరసములన్నియు కలవుగనుక దీనికి రసోనయని పేరు. తెలుపుగనుండును గనుక వెల్లులియుందురు. వెల్లులిదుంపయందు కారము, అకుల యందుచేదు, కాడియందు వగరు, కొడిచివర ఉప్పు, బీజములందు తీవ్రములుండును. వెల్లులి నీరులినలెనే యుండును. వేడిచేయును. వెల్లులిరసము పేగులలోని క్రిములను చంపును. దీనియందు శ్రుళ్ళిజేయుగుణము కలదు. వాత, రక్త, జీర్ణ, చర్మ, వేత్రరోగముల కన్నిటికి బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు :—3 రులములవరకు.

వెదురు (Bambusa Arundinacea)

శ్లో॥ వంశావేదుః కీచకస్యాత్కరాస్త్యచి సారకః,
మన్మరశ్శతపర్యాచ కంటాలుః కంటకీతథా.

ఇదిపొడ. పొడవుగా పెరుగును. వెదురు కర్రలను ఇండ్ల వసయొగించుదురు. ఆకులు సన్నముగా పొడవుగా నుండును. పూవులు తెల్లగనుండును. వెదుళ్ల మధ్య నుండి బియ్యముపంటి యొక పదార్థము ఒక్కొక్కప్పుడు వచ్చును. వెదురు చేదుగ పులుపుగ వగరుగ నుండును. ఆకుల కొతకొయు స్వభావముగలదు. అకురసము కారముగ చేదుగ నుండును. కసిమిరి, మొగబంతి, తెలియని రోగములు, నల్లకత్తు మున్నగు వ్యాధులకు బాగుగా పనిచేయును. లేతయావలలో కొద్దిగా మిరియాలు ఉప్పుచేర్చి తినిపించిన పశువులకు కలుగు విరేచనముల కట్టించును.

మోతాదు :—ఆకులు 8 రులములవరకు.

ఇంటివాడు గొడ్డు గేదె అంటే, పొరుగువాడు పాడిగడెఅన్నట్లు.

వెట్టిపుచ్చ (Citrullus Colocynthus)

ఇదియొకతీగ. పుచ్చతీగ వలెనుండును. దీనికాయలు దబ్బకాయలంత యుండును. తీగంతయు అమితమైన చేదుగలిగి యుండును. కాయలలోని గింజలు నలుపుక గుమ్మడి గింజలవలెనుండును. కాయలు గుండ్రముగ నుండును. ఆకులపై తెలుపుజీర లుండును. ఆకురసము చేదుగనుండును. చర్మరోగములు నశింపును. కాయలను వాత రోగములకు వాడుదురు.

వాకుడు (Solanum Vacquini)

దీనినే చిన్నములక యందురు. నేలమీద ప్రాకును. ముండుండును. ముండు వసుపువచ్చ వన్నెగలిగి తెలుపుగనుండును. నేలములక కాయలవలనే కాయలు కారును. ఊదా తెలుపురంగుల పూవులుపూచును. తెలుపుపూవులది మంచిది. దీని ఆకులు వంగఆకులవలె నుండును, గాని వాటికన్న చిన్నవి. కాయలు చిన్నవిగ గుండ్ర ముగ నుండును. పండినపుడు పసుపువచ్చుగ నుండును. ఆకుపసరు వెగటుగ కారముగ నుండును. కాకజేయును. కొమ్ముద్వారాలు నాసికారోగములు శిరోరోగములకు ఈపసరు పనిచేయును. కొందరు వైద్యులు పశువునకు కలుగుపుండులో పురుగులుపడినయెడల ఈచెట్లలో ఒక దానిని తీసివేయుదురు.

నీతాఫలము (Anona Squamosa)

ఇది సాధారణమైనచెట్టు. దీనిఆకులు కొంతగా బలమైన పసరువన్నె గలిగి మృదువుగానుండును. దీనిలోని గింజలు నలుపురంగుగ నుండును. పండు ప్రభాగము బుడుపులు కలిగియుండును. గుట్ట తెలుపుగ మధురముగనుండును. ఆకును తేళ్ళుగల రంధ్రములో పెట్టిన తేళ్ళు బైటికి వచ్చును. అపరసము పురుగులు పడిన పుండ్లలో వేసిన పురుగులు తచ్చును.

శొంఠి (Zingiber Officinale)

శొంఠి మంతి విశ్వోషధం విశ్వం కటుభద్రం కటార్కటం,
మహాషధం శృంగిబేరం నాగరం విశ్వభేషజం.

అల్లమును నున్నపురిళ్ళతో ఉడికిబెట్టి ఎండించిన శొంఠియగును. అన్నియుండుల కన్న యోగ్యమైనదిగాన మహాషధమనియు విశ్వభేషజమనియు నందురు. కారము గలది కనుక క్షయగంధియనియు, కఫమును హరించునదిగాన కఫాదిక యనియు, శరీరము నార్పునది గాన శోషణమనియు, దీనికిపేరు గలిగెను. శొంఠి వేడిజేయును, కారముగ నుండును. వాతజీర్ణరోగములకు ఆమోఘముగా పనిచేయును.

తాతాధ్య:—4 తులములవరకు

సోపు (Pimpinella Anisum)

జీలకర్రవలెనుండునుగాని అంతకన్న పెద్దది; వడ్లగంజలో శాల్మశవంతు ముందును. నువాసనగానుండును. సమలిన తీపిగానుండును. జీర్ణక కిని కలుగజేయును. రక్తవార జీర్ణరోగముల కన్నిటికి యిది బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—4 $\frac{1}{2}$ తులములవరకు.

హంసపాది (Vitis Pedata)

పాలములలో భూమునంటుకొని ప్రాకు ఒకబాతిమొక్క. ఆకులు పక్షియొక్క ఆడుగువలె గొంగులుగలిగి చిన్నదిగ నుండుటచే దీనికి హంసపాది యని పేరువచ్చివది. మాతులు చెరువులు మొదలగు ప్రాంతములందు ఎక్కువగా మొలచును. ఆకుపసరు చేదుగ స్వాదుగ నుండును. చర్మవ్యాధులకు పనిచేయును. సాలెపురుగుల విషములకు కూడ పసరును వాడవచ్చును.

ఆంగ్లేయపశువైద్యవస్తుగుణదీపిక

ఎ ని మి ద వ భా గ ము

ప్రస్తుతకాల పరిస్థితులనుబట్టి ప్రతిరైతు ఇంగ్లీషుమందులను గూర్చి తెలిసికొనుటకు ఆసక్తి పడుచున్నాడు. పశువులకుకూడ ఇంగ్లీషుమందులున్నవాయని ఆశ్చర్యపడేవారున్నారు. అందుచేత రైతులు, గ్రామములలో పశువైద్యముతోయు నాటువైద్యులు కూడ తమక ఈ వస్తుగుణ దీపికలోని సారాంశముల గ్రహించుదురుగాక. మీకు తెలిసి సంతోషకే ఇంగ్లీషుమందులు వాడవలెనుగాని తెలియకపోయినచో, వాకుట మహాదోషము. మీరింతా ఇంగ్లీషుమందులను పశువులపై వాడమని నా యుద్దేశ్యముకాదు. ఆయుర్వేద పశువైద్య మూలములకు ఇంగ్లీషువైద్య మందులకు వ్యత్యాస మెంతయున్నదో గ్రహించ గలందులకు ఈ గ్రంథములో తెలుపవలసి వచ్చినది. ఇంగ్లీషు వెటరినరీ వారు చేసే వైద్యము, వారి జెట్టుగుట్టులుకూడ గ్రహించుట మంచిదని నా యభిప్రాయము. ప్రతి రైతుకూడ ఈరెండు వైద్యములగుట్టు గ్రహించి ఏది చివుకగా నుండిన దానినే ఆచరణలో పెట్టుదురుగాక.

అమోనియంక్లోరైడ్ (Ammonium Chloride)

ఇది తెలుపు రంగుగ నుండి వెగటుగానుండును. సారాయిలోను వేడినీటిలోను కరగును. ఇది కాలేయ సంబంధముగు రోగములకు, రొంప, అజీర్తి, కామెర్లు, లివర్ రాట్, మున్నగు రోగములలో వాడుదురు. సాధారణముగా దీనిని నేలవేసుతోను, నూకేశ్వరముతోను కలిపి వాడుదురు. పైకి చల్లగానుండు లోషముగా పొటాష్ సైట్రిట్ తోగాని, సోడియంక్లోరైడ్ తోగాని కలిపి వాడుదురు.

మోతాదు:—పశువులకు $\frac{1}{2}$ బొమ్మనుండి $1\frac{1}{2}$ బొమ్మవరకు మాత్రమే.

అమోనియంకార్బనేట్ (Ammonium Carbonate)

ఇది ముక్కలుగానుండి ఘాటుగా తెలుపురంగుగా నుండును. విశేషము గావించును. పొట్టలోని గాలిని తీసివేయును. ఇతను వివక్షరములకు, కీటకముల కాటకు, దగ్గునకు, రొంపకు, కడుపునొప్పికి, నెరురుపొట్ట అజీర్ణ ఆహారముతో దట్టమై యున్నపుడు పెద్దపేగులో మలము చిక్కుకొని పోయినపుడు దీనిని వాడవచ్చును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ బొమ్మనుంచి 1 బొమ్మవరకు.

అయోడిన్ (Iodine)

ఇది నలుపురంగుగ రిశరశ మెరయుచు పొరలుపొరలుగా నుండును. ఇది విష పదార్థము. క్రుశ్మిపండ్ల జేయును. తత్వమును బాగుచేయును. దీరవాతములకు, అతి మూత్రమునకు, నావులకు, బెనుకులకు, చర్మవ్యాధులకు పనిచేయును. లోనికి ఈయ వలసి వచ్చినపుడు జాగ్రత్తగా తదితరమందులతో కలిపి ఈయవలెను. వ్యానులైన్తో గాని క్రొవ్యుతోగాని దీనిని కలిపి నావులకు బెనుకులకు వాడవచ్చును.

మోతాదు :—30 నుంచి 60 గ్రాముల వరకు.

అయిడోఫారం (Iodoform)

ఇది పసుపుపచ్చగ స్ఫటికమువలె మెరయుచుండును. దీనిలో బలముగ క్రిమి సంహారక శక్తిగలదు. గాయములకు చీముపట్టిన పుండ్లకు, కాలిన బొబ్బలకు చర్మ వ్యాధులకు బాగుగా పనిచేయును. ఆకుభాగముల బోరిఫ్ ఆసిడ్తో ఒకభాగము అయిడోఫారం కలిపి వాడిన పుండ్లకు గాయములకు బాగుగా పనిచేయును. వ్యాను లైన్లో ఈపొడిని కలిపి క్రుశ్మిపండ్ల జేయుటకు మరికిగాయములకు పట్టించవచ్చును.

మోతాదు :—1 నుంచి 10 గ్రాముల వరకు.

ఆర్సెనియస్ ఆసిడ్ (Arsenious Acid)

దీనినే శిలిపాషాణ మందురు. ఇది మిగుల విషవస్తువు. తత్వమును బాగుచేయు టకు బలవర్ధకావధములలో కలిపి వాడుటకు ఉపయోగపడును. చర్మముపై రానిన పొక్కును. చర్మరోగములకు కూడ వాడవచ్చును. కొని జాగ్రత్తగా వాడవలెను.

మోతాదు :—2 నుంచి 8 గ్రాముల వరకు.

ఆసిడ్ బోరిక్ (Boric Acid)

దీనినే బోరిక్ ఆమ్లమందురు. దీనిలో వెలిగారము కలియును. స్వచ్ఛమగు తెలుపురంగుగా నుండును. మంటలేని మందు. ప్రతిదాక్తరు దీని నెక్కువగా వాడును. ఈపొడి నూత్నుజీవులను వెంటనే చంపలేదుగాని వాటివృద్ధిని మాత్రము నావును. దీనిని లోపలికిచ్చిన మూత్రవ్యాధులు తగ్గును. ఇంకను చర్మవ్యాధులకు నోటిపుండ్లకు బాగుగా పనిచేయును. తగినంత వ్యానులైన్తోగాని క్రొవ్యులోగాని వెన్నలోగాని మెలతులైము $\frac{1}{8}$ భాగము గంధకము ఆకుభాగము బోరిక్ ఆసిడ్ రెండుభాగములు కలిపి అరువాళు లకు బెనుకులకు తదితరనావులకు అప్పుడప్పుడు రాసి మరలచేసిన తగ్గును. ఈ పొడిలో చీముపట్టకుండనుండు గుణముకలదు. ఒక బొన్ను డిస్టిలువాటరులో 30 గ్రాముల బోరిక్ ఆసిడ్ను కలిపి కంటి ఎరువులకు, కండ్ల పునులకు వాడవచ్చును. గొంతులో

త్రుండు యేర్పడినపుడు గ్లిసెరైన్లలో ఈపాడిని కలిపి రాయవచ్చును. ఈ ఆసిడ్ ను లోపలికిచ్చిన 12 గంటలలోపలనే అందు సగభాగము మూత్రముద్వారా పదిపోవును.

కాల్షియం క్లోరైడ్ (Calcium Chloride)

ఇది నున్ననుంచి తయారగును. గాలితగిలిన ద్రవరూపముగా నగును. తెలుపు రంగుగల గడ్డలుగానుండును. దీనిని చర్మవ్యాధులకు రసిగారు వుండకు వాడుదురు. మావిని ప్రోసివేసి వెటరినరీ డాక్టరు ఈ గుండును తదితర మందులతో కలిపి ఇంజెక్షను యిచ్చుదురు. ఇంకను గాలికుంటుమీద వచ్చు కసిమిరికికూడ పనిచేయును.

మోతాదు:—1 నుంచి 2 $\frac{1}{2}$ గ్రాములు.

క్రిసాల్ (Cresol)

ఇది కొంచెము నలుపుగంగుగా వాసనగా నుండును. పశువు మందమరిగ నున్న పుడు, పారుడెక్కువగా నున్నపుడు గంజిలో కలిపి పెట్టిన తగ్గును. శస్త్రసంబంధముగా లోషనుగా వాడవచ్చును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 2 గ్రా.

జెంటియన్ (Gentiana)

ఇది ఒకచెట్టుకేళ్ళతో తయారగుపాడి. చేదు, రుచి, గలిగి బలవర్ధకావధముగా పనిచేయును. ఇంగ్లీషు వైద్యములో ఈపాడిని ఎక్కువగా వాడుదురు. కార్లముపై చురుకుదనము వుట్టించును.

మోతాదు:—2 నుంచి 6 గ్రాములు.

జింకు క్లోరైడ్ (Zinc Chloride)

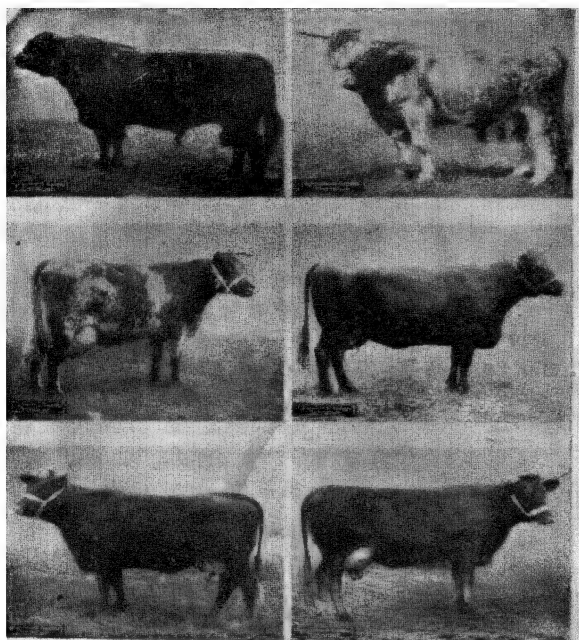
ఈ లవణము తెలుపుగానుండును. రక్తనాళములను ముడుచుకొనునట్లు చేయును. దుర్గంధగాయములను, కిన్ను శస్త్రముచేసిన తేరువారను, మాదలకు, డెక్కిగాయములకు లోషణగాచేసి వాడిన బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:—1 నుంచి 2 $\frac{1}{2}$ గ్రాములవరకు

జింకు సల్ఫస్ (Zinc Sulphas)

దీనినికూడ బలవర్ధకావధములలోను, అతిసారమునకు, కంటివాపులకు, అనికి, దుర్గంధ వుండకు వాడవచ్చును.

మోతాదు:—2 నుంచి 3 గ్రాములు.

సాంప్రదాయముగల ఇంగ్లీషుజాతి గోవులు

గోసంరక్షణ సంఘము. తెనాలి

శ్రీ వే. కె. వెం. సత్యనారాయణరాజుగారి పాడిగడ. పాండువ్వ (ప. గో.)

శ్రీ నిమ్మగడ్డ వెంకటసుబ్బయ్యగారి ఎడ్డు—పెదగొట్టిపాడు (గుం. జి.)

శ్రీ కొండపల్లి సోమయ్యగారి శాగళ్ళు — వట్లపాలెం (తూ. గో.)

టర్పెంటైన్ (Oil of Turpentine)

దీనిని కర్పూరమునండి తయారు చేయుదురు. ఇది స్వచ్ఛముగ నిర్బలముగ నుండి చురుకుదనము కలిగించును. నొప్పిని వాయువును పోగొట్టును. ప్రశ్నకుండ జేయును. ప్రైభాగమందువాడిన మంటగానుండును. న్యూమోరియా కశీమిరి, మొగబంతి, వీనస మున్నగు రోగములలో దీనిని అవిరిరూపముగాచేసి వాడిన తగ్గును. చర్మముపైనుండు పురుగులను బోపలనుండు ఎలికపాములను చంపును. అన్నిరకముల బెంటులకు నొప్పులకు పనిచేయును.

మోతాదు:—1 నుంచి 1½ టౌన్సులవరకు.

టానికు ఆసిడ్ (Tannic Acid)

ఈ చాక్లము కొంచెము యాడివరంగుగానుండును. మాచికొనునంది తయారుగును. ఒగరుగల వాసనగానుండును. గాలిక్ ఆసిడ్, టానిక్ ఆసిడ్ ఒకే పదార్థము నుండి తయారుచేయుటనుగాని గాలిక్ ఆసిడ్ను బోపలికి ఇచ్చుదురు. టానిక్ ఆసిడ్ను వాపుదలనొందిన భాగముల పువ్వుయొగించుదురు. గొంతుకలలోను, పంటిచిగుళ్లయందును, వాపుదలనొందిన భాగములప గ్లిస్టరెసుతో తగినంత కలిపిరాసి న తగును.

మోతాదు:— 20 నుంచి 60 గ్రాములు.

ఆంటిమోనియం టార్టారం (Antimonium Tartaram)

ఈ పొడి తెలుపుగానుండును. దీనిని పెద్ద పెద్ద మోతాదులిచ్చిన విషముగా వర్తించును. ముక్కువీనసకు, యీమందును రక్తములోనికి మూడునాలుగు ఇంచెక్ష్ను యిచ్చిన తగ్గును. కాని జాగ్రత్తగా అనుభవముగల నైపుణిచే యిప్పించవలెను. ఇంకను జ్వరములను, జలుబులను, వాపులను, చర్మముపైని కిలుగు మంటలను పనిచేయును.

మోతాదు:— 1 నుంచి 6 గ్రాములు

ఎక్స్ట్రాక్టుమ్ బెల్లాడొనా (Extractum Belladonnae)

ఒక చెట్టుయొక్క లేత ఆకులనుండి లేత కొమ్మలనుండి వచ్చురసముతో తయారుగును. నలుపురంగుగా మెత్తగా వెగటు వాసనగానుండును. విషజ్వరము, గురిక వత్తుకవాపు, జలుబు, నెరముల సంబంధముగ రోగములను యిచ్చిన బాధను తగ్గించును.

మోతాదు:— 1 నుంచి 2 డ్రాములు.

ఎడ్డేమి యెరుగురా అటువలచవి; గాడ్డేమి యెరుగురా గంధపుపొడి వాసన.

ఎక్స్ట్రాక్టుమ్ కన్నబిస్ ఇండికా (Extractum Cainnabis Indicae)

గంజాయి పొడి తయారగును. చురుకుదనము కలిగించును. నొప్పినితగ్గించి మత్తును కలుగజేయును. ధనుర్వాతము, శరములబలహీనత, వాతము, కడుపునొప్పి మున్నగు వాటికి పనిచేయును.

మోతాదు:— 2 నుంచి 4 గ్రా.

క్లోరల్ హైడ్రేస్ (Chloral Hydras)

ఇది నిర్వర్ణముగా స్ఫటికములుగ నుండును. దీనిలోకూడ మత్తును కలుగజేయు గుణముకలదు. నల్లనుండువలెనే పనిచేయును. నీటిలోగాని నావలోగాని కలియును. కడుపుబ్బనకు, కడుపునొప్పికి పశువులోపల విండముచెడినపుడు తీసివేసిన తరువాత దీనిని గంజితోకలిపి ఈయవచ్చును. ఇంకను వాతలు వేయునపుడు శస్త్రము వేయుటకు ముందు మత్తునుండుగా వాడవచ్చును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 $\frac{1}{2}$ టేబుల్స్పవరకు.

క్రియోసోట్ (Creosote)

ఇది కొంచెముబూడిదరంగుగ నుండి ఒకవిధముగా వాసన కలిగియుండును. పైప రాసి పొక్కుగుణము కలదు. దుర్వాసనను పోగొట్టును. ప్రతివీక్షించుచుండును. చీడ పాగు తగిలినపుడు వెటరినరీ డాక్టర్లు దీనిని నావలో కలిపి యిచ్చుదురు. వ్యాసులైనులో కలిపి చర్మకోగములకు వాడిన పనిచేయును.

మోతాదు:— 1 నుంచి 1 $\frac{1}{2}$ గ్రాము.

కార్బాలిక్ ఆసిడ్ (Carbolic Acid)

ఇది స్వచ్ఛముగ గడ్డలుగ నుండి కలిగిన తరువాత బూడిదరంగుగా నుండును. ఇది విషవస్తువు. పగరుగ సోకుడు పరిహారముగ నుండును. దీనిలో ప్రతివీక్షించుచుండు శక్తి కలదు. చర్మమునకు తగిలిన పొక్కును. బండబారును. చర్మకోగములకు గాయములకు ఒకపాలు కార్బాలిక్ ఆసిడ్, నూనె 15 భాగములు కలిపివాడిన పనిచేయును. ఇంతియే గాక దొమ్మ, గురక, జెబ్బపాపులకు ఒకగ్రాము తీసికొని నేరు గంజితోగాని నావలో గాని ఆరంభములో యిచ్చిన తగ్గును. తగినంత వ్యాసులైనులో ఈ ముగ్గును కలిపి చర్మ కోగములకు వాడిన పనిచేయును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ గ్రామునుంచి 1 గ్రామువరకు.

లెడ్ అసిటేట్ (Led Acetate)

ఇది తెలుపుగానుండిరక్తస్రావము నందును. దీనిని లోషనుగాచేసి గారపట్టుటకు, చల్లదనమునకు, నలుగుడు గాయములకు, వాపులకు, బెబుటలకు, కొమ్ములు విరిగినపుడు మంటను, తగ్గించుటకు వాడవచ్చును. ఈ లోషనునే వైట్ లోషన్ అందురు. దీనిలో $\frac{1}{2}$ పంతు జింకుసల్ఫేటు ఒక భాగము లెడ్ అసిటేట్ ను కలిపిన తయారగును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 2 డ్రాములవరకు

లిక్వర్ అమ్మోనియా ఫార్టస్ (Liquor Ammoniae Fortus)

ఇది స్వచ్ఛముగా ద్రవరూపముగానుండును. వాసనచూచిన ప్రమాదము కలుగును. కర్పూర తైలముతో దీనిని కొదిగాకలిపి బెబుటలకు వాపులకువాడిన పనిచేయును. దీరకడుపుబ్బులకు తదితర మందులతోకలిపి యిచ్చిన తగ్గును.

మోతాదు:—1 నుంచి 3 డ్రాములు.

లిక్వర్ ఆర్సెనికాలెస్ (Liquor Arsenicalis)

ఈ ఆశువు కసిమిరి, వగర్లు మున్నగు క్వాసరోగములకు వాడవచ్చును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 టేస్పూనరకు.

సోడా బై కార్బనేట్ (Soda Bicarbonate)

దీనినే సోడాఉప్పు అందురు. తెలుపుగ చిరిచేయగనుండును. కడుపునొప్పి కడుపుబ్బుసూలులు మున్నగు జీర్ణనాళరోగములలో బాగుగాపనిచేయును. బలవర్ధకాషధములలో కలుపవచ్చును. కాలిన స్థలములందు ఈపొడిని అద్దిన బాగుగా పనిచేయును. వివిధ పురుగులకొట్టకు ఈపొడిని పట్టించిన పనిచేయును.

మోతాదు:—1 నుంచి 3 టేస్పూనలవరకు.

సోడా సాలిసైలెస్ (Soda Salicylas)

పొడి తెలుపుగా మెత్తగానుండును. ఇది వాతరోగములకు కీళ్లనొప్పులకు జ్వరములకు పనిచేయును. వెటరినరీవారు ఈ మందునే వాతనొప్పులకు బెబుటనొప్పులకు చర్మముక్రిందకు ఇంజెక్షన్ యిచ్చుదురు.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 టేస్పూనుకు.

ఏముకలులేని నాలుక యెట్లాతిప్పినా తిరుగుతుంది.

సోడా సల్ఫస్ (Soda Sulphas)

ఇది తెలుపుగ పెరియుచుండును. పేగులయందలి గ్రంథులకు చురుకుదనము బుట్టించి విరేచనము గావించును. విరేచనమగుటకు, తత్వమును బాగుపరచుటకు వాడ కచ్చును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 పానువరకు.

స్పిరిట్ ఈథర్ నైట్రస్ (Spirit Ether Nitrous)

ఇది ఘోటుగానుండును. పొక్కును. ఇది జ్వరములకు, మ్రోళ్లపండజేయుటకు, మాత్రము జారీయగుటకు, వాయువును హరింపజేయుటకు, చురుకు దనము కలిగించుటకు కిలామేహ వాతమునకు ఈ మందును ఓటిలో కలిపి వాడవలెను.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 ఔన్సు.

స్పిరిట్స్ అమ్మోనియా ఆరోమాటికస్

(Spirits Ammoniae Aromaticus)

ఇది శరీరములలోని పులుపును తగ్గించి జీర్ణశక్తి కలుగజేయును. ఆకలిని పుట్టించును. కడుపునొప్పి కడుపుబ్బరము మున్నగు వాటికి బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:— 1 నుంచి 2 ఔన్సులు.

సిల్వర్ నైట్రేట్ (Silver Nitrate)

ఇది తెలుపుగ గడ్డలుగ నుండును. దీనిని లోషనుగాజేసి ప్రణామలకు కంటి తెలుపులకు కంటి పొరలకు వాడవచ్చును. కొయ్యగండలు పెరిగినపుడు ఈ మందును రుద్దిన తగును.

మోతాదు:— 1 నుంచి 3 గ్రెయిసులవరకు.

సల్ఫర్ సబ్లిమటం (Sulphur Sublimatam)

దీనినే గంధకమందురు. ఇది తత్వమును చక్కపరచును. విరేచనము గావించును, క్రిమిని హరించును. చర్మరోగములలో పైకి లోపలికి వాడవచ్చును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 2 ఔన్సులు.

హైడ్రాజరీ అయోడైడ్ రుబ్రం (Hydrargyri Iodide Ruibrum)

ఈ పొడి ఎరుపుగా నుండును. ప్రతి డాక్టర్ వాడును. 4 భాగముల వ్యాసు లైనులో 1 భాగము మందునుకలిపి గూటిగడ్డలకు, పంపరకు, అర్రువాపులకు, గట్టి కంటు

వీరుస్తూ యేరువాకసాగిస్తే; కాడిమోతులు దొంగలు యెత్తుకొని పోయినారట.

లకు వాడిన పొక్కి పనిచేయును. ఒకేపర్యాయము రాసి వెన్న పైన రాయవలెను.

మోతాదు:— 1 నుంచి 6 గ్రాములు.

ఫినైల్ (Phenol)

నలుపుగా వాసగానుండును. పురుగులుపడిన పుండ్లలో దీనిని దూదితోముంచి పెట్టి పురుగులుచచ్చును. పుండ్లకుపట్టించిన పుండుపెడనగును. దుర్వాసనగానుండు నపుడు దీనిని లోషనుగా చేసివాడవచ్చును.

టింక్చరు అయోడిన్ (Tincture Iodine)

ఇది ఎరుపురంగు నుండును. దీనిలో మిక్కిలి తీవ్రమగు శక్తిగలదు. నిమిషముగా శూన్యజీవులను చంపును. ఇది పుండునకు తగిలిన మంటలుగును. ఈమందు ప్రతి ఆంగ్లేయ పశువైద్యశాలలోను యుండును. గాయములు తగిలినవెంటనే వాడరాదు. అట్లువాడిన చాలా మంటగానుండును. మందగుదికి దీనినే వాళమునకు యంజెకను యిచ్చుదురు. అయోడిన్ పావుఅవున్సు, పొటాషియంఅయోడైడ్ జౌన్సు, స్పిరిట్ 20 జౌన్సులు కలిపిన టింక్చర్ అయోడిన్ అగును.

మోతాదు:—1 నుంచి 3 గ్రాములు.

టింక్చర్ జింజిబ్రస్ (Tincture Zingiberis)

ఇది సొంటితో తయారగును. మన దేశములో పండిన ఓషధులను విశేషములను పసికొనివెలి పరిశోధించి వివిధకముల టింక్చర్సును తయారుచేసి వచ్చుచున్నారు. దీనిని నీటిలో కలిపి పాలవలెనగును. దీనిని వాతజీర్ణరోగములలో వాడిన బాగుగా పని చేయును.

మోతాదు:—2 నుంచి 4 జౌన్సులవరకు.

టింక్చర్ ఓపియం (Tincture Opium)

దీనినే నల్లమందు ద్రావకమందురు. ఇది నలుపు ఎరుపు బూడిదవర్ణములు గలిగిన ద్రవపదార్థముగా నుండును. మత్తును కలుగజేయును. నిద్రను పట్టించును. కొన్ని రోగములకును. విశేషములు, రక్తి వికేచనములకు బాగుగా పనిచేయును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 జౌన్సువరకు.

టింక్చర్ అసఫేటా (Tincture Asafoetida)

దీనినే ఇంగుప ద్రావకమందురు. బటిలోకలిపిన పాలవలెనగును. పాకిపశువులకు తవుడు విస్తారముగా పెట్టుటచేత బీజము కానప్పుడు ఒకజౌన్సు మందును పేరు బటిలో కలిపియిచ్చిన తగును.

మోతాదు:—1 నుంచి 2 జౌన్సులవరకు.

ఏనుగునెక్కినవాడు దుక్కకూతకు జడియడు.

టింక్చర్ కార్డిమం (Tincture Cardimom)

దీనిని ఏలమలతో తయారుచేయుదురు. ఈ ఆరణ్య ఆకలిని వృద్ధింపను. చిన్న చూడలు తెలుపుగా పారునపుడు దీనిని ఇంగువతో కలిపి యిచ్చిన పనిచేయును.

మోతాదు:—1 నుంచి 4 ఔన్సులవరకు.

టింక్చర్ చైరేటా (Tincture Chiretta)

దీనిని నేలవేమలతో తయారుచేయుదురు. చేరుగనుండును. బలవర్ధకావధముల లోను, జ్వరములకు వాడవచ్చును.

మోతాదు:—1 నుంచి 2 ఔన్సులవరకు.

టింక్చర్ జెంటిన్ (Tincture Gentian)

దీనిని బలవర్ధకావధములలోను, వాత జ్వరరోగములలోను వాడుదురు.

మోతాదు:—1 నుంచి 2 ఔన్సులు.

టింక్చర్ నక్సువామికా (Tincture Nux Vomica)

విషమష్టి గిరిజలతో తయారుగును. బలవర్ధకావధములలోను పక్షవాతము అజీర్ణములబద్ధకము మున్నగు వాటికి వాడవచ్చును.

మోతాదు:—1 నుంచి 2 ఔన్సులవరకు.

పొటాషియం పర్మాంగనేట్ (Potassium permanganate)

ఇది ఉదారంగుగ పలుపలుగ నుండును. దీనికి అధికముగ క్రిమిసంహారకశక్తి గలదు. అందుచేతనే పశువులకు కలుగు గురక, దొమ్మ, పెద్దరోగము మున్నగు అంటు రోగములలో ఏటిలో కలిపి లోపలికి యిచ్చుదురు. ఈ పొడిని ఏటిలో కలిపినపుడు చంద్రకొంతివంటి ఎరుపురంగుగల ద్రవమేర్పడును. ఈ ద్రావకము ద్రుణ్ణమందు పదార్థములతో చేరినపుడు ప్రాణవాయువు వెలువడి అది ఆ పదార్థముతో కూడి వానిని శుద్ధి చేయును. నూరు భాగముల ఏటిలో ఒక భాగము పొడిని కలిపి శస్త్రచికిత్స చేసినపుడు తదితర వుండ్రును కడుగుటకు లోషనుగా నుపయోగపడును. శస్త్ర పరిముట్లను ఈ లోషనులో చేసిన నెల్లబడును.

మోతాదు:—2 నుంచి 4 ద్రాములవరకు.

ఏలవాయెద్దు పోలేనేమి; కాచెవానికన్ను పోలేనేమి.

పొటాష్ క్లోరస్ (Potash Chloras)

ఇది నిర్వర్ణమగు పలుకులుగనుండును. పటికవలెనే యిదియును పరిచేయును. నీటిలో చక్కగా కలియును. నోటినుంచి దీర్ఘ కారువపుడు, దీర్ఘ సడిశమువడు, అంతః కర్మించిన తరువాత బాహ్యమువపుడు, నోరు పూచినపుడు, నాలుగ వాచినపుడు ఈ మందును లోపలికి బైటప వాడవచ్చును. రెండువేళల బెల్లముతోగాని లేనతోగాని కలిపి ఈయవలెను.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 ఔన్సువరకు.

పొటాష్ బై కార్బనేట్ (Potash Bicarbonate)

ఇది తెలుపుగానుండును. నీటిలో కలియును. ఔషధముల కన్నిటికి యుండెడి గుణములు ఈ లవణమునం దొక్కదానికి గలదు. ఇది వాతములకు, తత్వమును బాగు చేయుటకు వాపులకు ప్రత్యేక స్థలములకు పరిచేయును.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 ఔన్సువరకు.

పొటాష్ నైట్రేట్ (Potash Nitras)

నూకేకారమునుంచి తయారగును. తెలుపుగానుండి మెరయునుండును. నుంచి చురుకుగల పదార్థము. రుచికి కారముగ చిరుచేడుగ నుండును. తత్వమును బాగుపరును. జ్వరమును తగ్గించును. గంజిలోగాని బావలోగాని ఈపాడివికలిపి దాహముగా నీయ వచ్చును. మూత్రరోగములలో బాగుగా పరిచేయును. వేసవికాలములో వేడిజేసినపుడు, శిశుమేహ వాతమునకు, కేయమాదకు, మేయింగినపుడు, చూడిపకుపులమీదకు ఆబోతు ఎక్కుగా మానము వాచినపుడు నూకేకారము పరిచేయును.

మోతాదు:—4 నుంచి 10 గ్రాములవరకు.

ఫార్మలిన్ (Formalin)

ఇది ద్రావకముగానుండును. విషవస్తువు. బెల్లపురిటింగ్ కొన్ని చుక్కలు కలిపి కడుపునొప్పి, కడుపుబ్బలకు ఈయవచ్చును. కొమ్ములు పటిగినపుడు లోషముగా చెడి కలుకట్టిన మానును.

మోతాదు:—1 నుంచి 2 గ్రాములవరకు.

మెగ్నీషియం సల్ఫేట్ (Magnesium Sulphate)

ఇది తెలుపుగ నుండును. విశేషముగా విరిచును. తత్వమును బాగు చేయుగ నిలిండును. దీనిని లోషముగాజేసి కీళ్లవాపులకు బెలుకులకు వాడవచ్చును. కడుపులోపల గాని కేస నతో సాంటిపాడితో వేడివిరు కలిపి ఈయవలెను.

మోతాదు:— $\frac{1}{2}$ నుంచి 1 ఔన్సువరకు.

ఔషధావళి అవసరమగుచున్నట్లు; రోగము పైపెచ్చు.

శారీరశాస్త్రము

తొమ్మిదవ భాగము

పశు దేహ నిర్మాణము

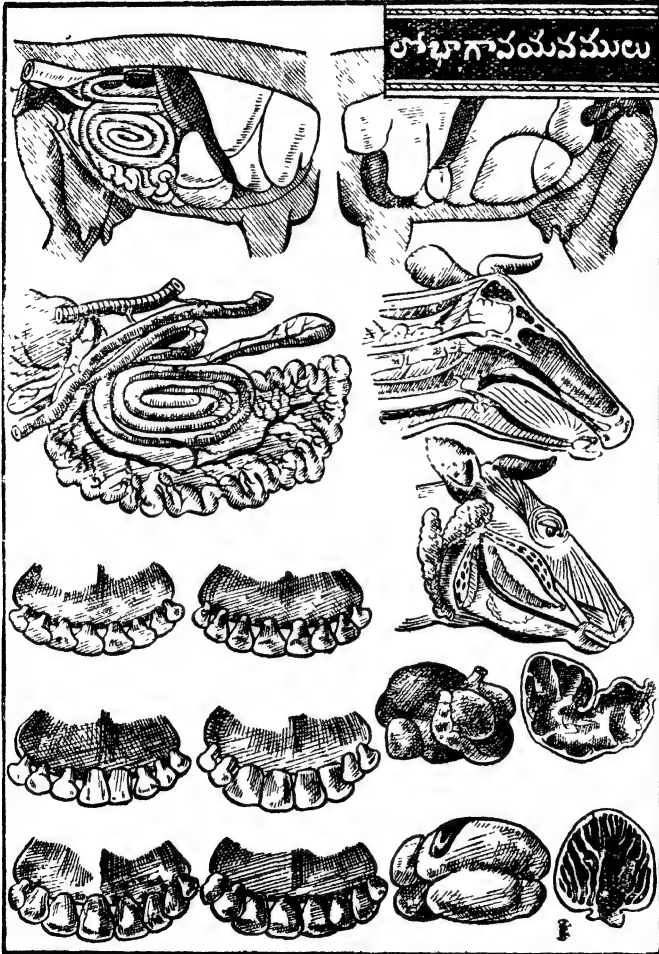
(Parts of the animal body)

పశు శరీరమునందలి వివిధభాగములను వివరముగా వర్ణించి, వానిస్వభావ ప్రయోజనముల దెలుపుటయే శారీరశాస్త్రముయొక్క పరమోద్దేశము. శరీరమంతటినీ, అందలి భాగములను ఆలోచ్యవంతములుగా నుంచి జీవికి జీవిత సౌఖ్యమును గూర్చుటయే స్వస్థవృత్తిముయొక్క పరమగమ్యము. కాబట్టి శారీరస్వస్థవృత్తిముల కవినాభావసంబంధము కలదు. శరీరభాగముల ఆకారస్వరూపములను నూత్నముగా వివరించునది అనాటమి (Anatomy) వాటి యుపయోగ ప్రయోజనములను, వాటి క్రియావిధానములను వర్ణించునది శారీరశాస్త్రము (Physiology). ఈ రెంటి నిజపరిస్థితుల నెరింగి ఆలోచ్య సంధానముజేయు మార్గముల నెరిగించునది ఆలోచ్యశాస్త్రము లేక స్వస్థవృత్తిము. శరీర నిర్మాణమునకై అసి, ఉపాసి, కండరము, నాడి, క్రొవ్వు, బంధకము, రక్తము ఏర్పరుపబడి యున్నవి. ఇవి శరీర మంతటను వ్యాపించి ఎచ్చటనున్నను ఏకకార్య నిర్వహణమే జేయుచుండును. ఇవిగాక శరీరమునందు అచ్చటచ్చట స్థిరములై విశేషకార్య నిమగ్నములగు భాగములుకూడ గలవు. ప్రతి రైతు ఈ చింతామణిలో తెలిపిన ప్రాథమిక పశుశరీర శాస్త్రములోని ముఖ్యాంశములను గ్రహించి నోరులేని పశువులకు పరోపకారము చేయుదురుగాక.

చతుష్పాద జంతువుయొక్క అసిపంజరములోని వివిధభాగములు పైపటమునందు చూడుడు. అసిపంజరము రెండుభాగములుగా విభజింపవచ్చును. ప్రక్క ఎముకలు వెన్నెముకతో కూడుకొని యుండును. వెన్నెముక చిన్నచిన్న ఎముకలతో కూర్చబడి యుండు భాగమునకు పూస ఎముక యని పేరు. దానియొక్క చివరభాగముతో తలను, రెండవ చివరభాగముతో తోకను నిలబెట్టుచున్నది. ఈ వెన్నెముక నంతటినీ చిన్నచిన్న భాగములుగా విభజించవచ్చును. వీనినిబట్టియే మెడ, రొమ్ము, పొట్ట, మున్నగు అవయవములు కూర్చబడి యున్నవి. పశుశరీరములో ఎముకలు ఒకటొకటిగా కార్టిలేజ్ తో బిగించబడి యుండుటకు అసిపంజరమని పేరు.

అసిపంజరము శరీరములోని మృదువగు కండరములను చుట్టములవలె కాపాడును. అది పెద్ద పెద్ద ఎముకలను కలిగియుండును. కాని అది కొన్ని భాగములలో గట్టిగా

వంచెడుగింజలకు కూలికిపోలే, తూమెడుగింజలు దూడలిన్నట్లు.

1, 2 లోపలి ముఖ్యజీర్ణావయవములు. 3. క్షేపులు.
 4, 5 సప్తపద, ఉమ్మినిటి గ్రంధులు వక్షరాలు. 6. దంతములు.
 7, 8, 9, 10 పొట్టలోని భాగములు.

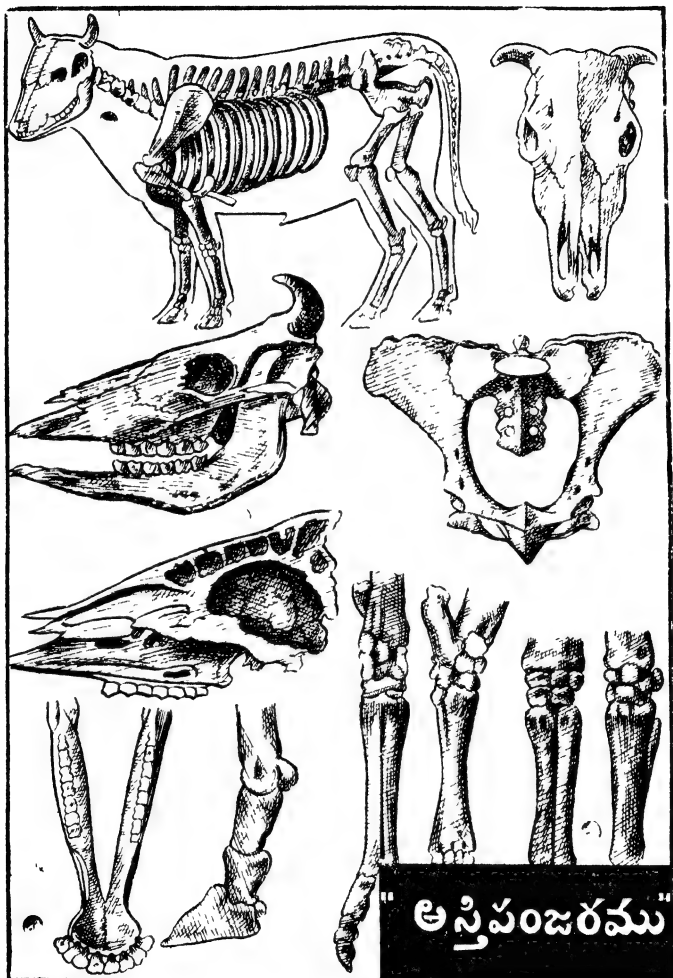

శ్రీ వేదశ్రవణ పాఠశాల బృహద్రథ ముద్దలమూటగట్టు ఎడ్లజత.
పల్లెకొన (గుంటూరు జిల్లా)

మా ఆంధ్ర జాతీయ పసుపైద్య కళాశాల విద్యార్థులు
శ వ న రీ క్ష చే యుట.

నందును. ఎముకలు అనేక ఆకారములుగా నుండును. పైన చూపించిన అస్థిపంజరము యొక్క భాగములను చూచిన ఎచ్చటెచ్చటెన్ని ఎముకలున్నవి విశదమగును. ఈ ఎము

1. ఎముకలగూడు 2. తలలోని భాగములు 3. దవ్వుక భాగములు
4. వస్త్రము 5. పైదవ్వుక భాగము 6. పండ్లు
7. మోకాలు 8. కాళ్ళలోని భాగములు.

గొడ్డుకాచేవాణ్ని కొట్టనివాడున్ను, గొట్టెలకాచేవాణ్ని తిట్టనివాడున్ను లేడు.

కలు సంధిబంధనములచేత కాళ్ళను కలుపబడి మెత్తని కండరములపై ఒక చట్టమువలె కట్టబడియుండును. గర్భములోని పిండముయొక్క అస్థిపంజరము మెదటిలో వృద్ధిపొంది ఉపాసిని కలిగియుండును. ఉపాసిచివరకు ఎముకగా మారును. కాని కొన్నిచోట్ల ఉపాసి ఎముకగా మారదు. ప్రక్కఎముకలు హృదయవహరముందుండు అవయవములను, తల ఎముకలు మెదడును, వెన్నెముక వెన్నుపొమును ఆపాయము కలుగఁకుండ కాపాడుచున్నవి. అన్ని ఎముకలు కలిసి శరీరమునకు ఆకారము నిచ్చుచున్నవి. గనుక శరీరమునకు ఆకారము దిట్టతనము నిచ్చుటయు, మెత్తని భాగములకు కండరములు ఆధార మగుటయు శరీరమంగుండు మృదువగు అవయవములను కాపాడుటయు, శరీరమును కదల్చుటకు తోడ్పడుటయు అస్థిపంజరముయొక్క ముఖ్యోపయోగములై యున్నవి.

అస్థిపంజరమునందెన్ని యెముక లేయో సాసములం దున్నవో తెలిసికొనుట మంచిది. పశువు నడచునపుడు పనిచేయునపుడును ఉపయోగించు ఎముకలు గుల్కగాను పొడవుగాను నిబ్బరముగాను ఉండును. ఇవి కాళ్ళయందుండును. వీనికి గుల్లెముక (Hollow bones) అని పేరు. ఇది తేలికగను బరువుగను ఉండును.

శరీరములోపల మెత్తని పదార్థములను కాపాడు ఎముకలు వెడల్పుగ చదునుగ నుండును. వీనికి బల్లపరుపు ఎముక (Flat bones) అనిపేరు. ఇవి కపాలముం దుండును.

బరువును మోయుటకు ఆధారముగా నుండునవి మందముగ కడ్డిగానుండును. ఇవి వెన్ను పూగలండుండును. వీనికి వంకగఎముక (Irregular bones) అనిపేరు.

ఎముకలలో జంతుపదార్థము లోహపదార్థము ఉండును. ఈ రెండును బాగుగా కలిసియున్నను ప్రయత్నించిన విడదీయవచ్చును. ఎముకను నిప్పులోవేసి బాగుగా కాల్చిన యెడల అందుండు జంతుద్రవ్యముపోయి లోహపదార్థము మిగిలి బూడిదవలె రాలిపోవును. మరియొక ఎముకను తీసికొని పాత్రలో నుంచి అందు ఘాతైన పుల్లని రసము (Vinegar) ను పోసి నాలుగు దినములుంచిన అందలి లోహపదార్థము కరగి పోయి జంతుపదార్థమాండును. అట్టిసిలిలో ఎముక మెత్తనగును. దీనిని పంచి ముడిపూడ వేయవచ్చును. పశుశరీరము ఎదిగి పట్టికొలదిని జంతు పదార్థము తగుడు ఎముకలు తేలిక యగును. కాబట్టి దెబ్బతిగిలినయెడల నవి సులభముగా విరిగిపోవును. దూడల ఎముకలలో లోహపదార్థము తక్కువగ నుండును. అందువలన అవిశ్వేరగా విరుగవు.

ఎముకలన్నిటి యందును పై భాగమందు దంతమువలె తేలువుగను గట్టిగానుండు పొరయొకటి యుండును. దీనినే గట్టిపొర (Dense tissue) యందురు. దీనిలోపల స్పంజరవంటి మెత్తనిపొర (Spongy tissue) యుండును. ఇది ముఖ్యముగా ఎముకల చివరయుండును. గులెముకలను (Flat bones) బ్రద్దుల కొట్టిన యెడల మధ్య భాగమున మూలుగ (Marrow) యను పదార్థముండును. దీనియందు రక్తనాళములు

క్రొవ్యుతో నిండినకణములు ఎక్కువగానుండును. ఈ మూలుగ పనువుపచ్చగా నుండి పై నెచ్చిన రెండు పొరల మధ్యనుండును. ఇది గుల్లెముకలలో కఠినమైనది. ఇది తినుటకు రుచిగా నుండును. బలపరుపు ఎముకలయందును పంకర ఎముకలయందును గుల్లె ఎముకలయందువలె పైన గట్టిపొర దానిక్రింద మెత్తనిపొర యుండును గాని మూలుగ ప్రత్యేకించి యుండక అది మెత్తని స్పంజివంటి పొరలలో నుండు ఆరలలో నిమిడి యుండును. ఇది ఎరువురంగుగా నుండును. ఇది గుల్లెముకలలో మూలగంత బరువుగా నుండదు.

తలయందుండు ఎకములు (The head and its Bones)

తల వెన్నెముక మొదటి భాగమునకు రెండు గుబ్బులగల అసిలో నమర్చబడి యున్నది. ఈ అసికాండెస్ అను పేరుతో పిలువబడుచున్నది. ఈ అమర్చబడియున్న అసికంధరము (Atlas) ముందును రెండు గుల్లెముకలతో నమర్చబడియున్నది. దీనినే కంధరము లేక వెన్నెముకలోని మొదటిపూస యుదురు. ఈ కంధరము అమర్చబడి యున్న కీలు బంటిగిన్న కీలుయందురు. ఇది యిట్లుండి ఆ ప్రదేశములోనున్న కండరముల వలనను స్నాయువుల వలనను స్వేచ్ఛగా తలను కదలించు శక్తిగలిగి యున్నది.

పశువు కపాలమందుండు ఎముకలు.

లలాటాసి (Frontal bone)	— 2
సౌమంతాస్థులు (Parietal bones)	— 2
శిరఃపృష్ఠాసి (Occipetal bone)	— 1
కర్ణాస్థులు (Temporal bones)	— 2
జల్లెడఎముక (Ethmoid)	— 1
స్ఫీనాయిడ్ (Sphenoid)	— 1
పుట్రైమధ (Inter parietal)	— 1

స్ఫీనాయిడ్, జల్లెడఎముక కపాలముయొక్క అడుగుభాగమునందే యుండును. శిరఃపృష్ఠాసిమధ్య 1 లేక 2 అంగుళముల వెడల్పుగల గొర్రెముకలగు. దీనిగుండ మజ్జ బయలు దేరి వెన్నెముకగుండ వ్యాపించును. కపాలమగ్గున్న ఎముకలన్నియు ఒక దానితోనొకటి పెట్టె చెక్కులవలె అటుకబడియున్నవి. వీనిసంతులయందు రంపపు పండ్ల వంటి శోతలండి ఒకదానిలో నొకటి యిమిడియుండును.

కపాలమునగా మొదడు కలిగి యుండును. ముఖమునగా కపాలమునకు ముందున్న భాగము. ఈ ముఖము చుట్టు కన్నులు నోరు దివ్వుడలను కలిగియున్నది.

దున్నబోలే దూడలతోనూ; మేయబోలే ఆవులతోనూ.

క్రిందిదవుడ తప్పు అలాటాసి ఎముకలన్నియు మెడటిలో పెద్దవిగానుండును. పుట్టకు ముందున్న ఎముకలన్నియు వెడల్పుగ బల్లపరుతుగ గునిగూడి యుండుటవలన పుట్టి యొక్క ఆకారమేర్పడుచున్నది. మెడటిలోనున్న అలాటాసి నునువుగానుండి అసిగమైన ఆకారముగల ఒకపదార్థమును కొమ్ములలోనికి (Horn Process) తీసికొని పోవు చున్నది. ఈ కొమ్ము రంధ్రముపైను కొమ్ముఅను గట్టిపదార్థముచే కప్పబడి యున్నది. ఈ కొమ్ము పదార్థము చాలాచిక్కగానుండును.

ముఖమునందుండు ఎముకలు (Nasal bones)

ముక్కు పొడవుగానుండును. ఇది రెండుభాగములుగా గడులవలె విభజింపబడి నది. వీటినే ముక్కుగడులు లేక ఆరలు అందురు. రెండు జిహ్వములు (Nasal bones) గలసి ముక్కు ముక్కుదూలమగును. వీటి చివరభాగము శిషి (Cartilage) తో చేయబడును. అందుచేత దెబ్బతిగిలినపుడు ఈ ఎముకలు విరుగజేయవు. ముక్కు చివర భాగమున ఈ రెండు గడులు కలిసినచోట ఒకమెత్తని అతిమన్నితమైన ముట్టి అనునది కలదు. దీనిలో జిల్లేడ ఎముక ఒకటిగలదు. ప్రతిముక్కు గదియును బయటికి సప్తపథ గుండను, నాసావళివు ద్వారముగుండను ముక్కుదూలముల వలన తెరువబడుచున్నవి. రెండు ఎముకలు నల్గిలవలె మెలికలుతిరిగి యుండును. ఇవి ముక్కులందుండును. ఇట్టి మెలికలవలన పీల్చుకాలి చామరము ప్రయాణము చేయవలసియుండుటవలన అకాలి యూసిరిత్తులలో ప్రవేశించకవూర్వము వెచ్చనగును.

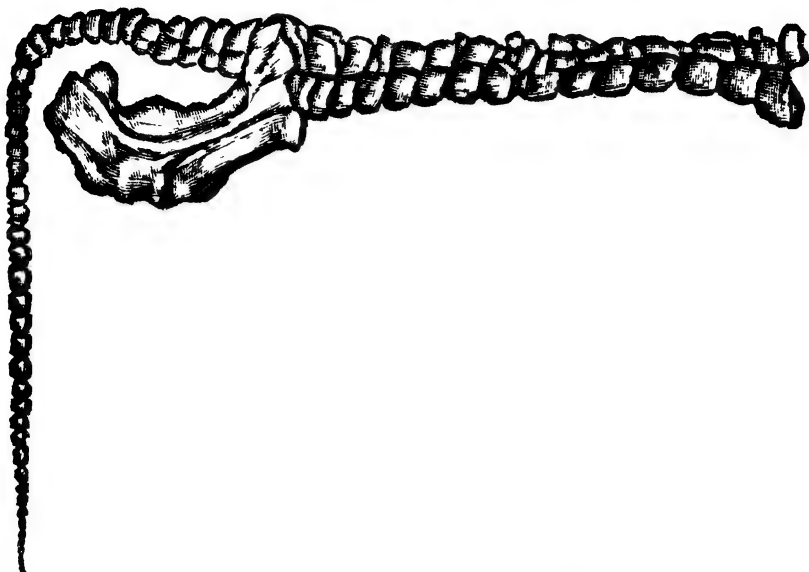
ముక్కు ఎముకలు, పై దవుడెముకలు, ముందు దవుడెముకలు గగడాసి, కంటి ఎముకలు అంగుడు ఎముకలు మున్నగు ఎముకలు గుట్టములకు పశువులకు ముక్కులకు 18 వంతున ముఖము నందుండును. కన్నటి ఎముకలు రెండుకుండయందుండు వీటి లింగు వులను ముక్కులోనికి సన్నని కాలువలద్వారా తీసికొని పోవును. ఇందువలననే పశువు విచారముగా నున్నపుడు ముక్కులనుండి నీరుగాగుదుండును. ముక్కులో నాగలివలె ఎముకయుండి ముక్కును రెండు భాగములుగా చేయుచు దానిమధ్యభాగమును పొడవుగా నుండునట్లు చేయును. ఇది సరిగా ఎదుగని యెడల ముక్కు పొట్టిదగును.

ముఖభాగముందున్న ఎముకలలో రెండు దవుడెముకలు కొన్నిటికి యెత్తుగా నుండును. రెండు పైదవుడె ఎముకలలోనే పై పండ్లు ఆమర్చబడియున్నవి. ఇవి కదలక నిరముగా నుండును. పశువు ఆహారము నములు నపుడు క్రిందిదవుడ మాత్రము కదలును. అంగుడుఎముకలు అంగిటి భాగమునందుండును. క్రింది దవుడె ఎముకకు క్రింది పండ్ల న్నియు ఆమర్చబడియున్నవి. ఈఎముక పైకి క్రిందికి ప్రక్కలకు శుండ్రముగ కదలు చుండును. గుట్టములకు 40 ని, పశువులకు 32 న్ను, ముక్కుకు 42 పండ్లునుయుండును.

చెవిభాగమునందు నుత్తిఎముక, దాగలిఎముక, అంకవన్నెముక, గోళాకార ఎముకయను 8 ఎముకలు గుట్టములకు పశువులకు ముక్కులకు యుండును.

దూడచస్త్రీ కమ్మలం ; యెనుముచస్త్రీ నిమ్మళం.

వెన్నెముక (The back bone)

మొండెముకను! వెన్నెముక ప్రక్క ఎముకలు, తొంటి ఎముకలు భుజపుటెముకలు రొమ్మెముక మున్నగు ఎముకలుండును. మొండెముకను ముఖ్యధారకుగు వెన్నెముక వెన్నెపూసలను ఒక దానిపైనొకటి అమర్చబడుటచే కలుగుచున్నది. దీనిలోని ఎముకలన్నియు చాలగట్టివై ఒకటితో నొకటి కూర్చబడియున్నను వెన్నెముక ఏ వైపునకైనను వంగగలిగియుండును. చిన్న ఎముక లొక్కొక్క దానికిని పూసలతోపైట్లుగా మధ్యనొక గొట్టముకలదు. ఒకదాని పై ఒకటి అమర్చబడి నంగున ఒక్కటే ఎముకగా నుండిను. వీని పొడుగునను ఒకకాలువవలె త్రోవ యేర్పడియుండును. ఈ వెన్నెపూసలతో కూడిన వెన్నెముక మెడకు నుండి తొకచివర వరకు వచ్చియున్నది. ఇది వాటియొక్క నడకలనుబట్టి కొన్ని భాగములుగా విభజింపబడియున్నది.

అభాగములేవనగా:— మెడపూసలు, వీపుపూసలు, నడ్డిపూసలు, తొంటిపూసలు. తొకపూసలు అని అందుగు రకములుగా విభజింపబడియున్నవి. మెడపూసలు 7 వీపు పూసలు 13 తొంటిపూసలు 6 నడ్డిపూసలు 5 తొకపూసలు 18 లేక 20. వీటి నన్నిటిని మనము ఒక గణితముగా జ్ఞాపకముగఁగొన వలెననిన మే 7 వీ 13 తో 6 న 5 తో 18, 20.

వెన్నెముకలోనున్న ఎముకలన్నియు వాటి సాంఘములందు అవయవములనుబట్టి పీలువబడు చున్నవిగాని మొదటిది రెండవది ప్రత్యేక పేర్లు కలిగియున్నవి. మొదటిది

స్కంధర పూసయనియు రెండవది మేరువు పూసయనియు పిలుతురు. స్కంధరపూస తప్ప వెన్నెముకలన్నియు ఒకేరీతిగా నిర్మింపబడియున్నవి.

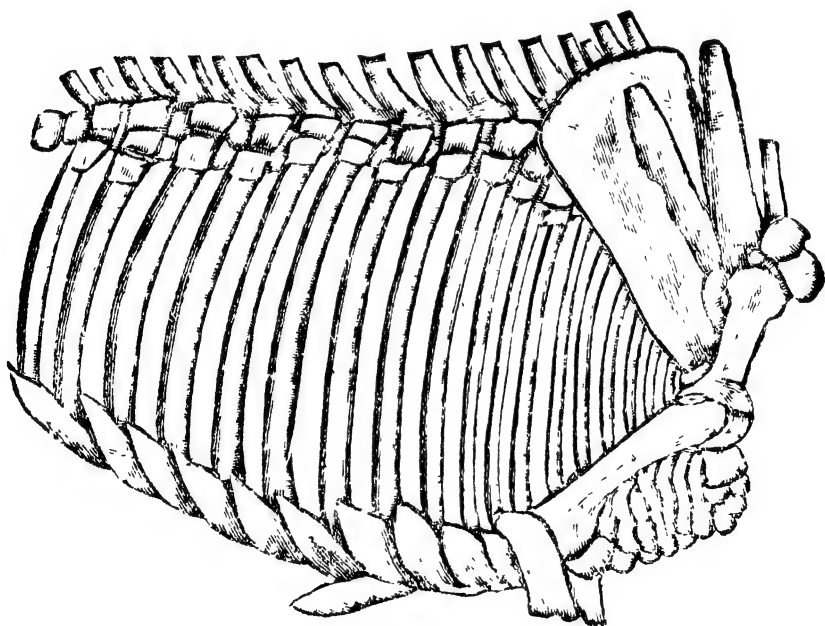
వెన్నెపూస

ఈ పూస కాడీ (Body) అకారముగానుండును. ఇది వెన్నెపూసయొక్క అడుగుభాగమున నుండును. వెన్నెపూస రెండు పూసలతో నమర్చబడియుండి మధ్య కాలువవలె అమర్చబడి యుండుటచే వెన్నెముక యగుచున్నది. వెన్నెపూసలు ఒకదాని నొకటి కలసియున్నపుడు మధ్యన దిండవంటి మెత్తని ఎముకపదార్థము (Cartilage) అమర్చబడి యుండును. అంగుచేతనే పిన్నముకను పంచుటకు వీలగుచున్నది.

రోమ్ము ఎముక (Sternum)

ఇది బల్లపరుపుగానుండి రోమ్మును చదరముగా చేయుచున్నది. ఈఎముక అడుగు భాగమున వెడల్పుగను బల్లపరుపుగను యుండును. ఇట్లుండుటవలన రోమ్మునకు అకారము గలిగింపుచున్నది.

ప్రక్కఎముకలు (Ribs)

ప్రక్కఎముకలు

ఇవి హృదయ వహరములనున్న ముఖ్య అంగములను కాపాడుచున్నవి. ఈ హృదయ వహరపు వెనుక భాగమునందు వెన్నెముకవలనను, క్రిందిభాగమునందు రొమ్మెముక వలనను ప్రక్కలందు ప్రక్క ఎముకలవలనను బిడాయించి యున్నది. ఈ ప్రక్కఎముకలు వంకరటింకరిలుగా నుండును. ఇవి హృదయ వహరపు గోడలనుంచి వంకరగా తిరిగి పంజరమువలె నుండును. ఇవి గట్టిగను వెడల్పుగను ఘట్కిలి కఠినము గను యుండును. జంతువులయందు 13 జతల ప్రక్కయెముకలుయుండును. ఇవి హృదయవహరపు రెండు ప్రక్కలనుండును. ఇంక నివి వీపునముకవ అతుకుకొని యుండును. క్రిందిభాగమున కడీపలెందు ఉపాసులచేత పొపొందించుచుండును. మొదటి 8 జతల ప్రక్కఎముకలు కీళ్లచే నాటియొక్క మోసలవద్ద అతుకుబడి యుండును. మిగిలిన జతలు రొమ్మెముకవ అతుకుకొని యుండవు.

కూపము (Pelvis)

దీనినే లొంటిఎముకల అస్థిపంజరమునందు. ఈ అస్థిపంజరమునుండి మలాశయము, మూత్రాశయము, పోవుచుండును. ఇది ఒకదానితో నొకటి సంబంధించని ఎముకలతో అడుగునను ప్రక్కలను లొంటి ఎముకలపై ప్రక్కల సమర్పబడియున్నవి. ఇంకను పశువు శరీరములనుండు ప్రాణాధారమును అవయవములు ఈ వస్తికమునం దనుర్పబడి యున్నవి.

భుజపు టెముకలు (Shoulder bones)

ఇది స్పష్టముగా తెలియుటకు అనేక తునకలుగా విభజింపబడి యున్నది. మొదటి భాగమును భుజపు కొనయందురు. ఇది అంశఫలకమును ఎముకచేత నేర్పడి యున్నది. రెండవదానిని బాహువుకొనయందురు. ఇది ప్రగడాసియొక్క అస్థిపంజరము. మూడవభాగము ముంజేయి. ఇది ప్రత్యోష్టికయొక్క కూర్పరాసికయొక్క అస్థిపంజరము వలన యేర్పడియున్నది. నాలుగవభాగము చతుస్పాక జాతువుయొక్క మూడవభాగము. ఇది మానవుని చేతిని పోలియుండును. దీనిలో మోకాలువేళ్లు, క రాంగుళ్యాధారములు మరియు నాలుగు ప్రత్యేకముగలవు. భుజము ఎముకలు 2, ప్రత్యేకము ఎముకలు 2 ముంజేయి ఎముకలు 2 మోచేతి ఎముకలు 2 యుండును.

అంశఫలకము (The Scapula)

ఈ ఎముక బల్లపపురగ త్రికోణముగ కొమ్ముభాగమునను ముందువైపున కండర ములచేత సమర్పబడి యుండును. ఈ ఎముక పైభాగము శిశుభాగములుగా విభజింప బడినది. ఇవి కండరములను కాపాడుచుండును. భౌమికలను కలిగియుండుటచే భుజపు కొనందురు.

ప్రగడాసి (Humarus)

దీనినే భుజాసి లేక దండ ఎముకయందురు. ఇది పొడవుగానుండి చుట్టలువలె మెలితిరిగి పైకియుండును. ఇది భుజపుకీలునుంచి మోకాలిచిప్ప క్రిందవరకు వ్యాపించి యుండును. దండ ఎముకపైన మాడవభాగమున ఒక రంధ్రముండును. ఇది కండరము నకు సహాయకారిగా నుండును. మందముగల రెండు రంధ్రములు ముంగాలియొక్క కండరములకు సహాయకారిగా పనిచేయుచున్నవి.

బంధధారాసి కూర్పరాసి (The Rodius and ulna)

ఇవి రెండును మోకాలుయొక్క ఎముకలు. ఈ రెండును ప్రగడాసిని అంటి యుండుట వలన వీటిలోపలికిప్పు ప్రత్యేకముగానుండును గాన చలనములేదు. మన మ్యలు మక్కులు త్రిప్పునట్లు పశువులు త్రిప్పులేవు. బంధధారాసి కూర్పరాసికన్న పెద్దది. ఈ బంధధారాసి తిన్నగా మోకాలిచిప్ప పైవరకును, మోకాలి కీలు పైవరకును వ్యాపించియుండును.

కూర్పరాసి (The ulna)

ఇది బంధధారాసియొక్క బీజాంకురము. ఇది సన్నగానుండి బంధధారాసి యొక్క ప్రభాగములో క్రిందకు ఆకుకబడియున్నది. ఈ కూర్పరాసియొక్క అడుగు భాగము లావుగానుండును. ఇది మోకాలు చిప్పయొక్క అసిపంజరము నేర్పరచు చున్నది.

మణికట్టు (Carpal bones)

దీనిని జంతువులలో మామూలుగా కాలిముడుచు కీలందురు. ఇది మానవుని యొక్క మణికట్టును పోలియుండును. ఇది ఏడు ఎముకలను కలిగియుండును. ఈ యెడు ఎముకలలో రెండు ఎముకలు ఒకదానితో నొకటి కలసియుండును. అందుచేత ఆరు ఎముకలే కనబడుచుండును. ఈ ఏడు ఎముకలును అడ్డముగా రెండువరుసలుగా చేర్చబడి యున్నవి. ఈ రెండు వరుసలలో పైవరుస నాలుగు ఎముకలుకలిగియున్నది. ఈనాలుగు ఎముకలును బంధధారాసి, కూర్పరాసికి అడుగు భాగపు కొనను కీలుపెట్టె చేర్చబడి యున్నది. రెండవ వరుసయందు మూడుఎముకలు గలవు. ఇవి కరంగుశ్యామలమగు కీలుచే చేర్చబడియున్నవి.

కరంగుశ్యామలు (Metecarpal bones)

మానవునివలె పశువులమగూడ కరంగుశ్యామలు వ్యాపించియుండును. ప్రతి అంగి ఒక ఎముకను కలిగియుండును. కాని పెద్దవాటిలో కొన్ని కరంగుశ్యామలును

వాటినుపరించి వ్రేళ్ళను యొందును. మొదటి అసి రెండవది అంతగా కనపడవు. అయిదవది మిక్కిలి చిన్నది. మూడు నాలుగు బాగుగా కలిగి పెద్ద ఒక కరంగుర్యాస్థిగా వగుచున్నది.

పశువుయొక్క కరంగుర్యాస్థులు రెండుభాగములుగా విభజింపబడుచున్నవి. అందులో మొదటిది చిన్నదిగానుండును. దీనినే అయిదవకరంగుర్యాస్థి (Splint bone) అందురు. రెండవది మూడునాలుగు అనులచే కలుపబడి పెద్దదిగా వగుచున్నది. ఈ పెద్దది అర్ధవర్తుల స్తంభాకారముగా నుండి మణికట్టుపైగా వ్రేళ్ళకింద వరకు వ్యాపించి యుండును. ఈ పెద్ద కరంగుర్యాస్థియొక్క అడుగుకొన రెండు ముఖ్యమైన వ్రేళ్ళను కలిగియున్నది. దీనివెనుక చివరకొననంటి నాలుగు చిన్న ఎముకలుండును.

(వ్రేళ్లు (Fingers))

ఇవి మనుష్యుని చేతి వ్రేళ్లను విల్లివ్రేళ్లను తుక్కువ్రేళ్లను పోలియుండును. మొదట వ్రేలు రెప్ప పశువునకు కూడ నాలుగు వ్రేళ్ళుండును. ఈ అయిదువ్రేళ్ళలో రెండవది, అయిదవది ప్రథమముగా పచ్చిపిచి. రెండవది, మూడవది గొనకేలు యొక్క వెనుక భాగము. అసగా పెద్ద కరంగుర్యాస్థికి కడపటి మూడువ్రేళ్ళను మధ్యగనుండును. ఈ రెండును గట్టిగానుండును. చిన్నవ్రేళ్ళు యెమాత్రము ప్రవాటివలె కఠిని కలిగి యుండవు. ఎందుచేతనా అవిరువును మోయజాలవు. కాబట్టి ఒక్కొక్క వ్రేలు రెండు చిన్న వ్రేళ్లను కలిగియుండును. తిక్కిన రెండువ్రేళ్ళు అసగా మూడునాలుగు వ్రేళ్ళు బాగుగా పెరుగబడి పుష్టిగానుండి శక్తిగలిగియుండును. ఇవి పెద్దకరంగుర్యాస్థియొక్క చివరకొననుండి ముందునకును క్రి దికిని వ్యాపించి చిన్నచిన్నవిగ నుండును. ఒక్కొక్క పెద్దవ్రేలు ముఖ్యమైన అనులను కలిగియుండును. అవియే అంగుర్యాస్థులనబడును. అవి మనుష్యుల అంగుర్యాస్థులవలె నుండును. పెద్దవ్రేలులో కీలుయొక్క వెనుక భాగమున ఒక అస్థిగలదు. ప్రతి ముఖ్యమైన వ్రేలుయొక్క ప్రభాగము మందముగల చర్మముతో కప్పబడియుండును. ఆ చర్మము నే గిట్టలుగల పాదమందురు. దీనితోనే పశువుభూమిపాద నడచును.

కాలి ఎముకలు (Bones of the legs)

మందుకొలునకు 13 ఎముకలు వెనుక కొలునకు 15 ఎముకలు నుండును. వెనుక కొలుమాత్రము మనుష్యుని కాలియొక్క చివరభాగములో అర్థ చంద్రాకారమును పోలి యుండును. ఈ కొలు ప్రభాగమున తొడ అనబడి కలదు. ఈ తొడయొక్క అస్థి పంజరము ఊర్వస్థి (Femur) అనబడు మోకాలిచిప్ప (patella) వలనను ఏర్పడు చున్నది. ఊర్వస్థి శరీరమునకు ఎముకలన్నిటిగా నిది పొడవుగ బలముగలదిగా నుండును. మోకాలియుండు దు చిన్నది. అందు కీళ్ళకు చెప్పుకను నియమండ్ల కొనాడును. కాలియొక్క అస్థిపంజరము జిహ్వి (Tibia) బానుక (Fibula) ల వలన

తేర్చుచున్నది. వెనుకకాలు చీలమండ ఎముకలు (Tarsal bones) ను పదిపాదాంగుల్య ధారానులు (Meta tarsal bones) ను, నాలుగు పాదాంగుల్యములు (Phalanges) ను కలిగియున్నది.

తొంటిఎముక (Hip Bone)

ఇది సరియగు ఆకారము గలిగియుండదు. ఇది తొంటియొక్క ఆకారమును తేర్చుచున్నది. దీనిచివరను త్రికాసికి ఎదురుగాకలసి కూపకము (Plevis) అను ఆకారము యేర్పడుచున్నది. త్రికాసి మగ్గిచి బలచుగు కీలుచే నమర్పబడి యుండును. ఆకీలు వెనుకకాలును, ఎదురురొమ్ము భాగపు వెనుకకాలును కలుపుచున్నది. గర్భములోని పిండముయొక్క తొడఎముక మూడుభాగములు కలిగియుండును. మొదటిది ఘనకపాల మందురు. ఇది శ్రోణిఫలకముయొక్క పైభాగమున నుండును. రెండవది కలకందరాస్తి. ఇది క్రిందిభాగమునకు నుండర పిండముతో కూడియున్నది. మూడవది భగాస్తి ముందు భాగమున నుండును. మంచి వయస్సులో నున్నపుడు ఈ మూడుభాగములు కలిసి ఒక ఎముకయగును. ఇది కలియునోట వంక్షణోల్లాఖణ మొకటి యున్నది. ఆ భాగమందే తుర్వసియొక్క పై చివరభాగము కలియును. జఘన కపాలముయొక్క మొదటిభాగము కూడ అచ్చట నేయుండును.

ఊర్వాస్తి (Femur)

ఇది శరీరములోనున్న అనులకన్న చాలా బరువుగా నుండును. ఇది నిలువుగా నుండును. పై భాగమున ఇది తొంటికిలు వరకును క్రిందిభాగమున మరియొకకీలువరకును వ్యాపించియుండును. ఈ ఎముకయొక్క పైకొన గోభాకారముగల అసితోకలియును. దీని తల పైభాగమున ప్రవర్తనము యుండును. ఇది మహాశిఖరమును (Trochanter major) పేరుతో పిలువబడు కండరములతో కట్టబడియుండును. ఈ ఊర్వాస్తి లోపలి భాగములో అనగా తను క్రింద మరొక చిన్న ప్రవర్తనము (Process) గలదు. దీనిని అఘుశిఖరమందురు. ఇంకను ఈ ఎముకచివరకొన వెనుకభాగమున అనగా, జంఘిక పై భాగమున రెండు అండాకారములుగల మహార్బదములు గలవు. ఈ మహార్బదముల మధ్యగా జంఘికబొవురు రెండు వదరులచే ఆక్రమించబడి యున్నది. దీనినే అర్థ చంద్రాకారముగా ఉపాసియందురు.

పటలాస్తి (Patella)

ఇది మానవునియొక్క మోకాలిచిప్పనుబోలి సన్నముగా నుండును. జంఘిక యొక్క పైభాగమున పటలాస్తియుండును. మూడుచోట్ల నాడాలు బిగించినట్లు కట్టబడి యుండును. ఇంతియేగాక లోపల కండరములుండును. జంఘిక, జానుకయనునవి కాలులోపల నుండును. జంఘిక యనునది పెద్దదిగను త్రికోణాకారముగ నుండి పాదమా

లానీవరకును పెరుగును. జంఘికయొక్క ప్రైభాగముతో బానుకయొక్క ప్రైభాగముతో కలిగియుండును.

కీళ్లు (Joints)

పశువుయొక్క అసిపంజరమంతయు చిన్నచిన్న ఎముకలతో గూర్చబడియున్నందున యిష్టమువచ్చినట్లు క్రీరభాగములు వంగుటకు వీలగుచున్నవి. పెద్ద ఎముకలలోపల మూలుగును మెత్తని పదార్థముండును. ఒకఎముక మరియొకఎముకతో కలసియుండుచోటునకు కీలుఅని పేరు. ఈ కీళ్లలో కొన్ని కదలును మరికొన్ని కదలకయే యుండును. కీళ్లు సులువుగా చలిచునపుడెల్ల చమరును స్రవింపజేయునట్టి చమరుతిత్తులు కీళ్లనడుమనుండును. కొన్ని ఎముకలు నీముగానుండక చలనములకు అనుకూలపడును. వీటిని కదలెడుకీళ్లు అందురు. వీటిలోనే బారెడుకీళ్లు, యనునవి యుండును. ఇవి మడికట్టు నందును, చీలమండలయందును యుండును. ఇంకను మడతబందుకీళ్లు యుండును. దవుడకీలు, ముంజేతికీలు, మోకాలుకీలు, వ్రేళ్లకీళ్లు చీలమండల కీలుకూడ మడతబందుకీళ్లందురు.

బంతిగిన్నెకీళ్లు (Ball and socket Joints)

ఇరిస్నాయువుల అనుమత్యగా నుంచబడక ఒక ఎముకలోనుంచి మరియొక ఎముకలోనికి పోవుచు కీలుచుట్టు తిరుగును. ఇట్లు తిరుగుటవలన ఆ ప్రదేశములో ఒక రంధ్రమేర్పడును. వ్యతిరేకముగానున్న ఎముకలు వీటిని తాకుచుండును. కాని అవి ననువుగను పనువురంగుగను, బారునవిగను యుండు ద్రవపదార్థముచే నిండియుండును. ఆ ద్రవపదార్థము పైనాతియల్ అను పలుచని చర్మముతో కప్పబడియుండును. ఈరీతిగా కీలుచుట్టును స్నాయువులు అడుగువరకును యుండును.

ఇంకను బొంగుకీళ్లు (Pivot Joints) యుండును. ఇవి మెడపూసలయందుండుటవలన అర్చించడాకారముగ త్రిప్పుటకు వీలుగానుండును. కాళ్లలోనుండుకీళ్లు పెద్దవిగనున్నను చిన్నవిగా నున్నను కదలుటకు వీలుగానుండును. కీళ్లజబ్బులు అనగా కీళ్లవాపులు, కీళ్లనొప్పులు, తొడలందును మోకాలు కీలునందును పరుపులుండుట మున్నగు వాటినిగూర్చి ముందు తెలుపబడును.

సంధిబంధనములు (Ligaments)

రెండు ఎముకలు కలియుచోట నవి కట్టబడియుండని యెడల వాని సానములందుండక అవి జారిపోవును. కాబట్టి కీళ్లుండెడిసానములందు ఎముకలను త్రోళ్లతో కట్టబడియుండును. వీటినే సంధిబంధనములందురు. ఇవి తెలువుగల నారతోచేయబడి చాలా గట్టిగానుండును. వాటికి రబ్బరుగాసాగెడి శక్తి యుండుటవలన ఎముకలు కదలునపుడు అవికూడ కదలుచు ఇతర అవయవములకు దెబ్బ తగులకుండ కాపాడుచుండును.

శరీరములో నుండు మెత్తని భాగములు (The soft parts)

పశువు శరీరమందుండు మెత్తని భాగములకు అవయవములు (organs) అని పేరు. వీటిలో కొకటి గాని అనేకముగాని ఒకపనిని చేరవేర్చుచుండును. కొన్ని అవయవములు ఆహారమును జీర్ణముజేయును. మరొన్ని పదార్థములు రక్తమును ప్రసరింపజేయుచుండును. ఇంకొన్ని పరిశిమాలిన పదార్థములను విసర్జింపజేయును. వీటివ్యాపారము అనుబట్టి ఇవి మండలములు (Systems) గా భాగింపబడినవి.

1. కండరమండలము (The Muscular system). ఇది శరీరఅవయవములకు చలనము కలిగించును.

2. జీర్ణమండలము (The Alimentary system). దీనియందు ముఖ్యముగా నోరు, జీర్ణాశయము, ప్రేవులు చేరియున్నవి. ఇవి ఆహారమును జీర్ణింపజేసి జీర్ణమైన ద్రవమును రక్తమానందు కలుపుచుండును.

3. రక్తప్రసరణ మండలము (The Circulatory system). దీనిలో గుండెకాయ, రక్తనాళములు, చేరియున్నవి. ఇవి శరీరమందు ప్రతి అవయవమునకు రక్తమును పోషణపదార్థమును తీసికొనిపోయి అక్కడ రక్తయారగు కలషనుగు పదార్థములను తెచ్చుచుండును.

4. శ్వాసమండలము (The Respiratory system). దీనియందు ముఖ్యశ్వాసనాళములు, ఊపిరితిత్తులు చేరియున్నవి. రక్తమునకు మంచిగాలి నిచ్చి యుండుండు విచారయవులను బైటికి త్రోసివేయును.

5. బహిష్కర్మ మండలము (The Excretory system). దీనియందు ఊపిరితిత్తులు, చర్మము, మాత్రసిండములు, చేరియున్నవి. శరీరమందు తయారగు వ్యర్థపు పదార్థములన్నియు విడిచిపెట్టుచుండును.

6. నాడీమండలము (The Nervous system) దీనియందు మెదడు, మజ్జనాడులుకలవు. ఇవి శరీరమందుండు అవయవములను యుక్తముగా చలంపజేయును.

టిస్యూలు (Tissues)

పశువు శరీరములోనుండు వివిధభాగములన్నియు పనిచేయుటకు తగినట్లుగా నుండుటకు ఈ టిస్యూలుకూడ కండరములందును, నాసలయందును, ఉపాసియందును, చర్మమునందును యుండును. ఈ టిస్యూలను నూత్నదర్శియంత్రము (Microscope) చూచిన ప్రాణముగల కణములను తెలిసికొనవచ్చును. ఇట్టి కణములు ఒకటిగాని అనేకముగాని వరసలుగానుండి దారిముపలె నేర్చుదును. దీనికి ఒకవిధముగు నారయందురు. ఇట్టి నారవంటి పోగులు అల్లుకొని కణముల నంటుకొని తగినపని చేయుచుండును. ఇట్టి కణముల సమూహమునకు ఇంగ్లీషులో టిస్యూ (tissue) అందురు.

1. కండరసంబంధముగు టిక్యూ (Muscular tissue). ఇది వరుసగానుండు కణములతో చేయబడియుండును. సరముల సంబంధముగు కణములనుండి వచ్చిన ఆజ్ఞలవలన ఈకణములు సాగుచుండును.

2. సరముల సంబంధముగు టిక్యూ (Nerve tissue). దీనియందుండు కణములు మిగుల పొడవుగల కాఫిలుండును. అనేక కణములనుండి బయలుదేరిన కాఫిలు పెన వేసుకొని దారములవలె వేర్పడును. ఇట్టిదారములకే నాడులనిపేరు.

3. ఆధారపు టిక్యూలు (Connective tissue). తక్కిన టిక్యూలవలె దీని యందుగూడ కణములుగలవు. ఈ టిక్యూ ప్రతిఅవయవమునందును యుండును. చర్మముం దెక్కువగానుండి బాగుచేయును.

4. ఎపిథీలియల్ టిక్యూ (Epithelial tissue). ఇది ఆహారనాళమునకు లోపలభాగమందుండు తడిచర్మమందుండును.

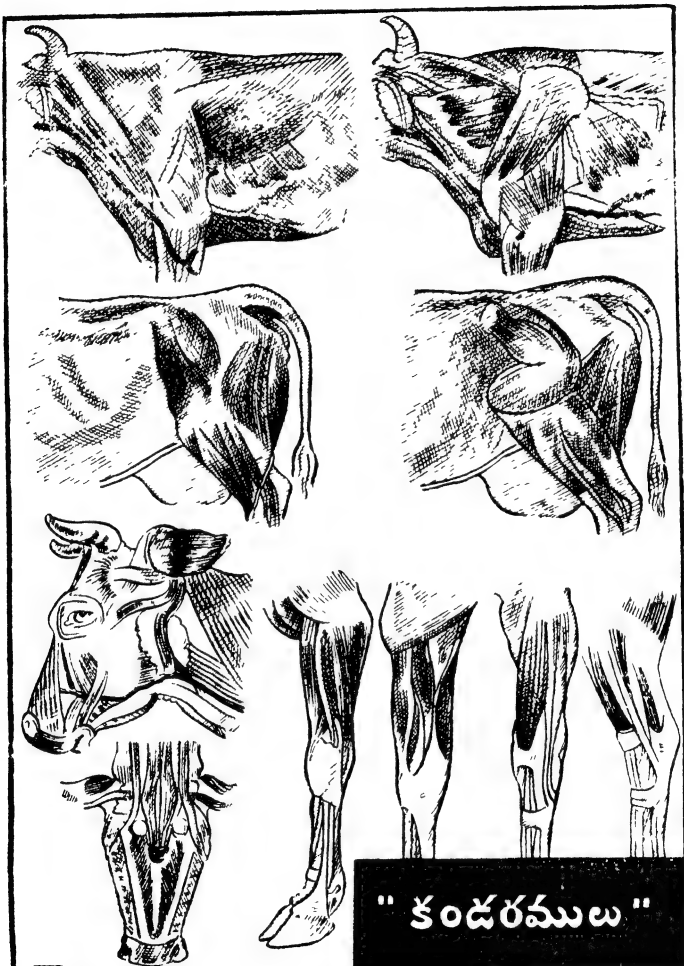
5. కార్టిలేజినస్ టిక్యూ (Cartilaginous tissue). ఇది పెరునుగానుండి సాగెడి గుణము కలదు. చెవులు, ముక్కుగర్భములచివర, గొంతుకయందుండు నాళము దగ్గర ఈ టిక్యూయుండి మెత్తగా కనబడును. ఈ మెత్తనిపదార్థము ఉపానియందును.

కండరమండలము (The Muscular system)

పశువుశరీరముపైనుండు చర్మమును తీసివేసిన ఎరువుగానుండు మౌంసఫుముద్దనే కండరలే కండరమనబడును. ఈకండ్రము లా యా ప్రదేశములనుబట్టి రూపవర్తనములయందు విశేష భేదముపొందుచు లెక్కింప గమనింప వీడువందలకు పైబడియున్నవి. పైపటమునందు పశుకండరమండల ఫోటోవచూచిన యేయే భాగములందు ఏయే కండరములున్నది లేట తెల్లమగును. ప్రతి కీలుదగ్గర మెత్తనిపదార్థముండును. కీలుకదలి నపుడెల్ల యీ పదార్థము పొట్టిదగుటయు, లావగుటయు, గట్టిగానగుటయు కనబడును. దీనినే కండరమందురు. శరీరమందుండు అవయవములలోనుండు కండరపదార్థములనే కండరమండలమందురు. ఈకండరములు మౌంసముతో చేయబడి కంటికగపడని స్పష్టని అతినూత్నములగు దారములుకొన్ని కట్టలుగాకట్టబడి నాటిపై పలుచని పొచ్చే కప్పబడి యుండును. ఈ పొర కండరములకట్టనుండి రెండువైపులకు పొడవుగాపోయి అన్ని యను జేరి బలమగుత్రాడుగా వేర్పడుచున్నవి. ఈత్రాల్పకన్నాయువు లేక కండర బంధనములనిపేరు. ఈ బంధనములచే కండరముల ఎముకలకుకట్టబడును. ఇవి ఎంత లాగినను తెగవు. ప్రతి కండరములోనికి ఒకనాడియు, కొన్ని రక్తనాళములు పోవు చుండును. కండరములరంగు ఎరువుగానున్నట్లు కనపడును. ఈ ఎరువు నలువైపుల రక్త నాళములుండుటవలన కలుగుచున్నది.

కండరములచలనము (Muscular Action)

ఎముకలను వంచుటకు, సాగతీయుటకు, నిలబడుటకు కండరములు పనిచేయుచున్నవి. పశువులు స్వేచ్ఛగా కండరించును చలించునపుడు అవి సాధారణముగా ఒక

ఎముకను ఆధారము చేసికొని కదలును. బరువును లాగవలెననిన అనేకకండరము లొకటిగాజేరి చలనమును కలుగజేయుచున్నవి. మెడయొక్క వెనుకభాగమందుండు కండర

మందులు పోసేటప్పుడు దగ్గరీయరాదు.

ములు ముడుచుకొనుటవలన తలపైకెత్తబడును. ముందు భాగమునందుండు కండరములు ముడుచుకొనుటవలన తలను క్రిందకుదించును. పిక్కకండరములు ముడుచుకొనునపుడు బలము ప్రయోగింపబడును. అప్పుడు పాదములనువంచును. తొడమీద కండరములు మోకాలునువంచును. ఈరీతిగా కండరముల చలనము కలుగుచుండును.

కండరముల రకములు (The kinds of Muscles)

కండరములలో అనేకములు పొడవుగను గుండ్రముగను దళసరిగను యుండును. కండరములన్నియు నాగులమూలమున నే చలించుచుండును. కండరములలో రెండురకములు గలవు. స్వేచ్ఛగానుండునవి, స్వేచ్ఛగానుండవలసినవి. స్వేచ్ఛాకండరములు అసంపజరము నెరియుండి మెదడుయొక్క ఆజలకు లోబడి పనిచేయుచుండును. స్వేచ్ఛగానుండవలసినవి ఊపిరితిత్తులు, గుండెకాయ, జీర్ణాశయము, ప్రేవులు మున్నగు అవయవములందుండును. పశువు నిద్రపోవునపుడు మేలుకొనునపుడు ఈ కండరములు వాటంతటినే పనిచేయుచుండును. పాదములు భూమిమీద ఆరియుండి నానుక జంఘికలను నిలుపుగానుండుటకు పిక్కకండరములు ప్రయత్నించును. తొడవినుక మోకాలిమీద నిలబెట్టుటకు తొడవినుక ముందుండు కండరములు ప్రయత్నించుచుండును. సరిగావంచుటకు భుజికిందగుములు, వెన్నెముకమీద తలను నిలబెట్టుటకు మెడ ముందువెనుక కండరములును ఆమర్చబడియున్నవి. కన్నులగర్త కండరములు గుండ్రముగానుండును. ఏయే అవయవములు కదలుచుండునో వాటికి పెద్దవియు బలిష్ఠములైన కండరము లమర్చబడియున్నవి. కాళ్ళలోనుండు ఎముకలచుట్టు గట్టికండరములుండును. తలలోను ముఖమందునుండు కండరములు పలుచగా ఒలపరుపుగామండి పెద్దవల యొక్కయు దన్నువలయొక్కయు కనుమలయొక్కయు కదలికకు సహాయపడుచున్నవి. విప్రు నడ్డిపూస ప్రక్కఎముకల పైభాగమున పెద్దకండరములుండును. ప్రక్కఎముకలలో పలుచని కండరములుండును. ఈరీతిగా వివిధరకములుగా కండరములుండును.

కండరములు పెరుగుట (Growth of Muscles)

పశువు శరీరమంద పనిచేయు అవయవములకు ఎక్కువయు, పనిచేయక విశ్రాంతిగానుండు అవయవములకు తక్కువయు రక్తము ప్రసరించునట్లు స్పష్టమగుచోర్పాటు చేయబడియున్నది. అవయవములు పనిచేయునప్పుడు రక్తనాళములు పెద్దవియగుటవలన ఎక్కువ రక్తముపొందును. పనిచేయు కండరములు ఎక్కువరక్తమును పోషణపదార్థములను సంపాదించుటవలన వృద్ధియగుచున్నవి. పనిచేయుకండరములు పెద్దవిగ దృఢమైనవిగనుండును. పనిచేయుచి మెత్తగా చిన్నవిగా కాలి తక్కువగనుండును. దూడ వయస్సునందే కండరములను బలపరచుటనుంచిది. కాని చిన్నవాటితో మించినపనులు చేయించిన కండరములు అరిగి దూడ గిరిసబారిపోవును. ప్రతికండరమునకు దానిపని

నరిగా నెరవేర్చుకొనుటకు తగినంత శరీరపరిశ్రమ ఈ కుశలమును. ఈకండరములనుక
త్తుట వ్యాధుల విషయమై ముందు తెలుపబడును.

ఎముకలెదుగుట (Growth of bones)

ప్రతిఎముకను ఆవరించుకొని తెల్లనివారతో జేయబడిన పొరయుండును. రక్త
నాళములు ఎముకలలో ప్రవేశించకపూర్వము ఈ పొరలో నవి యల్లుకొనియుండును.
ఈ పొర తీసివేసినయెడల ఎముక యెరుగనేగును. ఈ పొరనుంచిక్రిందిఎముకభాగమును
తీసినచో పోయిన యెముక తిరిగి యెరుగగలదు. కాబట్టి ఎముకలెదుగుటకు మూలాధా
రము రక్తమేయని గ్రహించవలెను.

వికారరూపములు (Deformities)

పశువు శరీరమందుండు ఎముకలు దృఢముగానుండినను వక్రరూపమును బొంద
వచ్చును. శరీరమందలి యేభాగమైనను వికారరూపమును బొందినయెడల తనపనిని
చక్కగా నెరవేర్చలేదు. ఇట్టివికారరూపములు అనేకరకములుగా రావచ్చును. ఎము
కలకు వ్యాధులనుగూర్చి ముందు తెలుపగలను.

జీర్ణమండలము (Digestive system)

తరుగుట పూర్తియగుట

పశువు ప్రతిదినము అనేకపానుల ఆహారమును తీసికొనుచున్నప్పటికి అది బరు
వగుటలేదు. ప్రతిదినము దాని దేహములోనికి యెంతపదార్థము పోవుచున్నదో అంత
పదార్థము తిరిగి మరల దేహమునుండి నిష్కలుచున్నదని తెలిసికొనవలెను. చూడఁగా
నవ్వును దినదినము వృద్ధియగు దేహముయొక్క బరువు, అది తీసికొను ఆహారముయొక్క
బరువునకు సమానమగుటలేదు. ఇటుల దేహమునుండి బైటపోవు పదార్థములకే తరగుట
యందురు. పశువులోపనికి తీసుకొను ఆహారపదార్థమే ఈ తరుగును పూర్తిచేయును.
పశువు పాలునపుడెల్ల మేలి కగురుమారుమందును. ఇందువలన దాని దేహములో
తరుగుచున్నదని గ్రహించుచున్నాము.

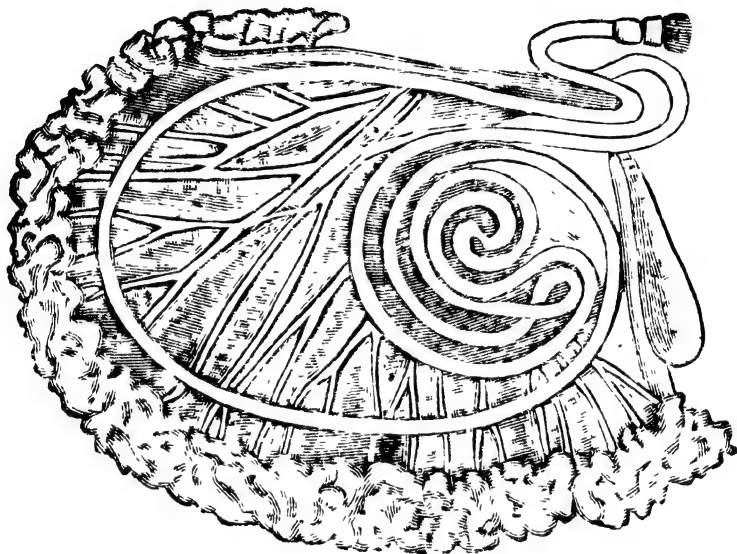
జీర్ణకోశము (Stomach)

సెమరువేయు జంతువులకు జీర్ణకోశము నాలుగుభాగములుగ విభజించవచ్చును.
ఆహారముపోవు మార్గమునుబట్టి వాటి నామములు నిర్ణయించబడినవి. 1 పెద్దపాట్లు
2 కానులపాట్లు 3 అల్లపాట్లు 4 నాలుగవపాట్లు.

జీర్ణమునందలి తగుట చాలకష్టము.

పెద్దపొట్ట (Rumen)

జీర్ణమండలము ఫోటోలో జీర్ణకోశపు భాగములనుచూడుము. మొదటిదానినే పెద్ద పొట్టయందురు. ఇది అన్నిటికంటె పెద్దది. పశువు తిను ఆహారము ఈతి తిలోనికి చేరును. ఈ తిత్తి లోపలిభాగమున ఒకవిధమగు పొరయుండును. ఇంకను ఇది పీచు, ఎనిమిది ప్రక్కటెముకలమధ్యగా పత్తికమునకు వెనుకగానుండును. చిన్నపశువుల పొట్ట 20 నుంచి

జీర్ణ కోశ ము

30 గాలనులును, మధ్యవయస్సుపొట్ట 25 నుంచి 35 గాలనులును, పెద్దపశువుపొట్ట 48 నుంచి 50 గాలనుల ద్రవపదార్థములవరకును పట్టును. దీనిలోపల కండరములు ఎల్లప్పుడు లేమగానుండును. ఈలేమగానుండు కండరములు వ్యాపించుటవలన దీనిలోనున్న పదార్థములు ఉండలుండలుగాగును. ఈ కండరములు లేయెడల దానియొక్క వ్యాకోచశక్తి నశించును. దానిలో ఆహారము జీర్ణమగు రసముతయ్యారును. కాబట్టి ఈపొట్ట ఆహారపదార్థమును నిలువయుంచునదిగా నుపయోగపడును. బొగ్గు సంబంధమగు నత్ర సంబంధమగు పదార్థములు దీనిలోనుండును.

కాసులపొట్ట (Reticulum)

దీనినే రెండవపొట్టయందురు. దీనిలోపలిభాగము కాసులుకాసులుగానుండును. నెమరువేయుటకు కావలసిన నీరు ఇందులోజేరును. ఇది పెద్దపొట్టకంటె మందముగా

నుండును. నెమరువేయుటకు కావలసిన రసములు యిచ్చటజేరును. పెద్దపొట్టలోనున్న మేత ఈతిత్తిలోనికిజేరి ఉండలుండలుగానగును. ఈయుండలను పశువు నోటిలోనికి దెచ్చుకొని చక్కగా నమలిమింగును. ఇంకిను ఇనుపముక్కలు రాళ్ళు మున్నగు అన్యపదార్థములు ఈపొట్టలోజేరును. ఈతిత్తి అన్నిభాగములకంటె చిన్నదిగ అరచంద్రా కారముగనుండి పెద్దపొట్టకు ముందుభాగమున నుండును.

అరలపొట్ట (Omasum)

దీనినే మూడవపొట్టయందురు. ఇది పైరెండుపొట్టలనుండి విభజింపబడియున్నది. పశువుచే పూర్తిగా నెమరువేయబడిన ఆహారము ఈతిత్తిలో జీర్ణమగును. ఈపొట్ట కాగితమువలె పొరలుపొరలుగానుండును. ఈపొరలకు ఒకవిధమగు నూత్నుజీవు లంటియుండును. ఇంకినిది 7 నుంచి 11 వరకున్న ప్రక్కనిముకల మధ్యగాను కార్జమునకు వడి ప్రక్కగను యుండును. కానులపొట్టకంటె కొంచెము పెద్దదిగానుండును. ఎండు పదార్థములన్నియు దీనిలో చేరును. ఇచ్చటనుంచి వచ్చు ఆహారపదార్థమంతయు ఆవిరియై పోవుచుండును.

నాలుగవపొట్ట (Abomasum)

జీర్ణమైన మేత ఈపొట్టలోనికిజేరును. దీనిలోపలిభాగమునందు ఎరుపురంగుల ముడుతలుండును. ఇచ్చటనే జీరరరసము పుట్టుచున్నది. ఇది పుల్లగు రుచిగనుండి గుచిరి కలిగించును. నీరు మొదలగు ద్రవపదార్థములు పశువుమింగిన వెంటనే ఈ పొట్టలో జేరును. 7 నుంచి 12 ప్రక్కనిముకలమధ్య ఈ పొట్ట యుండును. ఈపొట్ట చివరనుంచి ప్రేవులు ఆరంభమగును. దీనికిని మొదటికేగునకు మధ్య కంఠము (Pyloric ring) వీడ్చడియుండును. నెమరువేయుట అసగా తినినమేత ఉండలుండలుగా నోటికిరెచ్చు కొని బాగుగానమలి మింగుట. దీనినే నెమరువేయుటయందురు.

నోరు (The mouth)

ఇదియొక పెట్టెవలెనుండి ముందు పెదవులతోను ప్రక్కలను దవ్వుడలతోను పైభాగమునందు అంగుడుతోను అడుగుభాగమున నానాకలతోను అమర్చబడియుండును. నోటిలోపలి భాగమంతయు నూత్నుమైనట్టియు, మెత్తనైనట్టియు చర్మముతో కప్పబడి యుండును. ఈచర్మమునే తడిచర్మము (Mucous membrane) అందురు. దీని యందు నరములు, రక్తనాళములు యుండుటచేత పలుచని పొరగుండ రక్తము మెరయుచుండి నోటిభాగమంతటికి ఎరుపురంగునిచ్చును. దవ్వుడలయందు పెదవులయందు తడి చర్మమేగాక కండరములూడ యుండును.

నాలుక (The Tongue)

ఇది పశువునోటిలో నడుగుభాగమున పరువువలె దాడలకు మధ్యగా నేర్పడి యున్నది. ఇది మూడుభాగములుగానుండును. 1 మూలము 2 మధ్యము 3 అగ్రము. మూలము నోటిద్వారమునకు దూరముగనుండి నాలుకను గొంతుకకు అంటియుండునట్లు చేయును. దీనిమధ్యముమధ్యభాగమే. దీనిమగ్రము నోటిద్వారమునకు దగ్గరగనుండి పలుచని మెత్తనిపదార్థముతో చేయబడియుండును. నాలుక కండరపదార్థముతో చేయబడి యుండును. అందువలన నమలునప్పుడు నానాముఖముల తిరుగుచుండును. నాలుక అకురాయివలె గరకుగానుండి బాహ్య చక్రమునందు కండరములుండును. ముందు భాగముననుండు కండరములు మొనలుతేలి నిడుపుగానుండును.

నాలుకవలన మూడుప్రయోజనములు గలవు. 1 పదార్థమును నమలునప్పుడు దానిని క్రిందకు పైకి తిరుగవేయుచుండును. 2 పశువు అరచుటను సహకారిగానుండును. 3 రుచిని తెలుపుట కుపయోగించును. నోటివలెనే నాలుకగూడ తడిచర్మముతో గప్పబడియుండును. నాలుక క్రిందిభాగమునందు ఈపార మిక్కిలి సునువుగా మృదువుగా నుండును. కాని పైభాగముమాత్రము గుట్టలవలె ఎగుడుదిగుడుగానుండును. వాటి మూలముననే పశువు రుచిని తెలిసికొనుచున్నది. నాలుకకు ముందుభాగమునందు కండరములవలన పులుపుతోపు వెనుకభాగముందున్న కండరములవలన ఉప్పు చేదు వస్త్రపుల రుచిని గ్రహించుచుండును.

గ్రంధులు (Glands)

పశువు తిను మేత నోటిలో ప్రవేశించునంతలో అచ్చటికి ఉమ్మిరియచ్చి మేతను తడుపుచుండును. ఆహారము నమలునపుడును ఆహారమును చూచినపుడును, ఆహారపు వాసన తగిలినపుడును ఈ ఉమ్మిరియ నోటియందు యారుచుండును. రక్తమునుండి తమకు గావలసిన పదార్థములను తీసుకొనుకొని గ్రంధులకుగలదు. ఈ గ్రంధులు మూడురకములుగ నుండును. 1 బాతుకలము మొదటిభాగమువలె సన్నముగ లోతుగనుండునవికొన్ని 2 సన్నని మూతిగలిగి గుండ్రని అంచులవలె నుండునవికొన్ని 3 పాముచుట్టలవలె చుట్టుకొనియుండునవికొన్ని యుండును. అవి చేయుపనినిబట్టి గ్రంధులు రెండువిధములుగా మారుచుండును. శరీరమునకు కావలసిన పదార్థములను తయారుచేయు గ్రంధులను స్వీకారగ్రంధులు (Secreting glands) అనియు, అక్కరలేని పదార్థములను వెలుపలకు త్రోవేయు గ్రంధులు (Excreting glands) అందురు. స్వీకారగ్రంధులు రక్తములోనున్న కొన్ని పదార్థములను దీసికొని వాటివలన తదితర క్రొత్తపదార్థములను తయారుచేసికొని దాచుకొనును. ఇంకను ఉమ్మిరిటిగ్రంధులు, బాకరరసగ్రంధులు, అంతరసగ్రంధులు, కాలేయము, పుక్వకము, చెనుటగ్రంధులు, మాత్రస్పిండములు అను రకములు గలవు.

పేరాటిడ్ గ్రంథి (Parotid glands) పశువు అరచునపుడు వినునపుడు ఈగ్రంథి స్రవించి కావలసిన తేమనిచ్చుచుండును. ఇవి చెవులకు దగ్గరగ్రిందివపుడ పైకి గ్రీందీకి నాడునట్టిచోటుననుండును. సబ్ మాక్సిల్లరీగ్రంథి (Submaxillary glands) రెండు గ్రంథులు దవుడల గ్రీందీభాగముననుండును. వీటితోబుట్ట నాలుకకు గ్రీందనుండును. ఈగ్రంథులు రమారమి రెండంగుళముల పొడవు నాలుగు అవున్సుల బరువుయుండును.

సబ్ లింగ్వల్ గ్రంథి (Sublingual glands) ఈరెండు గ్రంథులు నాలుకకు గ్రీందీభాగముననుండును. ఇవి నాలుకక్రిందివపుడతో నతుకబడియున్న యీగనంటి భాగమున కిరుప్రక్కలనుండును.

ఉమ్మిబిటివలన ఆహారమును తడిచేయును. నవలిన ఆహారమును జీరుగుగా నుండవలెను. కట్టించుటకుపయోగపడును. ఆహారములోనున్న పిండిపదార్థములను చక్కెరగా మార్చును. ఉమ్మిబిటిగ్రంథులు రక్తమునుంచి ఉమ్మిబిటినితయారుచేసి నాలుక చివరభాగమునకు దగ్గరగాపోవుచుండును. ఈనీరు తేమను కలుగజేయుచుండును.

సప్తపథము (Pharynx)

ఈభాగములోనికి ఏడుదారులుండుటవలన సప్తపథమను పేరువచ్చినది. చెవుల నుండి ముక్కులనుండి, ఊపిరితిత్తులనుండి జీర్ణశోశమునుండి ఏడుదారులుండుటవలన సప్తపథమని పేరువచ్చినది. ఇది గళ్ళమాదిరి సంచివలెనుండును.

ఆహారనాళము (The gullet)

ఈనాళము కుత్తుకగుండపోవును. ఇది పెద్దగొట్టములవలె నుండి మడతలుమడతలుగా నుండును. ఉమ్మిబిటిగ్రంథులు, కాశేయము, వ్యక్యకము మున్నగునవి ఈ నాళము నంటియుండును. ఈనాళము పశువుతిన ఆహారపదార్థములను జీరణముచేయుటకు తగిన రసమును పుట్టించుచున్నది. ఈనాళము తడిచర్మముతో గప్పబడి కొద్దిగ రసమును పుట్టించు గ్రంథులుగా తయారగుచున్నది. ఇంకను ఈనాళము నోరు, సప్తపథ, పొట్ట, ప్రేగులను కలిగియున్నది. పశువు పొడవు ఒకగజమైనతొడల ఆహారనాళము యొక్క పొడవు 20 గజములుండును. ఈనాళమునకు స్పర్శజ్ఞానమెక్కువగానుండి గొంతుకకు ఎడమప్రక్కగానుండును. మేత నీరు దానిగుండా పోవుచుండును.

ప్రేవులు (Intestines)

జీర్ణశోశమునకు మొదటిపేగునకు మధ్య కంత మేర్పడి మొదటి పేగునుండి ముడి పరకు పేగుండును. పశువుజీవా మంతపొడవుండునో అంతవరకు 20 నుంచి 25 రెట్లు పొడవుగల పేగుండునని పశుశాస్త్రజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు. పేగులోపలపొర తడిచర్మముతోను, ప్రేపార కండరములతోను జేయబడియున్నది. కండరభాగములు గుండ్రముగ

పొడవుగనుండును. శేగులు ముడతలుపడి పాముచుట్టలవలె చుట్టుకొని కొదినలములో నిమిడియున్నట్లు చేయబడియున్నవి. ఇంక నీశేగులలో గ్రంధులు, వెండ్రుకలవంటి సన్నని గొట్టములు వేలకొలదిగా నుండును. పశువు శేడసరిగా వేయక మలబద్ధకముగా నున్నపుడు శేగులలో వ్యాధియున్నదని గ్రహించవలెను.

పెద్దశేగు (The large intestine)

ఈశేగు చిన్నశేగువలె చుట్టగానుండక పలయుకారముగా నుండును. దీని లోపలిపార తడిగొమ్మలతోను వెహ కంఠముతోను చేరుడియున్నది. శీర్షము పదారములో మిగిలిపట్టి శరీరమున వుపయోగించునట్టి పదార్థమునంతను ఎక్కువ పటిని పెద్దశేగు గ్రహింతును. ఇంకనిది చిన్నశేగుకంటె బావుగానుండును. శేడ సులభముగా బయలువెడలుటకు గాను పెద్దశేవులోని తడిచర్మము జీరుగువంటి పదారము కలిగిండును. పెద్దశేగుయొక్క కడపటి భాగమునకు పుష్కనాళమనిశేగు. పెద్దశేగు 95 అడుగుల పొడవుండును.

చిన్నశేగులు (The small intestine)

ఇవి పాముచుట్టలవలె చుట్టుకొని కొదినలములో ఇమిడియుండును. జీర్ణాశయములోవలె దీనిలోకూడ పారలుండును. ఈ పాళలోని గ్రంధులుండి న్రవమధికముగా న్రవించుచుండును. వీటిలోపలనుండు పారతడి చర్మముతో చేయబడి గ్రంధులతో కూడియుండును. ఇంకను ప్రేవులు ముడతలు పడుటకు తగిన గ్రంధులును, వెండ్రుకల వంటి సన్నని వేలకొలది గొట్టములుండును. చిన్నశేగుల పొడవు 150 నుంచి 150 అడుగులవరకుండును. రెండంగుళముల మధ్యకొలత యుండును.

జీర్ణరసములు

చక్కెరపదార్థములు:—ఇవి ఆహారములో తక్కువగానున్నచో రక్తవృద్ధి, క్వాస, జీర్ణశక్తి మున్నగునవి సరిగా పనిచేయజాలవు. ఇంకను పిండిపదార్థములుగామారిన వెంటనే రక్తములో ప్రవేశించుచున్నవి. పశువు నెమరువేసిన మేత ఆరలపొట్టలోజేరి నారవంటి పదార్థముగానై ఆరలమధ్య జేరియుండును. మృదువైనది నీటిలో కలిపి నాలుగవపొట్టలోనికి జేరును.

క్షారరసము:—పై చెప్పబడిన నాలుగవ తిత్తిలో నుత్పత్తియగు క్షారరసము యొక్క సహాయముచేత ఉమ్మి పటివలన జీర్ణింపగా మిగిలిన పిండిపదార్థములును, మాంసకృత్తులును జీర్ణముకొని క్రొవ్వుపదార్థములును నాలుగవ తిత్తిలోనుండి ఈ కోశము చివరయందుండు కంఠద్వారముగుండ మొదటి భాగములోనికి ప్రవేశించును.

పైత్యరసము:— ఇది కార్జముగావుట్టును. కార్జము రక్తమునుండి కొన్ని పదార్థములను తీసికొని వానిని పైత్యరసముగా మార్చుచున్నది. ఇది ఈరసము కొవ్వుపదార్థములను జీర్ణముచేయుటలో మధురరసమునకు సహాయపడి విశేషముకూడ చేయుచును.

మధురరసము:— పితృశయమునుండి బయలుదేరు పైత్యరసము మధురవాహిక అనెడి అయమునుచేత ఉత్పత్తిచేయబడిన మధురరసము రెండుగొట్టములగుండా పెందటి దానిలోఁగీజేరి అచ్చటజేరియుండు మాంసకృత్తులుపిండి లవణపదార్థములు రక్తములో జేరుచున్నవి. మిగిలిన పదార్థములు ప్రేగులగుండ బారిపోవుచు అందుండెడి మంచినదార్థములను రక్తములోనికి తీసికొనిపోవుచు మిగిలిన పదార్థములను విడచుచుండును.

జీర్ణరసము:— ఇది ఆహారశోశములోని జీతరసగ్రంథులవలన మారుచు మాంసకృత్తులను కరిగించి గంజివంటి పదార్థముగా మారుచుండును.

అంత్రరసము:— ప్రేవులయందుండు తడి చర్లమునందు కొన్ని గ్రంథులుండును. అగ్రంథులు అంత్రరసమును ఒకపదార్థమును తయారుజేయును. ఈపనితో జీర్ణముమగియును. అన్ని పదార్థములను కరుగ జేయును.

కార్జము (The liver)

ఇది పశువు ఖడిదొక్కలో ఖడివైపుననుండి తెలుపురంగుగా నుండును. దానిపైన కఠినమగు పొర క్రమ్ముకొని యుండును. దీనియందు పైత్యరసము తయారగును. ఈ పైత్యరసము పనువురంగు గలిగిన ఆపవచ్చుగానుండును. ఇది పులుపు పదార్థములను వ్యతిరేక గుణములు కలిగియుండును. కాలేయము చేయుపని మరొకటిగలదు. విషపదార్థములను పశువు మ్రింగునపుడు ఇది కాపాడి అట్టి పదార్థములు రక్తములో చేరకుండ నాళము చేయును. ఇంకను యిది రక్తమును పరిశోధించి దాని యందుండెడి విషమును పట్టుకొని రక్తమును విడచుచుండును. కార్జము 12 పౌనుల బరువుండును.

పైత్యపుత్తి (Gall bladder)

కార్జములోని పైత్యపుత్తియు రక్తకేశ నాళికలలోనుండి తమకు కావలసిన పదార్థములను తీసికొని తమలో చేయబడిన లవణములతోను రంగులతోను చేర్చి పైత్యరసమునుచేసి కణములనుండి చిన్నకాలువగుండ పైత్యపుత్తికి వంపించి అచ్చట నిలువ చేయును. పైత్యపుత్తి 5 లేక 6 అంగుళముల పొడవుండును.

సీహము (The Spleen)

దీనినే పెదగుండెయందురు. ఇది కాలేయమునకంటె పలుచగ నునువుగ నుండును. గొట్టములులేని గ్రంథులలో నిదియే పెద్దది. దీని ప్రభాగమున బిగువగు తెలుపు పొర క్రమ్ముకొని యుండును. ఇది దొక్కలో ఎడమభాగముననుండును. ఇది మెత్తగా

అంటురోగములు తగ్గవరకు చచ్చి పుట్టుటరాదు.

నుండు స్పృశవంటి పదార్థముతో చేయబడును. పశువు మేతమేసిన తరువాత పెద్దదిగా నగును. ఆహారము జీర్ణమైన తరువాత చిన్నదగును. జీర్ణరసములు పనిచేయునపుడు చిన్నదిగానుండి అవి పనిచేయుక నిలచినపుడు చిన్నదగును. వీరహమును మనముతోసి పరిక్షించినచో నారవంటి పదార్థముతో చేయబడిన గొట్టములలోపల వ్యాపించియున్నట్లు కనపడును. ఈ గొట్టములముగ్ధ్యమున్న ఖాళీసలములు గుంజావంటి పదార్థముతో నింపబడి యుండును ఈ గుంజాపదార్థమునకే తెరడిగుంజా అందురు. ఇది దోమ్మ మున్నగు రోగములు సంభవించినపుడు ఆ విషమువలన జీహమున కహాయమురావడంకా కాపాడును. ఈ కారణముచేతనే విషాద్యము సూభివించి చనిపోయిన పశువు వీరహము నెట్టి యుండును. వీరహము 2 పానులబరువు 20 అంగుళముల పొడవు 6 అంగుళముల వెడల్పు 1 అంగుళము మందముయుండును.

రక్తప్రసరణ మండలము (Circulation of blood)

పశువు రక్తము జలము వలె ప్రవహించెడి ద్రవపదార్థము. ఇది జలముకంటె చిక్కినను బరువుగనుండును. దీనియందనేక పదార్థములు తేలుచుండును. రక్తము నందు నీరు ఖనిజపదార్థములు బొగ్గుసంబంధమగు పదార్థములు ఉండును. ఇంకను ఎర్ర కణములు, తెల్లకణములని రెండురకములుండును.

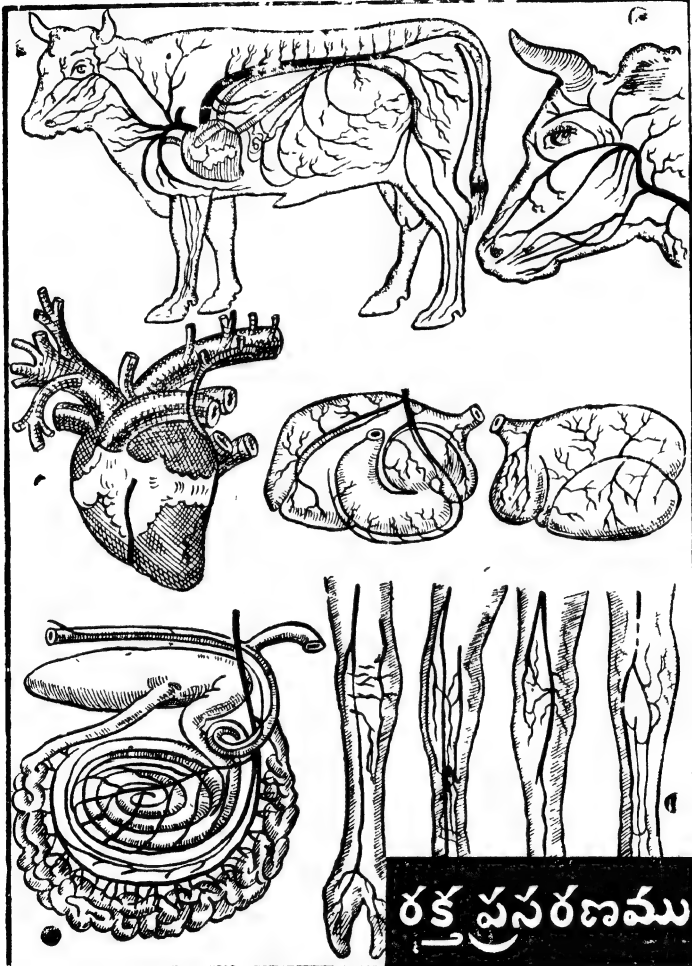
ఎర్రకణములు (Red corpuscles)

రక్తము ప్లాస్మామాయను పేరుగల పలుచని శుభ్రమైన పదార్థమును కలిగి యున్నది. ఈ ప్లాస్మా (Plasma) లో చిన్నవగు కణములుండును. రక్తకణములు రెండురకములు. మొదటిది ఎర్రకణములందురు. ఈ కణములు గుండ్రముగను చదునుగను మధ్యభాగము సలుచగను చుట్టును దళివరిగను ఉండును. ఈకణములలో ఇనుము ఆకు లోహముండును. ప్రాణవాయువుతో సమ్మేళనమందిన యీఇనుము పశువులోపలికి పీల్చు గాలిలోని ప్రాణవాయువును గ్రహించుకొని శరీరమంతటను సంచారముచేయుచు దేహోష్ణమును నిలుపుచు ప్రాణములను కాపాడును. ఈ ఎర్రకణములలో ఇనుమును లోహపదార్థముండుటవలననే రక్తములోకూడ ఈపదార్థముండును. ఇది రక్తముతో కొట్టుకొనిపోవునపుడు నాణెముల దొంతరలవలె నేర్పడి ప్రవాహ వేగమువలన ఒకదాని నొకటి త్రోసికొనుచు వాని యాకారమును మార్పుకొనుచు తిరిగి వెనుకటిసితిని బొంపు చుండును. రక్తములో ఈ ఎర్రకణములు 50 లక్షలవరకుండును.

తెల్లకణములు (White Corpuscles)

ఇది ఎర్రకణములకంటె కొంచెము పెద్దదిగానుండును. నాటంతటనియే జీవించి యున్నంతవరకు వాటియొకొరము మార్పుకొనుచుండును. ఈకణములలో పశువుపచ్చని పదార్థముండును. ఆపదార్థమునే హెమోగ్లోబిను అందురు. ఇది ప్రాణవాయువును

పీల్చుకొని తీన్యాలకిచ్చుచుండును. ఈకణములు గొప్ప వైద్యనివంటివి. పురుగులుగాని అశ్యపదార్థములుగాని రక్తములో చేరినపుడు ఈకణములు వాటిని అడ్డగించి నిర్మూలము చేయును. దెబ్బలుకొనిన గాయములవెంట నెత్తురు కారునపుడు ఈకణము

1. రక్తప్రసరణము డెంబు 2. తలలోని రక్తనాళములు 3. గుండె 4. అహార శోభములోని రక్తనాళములు 5. ప్రేగులలోని రక్తనాళములు 6. కాళ్ళలోని రక్తనాళము.

లచటికిపోయి మార్గనిశోధముచేసి నెమ్మదిగ వుండను మాన్పును. శరీరమందు విషపదార్థము లెక్కువగయున్న ఈకణములకు బలముతగ్గును. ఎక్కువకణములకంటె తల్లకణములు చాలా తక్కువగానుండును. అనగా నూటికి 2 నుంచి 10 వరకు యుండును.

హృదయము లేక గుండె (The Heart)

ఇది గోళాకారపు ఆకారముగా బోలెన కండరములు కలిగిన అయవమైయున్నది. హృదయమును ఆవరించుకొని హృత్కోశము (Pericardium) అనబడుతోలునుంచి యొకటి యుండును. హృత్కోశము గుండెకు సంరక్షణ నిమిత్తమందుటయేగాక దాని యందుఊరెడు ఒకవిధమైన ద్రవ్యమువలన గుండెలు కొట్టుకొనునపుడు రాపిడిలేకుండ జేయును. గుండెకాయ శ్వాసకోశముల రెంటి మధ్యను, క్రింది భాగమున రొమ్మము కడు సమీపమున ఎడమ ప్రక్కను, న్నెలాడుచుండును. దాని వెడల్పును భాగము కొంచెము కుడివైపుగా మీదికియుండును. మొత్తము భాగము ఎడమవైపున క్రిందికి యుండును.

గుండెకు రెండు ప్రక్కలను హృత్కోశము అంటుకొనును. హృదయము నాలుగు గదులుగా విభజించబడినది. వుడి ఎడమ కలి కలు పైభాగమునకు, వుడి ఎడమ జతరికలు క్రిందిభాగమునకు యుండును. ఈగుండె ముడుచుకొనుట వలనను, తెరుచుకొనుట వలనను యీ గుండెలోనున్న నెత్తురు శరీరములోనున్న అన్ని అయవములలోనికి పోవును. ఈ గుండెకు గదులుండుటవలననే రక్తప్రసరణ జరుగుచున్నది. హృదయము ఉబికినపుడు రక్తమునిరలలోనుంచి ధమనులలోనికి పోవును. హృదయము ముడుచుకొనునపుడు రక్తము జతరికలలోనించి ధమనులలోనికి పోవును. గుండెబరువు 4 నుంచి 5 పౌండులవరకు వుండును.

ధమనులు, నిరలులోని రక్తము

ధమనులలో నుంచి రక్తము ప్రవహించును. నిరలలో చెడురక్తము ప్రవహించును. రక్తము ప్రవహించునపుడు అన్ని వాహికలలోని జీర్ణించిన పదార్థమును, ఊపిరితిత్తులలోని ప్రాణవాయువును తీసికొనిపోయి శరీరమునందు ప్రతిభాగమునకు సరిపమానముగా పండును. అదియునుగాక టిన్యూలనుంచి మూత్రపిండములకు బహిష్కరింపబడును. మరియు ఊపిరితిత్తులనుంచి ఆపరిశుద్ధవాయువునుకూడ బహిష్కరించును. రక్తముచేత తీసికొనబడిన ప్రాణవాయువు శరీరములో నున్న టిన్యూలన్నిటికి సమానముగా తీసికొని వెళ్లును. ఆటిన్యూ (Tissues) లలో ప్రాణవాయువు చెడిపోయిన పదార్థములను కాల్చివేయును. కాల్చివేయగా ఆప్రాణవాయువు అంగారక్షారవాయువుగా మారి పోయి ఊపిరితిత్తులలోనికి తీసికొనిపోబడి బైటికి విడువబడును. ఇదివరకు టిన్యూలలో ప్రాణవాయువుచే కాల్చబడిన చెడుపదార్థములు నుంచి రక్తముతో వేరుచేయబడి మూత్రపిండములోనికి పంపబడి మూత్రరూపముగా బైటికి పోవును.

కొద్దిపిరుసు కొద్ది చెడుపదార్థమును చెమటరూపముగా శరీరములోనుంచి బైటకి పోవును. రక్తసాళములలో రక్తము రెండువిధములుగా ప్రవహించును. 1 శ్వాసకోశసంబంధమైన ప్రవాహము. 2 క్రమ ప్రకారమైన ప్రవాహము. మొదటి దానిలో రక్తము హృదయమునుండి ఊపిరితిత్తులకు మరల చెనుకకు ప్రవహించును. రెండవదానిలో రక్తము హృదయమునుంచి శరీరములోనున్న టిన్యూలన్నిటికి (ఊపిరితిత్తులలోని టిన్యూలుకప్పు) మరల హృదయమునకు ప్రవహించును శ్వాసకోశసంబంధమైన ప్రవాహములో మడిజరకలోని రక్తము ప్రప్రథమములోనికిన్ని తరువాత ఊపిరితిత్తులలోనికి పుపుసనీరలచే గుమి కూడబడును. తరువాత పుపుసనీరలచే (Pulmonary veins) లేబడిన రక్తము యెడను కర్ణికలోనికి పోవును. ఈ ఎడమకర్ణికలోనుంచి ఎడమ జఠరకలోనికిన్ని, తరువాత బృహద్ధమని (Aorta) లోనికిని పంపబడును. అనగా క్రమప్రకారమైన ప్రవాహము లోనికిని తరువాత శరీరములోని టిన్యూలకును, ఈ టిన్యూలనుంచి రక్తము క్రమక్రమముగా నీరలలోనికిని, తరుపరి మడిజరక లోనికి తిరిగి వచ్చును. ఈ మడిజరకలోనుండి అది మడి జఠరకలోనికిని తరువాత నది పుపుసనీరలలోనికి కొట్టబడును.

ధమనులు, నీరలు (Arteries, Veins)

ధమనులు మిక్కిలి దృఢముగా, రబ్బరువలె సాగునవిగనుండును. ఇంక నివి మృదువైన గోడలను కలిగియుండును. ఇవి హృదయమునుండి శరీరములోని వివిధభాగములకు రక్తము తీసికొనిపోవుటకు ఉపయోగించుచున్నవి. ధమనులు ఎల్లప్పుడు రక్తముతో నిండి ఉలికినట్లుండును. సాధారణముగా ఎక్కువ రక్తము ఈఉలికిని ధమనులలోనికి పంపబడినయెడల హృదయము కొట్టుకొనునపుడును ఈ ధమనులయొక్క గోడల మృదుత్వముచే అవి ఉలుకును. ఈ ఉలుకునకే “హృదయపు దెబ్బ” యనబడును. కొన్ని పెద్ద ధమనికలలో చర్మముక్రింద “నాడి” యుండును.

నీరలు పలుచనిగోడలను కలిగి రక్తమును టిన్యూలనుండి హృదయమునకు తీసికొని పోవును. కాలిభాగములోనున్న ఎక్కువ నీరలు మూతలు కలిగియుండును. ఈమూతలుండుటవలన నీరలలోని రక్తము ఒకేమార్గములోనికి పారుదలగుటకు వీలుండును. ఒకే మార్గమున గుండెకు ధమనులను నీరలను కలుపు కేళనాళికలను నున్నవి కౌలువలున్నవి. ఈ కేళనాళికలయొక్క గోడలు పలుచగా మృదువుగానుండును. కొన్ని కేళనాళికలు గలసిన ఒక టిన్యూ తయారగును. ఈ కేళనాళికల గోడలద్వారా ప్రాణవాయువు తీర్చిందిన యాహారము రక్తమునుంచి టిన్యూలకుపోవును. అప్పుడే టిన్యూలలోనున్న బొగ్గుపులునుగాలి చెడుపదార్థములు రక్తముతీసికొని చెడురక్తముగా నగుచున్నది. ప్రాణ వాయువు చెడురక్తముతో వీల్చుబడి బొగ్గుపులునుగాలి బైటకు విడిచిపెట్టబడును.

రక్తప్రసరణము

శ్వాసాశయధమని చెడురక్తమును కలిగియున్నది. ఈ ధమని మడిజరమునుంచి ఊపిరితిత్తులలోనికి శుద్ధిపరచుటకు చెడురక్తమును తీసికొనిపోవును. ఆరక్తము హృదయ

మును దాటగనే రెండు భాగములుగా విభజింపబడును. ఒకభాగము కుడిఊపిరితిత్తి లోనికి మరియొకభాగము ఎడమ ఊపిరితిత్తి (left lung) లోనికిపోయి అచ్చటనుంచి చిన్నచిన్న రక్తనాళములుగా విభజింపబడి కేశనాళికలగువరకు పోవును. తుదకు నాయు గోళములచుట్టు ఈరక్తనాళములు తయారగును. ఈరీతిగా రక్తము ప్రాణనాయువుతో సంబంధించును. తరువాత ప్రాణనాయువును ఊపిరితిత్తులు తీసికొని బొగ్గువులునుగాలిని తడిచెప్పును ఇచ్చట కేశనాళికల గోడలవద్ద జరుగును. ఈరీతిగా పరిశుభ్రము చేయ బడిన రక్తము సిరలగుండా క్యాసేశములలో తయారగును. తదుపరి పరిశుభ్రమైన రక్తము ఎడమ కిరీకలోనికి తీసికొనిపోవును. ఎడమ కిరీకనుంచి పరిశుభ్రమైన రక్త మును బృహదమని శరీరములోనున్న టిన్యూలకన్నిటికి పంపబడును. ఆటిన్యూలక రక్తము ప్రాణనాయువు నిచ్చి వాటినుంచి బొగ్గువులునుగాలిచే చెడురక్తముగా తయారగును. బృహదమని ఒక పెద్ద రక్తనాళము. ఇది ఎడమ జిరీకనుంచి పరిశుభ్రమైన రక్తమును తీసికొనిపోయి శరీరమున కంతకును వ్యాపింపజేయును.

నాడి (Pulse)

వైద్యులు పశువుశరీరాలోగ్యమును తెలిసికొనుటకు తోకమట్టుకొండను, దాడ వద్దను చేతితోపట్టుకొని చూచుచురు. ఇట్లు పట్టుకొనునపుడు చేతికి ఒకవిధమైన శబ్దము తట్టును. ఇట్టిచలనము ధతునలగోడ లుబ్బుట వలనను, తిరిగి యధాస్థితిని పొందుట వలనను కలుగుచున్నది. దీనినే నాడియందురు.

చురుకైన రక్తప్రసరణమువలన లాభములు:—

శరీరమండ్రుట్టు కల్పవృక్షములు త్వరగా విసర్జింపబడును.

శరీరమందు అధికముగానుండు క్రొవ్వు కరిగిపోవును.

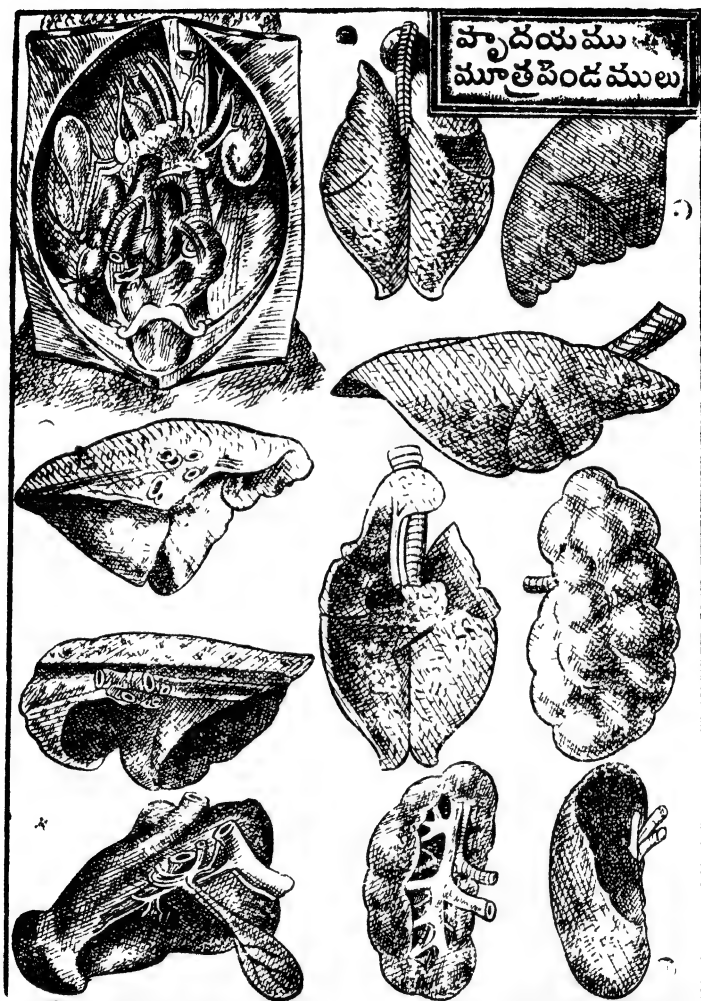
కండరములకు పోషణ బాగుగా జరిగి అవి బలముగను గట్టిగను పెద్దవిగను వృద్ధి పొందును.

శరీరావయవము లన్నియు నుంచి రక్తమును నుంచి పోషణనుపొంది ఆలోగ్యస్థితి యందుండి వాటివాటి పనులను సరిగా చేసికొనగలుగును.

రక్తమెందుకు ప్రసరణ చేయవలయును?

పశువు శరీరమందలి టిన్యూలు (Tissues) పోషింప గలుగుటకు కావలసిన పదార్థమంతయు రక్తమువలననే కొనిపోబడుచున్నది. ఈ టిన్యూలకు కావలసిన యాహారమును తీసికొని వచ్చుటకు రక్తము, పశువు తినెడి ఆహారమును జీర్ణింపజేయు అవయవములగుండను గాలిలోనుండి ప్రాణనాయువును తీసికొనివచ్చుటకు క్యాసేశములు (Lungs) గుండను, ప్రయాణము చేయవలసియున్నది. ఇంతేగాక శరీరమంత

1. హృదయము 2. ఊపిరితిత్తులు 3. కుడిభాగపు ఊపిరితిత్తిపైభాగము 4. కుడి భాగపు ఊపిరితిత్తి లోపలిభాగము 5. ఎడమభాగపు ఊపిరితిత్తిపైభాగము 6. ఎడమ భాగపు ఊపిరితిత్తిలోపలిభాగము 7. కార్లము, వైర్మపుతిత్తి 8. క్వాసకాశము, క్వాస నాళము 9. కుడివైపు మూత్రపిండముపైభాగము 10. కుడివైపు మూత్రపిండము లోపలి భాగము 11. నెరడి.

కలుషపదార్థములను బయటకు బంపివేయుటకు అట్టి పదార్థములు రయారయము అవయవముల (చర్మము, మూత్రపిండములు మొదలగునవి) ద్వారా రక్తము ప్రవహించవలసియున్నది. కావున రక్తము శరీరమంతయు ప్రయాణము చేయవలసిన విధి ఏర్పడుచున్నది. రక్తప్రసరణమునకు సాధనమైనవి గుండె, ధమనములు, కేశవాళికలు, సిరలు. వీని సమూహమునకు రక్తప్రసరణ మండలము (The circulatory system) అని పేరు.

శ్వాసమండలము (The respiratory system)

ఊపిరితిత్తులు (The Lungs)

హృదయపుహృదయనెడి గాలిగొట్టమునకు శ్వాసనాళములు విడిచియున్నవి. ఈపెట్టె భాగమున వెన్నెముకవల్లను, ప్రక్కలయగు ప్రక్కలెముకల (Ribs) వల్లను, ముందుభాగమందు రొమ్మెముక (Sternum) వల్లను ఆవరింపబడినది. ఈ ధమనమందు హృదయము ఆక్రమించుకొనిన భాగముగాక తక్కినదంతయు ఊపిరితిత్తులు ఆక్రమించుకొని పడివైపున నొకటియు, నెడమవైపున నొకటియు నుండును. వీని పీక రెండుగా చీలుచోట కలిసి ద్రవసహితమైన తెల్లని పారదేత క్రమ్ముబడియుండును. వీనిలో అడుగుపార తిత్తులనంటియుండును. ఇవి కమ్మునని కొలిమితిత్తులవలె నుండును. ఈ ఊపిరితిత్తులలో రక్తకేశవాళికలను, గాలిగొట్టములును, రబ్బరువంటి మాంసపదార్థములు నుండును. ఇవి బహిష్కారావయవములలో నొకటి. ఇవి ప్రాణ వాయువును వీల్చును. చెమగాలిని విడిచిపెట్టును. ఊపిరితిత్తులు 4 కి పానుల బరువు యుండును.

శ్వాసనాళము (Bronchia)

గాలిగొట్టము పశువుదేహములో రెండుగా చీలియుండును. వాయునాళములు కాఖోపకాఖిలుగా ప్రసరించి యుండును. వాయునాళములు ఎల్లప్పుడును వాయువు నిమిత్త మెదురు చూచుచుండును. కాబట్టి వాయునాళములలో ప్రవేశించిన గాలి క్రమముగా వాయునాళముల నిండించును. ఇది పశువు గొంతుకవద్దనుండి ఆరంభమై ఊపిరితిత్తులవద్ద రెండుగా చీలును. శ్వాసనాళము 20 అంగుళములపొడవు 1 అంగుళము వందము 2 అంగుళముల వెడల్పు యుండును.

శ్వాసపద్ధతి

పశువు ముక్కులగుండా కొంతయును, నోటిగుండా కొంతయును, బుగ్గముల ముగా కొంతయును ప్రాణవాయువు వీల్చుటకలదు, అది నురుగుదబ్బలలో అనగా ఊపిరితిత్తులలో, జేరయుండును. దేహమంతట వ్యాపించి నలుపునముగా మారియుండు ఆశుద్ధరక్తము హృదయమునకు నలుపురక్తము తీసికొనిపోవు రక్తనాళముద్వారా, కుడివలమునుండి ఊపిరితిత్తులలో ప్రవేశించగ నే బుగ్గగుండా అచ్చట చేరియుండిన ప్రాణ వాయువు దానిని శుభ్రపరచి యెరువురంగుగా మార్చును. ఇట్లు ఆశుద్ధరక్తము శుభ్రము

కాగానే దానిలోని విసర్జన వస్తువులు బటియావిరితోగూడ బుసగుండా వెలుపలికి వచ్చును. మరక్షితముగానుండు పశువులకు నిమిషమునకు 15 మొదలు 18 వరకు క్యాసములు ఆడును. బుస లోపలికిపోయి మరల వెలుపలికి వచ్చునది ఒక క్యాసగా నెంచవలెను.

ఉచ్ఛ్వాసము (Inspiration)

ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములద్వారా హృదయకుహరము పెద్దదగుటకును, ముడుపుకొనుటకును క్యాసముని పేరు. పశువు ప్రక్కయెముకల మధ్యనుండు కండరములలో పై భాగముందలి కండరములు ముడుచుకొనుటవలన ప్రక్కయెముకలు పెళిలేవును. పిన్నుట ముడుచుకొనును. ఈరీతిగా హృదయకుహరము పెద్దదియగును. దీనితోగూడ ఊపిరితిత్తులు పెద్దవగును. పిన్నుట వాయువు గొట్టములగుండాపోయి ఊపిరితిత్తులను నింపును.

నిశ్వాసము (Expiration)

రబ్బరు సిలిగలిగియుండిన హృదయకుహరముయొక్క గోడలును, ఊపిరితిత్తులును ముడుచుకొనును. పైనుండు కండరములు యథాస్థితియందుండును. ప్రక్కయెముకలలోపలి కండరములు ముడుచుకొనును. ప్రక్కయెముకలు క్రిందికి దిగివచ్చి హృదయకుహరమును చిన్నదిచేయును. వాయువు గాలి గొట్టములగుండా వెలుపలికి వచ్చును.

నాడీమండలము (The Nervous System)

నాడి అనగా సన్నని నూలుదారములను పోలియుండెడికట్ట. ప్రతిదారము చమురుతో నిండిన సన్నని గొట్టమును పోలియుండును. ఈ చిన్నదారములు చర్మవిశేషమువలన కట్టబడియున్నవి. ఇదియేనాడి. దీనికి స్వతంత్రముగా ఆజ్ఞలను కలుగజేయుకత్తిలేదు. పుర్వనాడులు, జ్ఞాననాడులు, చలననాడులు, మిశ్రమనాడులు అను రకములు గలవు. అన్ని ఇంద్రియములనుండి మెదడునకు వార్తలను కొనిపోవు కొన్నినాడులు గలవు. ఇవి శబ్ద, స్పర్శ, రస, రూప, గంధములను మెదడునకుకొని పోవుచు, జ్ఞానమును గలిగించుచుండును. గాన పీనికి జ్ఞాననాడు (Sensory Nerves) అని పేరు.

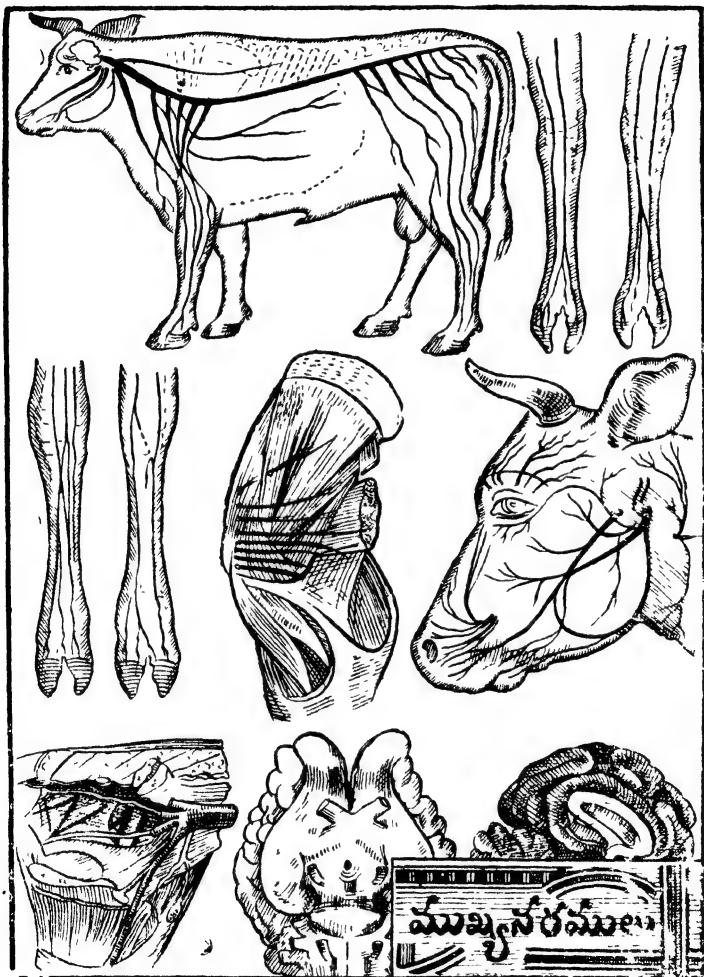
బాహ్యవ్యాపారము లనుకూలపడెడు ప్రతి కండరమునకు మెదడునుండి ఆజ్ఞలను కొనిపోయి సాధారణముగా అట్టి కండరములయందు చలనమును బుట్టించు నాడులకు చలననాడులు (motor nerves) అందురు.

ఒకప్పుడు నాడులలోనుండు సన్నని దారములయందు జ్ఞాననాడులు, చలననాడులు కూడ కలిసియుండును. ఇట్టి నాడులకు మిశ్రమనాడులు (mixed nerves) అని పేరు. ఇట్టివి కఠిన మందనేకములు గలవు.

జ్వరముతగిలిన పశువుమూత్రము పనువుపచ్చగా నేడిగా నుండును.

మెదడు

పశువు మెదడు చదునుగనూ, నునుపుగనూ ఉండక, మునుకులుపడియుండును. ఇటుండుటవలన రక్తవాహికలనుండి ఎక్కువ రక్తము ప్రవహించునుండును. అందువలన

1. నాడీమండలము 2, 3 కాళ్లలోని నరములు 4 చెవిలోని నరములు 5 తలలోని నరములు 6 వ స్త్రీకృత ఎడమభాగమునందుండు నరములు 7 మెదడు 8 మెదడులోని నరములు.

వారితోగముగల పశువు పేడి కొంచెము పలుచగా పులుసువాసనగా నుండును.

బోషణపదార్థ మెక్కువగా మెదడు సంపాదించును. మెదటిలో ఒకవిధమైన రసముండును. అది యుండుటవలన దెబ్బతిగిలినప్పుడు అంతగా నొప్పికలుగదు. మెదడుబరువు 16 నుంచి 17 బొన్నల బరువుండును.

పెద్దమెదడు (Cerebrum)

ఇది పశువు శిరస్సునందు కపాలకుహరమునం దెక్కువ సరియు నాక్రమించుకొనును. ఈ మెదడు లేనియెడల పశువునకు ఆలోచన, జ్ఞాపకశక్తి యుండవు. ఇది ఇంద్రియ జ్ఞానమునకు ఆధారము. ఇది లేనియెడల పశువు మాడలేకు. వివరములు చివరయందు తెలియదు. స్పర్శజ్ఞానము కలుగదు. ఇంక నిద్రలేనియెడల శరీరమందలి కండరములను చలించునటుల చేయలేదు.

చిన్నమెదడు (Cerebellum)

ఇది పెద్దమెదడుకంటె చిన్నది. ఇది నడిపించుటకును, పరుగెత్తించుటకును సహాయపడును. ఇది చెడిపోయినయెడల పక్షవాతము కలుగును.

మజ్జాముఖము (Medulla oblongata)

దీనిని వెన్నుపాముయొక్క అంతుపాటి మొదలని చెప్పవచ్చును. దీనికి ఆపాయము కలిగినవెంటనే మరణము సంభవించును. ఊపిరితిత్తులయొక్కయు, హృదయముయొక్కయు, కండరములును, మేతదీనులును మ్రింగునపుడు చలించునట్టి కండరములును దీనియొక్క ఆజ్ఞవలననే పనిచేయుచుండును.

వెన్నుపాము (The spinal cord)

ఇది వెన్నుముక పైట్రెలోనుంచుబడి దెబ్బతిగిలినట్లయితే భద్రపరచబడియుండును. దీనిలో కొన్నిరకముల పదార్థములుండును. ఇది లేనియెడల ఇంద్రియ జ్ఞానము, ఇచ్చాభీనమైన చలనము కలుగదు. మెదడునకున్న, మెదడునుండి పోవు జ్ఞానవార్తలును, చలనవార్తలును దీనిగుండా బోనిచ్చునది. ఇది 65 లేక 67 అంగుళములపొడవు. 16 లేక 17 బొన్నల బరువుయుండును.

మూత్రపిండములు (Kidneys)

ఇవి పశువువెన్నుత్రాసలకును, లోంటియెముకలకును నడుమగా వెన్నెముకకు ఇరుప్రక్కలను చెరియొకటియు నుండును. మూత్రపిండమును బ్రద్దలుగా కొనిచూచినయెడల విస్తార రక్తనాళములుండి యెరుపుంగుగా నుండును. ప్రతిపిండముయొక్కలోపలిభాగము పల్లముగానుండి వెలుపలికి ఉబ్బెత్తుగా నుండును. ప్రతి పిండముయొక్కగుంట భాగమందుండియు మూత్రనాళమును ఒక గొట్టముండును. మూత్రపిండములు మూత్రమును తయారుచేయును.

మలబద్దకముగల పశువుపేద గట్టిగా నుండును.

రక్తములోనుండి మూత్రమును తీసికొని రెండుగొట్టముల ద్వారా శుచ్యబుడ్డలోనికి పంపుట వీనియొక్కోగమై యున్నది. ఈ రెండు గొట్టములగుండా మూత్రము బొట్టుగాటుగా శుచ్యగుండములోనికి పడుచుండును. మూత్రపిండములు రక్తమును శుభ్రముచేయును. చేపవికలమందును, పశువుబాగుగా కష్టించి పనిచేయు నపుడును, రక్తములోనివిరు చెడుటరూపమున చర్మమువలన తీసివేయబడును. అప్పుడందుచే మూత్ర పిండముల పని తక్కువగా నుండును. మూత్రపిండములు 20 లేక 25 బొన్సులబరువును, దుడి పిండము 3 అంగుళములుండి 4 అంగుళములపొడవు 3 అంగుళముల వెడల్పును, ఎడమపిండము ఒకటి రెండంగుళములుండును. పుష్కణముల బరువు 10 లేక 12 బొన్సుల బరువుండును. గొట్టలపరములు 10 అంగుళములుండును.

మూత్రకోశము (Urethra)

ఇది అసలము వద్దనుండు పుష్కణాళిమునకు దగ్గరగా నుండును. మూత్రముతో నిండియుండిన యెడల నది ఉబ్బియుండును. లేనియెడల తగ్గియుండును. మూత్రకోశము వంపుగా నుండును. అడువలన శిలామేహవాతము సోకినపుడు కడీ యెక్కిండుటకు ఆవంకర యుండుటవలన పీలులేను. శస్త్రము చేయవలసి వచ్చినయెడల వంపుదగ్గరనే చేయవలెను. మూత్రకోశము పొడవు 3 అడుగుల పొడవు యుండును.

పశురోగ విజ్ఞానము

పదియవభాగము

శ్లో॥ నమామి ధన్వంతరిమాదిదేవం సురాసురైర్వన్దితపాదపద్మమ్॥
లోకేజరారుగ్భయమృత్యునాశందాతారమీశంవివిధౌషధీనామ్॥

“చరకసంహిత”

ఆదిపురుషుడైనట్టియు, దేవతలచేతను, రాక్షసులచేతను ననుష్కరింపబడిన పాద పద్మములుగలిగినట్టియు, లోకమునందు వృద్ధాప్యముయొక్కయు, శోగములయొక్కయు భయమును, మృత్యువును నశింపజేసినట్టియు, సమస్త ఓషధులయొక్క జ్ఞానమునిచ్చినట్టియు, ప్రభువైనట్టియు ధన్వంతరిని ప్రార్థించుచున్నాడ.

ప్రాచీన ఆయుర్వేద పశువైద్య చరిత్ర

ఇటీవలనేను ఇండియా గవర్నమెంటు ఎగ్జిక్యూటర్ సర్పిల్స్ స్టాఫుకమిటీ మీటింగునకు ఢిల్లీపోయినపుడు ఈదిగువ వృత్తచరిత్రను ఇండియా గవర్నమెంటువారు పశువైద్య పత్రికలో ప్రకటించగా ప్రకటించుచున్నాను. భారతీయుల సకలవిజ్ఞాన శాస్త్రములకు నేడములు మూలాధారములు. పాశ్చాత్యహైందవులనుండి పెక్కువిషయములు తెలిసికొనిరనిన యతిశయోక్తికానేరదు. కాని క్రమక్రమముగా నేడములలోని విషయములు స్వయముగా గ్రహించి వ్యాపింపజేయుట యశుగంటినది. రానురాను పెక్కువిషయములను గ్రీకులు, ఫ్రెంచివారు, ఆంగ్లేయులు, జర్మనులు ప్రచురించిన గ్రంథములనుండి మనవారు నేర్చుకొని తుదకు ఈవిజ్ఞానమంతటికి నేడములే ప్రమాణగ్రంథము అని గ్రహించి వానికి తగిన గౌరవమిచ్చుట తమవిధియని గ్రహించుచున్నారు.

ఆయుర్వేదములో మానవులకు సంబంధించిన వైద్యవిషయములును, పశువైద్య విషయములునుగలవు. ఆయుర్వేదము ప్రత్యేకముగా శుశుక్మములకు వచ్చురోగములు వాని చికిత్సనుగురించి మాత్రమేలేదు. దానిలో పశువైద్య విషయములు పూర్తిగా వివరింపబడినవి. జంతువుల ఆస్తిపంజరము, వానిలక్షణములు, రోగములు, వానిచికిత్స, మొదలగు పెక్కువిషయములుగలవు. ఇవిగాక పశుశరీరశాస్త్రము, ప్రతిజ్వరముల లక్షణములు, కొమ్ములు, చర్మము, తోక, కన్నులు, చెవులు, డెక్కలు, నోరు, ముక్కురంధ్రములు, గంగఁడోలు మొదలగునవియును, పశువులకు కలిగెడు రోగములు వాని చికిత్సావిధానము మొదలగునవియునుగలవు.

ప్రతిజంతువును మనము జాగ్రత్తగా పరీక్షించుచుండినచో స్వభావసిద్ధముగ కొన్ని రోగములను తుదుర్బుగోను జ్ఞానము వానికి సహజముగ భగవంతునిచే కలగు శేషుబడినదని గ్రహింపగలము. వాంతిచేసికొనుటకు కొంచెము కొంచెముగా గడితిని వాంతి చేసికొనును. కడుపునొప్పి పోగొట్టుకొనుటకు కొన్ని చెట్లయాకులు భుజించును. అదేవిధముగా లేళ్ళు, దుప్పలు గాయములు మాన్పుకొనుటకు కొన్ని చెట్ల ఆకులను రాచుకొనును. కొన్ని జంతువులు వైద్యమున మపయోగించు ఆకులను మూలికలను ఇతర చెట్లఆకులనుండి వేరుచేయుగలవు. మేకలు వైద్యమునకు పనికివచ్చు కొన్ని యాకులు, వేస్సు గ్రహింపగలిగినట్లు మన పూర్వగ్రంథములలో గలవు. ఆర్యులు మన దేశములోనికి వచ్చినప్పటినుండి పశుశస్త్రచికిత్స విరివిగానున్నట్లు తెలియుచున్నది. పూర్వపురోజాలలో యుద్ధమే పరమావధిగా నెంచబడుచుండెడిది. యుద్ధములో గుఱ్ఱములను, ఏనుగులను సైనికులను ఆస్త్రశస్త్రములవలన కలిగిన గాయములకు కట్టు కట్టుటను, చికిత్సచేయుటను మన పూర్వులు పశువైద్య విద్య నేర్చియుండెడివారు. చారిత్రక విషయములనుబట్టిచూడ హిందూదేశములో పశువైద్యమునుగూర్చిన విద్య ఋగ్వేదకాలమునుండి అనుస్వరముగా కొద్దిగనో గొప్పగనో వ్యాప్తిలోనున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఋగ్వేదకాలము 200-1400 బి. సి. రాసురాను, హిందూదేశములో పూర్వ విజ్ఞాన మడుగంటుచున్నది. బౌద్ధయుగమువాడు ఏవిధమైన జంతువధ చేయబడలేదు. జంతువుల కేవిధమైన బాధకలుగలేదు. ప్రజలకు జంతువుల వైద్యకాలలు వానికి సంబంధించిన పాఠకాలలు నాపించుట జరిగినది. ఆశోకచక్రవర్తికాలములో పశు వైద్యము చాలా ప్రబలముగానుండెను. ఆకాలమున లక్షకలలోగల వైద్యపాఠకాలలు ప్రపంచ ప్రఖ్యాతిని బడసినవి.

సుశ్రుతి చరకులు మానవవైద్యమునకెట్లు పేరుపడసిరో పశువైద్యమునకు శాలి హోత్ర, పాలకాప్య, అనువారలు ప్రఖ్యాతిబడసిరి. యూరపుఖండమున గేలకునకు అంత ప్రఖ్యాతిలేదనిన ఆశ్చర్యముకాదు. మహమ్మదీయులు హిందూదేశమునకు వచ్చిన తరువాత యూనానవైద్యము క్రమముగా పృథిహించి ఆయుర్వేద మడుగంటినది. కాని మన పూర్వులవైద్యజ్ఞానము ఇప్పటికాస్త్రరీతిగాచిన పురాదవంటిదని నవీనాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఇటీవలి పరిశోధనలు గ్రీకు దేశములనుండియును, ఫినిషియా, క్రీటు, బాబిలోనియా, ఈజిప్టు దేశములనుండియును క్రమముగాసింధులోయలో నివసించు ప్రజలనుండియును విజ్ఞానముసంపాదించినట్లు నూచించుచున్నది. పురాణగాథలతిలకించిన మహాభారతములో రోగవీడితులైన ప్రజలను, పశువులను నిరోగులగు జేయుటకు ఆయుర్వేదమును ప్రజలకు బోధించుటకు బ్రహ్మధన్వంతరిని సృజించినట్లు చక్కని కథగలదు. హిందూ పురాణకథలలోను గ్రీకు పురాణకథలలోను ఒకేవిధమైన కథలుగలవు. దాని వలన గ్రీకులు హిందూదేశము వచ్చినపుడు హైందవ పురాణగాథలనుండి యీకథలను గ్రహించినట్లు తెలిసికొనవలెను. మన పురాణములలో అగ్నిమహారల జననము చదివిన తెలియును. గ్రీకుగాథలలో క్రానోను, పిలిరాయను సముద్ర దీవతను ప్రేమించెను. తన

భార్య కామెయం దనూయలేకుండుటకై యాదేవతను “క్రాంతన” అను పుమారుడు కలిగెను. భారవ సగము మనుష్యరూపము సగము గుఱ్ఱమురూపము కలిగియుండును. మన కథలలోగూడ సంగాదేవిని నూన్యుడు ప్రేమించునట్లును, నాని తీక్షణుడు భరింపలేక గంగాదేవి యాడగుఱ్ఱమైనట్లును తగువారే వామి నూన్యునివలన “నిసత్య, దుష్ట్ర” లను కవలలను కన్నట్లును ఆశ్విపమారులు ఆయుర్వేదమును ఆ కవలలయందుంచినట్లును కలదు.

క॥ విరటుని పట్టణమందున
వరసహదేవుండు తంత్రపాలకుడయితా
సురభులకు జేసె నీక్రియ
లరయగ నా చంద్రతారకంబుగ వెలయున్.

“భారతము”

(పథమమున ఇంద్రుడు “దధియాన్వియను” ఋషికి పశువైద్య విద్య నేర్పినట్లును, ఆ ఋషి నాశ్రయించి ఇంద్రుని మోసగించి ఆశ్విపమారులు నేర్పుకొన్నట్లును, తరువాత వారే పాండురాజుయొక్క రెండవభార్యయగు మాద్రికి కవలసహదేవులై జన్మించినట్లును భారతములో కలదు.

నీ॥ వంజలనైనను నలనేర్పడగనొక
భంగి జేవగజేసి పాడిగొనగ
బడుగులనైనను బాటించి పరికించి
గోమునమెయి గండక్రొవ్వుదేర
దెవులుగొంటులనైన దీర్చి సంకటముల
కోపిముందటియట్ల రూపునేయ
నట్టిలనైనను ననువైన వెఱువున
ముట్టయంటగబట్టి కట్టి విడువ

ఆ॥ వె॥ బిడుక గడువునేర్ప బెడురువాపగనీరు
మేపుగలుగు నెడల మెలగ వెలవ
మెకమునరయముచ్చు మెలగినగొట్టంగ
నేర్తు బసికి జాల్గుగూర్తునేను.

“భారతము”

ఇంకను పూర్వజన్మలలో వీరు ఆశ్వములకు పశువులకు సంబంధించిన సకల విషయములకు గూర్చియు, ఆవులకు గూర్చియు తమకు తెలియునవి నకులసహజేవులు విరాటకాలువుభో చెప్పి బ్రహ్మవైవర్త పురాణములో వైద్యక సాంస్కృమను గ్రంథమును నవలకును, “వ్యాధిసింధువిమర్శన” అను గ్రంథమును సహజేవుడును రచించినట్లు చెప్పబడినది. కాని ఈ గ్రంథములు ప్రచారములో కనపడుటలేదు. శిశిలమై యుండినవచ్చును. “అశ్వదిక్ష్వి” అను గ్రంథము నవలకును రచించిన వ్రాత ప్రతికలదని ఉమేశ చంద్రగుప్తకవిగర్వమును వారు ప్రచురించియుండిరి. ఇదేతీగా నలచక్రవర్తికి అశ్వవిద్య పూర్తగ తెలిసియున్నట్లు పురాణములలోగలను. బౌద్ధబౌద్ధ రాజధానిలోగల కొన్ని పుస్తకభాండాగారములగు నలునిచే రచింపబడిన కొన్ని వ్రాతగ్రంథములున్నవి బంగారగూర్ అను వారు తెలిసి యుండిరి. ఈ పురాణవిషయము బాధారము జేసికొని “సర్కార్” పశువైద్యము పురాణమునకు పూర్వమే ప్రాచీనపులకు తెలిసియున్నట్లు చెప్పియుండిరి.

1. అశ్వవిద్య, 2. పశువిద్య, 3. హస్తవిద్య. ఋషి శాలిహాస్రము బ్రహ్మ వలన తాను విద్యనెట్లు సంపాదించినది; పూర్వము గుఱ్ఱములకు రెక్కలున్నట్లును, ఇంగ్లండ్ ప్రాంతం శాలిహాస్రము రెక్కలకు చేరించినట్లును మొదలగు విషయములు శాలిహాస్ర శాస్త్రములో వివరింపబడినవి. ఇదేవిధముగ పూర్వము ఏనుగులకుకూడ రెక్కలున్నట్లును, దీర్ఘతప ఋషియాశ్రమములో ఏనుగులు చాల వృక్షములను నాశ నము చేసి ఆశ్రమవాసులకు భీతికలిగించుటచేత ఆయన శాపమువలన రెక్కలుపోయి నట్లును గలదు. శాపవాసుని యాశ్రమమున “పాలకౌప్య”యను గొప్పవిద్యామండలము గలదు. ఆయన తన పూర్వజన్మము వలన మచ్చిక చేయుట వానితోగలమును పుదుర్పుట మొదలగు విషయములు తెలిసికొనెను. ఆయన నాస్తి ఆయుర్వేద విద్య నేర్చుచుండెడి వాడు.

పశువైద్య ప్రారంభకాలము

చారిత్రకముగ పై విషయముల నూచనలను పునర్వీక్షించుకొని పశువైద్య విషయ ప్రారంభ మెచ్చటయని నిర్ధారణ చేయుట సులభముకాదు. వ్యాధి మానవులయొక్కయు పశువులయొక్కయు ఆయురారోగ్యముల నిర్బంధించుచున్నది. వ్యాధిని ఆరికట్టుటలోనే వీరి జీవితము సగము వ్యర్థమగుచున్నది. కావున మానవులు ప్రపంచములో నొక ప్రదేశమునుండి మరియొక ప్రదేశమునకు వలసపోవుచుండెడివారు. అట్లు బోవునపుడు వారు జంతుజాలమును, పచ్చికబీడులను విశేషముగా నెక్కడకలవో ఆప్రదేశమునకు బోవుచుండెడివారు. పూర్వపు ఇండోఆర్యులు మధ్య ఆసియాను వదిలి హిందూజాతము నకు వలసవచ్చినపుడు వారి మేకలు గొట్టెలు పశువులను కూడ తీసికొని వచ్చియుండిరి. వారికి తెలిసియుండిన ప్రథమ చికిత్సా విజ్ఞానముతో ఆర్యావర్తమున ప్రవేశించిరి. వీరు వేదములనుండి ప్రథమ విజ్ఞానము సంపాదించియుండిరి.

ఋగ్వేద, యజుర్వేదములలో వారికి వారి జుతువులకు అనగా ఎద్దులు, మేకలు, గొట్టెలు, గుఱ్ఱములు పశువుల ఆరోగ్యము కాపాడుకొనుటకు సంబంధించిన ప్రార్థనలు తదితరశ్లోకములుగలవు. కాని పూర్వులు పూర్తిగా దేవతలమీద భారమువేసి చికిత్స చేయక యుండిరివారు. పూర్వులు రోగములు పీడానములవలనను, రాక్షసుల వలనను కలుగునని నమ్మెడివారు. సీసము, నూనెంటురాయి, రత్నరేపలు, తాయిత్రులు, రోగముల నివారణవిమ్రమును, తగులమండుటకును ఉపయోగించెడివారు. ఈ రోజులలోకూడ పాడిపశువులకు దృష్టిదోషమును తొలగించుటకు బ్రాహ్మణ వేయుచుండురు. అధర్వణవేద కాలములో పశుచికిత్సకును, మనుష్యులకును, రోగనివారణమునకు మూలికలు, ఆకులు ఉపయోగించుచుండినట్లు నిదర్శనములుగలవు.

ఒక్కొక్క రోగముకొక్కొక్క మూలికగలదు. అదేవిధముగ పెక్కురోగములకు పెక్కుమూలికలున్నట్లు గ్రంథములవలన తెలియుచున్నది. సోమ, వస్తా, మంజాం, ఆరుంధతి, త్రియంబక, వక్క, వివిష్ట, భేషజ, జంగిడ, మొదలగు నోషధులు ఆనేక విధములగు వ్యాధులకు పయోగ పడినవని అధర్వణ, యజుర్వేదములలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఏని సగము రోగములకు వున్నవను. ఈ కాలములో సాధారణ ఉపయోగములో నున్న ఓషధులెవ్వి యనగా “గాడిదగడప, వజ్రవల్లి, నేలవేము, బోడతరము, తిప్పతీగ, చిత్రమాలము తెలికపండి” మొదలగునవి. వీనిని మన పశువుల కాపరలు అవసరముకొలది ఉపయోగించుచుండురు. ఆవులు గొడ్డుబోతులగుట, ఆకస్మికముగ వట్టిపోవుట, పెత్తునగ పాలిచ్చుట, పాటలు నేలాడుట, మొదలగు దుర్గుణములు పై సంబంధమని నమ్మెడివారు.

అధర్వణవేదములో క్రిమిరోగములగుర్చి విస్తారముగాగలదు. కిండ్లు, ముక్కుపండు, ప్రేగులు వీరిలో క్రిములుచేరి వింతవింత రోగములు కలిగించును. ఇవన్నియు జంతువులకు సాధారణముగ సోపవ్యాధులు. కటురత్న, విశ్వగూప, సరంగ మార్జు, కుశూచి, మొదలగు క్రిములు మూత్రతిత్తులలోనుండును. వీటిని నివారించుటవలననే లేని యెడల రోగములను కలిగించును. ఇవిగాక దోమలు, పోరీగలు, గోమారులు, ముసకఅను ఈగలు పశువులకువట్టి ఆనేక విధముల బాధపెట్టును. ఇట్టివిలేమండ మాడలకాలందు పొగబెట్టు చుండెడివారు. పశువులకు బెణుపులు, గాయములు తగిలినపుడు వాని నివారణోపాయములుగూడ పూర్వగ్రంథములు తెలుపుచున్నవి.

పశువైద్యుల పలుకుబడి

పరాశర సంహితప్రకారము పశువైద్యులకు పూర్వకాలములో మంచి గౌరవము పలుకుబడి యుండిడిది. శాస్త్రజ్ఞానము తగినంత అనుభవము లేక వైద్యము చేయువారిని వండించెడివారు. సంపూర్ణ బాధ్యతవహించి పశువైద్యుడు చికిత్సచేయుమొదల తక్షణ పాత్రుడగునని మనుభర్షిశాస్త్రము తెలుపుచున్నది. ఎవరైనను పశువైద్యులకు

అవయవములకు గాయములు కలుగజేసినచు, నెత్తురు చిమ్మునట్లు గాయపరచినను వారి కుదుర్చుటకగు వ్యయముంతయును హానికలిగించినచో భరించవలసి యుండునట్లు మనుష్యుల కౌశ్ర్యము తెలుపుచున్నది. ఎవరైన నొక ఆవును చంపినయెడల దారిరక్తము పరీక్ష చేసి దానికి రోగమున్నది లేనిది తెలిసికొనెడివారు. అట్టి గోవునకు చేయవలసిన కర్మవిధానము వేరుగానుండెడిది. చనిపోయిన జంతువుయొక్క రక్తమును రాతినిదపోసి ఆ రక్తమును కుక్కలు కావలు త్రాగినయెడల నాశోగ్యమౌత మొనరియు, త్రాగినయెడల నారక్తము చెడగనియు నిరారణమేనడిచారు. పశువులకొపరి యాధీనమునందుంచబడిన పశువులను జాగ్రత్తపెట్టవలసిన బాధ్యత పశువులకొపరిని. దారిలో నెదైన వారిపోయినను, ఇతరులు దొంగిలించినను, దానిలోటు భీరియును పశువుల కొపరినిధిగానుండెడిది. ఒకవేళ ఆవుగాని దూడగాని కేదెగాని వారి కాపులలలోనున్న యే పశువుగాని చచ్చిపోయిన యెడల దానితాలాకు చెవులు నోక చర్మము తీసికొనివచ్చి యజమానికి చూపి చంపి యుండెడిది. ఇదిగాక సాధారణముగ పశువులకువచ్చు సామాన్య రోగముల కుదుర్చుకొనుటకు తగిన ఓషధులను పశువులకొపరి తెలిసికొని యుండవలెను. ఈవిధముగ పశువులనుగూర్చి జాగ్రత్త తీసికొనబడినట్లు మనువు, పరాశరుడు, ముఖోపాధ్యాయుడు మొదలగు వారివలన తెలియుచున్నది.

శరీరావయవములస్వరూపము

యజ్ఞయాగాదులందును బలులందును పశువులను ఆర్పించెదరు. ఆవయవ స్వరూపము నిర్ణయితమౌచుచున్నదిగాల ఆయుధముతో విడిచియుటలో ఇష్టమై నైపులకున్న కాళము పూర్వపువారికిలేదు. వారు మోటుగాచేసెడివారు. కాని యజ్ఞయాగాదులకుపయోగించు పశువును నోరు ముక్కు చెవిమూసి ఊపిరాడకుండచేసి చంపెడివారు. పూర్వము మహాముఖులు దర్భనుమ్రుంచి పశువునిద వేసివేసెడివే అది అనువును పదలెడిది. పూర్వపు వ్రాతలలో పశువులవిషయమున శరీరములో నేభాగ మెచ్చుట యున్నది, దాని యాకారము హిందువులకు పూర్తిగా తెలిసినటుల కన్పట్టుచున్నది. అర్చకులు బలులు చేయించెడివారు. వారు కొయుటయందు నిపుణతకలవారే ఏర్పరచెడివారు. తమిలి ఎల్లు జరుపవలెనో, శరీరవయవముల నెల్లు విడదీయవలెనో అధ్యక్షులవేద, ఆత్రేయబ్రాహ్మణ, యజుర్వేద, తైత్తిరీయ, శతపథబ్రాహ్మణ, వాజసనీయ సంహిత, మైత్రేయసంహిత, మొదలగువానియందు వ్రాయబడినది. పశువుయొక్క ప్రతి అవయవము, దానివర్ణము, అభాగమే దేవతకు ప్రీతియో, దేని కర్పించవలెనో వ్రాయబడినది. బాహ్యదృష్టివలననే చాలాభాగాములు గోచరించుచుండును. నోరు, తిల, కన్నులు, చెవులు, కంఠ ఇవిగాక క్యాసనాలము, ఊపిరితిత్తులు, పెద్దమెదడు, మిశ్రమనాడులు, కార్జము, మైత్యపుతిత్తి, ప్లేహము, పంకియున్న ఎముకలు, రక్త ప్రసరణమార్గములు, గొంతుమార్గము మొదలగునవి యెచ్చట యెట్లుండవలసినవగుటలు విపులముగా వర్ణింపబడి సంఖ్యరూపముతో కెప్పబడినవి.

పశువైద్య ఆధారములు

వ్యక్తిగతముగా వేదకాలమునుండియు రాజులు పశువైద్య విజ్ఞానమును మన దేశములో వేదజలుటకు వాడగలలుపెట్టి విద్యాస్థులను తయారుచేసి పశువైద్యులను, ఉద్యోగులను ఏర్పాటుచేసియు సమస్త గ్రంథములు తెలుపుచున్నవి. రాజులకు చతుఃశబలములు అత్యవసరము. ఆదు ఆస్థానము, హస్తీదళము రెండును రాజనకు భుజములవలెవి. ఇవిగాక జంతువులశాఖయని పరిగణనశాఖలో నొకటియుండెను. వైద్యవిద్యాశాలలలో జంతుశాస్త్రమునకు సహాయభాగముగ నున్నట్లును, ఆత్రేయులవలె పశువైద్యవిద్యార్థులు నేర్చుకొనినట్లును చాక సంహిత తెలియజేయుచున్నది.

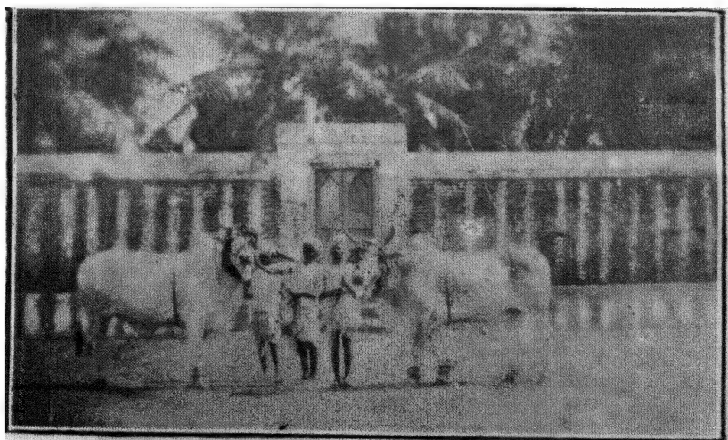
చంద్రగుప్తమౌర్యునికాలములో (322-298) కాటిల్యునిచే రచింపబడిన అర్థ శాస్త్రమునందు పరిపాలనలోగల వివిధశాఖలలో జంతువుల పెంపకపుశాఖకు ప్రాముఖ్యమియ్యబడినది. అశోకచక్రవర్తి మనుష్యులకును జంతువులకును తన రాజ్యమంతటను పశుచికిత్సాశాలలు స్థాపించెను. ఇతడు బి. సి 273-233 కాలమువాడు. 161 బి. సి లో సింహాళమునందు దురగామిని ఆనువాడు సైన్యములో సైనికులకొరకును, ఏనుగులకొరకును, ఆశ్వములకొరకును వైద్యుల నియమించినట్లు తెలియుచున్నది. కనిష్కునికాలములో (120-160 ఎ. డి) పశువైద్యశాఖలో మంచి ఆభివృద్ధిలోనున్నది. 9 వ శతాబ్దములో శుక్రనీలీయందు రాష్ట్రములో వివిధములైన పెంపుడుజంతువులకు సంబంధించిన వివిధతరగతుల ఆధికారుల నియమించినట్లు తెలియుచున్నది. 13 వ శతాబ్దములో హంసదేవుడు (జైనసతమకుడు) మృగపక్షిశాస్త్రమును గ్రంథమును జనపురకాలగుడిగు నీడదేవుని యాజ్ఞానుసారముగా ప్రకటించెను. ౧౪ వ శతాబ్దములో సింధురాష్ట్రమును ఆర్యులు జయించినపుడు హిందూవైద్యవిజ్ఞానమును హిందూదేశమంతటను యితరదేశములకుగూడ వ్యాపింపజేసిరి. ఆవులు, ఏడ్లులు, మక్కలు, కోళ్ళు, మేకలు, గుఱ్ఱములు, ఏనుగుల లక్షణములనుగూర్చి బృహత్సంహితలో అనేక ఆధ్యాయములుగలవు. అగ్నిపురాణములోగూడ గలవు. జంతువులయొక్క గుణములు వానిని జాగరూకతతో పెంచువిధానము, గోగములకుమర్చునీతి, మొదలగు విషయములగుర్చి ఎంగ దేశమున ప్రప్రథమమున ప్రారంభించినట్లు తెలియుచున్నది.

పశువులకు మందులు

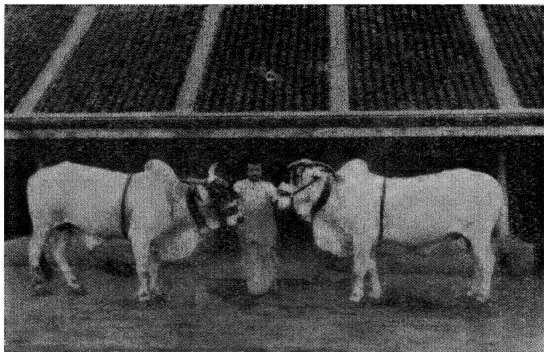
విదేశములో గోవునకు పవిత్రమైనదిగను, ఆరికముగను ఆగ్రసానము ఈయ బడినదో ఆహిందూదేశములో పశువుల వైద్యవిషయమై చాలతిక్కువగా కన్పట్టుచున్నది. కాని గోరక్షణ, గోశాలలయందు పథముగా చికిత్సావిధానములనుగూర్చి పైనుదహరించిన గ్రంథములలోను, ఆయుర్వేదమందు పెక్కుచోట్లను విపులముగా చెప్పబడినది. పాండివులలో సహదేవుడు గోక్షిపినుగూర్చి పుట్టుకతోనే నేర్చినట్లు నకులసహదేవులు అశ్వనీపమారులనియు దానివలన వీరికావిద్య యుండినట్లునుగలదు.

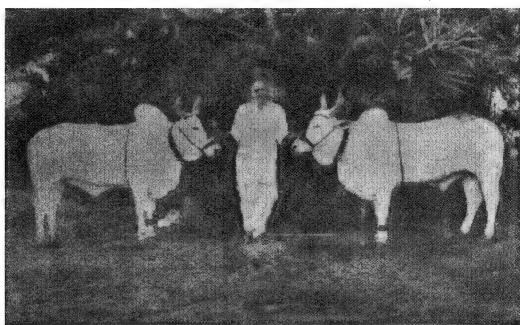
శ్రీ గుంటుపల్లి సూర్యనారాయణగారి 'సర్దాపిష్టప్రభ' పెదగొట్టిపాడు.

శ్రీ కాకర్ల కాకుళన్వామిగారి ఏర్లజర -- పెదముత్తేచి (కృష్ణా జిల్లా)

శ్రీ బెల్లం రాఘవయ్యగారి ఎద్దులజత, కేశవర్పాడు- గుం. జి.

శ్రీ రావెళ్ల వెంకట్రామయ్య చౌదరిగారి బెంగుళూరు పశు ప్రదర్శనములో దు 116
తీసికొన్న ఎద్దులజత, జుజ్జువరం - కృ. జి.

శ్రీ వంకమామిడి వెంకటసుబ్బారావుగారి ఎద్దులజత, వరహాపురం - గుం. జి.

కాని సహజేవుడు రచించిన గ్రంథమున్నట్లు కనపడుటలేదు. అగ్నిపురాణములోను, పశాళర, అత్రి, సంహితలలోను, గృహ్యసూత్రములలోను, మత్స్యపురాణములోను, వృషాత్సర్గలోను గోవులకు సంబంధించిన విషయములు పెక్కుచోట్ల చెప్పబడెను. చువడు అదృశ్యముగా నొకగోవును వైద్యకాల ఆవరణమునంచువలెననియు దాని దూడలన్నియు బ్రతికియుండవలెననియు, దూడలు చిన్నతనమునందే చనిపోయిన తల్లి గోవు ఆనారోగ్యముగలదని భావింపవలయునని చెప్పియుండెను.

అప్పుడు తనకాలములో ఎడమ బుడ్డలు మతపర్యదినములలో కొట్టగూడదని కానించెను. మంచి యాబోతులను పెంచుటకు సగుపాయములను గల్గించి ప్రజలను ప్రోత్సహించెను. పైవిషయమునగుటచే కాత్యాయనశ్రాంత మాత్రములు, కాటిల్య వాక్యములుగూడ తెలియజేయుచున్నవి. పశువైద్య విషయములకు సంబంధించిన ముఖ్య విషయములు, పశుపాలకులకు పశువుల కాపరులకు తెలిసియుండుట ఒకవిధముగా నుండెడివి. అట్లే కర్ణాకర్ణి వీరి వంశపరంపరగ పశువుల కాపరులు తెలిసికొనెడివారు.

వ్యాధులునివారణ:—శాలాత్తరము, చరకసంహిత మున్నగు గ్రంథములలో సాధారణముగ పశువులు, ఆశ్వములు, గజములు, ఏవ్యాధులకు లోనగునో వానికి చేయవలసిన విధానము వివరింపబడినట్లు ఇదివరకు వ్రాయబడినది. శరీరమునకును ఇతర అవయవములకును కన్ను, ముక్కు, చెవులు, కడుపునకు వివిధముగు రోగములుసోపును. వీనినే జ్వరము, దొమ్మ, వాపులు, సుఠివారము, మొదలగు పేరులుగలవు. వాని కన్నిటికి తగు చికిత్స ఆయుర్వేదములో వివరింపబడెను. సాధారణముగ మనుష్యుల తపయోగింపబడు నౌషధములు జంతువులకుగూడ నుపయోగించును. ఈదిగువ వస్తువులు పశువైద్యమున తపయోగించును. కరక, తాడి, ఉగరిక, అమ్మ, నుగ్గిలము, నేప, అబాలు, అవనూనె, సైంధవలవణము, మిరియాలు, పప్పుళ్లు, తమిలపాకులు, మొదలగునవి ఆవుసరమ్మనుబట్టి వాడుచుండెడివారు. వీరితోడ ఆవుమూత్రము, పాలు, నెయ్యి, తేనె ఉపయోగించెడివారు. శస్త్రచికిత్సగూడ చేయబడినట్లు గలదు. రక్తలునేయుట, కొన్ని అవయవములను కోసివేయుట, తిరిగి కట్టుట మున్నగు విషయములు సుశ్రుతములో తెలుపబడెను.

ముగింపు

పైవిషయములు పూర్వము భిరతఖాడమునందు పశువైద్య మెట్టిప్రాముఖ్యత నీయబడినవో నిరూపణ చేయబడినది. ఆగ్రంథములు చరిత్రకొరకుగాని వైద్యవిషయములు విధానము గ్రహించుటకుగాని నవీన పశువైద్యులు ఆశ్వేషించిన బాగుండును. విద్య స్వీకరించుటలో నది యేగ్రంథములో ఎభాషలో ఎప్పుడు వ్రాయబడినవను అవశ్యత గ్రహింపబడవలెను.

పశుజాతులు - వాని సానము

హిందూదేశములోగల పశుజాతులెచ్చటనుండి తీసికొని రాబడినవో, యీ జాతులు పూర్వమెచ్చట నభివృద్ధి గానుండెడినో తెలిసికొనుట చాల చిత్రముగానుం

దును. గాని క్రీ.పూ. 3000 సంవత్సరములనుండియు, ఆవు, గేదె, గాడిద, గొట్టె, మేక, పంది, ఒంటె, పిల్లి, తక్కు, గుఱ్ఱము మొదలగు జంతువుల నిండ్లలోనే పెంచుట వాడుక గలదు. ఇవి యన్నియు పెంపుకు జంతువులు. విరోహ, ఉత్తరఅసియాలోగల ఆవులకును ఎడమను మూపురములులేవు. హిందూదేశములో పెంచుట ఆవులకు, ఎద్దులకు, ఆబోతులకు మూపురములుగలవు. సింధునది లోయప్రదేశములలో రెండు జాతులుగలవు. 1. పొడుగుకొమ్ములు ఎక్కువ మూపురములుగలవి 2. పొట్టి కొమ్ములు చిన్న మూపురములుగలవి. సాధారణముగా సింధు, ఉత్తరఘాగ్జరము, రాజపుత్రసాసము నందు బూడిద తెలుపురంగుల ఆవులు విశేషముగాగలవు. చిన్నమూపురము, చిన్నఆకారముగలవి మధ్యరాష్ట్రములలో గలవు. ఆర్యులు హిందూదేశమునకు రాకపూర్వమే పెనుదహరించిన జాతిపశువులు వృద్ధిగాగలవు. సింధునది తుపానియగు గోమగ్ధప్రాంత మందును శ్రీకృష్ణుడు తిరిగిన ప్రదేశములగు మధురానగరప్రాంతములు, బృందావనము లందును, సింధునది పరిసరప్రాంతములందును, ఎక్కువ పాలిచ్చునట్లువంటివి, బలముగలవి, అందుముగలవినగు ఆవులు, ఆబోతులు, ఎద్దులు విశేషముగా పెంచబడుచుండెడివని హుయాన్ త్సాంగు వ్రాతలవలన తెలియుచున్నది. మార్కోపోలోపరియన్ సింధుకాఖా ప్రాంత తీరప్రదేశములందు మరియొకజాతి ఎద్దులు గోవులు గలవని వ్రాసియుండెను.

ఆహారము:— అగ్నిపురాణములోనుంచి పృథువులను తయారుచేయుటకు మాష, నువ్వు, గోధుమ, నెయ్యి, వెన్న, ఉప్పు వీనితో మిశ్రమమైన పదార్థము మామూలు ఆహారముకాక చేరుగాపెట్టవలెను. మార్కొని అసాన- పృథువులను ఈ దిగువవిధమున ఆహారము పెట్టెడినాడు. 1 క్లి భార పచ్చిక 1 క్లి భార పట్టిగడ్డి, 1 తులం తెలికపిండి, 10 అధికాచిట్టు, 5 పలముల ఉప్పు, తులం పండ్లతోక్కలు, 1 ద్రోణము బార్లీ, 1 అధికాచిట్టు 1 ద్రోణంపాలు 1 అధికసారాయి 1 ప్రస్తనెయ్యి, 1 పలముఅలం చితిఅక్కరీయములో ఎనుగులకు బియ్యముగాని ధాన్యముగాని గడ్డిలోచుట్టి పెట్టవలెను. 5 సేర్ల పంచదార 2 సేర్ల నెయ్యి అర్ధమునుగు బియ్యం మియాలు కలిపి పెట్టవలెను. ఇవిగాక అడవులలోని ఆకులు దుంపలు పెట్టవలెనని వ్రాయబడినది. సాధారణముగా పశువులకు గడ్డి, ఉలవలు, నీరు, చిట్టు, చమురుగింజలపిండి ముఖ్యమైన ఆహారము.

శాలలు:— కృషిసంగ్రహమును గ్రంథముప్రకారము పశువులపాక 50 మూలల చతురముగలిగి యుండవలెను. దూడలశాలలు పడమరవైపున నుండవలెను. పశుశాలలో విషక్రీములు తేరకుండుటకు దేవదారు, వక్క, పండ్లతోక్కలపొడి, గుగ్గిలము, ఇంగువ, ఆవాలు కలిపిన పాడుము కలిపి పొగ చేయుటవలన చాల ఆరోగ్యముకలుగును. ఆవులను శాలలో మేకలనుంచరాదు. గుఱ్ఱపుశాలగుఱ్ఱమునకు రెండురెట్టుండవలెను. నాలుగుద్వారములు మధ్య ఖాళీసలముండవలెను. గుఱ్ఱములు దొర్లుటకు తగిన ఖాళీ యుండవలెను. ఎనుగులకు వానియెత్తునుబట్టి రెట్టింపు సలముండవలెను. ఆనగా ఎనుగు నడుముపైనుంచి యొకత్రాడును రానిచ్చి రెండువైపుల నేల తగులునట్లు చేసి దానికి రెండురెట్టుండవలెను.

ఈజంతువుల యభివృద్ధికొరకు వాని యారోగ్యము కాపాడుకొనుటకొరకు వారికి తగిన సౌకర్యములు సమకూర్చుటకు చంద్రగుప్తుడొక యధికారకాఢిను నియమించెను. వ్యవసాయమున తపయోగింపబడు ఎడ్లు దున్నలు గుఱ్ఱములు మొదలగువానితో ఎంతకాలము పనిచేయింపవలసినది, ఎంత విశ్రాంతి ఈయవలసినది మొదలగు విషయములగూర్చిన పదతులు చట్టముగలదు. వైవిషయములగూర్చి అత్రిసంహితలో వివరింపబడెను.

రోగవిజ్ఞానమూత్రములు

యశ్చమేకులీనాః పర్యవదాత్రశుతాః పందృష్టకర్మణో
దక్షాః శుచయో జితహస్తా జితాత్మానః సప్రకరణవస్త్రః
సర్వేంద్రియోపపన్నాః ప్రకృతిజ్ఞాః ప్రతిపత్తిజ్ఞాస్తేప్రాణా
నాభినరా హస్తారో రోగాణాం॥

మంచులమునందువుట్టి, స్వచ్ఛమగు శాస్త్రజ్ఞానము, అన్ని కర్మలయందు అనుభవజ్ఞానము, సమర్థత, శుచిత్వము, హస్తవాసి, ఇంద్రియ నిగ్రహము గలవారు, అన్నిపరికరములను సంపాదించినవారు, అన్ని ఇంద్రియములతో నున్నవారు, ప్రకృతుల నెరిగినవారు, వెంటనే ప్రవృత్తియ చేయుగలవారు రోగములను నశింపజేసి ప్రాణముల నిచ్చువారుగనుదురు.

అతో విపరీతో రోగాణామభినరా హస్తారః ప్రాణానాం
భిషక్చంద్రప్రతిచ్ఛన్నాః కణ్ఠకభూతాలోకస్యప్రతిరూపకత్యక్త
ధర్మాణోరాజ్ఞాం ప్రమాదాచ్ఛరన్తి రాష్ట్రాణి తేషామిదం
విశేష విజ్ఞానంభవతి॥

వైశ చెప్పబడిన లక్షణములకు విపరీతములగు లక్షణములు కలవారు రోగములను వృద్ధిచేయుదు ప్రాణములను హరింపజేయుదురు. అట్టివారు లోకమును వంచించుటకు వైద్యవేషమును ధరించి రాక్షసభూతులై ద్రోహమును కలిగించుదు ధర్మమును విడచి రాజులయొక్క అజాగ్రత్తలను దేశములందు తిరుగుచుదురు.

భిషక్చంద్రప్రతిచ్ఛేద్యం వ్యాధితాం స్తర్కయన్తితే .
ఏతం సమివ సంశ్రిత్య వనే శాకున్తికో ద్విజాన్॥

పిట్టలను పట్టువాడు అడవియందు వలచేసి పిట్టలకొరకట్టు నిక్షేపించుచుండునో అటులనే వైద్యవేషమును ధరించినవాడు రోగులనిను శిష్టాట్టుడును.

శ్రుతదృష్టిక్రియా కాలమాత్రాజ్ఞాన బహిష్కృతాః
వర్జనీయాహితే మృత్యోశ్చరస్త్వను చరా భువి॥

కాస్త్రము, కర్ణదర్శనము, చికిత్స, కాలము, పరిమాణము, వీని సంబంధమును జ్ఞానము లేనివారు మృత్యువునకు అనుచరులై లోకమున తిరుగుదురు. కాబట్టి వీరిని విడిచి పెట్టవలయును.

వృత్తిహేతోర్భిష జ్ఞానపూర్ణం మూర్ఖవిశారదాన్
వరయేదాతురో విద్వాన్ సర్వాస్తే పీతమారుతాః॥

జాననిమిత్రము వైద్యవేషముతోకూడిన వారును, మిక్కిలి మూర్ఖులునునగు వైద్యులు వాయుభక్షణమును చేసిన సర్పములతో సమానముగ నుండురుగాన అట్టివారిని కూడ విడిచిపెట్టవలెను.

పాణిచారాద్యధా చక్షురజ్ఞానాద్భీత భీతవత్
నేర్మారుతవశేవాజ్ఞో భిషక్చరతి కర్మసు॥

అంధుడు తెలిసికొనక పోవుటవలన చేతులతో తడుముచు భయపడుచు ఏరీతిగా తిరుగుచుండునో, నావ గాలిచే కొట్టబడినపుడు ఏరీతిగా సంచరించునో అరీతిగానే తెలియని వైద్యుడుకూడ సంచరించుచుండును.

యదృచ్ఛయా సమాపన్న ముత్తార్య నియతాయుషమ్
భిషక్మానీ నిహన్త్యా శుశ్రాన్య నియతాయుషామ్॥

నిరీతిమైన ఆయువుగల ఒకకోగిని దైవపశున జీవింపజేసి వైద్యుడనని తలంచుచు నియతములేని ఆయువుగల పందలకొలది జీవములను జంపుచున్నాడు.

“శరకసంహిత”

మైత్రీ కారుణ్య మార్ద్రేషు శక్తే ప్రీతిరుపేక్షణమ్
ప్రకృతిస్థేషు భూతేషు వైద్య వృత్తిశ్చతుర్విధా॥

సమస్త భూతములయందు మైత్రీ కలిగియుండుట, బాధపడుచున్నవారియందు కరుణగలిగియుండుట, శక్తమైన వ్యాధిని చికిత్సించుటకు ప్రయత్నించుట, మరణము జూండుటకు సిద్ధముగనున్నవారిని చికిత్సచేయక నుకేషించుట అని వైద్యవృత్తి నాలుగు విధములుగ నుండును.

తస్మాచ్ఛాస్త్రేర్థ విజ్ఞానే ప్రవృత్తే కర్మదర్శనే
భిషక్ చతుష్టయే యుక్తః ప్రాణాభినర ఉచ్యతే॥

కాస్త్రము సభ్యసిచుట, అర్ధము తెలిసికొనుట, లక్షణములను తెలిసికొనుట, కర్మలనుచూచుట స్వయముగ నాచరించుట ఈనాలుగింటిలో కూడిన వైద్యుడు ప్రాణ భాస్కరుడని (పోవుచున్న ప్రాణములను నిలుపునని) చెప్పబడును.

వ్యాధే స్తత్త్వ పరిజ్ఞానం వేదనాయాశ్చ నిగ్రహః
ఏతద్వై వైద్యస్య వైద్యత్వం న వైద్యః ప్రభురాయుషః॥

వ్యాధియొక్క తత్త్వమును సంపూర్ణముగా తెలిసికొనుటయు, రోగియొక్క బాధను సకింపజేయుటయు, ఆననవియ్యే, వైద్యునియొక్క వైద్యతత్త్వమే యున్నది. కాని అటువునట వైద్యుడు ప్రభువుగాడు.

భిషణాదౌ పరీక్షితరుగ్ల స్థాయుః ప్రయగ్నైః
తతలయుషి విస్తీర్ణే చికిత్సా సఫలాభవేత్॥

వైద్యుడు ముందుగా రోగియొక్క ఆయువును అతిప్రయత్నముతో పరీక్షించ వలెను. ఆయుస్సుదీర్ఘముగా నున్నచో యేమి చికిత్స ఫలించును.

సర్వే ద్రవ్యమపేక్షతే రోగిప్రభృతయో యతః
• వినావిత్తం న భైషజ్యం చికిత్సాంగం తతోధనమ్॥

రోగి మొదలుకొని ఎల్లరకు ధనముయొక్క అవుసరముగలదు. ధనముపెట్టి కొన నదే ఔషధము దొరకును. అందువలన ధనముకూడ చికిత్సాంగ మగుచున్నది.

జాతమాత్రః చికిత్సస్యాత్ పేక్ష్యో ల్పతయాగదః
వహ్నిశత్రువిషైస్తుల్య స్వల్పో పి వికరోత్యసా॥

వ్యాధిపుట్టిన వెంటనే చికిత్స చేయవలెను. వ్యాధి అతిస్వల్పముగా నున్నదని అశ్రద్ధచేయరాదు. స్వల్పముగా నున్నప్పటికి అగ్ని, శత్రు, విషములతో సమానమైన దగుటచేత విస్మయి కలుగజేయును. కనుక వ్యాధి పుట్టినవెంటనే చికిత్స చేయవలెను.

రోగమాదౌ పరీక్షేత తతోనంతరమాషధం
తతః కర్మ భిషక్ పశ్చాత్ జానపూర్వం సమాచరేత్॥

వైద్యుడు ముందుగా రోగిని పరీక్షింపవలయును. అటు తరువాత నా రోగము నకు తగిన ఔషధమును విచారించవలయును. ఇట్లు విచారించిన తరువాత మంచిరోగ జ్ఞానముగలవాడై ఏయే రోగములకట్టి చికిత్సపద్ధతుల నవలంబించవలెనో, ఎట్టి ఔష ధము నియవలెనో బాగుగా విచారించి చికిత్స చేయవలెను.

యస్తురోగవిజ్ఞాయ కర్మణ్య రథ తే భిషక్
అప్యోవధ విధానజ్ఞ సస్యసిద్ధిర్య దృచ్ఛయా॥

ఎవడు రోగములయొక్క నిదానము తెలియుక చికిత్స ప్రారంభించునో, ఔషధోపయోగవిధానము తెలిసివచ్చినట్లైతే సతనికి చికిత్సయందు అయితే అగుటయో, లేనిచో లేకపోవుటయో కలుగును.

భేషజం కేవలం కర్తుం యో జనాతి న చామయం
వైద్యకర్మ న చేత్సు ర్యాద్యధమర్త తి గాజతః॥

మరియు ఎవడు ఔషధమును చేయుట మాత్రమే తెలిసికొని, వ్యాధిని తెలిసికొనక వైద్యముచేయునో అట్టివాడు రాజుచే వధింపబడుట కర్హుడగును.

యస్తుకేవల రోగజ్ఞో భేషజేష్య విచక్షణః
తంవైద్యం ప్రాప్య రోగోన్యాద్యథా నేర్నావికం వినా॥

ఎవడు కేవలము రోగమునే తెలిసికొని కర్మలయందు నేర్పరిగాడో అట్టివైద్యుడు రోగివద్దకుబోయి (భయముగలవాడు యుద్ధమునకుపోయి కంగారు పొందునటులనే) కంగారుపడును.

యస్తు రోగ విశేషజ్ఞ స్వర్య భైషజ్య కోవిదః
దేశకాలవిభాగజ్ఞ సస్య సిద్ధిర్న సంశయః॥

ఎవడు రోగములయొక్క విశేషజ్ఞానముగలవాడో, సమస్తమైన ఔషధోపయోగములు తెలిసివాడో, దేశముయొక్కయు, కాలముయొక్కయు, విభాగముల తెలిసినవాడో అట్టివాడు చేయు చికిత్స సంపూర్ణిగా సిద్ధించును.

ఆదావం తేరుజాం జ్ఞానేప్రయతేత చికిత్సకః
భేషజనాం విధానేతతః కుర్యాచ్చికిత్సితమ్॥

వైద్యుడు రోగములను మొదటినుండి చివరవరకు తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నించకలెను. అటుతరువాత ఔషధోపయోగ విధానమును తెలిసికొని చికిత్సచేయవలెను. రోగముయొక్క పేరు తెలిసికొనవలెనని హెచ్చుకాల మూరుకొనరాదు.

యేన కుర్వంత్య సాధ్యానాం చికిత్సాం తే భిషగ్వరాః
అతోవైద్యైః శ్రమః కార్యః సాధ్యాసాధ్యాపరీక్షణే॥

అసాధ్యములైన వ్యాధులకు వైద్యులు చికిత్సచేయుట వాకే వైద్యశ్రేష్టులు. అందువలన వైద్యులు వ్యాధులయొక్క సాధ్యాసాధ్యత్వములను అతికష్టముగ పరిశ్రమ చేసి తెలిసికొనవలెను.

శీతేశీతప్రతీకారము మే తూష్ణనివారణం

కృత్యాకుర్యాత్క్రియాం ప్రాప్తం క్రియాకాలం న హాపయేత్ ।

వ్యాధిశీతప్రధానమైనపుడు శీతిమునకు చికిత్సయు, ఉష్ణప్రధానమైనపుడు ఉష్ణ నివారక చికిత్సయును చేయువలెనుగాని చికిత్సాకాలమును గూత్రము శుద్ధిచేయరాదు.

అప్రాప్తేవాక్రియాకాలే ప్రాప్తే వాన క్రియాకృతా
క్రియాహీనాతిరిక్తా చ సాధ్యోష్వసి న సిద్ధ్యతి॥

చికిత్సించవలసిన కాలము గానప్పుడు చికిత్సించి, మరలయు చికిత్సచేయవలసిన సమయమున చికిత్సచేయకపోయినచు, మౌఝుగా చికిత్సచేయవలసినపుడు తప్పువగా చికిత్సచేసినచు, తప్పుచ చికిత్సచేసినపుడు మౌఝుగాచేసిననుకూడ వ్యాధిసాధ్యమైనప్పటికి సిద్ధించజాలదు.

క్రియాయాస్తుగుణావే భే క్రియామన్యాం ప్రయోజయేత్
పూర్వస్యాం శాంతవేగాయాం న క్రియాస కరోహితః॥

చేసిన చికిత్సలన ఫలములేకపోయినయెడల మరొకక్రియను మొదటిచికిత్సయొక్క శక్తితగ్గిన తరువాత నుపయోగింపవలెనుగాని రెండు చికిత్సలను కలిపి చేయరాదు.

న చైకాంతేన నిర్దిష్టే శాస్త్రే నివిశతే బుధః

స్వయమవ్యత్ర భివజా తర్కనీయం చికిత్సితా॥

పండితుడైన వైద్యుడు కేవలము శాస్త్రమునందు జెప్పబడిన విధానమునే నమ్నియుండడు. స్వయముగా వైద్యుడనూడ సంపూర్ణముగా నాలోచించవలయును.

“భావప్రకాశిక”

పశువైద్యులు

పూర్వకాలమున ఆకు అలములు తినుచు విరాగులై సంచరించువారు గోసాయిలు. గోసాయిలు సాధారణముగా తమ సహజవృత్తులతో జీవింపుచు వైద్యము చేయుట ఒక గౌరవముగ నెంచుచుండెడివారు. వారికి వైద్యశాస్త్రాభ్యాసము ప్రభావవృత్తి కాక పోవుటచేత దానియందు వారికి ఆభిరుచి తగినములనుండి తగ్గుచు వచ్చినది.

తెలిసి తెలియని పశువైద్యుల నేపథ్యముగాని వ్యాధినిర్ణయము తెలియక పశువులను చంపుదురు. పీడన మోటువైద్య మెక్కువగా చేయుదురు. మన దేశములో నచ్చటచ్చట మిక్కిలి తెలివితగల అనుభవముగల పశువైద్యులున్నారని వారు తదితరులకు మాత్రము చెప్పరు. ఏపశువునకు వ్యాధి సంభవించినప్పుడు తాము స్వయముగ యెవరికి తెలియకుండ నే యాపపసునో తెచ్చి పోయియురు. ఈరీతిగా తమగుట్టును బయట పెట్టక వైద్యమును వృద్ధిగొని రావలెనని నానము చేయుచున్నారు. మనకు అనుభవ పశువైద్య శాస్త్రము సరియైనది లేకపోవుటవలననే సరియగు చికిత్సలు దొరకుటలేదు.

కొందరు దోగనిదానము గ్రహించక తమ యిష్టముచెచ్చిన మందుల నుపయోగించి పశువులను చంపుచున్నారు. నాకు ఇరువది సంవత్సరములనుంచి ఈ వైద్యములో ప్రవేశమున్నది. ఈ వైద్యపరిశోధన కొరవ కొన్ని వేలరూపాయలు ఖర్చుపెట్టి, ఎన్నో గ్రంథములు పరిశోధించి తంటాలు పడుచున్నప్పటికి ఇంకా చాలా అనుభవము కావలెనేమోయని అప్పుడప్పుడు సందేహపడుట తటస్థమందును. కాబట్టి శాస్త్రజ్ఞానము గలిగిన అనుభవము చికిత్సలు చేయువాడే వైద్యుడనించుకొనును.

వైద్యులవలన ప్రమాదములు

శాస్త్రము తెలియని వైద్యుడు యమూతయుని పెద్దలుచెప్పిన వాక్యమునందు చాల నిజముగలదు. కొన్ని పందలరూపాయల ఖరీదు చేయగల పశువునకు ఏ ఏవజాడ్యమైన సంభవించినప్పుడు ఆరైతుపడు ఆకుత ఇంతింతయని చెప్పుటకు వలచిగాదు. శాస్త్రజ్ఞానము గలిగి పశువైద్యము తెలిసినవారు గ్రామములలో చాల తక్కువగా నుందురు. రైతునకు గతిలేక ఆ వైద్యులనే రిప్పించి చికిత్సలు చేయించుదురు. ఇది చాల పొరబాటు. రైతులు తమ మూఢవిశ్వాసముచేతను, వేరొక వైద్యుడు ఆపత్కాలమగు రాబోవు సంవత్సరములను తెలిసికొనక కనపడిన ప్రతి యాపపసురను వనమూలికలను వ్యాధి సంభవించిన పశువులకు పెట్టుటచే వెంటనే ఆపశువు ప్రాణమును కోల్పోవుచున్నది. ఇంకను కొందరు మోతాదు తెలియక ఎక్కువమోతాదుల నిచ్చెదరు.

రైతుల ఆతురత

మన రైతుసోదరులు తమ పశువులకు జబ్బురాగానే వెంటనే పోవలెనని గ్రామములోనున్న పూర్వవైద్యులను రిప్పించెదరు. కాని ఈ వైద్యులలో కొంతమంది ఆదిగర్వముగానుందురు. వాఱుంటిమట్టు తిరిగినప్పటికి ఒక్కొక్క సమయములోరారు. రైతు నిరుత్సాహముకొందును. ఒకవేళ ఆ వైద్యుడువచ్చినను ఆకుతబెట్టుగానుండి తానే గొప్ప సహజేవుడన్నట్లు నటించుచుండును. ఇట్టివారితో వైద్యముచేయించుట పొరబాటుగావలెనని ఆరైతునకుకూడ నుహాపాతికము చుట్టుకొనును. శాస్త్రజ్ఞానము మిగుల అనుభవముండిన భూతద ముగలవారి చేతనే వైద్యముచేయించుదురుగాక.

ఏవైద్యునితో తమపశువులకు మీరు చికిత్సలు చేయించుచుందురో అశుతోనే చికిత్స అఖిరువరకు చేయించవలెననిగాని పశురోగిగో చేయించరాదు. ఇట్లు చేయించుటవలన ఉభయభవ్యత్వము గలుగును. కొందరు భూతవైద్యుల రప్పించెదరు. మరి కొందరు మంత్రవైద్యుల రప్పించెదరు. ఇంకొన్నియో తత్రవైద్యముల చేయించెదరు. ఎంతమందియున్నను అనుభవము, శాస్త్రజ్ఞానముగలవారిచేతనే వైద్యము చేయించమని నాశోరిక.

తెలిసి తెలియని చికిత్సలను చేయరాదు.

పశువునకరోగ మైన గోకింకమెడల ఆరోగమునకు విధానము జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చికిత్స చేయవలెను. పశువులు నోరులేనివలన తువులుగాన మనమ్యులే బాగుగా వానిని పరీక్షించి తగిన సమపాఠములు చేయవలెను. కొందరు వైద్యులు దొమ్మకు తురుముయనియు, తురుముకు దొమ్మయనియు చెప్పి చేతగాని చికిత్సలు చేయుచుందురు. కాబట్టి భూతదయాపరులగు పశువైద్యులు తగినంత శాస్త్రజ్ఞానముగలిగి చాల అనుభవముతో చికిత్స చేయవలెను గాని “రైటులు నీపంటి మహావైద్యులలేము” నవలనే తురోగము పోవలెనని హెచ్చుచేయించుచుందురు. కాని వైద్యమంతా నాకేతెలియునను గర్వముతో తెలిసి తెలియని మందులపోసి చంపరాదు. అట్లు చేసిన నీకీగాక బహుమంతులమునకుకూడ మహాపాతకము చేయుకొనును.

వ్యాధియొక్క స్వభావమును తెలిసికొనిన తరువాత చికిత్సలు చేయుట సులభము. ఇంతియేగాక కొందరువైద్యులు గ్రంథాలుచదివి అనుభవములేక చికిత్సలు చేయుదురు. మరికొందరు డబ్బుసంపాదనకొకై బెట్టుగుట్టులతో రైటుల నేర్పించుదురు. ఇట్టి వైద్యులను విస్మించుటయే మంచిది. కొందరు వైద్యులు తమ శాస్త్రమే ప్రపంచములొననున్న శాస్త్రములకంటె మించినదని ఏదోవిధముగ ఋజువుపరచుటకు ప్రయత్నించుదురు. ఇట్టి అభిమానము కొంతవరకు యుండవలసివచ్చేగాని మంచిచెడ్డల నుపయోగించక తాబట్టి కుండేటికి మూడుకొల్లయను వారికి క్రొత్తవిషయములు బోధించుట చాల కష్టము.

నిండుపండ్ల తోణకడుగాని శాస్త్రజ్ఞానములేని వైద్యులు తదితరాలకంటె గంభీర వాక్యములు పలుకుచు అన్నివ్యాధులు తామే వదర్చగలమని చెప్పుదురు. మరికొందరు అమాఘమైన పశుసేవ చేయుచుందుమని, విట్టివిగుచు తదితరులను చూపించుచుందురు. మరికొందరు గ్రంథములను వ్రాయుచున్నామని తప్పుడు మోతాదులు వ్రాయుచు వస్తుగుణముల తెలుపకనున్నవారుకూడ గలరు. కాబట్టి శాస్త్రజ్ఞానము, అనుభవముగలవాడే సరియగు పశువైద్యాచార్యుడనిపించుకొనును.

వైద్యములో గలుగుచుండు మార్పులు

మనదేశములో కాలపరిస్థితుల వశపరించి రోగములుకూడ పరివర్తనలుగా మారుచున్నవనుటలో సత్యయొక్కలేదు. నేను ఇంతవరకు 25 పశువైద్య గ్రంథములు వ్రాసితిని. ఎన్నో విషయములు పరిశోధనచేసి. ఎంతోమంది విద్యార్థులకు నేర్పితిని. ఎన్నో పశువులకు చికిత్సలు చేసితినిగాని పరింతగము వైద్యములో మార్పులు చెందుచునే యున్నవి. ఇప్పుడవ మనము చేయుచున్న పశువైద్యపద్ధతి మరియొక నూతనరూపమునకు రావచ్చును.

పూర్వము పెద్దరోగము (45) అనురోగమును రావండజేయుటకు శిముకు పాలటీకాలను వేసెడియు, బొన్నకలి, తడితర గువధుల పట్టి ఆ రోగములను నిర్మూలము చేసెడివారు. ఇప్పటి కాలపరిస్థితులనుబట్టి ఈ రోగవిధానమంతయునూ నూతనరూపముగా దేశమంతటను వ్యాపించి రైతుల నాందోళన పరుచున్నది కాబట్టి పరిశీలనలు బట్టి వ్యాధులుకూడ మార్పుజెందునని ముఖ్యముగా గ్రహించవలెను.

ఆంగ్లాయుర్వేద బోషధముల వ్యత్యాసములు

ఆయుర్వేదబోషధములలో మిక్కిలి పరిమోక్షిష్టమును వస్తువుల నేతములున్నవి. మిక్కిలి ప్రయోజనకరముగ వస్తువులు అతివిశేషముగా హిమాలయప్రాంతములలో దొరకును. పూర్వమునాడియు ఆయుర్వేదబోషధములే మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగా నున్నవి. కాని నాటినుండి గ్రహించి ఆచరణలో పెట్టు పశువైద్యులు చూచిపోవుచున్నాడు.

ఎటువంటి బీజరైతెనను తనపశువున కేదెవ రోగముపరిచించినపుడు కొంత సైతము తిసికొనివెళ్ళి వస్తువులను తిసికొనిరావలసిన గతిపట్టివది. పూర్వమెప్పుడూ జూచి వను వనమాలికలుదొరకెడివి. ఏవ్యాధికిచికిత్సచేయవలెనో ఆవస్తువులను సుపాదించి తికితల్లు చేయుచుండెడివారు. ఆపశువులలోకూడ ఆనేక సుగుణములున్నవి.

ఆంగ్లాయుర్వేదబోషధములకంటె ఈపశువులలో మంచిగణముకలదు. మనదేశములో నుత్పత్తియగు నేలకేము, సొంకి, విషముష్టివగైరా ఔషధులను విదేశములకు తిసికొని వెళ్ళి అమ్మచాలులో కలిపి శుద్ధిచేసి సీసాలలో పుపులవలెనా చూపులకు అందముగా ముడుచుచే అనుండులగిరాక చెప్పవచ్చురలేదు. ఇప్పటి యుద్ధపరిస్థితులవలన మన ఆయుర్వేదమూలికల ప్రభావమెంతవరకున్నదో ఎల్లరిట వెలిసియు మున్నది.

పశువైద్యముచేయు ఆంగ్లయువకువైద్యుల ఆయుర్వేద సలహాలడిగి మారకంగా నెలియవండురు. కాబట్టి ప్రతివైద్యుడు ఆంగ్లాయుర్వేదబోషధముల గుణముల రెండింటిని తప్పకగ్రహించవలెను. దేశకామానుగణ్యముగ నిప్పుటిపరిస్థితులనుబట్టి ఆంగ్లాయుర్వేదములే ప్రచారమునకు వచ్చుచున్నవి. ప్రభుత్వాదగగ శిక్షాపుటచే ఆయుర్వేదపశువైద్య మిది పుద్ధి గాంచుచుండుటలేదు.

వైద్యుడు దెలిసికొనవలసిన వ్యాధిచరిత్ర

గోగనిర్ణయమునకిదియొక ముఖ్యసాధనము. ముఖ్యముగా గోగపశువు ప్రస్తుత
 మున అనుభవించుచున్న వాధలను, రాత్రింబవళ్లు ఎట్టివేళలయందు బాధ లధికమగునో,
 గోగపశువునకు వలనమువలనగాని, ఉష్ణశీతలములకారణముల వలనగాని, మరియు
 కారణములవలనగాని, అధికమగుట, ఉపశమనము కలుగుచున్నదో ముఖ్యముగ కనుగొన
 వలసిన ఆశియై యున్నది. ఇదివరలో పొందినబాధలను, అస్వస్థత మొంతకాలము
 నుంచి యున్నదియు, ప్రారంభములో నేవిధముగ గలిగి, ఏలేకా అప్పటికి హరియున్న
 దియు నవి సగముగా దెలిసికొనవలయును.

పశువును పక్షినివివేచించిన వే మృగ పశువుయొక్క యజమానునిగాని, పక్షులకొరంగిగాని ఆలోచించి యజమానిగార్చి తెలిసికొనుట. ఒక్కొక్కప్పుడు కొన్నికొన్ని విషయములలో కొందరికి అనుభవము లేకపోవుటచేత మరియగు చరిత్రకూడ తెలిసికొనుట మద్దభిము. అంతయుగాక పశువులకొపరి అంత్రక్షయవలనగాని లేక లోపము వలనగాని పశువునకు వ్యాధి కలుగుచుండును. కాబట్టి ఆకొపరిచెప్పు అన్ని విషయములను పూర్తిగావస్థకు వానిని బాగుగా నొక్కొచి అనుగవలెను. తుదకు అతనిని భయపెట్టెనునని నిజమైన కారణములను తెలిసికొనవలెను.

పన్థులము యజమాని స్వాధీనములో ఆపశువు ఎంతకాలమునుండి ఆరోగ్యముగ
జున్నదో, ఎంతకాలమునుండి బాధపడుచున్నదో యదివఱ కప్పుడైనను ఆపశువు యే
రోగముచేతనైన బాధపడినదో నును విషయములు జాగ్రత్తగా ముందు తెలిసికొన
వలెను. పోటుకే యొక్క చిత్తువు స్థగము పై రోగి పశువు యొక్క యజమానిపేరు, పశువు
రోగలక్షణములను వ్రాయవలెను. వైద్యుడు స్పృత్రిగాగలిగి పశుచికిత్సాయము లేర్పరచు
కొనునాని ఒకరినమున పెట్టి పశువులను పరీక్షించి బోషధర్మి యమునకు పోబడ
దురది వ్రాసికొనవలెను.

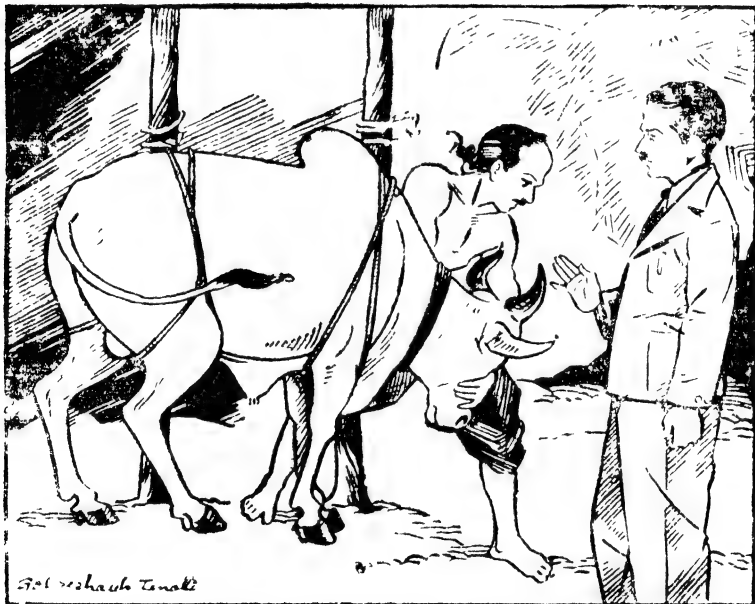
రోగి పశువు యొక్క క్రూరతచేసి సంగతులవల్లనే రోగనిగ్నియ మొనర్చుటకు వలనపడదు. వైద్యుడు వ్యాధిగ్రస్తమునందు గాన్పించు తదితర లక్షణములనుగూడ కనిపెట్టి జాగ్రత్తగా రోగమును నిదానించవలెను. రోగనిదానమునందే వైద్యునియొక్క శక్తి సామర్థ్యములు తెలియదగియుండును.

లక్షణములను కనుగొనుట

పశువునకు వ్యాధిసోకినదిలగాయకు కవచమును లక్షణములనుగూర్చియు, యింకను ఆపశుకాలలోనున్న పశువు లేయిదిరవ్యాధులవలననైన బాధపడుచున్నచో లేదో మొదలగునవి జాగ్రత్తగా తెలిసికొనవలెను. సామాన్యముగా మేకరించుచున్న దియు లేనిదియు పంచేయుటకు యిష్టమున్నదియు లేనిదియు తెలిసికొనవలెను.

శరీరోష్ణము రాత్రింబవళ్ళు విడువకుండుట, పారుదు మున్నగునవి యున్నవి తనివి శరీరావయవములనుండి వెలువడెడి చెమట, మలము, మూత్రము, శ్లేష్మము మున్నగునవి వానివాసన, రంగు, మొదలగునవియును, రక్తప్రవాహ సంచారవిధమును తెలియజేయు నాడియొక్క నీతిని, ముఖము, నాలుక, శీత్రములు, ముక్కురంధ్రములు, పెదవులు మొదలగునాటి లక్షణములును, అడపకువైచిలో శరీరసితి, చన్నులు, పొడుగు, గర్భకోశము మున్నగునాటినిగూర్చియు పరీక్షించవలయును.

మనముచూడుటకు ముందు ఆపశువునకు ఏవిధిర్నిలుచేసికో, యేవిషయపుకుండు లిచ్చికో, ఇచ్చినందులూ ఇంక ఎంతకాలమువరకు నిలువయుండునో, ఇదిమట చికిత్స చేసిన వైద్యులు ఈపశువునుగూర్చి వివిషయములు చెప్పికో ఆ విషయములను వివ్రల ముగా తెలిసికొనవలెను.

రోగముల పరీక్షింపవలసిన సాధారణాంశములు

కడుపునొప్పి విషయములో ఏనుమయమునందు అనొప్పివచ్చినచో, లేక విడువ కుండ వచ్చుచున్నచో, అదివచ్చునపుడు ఎట్లు బాధపడుచున్నచో, అనొప్పి అగిఅగివచ్చు చున్నచో, లేక విడువకుండవచ్చుచున్నచో, తెలిసికొనవలెను. దగ్గుగాని, చీమిడిగాని కాయచుప్పయెడల అదిమెప్పుటినుండి పడుచున్నచో తెలిసికొనవలెను.

పేగులు సరిగాపనిచేయుచున్నది లేనిది, మూత్రము తక్కువగాగాని ఎక్కువగాగాని పోయుచున్నదో, మూత్రపురంగు ఏరితిగానున్నదియు గ్రహించవలెను. ఇంకను ఆడపశువైనయెడల చూడిదైనదియు లేనిదియు, విశేషము గట్టిగా మెరుపుగానున్నదో పలుచగానున్నదో, పశువునకు సుగుడు ఉపయోగించినవెంటనే దగ్గువచ్చుట, ఆయాస పడుట మున్నగునవి జరుగుచున్నవేమో తెలిసికొనవలెను.

అవయవములను పరీక్షించుట

నాడికొట్టుకొనుట, కీనోష్ణస్థితి, శ్వాసస్థితి, ములులు, ఏమైన బొకతొగూడి పొగలుపడుచున్నదియు, దగ్గు వచ్చుచున్నదియు, కడుపులో నేవైనాపియున్నదియు, చెవులనుగూర్చియు, పొట్టలోని యితరభాగములను గూర్చియు విడివిడిగా పరీక్షింపవలెను. ఇంటియే గాక ఊపిరితిత్తులను, హృదయకోశమును పరీక్షించుచుండవలెను. కడుపునొప్పి మొదలగుపొట్ట సుబంధముగు వ్యాధులు సంభవించినప్పుడు మలాశయములను పరీక్షించుటవసరిము.

పశువు ఒక్కొక్కప్పుడు ఒకే అవయవమునకు జెందిన రోగములవలన బాధపడుచుండును. అట్టి విషయములందు చివరకు ఒకేవిధమగు లక్షణములు కనబడవు. ఇతర అవయవములందుకూడ ఈ అవయవముల దీర్గరోగముచే కొన్నికొన్ని నష్టములు కలుగవచ్చును. ఇట్టి వ్యాధిమూలముననే పశువులు ఎక్కువగా చనిపోవును. ఒక్కొక్కప్పుడు దీర్గమగు మూత్ర సుబంధముగు వ్యాధులచేతగాని, ఆడపశువులై కమెడల లాపలవీండము తిరిగి అడ్డము తిరుగుటవలనగాని, హృదయరోగమువలనగాని పశువు అకస్మికముగా చనిపోవుటయుగలదు.

వ్యాధిని నిర్ధారణచేయుట

ఒక్కొక్క పశువు విషయములో ఆయారోగములనుబట్టి మనము వెంటనేగాని, చాలా కాలమైనప్పటికైనా రోగనిర్ధారణ చేయజాలము. అట్టి సమయములందు ఆప్పుడు కనబడు రోగ చిహ్నములనుబట్టి దానికి చేయవలెను. వీడితమగు పశువును చూచినవెంటనే వ్యాధియని తెలిసికొనినవెంటనే దానికితగిన చికిత్సచేయుటగాని లేక వెంటనే దానిని తొలగించుటగాని మనకు వీలగును.

మన అనుభవ పశురోగలక్షణ శాస్త్రమునుబట్టి పశువునకు లోపలిభాగమునున్న అవయవములను యేవిధముగా సరియైన మార్గమునకు తినికొనివచ్చుటకు వీలగునో తెలిసికొనవచ్చును. జ్వరమానమునుబట్టి జ్వరపు పాచుకరగ్గులను, మలమూత్ర విసర్జనములనుబట్టి రోగనిర్ణయమును కనుగొనవచ్చును.

రోగమునకు పేరువెంటనే పెట్టరాదు.

వైద్యుడు పశువును చూచినవెంటనే వ్యాధిపేరు చెప్పరాదు. ఎగుచేరిన రైతులలో కొందరు పాములుంటురు. ఎకటోష్ఠనీతివలన నైన పేరుచెప్పిన వ్యాధియొక వ్యాధిగా పరిణమించినయెడల ఆపాములగు రైతులు వైద్యులను చూపించుచుందురు. అవైద్యుడు యేమి తెలియదనికూడ చాటుదురు. కొబ్బటి రోగనిదానము గ్రహించి పేరు పెట్టుటమంచిది. కొన్నికొన్ని రోగములలో గుణాలక్షణములు ఆరోగ కారణమును గూడ తెలిసికొనునంత అస్పష్టముగ నుండును. అట్టివిషయములందుగూడ మనము రోగ లక్షణములను పరీక్షించి, రోగనిర్ణయము బాగుగా చేసిన తరువాత సాధ్యమైనంత నుంచి చికిత్స చేయుటకు ప్రయత్నించవలయును. ప్రతిరోగమునకు మనము సిగ్గుమైకొనవలసినది. పశువైద్యుని గొప్పతనము ఇతరులకు తెలియదు. చికిత్సచేసినది విజయముగాన వెంటనే రోగమునకు పేరుపెట్టరాదు.

మందులిచ్చుటకుపూర్వము గ్రహించవలసిన విషయములు

రోగపీడితుడు పశువునకు మందీయకలెనన్న ఆరంభములో ఆవ్యాధియొక్క గుణమును, లక్షణములను తెలిసికొనవలెను. రోగనిర్ణయము, రోగలక్షణములనుబట్టి చేయవలెను. వ్యాధిభేదమువీధకూడ రోగకారణమును తెలిసికొనవచ్చును. రోగనిర్ణయముచేసిన తరువాత ఆపశువునకుండున్న బాధనుమాన్చి దాని జబ్బును పూర్తిగా పోగొట్టి దానిని పూర్వస్థితిలోనికి తీసికొనివచ్చుటకు వలయు చికిత్సలనుకూర్చి ఆలోచింపవలయును. ఒక్కొక్క వ్యాధివిషయములో నున్న రోగనిదానము గ్రహించి వెంటనే ప్రథమ చికిత్సచేసి ఆబాధను నివారించవచ్చును. ఇదిముఖ్యముగ చికిత్సలలో శొకటి. కొన్నికొన్ని విషయములలో మనము రోగకారణమును గురించి వెంటనే ఎక్కువగా తెలిసికొనక పోయినను ఆరోగమువలన కలిగిన బాధను మాన్చుటకై చికిత్సకై ప్రయత్నించవలయును.

వ్యాధియొక్క నడకనుగుర్తించుట

నోరులేని పశువువ్యాధియొక్క ముందునడకను గుర్తించుటకు మిగుల అనుభవము, మంచిబుద్ధి, కళితయుగవలయును. వ్యాధియొక్క ముందునడకను సరిగా చెప్పగలుగుటకు వ్యాధియొక్క సహజగమనమును జక్కగా దెలిసినవాడై ఆరోగ్యముయొక్క సహజ తత్వమును యెరిగినవాడై తానుపయోగించు గుణములను శక్తులను గ్రహించుట నుండుటకు అనుభవముగలవాడునై యుండవలెను.

వ్యాధియొక్క ముందునడకనుకూర్చి వైద్యుడు తనంతటతాను పశువుయొక్క యజమానికై చెప్పరాదు. ఎవరైన అడిగినయెడల స్పష్టముగా తెలిసియున్న సంగతి మాత్రము చెప్పవచ్చును. అనుమానముగానున్న సంగతిమాత్రము చెప్పటలో బహు

జాగ్రత్తగానుండవలెను. వైద్యులుచెప్పు పంకతులు సాధ్యమైనంతవరకు ఆశను కలగ జేయునట్లుగా నుండవలెను. స్పష్టముగా పశువునకు మరణము సంభవించు నీతియందు వైద్యుడు తానెరిగిపొగతివంతము స్పష్టముగా యజమానికి చెప్పవలెను.

బాధలను గమనించుట

రోగపశువునకుగల బాధలను గమనించుట బాధలను ప్రకటించుట తాకిడి యొడల నొప్పిగను నేడిగను యున్నచెడల నిని చెప్పి వాపునోగూడ బాధలు యుండును. ఒక్కొక్కపుడు బాధయ్యుండు అవయవములలో ఆయదన్నవి లేక కనబడకున్నవి ఒకప్పుడది హృదయమునోను, మరియు హృదయమున టి నమీప అవయవములలోను ఉండవచ్చును. కనబడనివి బాధ ఎక్కువగా గునినవి అది కనబడనిబాధ మొదటిగా వెదకవలయును.

శీతోష్ణ పరిమాణములు తెలిసికొనుట

పశువు శరీరమందు ఉష్ణమధికముగా నున్నచెడల జ్వరమగును. చూచితిమియు వ్యాధులకు ఇదియొక రోగలక్షణము. మనము ముట్టించుటకు రోగపశువును పరీక్షించి వస్తును జ్వరము కొంచెముపెచ్చుగానున్నను వారిపరిచర్యలముగ తలంపరాదు. కొని అది తీవ్రముగా వచ్చివుండునాస్తియు చెడవలయునని గ్రహించవలెను.

కొంతమంది పశువైద్యులగును, ఆయన పశువైద్యులగురును సామాన్యజ్వరమునకు లక్షణశీతోష్ణపరిమాణము హెచ్చగుటయు, అంతిగుటయు, మంచుతిగివచ్చుటయుని అభిప్రాయ పడుచున్నారు. జ్వరమువచ్చునపుడు పశువునకు యేఅవయవమొక క్రమముతప్పటగాని, శరీరమొడల క్రమముగా శీతోష్ణపరిమాణము హెచ్చునది సామాన్యమునకుగాని రావచ్చును. తరువాతి పశువు కొలదిదమలలో న్యాధివదిరి మధ్యాహ్నముగా ఆరోగ్యమును జెందుచుండును. ఈతీగ చివజ్వరములో కలుగుచుండును. అప్పుడు జ్వరముయొక్క నిజస్వభావము ఇదియని వుష్ణముగా చెప్పుట కష్టము. రోగలక్షణములతో ఆరణ్యేన కొంతమంది వైద్యులు ఆ న్యాధి అకాలముగవుట్టిక విషజ్వరములయొక్క ప్రధాన సోపానములని చెప్పుదురు. ఇదివరకు ఎంశువునకు జ్వరము వచ్చినచెడల దానికి ఔషధ మిచ్చినచేగాని అజ్వరము తగ్గదని చెప్పుకొనబడినది. అట్లేప్పుడుగాదు ఆ జ్వరమున కేముందుకీక ప్రతికూలమని వాపోతునియ తిగును కొంచె జ్వరముతో ముదలిపె న్యాధి శ్లోషణి అహోరాత్రము దీర్చెయెరాదు.

ధర్మామీటరుతో పరీక్షించుట

ధర్మప్రవాహమును గురించి కొంత పరీక్షించి తిగువారి జ్వరమునకు తగిన చికిత్స చేయవలెను. అదేసమయమున రు రోగిగిగును నయిటను తిరువారి లక్షణములను కనుగొనుటకును ధర్మామీటరు నుపయోగించవలెను. పశువు రోగచిహ్నములు స్పష్ట

ముగా తెలిసినప్పటినుండియు దానికేవిధమగు పనిచేయునట్టి విక్రంతి నీయవలెను. శస్త్ర చికిత్సాసంబంధమును రోగములయందు జ్వరమువచ్చినచో ఆదిహానికి ముఖ్యునిచ్చును. నరముల సముదాయము ఎక్కువగా పనిచేసినప్పుడు ఉండవలసిన పరిమాణముకన్న ఉష్ణము తక్కువయుండిన అది అపాయచిహ్నము. పశువుయొక్క శీతోష్ణపరిమాణము కనుగొనవలెనని ధర్మామీటరును దానియొక్క మూత్రములలోపెట్టి అధర్మామీటరు యొక్క మంచిచెడ్డలను అరనిమిషమునుండి మూడునిమిషములవరకు వుంచినయెడల జ్వర మెంతయున్నది తెలియును. ధర్మామీటరుయొక్క పాదరసమునుచోట (గుచ్చి) పశువుయొక్క కేగుఖన సరియగుచు పోలనటులగును. బాగ్రీతగా వెల్లువలు తోయవలెను. అంతవరకు పోనియనియెడల శీతోష్ణపరిమాణము తెలియదు.

ఉష్ణతాపక యంత్రపుకొలతలు

పశువుయొక్క ఉష్ణోగ్రతను పరీక్షించుదానికి ఉష్ణతాపకయంత్రము (ధర్మా మీటరు) అంగురు. ఉష్ణతాపకముగా వాయువుయొక్కయు, బలముయొక్కయు, రక్తద్రవ్యములయొక్కయు ఉష్ణోగ్రతను పరీక్షించుట. ఉష్ణముయొక్క ముఖ్యధర్మము విస్తరించుట. శీతలముయొక్క ముఖ్యధర్మము ముడుచుకొనుట. ధర్మామీటరుయొక్క క్రిందిభాగమున ఉబ్బుగానుండుదానిలో పాదరసమునుబోసి గొట్టములోని గాలిసంతయు దీనివేసి పైభాగమున సెగజూసిమూయుదురు. ఆ గాజుగొట్టము పొడుగువరకు శీతోష్ణ పరిమాణం ఆంశములు డిగ్రీలుగ విభజించెను అంతలను గీసెదరు. అధర్మామీటరు పైన కచ్చితమైన కొలతలును వీలగునట్లు అంతలవరకు 93 నుంచి 110 వరకు విస్తరించి పదిభాగములుగా విభజింపబడియుండును. ప్రతిరైతునకుగల నీధర్మామీటరునుటవలెను. రోగపశువుయొక్క శీతోష్ణమును ధర్మామీటరుతో దినమునకు రెండు మూడు పర్యాయములు కొలువవలెను.

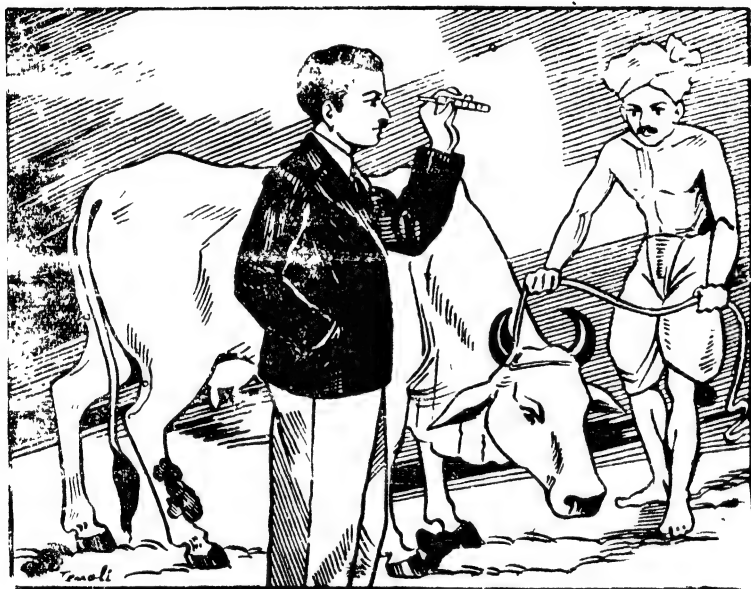
ఉదయము 6 గంటలనుంచి 9 గంటలవరకు

సాయంత్రము 5 గంటలనుంచి 7½ గంటలవరకు

కొలుచుటనుంచిది. ఆవుసరమునుబట్టి మధ్యకాలములోకూడ కొలువవచ్చును. చెవిదగ్గరగాని, ఎదరానిలోగాని, ఆసములోగాని, కాలికి గంగడోలునకు మధ్యగాని, జ్వరముయొక్క పాదరసభాగమును 4 లేక 5 నిమిషములుంచి కొలువవలెను. ఆసస ములోకంటె తదితరభాగములయందు పెట్టి చూడబడిన యుష్ణము ఒక డిగ్రీతక్కువగ యుండును. కనుక తదితరభాగములందు పెట్టిచూచినపుడొక డిగ్రీ అదనముగా కలుపు కొని లెక్కచూడవలెను. జ్వరముకొలుచునపుడు రెండుమూడు నిమిషములుంచి చూడ వలెను.

జ్వర మానము

ఆరోగ్యస్థితిలో పశువు శరీరముయొక్క వేడిమి 102 డిగ్రీలుండును. అంతట యధికముగనున్నను, తక్కువగనున్నను ఆసారోగ్యముని యెరుంగవలెను. పశువునకు సామాన్యముగా జ్వరమున్నచో సామాన్య ఉష్ణము 100 డిగ్రీలకంటెగా పాదరసము ప్రవహించును. సామాన్య గుర్తుకు అనగా 101 డిగ్రీలకు తక్కువగా పాదరసము దిగిన యెడల పశువు నిస్త్రోమస్థితిలోను, వాతములోనున్నదనియు తెలిసికొనవలెను.

జ్వర మానము

107, 108 పైసయున్నచో దాదాపుపైన వేడియని గ్రహించవలెను. 104 నుంచి 105 వరకు దీర్ఘకాలము నిలబడియున్నచో ప్రమాదము రానైయున్నదనియు, 102 నుంచి 104 వరకున్న సామాన్య జ్వరమునియు భావింపవలయును. 95 డిగ్రీలవరకున్న అధికఅపాయమునియు అంత్యదశయునియు తెలిసికొనవలెను. పశువుయొక్క ఉష్ణము కొలిచినతరువాత ధర్మామోటరు క్రిందవైపునకు జూడించి దానిలోని పాదరసమును సామాన్యపు గుర్తుకంటె క్రిందికిదింపి వేడిస్థితిలోగాని, తదితర ద్రావకములలోగాని కడుగవలెను.

ఎక్కువ వెలపెట్టి గుడ్డను : తక్కువ వెలపెట్టి గొడ్డునుగానిరాదు.

నాడి, క్వాస, ఉష్ణము, తెలుపు పట్టిక

జంతువు	నాడి నిమిషమునకు	క్వాస	తెంపకేచను
గుఱ్ఱము	... 35-45 ...	10-12 ...	100-102
ఎద్దు	... 50-60 ...	12-16 ...	101-101½
చిన్న	... 45-50 ...	20-25 ...	100-101
గొట్టె	... 70-80 ...	30-40 ...	102-104
మేక	... 60-70 ...	25-30 ...	101-103
బక్క	... 70-95 ...	15-25 ...	101-105
మాడ	... 65-వరకు ...	12-16 ...	102-104
కోడి	... 65-వరకు ...	8-12 ...	102-103

ఉష్ణము తగ్గిపోవుట

చెమటపట్టి జంతువులను చక్కముపై నెక్కువగోమములుగల జంతువులను నేడి ప్రదేశములలోగాని నేడిగాలి ఎక్కువగాతగులు ప్రదేశములలోగాని యుంచినయెడల దానికి ఆనేడి లోపల ప్రవేశించి ఆపాయము కలుగజేయును. ఈవిషయములో చెమట రంధ్రములుగల పశువులను అట్టి ప్రదేశములలో నుంచినను ఏవిధమున కష్టముకలుగించదు. దానికి కారణములు చెమటరంధ్రములనుండి చెమట బయలుదేరి పైపొరప నేడిమిని అపివేయును. అదేకారణముచేత గుఱ్ఱము ఎంతదూరమైదను నేడిమివలన ఆపాయము లేక చెమటరంధ్రముల పాయముచే పరుగిడుక క్రిగలదై యుండును. ఎద్దు అటుగాక గుఱ్ఱమువలె ఎక్కువదూరము పరుగెత్తిన యెడల చెమటరంధ్రములు లేకపోవుటచేత ఉష్ణము లోపలికి ప్రవేశించి ఎక్కువసమయము కలిగించును.

ఏ పశువైనను మిక్కిలి చల్లని ప్రదేశములోనుంచినయెడల కొంతసేపటికి దాని యొక్క సహజ వుష్ణతగ్గిపోయి చలిచే అవరింపబడి కొంతసేపటికినిద్రించును. అటులనే యూరపుండిన యెడల కొంతసేపటికి ప్రాణవైష్ణముకూడ కలుగును. అప్పుడు మనము దానిని 96 డిగ్రీల నేడిమి యున్న ప్రదేశము ప్రయత్నించవలెను. శీతలముచే పశువు బిగిసి పోయినయెడల అది సరియగు పీతికివచ్చుట, బ్రతుకుట చాలకష్టము.

పశువులకు తగినంత ఆహారము పెట్టకపోవుటవలన కూడ కష్టత తగ్గును. చల్లని ప్రదేశములలోని జంతువులు ఆహారము ఎక్కువగాతగును.

హృదయపరీక్ష

పశువుప్రాణమునకు హృదయము. క్వాసకోశములును గుభ్యాధారములగుటచేత దాని సరితక్షణార్థము సర్వేశ్వరుడు వెన్నెముకచేతను, ప్రక్కటెముకలచేతను, రామ్మె

మంతమెరిగి పనితన : పశుయెరిగి పశువును సంపాదించాలి.

ముకచేతను ఒక పేటికను నిర్మించి వానియందు పదిలపరచియున్నాడు. పశువు ఎక్కువ పాటువడుకొంటిని గుండె ఎక్కువపనిచేయునని తలంచవలెను. ఈపని చేయుట మనము వదలినయెడల మనముచేయు చికిత్సలలో చాలపొరపాలులు కలుగును. అట్లు చేయని యెడల పశువు ఆకస్మికముగా చనిపోవుటయు గలుగును.

సైతన్ కోవుతో పరీక్షించుట

గుండె యేసానమువందున్నదియు తెలిసికొనుటకు సైతన్ కోవుఅను ఒక పరికరమున్నది. దీనిని పశువుహృదయసానము నందుంచి దాని కమర్చబడిన గబ్బరుగొట్టముల రెండింటిని రెండు భుజములయంగు జొనిపియుంచి పరీక్షించినచో రెండువిధములగు లబ్ డబ్, లబ్ డబ్ అను శబ్దములు విసబడును. ఈ పనిముట్టు నుపయోగించి హృదయములోని ధ్వనులను తెలిసికొనుటవలన చాలా బాధముండును. పెద్దపేగు సంబంధమైన ధ్వనులను గూడ గుర్తింపవచ్చును.

ఈ పనిముట్టును చాలాజాగ్రత్తగా నుంచవలెను. గాని దానినుపయోగించు ఫలితము త్వరగా మాత్రము చెప్పరాదు. మిక్కిలి అనుభవముగల పశువైద్యుడే ఈ సైతన్ కోవుతో పరీక్షించవలెను గాని తదితరులు పరీక్షించినను బాధములేను. కొందరువైద్యులు ఈ పనిముట్టు చేతిలోనుండి చాలునని డాంబికముతో నటునిటు త్రిప్పుచుండుదురు. ఒక్కొక్కప్పుడు దీనినుపయోగించునపుడు అది వెండ్రుకలకు తగిలిగాని లేక చర్మము యొక్కకదలిక మొదలగునవి వలనగాని ఒకవిధమగు ధ్వనికలుగును. ఆ ధ్వనిని మనము హృదయసంబంధమగు ధ్వనిగ భావింపక మగల మగల అతిజాగ్రత్తగా పరీక్షింపవలెను.

ఈ విధమగు తప్పులే ఊపిరికిత్తుల వలన ధ్వనికలిగినపుడుగాని పేగులయొక్క కదలికచే కలిగిన ధ్వనులవలనగాని వైద్యులు తప్పుత్రోవను పోక జాగ్రత్తగా పరీక్షించు ముండవలెను. ఈ పరీకరము నుపయోగించుటలో అనుభవమున్నయెడల ఇట్టి కష్టములుండవేరవు. ఆ పశువునకు చుట్టుప్రక్కల నిశ్శబ్దముగా నుండవలెను. రోగనిర్ణయము చేయుటకు ముందు ఒకేసారి ఆపరీకరము నుపయోగించి ఫలితము చెప్పటకన్న కొంచెము అగి అగి పరీక్షించిన పిమ్మట రోగనిర్ణయము చేయుటమంచిది.

నా డి

రక్తనాళములలో రక్తము కదలుటయే నాడి లేక ధాతువు కొట్టుకొనుట యందురు. పశువు పడి ఎడమలనుండు త్రింది దవుడలప లోపలిభాగమునను కాలి యొక్క రక్తనాళములదగ్గరను, కాలిచీలముండల వెనుకవైపున వెండ్రుకలుండెడు ఉబ్బెత్తు భాగములోను, తోకమట్ట మొదటిభాగములోను ధాతువును చూడవచ్చును. బొటనవ్రేలుగాక చేతియొక్క నాలుగువ్రేళ్ళచేత శుద్ధరక్తనాళములుండు ఎముకలకు కని అదిను చూచిన ధాతువు స్పష్టముగా కొట్టుకొనుట తెలియును. నాడి మనత్రేలు

నకు తగులుటకు కారణమేమన వృద్ధయశోక మెల్లప్పుడును వికసించుటయు, ముడుచుకొనుటయు జరుగుచుండును.

సుఖముగానుండు గొడవ ఒక నిమిషమునకు 45 నుంచి 60 వరకును ఇంతకు పాచ్చు తగ్గులుండిన ఆ జంతువు అనారోగ్యముగా నున్నదనియు గ్రహించవలెను.

రక్తనాళముల కదలిక

రక్తనాళముల కదలికను డాక్టర్ బరోన్ సాండర్సన్ దొరగారు దుర్బిణీయంత్ర పరీక్షించుచే కనుగొనిన ప్రకారము నాడియొక్క కదలిక ఈదిగువ రీతిగానుండును. వృద్ధయశోకము ముడుచుకొనుటకు ఆరంభింపగానే వృద్ధయ పార్శ్వమునగు పెద్దరక్తనాళమునందుండు రక్తముకదలుటకు ప్రారంభించును. జఠరకభాగము ఆనగా ఆకలి పుట్టించు భాగముకూడ ముడుచుకొనునపుడు రక్తపుపోటు ఆనగా కదలిక వృద్ధయశోకమువద్దనుండు ఒక గుండ్రనితిల్లికి తగులును. జఠరక ముడుచుకొనునపుడు రక్తపు పోటు వృద్ధయమునైపునకు పోవును. ఈప్రతిరక్తపు కదలిక రక్తప్రవాహమునైపునకు నిమిషమునకు 90 అడుగుల వేగమువంతున ప్రవహించును.

నాడియొక్క కదలిక ప్రవచింపబడిన రెండు కదలికలవలన దుర్బిణీయంత్రముపైటి పరీక్షించగా ఈక్రిందివిధముగా నుండునని తెలియుచున్నది. మొదటిరక్తపు కదలిక గుండెకు నిలువుగా పైకిపోవుటచేతను, రెండవది క్రిందికి దిగుటచేతను నాడియొక్క కదలిక కలుగును. ఒకటితరువాతనొకటి నెమ్మదిగా క్రిందికి పైకిని తిరుగుటచేత నాడికూడ నెమ్మదిగాదిగును. ఒకకదలికకు మరియొకకదలికకు మధ్యనుండు విశ్రాంతి సమయమును కనుగొనుట వృద్ధయము ముడుచుకొనుటలనుబట్టి సరిగా కనుగొనవచ్చును. ఎటులన ఒకకదలిక జఠరక ముడుచుకొనునపుడు గలుగు గట్టితనమువలన యేర్పడును. రెండవ కదలిక వృద్ధయమునకు ఎడమపార్శ్వమునందుండు పెద్దరక్తనాళముయొక్క మడత ముడుచుకొనుటచేత దిగువుగలిగియుండును.

కదలికల న్యయంశ్యమి.

ఈరెండుకదలికలు కొన్నికొన్ని విషయములలో ఇతరవిషయములకన్న అవియే న్యయముగా లేటెల్లముగా తమకదలికను తెలియబరచును. ఈవ్యత్యాసములకు కారణము వానివానికి సంబంధించిన శుడతలు చాలవని చేయవలసియుండును. అదియునుగాక వృద్ధయము కదలుటకు కారణము ఆకస్మికముగా రక్తనాళములు ముడుచుకొని నందువలన గలుగు దిగువులేనమైయున్నది.

జఠరక ముడుచుకొనుట ప్రారంభమైనతోడనే నెత్తురుగొట్ట సమదాయమంతయును, ఆ నాళములలోనుండు కదలికయు ఒకేసారిగ అతిత్వరితముగా పాచ్చిపోవును. ఆరంభములో రక్తనాళములు రక్తప్రవాహములకు లోనుగాక సరియగు స్థితిలోనికి

పచ్చును. ఈ కడలికలకు మధ్యనుండు విశ్రాంతి సమయము నాశములలో రక్తము తూర్తిగా ప్రవహించునపుడు ఎక్కువగ నుండును. రక్తప్రవాహపు వడి హెచ్చినపుడు విశ్రాంతిసమయము తగ్గును.

నాడిని తెలిసికొనుట

వ్యాధిని తెలిసికొనుటకును, చికిత్స చేయుటకును ముందుగా నాడిని పరీక్షింప వలయును. ఈనాడి పశువు హృదయము నుండి శరీరమంతటను రక్తము వ్యాపింపజేయు శుద్ధరక్తనాళములలోని రక్తప్రవాహమువలన కలుగుచుండును. ఆరోగ్యస్థితియందు ఈ నాడి దెబ్బలసంఖ్యి పశువువయస్సునబట్టి మారుచుండును.

పశువుయొక్క రోగలక్షణములను వివరించునాడు నాడి కొట్టుకొనుటను గూర్చి బాగుగా పరీక్షింపవలయును. ప్రతిరోగ విషయమున నాడిని, హృదయమును పరీక్షించినయెడల రోగలక్షణములను కనుగొనుటకుగాని, తదుపరి చికిత్స చేయుటకుగాని మిక్కిలి కష్టమగును. అప్పుడప్పుడు నాడియందు కలుగు మార్పులను బట్టి అది ఒకటని వెంటనే తెలింపరాదు. హృదయ పరీక్షయిన తరువాత నాడిని పరీక్షించిన యెడల రోగనిర్ణయము నకు కొంతవరకు పయోగించును.

నాడికొట్టుకొనుటలో వ్యత్యాసములు

చాలారోగములలో నాడికొట్టుకొనుటకు గల భేదములనుబట్టి రోగముయొక్క ముఖ్యలక్షణములను తెలిసికొనవచ్చును. హృదయమునుండి రక్తనాళములలోనికి పోవు రక్తప్రవాహముచే ఈనాడి కొట్టుకొనుట జరుగును. పశువు ఆరోగ్యస్థితి యందున్నపుడు తన హృదయమును ముడుకుకొను నపుడెల్ల నాడి కొట్టుకొనుటయని యిదివరకే చెప్పబడెను. మొట్టమొదట చేసిన హృదయపరీక్షను బట్టి నాడి ఆగి ఆగి కొట్టుకొనుచున్నదో లేక తరచుగా ఆగక కొట్టుకొనుచున్నదో తూర్తిగా అగిపోవు స్థితిలోనికి రానున్నదో తెలిసికొనవచ్చును. నాడి యెక్కువ కొట్టుకొనుటను బట్టి అదియొక రోగలక్షణముగ గ్రహింపరాదు. కారణమేమన కొత్తమనిషి పశువుయొద్దకు వచ్చినపుడుగాని నెమరు వేసినవెంటనేగాని నరములు సరియగుస్థితిలో లేకపోవుటవలనగాని, ఎవరూ మోదలగునవి చేసినప్పుడుగాని నాడి క్రమము తప్పి కొట్టుకొనును.

త్వరగా కొట్టుకొనుట

పశువు సరియగు ఆరోగ్యస్థితియందున్నప్పటికన్న ఎక్కువపర్యాయముల కొట్టుకొనుటయే త్వరగకొట్టుకొనుట యనబడును. మంచి ఆరోగ్యవంతములగు కొన్ని పశువులు మాత్రము వానినాడి మామూలుగా కొట్టవలసిన వేగముకంటె కొంచెము త్వరగ కొట్టుకొనును. జీర్ణమునకు సంబంధించిన అవయవములు అలసియున్నపుడు, పనిచేయుటకు ఎక్కువైనపుడును నాడిత్వరగా కొట్టుకొనును. జ్వరముయొక్క ప్రారంభదశ యందుకూడ నాడి తీవ్రముగా కొట్టుకొనును.

నెమ్మదిగా కొట్టుకొనుట

ఈనాడియొక్క సడకయంతయు పైచెప్పిన త్వరితనాడియొక్క సడకకు వ్యతిరేకము, నాడి నెమ్మదిగా కొట్టుకొనుటయన పశువు ఆరోగ్యస్థితియందున్నపుడు కొట్టుకొను పరిమితికంటె తక్కువగా కొట్టుకొనుట. మొదడు సంబంధముగు రోగమువలనను, రక్తపుప్రవాహ లోపమువలన కలిగిన జబ్బులవలనను నాడి నెమ్మదిగా కొట్టుకొనును.

ఈనాడి విషయములో సామాన్యపు నాడి ఒకసారి కొట్టుకొనుటకు పట్టుకొలము కన్న దీనికిపట్టుకొలము తక్కువైయుండును. కాని సామాన్యపునాడి 45 సార్లు కొట్టుకొనవలసియుండినయెడల త్వరితనాడి 50 సార్లువరకు కొట్టుకొనును. సామాన్యపునాడి నిమిషమునకు 45 పర్యాయములు కొట్టుకొనును. దీనికికొలము మధ్యమధ్య ఆగుటయే.

శ్వాస

ఆరోగ్యవంతుడుగు పశువు గాలిని మెల్లగను దీర్ఘముగను వీల్చుట విడచుట జరుగుచుండును. పశువు ఆయాసముగానుండు సమయమునందును, పనిచేయుచున్న సమయమునందును ఆవలిండుట దగ్గుట మొదలగు గుర్తులు కనబడును. శ్వాసకొంచెము వేడిగానుండును. జ్వరమువచ్చినపుడు అది విడచుగాలియును దానిశీతము వేడిగానుండును. సైలివోపురో చూచినయెడల ఉచ్చాస్య నిశ్వాసములు వీల్చుటలో గలుగు భేదములు తెలియును. శ్వాసవీల్చునపుడు గలుగు శబ్దము తూములోనికి గాలి జొరబడునపుడుండు శబ్దమువలె విసబడును. ఊపిరివదలునపుడు ఇంత శబ్దముండదు. ఊపిరితియునపుడుండు శబ్దము విడచునపుడుండు శబ్దమునకంటె మూడువారుగు రెట్లెక్కువగానుండును.

త్వరగా వీల్చుట

చాలావ్యాధులయందు పశువుగాలిని త్వరగావీల్చును. అట్లువీల్చుటకు రక్తప్రవాహమునుబట్టియు, ప్రవాహ అవశ్యతనుబట్టియు జరుగుదుండును. అతిశయాపరిశ్రమ చేసినపుడు రక్తము త్వరగా ప్రవహించుచు గాన త్వరగా గాలినివీల్చును.

కష్టముగా వీల్చుట

కష్టముగా గాలినివీల్చుకొనుటకూడ వ్యాధియొక్క ముఖ్యలక్షణమే. అదిఅనేక కారణములవలన గలుగుచుండును. ఊపిరితిత్తులయొక్క నాళులకు కారణము ఉచ్చాస్య నిశ్వాసముల నాళుటయే. అట్లు ఆళుటవలన బాధకూడచుండును. శ్వాస మసక విసబడకపోయినంతమాత్రముననే పశువునకు వ్యాధియున్నదని చెప్పుటకష్టము. ఒక్కొక్క వ్యాధిసోకినపుడు పశువు గాలిని అతిత్వరితముగను, మిక్కిలి వేడిగనువీల్చును. గాలిని కష్టముగవీల్చునపుడుగూడ ఒకవిధమైన వ్యాధికి రోగిచిహ్నమని భావింపవచ్చును.

ఊరిముందర చేసిన నా, ఉలవపొట్టు అయినా మరీయొకకొండ దున్నుతాండంటుందివద్దు.

ధ్వనియుతమగు శ్వాస

దీనినే గుర్తించుదురు. ఇది మెదడునందు పుట్టినవ్యాధివలన కలుగును. ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు స్పష్టముగను బలముగను త్వరితముగను యున్నంతవఱకు ఆసాయము పోటనే యుండదు. కాని ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములయొక్క బలము, త్వరితము తగ్గగనే ప్రసగణమై ముఖ్యమైనది హృదయకోశమై యున్నది. ఈసమయములో ఆసాయము కలుగునని గ్రహించవలెను. ఊపిరితిత్తులు జబ్బుగిన్నప్పుడో ఊపిరి చురుకుగను, పిగసముగిన్నప్పుడో మందముగను దీసికొనును. ఆరోగ్యవంతులుగు పశువు ఊపిరి సమశీతోష్ణముగనుండును. రోగిపశువు విషమ కాలి చల్లగనున్నప్పుడో కష్టసాధ్యము. ఊపిరిదీయుట కష్టముగానుండి గుర్తకళ్లము ఊపిరితిత్తులయందు విరివించినయెడల ఊపిరితిత్తులలో శ్లేష్మమున్నదని గ్రహించవలెను.

ఆరోగ్య లక్షణములు

పశువు సుఖస్థితియందుండునపుడు గుంపులో కలిసి మెలసి వలసినపుడు సేత మేయుచు కాలమెరిగి నెమరు వేయుచుండును.

చెవులు చూటిమాటికి ఆడించుచు నిక్కొడుచుచు ఆనందముతో నుండును. ముక్కు చూతి కాంతి నుండి చెమ్మగలిగి యుండును.

కన్నులు నిర్మములగ కాంతిగ నుండును.

చర్మము మృదువుగనుండి రోమముకలు చర్మమువీడ వ్రాలి యుండును.

పశువు ఒకదాని నొకటి నాకికొనుచు కాలాచితముగ పేదనేయును. ఆ పేద మెత్తగానుండును.

మూత్రము ధారాళముగా నొప్పిలేకుండ పోయును.

యజమానియందు ఉత్సాహముగా నున్నప్పుడు ఒక విధముగా ప్రేమదృష్టి చూపించును.

ఏ అవయవమునందును నావులు పంటగాని లేకుండును.

పశువునకు ఆకలికలుగుట, సరిగా వీచుట, బాగుగా పేదనేయుట మొదలగు నవి సక్రమముగా జరుగుచున్నయెడల ఆరోగ్యముగా నున్నదని గ్రహించవలెను.

అనారోగ్య లక్షణములు

కొమ్ములు వెచ్చగను, మూతిని చెమ్మలేక, మూత్రము పశువునకువలె కొంచెము కొంచెము పోయుచు పేడకట్టిగానేసి, మేతనూని మిక్కిలిదాహముగొని, మందవిడిచి దూరముగాపోయి నల్లకప్పువేసి యుండినయెడల అనారోగ్యముగా నున్నదని గ్రహించవలెను. ఇకను శరీరము వెచ్చగను, పొడిగాను, నుట, ఆకలిమందగించుట, మలబద్ధకము నిస్సత్తువ మొదలగు లక్షణములుకూడ పోగియు నును.

ముఖపరీక్ష

ముఖము పశువుశరీరమునకు అద్దమువంటిది. ముఖిలక్షణములను బట్టి శరీరమందలి రుగ్మలక్షణము తెలిసికొనవచ్చును. శ్వాససంబంధముగ వ్యాధుల యందు ముఖము చూచుచు కొని ఆందోళనలను జేయును.

రక్తసంబంధముగ రోగములందు పెదవులు ముఖము వెలవెలబారును.

వారసంబంధముగ రోగములందు ముఖము కాంతి హీనముగా నుండి నుంచి అక్షణములే కలిగియుండును. శరీరము మెరుపుగానుండును.

మాత్రసంబంధముగ రోగములందు ముఖము కాంతి హీనముగా నుండును.

మెదడు సంబంధముగ రోగములందు ముఖము గూఢముగా నుండి నేత్రము లలో దోషముండును.

నేత్రపరీక్ష

పశువు నేత్రములు ఎరుపురంగుగానుండి పునులు కట్టుకుండిన యెవల కాకరోగ మనియు, నేత్రములు పసుపురంగుగ నున్న కామిల రోగమనియు కన్నులువాచి నీరు గారుచున్న వాతరోగమనియు గ్రహించవలెను.

నాలుక పరీక్ష

పశురోగనిదానమునందు నాలుక పరీక్షయవసరము. పశువు నాలుకను బాగా బాగుగా చాచునట్లు చేయవలెను. నుంచి వెలుతురునకు తీసికొనివచ్చి వైద్యుడు ఎదురుగా నిలబడి నాలుక పైభాగమంతయును బాగ్రత్తగా పరీక్షించవలెను. సామాన్యముగా పశువులలో కొన్ని నోరు తెరువేయక నానాచిక్కులు పెట్టును. అట్టి సమయములో బాగ్రత్తకట్టివేసి బలవంతముగా లోని పరీక్షించవలెను. నాలుకయొక్క ఆకారము, పైజా, ప్రక్కభాగములు ఎట్లున్నది తెలిసికొనవలెను. నాలుక మందముగా నున్నదో, పటచగానున్నదో, వ్రేలాడుచున్నదో కనుగొనవలెను. నాలుకయొక్క పైభాగము మెత్తగా, కాంతిగానున్నదా? లేక ఎండియున్నదా? పాచిబట్టి వాసన వేయుచున్నదా? రంగు ఎఱిగిగానున్నది పరీక్షింపవలయును. దీనినిబట్టి ముఖపరీక్ష, దంతపరీక్ష చేయవలెను.

రక్తసంబంధముగ రోగములలో నాలుక ఎరుపురంగుగానుండి పలుచబారి కాఢగానుండును, వాతరోగములలో నాలుక మెదుగా తెలుపుగా ఒకవిధముగ వాసనగానుండును. ఇట్టిసమయములలో దంతములచుట్టు పాచియుండును. అంగిటి ముండు మెరుగును. జీర్ణరోగములందు నాలుకపాచి తెలుపుగా, కొంచెము వాసనగా, మెత్తగా నుండును. మలబద్ధకముగానున్నపుడు నాలుకమీద పాచికట్టును.

పశువులకుమాడ వారి, నీత్ర, కఫము లున్నవని తెలిసికొనుము.

మలపరీక్ష

పశువు శరీరములో ఆహారము జీర్ణమునొంది సారగూఢముగను, కీటకూపముగను ప్రేగులలోనున్నప్పుడు సారభాగము రసాయనములు మున్నగు నాళములద్వారా మృదయమునకు తీసికొని పోబడును. మిగిలిన కీటకభాగము ద్రవ్యశూన్యమై గట్టిపడి పేడ రూపముగ బయటకువచ్చును. ఇట్లు సక్రమముగా రాకపోయిన పశువు పలువిధరొగముల పాలగును.

ప్రతిదినము ఎన్నిసార్లు పశువు పేడవేయుచున్నది, పేడరంగు, వాసన ఎట్లున్నది కనుగొనవలెను. పేడచల్లగా, దుర్బంధముగ జిగటగ నున్న వాతరొగమనియు, గట్టిగా, వేడిగా, మెరుపుగా, వంటలువంటలుగా నున్న కౌరొగమనియు, మిక్కిలి పలుచగ, తొలలగా పేడవేయుకొని కొంతయు నుద్వేషగా నున్న జలుబు రొగమనియు గ్రహించవలెను.

మూత్ర పరీక్ష

మూత్రసింధుములకు సంబంధించిన కొన్నివ్యాధులకు మూత్రపరీక్షచేయు రొగ లక్షణములు కనుగొనుటకు ముఖ్యసాధనము. కాని రొగ నిర్ణయముచేయుటకు పూర్వము ప్రతివైద్యుడూను ఒకగాఢపాత్రలో ఆవ్యాధిగలపశుముమూత్రముపోసి దానిలో ఒకచుక్క మహాద్రావకమును వేసి దీపపుబుడ్డిమీదగాని, స్పిరిట్ ల్యాంపుమీదగాని కాచవలెను. కాచినపిమ్మట మూత్రముమీద ఒకవిధమైన పదార్థము తేరుకొనును. తేరుకొనిన పదార్థముమీద ఆద్రావకపుబ్బువేసినపుడు అది కరుగనియెడల పశువునకు శుక్లవర్ణమున్నదని తెలిసికొనవలెను. అది విరిగిపోయెడల జబ్బులేదని గ్రహించవలెను.

ఒకగాఢులో మహాద్రావకపుబ్బు ఒకటిగాని రెండుగాని నేసితరువాత కొంచెము మూత్రమును గానులోపలిభాగపు ప్రక్కన అంటుకొని జారునట్లుపోయవలెను. ఆ మహాద్రావకమును ఈ మూత్రము కలసినచోట ఒకవిధముగు తెలుపుపదార్థము వలయా కారముగా నేర్పడును. ఈపదార్థముయొక్క ఘనపరిమాణము ఆమూత్రములో శుక్రమే గాక తదితరపదార్థములుకూడ కలసియుండును. పరిశీలించుటకు రూఢిగా తెలుపును. అదియే శ్రేష్ఠము.

రంగునుబట్టి వ్యాధులు నిర్ణయించుట

సామాన్య మూత్రస్వభావము లేక ఎరుపురంగుగగాని, పిలిరంగుగగాని, యుండును. ఒక్కొక్కపుడు ముదురు ఎరుపురంగుగానుండును. పలుపురంగుగానున్నచో వ్యాధి ఎక్కువగా నున్నదనియు, పలుచగానుండి కొంచెము తెలుపుగానున్న వాతరొగమనియు, పసుపుపచ్చగానుండి కొంచెము తెలుపుగానున్న వాతరొగమనియు, పసుపుపచ్చగానుండి ఎక్కువవేడిగానున్న జ్వరమున్నదనియు, మాంసము కడిగినదిరవలెనున్న మూత్రము వెంట రక్తము పోవుచున్నదనియు గ్రహించవలెను. మూత్రము పోయునపుడు భూమి మీద నురుగు బాగుగాకట్టును. వివ్యాధియు లేని పశువు మూత్రము తెలుపురంగుగానుండి అంతవేడియుండదు.

భేషజకల్పము

పదునొకండవ భాగము

ఓషధీర్నా మరూపాభ్యాం జానతే హ్యజపా వనే
అవిపాశ్చైవ గోపాశ్చ యే చాన్యే వనవాసిनః.

అరణ్యములందు మేకలను గొట్టెలను ఆనులను మేఘవారును, వనములందు
నివసించు వారును, ఓషధుల యొక్క పేర్లను, వాటియొక్కావములను తెలిసికొని
యుందురు.

ననామజ్ఞానమాత్రేణ రూపజ్ఞానేనవాపునః
ఓషధీనాం పరాం ప్రాప్తి కశ్చిద్వేదితు మర్హతి॥

జాతుములను, రూపములను తెలిసికొనినంత మాత్రమున ఓషధులయొక్క
సంపూర్ణజాపము నెవడును పొందజాలడు.

యోగ విన్నామరూపజ్ఞస్తా సాంతత్వ విదుర్యతే
కింపునర్యో విజానీయా దోషధీః సర్వథా భివక్తః॥

జాతుములను రూపములను తెలిసికొని ప్రయోగించు విధమును తెలిసికొనిన
వాడు ఓషధులయొక్క తత్వములను తెలిసినవాడని చెప్పబడును.

యోగమాసాం యో విద్యాద్దేశ కాలోపసాదితమ్
పురుషం పురుషం వీక్ష్య సవిజ్ఞేయో భివక్తమః॥

ఏ వైద్యుడు ఓషధులను సర్వవిధముల తెలిసికొనునో వాడు ఓషధులయొక్క
తత్వమును తెలిసిన వాడని వేరుగ చెప్పవలయునా? ఎవడు ప్రతిమానపురి పరీక్షించి
జీవకాలముల ననుసరించి ఓషధులయొక్క ప్రయోగమును తెలిసికొనునో వాడు భిషగ్వ
రుడుగ నుండును.

యథావిషం యథాశస్త్రం యథాగ్ని రశనిర్యదా
తథౌషధమ విజ్ఞాతం విజాతమమృతం యథా॥

తెలిసికొనకుండ ప్రయోగింపబడిన ఔషధము విషమువలెను శస్త్రమువలెను అగ్నివలెను పిడుగువలెనుండును. తెలిసికొని ప్రయోగింపబడిన ఔషధము అమృతము వలెనుండును.

ఔషధం హ్యనభిజ్ఞాతం నామరూప గుణైస్త్రిభిః
విజాతమపి దుర్యుక్తమనర్థయోప పద్యతే॥

నామరూప గుణములు ఈ మూడింటితోడను తెలిసికొనబడని ఔషధమున, తెలిసికొనియు సరిగా ప్రయోగింప బడని ఔషధము హానికలిగించును.

యోగాదపి విషం తీక్ష్ణముత్తమం భేషజం భవత్
భేషజం చాపి దుర్యుక్తం తీక్ష్ణం సంపద్యతే విషమ్॥

తీక్ష్ణమైన విషముగూడ సరిగా ప్రయోగింపబడినచో శ్రేష్ఠమైన ఔషధముగను, ఈ తీక్షణమైన ఔషధముగూడ సరిగా ప్రయోగింపబడనిచో తీక్ష్ణమైన విషముగనగును.

తస్మాన్న భిషజాయుక్తం యుక్తిబాహ్యే నభేష్యజమ్
ధీమతా కించితాధేయం జీవితారోగ్య కాఙ్గిణా॥

అందుచేత జీవితమును ఆరోగ్యమును కోరుపట్టి బుద్ధిమంతుడు యుక్తితెలియని వైద్యునిచే ప్రయోగింపబడిన ఔషధము కొలదిగాకూడ గ్రహింపరాదు.

“చరక సంహిత ”

సర్వాణ్యేవ చాభిన వాన్యన్యత్రమధు ఘృత గుడ విప్పలీ
విడంజ్జేభ్యః తేషాను సమృత్తావలిక్రాంతవత్సరాణా దదీతేలి॥

తేనె బెల్లము పిప్పలివాయు విడంగిములు వీటికివిడిచి మిగిలిన వన్నియోషధులను నూతనములగువాటినే యుపయోగించినచో బలముగలవగును. తేనె మున్నగునవి చాలా పాతవియయినచో మిక్కిలి బలముగలవగును. అంతిపాతవి దొరకనిచో నొక సంవత్సరము బూర్వపువైసను తీయవచ్చును. కాని ఒకసంవత్సరమునకు లోపుగా తీసినవి పనికిరావు. అనగా బలములేని వగుననిభావము.

“సర్వావయవసాధ్యేషు పలాశ లవణాదిషు
వ్యవస్థితో న కాలోస్తి తత్ర సర్వవిధీయతే”॥

దుక్కుపెద్దనకు బలకరమగు పదార్థములు పెట్టుము.

వేళ్ళు మొదలగు సర్వావయవములను ఉపయోగించు నోళ్ళు, అకులు, అవణములు మొదలగునవియును నియమితకౌలములేమిండ సర్వకౌలములయందును దీక్షితమయ్యెడివి.

“విగ్రహేనా పరామృష్ట మవివన్నం రసాదిభిః

నవం ద్రవ్యం పురాణం వా గ్రాహ్యమేవ వినిర్ధితే”

దుర్గంధములేవియు, రసాదులచే విపత్తును పొందినవియు, నగు ద్రవ్యములు కొత్తవిగానున్నను పాతవిగానున్నను గ్రహింపవచ్చును.

“ధూమవర్షానీలకేదైః సర్వర్షవనభిద్రుతే

గ్రాహ్యత్వా గృహే న్య స్నేద్విధి నౌషధసంగ్రహమ్”

పొగ, వర్షము, గాలి, లేమి, ఇవి యేయునుపుకగును సోకకుండ గృహము నందు ఔషధసంగ్రహములను యథావిధిగాజేసి యుంచవలెను.

ప్లోతమృద్భిర్జలశక్త్యువిన్యస్త భేషజమ్

ప్రశస్తాయా దిశి శుచౌ భేషజాగారమివ్యతే”

వస్త్రఖండములు, మట్టిపాతములు, పలకలు, కొమ్మలు, వీరియందుగలచుండిన మందులను నీరు లేమి సోకకుండ పరిశుభ్రముగాను చి గూర్చు లేక పుత్తగదిపట్కులందుంచినచో శ్రేష్ఠతనొందునవిగా నుండును. (‘‘మస్త్రత సహిత’’)

ఉర్ధ్వ మాచ్ఛాదితే దేశే వస్త్రాద్విప్రవృత్తేతథా

గృహేనా నిర్జనే పూతే భేషజం కారయే ద్రుధః”

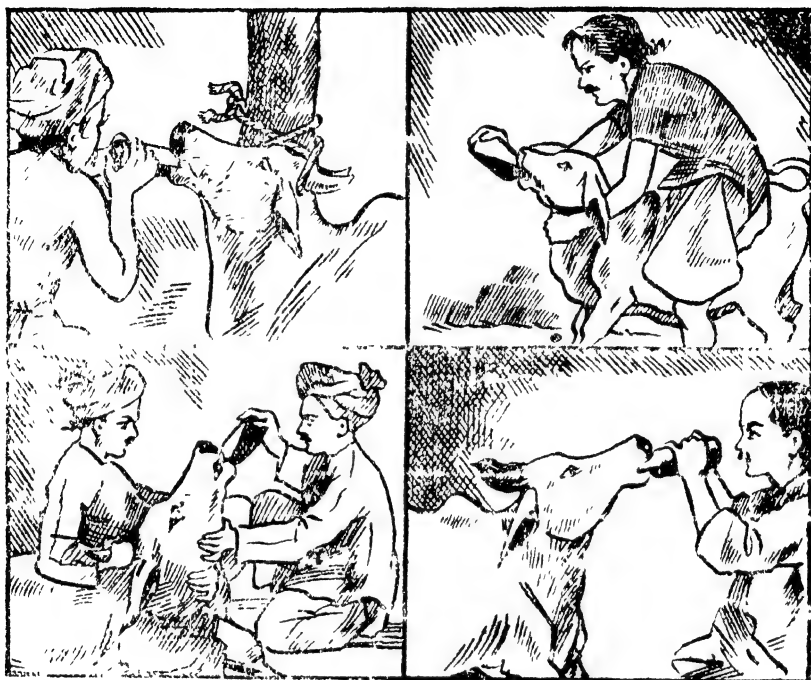
ఉర్ధ్వభాగమున నాలుగు పార్శ్వములయందు వస్త్రాదులచే కప్పబడియుండెడి ప్రదేశమునగాని, పవిత్రగృహమునగాని, జనసమూహములేని గృహమునగాని ఔషధములు చేయవలెను.

ఉర్ధ్వముఖై శ్శిలాపుత్రైశ్శిలాయా మర్దయేత్సదా

తదాహి ద్విగుణం వీర్యం స్యాదీశానముఖో యది”

ఔషధములు నూరు రాతిని ఉర్ధ్వముఖమున నుండునొక, ఈశాన్యముఖమున గూర్చుండి ఔషధమును ఖల్వమున మర్దించినదానికి ద్విగుణవీర్యము గలుగును.

“అనుపానమంజరి”

ఔషధములు త్రాగించు విధానము

ఔషధములు త్రాగించునపుడు పశువుయొక్క తలను మోచియుకొని నోరుతెరిచి ఒక్కొక్క గొట్టమువంతున గాని ఆ గొట్టము వంతునగాని త్రాగించవలెను. మందులు పోయునపుడు జాగ్రత్తగా పశువునోరుతెరిచి నాలుక నొక్కిపెట్టి యుక్తిగా పోయవలెను. పశువుయొక్కతలను, సుంద్రుపోయుటకు వీలుగ నుండునట్లు మెత్తిపట్టి పశువు అట్టునిటు తూటవండునట్లు చూచి మందుత్రాగించవలెను. కొన్ని పశువులు అల్లరిచేయుచు, అరచుచు క్రిందపడును. అట్లు పడుటవలన పశువునకు అపాయము కలుగుటయేగాక అవారసారమునకు దవుడలను దెబ్బలు తిగులును. కాబట్టి మందులు త్రాగించునపుడు జాగ్రత్తగా పశువును చూచునుండువలెను. దగునట్లు పశువు కినుకొనేది పట్టుచుచు దగ నిచ్చినతరువాత మందు నోటిలో పోయవలెను. వ్యాధిగల పశువునకు ఒకేసారి ఆహార ముండునట్లు పెట్టరాదు. కొంచెముకొంచెముగా పెట్టవలెను. ద్రవరూపముగల మందులు గల నీసాలను (Bottles of Liquid medicines) డెలివరీ మచిసి త్రాగించవలెను. పాత్ర అడుగుభాగమున ముడ్డియున్నచో దానిలో కొంచెము నీరుపోసి త్రాగించవచ్చును. దీర్ఘ (Colic) వ్యాధులకు తల్చి ఆంస్కరిక వ్యాధులకు ఎక్కువగా మందులను

కండి పొదుగుగల పశువు అంత మంచిదికాదు.

వాడరాదు. అట్లు వాడినయెడల పశువునకు ప్రాణాపాయము కలుగును. పశువు మిక్కిలి బలహీనముగా నున్నయెడల ఆహారము తినుటకుగాని త్రాగుటకుగాని లేవదీయరాదు. అది లేవలేదను యుద్దేశముతో శరీరముపై దెబ్బలు కొట్టరాదు. త్రాళ్ళతో నటునిటులాగ రాదు. బలవంతముగా నటునిటు ప్రోయరాదు. పరుండనిచ్చియే నెమ్మదిగా ఆహారము పెట్టవలెను. అన్నివ్యాధులయందును ముఖ్యముగ తీవ్రదశ (Predominating stage) యందున్నపుడు కఠిన పదార్థములను మాత్రము వాడరాదు.

ఇంతియేగాకుండ మందులు శరీరములోనికిపోయి త్వరగ జీర్ణము కావలెననిఁ ద్రవరూపముగ మంగు (Liquid of medicines) అను పోయవలెను. మందు వృధాగా పోకుండునట్లు చేయుటకును నెమ్మది నెమ్మదిగ కొంచెముకొంచెముగా వెదురుగొట్టము అతో పెట్టవలెను.

వెదురుగొట్టములు ఉపయోగించుట

సామాన్యముగా పల్లెటూళ్ళలోని కైతులు వెదురు గొట్టములతోగాని ఇత్తడి గొట్టములతోగాని మందులు పోయుదురు. ఈ గొట్టములు నునువుగ వెడల్పుగ అంతి పొడవు లేకుండునట్లుగ తయారు చేయించి వాడుట మంచిది. గొట్టములు గరుకుగ చివరభాగము నూది మొనవలెనున్నచో పశువు అంగిటికి నాలుకకు గ్రుచ్చుకొని గాయములు (Wounds) పడును. కాబట్టి గొట్టములు నునువుగనుండి చివరభాగము వెడల్పుగ నుండుటమంచిది.

గొట్టములను వాడునపుడు చూపల పురుగులు, శేళ్ళు, బూజు పువ్వురాలు లేకుండ చూచి మందులుపయోగించవలెను.

సీసాలను ఉపయోగించుట

గొట్టములకంటె సీసాలతో పోయుటకూడ మంచిపద్ధతియైయున్నది. ఇట్లు పోయుటవలన పశువునోటిభాగమునకు అపాయములు రావు. సీసాను నోటిలోనుంచి పోయినపుడు అది బ్రద్దలుకాకుండ చూడవలెను. తలను మెడకు సమానముగ ఎత్తి పెట్టవలెను. మందులనువాడు సీసాలు కొంచెము పొడవుగ నుండవలెను. మందులను త్రాగించునపుడు ఆకాగ్రతగానుండిన యెడల అనేకవిధములగు ప్రమాదములు సంభవించును.

సాంక్రామిక వ్యాధులలో మందులు త్రాగించుట

(Administration of medicines in contagious diseases)

వెద్దరోగము, కుర్రము, గాలికుంటు మున్నగు వ్యాధులలో అవుసరమున్నప్పుడే మందులనియవలెనుగాని అనవసరముగా నెల్లవేళలనీయరాదు. అంటువ్యాధులుగల పశువు

అంటురోగముగల పశువును దూరముగా నుండుము.

అట వాడు గొట్టములు, నీసాలు, తదితరస్థానములు ప్రత్యేకముగా నుండవలెను. అప్పు డప్పుడు వగరుగిటిలో పనిముట్లను కడుగుచుండవలెను. వైద్యుడు చెప్పినరీతిగా పథ్యా పథ్యములు చేయించుచుండవలెను. అప్పుడతడు మున్నపుడు ముక్కురంధ్రములవ్వారా మందుల నుపయోగించవచ్చును.

తత్వములనుబట్టి మందులు వాడుట

(Administration of medicines according to constitution)

కొన్ని పశువులు ఆశ్చర్యకరమగుగుణములు కలిగియుండును. కొన్ని పశువులు ముగ్ధములగుటచే జీవులుచేసికొనును. మఱికొన్ని అట్లుగాక మందులను సరిగా జీర్ణముచేసికొనక పరియైనపులితినికలుగ నీయవు. కాబట్టి దుష్కృష్ణములను అటు వినియించునపుడతడు ఆపశువు యొక్క తత్వమునుబట్టి వానిస్థితియు కనబడును. దీనినే పశువుయొక్క గుణతత్వములందురు. ఒక్కొక్కప్పుడు పొప్ప (Blisters) మందులు వాడినప్పుడు అతిగా పనిచేసి కొంచెము నష్టము కలిగించును. కొన్ని పశువులకు విషపుములు పెట్టినను జీవులు శనికొని ఎట్టిచూకీ పాలుగావు.

పశువుయొక్క వయస్సునుబట్టి మోతాదులు వాడుట

(Dosage according to age)

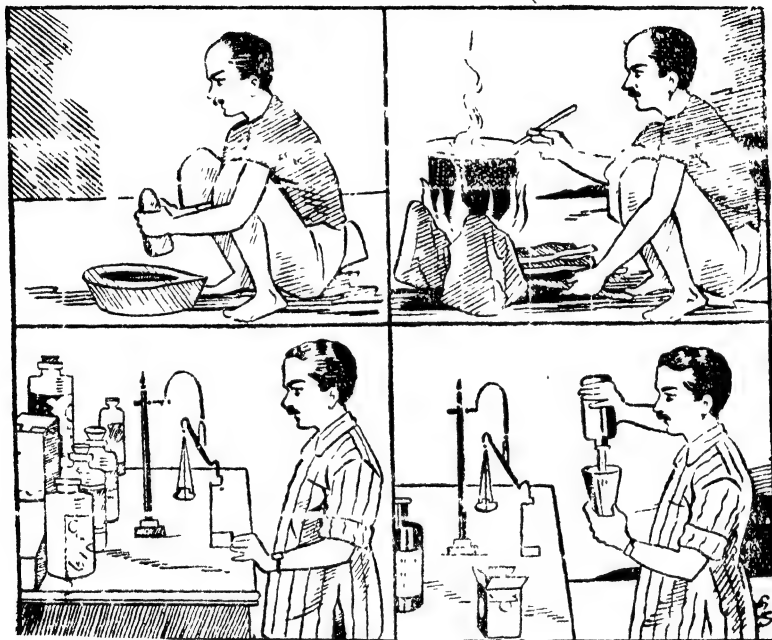
కొందరు వైద్యులు మందులను మహారుగి తూచుకొండగనే వాడుదురు. ఇది చాల పొరపాటు. మోతాదు ఎక్కువపడివచ్చును. లేక తక్కువపడివచ్చును. కాబట్టి తగుభాగ్రతపహించి సరిగానూచి మోతాదులను వాడుట మంచిది. పెద్ద పశువులకంటె చిన్న పశువుల విషయమై చాల భాగ్రతగా వాడవలెను. విషపుములను మాత్రము అతిభాగ్రతగా వాడవలెను. బలముగల పశువులకు మోతాదు నెక్కువ రీయుటవలసదు.

మోతాదుల నిర్ణయము

మనుష్యులకు వాడు మోతాదులకంటె పశువులకు నెక్కువగా నీయవలెను. మనము నోటిద్వారా పోషినందు ఒక మార్గముమంచి మరి యొక మార్గమునకు పోవుచు చాల ఆలస్యముగా నాలవపట్టులోనికి చేరును. కాబట్టి అవిధముగా వాడవలసిన మందులు చాల ఆలస్యముగ పనిచేయును. అదియునుగాక ఈమందు నాలుగవత్తిలోనికి పోయి పనిచేయవచ్చుటచే ఆప్రాంతములందుండు జీర్ణముగాని పదార్థములతోయు ఆమందు చేరు బోవుపని ఆడ్డిగించుచుండును. అందుచేతగూడ నోటిద్వారా వాడినమందులు వ్యాధిని చాల ఆలస్యముగ శాంతింపజేయును.

పశువులయందు మానవులకంటె మునుపదనము తక్కువగ నుండునుగానె పెద్ద పెద్ద మోతాదులుగా విశేషముల మందుల (Purgatives) నీయవలెను. అట్లు యిచ్చిన

యెడల అది మందమతిగ నుండుటచేత భగించుకొన గలిగియుండును. మోతాదుల హెచ్చుతగ్గులనుబట్టి మందులు పనిచేయును. భేది ఉప్పు కొంచెముకొంచెముగా యిచ్చిన యెడల విశేషము గలిగిరాకాదు. ఈయనలసిన మోతాదుకంటె తక్కువ యిచ్చినయెడల దానివలన నేమియు ఫలితము కనబడదు. అప్పుడు వైద్యుడు గ్రహించి మరల మందు యిచ్చునపుడైనను తగిన మోతాదు నిచ్చునెడల ఫలితము కలుగును.

దౌషధనిర్ణయము చేయుటకు సాధనములు

ఏవ్యాధి కీమందులనువలెనో నిర్ణయించుటయే దౌషధనిర్ణయము (Prescription) అనబడును. పశువైద్యులందరును తమయొక్క నోకపుస్తకము నుంచుకొని దానిలో తాము యేయే పశువునకు యేయేసమయమునందు ఏవ్యాధికి ఎంత మోతాదు నిచ్చినది, లేనిది విడివిడిగ వ్రాసుకొనుచుండవలెను. శస్త్రము చేసినప్పుడు యేరిగి చేసినది, యేమందులు వాడినది వ్రాసికొనవలెను. దివమునను వారమునను సంవత్సరమునను యేయేవ్యాధులలో యెట్టి చికిత్సలు చేసినది ఎన్నిచచ్చినవి మున్నగు విషయములు ప్రత్యేకముగా ఒక టుక్కుమీద వ్రాసియుంచవలెను. ఇతర గ్రామములకు వెళ్ళినపుడు ఒక ప్రత్యేక టుక్కు యుంచుకొనవలెను. వైవిషయములన్నియు వ్రాసికొనినయెడల తా నేమైన మందులు

నూతికౌవాతముగల పశువునకు వెంటనే చికిత్స చేయుము.

వాడుటలోగాని లేక మందులు యిచ్చుటలోగాని తప్పుచేసినయెడల దిడుకొనుటకు వీలుండును. రోగనిర్ణయము చేయుటయే దుర్లభము. అటు చేసినప్పటికి ఆ రోగము నకు యేవిధమగుమందు వాడవలెనో జాగ్రత్తగా పరిశీలింపవలయును.

భౌషధములను కలుపుట

భౌషధములను ఉపయోగించునపుడు జాగ్రత్తగా పరిశీలించి సరియైన మోతాదు (Dose) తీసికొని కలిపి పశువున కీయవలెను. లేనియెడల నష్టము హానియు కలుగును. రోగనిర్ణయము స్పష్టమగు గ్రహించినతరువాత అచికిత్స చేయవలసిన విధానము బాగుగా అర్థమైనయెడల ఎప్పుడను మందులను కలుపవలసిన అవసర ముండదు. ఒక్కొక్కపుడు వైద్యుడు తాను అనేకమందులను కలిపియిచ్చినచో వ్యాధిమదురుగని కలంచి అట్లు కలిపి యిచ్చును. డాటునరిచేయును. కొని దానివలన లాభము కలుగకపోవుటయేగాక నష్టము కలుగుటయో హాని కలుగుటయో సంభవించును. కావున మందులను ఇచ్చుట యందు అనుభవముండవలెను. ఇట్టి మందులను కలుపుటకు కొంతవరకైనను జ్ఞానము యుండవలెను.

ఘనపదార్థములను వాడుట

మందులను ఉపయోగించువిషయములలో బాగుగా తెలిసికొనియుండి అనుభవము కూడ కొంతవరకు సంపాదించియుండవలెను. ద్రవపదార్థములుగాక ఘనపదార్థములువాడు నపుడు మాత్రల గూఢముల వాడుటకుండునట్లు మందు వాడుటకు పూర్వము పశువులోపలి భాగమున నున్న తక్కువపదార్థమంతయు వెడలగొట్టి తరువాత మందు నుపయోగింపవలెను. అనగా విశేషములను మందీయవలెను. ఇదివరకువలెగాక ఇప్పుడిప్పుడే నూతనరకముల మాత్రలు, టూనిక్స్ (Tonics) వచ్చుచున్నవి. ఇవి పశువుమ్రొంగుటకు వీలగు పరిమాణము కలిగి వానిపైన ఒకవిధమగు పదార్థముచే కప్పబడియుండును. ఘన పదార్థములను మెత్తగా నూరియో, లేక నీటిలో నానజేసియో, భౌషధములలో కలిపి వాడుట మంచిది.

రసములు (Tastes)

తీసి, పులుపు, ఉప్పు, చేదు, కారము, వగరు అని షడ్రసములు. తీసి, పులుపు, ఉప్పు వాతతత్త్వమునకును; చేదు, వగరు కారము క్లేష్మతత్త్వమునకును చైరద్భ్యమును కల్పించును. వగరు, చేదు, తీసి రసములు పిత్తవ్యాధుల కమింపజేయును. ఉప్పు, పులుపు, కారము పిత్తరసము ఎక్కువగా నూరునటుల జేయును.

తీసి (Sweet) పుండ్లమును పృథ్విపరచును. పాల నెక్కువజేయును. కన్నులకు చలువజేయును. క్లేష్మమును నెక్కువగా బుట్టించును. దీనినే మధురరసము లేక స్వాదురసమందురు.

పులుపు (Sour) దీనినే అమృతమందురు. ఉష్ణమును గలుగజేయును. వాతకోగముల పోగొట్టును. మలబద్ధమును హరింపజేయును. జీర్ణకృత్తిని కలిగించును.

ఉప్పు (Salt) దీనినే అవణరసమందురు. ఎముకలకు బలము కలిగించును. పిత్తశ్లేష్మముల హరింపజేయును. విరేచనము గావించును. త్రిమిని చంపును.

కారము (Pungent) దీనినే కటురసమందురు. ఇది ఉష్ణకారిగా నుండును. రక్తకోగములను హరింపజేయును. పాలను కల్గించును. జ్వరాన్ని కలిగించును. దీనినే ఉష్ణరసమందురు.

చేదు (Bitter) దీనినే తిక్తరసమందురు. రక్తకోగముల తొలగించును. విషపురుగులకొట్టకు పనిచేయును.

వగరు (Astringent) దీనినే కషాయరసమందురు. ఇది గాయములను మాన్పును. విరేచనముల కట్టించును. చర్మము మృదువుగా నుండునటుల జేయును.

బోషధములు చేయుట

(Preparation of medicines)

వ్యాధికి తగినందును రయ్యారుచేసి అవసరముగ నెడల కొన్ని వసమూలికలను దానితో కలిపి ఒక మందుగా చేయుదానికి బోషధము (Medicine) అనికేరు. ఇది అనుభవముమీదనే చేయవలెను. వైద్యుడు మందులను చేయుటలో కూడ జాగ్రత్త పడించి యుండవలెను గాని వాటిని ఉపయోగించునపుడు అతి జాగ్రత్తతో నుండవలెను. బోషధములు చేయుటలో పూర్వపద్ధతికి ఇప్పటిపద్ధతికి చాల వ్యత్యాసముగలదు. పూర్వమువలె యేమూలికల నుండియో లేక యే యితర పదార్థములనుండియో మనము స్వయముగ మందును తయారు చేసికొన నవునరములేదు. రసాయన శాస్త్రజ్ఞులే మనకు మందులలో నుండు మురికిని తీసివేసి వాటిని సరియగు స్థితికి తెచ్చిపెట్టుచున్నారు. కాని పశువైద్యులు అవసరమునకు మందు ఒక్కసారిగ మందులను తయారు చేసికొనవచ్చును. అట్లు చేసినయెడల ఆకస్మికముగ వచ్చు వ్యాధులకు కాలయాపన చేయక త్వరత్వరగ చేయుటకు వీలుగనందును. ఆకుపసరలను ఒకపూటకంటె నిలబ యుంచరాదు. అట్లుంచిన యెడల పశువులకు మరియొక క్రొత్తవ్యాధి కలుగవచ్చును.

లేపనము చేయుట

(Application to the skin)

బోషధములను కలిపి వ్యాధిగల ప్రదేశములందు ఉపయోగించుదానికి లేపనము అందురు. కొన్నిమందులను అముదముతోగాని, వ్యామలనుతోగాని, వెన్నతోగాని కలిపి పశువుయొక్క అస్వస్థభాగమునకు ఇంకునటుల రుద్దవలెను. ఇంకను వానలను

లేజీకటిగల పశువును చీకటిలో నుంచుము.

తగింతుటకువాడ ఈ లేపనము బాగుగా పనిచేయును. లేపనము తోగముల సరింప చేయును. ఎక్కువగా లేపనము చేసినచో శరీరకాంతిని జెరచును.

క్షౌరకర్మ

(Application of caustics)

పుండును గావించు మందులను రాచుటకే క్షౌరకర్మ లేక పాష్కమందులు వేయుట యందురు. కంతులను కొయుట కంటే క్షౌరావధములను వాడుటే ప్రాశస్త్యముగ నెంచుదురు. జిల్లేడు, చిత్రమాలము, అవాలు మున్నగువానిని ఉపయోగించుదురు. ఇంతియే గావండ ఈ క్షత్రలేటి దంటునునీ, పరిగడ్డినునీ, మున్నగువాటిని క్షౌరావధములుగా తయారుచేసి లోపలికివూడ వాడవచ్చును,

సీసాలపైన చీట్లు

(Lables upon bottles)

మందుండు ప్రతి సీసాపైనను ఆమందుయొక్క పేరును ఆచిత్రాన్నియముపేరును వరుసనెంబరును ఒక చీటిమీద వ్రాసి అతికించవలెను. ఏదైన విషపుమందు (Poisonal medicine) ఉన్నయెడల ఆసీసాకు ప్రత్యేకముగా ఒకరంగుకాగితము మీద దానిపేరు వ్రాసి అతికించవలెను. కొంచెము విషసంబంధమైనట్టియు ఘాటయినట్టియు మందులను పశువు యజమానునికి వాడుట కీచిప్పిపుడు ఇవ్వవలసిన మోతాదులకంటే ఎక్కువ వాడినయెడల అపాయము (Danger) కలుగునని చీటివ్రాసి దానిమీద అతికించి యజమానునికిగూడ నొక్కిచెప్పవలెను. వివిధములగు తైలములు, ద్రావకములు, చూర్ణములు, కషాయములు యున్న సీసాలకు వివిధరంగుల చీటిలు అంటించిన యెడల వైద్యులు తొందరపనులమీద నున్నపుడుగూడ పారబాటు పడుటకు అవసరమండదు. విషసంబంధమగు మందుల నన్నిటిని యితరమందులతో కలిపియుంచక ప్రత్యేకభాగములందుంచవలెను.

పనిముట్లను శుభ్రముగా నుంచుట

సీసాలనుండు బీరువాలను వారముదినముల కొకసారి పరిశుభ్రము చేయుతుండవలెను. బీరువాలకుండు అద్దములను శుభ్రముగా తుడుచుచుండవలెను. రంధ్రములుపడిన సీసాలను తీసివేయవలెను. ప్రతిదినము నుపయోగించుమందులను, పనిముట్లను ప్రత్యేకముగా ఒకబీరువాలలో నుంచవలెను. శస్త్రము చేయు పనిముట్లను కొలతగ్లాసులను ఉపయోగానంతరము పరిశుభ్రముగా కడిగి తురల నుపయోగించుటకు సిద్ధపరచుకొనవలెను.

మందు పోయునప్పుడు దగ్గకుండ చేయుము.

లేహ్యములు (Electuary)

పశువునాలుకతో నాకించి చప్పరింపజేసి తినిపించు వానికి లేహ్యములందును. కొడవ ద్రవ్యములను మంచిబెల్లము, కలుబెల్లము, లేనె మున్నగు మధురద్రవ్యములతో తేర్చి చప్పరింపజేయ దగినవిగ తయారుచేయబడు ఔషధములకు లేహ్యములు (Electuary) అందురు. పీటిలో కొంచెము పలుచగ తయారుచేయబడు ఔషధములు కూడ గలవు. లేహ్యములను జేయుటకు ఔషధచూర్ణము, బెల్లము, ద్రవము, లేనె, ఇతర ద్రవ్యములు కావలసియుండును. ఇంకను ఇందులో వేయబడు చూర్ణములు (Powders) అన్నియు వస్త్రగారితములుగానే యుండవలెను.

లేహ్యములను తయారుచేయుటకు జిగురు వచ్చునట్లు తయారుచేయబడిన పాక మవసరము. లేహ్యములను జేయుట యందుగాని, యెయితరఔషధములను జేయుట యందుగాని పనిచేయు వైద్యుడు పనివారులను వివిధమైన చర్మరోగములు లేని వారు గను, చేతులు పరిశుభ్రముగ కడుగుకొనిన వారుగను నుండవలెను.

వెంటవెంటనే మందులువాడుట (Repeated doses)

ఔషధములు వాడినయెడల అవి చేయుపని మంచి ఫలితముతో కూడుకొని యుండును. కొన్నిమందులను ఒకసారికంటె మరియొకసారి ఎక్కువ యిచ్చినయెడల వానివలన లాభమేమియు కలుగదుగాని పశువుమాత్రము ఓర్పు పొందును. పాపాణము అను విషపుమందును తక్కువయేగవారుని కొద్ది కొద్దిగ వాడినను కొంతకాలమువరకు తేలికపడునునట్లు కన్పట్టదు. కాని కొంతకాలమునకు ఆకస్మికముగా ప్రమాదము సంభవించును. అప్పుడు మరల జాగ్రత్తగా పశువును బరిశీలించి తగిన విరుగుడుమందులను వాడినయెడల దానిని ఆపాయపెరినుండి కాపాడవచ్చును.

తూనికలు, కొలతలు

(Weights & Measures)

కొడవములు తూచుటయందు ఐహు ఖండితములుగా నుండవలెను. పశువులకు రెండునుంచి 3 కొన్సులకంటె నెక్కువగ తూచుట యెన్నడును సామాన్యముగ దట సించదు. కొన్ని విషయములలో ద్రామువరకు మాత్రము తూచుటయు మరికొన్ని విషయములలో గ్రామునవరకు మాత్రము తూచుటయు తటస్థించుచున్నది. ఈ తూనికకొరకై ప్రత్యేక త్రానులుండును.

కాకిగొట్టు పడినపుడు పీటిలో నుంచునము.

జౌషధములు కొలుచుట లేకయైవచ్చుచే నని కష్టము వాటివల దీనియందును జాగ్రత్తయు సలవాటును యుండవలయును. ఈ కొలతలు గుర్తుపెట్టుటకు గాజుగాములు అమృతబడును. ఆ గాముల కిరువైపుల కొన్ని గుర్తులు వేసియుండును. కొలతగ్లాసుకు ఎడమచేతియొక్క బొటనవ్రేలుసవను, పిమ్మటి రెండువ్రేళ్ళకును మధ్యగా బట్టుకొని కంటితో సమానమైన యెత్తునకు దీసికొని రావలెను. ఏ సీసాలలోనండి మందును పోయ వలెనో ఆ సీసాను వడిచేతితో పట్టుకొని దానియొక్క మూతను ఎడమచేతి చిన్ని వ్రేలుతో బట్టుకొని యుండవలెను. ఈ మూత విప్రకాంతము బట్టుకొనుటకై కొంతవరకు సలవాటు కొవలయును. కాబట్టి అట్లు జేయుటలో భారవిడిచి దానిని పగులగొట్టు అపాయమునుండి తొలగుటపగాను కొలుచునపుడు దానిని విడిగా నుగ్గురుట యుత్త మము.

జౌషధము లిచ్చు వేళలు

(Times of Administration of medicines)

వైద్యుడిచ్చినమందులను యజమాని చాల జాగ్రత్తగానుంచి ప్రతిదినము నిర్ణయ కొలకనునకు పశువును బలవంతము చేయక సాధ్యమైనంతవరకు అది యిష్టముతో గ్రహిం చునట్లు చేయవలెను. కొన్నికొన్ని మందులు పశువులకు ఉపయోగమునకు, కొన్నిటికి మేత మేసినతరువాతను, మరికొన్నిటికి మేతమేయునపుడును, మరికొన్నిటికి ఎల్లవేళల ఈయ వలసి యుండును.

ద్రావకములను కలుపుట

చిన్నదూడలకు ద్రావకములు కలిపి వాడవలసి వచ్చినపుడు కొన్ని షరతులకు వంటి తీసిపదార్థములు కలిపి యిచ్చినయెడల అది ప్రీతితో త్రాగును. కర్పూరతైలము మొదలగు వెగటువస్తువులు వాడవలసి వచ్చినపుడు పాలు మున్నగువానిలో కలి త్రాగించవలెను. సీసాలలో పోనియుండు మందులు ఒక్కొక్కపుడు అడుగున పేరు కొని యుండునుగాని మందును వాడనపుడు సీసాను బాగుగా కదల్చి పేరుకొనిన దానిని బాగుగా కరుగజేసి తరువాత వాటిని వాడవలెను. అట్లుగాకపోయినయెడల సరియైన మందు అంతయు అడుగున పేరుకొని పోవుటచేత నైనయుండు సారహీనపునుండును వాడుటచే యిసుమంతయును లాభముండదు.

శీతోష్ణనిద్రాబట్టి మందులు చేయుపని

నిద్రను కలుగజేయునట్టి మత్తుపదార్థములు చల్లని ప్రదేశములలోకంటె వేడిగా నుండు ప్రదేశములలో త్వరగా పనిచేయును. పచ్చికమీన ఆధారపడు పశువులకు ఇతర జంతువులకన్న మత్తుమందులు త్వరగా పనిచేయును.

ప్రేగులలో మందులు చేయుపని

పశువునకు విశేషములకు ముందిచ్చినతరువాత అది లోపలకు పోయి ప్రేగుల (Intestines) లో నుండు మలమునంతయు బయటకు పోవునట్లుచేయును. ఈక్రింద చెప్పినట్టిగా పనిచేయును. పశువు జీర్ణము జేసికొనగా ప్రేగులలో మిగిలిన పిప్పిని ఈ విశేషనపుమందు బయటకు పోవునట్లు చేయును. ఈపుగానుండు విశేషనపుమందు ఆహారనాళములోని ద్రవము నెక్కువజేయును. భేదిమందులను కొన్నిరకములుగ రయారుచేయుటకు పశువైద్యశాస్త్రజ్ఞులు (Veterinary doctors) ప్రయత్నించిరి గాని అవి నేటివరకు నిరపది యుండలేదు. ఈక్రింద చెప్పిన భేదిమందులను చాల మంది పశువైద్యప్రవీణులు మంచివిగ నె చుచున్నారు.

ఆముదము, నేపాళనూనె, అవిసెనూనె, సామాన్య భేదిమందుగా వాడవచ్చును. ఇవి త్వరితముగ నెప్పుదిగ విశేషముల కలగజేయును. ఆముదమును సామాన్యముగా పశువులకే వాడుదురు. కాని దానిని చూడలకుకూడ వాడవచ్చును. భేదిమందులను వాడినయెడల ప్రేగులలో నిలవయున్నదానిని బయటకు త్రోసివేసి ఆ భాగమును ఖాళీచేసి శుభ్రపరచును. నేపాళనూనె, దుప్తుపాపవనరు, గురిగింజనెరు, అకుపసరు మున్నగునవి ప్రేగులపైనుండు కండరములను బాగుగా మడుచుకొనునట్లు చేయును. ఆ మందులు వాడినప్పుడు అప్పుడప్పుడు బాధ కలుగును. వీరి నియమనిన మోతాదు కంటే ఎక్కువ యిచ్చినయెడల కొంచెము నష్టము కలుగును.

మోతాదులిచ్చు క్రమము

గుట్టమునకు 1 మోతాదు, పశువునకు $1\frac{1}{2}$, గొట్టెలకు మేకలకు $\frac{1}{2}$ వంతున ఈయవచ్చును. గుట్టమునకు మూడేండ్లున్నపుడును, శుక్లకు ఒక సంవత్సరమున్నర, పశువులకు గొట్టెలకు రెండేండ్లున్నప్పుడును పూర్తిమోతాదు ఈయవచ్చును.

ఒక నెలనుంచి మూడునెలలవయస్సు గల జంతువులకు పూర్తిమోతాదుమాత్రమే ఈయవలెను. జుతువు పెద్దదగుకొలది మోతాదు క్రమముగ హెచ్చించవచ్చును. వేడిగల ప్రదేశములలో ప్రమాదముగు అనగా విషముగు వసమూరికల మోతాదును తగ్గించి వాడవలెను.

నస్యములు

(Using Snuffs)

బొప్పగములను ముక్కురంధ్రములలో పిండుట, ముక్కురంధ్రములతో వీల్పించుట అనుదానికి నస్యకర్ష (Snuff for inhalation) అందురు. మొగబంటి, వీసస, రొంప మున్నగురొగములకు త్రిఫలచూర్ణముతో వీల్పించి తుమ్ములు వచ్చునట్లు చేయవలెను.

వేడిమిలేనిచో ఎరిమా చేయరాదు.

ఇంకను శిరోవారము, మూర్చు, ప్రాణేంద్రియక్తి నశించుట, ఊర్ధ్వశ్వాసరోగము మున్నగువాటికి నస్యకర్మ చేయింపవలెను. ముక్కులలో పురుపులు, ముక్కుమాద, ముక్కువీసస మున్నగు వ్యాధులలో ఆకుపసులు, కారముల ద్రవరదారములు పిండ వచ్చును. నస్యములు చేయించుట విషయములలో రోగ నిదానము గ్రహించి ఆవసర నవసరములనుబట్టి ఉపయోగించవలెను.

ధూమము (Using smokes)

పొగను ముక్కురంధ్రములగుండ నోటిగుండ వీల్చిండుదానికి ధూమము అందును. రొంతు, ఊర్ధ్వశ్వాసరోగము, న్యూమోనియా, క్షయ, ఉబ్బసము, ముక్కులనుండి నీరు గారుట, ముక్కురంధ్రములలో దుర్గంధము, దవుడలు బిగబట్టుట, మెడనరములు బిగ బట్టుట, దంతములు దుర్బలగు నుండుట, తుమ్ములు, పనికిపాట్లు, శిరోరోగములు మున్నగువానికి ధూమపానము నుపయోగించుట మంచిది. ఒక్కొక్కసారి మూడు నాలుగు పర్యాయములు వీల్చించవలెను. సాంబాణి, కర్పూరతైలము, యాకలిప్తస్ ఆయిల్, మద్దకర్పూరము, వసపాడి మున్నగువి పొగకు వాడవలెను.

హృదయము, మెడభాగము శిరస్సుభాగములు ధూమమునకు మోగవలెను. అధికముగాని అకౌతమునందుగాని ధూమము చేయించినచో నేత్రరోగములు మెడటి రోగములు సంభవించును. పశువునకు విరేచనములకు మండిచ్చినపుడు, ఎరిమాచేసి నపుడు, విషసంబంధమైన పదార్థములు తినినప్పుడు, చూడిగానుండు పశువులకు ఆకలి, దప్పికగానున్నపుడు, కంతులు, గాయములు, శస్త్రము, మున్నగు వానియందు ధూమ పానము చేయరాదు. శిరస్సునందును, ముక్కురంధ్రములందును, నేత్రములందును దోషమయ్యున్నచో ముక్కురంధ్రముల (Nostrils) గుండను, కంఠము నాక్రమించి యున్నచో నోటిగుండను ధూమము పట్టించవలెను.

అంజనము

(Eye salve)

కన్నులలో కలికము వేయుట, కాటుకవలె నుండును కండ్రోగ పైట్లు మున్నగు వాటికి అంజనము అందురు. పశునేత్రాంజనము నేత్రములకు హితకరమైనదిగ నుండును. అందువలన దానిని ప్రతిదినమును నేత్రములయందు రుపయోగింపవలయును. నేత్రముల యందలి దుష్టజలమును స్రవించిపోవుటకు వారము లేక పక్షముదినములకు ఒకసారి నేత్రములయందు ప్రయోగింపవలయును. నేత్రములు లేజస్వరూపములుగ నుండునుగాన వానికి శ్లేష్మము వలన భయము గలుగుచుండును. అందువలన శ్లేష్మహరమైన కర్మను చేసినచో నేత్రములకు నిర్మలత్వము కలుగును. నీరు స్రవించిపోవుటచే దుర్బలముగ నుండి దృష్టి నూర్చునివలన బాధకలుగుచుగాన పగటియందు తీక్షణమైన అంజనమును

శీత్రములయం దుపయోగింపరాదు. అందువలన స్రవింపజేయు నట్టి అంజనమును రాత్రియందే ప్రయోగింపవలయును. నిర్మలమైన ఆకాశమునందు చంద్రునివోలే నిర్మలమైన శీత్రములయందు దృష్టి అడ్డులేనిదై ప్రకాశింతును. శీత్రోగములకు, మందమతి, శిరోభారము మున్నగు వ్యాధులకు అంజనముజేయుట మంచిది.

గంఢాషము

కషాయములు మున్నగు ద్రవపదార్థములను నోటికి, నాలుకభాగమునకు పుక్కిలింపు చేయుటకు గంఢాషము (Gargles) అగును. నోటిలో కరువులు లేచినపుడు, విషపుసన్నపులు తినినచో పొక్కినపుడు, కఫరోగములయందు, నోరు దుర్గంధముగా నున్నపుడు పటిక, మాచికాయ, తుమ్మచెక్క, శేరేడుచెక్క మున్నగు కషాయములను వాడవచ్చును. ఇట్లు వాడినయెడల దవుడలకు బలముకలుగును. జిహ్వోద్రియము (Tongue) రసములను బాగుగా తెలిసికొనును. ఈ ఆహారమందు రుచికలుగును. ఆహార నాళము (Alimentary canal) ఎండదు. పెదవులు (Lips) పగులవు, దంతములు క్షీణింపవు.

శిరోమర్దన

(Application to the head)

పశువు రెండుకొమ్ములమధ్యను, భాషికపు కుడిపద్దను, ముచ్చిలిగుంటపద్దను తైలము పూసి చేతితో మర్దనచేయుటయు శిరోమర్దనఅందురు. శిరస్సునందు తైలమును పూసినచో పుట్టెముకల (The head and its bones) కు అధికమైన బలము కలుగును. వెండ్రుకలు దృఢమైనవగుట్లుకలవిగ నుండును. ఇంకను ఇంద్రియములు నిర్మలముగ నుండును. చర్మము మంచికాంతి గలిగి ముండును. శీత్రమునకు చలువజేయును. పునులు తగ్గును. నల్లపశువులకు చమరు పూయుటవలన తోలు, శరీరము గట్టిపడి మంచి చర్మము కలదిగ నుండును. మరియు వాతమువలన బాధపొందదు. కష్టములను వ్యాయామమును (Exercise) సహించును. అన్నిపశువులకు వాతమునలన వేడిమివలన శీత్రములకు జబ్బు చేసినపుడు చిట్టాముదము గోరువెచ్చగాకాచి మెదడునకు మర్దన చేయుట మంచిది.

వేడికాపులు తీయుట

(Application of heat to the skin)

పశువునకు చెప్పులు రగిలినపుడు, బెణికినపుడు, నావులకు, వాతనొప్పులకు, నరములనంబంధమైన రోగములకు, శరీరములో నుండు స్వేదనము (చెమట)ను తీయుటకు, వేడికాపులు తీయుట మంచిది.

మాదలన్నిటిలో కొమ్ముమాద ప్రమాదమైనది.

ఇనుకనుగాని రవుకునుగాని కాచి గోనెపట్టాలోగాని, మురకగుడలోగాని వేసి కాపులు తీయవచ్చును. ఎక్కువవేడిగా నుండునట్లు కాచక సమావేడిలో నున్నప్పుడే కాపులు తీయవలెను. ఇంకను నూనెనుకాచి నిమ్మకాయతో కాపులు తీయవచ్చును. ఏటిలో తురకవేపాకు, గాడిదగడపాకు వేసి సలసల కాగనిచ్చి గోరు వెచ్చనిఏటితో వారరోగములకు శరీరమంతటికీ దీనమునకు రెండుమూడుపర్యాయములు పట్టించవచ్చును. ఎక్కువగా వేడికాపులు తీయరాదు. అట్లు తీసినచో శరీరముగోనుండు భాగములు కనులును. అవుసరమున్నపుడు తైలములు రాచికూడ వేడికాపులు తీయవచ్చును.

చూర్ణములు (Powders)

కొన్ని మందులను చూర్ణముల రూపమున పశువునకీయవలసియుండును. చూర్ణములయందు దుపయోగింపబడు మూలికలన్నియు సాధ్యమైనంతవరకు క్రొత్తవిగను, పుచ్చనివిగను, తమ స్వరూపస్వభావములు కలవిగను నుండవలెను. ఆయా చూర్ణములకు చెప్పబడిన వస్తువులను భాగముల ప్రకారము ప్రత్యేకముగాతూచి ఏకముగకలిపి రోటియందుంచి వెడల్పుమూలిగలపాత్రకు వస్త్రమును గట్టి దానిద్వారా పాత్రలోనికి పడునట్లు చూర్ణద్రవ్యములపై నాలుగు వ్రేళ్ళతో సరిగానొక్కి త్రిప్పుచు వస్త్రగాలిరము చేయవలెను. వస్త్రముపైన మిగిలిన మొరుమును మరలదంచి మరల అవిధముగనే వస్త్రగాలిరము చేయవచ్చును.

చూర్ణము మెత్తగానున్నకొలది శ్రేష్ఠముగానుండును. కాబట్టి వీలునుబట్టి దళసరి బట్టయందే వస్త్రగాలిరము చేయవలెను. మిరియాలు, పిప్పళ్ళు మొదలగు కొన్నివస్తువులు పూర్తిగా చూర్ణముగాక మిగులును. కాన ఆయా భాగముల ప్రకారము తూచి ఏకముచేసి తరువాత చూర్ణముచేసినచో భాగములయందు వ్యత్యాసమువచ్చును. అందువలన వస్తువులను ప్రత్యేకముగా చూర్ణముచేసి భాగముల ప్రకారము తూచి ఏకముగా కలుపవలెనని కొందరందురు. కాని ఇట్లు చేసినచో ఎంతజాగుగా కలిసినను వస్తువులను ఏకముగా కలిపి పిమ్మట చూర్ణము చేయునప్పుడు కలియునట్లు సరిగా కలియనేరవు.

చూర్ణద్రవ్యములయందు పెద్దవిగా నుండు వానిని ప్రత్యేకముగా నరికి చిన్నవిగా చేయవలెను. వేళ్ళు, పట్టలు, తిప్పతీగ మొదలగు పచ్చిద్రవ్యములను ఎండించియే చేయవలెను. తైలము, ఎండుకొబ్బరి మున్నగువాటిని మెత్తగాదంచి చూర్ణముచేసి కలపవలెను. ఏటివద్దులైనను దంచుకొండ నిల్వయుంచినయెడల సంవత్సరమువరకు వాడుకొనవచ్చును. వానినే చూర్ణించినయెడల రెండుమాసములకుపై న గుణము (Virtue) తగ్గిపోవును. సిద్ధమైన చూర్ణములను సీసాలలోగాని పింగాణికూడిలలోగాని కొత్తిరేపడబ్బాలలోగాని పోసియుంచవలెను. అవగాములు ఖైరములు అమరస పదార్థములు కలసిన ఔషధములు ఎటువంటివైనను రేకు డబ్బాలలో పోయరాదు. చూర్ణములన్నియు

వారములన్నిటిలో కిలామేదా వారము తగ్గుట కష్టము.

రెండు మాసములకుపైస నిర్వీర్యములగునుగాన తరువాత వాడకూడదు. పైకి మాచుటకు కొన్ని తుట్టెలుకట్టును. కొన్ని తుట్టెలు కట్టపన్నును గుణవంతములుకావలసినవేయవలెను.

లవణములు (Salts) కలిపినచూర్ణములు వర్షాకాలము నందు చెమ్మగారి తగిలి మొత్తబడి నల్లబడును. అట్టి సమయములందు దానిని ఎండబెట్టినచో స్వరూపమును బొందును. చూర్ణములు కొంచెము ప్రాతబడినప్పుడును, గడ్డలుకట్టినపుడును కూడ ఎండించి నలిపి వస్త్రాళితమును జేసినచో స్వరూపమును జెందును.

మనము ముందులను కలుపుటకుమందు రోయే చూర్ణము మొంతకావలసి యుండునో సరిగా తూచి తరువాత వానిని కలుపవలెను. వివిధచూర్ణములను కలిపిన తరువాత పశువుల కీయవలసిన మోతాదుల ప్రకారము వాటినిభాగించిశుభ్రమైన కాగితములలో పొట్లములుకట్టి ఈయవలెను. పశువునకు ఈయగా మిగిలిన చూర్ణమును నీసాలోగాని శుభ్రమైన అట్టపెట్టెలోగాని యుంచి మూతవేయవలెను. చూర్ణములలో విషసంబంధమగు చూర్ణములు కలిపినపుడు పశువునకునాకు మందుయొక్క మోతాదును బట్టి దానిని జాగ్రత్తగా త్రాసుతో తూచి కలుపవలెను. సాధ్యమైనంతవరకు ఆవసరమైన దానికంటె ఎక్కువ చూర్ణమునుకలిపి నిలువయుంచరాదు. అట్లు ఎక్కువ మిగిలి యుండుట తటస్థించినను దానిని పొడిప్రదేశములో జాగ్రత్త పరచవలెను.

రసములపుట్టుక

శుభ్రరసము భూమియుదకములచేతను, అమృతము భూమి, అగ్ని, వాయువుల చేతను, లవణరసము ఉదకము, అగ్నులచేతను, వగరురసము వాయువు, అగ్నులచేతను, తిక్తరసము ఆకాశము, వాయువులచేతను, కషాయరసము భూమి, వాయువులచేతను, ఈరీతిగా పంచభూతములలో రెండేసి కలియుటవలన ఒక్కొక్కరసము పుట్టుచున్నది.

గుణము(Virtue)

లోపలకుగాని, బయటకుగాని వాడినయెడల ఒకముఖ్యమగు ఫలితము కలిగించు నట్టి ఓషధియొక్క స్వతస్సిద్ధలక్షణమునకే గుణముఅని అందురు. భూమియందు గురుత్వమును, ఉదకమునందు స్థిగ్రమును, అగ్నియందు తీక్ష్ణమును, వాయువునందు జగ్రమును, ఆకాశమునందు లఘుత్వమును ఈరీతిగా పంచభూతములకు అయిదుగుణములు కలిగియుండుటయేగాక ఈ గుణములయందె యితరగుణ సంచయములును కలిసి యున్నవి.

శక్తి (Power)

ప్రతిపదార్థముయొక్క శక్తిని తెలిసికొనుట ముఖ్యము. ప్రపంచ మంతయును సూర్య తండ్ర వ్యాప్తమగుటచేత ద్రవ్యాశ్రితమైన శక్తులు తరచుగా ఉష్ణముగ శీతల

ముగ నుండును. ఉష్ణమును కలిగించునవి శోభారము, మందమతి, చెమట, మంటను కలిగించును. శీతమును కలిగించునవి రక్తమును వృద్ధిజేయును. నడినణును. రక్తసంబంధ మగు వ్యాధులలో వాడవచ్చును.

రసధాతువులు చెడుట

రసధాతువు చెడినపుడు పశువునకు ఆహారమునందు ఇష్టములేకుండుట, రుచిని తెలిసికొనలేకపోవుట, శరీరము బరువుగ నుండుట, శోషులుగ నుండుట, అకాలమునలే శరీరము మడుతలు పడుట, శరీరము కృశించుట, మున్నగు లక్షణములుండును.

రక్తము చెడినపుడు దొన్న, గురక, జబ్బవాపు, చర్మవ్యాధులు అనగా తీట, ఏనుగగజ్జి, నుసిమిగి, రక్తచెల్లి కలుగును.

మాంసము చెడినపుడు కంటలు లుములు, ముక్కు నుండి పుడు ఎముకమీదనే ఎముక పెరుగుట, పంటిమీదనే పన్ను పెరుగుట, దంతములయందును ఎముకలయందును పగులగొట్టబడునట్లు బాధ, శూల జనించుట, చర్మమునందు దోషములు జనించుట, కలుగును.

మిక్కిలి నూలముగ నున్నట్టియు, మిక్కిలికృశించి నట్టియు, శిథిలముగ నున్న మాంసము ఎముకల కలిగినట్టియు, దుర్బలముగ నున్నట్టియు స్వల్పహారమును కలిగినట్టియు, స్వల్పమగు శక్తినికలిగినట్టియు, పశుశరీరములు వ్యాధులను సహింపజాలవు. ఈలక్షణములకు విపరీతలక్షణములకల శరీరము వ్యాధులను సహింపగలుగును.

మాత్రలు (Pills)

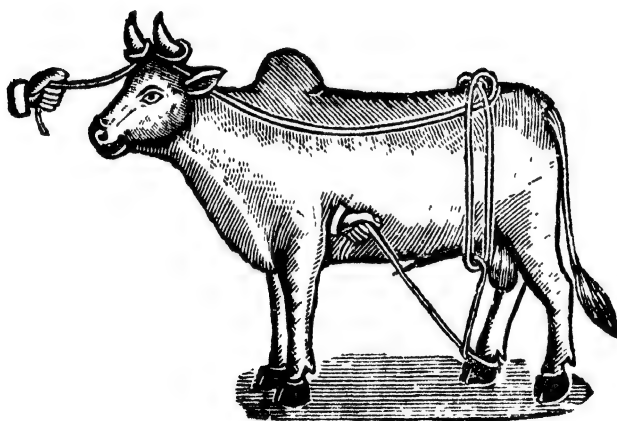
మాత్రలను చేయుటయందు మింగుటకు వీలగు పరిమాణము గలిగియుండవలెను. పదారములు గలియునట్లుల జగురు, బెల్లము, ఆముదము, వ్యాసులైన మొదలగు వస్తువులు ఉపయోగింపవలెను. నిమ్మ, వారింజ, వెలగకాయలంత మాత్రలను ఉపయోగించునపుడు పశువులకు శోషము తెప్పింపకుండ దానివాలకను పటుకొనవలెను. అప్పుడు వడిచేతి మాడుచేళ్లతోను మాత్రనుగట్టిక పటుకొని తనచేతిని అంగిటి వరకు పోనిచ్చి అమాత్రను విడిచి నెమ్మదిగా చేతిని లాగుకొని, నాలుకవిడిచిపెట్టవలెను. మాత్ర లోపలికి పోయినది లేనిదనిమాచి దానితలను వదిలిపెట్టవచ్చును. కొన్నికొన్ని వ్యాధులలో మాత్రను లోపలికిపోవునట్లు చేయుటకు కొంచెము నీరు గొంతుకలో పోయవచ్చును.

మనము మాత్రచేయుటకు చేతిని లోపలికి పోనిచ్చుకపుగా మన చేతిని కొరక నీయకుండ దానినోటిలో యేలైన గుండ్రని పదారము (కట్టపంటిది) పెట్టవలెను. అటు పెట్టినచో పదారము నోటిలోపల కొంతభాగము చుట్టుకొనిపోవునుగాని అంతకంటె ప్రమాదము జరుగదు. మాత్రను నోటిలో చితుకనీయకుండ బాగ్రతగా అంగిటిలో వేయవలెను. కాని అది నోటిలోనే చితికినయెడల పశువు దానిని మ్రొంగదు. ఇక ముందు కూడ అట్టి మందులను వాడినయెడల అది మ్రొంగక దగ్గి ఆరచును. అట్టి వేళ్లయందు అమాత్రలను తడిపి నీటిమాతమునగాని, ఆహారమాలమునగాని పశువునకు ఈయవలెను.

పశువులను పడగొట్టుట

పండ్లెండవభాగము

గ్రామాదులలోనుండు రైతులు తమ పశువులకు వ్యాధులు వచ్చునపుడుగాని, తదితర కారణములవలనగాని పశువులను పడగొట్టవలసియుండును. పడగొట్టుటలో సజీవ సులభమగుములు గలవు. పశువులు నోరులేని జంతువులుగాన చాల జాగ్రత్తగా త్రాళ్ళు గట్టి నెమ్మదిగా పడవేయవలెను. మానవులైనచో వారంతటవారే యే మందైనను త్రాగుదురు. పశువులు అట్లుత్రాగక గంటలునేయును. మరికొన్ని పొడుచును. మరి కొన్ని కరచును, తన్నును. కాబట్టి ఎంతచిన్న పశువునైనను నలుగురైదుగురు పట్టు కొని నూత్రముతో పడవేయవలెను. పడవేయటండ్ల చేయు చికిత్సలు కొన్నియును, పడగొట్టిచేయు చికిత్సలు కొన్నియును గలవు గాన ఏ యే రోగములలో నేమే నూత్రముతో నుపయోగించవలెనో గ్రహించి జేయవలెను. పశువులను పడగొట్టుటను గూర్చి వాకు తెలిసినంతవరకు ఈ దిగువ సుదహరించుచున్నానుగాన చదువరులు గ్రహించుదురుగాక.

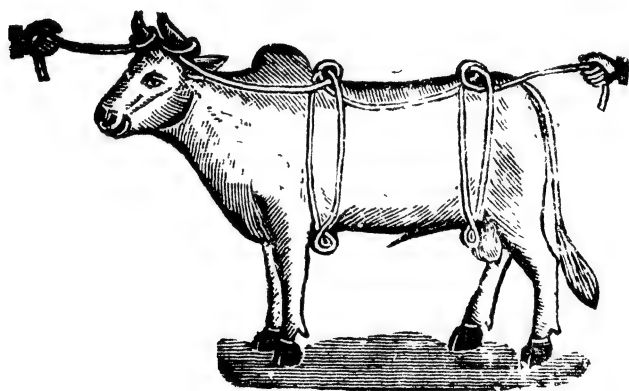
పడగొట్టుటలో గమనింపవలసిన విషయములు

వైద్యుడు దూరముగానుండవలెను. రైతుతోనే సాధ్యమైనంతవరకు పడగొట్టించవలెను. అంతకు వీలులేనిచో పడగొట్టు నూత్రములను చెప్పి చేయించవలెను. వైద్యుడు మిగుల బలిష్ఠముగ నుండి పీరికితనము లేక ఆ పశువుయొక్క గుర్రములను గ్రహించి

కొటివిద్యలు కొండ్రు లోపలనే.

తానే స్వయముగా పడగొట్టవచ్చును. పడగొట్టిన తరువాత కాళ్ళను కట్టవలసి వచ్చి నపుడు మిక్కిలి బాగ్రత్తగా కట్టవలెను. పశువు నిలబడు నపుడుగాని పడుకొనినపుడు గాని వెనుక కాళ్ళవగ్గర నిలుచుండరాదు. అట్టిసమయములందు పశువుచాలాకోపముగా నుండును. ఆ పశువు కోపము పట్టజాలక వెనుకకాళ్ళతో తన్నుటకు ప్రయత్నించుచుండును. అబాగ్రత్తగా నున్నయెడల అది మనుష్యుని ముఖమునిదగాని పొట్టలోగాని మూత్రకోశములోగాని తన్నును. కాబట్టి వైద్యుడుగాని తదితరులుగాని దగ్గరకు పోకుండ వెనుకకాళ్ళను నెమ్మదిగా (కాడతో) లాగుకొని నాలుగుకాళ్ళు కట్టవలెను. అటు కట్టు నపుడు పశువు తన కాళ్ళతో కట్టుచున్న చేతులను నొక్కరు. లేక తలవంచి కట్టు నపుడు తలమీదకుడ తన్నవచ్చును.

పశువును పడవేసిన తరువాత కాళ్ళను కట్టకపూర్వమే పడినదని కొంచెము నేవున్నతరువాత వెంటనేలేచును. తలభాగముతో మనుష్యులనువీసరును. అట్టిసమయము లందు ఆపాయకమయ్యెన చెప్పలు తగలును. పశువు పడినవెంటనే తోకను లోతొడ గుండాతీసికొని పట్టుకొనవలెను. దీనినే మడితోడియందురు. పశువును పడవేసిన తరు వాత తలను నొక్కిపట్టునపుడు చెవులను బాగుగా తనిఖీ చేయవలెను. తలక్రింద చెవి పడినలిగినపుడు చెవిభాగమందలి నెరిములన్నియు నలుగును. అందువలన కాలు రెల్ల పోవును. అందుచేతనే మనపెద్దలు పశువు పడినచే చెవిచూడమందురు.

పశువును పడవేయు నూత్రములు ప్రథమనూత్రము

ఒకనన్నని మేత్తని త్రాడుగాని మోటుగాని తీసికొని ఒకచివర కొమ్ములకుగాని తలకు తగిలించు పికిమారునకుగాని, మెడపట్టుపలుపునకుగాని తగిలించి మూపురముపై

మనకు ధూమి యిచ్చినట్లు ధూపకులీ యగులె.

నుంచి ముందరకాళ్ళక్రిందనుంచి పైకి చివరకొసలాగి వెన్నెముకమీదుగా మొరడు దగ్గర నుంచి వెనుక కాళ్ళమీదుగా వృషణముల దగ్గరగా త్రాటిని ఉచ్చువేసి ఇద్దల మనుష్యులు లాగిపట్టిన వెంటనేపడును. అట్టి సమయములందు జాగ్రత్తగా అది పడి పోవునపుడు మనుష్యులు అనుకొని చెబ్బితగులమండ నెమ్మదిగా పరుండబెట్టవలెను. లేనిచో జబ్బుగాని ప్రక్కయెముకలుగాని విరుగవచ్చును. ఇట్టి ప్రమాదములు జరుగు చుండును.

ద్వితీయపద్ధతి

పశువును సరిగా నిలబెట్టి ముందు తలకు త్రాడుగట్టి చేతితో పట్టుకొని యుండుటగాని లేక గుంజుటగాని స్తంభముననుంచి ఉచ్చునుంచులెను. తదుపరి యిదివరకు చెప్పిన మాదిరిగనే రెండుభాగములందును ఉచ్చులువేయగ మిగిలిన త్రాటిని పడిపోవు భాగపుకాలి పిల్లడెక్కడ ఉచ్చువేసి నెమ్మదిగా చేతితో లాగుచుండినయెడల పడి పోవును. ఈ నూత్రము చాలా తేలికగా నుండును.

తృతీయపద్ధతి

పశువులను పడగొట్టుకుండ 3 గజములబాగు గజము వెడల్పుగల స్తంభములలో 10 లేక 8 కణ్ణులు రెండువైపుల రెండు బలమైనవి పాతవలెను. పశువుయొక్క తల భాగమును ముందుపాతిస మొదటి స్తంభమునకు కట్టి కణ్ణులమధ్యగానుంచి అటునిటు కదలకుండ వెనుకకాళ్ళను పగ్గముతో వెనుకగుంజుకట్టి తగిన చికిత్స చేయవలెను. ఇంకను పశువు కణ్ణులమధ్యనుండియుకూడ గల్లంతుచేసినయెడల మరొక మోటుగాని మెత్తని త్రాడుగాని ఎగుడుట్టు గట్టిగా త్రప్పిచుట్టి చికిత్స చేయవచ్చును. ఇంకను కణ్ణులు అటు నిటు కదలుననియు పశువు బయటకు పోవుననియు ఉద్దేశ్యమున్నయెడల కణ్ణులకు అడ్డముగా 2 లేక 3 చోట బలమగు గట్టిబద్దలు కట్టవచ్చును. ఈ కణ్ణులు నునువుగను బుడువులు లేకుండగను ఉండవలెను. కణ్ణులకు తారుపూయుట మంచిది. పశువులను పడగొట్టు నూత్రములు రైతులలో చాలామందికి తెలియును. అయినప్పటికి ప్రాథమిక పశుచికిత్స చేయువారికి అవసరమని తెలిసితిని.

గేదెలను దూడలను పడగొట్టుట

ఇదివరకు చెప్పిన జంతువులను పడగొట్టుటకంటె గేదెలను దున్నలను పడగొట్టుట చాలాకష్టము. ఈజాతిని మహా క్రూరస్వభావముగలవి. అందుచేత ముందుకాళ్ళకు వెనుక కాళ్ళకు బందములువేసి ఒక స్నాని మెత్తని త్రాడుతీసికొని రెండువైపుల రెండుకొసలుంచి నెమ్మదిగా యిద్దరు మనుష్యులు లాగవలెను. అట్లు లాగుటవలన పశువు క్రమేసి ఒరిగి పడిపోవును. ఈ పద్ధతివలన పశువునకు ఆపాయము కలుగదు. పడిపోవుననగా

యిద్దరు మనుష్యులు పడిపోవు భాగమునకు ఆనుకొని పరుండబెట్టవలెను. తదుపరి తలను నొక్కిపెట్టవలెను. గేదెగాని, దున్నగాని చాల పొగరుగనుండి అంకప రానప్పుడు మెగత్రాడుగాని, సికమారుగాని వేసి నొక్కిపెట్టవలెను. వాటికొమ్ములు నూచుటగా నుండుటవలనను ఒక విధమగు గోరోచన ముండుటవలనను మిక్కిలి పొగరుగలవై మనుష్యులనుకూడ చంపును. బంధములు విడిచిఃపుడు మనుష్యులనిగావడి పొడుచును. జాగ్రత్తగా ఆలోచించి పడగొట్టవలెను.

ఎంతో ప్రమాదము వచ్చినపుడు అవులను గేవలము పడవేయవలెనుగాని మాటి మాటికి పడవేయుట చాల ప్రమాదము. ఎందుచేతనన వాని ఆహారశోకములు ఎందుగా నుండును. రక్త మెల్లప్పుడు పాలుగా మారుచుండును. పొరుగు ఎల్లప్పుడు పరుగుగా నుండవలెను. నోరు ఎల్లప్పుడు అడిగిచుండువలెను. తనుక యిటువంటి సుఖమారజంతువు అను మాటిమాటికి పడవేయరాదు. పడవేసినను ఎక్కువకాల ముంచరాదు. పశువునకు కుడితిపెట్టిగాని కడుపునండ నిరు త్రాగునపుడుగాని పాలుతీయనండ నున్నపుడుగాని పశువును పడవేయరాదు. దూడలనుకూడ సాధ్యమైనంతవరకు కార్లను కట్టవండనే కార్లు నొక్కిపట్టి చికిత్స చేయవలెను. ఎందుచేతనన పిటికార్లు చాలా సున్నితముగా నుండును. లిగించి కట్టినచో తిమ్మరియెక్కుటయో నరములు తెగుటయో ఎముకలు విరుగుటయో తటస్థమగును. పైన చెప్పిన జంతువులను పడవేసిన తరువాత తోకను మాత్రము కార్లనుధ్యక్షాతిసి దోక్కుమీదుగా ఆనించి కట్టుకొనవలెను. ఇట్లు చేసినచో పశువు కడలజాలదు. దీనినే మడితోకయందురు.

మందులు త్రాగించుట

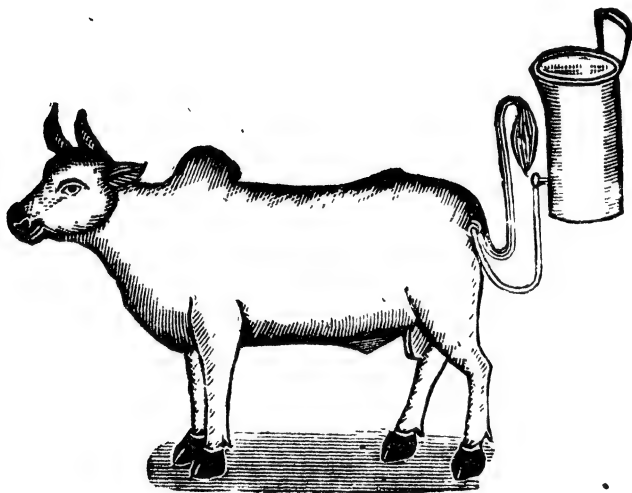
పశువులకు వెదురుగొట్టముతోగాని యిత్తడి గొట్టములతోగాని వెడల్పుగల నీసాలతోగాని పోయుట చాలామంచిది. పశువులను నిలబెట్టిపోయుట చాలామంచిది. స్తంభములకుగాని బండికిగాని పశువులకు నెత్తుగాగట్టి నోరుతెరచి నాలుక నొక్కిపెట్టి నెప్పుడిగా జారవిడువవలెను. చాలామంది గొట్టముతో పోయునపుడు దానిమూతి పొడిచియు ముక్కుగ్రంధముల గ్రుచ్చియు అంగిటి నాలుకకు పొడిచియు నానాభాధలు పెట్టుదురు. మరికొందరువానికి ఊపిరిఆడకుండగనే గొట్టములతో మంగులు పోయుదురు. అట్లు పోయుటవలన పొలమారి ఊపిరాడక ప్రాణాపాయముకూడ కలగును. వెదురు గొట్టములకు బుడుపులుగాని గరకుగాని వేడులేదుటగాని యుండరాదు. అట్లుడిన పోయునపుడు లోపలి భాగమునందు పుండ్లుపడి పశువును బాధించును. నీసాలతో పోయునపుడు మూత కొంచెము వెడల్పుగను పొట్ట లావుగను ఉండునటుల చూచి పండ్లకు తగులకుండ జాగ్రత్తగా రెండుపెదవులుకలియు భాగమందుపెట్టి నెప్పుడిగా జారవిడవవలెను.

కొందరు రైతులు గేవలము నున్నలకు పెదలపుమాడలకు మంగులు పోయునపుడు పెద పలుపులు గొంతుకకుపెట్టి స్తంభమునకు కట్టి బంధమువేయక దర్జాగా

పోయుదురు. ఇట్లుపోయుట వలన పలువు మెడప దుట్టుకొని కత్తుకను నొక్కి గ్రుడ్డు లేలవేయును. కాబట్టి జాగ్రత్తగా పోయవలెను. మందులు పోయునపుడు జాగ్రత్తగా నుండనిచో పాలమారి కొన్నిరోజులు పశువు బాధపడును. మరికొన్ని చెప్పను.

ఎనీమా చేయుట

ఎనీమా చేయుటలో వివిధరకములు గలవు. సామాన్యముగా మందుల నిచ్చియే విశేషముల గావింపవచ్చును గాని శీతలమిచ్చేసిగాని, ఆతివేడిచేసిగాని రక్తసంబంధముగు వ్యాధుల వలనగాని పాడిపశువులకు దాణావస్తువులు విస్తారముగా మేవినపుడు బల హీనత వలన మలములోపలనుండి బయటకురాక బాధపడుచున్నపుడుగాని శీతాకాల ములో దూడలు పాలు త్రాగుటలో ఎక్కువకప్పునల పట్టుకొని మలము ఎట్లముగట్టును. పెద్దరోగములో 107 డిగ్రీల జ్వరమున్నపుడు మలము పోగొట్టుటకు ఎనీమా చేయవచ్చును. ఏ యే వ్యాధులలో ఎనీమా చేయవలెనో వైద్యుడు జాగ్రత్తగా ఆలోచించి చేయవలెను.

సామాన్యముగా ఎద్దు, ఆబోరు, దున్న, గేదె మొదలగు జంతువులకు ఎనీమా చేయునపుడు నాలుగు దుక్కిటికార్లను తీసికొని రెంటికి రెంటికి లంకవేసి ముందరి భాగమందు రెండు కాడులను వెనుక దొక్కలభాగమందు, రెండు కాడులను క్రిందగా పోనిచ్చి గట్టిగా నొక్కచుంచెప్పి తలకు త్రాడువేసి గుండకుకట్టి పరియగు పాజిషన్లో నుంచి పశువైద్యాచార్యుడు ఎనీమా చేయవలెను. కొన్ని పశువులను కడగొట్టి ఎనీమా చేయవలసియుండును. జాగ్రత్తగా పడగొట్టి ఎనీమా చేయవలెను.

శల్లిని సమ్మిసవాడు ధరిణి సమ్మిసవాడు చెడదు.

ఎసీమాకు ముందు పరీక్షించవలసిన విషయములు

పశువు భయపడుచున్నదియు లేనిదియు కాళ్ళకు భూమిమీద ఆనించినదియు లేనిదియు చెవుల మొదళ్ళకు పరికిలించి చల్లగానున్నవో వేడిగానున్నవో కనుగొనవలెను. పశువు అటునిటు ఒరగుచున్నది లేనిది కనుగొనవలెను. ఒకవేళ మూత్రముపోయునపుడు ఆ ధారమీద మసకాలుపెట్టి వేడిగానున్నది లేనిది కనుగొనవలెను. ముందు ధర్మా మీటరు ఆసనములోపెట్టి ఎంతిజ్వరమున్నది కనుగొనవలెను. 100 డిగ్రీల జ్వరమున్న ఎసీమాచేయరాదు. బలహీనముగానున్నపుడు మలమున్నదని గ్రహించినపుడు ఎసీమా చేయరాదు. బలహీనముగానున్నపుడు మలమున్నదని గ్రహించినపుడు ఎసీమాచేయక చేతికి ఆముదమురాసి మలమును తీయవలెను.

ఎసీమాచేయుటకు నియమములు

1. ఎసీమాచేయునపుడు రోగపశువు ఉండవలసినపద్ధతి
2. ఎసీమాచేయు ఓటియొక్క స్వభావము
3. అనీటియొక్క ఉష్ణధర్మము
4. ఎంతవరకు వాడవలసినది ఒకేసారి ప్రేగులో ఉండవలసిన నీటిపరిమాణము
5. అనీటిని ఎంతబిల్డితో ఎక్కించవలసినది
6. ఎసీమా ఎంతవడిగా చేయవలసినది
7. లోనికి నీరు ఎక్కించేటప్పుడు ఆసనమును నొక్కుచున్నదాదా?
8. లోనికి ఎక్కించినతరువాతనీరు ఎంతసేపు ఉంచవలెను.

నీటియొక్క ఉష్ణము

నీటికేడి హెచ్చుగానుండరాదు. మిక్కిలి చులనినీటిని వాడరాదు. శూన్యాలు కిత్తోష్ణములోనే యుండవలెను. ప్రేగులయందు అష్టము, క్షేష్ణము, గాలి ఎక్కువగా నున్నపుడు వేడినీటినే వాడవలెను. అప్పుడైనను అనీటిని ప్రేగులలో నిలువయుం చుటకు యెట్టిభాధయు నుండరాదు. జ్వరములలోను గర్భవారములోను కొంచెము గోరువెచ్చని నీటినే వాడవలెను. చూడిపశువులకు ఎసీమా చేయునపుడు వాటి ఉదర ములు సున్నితముగా నిండుగానుండును. అందువలన ఎసీమా చేసినవరకు ఎక్కువకాలము నిలువవు. కాబట్టి చూడిపశువులకు ఎసీమా చేయుటకు గోరువెచ్చని నీటినే వాడవలెను. మిగుల చున్నీటిని వాడరాదు. రైతులలో చాలమంది పశువులకు ఎసీమా చేయుటనిన అత్యగ్రముతో చూచుచుండురు. కొందరు ఎసీమాచేసిన నీరు లోపలనే యుండునని భయపడుదురు. వైద్యులు అనుభవముతో ఎసీమాచేయును కాబట్టి రైతులు భయపడ నవసరములేదు.

చేసిపంట చూడడముగా చూచును.

ఎనిమిదవ పద్ధతులు

పశువులకు నాలుగు పైంటులుగాని 6 పైంటులుగాని 8 పైంటులుగాని (పైంటు అనగా అర్ధసేదనీరు) నిరుపట్టు ఎనిమిదవ బ్యా లుపయోగించవలెను. చిన్న పశువులకు 2 లేక 4 పైంటులడబ్బా లుపయోగించవలెను. ఈ డబ్బాకు 2 గజముల రిబ్బరు గొట్టములు తగిలించవలెను. పశువును నిలబెట్టిగాని పరుండబెట్టిగాని డబ్బానిండ నిరుపాసి మనుష్యుని ఎత్తుగా పట్టుకొనిమనిచెప్పి పశువుకంటె గజముఎత్తు మట్టులోనుంచి ట్యూబును ఆసనములోనికి నెమ్మదిగా ఎక్కించవలెను. ఎక్కించిన తరువాత పశువు ముక్కుకుండను. అట్లుముక్కుటవలన రబ్బరుగొట్టము లోపలికిపోక బయట నేయుండును. అట్టి సమయములందు మనము ఆ చివరరబ్బరును చేతి కలిచే నెమ్మదిగా ఆసనములోనికి పోయిచ్చి చక్కరిగింపబెట్టి మలక్రేగువంటపోయిచ్చి గొట్టమును లేలికగా నొక్కవలెను. అప్పుడు నీరులోపలి క్రేగులన్నిటికి చిమ్మును. ఆ క్రేగుండిన తర్వాత బయటకు వెడలి గ్రహ్యము. అప్పుడు ట్యూబునుతీసివేసి దూరముగానుండి కాలము ఎంతపడుచున్నది ఏరంగుగానున్నది దానిలో జీర్ణముకాని గింజలుగాని పురుగులుగాని జిగురుగాని రక్తము గాని యున్నదేమో పరీక్షించవలెను. ఇంకను మలినమున్నదని అనుమాన మున్నపుడు మరల నీరెక్కించవలెను. ఈరీతిగా మలినముపోవువఱకు రెండుమూడుసార్లు చేయవలెను. ఎనిమిదవ పద్ధతుడు వైద్యుడు బట్టలమీద పడవండా జాగ్రత్తగా నుండవలెను. ఎప్పటికప్పుడే సబ్బునీటిలో చేతులను శుభ్రముచేసికొను నుండవలెను. రబ్బరు ట్యూబులో చేడ ఇరువకొనినచో కడిగి మరల యెక్కించవలెను.

వేడినీటిలో ఎనిమిదవ పద్ధతులు

రైతుల ఆకుతనుబట్టియు పశువులబాధనుబట్టియు వేళకు సరియైన వేడినీరు దొరకక పోవుటవలనను ఎనిమిదవ పద్ధతులు లోటుండివచ్చును. చిన్నల్ని మాత్రము ఎనిమిదవ పద్ధతుడు. ఇట్లు చేయుటవలన కేగువంట చురుకుదనము లేక శీతలముగా నుండును. కాబట్టి అంత వేడినీరుగానుండ గోరువెచ్చని నీటిలో ఎనిమిదవ పద్ధతులు.

సబ్బునీటిలో ఎనిమిదవ పద్ధతులు

సప్తరైటు సోపుతోగాని బోరాప్సైట్రో సోపుతోగాని అత్తరులు కలుపని మెత్తని సోపుతోగాని ఎనిమిదవ పద్ధతులు. 100 భాగముల నీటిలో 10 భాగముల సబ్బును కలిపి ఎనిమిదవ పద్ధతులు. మిక్కిలి మలబద్ధకముగానుండి చేడ దుర్వాసన వేయునపుడు గోరువెచ్చని నీటిలో సబ్బుకలిపి ఎనిమిదవ పద్ధతులు నుంచి.

తైలములతో ఎసిమాచేయుట

పశువునకు 107 డిగ్రీల జ్వరముండి ముడ్డితివుండి బాధపడుచున్నపుడు 50 భాగముల నీటిలో 5 భాగముల గ్లిసెరైన్ గాని క్యాలెనెరుఆయిల్ గాని లేక చిట్టాముదముగాని కలిపి నెన్నుదిగా ఆసనములలోనికి ఎక్కించుచు మలము కరుగనిచో తీసివేయుచు ఈనీటిని ఎక్కించవలెను. లోపలనున్న చెడుపదార్థములతో కదలి బయటికి త్రొసివేయును. శీతాకాలములో దూకులు పాలు ఎక్కువతక్కువలనుబట్టి మలబద్ధకముకలిగి వేడవేయుటకు బాధపడుచుండును. ఇంకను మలము పడుటకు గోంగూరూ గోగినిదాహు గాడిదగడప ఆముదమువగైరా పోయుదురు. ఆటు పోయుటవలన అతివేడివేసి మలము నీటముగట్టి రక్తములో జీర్ణించి మెడవిగిడిసికొని చనిపోవును. అట్టి సమయములలో ఈ ఎసిమాచేయుట మంచిది.

మలమును చేతితోతీయుట

నీటితో ఎసిమాచేయుటకు వీలులేనప్పుడు, పశువు రోగముచే బలహీనతజెంది లోపల వేడితనవుచు నీటిని ఎక్కించమండ ఆముదముగాని గ్లిసెరైన్ గాని చేతికి రాదుకొని ఆమలమును నెన్నుదిగా తీయుటమంచిది.

వాతలువేయుట

మనదేశములో ననేకులు తమపశువులకు ఏవ్యాధి వచ్చినను ఆగంధముగానే వాతలు (గ్జులు) వేయు ఆచారముకలదు. వ్యాధులు లేకుండగనే మహాకాల్పులు పితాపురంకొల్పులని కొల్చుదురు. ఇట్లుకొల్పుల చాలా పాఠపాలు. వాతలు వేయుట మహాపాతకము. పశువు వచ్చినను బ్రతికినను వాతలు వేయరాదని చెప్పుదురు. ఇట్లు వాదించుటకూడె తిప్పనియే వాదదోషము. మానవవైద్యములో ఇంగ్లీషు పశువైద్యములో కూడ కొన్ని వ్యాధులకు తప్పక వాతలు వేయవలెననియున్నది. వైద్యములో ఆముదములేనివారు తిర్కించినను లాభములేదు. పశువునకు గుంక, దొమ్మ, పుండేటివేర్ర మున్నగు రోగములలో ఆ యీ రోగలక్షణములకు బట్టి వాతలు వేసి సహా మందులకంటె నెక్కువపని చేయును. కొన్ని రోగములలో ఎన్నిచికిత్సలు చేసినను లాభము కన్పట్టనప్పుడు వాతలవలన తిగుటకూడె గలదు.

సామాన్యముగా పశువులకు సంభవించు రోగములలో చాలావరకు ఏచికిత్సయు లేకుండగనే తగ్గిపోవును. ఇటువంటి వ్యాధులకుగూడ వాతలు వేయుదురు. అనవసరముగా రోగినిదాహము గ్రహించక వాతలువేయరాదు. ఈ చికిత్సయందు రెండువిధానములు గలవు. అందులో నొకటి పశువునకే కీలుపకైనను, కన్నుపకైనను నొప్పిచేసి నపుడు ఆ నెలమునందే కొల్చుట, రెండవది పశువు ఏవోనొక రోగమును పొందినపుడు

గాని లేక యేకాగ్రముచేతనైన కృశించినప్పుడుగాని దాని తర్కమున బాగుచేయు నుద్దేశముతో శరీరమంతయు కాల్చుదురు. ఈ రీతిగా కాల్చుట చాలా పొరబాటు.

నాతలనుగూర్చిన వివరములు

ఈగ్రంథములో రైతులకు విపులముగా తెలియులాగున ఆయా రోగముల వాత అను గూర్చి తెలిపితిని. వాతలు వేయుటలో అనేకమంది అనేకరకములుగా వేయుదురు. “కీలేగి వాతపెట్టమని” పెద్దలుచెప్పుదురు. కొందరు వారియిష్టప్రకారము ఎచ్చట వాతన్న అచ్చటనే కాల్చుటకూడ జరుగుచుండును. మరికొందరు జబ్బు రాగానే కాల్చుదురు. అటుగాక మా అనుభవ చికిత్సలు చేసి ప్రాచీన గ్రంథముల పరికిలించి ఈ గ్రంథములో తెలిపితిమి. పశువు శరీరములోనుండు రక్తకాళములు, నగములు మున్నగునవి పరిక్షించి వాతలు పెట్టనలెనుగాని ఆజవసరముగా పెట్టిన ఆపశువు బాధపడుటయేగాక తదితర జబ్బులు రావచ్చును.

వాతలువేయు పద్ధతులు

వాతలువేయుటకు మందు సమానమగు సలమ చూడవలెను. అచ్చటనే 10 x జ ముల దూరములో సిడకలతోగాని గొగ్గలతోగాని దానివేసి ఆదారిలో వాతలువేయు

కొటివిద్యలుచేసి నా కొలెచ్చితే కొలెపరకాదు.

పనిముట్లను నిప్పుఅంటించవలెను. అనిప్పునకు దగ్గరగా తడితడిపశువులుగాని గడ్డి మొదలగు నవిగాని యుంచరాదు. కాల్పునపుడు ఒకవిధమును దుర్వాసన నేయును. అనాసనను వీల్చరాదు. పనిముట్లు ఎట్టుగా కాలిన తరువాత గోనెగుడ్డతో పనిముట్లను పట్టుకొని గురులుపెట్టిచోట కాల్పువలెను.

పశువులకు వాతలుపెట్టుటకు పూర్వము పేడలోగాని నీరాలోగాని ఈ గొడ్డముగా చెప్పినరీతిగా గీతలుగీసి వాతలుపెట్టవలెను. పనిముట్లు సరిగా కాల్పునకు వాతలు వేసి నప్పుడు అది బాగుగా కాలినచోలేనో చూడవలెను. అటుకాలినచోట వాటిని తీసి మరల బాగుగా కాలినవాటిని తీసికొనిరావలెను. పశువు కడుపుబ్బిడ, దిగుచున్నది, ముష్కిరున్నది మొదలగువి గ్రహించవలెను.

వాతలువేయుటకు తరువాత కొడవళ్ళు గడ్డపాళ్లు చువ్వలు వాడుదురు. ప్రత్యేకముగా వాతలువేయుటకు పనిముట్లు చేయరుకొని యూదులు ముచిది. ఉడ్కుచే నడిపనిముట్లు ముచిది. పనిముట్లు పనులులేనివిగను కొణములు లేనివిగను సమానముగు బరువుకలిగినవిగా నుండుట ముచిది.

వ్యాధిచేసిన పశువునకు అగ్నిని చూపించరాదు. అట్లు చూపించిన మొదల దానికొకవిధమును భయము, కంపము కలిగి సరిగా పండుకొనజాలక గంతులువేయును. ఈ గంతులువేయుటవలన ఇంకను రోగి మెప్పువగును. కాబట్టి తటాలున తీసికొని పశువును నెమ్మదిగా పడగొట్టి కాళ్ళుగట్టి ఎట్టుగాకాలిన పనిముట్లచే వాతలువేసిన పశువునకేమియు అపాయమురాదు. వ్యాధిమిదిగల తరువాత కాల్పిన చనిపోవును.

వాతలువేయుమనిషి తదితరులతో మాటాడక పనిముట్లను గోనెగుడ్డతో పుచ్చుకొని వాతలువేయవలెను. కాల్పినచోటనే కాల్చక ఎక్కువసేపు పరుండబెట్టక పశువుయొక్క మంచిచెడ్డలు అనగా వాతలువేయునపుడు పశువు ఏమిచేయునున్నది తెలిసికొనుచు కాల్పువలెను. దానిదగ్గర ప్రతేక మొకరిదరు మనుష్యులనుంచి పనిముట్లు బాగుగా కాలుచున్నది లేదని తనిభీచేయుచుండవలెను. వాతలువేయు మనిషి కట్టు పంచెలు గట్టికాట్టుకొని చెంగులను తొడవరకు దోపవలెను. చొక్కా తొడుగుకొన రాదు. కాలుచున్నపనిముట్లు పశువుదగ్గరకు తెచ్చునపు డెవరిని ఆయా భాగములందుంచక దూరముగానుంచవలెను. వాతలువేసిన పనిముట్లను పనిఅయిన తరువాత బూదలో గాని పేడలోగాని గ్రుచ్చివలెను.

వాతలు వేయవలసిన వ్యాధులు

చిన్నము మాంసము సిరలు, స్నాయువులు నొంథులు వీటియందు వాతముండి మిక్కిలి తీవ్రముగురూధ కలుగజేయునపుడును, ప్రణము ఎత్తుగానుండి కఠినముగి తిమ్మిరిగి నుండు మాంసము కలదిగా నుండునపుడును, కణుతులు, బెణువలు, చిన్నము, కొమ్ములు

అచ్చివచ్చిన భూమి అడిగడే చాలును.

తిరుగుట మొదలగువాటిలో నిరలుతెగింపును రక్తనాళములు తెగి రక్తమెక్కువగా కారునపుడు అగ్నికగ్ని అనగా రాక్షసవైద్యముచేయవలెను. వైద్యుడు గ్రంథి మున్నగు ప్రణమల పొట్టి పొడవు మున్నగు ఆకారములను పరీక్షించి చుక్కలుగాని నిలువు అడ్డ గీతలుగాగాని కొల్చవలెను. నోగపశువుయొక్క ముగ్గుములు, బలము, బలహీనత, వ్యాధి, ఋతువు బాగుగా పరీక్షించి వాతలు చేయవలెను.

శరీరపు సహజరంగు మారి ఎక్కువగా కొల్చబడి బొబ్బలుపుట్టవన్న మెడల తానిని ప్లుప్తుమందును. తీవ్రమగు బొబ్బలులేచి వీపుచున్నట్లు బాధ మంద బొటు ఎక్కువ వాపు గతగి చాలాకాలమునకు గారి తగ్గనిమెడల గురిగ మనబడును. సుడిస తాటి పండురంగులగి మిక్కిలి ఎత్తు లోతుగలుగక చిన్నము మాంసము నిరలున్నాయువులు సంధ్యసిరాహు లక్షణములతోగూడి యుండినది సమానముగా కొల్చబడినదని తెలిసికొనవలెను. మాంసము వ్రేలాడుట, శరీరము నడలుట, నీరిలు, స్నాయువులు, సంధులు, అనులుమున్నగు భాగములు బాధకులుగుటయు చెడిపోవుటయు అధికజ్వరము ఎక్కువమంద, ఎక్కువ దాహము మున్నగు ప్రమాదములు సంభవించును. ఈ లక్షణములు ఎక్కువగా కొల్చుటవలన కలుగును. ఇట్టిస్థితిలో గాయము త్వరగాచూపదు. మానినప్పటికి నెరియగు రంగురాదు.

ముంతకొల్పులు

కొందరు పశువైద్యులగు లంబాడీలు తమ ముదలలోనున్న పశువులకు ముంతకొల్పులు చేయుదురు. పశువున కేరోగము వచ్చినను కొల్లెనొప్పులకు బెలుసులకు తగి తర వాపులకు ముంతకొల్పులు కొల్చుదురు. ముంతకొల్పులనగా చిన్నమూగిగి మట్టి పిడతనుగాని ఇటుక పిడతనుగాని తెచ్చి మూతిభాగము అగ్నిలోపెట్టి తీసి వేలనే ఆభాగముతో గుండ్రముగా వాతలుచేయుదురు. ఈరీతిగా ఆయాభాగములకు తగిన పిడతలు తీసికొని కొల్చుదురు. ఈ పద్ధతి అప్రగమైక రోగములకు కొల్చవచ్చును.

వాతలుమానుటకు మందులు

వాతలునేనిక పుండ్రమొద ఈగలు నాలకుండ వేపమానె రాయవలెను. అప్పుడప్పుడు అముదమును రాయుచుండవలెను. పుండ్రపు నీరుగాని లేమగాని నోగనీయరాదు. కామలు పొడివకుండ కావాడవలెను. నీలిమందు కొబ్బరినూనెలో కలిపి అప్పుడప్పుడు రాయవలెను. లేక వెన్నలో పోకిపొడిచిగాని కిరిపొడిచిగాని కలిపి రాయవలెను.

పాశ్చాత్య వైద్యపద్ధతి - ఇన్ జెక్షన్సు

ఇన్ జెక్షన్ అనుపదము సామాన్యముగా ఏ భాషలోఁబడిననో నోడపడుటలేదుగాని లేజమునయు స్వస్థానాన్యముగా వాడుకయైయున్నది. ఇన్ జెక్షన్ - ఇన్ =

లోనికి - జెక్స్ టోనువులు. - ఇన్ జెక్స్ అనగా శరీరములోనికి యగ్రతీసాదనముచే జౌషధముగాని మరియు యితరపదార్థమునుగాని బ్రవేశింపజేయు విధానమునకు ఇన్ జెక్స్ టోనుని వాడుచున్నారు. ఈ మాటకు సరితునైనపదము గానరాదు. ఆయుర్వేదములో నూచీముఖి ప్రయోగముని వృద్ధవైద్యులు తెలుపుచున్నారు. శరీరభాగములోనికి అనగా నూదివంటి ఏ యితరపదార్థములు (పీచికారి) లోగాని చర్మములోనికి లేక మాంసములోనికి గర్భనాళములలోనికి జౌషధమును పంపుటకు ఇన్ జెక్స్ టోనును, ఈ ఇన్ జెక్స్ టోనులో రెండు గతములుగలవు. 1 చర్మమున వేయుట ద్వారా చర్మములోనికి జౌషధమును ప్రయోగించుట. 2 ఆననముద్వారా లేక చర్మసానము (చెయినింగ్) చేయు మూత్రద్వారముల ద్వారా జౌషధముల ప్రయోగించుట. ఈ రెండువిధముల ప్రయోగమునకు ఇన్ జెక్స్ టోనుని వాడుచున్నాడు. ప్రస్తుతము వైద్యులు ఆననముద్వారములగుండు బ్రవేశపెట్టు సాధనమునకు ఎబీమా (ఎస్టీమా) మరియు వాడుచున్నారు. ఈ ఇన్ జెక్స్ టోనుమాట ఏ భాషలో ధైర్య వైద్యశాస్త్రమున శాసనయోగించుటకు పదముగానె కనీసే ఇన్ జెక్స్ టోను యందు ఆయుర్వేదమున నూచీవ్యర్థననుసరించి పనిచేయుచున్నది.

ఆయుర్వేదపద్ధతి - ఇన్ జెక్స్ టోను

పూర్వకాలమున చేయుచు ఇన్ జెక్స్ టోను (నూచీవ్యర్థ) చురకల ద్వారా నుండేది. అనగా కొంచెము మోటుపద్ధతిగా నుండేది. ప్రస్తుతకాలములో ప్రభుత్వమువారామోదించి ప్రతి సంవత్సరము వుట్టిన గంటిబిడ్డలకు వేయుచున్న టీకాలను (నూచీవ్యర్థము) ప్రత్యేక్షముగా ఆ దారు వారుచేయుచున్నారు. కొన్నివిధముల పరిశీలనములకు పూర్వము ఆయుర్వేద ప్రధానములు కనిపెట్టి నూచీములనే వేటికి ప్రాక్ ప్రవేశింపజేయసాగి ప్రదాయముల రెండుతెగలవన్న మానదృక్పథములే అయియున్నవి.

అంగ్లేయు పశువైద్యులు (రెటరన్ డాక్టర్లు) యిప్పటికి ఈపద్ధతి ప్రకారము పశువులకుకూడా టీకాలు వేయుచున్నారు. ఇకను మానవులకు ప్రాచీనకాలమునుండి పచ్చిబొట్టు నూచీవ్యర్థ యిప్పటికిని అమలులోనున్నది. ప్రాచీనులు ఆనన పరిశోధనలచే రోగములు గుర్తించుటయు, ఆయా రోగముల నివారణకు ఉపయోగములను ద్రవ్యములు, ప్రయోగ విధానములు, ప్రయోగించు పనిముట్లు (యగ్రతీశస్త్రములు) మొదలగు మార్గములన్నియు శిలాకావనములవలెయేయనే గ్రంథములువ్రాసి యిప్పటికిని మృతశివులైయున్నారు.

మనుష్యులకును జంతువులకును వ్యాపించు సకలరోగములను ప్రాధాన్యముగా త్రవ్వములు (నాచి, పిత్త, కఫ) ప్రధానములై అచా విచారభేదములచేతన, శరీరము ప్రకృతిభేదములచేతన వేరువేరు లక్షణములతోను వేరువేరు నామములతోను చికిత్సించబడుచున్నది. ప్రాచీనాయుర్వేద చికిత్సా విధానములన్నియు మనుష్యులకు వలన జంతువులకు శాసనయోగింపబడును. ఇప్పుడిప్పుడే పశువులకుకూడా ఆయుర్వేద

చేసులో చేసే కలిసినా జాగాలో జాగా కలిసినా పోనివ్వబడును.

ఇంజెక్షన్ యిచ్చు పరిశోధనలు తెనాలి పశువైద్యశాలకాలవాన ప్రయత్నించుచున్నాడు. ఈ కారణముచేతనే అంగ్లేయ వైద్యులు కొన్ని జాతువులనుండి తయారు చేసిన మాంసగ్రాహము రక్తము చీము మొదలగు పదార్థములు మనుష్యులకు టీకాల రూపమునను, ఇన్జెక్షన్ రూపమునను నోటివ్వారా ప్రయోగించుచున్నారు.

పూర్వము అపరధవ్యంతరియగు చరికొచ్చారులు రోగములందు ఉపయోక్తపదమును రక్తమునందు ప్రవేశింపజేసిపయోజన తీవించునని చెప్పియుండిరి. ఆరీతిగనే పూర్వకానామే నేటికిని ఆచరణమై అంగ్లేయులగ్నేదీయులను ప్రధానకర్తవ్యమెయ్యును. అంగ్లేయులు ప్రస్తుతము చేయుచున్న ఇన్జెక్షన్లను పూర్వము టీకాలను చగ్గుముగీచి అచ్చటి గర్భమందు జొరవడద్రవ్యమును బ్రయోగించుచు క్రమముగా పరిశోధనలచే ఆయుగ్నేదీయ నూచీముఖశస్త్రమును పనిముట్టు(సిరంజి)లో పశువులకును యితర జంతువులకును మనుష్యులకు ఇన్జెక్షన్లు(నూచీముఖప్రయోగము)చేసిరి. ప్రాచీన చరికొచ్చారులు జెప్పియున్నట్లుగానే జొరవడములను రక్తమునందు ప్రవేశపెట్టుట కనుకూలించునట్లుగా ద్రవరూపముగా మార్చి పనిముట వాడుచున్నారు. ప్రస్తుతము వాడుచున్న ఇన్జెక్షన్లు విధానముగా నుపయోగించు సీరములుగూడ ద్రవరూపముగనే తయారు చేయుచున్నారు. ఇట్టిసీరములు పశువుల కత్యంతోపయోగమగునటుల శ్రేంచి రసాయనశాస్త్రజ్ఞులగు ప్యాస్టియరుదొర చంబరులాండుదొర రాష్ట్రదొర యను వీరుముప్పురు కొన్ని జంతువులనుండి పరిశోధనలు చేసి సీరములను కనిపెట్టియున్నారు. ఇట్టిరసములు పశువులరక్తమునందు ప్రవేశించగనే శరీరమంతయు వ్యాపించి త్వరలో గుణముచ్చును. ఇదరక్తవ్యాధిములలోని ఎక్కించిన త్వరగా పనిచేయును. సీరములో కెక్కిండిన అంతకంటె అలస్యముగను కండరములలోని కెక్కించిన కొంత అలస్యముగను చర్మములోని కెక్కించిన తురికొంతఅలస్యముగను వ్యాపించును. కాబట్టి ప్రాచీన సిద్ధాంతముల ననుసరించియే నేటికిని ఆయుగ్నేద పశువైద్యులు వెల్దీసరీ వారిచ్చు ఇన్జెక్షన్లు మారుగా జెముడుపాలు మంచినానీ కలిపి పశువులకువచ్చు చీడపార్థ దొమ్ముగుఱక మున్నగు అసాధ్యరోగములకు తగుపాటి వెదురు గొట్టుముతో ఆ యా రోగినిశోధక సలములందు టీకాలవేయుట ఇప్పటికి అందరికి విశదమెయ్యున్నది. ఇట్లే యింకను అనేకవిధములుగా ఆయుగ్నేద తంత్రకారులు ఇన్జెక్షన్ ప్రయోగములు వ్రాసియున్నారు.

కాబట్టి అంగ్లేయులగ్నేద పద్ధతులు తెలికిని ఎంతమాత్రము ఫేదముకొన్నించదు గాని అంగ్లేయవైద్యమందు వాడు మందులు మాత్రము కొంచెము జేదముగ కొన్నించును. అయినను ఆమందులన్నియు మన భారతదేశమందు ఉత్పత్తియగు మూలికలవలననే తయారుగాచుచు ప్రభుత్వాదాయముచే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యత వహించుచున్నవి. మద్రాసు గవర్నమెంటువారు ఆయుగ్నేద పశువైద్యముపై తెనాలి ఆంధ్రజాతీయ పశువైద్య కళాశాలపై సవరితల్లి ప్రేమజూపుడుడినందున ఆయుగ్నేద పశువైద్యము సంపూర్ణ స్థావరము నొందజాలకున్నది. ఈవిషయమై తగినప్రయత్నములు జరుగుచున్నవి.

అగ్రవాణి సాంద్రవాణి గోపాష్ఠీ, బీజసంగ్రహిణాయాం ప్రాతిక్షికదర్శనశిష్యునివినశ్యతి.

ఆయుర్వేద పశువైద్యాచార్యులు విదేశీయకాషధములు

నిరభ్యంతరముగా వాడవచ్చును.

ప్రాచీన కాలమునాటి ఆయుర్వేద పశువైద్యము నేడు సంస్కరింప బడవలసిన శోణలు వచ్చినవి. కామయూడ దీనికి అత్యుదాహరణముగానున్నది. ప్రజలుకూడ ఆయుర్వేద పశువైద్యముపట్ల సుముఖులైయున్నారు. ఇప్పుడు నూటికి తొంబది వుండి ఆయుర్వేదపశువైద్యముపట్ల అదరణము కలుగుచున్నది. ప్రాచ్య ప్రాచీన వైద్యములలోనుండు రహస్యములన్ని విమర్శించుచున్నారు. అంగ్లవైద్య వెటరినరీ డాక్టర్లు చేయు ఇన్వెస్టిగేషన్లు, ఆయుర్వేద భాగముగు శల్యశాస్త్రము (శస్త్రచికిత్స) లోని శుభకరణములని విశాల వృద్ధులగు మా పాఠశాలకు బోధపడుచున్నది. వాదగర సుమారు 200 వుండి పశువైద్యాచార్యులు తచ్చేదై. నేడు వెళ్ళు పశువైద్య విద్యకూడ ఇంగ్లీషు, ఆయుర్వేద పశువైద్యచికిత్సలే. రైతులందరవకూడ ఈ చికిత్సలు తెలిసికొనవలెనని కోరిక. ఇంజెక్షన్లు యిచ్చుటలో కొంతమంది వైద్యులు ధనార్జన కొరకు రైతులను మోసపుచ్చుచున్నారు. ధగధగ మెరిసే డిస్కలు వాటరు ట్యాంకులుతో నాటకమాడే డాక్టర్లను ఎంతోమంది చూచితిని. అందుచేత ప్రతిరైతుకూడ ఏ డాక్టరు వచ్చిన మందులకేదో, ఇంజెక్షన్లు కేదో అడిగి తెలిసికొనవలెను. ఏమైన మోసాలున్న తక్షణమే వారి సేవారీ తెలిసి తగినచర్య తీసికొనవలెనని వా కోరిక.

పూర్వము చరమకు స్వచ్ఛమైన, విదేశీయ ఖేదము తాతమాత్రము వైద్యులుగాని వైద్యేతరులుగాని తలంచరాదనియు, మానిన నే మందని నెలవిచ్చియున్నారు. గాన ఆయుర్వేద పశువైద్యాచార్యులందరు ఏ యే సమయములలో ఏ యే బోషధములవలన రోగనివారణ కాగలదో అట్టి మందులను ఇన్వెక్షన్లు మున్నగు వాటిని తెలిసిసంతోషపడవచ్చును. తెలిసి తెలియని చికిత్సలు చేసిన శిక్షకు పాత్రులగుదురు.

ఇన్వెక్షన్లు

పశువులకిచ్చు మందులు జీర్ణశోశముగుండపోయి అచ్చట జీర్ణించి క్రమముగా ఆహారసారములో కలిసి రక్తములోకి పోయి గుణవిచ్ఛిన్నుల ఆ దరికి తెలిసిన విషయమే. ఈ ఇన్వెక్షన్లను జాగ్రత్తగా రోగనిదానములను గ్రహించి కారీరకాస్త్యము భాగములను గ్రహించి ఈయవలెను. ఇప్పటి నవనాగరికత పరిస్థితులనుబట్టి లోపలకు మందులను యిచ్చినను యివ్వకపోయినను డాక్టరు ఇంజెక్షన్ యిచ్చి వాడంటే వ్యాధి తగ్గినదనే రైతుల నమ్మిక. ముఖ్యముగా అంటువ్యాధులకు ఇంజెక్షన్లు అవసరము. శోగపశువు ఆహారము లోనికి తీసికొనలేని నీటియందున్నపుడు వ్యాధి శుద్ధీకరముగానుండి బోషధము జీర్ణించి రక్తనాడులలోనికి వచ్చి పనిచేయు సంతటి విరామములేనప్పుడు ఇంజెక్షన్ చాలావ్రపయోగించును.

1. హైపోడెర్మిక్ ఇంజెక్షన్:- చర్మముక్రింద మందు విడచునది.
2. ఇంట్రామస్కులర్ ఇంజెక్షన్:- మాంసకండరములలోనికి మందుపంపుట.
3. ఇంట్రావీనస్ ఇంజెక్షన్:- రక్తనాళములోనికి మందుపంపుట.
4. ఇంట్రావైసల్ ఇంజెక్షన్:- దండినాళములోనికి మందుపంపుట.

ఈరీతిగా పలువిధముల ఇంజెక్షన్లు గలవు.

అంటు వ్యాధులు

పదమూడవభాగము

పశువైద్య సూత్రములు

పశువు నోరులేని జంతువుగాన మనుష్యులే వాటిని బాగుగా పరిక్షించి తగిన వైద్యాధి సదుపాయములు చేయవలయును.

పశువుశరీరమునకు ఎముకలే ఆకారమును కలుగజేయును. ఎముకలులేనిచో పశువు ఒకమంసపుముద్దగా నుండును. శరీరమునందు చాల కొమలములు, సుషూరములు నగు మెదడు, చెన్నెముక, హృదయము, ఊపిరితిత్తులు మున్నగు ఆవయవములు ఎముకల గూళ్ళలో నమగ్నబడియున్నవి.

పశువునకు మంచి ఆకలివుట్టుట, సరిగా ఊపిరిపీల్చుట, బాగుగా పేడచేయుట మొదలగునవి సక్రమముగా జరుగుదున్నచో ఆ పశువు ఆరోగ్యముగా నున్నదని గ్రహించవలెను.

పశువులు సుఖినితియం గుండునపుడు గుంపులో కలిసి మెరిసి, వలసివచ్చును మేత మేయుదు, కాలమెరిగి నెమరుచేయుచుండును. చెవులు చూటినిూటికిని ఆడించుచుండును. ముక్కు మూతి చెమ్మగలిగియుండవలెను. కన్నులు నిర్మలముగ ను, కంఠగ నుకొందును. చర్మము మృదువుగ నుండును. నెత్తుకలు చర్మముమీద వ్రాలియుండును. పశువులు ఒకదాని నొకటి నాకుకొనుచు కాలాదితముగా పేడచేయును. ఆ పేడ మెత్తగా నుండును. ధారాళముగా మూత్రము పోయును. వియంగమందును వాపుగాని, పంటు గాని లేకయుండును. ఈ లక్షణములన్నియు సుఖిజీవితమును తెలుపును. అట్లుండక మందవిడిచి, దూరముగాపోయి నల్లకప్పు వేసికొనియుండిన మెదల ఆ పశువు అనారోగ్యముగానున్నదని గ్రహించవలెను.

కొమ్ములు వెచ్చగాన, ముక్కునండి మూతి చెమ్మలేక వెచ్చగానుండి మూత్రము పనువురంగువలె కొంచెము కొంచెము పోయుచు, పేడగట్టిగావేసి మేతమాని మిక్కిలి దాహముగొనియుండెనేని అట్టి పశువునకు జ్వరము తగిలినదని గ్రహించవలెను.

పశువు ప్రాణమునకు గాలి మఖ్యాధారము. అదిలేనిచే ఒకనిమిషమైనను జీవింపలేదు. సర్వావస్థలయందును పశువులు గాలి వీల్చుచుండును. అట్టి గాలి పరిశుభ్రమైనదిగా నుండవలయును.

పశువు ఆహారములేకుండ కొన్నిదినములవర నుండగలదు. గాని, దాని శరీరశక్తి నశించి అవయవముల బలము క్షీణించును.

బడిలేని చదువు వెంటబడిలేని నేద్యము కూడదు.

పశువు గాలి సరిగవీలకపోవుటచేతనే శరీరమందు ప్రాణక్రియ క్షీణించును. అప్పుడే పలువిధహానికల పాలగును.

నిలువయుండిన గుంటలో నీరుగాని, మరుగునీరుగాని పశువులను త్రాగనియరాదు. అట్లు త్రాగనిచ్చినచో అవి పలువిధముల సంకటముల పాలగును.

జడ్డు, రక్తము, గవళి, మాత్రము, పునులు, చెమట, చీమిడి, చొంగ మొదలగునవి అపరిశుద్ధములు.

పశువును కష్టపెట్టి పరిశ్రమించిన వెంటనే నీరు త్రాగించరాదు. అట్లు త్రాగించినయెడల ఆరోగ్యముచెడును.

పశువులను ఎండ ఎడలకు పాలుగానియక కాపాడునుండవలెను. ఆహారవిహార ములయందును, పాటుక వస్త్రవస్తువులను, పశువులను మిగుల జాగరూకతతో చూచునుండవలెను.

పశువులకొట్టము మొక్కల ధూమిపట్టము చుట్టుప్రక్కల కంటే పెద్దగానుంచి ఏటవాలుగా మలమూత్రాదుల క్రిందికి జారునట్లుగా బంతు వేయవలెను.

చలిగాలి తగు సమయమున పశువులకు తగినకొట్టములు కట్టించవలెను. కిటికీలు చాలినంత వెలుతురు వచ్చునట్లుగా గొడవలయును.

కొట్టములలోనే, ప్రసవించునట్లుగా నిలువయు చరాదు. ఆ యెరువునంతన పశువులకు సలమునవి చాలవలెనగా లోతైనగోతుల క్రవ్వ, వానిలో వేయించవలెను. ఇట్లు చేయునచే దోగులు మొదలగునవి రావలెవు.

పశువుకొట్టముల గోడలకు సంవత్సరమున కొసారి నున్నము కొట్టించిన యెడల విషక్రిములు చేరవలెవు.

వ్యవసాయమునకు పనికివచ్చు పశువులను తదితర పశువులలో చేసినయక ప్రత్యేక సలములందు కట్టివేసి చక్కగా మేపవలయును. వారముదివసుల కొసారి పశువులను బిల్లతో శుభ్రముగా కడగుచుండవలెను.

పశువులు క్రిందిని యుంచునట్లు చేయరాదు. ప్రతి పశువునకు పరుండుటకు సలము విశాలముగా ఉండవలెను. పశువులదగ్గర గోతులలో ద్రుళ్లు తీసివేయుచుండవలెను.

పశువుల కొట్టములు శుభ్రముగా నూర్చుచుండవలెను. గొడవ చిట్టు, తత్తుకు మున్నగు నాహారపదార్థములు కట్టుటకు వేడబూసిన బట్టలను వయోగించవలెను.

ప్రక్కపశువు తగులవండునట్లు పలువులు మరచగా నుండవలెను. లేనిపక్షమున పశువు లాకదాని నొకటి రాదుకొని పొడుచుకొని త్రాళ్లుతెచ్చుకొని అల్లరిచేయును.

గుంజుకును గుంజుకు మధ్య నాలుగడుగుల దూరముండవలెను. పలువులు కొంచెము పొడుగుగా నుడిచిగాని పశువులు పండుకొనునపుడు లేచునపుడు నీలుగా

పొరుగున చాకిరిం పొరుగున వ్యవసాయం లేనను తినేవగాని తానుతినేదికావు.

నుండను. గుంజల పొతుటకంటే గాడిబొట్టలలో నిరుపరి గులమర్చి వానికి పలువుల తమ్ములు పెట్టుట నుంచిది.

పశువులతో కలన విరువగూడదు. అంగుచే పశువులను కోపము క్రోధము కలుగును. లేనిచో అవి మొద్దుబారిపోవును.

జబ్బుగానున్న పశువులను తగినంత మేత మేపవలయును. గంజి, జావ, పచ్చి మేత మొదలగునవి పెట్టవలయును. ఇంతియేకాక ఆ పశువును నిడగలసలమునందుంచి సారవంతమైనట్టియు సులభముగా జీర్ణమగునట్టియు ఆహారమును పెట్టుదుండవలెను.

జబ్బుగానున్న పశువులకొట్టములోని అడుగుభాగమును పారతో గీతించి మరల త్రొత్తనున్న పోయింగి దిమ్మెసతో కొట్టించవలెను.

అంటువ్యాధులు సోకిన పశువులను ప్రత్యేకస్థలము నందుంచి చికిత్సలు చేయుచుండవలెను. కోగమతో నున్న పశువుల మలమూత్రాదులు ప్రతిదినము తీసివేసి అచ్చటి చెత్తనుకూర్చి శుభ్రము చేయవలెను.

ఆ పశువుల పేడతో పిడకలు చేయరాదు. ఉడ్చిన సలమందు ఫిస్టెలాగారి, కర్పూరతైలముగాని చల్లవలెను.

అంటువ్యాధిగల పశువు చనిపోయినచో మార్గి నా ద్రచే కోయి చక మారముగా తీసివారిపోయి గున్నము, ఉప్పువేసి పాతి పెట్టించవలెను.

కోగముతో నున్న పశువులను దిగరగానుండు వ్యవసాయసామగ్రిలు (గుంజలు, గాడి) మొదలగు పనిముట్లు నున్నపుటితో చక్కగా కడగవలెను.

కోపభయము త్రాగిండువపుడు పశువుయొక్క తలను ఎత్తిపట్టుకొని నోయ తీరది ఒక్కొక్క స్రుక్కవంతున త్రాగించవలెను.

దగ్గునట్లు పశువుకనబడెనేని పట్టునిడిచి దగ్గుచ్చిన తర్వాత మందు నోటిలో పోయవలెను. లేనియడల ఉసిరి గొట్టములోనికి మందుపోయి దగ్గులేక కొన్ని కళవులు మృతినొందును.

పశువుల వుండ్రును శుభ్రముగా నుంచవలెను. దినమునకు రెండుసార్లు వేడిబటితో కడిగిన తర్వాత గాయములకు కట్టు కట్టవలెను.

చాలా పెద్దగాయములుగాని, కాలివుండ్రుగాని యున్నయెడల వానికట్టును బలవంతముగా నొకేసారి తీయరాదు. అటు తీయుటచే గాలిలోనుండు నూర్మ్యజీవులు ప్రవేశించి పురుగులు పడును. కట్టు రసితో అంటుకొనినయెడల వానివీడ వగరునిరుపాసి తడిసి మెల్లగా తీయవలెను.

పశువుల నెంతశుభ్రముగానుంచి న సరికొరకముగా నుండ నని మన కల్లరకు

పదిదినములు వుండేవానికి జరుగును ; ఒకటివానికి యుభాధేకొని సేద్యముకాదు.

తెలిసిన విషయమే కాబట్టి ప్రతికృషీవలుడు వానిని శుభ్రముగా కడుగుచు నుంచినీర్థియందుండుట అత్యంతవసరము.

వేసవికాలములో వారమునకు రెండుసార్లును శీతాకాలములో నెలకొకసారియును పశువులను చెరువులలోనికి, గంటలలోనికి, పొరుగున్న సమలలోనికి దింపి శుభ్రముగాకడిగి శీరము ఆరునంతవరకు ఎండలో త్రిప్పువలయును.

పొడిగొడను శీతాకాలమునఁ దెప్పవగా నీటితో కడుగరాదు. ఎండలు వేయుదన్న గమయములోనే కడుగవలెను. అటునెలలకు రెక్కవగానుండు దూడలను కడుగరాదు.

నుంచినశువుల శీరము బ్రష్తోరుడిచివయెడల గోమారులు, పేలు, మిణ్ణలు మున్నగునవి పట్టక శుభ్రముగా నుండును. పశువులను బహిరంగ ప్రదేశములలో శీర పరిశ్రమ కలుగుటకు త్రిప్పుచుండవలయును.

దీర్ఘవ్యాధులకు తప్ప ఆకస్మిక వ్యాధులకు ఎక్కువగా మందులను వాడరాదు. అట్లు వాడెయెడల పశువునకు ప్రాణాపాయము రాగలదు.

శశువు మిక్కిలి బలహీనముగా నున్నయెడల, ఆహారము తినుటకాని, త్రాగుటకాని లేచియుండును. అది లేచలేదను నుచేతముతో శీరముపై చెబ్బలు కొట్టరాదు. పరుండనిచ్చియే నెమ్మదిగా ఆహారము పెట్టవలెను.

అన్ని వ్యాధులకుండును ముఖ్యముగా తీవ్రదశయందున్నప్పుడు కఠినపదార్థముల నాహారముగా వాడుట మానివేసి ద్రవపదార్థములను మాత్రమే వాడవలెను.

వ్యాధిగల శశువులకు ఒకేసారి ఆహార వంతగా పెట్టరాదు. కొంచెము కొంచెముగా పెట్టుచుండవలెను.

పశువును చీకటిగదిలో నుంచరాదు. తీక్షణమైన వెలుతురు అవసరము. అట్టి వెలుతురు పశువుమెదడునకు అవసరమైనట్టియు, ఆత్యధికమైనట్టియు చురుకుదనము బుట్టించును.

పశువు అనారోగ్యముగ నున్నట్లు తెలిసిన వెంటనే దానికి విశ్రాంతి నీయవలయును. అట్లు విశ్రాంతి ఇచ్చినయెడల పశుశోగము త్వరగా నెమ్మదిండును.

రోగము నెమ్మదిచివరకువారత పశువును నీటితో శీర మాయనంతవరకు చక్కగా కడుగవలెను.

రోగము నెమ్మదించిన తరువాత పశువును కొట్టుములోనుండి బయటికితీసివ తరువాత కొట్టుపుగోడలను లోమబిటితో కడుగవలెను.

ఒక గ్రామమునందు అంటువ్యాధి ప్రారంభించినపుడు శోగమునోకివ పశువులను ప్రత్యేకముగానుంచి, తగినంత చికిత్స చేయవలెను.

ఎంచిన ఎరువేదిరా అంటే ఎవమాని పాదము.

నుఖిముగా నుండు పశువులను ఉదయము సాయంకాలములందు పరీక్ష చేసి జాడ్యము సోకినట్లు అనుమానముగా నున్నవాటిని ప్రత్యేకముగా నుంచవలెను.

కల్పములు పశువుశరీరముమీద నిలిచియున్న యెడల ఆవయవములు సరిగా పనిచేయక గజ్జ, తామర, నసిమిరి, పాడ మున్నగు చర్మవ్యాధులు వుట్టును.

గేదలకు మంచి నూనెగాని, వ్యామలైనగాని, చర్మమునకు వ్రాసి స్నానము చేయించిన చాలా ఆరోగ్యముగా నుండి పాలు బాగుగా నిచ్చును.

పాడి పశువులకు తవుకు ఎక్కువగా మేపరాదు. అట్లు మేసినచో వాతకోగములు ప్రారంభమై పశువుల కపాయము తటస్థించును.

చనిపోయిన పశువులను కొందరు పాతివేయుదురు. కాని మనుష్యులవలెనే పశువులనుగూడ కాల్చుటయం దెట్టి ఆక్షేపణయులేదు.

పాతివేయు గోతులుమాత్రము 10,12, అకుగుల లోతునకు తక్కువనుండరాదు. చచ్చిన జంతువులను పాతివేయు శ్మశానములు కౌపురముండుసలములకును జలాశయము లకును సాధ్యమైత దూరముగా నుండవలెను.

కశేరములను నదులలో పారవేయుటయు శిఖరములపై వదలివేయుటయు దుర్గంధమునకు మూలకారణము లగుటయేగాక ఆనేకరోగములకు కారణములగును.

అంటువ్యాధులను రెండువిధములుగ నెంచవచ్చును.

1. ఒక పశువునుండి మరియొక పశువునకు శరీరముయొక్క అస్వస్థతాభాగస్పర్శ వలననేగాని మరియే విధముగను వ్యాప్తింపకొందదు.

2. వాయుమార్గమునగాని, జలమార్గమునగాని వ్యాప్తినిొందును.

కొన్ని అంటువ్యాధులందు ప్రత్యేకములగు నూత్నజీవులు పశువుశరీరమునందు ప్రవేశించిననేగాని లేకపోయిన యెడల వ్యాధులుకలుగ నేరవు.

ప్రతివ్యాధియును కొంతనియమితకాలము పశువు శరీరము నాక్రమించి యుండును. ఈ నియమితకాలము ఆనేక కారణములను బట్టి వ్యాధిగలపశువులయందు మార్పుగ నుండవచ్చును.

చచ్చినవాటిని శోయువారలనుగాని, అంటుపోకియుండు సలములలో దిగుకుక్కులనుగాని, కావలనుగాని మంచపశువు లున్న ప్రదేశములకు వ్రాసేయరాదు.

అంటుకోగము గ్రాహమునందంతటను వ్యాపించి యున్నపుడు అలసటను గలిగిండు పనులను పశువులచే చేయించరాదు.

తెలులు తమ మాధవిశ్వాసము చేతను, వైద్యుడు సమయమునకు దొరకక పోవుటచేతను ఆపత్కాలమందు రాబోవు ఆపదలను తెలిసికొనలేక కనబడిన ప్రతి

చిత్తము మళ్ళిలే వ్యవసాయముమానరాదు.

యాకుపసరును వ్యాధి సంభవించిన పశువులకు వాడుటచే వెంటనే ఆపశువు తనప్రాణములను కోల్పోవుచున్నది.

రైతులలో కొందరు ధూతవైద్యులను రప్పింతురు. మరికొందరు, దురాయి కట్టింతురు, మరికొందరు మంత్రములను పెట్టింతురు కాని పశువైద్యులలో నిటువంటి వారు పూర్వకాలముం దుండెడివారని నమ్మవచ్చునుగాని ఇప్పటికాలస్థితుల ననుసరించి నమ్ముటకు వీలుగాకున్నది.

నోరులేనిపశువు వ్యాధియొక్క ముందునడకను గుర్తించుటకు మిగుల అనుభవమును, మంచిబుద్ధి కుశలతయును గావలయును.

వ్యాధియొక్క ముందునడకను సరిగా చేప్పగలుగుటకు వైద్యుడు సహజగమనమును జక్కగా దెలిసినవాడై, ఆరోగ్యముయొక్క సహజతత్వమును ఎరిగినవాడై తానువయోగించు ఔషధములయొక్క గుణములను, శక్తులను, గ్రహించుటయుండు మిగుల అనుభవముగలవాడునై యుండవలెను.

వ్యాధియొక్క ముందునడకనుగూర్చి వైద్యుడు తనంతట తాను పశువు యజమానికి చెప్పురాదు. ఎవరైన ఆడిగినయెడల తెలిసియున్న సంగతిమాత్రమే చెప్పవలెను. అనుమానముగా నున్నసంగతి చెప్పుటయుండు బహుబాగ్రత్తగా నుండవలెను.

వైద్యులు చెప్పుసంగతులు సాధ్యమైనంతవరకు ఆశను వుట్టించునవిగా నుండవలెను. స్పష్టముగా పశువునకు మరణము సంభవించు నీతియుండు వైద్యుడు తానెరిగిన సంగతి నంతయు స్పష్టముగా యజమానమునకు చెప్పవలెను.

పశువుయొక్క దేహతత్త్వము తెలియువరకు మందులు కొద్దికొద్ది మోతాదులతో వాడుట మంచిది.

చూడిపశువుల విషయమై తగినంత శ్రద్ధతీసికొని లక్షణములు గ్రహించి తగిన మందీయనలయునుగాని, ఇతర పశువులకువలె ఈపశువులకు మందు లీయకూడదు.

అన్ని మందులలోను కలియు వస్తువులు త్రొత్తవిగను, పరిశుభ్రమైనవిగాను చేర్చవలెను. ప్రాతపస్తవులు, నిసాసరమైనట్టియు పుచ్చిపోయినట్టియు మూలికలను వాడరాదు.

సూక్ష్మజీవులు

పశువుల వ్యాధుల అనేక విధములుగా నుండును. కొన్ని వ్యాధులు అవయవములు తమ తమ నియమిత వ్యాపారమును నెరవేర్చని కారణమున కలుగును. మరికొన్ని కీరోప్లస్మితి భేదములవలన కలుగును. పెద్దరోగము, దొప్ప, గురక, కురమ మున్నగు రోగములు ఒక పశువునుండి మరియొక పశువునకు అంటుకొను రోగములు. ఇవి కంటి కగుపడని సూక్ష్మజీవులవలన కలుగుచున్నవి. వృక్షములలో ఒకొక్క చెట్టునకు ఒకొక్క

దున్నేవాడు రెక్కచూస్తే నాగలికూడా మిగలదు.

జాతి బీజముండును. ఆ బీజము ఏ ప్రదేశమున బడిన నా ప్రదేశమునందు మొలకెత్తి చాని నుండి అవృక్షమే మొలచును. అటులనే అంటువ్యాధులను ఒక్కొక్క వ్యాధి వ్యాపింపజేయుటకు నూత్నజీవులు (Micro - organisms) బీజములగుచున్నవి. ఒక జంతువునుండి వేరొక జంతువునకు వ్యాప్తమగువ్యాధి అంటువ్యాధి యనబడును. ఒకటి విధమగు లక్షణములు కలిగిన రోగము ఒకటి విధమగు నూత్నజీవివలన కలుగుచున్నట్లు దృఢపడినది. పెద్దరోగపు విత్తనము నాటిన శరీరమున పెద్దరోగపు లక్షణములే కనబడును గాని గురకలక్షణములు కనబడవు. ఒక పశువునుండి మరియొక పశువునకు అంటువ్యాధి వ్యాపించవలె ననినచో ఈక్రింది పరిస్థితు లనుకూల పడవలెను.

1 వ్యాధిని కలుగజేయుటకు రగింప తీవ్రగల నూత్నజీవుల సమూహము.

2 వ్యాధిని కలిగించుటకు చాలినన్ని నూత్నజీవులను ఒక ప్రదేశమునుండి మరొక ప్రదేశమునకు గొని పోగల సాధనము.

3 నూత్నజీవులు మలభముగ ప్రవేశించుటకు అనుకూలమైన శరీరక్షేత్రము.

పై పరిస్థితు లెంతవూర్తిగా అనుకూలపడిన ఆంతర్వరలూ రగినంత తీవ్రతతో వ్యాధి ఒక పశువు నుండి మరి యొక పశువునకు వ్యాపింపగలదు.

అంటువ్యాధుల వ్యాపకము

ఒక ప్రాంతమునుండి మరియొక ప్రాంతమునకు అంటువ్యాధులు వ్యాపించుటకు ఆ ప్రాంతములందు కలుగు మనుష్యసంచారము, జంతుసంచారమును కారణములు. పశువులు మేతకొరకు దూర ప్రదేశములకు పోవుట, చచ్చిన జంతువుల మాంసమును మూడిగ వాండ్రు వేరొక ప్రదేశమునకు తీసికొని పోవుట, కాకులు, పక్కలు అంటుబాడ్డము గల జంతువు మాంసమును ఎత్తుకొని అక్కడక్కడ పారవేయుట, అంటువ్యాధులు గల పశువులను సంతలకు తీసికొనిపోవుట, చచ్చిన పశువులను పాతిపెట్టక నదులలో పార వేయుట మున్నగు కారణములవలన అంటువ్యాధులు వ్యాపించుచుండును.

నూత్నజీవులజాతులు

నూత్నజీవులలో కొన్ని రకములు వాయుప్రసారముగల సలమునందే జీవింప గలవు. కొన్ని గాలితోనే సలములందే జీవించును. కొన్ని ప్రాణములుగల భాగములనే తిని బ్రతుకును. కొన్ని క్రిల్మినరీజ పదార్థములనే తినును.

చీమునుకలిగించు నూత్నజీవులు

క్షయనుకలిగించు నూత్నజీవులు

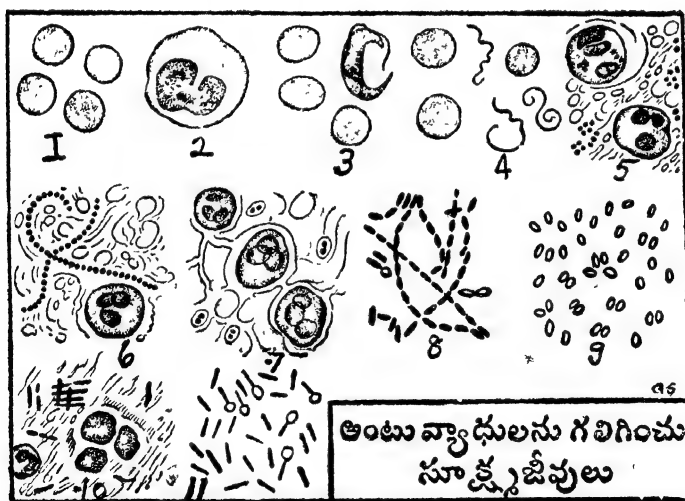
దొడ్డుకుకలిగించు నూత్నజీవులు

పెద్దరోగమునుకలిగించు నూత్నజీవులు

ధనుర్యాతమునుకలిగించు నూక్కుజీవులు.

ఇవి రెను కనుకూలమగు పరిస్థితులు కలుగువరకును నిద్రావస్థలోనుండి, పరిశీలు అనుకూలించినచోటనే విజృంభించి రోగమును వ్యాపింపజేయును. నూక్కుజీవి సామాన్యమగు కంటికి కనబడక పెట్టకెట్లు పెద్దదిగ గోచరింపజేయు నూక్కుదర్శనిలేక భూతదర్శనము (Microscope) సహాయమున మాత్రమే కనబడును. వీని శరీరపరిమాణము అంగుళములలో $1/3570$ — $1/450$ భాగము మాత్రముండును. ఇవి వాతావరణమునందును, నీటియందును, ఆహారపదార్థములందును, నేలపై పారలలోనుండు మట్టియందును జీవిండుండును. పశువు శరీరముపైనను, జీర్ణోశమందును కూడ నూక్కుజీవులుండును. ఒక్కొక్కజాతి నూక్కుజీవికి ఒక్కొక్కగుణము కలదు. కొన్ని దుర్యాయువులను అను కలిగించును. కొన్ని దుర్యాయువులను క్రుశ్ణులు చేయును. కొన్ని క్రుశ్ణున పదార్థములను తిని వానిని శుభ్రపరచును. కొన్ని శరీరమునందు వ్యాపించుదు రోగమును కలిగించును. కొన్ని రాము కదలకుండకము విషమును శరీరమున వ్యాపించుటకు విడుచును. మరికొన్ని పాలు పెరుగు సారాదు మొదలగువివిధ పులియజేయును.

నూక్కుజీవులు శరీరమున ప్రవేశించుట

అర్ధకణములు, తెల్లకణములు, క్షయ, గాలిపంటు దొప్ప, పెద్దరోగములను కలిగించు నూక్కుజీవులు.

శరీర చగ్గును పైభాగమున నున్నంతవరకు నూక్కుజీవులు ఎట్టిహానిని కలిగింపజాలవు. ఏదోయొకటిగా ఆవి శరీరములోపల ప్రవేశించినప్పుడే రోగమును కలుగ

కలిగి వలపక్షము ధరణిదే వలపక్షము.

జేయును. నూత్నజీవులు శరీరమున ప్రవేశించుటకు ఈ దిగువ మార్గములుగలవు.

గాయములద్వారా, నోటిద్వారా, శ్వాసకోశములద్వారా, శరీరమందలి పలు చని పొరలద్వారా.

కొన్ని నూత్నజీవులు వీనిలో నేదోయొక మార్గమునే ప్రవేశించును. మరి కొన్ని రెండు మూడు మార్గముల ప్రవేశించును.

గాయములద్వారా ప్రవేశించుట

పిచ్చిపక్క కరచుటచేతను గలుగు న్యాధికి కారణమగు నూత్నజీవి గాయము ద్వారా ప్రవేశించును. దొమ్మిరోగములను గురకరోగమును కలిగించు నూత్నజీవియును. గాయముద్వారా ప్రవేశించును. ధనుర్వాతమును కలిగించు నూత్నజీవియును గాయము ద్వారా ప్రవేశించును. ధనుర్వాతమును కలిగించు నూత్నజీవియు వరువులలో చీము పుట్టించు నూత్న జీవియు నిట్లే ప్రవేశించును. తరచును కలిగించు నూత్నజీవి దోమల వలన ప్రవేశించును.

శ్వాసకోశములద్వారా ప్రవేశించుట

నూత్నజీవులు ఊపిరిలోపాటు శ్వాసకోశములలో ప్రవేశించి వానియందలి పలుచని పొరలలో నివాసమేర్పరచుకొని రోగమును కలిగించును. గాలివలన వ్యాపించు మకూచి విషజ్వరము మున్నగువ్యాధులు వానికి కారణములగు నూత్నజీవులను ఊపిరిచే వీల్చుటవలననే కలుగును.

పలుచని పొరలద్వారా ప్రవేశించుట

పశువు నోటిలోపలను మర్నావయవములందును అసవద్యరసందునుగల మృదు వైన పలుచని పొరలద్వారా గాయములేవన్నను నూత్నజీవులు లోనికి ప్రవేశించి రోగములను కలిగించును. కంటిలోని పలుచని పొరలలో నూత్నజీవులు చేరుటవలన కండ్లకలకయు, ముక్కురంధ్రములందు నూత్నజీవులు ప్రవేశమువలన వీనసరోగమును కలుగును.

నోటిద్వారా ప్రవేశించుట

అవారపానములతో నూత్నజీవులు నోటిద్వారా జీర్ణకోశమున ప్రవేశించి వ్యాధులను కలిగించును. వీనిలో పెద్దరోగము, పారుడు, ర కవిలేచనములకు, నూత్న జీవుల సంపర్క మనేకవిధముల కలుగవచ్చును. పెద్దరోగముచే బాధపడిన పశువు మలమూత్రములలో తత్కారణములగు నూత్నజీవులు రోగమువిడిచిన కొంతకాలముపర తును విసర్జింపబడు చుండును. వీనిచే జలాధారములు సంకరము కావచ్చును. మలమూత్ర

విడవకేరి నై వ్యవసాయము.

మలనై ప్రాచీన ఈగలు దోమలు నూత్నజీవులను తోడ్కొనివచ్చి జావ, గుగ్గిళ్ళు వచ్చి గడ్డి మన్నగు ఆహారపదార్థములందును చేర్చును. క్షయవ్యాధి గల ఆవుల పాలద్వారా ఆవ్యాధి నూత్నజీవులు పాలకాహారముగా గొనుచున్న పిల్లల శరీరమున ప్రవేశించి క్షయవ్యాధిని కలుగించును.

నూత్నజీవులు శరీరమును విడుచుట

ఒక పశువు శరీరములో ప్రవేశించి వ్యాధిని కలిగించు నూత్నజీవులు తిరిగి శరీరమున నుండి వెలువడిన గాని ఇతర పశువుల శరీరములకు వ్యాపింప జాలవు. నూత్నజీవులు శరీరమును విడుచు మార్గములు:—

- 1 నోరు, కండ్లు, ముక్కు, ఊపిరితిత్తులు వీనినుండి వెలువడు ద్రవములద్వారా.
- 2 విరేచనములద్వారా. 3 మూత్రముద్వారా. 4 కురువుల రసిద్వారా.

మహాచికను, పెద్దరోగము వచ్చునపుడు శరీరము నందు కుండలు పొక్కులు కలుచుబడి, ఎండి, పొక్కులై వానినుండి వెలువడు పొప్పర్లు గాలిలో ఎగురును. ఈ పొప్పర్లలో నసంఖ్యాకములుగ నూత్నజీవులుండును. దొమ్మ, గురక సోకినపుడు కండలు కఫముతో నూత్నజీవులు వెడలి గాలిలో జేరును. క్షయపశువుల చొంగ కఫము ఎండి గాలిలో దుమ్ముతో కలసి ఎగురునపుడు దానిలో ననేక నూత్నజీవులుండును.

ఏరీతిగానై నను రోగపశువుల శరీరమునుండి బహిరగతులగు నూత్నజీవులు తిరిగి ఆరోగ్యవంతులగు పశువుల శరీరములందు వెంటనే ప్రవేశించవచ్చును. లేదా కొంత కాలమట్లేయుండి బయట జీవించుచుండవచ్చును. అనుకూల పరిస్థితులలో నూత్నజీవులు నిరంతరము వృద్ధిజెందుట కవకాశములు గలిగియున్నవి. పశువు మరణించినపుడు తగిన యాహారములేక నూత్నజీవులు నశించును. రోగము కుడిరినప్పుడును నూత్నజీవుల బలముతగి చాలవరకు నశించును. కొన్ని నూత్నజీవులు పరిస్థితు లనుకూలముగా లేనప్పుడు గుగ్గిళ్లుగామారి పరిస్థితు లనుకూలపడుపరకు నట్లేయుండును.

నూత్నజీవుల కనుకూలముగు స్థితిగతులు

వేడిమి (Heat)

శీతోష్ణముల ఆధిక్యము నూత్నజీవుల జీవనమున కనుకూలముకాదు. కొంచెము వెచ్చదనము నూత్నజీవుల వృద్ధికౌవశ్యకము. ఎంతవేడిమి వానికనుకూలమో అంతటి శరీరోష్ణముగల జంతువులందే అవి వృద్ధిచెందును. దొమ్మనూత్నజీవుల గ్రుడ్లు సీలుజేసిన గొట్టములలో 23 సంవత్సరములు బ్రతికియుండెనని పాస్టర్ (Pasteur) అను కాస్త్రజ్ఞునిచే కనిపెట్టబడినది. కొన్ని జాతుల నూత్నజీవులు మరికొన్ని జాతుల నూత్నజీవు

అన్ని పండించిన కావునానికి అన్నం కరువు.

లతో కలపినప్పుడు నశించును. నూత్నజీవులగుడ్డు 130 డిగ్రీలవరకు ఉష్ణముగల వేడి నీటిని సహించి జీవింపగలవని యజ్ఞపు పడినది. నిరుచలారిన పిదప గుడ్డు తమకవచము లను చీల్చుకొని నూత్నజీవులుగా విజృంభించును. కౌవున నూత్నజీవుల నశింపజేయు నుద్దేశముతో నీటినియరుగ బెట్టునపుడు అరగంటవరకైనను మరగించవలెను. గోరువెచ్చగా నీటిని కాచుటవలన ప్రయోజనము లేకపోగా వాని కనుకూలమగు ఉష్ణమును కలిగించి అవి వృద్ధికెందుటకు సహాయపడు చున్నాము.

చెమ్మ (Humidity)

ఏమాత్రమును చెమ్మలేక మిక్కిలి పొడిగానుండు పదార్థములందు నూత్న జీవులు పరిలజాలవు. నూత్నజీవులు తమ చట్టునున్న పొరలద్వారా ఆహారమును ద్రవ రూపమున వీల్చును. కాబట్టి నూత్నజీవులు అభివృద్ధికి వేడిమివలెనే కొంత చెమ్మయు నావశ్యకము.

వెలుతురు (Light)

సాధారణముగా నూత్నజీవులు అన్నియు చీకటిలో బాగుగా పెరుగగలవు. కొన్నిటికి కొంత వెలుతురు ఆవశ్యకము. కొంతిగల వెలుతురులో ఏకాంత నూత్న జీవియు బ్రతుకజాలదు.

ప్రాణవాయువు (Oxygen)

కొన్ని నూత్నజీవులు ప్రాణవాయువులేనిచో బ్రతుకజాలవు. మరికొన్నిటికి ప్రాణవాయువు అపాయకరము - పైవిషయములనుబట్టి అనుకూలపరిస్థితు లేర్పడనంత కాలము నూత్నజీవులు నీటియందును, భూమియందును, గాలియందును, జీవించియుండ గల వని స్పష్టమగుచున్నది. నూత్నజీవులగుడ్డు మాత్రము పరిస్థితులు ప్రతికూలించినను ఎండవాసలను, శీతోష్ణములను లెక్కచెయ్యక బ్రతికియుండి అనుకూల స్థితిగతు లేర్పడినవెంటనే నూత్నజీవులుగామారి విజృంభించును. తొలకరించిన వేంటనే దొప్పలు, గురకలు వ్యాపించుట కిదియే కారణము.

అంతర్గతకాలము (Incubation Period)

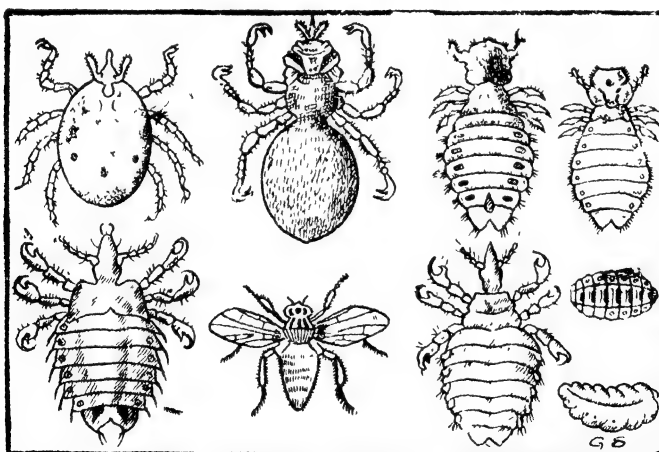
ఏదైన బీజము నాటినప్పుడు అది వృద్ధిపొంది మొలకయగుటకు కొంతకాలము పట్టును. బీజమున కాహారపోషణ బాగున్నచో అది బ్రతుకును. ఆహారసమృద్ధిలేని బీజము నశించును. నూత్నజీవులు రోగపశువుల శరీరములనుండి ఏయే విధముల బహిర్గతము అగునో, ఏయేస్థితిగతులలో అవి జీవింపగలవో, ఏవిధముగ నవి శరీరములో ప్రవేశించునో పైన తెలుపబడినది. వృక్ష బీజములవలె నూత్నజీవులును శరీరములో ప్రవేశించినంత కాలము వరకును శరీరములో పెరిగినపిదపనే రోగలక్షణములు కనబడును.

రోగుగింజలు కొంగులలోకి వచ్చును.

నూత్న స్థితుల ప్రవేశ సమయము మొదలుకొని రోగలక్షణములు కనబడువరకును గల మధ్యకాలమునకు అంతరత కాలముని పేరు. అంతరతకాలము కొంచెము హెచ్చుతగ్గులతో ఒక్కొక్క నూత్న స్థితి కొక విధముగ నీయమితమై యున్నది. ఈకాలము నందు శరీరమున ప్రవేశించు నూత్న స్థితుల సుఖ్య ననుసరించియు రోగమును నిరోధించుటకు శరీరము నందుగల పటుత్వము ననుసరించియును స్వల్పమగు వ్యత్యాసములు కలుగుచుండును. దుర్బల శరీరము నూత్న స్థితుల కనుకూలమగు క్షేత్రము. ఎక్కువ సంఖ్యగల నూత్న స్థితులు దుర్బలమగు శరీరమున ప్రవేశించునపుడు త్వరలో రోగలక్షణములు కనబడును. బలమైన శరీరమున స్వల్పసంఖ్యగల నూత్న స్థితులు ప్రవేశించినచో రోగము గలిగించుటకు వలయు శక్తిగలది యుండవు. ఈ ప్రక్కనున్న పట్టిలో అంతరత కాలమును, వ్యాధికుడిరిన తరువాత అంటుకనము పూర్తిగా పోవువరకు రోగ పశువు నితర పశువులతో కలియకుండ బహిష్కరించవలసిన కాలపరిమితియు తెలుపబడినది.

పశుజాతికి హానికలుగజేయు యీగలు

ఈగలు మూడు జతలకాళ్లను, ఒక జత రెక్కలను కలిగియుండును. వాటి పుట్టుక అవి పెట్టే గ్రుడ్లు పొడగబడుటవల కలుగును. ఈ లార్వే ఆకారములో కొదాకారముగయుండి తిల చివర నూడిగయుండును. ఆ తలపైన రెండు కొంకపు

గోమారులు, మిన్నలులు బోటీగలు, షేలు, తుండిగలు.

మాదిరి దవడకంటులను కలిగియుండును. ఈ లార్వే, అవి బాగుగ పెరిగేవరకు కొన్ని రోజులు ఆహారమును ఎక్కువగా తీసుకొని తదుపరి తిండిమానివేసి పిలవగును. నిండుగా పెరిగిన లార్వే యీ మార్పుకొరకు కొన్ని అంగుళములు భూమిక్రింద

ప్రాకును. కొన్ని రకముల యీగలలో ఆకుయీగలు గ్రుడ్లు పెట్టక లార్వే నే చేయును. పూవుల (నిద్రాపస్థ) దళలోపున్న గూడులలో లార్వే యీగగా మారి ఆ గూడు బ్రద్దలుచేసుకొని బయటికివచ్చును. ఆ ప్రకారము పూవుల గూడునుంచి మొగ ఆడ యీగలు యీవిధముగా బయల్పడి వాటి జీవితమును జరుపుకొనుచుండును.

ఈగలను రెండు విధములుగా విభజింపవచ్చును

1. కొన్ని యీగలు కరచి రక్తము వీల్చువని. చాలమట్టుకు యీ రకము యీగలు నీళ్ళలో వుత్పత్తియగును.

2. మరికొన్ని యీగలు కరువకుండా జంతువుల కీరముమీది వ్రుండ రసానిగాని, ఎండిన వ్రుండరసానిగాని లేక కుక్కపదారములనుగాని ఆహారముగా చేసుకొనును. అవి ఎరువులలో క్షిప్తి మాంసాదులలో లేక జీవించియున్న జంతువుల కండరములలో ఉత్పత్తియగును.

1. కరచి రక్తమువీల్చు యీగలలో ముఖ్యమైనవి :—

దోమలు, బోడిగలు, తుండిగలు, ఆడవియీగలు మరికొన్నిరకపు నుసములు అను నవి. దోమలు మరికొన్ని నుసములు అనుకవి రక్తమువీల్చి కొంతవరకు జంతువులను హింసించినప్పటికిని సాధారణముగా శత్రుసముదాయనకు హానికరమైనవికావు. అయిననూ వాటిలో కొన్నిరకముల చర్మపురుగులను, కుక్కలలో 'గుండెపురుగును' వ్యాపింపజేయును. ఒకరకపు దోమలు పాండుజ్వరమును, బోదజబ్బులను, మలేరియా జ్వరమును మనుష్యులకు కలుగజేయును.

కాల యీగ చాలామట్టుకు యింటి యీగను పోలియుండును. అయితే దానికి చర్మమును పొడిచి రక్తమును వీల్చుటకు చాలికంత పాడవైన ముక్కుకలదు. అది చెమ్మగావుండు జీవపదార్థములలో ఆనగా క్షిప్తి పచ్చగడ్డిలోను, ఎండుగడ్డిలోను లేక కాల యెరువులోను పెరుగును. దాని గ్రుడ్లు గుంపులు గుంపులుగా చేయబడును. అవి నూత్నమైన తెల్లని పురుగులు లేక లార్వేగా మారును. అవి యెరువు మొదలైన జీవపదార్థములను ఘూర్ణ వారంకోజలు ఆహారముగా చేసుకొనును. తరుపరి యెండిన యెరువులోగాని లేక యెరువులకు కొంతదూరములోనుండు శేలలోగాని పిల్లలగును. రమారమి వారము, పది రోజులలో నిద్రాపస్థునంది పెద్ద మొగ, ఆడయీగలు బయల్పడును. అనుకూలమైన పరిస్థితులలో గ్రుడ్లు యీగలు అగుటకు కనీసము 12 రోజులు పట్టును.

కాల యీగలు పశువులను, గుట్టములను మరి యితర జంతువులనుకూడ బాధించును. అవికొన్ని సమయములందు మనుష్యులనుకూడ కరచును. వాటి కాటు దురద వుట్టించుటయేగాక దొప్ప, పాండు మరి యితర జబ్బుల క్రిమిలనుకూడ వ్యాపింప

చేయును. ఇవి గుఱ్ఱముల పొట్టలోనుండు పురుగులను కలుగజేయుటకు మధ్య పెంతుడు పురుగులుగా ప్రవర్తించును.

సాధారణపు యింటి యాగలుకూడ ఆ పురుగులను పెంపుచేయుటకు పెంతుడు పురుగులుగా ప్రవర్తించును. గుఱ్ఱములు అవ్యక్తముగా యిట్టి యాగలను మ్రింగుట వలన అట్టి అంటును పొందుచున్నవి. ఈ యాగల పొట్టలో లార్వే పురుగులు క్రిమి లగుచున్నవి.

మరియొక యాగ కలదు. అది కాల యాగకన్న చిన్నది. అది కొమ్ముయాగ అనబడును. అది పశువుల కొమ్ముల మొదలులో గుమిగుడును. వాటికొట్టు దురదను పుట్టించును. అట్టి దురద పాడియావులలో పాలను తగిలించును. అది రాజా ఆవు పేడలో పెరుగును. అవి యెట్టి జబ్బులను వ్యాపింపజేయునో తెలియుచున్నది.

గుఱ్ఱపు యాగలు అని పిలువబడి జోరీగలు పెద్దవై. లావుగాయుండును. అవి కాల యాగలకన్న మూడు 4, 5 రెట్లు పెద్దవి. వాటికి సుమారుగా పెద్దతలకలదు. చాలావాటిలో వాటి జీవితములో కండు పొగసెన రంగులో వుండును. అదవి, వాటి భయంకరమైన నోటిలోని కాటుభాగములతో కత్తుతో రక్తమువీల్చునవి కాని, మొగ వాటికి నోటిలో అట్టి కరచెడి భాగములులేవు. అవి కాముపవార రసములపై జీవించును. ఈ యాగలు వాగులు, చెరువులు, గుంటలు లేక పైరుపంటలోవున్న పొలము మొదలైన నీళ్ళలో పెరుగును. నీళ్ళమీదకు వంగివున్న ఆకులమీద లేక చిన్న కొమ్మలమీద గ్రుడ్లు పెట్టును. ఈ గ్రుడ్లు వారం, వారముపైగా పొడగబడి వాటినుంచి లార్వే నీటి లోనికి వెలువడి నీటిలో జీవనముచేయును. అవి నీటిలోనుండు జీవులమీద అనగా దోమలు, మరి యితర లార్వేలను అహారముగా జేనుకొని పెంపొందును. అవి నిండుగా పెరిగిన లార్వే అగుటకు 4 మొదలు 6 నెలలు పట్టును. తదుపరి పూపెలు మూడు టకు చెప్పునెలలోనికి లేక షుభ్య ఆకుపవారములోనికి ప్రాప్తును. పూపెలు పొదుగు టకు 2 మొదలు 6 వారములు పట్టును. గ్రుడ్డావననుంచి పెద్దయాగ అగుటకు సుమారు ఆరునెలలు పట్టును.

ఈ జాతిలో 3 రకముల ఈగలుకలవు. అవియేనవ :—

1 బుబానసు, 2 హెమటోఫోలా, 3 మరియూ క్షాస్ట్రపు. ఇవి అన్ని చాల నొప్పికలుగజేయు కాటుకెయును. అందువల జంతువులకు చాలా దురద కలుగ జేయును. వాటివల్ల కలిగిన గాయములనుంచి రక్తము కారును. అందువల్లన యెక్కువ యాగలు జంతువు వావరించివయెడల గమనింపవసినంత రక్తనష్టము కలుగును. ఇట్టి యాగలు పొండు, దొమ్మ యితర అంటువ్యాధులను పశువులకు, గుఱ్ఱములకు వ్యాపింపజేయునని తెలియుచున్నది. గుఱ్ఱములలో నిల్వ నీళ్ళజ్వరము యీ యాగ లవల్ల రాగలదు. జోరీగలవల్ల కలిగిన పుండ్లమీద యిట్టి యాగలు వ్రాలును. ఏలనన,

కీడ్రు మమ్మరియే కాపు బ్రతుకును.

వాటికి ఆ పుండ్లనుంచి స్రవించు రక్తము ఆహారమగును. ఈ యాగలు ఆ పుండ్లను యితర చెడుపదార్థములతో అంటచేయును.

అడవి యాగలు లేక “గుడ్డి యాగలు” అని ఒకప్పుడు పిలువబడేవి చర్మపు మాతకలిగియు, వాటికొమ్ముభాగము తెల్ల పింగాణి మబ్బురంగుపై చుక్కలుకలిగి పున్నట్లు కనుబడును. వాటికి రెక్కలుకలవు గాని చూడగా అవి యెగురుటకు బడక మైచెదర గొట్టబడినప్పుడు అది వాలియున్న పశుశరీరముయొక్క ఒక భాగమునందే మరియొక భాగమునకు మాత్రము మారును.

ఈ యాగలు పూర్తిగా పెరిగిన లార్వేని పెట్టును. అవి తిరిగి తక్షణమే పొడుగు గింజలమాదిరి పూపలు అవును. పూర్తిగా పెరిగిన యాగ యీ ‘పూపా’ లేక నిద్రావస్తానందీ 10 మొదలు 20 రోజులలో బయటకు వచ్చును. అడవి యాగకు సంబంధించిన మరి ఒకమాదిరి “కడ్” అని “మెలోపేగ్స్” అని పిలువబడే యాగ గొర్రెలమీద చూడబడును. “కడ్” అనువాటికి రెక్కలులేవు. ఈ కడ్లు లార్వేని పెట్టును. అవి గొర్రె శిశుమీద పూపలు అగును. అడవి యాగలు రక్తము వీల్చును గాని సాధారణముగా పశువులకు జబ్బు వ్యాపింపజేయవు. అయింపుటికి అవి జంతువులకు చాల రొమ్మ కలుగజేయును. “కడ్” అనేవి మాత్రము పున్నికి నష్టముచేయును. మరియు జబ్బు కలుగజేయని రక్తపు క్రిమిని గొర్రెలయందు వ్యాపింపజేయును.

2. కరువని యాగల సమదాయములో చేరినవి “మాగెట్” యాగలని పిలువబడును. ఈ యాగల జీవితచరిత్ర ముఖ్యముగా అన్నివిషయములలో నొకటే. మరి యెట్టి తేడాలువున్నా అవి యీ దిగువ నుదహరింపబడును. ఈ యాగల లార్వేలు జంతువులకు నష్టము కలుగజేయుటలో తోడ్పడును. అవి “ఫ్లెబ్బో మాగెట్” లేక “మియాసిస్” అని వాడుకతో పిలువబడేసితిని కలుగజేయును. “మాగెట్” యాగలను 2 భాగములుగ విభజింపవచ్చును. అనగా అవి ఆహారము గ్రహింపటకు నోళ్లను కలిగియున్నవి, మరియు అట్టి నోళ్లను కలిగియుండనివి. మొదటిరకములో పచ్చనిబుడ్డి యాగ, పూదాబుడ్డి లేక మామూలు పూదెడు యాగ, కండ యాగ మరియు మరవురుగు యాగ అనునవి చూడబడును.

రెండవ రకములో “బాట్” యాగలు అనగా గొర్రె ముక్కురంధ్రపు యాగ “నార్బులు” యాగ మరియు “బాటు” యాగ అనునవి జేరియున్నవి. “బుసీలియా సెర్రికేలా” అనే ఆకుపచ్చని బుడ్డిమాదిరి గొర్రెలమీద యాగయొక్క శరీరము చాల యెక్కువ సాగైన కౌంతికలిగిన ఆకుపచ్చ, యెరుపురంగులదై యున్నది. ఈ యాగ మురికిఅయిన పున్నిలో తోక క్రిందిభాగము మొదలైనచోట్ల పెంపొంది చాలా దేశములలో గొర్రెలకు నష్టముకలుగజేయుచున్నది. ఒక్కొక్క యాగ 40, 50 గుంపుల వరుసన 500 గ్రుడ్లు పెట్టును. ఆ గ్రుడ్లు గోధుమరంగుకలవై తెల్లని లార్వేగా మారును. అందు ప్రతివాటికి నూని మొనవంటి రల చివరన రెండు నల్లని కొంకెపు దవడకంపలు

చున్నగలిగే మన్ను ముట్టవలెను.

కలవు ఈ లాశ్యలు చాల చురుకుగాయుండి గొర్రెలయొక్క చర్మపు పుండలోమారి అందువల్ల కలిగే రసములు, రసపదార్థములమీద జీవించును. అవి యీ రసపదార్థములతో కడుపు నింపుకొని సుమారు ఆరు శోణలలో నిండుగా పెరిగి క్రిందపడి నేరలలోనికి ప్రాకి పూర్వముగా మారును. ఎదిగిన యీగలు సుమారు 2 వారములు, ఆలోతుగా పూర్వమునుంచి వెలికివచ్చి వాటి జీవితచక్రమును జరుపుకొనును.

అటుతర్వాత ముఖ్యమైనది “ఊదా బుడ్డి” లేక మామూలు “ఊదాబుడ్డి” అయివున్నది. అది మొదలైన ఊదారంగు దేహముమకలిగి “పచ్చబుడ్డి” యీగకంటె పెద్దదైయున్నది. ఈ యీగ మాంసపు అంగ శ్లేషమును, వంటయిశ్లేషమును “జుం” అని మోతపెట్టుట తరుచు వినుచున్నాము. ఇదికూడ గొర్రెలయందు పురుగులను పుట్టించును. దీని ఆడ యీగ మలుగులపైన లేక యితరచోట మలమాత్రములవల్ల మరికొక బడిన ఉన్నిపై గ్రుడ్లుపెట్టును. మాంసపుయీగ “సాక్కి-పేగా” అనునది ప్లో యీగయంతగాక దానికి కొద్దిగా మించినదైయుండును. అది సీసపురంగునబోలి దాని పొట్టభాగమున నలని బూడిదరంగు గీతలతోను రొమ్ముభాగమున అడగీతలుకలదై యున్నది. ఈ యీగలు గ్రుడ్లకు బడులు ప్రాంతముతోవున్న లాశ్యలు లేక పురుగులను పెట్టును. అదికూడ గొర్రెలయందు పురుగులను పెట్టుటలో ఊదాబుడ్డవలె ప్రవర్తించును. “బూబాటిల్” లేక కండయీగయొక్క పురుగులు గొర్రెలకు బడులు వుక్కు మాంసమును లేక రొడ్చును కొరును. ఆ రెండు రకముల యీగల లాశ్యలు పైభాగములమీద జీవించునవై, ఎంతమాత్రము చర్మముక్రిందికి దూరపు కాని, మరియు అట్టగట్టుకొన్న పున్నిక్రిందకుప్రాకి అచ్చటనుండు మరికొందజీవించును. మామూలుగా అది నేలలో పూర్వపెలుఅగుటకు రాలిపోయిననూ చాలమట్టును అవి పున్నిలోనే పూర్వపెలు అవును.

వాటి జీవితచక్ర ముగించుటకు దాదాపు “పచ్చబుడ్డి” తీసికొను కాలము తీసికొనును.

మరపుచును యీగ ఈ విషయములో సాధారణముగా పుండమీద పురుగులను పెట్టును. మరియు కొన్ని సమయములయందు జంతువులయొక్క గొవ్వుమరుగు అవయవములకు పట్టును. చాలమట్టును యీ యీగలకు చెడిన మాంసములయందు వుద్భవించుటకు ప్రీతికలదు. కాని కొన్ని ఆధారభూతములైన జీవజంతువుల పూడ్డపై వుద్భవించును. ఈ దేశములో ఆ రెండవ రకము “క్రమోజంతు బెజ్జియానా” అనునది ముఖ్యకాదాహరణము. ఈ యీగ మొట్టి రకము జంతువునైననూ పట్టుకొని చర్మముమీద పురుగు పెట్టును. గాయములోకాని, చర్మముమీదగాని పురుగులు చాల దురదకలుగజేయును. అందుచేత అవిధముగ వీడించబడిన పశువులకు తగినంత విక్రాంతియూ లేదు. మరి సరిగా మేతమేయవు. ఈ ప్రకారము కార్లకండరములలో నష్టముకలుక చేసి వీడించబడి

పండని నేల పండుము దున్నేదానికంటె పండేనేల కొదము చాలును.

సందువల్ల కొన్ని పశువులు ఒకటి లేక చాలా కాళ్లుకుంటును. జంతువులు పురుగులువడ భాగమును ఒక గుంజపగాని, తడికగాని రుద్దుకొనును. అందువల్ల రక్తమువచ్చును. గొర్రెలలో సత్తువతగును. మరియు ఉన్ని తగును. ఇతర జంతువులుకూడా చిక్కిపోవును. ఇట్టి పురుగు పట్టుటవెంటనే సప్తకారి కాకపోయిననూ, ఆరికమాగ చాల సప్తము. అందుచేత ఇట్టి సప్తముకలుగకుండ చేసికొనుట అవసరము.

సాధారణముగా యిట్టి యీగలవల్ల నష్టముకలుగకుండచేయు పద్ధతులు యిట్టివి

1. ఇట్టి యీగలు పొట్టకేగులు, కశేబరములమీద నుద్భవించకుండ అట్టి పదార్థములను పాతివేయవలయును.

2. ఈగలు ఆందు పెంపొందకుండా వర్షు ఎరువులను చేరనియ్యవద్దు. ఇట్టి ఎరువును ఏ రోజుది ఆ రోజు వెంటనే పొలములలో పల్లగా విరజల్లవచ్చును. ఇందువల్ల ఆది ఎండిపోవును. అందుచేత యీగలు అందుపై చచ్చులేనందున ఉద్భవించజాలవు. ఈ ఎరువును గుంటలలో పోగుచేసేయెడల దాని నెరలలో యీగలు పెంపొందకుండా దానిని గట్టిగా అదిమివేయవలెను. ఈ ఎరువుమీద ఒక వరుసమట్టి, యీగలు వాలకుండా జల్లవలెను. బాగా అదిమివేసిన ఎరువు వర్షిపోవునప్పుడు వచ్చే నీటి అవిరికి యీగలు పెంపొందజాలవు.

3. ఈగలను వలవేసి పట్టుకొని చంపవలెను. ఈ పనికొరకు అనేక రకముల వలలు కలవు. వాటిని కొద్దిఖరీదుతో చేయవచ్చును.

4. ఈగలను రానియకుండా చేసే కొన్ని మందులను గొర్రెల శరీరమమీద మరి యితర జంతువులమీద పూసిన యీగలను రానియ్యకుండ చేయును. వేపనూనె హరితికర్పూరము కలిపిన నూనె, తారుకలిపిన నూనె మొదలైనవి యీగలు రాకుండ తిర్చి పూయవచ్చును. ఒకభాగము పాపాణమునకు 400 భాగములు నీళ్లు చొప్పున కలిపిన లోషనులో గొర్రెలను ముంచుట చాల మంచిది. అట్లు తయారుచేయుటకు అనుకూలముగా పొడిగా మందులు బజారులో దొరకును. వాటిని ఎల్లుపయోగింపవలెనో వాటిపై వ్రాసియుండును.

ఆహారము తినుటకు నోటిభాగములేని యీగలను 'బాట్' యీగలని అందురు. అవి ఆధారభూతములైన పురుగులను త్రుట్టించును. అవి జీవజంతువుల కండరములు మొదలైనవాటిలో పెంపొందును. ఇందులో మాడు ముఖ్యమైనవి. ఒకటి గొర్రె ముక్కురంధ్రపు యీగ. అది మామూలుగా గొర్రెలపై పట్టును. రెండు "వార్బులు" యీగ "హై పాడెర్నాలినియేటివ" అనునది పశువులకు పట్టును. "హైపాడెర్నా

క్రాస్" అనునది మేకలకు పట్టును. మూడవది "బాట్ ఫ్లే" అనునది గుర్రములకు పట్టును.

గొర్రె ముక్కరంధ్రపు యొక హిందూదేశములో చాలాచోట్లలో యున్నది. ఇది మామూలుగా యింటి యొగకన్న చాల పెద్దది. పనుపురంగు రేల, యిటికరంగు, రొమ్ముభాగము బూడిదరంగు, పనుపు, నలుపురంగు చుక్కలుకలిగిన పొట్టభాగము కలిగి యున్నది. చూచుటకు అది వెంట్రుకలుకలిగి వెల్చిన పనుపురంగుగా యుండును. అడయొగ మొగయొగను కలిపిన తర్వాత దాని పొట్టలో గుంపులుగుంపులుగా గ్రుడ్డను పెట్టి పిల్లలనుజేయును. అది తర్వాత గొర్రెలమందలపై వ్రాలి వాటి ముక్కరంధ్రములలో లాశ్య పిల్లలను వుంచును. ఈ పద్ధతిలో ఒక గొర్రెనుంచి మరియొక గొర్రె మీదికి ఎగిరినపుడెల్ల దాని ముక్కరంధ్రములలో ఒక లాశ్య పిల్లను వదలును. ఈ యొగల జింహావాడమును గొర్రెలు గుర్తించి భయముచెంది తుమ్ముచూ, చీదుచూ అటు నిటు పిచ్చియై తివట్లు పరుగిడును. అవి ఆహ్లాదస్వరము నేలకు వాటి ముందుకాళ్లకు ముక్కను రుద్దుకొనును. ఈ యొగల బాధకు అవి తలలను గురిపెనుకొని వాటి ముక్క ద్వారములను దాచుకొనును. ముక్కరంధ్రములలో పెట్టబడిన పురుగులు మృతవైన కండుముద్వారా పైకివ్రాకి తలయొక్క రంధ్రభాగములలో చేరియుండును. ఇచ్చట అవి 8, 10 మాసములు ఆహారము తినుచూ పెరుగుచుండును. ప్రతి పురుగు ధాని శరీరముమీద ముల్లపరుసలను ఒక జత బరువైన దవడశంకులను కలిగివున్నది. అది పుట్టించే దుండముటలవల్ల కలిగే రసములమీద జీవించును. ఒక గొర్రె దాని తల రంధ్రములలో పెద్ద పురుగులని నీలువబడే వాటిని రెండు లేక యెక్కువగా కలిగియుండ వచ్చును. అట్టి సందర్భములలో గొర్రెలు చూపించే గుణములు పురుగుల సమాహారమును బట్టి వుండును. కొద్ది పురుగులున్నపుడు ఒక లేక రెండు ముక్కరంధ్రములలోనుంచి కొంచెము చీమిడికారటము ఆహ్లాదస్వరము గట్టి తుమ్ము రావడముగా యుండును. పురుగులు చాలాయెన్నయెడల తలపూవు, ముట్టెతో ముందుకాళ్లు రుద్దుకొనుట, ఎక్కువగా ముక్కనుంచి చీమిడికారట, ముఖమువాయుట మరి ఒకప్పుడు ముక్కలనుంచి రక్తము కలిసిన చీమిడివచ్చు గుణములు కనిపించును. అటువంటిప్పుడు గొర్రెలు గుండ్రముగా తిరుగును. మరియూ నడచుప్పుడు ముందుకాళ్ల అడుగులను మామూలుకన్న ఎత్తుగా వేయును. వాటిని బెడరగొట్టినపుడు క్రింద పడిపోవును. ఇట్టి తీవ్రమైన గుణములవల్ల గొర్రెలు చిక్కిపోవును. మరికొన్ని చచ్చియూ పోవును. లేనియెడల కొంతకాలము యీ విధముగా జబ్బుగావుండి తదుపరి గుణములుతగ్గి తిరిగి ఆరోగ్యస్థితికి మరలుట ప్రారంభించును. దీనికి కారణము ఆ పురుగులు పెద్దవై పట్టువదలినప్పుడు బయటికి వదలివేయబడును. నిండుగా పెరిగిన పురుగులు క్రిందపడి కొన్ని అంగుళములు దూరము వట్టిలో ప్రాకి అచ్చట పూకలు ఆవును. 5, 6 వారములలో పెద్ద యొగలు పూకలు స్థితినుంచి వెడలి తిరిగి వాటి జీవితము ప్రారంభించును.

కావునాని బీదరికము వానిపట్టే చెప్పుతుంది.

ఈ యీగలు ముక్కురంధ్రములో లార్జీని పెట్టకుండచేయుటకు ప్రతి గొర్రె ముక్కురంధ్రములపై కొంచెము తారునుఘాయుట చాలా మంచిపద్ధతి. గొర్రెమందలు బాన్సీగావున్నపుడు వాటి ఆహారగోళములు (ట్రొఫైలు) లో అవి ఘేయునపుడు తారు ముట్టెలకు అంటులాగున మార్గములు పూహింపవలెను.

“వార్బులు” యీగలు సామాన్యమైన పెద్దవిగను, నిండుగను రోమములు కలిగినవై వుండును. వీటి పాట్లభాగము లేత పసుపురంగు రోమముతోను, వెనుకభాగము నారింజ, పసుపురంగు రోమముతోను వాటిమధ్య నల్లని వెంట్రుకలచారతో కప్పబడి వుండును. రొమ్ముభాగము వెలసిన పసుపు లేక ఆకుపచ్చ మిళితమైన పసుపురంగుగా వుండును. పశువులు గొర్రెలవలె ఈ యీగల జీవహాదము విని వాటిబాధ తప్పించు కొనుటకు లేదరి పరుగిడును. ఇట్లు పరుగిడునప్పుడు వాటిలో వాటికి దెబ్బలుకూడ తగులుట తటస్థించును. ఈగలు ఆడేమాదిరిగా విడువకుండ పశువులను వీడించును. మరికొన్ని సమయములందు గుర్రములకుపట్టి వాటి కాళ్ళగుత్తులమీద వెంట్రుకలపై గ్రుడ్డను అంటించును. ఒక ఆడయీగ 4, 5 వరుసలుగా ఒక్కొక్క వెంట్రుకమీద దాదాపు నూరు గ్రుడ్డను పెట్టును. ఆ గ్రుడ్డనుంచి 3 రోజులలో లార్జీ అనునవి బయల్పడి వెంట్రుకలమీదుగా క్రింది చర్మములోనికిడిగి ప్రాకి దానిలో బొరబడును. అవి తమపరి చర్మముక్రిందుగా తిరిగితిరిగి చివరకు వీపుచర్మము క్రిందిభాగము చేరును. ఇచ్చట ఒక్కొక్క లార్జీ చిన్న “వార్బుల్” అనే కాయగా మారును. అట్టి కాయపై చర్మమును తొల్చుకొని తన వెనుకభాగమును చొరజేసుకొని గాలిని వీల్చుకొనును. ఈ లార్జీ వాటి దవడశంఘలచేతను వాటి దేహముపై వెంట్రుకలచేతనూ కలుగజేయు దురద వల కలిగి దేహరసములను ఆహారముగా జేసికొనును. కాళ్ళగుత్తులపై వెంట్రుకలమీద నుంచి వెడలిన 8, 9 మాసములలో యీ లార్జీ నిండుగ పెరుగును. పెరిగిన లార్జీ కాయల దెబ్బములగుండా బయల్పడి నేలమీద పడును. అవి తర్వాత కొన్ని అంగుళములు నేలక్రింద ప్రాకి నిద్రావస్థలోనుండు పూర్వపరి ఆవును. ఒకటి, రెండు మాసములకు యీ నిద్రావస్థనుంచి నిండుగా పెరిగిన యీగ బయల్పడి పై జెప్పబడిన పాడు పనులను జరుపును. గూడలు, లేతపశువులు, మేకలు తర్చు వీడించబడును. ఆవులలో ఖీణసేతి, పాలుతగ్గుట తప్ప మరి ప్రాణనష్టము యీ లార్జీవల కలుగదు. కాని చర్మములలో దెబ్బములుపడుటవల చర్మములకు చాల నష్టము కలుగుచున్నది. వాటినుంచి యీగ లుద్బంధించుకండ జేయుటకు యీ లార్జీలను జంతువుల వీపులనుంచి తప్పించి నశింపజేయుటకు చికిత్సలనేకములు కలవు. అందురు రైతులు సమాహముమీద ఏకీభవించి పురుగులనుంచి పెద్దవి బయటకు రాకముందు పురుగులను క్రిందపడకపూర్వమే చంపుటవలన అట్టి మార్గము లుపయోగకరములగును. ఇట్లు పట్టుదలతో చేసిన యెడల ‘వార్బుల్’ నేని చాలమట్టున రాకుండ తగ్గింపబడును, అందువల్ల చాల నష్టము తొలగింపబడును. ఇట్టి అంటుఆయన పశువుల వీపులను కడుగుటకు చాల రకముల మందులు

చెప్పబడివున్నది. ప్రపంచములో కొన్ని ప్రాంతములలో చర్మముక్రింది లాశ్వేని సబ్బు, డెట్రైనువేరు, కషాయము కలిపిన మంచుతూతలవల్ల జనుప్రదముగ చంపగలిగినారు. దక్షిణ హిందూదేశమున “వార్బులు” యాగలు ఇంతవరకు వున్నట్లు కనుపడలేదు. గాని ఉత్తర హిందూదేశములో చాల ఎక్కువగా వున్నది.

“బాట్” అనే యాగ గుర్రములు, గాడిదలు మొదలైనవాటికి పట్టును. దాని పురుగులు గుర్రపు పొట్టకు, ఒక్కొక్కప్పుడు కేగులకు పట్టును. ప్రతి యాగ ఇటుక రంగు మిక్రితమైన పసుపువన్నెకలిగి వెంట్రుకలలో వుండును. అడదాని పొట్టవెనుక భాగము దానిపై లోనికి వంగియుండును. ఈ యాగలు కొంతమట్టుకు తేనెటీగలను పోలియుండును. గర్భిణి అడయోగ గుర్రములమీద వాలుచూ తడుచు కార్లగు తిమిడికి, భుజగూడు మీడికి ఎగిరి అచ్చట వెండ్రుకలమీద ఒక గ్రుడ్డును వదలును. ఇట్టి సమయమున గుర్రము బెడిరి అటునిటుపోవును. అవి కాలలో యున్నయెడల బారిపడి గాయము పొందవచ్చును లేక పచ్చికబయల్లమీదవున్నయెడల వీచెక్కినమాదిరి పరుగిడవచ్చును. జంతువు నావకొనినప్పుడు లేక కాలలో వివస్త్తువునకో తన కరీరమును రద్దుకొనినపుడు ఆ గ్రుడ్డు పొడుగును. లాశ్వేలు చర్మమునకు దురద పుట్టించుటవలన నాకివేయబడును. అవి మ్రింగివేయబడును. లేక నోటిలోని మృదువైన కండరములోనికి చొరబడి తిరుగుచూ చివరకు పొట్టలోనికి చేరును. ఈ “బాట్సు” అని పిలువబడే లాశ్వేలు ఒక జరి దవడశంకులను కలిగివుండి వాటిలో పొట్టలోని మృదుకండరమును పట్టుకొని వుండును. మరియు అవి వాటి దేహముమీద మళ్ళివెంట్రుకలను కలిగి యున్నవి. పొట్టలో అవి మామూలుగా గుంపులుగుంపులుగా పట్టియుండును. అవి దురదపుట్టించే రసపదార్థములమీద ఆహారమున కౌఠారపడి దాదాపు 7, 8 మాసములు పెరుగును. అటుపిమ్మట వాటి పట్టునువదలి లద్దెలో బయటబడును. అవి కేలమీదపడిన వెంటనే కొన్ని అంగుళములు మట్టిలోమారి అచ్చట నిద్రావసనెంచుదును. అనగా పూజలు అవును. పెరిగిన యాగలు యీ నిద్రావసనంచి 6, 8 వారములలో బయల్పడి జీవితవర్తితన తిరిగి జరుపును. ఈ లాశ్వేలు పొట్టలో ఎక్కువగా వున్నప్పుడు జీర్ణశక్తిని భంగపర్చవచ్చును. ఇట్టిది జంతువుల బలహీనతకు కారణముగావచ్చును. కొన్ని లాశ్వేలు కేగులలోనుంచి పోవుచువును తిరిగి ముడ్డిభాగమునకు పట్టుకొని దురద కలుగజేయును. ఈ పురుగులను జంతుటకు రూఢియైన ఒక బౌషధము “కార్బన్ డిసల్ఫైడ్”ను తగు మోతాదుతో చిన్న మాత్రలుగా వాడుటయైయున్నది. లద్దెలో లాశ్వేపడినపుడు వాటిని కాల్చివేయవలెను. గుర్రమును తర్చు మాలిన్ చేసినయెడల లాశ్వేలను నోటిలోనికి చేరనివ్వవు.

ఉత్తర హిందూదేశములో ఒంటెలను ముక్కురంధ్రపు యాగ పట్టును. ఈ యాగ గొర్రె ముక్కురంధ్రపు యాగను పోలియుండును. ఈ దేశములో ఎనుగులకు తరుచు వాటి పొట్టలో “బాట్సు” పట్టును. దీనికి సంబంధించిన యాగ “కబ్బా

లియా యెలిపెంటస్" అనే నల్లయిగ. ఇది దంతముల కోరలు మొదలలో గ్రుడ్లు పెట్టును. ఈ "బాట్స్" గుర్రములలో మాదిరి ప్రవర్తించును.

చివరకు అన్ని "బాట్స్" యిగలు లార్వేలు మనుష్యులకుకూడ పట్టి చక్కము క్రింద ప్రాకుడు పురుగులను కలుగజేయును అను విషయము తెలుసుకొనుట ముఖ్యమై యున్నది. మఱపురుగు యిగ మనుష్యులలో తర్పు పురుగులు పుట్టించును. మరి యొక రకపు మాంసపు యిగయొక్క లార్వే కేగులకు పురుగులు పుట్టించును. అందుచే యీ యిగలను తగ్గించుటకు అవి పెంపొంది పాడుచేయకుండు ప్రతికూల మార్గముల నవలంబించి అందువల్ల ఆరిక నష్టమును తొలగించుట అవసరమైయున్నది.

హిందూ దేశమునందు వ్యాప్తిలోనున్న పరాశ్రయ జీవులను నశింపజేయు క్రమ విధానములు.

ఇతర జంతువుల శరీరాంతరములందు నివసించు జీవులను పరాశ్రయ జీవులు (Entozoa parasites) అని యందురు. అట్టి జంతువులను గృహస్థులు (hosts) అని పిలుతురు. ఈ పరాశ్రయ జీవులు ఆ గృహస్థునామ జంతువులనుండి ఆహారమును ఆశ్రయమును పొందుచున్నవి. ఈ పరాశ్రయ జీవులుగూడ జంతుకోటికి జెందినవే. ఇవి తామవలంబించిన జీవిత విధానమునను అనువగు ప్రత్యేక శారీరక వికారముల నొందినవి. ఈ జీవులు ఏకకణయుతములుగా నుండిన నుండవచ్చును. అప్పుడు వానికి ప్రోటోజో (ఆదిజీవులు protozoa) అని పేరు. లేదా అవి అనేక కణ సంయుతములుగాకూడ నుండవచ్చును. అప్పుడు దానికి మెటాజోవా (బహుకణ జీవి Metazoa) అని పేరు. పరాశ్రయ జీవుల మిథున జీవిత దశలు (Sexual stages) మాత్రము. ఏజంతు శరీరమున గోచరించునో దానిని అంత్య గృహస్థ (Final host) అనియు ఏజంతు శరీరమున వాని క్రిని జీవిత దశలు గోచరించునో వానిని మధ్య గృహస్థులు (Intermediate hosts) అనియు పిలుతురు. ఆరోగ్య ముగనున్న జంతువులకు పరాశ్రయ జీవన వ్యాప్తి ఎకాయెక్కిగిని మధ్యవర్తులగు జంతువులద్వారాగాని జరుగవచ్చును. అంత్యగృహస్థ నందు గోచరించు రోగలక్షణములు పరాశ్రయ జీవులసంఖ్య వాని లక్షణములు శరీరమునందలి వ్యాపించురీతి, గృహస్థున కను ఆజీవులకును కలిగిన కలయిక మొదలగువాని మీద ఆధారపడియుండును. కావున వానిని నిరోధించుటకు సరియగు మార్గము నవలంబింపవలెననినచో ఆయాజీవుల జీవిత దశాచరిత్రలను అలవాటును తెలిసికొనుట చాల నవసరమైయున్నది. క్రమ్యాకార పరాశ్రయ జీవుల (Helminth parasites) జీవిత చరిత్రలో అంధనీతికిని అంటుగా వ్యాపింపగల క్రిమినీతికిని మధ్యగల కాలము మిక్కిలి విషమమైనది. ఆకాలమున దాని జీవిత దశాచరిత్రామజ్ఞానము వానిని నిరోధించుట కవసరమగు మార్గమును నూచించును.

చేతిలోలేనిది చేలోకి ఏలాగువస్తుంది.

(ఎ) ఏకకణజీవులు (protozoa.)

ఈ ఏకకణజీవులు జంతువుల రక్తమునందును కణజాలమునందును నివసించును. మనము పెంచెడి జంతువులను అందు ముఖ్యముగ పశువులను పీడించునవి. యందు ముఖ్యముగ మూడు రకములున్నవి.

1. ఫిరోప్లాజ్మా జీవులు యెర్రని మూత్రపు జ్వరము (Red fever) లేక గోమారి జ్వరము (Tick fever) ను కలిగించును. రక్తమునందు శిథిలములైన ఆహార కణములలోని జీవులు గోచరించును. ఈ రోగము వచ్చిన జంతువునకు జ్వరము కామె రలు ఎర్రని మూత్రము మొదలగు లక్షణములు గోచరించి ఏను మొదలు పది రోజులలో చనిపోవును. ఇట్టి జంతువునకు ట్రైఫ్లావ్ బ్లూ (Trypanblue) అను చొక్కరకపు మందు చికిత్సార్థముపయోగపడును.

ఈ ఓషధియొక్క ద్రావణమును రోగమువచ్చిన జంతు శరీరములోనికి నూచి ద్వారా ఎక్కించవలెను. వీనికి సంబంధించిన మధ్యమ గృహములు గోమారులు (Ticks) గోమారులు:—అందు ముఖ్యముగ ఆరు గోమారులు. జంతువుల శరీరమునకు అంటిపెట్టుకొని రక్తమును వీల్చుచు రెండు మొదలు నాలుగు రోజులవరకు నుండును. అవి సంతృప్తిగా రక్తపానముచేసిన యనంతరము జంతువులను వీడి క్రింద పడి భూమిలోను పాకలలోనుగల నెరదలలోనికి ప్రాకిపోయి యచట గ్రుడ్లనును. ఆ గ్రుడ్లు పగిలి క్రిములగును. ఈ క్రిములకు గోమారి అంశరములు (seed ticks) అని పేరు. ఇవి మరల జంతువుల నాశ్రయించి రక్తపానముచేసి పడిపోవును. ఆపును చర్మ నిసర్జనముచేసి కీటకముగా (Nymph) మారును. ఇటులనేకసారులుచేసి ఆనలు గోమారుగా మారును. ఈ యవస్థానంతర కాలమున నివి పరాశ్రయ జీవులను సంగ్రహించి పశువుకు వానిని వ్యాపింపజేయును. కావున జంతువుల శరీరముమీద నున్నపు డును నేలమీద నెరదలలో నున్నపుడును ఈగోమారులను హతమార్చవలెను. అందుకు గాను నూటికి 25 చొప్పున నోడియాపాపాణముగల ద్రావణమును ఆ జంతువుల శరీరముపై పిచిగారి చేయవలెను, లేదా అట్టి ద్రావణముగల తొట్టెలలో జంతువులను దింపి స్నానమాడించవలెను. జంతువులుండెడు పాకలయొక్క గోడలను నేలను గీకి ప్రోవుచేసి తగులబెట్టవలెను. వాని నెరదలను గానుగ నున్నముతో పూడ్చివేయవలెను. పచ్చిక బయళ్లలో గోమారులు ప్రబలినచో ఒక సంవత్సరమువరకును పశువులనందులోనికి పోనీయవచ్చుచో ఆ గోమారులు లిండిలేక చచ్చును. అట్టి నేలపై నున్నమునుగాని ఉప్పునుగాని చల్లవలెను. లేదా ఆ గడ్డిని తగులపెట్టవలెను. చేయవలసిన షడ్ధతి గోమారులు వ్యాపించిన నేలయొక్క గుణమునుబట్టియుండును. ఒక యకరమునకు ఒక టన్ను సున్నముగాని అరటన్ను ఉప్పుగాని సాధారణముగ కావలెను. ఒక సంవత్సరము ఒక చోటను మరియొక సంవత్సరము నుజ్జయొక

నూటికి గింజలులేక కొరముట్టులేక నేద్యముచేసేది చెడ్డరోత.

చోటను పచ్చికను పెంచుట మంచి పద్ధతి యిందువలన గోమూఠలు తిండి లేక చనిపోవును.

2. ప్రిపానోజోములు వికళగజంతువులు. రోగబాధిత జంతువుల శోషరసము నందివి గోచరించును.

హిందూదేశమునందలి పెంపుడు జంతువులకు(Surra)అనురోగమును కలిగించును. ఈ రోగబాధితములగు జంతువులు—అందు ముఖ్యముగ గుర్రములు—పెద్ద జ్వరమును కలిగియుండి పాలిపోయి, వ్రేలాడు భాగములు వాచి, నాలుగు మొదలు ఆరు వారములలో చనిపోవును. కొన్ని పశువులు రోగలక్షణము లేనియు లేపండగనే హఠాత్తుగ చనిపోవును. ఈ పరాక్రమ జీవియొక్క జీవితచరిత్ర ౪0 గా తెలిసికొనబడి యుండలేదు. కాని జోటీగ (Tebanus) దీనికి వాహికమనియు రోగమువచ్చి చచ్చిన జంతువునుండి ఆరోగ్యముగానున్న జంతువులకు ఆ జీవులను చేర్చుననియు తలపబడుచున్నది. ఈ యీగలు సాధారణముగ ఉదయమునను సాయంత్రమునను చురుగుగ పనిచేయును. కావున సరాలోగవీడితమగు ప్రదేశములందలి జంతువులు—ముఖ్యముగ గుర్రములు—నూర్వ్యాస్తమయానంతరమును నూర్వ్యాదయ పూర్వమునకు తిరుగుచుండవలెను. ఈ యీగలు మజిలీ గుంటలలోను నీటిలోను గ్రుడ్లు పెట్టును. కావున గుంటలను ఎండనిచ్చి నీటిలో పెరిగెడి మొక్కలకు పెరిగినచో అందివి గ్రుడ్డు పెట్టె. బేయరు కంపెనీలో 205 లేక నాగ నాల్ అనుచుండున్నది. ఇది రోగనిరోధకమును రోగనివారకమునుగూడనైయున్నది. దీనిని పశు చికిత్సా పట్టభద్రుడు (Veterinary graduate)సిరలలోనికి ఇకొనక్కు ను చేయవలెను.

3. కాక్సిడియా అనునవికూడ వికళగజంతువులు. ఇవి జంతువుల ప్రేవులలో గల పొరలలో జేరియుండును. ఇవి జంతువులయొక్క—ముఖ్యముగ లేగదూడలయొక్క—ప్రేవులకు హాని కలిగించి అజీర్తి విరేచనములనుగాని శెత్తురు విరేచనము అనుగాని గలుగజేయును. ఈ రోగబాధితములగు జంతువుల మలములో రోగజీవుల సోపలండును. గాన ఆమలమును లేగులబెట్టినచో రోగవ్యాపక మరికట్టుబడును. రోగబాధితములగు జంతువులు మేసెడి పచ్చికబయళ్ళను దున్నుటవలన రోగనివారకమగుటయే గాక పచ్చికగూడ బాగుగాపట్టును. ఈ రోగమునకు లేగని చికిత్స యంతవరకును కనుగొనబడలేదు.

(2) బహుకణజీవులు (Metazoa)

అంతర పరాక్రమములగు ఈబహుకణజీవులను రెండులేగలుగ విభజింపవచ్చును.

(1) బల్లపరువుగనున్న తురుగులు. (2) గుండ్రని తురుగులు. బల్లపరువువానిలో (Flukes), ఎలుకపాము (Tape worms).

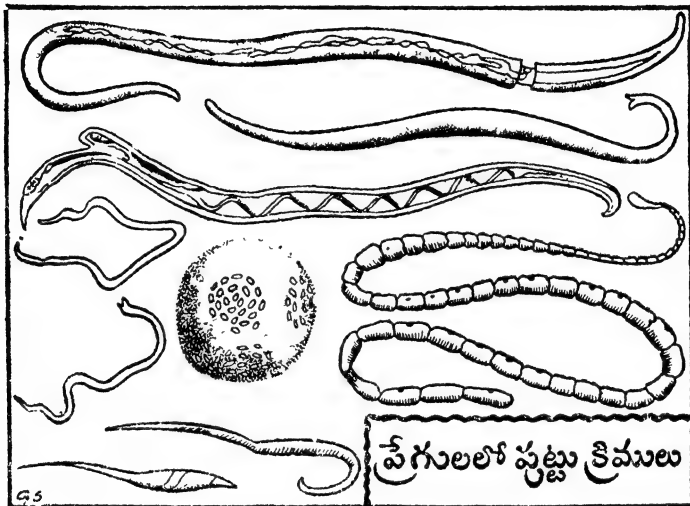
1. Flukes.

కాలేయమునందలి పైకీర్మరస వాహికయందుగాని కాలేయమునందును ప్రేవుల లోను గల కిరలలోగాని ముక్కునందలి శ్లేష్మపు పొరలోగాని ప్రేవులలోని కణపద్య రంధ్రములలోగాని ఇవి నివసించవచ్చును. ఇవి మామూలు liver fluke అంతయుండి పైకీర్మరస వాహికలో అడ్డుపడి కాలేయముయొక్క పనిని క్రమ రహితము చేయును, లేదా యిది చిన్నవిగానుండిన నుండవచ్చును. నెత్తురులోనున్న యీ పురుగుల గ్రుడ్లు కరీరమునుండి పైకివచ్చునపుడు అవి చొచ్చుకొనిపోవు కణబాలములకు చాల నష్టమును కలిగించి రోగ కారకములగును. రోగి వీడితములగు జంతువులకు అవసరమునబట్టి ట్రాద్యారు ఎమిటిను ఆన్టిమోజెన్, మగ ఫెర్న (Fern) యొక్క రసము కార్బున్ టైట్రాక్సైడ్లు మొదలగు ఔషధముల నీయుదురు. ఈ ప్లానుల జీవితచరిత్రలు ఒకేతీరుననుండును. వీని వ్యాపకమునకు మధ్య గృహముగా మంచినీటి సత్తలనుండవలెను. మలమునుండిగాని చీమిడి మొదలగు నానీకా పదార్థములనుండిగాని బహిర్గతములగు వీని గ్రుడ్లు మంచినీటిని తేరి పగిలి పిల్లలై తమ కనుపగు సత్తలను జేరును. వానిలోనివి ఆరు వారములలో కోశావసానాంది నీటిలో పడిపోవును. ఒక పురుగునుండి వలకొలది కోశము (larvae) లుద్భవించును. వీనిచే నావరింపబడిన సత్త ఒకటి రెండు వారములవరకు అనుదినమును ఈ కోశములను విస్తరించుచుండును. ఈ కోశములు బాగుగ నీడగలవు. యిది నీటిలోగల మొక్కల నంటి పెట్టుకొని చిరకాలము నిలుచును. పశువులు ఆ మొక్కలను తినినపుడు వానిలోనికిపోవును. మరికొన్నిరకముల కోశములు చేపలు, పీకలు మొదలగు జలచిరములను తేరి నిలిచి వానిని తినినవారిలోనికి ప్రవేశించును. మరికొన్ని రకముల కోశములు నీటియందుండి అందుజొచ్చిన జంతు శరీరములోనికి జొచ్చుకొనిపోవును. లేదా అదిత్రాగు నీటివెంట కడుపునానికిపోవును. కావున వీనివ్యాప్తి సరికట్టుటకు వీనిజీవిత దశలలో నేడే నొకదానికి భంగము వాటిల్లజేయును. త్రాగుట వలపయోగించెడి నీటిలో సంచరించు సత్తలను నశింపజేయుటే ఇందుకు ఉత్తమోత్తమ మార్గము. మంచినీటిలో నివసించు సత్తలు అందున్న మొక్కలను తిని జీవించును. కావున ఆనీటిలోని మొక్కలను తీసివేసినచో సత్తలు మాడిచచ్చును. మైలతుత్తము మిక్కిలి హ్రస్వముగ నున్నచు సత్తలకు ప్రాణహాని చేయును. జంతువులకు బలకరముగును. కావున ఒక గుప్పెడు మైలతుత్తమును పొడిగాగొట్టి నీటియందులందు చల్లి, దో సత్తలు చచ్చును. మరొకవిధముగా గూడ చేయవచ్చును. నీటిలో నున్నమును కలుపవచ్చును, లేదా త్రాగుటవలపయోగించు నీటిని వేరుగా పాత్రలలో 48 గంటలకాలము నిలువచేయవచ్చును. ఈ రెండు విధానములవలననుగూడ కోశములు చనిపోవును. కావున ఆనీటిని త్రాగినచో రోగములురావు.

2. ఏలుగు పాములు (Tape worms)

ఈ పురుగుల శరీరము తేపునకై పొడవుగనుండును. ప్రతి పురుగుకమును ఒక కలయును దానికి కొక్కెమును వీణ్ణుటకనువగు గొట్టములుండును. మిగిలిన శరీర భాగమున ఉంగరములవంటి భాగములు కలవు. సాధారణముగ ఈ పరాశ్రయ జీవుల జీవితచరిత్ర సంపూర్ణమగుటకు మధ్య గృహస్థాకటి అవసరము. ఈ పురుగులపొడవు

కొన్ని మిలీమీటరు మొదలు కొన్ని మీటరులవరకు నుండును. ప్రతిభాగము నొక ప్రత్యేక జీవి, ద్వితీయసాయుతము (అవగా మగదియును ఆడుదియునుగూడ). అది బీజ భరితమైనపుడు పక్వమైన దందురు. పక్వమైన యనంతరము యాభాగములు విడిపోయి మలముగుండ విసర్జితములగును. అచట యాభాగములు ఖలమగును. అచట గడ్డియున్నచో వానియందు బీజములు గడికి అంటును. వీరున్నచో వీటిలోకలిసి మలముచేయును. ఈ బీజములను జంతువులులోనికి గ్రహించినపుడు యచట పగిలి క్రిములై ప్రేవులగోడలకు రంధ్రముచేసి కాలేయము, ఊపిరితిత్తులు, మొదలు మొదలగు అవయవములకేరి యచట చిన్నవో పెద్దవో పురుగులుగానై వానియందలి కణజాలమును నాశనము చేయును. అట్టి యవయవములు సక్రమకార్య నిర్వహణములేనివై జంతు వునకు హానిచేయును. మానవులకుగూడ ఈ బాడరుపురుగుల బాధకలుగుచుండును. ప్రతి బాడరు పురుగులోను ఒకటిగాని రెండుగాని ఎలుగుపాము తలలుండును. ఈ పురు గులున్న మాంసమును భుజించునపుడు బాడరు ఆరిగిపోవును. తలలు విడిగానుండి ఆంత్రముల ప్రక్కలకు అంటుకొని పెద్దపురుగుగా పెనుగును. ఇట్టి పురుగులలో చాల

నెలిపాలమును వెదవపిల్లను విడవకూడదు.

రకములకు వక్కు అంత్యగృహస్థు తెలిసికొనుట చిత్రమిగు విషయము. వీనిలో చాల వరకు పురుగుల వ్యాపనమునకు పశువులమధ్య గృహస్థులవలె నుపకరించుచున్నవి. అంత్య గృహస్థకార్యమున కలుగు బాధకంటె మధ్య గృహస్థ కార్యమున కలుగుబాధ హెచ్చు. ఒక ఉదాహరణమును చూడుము. వక్కులలో గోచరించు మల్లిశేవుల యనబడు నోకరకపు ఏలుగుపాము బ్లాడరుపురుగు దశను గొర్రెలలో గడుపును. ఆ బ్లాడరు పురుగు గొర్రెయొక్క మెడదులో నుండవచ్చును. దానివలన తల దిమ్మ (Gid) కలుగవచ్చును, లేదా మరణముకూడ రావచ్చును. కాని గొర్రెల ప్రేవులలో గోచరించు మొబిజయా యనబడు పెద్ద పురుగులవలన యిట్టి బాధకలుగుటలేదు. అంతేకాక జంతువుల ప్రేవులయందున్న ఏలుగు పాములకు చికిత్సజేసి విముక్తికొందింప వచ్చును. కాని అవయవముల కణజాలముననున్న బ్లాడరుపురుగులను పోగొట్టుటకు తగిన చికిత్సావిధానము లేనేలేదు. కావున వీనికి విరుగుడు నిరోధకమునమాత్రము కలదు. వక్కులను పచ్చిక బయళ్లలోనికి రానీయకున్నచో గడ్డిగాని నీరుగాని యాయాపురుగుల బీజములతో మలినముగాక యుండును. అట్టి చోటులందుండెడి పెంపుడు వక్కులకు అప్పుడప్పుడు ఏలుగుపాములు వచ్చుటకు మంచిదప్పుడు వానిమల మను తగులబెట్టుచు నుండవలెను. పెరిగి పెద్దవగు ఏలుగుపాములను విసర్జింప జేయుటకు మగ పెంకొయొక్క రసము పోకకాయ పొడుము, దానిమ్మచేరు మొదలగునవి పనికివచ్చును. ఈ పురుగుల బీజములతో మలినమైన పచ్చికబయళ్లను దున్నుట పలపు సలములలో గడిని మేయవండ జేయుటయునుగూడ ముఖ్యము. కాసాయ గృహములందు పారజేసిన మాంసాదులను తినుటవలన వక్కులకు యీ పురుగులంటును, కావున ఆ మాంసాదులను బాగుగా ఉడికించి అందలి పురుగులను చంపిన తరువాతనే వక్కులకు పెట్టవలయును.

3. గుండ్రని పురుగులు (Round worms).

జంతువుల శరీరమున జేరి జీవించెడి గుండ్రని పురుగులలో అనేక రకములున్నవి. యిందు కొన్ని జంతువులకు యకాయకిని సంధించును. చిట్టుచున్న గుడ్లను మ్రొగుట వలనకాని భూమిపైనున్న కోశములు చర్మముగుండనో కఫపుపారలగుండనో శరీరమున బ్రవేశించుటచేతగాని యీ జీవులు జంతువుల శరీరమున జేరును. యిందుకు ఉదాహరణముగ ఆస్కారిస్ యనబడు పొడవైన గుండ్రగనుండు పురుగులను కొడికిపురుగులను (Hook-worms) హెమెస్కాస్ యనబడు తీగపురుగులను (wire-worms) కలవు. ఇది పశువులను గొర్రెలను బాధించును. ప్రేవులలోనుండెడి సమస్త పురుగుల బీజములును మలముతో బహిర్గతమగును. ఆస్కారిస్ పురుగుల ప్రతి బీజమునుండియు పది కోజులలో గాని అంతేకుమించిన కాలమునగాని ఒక ధ్రువాణము తయారగును, కాని గ్రుడ్లు పగులవు. ఈ ధ్రువాణసిత్తియందు బీజములు కొన్ని నెలలవరకును లేదా సంవత్సరముల వరకును వుండగలదు. ఈ లోపుగ నూర్యగ్నిగాని తగిలినచోమాత్రము చనిపోవును.

ఇట్టి ధ్రువాండములచే మలిసమగు ఏటినిగాని యాహారముగాని స్వీకరించునపుడవి ప్రేవులలోజేరి పగలి కోశములుగానై యాంత్రపద్యములను బొచ్చి కాలేయము పుచ్చిరితిత్తులద్వారా పైకిపోవును. అనంతరమవి ప్రేవులను మరలజేరి పెద్ద పురుగులుగా నగును. పైన పేర్కొనబడిన అంతరమనమవలన కోశములొచ్చిన యవయవము తట మిక్కిలి హని వాటిలుచున్నది. తీగ పురుగులవంటి వానిలో గ్రుడ్లు బాహ్యము ననే పగులును. పాలములలో తగు లేమయున్నచో యాకోశములు నాలుగు కోజాలలో వ్యాపనశక్తిమంతములగును. ఈ కోశములు తడిగడ్డిపై నెగబ్రాపచుండును. అపుడా గడ్డితో వీనినిగూడ జంతువులు మ్రింగును. ఒక పక్షము దినుములలో నివి ప్రేవులందు పెద్ద పురుగులుగానగును. కొత్తగా ఏ పురుగులచే నాక్రమింపబడిన జంతువుల మలములో వీని బీజములు మూడు వారములలోపున గోచరించును. కావున ధ్రువాండములు గాని కోశములుగాని జీవంప సమరములుగా నుండవలెననినచో లేమ యవసరమని తెలియుచున్నది. ఇట్టి లేమ పల్లపు నేలలలోను, బురదనేలలలోను, ఏటిగుంటల అందు అందు నుండును. కావున గుంటలు యెంచునట్లుచేసి అందలి యొక్కలను పెరికివేయవలయును. అపుడందలి కోశములు జంతువుల నంటుకొనుటకు వీలుండదు. మరికొన్ని గుండ్రని పురుగులు జీవితచరిత్రను సంతృప్తి ముగావించుకొనుటకు మధ్యగృహను అవసర మగుచున్నవి. ఈ మధ్య గృహమునకివి సంతృప్తిచుటకు మూడు మార్గములన్నట్లు తోచుచున్నది.

(a) వీని గ్రుడ్లను మధ్య గృహను తినవచ్చును. ఉదా: టక్కుల కంతములం దుండెడి ప్రణములలో గోచరించు ఎఱ్ఱపురుగుల గ్రుడ్లు వానిమలముతో విసర్జితములగును. ఆమలమును పేడ పురుగులును బొద్దింకలును తినును. అపుడా గ్రుడ్లు వానిలో పొదగపడి కోశముగానగును. ఆ బొద్దింకను టక్కు తినునప్పుడు యా కోశములు టక్కునపట్టి వీడించును.

(b) మలముతో విసర్జితములగు గ్రుడ్లు పొదగబడును. ఆ కోశములు మధ్యగృహను నొకదానిని పొందును. గుడ్లను కడుపునో హత్రాసెమా యనబడు పరాశ్రమ జీవులగలవు. వాని గ్రుడ్లు గుర్రపులదైతో విసర్జితములై పెంటప్రావులను జేరును. అచట నవికోశములుగా మారును. ఈ పెంట పురుగులలోనే ఈగలను జోడిగఱుగూడ గ్రుడ్లు పెట్టును. ఈగ గ్రుడ్లు బెట్టినపుడు వచ్చుపురుగులను (Maggots) హత్రాసెమాయొక్క కోశములు యావరించును. అనంతరము ఈగ పురుగులు చరిణామమునంది ఈగలుగ మారును. ఈ యొగల శరీరమునందును నోటిలోను హత్రాసెమాయొక్క కోశములుండును. ఈ యొగల నోటినుండి కోశములు గుర్రముయొక్క శరీరమునజేరును; ఆభాగమును అది నావనొనినచో ఆకోశములు ఆశ్మగర్భములుచేరును; లేదా ఆ యొగలను గుర్రము తినినచో వానితోగూడి కోశములను దానిగర్భమునజేరును. అప్పుడవి గుర్రమునుపట్టి వీడించును.

తండ్రి సేద్యం కొడుకు వైద్యం కూడు మధ్యం.

(c) కొన్ని పురుగులు (Filaria) బోదకాలు పురుగులు గ్రుడ్లకు బదులు కోశములను జంతువుల కణజాలములో నిడును. అవి రక్తమునుజేరి దానితోబాటు శరీరమున ప్రసరించుచుండును. నెత్తురు, ద్రావెడు దోమవంటి మధ్యగృహస్థుల నెత్తురుతో గూడ వానిని గ్రహించును. ఈ కోశము దోమశరీరమున వృద్ధి నొంది దాదాపు మూడు వారములలో దానితోండమును జేరును. దోమ కరచినపుడు జంతు శరీరోష్ణముచే వాకర్షింపబడి తోండమునుండి బహిర్గతమై జంతు శరీరమునజొచ్చి తమవృద్ధి కనువగు యవయవమును జేరును.

తీగపురుగుల (Nematodes) వ్యాప్తి సరికట్టుట కవలంబించవలసిన మార్గములు వేరువేరుగా నున్నవి. వాని నీక్రింద వివరించుచున్నాను :—

1. అంత్యగృహస్థు శరీరముననుండగనే పెద్దపురుగులను సమీచుగు మందుల సహాయమున హరిమార్చవలయును. అందుకుగాను జంతువుయొక్క మలము మొదలగు వానిని పరీక్షించి దానిని పొందియున్న పురుగు ఏ జాతిదో నిర్ణయించి తగుదిక్కి జేయవలయును. యీ కార్యము ఒకపుగా (Dry) నుండెడు కాలమున చేయుట మంచిది.

కాల్చిన సోడియం, సాన్టోనెక్, నెను కాల్సూస్యలు మొదలగు ఔషధములను సాధారణముగా నిందుకు వాడెదరు.

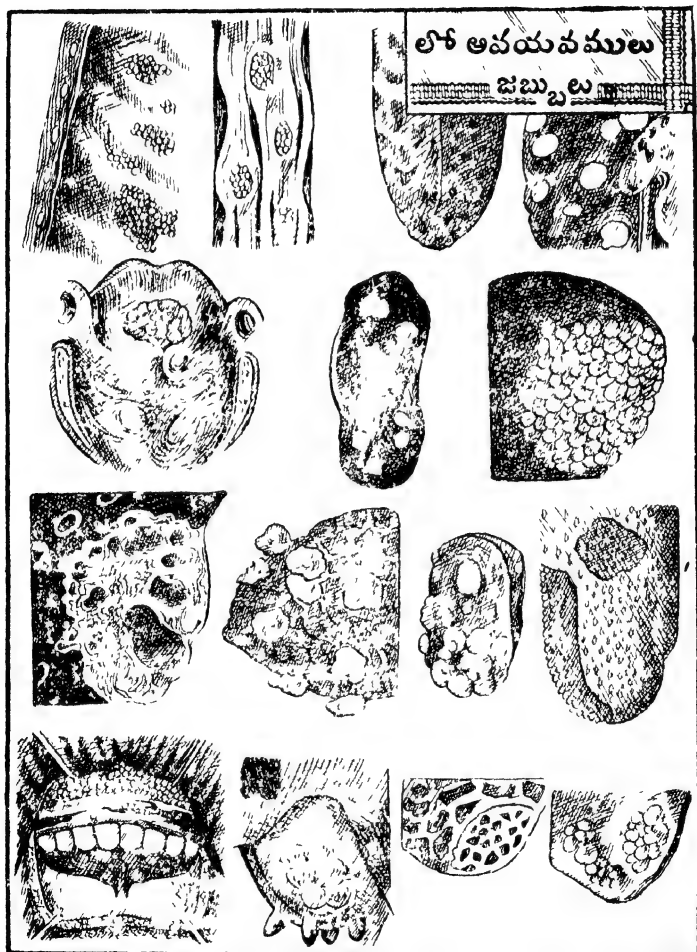
2. గ్రుడ్లను కోశములనుగూడ అంత్యగృహస్థునందున్నపుడే నశింపజేయవలయును. బోదకాలు మొదలగువానికి టార్టారు ఎమిటిక్ అర్బుమంబాను మొదలగు వానిని నెత్తురులోనికి ఇక్జెక్షన్ చేయుదురు.

3. వ్యాప్తిగాంచెడు కోశములను ధ్రువాండములను శరీరమున జారకుండజేయవలయును. గుండ్రని పురుగు వ్యాపించుచున్నదను ఆనుమానమున్నచో పచ్చికసలమున నున్నమునచల్లి దున్నవలెను. అప్పుడు ధ్రువాండములు నశించును. కోశములు గడ్డిపెనున్న వనుకొనినచో గడ్డిపొడ మందు ఎండిపోవునపు పశువులను యీ గడ్డిని మేయనివలెను. పల్లపు ప్రదేశములందును బుడనేలలలోను గుంటల అందునందును పశువులు మేయకుండ చూచుటమంచిది.

ఒక సంవత్సరము ఒక పొలమును మరుసటి సంవత్సరము మరియొక పొలమును మేతకోరకు వేరుచేయుట మంచిపద్ధతి. పశువులసంఖ్య తగినచో అవి మేసెడు సలము వికాసముగానుండును గనుక కోగవ్యాప్తి తగ్గును. మధ్య గృహస్థులను నశింపజేయవలెను లేదా వానికి కోగబీజవ్యాప్తి లేకుండ చూడవలెను. ఎరువులను సరిగా తొలగింపవలెను. వర్షము తక్కువగానుండెనుచోట్ల ఎరువును ఎడచిచ్చి ప్రోవుచేయవచ్చును. లేదా ఒకచోట దగ్గరగా ప్రోవుచేయవలెను. అందువలన దానితో జరించు ఉష్ణమువలన అందరి గ్రుడ్లను కోశములును చనిపోవును. ప్రోవునొక క్రొత్తగా ఎరు

బాపన నేద్యం బడుగుల నష్టం ; కావుల చదువు కానుల నష్టం.

వును వేసినపుడెల్ల కొంత మట్టినిగూడ చల్లవలెను. అందువలన ఈగలు గ్రుడ్లు పెట్టవు. వాసపాము, లద్దిపురుగులు, జోడీగలు మొదలగు మధ్య గృహస్థులసంఖ్యను తగ్గించు యత్నములు చేయుచుండవలెను. ఈ జంతువులకును వాని పరిసరములకునుగల సంబంధమునుగూర్చి పరిశోధనచేసి వానిసంఖ్యలను తగ్గించు నేర్పాటు చేయుచుండవలెను.

క్షయ, న్యూమోనియా, గాలిపంటు, పాలజ్వరము, నోటిగాలి, పెద్దకోగము మున్నగు వ్యాధుల లక్షణములు చూపించు ఫోటో.

పదుదుల సేద్యం పయిటికి రాదు.

అంటువ్యాధు లెంతకాల ముందునది తెలియజేయు పట్టిక.

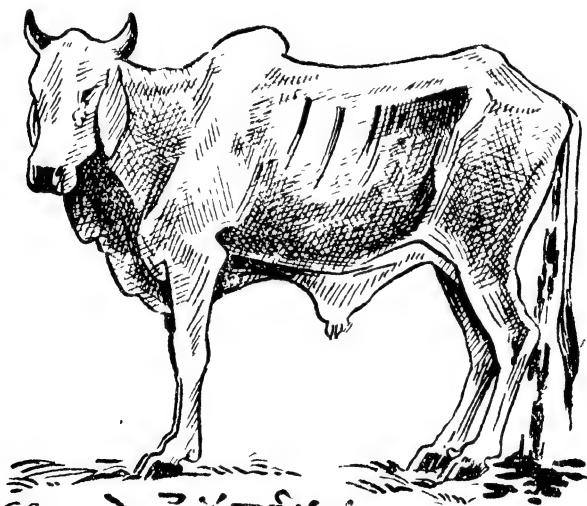
వ్యాధి పేరు	అంతర్గతకాలము	వ్యాధి నిరాశ్రయగు దినము	పశువును బహిష్కరింపవలసిన కాలము
పెద్దరోగము	2 దినములు మొదలు 8, 12 వరకు	జ్వరమువచ్చినతరువాత మేత మేయవండుట	పారుడు సాంతముగా కట్టిన వారము దినములవరకు
చొమ్మ	2 మొదలు 3 దినములు	నోటివెంట చొంగ పడుట	పశువు మేత తినువరకు
గురక	24 గంటలు	గురకపెట్టుట	సామాన్యముగా చికిత్స పు లొంగదు
జబ్బనాపు	2 దినములు	జ్వరముతగిలి వాపుకనబడుట	పశువు మేతతినువరకు
వరమ	2 మొదలు 5 దినములవరకు	ఆతిత్రివమైన జ్వరము కలిగి కాళ్ళుపట్టుపట్టుట	పశువు మేత తినువరకు
గాలిగుంటు	24 గంటల నుండి 7 దినములవరకు	తీవ్రమైనజ్వరము, పుండ్లుపడుట	పుండ్లు మాని మేత తినువరకు
క్షయ	10 దినముల నుండి కొన్ని వారముల వరకు	దగ్గు, కళ్ళిపడును	దగ్గుకట్టువరకు
మకూచి	3 నుండి 5 దినముల వరకు.	తీవ్రమైనజ్వరము, రసి పండ్లుపోయుట	పొవ్వులన్నియు తుడిపోయిన తరువాత ఒకవారము వరకు
కల్లనాపు	3 నుండి 18 దినములవరకు	వాపులు వాచును.	వాపులు తగ్గి మేత మేయువరకు

మంచి మేత్రుగల జంతువులు పరాస్రయజీవుల బాధలేకుండునట్లు పరిశోధనలవలన తెలియుచున్నది. అందును కొన్ని ఖనిజలవణము లవసరము. వీరైన యీపచ్చిక బయలులలో నట్టిలవణములు తక్కువయున్నచో ఆయా లవణములను ఆయా పశువులకు ప్రత్యేకముగా యివ్వవలయును. నెలలో కొరవడిన లవణమందు జంతువులచే నాకింకుట కుంచినదర్శి. ఎదిగిన పశువులకన్న లేగమాడలకు పురుగులబాధ హెచ్చునను సంగతి అందరికును తెలియును. కావున వానికి ఆ బాధలేకుండుటగాను సరియగు నహార మిడుట చాల అవసరము. పాకలలోకట్టి మేపబడుజంతువులకు గడ్డి మొదలగువానిని ఎత్తుగానున్న సలములందుంచి మేపవలెను. గడ్డిగాని నీరుగాని క్రిందుగానున్నచో వానిమలముతోగలసి మలినమై రోగ కారణమగును.

షరా:—నెటరిసరీ డిపార్టుమెంటువారు ప్రకటించిన కరపత్రములనుండి తీసి కొనబడెను.

పెద్దరోగము (Rinderpest)

తీనినే పెద్దరోగము, కింక, చీడపారుడు, సరకు, కలకా, అమ్మపారు, గొట్టా అమ్మ, విషజ్వరమని ఆయా దేశభాషలను, వాడుక పేర్లనుబట్టి పేర్కొను చుందురు.

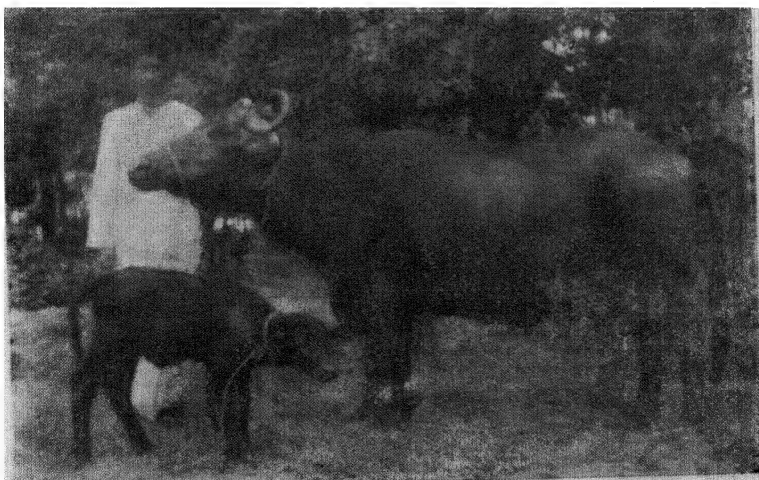

పెద్దరోగము

అ॥ వె॥ కాకతగిలి మేత కడుపార గోరక
కన్నులందు పుసియు గప్పువడును
క్రమ్మర కడుసొక్కి గజగజలాడంగ
రీతిచెడియు బశువు రిత్తవడును॥

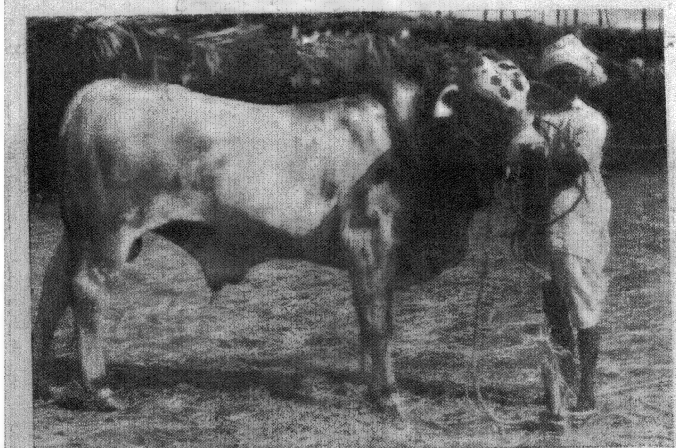
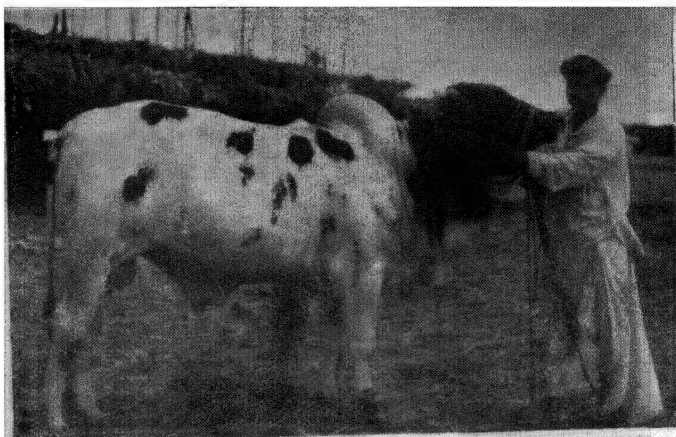

శ్రీ వట్టికూటి నాగయ్యగారి
సాంప్రదాయముగల గొప్పజాతి గిత్తలు (బండలాగుటలో మొనగాళ్లు)
మండూరు (తెనాలి తాలూకా)

శ్రీ యెర్రా వెంకటసుబ్బయ్యగారి పాడిగేదె (తెనాలి)

శ్రీ కోగంటి శివయ్యచౌదరిగారి పాలదూడలు
అందములో చాల బహుమతులు పొందినవి — తెనాలి.

ఉ॥ ఎంతయు కింక గోవులకు నేర్పడ వెంటనె వానికన్నులన్
సంతత తోయమున్నుచియు చాలగనుండుయు దంతపీడనం
బెంతయుచేయుచున్ రవళి యేపగు బయని దగ్గుతోడ న
త్యంతము నాసికంబునను యాత్రను సల్పుచు చిమిడెప్పుడున్॥

చ॥ పసికిని దాహ మెక్కువగు బాంతుక కాయముమీద దద్దురున్
రసియునుగల్గి పుంకునన్ రోత జనించగ జీర్ణోశమున్
మసలక వాసనుండు మరి మాంసపుకండలతోను బారి నీ
రసిలగ డొక్క-అంటుక నిరంతర కష్టములంద నయ్యెడిన్॥

ఆ॥ వె॥ కాకయుడిగి చల్లగా నగుమేనుతో
బసువు నీరిసింది పొకుగల్లు
కన్నుగుంట వడయు కదలుచు నుండగ
మందుపట్టకుండ మరియునీల్లు॥

రక్తిసంబంధముగ రోగములలో పెద్దరోగము ప్రస్తావితమైన పరిస్థితులలో చిట్టి విచిత్రముగ సోచుచున్నది. దేశముయొక్క శీతోష్ణస్థితి గతులబట్టి కొండప్రాంతము లందు ఒక విధముగను, నదులప్రాంతములందు ఒక మాదిరిగను, అగడ్తప్రాంతములందు ఒకమాదిరిగను, తదితర ప్రాంతములందు ఒకమాదిరిగను పశువులను ఈ వ్యాధి సంభవిండుచున్నది. ఈ వ్యాధి రోగినిదానముల మాంసమునకు ఆ యా పశువుల తత్వములను బట్టియు ఆవారమాంసమును బట్టియు మార్పుచెందుటనైతే మల స్పృహలు నిరుత్సాహ పడుచున్నారు. పూర్వము ఈ వ్యాధి విచ్చి కొన్ని నమూనా ఆ రోగితో నేలినామె డిది. ఇప్పుడు సెలకోజాలవలన కొన్ని నమూనా బాధించుచుండుట నా ఆచుకము మీద చూచుచున్నాను. ముఖ్యముగా ప్రతిరేతు ఈ దిగువ చూపించిన పశువులను గ్రహించి జాగ్రత్తగా చికిత్స చేసిన ప్రయత్నములనే నన్ను నిరంజన జేయవచ్చును. గ్రామములో ఈ వ్యాధి లేకుండ నూతనముగా నీ పశువులతో తిత్తర జంతువుల వలన సోకినప్పుడు రోగినిదానము గ్రహించి చాలాకష్టము. అందువలన వ్యాధి లక్షణములు జాగ్రత్తగా పరిశీలించి తెగిననేమి చేయుదురుగాక. అట్లగు వైద్య సిద్ధాంతమునందు ఈ వ్యాధికి టీకాలుతప్ప మరులులేమి తెలియక నానిగేశములలో సరియగు చికిత్సలు లేవేమిగాని మనదేశములో చక్కని మూలికా ప్రభావముల వలన వ్యాధిని నెమ్మదింప జేయవచ్చునని నాయభిప్రాయము.

వ్యభావము-వ్యాపకము

మానవజాతికి కలరా యెటువంటిదో పశుజాతికి ఈ పెద్దకోగమటువంటిది. పశువులకు సంభవించు వ్యాధులలో నిది ప్రమాదకరమైనది. ఈ వ్యాధి ఒకవిధమగు నూత్నుజీవుల వలన కలుగుచున్నది. ఈ నూత్నుజీవులు సాధారణముగా గాలి మూలమున పశువు శరీరములలో ప్రవేశించును. దోమ్మ గురక జబ్బువాపు మున్నగు వ్యాధులను కలిగించు నూత్నుజీవులవలెగాక ఇవి మరొక విధముగానుండును. ఈ వ్యాధిని కలిగించు నూత్నుజీవులను వీడలోనుంచిన రెండు దినముల వరకు బ్రతుకును. ఈ జీవులకు నూత్యోష్ణత సోకినపుడు 12 గంటలలోపుగా చనిపోవును. ఈ నూత్నుజీవులు వ్యాధి తగిలిన పశువునుంచి రెండు ఫర్మాంగులదూరము వరకు వ్యాపించును. వ్యాధి తగిలిన పశువు రక్తమందును, మాంస కండ్లరములందును, పేగులయందును, ఎముకలయందును ఈ జీవులొక్రమించుకొనును. కనుక జబ్బుతోనున్న పశువుల మలమూత్రములు విసర్జించిన ప్రదేశములందెల్లడలను ఈవ్యాధి వ్యాపించును. అందువలన జబ్బుగానుండు పశువులను మంచిపశువులనుంచి విడదీయవలెను. రైతులలో చాలామంది ఈ వ్యాధి వీరిటిగా కలుగుచున్నది? తగిన చికిత్సలేమి? పూర్వమునుంచి ఈ వ్యాధి గ్రామము లోనికి రాగానే జాతరలందుకు చెయుదురు? అను పలువిషయములు త్రిక్కించుచుండురు.

18 వ శతాబ్దములో అసియాలో ఈ వ్యాధిని కలిగించు నూత్నుజీవులను కనుగొనిరి. తరువాత టర్కీ, సెవీరియా, ఆఫ్రికా, ఉంగాడ, ఈజిప్టు, యూరప్ వరకు వ్యాపించెను. 1711 లో ఈ వ్యాధి పరిష్కాలో సోకి కొన్నికొట్ల పశువులు చచ్చినవి. 1714 లో ఫ్రాన్సుదేశమంతట వ్యాపించెను. 1870 లో జర్మనీయుద్దము జరిగినపుడు నాత్తయూరపునకు వ్యాపించెను. 1865 నుంచి 1866 వరకు గ్రేట్ బ్రిటన్ లోనున్న కసాయి దుకాణములద్వారా ఎక్కువగా వ్యాపించెను. ఆ సమయములో నూటికి 10 వరకు మరణించెను. హిందూదేశమునకు ఆ పై ప్రదేశములనుంచి వచ్చినటుల తెలియుచున్నది.

ఈ వ్యాధి నెమరువేయు జుతువులకే తరచుగాసోకుచుండును. ఇంకను కోళ్లకు, కుక్కలకు, పందులకు, దుప్పలకు, పక్షులకు సోకును. ఈ వ్యాధినిగూర్చి 18 సంవత్సరములనుండి నాకు మిగుల అనుభవముగలదు. ఈ వ్యాధినిగూర్చి నేను స్థాపించిన పశువుల ఆసుపత్రి, ఆంధ్రజాతీయ పశువైద్య కళాశాలతరపున నేను నా శిష్యులొకటి తగిన పరిశోధనలు జరుపుచునేయున్నారము. కాని పదిసంవత్సరములనాటికి ఇప్పటికి వైద్యములో కొన్ని వ్యత్యాసములు వచ్చినవి. పూర్వము చనిపోయినన్ని పశువులు శవపుట లేదు. అంతకు ఎక్కువగా చచ్చినవనిన రైతుల ఆశ్రద్ధయేగాని మరొకటిగాదు. నేను రచించిన పశువైద్యగ్రంథాలమూలమున ఆంధ్రదేశములోనున్న రైతులలో చాలామంది శాస్త్రసమ్మతముగా చేయుటవలనను, నా శిష్యుల ఆపత్రికల సహాయములవలన

ఈ వ్యాధినిగూర్చి ప్రచారముసాగినది. అప్పువారికి బలులు ఘటవుపండ, ఊరేగింపులు మా ప్రచారమువలననే తగినవి. ఏ గ్రామములలోనోతప్ప ఇప్పటి కాలపరిస్థితులలో బలులు చాలావరకుఆగిపోయి పూజాపీఠులతో మైక్కుబడులు చెల్లించుకొనుచున్నారు. ఇంకను యిప్పటి కాలపరిస్థితులలో ఈ వ్యాధికి గ్రామజాతరలుచేసి జంతువులను బలులునిచ్చుచున్నారనిన అంగికంఠెమూర్తలేదు. కాబట్టి రైతునామవలండా ఈవ్యాధి గ్రామమునకు రాగానే ఈ దిగువ చూపించు విషయములను గ్రహించి తగిన సేవ చేయుదురుగాక.

వ్యాధిసోకు విధానము

ఈ రోగముతోనుండు పశువులను మంచిపశువులు నాపటచేతను, రోగపశువు యొక్క మలమూత్రములు, చొంగపడిని మేతవగైరాలు మంచిపశువులు తినుటచేతను, తగిలిన పశువుకుల కుపయోగించు తోట్లు, మట్టిపాత్రలు మున్నగువి మంచిపశువులకు నాడుటచేతను, మానిగవాండ్రు తమ బంధువులకు ఈ వ్యాధితగిలిన పశువుల మాంస మను పంపించుటచేతను, ఈ వ్యాధి తగిలిన గ్రామములద్వారా మంచిపశువులను సంతలమగాని బంధువుల యిండ్లకుగాని తోలుకొని వెళ్లుటచేతను, గ్రద్దలు కొళ్ళు కుక్కలు కాకులు మొదలగు అల్పజంతువులు ఈ వ్యాధిచే చనిపోయిన పశుమాంసము నచ్చుటచ్చుట తినుచు విడచుట చేతను, వ్యాధిగల పశువులను స్త్రీమర్దలోనుంచి రేడికర ప్రాంతములకు పంపుటచేతను, చచ్చిన పశువులను పాతి పెట్టకపోవుటచేతను, ఈవ్యాధి సోకిన ఆవు, గేదె మున్నగు పశువులను మగ పశువులు దాటుటచేతను ఈవ్యాధిసోకును.

ఈ వ్యాధి గేదెలను దున్నులను ఎక్కువగా బాధించును. ఒక్కొక్క సమయములో రైతునవన్న సల్లపశువులన్నియు చని పోవుటయుగలదు. ఎద్దులు ఆవులకు ఈ వ్యాధి సోకిన ఆరంభములో తగిన సలహా తీసికొని చికిత్సచేసిన నిరభ్యంతరముగా తగును. ఈ వ్యాధితగిలిన పశువుల చర్మముపైన దద్దురు దద్దురుగా ఒకవిధమగు పూతపూసివట్లుండిన ఆ పశువులకంత ప్రమాదము రాజాలదు.

లక్షణములు

ఈ వ్యాధిసోకిన పిమ్మట బయటకు కనపడుటకు 3 నుంచి 8 దినముల వరకు పట్టును. కొన్ని జంతువులకు 10, 15, 30 దినములవరకు పట్టును. రైతులలో చాలామంది పొరుగుదురుప్రజల తరువాత నైద్యులకు చూపించుదురు. ఈ పొరుగు పనులపచ్చగానుండి, రక్తకండలు పడుచు ముడ్డితీపుగానుండి పడేవది విశేషములగు గచ్చిలపూసన కొట్టుచున్నపుడు అట్టిపశువు బ్రతుకుట చాల కష్టముని గ్రహించవలెను. మిగుల అనుభవముగల నైద్యుడన్నగాని ఇట్టి ప్రమాదస్థితిలో సరియగు చికిత్స చేయజాలడు. మన రైతులలో అధిక చాడస్తయుగలవారున్నారు. ఏ వైద్యయోగములకెక్కరసం ఉప్పు

కలిపిపెట్టగా తగ్గినదని చెప్పగానే అదే మామిగా అందరు నమ్మి చేసేవారు, ఇప్పటి కాలపరిస్థితులలోకూడ నున్నాడు. ఇట్లుచేయుట చాలా పొరపాటు. ఆపశువునకు జ్వరమున్నదా? లేక ఎక్కువ విరేచనములగుట వలన శీతలమునకు వచ్చినదా? ఏమైన ముక్కుడున్నదా? ఏ యే వస్తువులు పెట్టిన వేడివచ్చును? ఏ మందులు పెట్టిన విరేచనములు కట్టును? ముశ్యగుఃషయములు గ్రహించి ఓషధుల గుణములు తెలిసికొని చికిత్స చేయవలెను. అందరు చెప్పిన వైద్యసలహాలతో పోవద్దని నా యభిప్రాయము.

మొదటి-అవసర:— ఈ వ్యాధి సోకినవెంటనే 105, 106, డిగ్రీలజ్వరముండును. మనుష్యులకు పెట్టు ధర్మామీటరునే పశువుల ముడ్డిలో పెట్టిన తెలియును, అరమేత మేయుచుండును. ముఖ్యముగా దగ్గుండును, కొన్నిటికి యుండదు. చెవులనుండి రసం కారును. తలనిటునటు కొట్టుకొనుచుండును. కనుకొలువలు నూర్చుముగా చిట్టివులులు కట్టును. కొన్ని కండనుండి నీరుగారును. మలము గట్టిగా వేయును. గుండె తీవ్రముగా కొట్టుకొనుచుండును. పాడిపశువులైన వెంటనే పాలుఎండిపోవును. కొన్నికండు కనురెప్పలు ఎర్రబడును. ఈ ప్రథమావస్థలోనే రొప్పుపుట్టిన ఆ పశువు బ్రతువట్ట కష్టము. కావున జాగ్రత్తగా పరిశీలించి రొప్పును పోగొట్టు సదుపాయములు చేయవలెను.

రెండవ అవసర:— పశువు నోటిలోపల ఎరువుగా కంది పొక్కులుపొక్కులుగా నుండును. ఈ అవస్థనుంచి మేత నీరు మానును. చెవులను క్రేలాడవేయును. క్రమేపి జ్వరము తగ్గును. ముక్కులగుండ చిక్కించీమిడి నోటిగుండ చొంగపడుచుండును. ముక్కులను శుభ్రముగా కడుగనిచో పుకగులు పడును నోటిలోపలనుంచి ఒక విధమగు దుర్వాసన వేయుచుండును. ప్రథమావస్థలో నేనుక్కిపెరుచు బండిపనిగాని నాగలి పనిగాని చేయించిన ఆపశువులకుకూడ ప్రమాదము కలుగును. నా అనుభవముమీద ఇట్టి పశువులకు ఏ లో అనుభవచికిత్స చేసినగాని తగ్గవు శరీరముంజేభాగమందైన ఈ రెండవ అవస్థలో ఒకవిధమగు వాపులుపుట్టును. ఈ వాపులు మెత్తగాగాని, గట్టిగాగాని యుండును. క్రమేపి కరుగొలువలు ఒకటి పుడుపడును. ఆపశువులైనయెడల శరీరము మీద పుడుపడి ఎరువురంగుగానుండును. దీనినే మహాచిహ్నత యందురు. కండనుండి కారు నీరు వగరుగ కారముగ నుండును. దాహమెక్కువగును. ఆలసి నిలిచిపోవును. నాడి తీవ్రముగాకొట్టుకొనుచుండును. పక్షిచిరంగు పులుచువాసకగ కొద్ది పసుపురంగు గానుండి దిశమునకు రెండుమామ పర్యాయములు పారు నుండును.

మూడవ అవసర:— ఈ అవస్థలో పశువు చాలాసక్కించి చాలా విచారకరముగా నుండును. వ్యాధి మిదికిని కొలది విరేచనముల రంగుచూరి దుర్వాసనగానుండును. ముడ్డిలోపల తేండ్రపుట్టి ముక్కునుండును. జ్వరము క్రమేపితగ్గుచుండును. ఈ సమయములో జ్వరము తగ్గునుండి విరేచనములును కట్టించు సదుపాయములు చేయవలెను. ఉచ్చాస్వినిత్వాముల పాటంకపరదను నిఁపజేయును. పసుపురంగు నీరువలె పడేపడే

పారుచుండును. ఎత్తుటికిప్పుడు పశువుపారిస భాగమందు సున్నపునీటిని చిక్కగా కొట్టవలెను. ఆ సలమును పరిశుద్ధము చేయవలెను.

నాలుగవ అవస్థ:—పశువుకరీరము, కాళ్లు, ముఖములరంగుమారి మడతలు పడును. కరీరవేడితగ్గి శీతలములొనికి వచ్చును. మూత్రకోశముచెరును. నాలుక తెలుపు-పసుపుకలిపి రంగుగానుండును. నోరంతయు, అరిపోయి, దాహ మెక్కువగును, కొన్ని దాహమును తోరవు. ప్రేగులు అరచుచుండును. కాళ్లనరములు లాగుచుండును. పశువు నిలబడుచు లేచుచు బాధపడుచుండును. దేహమంతయు శీతలములొనికివచ్చును. కను గుంటలు విడచును. పెట్టిన మందులు మలముగుండా పోవుచుండును. కండలు కండలుగా కొడిగా పారుచు బలిషముకలు బయటపడి ఏరిసి చివరణించును. కొన్ని పశువుల తర్వమునుబట్టి పైలక్షణములలో మార్పులుండుటయు గలదు. కాబట్టి జాగ్రత్తగా చికిత్స చేయుటమంచిది.

సంరక్షణ

ఈ వ్యాధికి బోషకములకన్న సంరక్షణ చేయుటయే ముఖ్యము. రైతులలో చాలామంది పశువులను నలిగాలిలోనుంచుదురు. మరికొందరు ఎండలో కట్టుకును. ఇంక కొందరు పెంటవప్పులందును, గాలి వెలుగురులేని చోటులందుకట్టుదురు. ఈవ్యాధి వరాకాలమునం దెక్కువగను, వేసవికాలమునందు తక్కువగను ప్రబలుచుండును. వర్షమునకు తడియనకు ఆ రాకాలపరిస్థితులనుబట్టి జాగ్రత్తగా కాపాడవలెను. ప్రతి గంటకు ముక్కులను నోటిని పటికనీటితోగాని, తడితరి వగరుపదారములతోను కడుగుచు ఈగలు వాలవండు కాపాడుచు దాహము తోవలెనని తోరికయున్న అరగా కాచిసేరు పెట్టుచు అప్పుడప్పుడు ముక్కురంధ్రములకు మంచినీరును రాముచు మలమూత్రములను తీసివేయుచు, కండలు పరిశుద్ధముచేయుచు, దుక్కులను కాపలకు మంచిపశువులను దగ్గరకు రావలెనవండు కాపాడుచు, విశేషములగుచున్నపుడు తీసికేసి నేలను పాటి మట్టితోగాని సున్నముతోగాని జల్లి శుభ్రముచేయుచు, కాపాడుచున్న యెడల తగ్గిపోవును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

ఈ వ్యాధిసోకిన వెంటనే కనుగొనుట కష్టము. ఎంతో ఆయుధమున్నగాని కను గొనజాలము. జబ్బురాగానే కండకొలుపలు బరిసినవా? పశువు అప్పుడప్పుడు నల్లకప్పుకాయించున్నదా? పశువు పనిచేసి వచ్చినదా? బాధపలన పండ్లకొరుకు చున్నదా? చూడిపశువైననో లోల పిండములిరుగుచున్నదా? దగ్గ అప్పు డప్పుడు వచ్చుచున్నదా? తీవ్రముగానున్నదా? చెవుల మెడలు మన చేతిగుప్పిల్లతో పట్టుకొని వేడిగానున్నదా? సమశీతలముగానున్నదా? చల్లగానున్నదా? అదివరకా పశువునకు యేయేపదార్థములు పెట్టినారు? పాడిపశువులైన పాలన్నీయూ ఎండిపోయి

నవా? దూడయున్న పాలు తుడిపినారా? గ్రాతుములో ఎన్నిచోట్ల ఈ వ్యాధి గలదు. మన్నగు ప్రశ్నలన్నిటికి సమాధానము తెచ్చుకొని చికిత్సచేసికొనుట మంచిది.

అరంభములోనే వ్యాధిసోకిన అనుమానమున్నపుడు తేలికగా సబ్బునీటితో ఏమీ చ్చేయుటమంచిది. ఈ ఎటమావలన లోపలి మలమంతపోవును. కాని జ్వరము లేక పోయిన ఏమీచేయరాదు. ఏమీచేయుటకు నీట అవకాశములేనియెడల ఈ దిగువ చికిత్సలలో నేదో నొకదానిని చేయుము. చూడిపశువులకు ఏమీచేయరాదు. మందులను కూడ ఎక్కువగా వాడరాదు. చింతపండువులునుసేరు, ఉప్పు 6 టులములు కలిపి తగిలిన వెంటనే ఒక్కపర్యాయమే పెట్టుము. లేక సొంటి 1రు, వాము అరగుప్పెకు మోడుగ పువ్వు 1½ రు, ఉప్పు 3 రు, దియ్యపునీరు సేరుకలిపి ఒకపర్యాయమే త్రాగించవలెను.

లేక ఉడయముపూట 100 న్ను సాయంకాలము 100 న్ను తమతపాపలకు మంచినానెరాసి తినిపించవలెను.

లేక వెల్లులిపాయలు 2 రు, వాము 4 రు, పువ్వు 4 రు, చింతపండువులును అరసేరు కలిపి నూరి త్రాగించవలెను.

లేక వెదురాకు అరగుప్పెడు, నేలవేము 1 రు, నల్లెరువ్రేళ్లు 1 రు, తెల్లఅవాలు 1 రు, దియ్యపునీరుసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక నేలవేము 2 రు, మోడుగపువ్వు 6 రు, నువ్వులనూనె అరసేరు కలిపి త్రాగించుము.

లేక నల్లెరుకొడల రసము 3 రు, వెల్లులిరసము 4 రు, నువ్వులనూనె అరసేరు కలిపి త్రాగించుము.

లేక ముండవతీసివేసిన నాగజెముడును త్రొక్కి ముండవతీసివేసి దానిలో సొంటి మిరియాలు, కరక్కాయలు, తాడికాయలు, ఉసరికపప్పు ఒక్కొక్కటి 2 టులములు తీసికొని చూర్ణముచేసి మెత్తగాత్రొక్కి ఈ ముందునే మూడు భాగములుచేసి ఉదయ, మధ్యాహ్న, సాయంకాలములందు అరసేరు కలిపిటితో పెట్టవలెను. పై ముందు లన్నియు వ్యాధిసోకిన ప్రధమ ద్వితీయ అవస్థలలో ఒకటి రెండు మోతాదులకంటె పెట్టరాదు.

ఈ వ్యాధియందు పశువులకు శీతలము రానియవండ కాపాడవలెను. చాలామంది సారాయిని వ్యాధి ప్రారంభించిన లగాయుట వాడుదురు. ఇది చాల పారపాలు. ఏ వెంకయ్యో మాపిద్దుకను నాలుగు డ్రాముల సారాయి వాడిరినిగాన మీ పశువులకు కూడ వాడమని సలహాయుచ్చును. ఇట్టి సమయములో పశువులన్నిటికి సారాయి వాడే వారుకూడనున్నారు. అవసర ఖర్చుతప్ప అంతమాత్రమునకే తగ్గదు. ఏ నేటిలో సారాయి పెట్టవలెనే ముందు తెలుపబడును.

పారుచున్న పశువులకు చికిత్స

పశువు వ్యాధిసోకిన తరువాత పేదమాదిరిగా పారుచున్నదా? లేక పశువురంగుగా గాని, రక్తజీరణోగాని, పారుచున్నదా? రోజూకు ఎన్నిసార్లు పారుచున్నది? పారుచున్నపుడు ముక్కుడు, ముడ్డి తీపుయున్నదా? దాహమున కన్నీటిపర్యాయములు లాగుచున్నది? మున్నగు విషయములు పరీక్షించవలెను.

దిసమునకు రెండుమాడు పర్యాయములు పారుచున్నయెడల పచ్చితుమ్మచెక్క, పచ్చిశేరేడుచెక్కను తెచ్చి నీరుపోసిత్రొక్కి నేరు చిక్కనిరసము వచ్చునట్లుగా త్రొక్కి దానిలో నేరు లేక అర్ధనేరు కలిపి (ఆనగా బియ్యముకడిగిన నీరు) కలిపి ఈమోతాదునే రెండువేళల పెట్టవలెను. ఈ చికిత్సకుగూడ పారుచు కట్టనిచో మరొక మోతాదు ఈయవచ్చును.

లేక దానిమ్మ చిగుళ్లను 15 తులములు తెచ్చి పెత్తగానూరి అరసేరు పెరుగుతో పెట్టవలెను. లేక పైప్రత్తి ఆవరసము నేరు, మజ్జిగ అరసేరు కలిపి కాచి పెట్టవలెను. లేక నేలతంగేడావను కచ్చుపచ్చగాదంచి నేరుమజ్జిగలో కలిపి త్రాగించవలెను. ఈ చికిత్సలన్నియు విరేచనములు తీవ్రముగానగుచు లోపల జ్వరము తగ్గవండ నున్నపుడు విరేచనములుకట్టువరకు మాడునాలుగు పర్యాయములువరకు పెట్టవచ్చును. ఈ మందులు పెట్టునపుడు విరేచనములు కట్టినచో వెంటనే ఆపవలెను. లేనిచో మలబంధము కలిగి పశువునకు వగర్చు పుట్టును. ఇంకను కేహమంతయు మిగుల వడిగానూడి విరేచనము లగుచున్నపుడు అరటిదూపము మానెను నీటిలోవేసి దంచి రసముతీసి దానిలో తవ్వెను జొన్నపిండికలిపి కాచి చల్లార్చి పెట్టవలెను. లేక తంగేడావ పసురు నేరు, పెరుగు అరసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

ఎన్నిమందులు పెట్టినను పారుచు కట్టనపుడు పరిపిండి సోలెడు, హఠతికర్పరము $\frac{1}{2}$ తులము, పాలుసేరు, కవిరి 2 తు, కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక సీమనున్నం 4 తు, కవిరి 2 తు, మాచికాయలు 1 తు, నల్లమందు $\frac{1}{2}$ తు, గంజాయిపత్రి $\frac{1}{2}$ తు, వరినూకలజావ నేరు కలిపి పారుడు తగ్గవరకు ఒకటిరెండు మోతాదులు ఈయవలెను.

వేడిమిని కలిగించు మోతాదులు

కొంతమంది రైతులలో చెడుఅలవాటుగలవు. తమకు శోగవిషయము తెలియకు. ఏమైన మందు ఖర్చుతీసు నేమోయని దొరకీసమందులై పెట్టించుదురు. వివిధరకముల వైద్యులను పిలిపించుదురు. వారుచెప్పే నమ్మకములన్నటిని విని తప్పొ ఒప్పొ చేయుచుందురు. మరికొందరు గ్రంథములో చూచితిమి. వ్యాధి వుదరలేదు. ఏమి గ్రంథములని చప్పించుదురు. ఈరీతిగా అనేకవిధముల రైతులున్నారు. ఇట్టి రైతులకు చెప్పవలసిన

గడ్డగడ్డకు పుట్టెడు నీళ్ళు త్రాగి అయినా రెడై నేడ్యము చెయ్యవలయును.

సలహాలేమన మీకు అనుభవమున్న చేసికొనుటమంచిది. అనుభవము లేకపోయినా వ్యాధి ప్రారంభమగుచున్నవైద్యునితో చికిత్సచేయుదుమో చివరవరకు ఆవైద్యునితోనే చికిత్స చేయుటమంచిదిగాని ఆ వైద్యుని రప్పించాము తగ్గలేదు మరొకవైద్యుడుని పిలిపించాలి, ఇంకొక వైద్యుని పిలిపించాలి అనే ఆతురత పనులు చేయక జాగ్రత్తగా నోరులేని పశువులకు చికిత్సచేయించమని నా అభిప్రాయము. గ్రంథములు వ్రాసిన పశువైద్య గ్రంథకర్తలమీదకూడ దుడ్రుకు వారున్నారు. ఆ గ్రంథము లెంతవరకు పనిచేయును? ఆ గ్రంథములలోని సారాంశము తెలిసికొని ఇంకను అనుభవముమీద తదితర మందులు కలుపుకొని పని చేసికొనవచ్చునా? గ్రంథములలోని మందులే ఉపయోగపడునా? అను విషయములను గ్రహించి మీకు తెలియకపోయిన దగ్గర వైద్యులను, అనుభవముగల వారిని సంప్రదించి చేయుటమంచిది. పశువు శరీరమంతా చలించి ఎక్కువగా విరచనము లగుచున్నప్పుడు ఆ పశువు బ్రతుకుట చాలాకష్టము. కాని సారాయి పిండ్రాములు, ముద్ద కర్పూరము క్షీ క్షు కలిపి ఒక మోతాగు యిచ్చుటవలన వేడిరావచ్చును. లేదా పిప్పర్ మెంటు ఆయిల్ అరవెడుకొలను నేరు గోరువెచ్చని నీటిలోకలిపి ఒక్క మోతాదే త్రాగించవలెను. లేదా స్వచ్ఛమగు నువ్వులనూనె మాడు గొట్టుములు త్రాగించుము లేదా కాడజెముడు ఆమరగమును పొగించి అరగొట్టుము త్రాగించుము. ఈ మోతాదులకు వేడిరానిచో ఆ పశువు బ్రతుకుటకష్టము.

కల్లవాపులకు, పుండ్లకు చికిత్స

కొన్ని పశువుల శరీరముమీద యేభాగ మందయినను గట్టిగాగాని, మెత్తగాగాని వాపులుపుట్టును. ఈ వాపులు నెలరోజుల వరకుకూడ యుండవచ్చును. ఒక్కొక్క సమయములో ఎన్ని మందులురానినను తగ్గక రక్తముపటివ తరువాత తగుటయుగలదు. ఆ వాపులమీద చవుడు నున్నముకలిపి చుక్కలు పెట్టవలెను. లేక చేదుజీలకర్ర అరతులము ఆవపిండి అరతులము దుట్టుపాకుగాని గాడినగడపాకు పసుగుగాని 10 తులములుకలిపి అప్పుడప్పుడురానిన తగ్గును. లేక హారతికర్పూరము పావుతులం, కొబ్బరినూనె 6 తులములు తీసికొని గోరువెచ్చగాకాచి వాపులకు పట్టించి వేడినీటికాపులు కాయవలెను.

రాచిచెక్క, తుమ్మచెక్కవేసి కాచిన పగరునీటితో నోటిని అప్పుడప్పుడు కడుగుచుండవలెను. లేక నేరు గోరువెచ్చని నీటిలో అరతులము పటికవేసి కలిపి అప్పుడప్పుడు నోరును కడుగుచుండవలెను. ద్రవ్యజ్ఞానములో చెప్పిన ఓషధులను మీ అనుభవముమీద వాడవచ్చును.

చూడిపశువులకు చికిత్స

సామాన్యముగా చూడిపశువులకు ఈ వ్యాధి లేలిక గా తగిలినతప్ప బాగుగా తగిలిన బ్రతుకుటకష్టము. లేలిక గాతగిలి బ్రతికినను తప్పుక ఈమకొనిపోవును. కాబట్టి పైన చెప్పిన చికిత్సలనే చేయుచు జాగ్రత్తగా సంరక్షణచేయుచుండవలెను. ఈవ్యాధిచే

పశువులు కాచేవాడు పాటుకు అక్కరకు రాడు.

మానములు వచ్చిగాని రాకగాని పిండమునకు పశువునకు అపాయమువచ్చిన ఈ దిగువ లక్షణములుండును. పశువు సామ్యునిలును. శరీరమంత జిగటవంటి దుర్గంధముపుట్టును. గర్భమునుండి రక్తమువంటి ద్రవము స్రవించుచుండును. మాత్రము మైల ఎక్కువగా పడుచూ, ఆయాస పడుచుండును. ఈ సమయములో అనుభవముగల వారిని రప్పించి పిండమును లాగించవలెను. తరువాత వెన్నెముకకు, లొంటిభాగమునకు పుట్టునున్న వాని లాకు పసరుకలిపి ఉడికించి పట్టువేయవలెను. మానమును చగరుబిత్తోకడుగుచుండవలెను వెంటనే లోపలికి కి ద్రాముల సారాయినిగాని, సేరుపాలలో 4 కులముల మంచి యింగువ, అర్ధసేరు కుమ్మారు ఉండికలిపి గోరువెచ్చగా కాచిపెట్టవలెను. చలి గాలిలోను, వర్షములోను యుంచరాదు. నూతికావాలెము రామండ కాపాడవలెను. ఎక్కువ మైలపడుచున్నపుడు కఠినపాకు ఉండ నిమ్మకాయంత అంగిటిలో ఒక మాతాదువంటున రెండుమాడురోజులు పెట్టుము. రోగలక్షణములు తగుచుండిన కొద్దిన నీరు అర్ధగాపెట్టుము. లేతపచ్చగడ్డిని కొద్దికొద్దిగా పెట్టుము. మామ దినములకొక పర్యాయము ఒక కొబ్బరికాయను సేరుబిత్తో త్రొక్కి పాలుతీసి వానిలో కి కులముల వేయించి విసరిన మెత్తిసిడి, కి కులముల ఉప్పుకలిపి పెట్టుము. తెలికపిండి కొద్దికొద్దిగా ప్రతిరోజుపెట్టుటమంచిది.

పథ్యము

రైతులలో చాలమంది వ్యాధితగిలిన పశువులకు నీరు, మేత పెట్టరాదని చెప్పుదురు. మరికొందరు నీరు పెట్టుట బోత్తిగా మారినవేయటవలన ఆహారనాళము ఎండి మరణించుచున్నది. ఇప్పటి కొలపరినీతులలో “పశువునాళే బ్రతుకుపోవురా” యను సిద్ధాంతముతో ఎట్టి చిన్నపశువున కియినను తగు జాగ్రత్తగా చికిత్సలు చేయుచున్నారు. ఈ పదిసంవత్సరములలోపల ఇట్టి క్రద్ధపశువులకు అంతగాలేదు. ఇప్పుడిప్పుడే ప్రతిరైతు పశుసంబంధమైన విషయములను గ్రహించవలెనను ఆసక్తిలోనున్నాడు. నేను ఈ చింతామణిని 1933 లో ప్రకటించినపుటికి ఈ గ్రంథముచూచి అనుభవముతో చికిత్సలుచేసి రైతుల గౌరవమును పొందిన వారెందరో మహాప్రదేశములో నున్నారు. వారునన్ను అడుగు సలహాలు చికిత్సలు చూపిన నాకు అత్యంతానందము కలుగుచున్నది. కొంతమంది రైతులు గ్రంథమున్న ఎశువైద్యము వచ్చునాయని ప్రశ్నలు వేసి వారున్నారు. వీరికి శాస్త్రజ్ఞానముతో నున్న గ్రంథములో కొన్ని కాకపోయిన మరి కొన్ని ప్రాథమిక చికిత్సకైన ఉపయోగ పడునని తెలియదు. నేను ఎన్నో గ్రామములు తిరిగితిని. వివిధరకముల రైతులను చూచితినిగాని ఇంకను అచ్చటచ్చట అనూయ పరులు, తెలిసి తెలియని ప్రశ్నలువేయుట, పెద్దగర్భముతో నుండుట, రైతునకు మించిన జ్ఞానము పశుసేవలో నున్నదని గర్విండుట, మున్నగు విషయములెన్నో గలవు. గాన మీరుమాడ జాగ్రత్తగా పశుసేవ చేసి కాపాడుదురుగాక.

మదుంచారనుడి అయినా కావలెను, మాటకొరి మొగుడు అయినా కావలెను.

పెద్దరోగముగల పశువులను నూకలజాన పెట్టిన ఆహారోగము కీరలములోని వచ్చునని భయపడుదురు. గాని పక్షిపక్షి విరేచనములగును శరీరమంతా శుష్కించి నీటి కొరకు ఆహారముకొరకు ఎదురు చూచునప్పుడు సేరుజానలో రెండు లేక మూడు ద్రాముల సారాయి కలిపి అప్పుడప్పుడు యిచ్చుటమంచిది. ఆహారవిషయములో మొదటి దశ రెండవదశ సగములో ఆరమేత మేయునుగాన ఆహారము పెట్టనవసరములేదు. నూకలజానలో గాని జొన్నజానలో గాని తేలికగా జీర్ణమగు గుణముకలను. ఈ జాన పెట్టుటవలన పశువు నిస్త్రికైందదు. లోపల దండిగానుండును. అతిఎక్కువగాను పెట్టరాదు. నిలువయున్నజానను త్రాగించరాదు. ఈ వ్యాధిగల పశువులకు ద్రవ పదార్థములుతప్ప గట్టిగానుండు పదార్థములను పెట్టరాదు. నీటివిషయములో వ్యాధి సోకినది లగాయతు నెప్పుది యగువరకు తుమ్మచెక్కగాని, రావిచెక్కగాని, వేసి సలసల కాగిన తేలికకషాయమును చల్లార్చి పెట్టుటమంచిది. ఈ కషాయమును పెట్టుటవలన నీరు ఆరగా త్రాగును. పేగులు నొరు గారపటును. పొరుడుకూడ గట్టిపడును. కా అనుభవము మీద ఈ కషాయమే బాగుగా పనిచేయుదున్నదని తెలుపుచున్నాను. ఇంకను వడిజేసి చల్లార్చిన నీటిలో కొద్దిగా పసుపువేసి పెట్టవచ్చును. వ్యాధి తిరిగిన తరువాత కూడ జాన, వగరు కషాయములు తేలికగా తయారు చేసి పెట్టవలెను. రోగమునుండి లేలిన పశువులను పక్షము దిశములవరకు మందలో కలుపరాదు.

ఈ వ్యాధిని ఆపుటకు మార్గములు

గ్రామములో ఈ రోగము రాగానే జాడ్యము తగిలిన వాటిని తక్షణమే మరొక చోట కట్టవలెను. కొంతమంది రైతులు దేవుడుంటే ఎచ్చట కట్టివేసినా ఫలవాలేదని తీగలు తీయుచు పశువుమీద ప్రేమలేక మాట్లాడుదురు. మనషికి కలరారాగానే అమ్మో నాయనోయి గుండెలు బాదుకొనుచుండురు. అంత తాపత్రయమే నోరులేని పశువులకుకూడ యుండునని పాపము వీరికి తెలియదు. చూడండి మంచిపశువును జబ్బు పశువుతోనుంచండి, అది యెంతబాధపడునో జాగ్రత్తగా చూచిన తెలియును. కావట్టి తప్పుక జబ్బుపశువులను విడదీయవలెను. జబ్బుపశువులున్న సలమునకు సంబంధించిన కొట్టుగోడలు, గోలనీటి తొట్టెలు శుభ్రముగానుంచవలెను. రోగపశువులకు చికిత్స చేయువారుగాని, అంటుసోకియుండు సలములలో తిరుగు వుక్కులు కొవలనుగాని నుంచి పశువులున్నచోటుకు రానీయరాదు. చచ్చిన పశువులనుమాత్రము కొయించక పది పండ్రెండగుల లోతున పాతి పూడ్చుటమంచిది.

ఆంగ్లేయ చికిత్సలు

కొంతమంది రైతులు మననాటుచికిత్సలు చాలాయుండగా ఈ ఇంగ్లీషుమందులు ముకందుకయ్యా ? అని ప్రశ్నించేవారున్నారు. ఇప్పటి కాలపరిస్థితులనుబట్టి అన్ని రకముల వైద్యసేవను గ్రహించి ఏది యుపయోగకరముగానుండునో దానినే స్వీకరించ

మని నా ముఖ్యసలహా. నేను ఎంతోమంది గవర్నమెంటు పశువైద్య డాక్టర్లను, వారి పై ఆఫీసర్లను పరిశోధన ప్రాధాన్యమును స్వయముగా చూచితిని. వారి వైద్యము కూడ మా చికిత్సాలయమునందు ఆచరణలోపెట్టి చేయుచున్నాను. ఈ వైద్యమువలన ఎంతవరకు పయోగము రైతులకు పశువులకు యున్నదో ఈ గ్రంథములో తెలుపుచున్నాను. గవర్నమెంటు పశువైద్యులు గ్రామములోనికి వచ్చి యిచ్చు సలహాలనుకూడ గ్రహించండి. విడిమిద ఉపయోగముగానున్న దానినే మీరు సందేహములేకుండా వారిని అడుగుట మంచిది.

ఈ వ్యాధిసోకిన వెంటనే క్రిసాల్ 1 రులము తీసికొని సేరు నూకలజావలో పెట్టవలెను. లేక పొటాషియం పర్మాంగేట్ నేట్ అను పొడి ఏటిలో చిక్కగా కలిపి రెండు మూడు దినములు నరుసగా యిచ్చిన లోపలక్రిమి నశించి వ్యాధితగ్గును.

లేక కార్బాలిట ఆసిడ్ ను 60 చుక్కలు తీసికొని సేరు నూకలజావలో కలిపి పెట్టవలెను. ఈ రీతిగా మరికొన్ని చికిత్సలుగలవు.

పారుదెక్కువగానున్నయెడల క్యంఫర్ డైస్ నుగాని, క్లోరైడ్ నుగాని అరబ్బెస్సు వరకు నీటిలో కలిపి రెండుమూడు పర్యాయములీయవలెను.

లేక కాచు 2 డ్రాములు, ఛాపరైజేటా 2 1/2 రు, నీనమన్ 2 డ్రాములు, జింబర్ 2 డ్రాములు సేరు గంజిలో కలిపి ఒకటి రెండు పర్యాయములీయవలెను.

లేక గాల్ఫ్ పొడర్ 3 డ్రాములు, ఓపియం 2 డ్రాములు, అనిసీడ్ 2 బెస్సులు గంజిసేరు కలిపి ఈయవలెను.

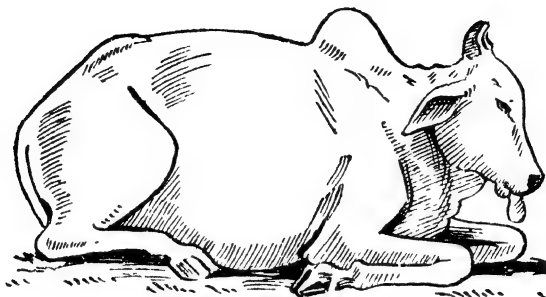
నోటిప్రండ్లు:— పొటాష్ క్లోరైడ్ 1 బెస్సు లేనిగాని, బెల్లముగాని తగినంత నోటికి రాయవలెను. లేక పొటాషియం పర్మాంగేట్ లోషనుగాని అలంలోషన్ గాని అప్పుడప్పుడు నోటికి కడుగుచుండవలెను.

పెద్దరోగమునకు టీకాలు

గవర్నమెంటు వారిచే ఈ వ్యాధికి కనిపెట్టబడిన టీకాలను ఈ వ్యాధి మంచి పశువులకు రావండి టీకాలు వేయించుట మంచిదని నా ముఖ్యసలహా. కాని అన్ని ప్రాంతములందును ఒకేపర్యాయము ఈ వ్యాధి వచ్చినపుడు మఱు తాత్కాలికముగా దొరకక ఏ నెలకో వచ్చువలన రైతులకు పశువులకు కష్టముగానున్నది. గాన గవర్నమెంటువారు అన్ని ప్రాంతములకు అందుబాటుగా నుండునట్లు ఆయుర్వేద పశువైద్య డాక్టర్లకూడ ఛాన్సుయిప్పించి ఈ రోగనివారణకు వూనుకొందురుగాక.

బావిక్రిందనున్న బ్రతికినవాడు, చేలిక్రిందనున్న చెడినవాడు లేడు,

దొమ్మరోగము (Anthrax)

దొమ్మ

సీ॥ పసరంబు గజగజన్ వణకి పోవుచునుండు
 కన్నీరుగార్చుచు కానుపించు
 నల్లకప్పనుగప్పి యుల్లాసము దొలంగి
 చెవులకు నిసుమంత చేవదప్పు
 ముక్కురంధ్రములలో నక్కిన చెమ్మంత
 మంట తగిలినట్టు మాయమాను
 కఫము బైటకుతన్న కడుపుబ్బరమునొంది
 నాల్కజాతివిడచి నగిలిపారు
 కంఠమందువాపు కడువేగమొందంగ
 నాసనంబునుండి యమితగతిని
 నెత్తురెల్లవిడచి నుత్తలపడిచాన
 దొమ్మరోగమండ్రు దొడ్డవారు ॥

స్వభావము - వ్యాపకము

రైతులలో చాలామంది ఈ వ్యాధివషయమై సరిగా తెలిసికొనజాలరు. దొమ్మ రోగమునుగూర్చి అనేకమంది అనేకోరులుగా పేర్లుపెట్టి పశువులను వివిధ చికిత్సలు చేయుదురు. పశువులకు సుభవించు రోగములన్నిటిలో దొమ్మ మిగుల హానికరమైనది. ఇది ఒక జంతువునుండి మరొక జంతువునకుసోప రోగమైయున్నది. ఎంతో అశుభప

ఇనుక నేలను బాగుపడినవాడు బంక నేలను చెడినవాడు లేడు.

మున్నగాని ఈ వ్యాధిని కనిపెట్టజాలదు. పెద్దోగము తగిలిన పశువుపరి ఎక్కువ కాలముండక గంటలప్రకారము చనిపోవును. అందుచేత రైతులు ఆకుగతపనుచుందురు. పెద్దోగమంత తీవ్రముగా అన్ని పశువులకు సోకదు. ఈ వ్యాధిని కలిగించు నూక్కు జీవులు మట్టితోకలిసి పదిసంవత్సరములవరకు జీవిం దియుండును. ఈ నూక్కుజీవుల గ్రుడ్లను నీలుచేసిన గొట్టములోపెట్టి కాపాడగా 22 సంవత్సరములవరకు బ్రతికినవని లూయిస్ ఫాస్టర్ దొరగారు తెలిపిరి. పల్లపు నేలలోనుండు గడ్డినేళ్లను ఈ నూక్కుజీవు లంటుకొనియుండి పశువు మేయునపుడు ఆగడ్డితోగూడ కోరిగములొనికి ప్రవేశించిన తరువాత ఈ వ్యాధిసోకును. ఎఱ్ఱలు విశేషముగానుండు నేలలో ఈ వ్యాధి ఎక్కువగా నుండును. ఈ బాధ్యపు విషాంతురములు మనుష్యులకుండు గాయములగుండ ప్రవేశించిన రాచపుండ్లు, చెడుప్రణాములు కలిగించును. ఈ వ్యాధిగల పశువును చికిత్సించు వైద్యుడు చాలా పరిశుద్ధముగానుండి జాగ్రత్తగా చికిత్స చేయవలెను.

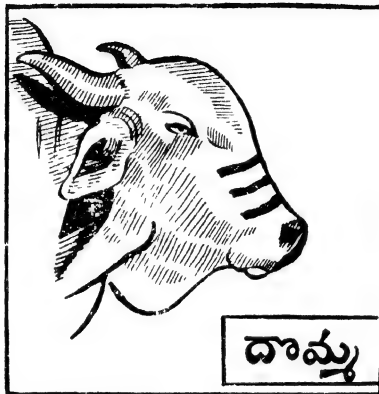
చచ్చిన జంతువులను కాల్చక, పాలిపెట్టకపోవుటచేతను, ప్రవహించు కాలువల లోను, నదులలోను కళేబరములకు పారవేయుటచేతను, ఈ వ్యాధిచే బాధపడు పశువు దగ్గరనున్న మలమూత్రాదులు మున్నగునవి బాగుచేయక అచ్చటనే యుంచుటచేతను, ఈ రోగపశువు నెత్తురుమీదను, తదితర సానములందును ఈగలువ్రాలి అవి మంచి పశువుల పుండ్లమీదను గాయములమీదను ప్రాలుటచేతను ఈ వ్యాధి ఎక్కువగును. చూడి పశువులకు ఈ వ్యాధి తగిలినను, లోపలిసిండునకును మాత్రము తగలదనియు, అచ్చట విషజీవులను చంపు పదార్థముగట్టిగలదని పశుశాస్త్రజ్ఞులు తెలిసియుండిరి. ఈ వ్యాధి పశువులకు, గుట్టములకు, గాడిదలకు, మేకలకు, పంజులకు సోకదు. దొమ్మికోగముచే చనిపోయిన పశువు చర్మములద్వారా, కంబళ్లద్వారా, ఎరువులద్వారా ఈ వ్యాధి రావచ్చును. వికోనా, ఇండియా, సౌత్ ఆఫ్రికా, ఆర్జంటయినా దేశములలో ఈ వ్యాధి తగిలి చాలా పశువులు మరణించినవి. ఈ వ్యాధి తగిలిన పశువులలో నూటికి 90 వరకు చనిపోవును. 1845 లో అయివెట్టదొర ఈ వ్యాధిని కనుగొనెను. ఈ నూక్కుజీవి 1.5 నుంచి 4.0 పాడవు, 1.0 నుంచి 1.5 చెడల్పుకలిగి గొలుసు ఆకారముగా నుండును.

లక్షణములు

పశువు ఆరోగ్యముగ నుండినట్లయిండి ఆకస్మాత్తుగా చనిపోవుటయు గలదు. అటుగాక లక్షణములు కనపడినయెడల జంతువునకు తీవ్రమైన జ్వరము (103, 107 డిగ్రీల వేడిమి) యుండును. పశువు గజగ జవగమును. కన్నులనుండి నీరు గాగ్చురు దీన ముగా చూచుచుండును. కన్ను ముక్కు నోరు మున్నగువానిలోపలి చర్మపు పొరలు ఎక్కువగా కందియుండును. నాడి తీవ్రముగా కొట్టుకొనుచుండును. కన్నులు, ముక్కు, కొమ్ములు, పాదములు చల్లగానుండును. నల్లకప్పువేయును. కాళ్లు గునులుపట్టి నిలువ లేక తూలుచుండును. చెవులను వ్రేలాడవేయును. ముక్కుల నుండు చెవులుముండును.

చెనుచేసి చెడలేదు ; చెడ్డచేసి బ్రతుకలేదు.

అయాసమెక్కువగానుండును. నోటినుండి నీరు కొద్దికొద్దిగా పడుచుండును. లోప లీకఫము బైటకు తన్నుచుండుట చేత నాలుకను బారవిడచును. కడుపుబ్బును, నెత్తురు విరేచనములు కొద్దికొద్దిగా నగును. క్రమేపి తూలుచు కండ్లలో నిస్సత్తువ యేర్పడి క్రింద బడి మరణించును. ఈ వ్యాధి 24 గంటలనుంచి 48 గంటల వరకు యుండవచ్చును. లేక ఈ లోపుగానే చచ్చుటయుగలదు.

ఈరీతిగా మూతివూద మూడుగీతలు, ముచ్చినగుంటలో ఒకచుక్క,
తోవెట్టక్రింద ఒకగీత పెట్టవలెను.

ఆయుర్వేద చికిత్స

ఆరంభములోనే ఈ వ్యాధిని కనగొనిన మూడు ద్రామాల సారాయిని పెట్ట వలెను. లేక సేరుపిటిలో రెండుగుప్పెళ్ళు ఎండుమిరెపకాయలువేసి సలసల కాగనిచ్చి పిసికి, వడపాసి కాఫీ త్రాగునంత వేడితో నున్నపుడు త్రాగించవలెను.

లేక మద్దకర్పూరం అరతులం, మంచిబెల్లం 10 తులములు, కొట్టుపసుపు 1 తులము మెత్తగానూరి మద్దచేసి ములగచెక్కరసముతో పరుచుచేసి పెట్టుము.

లేక సాంటి 3 తులములు, పిప్పళ్ళు మిరియములు 6 తులములు, కరక్కాయలు 3 తులములు, ఉసరికపప్పు 2 తులములు, కొట్టుపసుపు 3 తులములు, కలిపి మెత్తగా నూరి సేరు చింతపండు పులుసుతోగాని, సేరున్నరబియ్యపు కలితోగాని ఒక్కమోతాదే ఈయవలెను. లేక వెల్లలిపాయలు 10 తులములు, పసుపు 3 తు, ఉప్పు 10 తు, తెల్ల తున్నచెక్కరసము సేరు, మేఃమూత్రము అరసేరు కలిపి, కాచి పెట్టవలెను. ఈ రీతిగా 6 గంటల కొక పర్యాయము చేయవలెను.

మడిదున్ని మహారాజైనవాడు చేసుదున్ని చెడినవాడు లేడు.

లేక సాంటి, పిప్పర్కు, మిరియాలు ఒక్కొక్కటి 4 తులములున్న, దిరిసెనాకు పసరు నేరు, మేక పంచితము అర్థ నేరు, కలిపి రెండుగొట్టముల వంతున మూడుసార్లు ఈయవలెను.

లేక నల్లఉలవలను వేయించి నరమూత్రముతో పెట్టిన తగ్గును.

పథ్యము:— వ్యాధితగ్గువరకు నీరు ఆహారముపెట్టరాదు. వ్యాధితగ్గిన నాలుగు దినముల వరకు కాచిననీరు, కొర్రజావ, వగైరా పెట్టవచ్చును.

మిడిదొమ్మ

దీనినే గుండెదొమ్మ, తరుగుడుదొమ్మయని చెప్పుదురు.

స్వభావము - వ్యాపకము

గ్రామములలో పశువైద్యము చేయువారు ఈ దొమ్మలను వివిధ రకములుగా చేరు పెట్టి చికిత్సచేయుదురు. ఇప్పటి కాలపరిస్థితులనుబట్టి సాధారణముగావచ్చు దొమ్మలనే ఈ చింతామణిలో ప్రకటించితిని. ప్రతిలక్షణమునకు వివిధదొమ్మలచేరు పెట్టుట పొర పాటు. మన ఆయుర్వేద పశువైద్యములో దళరథ మహారాజుకాలములో “తశపాల కాప్య” యను ఘన పశువైద్యుడొకడు గలడు. ఆతని వైద్యములోనూడ దొమ్మలనుగూర్చి కొద్దిగా పరిణించెను. ఈ చింతామణిలో తెలిసిన రోగలక్షణములలో నున్నవేగాక పశు వులయొక్క తత్వములనుబట్టి, ఆయా కాలపరిస్థితులనుబట్టి ఇంకను కొద్దిగా మార్పులు కలుగవచ్చునుగాన వైద్యుడు పశువుయొక్క తత్వమునుబట్టి రోగనిదానము గ్రహించి చికిత్సచేయుట మంచిదిగాని ఈ చింతామణిలో లక్షణాలన్ని లేవేయని అనుమానించ రాదు.

జీర్ణ కోశము తగినంత పనిచేయకపోవుటచేతను, రక్తహీనతవలనను, అజీర్ణవలనను, ఎక్కువగా ఎండలో పనిచేయుచుండుటవలనను, గుండె అదురుటవలనను ఈవ్యాధి వచ్చును. లేదా ఒకటి రెండు దినములకు తరువాత తీక్షణముగు గుణములుపుట్టి మృతి నొందును. చక్కగా కండబట్టి బలిసియుండు గిత్తలకు, కొడెమాడలకు తరచుగా ఈ వ్యాధిసోకును. ఈవ్యాధి తగిలిన పశువు బ్రతుకుట చాలాకష్టము. అందువలననే మిడి దొమ్మయని పేరువచ్చినది.

లక్షణములు

ఆరంభములో మందమతిగానుండుచు అరమేత చేయుచుండును. ముఖ్యముగా నల్లకప్పువేయును. జ్వరమునూడ తీవ్రముగానుండును. గుండె చెడిపోవును. ముక్కు రంధ్రముల పైభాగమున వాపుపుట్టి క్రమముగా పెద్దదగును. మెడటిలోనికి నెత్తురు విళి పించి పోవుచుండును. వాపు పెద్దదయినకొలది ఊపిరిపీల్చుట కష్టముగానుండును.

తలకట్టు అంటావుంటే ఎలాటి కొన్నైనా పెట్టవచ్చును.

చొంగ ముక్కులనుండి నోటినుండి ఎక్కువగా పడుచుండును. ఒక విధమగు గురక పుట్టును. కండ్లవారును. పశువు దీనముగాచూచుచు కన్నీరు కార్చుచుండును. చనిపోవు ముందు వెట్టిచూపు చూచును. నడుముమీద నొక్కిన ప్రంగును. కొన్ని రక్తమూత్రము పోయును. మరికొన్ని పారుకొనును. వాపుగురక ఎక్కువై మరణించును.

చచ్చిపోయినతరువాత లక్షణములు

నోరు దుర్వాసనగానుండును. నాలుక లావుపారును. వాపు బురబురలాడు చుండును. కండ్లనుండి నీరుగారుచుండును. మూతిమీద వాపుకొని చూడగా పసుపురంగు గల ద్రవము కనపడును. ఈ ద్రవము విషపురుగులతో కూడకొని యుండును. గుండె ఎరువుగా కందియుండును. పేగులను చీల్చిచూడగా నీలిరంగుగా నుండును.

చికిత్స

అంగ్లయవైద్యులు దొమ్మిలోగమననది ఒక్కటియేతప్ప తదితర దొమ్మలులేవని వారి యభిప్రాయము. మన ఆయుర్వేద సిద్ధాంతరీతిగా వివిధరకములుగలవని మన గ్రంథ కర్తలు తెలుపుచున్నారు. చాలమంది వైద్యులు రక్తసంబంధమగు వ్యాధులన్నిటిని దొమ్మని చెప్పుదురు. ఏయే దొమ్మ ఏయే లక్షణములతో నుండునో రోగినదానము గ్రహించి చికిత్సలు చేయుదురుగాక. ఏవోకవ్యాధి తగ్గకనే అన్ని దొమ్మలను తగ్గించ గలవని డాంబిక వైద్యములు చేయువారచ్చటచ్చట నున్నారు. ఇట్టివారిమీద తగు చర్య తీసికొనెదరుగాక.

ఈ మిడిదొమ్మకు ముఖ్యమగుగుర్తు మూతిమీద వాపే యైయున్నది. తరువాత ఈ వ్యాధి ముసలి పశువునకు వచ్చినదా? లేక యుక్తవయస్సులో నున్నదానికి వచ్చినదా? ఆలక్షణములెట్లున్నవి? ఎంతకాలములో మరణించును? ఏయే మందులు ఆలక్షణములకు వాడవలెను? ఏమైనా ఆవాపుమీదగాని తదితర అవయవముల మీద గాని కాలివలెనా? కాల్చేపొముట్టు? ఎంతకాలముపట్టును? ఈ వ్యాధి ఎంతకాల ముండును? దగ్గరలో ఈవ్యాధికి సంబంధించిన మందులేమియున్నవి. మున్నగు విషయములన్నియు పరిక్షించి చికిత్స చేయవలెను. పశువ్యాధి ముదిరిపోయి చివరలక్షణము లున్నపుడు కాలివద్దు. ఏ చికిత్సయు చేయనుండుటమంచిది. ఈ వ్యాధిలో వాతలు వేయుట అవసరమని తోచిన, దొమ్మవ్యాధుల ఫోటోలో చూపించిన రీతిగా కీరెరిగి వాతలు పెట్టుటమంచిది.

వాపుపుట్టకపూర్వమే నాలుగుద్రాముల సారాయిలో 1 టులము ముద్దకర్పూరము, 2½ టులముల పిప్పళ్ల మార్లము కలిపి ఒక్క మోతాదే యియవలెను.

లేక వెల్లలిసాయలు 10 టులములు, పసుపు 3 టు, ఉప్పు చేరెడు, కరిఘాపము 2 టు, ములగచెక్క రసము అరళేరు మేకపంచితము నీరు కలిపి ఒక్కపర్యాయమే త్రాగించవలెను.

లేక నేరు ఆవుపాలలోగాని, నేరు గోమూత్రములోగాని 4 తులముల వసపాడి కలిపి 'కాచి కాఫీ'త్రాగునంత వేడిలో నున్నపుడు త్రాగించవలెను. గుటకవేయ నపుడు లాభములేదని గ్రహించవలెను.

లేక సాంటి 2 తు, మిరియాలు 1 తు, పిప్పర్లు 1 తు, ఆవాలు 1 తు, వెలులి రసము 3 తు, మలగచెక్కరసం పావునేరు, పసుపు 2 తు, ఎఱుమిర్చిపాడి 2 తు, తీసికొని మెత్తగానూరి నేరున్నర గోరువెచ్చని ఓటిలో కలిపి ఒక్కమోతాదే ఈయ వలెను.

లేక మూడు గుప్పెరు ఎండుమిరెప కాయలు, గుప్పెడు వరంజీవాము లేక వాము, తులముసాంటి మెత్తగానూరి రెండుసేర్ల ఓటిలోకలిపి కాచి గోరువెచ్చగా నున్నపుడు త్రాగించవలెను.

షరా:— ఒక్కొక్కవ్యాధికి ఇన్ని చికిత్స లెందులకాయని అనుమానపడు వారున్నార. పల్లెగ్రామములో అన్ని వ్యాధుల వస్తువులు అందుబాటులో నుండుటకవ్వను. అందుచేత మీకు ఏవస్తువు దొరపనో దానినే తెచ్చి చికిత్స చేయుదురుగాక. ఈ వ్యాధి తగ్గిన తరువాత రెండులేక వాలుగుదిశములవరకు కాచిననీరు, కొర్రగంజ పెట్టినతరువాత అనుభవముమీద అనుపానములు వాడవలెను. మూతిమీద వాపునకు మాత్రము నూరే కారము 2 తు, అముతము 10 తు, కర్పూరం 1 తు, పుగావపాడి 1 తు. నూరి పట్టుచేయ వచ్చును.

నెరడు దొమ్మ

ఈ వ్యాధి పాటుపడు పశువులకు తరచుగా వచ్చుచుండును. పశువు దేహములో నెరడుగుండె గలదని శరీరశాస్త్రములో తెలుపబడెను. పశువునకు మత్తు పదార్థములను పెట్టుటచేతను, ఎండయనక వాసయనక పశువుకు విరామములేక పనిచేయించుటచేతను, ప్రతిదినము చలిగాలిలో, వర్షములో పెట్టుటచేతను, మలపదార్థములు పేగులలో చిక్కుకొనుట చేతను, పశువు ఎల్లప్పుడు దీర్ఘశ్వాసను తీసికొనుటచేతను, చాలాకాలమునుంచి నిలువయున్న గడ్డి, దాణాదినములు తినుటచేతను ఈ వ్యాధి వచ్చును. ఈ వ్యాధి 24 గంటలనుంచి 7, 10, 30 దినములవరకుండును.

లక్షణములు

పశువు శరీరము ఒక విధమగు మెరుపురంగుగానుండును. ఆప్పుడప్పుడు నల్లకప్పు వేయును. నెరడుగుండెలో చెనునీరుజేరి వాపుగానుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది అరమేతమేయును. నీరు తృప్తికరముగా త్రాగరు. దగ్గుకూడయుండును. నెరడు వాపు హెచ్చినకొలది పశువు శుష్కించును. బరిఎముకలుబ్బుకు. ఎదరములు సరిగా కొట్టుకొనవు. పెద్దపులో ఒకవిధమగు నొప్పియుండి ఆప్పుడప్పుడు మూలుచుండును. ఇంకను

అప్పుడప్పుడు వెళ్ళు విరుచుకుండును. నోటివెంట చొంగపడుచుండును. క్రతుముగా పశువు రొమ్మున కడ్డముగా ఈ వాపు విస్తరించి ఊపిరాడక చనిపోవును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధిగల పశువును అనుభవముగల వైద్యునకు చూపించవలెను. ఈ వ్యాధికి ఆరంభమునుంచి చికిత్స చేయవలెను. జీర్ణము కలుగజేయు ఆహారమును పెట్టవలెను. చురుకుదనము, రక్తవృద్ధియును నుండులను పెట్టవలెను. చలిలోను, ఎండిలోను పశువును యుంచరాదు. బరిఎముకల నుండునను, ఎడరాలలోను కట్టతోగాని చిరుతతోగాని కొట్టుటనుంచిది. వ్యాధి ప్రారంభమునుంచి మోడుగవువ్వ 2 తు, ఉప్పు 3 తు, జొన్న కడుగు నేరు కలిపి మెత్తగారుట్టి దినమున కొక మోతాదువంతున పక్షము దినములు పెట్టవలెను. లేక దిరిసెనెక్కరసము నేరు, నేలవేముపాడి 3 తు, తుగకవేపాకు గుప్పెడు, బ్రహ్మాండండివేల్ల గుప్పెడు కలిపి మెత్తగా త్రొక్కి మోడు దినములకొక మోతాదు ఇచ్చుచుండవలెను.

లేక వెదురాకు 2 గుప్పెట్లు, నేలవేము 2 తు, సొంటి 2 తు, పిప్పలిమోడి 2 తు, దిరిసెనెక్కర పాడి 2 తు, పిప్పళ్లు 2 తు, మిరియాలు 2 తు, వాయంటచెట్టు సమూలం తెచ్చి శుభ్రపరచి పొడిచేసి కలిపి ఒకబండలోవేసి 6 నేర్లు వీరుకలిపి సలగల కాచి వడపోసి పూటకు మూడుగొట్టముల వంతున వారము దినములు పెట్టవలెను.

లేక దిరిసెనెక్కరసము నేరు, ఆవుతాలు పావునేరు, మోడుగవువ్వ 2 తులములు కలిపి దినమున కొక మోతాదువంతున వారము దినములు త్రాగించవలెను.

లేక నల్లఉప్పివేరుపాట్లు, నున్నము, ఉడకబెట్టి నిమ్మకాయంతచేసి నాలుగు దినములు పెట్టవలెను. ఇంకను వివిధరకముల చికిత్సలు గలవుగాని అనుభవములోనున్న పైవాటినే వాడుడు. ఏరుకాచి దాహముగా నియవలెను. తెలికసిండిని పెట్టవచ్చును. వాతముచేయు దాణాలను పెట్టరాదు.

నీటిదొమ్మ

ఈవ్యాధిహూడ ప్రమాదము కలిగించును. చలిగాలి ఎక్కువగా సోపటవలనను, రక్తములో జలభాగ మెక్కువగా నుండుటవలనను, ప్రత్యేకముగా రక్తములోనే ఈ విషసంబంధమైన పురుగులుండుటవలనను, చాలినంత నూర్యరక్తి లేకపోవుటవలనను, పశువును ఎక్కువగా పనిచేయించుటవలనను, ఎల్లప్పుడు పశువును బాధించుటచే కలుగు మనో విచారమువలనను ఈ వ్యాధికలుగును.

లక్షణములు

ఆరంభములో పశువుకరీరము సమకీతోష్ణముగానుండును. మలబద్ధక మేర్పడును. కరీరకాంతిగ్గి పశువు నల్లకప్పు వేయును. మూత్రపురంగు తెలుపుగా నుండును. వేడి

తగ్గుచుండును. ఉచ్చాస్యసంస్కారములయందు ఆయాసమేర్పడును. అన్ని లక్షణముల కంటే ఘృఖిముగా ఈ వ్యాధి ప్రారంభించినది లగాయతు నోటినుండి చొంగ ఎక్కువగా పడుచుండును. రక్తమంతయు పాదయి నీటిరూపముగా వెడలుటవలన నీటి దొమ్మయను పేరువచ్చినది. ఈ సమయమునందు చెవులు నేలాడవేయును. కనుగ్రంథులు బయటపడచ్చును. ముఖకాంతి తగ్గును. స్వారకమతప్పి వెంటనే చనిపోవును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధి ప్రారంభమైనవెంటనే మూడు లేక నాలుగు డ్రాములసారాయిలో ఆరసేరు దుష్టుపాకు పసరుకలిపి త్రాగించుము.

లేక వెల్లలి 8 తులములు, వరంజీవాము 5 తు, కొట్టుపసుపు 2½ తు, వస 1 తు కలిపి నేరు కారపునీటిలో కలిపి త్రాగించుము.

లేక చేదుజీలకఱ 4 తు, వేపాకు గుప్పెడు, మిరియాలు 4 తు, పప్పింటాకు 4 తులములు, పసుపు 2 తు కలిపి ఉండచేసి మలగ చెక్క రసముతో తడిసిపెట్టుము.

లేక ఇంగువ 4 తులములు తీసికొని ఆరసేరు నీటిలో నానవేసి దానిలో మేక పాలనుగాని, ఆవుపాలనుగాని కలిపి కాచి కాఫీత్రాగున-త వేడిమిలోనున్నపుడు త్రాగించుము.

లేక ఉప్పు చేరెడు, వావిలి-కుపరపు సేరు, మిరియాలు 2 తు, కలిపి త్రాగించుము. లేక తమలపాకులు రెండువందలు, ఇంగువ 3 తు, ముద్దకర్పూరము పావుతులము, తాటి ఔలం 8 తులములు మెత్తగాదంచి ఉండచేసి పెట్టవలెను.

లేక నాము 10 తు, కరిఘాపము 3 తు, అముదపువేళ్లరసం ఆరసేరు, కారపు పాలు నేరు కలిపి త్రాగించుము.

ఇంకను వైద్యునియొక్క అనుభవమువీడ వస్తుగుణములు తెలిసికొని రోగలక్షణములను బట్టి మార్పుకొనవచ్చును. వ్యాధి తగ్గినతరువాత కాచిన నీరు పెట్టవలెను.

చలిదొమ్మ

ఈ వ్యాధి తొలకరి వర్షములు వరిసిన తరువాత పట్టినేలల యందును, బుగడ నేలయ గురు ప్రభలును. దోమలు మిక్కుటముగా కరుచుటచేతను, మరియు నీరు వాసకొట్టు చాణాలు, కుడిలిత్రాగుటచేతను, విషసంబంధముగు గాలివీల్చుట చేతను, ఏకాగ్రము చేతనైన జీవసత్యము తగ్గుటచేతను వ్యాధిరావచ్చును.

లక్షణములు

పశువునకు ఆంధ్రములో 103, 107 డిగ్రీలజ్వరముండును. చలిచే వణకుచుండును. నల్లకప్పువేయును. వెన్న కాళ్లు అస్వస్థత నొందును. నాలుక తెలుపుగా

నుండును. ఎదరములు త్వరితముగా కొట్టుకొనును. చలివలన పండ్లు కొరుకునుండును. మూత్రము లిగబట్టి పోయును. కడుపుబ్బరముగా నుండును. వ్యాధిముదిరిన కొలది నోటివెంట చొంగపడుచుండును. నాలుక జారవిడచును. కఫము పెరుగును. పలుచగా పారును. క్రమేపి పశువు శుష్కించి చనిపోవును.

చికిత్స

మాడుద్రాముల సారాయిలో ఆర్తేశరు దుష్టపావ పసరు త్రాగించుము.

లేక కొంటి, సిప్పళ్లు, మిరియాలు సమాన భాగాములు తీసికొని నేరు కారపు పాతలోకలిపి త్రాగించుము.

లేక గోమూత్రము ఆర్తేశరు, నరమూత్రము ఆర్తేశరు కలిపి త్రాగించుము.

లేక ఇంగువ 3 తులములు, అవాలు 2 తు, వెల్లులి 4 తు, పసుపు 2 తు, దుష్ట పావ గుప్పెడు, తాటిబెల్లం 8 తు, కలిపి ఉంచచేసి పెట్టుము.

లేక తురాసాని వాము గుప్పెడు, నల్లకప్పు 3 తులములు, వెల్లులి 8 తు, నేల నేము 3 తు, త్రిఫలములు 6 తు, ఎడుమిర్చి గుప్పెడు కలిపిత్రొక్కి 2 నేర్ల నీటిలో తేసి కాచి వడపోసి గోరువెచ్చువి త్రాగించుము.

లేక కరక్కాయలు, ఉసరికపప్పు, సాంటి, సిప్పళ్లు, మిరియాలు ఒక్కొక్కటి 4 తులముల వంతున పొడిచేసి గోదే పేడ రసములో కలిపి కాచి వడపోసి త్రాగించుము.

ఈ రీతిగా అనుభవముమీద ద్రవ్యజ్ఞానమును గ్రహించి దగిన అనుపానములతో ఈ రువచ్చును.

నాలిదొమ్మ

ఈ వ్యాధికూడ ప్రమాదకరమైనది. చువు బాగుగా నున్నట్లేముండి చివర దళలో దుఃఖములుపుట్టి ప్రమాదము కలిగించును. పశువు నాలిగానుండుటవలన నే నాలిదొమ్మయి పేరువచ్చినది. ఇది పది, పదునైదు శోజాలవరకు యుండును. పశువు నవ చలిగాలి తరచుగా తిగులుట వలనను, విపరీతముగా తేవును కృత్రిమ పదార్థములు మేసి పరిచేయించుపోవుట వలనను, మలబద్ధకముండుట వలనను ఈ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

ప్రారంభములో తీవ్రముగా జ్వరముండును. దగు తక్కువగానుండును. మూత్రము పసుపురంగుగా పోయును. నల్లకప్పువేయును. నోరు వాసనగానుండును. నోటినుండి ముక్కులనుండి చీమిడివంటి పదార్థము పడుచుండును. పశువు మందమతిగా నుండి వ్యాధి ముదిరినకొలది తలనూపుచుండును. పొట్ట పుబ్బరముగానుండును. క్రమేపి మేత నీరు తగ్గించును. కనుగుంటలు విడచును. వ్యాధి ముదిరినకొలది మలము దుర్వాస

నగానుండి రంగుమారును. పండ్లకొరకుడును. అపానవాయువులు విడచుచుండును. కన్నులు ఎరువురంగుగానుండును. పశువు క్రమేపి శుష్కించి మరణించును.

చికిత్స

ఆరంభములోనే రోగనివాసమును గుర్తించి తాడికాయలు 3 తు, ఉసరికపప్పు 2 తు, కరిక్కాయలు 1 తు, పిప్పళ్లు 2 తు, సొంటి 2 తు, మిరియాలు 1 తు. చింతపండు నిమ్మకాయంత మెత్తగానూరి రెండు నేర్లు గేదెపేడరసములో కలిపి కాచి వడపోసి త్రాగించుము.

లేక వెల్లెల్లి 10 తు, మునగచక్కరసం అన్నసేరు, త్రికటుకములు 4 తు, ఆవాలు 4 తు, ఎండుమిర్చిపాడి 3 తు, మెత్తగానూరి నేరుకారపుపాలతో కలిపి త్రాగించుము.

లేక మోడుగవువ్వు 4 తు, జొన్నకలి నేరు కలిపి త్రాగించుము.

లేక ధనియాలు సోలెడు కుగంజీవాము గుప్పెడు, జీలకర్ర 2 తు నేలవేము 3 తు. ఉప్పుచేరెడు కలిపినూరి నేరు జొన్నకలితో పెట్టుము.

లేక మూడు ద్రాముల సారాయిని త్రాగించుము.

ఇంకను అనుభవముమీద వస్తు గుణములుమార్చిపెట్టవలెను.

దొమ్మలకు ఆంగ్లేయ చికిత్స

దొమ్మలన్నిటికి కార్బాలిస్ ఆసిడ్ $\frac{1}{4}$ తు, మాకలజావ గాని, బియ్యపుగంజి గాని నేరు కలిపి ఒక్కమోతాడే త్రాగించుము.

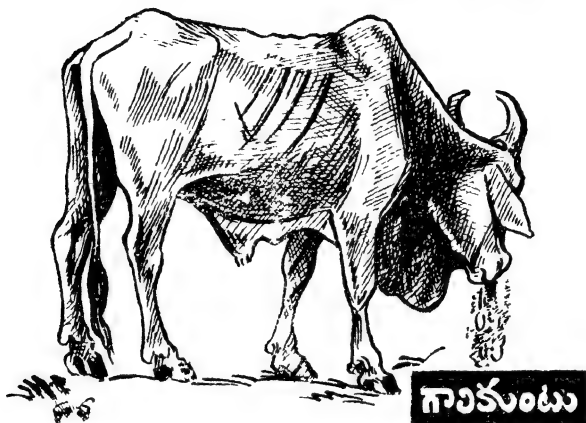
లేక క్రియోసోల్ $\frac{1}{2}$ తు, మాకలజావ నేరు కలిపి త్రాగించుము.

లేక ఫినెల్ $\frac{1}{2}$ తు, వరిగంజి నేరు కలిపి త్రాగించుము.

ముఖ్యమగు సలహా

దొమ్మ రోగములకు అనుపానము విషయమై జాగ్రత్తగానుండవలెను. ఆకస్మిక దొమ్మలకు నీటిని పెట్టక లంకణములు చేయించుదు కొర్రజాప పెట్టుచుండవలెను. తదితర దొమ్మలకు కాచిననీరు అర్ధగాపెట్టును క్రమేపి ఎక్కువ పెట్టుచుండవలెను. ఈ దొమ్మల విషయమై అనేకమంది అనేక రీతులుగా చికిత్సలు చేయుదురు. రోగనివాసము, వస్తు గుణములు గ్రహించి తన అనుభవముమీద వాడవచ్చును. సహజేవ పశువైద్యములోని చికిత్సలుకూడ మంచివియేగాని దానిలోనున్న మూలికలపేర్లు మోతాదులు, రోగముల పేరు తెలియక చాలామంది బాధపడుదున్నారు. కాబట్టి మిశ్రతవరకు తెలియునో అంతవరకే చికిత్స చేయవలెను. గాని అయినదానికి కాని దానికి చికిత్సచేసి నోరులేని పశువులను చంపవద్దు.

గాలికుంటు (Foot and Mouth Disease)

దీనినే కాలుకుంటు, గాలిగాళ్లు, నోటిగాళ్లు, కాలినోటిగాళ్లు వివిధరకములుగా పిలుచుచుందురు.

అ॥ వె॥ కాలిగాళ్లొదవగ కడు బొబ్బలుండగా
కాకతగ్గి పశువు కప్పవడును
గిట్టిలిందు వుండు గట్టివై పెరగుచు
పురుగులుండ మరియు ఖరములూడు

కం॥ నోటికి గాళ్లు పసికిని
నోటిని ముక్కునను నాలుకనుండును బబ్బల్
చీటికి మాటికి నట్టల
బీటులు వారియు మరింత వెతగలిగించున్॥

గీ॥ తమిద సంకటిలో తిలతైలమునిచి
గొట్టములు మూడుపూటకు బెట్టుచున్న
పుండ్రకును నుల్లతైలమ్ము బూసిరేని
గాలికుంటులు మాను నిక్కముగ॥

కం॥ నీరుల్లియు జొన్నన్నము
సారంబగు పెసరపప్పు త్వాతలిపసుపున్
కూరిమి పిసికి బెట్టిన
ఘోరంబగు గాలికుంటు గుదరగజేయున్॥

స్వభావము-వ్యాపకము

ఇది తీవ్రమైన అంటువ్యాధి. ఈ రోగము దేశమునందంతట ఆప్పుడప్పుడు కీతోష్ణసితి గతులనుబట్టి వ్యాపించుచుండును. రైతులకు మంచిపనుల కాలములో ఈ వ్యాధి వచ్చినపుడు వారు పడు ఆతురత ఇంతయుని చెప్పనలవికాదు. ఈ వ్యాధి పండులకు గొట్టెలకు మేకలకుకూడ వచ్చును. ఇది బహువేగముగా వ్యాపించెడిరోగము. 1764 వ సంవత్సరములో నార్వేజీలోను 1887 నుంచి 1897 వరకు యూరప్ లోను, ఆచ్చటనుంచి రష్యాకు వ్యాపించెను. 1919 లో అన్ని ప్రాంతములందును వ్యాపించెను. మన హిందూదేశమునకంటె విదేశములో ఈ వ్యాధి సోకిన పశువులనుగూర్చి తగిన చికిత్సల కొరకు ఆతురతపడుచుండురు. ఆచ్చట కీతోష్ణసితిగతుల ననుసరించి చాలా పశువులు మరణించును. ఈ మధ్య బెంగళూరు కంటోన్మెంటును మిగుల ఖరీదుగల ఆవులను విదేశమునుంచి తెప్పించుచుండగా గాలిపంటు తగిలి వెంటనే మరణించినవి. మన కీతోష్ణసితిగతులు సరిపడక అతి ఉష్ణము వలన మరణించినవని ఒక వెలిసరీ పత్రిక తెలిపినది. అందుచేతనే ఇంగ్లీషువారి పశువైద్యమునకు మనదేశములోని పశువైద్యము నకు వ్యత్యాసములు చాలాగలవని నాయభిప్రాయము. మన మూలికలంతవని ఇంగ్లీషు మందులు సరిగాచేయువు. తాత్కాలికచికిత్సను మాత్రము పనిచేయును.

ఈ గాలిపంటును కలిగించు నూత్నజీవులు పశువు రక్తములోను బొబ్బలయందును ఉండును. ముఖ్యముగా ఒక జంతువు నుండి మరొక జంతువునకు సోకును. ఈజాడ్య సంబంధముగ విషము, మేత, నీరు, గాలిమూలమున దేహములో ప్రవేశించి నాలుగు దినములు దాగియుండి ఆయిదు లేక ఆరవనాడు బయట పులుకును. ఒకసారి రోగము దగిలిన తరువాత లొమ్మిదిపాలవరకు ఈ వ్యాధి రాజాలదు. ఒకవేళ వచ్చినను తేలికగా తగులును. ఈ వ్యాధి కొన్నిటికి నోటికిని, మరికొన్నిటికి పాదములకును రావచ్చును.

లేదా నోటికి ముందుసోకి పాదములకు తరువాత రావచ్చును. ఈ వ్యాధి పశువును చంపకపోయినను రైతుయొక్క పనికి అడ్డువచ్చును. కొండప్రదేశములలోనుండు పశువులకు ఎక్కువగా సోకును. ఇంకను పశువులకొట్టములు, రైలువాగులు, గాడి తోట్లు మున్నగునవికూడ ఈ వ్యాధి వ్యాపింపజేయుటకు ఆధారములైయున్నవి. గొట్టె పిల్లలకు, కుక్కలకు, పండులకు, దూడలకు కూడ తమతలుల పాలనుంచి వచ్చును. కోళ్ళకు, గుడ్డములకు, దుప్పలకు, ఒంటెలకు సోకును. మేత నీరు గాలిమూలము నను, రోగపశువుదగ్గర పనిచేయు పరిచారుల మూలమునను, పాలుపితికెడు వారి మూలమునను, కుక్కలు, సిల్లులు, ఎలుకలు, పక్షులు ఈ పశువులనుగూర్చి మూలము నను, రోగపశువులను సంతలకు, కిసాయిశుకాములకు తోలుకొని వచ్చుట మూలము నను ఈ వ్యాధి వ్యాపించుచున్నది. ఈ వ్యాధిని కలిగించు నూత్నజీవి 15 మైళ్ల విస్తీర్ణమువరకు పోగలదని శాస్త్రజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు.

తొలకరిని చెరువునండినా తొలిమారి కొడుకువుట్టి నా లాధం.

లక్షణములు

పశువునకు ఆరంభములో 106, 107 డిగ్రీలజ్వరముండును. నల్లకప్పువేయును. మూతి చెమ్మలేకయుండును. నోటినుండి చిక్కని చొంగపడుచుండును. కాళ్ళు చెవులు వేడిగానుండును. ఆరమేతమేయును. కొద్దిమలబద్ధకముండును. పెదవులతో చప్పరిండును. నోటిలోని చర్మము పొర ఎరుపుగా కనిదియుండును. నాలుకమీదను నోటిలోపలను, పేగులలోను, నాలుగ పొట్టలోను, దవ్వుడలోపలిభాగమందును గిట్టల సందునను, కండలోను, కొమ్ములలోను, పొడిపశువు పొడుగుమీదను చిన్నచిన్న బొబ్బలు కనపడును. ఇవి కదిగిజలంత పరిమాణముగలవై చిరికి రసికాడును. కాళ్ళదెక్కానుభ్య ఈవుండ్లు రెండుమూడు కలిసి అట్టట్టకొనును. వీటినిశుభ్రముచేయ నిచోపురుగులుపడిదుర్వాసవేసి దెక్కలూడిపోవును. ఈవ్యాధితగిలిన పశువును ఎండలో నుంచిన కనీమిరి తగులును. కొమ్ములను శుభ్రము చేయనిచో కొమ్ములూడిపోవును. పొడిపశువులకు ఈ వుండ్లు లేదుటవలన పాలు తగ్గును. కండ్లను నోటిని తదితర ఆవయవములమీద లేచెడి వుండ్ల విషయమై సరిగాచూడనిచో ఆచ్చట పురుగులుపడి పశువును బాధించును.

చికిత్స

బాధ్యమును తగిలిన పశువును ఎండలోనుంచరాదు. ఈవ్యాధికిమాడ సంరక్షణయే ముఖ్యమగు చికిత్స. ఈవ్యాధిసోకిన పశువులను, వాని కుట్టుప్రక్కలనుండు ప్రదేశములను శుభ్రపరచవలయును. పశువులకొట్టములు పరిశుభ్రముగా నుండుటకు పేడకలిపిన నీటినిగాని మన్నపునీటినిగాని జలుచుండవలయును. పాలిచ్చుపశువులను, లేగచూడలను బలహీనమగు పశువులను బాగ్రత్తగాచూచి తగిన సంరక్షణ చికిత్స చేయుచుండవలెను. పొడి పశువులకు తగిలినతరువాత చూడలను పాలుబడుపరాదు. అటువడిసిన అవి మరణమునకు సంప్రాప్తమగును. ఈ వ్యాధి తగిలిన పశువును బురదలో దింపరాదు. వుండ్లకు మట్టిని చవుడను కొట్టరాదు. ఇట్లుచేయుట వలన దెక్కలు కాటుకవేసి చాలాకాలము కుంటుగా నేర్పడి పశువును బాధించును.

ఆరంభములోనే నూరేకారము 2 తులములు, వేడిబిరు నేరు కలిపి త్రాగించిన జ్వరముతగ్గి వుండ్లు లేలికపడి బాధతగ్గును.

లేక యూకిలిప్టస్ ఆయిల్ $\frac{1}{2}$ తు, వేడిబిరు నేరు కలిపి త్రాగించుము.

లేక ఉప్పుకీతు, నేలవేము 2 $\frac{1}{2}$ తు, మంచిబెల్లం సవాసేరు కలిపి నూరి నాకించుము.

లేక పెసరుపప్పు అర్థశేరు, పేలపిండిసోలెడు, మంచినూనె సవాసేరు కలిపి పెట్టుము.

లేక తమిదేబాద అర్థశేరు, మంచినూనె సవాసేరు కలిపి త్రాగించుము.

నక్కరి మరవలుపారిలే మక్కలు కూడుపల్లవు.

లేక నీరుల్లిపాయలు 10 తులములు, జోన్న అన్నము కేరు, పెనరపప్పు అరసోలెడు, పసుపు 2 తు. కలిపి పెట్టును.

ఇంకను రైతు అనుభవములోనున్న వాటిని వాడవచ్చును.

పుండ్లకు చికిత్స

కవిరిపొడినిగాని మాచికాయ పొడినిగాని పటికపొడినిగాని తుమ్మచెక్క లేక వేపచెక్కవేసి కాచిన చిక్కని కషాయమునుగాని తీసికొని రెండుమూడు నేర్ల ఓటిలో కలిపి నోటిపుండ్లకు అప్పుడప్పుడు పుక్కిలింపు జేయించిన గారపట్టును. ఇంతియే గాకుండ తుమ్మచెక్క కషాయమును ప్రతిరోజు కాలిపుండ్లు, తదితరపుండ్లు కడుగుట కుపయోగించుట మంచిది. కాళ్ళకు గాలిమంటు తగిలిన వెంటనే మిగడలో తగినంత పసుపు కలిపి అప్పుడప్పుడు డెక్కెల భాగములకు రాసినచో పుండ్లు అంతగా పడక త్వరగా మానును. లేక ఓలిమందును కొబ్బరినూనెలో కలిపిగాని, నవాసాగరమును ఓటిలో కలిపిగాని, గానుగనూనెగాని రాసిన తగును. ఈ రీతిగా వస్తుగుణములను తెలిసికొని అనుభవమువార వాడవచ్చును.

పురుగులుపడి పశువు బాళపడుచున్నపుడు మాత్రము ఫిన్వెలోను కొన్ని చుక్కలు వేసి కట్టుకట్టిన పురుగులు చచ్చును. సాధారణముగా రైతులలో చాలమంది పురుగులు లేని పుండ్లవలెగాడ గాయముమానునని విస్తారముగా పోయిదురు. అటుపోయుట వలన పశువునకు జ్వరము ఎక్కువై పుండుపెద్దదై పశువు కుష్కించును గాన జాగ్రత్తగా వాడవలెను. లేక సీతాఫలపుఅకు, మన్నము, పుగాకుపొడి మెత్తగానూరి పురుగులున్న పుండుకు పట్టించిన పురుగులుచచ్చును. లేక బారిజపాకు పసురు గుప్పెడు, ఉప్పు 2 తు, మిరియాలు 1 తు మెత్తగా పాలతోనూరి పట్టించును. లేక పొగాకు, కరిధూపము, పొట్టాకు, రాతినున్నము, సారాకు తగినంత తీసికొని మెత్తగానూరి పట్టించును. లేక వనపొడిని పట్టించును.

అంగ్లేయ చికిత్స

పొటాష్ నైట్రేట్ 2 తు, కామన్ సాల్ట్ 2 తు, చెర్రీటా 1 తు, కలిపి నూకల గంజిలోగాని మంచిబెల్లపు నీటిలోగాని ఒకటిరెండు మోతాదు లీయుము.

లేక యూకలిప్టస్ ఆయిల్ $\frac{1}{2}$ తు, వేడినీరుసేరు కలిపిత్రాగించవలెను.

లేక పొటాష్ నైట్రేట్ 2 తు, మాగ్నెషియం $\frac{1}{4}$ పాను వేడినీరుసేరు కలిపి త్రాగించును.

అలంలోషనుగాని పొటాషియం పర్మాంగేట్ లోషనుగాని నోటిపుండ్లకు కాళ్ళపుండ్లకు అప్పుడప్పుడు కడుగుచుండవలెను..

పెద్ద యింటి బోట్టె అయినా కావలెను, పెద్ద చెరువు నీరు అయినా కావలెను.

లేక పాటాన్‌కోరెన్‌ను తగినంత తేనెతోగాని బెల్లముతోగాని నోటిపుండ్లకు రాయవలెను. కాలిపుండ్లకు కాపర్ సల్ఫేటు లోషనునుగాని ఫిన్‌సెల్ లోషనునుగాని జింక్‌కోరీడ్ లోషనునుగాని రాయవలెను. ఈగలబాధ ఎక్కువగానున్న వేపనూనెను గాని కిరసనాయిల్ కొబ్బరినూనె కలిపిగాని రాయవలెను.

పుండ్లకు జింక్‌ఆక్సైడ్ 2భాగములు, బోరోఫ్ అసిడ్ 1భాగము, అయిడోఫారం 2½ భాగము కొబ్బరినూనెగాని వ్యానులైనుగాని 8 భాగములు కలిపి పట్టించవలెను. ఇంకను పుండ్లకు టింక్చర్ ఆయోడిన్ గాని టింక్చర్ బెంజాయిన్‌నుగాని కొర్పాలిస్ అయిల్‌నుగాని వాడవచ్చును.

పథ్యము—హెచ్చరిక

పాలిచ్చెడి పశువులు ఎండిపోవును. చూడి పశువులు ఈడకొనిపోవును. దుక్కి బెద్దులు డెక్కలు పాడగును. పగర్పు పుట్టును గాన ఆరంభములోనే జాగ్రత్తగా చికిత్స పోషణ చేయవలెను. మనుష్యుల శరీరముమీద నుండు గాయములకు ఈపశువు చొంగ తగిలినను, ఈ వ్యాధి తగిలిన పాడిపశువుల పాలు త్రాగినను, చంటిస్థిలలకు త్రాగించినను, ఈ వ్యాధి కలుగునుగాన జాగ్రత్తగా నుండవలెను. అప్పట్నుండి పశువుల కాలలో సాంబ్రాణిపాక చేయుటమంచిది.

అవుమజ్జిగ నేరు, మంచినూనె సవటాకు, ఆరిగ అన్నముగాని పరిబియ్యపుఅన్నము గాని అర్ధశీత కలిపి మంచినపశువులకు త్రాగించిన వ్యాధిసోకదు. జబ్బునెమ్మదించిన రేరువారితోన్నలను వండి మంచినూనెలోకలిపి ప్రతిరోజు పెట్టిన మంచిది. దీనినే మడ్డికూడందురు.

గురక (Hemorrhagic Septicamia)

దీనినే కంఠమాద, వత్తుకవాపు, గురక గొంతుకోగము, ఎఱ్ఱదొమ్మ, దున్నెంట్లగు అందురు.

ఆ॥ వె॥ మేత నీరుమాని చైతన్యముడిగియు
కన్ను ముక్కు నోరు కందియుండి
పొరలు ఎరుపులెక్కి జ్వరము సోకుచునుండు
కొన్ని పశువులందు గన్న తెలియు ॥

ఆ॥ వె॥ గంగడోలువాచి గట్టిగానుండియు
జగురు చొంగకారి చెడుగనుండు

మందుంవారనుడి అయినా కౌవలెను, మాటకొరి మొగుడు అయినా కౌవలెను.

గుటక వేయలేక గురకలు నొందుచు
నాలుకానసాచి తూలిచచ్చు ||

గురక

65.

స్వభావము—వ్యాపకము

ఇది రక్తసంబంధమైంది. పశువులకు సంభవించు రోగములన్నిటిలో నీ వ్యాధి తుపాకుగుండు వంటిది. ఈ వ్యాధి కలిగిన కొన్ని గంటలలోనే మరణించును. ఈ వ్యాధి గ్రామములో వ్యాపించినదనగానే రైతులకు గుండెలు దడదడబొట్టుకొనును. గ్రామము లోనికి రాకపూర్వమే ఈ వ్యాధికి రైతుపశువు ఆహారనాళిము దగ్గర మూడుగీతలు వాతగా కాల్చుచును. 1886 వ సంవత్సరములో ఇటలీలో ఒరెన్టీ, ఆర్లన్ని అను పరి శోధపలు ఈ వ్యాధిని కనుగొనిరి. ఈ వ్యాధిచే నూటికి 90 వరకు మరణించును. ఇదిహూవ అంటురోగమైయున్నది. ఈ వ్యాధి దుప్పలకు పక్షులకు దున్నలకు 'తదితర పశువులకు సోకును. ఈ వ్యాధిని కలిగించు నూత్తుజీవి పల్లముగను, అనారోగ్యముగను లేమగను యుండునట్టి పట్టి నేలలందుండును. అట్టి నేలలో మొలచు గడిలోగాని త్రాగునీటిలో గాని యుండి తొలకరి రాగానే వ్యాపించి దున్నలకు నేడెలకు తగులును. అందుచేతనే దున్నల ప్లేగందురు. ప్రారంభములో నేడె, చున్నచూడలవచ్చి చచ్చిపోవుచుండును. క్రమేపీ వ్యాధి వ్యాపించి నేడె, చున్న, ఎడ్లపూడ వచ్చును. ఈ వ్యాధి లోపల దాగి యుండి బయటకు కనపడు అంతర్గతకాలము ఒకటి రెండు దినములని గ్రహించవలెను. నూటికి 98 దున్నల వఃప ఈ వ్యాధిచే మరణించును.

లక్షణములు

పశువునకు తీవ్రముగు జ్వరము 106, 108 డిగ్రీల వరకు వచ్చును. మేతమానును మందమతిగానుండును. కన్ను, ముక్కు, నోరు ముప్పగు కఠిరావయులలోనుండు పొరలు ఎరుపుగా కందియుండును. మూతిపొడవుగ విస్తరించును. నోటినుండి చొంగకారు

చేనుకు గట్టు ఊరికి కట్టు వుండవలెను.

కుండును. గొంతును పట్టి చూచిన వాపుగలిగి చల్లదనముగానుండును. ఈ వాపు క్రమేపి గొంతుక, దవునలు, గంగడోలు, మెడముందరి కొళ్లు మున్నగు భాగములందు వుట్టును. ఇంకను తలమీదను, కంటిరెప్పలమీదను, ముక్కురంధ్రములమీదను, నోటిలోపలను ఈ వాపు కనబడును. ఈ వాపులు కనబడిన ఆ యా భాగముల చర్మములోపల ఎరుపుగా కంది రక్తపు మచ్చలు కనబడును. నాలుకవారి ఎఱ్ఱబడి జిగురువంటి పదార్థము వడుచుండును. నరములు లాగుచుండును. నోరు నలుపుగానుండును. దగ్గుకూడయుండును. వాపు త్వరలోనే పోవును. ఈ వాపు ముదిరినకొలది చల్లగానుండును. పశువు లేచుచు పడుకొనుచుండును. పశువునకు ఊపిరి సలుపక కఫము తిన్నుచుండును. కన్ను గుంటలు విడచును. చూచేమనిషి కే విచారకరముగానుండును. పశువులకు కూడా యిట్టి జబ్బులు భగవంతుడు సంప్రప్తించినాడాయని రైతులు పదేపదే విచారపడుచుందురు. ఈ వాపు గొంతుకవద్ద కనబడుట వలన కంఠమాయనియు, ఊపిరాడకపోవుట వలన గురక యనియు చెప్పుదురు. ఆ గురక చాలాదూరమువరకు విసబడును. పశువు తనవీవును బాధవలన ముడుచుకొనుచుండును. పశువు పేగులు వారి కందును. నొప్పిగల దగుండును. క్యాసకోశములు చిన్నవగును. క్రమేపి వ్యాధిముదిరి ఆకస్మాత్తుగా మరణించును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధి సామాన్యముగా చికిత్సకు లొంగదు. మంచి పశువులను వీనితో కలుపక శ్రుత్యేకము నుంచవలెను. నాలుక జారవిడిచి గోండ్రు పెట్టుదున్నపుడు ఆ పశువు బ్రతుకదని గ్రహించవలెను. ఏమందయిన పోసిన గుటక వేయక వెంటనే మరణించును.

ఈ రీతిగా కంఠముదగ్గర మూడు గీతలు, ముచ్చిలి గుంటలో ఒక చుక్క వాతవేయవలెను.

ఆరంభములోనే నాలుగు ద్రాముల సారాయితో అర్ధపేరు దుప్పహాపసరు కలిపి త్రాగించి వాతలు చూపించిన ఫోటోలోనున్నట్లు రక్షలు వేయుటమంచిది.

ఊట కొవలసిన మడి వాతలువేసిన పశువు అక్కరకు వచ్చును.

లేక నేరున్నర పాలలో 4 కులములు వసపాడి కలిపి కాచి కాఫీ త్రాగునంత వడిగానున్నప్పుడు నాలుగుగంటల కొకపర్యాయము త్రాగించుము.

లేక పసుపు 2 కు, సొంటి 2 కు, పిప్పళ్లు 2 కు, మిరియాలు 2 కు, వెలులి 10 కు, ఎండుమిర్చి 6 కు, మెత్తగానూరి అర నేరు ముసగచెక్క రసముతో పెట్టుము.

లేక అండ్లయ చికత్సలో కార్బాలిఫ్ అసిడ్ $\frac{1}{4}$ కు, గంజి నేరు కలిపి త్రాగించుము.

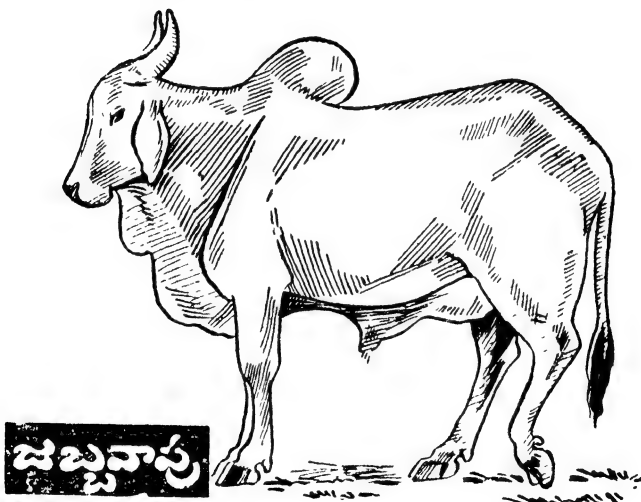
లేక పొటాషియం పర్మాంగనేట్ $\frac{1}{2}$ కు, నీరు రెండున్నెర్లు కలిపి త్రాగించుము.

లేక సిస్టైల్ 1 $\frac{1}{2}$ కు వరిగంజి నేరున్నర కలిపి త్రాగించుము.

ఈ వ్యాధికి గవర్న మెంటు పశువైద్య డిపార్టుమెంటువారు టీకాలు వేయుదురు. గాన ఆరంభములోనే మీ పశువులన్నిటికి వేయించును. మా ఆయుర్వేద పశువైద్య పరిశోధనల ప్రకారము చీడపారుడును జెముడుపాల టీకాలనుసూర్చి పరిశోధింప బడుచున్నవి.

షరా:- ఈ వ్యాధి పాలవలన మనుష్యులకు చంటిబిడ్డలకు వ్యాపించును.

జబ్బువాపు (Black Quarter)

దీనినే గూడవాపు లేక జబ్బువాపు అందురు

మ॥ ధరణిన్ వాపున జబ్బుతో బనియు బాధనొందు భాగంబు మీ దరయన్ కొద్దిగ నుద్యవంబున నాయంగంబు నందంతటన్

మడివిబడ్డ నీరు పైవిబడ్డ బెబ్బ పోనేరవు.

సరగన్వాపు జనించనీరు వడికంపు న్జ్వేద కుళ్లండగా
బరగన్వేగమె కాలధర్మమున దాబాయున్ స్వకీయానువుల్.

స్వభావము—వ్యాపకము

ఇదికూడ విచిత్రమైన వ్యాధియే. ఈవ్యాధి కొండప్రదేశములందు, అరణ్య ప్రాంతములందు, రాతిశీలప్రాంతములందును పశువులకు తరచుగా కఠినముగా సోకు చుండును. ఈవ్యాధిని కలిగించు నూత్నజీవులు గాలి రూపమున, నీటిరూపమున, ఆహార మూలమున పశువునందు ప్రవేశించును. లేతవయస్సునుండు పశువులు అనగా 4 నెలల నుండి 7 సంవత్సరములలోపువానికి విస్తారముగా సోకును. తక్కినవానికి తక్కువగ సోకును. ఈ వ్యాధి కొన్నిపశువులకు పై పుబిక లోపలదాగియుండును. కండబట్టి మిగుల బలసియున్న గిత్తలకు తరచుగా నీ వ్యాధి సోకును. వేసవికాలములో సరియగు మేతలేక తొలకరించగ నే మిక్కిలి ఆకురతతో పచ్చికను తిను పశువులకు గూడ ఈ వ్యాధిసోకును. ఈ వ్యాధి ఒంటెలకు, గుట్టములకు, గేదలకు, ఎద్దులకు కూడ తగులును. భూమిలో పెరుగుచుండెడి ఒకవిధమగు నూత్నజీవులు ఈ వ్యాధిని కలుగజేయును. ఈ నూత్నజీవులు రోగము తగిలిన పశువుయొక్క రక్తప్రవాహములో సాధారణముగా కనపించవు. వాపు కనిపించినచోట మాంసములో అవి తప్పక కనపించును. ఈ నూత్న జీవులు సులభముగా చావవు. ఈ వ్యాధి పశువునకు సోకిన రెండు మూడు దినములకు గాని బయటకు కనపడదు. తీవ్రముగావచ్చిన కొన్ని గంటలలోనే చనిపోవును.

లక్షణములు

ఈ వ్యాధి తగిలిన పశువు మిగిలిన వానితో నూడక ప్రత్యేక సలమనండుండును. పశువు మందమతిగానుండును. పంటుటకూడ నుండును. శాస్త్ర తగా పరీక్షించినచో ముందుజబ్బుమీదనో, వెనుకతొడలమీదనో, లేక మెడ, పిట్టల, రొమ్ము, వీపు, నడుము మీదనో, వాపు కనడును. ఆవాపునపట్టి చూచిన ఎక్కువవేడిగానుండును. ఆవాపు చుట్టును వృద్ధిపొంది పశువును కదలపండునట్లు చేయును. మరికొంతసేపటికి ఆవాపు పైకి పొంగినట్లుండును. అప్పుడు ఆ వాపుమీద చేతితో తట్టినమెడల బురబుగలాడును. వాచిన ప్రదేశముయొక్క చర్మము క్రిందిభాగమును చీల్చిన ఆ మాంసము త్రుళ్ళి యుండును. త్రులినిన నురుగునంటి ద్రవము కారును. ఈ వాపుకు నొక్కిన కరకరము శబ్దముకూడ యుండును. ఈ వాపుచుట్టయే జబ్బువాపు, గూడవాపుఅని పేరువచ్చినది. ఇంక నీవాపు శీఘ్రముగా పెరిగి 2 నుంచి 24 గంటలలోగాని, రెండుమూడు దినము లలోగాని పశువునుచంపును. వ్యాధిను దీనికొలది శరీరము శీతలములోనికి వచ్చును. వాడి బలహీనముగా నుండును. తణుకుండును. ఊసిరి కష్టముగా విడచును. పశువు మూలుగు చుండును. క్రమేపి మత్తువచ్చి చనిపోవును. ఈ రీతిగా నూటికి 95 వరకు చనిపోవును.

మేనాజాడ్యము తోట సేద్యం.

చికిత్స

వావును కత్తితో కొని క్రుల్పిన మాంసమును తీసివైచి కర్పూరతైలమును గాని లేక జిల్లేడాకు దుబ్బుపాకు పసురు సమానభాగములును రాతి తడిసున్నం 1 భాగమును కలిపిపట్టించవలెను.

లోపలికి మూడు ద్రాముల సారాయిని త్రాగించుము.

లేక నాగజెముడు మట్టను ఉడికించి దానిలో సన్నావాలు కొద్దిగావేసి త్రొక్కిన జిగురుగా వచ్చును. దానిని వావునకు పట్టించవలెను. అంతకువాపు అగనప్పుడు వాపు చుట్టు రక్షణ వేయుటమంచిది.

లేక బాలింతబోలు 1 తు, గండఫెరోహ 2 తు, మసాంబ్రము 1 తు. మెత్తగా నూరి సారాయితో వాపుమీద పట్టించవలెను.

ఆంగ్లేయచికిత్స

ఒకముప్పాతిక సేరు లివ్ సీడ్ ఆయిల్ లో 60 చుక్కలు కార్బాలిక్ ఆసిడును కలిపి ఆరంభములోనే త్రాగించవలెను. వ్యాధితగ్గిన తరువాత టింక్చర్ ఫెర్రివర్ కోర్డిడ్ 120 చుక్కలు స్లిపరీన్ 1½ తు, ఏరు 20 ఔన్సులు కలిపి రోజూనొక మోతాదు ఈయవలెను. ఈ వ్యాధికి కూడ పశువైద్య డిపార్టుమెంటువారు వ్యాధి రాకుండ టీకాలు వేయుదురుగాన తప్పరపడవచ్చును.

కురమ (Sympathetic Fever)

దీనినేకురమ, చలికురమ, ఒకవిధమగు విషజ్వరము అని చెప్పుదురు.

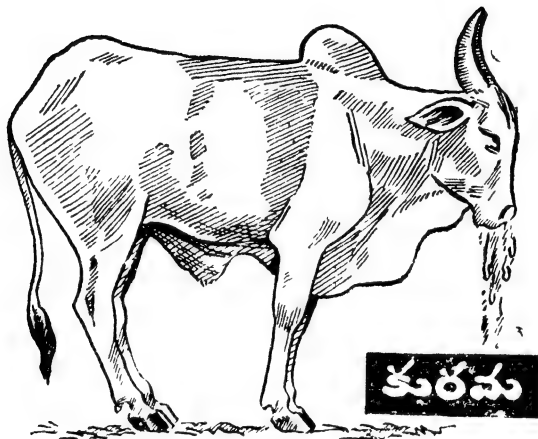
గీ॥ మొదట వశువు వణకును ముక్కునుండి
చీమిడిగార్చి మోకాళ్ళు చిక్కబెట్టు
కడుపునుబ్బును మలబద్ధకముగ నుండు
పాదములు నిలువలేకను బాధపడును
చెవులు నిక్కించి యాలించి చింతతోడ
గురక బెట్టంగ నిది చలికురమ యగును॥

ఆ॥ వె॥ పసియు మొదట మెండువణకుతో దగ్గు నొం
ద చెవులు నిలుపుచు దుఃఖపడును

కడుపు నుబ్బరమున గాసి జెందగ ముక్కు-
నుండినీరు వడిగ నూటవాటు||

అ|| వె|| వ్యాధి ముదర గురక యాడుచు బాధతో
పాదములు నిలువక బాధనుండు
లివయు లేక లేవలేక లేచుచునుండ
చలికురమ యనగను చాలనొప్ప||

స్వభావము—వ్యాపకము

ఈ జాడ్యము వరాకాలము అగాయతు శీతాకాలమువరకు వ్యాపించియుండును. రైతులలోను వాటువైద్యులలోను కొంతమంది ప్రతిజిజ్ఞాసకు భరమయిన పేరుపెట్టుదురు. ఈ వ్యాధి కలిగించు నూత్నజీవులు ఒకరకగలి శోమలయందు నివాస మేర్పరచుకొనును. పశువు రక్తములోనుండు ఎట్ట కణములలో నివి జేరియుండును. ఈ నూత్న జీవులు పల్లపుధూమలందును, గొప్పనదులు సముద్రములో కలియుచోటులందును, అడవి ప్రదేశములందును బురద నేలలందును, ప్రశ్నచుండు పెంటపోగు లందును చాగియుండును. ఎండలు తీవ్రముగా నున్నపుడు ఈ నూత్నజీవులు పైకివచ్చును. పశువును ఎండలో పని చేయించుట వలన లోపలి నెత్తురు ఉడుకెత్తు నపుడు ఈ వ్యాధి రావచ్చును. ఇంకను చక్కని కోడెలకు, ఆవులకు, మధ్యవయస్కుల జంతువులకు, పెద్దవయస్సులో నున్న వానికి తక్కువగను ఈ వ్యాధిసోకును.

విరుక్తము క్షేత్రం మెరుగు.

లక్షణములు

ఆరంభములో పశువునొకడును. మలబద్ధముండును. ముఖ్యముగా దగ్గుఉండును. అన్నిటికంటె ముఖ్యమైన లక్షణము చెవులు ప్రోక్షణక నిక్కబొడుగునను చుండును. నల్లకప్పు వేయును. కాళ్ళు ఒకటి రెండు గాని అన్ని గాని పట్టుపట్టును. వెన్ను చర్మము బిగిసియుండును. మాత్రము పసిమిరంగుగా పోయును. మేతనెరుగు మానును. మరి కొన్ని కాళ్ళు పట్టు బాధసహించలేక వెలికిలగా పరుండి గోండ్లుపెట్టును. మరికొన్ని మందిబలమునిడవండి గుర్రకోగములో వలె గోండ్లుపెట్టును. మరికొన్నిటికి నోటివంట చొంగి పడుచుండును. వ్యాధి తీవ్రముగా నున్నపుడు నాడి తీవ్రముగా నుండును. 106, 107 డిగ్రీలజ్వరముండును. కాళ్ళు, చెవులచివరభాగములు, చల్లగా నుండునపుడు చలిపరమ యందురు. కడుపుబ్బరముగా నుండి మునగదీసికొనును. పశువు యొక్క తత్వమునుబట్టి పైలక్షణములలో తదితర లక్షణములు కూడ యుండవచ్చును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధినిగూర్చి ప్రతి రైతుకడు తెలియును. ఈ వ్యాధి వలన ప్రమాదము రాదు కాని కొన్ని పశువులకు ప్రమాదమువచ్చుచున్నది. పశువు బలహీనమై నాలుగు కాళ్ళును కదల్చలేక కురుగుడు బయటకువచ్చిన ఆదర్శ వ్యాపకలిగినపుడు మాత్రము ప్రమాదము రావచ్చును. ముఖ్యముగా ప్రతి రైతు ఈ వ్యాధిని చూడగానే గుర్తించ వలసిన విషయములేవనగా:— పశువు చెవులు నిక్కబొడిచినదా లేదా? దగ్గు అప్పు డప్పుడు ఉన్నదా లేదా? కాళ్ళలో ఒకకాలు లేక నాలుగుకాళ్ళను పుటుచున్నదా? దొక్కలభాగము ఉబ్బుచుగా నున్నదా? ఈ కొరసులో గుఱికపుట్టి చెవులు నిక్కబొడుచుకొని యున్నదా? వాలియున్నదా? మున్నగు విషయములను మనస్సులో ఆలోచించుకొని తగినచికిత్స చేయవలెను. కొంతమందివైద్యులు డబ్బునకాసింది పలు విధములుగా చెప్పుదురు. మరికొందరు అమ్మె ఇంతప్రమాదమైన వ్యాధి ఎచ్చటా చూడలేదని చెప్పుదురు. ఈ వ్యాధి విషయమై గాఢరావడవలసినంత కాంగణములు కప్పట్టవు. వివిధరకముల తెలిసి తెలియని చికిత్సలు చేసినచో తప్పుక ప్రమాదము కలిగించును. మందిఖరీదుగలిగి బలముగలకొడెలప వచ్చినపుడు ఆకొడెబాధనుబట్టి ఎంతో ఆతురత పడుదురు. ఈ ఆతురతనుబట్టి వైద్యులలో కొంతమంది డబ్బుకొరకు నాటకమాడుదురు. నోరులేనిపశువుల విషయమై ఎవరువైద్యముచేయుదురో! వారుతప్పుక భూతదయ కలిగి యుండుటవసరము. ఈ వ్యాధితగిలిన నాలుగు లేక వారును రోజులలో తగిపోవును. చికిత్సజాగ్రత్తగాచేసిన ఆతురత పడవసరములేదు. రైతులలో కొంతమందికి మామిడ్లుకు ఇంకెక్సన్ యిచ్చిన తగ్గుతుంది. ఎంతఖరీదైనసరే యిచ్చెదనని ఉవ్విళ్ళూరుచుండురు. ఇదికూడ పొరపాటే కొంతమంది వైద్యులు చూటాడిలే ఇంకెక్సన్ యిస్తానని, లేకపోలే తగ్గదని ఈ వ్యాధివిషయమై చెప్పుదురు. అన్ని విషయములు తెలిసిన రైతులకు ఈ వ్యాధి విష

“సుక్ష్మత్రము బీజము నొకచో సమకూరు ధిగిన్” — భాగవతము.

యమై మన ఆయుర్వేద చికిత్సయే మంచిదని తెలియజేయుచున్నాను. నేను ఎన్నోవేల పశువులకు చికిత్సలుచేసి రైతుల మెప్పువడసితిమి గాన ముఖ్యముగా జెప్పువలసియున్నది. ఆరంభములోనే ఈ వ్యాధి సోకిన పశువునకు మూడు ద్రాముల సారాయి త్రాగించిన కాలేపట్టలు, నొప్పులు తగ్గును. చురుకదశమువుట్టును. సారాయకూడ కొనలేని బీద రైతులున్న మేకపాలు అర్థసేరు, పసుపు 2తు, కలిపి త్రాగించుము.

లేక తిప్పతీగెరసము నేరు మంచినునె అర్థసేరు కలిపి ఒకసారి త్రాగించుము.

లేక దుమ్మపాకుపసరు అర్థసేరు, సారాయి 2 ద్రాములు త్రాగించుము.

లేక దుమ్మపాకు అరగుప్పెడు, తురకవేపాకు అరగుప్పెడు, వానిలకు అరగుప్పెడు, నాము 4 తు, వెల్లులి 4 తు, పసుపు 1 తు, ఏరు రెండుసేరు కలిపి కాచివడపొసి పూటకు రెండు గొట్టముల వంతున తగ్గవరకు పెట్టుము.

కాలేపట్టకు హరితకరూపరం 1 తు, కొబ్బరినూనె 10 తు, కలిపి గోరువెచ్చగా కాచి రాసి వేడిబిడి కాపులుగాని, చప్పటిలో గుడ్డను తడిసి ఆ భాగములకు కొట్టి గాని చికిత్స చేయవలెను. ఇంకను కాలేపట్టకు తిప్పతీగెరసమునుగాని దూసరాకు, ఉమ్మెల్రాకు పసరుగాని దుమ్మపాకురసమును కలిపి తగినంత వెన్నలో కలిపి మర్దనచేయ వలెను. లేక పిడక బూడిదనుగాని, విభూతినిగాని కాలేపట్టలకు, మొత్తలకు రుద్దిన మంచిది.

ఈ వ్యాధితగ్గిలినఆరంభములోనే దుమ్మపు తీగెను గాని దూసరతీగెను గాని తిప్ప తీగెనుగాని పశువులువలెనుట్టి మెడలో వేసిన తాత్కాలిక జ్వరము, నొప్పులు ఆ ఘాటు వలన తగ్గును గాన తప్పక ప్రతిరైతు ఆచరించవలెను.

పథ్యము:—జ్వరము తీవ్రముగానున్న ఎండుశిర్డూర కొయలు 8 టిలి కొట్టి నేరు బిటిలోవేసి త్రాగించవలెను. నూకలజావను, బియ్యపునీటిని, కాచిన వేడినీటిని అప్పు డప్పుడు త్రాగించవలెను.

అంగ్లేయ చికిత్స

సోడాసాలిసైలవ 1 బొమ్మ నేరు బిటిలో కలిపి త్రాగించుము.

లేక క్యూఫర్ 1 తు, మంచిబెల్లం 10 తు, కలిపి నాకించవలెను.

మశూచి (Cowpox)

ఈ వ్యాధి నే స్ఫోటించుదురు. పశువునకు మేకలకు గుఱుములకు గొట్టెలకు పండులకు ఒంటెలకు కుక్కలకు సోకును. ఈ వ్యాధినుండియే మానవులకు సోకును. ఇదిఅంటునుబంధమైనట్టియు, పొక్కులులేకునట్టియు, జీవితమునందు సామాన్యముగా

నొకపర్యాయమే కలుగునట్టి జ్వరమైయున్నది. ఈ వ్యాధి ప్రారంభించినది అగా యతు నెమ్మదియగు వరకు ఈధిలో అస్వస్థతయుండినను, మాలిన్యమేర్పడినను, చర్మము నుండి పూర్తిగా పొక్కులు పోవువరకు విశేష అంటుగుణము వహించియుండును. చీడ, పారుడు మీద వచ్చు పొక్కులనే కొందరు మళాచియుందురు. అట్లగుట పొరబాటు. ఈ రోగముగల పశువులతో మంచిపశువులు కలియుటవలనను, పశువులకొవరులు, పాలుపీతువవారు, జబ్బుపశువులను తాకి మంచిపశువులను తాకుట చేతను ఈ వ్యాధి కలుగును. పట్టణములలో నుండు వాటికే ఈ వ్యాధి ఎక్కువగావచ్చును. కొన్ని పశువులు గుట్టపు లద్దెలు ఒంటెలద్దెలు దినుటవలనకూడ రావచ్చును.

లక్షణములు

ఆరంభములో జ్వరమండును. కండ్లనుండి నోటినుండి నీరుగారును. మేతలినదు. పాలిచ్చు పశువుల పాడుగుమీదను చచ్చులమీదను, దూడలకు మూతిమీదను, ఎద్దులకు తొడలమధ్యను, వెండ్రుకలు లేని చోటను బతాణిగింజలంత పొక్కులై పక్కమై పలుచ బారి పగిలి ఒకవిధమగు రసీకాయను. వీటినే రసిమండలందురు. మనుష్యులకు వేయు టీకాలరసము ఈ రసిమండలనుండియే తయారు చేయుదురు. ఈ వ్యాధి మనదేశములో చాలతక్కువ. పాడిపశువుకు ఈ వ్యాధితగలగ నే పాలుతగ్గును. రెండుమూడు దినములైన తర్వాత యెరని చుక్కలు పశువు శరీరముపైన కనపడును. తర్వాత పొక్కులుగా మారును. నాలుదిసములైన పొక్కులు శరీరమునందంతట వ్యాపించి నీరుపట్టి ఎఱుపుగా నుండి మరిసమేర్పడి మహిచి వాసన స్పష్టముగ కనబడును. ఈ వ్యాధి ఉద్రుతగతిని వహించినచో ముఖము వాడిపోయి కన్నులు మూసికొనిపోవును. పొక్కులు ఎండి గోధుమరంగుగా మచ్చలుపడి పక్షములేక ఆరమండలము రోజాలవరకు గానినెమ్మదికాదు.

చికిత్స

జబ్బు పశువును ప్రత్యేకముగా నుంచి బాగ్రత్తగా పోషణచేయవలెను. విశేష నము గావించు పదారములను పెట్టుచు పుండ్రు దగిన చికిత్సలు, తగిన సంరక్షణ చేయ వలెను. చురుకుదనముకలిగించు ఆహార పానీయముల నిచ్చుచు అప్రవృద్ధుడు ఘాటుగల ధూపములను వేయుదురనవలెను.

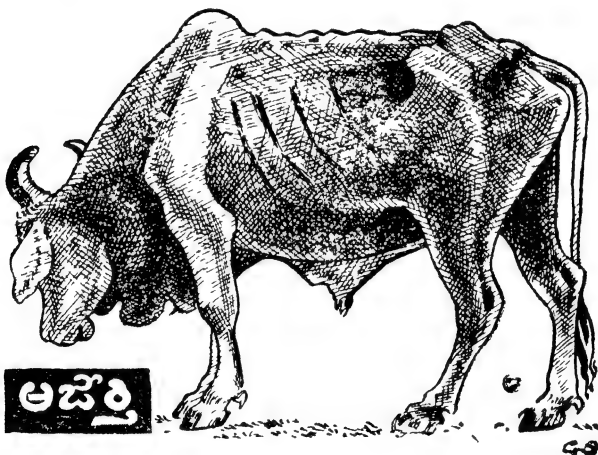
అనున పదురు కనిపెట్టి చలవలెను.

జీర్ణరోగములు

పదునాలుగువభాగము

అజీర్ణవ్యాధి (Indigestion)

ఆ॥ వె॥ అర్ధమేరమేసి యతివిష్ణుతతోడ
పేడవేయలేదు వేడిచేత
పాడి పశియునైన పాలురుచియు దప్ప
వ్యాధిముదరగ బ్రాణ చయము నశించు॥

తే॥ గీ॥ పేడ బాగుగ బెట్టదు వేడిచేత
మందుచుండు శరీరము దండిగాను
పశువుమేయదు మరియు నపానవాయు
పులను విడచును పాడిపశులవియైన
పాలునించవు యిటులైన వ్యాధిముదిరి
చికి- చనిపోవు దీని నజీర్ణియందు॥

కొడూళ్ళ వ్యవసాయ, యిద్దరు భాగ్యలు చెరువు.

పశువుయొక్క జీర్ణరోగము చెడుటయే అజీర్ణయనబడును. నెరురువేయు ప్రతి జంతువుయొక్క పొట్టును నాలుగు భాగములుగ విభజింపవచ్చును. కాబట్టి అజీర్ణ కలిగి నపుడు నాలుగు పొట్టలలోను అజీర్ణి యేర్పడవచ్చును. వ్యాధిలక్షణములను బట్టి నాలుగు రోగములలో ఏ రోగము చెడినది పరీక్షించవచ్చును. ముఖ్యముగా ఈ వ్యాధి పొడిపశువులపపిష్కవగావచ్చును. వేసవికాలమందు మేతలక్కువగను, వర్షాకాలమందు మేతలక్కువగా తినుటచేతను, మామూలు ఆహారము తినుట జొన్నపించి, ఉలవ పిండి తదితర దాణాలు గొంతుక వరకు పెట్టుటచేతను, పశువును పనిచేయించక సోమరి తనముగా నుంచుటచేతను, పశువు ఆహారరోగములలో పురుగులు, ముక్కము, జీర్ణముకాని కఠిన పదార్థములు యుండుటచేతను ఈ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

ఆకలితగును. ఆరమేతమేయును. చక్కగా రెక్కప్రకారము 36 నెమరు వేయదు. మలబద్ధకముండును. అప్పుడప్పుడు ఆహారవాయువులు వదలుచుండును. పేగులు అరచుచుండును. కడుపు వెన్నెనంటి యుండును. నల్లకప్పువేయును. అప్పు డప్పుడు కడుపులో గాలి కూడ యుండును. పొడిపశువైన మెడల పాలరుచి తగును. వ్యాధిమదిగినకొలది పశువు కృశించి ఆకలితగి రక్తము క్షీణించి మరణించును. ఇట్టి వ్యాధులను చికిత్స చేయుటకు చాలాకాలముపట్టుచుగాన రోగనిదానము గ్రహించుట మంచిది.

చి కి త్న

సోడాఉప్పు 2 తు, కుర్రజీవాము 4తు, ఇంగువ 1 తు, నేలపేలు 1 తు, ఉప్పు 4 తు. కలిపి నేరు గోరువెచ్చని నీటితో కలిపి దినమునకొక మోతాదు పెళున పక్షము దినములు పెట్టుము.

తేక సొంటి 2 తు, మిరియాలు 1 తు, పిప్పళ్లు 1 తు, ఇంగువ 2 తు, వాము గిద్దెడు, ఉప్పు 3 తు, కలిపి నేరు గోరువెచ్చని నీటితో కలిపి వై మాదిరిగనే పెట్టుము.

లేక ధనియాలు చేరెడు, పిప్పళ్లు 2 తు, చేనుజీలకర్ర 2 తు, పరంజీవాము 4 తు, ఉప్పు 4 తు. కలిపి పెట్టుము.

లేక మిరపఆవరసము అరసేరు, మిరియాలు 1 తు, ఉప్పు 2½ తులములు కలిపి పెట్టుము.

లేక మహిసాక్షి 2 తు, కటకరోహిణి 1 తు, సొంటి 1 తు, ఉప్పు 4 తు, కలిపి పెట్టుము.

లేక అవంగాలు 1 తు, సాంటి 2 తు, నేలవేము 1½ తు, నోదాశిప్పు 2 తు కలిపిపెట్టుము.

లేక చింతపండువులును, కారము, ఉప్పు, ఆపిండి కలిపి రోజుకొక మూడు గొట్టుములు పెట్టుము. పై చికిత్సలను పరుసగా కొంతకాలము వాడుము.

మహాక సలహా

పరిశువులు, అపరధాన్యములను నూర్చునవుడు పశువులు ఆతులతో తినుటవలన జీర్ణముకాక పేగులలో చిక్కుకొని బాధపడును. ఇట్టిసమయములలో కొందరు వంకాయలను, దోసకాయలను, ఉప్పును కొబ్బరినూనెను పోయుదురు. ఇట్టి చికిత్సలను అనుభవ పరుల సలహాతీసికొని చేయుట మిగులమంచిది. కాని చేరెడు గాని, రెండుచేరలు ఉప్పును మెత్తగా నలుగగొట్టి దానిలో 4 తులముల సాంటి పొడిని కలిపి కాఫీత్రాగుసంత వేడినీటిలో కలిపిపెట్టిన తగ్గును.

లేక కొబ్బరిని నేననీటిలో వేసి తొక్కి 10 తులముల ఉప్పును కలిపి పెట్టుము.

లేక కొడిపెంటను 6 తులములు తీసికొని నేరున్నర గోరువెచ్చని నీటితో ఈయుము.

లేక మూడు ద్రాముల సారాయిని త్రాగించుము.

లేక మూడుగుప్పెళ్ళి ఎండు మిరపకాయలను రెండుస్తేర్ల నీటిలో కలిపి కాచి పిసికి వడపోసి త్రాగించవలెను.

కడుపుబ్బు (Tympanitis)

గీ॥ పశువు జీర్ణమొందనిమేత మెనవి మెనవి
కడుపు నుబ్బరింపగనుండు గాలితోను
చూడి పశువుకుండు నేర్పుతోడ మందు
వాడవలయు నేర్పును లేకను వాడరాదు॥

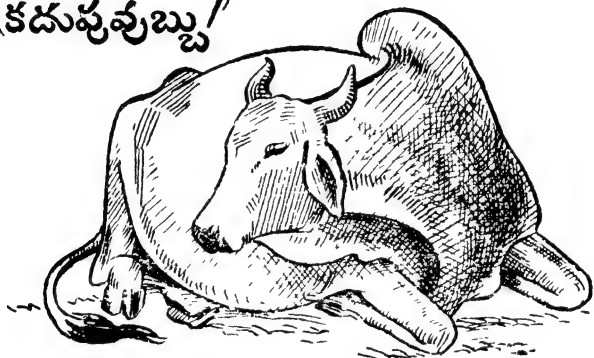
జీర్ణముకొని పదార్థములు నెనురు పొట్లలో నిలువయుండుట వలన అవి పులియుట వలనగాని దూరప్రయాణమైనవెంటనే నేదైన మేతతనినతరువాత కుడితి మున్నగు పదార్థములు త్రాగుటవలనగాని తొలకరి వర్షములు కురిసిన తరువాత మొత్తము గడ్డిని ఎక్కువగా తినుటవలన గాని, విషవంతములగు పొదలు మొక్కలు తినుటవలన గాని, పచ్చిజనుము, పరిపీలక మున్నగు వాతపదార్థము రుచిగానున్నవని ఎక్కువగా తినుట వలనగాని ఈ ఉబ్బుకలుగును. ఇంకను ఇతరరోగములలో కూడ ఇదికలుగవచ్చును.

పాలు అంబారంబు పరగ ధూపతిపాలు దుక్కిటి పశువులు ధూళిపాలు.

లక్షణములు

కడుపు విస్తారముగా పొంగుటయే ముఖ్యమగు గుర్తు. ఎడమదొక్క భాగములోనే అవార కోళముండును. ఎడమదొక్కయే ఉబ్బును. ఆ ఉబ్బుమీద ప్రేళ్లతో రట్టిన యెడల గాలితిత్తి తివలె మ్రోగును. సకాలములో తగుచికిత్స చేయనిచో, నెత్తురుతలకెక్కును. అప్పుడు ముఖముమీద రక్తనాళములు ఉబ్బును. కన్నులు కపటవపు. ఊసిరివీల్చుట కష్టముగానుండును. పశువు మూలుచుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది మరణముకూడ సిద్ధమగును.

“కడుపువబ్బు”

చికిత్స

ఆంధ్రములో అరసోలేడు ఉప్పును మెత్తగానూరి నేరున్నర గోరువెచ్చని నీటిలో కలిపి త్రాగించును. లేక నాలుగు గుప్పిళ్ల ఎండుగురిచ్చిని మెత్తగా నలుగగొట్టి మూడుసేల్ల నీటిలో కలిపి కాచి వడపోసి త్రాగించును.

లేక కడుపులో గాలి జేరియున్న గాలి తీసేపద్ధతి చెయుము.

లేక మామూలుగా తిండి ఎక్కువై ముక్కుచున్న పశువునకు మూడు ద్రాముల సాఠాయిలో 2 తులముల ఇంగువ కలిపిపెట్టుము.

లేక ముఖముమీద రక్తనాళములుల్పి శ్వాస కష్టముగా వీల్చుచున్న ఉతిలో ఆ రక్తనాళములను తెగగొట్టుము.

లేక కొడిరెట్టను 10 తులములు తీసికొని నేరున్నర గోరువెచ్చని నీటిలో కలిపి త్రాగించుము.

లేక జొన్నదంటుగాని, వంగడ్డినిగాని కాల్చిచునిచేసి మాదగొట్టములు పెట్టుము.

లేక దిరిసెన ఆకుపసరు నేరు, కారం 4 తు, ఉప్పుచేరెడు, కలిసిరనేరు, కలిపి త్రాగించుము.

నానతో కరువులేడు, పెనిమిటితో దారిద్ర్యములేదు.

లేక సోపు 2 తు, ఏలకులు 2 తు, జీలకర్ర 2 తు, సొంటి 2 తు, కలిపి నేరు గోరువెచ్చని నీటితో త్రాగించుము.

ఆకస్మిక కడుపుబ్బు

పశువు కడుపులో విషపదార్థములు చిక్కుకొనుట వలన గాని, తాటిపండ్లు తదితర వస్తువులు గొంతుకును అడ్డుపడుటవలన గాని, జీర్ణముకాక తినిన పదార్థములు పులిసి ఆహారశోశములో నిలువయుండి ఒక విధమగు గ్యాసుగా ఏర్పడుటవలన గాని, తదితర కారణముల వలనగాని ఆకస్మికముగా కడుపుఉబ్బును.

ఇట్టి సమయములో పశువు తత్తరపడును. దేహము ముడుచుకొనును. ఎడమ దొక్క గ్యాసుతోనున్న బాగుగావుబ్బును. క్రేలితో నొక్కిన గుంటపడక డండం అను శ్వని కలుగును. మలబద్ధకమందును. వెంటనే తగు చికిత్స చేయనిచో చనిపోవును.

చి కి త్స

కడుపు విస్తారముగా పొంగి శ్వాస ఆడనపుడు ఎడమప్రక్కనును ఎముక, కడ పటిప్రక్క ఎముక తొంటిఎముక ఈ మూడు ఎముకలకు మధ్యగానుండు భాగములో ఆవగా రమారమి గుంటగానుండు ఎడమప్రక్కను మధ్యభాగమున పిరాతోగాని, పేడతోగాని గుర్తుపెట్టిన పశువును పడవేసి ఆగుర్తుపాద దొక్కలో ఒక చిన్న చాకుతో గాని, ట్రోకిరు అను పనిముట్టుతోగాని పొడిచి గాయముగుండ గొట్టమును తగిలించిన లోపలనున్న గ్యాసు ఆంత బుస్సుమని దుర్గంధముతో పైకివచ్చి ఉబ్బరముతగును. మరు నాడుకూడ ఈ కీలిగా గ్యాసుతీసి అవిసెయినగాని, అముదమునుగాని నేరున్ను, అల్లము రి తులములును నూరి కలిపి ఒకమోతాదు ఈయవలెను. లేక గ్యాసును పోగొట్టు వస్తువు అను ఈయవలెను. గొంతుకలో తాటిపండ్లు, ఎముకలు అడ్డుపడిన ఒక నున్నని తిన్నని కర్రను గొంతుకలోనికి పోనిచ్చి కొద్దిగా అముదమునుపోయును లైటతో, లోపలిలో నెట్టవలెను. ఇంకను వీలైన చిన్నవస్తువులు చిక్కుకొన్న కొడిగ్రుడ్ల తెల్లసానతో అముదము కలిపి గొంతులోనికి జారివిడువ వలెను.

ఉదయ సాయంకాలపు ఉబ్బు

కొన్ని పశువులకు ఆజీర్ణవలన గాని తదితర కారణముల వలన గాని ఆహారశోశములో గాలి జేరుచుపోవుచుండును. కొన్నిటికి ఉదయపుపూటను, మరికొన్నిటికి సాయంకాలమునను, ఇంకా కొన్నిటికి అన్ని కేళలందును దొక్కభాగములో ఉబ్బు కనబడుచుండును. ఈ వాపున్నంతసేపు పశువును బాధగానుండును. మేత సరిగా తినదు. కొన్నిటికి దగ్గుండును. చికిత్స చేయకపోయిన పీర శోగముగా ఏర్పడి ఆహారశోశము చెడి మలబద్ధకమేర్పడి పశువు మృత్యువున కౌసన్నమగును. గాన ఆరంభములోనే చికిత్స చేయవలెను.

వడ్లరాసి మదపొయినా వానతో కరువులేదు.

చికిత్స

ఆరంభములోనే అడ్డసరపాటలు కిగుప్పెళ్ళును, ఉప్పు చేరెను, ఇంగువ 2కు, కలిపి త్రొక్కి దిశమున కొక మోతాదువంతున నేరుగోరువెచ్చని నీటితోగాని, కారపు పాలతోగాని నాలుగు దిశములు వరుసగా యిచ్చిన తగును.

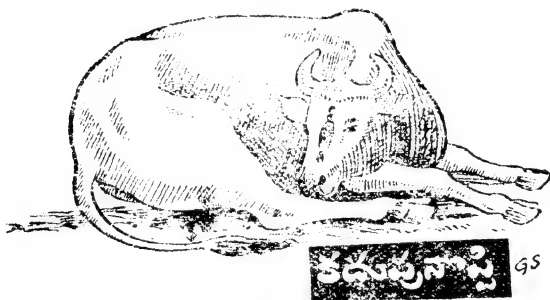
లేక అవిసెనూనె సవాసేరు, కర్పూరతైలం 2½కు, నవాసాగరం 1కు కలిపి ఒకమోతాదు మాత్రమే యిచ్చిన తగును.

లేక మసిగొగుపొడి 6కు, కారపుపొడి 4కు, సున్నపులేటసేరు కలిపి త్రాగిండుము.

లేక వావిలూరు పపర సేరు, పొంటి 2కు, సిన్నగు 1కు, మిరియాలు 1కు, చేదు జీలకర్ర 2కు, ముసాంబ్రము ½కు, మహిసాషి 1కు, కారపుపాలు నేరు కలిపి త్రాగిండుము.

కడుపునొప్పి (Colic)

అ॥ వె॥ పశువుమేత మాన బరగ కాల్లుముడిచి
మూలుచుండు తనను కాళ్ళనుంచి
మేతజీర్ణింపక చెడువాతమగును
కడుపునొప్పి వచ్చి గానిజెందు॥

పశువు ఎండుగడ్డిని, పచ్చిగడ్డిని వెంటవెంటనే మెయిటచేతను ఆతురతతో అంగిన ముండచెట్టు, కంప జాతులను తినుట చేతను, ఎల్లప్పుడు చల్లనినీటిని త్రాగుట చేతను, కేసులలో జీర్ణముకాని పదార్థములు నిలువయుండుటచేతను, వాయుపూరితముగా కడుపుబ్బరముగా నుండునపుడు పనిచేయిందుటచేతను, మత్తుపదార్థములు కేగులలో

చిక్కనొనిపోయి బాధ కలుగుటవలనను, తవుకు, జొన్నలు, వడ్లు, మున్నగు గట్టి పదార్థములు మిక్కిలముగా తిని జీర్ణము కాకపోవుటవలనను, ఈ వ్యాధికలుగును.

లక్షణములు

పశువు మేతమేయుట మానును. ఏమియు తోచక పరుండును. ముఖ్యముగా పశువు తలను ఎడమ దొడ్కిదగ్గరి ఆనించి మూలుకు వెనుక కాళ్ళతో తన్నుకొనుచు, వెన్నను విరచుచు, పడుకొనుచు, తేచుచు, తోకనుఎత్తుచు, మాటిమాటికి మాత్రమును పోయుచు, పేడపలుచగ గాని గట్టిగాగాని అసలు వేయకుండగ గాని యుండుచు, అప్పుడప్పుడు పండు కొరుపిచు బాధపడుచుండును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధి ఏకారణము వలన వచ్చినదో, ఏదరిసితిలో నున్నదో, వెంటనేతగునా? ఎంతకాలము పట్టును? అప్పుడప్పుడు వచ్చిన ఏ లక్షణములతో నుండును? ఎరిమా అవునరమా? మున్నగు విషయములను పరీక్షించి తగిన చికిత్స చేయవలెను.

ఆరంభములో ఉప్పుచేరెడు, వాము ఆరసోరెడు, ఇంగువ 4 తు, కలిపి నేరు న్నర గోరువెచ్చని నీటిలో కలిపి ఒక మోతాదునీయవలెను.

పేడ వేయక మలబద్ధకముగానున్నపుడు సబ్బునీటితో ఎరిమా చేయుట మంచిది.

తేక గచ్చావరసము అర్థసేరు, ఇంగువ 4 తు, కలిపి త్రాగించవలెను.

తేక దీర్ఘకాలపు నొప్పిగానున్న సొంటి 1 తు, మిరియాలు 2 తు, కురంజీవాము 2 తు, సోదాఉప్పు 1 తు, వాయులవంగాలు 1 తు, నీరు నేరున్నర కలిపి రెండుదినముల కొక మోతాదునీయవలెను.

తేక నొప్పిచే తన్నుకొనుచుండిన గాడిదగడపాకు పసరుగాని, వామువాటరుగాని యియవలెను.

మలబద్ధకము (Constipation)

పశువులయొక్క తత్వములనుబట్టి అప్పుడప్పుడుగాని, ప్రతిదినముగాని మలబద్ధక మేర్పడును. ఈ వ్యాధికూడ అనేక కారణములవలన రావచ్చును. పేగులు సరిగా పని చేయక పోవుటవలనను, అనారోగ్యముగు మన్యప్రదేశములలో నుండుటవలనను, మేత, నీరు సరిగా పెట్టక ఎల్లప్పుడు ఎండలోనుంచి పనిచేయుటవలనను, పేగులు అరిపోవుట వలనను మలబద్ధకము కలుగును. పశువు అనారోగ్యముగా నున్నపుడెల్ల యీ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

పశువు నాలుకపై ఒకవిధమగు పొరగ్రమ్మును. మలము గట్టిగా వేయుచుండును. అకలి తగ్గును. మందమతిగా నుండును. నెమరు సరిగా వేయదు. తోక నప్పుడప్పుడు ఎత్తుచు మక్కుచుండును. జ్వరముకూడ యుండును. అపాననాయువులు విడచుచుండును.

చి కి త్వు

ఆరంభములో చింతపడుచువులును సేరు, ఉప్పు చేరెను, గోరువెచ్చని నీరు సేరు కలిపి త్రాగించుము.

లేక ఆరసేరు ఆముదములో 40 చుక్కల నేపాళనూనె కలిపి ఈయవలెను.

లేక నల్లజీడిగింజలు కొట్టినవి 15న్ను, పాలు సేరున్ను కలిపి కాచి వడపోసి త్రాగించవలెను.

లేక ముసాంబ్రము 1 తులము, నేలవేము 2 తులములు, ఉప్పు 6 తులములు, సోంఠి 2 తులములు కలిపి సేరు వేడినీటిలో కలిపి ఈయును.

లేక ఆముదము సేరు, ఎండుమిర్చి గుప్పెను, అల్లము 2 తులములు కలిపి కాచి వడపోసి త్రాగించవలెను.

ఈతీగె అనుభవచికిత్సలు చేయవలెను. విశేషములైనతరువాత బలముగల శేలికపదార్థములను, పచ్చిగడ్డిని పెట్టవలెను.

విరేచనములు (Diarrhea)

అ॥ వె॥ కడుపునొప్పికల్గి కలతజెందుచునుండ

పలుచ వేడవేయు బాధతోడ

మేల నెమరుమాని మిగుల మందతనుండు

వారమైన భువిని బాధలేదు.

ఈవ్యాధి మేతలోపమువలనను, ఆహారకోశములోను, కేగులలోను ఒకవిధమగు పురుగులుండుటవలనను, పచ్చిక మేయుచు వెంటనే ఎండగడ్డి మేయుటవలనను, వర్షము పడినతరువాత పచ్చిగడ్డి తినుటవలనను, మక్కిపోయిన గడ్డి, కాడలు, పురుగులుపడిన తవును, నిలువయున్న దుడితి వగైరాలు తినుటవలనను కలుగును. ఇంకను పెద్దరోగము మున్నగు తదితర రోగములలోకూడ ఈవ్యాధి రావచ్చును.

బీటికి కురిసిన వర్షము అడివిగాడిన వెన్నెల.

లక్షణములు

పలుచగా పేడవేయుటయే జాని ముఖ్యలక్షణము. కడుపునొప్పి, ఆకలిలేకుండుట కలుగును. వేడిజేసి పొరుగు ముడ్డితీపుతో ముక్కుచుండును. వాతముజేసి పొరుగుండిన ముడ్డితీపుయిండును. దుర్వాసన బంకతోగూడిన శిత్తురుకూడ యుండును. విశేషములగుకొలది మలవదారము తగ్గును. చెవులను వ్రేలాడవేయును. నల్లకప్పు వేయును. దినమునకు 10 లేక 15 వరకు విశేషములగును. నెమరు మానును. మూల్యుండును. డొక్కలు దిండుకొనిపోవును. అంటుకోగములలో వచ్చు విశేషముల లక్షణములు మరొకవిధముగా నుండును.

చి కి త్వు

ఆరింభములోనే నేరు అముదమును యిచ్చి పి బోపలి మలమంత కదలిపడిపోయి వ్యాధి తగ్గును.

లేక పచ్చితుమ్మచెక్క రసము, పచ్చి నేకేడుచెక్కరసము, పచ్చివేపచెక్కరసము మూడు అరసేర రసము తీసి నిమ్మకాయంత వెన్న కలిపి ఒకటి రెండు మోతాదులు యిచ్చి తగ్గును.

లేక కవిరి 2 తులములు, మంచికాయలు 2 తులములు, నీరునున్నము 4 తులములు, గంజాయి 1 తులము, నలమందు పావుతులం, కలిసి నేరున్నర కలిపి పొరుగు తగువరకు రెండు మూడు మోతాదులిచ్చి తగ్గును.

లేక మారేడుగజ్జ 10 తులములు, కవిరి 2 తులములు కలిపి నూరి నేరు నీటిలో కలిపి ఈయవలెను.

లేక కర్పూరము పావుతులము, ఇ గువ 1 తులము, సాంటి 1 తులము కలిపి నేరు జొన్నకలితో పెట్టుము.

లేక కాసినిగొజలను నీటిలో నావవేసి పిసిగి త్రాగించిన ముడ్డితీపుతో విశేషములు కట్టును.

లేక పయిడిప్ర త్రిఅతురసము నేరు, ముగ్గనీరు కలిపి కాచియిచ్చి తగ్గును.

వరా:—ఈ వ్యాధి కాకవలన పొరుగున్నది, లేక వాతమువలన పొరుగున్నది, లేక తదితరవ్యాధులవలన పొరుగున్నది బాగుగా పరీక్షించి అనుభవముతో చికిత్స చేయవలెను. కాకవలన పొరిన అంత ప్రమాదములేదుగాని వాతమువలన పొరిన శీతలములోనికి వచ్చి ప్రమాదము కలిగించును. విశేషములగుచోట ఎప్పటికప్పుడు పరిశుభ్రము చేయుచుండవలెను. యెక్కువగానై నిరసించిన, జొన్నజాపలో సారాయి,

పన్నెండు నెలలలో రెండుపొలే పాడుపాడు.

సాంటిపాడి కలిపి పెట్టవలెను. అంగ్లయి చికిత్సలో కోరోడెన్ నుగాని క్యాంఫర్ డెన్ నుగాని తడవకు ఆరజోస్స్ వరకు సేరు నీటిలో కలిపి తీయవచ్చును.

రక్త విరేచనములు (Dysentery)

ఈ వ్యాధి శీతోష్ణసిలికతులు మారునప్పుడు తరచుగా వచ్చుచుండును. పశువులు త్రొత్తగడ్డి తినుటవలనను, క్యాల్వలలోని త్రొత్తపీరు త్రాగుటవలనను, కొన్ని సమయములలో అతికడిజేయుటవలనను, జీర్ణముకాని పదార్థములు జీర్ణకోశములో నిలువయుండుట వలనను, ఒక విధముగు పురుగులు పేగులలో నుండుటవలనను ఈ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

ఈ రోగము ఆకస్మికముగా కలుగును. పశువునకు చలిసోపను. మలమువెంట చీము నెత్తురు పడుచుండును. గుడసానమున బాధయుండును. కడుపుకొప్పిచే పండ్లు కొరుకుచుండును. పచ్చిమాంసపు ముక్కలవలె నుండు చిన్నచిన్న నెత్తురుకండలు విరేచనములతో పడుచు దుర్వాసన గా నుండును. పేగులపై ఒత్తిన బాధగానుండును. పగలుకంటె రాత్రులందు వాతమువలన పశువు బాధపడుచుండును. పేగులు ఆరచుచుండును. వ్యాధి మదిరినకొలది శుష్కించును. గుర్వాసనగల చెనుట శరీరముపై వబును. తగిన చికిత్స చేయనిచో ననిపోవును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధికి జాత్రతగా సంరక్షణ చేయవలెను. పగరు పదార్థములను, కాచిన నీటి నిచ్చుచుండవలెను.

ఆరంభములో పెసరగుగ్గిలు తవ్వెడు లేక మానెడు, షేరి నీయి సోలేడు, ఉప్పు 4 తు. కలిపి పెట్టవలెను.

లేక అరటిపువ్వులరసము ఆ సోలేడు, పెరుగు అరసేగు, వెన్న 5 తు, కలిపి ఒకటి రెండు మోతాదులు తీయవలెను.

లేక ఆవుపాలు అరసేగు, హరితికర్పూరము $\frac{1}{2}$ తు, కవిరి 1 తు, పరిపిండి సోలేడు కలిపి పెట్టుము.

లేక ఎఱ్ఱకలువ దుంపలు త్రొక్కి అరపీ నెడు రసముతీసి, సేరు బొన్నకలితో కలిపి కాచి విరేచనములు తగ్గువరకు నాలుగుగంటల కొక మోతాగు తీయవలెను.

లేక నీరులిపాయలు 25 తు, పెరుగు అరసేగు, మెంతిపాడి 2 తు, వెన్న నిమ్మ కాయంత కలిపి పెట్టుము.

రెండొండయెండ మూడొండ ముదుగు వుండదు.

లేక ఉడకబెట్టిన నీరులిపాయలు 15 తు, పిచ్చిబెండాకు గుప్పెడు, నల్లమందు $\frac{1}{4}$ తు. కలిపి మెత్తగానూరి పెట్టుము.

లేక క్యూఫర్ డైస్ గాని క్లోరో డైస్ గాని ఒక బొమ్మ, నేరు నీటిలోకలిపి ఒకటి రెండు మోతాదులు ఈయవలెను.

హెచ్చరిక

కోకను, అనసమును వేడినీటిలో శుభ్రపరచుచుండవలెను. ఆహారము జీర్ణము కలుగ జేయునదిగా పెట్టవలెను. నీరు కాచి పెట్టవలెను. దుర్వాసవయున్న సాంబ్రాణిపాక వేయుము.

పాండురోగము

పశువునకు తగినంత ఆహారము పెట్టకపోవుటచేతను, చీకటికొట్టములలో ఎలప్పుడు నుంచుటచేతను, తగినంత గాలి లేకపోవుట చేతను, సోమరితనముగా ఎల్లప్పుడు నిద్రను పశువులచావడిలో నుంచుటచేతను, రక్తమునందుండు ఎఱుపు కణములు తగ్గుటచేతను ఈ వ్యాధి కలుగును. రక్తమునందలి చౌష్పల్లము మే దీనికి ముఖ్య కారణము.

లక్షణములు

పశువు కఠిరకాంతి పాలిపోవును. సామాన్య జ్వరముండును. కండలరెప్పలు చూచిన రక్తములేక తెలుపుకొనగానుండును. నాలుక, పెదవులు, కనురెప్పలు, చర్మము మున్నగు భాగములన్నియు పాలిపోవును. వ్యాధిముదిరినకొలది బరవుతగ్గును. ముఖమునాదును. రక్తము క్షీణించినకొలది అవయవములు అస్వస్థకొందును. క్రమేపి పక్షవాతముకూడ రావచ్చును. క్రమక్రమముగా కృశించి కొన్నాళ్ళకు మరణించును.

చికిత్స

బలము, రక్తవృద్ధి కలుగజేయు పదార్థములను పెట్టుచుండవలెను. గాలి ధారాళముగా వచ్చు ప్రదేశమునందుంచవలెను.

అన్నభేది 1 తు, విషముష్టిగింజలపాడి 2 తు, సోడాశుష్క 1 తు, మరంతవాము 1 తు, శుష్క 2 $\frac{1}{2}$ తు, పసుపు $\frac{1}{2}$ తు, కలిపి ఉదయసాయంత్రములందు గోరువెచ్చు నీటిలోగాని, బెల్లములోగాని పెట్టవలెను.

లేక జిల్లేడు మెగలపాడి $\frac{1}{2}$ తు, వాము 4 తు, మిరియాలు 1 తు, సొంటి 1 తు, ఇంగువ $\frac{1}{2}$ తు, కలిపి పై మాదిరిగానే పెట్టవలెను.

లేక విషముష్టిగింజలపాడి 2 తు, నేలవేము 1 తు, అన్నభేది 1 $\frac{1}{2}$ తు, పసుపు $\frac{1}{2}$ తు, కలిపి పై మాదిరిగానే పెట్టవలెను.

లేక మహిసాక్షి 1 తు, కటకరోహిణి 1 తు, సాంతి 1 తు, ఉప్పు 3 తు, కలిపి దాణాలోగాని, వేడినీటితోగాని పెట్టవలెను.

జలోదరము

రోగము పశువులకు దుర్బలత్వమువలన కలుగును. ఇంకను వేసవికాలమందు మేత సరిగా దొరకక తొలకిరించగ నే మిమ్మటముగా తినుటచేతను, వర్షాకాలమందు నూతనముగా చిగిర్చి నీటిముడుమై యుండెడు పచ్చికతినుటచేతను, ఎల్లప్పుడు చలిగాలిలో నుండుటచేతను, శ్వాసకోశములలో అస్వస్థత యేర్పడుటచేతను, రక్తహీనతచేతను, కలుగును. ఈ బాధ్యము పశువు రొమ్మునకు, కడుపునకు మాత్రము ముఖ్యముగాసోవను. ఇదే గుండెను సోకిన గుండెనంజు యుదురు.

లక్షణములు

ఆరంభములో పశువు రక్తనాళములలోని రక్తము సరిగా ప్రసరించకపోవుటవలన ఆయా భాగములు ఉబ్బును. ఆ ఉబ్బిన భాగములను వ్రేల్చితో నొక్కినయెడల గుంటలు పడును. జ్వరము తక్కువగా నుండును. నోటినుండి చొంగ అప్పుడప్పుడు పడుచుండును. నోరు దుర్వాసనగా నాలుక తెలుపుగానుండును. పశువు పనిచేసినపుడుగాని, ఎండలో నున్నపుడుగాని, వేడిజేసినప్పుడుగాని రొప్పుచుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది ఎండలో పనిచేయించిన రొప్పుచు నోటినుండి చిక్కిని చొంగవంటి పదార్థము పడుచుండును. చిన్నదూడలకు కడుపుదగ్గరగా నీరుచేరి ఒత్తిన మెత్తగానుండును. పశువు అరమేత మేయును. కాళ్ళుగాని, ముఖముగాని, రొమ్ముగాని, దవుడక్రిందగాని లేక భాగము లన్నియుగాని నీరున్నట్లు కనపడుచుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది పశువు క్షీణించు చుండును. కనురెప్పలు, చీలమండలు, మూతి మున్నగు భాగములలో వాపుయేర్పడును. ఈ వ్యాధి కొన్ని నెలలవరకు యుండి పశువును బాధించును.

చికిత్స

నూదితో లాపలి నీటిని తీసివేయవచ్చునుగాని అనుభవముగల వైద్యులచే చేయించవలెను. ఆరంభములో సాంతి 1 తు, అన్నధాన్ 1 తు, విషమష్టిగింజలపాడి 1 తు, నేలనేము 1 తు, ఉప్పు 2 తు, కలిపి చూర్ణముచేసి ప్రతిదినము ఈ మోతాదు వంతున వారము దినములు పెట్టుచు జీర్ణశక్తిగలుగు పదార్థముల పెట్టుచుండవలెను.

లేక ఆరెదొండకు పసురు అర్థసేరు, మిరియాలపాడి 1 తు, సాంతి 1 తు, వెల్లులిపాయలు 1 తు, పసుపు 1 తు కలిపి పై నూదిగ నే నాలుగు దినములు పెట్టవలెను.

లేక ఆవుపాలుగాని, గేదెపాలుగాని నీరు, తెలికపిండి సవానీరు కలిపి ఒక పూట నాననిచ్చి పెట్టవలెను.

లేక కర్పూరము $\frac{1}{4}$ తు, యష్టిరుధుకము 1 తు, ఇంగువ 1 తు, బెల్లం 6 తు, కలిసి అప్పుడప్పుడు వాకించుచుండవలెను.

గర్భశూల

ఈ వ్యాధి చిన్న పశువులకు వచ్చును. వాణా దినుసులు, కండులు, ఉలవలు, మినుములు మున్నగునవి ఎక్కువగాతిని మరల పచ్చిగడ్డి తదితర పొట్టుధాన్యములు తినుట వలనను, క్రొత్తగడ్డి, కాడ తినుటవలనను, వాతరోగము వలనను, అజీర్ణవలనను జీర్ణము కాకుండగనే ఆహారము మరల తినుటవలనను, నెమరు సరిగా వేయకపోవుటవలనను, చలిగాలిలోను, వర్షములోను ఉండుటవలనను రావచ్చును. ఈ వ్యాధి కొన్నిరోజులు గాని ఒకటి రెండు మాసములుగాని ఉండును.

లక్షణములు

ముఖ్యముగా ఈ వ్యాధిలో విరేచన మవ్వక జిగురుతో కొద్దిగా పడుచుండును. శూలనొప్పి వచ్చినపుడు కాలేసజాతి తన తలను పొత్తికడుపునకు ఆనించి మూలుగుచు దీనముగా చూచుచుండును. నెమరుపొట్ట కిబ్బరముగా నుండును. అప్పుడప్పుడు నోటి నుండి చొంగపడుచుండును. ఎన్నిపర్యాయములు ఎనిమాచేసినను విరేచనముకాదు. పశువు లేచుట, పండుకొనుట, మూలుట, వెన్నువిరచుకొనుట, అపానవాయువులు విడచుట, క్రమేపి వ్యాధిముదిరి మరణమునకు సిద్ధమగును.

చికిత్స

ఈ చింతామణిలో చెప్పిన రోగనిదానములలో పశువుయొక్క తత్వమునుబట్టి కొన్నిలక్షణములు లేకపోవచ్చును. మరొకరీతిగా మారవచ్చును. అంతమాత్రమునకే ఈ గ్రంథమును విమర్శించరాదు. మీ అనుభవమునుబట్టికూడ చికిత్స చేసికొనుట మంచిది.

గర్భశూల గల పశువునకు ముందువిరేచనమయ్యే నూత్రమును చూడవలెను. ఈ విరేచనమగుటకు ఆతురతతో రైతులు వివిధచికిత్సలు అనగా కొబ్బరినూనె, వంకాయలు, నల్లరేు, పందిపెంటు, జెముడుకాడలరసము మున్నగు వస్తువులు పెట్టుటవలన మలము గట్టిపడి దీర్ఘవ్యాధిగా నై మరణమునకు సిద్ధమగును.

ఆరంభములోనే నల్లబడివిత్తులు 15 మెత్తగాకొట్టి పేరు వేదెపాలలో కలిపి కాచి ఒక్కపర్యాయమే ఈయవలెను.

లేక రెండుగిద్దల ఉప్పును, కారపుపాలతో కలిపి గోరువెచ్చగా నుండునట్లు ఒక్కపర్యాయమే త్రాగించవలెను.

లేక నేపాలగింజలనూనే 60 రుక్కలున్ను, అమాదము నేడన్న కలిపి ఈయ వలెను. ఈ రీతిగా గాఢవిశేషముగుంటు ఒక మోతాగు యుద్విశ లోపలనున్న చెకు మలనుంచి పడిపోయిన తరువాత ఏ వాయురసమో, ఏ సూటి రసమో, ఏ ఇగురపాలో, దినమున కొక మోతాదును యుద్వును జీర్ణముగు లేలిక పదార్థములను పెట్టుచుండవలెను. కాచిన నీటిని దాహముగా నీయవలెను.

కారిజవ్యాధి

స్వభావము

పశువు కరీరమునందలి ప్రధానావయవములలో కారిజము ముఖ్యమైయున్నది. ఈ అవయవముయొక్క భాగులై పశువుయొక్క సౌఖ్య చూధారపడి యున్నది. జీని తము నందలి సౌఖ్యపరవి నిర్మాణము నొ నియున్నది. ఈ అవయవముయొక్క స్వస్థత జేడినయెడల పశువు సుఖముగ నుండవచ్చును. ఆరోగ్యస్థితియ గురూడ దీని పరిమాణము మారుచుండును. ఈ అవయవముయొక్క ముఖ్య వ్యాపారము పశువు తన క్రొవ్వు పదార్థములను రక్తమునందు గలియునట్లు జేయుటకు నుపయోగించు ప్రైక్ర్యద్రవమును ప్రవిపజేయుటయై యున్నది. ఈ ప్రైక్ర్యద్రవము స్వాభావికమగు విశేషకారికను, ఆహారము ద్రవ్యపండ జేయునట్టిదిగను పరిమించుచున్నది ఈ కారిజవ్యాధి పశువులకు అప్పుడప్పుకు సోపించుచును. ఈ వ్యాధి పల్లవు ప్రశోములలోను, పక్షి నేలలలోను మేయు జంతువులకు ముఖ్యముగా కలుగును. జంతువుయొక్క కాగములో నొక నిధ నుగు పురుగు లుండుటచేత ఈ వ్యాధి యేర్పగును ఈ వ్యాధి ఎక్కువగా చిన్న జంతువు లకు వచ్చుచుండును. పశువులకు క్రిక్కిరిసి కట్టుటచేతను, శ్లేష్మముకొని నానా మొదలగు వస్తువులు మేపుటవలనను ఈ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

ఇది మిక్కిలి చెకువ్యాధియైయున్నది. దీనిని ఆంధ్రములో కనిపెట్టుట కష్టము. జబ్బుపడిన జంతువు నడుముపైన చెయ్యిపెట్టి నొక్కినయెడల చచ్చుచుక్రింద పట్టెట నును కట్టము కలుగును. కన్ను, ముక్కు, నోరు మొదలగువానిలో నుండు మృగురకు పొరలు పాలిపోవును. పశువు కరీరముపైనున్న రోమము రాలిపోయి కండ్లదృష్టి తగ్గి వచ్చును. గొంతుకలో నీరుపట్టి శబ్దము కనబడవచ్చును. పెద్దపొట్ట విస్తరించును. విశే షములు ప్రారంభమగును. నాలుక బడిపోపోవును. విశేషములచే పశువు చిరస పడి మృతినొందుచున్నది.

చికిత్స

అన్నాభిది 1 కులము, సొటి ½ కులములు, నేలనేను 3 కులములు, నేడిమిగు అగ్గ నేరు కలిపి 4 దినములు త్రాగించవలెను.

(ప్రాద్దున్నేవచ్చిన చుట్ట ప్రాద్దున్నే వచ్చినవాని నిలువగా.)

లేక నవాసాగరము 1 కులము, వాము 10 కులములు, ఏడ అర్జసేరు కలిపి 4 దినములు త్రాగించవలెను.

లేక కృష్ణకులసిఆకురసము పావుసేరు, ఒకపర్యాయము త్రాగించవలెను.

షరా:—చాలినంత ఎండుమేతతో ఉప్పుచేర్చి పెట్టవలెను.

మలమూత్రబంధ రోగము

ఈ వ్యాధి అతివేడిజేసిగాని, వాత రోగమువలనగాని, తదితర వ్యాధులలో యేదైన సందిగుణములు వుట్టినపుడుగాని ఈ వ్యాధి కలుగుచుండును. కడుపు బాగుగా ఉబ్బును. ఊపిరి ధారాళముగా విడువలేదు. మలమూత్రముల రెంటిని బంధించును. పశువు ఆననము ఉబ్బును. పశువు మూత్రకోశము వాచును. పశువు చెప్పరాని బాధ పడును. కండ్లను తేలవేయును. ముక్కుచుండును. అతివేడి యుండును. ఈ వ్యాధి సాధారణముగా చికిత్సకు లొంగదు.

చి కి ర్న

వెంటనే విరేచనమునకు ముద్దీయవలెను.

సొంటి అర్జసేరువలెటాసు, ఉప్పు చేరెడు కలిపి పొడిచేసి శేరు పిటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక అవిసెనూనె అరపిండు త్రాగించవలెను.

లేక మేడిమిరుడు పావుసేరు తెచ్చి పశువు ముక్కుగంధ్రములలో పోయును.

లేక ఆనాలు, నబ్బు మెత్తగా నూరి గుడ్డకు పట్టించి మూత్రద్వారములోనికి పోయవలెను.

లేక నారింజకాయంత ఆవు వెన్న నేరు నీటిలో బాగుగా కాచి త్రాగించవలెను.

షరా:—పై మందులు దినమునకు రెండుమూడుసార్లు ఉపయోగించవలెను.

గుండని పురుగులు

ఇవి తెలుపురంగుగానుండి శరీరముయొక్క లోపలి భాగమున ఏరుగి లిగియుండును. ఈ పురుగులు పశువుయొక్క కాలేయములోను ఊపిరితిత్తులలోను ఉండును. ఈ పురుగులుంటుంటేత శరీరావయవము లంతగా పనిచేయజాలవు. ఒకతరే వానిలో పెదదిగా నుండు పురుగు చితికినమెడల దానియందలి విషద్రవము పశువుయొక్క కడుపుభాగ మందైన, రొమ్ముభాగమందైన పడుటవలన పశువు మరణించును. ఈ పురుగులు లేక్క

ప్రాగున వచ్చిన వర్షం ప్రాదుగున వచ్చిన కుట్టం పోరు.

అక్కడగా నుండు నేగాని జంతువునకు వ్యాధి కలగజేయునంత గొప్పదిగా నుండుట లేదు. మాదిగలు మాంసముకొరకై జంతువును కొనివెళ్తును లోపల ఏవురుగులు ఆనేకము చేరియుండును. ఈ పురుగులుండు జంతువుల మాంసము హానికరము. ఈ పురుగులు కనబడిన భాగము కొని తుక్కులకు వేయరాదు.

చికిత్స

ఈ పురుగులు హానికరములు గాకపోవుటచేత ఈ వ్యాధి విషయమై సరిగా గుర్తించుట చాల కష్టము. పశువునుకొని పరీక్షించినప్పుడే ఈ వ్యాధి విషయమై తెలిసి కొనవచ్చును. ఈ పురుగు లుండిన కారిజముగాని, నురుగుదబ్బలుగాని కాల్చినేయుట మంచిది.

పశువు కఠీరములో పైస చెప్పిన పురుగులు పట్టకుండ నుండుటకు ఉప్పుగాని గంధకపుపొడిగాని పెట్టుటమంచిది. ప్రతి రైతు కూడ దినమునకు చేరెడు ఉప్పు దాణా పినునులలో పెట్టినయెడల యేవిధమైన పురుగులు పట్టవు. ఈ బాధ్యముచే బాధపడు దుర్బలమగు జంతువులకు అన్నభేది, నేలవేము, సొంటి, ఉప్పు ఈ వస్తువులు ఔషధ ప్రమాణముగా బలము వచ్చువరకు ప్రతి దినము పెట్టుచుండవలెను.

కర్పూరలైలము ఆరుదము సమభాగములు కలిపి త్రాగించవలెను.

నేపాకుపసురు ఉప్పు కలిపి త్రాగించవలెను.

ఆహారకోశములో నుండు పురుగులు

ఇవి పశువు ఆహారాన్ని తిని ప్రవేశించి ఒక విధమైన రోగము కలిగించును. ఈ పురుగులు జలగ ఆకారముగా నుండును. ఈ వ్యాధి పల్లవు ప్రదేశములోనుండు పశువులకు తరచుగా వచ్చుచుండును. మొదట పశువు బాగుగా బలియును. తరువాత దుర్బలపడి పారుడుతట్టి రక్తహీనమై కృశించి చనిపోవును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధిగల పశువునకు బెల్లపు పానకము అప్యవృద్ధుడు త్రాగించుట మంచిది. లేక దానిమ్మచెక్క కషాయము త్రాగించవలెను. లేక దుమ్మపాకు రసము త్రాగించవలెను.

రోమ్ము నొప్పి

దీనినే రొమ్ముపట్టు, రొమ్ముగడికలబడుట యందురు. పశువులను వినుగు విరామములేక ఎక్కువ బరువులు వేసి బండ్లు తోలుటచేతను, చలిగాలి సోకుటచేతను, శీతగాలి సోకుటచేతను, వివాహములకు గుడిసెబండు కట్టి ఎద్దులను సర్దాగా కన్నుమిన్నుగానక తోలుటచేతను, ఇనుపనాగళ్లతో దున్నుటచేతను, కిరాయిబండ్లవారు ఎక్కువ

ధాన్యపుటస్తాలవేసి బురదగానుండు బజారులలోకూడ లోలుటచేతను, మాటిమాటికి బరియెముకలపైక రైతులు తమ చెండు కర్రలతో కొట్టుటచేతను ఈవ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

ఈ నొప్పి ప్రారంభమైనవెంటనే జ్వరము సోపను. దగ్గుతుండును. దగ్గునపుడు బుసకొట్టుచుండును. పశువు ఎల్లప్పుడు పంతుకొనుటకు ఇష్టపడుతుగాని, నిలుచుండుటకు ఇష్టమును నూచింపను. క్యాసోత్పత్తియగు అంగములపై పలువిధములైన వాపు సంకటములు సంభవించుచుండును. రొమ్ముభాగము చాల బాధగా నుండును. రొమ్మెముక చాల పచ్చిగానుండి అప్పుడప్పుడు నోటివెంట నురుగుగాని, తెనుడగాని పడుచుండును. వ్యాధిని గ్రహించలేక పశువుతో పనిచేయించిపెండ్ల రక్తప్రచారమున కొటంకము కలిగి ఊపిరాడక పశువు చనిపోవును.

చికిత్స

తాటిబెల్లము అరవీసి, జల్లేడునూనెపాట్లు అర్ధసేరుకపటాకు కలిపి నొక్కి నెమ్మదియగునరకు పెట్టుము.

లేక ఉలపపిండి అసోలేకు, తాటిబెల్లము అరవీసి, తెలికపిండి సవాసేరు, ఉప్పు చేతకు, కొడిపెట్ట కొవ్వొ సవాసేరు కలిపి నొక్కి ప్రతిదినము ఉదయ సాయంత్రములందు కొడిగ్రుడ్డగలి వంతున పెనుగు పచ్చపాకు పెట్టుము.

లేక ఉప్పిచెక్క 8 తులములు, పసుపు 1 తులము, ఉలపపిండి సోలేకు, కలిపి దలది గెండు నిసములు పెట్టవలెను.

లేక తక్కడువేరుపాట్లు 8 తులములు, జల్లేడుపప్పులు 2 తులములు, తాటి బెల్లము సవాసేరు కలిపి పెట్టవలెను.

హెచ్చరిక

రోగముగల పశువును ప్రోత్తపాకలో నూచి వేడికొపులు రొమ్మున కిర ప్రక్కల కొంచవలెను. పశువు ఎదరాలదగ్గరకూడ బాగుగా కొపులు తీయుట మంచిది. కొపులు తీయునపుడు తడిలేమండ పొడిగుడ్డలో వేయించి యిముకగాని, ఉప్పుగాని వేసి తీయవలెను. ఆవసరమున్నయెడల ఆవాల పట్టుగాని, లేక గురివిందాను పసరులో పెన్న కలిపిగాని, లేక నబ్బు నున్నము సమానభాగములుగా నూరి పట్టువేయుము.

రక్షణము

ఈ రోగము పశువు మెదడు చెనుటవలనను, ఎండలోను, వడగాడ్పులలోను పశువును పనిచేయించుట వలనను, వేడిని గలిగించు దాణాదినములను మేపుటవలనను, పశువులకు కలుగును.

లక్షణములు

పశువునకు జ్వరము తగులును. గొంతునొళ్ళములు చాల వేడిగా నుండును. దేహము కృశించును. ముష్కలనుండి, నోటినుండి, ఆననమునుండి నెత్తురు పడుచుండును. పశువు మేత మేయను. ఒకవిధమైన కూలి కలిగి పశువు చాల బాధపడుచుండును. మూలును. పండ్లు కొరుకును. రక్తము ప్రవించినకొలది పశువు నీరసించును. నోరు దుర్వాసన చేయును. కాళ్లు పట్టినేయును. వ్యాధి ముదిరినకొలది పశువు నడువజాలదు. సరియైన చికిత్స చేయనిచో వెంటనే చనిపోవును.

చికిత్స

ఈర గుంజా-అరవీసే, పంచదార-అర్ధసేరునవటాట కలిపి ఒకసారిపెట్టుము.

లేక నేరేడుచెక్కరపము-అర్ధసేరు, ఆవుపాలు-అర్ధసేరు ఈ మోతాదు వంతున కలిపి రెండునాళ్లు త్రాగించవలెను.

లేక ఆముదపునేల్లు-2 గుప్పెళ్లు, పల్లెననేల్లు - 2 గుప్పెళ్లు, దబ్బనళ్లు - 1½ గుప్పెళ్లు, కల్లుననేల్లు-3 గుప్పెళ్లు, నూరి కషాయము కాచి అర్ధసేరు ఆవుపాలుతో కలిపి ఒకసారి త్రాగించవలెను.

లేక అర్ధసేరు గోదే మూత్రము రెండుపూటలు త్రాగించుము.

లేక ఆడగుట్టపు లదై గడ్డలోకేసి కింకగా వచ్చిన రసముతో చేయి విన యింగువ తులము కలిపి ఒకసారి త్రాగించవలెను.

లేక ఉత్తలేటి ఆవుపసరు-గిరెడు, ఆవుపాలు-అంసోలేడు కలిపి అప్పుడప్పుడు పోయుచుండవలెను.

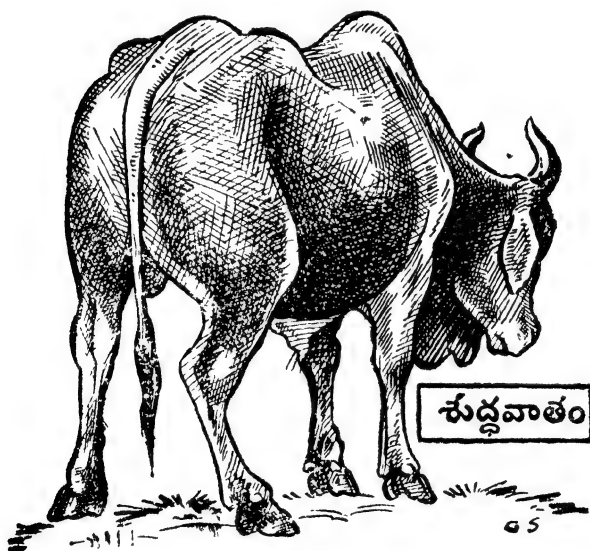
హెచ్చరిక

ఈ వ్యాధిగల పశువును ప్రత్యేక స్థలమునం దుంచవలెను. రక్తముకారు శరీర భాగములను పటిక లోషణతోగాని, మెలతుత్త్ర లోషణతోగాని కడుగవలెను. ఈగలను మూగనీయరాదు. అర్ధసేరు పెరగుగిళ్లలో అంసోలేడు పేరునెయ్యి కలిపి తినిపించవలెను. లేక అర్ధసేరు నూకలజావ త్రాగించవలెను.

వాత రోగములు

పదునైదవ భాగము

చ॥ నసియగు వన్నెతగ్గి జగిచార నశించియు కప్పవేయగా
పనయునశించి దేహమును బాధచే సంపచితంబు చేసిడిన్
పసరముజిక్కి పాదములు పట్టుచు వేయుచు బాధబొందెడిన్
మెనవుట తగ్గు కొన్నిటికి మేనుజిగుల్ మఱిహెచ్చియుండెడిన్॥

గీ॥ వ్యాధి ముదిరినకొలది వాయుగీర్ణు
పాడి పశువుల కయినను పాలుతగ్గు
పేడవాసన జగరుగా బెట్టుచుండు
వాతమందురు దీనిని నేతలెందు॥

రైతులలో చాలామంది మా పశువులకు వారము చేసినది, యేమియు తినుట లేదని మామూలుగా తదితరులతో చెప్పుచుందురు. వారమును వ్యాధి దేనివలన వచ్చుచున్నదో, అలక్షణము లేటుండునో ఈ వారములలో ఎన్నిరకములున్నవో, ఏయే వారములలో పశువు లక్షణము లేటుండునో, ఏ ఆహార పదార్థములు తినినందువలన ఈ వ్యాధి వచ్చినదో మున్నగు విషయములు తెలిసికొనవలెను. వార పీఠ కథములు (త్రిధాతువులు) పశువులకు కూడ గలవు గాన ఈ విషయము ఇదివరకే తెలుపబడినది గాన వివరముగా చూచుడు.

పశువులు తిను మామూలుఆహారముగాక అదనముగా బలముగలిగించు తొండగిరి, పిల్లిపెనర, మినుము, కందిపొట్టు, శనగపొట్టు, తేవుడు మున్నగునవి మితిలేవండ్ల మేపుట వలనను, వేసవికాలములో పిల్లిపెనర పొలములలో పశువులనుతోలి మిక్కిలముగా తినుపించుటవలనను, ప్రత్తిగింజలు, మొక్కజొన్న పాలకండెలు, జొన్ననీడి, పాలు, మినపండి ఇంకా ఎన్నోన్న రకరకాల పదార్థములు అల్లుళ్లకు పెట్టినట్లుగా ఈ పశువులకు పెట్టుటవలనను తప్పక వారము కలుగుచున్నది. ఈ రీతిగా మేసిన పశువులకు తగినంత వ్యాయామము ఈయకపోవుట వలనను, చలి గాలిలో, ఎండలో నుంచుటవలనను ఈ వారము వచ్చును. గాన పశుప్రదర్శనములకు వెళ్లాలని అన్నము, గుగ్గిలు, గారెలు బూరెలు, నెయ్యి మినపండి వగైరా మనిషివలె పశువులకుకూడ గారాబముగా పెట్టే వారున్నారు. ఇటువంటివన్నియు పెట్టి ఆరే! మాగి తప్ప కాళ్లుపట్టినదిరా! వారము చేసినదిరా! అని చెప్పగానే 74వస్త్రులు ఏ కొండలమీదనో, ఎవరు చెప్పినదో తినికొని వచ్చి ముద్దకొట్టి నోటిలో పెట్టుదురు. ఇటు పెట్టుటవలన వస్త్రులు గుఱముల ననుసరించి లోపల జీర్ణింపుకొలేక నోరులేని ఆ పశువు పడే బాధ భగవంతులకెదురుక. కాబట్టి ఇట్టి పశువులకు జాగ్రత్తగా చికిత్స చేయించవలెను. ఇవన్నియు వా ఆనుభవములొన మాటలు గాన చెప్పవలసి వచ్చినది. ప్రదర్శనములకు వెళ్లవద్దనిగాని వాటిని మేకవద్దని గాని చెప్పుటకాదు. నేను స్వయముగా పై పదార్థములు పెట్టువారిని చూచితిని గాన తెలుపడమైనది. నేనుకూడ రైతుల మహిళలలో ఈ విషయములకుార్చి ఉపద్యసించితిని గాన జాగ్రత్తగా మేపుదురుగాక.

లక్షణములు

వారమునది పశువు దేహములో జీర్ణించిన రెండుమాడు సూక్ష్మరములకుకూడ రావచ్చును. ఆరింభదశలో నెల్లకట్టు వేయును. ముఖ్యముగా నెన్ను, దొక్కల భాగము ముడుచుకొనును. అగమేత మేయును. కాళ్లు పట్టినేయును. శరీరంగు మెరుపుగా నుండును. పేడ పలుచగాగాని, గట్టిగాగాని యుంకి పులుసువాసన కొట్టుచుండును. మలబద్ధకముండును. జ్వరము హెచ్చును తిగ్గును డును. క్రమేపి పశువు క్షీణించుచుండును. కండనుండి కొన్నిటికి పుడిచుకొనును. అప్పుడప్పుడు పండ్లు కొరుకుచుండును. పశువు

ఏరుముందా ఏర్పాకపున్నను ముందా.

తన తలను కడుపువగ్గర పెట్టుకొని విచారకర్మముగా నుండును. కొన్ని వెన్ను విగ్రహుండును. అపానవాయువులుకూడ విడదుమందును. క్రమేపి పశువు దిగిసింది చనిపోవును.

చికిత్స

ఆరంభములోనే ఎరిమాచేయుట మంచిది.

ఏరు పెసరాకు (పేరునుగానుండును. ఇది మొక గుబురుతీగః సముద్రపు ప్రాంతములందును కొండల ప్రాంతములందును.) కిసిసెలు, మంచినానె 4 పీసెలు, సొంకి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు 15 గులములు, తాటితెల్లం 2 పీసెలు, ఉప్పు సోలెడు, తురంజివాము సవాసేరు కలిపి త్రొక్కి ఒకపండ్లలోవేసి పళ్ళముడినములు భూమిలో పాతిపెట్టి తీసి ప్రతిరోజు సవాసేరుమందును తినిపించి చాలా బాగుగా పుచ్చెయును. ఇది నా స్వామి భవము.

లేక తమలపాము 50, ఇంగువ 2 తు, వెల్లులి 4 తు. మెత్తగానూరి ఒకగొట్టను నువ్వులనూనెలోకలిపి రెండుదినముల కొకమోతాదువంతున వానము దినములు యిచ్చిన తగును.

లేక చేకొడితాడు (నేగుర్తాడు) పసరుసేరు, పసుపు 1 తు, ఇంగువ 2 తు, వెల్లులి 8 తు, తురాసానివాము గుప్పెడు కలిపి రెండు దినములకొకసారి వంతున 10 దినములు పెట్టుము. లేక లేలికగా తగిలిన పశువునకు ప్రతిరోజు ఒక కొబ్బరి కాయను బిటిలోత్రొక్కి చాలుతీసి ఒక నేరున్న, సొంకి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు, ఇంగువ ఒక్కొక్కటి ఒక్క తులమువంతున కలిపి నాలుగురోజులు పెట్టిన తగును.

లేక పచ్చి అల్లము 4 తులములు, ఉప్పు 5 తు, కొబ్బరిపాలుసేరు కలిపిపెట్టుము.

లేక దుబ్బపాపపసగు అన్నసేరు, కడుగు సేరు, ఉప్పు 4 తు, కలిపి పెట్టుము. నాలుగు మోతాదులీయుము. దినమున కొకసారి మాత్రమే.

లేక వెంపలివేళ్ల రసము అగ్గసేరు, కలిపి సేరువంతున పదిరోజులు పెట్టుము.

లేక నల్లేరు నిమ్మకాయంత, ఇంగువ 1 తు, వెల్లులి 4 తు, ఆముదపుపప్పు నిమ్మ కాయంత నూరి సేరు కలిపిపెట్టుము.

కొళ్ళు పట్టుపట్టియెడల ఒకబిందె బిటిలో తురక వేపాకునుగాని, నావీలాకును గానివేసి కాచి కొఫ్త్రాగువంత వేడిబిటిలో గుడ్డముంచి అప్పుడప్పుడు కొట్టుదు కొబ్బరి నూనెలో హరితకర్పూరబిళ్లలవేసి కలిపి మర్దన చేయవలెను.

లేక మంచినూనెలో మండపసుపుకొమ్ము ఆరగదీసి పట్టించుము.

లేక కర్పూరతైలమునుగాని, వెన్న, పసుపు కలిపిగాని రాసి మర్దనచేసి తడి కాపులు వేయవచ్చును.

ఈరీతిగా ఇంకను అనుభవముమీద చికిత్స లెన్నోగలవుగాన చేసికొనవచ్చును.

ఈ రోగముగల పశువులపై లేలికగా జీర్ణమున పద్ధాంతములను పెట్టవలెను. ఎండలోను చలిలోను యుంచరాదు.

ఆంగ్లేయ చికిత్స

సోడా సాలి సైలెస్ $\frac{1}{2}$ గ్రాము, పర్మిస్ బింజర్ 1 గ్రాము, మంచిబెల్లము 10 గ్రాము, కలిపి దినుసు కొక పర్యాయము వంతుఁ నాలుగురోజులు ఇచ్చిన తగ్గును.

కీళ్లవారము (Arthritis)

పశువులు చలికాలిలో నుండుటవలనను, మురికిగానుండు ప్రదేశములో పెట్టుట వలనను, వారము జీర్ణించిపోవుటవలనను ఈ వ్యాధి వచ్చును.

ఈ వ్యాధిలో జ్వరము తీవ్రముగానుండును. అన్ని అవయవములు నేడిగానుండును. ఆకలి చురుకుదనము తగ్గును. నడచుట కంతమాత్రము యుష్ణముండక పగులొని మాలు ముండును. ఈ వ్యాధికి పశువు కొంతలదగ్గర వాచును. ఆ వాపు ఒక కాలవఱకుగాని నాలుగు కౌళ్లవఱకుగాని రావచ్చును. ఇట్టి సమయములో పశువును కడలరియరాదు. వాపు భాగము నేడిగను గట్టిగను ఉండును. ఈ వ్యాధి దీర్ఘ కాలమున్నచో పశువునకు జ్వరముండదు. ఈ వ్యాధి ఆవులకు ఆబోతులకు యున్న దూడలకుకూడ వచ్చును.

చికిత్స

నల్ల ఉమ్మెలైపు వసకు అర్ధసేరు, నల్లమసకు $\frac{1}{4}$ గ్రాము, పసు 1 గ్రాము. కలిపి వాపులకు పట్టువేయవలెను. లోపలికి చురుకుదనము పుట్టించు అహరియనుగాని, మందునుగాని ఈయవలెను.

లేక అన్నభేది 1 గ్రాము, విషముష్టిగింజలపాడి 1 గ్రాము, వాము 4 గ్రాము, నేలవేము 2 గ్రాము కలిపి, సేరు దీటిలోగాని, ముద్దగా వచ్చునంత తాటిబెల్లముతోగాని దినుసు కొక మోతాదువఱకున పక్షము దినుసులు పెట్టుదు వాపులకు కీళ్లపట్టులకు కర్పూరతైలము 6 గ్రాము, సబ్బు $\frac{1}{2}$ గ్రాము, కొబ్బరినూనె 12 గ్రాములు కలిపి మర్దనచేసిన తగ్గును.

లేక తాటిబెల్లము 2 నీసెలు, వెల్లలి 6 గ్రాము, కొట్టుపసుపు 4 గ్రాము, పురంజీవాము 10 గ్రాము, ఇగురు 4 గ్రాము, ముసగ చెక్కపాడి 10 గ్రాము, సన్నావాలు 4 గ్రాము, కలిపి మెత్తగా నూరి దినుసున కొక పర్యాయము రెండునెమ్మకాయలంత ఉండను మందు వచ్చువరకు పెట్టవలెను. మలబద్ధకము లేకుండ చూడవలెను. నవ్వులనూనెలో చిత్రమాలమువేరు

కర్పూరకపు పర్ణమును కాడిమోడు రడియదు.

అరగదీసి కీళ్లవాపులకు పట్టించుము. లేక జిల్లేకుపాలు 1 భాగము, వెన్న 6 భాగములు, పసుపు అర్ధభాగము కలిపి వాపులకు రుద్దవచ్చును.

లేక వానిలాట గుప్పెడు, నేలవేము అట అరగుప్పెడు, వేసాట గుప్పెడు తెచ్చి మెత్తగానూరి దానిలో అరతులము పసుపు కలిపి కాఫీ త్రాగునంత వేడినీటితో దినమున కొక మోతాడువంతున వ్యాధి తగ్గువరకు పెట్టవలెను.

ఈ వ్యాధి దీర్ఘముగా నున్నచో ఎక్కువకాలము పై మందులను వాడవచ్చును. వాత సంబంధమగు ఆహారములు పెట్టరాదు. మందులకు తగ్గనిచో రక్షలు వేయవలెను.

ఎండువాతము

చం॥ మలములో మార్పుగన్నడును మత్తుగామేయును మందగించు నా కలియును కొన్ని యాకటనుగ్రాలుచు మేయుచు చిక్కిపోయెడిన్ పలుచగకొన్ని బారెడిని వాసన దుర్భరమై చెలంగెడిన్ పొలముకు బండిగట్టినను బోరునబారిననట్టి దీనినే ఎలమిని యెండువాతమని యేర్పడజెప్పిరి పెద్దలెంతయున్ ॥

ఈ రోగ మెల్లప్పుడు శరీరము వేడిగానుండు పశువులకును, అజీర్ణివలనను, మూత్రము జారీయగుటవలనను, నరములలో పటుత్వము లేకపోవుటవలనను, దాణాలు, ఇన్నమువచ్చిన మందులు బలము కలుగజేయునను యుద్దేశ్యముతో పెట్టుటవలనను, ఎంత మేలినను నిస్సత్తువగా నూడి బరి ఎముకలు కనబడుటవలనను, మేత, నీరు పెట్టి వెంటనే బండి కట్టుటవలనను, ఈ వ్యాధి రాగలగు. దీనినే పెంటికకలు, అజీర్ణవాత మందురు.

లక్షణములు

పశువునకు లోపల మామూలు వేడికంట ఎక్కువగా నుండును. వేడను కొన్ని రోజులు గట్టిగను, మరికొన్ని రోజులు పరాచగను వేయుచుండును. ఈ రోగముగల పశువులను నేను చాల పరీక్షించితినిగాని వ్యాధి ముదిరిన లాభము కన్పట్టదు. కాళ్ళు, శరీరము శుష్కించుదు బండి కట్టినపుడు పారుచుండును. మరికొన్ని వ్యాధి ముదిరిన కొలది శరీర పటుత్వము ఎడతెగక పారుచుండును. ఈ పారుడు వెనుకకాళ్ళ కొంటలకు తోకను, ముడ్డికి అంటియుండును. పారుడులో బుర్రగలుండి నలుపురంగుగా నుండును. మలము పులుసువాసన కొట్టును. రైతు కొన్నియో చికిత్సలు చేయుదురు. పారుడుపుట్టిన తరువాత లాభముండదు. కృత్రిమి నెన్నుదిగా చనిపోవును.

కత్కాటకము బిందిస్తే పర్పాటకము పండును.

చికిత్స

ఈ వ్యాధికి అనేకమంది అనేక చికిత్సలు చేయుదురు. తాత్కాలికముగా ఏతుష్ట చెక్కయో ఏ సేరేడు చెక్కయో నీటిలో త్రొక్కి చిక్కినిరసము నాలుగైదు పర్యాయములించిన తర్గనుగాని మరల యధాప్రకారముగా పారుచునే యుండును. నెతులప కూడ వినుగుపుట్టును. అందుచేత ఆరంభములోనే జాగ్రత్తగా చికిత్స చేయవలెను.

ఆరంభములో వేయించిన ఉలవపిండి వుంచెడు, తాటిజెలం 4 వీసెలు, అలం 8 తు, మారేడు పండ్లపాడి 20తులములు, ఇంగువ 10 తు, వెల్లుల్లి 8 తు కలిపి త్రొక్కి కలిపి ప్రతిరోజు కొబ్బరికాయంత పరిమాణము పెట్టవలెను.

లేక నేరు ఆవుపాలలోగాని, మేకపాలలోగాని సవాసేరు తెలికపిండికలిపి ఒక పూట నానించి తులమున్నర పసుపుకలిపి దినమున కొక మోతాదువంతున పక్షము రోజులు పెట్టుము.

లేక తమలపావలు 100, ఇంగువ 1 ను, పసుపు 1 తు, మారేడుపండ్లగుట్ట 2 తు. కలిపి నూరి దినమునకొక మోతాదువంతున 10 దినములు పెట్టవలెను.

లేక చేరొడి ఆమరసము అర్ధనేరు, పాలు అర్ధనేరు, పసుపు 1 ను, ఇంగువ 1 తు కలిపి దినమున కొక మోతాదువంతున వారము దినములు పెట్టుము.

ఇంకను అనుభవముమీద ఎన్నో చికిత్సలు చేయవచ్చును. పై యంగులను వాడునపుడు కొంత కాలము పశువులప విశ్రాంతి నీయవలెను.

ఆ మ వా త ము

దీనినే శీతవాతముందురు. పశువు కార్జము మూత్రగ్రంథులు సరిగా పనిచేయక పోవుటవలనను, ఉలవలు నానపోసి రుబ్బి మోతాదుకంటె వుడితితో కలిపి పెట్టుట వలనను, తివుడును మితిమీరి పెట్టుటవలనను, అజీర్తిలో దాణాదినును జెప్పవగా పెట్టుటవలనను, విషసంబంధమగు పదార్థములు పెట్టుటవలనను, ఈవ్యాధి రాగలదు.

లక్షణములు

జ్వర మెక్కువగానుండును. చిన్నకీళ్ళు అస్పృశ్యత నొంది బాధగా నుండును. పశువు మందమతిగా నుండును. విరేచనములు తెలుపు పసుపు రంగుగా నుండును. కడుపునొప్పికూడ కొన్నిటికి యుండును. ఈవ్యాధి రాత్రులయం చెక్కువగానుండును. మూత్రములో వీర్యముకలసికూడ పడుచుండును. అప్పుడప్పుడు కడుపుబ్బరముండును. ఈ వ్యాధి ముదిరినకొలది పారుచు పులునువాసనగా నుండును. దొక్కలు దిండుకొని నీరసము జెంది చనిపోవును.

చి కి త్వు

విశేష బద్ధకముగానున్నయెడల అముదము నేరు, అలం 4 తులములు కలిపి ఈయుము. తరువాత కరిక్కాయలెగుడు 10 తులములు, తాటిబెలము వీసె, పసుపు 6 తులములు, మద్దకర్పూరము పావుతులము కలిపి త్రొక్కి వెలగొకాయంత వంతున ప్రతిరోజు పెట్టుము.

లేక అల్లము 2 తులములు, పసుపు 2 తులములు, మెంతిసిండి 4 తులములు, త్రులిన మజ్జిగలో కలిపి దినమునకొకసారివంతున వాఁముదినములు త్రాగిందుము.

లేక వాము గుప్పెడు, పచ్చిపసుపు 4 తులములు, సొంటి 3 తులములు, వెల్లులి 3 తులములు కలిపి త్రొక్కి నేరు గోరువెచ్చని నీటితో కలిపి త్రాగిందుము.

లేక ఉదయమున అరసేరు పాలలో 2 తులముల సొంటిని కలిపి నాలుగు దినములు త్రాగిందుము.

శి రో వా త ము

ఈ వ్యాధి జలుబువలనగాని, పర్షాకాలములో మాగాని పాలములలో దమ్ము చేయుటవలనగాని, పచ్చిగడ్డి గొరకవపుడు తవుడు, చిట్ట మన్నగు దాణాలు ఎక్కువగా పెట్టుటవలనగాని, ఈ వ్యాధి రావచ్చును. లేకపశువుల కష్టవగా సోకును. ఈ వ్యాధి కిరస్సులో వుట్టుటవలన కిరోవాతిసుని చేరువచ్చినది.

లక్షణములు

అరంధిములో పశువునకు వేడి తక్కువగా నుండును. చెవుల మెదటిభాగమును వేడిగను, చివరిభాగముందు చల్లగను ఉండును. ముక్కులనుండి ద్రవమువంటి పదార్థము కారుచుండును. అప్పుడప్పుడు కండ్లనుండి నీరుగార్చును. నల్లకప్పువేయును. కాళ్ళు పటివేయును. వ్యాధి ముదిరినకొలది శుష్కించి ముక్కులనుండి వచ్చు ద్రవము చిక్కిగా నుండును. అగమేత మేయును. నాలుకతో ముక్కులనుండి వచ్చు ద్రవమును నాకుచుండును. నీరుమాడ సరిగా త్రాగదు. నాలుక తెలుపుగా నుండును. ఈ వ్యాధి నెలరోజులువరివకూడె యుండును. క్రమేపి కొమ్ము దొల్లులుగాగాని కొమ్ము మాడగాగాని చేరవచ్చును.

చి కి త్వు

అరంధిములో ముక్కులనుండి వచ్చు ద్రవమును పరీక్షింపవలెను. ఏయే అహారము పెట్టింది? ఎంతకాలమునుంచీయున్నది? పరీక్షించవలెను. తరువాత అవుపాలుగాని మేకపాలుగాని నేరు, వలపాడి 1 తులము, సొంటిపాడి 1 తులము కలిపి దినమున

కొక మోతాదువంతున పక్షముదినములవగవ పెట్టిన తప్పుక తగ్గును. వారవస్తువులను మాత్రము పెట్టరాదు. అప్పుడప్పుడు ముక్కురంధ్రములకు పాంబ్రాణిపొగను పట్టించుట నుంచిది.

లేక వసు 1 తులము, వెలులి 1 తులము, వుప్పింటాకుపసురు 6 తులములు కలిపి తొడు చెవులలో పోసి కొమ్ములకు చెవులకు కట్టవలెను. ఈరీతిగా నాలుగుదినముల కొక పర్యాయము చేయుచు బలముగల ఆవారపదార్థములను పెట్టుచుండవలెను.

లేక వామింటాకు సిడికెడు నలిసి ఏరుసిండి బిళ్ళగాచేసి తలకొమ్ములకు కట్టవలెను. ఈరీతిగా వారమురోజులు చేయవలెను

శిలవగుగిళ్ళు, మడ్డికూడు, వగైరా ఎక్కువగా పెట్టవలెను. ఇంకను విపరీతముగా ముక్కులనుండి నీరు కాయచున్నపుడు ముచ్చెనగుంటలో ఒకచుక్కగా కాల్చుట మంచిది.

గర్భవారము

పశువును మితిమీరి మేవుటవలనను, కందులు, శవగలు వడ్లు వగైరా పొట్టుతో నున్నపుడు ఆతురతతో తినుటవలనను, పరిశీలక, తొండంగి, పిల్లిపెసర ఎక్కువగా తినుటవలనను ఈ రోగమువచ్చును.

పశువు నల్లకప్పు వేయును. పులబడకముగానుండి చేద గట్టిగానుండును. జ్వరము కూడ నుండును. దగ్గ కొద్దిగానుండును. ముఖ్యముగా నొడ్డు పైకిలాగుకొని పోవును. ఏరుడుకూడ ధారాళముగా పోయెను. మేత ఏరు క్రమేపి మానును. దొక్క-శక్రిండి భాగము వెన్నెముక భాగము ఉబ్బుముగా నుండును. కొన్ని పశువులు కాలేనుకూడ పట్టివేయును. ఈవ్యాధి 10, 20, 30 దినములవలనండును. తగిన చికిత్సచేసిన వెంటనే తగ్గును.

చికిత్స

గర్భకోశములో వారముండుటవలన గర్భవారమును పేయవచ్చినది. ఆరంభములో కటకరోహిణి 1 తు, ఉప్పు 6 తు, సొంటి 1 తు, మిరియాలు 1 తు, సారాయి 2 బ్రాములు, నూకలజాప వేరు కలిపి త్రాగించిన తగ్గును.

లేక వెట్టివుచ్చకాయలు 40 ని కొనిన తరువాత పసుపు 10 తు, వరంజీవాము 10 తు, నల్లఉప్పు 4 తు, వేసి త్రొక్కి ఒక వుండలోవేసి నాలుగు దినములుంచి ప్రతి రోజు ఒక వెలగకాయంత ముద్దనుపెట్టిన తగ్గును.

లేక వెలులి 15 తు, ఇంగువ 10 తు, సొంటి 4 తు, వరాసానివాము గుప్పెడు, పచ్చివసుపు 10 తు, అముదవుపప్పు సోలెడు కలిపి త్రొక్కి నిమ్మకాయంత ఉండలు చేసి రేవుమాపు పెట్టిన తగ్గును.

లేక అల్లము 15 తు, నాము 10 తు, ఇంగువ 4 తు, ఉప్పు 15 తు, సోడాఉప్పు 10 తు కలిపినూరి దినమునకు 4 తులములవంతున నేరు వేడినీటిలో కలిసియిచ్చిన తగ్గును.

మలబద్ధకము గానన్న ఆగంభములో విశేషములకు ఈ యవలెను. వ్యాధితగ్గువరకు లేరిక ఆహారపదార్థములను యిచ్చుదుండవలెను.

న క్క వా త ము

దీనినే నక్కోగు, జంబుకవాతము, కసిమిరి యందురు.

ఆ॥ వె॥ పసికిని దగ్గుతగ్గి పాడుపడుటకే త
నిచ్చగింప బొగునీడజూచు
నోరు చొంగ నెంది నూత్నరూపంబందు
కసిమిరనగబరగు కాంచ ధరణి.

గీ॥ కోడ్రిగుడ్డంత సున్నము గుళికలొసగ
జేసి పూటకు నొక్కటి శీఘ్రముగను
యుక్తిచే పశుచయముల కొదవిరేని
నక్కవాతాదికమ్ముల సృక్కజేయు.

గీ॥ సిరుల్లి తాటిబెల్లము
నేరువునను ద్రొక్కి పసికి నియతిబెట్టన్
తేరడచు నక్కవాతము
ఘోరపురోమాళి యొక్కసారిని దూలున్.

గాలివంటుకగిలి పశువు ఎండలో ఉండుటవలనను, రక్తవృద్ధి తగ్గుటవలనను, జబ్బులో నీరసత్వ మెక్కువగా వుండుటవలనను, పేగులలో పురుగులుండుటవలనను, ఊపిరితిత్తులలో వేడి గాలి శరీయుండుటవలనను ఈ వ్యాధి వచ్చును.

ల క్షణ ము లు

పశువు శరీరమంతా నలుపుగంగుగనో, బూకిరంగుగనో యుండును. కొన్నిటికి నక్క వెండ్రుకలవలె పొడుగు రోమములు పుట్టి నిక్కబొడుగుకొని యుండును. ఎండలో నెంతమాత్రము నిలువలేక నీడకొరకు ఎదురు చూచుచుండును. పగర్పు

ఎక్కువగా నుండును. కొన్ని పశువుల దీనముగా నుండి కృశించును. ఇట్టి పశువులను జాగ్రత్తగా కాపాడవలెను.

చికిత్స

తండ్రిడుచిగుళ్ళు నాలుగు గుప్పెళ్ళు, ఏరుల్లిపాయలు 10 తులములు, గోంగూర సవాసేరు, పయిడిప్రత్తిఅత్త గుప్పెడు త్రోక్కి దినమువఱక మోతాడువంతున పక్షము దినములు పెట్టుము.

లేక నీరుల్లిపాయలు 25 తులములు, సచ్చిపసుపు 6 తులములు, తాటిబెల్లము 15 తులములు, కలిపి త్రోక్కి రోజువిడచి రోజువంతున పక్షముదినములు పెట్టుము.

లేక నాగులాకు 2 పీసెలు, తక్కుడాకు 1 పీసె, గోంగూర 2 పీసెలు, మంచి నూనె 1 పీసె కలిపి ముద్దజేసి దినమువిడిచి దినము పెట్టుము.

లేక కలబందగుజ్జ 15 తులములు, ఉలవసిండి ఆరసోలడు, ఏరుల్లిపాయలు సవాసేరు, కలిపి త్రోక్కి దినమువఱక మోతాడువంతున వారము దినములు పెట్టుము.

లేక పూటకు తోడిగుడ్డంత నున్నము పెట్టుము.

లేక పసుపు 6 తులములు, తామగూంపలు 1 పీసె, చెండవేళ్ళు 2 గుప్పెళ్ళు, పంచదార ఆరపీసె కలిపి 2 శేర్ల పండివేలితోపండి వెలగకాయంత తీసికొని ఆరశేరు గొర్రెపాలతో కలిపి పెట్టుము.

లేక పచ్చిగోంగూర 1 మ.పెరు, సొంటి 15 తులములు, మిరియాలు 10 తులములు, ఉసిరికపప్పు సవాసేరు, కలిపి ఒక బాసలో నేసి ధూమిలో 10 దినములు పాలి పెట్టి దినమువఱక కొబ్బరికాయంత పెట్టుము.

తిమురువాలము

పశువుల శరీరముయొక్క నరముల వాపుదలవలన యీ వ్యాధి వచ్చును. ఈవ్యాధి ఉష్ణప్రాంతము లందుండు పశువులకు తరచుగా కలుగుచుండును. ఇంకను రక్తహీనత వలనను, చలిదోష్టువలనను, శీతవాతమువలనను, చెమ్మతగులుటవలనను, సరిగా మేతమేపని పశువులకును యీ రోగము వచ్చును.

లక్షణములు

కొళ్లు పట్టుపట్టి వంగుచుండును. నడకలో బంటుచుండును. మన చేతితో ఆయా భాగములను తాకిన బండబారిసటుండును. కీళ్ళనొప్పులుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది శరీరము ఉబ్బును. ఇదియే చివరికి నెలకొన్నవ్యాధినికీ దిలవును. నాడి నీరసముగా

తులాయాం జాయతేహిమం వృక్షికాంతభిష్కతే ధనుషీధనురాకారం మకరే
మండలాకృతి : మండేశితమశీతంవామీనేశిత నివారణం.

నుండును. ప్రతి అవయవమునకు తిమ్మిరి అనగా బండబారికట్టు నొప్పిలేక యుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది విశేషము తెప్పవై, అచ్చటచ్చట శరీరముపైన దద్దుర్లుత్పత్తి చేసిపోవును.

చి కి త్న

చేరొడితాకు అరవీసె, చేనులీరాకు 4 గుప్పెళ్ళు, చేదుపొట్లాకు 3 గుప్పెళ్ళు, కురంజీవాము సోలెడు, ఇంగువ 6 తు కలిపిత్రిక్కి ఉండలుచేసి ముసగచెక్కిరసముతో తడిపి నిమ్మకాయంత మోతాదు శ్రేయమాపుపెట్టుము. కాళ్ళవాపులకు నిరులిపాయరసము, పచ్చిపనుపునూరి రాయుము. లేక మంచిహానె చూడపనుపుకొమ్ము అరగదీసి రాయుము.

లేక అన్న భేది 2 తు, నేలచేము 1 తు, విషముప్పిగింజలపాడి 2½ తు, పసుపు 1 తు కలిపి నేరు బియ్యపునీటిలో కలిపి దినమున కొక మోతాదు త్రాగిండుము. వాత్రులకు నల్లేరుచిగుళ్ళతో పసుపు, హారతికర్పూరం కలిపి నూరి రాయుము.

ధనుర్వాతము (Tetnus)

దీనినే ఈడుత్రురోగమనియు, ధనుర్వాయువనియు నందురు. ఈవ్యాధి చలి గాలి సోకుటవలనగాని, గాయపుసంఘటనలనగాని, పశువున కేమైన ఆపాయమైన దెబ్బ తగిలినపుడు ఏ అవయవమైన విరిగినపుడుగాని, ఇదివరకు ఏమైన శరీరముమీద వుండు, ప్రళములు, గాయములు, మున్నగునవి యున్నపుడుగాని ఈ వ్యాధి సోకును. గాయము లొనికి ఏమాత్రము దుమ్ము లేక మట్టి చేరినను వెంటనే ఒకవిధమగు మాత్స్యజీవులు అందులో ప్రవేశించి పశువునకు ప్రాణాపాయము కలిగిండును. కాబట్టి పశువున కేమైన దెబ్బతగులుట, విరుగుట, చలిగాలిలో, వర్షములో నుండుట మున్నగునవి కలిగినపుడు వెంటనే ఆ గాయమునకు దుమ్ము, మట్టి వగైరాలు కలుగకుండ కాపాడవలెను. అట్లు దుమ్ము వగైరాలు దూరినచో వెంటనే ఎత్తెక్కివృత్తిగవలె రక్తములో నున్న సరముల సముదాయముల కేగినవెంటనే ప్రాణాపాయము కలుగును. పాడిపశువులకు, లేతపశువులకు, దూడలకు తరచుగా వచ్చుచుండును. దూడలకు మిన్నెల్లులు పట్టుటవలన కాకులు పొడిచి పెద్దవుండు చేయుటవలనకూడ ఈ వ్యాధి రావచ్చును. శస్త్రచికిత్స చేసినపుడుకూడ ఈవ్యాధి రావచ్చును.

లక్షణములు

పశువున కదలించినచో చాలా కష్టముగా కదలును. లోపల జ్వరముండును. నోటివెంట చొంగపడుచుండును. మనము తలను లేపినయెడల వెంటనే పశువునకు మాకుమట్టి ఈడ్పులు (ఈలుకులు) గలుగును. వ్యాధి ముదిరినకొలది మెడ, దవుడలు, బిగిసికొనిపోవును. క్రమేపి వ్యాధి ముదిరినకొలది కాళ్ళు వగైరా బిగదీసికొనిపోయి

పశువు విల్లువలె వంగిపోయి ముఖము ముడుచుకొనిపోయి నిక్కశాకాగమముగా పెగుడు. ఈశువు అన్ని అవయవములకు సోకి ఆయాసమెక్కువై పశువు మరణించును.

చి కి త్న

రవ్రుడలు దిగిసికొనిపోయి గుర్రకవేమనిచో లాభములేదని గ్రహించవలెను.

కర్పూరము 2 తు, పరిగంజిసేరు, ఇంగువ 4 తు కలిపి త్రాగించి అన్ని అవయవములకు తవుడుతో గాని ఉప్పుతో గాని వేడికాపులు వేయుము.

లేక మూడుద్రాముల సారాయిలో అరకులం కర్పూరం కలిపి త్రాగించును.

లేక నవాసాగరము 3 తులములు తీసికొని సేరు వేడినీటిలో కలిపి త్రాగించును.

లేక పుగాకురసము అరసేరు, సల్లేగురసము సావుసేరు కలిపి త్రాగించును.

లేక 10 కొడిగ్రుడ్లలోని తెలుపునము, సేరునున్నపుతేట కలిపి త్రాగించును.

లేక కుంకుమకాయనురుగునీరు కలిపినది సేరు త్రాగించును.

లేక మీ సవిగాపములో ఇంజెక్సున్న యిచ్చేదాక్టర్లన్న గుర్రాతపు ఇంజెక్సున్న యిప్పించుము.

అండవాతము

మూత్రగ్రంథు అస్వస్థతవలనగాని, పశువునకు మిగుల వాతము చేయుటవలనగాని పక్షవాతమువలనగాని, బుడ్డకొట్టి తగువాత స్థరిగా నలుగకపోవుటవలనగాని ఈ వ్యాధి వృషణములకువచ్చును.

లక్షణములు

పశువునట్టలు రెండును ఎగుడుదిగుడుగాను డి వాపునలజెంది యుండును. ఈ వాపునే అండవాత మందురు. మూత్రముతో అప్పుడప్పుడు వీర్యము పడుచుండును. వేచ్చుమీన మనము చేతితో తట్టినచెడల పశువునకు చాలా బాధగానుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది వట్టలునాచి బాధగానుండును. మూత్రము ఎక్కువగ నే పోయుచుండును. వాపు వేడిగా కాయంతగానుండును. వాపు మునిగినకొలది ఒకవిధమగు చెడునీరుజేరి నరములలాగి కడుగుంటలు విడిచి మరణమునకు సిద్ధమగును.

చి కి త్న

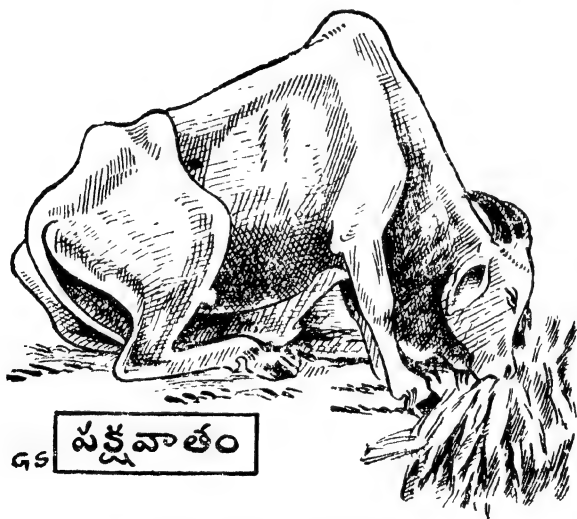
ఆరంభములో ఆముదము సేరు, ఎండుమిర్చిపొడి 6 తు, ఉప్పు చేరెడుకలిపి కాచి గోరువెచ్చగానున్నపుడు త్రాగించవలెను. ఆముదవాడు కలుబెలము 1 వీసి, ఎండుమిర్చి 10 తు, వెల్లులి 10 తు, కురంజీవాము 4 తు కలిపి త్రొక్కి లేపుమాపు వెలగకాయంత పెట్టుచు, వాపునకు కర్పూరతైలమునుగాని, కొబ్బరినూనెలో హరి

కర్పూరము కలిపి గోరువెచ్చగాచేసిగాని అప్పుడప్పుడు రాయుడు వేడినీటి కాపులు తీయవలెను.

లేక విషమష్టి గింజలపాడి 2 తు, అన్నభేది 1 తు, సోడాఉప్పు 1 తు, తురా సానివాము 4 తు, ఇంగువ 2 తు కలిపినూరి నేరు వేడినీటిలోఁలిపి త్రాగించుచు కాపులకు కవిరి 1 తు, వస 1 తు, నల్లు 2 తు, పసుపు 2 తు మెత్తగానూరి 10 తులముల మంచి నూనెలోఁలిపి రాయుము.

పక్షవాతము (Paralysis)

చం॥ పశువుల పృథ్వభాగమున బాధజనింపగ వాతమొందియున్
ససియగు వన్నెతగ్గి జగిచాల నశించియు తూలుచుండగా
నిశితపు జూపులం బఱవ నేర్చిన వైద్యులు కాల్చిరంతటన్
మనలక మూత్రకోశమును మ్రగ్గగ వాతముజెంది నీల్లెడిన్॥

స్వభావము - వ్యాపకము

మెదడు యొక్క అస్వస్థతవలనను, మెదడునకు నరముల సముదాయమునకు బెబ్బరిగినినపుడు, చెవిసరములకు ఒత్తిడి కలిగినపుడు, వెన్నెముకకు హానికలిగినపుడు, విషవస్తువులు తినినపుడు, ఎండలోను వర్షములోను పనిచేయించినపుడు, విపరీతమైన వాతముచేసినపుడు, చలికాలిలోను మంచులోను ఎక్కువగా పనిచేయించునపుడు, తదితర

కారణములవలన ఈరోగము వచ్చును. ముఖ్యముగా ఈరోగము శీతాకాలములో మంచి ఎద్దులకు, చూడి ఆవులకువచ్చును.

లక్షణములు

పశువుశరీరపు సగభాగముగాని, పశువు వెనుకభాగమునకుగాని, ముందు కాళ్ళకుగాని, ఒకచెవికిగాని, ఒకకన్నునకుగాని, తలకుగాని, శరీరమంతటికిగాని, నాలుకకుగాని ఈవ్యాధి రావచ్చును. ఒకరైతు దొడ్డిలో ఈరోగముచేతనే ఒక్కపర్యాయమే పది పశువులకు సోకినది. వీరికన్నిటికి నెనుక తొడలు, కాళ్ళు, ముడ్డిపూసక్రిందిభాగము సోకి నాలుగుదినములు కొన్ని, వారముదినములుకొన్ని పక్షముదినములుకొన్నియుండి చికిత్సల వలన తగినవి. కాబట్టి ఈవ్యాధి తేలికగా తగిలిన పిట్టవాలినదని వాతలు, యంత్ర మాలు నేయుదురు. ఈ యంత్రమువలననే తగ్గినదనుకొందురు. మరికొన్నిటికి తాత్కాలిక చికిత్సలవలన, వాటితత్వమువలన కొన్నిటికి తగ్గును. కాబట్టి జాగ్రత్తగా పశువును పరీక్షించి ఏ ఏ భాగములకు, ఏ ఏ లక్షణములతో సోకి బాధపడుచున్నదో చికిత్స చేయవలెను.

చి కి త్స

ఏ ఆవయవమునకు ఈ వ్యాధిసోకినదో కనుగొనుటకు ముందుగా ఒక నూదితో ఆ ఆవయవమును తేలికగా పొడువవలెను. అట్లుపొడిచినపుడు పశువునకు నొప్పి యున్నట్లు అలుకుచున్నదా లేక తిమ్మిరియైక్కినట్లున్నదా? ఆ తిమ్మిరి ఏ ఆవయవము వరకున్నది? ఎంతకాలమునుంచి పశువులుచుండుటలేదు? ఏ కారణమువలన సోకి నది? తేలికగా తగిలినదా? ఎక్కువగా తగిలినదా? మేతతినదు వెనుక భాగము లేవ లేకుండుచున్నదా? మున్నగు లక్షణములు గ్రహించి చికిత్సకు ప్రారంభించవలెను.

ఈ వ్యాధితగిలిన వారము రోజులలో పశువు లేవలేకపోయినచో ఆపశువు బ్రతుకుటే కష్టమని గ్రహించవలెను. వారమునుంచి నెలదినములవరకు బాధపడి, ఆవయవములు, మాత్రకోశమువ్రుల్చి బాధపడి చనిపోయినవికూడగలవుగాన జాగ్రత్తగా ఆలోచించి చికిత్స చేయవలెను. ఒకదొడ్డిలోనే పదిపశువులు పడుకొనినవి. అదికూడ అంటుసంబంధమైన వ్యాధియని నేను గ్రహించి చికిత్సచేయగా తగినవి.

ఆరంభములో విశేషన చగుటకు ముందీయవలెను. తరువాత నేలవేము 1 తు, కరంజీవాము 2 తు, సోడాఉప్పు 1 తు, మంచిగంధపుపొడి $\frac{1}{2}$ తు, నల్లఉప్పు 1 తు కలిపి మెత్తగానూరి ఉదయమున నేరుబిటిలో కలిపి త్రాగించవలెను. సాయంకాలము 7 గంటలకుఆవుపాలుగాని గోదేపాలుగాని నేరు, రావిచెక్కపచ్చిరసము అరసేరు, కస్తూరి, పసుపు 1 తు కలిపి త్రాగించవలెను. అప్పుడప్పుడు తేలికపిండిని నేరు మజ్జిగలో నాన నేసి పెట్టవలెను.

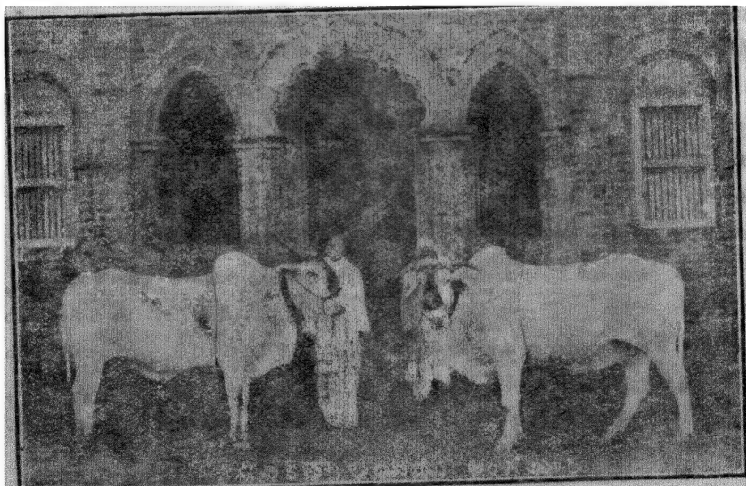
కాస్తీకనెలతో వర్షము, కర్జునితో యుద్ధము సరి.

లేక గుగిలము 15 తు, పొంగించిన వెలిగారము 10 తు, కన్నూరి పసుపు 15 తు, కలిపిత్రొక్కి నేరున్నర మునగ చెక్కరసముపోసి నిమ్మకాయంత ముద్దలు చేసి రేపుమాపు మందు వచ్చువరకు పెట్టవలెను.

పిట్ట వాతినదని అనుమానముతో నున్నపుడు గరుత్సంతుని పొదపు ఆకారముగా వెనుక భాగముమీద పమత్తుతో యంత్రము వేయవచ్చును. కాలబుదురు. యంత్రము వేసిన రెండు దినములలో పశువు లేవలేకపోయిన ఆ పశువునకు నెమ్మదియగుట చాలా కష్టము. కొన్ని మాడిపశువులకు ఈవ్యాధి వచ్చిన తరువాత ఈనిన చెంటనే తగ్గుటయు గలదు.

స్వర్ణలేని అవయవములకు మంచినూనె సవాసేరు, జిల్లేడాపలరసము పావుసేరు, జిల్లేడు ప్లేళ్లరసము పావుసేరు, జిల్లేడు పువ్వులరసము పావుసేరు కలిపినూరి తడియగురు వరకు కాగబెట్టి దింపి చల్లార్చి ప్రతిరోజు మర్దన చేయుచు రేపుడు వేయించిగాని, యనుక వేయించిగాని అప్పుడప్పుడు వేడికాళ్ళులు కాయవలెను.

ఈవ్యాధికి వాతలు వేయటవలన లాభము లేకపోగా పశువు మరణమునకు సిద్ధ మగును. ఇంకను లేనెట్టికల మైనము 20 తు, మంచినూనె 20 తు, కలిసి గోరువెచ్చగా కాచి అందులో అరకులను నల్లచుండు, 4 తులముల హారతికర్పూరం కలిపి చలనము లేని భాగములకు మర్దన చేయవలెను. ఈరీతిగా అనుభవముమీద చికిత్సలు చేసికొన వచ్చును.

కార్తికం తల్లవేసి కాపాడవలయును.

పశునేత్రచికిత్స

పదిత్రవ భాగము

నేత్రములలో యే మందైన వేయవలసివచ్చినపుడు మోతాదులు ఎక్కువ తక్కువలు గావించి నీ పశువైద్యులను కనుగొని జాగ్రత్తగా చికిత్స చేయవలెను.

నేత్రవ్యాధితోనున్న పశువును చలి గాలిలో నుంచరాదు. కంటిమీద ఈగలను వ్రాలవలెను.

నీ పశువుకంటికి చికిత్స చేయుచుటకు ఆరంభములో యే వైద్యునిచే చికిత్స చేయించుచున్నావో, ఆతనిచేతనే చికిత్స చేయించవలెనుగాని అందరి సలహాలదిగి అన్ని మందులు తీసుకొనివచ్చి పశువుకంటిలో పెట్టరాదు. ఏకంతట పెట్టవలెనని కోరిక యున్నచో ఆంధ్రమునుండి చికిత్సచేయు వైద్యునిసలహా నడిగి చేయుము.

పశువు దేహమునకు వ్యాధి కలిగినపుడు సామాన్యముగా పల్లెతలులలో పది మందిచెప్పిన చికిత్సలు చేయుదురు. కాని కంటిజబ్బులనియమమై అట్లు చికిత్సలుచేసిన తప్పుక ముప్పు నాటిల్లును.

నేత్రవ్యాధికల పశువునకు పెట్టుచేత నులభ్యముగ జీరమగునదిగను, సారవంతముగ నదిగను, శుంఠపలయునుగాని నిన్ను పైనదిగను, తువ్వుగడ్డి, మువ్వుగడ్డి మొదలగు నవి యేమాత్రము మేపరాదు.

కంటిమీదను, లోపలనుండు పుండ్లను శుభ్రముగ నుంచవలెను. ప్రతిదినము ఉదయసాయంకాలములు పటికలోషనుతోగాని, మైలతుత్తుము లోషణతోగాని శుభ్రముగా కడుగు చుండవలెను.

నేత్రములకు శస్త్రచికిత్సచేసినపుడు కట్టినకట్టులను లోపలకు గాలి దూరకుండ గట్టిగా కట్టుకట్టవలెను. అకట్టు గనీ అంటుకొనినయెడల నడివీటితో శుభ్రముగాకడిగి తర్వాత తగిన చికిత్స చేసి జాగ్రత్తతో కట్టుకట్టవలెను. గాలిమాత్రము సోపనముచేయరాదు.

నేత్రము (The eye)

పశువుయొక్క జ్ఞానేంద్రియములన్నిటిలోను నేత్రములును శ్రోత్రములును మిక్కిలి ముఖ్యమైనవి. సమస్తేంద్రియములలో కన్ను ప్రధానమైనది. కన్ను పశువు యొక్క శరీరమున కుపయోగకరముగనుండు ముందుభాగమందు అనగా శరీరము యొక్క ముందరి భాగమునకు దుంచబడినది. వస్తువుయొక్క పరిమాణ రూపమును,

మార్గశిరమాసము నుచిత్రమున వ్రాసి.

రంగును, సానమును తెలిసికొనుట వుపయోగించు యింద్రియ మిదియే. ఇది మృదువైన యింద్రియమగుటచే పశువు లజాగ్రతగ నున్నయెడల దీనికి భంగముకలుగును. ఇది ఒకసారి చెడిపోయిన యెడల దీనిని బాగుచేయుట దుర్లభము. కావున దీనిని కాపాడుటకు సృష్టియందే భగవంతుడు కొన్ని యేర్పాటులు చేసియున్నాడు. కంటియొక్క నిర్మాణము బహు ఆశ్చర్యకరమైనది. పూర్వకాలమందుండిన ఒకవైద్యుడు దానిని పరీక్షించి చూచి సృష్టికర్తయగు దేవునిస్తుతించుచు నొకకీర్తన వ్రాసెనట. పశువు తనకంటి నన్నిదిక్కులకు త్రిప్పుగలుగుటకు భగవంతుడు రెండుకన్నుల నేర్పరచియున్నాడు. దురదృష్టవశాత్తూ ఒక కన్నుపోయినను రెండవనేత్రము సహాయమగును. పశువుమూలికిర ప్రక్కలను కనుగుంటు అనబడు ఎముకలగుడులలో నేత్రగోళము అమర్చబడియున్నది. ఎడుటిభాగమే గాక నేత్రముయొక్క మిగిలినభాగములన్నియు కనుగుంటలయందుండు ఎముకలచేత సంరక్షింపబడును. నేత్రగోళమునకు వేడిమి కలిగించుటవను, అయిదు దెబ్బల వలన దానికి భంగము కలుగవండునటు చేయుటవను దీనివట్టును శ్రావ్యతో చేయబడిన మెత్తని పదార్థమందును. ఇంకను దీనియందు రక్తనాళములును, నీటి కాలునలును పోషణనిమిత్తము ప్రవహించుచుండును. కనుబొమలు కనురెప్పల చివరనుండు వెండ్రుకలు నేత్రముయొక్క మూడుభాగమును రక్షించును.

కనుబొమలు, కనురెప్పలు (Eyebrows and Eyelids)

పశువు కంటిని కాపాడుటకు రెండుమూతలుకూడ నున్నవి. వానిపేరు కనురెప్పలు. నూర్చుని వెలుతురు తీవ్రముగా నున్నప్పుడు కనురెప్పలు కన్నులను కాపాడును. నిద్రించువేళ నవి మూసికొనును. ఈ రెప్పలకొనలయందుండు వెండ్రుకలు నేత్రములకు నిద్రను, అందము నిచ్చుటయేగాక గాలిలో ఎగురుచుండు ముప్పు, పురుగులు, పదార్థములయొక్క చిన్న చిన్న వలుచులు మొదలగుచవి కండ్లలోనికి జూసిననుకూడ కండ్లను కాపాడును. కండ్లను బాగుగా కాపాడునవి కనురెప్పలు. ఇవి కంటికి ప్రైభాగమందొకటియు, క్రిందిభాగమునందొకటియు నమర్చబడి యుండును. కంటియొక్క పైరెప్ప క్రిందిదానికంటె పెద్దదిగానుండి ముఖముగా కదల్చుటకు వీలుగానుండును. కంటిని మూయుట లేక తెరచుటయు ముఖ్యముగా పైరెప్పచేతనే కలుగుచుండును. కంటి దుట్టు నుండు గుండ్రని కండరసహాయముచే ఈ రెప్పలు మూరబడుచుండును. ఈ రెప్పల పైవైపున చర్మముతో కప్పబడి అడుగుభాగమున తడిచర్మముతో కూడియుండును. ఈ తడిచర్మము పశువు కనురెప్పలయొక్క అడుగుభాగమందుమంత్రమే యుండక వెనుకకు తిరిగి కనగ్రుడ్డవలెకూడ కప్పియుండును. కాబట్టి రెప్పల అడుగుభాగమునందును, కనగ్రుడ్డయొక్క- ప్రైభాగమందును, ఈ తడిచర్మమే యుండును. ఇంకను కంటిలో నిల్వలిట్టి యొకటిగలదు. దానిలోనుండి కన్నీళ్ళువచ్చి కంటి ప్రైభాగమును తడిసి కంటిలో నేననునైనను బడియున్నయెడల దానిని కడిగివేయును. కనురెప్పలమూలముగా కన్నీళ్ళు కంటిమీద చ్యాపించుచుండును. కనుబొమ్మ అనునది కంటిమీద విల్లువంపులాగున

దండి అమావాస్యకు వాన తాడు తెంపుకొనిపోతుంది.

వెంట్రుకలు నిండియుండుభాగము. కనుబొమ్మలు పశువుయొక్క నొసలునకు త్రిండుగను కంటికి పైవై పువను ఏర్పడియున్న వెంట్రుకలవరుసలు. ఇది పశువుముఖమునకు అందము నిచ్చుటయేగాక నొసలునందు పుట్టు చెనుటను కండ్లలోనికి రావండజేసి కండ్లను కాపాడు చుండును. కనురెప్ప ప్రక్కనుండు వెంట్రుకలు మిక్కిలి నూత్నుమైనవస్తువులు కంటిలో బడకుండ తప్పించుటయేగాక కంటికి నీడను అందమును ఇచ్చుచున్నవి.

కనుగ్రుడ్డు (Eye ball)

పశువు కనుగ్రుడ్డు గుండ్రముగానుండును. ఇది కనుగుంట యనబడెడు ఎముక గూటిలో నమర్చబడియున్నది. అందువలన సాధారణముగా దీనికి దెబ్బతగులనేరదు. ఇది మిక్కిలి కొమలముగా చుండును. కావున దీనిని కాపాడుటకై కనుగుంటయందు ఒక విధమైన క్రొవ్వకదార్థముండును. అది దిండువలె నేర్పడి గ్రుడ్డునకు అదరుడెబ్బ తగులకుండజేయుటయే గాక ఎముకలతో రాపిడికలుగకుండగను, గ్రుడ్డు నానావిధములు తిరుగుటవలన, దానికి వేడిని కలిగించుటకు నుపయోగపడుచున్నది. కొన్ని పశువుల కను గ్రుడ్డు గుంటయందు లోతుగా నమర్చబడియుండక మెరకగానుండును. అందువలన కన్నులు పెద్దవిగా కనబడును. కనుగ్రుడ్డు సర్వదా కడిగపడుచుండుటకు కొన్ని విచిత్ర మైన ఏర్పాట్లు గలవు. కనుగ్రుడ్డు బంతివలెనుండి చుట్టును ఆవరణపు పొరలను కలిగి యున్నది. దీనిలో ప్రభాగమునందుండునది పైపొర; దీనినే మనము తెల్లగ్రుడ్డుని చెప్పు చున్నాము. దీనికి వెనుకనుండునది మధ్య పొర; ఇదివల్లగానుండుటవలన దీనిని వల్ల గ్రుడ్డుని చెప్పుచున్నాము. పశువు కనుగ్రుడ్డుయొక్క పైపొర తెలుపుగంగుగలిగి మిక్కిలి దృఢమైన నారవంటి పదార్థముతో చేయబడియున్నది. ఇది లోపలనుండు న్నుడువైన భాగములను కాపాడుచుండును. అన్ని పొరలలోను యిది గట్టిరగుటవలన ఇది సాధా రణముగా బద్దలు కానేరదు. ముందరిభాగము కొంచెము గుండ్రము మేరకప్పు ఈ పొర కనుగ్రుడ్డునంతను కప్పియున్నది. ఇంకను ముందరిభాగమున ఉత్పేత్తుగా కనబడును. పశువు కనురెప్పలెప్పుడును ఆడుచుండుటచేత నీ తెల్లగ్రుడ్డుయొక్క నునుపును దానిగుండ వెలుతురు పోనిచ్చు కత్తియు కాపాడబడు చుండును. కనురెప్ప లాడుచుండుటచేత తెల్లగ్రుడ్డు ఎప్పుడును లేచుగానుండి శుభ్రము చేయుచుండును.

నల్లగ్రుడ్డు పశువుకంటిలోనుండు పైపొరకును లోపలి పొరకును నడుమ నుండును. దీనియందు నల్లని రంగుపదార్థముండుటచేత ఇది నల్లగానుండును. దీనినే నల్లగ్రుడ్డు అందురు. ఈ గ్రుడ్డు కంటికి రుంగుచ్చును. గవ్వకండ్లు, తేనెకండ్లు మొదలగునవి దీని వలననే కలుగుచుండును.

కంటిలోని పువ్వులు (Ulcers)

స్వభావము (Causes)

పశువు మెదడునుండి కంటిలోపలికి ఒకనరము (opticianerve) గలదు. అమితమైన నేడిజేసి ఈ నరము చెడుటయుగలదు. అందువలన కంటిలో తెలుపునను కూడ ఏర్పడును. కంటిలో పువ్వుచేసినయెడల నల్లగ్రుడ్డునాదు ఒక తెలుపునుచ్చ యుండును. దీనినే పువ్వంటారు. ఇంకను కంటికి దెబ్బతగులుట వలనను, చిన్నచిన్న నలుసులు కంటిలో పడుటవలనను, వాతరోగముండుటవలన అవి వెలుపలికి రాజాలక అక్కడనే యుండుటవలనను, వాతరోగమువలనను ఈవ్యాధి జనిండును.

లక్షణములు (Symptoms)

సహజముగ దీర్ఘచతురస్రాకారముగ నుండు కన్ను పువ్వొప్పుడునైనను గుండ్రని యాకారమునుపొంది కదలకుండును. ఏ వస్తువైనను దాటవలసివచ్చినచో కంటిలోపువ్వు గల పశువు అక్కడక్కడ నాగిపోవుచుండును. నడచునపుడు కాళ్ళను పైకి లేపుచుండును. మిట్టిమిట్టి చూచుచుండును. కొన్ని కేళలలో పువ్వు అద్దమును పోలియుండును. అట్టిచో నేత్రములకు వనము సామాన్యముగా గాజుకన్ను వాడుచును. వెలుతురు చూడుట కష్టముగానుండి కండ్లవెంబడి నీరు గార్చుచుండును. దీనికి సకాలములో తగిన చికిత్స చేయనియెడల ఈవ్యాధి వృద్ధియై క్రమముగా చూపు తగిపోయి అంధత్వముకూడ తోర్పుడును. మూడు లేక ఆరుమాసమువరకుయున్న కంటిపువ్వు తగ్గదని గ్రహించవలెను.

ఆయుర్వేదచికిత్స (Ayurvedic treatment)

పటికనీటితో కన్ను శుభ్రముగా కడిగి మిరియాలు $\frac{1}{4}$ తు, పిప్పళ్లు $\frac{1}{4}$ తు తెచ్చి కాటుకవలె చూర్ణముచేసి వ్యాసులైననులోగాని వెన్నలోగాని కలిపి నాలుగైదుదినములు ఉడయపుటూట కందిగింజార పెట్టుచుండిన తగును.

లేక వారము లేక నెలదినములు వరుసగ్గల పనీబాలుని మూత్రముగాని, మలముగాని కంటిలో పెట్టుము.

లేక మూడునాలుగు ఇందుపుగింజలుకొల్పి పొడిచేసి అందులో సగభాగము పంచదారకలిపి దినమునకు మూడు నాలుగు పర్యాయములు కంటిలో పెట్టవలెను.

లేక దిరిసెనచెక్కరసము 2తు, ఉప్పు $\frac{1}{4}$ తు, మిరియాలు $\frac{1}{4}$ తు తెచ్చి నూరి రెండు దినములు కుడికంటిలో పువ్వయిన యెడల ఎడమచెవిలోను, ఎడమకంటిలో పువ్వయిన కుడి చెవిలోను పోయవలెను.

లేక పండుగారకాయలోని గజ్జన్ను, పొత్తిచిల్లి పెంపన్ను వాడితేసి చింతినిత్రులు నిన్నుకాయరిసము మెత్తగా నూరి మైపాడి వీరిగాకలిసి కొడితకతో నేత్రములకు పట్టించుము.

లేక జల్లేడుపాలు ఒకచుక్క కంటిలో వేయుము.

లేక మూర్కొండాకు పసరు, దొండాకు పసరు కలిపి ఎఱ్ఱగాజుపెండు మెత్తగా నూరి వస్త్రకాళితము వట్టగా వచ్చిన పొడిని ఆ పసరులో కలిపి కన్నులకు కట్టవలెను.

లేక సీసము, కర్పూరకలంబిచ్చి సమపాళ్ళు తెచ్చి వాడిచేసి మెత్తగా నూరి వస్త్రకాళితము వట్టగా వచ్చిన చూర్ణమును, పసువి చవు మూర్ణమును కలిపి కంటిలో వేయుచుండుము.

లేక 2 తులముల సీసముగా 10 దానిన్నుపండ్ల గనము పోసి కాటుకగా తేసి కన్నులకు పెట్టుము.

లేక సాలామిక్రి $\frac{1}{4}$ తులము, శుభ్రాంకాయలు $\frac{1}{4}$ తు, గారకాయ $\frac{1}{4}$ తు, చిల్లి గింజలు $\frac{1}{4}$ తు, మైలసుత్తము $\frac{1}{4}$ తులము కలిపి యెఘంట కాపుంట నొపడవారి గంధము తీసి నేత్రములకు పెట్టుము.

లేక పొంగించిన పటిక $\frac{1}{4}$ తు. మైలసుత్తము $\frac{1}{4}$ తు. వెన్న 1 తులము కలిపి కన్నులకు పెట్టుము.

లేక దిరిసినపు విత్తుల పలుకులున్ను, కందిపప్పు పలుకులున్ను నిన్నుకాయ గనముతో అరగదీసిన గంధము మాడికి పట్టించి కంటిలో పెట్టుచుండవలెను.

లేక కొద్ది దొండాకు పసరున్ను, రెండు మిరియములు తెచ్చి నూరి కండ్లలో పెట్టవలెను.

లేక మండపనుపుకొమ్ము, ఉప్పుగిల్లు, మిరియము తెచ్చి కాకరాకు పసరుతో గాని, అనిసెలకు పసరుతోగాని కంటిలో పెట్టవలెను.

లేక పొగాకు, ఉప్పు రోటిలోవేసి మెత్తగా నూరి కెల్లనిగుడ్డలో వేసి కంటిలో పిండవలెను.

లేక దిరి సెకచెక్కరసము, మిరియాలు తగినంత తెచ్చి నూరి రెండుదినములు వడికంటిలో పువ్వుయకచో ఎడమచేవియ, ఎడమకంటిలో పువ్వున్నమెడల వడిచేవి లాను పోయవలెను.

లేక గబ్బు, చీనాపంచదార మెత్తగానూరి కంటిలో పెట్టుము.

ఆంగ్లేయ చికిత్స (Allopathic Treatment)

ఏ, బి, సి లోషుచ్చు వాడుము.

అనగా ఆలంలొషన్ గాని, బోంబలొషన్ గాని, నీల్వర్ స్క్రేటేట్ లొషన్ గాని వాడుము.

కంటిలోని పొరలు (Cataracts)

స్వభావము (Causes)

ఈ వ్యాధి పశువుయొక్క కంటికి ఒక దానికిగాని, రెండుకండ్లకుగాని రావచ్చును. చింబమగుండ వెలుతురు పోను. కనుక చూపు కనపడదు. అసగా కౌంతిహీనమైన పొర గన్పియుండును. చింబమంతయు పొరగప్పియున్నపుడు కొన్ని కిరణములు లోపలికి పోవుటచేత కొంచెము చూడగలిగియుండును. ఈ వ్యాధి పశువులకు మధ్య వయస్సులోగాని, ముదిమివయస్సులోగాని లేక తదితర వ్యాధులవలనగాని రావచ్చును.

లక్షణములు (Symptoms)

పశువునకు మొదటిదినము కనుగ్రంథుమీద సన్నముగా మైలపొర క్రమ్మియుండి మరుసటిదినమున ఈ పొరమీద మరియొక పొర క్రమ్ముకొని దళిపరిగా కౌన్పించును. ఈవిధముగా వారము దినములవరకు దినమున కొక పొరవంతున క్రమ్ముకొని గుడ్డంతయు తెల్లపడి తరువాత సన్నని పురుగులు ఆ గ్రంథు పొరలలో ప్రవేశించి అలునిలు తిరుగుచుండును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

సబ్బు 1 కు, కలకండ 1 కు. తెచ్చి మెత్తగానూరి కంటిలో వారముదినములు పెట్టుము.

లేక పాలతుత్తము $\frac{1}{2}$ కు. అమరకలగంధకము $\frac{1}{4}$ కు. కుంకుడుపప్పు $\frac{1}{2}$ కులము తెచ్చి ఒక్కొక్కటి నూరి తరువాత నిమ్మకాయ పులుసు కలిపి కనగింజంత కంటిలో పెట్టుచుండవలెను.

లేక వామదామ పనరులో కలకండ మెత్తనిది కలిపి కంటిలో వారముదినములు పెట్టుము.

లేక ఉప్పువామదామ పనరు వెన్నతో కలిపి రెండువేళల కంటిలో పెట్టవలెను.

లేక బీడిచమురు కొడియొకతో తేలికగా కంటిలో పెట్టుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

సిల్వర్ నైట్రేట్ లోషన్ ఆప్పుడప్పుడు కండ్లలో వేయుచుండుము.

లేక ఆలంలాషక్ ఆప్పుడప్పుడు వేయుచుండుము.

అవిరి (Ophthalmia)

స్వభావము (Causes)

పశువులకు వాతరోగమువలనను, కౌకరోగమువలనను, కండ్లకు అదరు దెబ్బలు తగులుటవలనను, మనుష్యులు రాళ్ళు మొనలగునవి పశువులమీద విసరవపుడు కంటికి

తగులుటవలనను, కుమ్ములోనుండు నలకలు పడుటవలనను, ఎప్పుడు కురుపగానుండి బొలిచుచులు గలిగి స్నాని చేయుటవలనను ఎదులప ఈవ్యాధి రావచ్చును. దీనిలో త్రిట్ట అవిరి, కోడిసాట్టఅవిరి, గ్రుడ్డుఅవిరి అనునవిగలవి. ఏకాంతియైనను అంభములో చికిత్స చేయవలెనుగాని ముదిరినతరువాత నేమియు లాభములేదు. అనిరికి సరియైన చికిత్సలు చేయక ఎల్లప్పుడు రోగపశువును పనిచేయించుటవలన మెదడుకరిగి కనుగ్రుడ్డు క్రుశిపోయి మూడగా నగును. కొబ్బటి చాల జాగ్రత్తగా అవిరిచికిత్స చేయవలెను.

లక్షణములు (Symptoms)

పశువు ఎండగాని, వెలుతురుగాని చూడజాలదు. కంటినుండి నీరు విస్తారముగా కారుచుండును. కన్ను రెపరెపలాడు చుండును. రెప్ప లావెక్కి క్రిందివార ఒత్తుబారి యుండును. ఇంకను రెప్పలమీద నన్నుని పొప్పలుకూడ లేదును. కంటి గ్రుడ్డుమీద దుర్గాంసము పెరుగును. ఈ దుర్గాంసము కంటి లోపలికుంచి పుట్టును. ఇట్లు పుట్టిన యెడల గ్రుడ్డు చెడినదని గ్రహించవలెను. దీనినే కంటిమాదయందురు. ఒక కన్నుచెడిన మరల రెండవకంటికికూడ రావచ్చునుగాన త్వరగా మేలుకొనవలెను.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

పశువుకంటిలోపలిభాగమందును, రెప్పలలోను నుండు మలినపదార్థములను తీసివేసి పటిక నీటితో కండ్లను శుభ్రముగా కడుగవలెను.

తరువాత వామదాన పసరు 1రు, వెన్న 2రు, ఉప్పు 1 1/2 రు కలిపి ఉదయసాయం కాలములందు కంటిలో పెట్టవలెను.

లేక కేసినెయ్యి 1 రు, పెంకుసాడి 1 1/2 రు, ఆరటికుంప రసము 1/2 రు కలిపి కంటిలో రో దినములు పెట్టుము.

లేక చిల్లగింజను లేనెతో అరగదీసి పచ్చకర్పూరముకలిపి కండ్లయందు పెట్టుము.

లేక ఉసిరికపప్పు 1 రు, కరక్కాయపప్పు 1 రు, తానికాయపప్పు 1 రు. తెచ్చి మెత్తగానూరి నిమ్మపండ్లరసములో మర్చించి కణికలు చేసి నేత్రములలో పెట్టవలెను.

లేక కావిరాయి నీటితో అరగదీసి గుడ్డవపట్టించి కండ్లపైన వేయుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

హైడ్రోక్లోరేట్ ఆఫ్ కొకైన్ 2 1/2 గ్రెయిన్లు

మోర్నియా 1 1/2 గ్రెయిన్లు

డిస్కెలువాటరు 1 1/2 డ్రాములు

ఈ మందును అయిదారు చుక్కల వంతున కంటిలో వేయుచుండవలెను.

మాఘమాసములో మాఘలు నొగుతుంది.

లోపలి

మాగ్నెట్టు 3 పాన, వేడినీరు నేరు కలిపి త్రాగించవలెను. కన్నులదుట్టు గిసరిక్ అప్పుడప్పుడు రాయుచుండవలెను.

కన్ను మిక్కిలి బలహీనముగానున్న మొదల

సిల్వర్ సైట్రేట్	2 గ్రాములు
లేక జింకుసల్ఫేటు	3 గ్రాములు
లేక ఆలం	6 గ్రాములు
నీరు	1 అవున్సు

కలిపి కొద్దిచుక్కలు అప్పుడప్పుడు కంటిలో వేయుచుండవలెను. లేక స్వచ్ఛ మైన చేపచానెను కొన్ని చుక్కలు వేయుచుండవలెను.

కామెర్లు (Jaundice)

స్వభావము (Causes)

ఇది పైతృ గత సంబంధమును వ్యాధి. పైతృరస మధిక మగునపుడు అది రక్తము లోనికి తేరి శరీరమునకును, కండ్లకును పనుపునన్నె గలుగజేయుచున్నది. ఈవ్యాధి కొలది కాలములలో రక్తగుటియు, లేక చాలాకాలముగడుటయు గూడ గలను.

లక్షణములు (Symptoms)

కండ్లలోని రేలుపు, ఆకుపచ్చగాగాని, పనుపువర్ణముగాగాని యుండును. పశువు చర్మము నలుపురంగుతో కూడిన పనుపుఛాయ గలిగియుండును. పశువునకు జ్వరము సోకును. నుండకొడిగానుండును. కొమ్ముల మొగ్గునుండి వేడిగానుండును. పేగులలో మలబడక మేర్పడును. పశువు శరీరముపై దురగగూడ నేర్పడును. నాలుకమీద ఒకవిధ మైన పొర గ్రమ్మును. విశేషము రేలుపుగాగాని, లేకడివర్ణముగాగాని యుండును. మూత్రము నల్లజేగురురంగుగానుండును. కన్నులువాచి నీరు గారుచుండును. ఆకలి ఎక్కువగానుండును. పశువు విచారముగా నుండును. నెనురు సరికాజేయరు.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

ముసాంబ్రము 2 రు, నేలనేమ 1½ రు కలిపి బెల్లపు పానకముతో నాలుగుదిన ముల కొకసారి యిచ్చుచుండవలెను.

లేక పిప్పళ్ళు 3 రు, మిరియాలు 3 రు పెత్తగా నూరి వెన్నపూసతో కలిపి కంటిలో పెట్టవలెను.

లేక ఉత్తరేణి ఆకుపసురు 4 రు, పెరుగు అర్ధసేరు కలిపి నాలుగుదినములు ఉదయపుత్రుట త్రాగించవలెను.

పాలుగమాసములో వాన వదిపనులను చెరువు.

లేక ఉడగపట్టవేరు రసం 3 తులములు, మజ్జిగ అరసేరు కలిసి త్యాగించ వలెను.

లేక గుంటగలిజేరావరసము కాటుకగాజేసి కండ్లలో పెట్టుము. కన్నుగ్రుడ్డు మీద అవిరిపుట్ట పెరిగినయెడల శస్త్రము చేయవలసియుండును గాన మీ తాలాకో దాక్తరుగాకికి చూపించుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

అప్పుడప్పుడు బోరిక్ లోషన్ వాడుము. లేక ఆలం లోషన్ వాడుము.

కంటిజబ్బు (Common Eye Disease)

స్వభావము (Causes)

పశువు కంటికి గానుము తగులుటవలనను, శరీరములోపల వ్యాధి యేర్పడుట వలనను, కొరదాతో కంటిమీద క్రూరముగా కొట్టుటవలనను, రాళ్ళు, మట్టిగడ్డలు మొదలగునవి విసురునపుడు కంటికి తగులుటవలనను, పశువునకు సరిగా మేత మేపక ఉపవాసప్రత్యములు నేర్పటవలనను, ఎల్లప్పుడు పశువు దీకముగా, విచారముగా నుండుట వలనను, తలపై ఆదగుదెబ్బలు తగులుటవలనను, కండ్లప అవిరిసోమట్టచేతను, చెవులు పటి కంటిలో జీర్ణముగుటవలనను కంటికి గొప్ప యేర్పడును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

కందిగింజలపై పారతీసి నానమీద నీటితో అండ్రిసిగ గంధమును అప్పుడప్పుడు కంటిలో పెట్టుచుండుము.

లేక చిల్లగింజ తేనెతో గంధముతీసి పచ్చకమ్మారమును చేర్చి కంటికి పెట్టుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

ఆలం 4 గ్రాములు, డిస్టిలునాలరు 1 ఔన్సు కలిసి కండ్లలో వేయుచుండుము.

మెదటిభాగమునకు క్యాప్టర్ ఆయిల్ మృగ చేయుచుండుము.

లేక బోరిక్ ఆసిడ్ లోషనును ఉపయోగించుము.

కంటితెలుపు (Amaurosis)

స్వభావము (Causes)

నీటికే నీటికాదు లందును. పశువు కనుగ్రుడ్డునకు దెబ్బ తగులుట వలనను, వాతము, జలుబు రోగమువలనను, ఇంకిను దుమ్ములోనుండు చిన్న చిన్న సలకలు మొదలగునవిపడి కంటిలో నిలవయుండుట వలనను కలుగు చుండును.

లక్షణములు (Symptoms)

మొదట కన్ను ఎరుపెక్కి నీరు గారుచుండును. పోటుకలుగును. పునులుకట్టును. వెంటనే తెలుపుపుట్టి క్రమక్రమముగా కన్నంతయు వ్యాపించును. తుదకు కన్నంతయు తెలుపురంగుగా నుండి గవ్య ఆకారముగా నుండును. పశువు తక్కుసలాడును. మాటి మాటికి పశువు తన కంటిరెప్పు పైకెత్తుచుండును. ఎక్కువగా దెబ్బతగిలి తెలుపు పుట్టిన కంటియొక్క కనురెప్పలు మూసికొనిపోయి తెరచుటకు కష్టమగుచు వెలుతురును చూడ జాలక బాధపడుచుండును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

పశువును వెలుతురువచ్చు సలమునగుచుమాత్రము కట్టవలెను. మామూలుకంటె మేత తగ్గించి పెట్టవలెను.

సొంటి 1 తు, విప్పళ్ళు 1 తు, మిరియాలు 1 తు మెత్తగానూరి వస్త్రభారితము చేసి తగినంత వెన్నతోకలిసి పెట్టవలెను.

లేక అయిదు పచ్చగాజులు తెచ్చి కాల్చి భస్మముచేసి నిమ్మకాయరసముతో నూరి కంటిలోపెట్టము.

లేక ఏనుగుకాలిగోరు ఓటితో అరగదీసిన గంధము కంటిలో పెట్టము.

లేక శిలాజిత్తును శుద్ధిచేసి వెన్నతోకలిసి కంటిలో పెట్టవలెను.

లేక మిరియాలు 1 తు, అక్కలకర్ర క్షీ తు, లవంగాలు క్షీతు, ఉప్పుకబియ్యము 1 తు తెచ్చి నూరి నిమ్మకాయ రసములో కలిపి కొడియొకతో కంటికి రాసువలెను.

లేక విప్పళ్ళు, సీసము, సీసాపెంస సమానభాగములుగాతెచ్చి పొడిచేసి గొట్టములో పోసి పారఱుదుము.

లేక దినమునకు శెండుతులముల అల్లము వంతున వారము దినములు తినిపించుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

సిల్వర్ నైట్ లోట్ 2 గ్రెయిన్సు, డిస్కెలువాలరు 1 డ్రామ్ కలిపి సీసాలో నుంగు కొని అప్పుడప్పుడు కంటిలో వేయుచుండవలెను.

లేక జింకుసల్ఫేట్ 3 గ్రెయిన్సు, డిస్కెలువాలరు 1 డ్రామ్ కలిపి అప్పుడప్పుడు కంటిలో వేయుచుండును.

కండ్లనిర్రువు — నీరుకొర్రుట (Inflammation of the eye ball)

స్వభావము (Causes)

రక్తాగమవలనను, అలివేదవలనను, కండ్లలో ఘాత మున్నగునవి పడుటవలనను, వినుగు విరామములేక రాత్రింబవళ్ళు పనిచేయుటవలనను, ఈ వ్యాధి పశువులకు

కలుగును. కొన్ని పశువులకు చిన్న నాటినుండి యు విరువక కండ్లనుండి నీరుగారుచుండును. పశువు మొదటిలో పుట్టిన వ్యాధియే దీనికి కారణమైయున్నది. ఈ వ్యాధి వంశ పరంపరముగ వచ్చుటయు కొన్ని పశువులలో కలదని కొన్ని పశువైద్యశాస్త్రములు తెలుపుచున్నవి. అధికవారముగల పశువులకుకూడ నీరుగారుచుండును.

లక్షణములు (Symptoms)

పశువునకు గుడ్డుపెప్పార వారి యెర్రబడును. కన్నీరు వేడిగా నుండును. కంటిలో ఎరుపుజీరలుకూడ యుండును. పశువు కన్ను మిక్కిలి ఎరుపుగానున్నచో వెలుతురును కూడ చూడజాలదు. ఇంకను పశువు మురికిగానున్నచో కొన్ని నూళ్ళుజీవులు కంటిలోనికి ప్రవేశించి వుసులు కట్టుచుండును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

పశువునకు వెలుతురు, ఎండ అంతగా తగులబడురాదు. కండ్లను ఉదయనేళల యందు వగరుపిటితో కడుగుచుండవలెను. పశువుకన్నులు మిక్కిలి ఎరుపుగానున్నచో 30, 40 తులముల అముదమును త్రాగించుము.

లేక కందిగింజల గంధము కండ్లలో రెండునేళల పెట్టుము.

లేక పశువు మాడుపట్టిన అముదముకాచి రెండుమాడు దినములు పెట్టుము.

లేక పొంగించిన పటిక అరతులము తెచ్చి దానిలో నూళ్ళముగా నల్లనుండు తేనీ చింతామరసముతో కాలతేనీన వేడిపారిమీద మర్చనచేసి కండ్లపై పెట్టుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

యల్లో ఆయింటుమెంటు దినమున కొకసారి కంటిలో పెట్టుము.

కన్నులు వుసులు కట్టుట

స్వభావము (Causes)

పశువును వినుగు విరామములేకుండ పనిచేయించుటవలనను, వాతరక్తకోగముల వలనను, ఇంకను కంటికిగాని, తలకుగాని, అదరుదెబ్బలు తగులుటవలనను, ఎడలో పనిచేయించుటవలనను, అతివేడివలనను, నేత్రగోళములలో జబ్బుండుటవలనను ఈ వ్యాధి కలుగుచుండును.

లక్షణములు (Symptoms)

కన్ను లెఱ్ఱబడుటయుగలదు. నీరు కారుచుండును. దురిదకూడ నుండవచ్చును. కన్నుల మొదటిభాగమందు వుసులు, నీరు కారుచుండును. అసలమునందె గడ్డలుకట్టి ఉత్తరే పూర్వసన్యాస్య పరసన్యాని కేవలి, భరణీ సన్యాస్యాని, సర్వసన్యాని లేకన్యాని.

యందును. చూచుటకు పశువు చాలా అసహ్యకరముగా నుండును. ఈగుఱుకాడ అగడ్తలమీద ముసిరి కండ్లను చెరువును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

ప్రతిదినము పశువుమాడున ఆముదము కొంచి పోయునుండవలెను. ఇట్లు నాలుగైదు దినములు చేయవలెను. పోకిరిపిటితో కండ్లు కడుగునుండుము.

లేక పసుపుగాని, మంతమగాని కండ్లలో పెట్టుము.

లేక సారచేప తలలోని రాయి, ఖర్బూరిగింజ, చమబాలతో అరిగి దీసి కండ్లలో పెట్టుము.

లేక కొబ్బరి తుప్పమును వెన్నతో కలిపి అప్పుడప్పుడు పెట్టుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

పోరికొలోషన్ గాని, ఆలొలోషన్ గాని అప్పుడప్పుడు వేయునుండుము.

లేజీకటి (Defects of Vision)

స్వభావము (Causes)

కొన్ని పశువులకు రాత్రిపూట కండ్లు వీమాత్రమును గన్పించవు. ఈ వ్యాధిని పశువుయొక్క చక్కలను బట్టి కనుగొనవలసినదే గాని సాధారణముగా నేత్రపరీక్షవలన తెలిసికొనుట దుస్సము. కొన్ని చూడలు పుట్టిన వారముదినములలోనే ఈ వ్యాధి జనించును. ఈ వ్యాధికుడ వంశ పరంపరముగ వచ్చుచు కొందరు డాక్టర్లు చెప్పుచున్నారు. ఇంకను ఫ్యాక్టరీలలోనుండు తవుడును విస్తారముగా మేపుటవలనను, పిల్లి పెసరను నెలలకొలది మేపుటవలనను కండ్లకు అటవేడిజేసి ఈ వ్యాధి రావచ్చును.

లక్షణములు (Symptoms)

ఈ వ్యాధిగల పశువులు పగలు బాగుగానే చూడగలవు గాని రాత్రిపూట మాత్రము చూడజాలవు. రాత్రిపూట బుట్టలలో ఆహారవహారములుంచి యెదుటనుంచిన యెడల లేజీకటిగల పశువులు ఇటువంటి వెదకకొనునుండును. ఒక దొడ్డినుండి మరియొక దొడ్డికి తోలినయెడల పశువునకు త్రోవ సరిగా కన్పించక గోడలకు, గోతులకు, చెట్లకు అడ్డుపడిపోవుచుండును. మంచి వెన్నెల గాయుచున్నపుడు మాత్రము వీని కొకమాదిరిగ కన్పించును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

నేత్రములలో అవువెన్న పెట్టి చర్మీర్ని కొట్టుము.

లేక, ములగాను రసము లేనెతో కలిపి కండ్లకు పెట్టుము.

లేక, గానుగ వేరు లేనతో అగగదీసి కండ్లకు పెట్టుము.

లేక, బాజికాయ లేనతో అగగదీసి పెట్టుము.

లేక, ఒకటి రెండుచుక్కలు ఏరుల్లిపాయురసము కండ్లలో పిండుము.

లేక, అవిసెవువ్యం రసము నలకలులేకుండ శుభ్రమైపది పోయుము.

లేక, సజ్జలు విసరి పిండిపెట్టుము.

అంక్షేయ (Allopathic) వైద్యము

పిల్లర్ నైట్ లోలో వాడుము.

లేక అర్జరాన్ 50 గ్రాయిన్సు, ఏరు 1 ఔన్సు కలిపి వాడవలెను.

కండ్ల కలక (Inflammation of the eye)

స్వభావము (Causes)

గ్రుడ్డుయొక్క పై పొరవాయుటవలనను, పశువు ఇరుకలో తలను ఆనించి నిద్రించుటవలనను, చలిగాలివలనను, కంటికి దెబ్బతగులుటవలనను, శీతోష్ణనీతి మాత్రుగా మారుటవలనను ఈ వ్యాధివచ్చును. ఇది తింటున్నవింధమైనది.

లక్షణములు (Symptoms)

వెలుతురును సహించలేకపోవును. కండ్లనుండి నీరు గార్చును. కంటిలో పుసులు కట్టును. కనురెప్పయికి వెచ్చగానుండును. కంటిపొయలలో అక్కడక్కడ పొక్కులు లేచును. కంటియందు ఇనుక రేలువు లున్నట్లు గగగలాడుచుండును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

రిల్ల వాడుకాయరసము కండ్లలో పెట్టుము.

లేక పిప్పర్కు $\frac{1}{2}$ తు, మిరియాలు $\frac{1}{2}$ తు మెత్తిగా నూరి వెన్నపూసతో కలిపి కండ్లకు పెట్టవలెను.

లేక గుంటకలక రావ పసరుతో మిరియపుగింజ అవంగపు మొగ్గ అగగదీసి కండ్లకు పెట్టుము.

లేక నందివర్ణ పండుటామలరసము కండ్లలో పిండుము.

లేక తడిపసుపునగ్గగాని కావిరాయిగుడ్డగాని కండ్లపైక నుంచుము.

లేక తున్నచెట్టునకు పట్టు ఒకవిధమైన పురుగునూడు లేచ్చి దానిలో నుంచు పురుగుల రసము కంటిలో పెట్టుము.

లేక అరటిదుంపనాన కండ్లలో పెట్టుము.

అక్కనికురిస్తే ఒక అడవిలోకి చాలదు.

లేక ఆరెచ్చెట్టునము పెట్టుము.

అంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

జింకు సల్ఫేట్ లోషన్ గాని, లేక బోరిక్ ఆసిడ్ 9 గ్రాములు, డిబ్బిలునాటరు 1 ఔన్సుకలిపిన చుక్కలుగాని వేయువలెను.

కండ్ల దృష్టి కగ్గుట (Amblyopia)

స్వభావము (Causes)

పశువులను రాత్రివేళలందు బండ్లుకట్టి రోడ్లమీద 'తమ పాలములకు మట్టి వస్త్రాలు తోలుటవలన మోటారు లైటువెలుతురు, గ్యాసులైటుల వెలుతురు, ఎక్కువగా తగులుటవలన దృష్టి కగ్గుచుండును. ఇంకను మిడిమిడి ఎండలో పనిచేయుటచేతను, ఆ సూర్యరశ్మి కండ్లకుతగిలి దృష్టి తగ్గుచుండును. ఇంకను మురికినీరు త్రాగించుటచేతను, కొవలనీసంత వెలుతురులేనిచోట పశువులను కట్టుటచేతను, చెడునీరు కండ్లలో ప్రవేశించుటచేతను ఈవ్యాధి కలుగుచున్నది. ఇంకను నగములవోషమువలనను, రక్తహీనత వలనను కలుగుచుండును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

పదిమిరియములు పొడిచేసి తుండిలపాకునములో కలిపి అప్పుడప్పుడు కన్నులలో పెట్టుచుండుము.

లేక పచ్చకర్పూరము, పంచదార సమానభాగములు కలిపి ఆశ్రువెన్నతో నూరి కండ్లపై పెట్టుము.

లేక సోగచేపములము 10 దినములు కంటిలో పెట్టుము.

లేక నీరుల్లిపాయ రసము పోయుము.

లేక తిప్పతీగ రసము, సాంటిరసము, పైంధవలవణము, నూరి కన్నులకు పెట్టవలెను.

అంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

పొటాషియం అయోడైడ్ 10 గ్రాములు, హైడ్రాజర్ ఆయోడైడ్ రుబ్రం 5 గ్రాములు, గంజలో కలిపి 10 దినములు 3 వేళల యియ్యవలెను.

అలంలోషన్ గాని, జింకులోషన్ గాని, బోరిక్ లోషన్ గాని అప్పుడప్పుడు కంటిలో వేయుచుండవలెను.

కంటిమాద

స్వభావము (Causes)

ఈ వ్యాధి అవిరి ముదిరినతరువాత వచ్చును. ఇది చాల ప్రమాదకరమైనది. ఎక్కువగా పొటుపడుచు చురుకుగా స్థానికము బొల్లిమచ్చలుగల ఎద్దులకు తరచుగా గలుగుచుండును. కనుగ్రుడ్డుపైన కొయ్యగండలు పెరిగి క్రమేపి కన్నుగ్రుడ్డు క్రుల్చి పోవును. దీని కెటువంటి చికిత్సలుచేసినను లాభములేదు. ప్రత్యేకముగా మీ తాలూకా పశువుల డాక్టరుచే కన్ను తీసివేయించుట మంచిది. లేనిచో ఈదోషము రెండవ కంటికి కూడ వచ్చును. ఈ కన్ను తీసినప్పటికి కూడ నీరు కట్టరిచో ఆ పశువు త్వరలో చని పోవగలదని గ్రహించవలెను. అందుచేతనే దీనికి కంటిమాదయని పేరువచ్చినది.

లక్షణములు (Symptoms)

పశువు నోరులేనిది గాన అది పడుబాధ భగవంతుని కరుక. చికిత్సచేసే నైద్యుని కరుక. కంటిచుట్టు వాతలు పెట్టుదురు. ఇందువలన పశువున కపాయము గలుగుటయు గాక పశువు మరణించును. నోటివెంట చొంగపడుచుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది కంటినుంచి రక్తము కారుచుండును. కన్ను భీకరాకారముగా నుండును. కనుగ్రుడ్డు ఎరువుగ నుండును. లేక గ్రుడ్డు దుర్బాంసముచే కప్పబడియుండును. ఎల్లప్పుడు విచారముగా నుండును. ముదిరినకొలది ఈగలు కంటిచుట్టు మూగి గ్రుడ్డును తినివేయును. క్రమేపి వాతముగ్రమ్మి పశువు మరణించును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

దుర్బాంసమును గోటితోగాని, కత్తెరతోగాని తీసివేసి మిరియాలపొడితో పచ్చ కర్పూరము తగినంతగా కలిపి కంటిలో పెట్టవలెను.

లేక అప్పుడప్పుడు పటికపటి దిక్కిని లింగువులు పోయుచుండుము.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

మీ తాలూకా వెలిసర్ డాక్టరుగారిచే కన్ను తీయించుట నా ముఖ్యోద్దేశ్యము. ఎన్ని చికిత్సలు చేసినను లాభములేదు.

కనురెప్పలచివర పొక్కులు లేచుట

(Stye - Hordeolum)

పశువు కనురెప్పల పొక్కులు లేక మరుపులు బయలుదేరి బాధనుకలుగజేయును. ఈపొక్కులు తెలుపుకను, గట్టిగను యుండును. ఇవి కనురెప్పల పైవైపుకనుగాని,

ధరణిమరిపే ధరణి పండును.

లోపలివైపునకుగాని చిలికి త్రొవ్వవంటి పదార్థము వెడలుచు ఎక్కువభాగము, రక్తము
యంతటను వాత్రును గలుగజేయును.

అయుర్వేద (Native) వైద్యము

పాశ్చాత్య మండపనుకృతము అరగదీసి దానిలో కొంచెము గంధకముకలిపి
పట్టించవలెను.

లేక మామిడి ఆకులనకము ఈనెలుకొల్పి మసినీసి నీటిలోకలిపి మరుపులకు
పట్టించవలెను.

లేక పటికపొడి 1కు, పసుపు 1 కు, వేపనూనె 2 కు కలిపి అప్పుడప్పుడు పట్టించ
వలెను.

అంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

కార్బురిక్ ఆయలుగాని టింక్చర్ అయోడిన్ గాని అప్పుడప్పుడు మరుపులకు
పట్టించుము.

బోరిక్ ఆయంటుమెంటు రుద్దుము.

కొయ్యగండలు పెరుగుట (Trachoma)

పశువులెప్పుడు చిరునెక్కును. కంటిరెప్పలచుట్లు కొయ్యగండలు పెరుగును. ఇవి
గ్రుడ్డుమీద కాకుండ తదితరభాగములమీద వుట్టును. వీటివలన పశువు బాధపడు
చుండును.

అయుర్వేద (Native) వైద్యము

బ్రహ్మదండి చెట్టు సమాలము ఉప్పులో మెత్తగా నూరి గాయమునకు పట్టించ
వలెను.

లేక కొబ్బరి, నల్లజీడిపిత్తులు కలిపి ప్రతిదినము ఉదయపుతూట తినుపించుచు
ఆ గాయమునకు కొత్తనున్నము గాడిదగడపాకునము కలిపి పట్టించుము.

లేక మైలతుత్తము, గంధకము, పాదరసము, సమానభాగములు తమలపాకురస
ముతో కలచువల్లెముమీద నూరి గాయమునకు పట్టించుము.

లేక మైలతుత్తము, నూరేకారము, రాతినున్నము సమపాళ్లు తేచ్చి నిమ్మకాయ
రసముతో నూరి గాయమునకు పట్టించుము.

నేత్రముల కొలుకులలో దుర్వాంశము పెరిగినచో

దుర్వాంశమును శస్త్రముచేసి పసుపుకొమ్మును కొల్పి అంటించుము.

లేక మిరియాలు మెత్తగానూరి కొలుకులకు అంటించును.

లేక నూరేకారము పనుపు మెత్తగానూరి నేత్రములలో పారఱుదుము.

లేక తుంతువుపువ్వు, కరక్కాయ ఆముదము సమాన భాగములు నూరి కలబండ్ల తుట్ట రసముతో లేసెకలిపి కాటుకగాచేసి కండ్లలో పెట్టుము.

లేక కవిరి, వెలిగారము, పటిక, కొబ్బరినూనె, ఆవువెన్నతో కలిపి కండ్లకు పెట్టుము.

కంటిలో నికర వస్తువులు పడుట

(Foreign bodies in the eye)

పశువు కంటిలో నలకలు, దుమ్మురేణువులు, పురుగులు మొదలగునవిపడి బాధ కలిగించును. అట్టిసమయములలో ఈ క్రింది విషయములను గ్రహించవలెను.

1. పశువుకన్ను మూసి కన్నీటిని కారించుటమంచిది. ఆ నీటిప్రవాహములో దుమ్మురేణువులు కొట్టుకొనిపోయి సౌఖ్యము కలుగును.

2. లేనియెడల కంటిని కడుగుట మంచిది.

3. వెచ్చని నీటిని దెచ్చి కంటిలోనికి పిచ్చికారితో కొట్టవలెను.

4. పుల్లగాని, మేపగాని గ్రుచ్చుకొనినయెడల బాగ్రత్తగా తీసి బోరిక్ ఆసిడ్ లోషన్ కంటిలో వేయుచు వేడినీటి కాపులు తీయించవలెను.

5. మేపగాని, గ్రుచ్చుపట్టిన రేపగాని గ్రుచ్చుకొనినయెడల నెమ్మదిగా తీసివేసి యల్లో అయింటుమెంటు లేలిక గా పెట్టుచుండవలెను.

6. పుల్లగాని, మేపగాని గ్రుచ్చుకొని కన్ను వాచినగాని పై చికిత్సలవలన నొప్పులు తీయనియెడల కొలుకులలో ఆముదపు చుక్కలను విడువవలెను.

శ్వాసరోగములు

పదునేడవ భాగము

క్షయ (Tuberculosis)

స్వభావము - వ్యాపకము

ఇది యొక విధమైన అంటువ్యాధి. ఈ వ్యాధి అన్ని విధములగు జంతువులలోను వ్యాపించును. పశువుయొక్క శ్వాసకోశములయందు ఒక విధమైన పురుగు ప్రవేశించి వానిని క్షీణింపజేయుట వలన ఈ వ్యాధి కలుగుచున్నది. పశువుయొక్క కళ్లలోను, చొంగలోను, పాలలోను, రక్తములోను, ఊపిరిలోను, ఈ పురుగు వ్యాపించి యుండును. ఆహారపదార్థముల మూలమునను, గాలిమూలమునను, ఈ నూత్నజీవి పశువుయొక్క శరీరములో ప్రవేశించును. జబ్బుగల పశువులు మంచి పశువులతో కలిసి యుండుట చేత ఈ వ్యాధి విచ్చలవిడిగా విజృంభించును. కనుక జబ్బుగల పశువులను ఆరోగ్య పశువులనుండి విడదీసి ప్రత్యేకస్థలము నందుంచవలెను. ఈ నూత్నజీవికి పశువుయొక్క శరీరము వెలుపలగూడ జీవించు శక్తిగలదు. పశువుల కొట్టము అనారోగ్యకరముగను, ఆపరిశుభ్రముగ నుంచుట చేత ఈ రోగము పెంపొందును. ఈ వ్యాధి కొన్ని వారములుగాని, మాసములుగాని యుండును. ఈ వ్యాధి మౌడరకమును పేచీత్వి చేయుట మంచిది. ఈ వ్యాధి అన్ని జాతుల జంతువులకును, సుశుష్కులకును, పక్షులకును గూడ సోకును. ఇది సామాన్యముగ పట్టణములలోనుండు పశువులకు ఎక్కువగా వస్తుచుండును. అనారోగ్యప్రదేశములలో నుంచుటవలనను పశువుచేడ, చెత్త, మూత్రము నున్నగువానిని నిలవయుండుటవలనను, గాలి, వెలుతురులేని కొట్టములలో పశువులను కట్టివేయుటవలనను, దోమలు, యీగలు ఎక్కువగానుండు మురికి ప్రదేశములలో పశువుల కట్టివేయుట వలనను, ఈ వ్యాధి ప్రబలింపచుండును. ఈ వ్యాధిని కలిగించు నూత్నజీవి మంచి పశువులకుండు గాయముల మూలమునను, త్రాగడి నీటిమూలమునను వీల్చు చెడుగాలివలనను, లోపలికి ప్రవేశించి వ్యాధిని కలిగించును.

లక్షణములు

ఈ వ్యాధి ముఖ్యముగా శ్వాసకోశములలో పుద్ధియగుచుండును. దగ్గు ముఖ్యలక్షణము. ఆదగ్గు మొదట కొంచెము కొంచెముగా నుండి క్రమక్రమముగా హెచ్చును. దగ్గు ఎక్కువైన కొలది తెనుడ ఎక్కువగా పడుచుండును. పనిచేయునపుడు మిగుల ఆయాస

మృగశర విండిస్తే ఆయిదు కౌరైలా పరుసును.

ముగా నుండును. క్రమక్రమముగా శరీరము శుష్కించును. జీర్ణశక్తి తగ్గును. అందుచే అహార మెంత పెట్టినను వీరసముగా నుండి పశువు కృశించును. పశువు బలహీనమైన కొలది దగ్గుచుండును. జ్వరముకూడ అప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండును. ఈవ్యాధి తగిలినపశువు చనిపోవుటకు కొంతకాలము పట్టును. పైన వ్రాసినట్లు శ్వాసరోగములయందే గాక జీర్ణరోగములయందు గూడ త్వయ యభివృద్ధినిొందును. అప్పుడు పలుచగా పేడవేయును. కడుపుబ్బర ముండును. కనుగుంటలు విడుచుచుండును. కేగులు చెడవచ్చును. అహారమును జీర్ణము చేసికొనలేక పోవును. పాడి పశువైనయెడల పొదుగు గట్టిపడి నాచియుండును. ఆ పొదుగులో పాలు పలుచగను, వీరువలెనుండి ఒక విధమైన సచ్చనిరంగు గలిగి యుండును. పొదుగు పూర్తిగా చెడునప్పటికి పాలేమియుండవు. ఈ వ్యాధి మదిరినకొలది ఎముకలు కీళ్లు జబ్బుపడుట, బలహీనత చెందుట, నడచునపుడు తంటుట, మొదలగు లక్షణములు కనపడును. రానురాను కఫజ్వరము ఎక్కువై మరణము సంభవింతును.

చి కి త్త

సాధారణముగా ఈవ్యాధిని వైద్యులు కనుగొనుట కష్టము. అందుకొరకు శ్రద్ధేకముగా తయారుజేయబడిన “ట్యూబర్క్యులిను” అను ఇంగ్లీషు మందొకటి కలదు. దానిని శరీరములోనికి ఇంజెక్షన్ చేసిన యెడల దానివలన శరీరమునందు కలుగు మార్పులనుబట్టి ఈవ్యాధిని నిర్ణయించవచ్చును. ఈవ్యాధికి పశువును అతి జాగ్రత్తతో సంగ్రహించుటయే తక్కువేరొందు మంచివికీర్ణ లేదు. ఈవ్యాధిగ్రస్తమగు పశువును ధారాళముగా గాలి, వెలుతురు వచ్చు కొట్లములలో నుంచవలెను. పశువును ఎక్కువగా మేపరాదు. అమెరికా మున్నగు దేశములలో త్వయవ్యాధిగల పశువులను ప్రతిదినము పరీక్షించిగాని, వాటిపాల నమ్మనియరు. ఈవ్యాధినిగురించి తగినంత శ్రద్ధ తీసికొనక పోయినచో ఒక పశువునుండి మరొక పశువునకు ఈవ్యాధి వ్యాపిండును గాన మంచిపశువులతో వ్యాధిగ్రస్తమగు పశువును కలుపరాదు.

హెచ్చరిక

ప్రతిపట్టణములో నుండు పశు వధశాలలను, పశువైద్యులచే పరిశోధన చేయించుట మంచిది. ఆహారార్థము వధార్థములగు జంతువుల కేవలము వయసు చెందినవి గాకుండను, చూడిపశువుల గాకుండను, పసిదూడలు గాకుండను, జాడ్యగ్రస్తములైనవి గాకుండను, కేవలము బక్కిచిక్కినవి కాకుండగను, ఉండవలయును. పశువధశాలలు, వాని సమీపప్రదేశములు శుచిగానుండు టావశ్యకము. త్వయ, దోమ్మ మొదలగు జాడ్యముల వలన మృతినొంది జంతువుల మాంసము భక్షించుటచేత భక్షకులకు సంయతము ఈ జాడ్యము సంభవిండును. ఈ విషయము చక్కగా మనస్సునందు నాటియుండవలెను.

మృగశిర లిందిస్తే మిగిలినకొర్రెలు వద్దండును.

వీలన ఈ దేశము దంతట హింబాతులవారు తమ కచ్చటనైన చచ్చినపశువు కొరికిన యెడల దానిమాంసమును పంకొవములేక తిందురు. అట్టివారు పెక్కు రోగముల పాలగుచున్నారు. పాశ్చాత్యదేశములలో భక్షించు మాంసముల విషయమై, పానము చేయు క్షీరముల విషయమై అనేకములైన కట్టుదిట్టములు, శాసనములు ప్రజల క్షేమము కొరకై చేయబడి యున్నవి.

పట్టణములలో పాలను పీతుపట్ట, విక్రయించుట మొదలగు విషయముల గురించి శాసన మొకటి ఆత్యవసరమై యున్నది. అట్టి శాసనము పుట్టువరకుపాలను కొనినవాని తాము కొనుచున్న పాలు ఎక్కడనుండి తమకు చేరుచున్నవో చక్కగా తెలిసికొని బాగరూకులై యుండవలెను. రోగముగల పశువులపాలు పానయోగ్యములు కానేరవు. గనుక అట్టి పాలను వాడరాదు. పశువులయొక్క రోగము నివారించుట, పాలయొక్క ఆరోగ్యము కాపాడుట మన్నగు కృత్యములు పశువైద్యపు టుద్యోగీయులకు చెందియున్నది. పశువులలో ఏ పశువునకైన క్షయవ్యాధి యున్నయెడల ఒక పశువు నుండి మరియొక పశువున కది వ్యాపించుటయే గాక ఈ వ్యాధి తగిలిన పాడిపశువు యొక్క (ఆవు, గేదె) పాల నుపయోగించుటవలన మనఃస్యూతము, ముఖ్యముగా చంటి బిడ్డలకును, ఈ వ్యాధి తగిలి వారి కపాయము కలిగించును. ఇదియే మనము ముఖ్యముగా గమనించవలసిన విషయము.

ఊర్ధ్వ శ్వాసరోగము

పశువును చలిగాలిలో త్రిప్పుటవలనను, మితముగా బండికట్టి తోలుటవలనను, అహారము సరిగా పెట్టకపోవుటవలనను రక్తములో ప్రాణవాయువు తక్కువగా నుండుట వలనను, శ్వాససాళిమన కేదైన అటంకము గలుగుటవలనను ఈవ్యాధి సంభవించును.

లక్షణములు

పశువు వణుకుచుండును. చెవులను వ్రేలాడవేయును. శరీరము వడిగా నుండును. నోటినుండి ఒకవిధమైన తెనుడ పడుచుండును. ఈ వ్యాధి ముదిరినకొలది మలమూత్ర బంధరోగముగ పరిణమింపవచ్చును. ముఖము వాడిపోవును. నాలుకను బారబెడచును. పశువు తూలుచుండును. ఊపిరియాడుట కష్టముగా నుండును. మనము తగిన చికిత్స చేయనిచో ఉచ్ఛ్వాసవిశ్వాసము లెక్కువై పశువు వెంటనే మరణించును.

చికిత్స

కర్పూరము $\frac{1}{2}$ తులము

నూలేకారము $\frac{1}{2}$ తులము

మసాంబరము 1 తులము

నల్లచుంగు $\frac{1}{2}$ తులము

కలిసి అప్పుడప్పుడు లేనతో నాకించవలెను.

మృగశిర బిందిస్తే ముసిలెద్దు రంకవేనును.

లేక కొడిగ్రుడ్డులోని చందమామ 1, ఫిరంగి సాగ్రాణి 1 తులము కలిపి వాడవలెను.

లేక సాంటి 2 తులములు, పిప్పర్చు 1 తులము, నిరియాలు 1 తులము, కల్లు బెల్లము $\frac{1}{2}$ పిసె, ఉలవపిండి సోలెడు కలిపి మద్దచేసి లోపలికి పెట్టవలెను.

స్వామోనియా (Pneumonia)

నీనికే ఊపిరితిత్తుల వాపంగుగు. ఈ వ్యాధిమాడ ఒకవిధమైన అంటుజ్వరమని జంతుశాస్త్రజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు. ఇది పశువుయొక్క శ్వాసకోశములకు తగులును. చలిగాలి ఎక్కువగా సోవటవలనను, ఎల్లప్పుడూ పశువును వర్షములో నుంచుటవలనను, ఈ వ్యాధి వచ్చును. ఈ వ్యాధి సాడిగోవులకి తే పాటుచును పశువులకు తిరుచుగా సోవుచుండును. ఈవ్యాధిగల పశువుయొక్క ఒక ఊపిరితిత్తికిగాని, కొన్నిటికి రెండుతిత్తులకుగాని సోకవచ్చును. మిలినపుగాలి నెక్కువగా వీల్చుటచేత ఈ వ్యాధి రావచ్చునని కొందరు డాక్టర్లు చెప్పుచున్నారు. ఈ వ్యాధియొక్క లక్షణములు, ఋతువులను బట్టియు, సలములనుబట్టియు, పశువుయొక్క వయస్సునుబట్టియు వ్యాధి తగులకముందు రోగియొక్క ఆరోగ్యమును బట్టియు గలగలును. ఈ వ్యాధికిమాడ కొన్ని పురుగులే మూలకారణము. నీని మన రైతులు కనిపెట్టుట కష్టము. పశువుగుడెమిద పైతసోక్తు పెట్టి లోపలనుండు శ్వాసకోశములనుండి వచ్చు ధ్వనినిబట్టి ఈ రోగమును గుర్తించవలెను. ఈవ్యాధిసంబంధమగు పురుగు లొకవిధమైన విషమును తయారుచేసి తదితర పశువులకు ప్రచరింపజేయును. గాని న్యాయముగా పశువును కాపాడవలెను. ఈ వ్యాధి తగిలిన పశువు చొంగబడిన సలము పరీశుద్ధిము చేయనిచో నా ప్రదేశముమీద ఆరోగసంబంధమైన విష మొకసంవత్సరము వరకు వుండునని శాస్త్రజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు.

లక్షణములు

ఈ వ్యాధికి ఆరంభములోనే పశువు ప్రక్కభాగములందు శుద్ధుతమగు బాధ ప్రారంభమై పోటు పొడిచి నెట్లుండును. ఊపిరితిత్తులు కండియుండుటవలన శ్వాస మిక్కిలి ఆయాసముగా నుండును. కొన్నిటికి జ్వర ముండదు. మేత, నీరు మానును. పశువు పని జేయజాలదు. అంటుపూర్ణమైన జ్వర మైనయెడల దీర్ఘకాల ముండును. ప్రారంభములో ఎక్కువ లక్షణములు కన్పిండువు. పని చేయుచునపుడు పశువు అలసి పోవును. తదితర పశువులతో నుండి పడిగా నుండును. శ్వాసకోశములు మ్రుగినయెడల ఊపిరి వాసనకొట్టును. నాడి తొందగగా కొట్టుకొనుచుండును. మూత్రము తీవ్రపర్ణము కలిగి యుండును. ఈ వ్యాధియుండు దగ్గుమాడ నుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది రక్తము

పురుగుల వాసమిస్తే ముంగారి పండును.

జేరించును. త్రిమక్రమముగ గుండె అస్వస్థత జెంది క్వాసకోశములలో విషపదార్థములు చేరుకొని ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసల నాడనియక పోవుటచే పశువు మరణించును.

చి కి త్వు

ఈ వ్యాధికి మన ఆయుర్వేద పశువైద్యులు చికిత్సలు చేయుట బహుకష్టము. కొన్ని మందులను ఇంజక్షన్ చేయవలసియుండును. అందుచే ఇట్టి లక్షణములు కలిగిన పశువులను వెంటనే పశువైద్యశాలలకు తీసికొనిపోవుట చాల మంచిపని. అట్లు చేయుటకు వీలు లేచో నీరు ఒకపాత్రలో తుంగిచి కర్పూరతైలముగాని, యూకలిప్టస్ ఆయిల్ గాని వేసి దానినుండి వచ్చు ఆవిరిని ముక్కుగర్భములోనికి పట్టించవలెను. పశువు ఎదురుగామ్ము నొప్పికికూడ ఉపశాంతి చేయవలసియుండును. ఈ నొప్పిని తగ్గించుటవలన రోగి పశువుయొక్క సామాన్యస్థితి అభివృద్ధిపొందును. ఇందుకొరకై కొందరు ఆనాలు నూరి పట్టువేయుదురు. ఇది యెక్కువగా వేసినయెడల అపకారము చేయును. గాన అమిరిముగా వేయరాదు. ఇంకను పిండికిట్టు కట్టవచ్చును. కర్పూరతైలము రాది వేడికాపడములు కాయవచ్చును. వేడికాపడములు కాయుగడ్డలో 5 రెంతమాత్రము ఉంచక పిండివేసి కాపులు కాయవలెను. అప్పుడప్పుడు సారాయిని త్రాగించవచ్చును.

హెచ్చరిక

వ్యాధితగిలిన పశువును శుచియైన గలములో నుంచి పరిశుభ్రమైన గాలి తగులు నట్లు చేయవలెను. రొమ్మునకు చలిగాలి తగులకుండ వెచ్చని ఉన్నిబట్టలు, గొంగడి, కంబళి మొదలగునానిని కప్పవలెను. మేత మేయనియెడల బలవంతముగా పెట్టరాదు. ద్రవసంబంధమైన పదార్థము లేవియు త్రాగింపరాదు. ఏ మందైనను లేహ్యముగా చేసి నాలుకకు రాయవలెను. బారింగింటిగాని నూకలజానగాని పెట్టవలెను. పశువునకు బలము కలిగిండు పదార్థములుకూడ పెట్టవచ్చును. పశువు నోటినుండి కఫము పడుచుండినయెడల ఆకఫమును శుభ్రముగా తీసివేసి ఫిన్వెల్ గాని, కార్బాలిక్ ఆసిడ్ గాని, పిప్పర్ మెంటు ఆయిల్ గాని ఆ కఫముపడినచోట చల్లవలెను.

దగ్గు (Cough)

అ॥ వె॥ పసికిదగ్గు నుద్యమంబంద బాధతో

మేత నర్థగాను మేయుచుండు

నిసియుదగ్గు హెచ్చి నీరసంబునుజెంద

కాక మిగుల తగుల గాసి జెందు॥

పశువునకు చలిగాలి, మందు తగులుటవలనను, మిక్కిలి అలసిపోవునటుల పని చేయించుటవలనను, అలసియున్నపుడు వర్షమునకు మంచునకు తడిసియుండి టవలనను

మృగేవరే ముఖేభిరేన్వతి సాతామిసితిధా

ఊపిరిత్తులలో నుండు పొరలు కండుటవలనను లేక ఊపిరిగొట్టములలో నున్న పొరలు కండుటవలనను ఈవ్యాధి రావచ్చును. ఇదికూడ రెండువిధములుగా నుండును. అందు మొదటిది ఊపిరిగొట్టములలోనిపొర కండుటవలన కలుగును. రెండవది ఊపిరిత్తులలోని పొర కండుటవలన కలుగును. రెండువిధములుగాఁ జూపిరిగొట్టములలో ఒకవిధమైన పురుగులు పుట్టును.

లక్షణములు

దీనిచే వచ్చినను ప్రారంభములో లక్షణము లన్నియు ఒకేమాదిరిగా నుండును. అందుచే జాగ్రత్తగా కారణమును కనిపెట్టవలెను. పశువు దగ్గుట, మేత మేయలేక పోవుట, పనిచేయలేక అలసిపోవుట, మొదలగులక్షణము లన్నియు కనపడవచ్చును. ఊపిరి గొట్టములలో వ్యాధికన్న ఊపిరిత్తులలో కలిగిన వ్యాధి ఎక్కువ భయంకరముగా నుండును. దానికంటె పురుగుల వలన కలిగిన వ్యాధి కఠినతమముగా నుండును. మొదట చెప్పిన కారణమేగాక మిగిలిన రెండు కారణములవలనను జ్వరముకూడ నుండవచ్చును. ముక్కులవెంబడి ద్రవపదార్థము వెలువడుచుండును. కండ్లనుండి నీరుకార్చుచుండును. దగ్గు రాత్రులయందు విశేషముగా నుండును. ఈ వ్యాధి ముదిరినకొలది పశువు క్షీణించుచుండును. ఒకకొని లేవజాలదు. చాల విచారముగా నుండును. జ్వరము హెచ్చుచు తిగుచుండును. పశువు క్షీణించినకొలది బరియెముకలు స్పష్టముగా కనపడును. నోటినుండి జగటవంటి ద్రవపదార్థము ఎక్కువగా వెలువడుచుండును. కథమెక్కువైన పశువునకు మరణము సంభవించును.

చికిత్స

రావినెక్క 2 తులములు, మిరియాలు 2 తులములు, పచ్చిపాలు అర్థకేరు కలిపి ప్రిదినము ఉదయము తాగించవలెను. ఈ విధముగా వారము దినములు చేయవలెను.

లేక పెన్నెరుడుంపల పొట్టు పావుసేరు, పులిచల్ల అర్థసేరు, కలిపి ఒకపూట మాత్రమే త్రాగించవలెను. ఈవిధముగా వారము దినములు చేయవలెను.

లేక నీరులిపాయరసము పావుసేరు ఒక పూట త్రాగించును. ఈరీతిగా 15 దినములు చేయవలెను.

లేక అడ్డసరపాప పసురు పావుసేరు, అల్లపురసము పావుసేరు, కలిపి సాయం కాలము త్రాగించవలెను. 4 దినములు చేయవలెను.

హెచ్చరిక

ఈ వ్యాధి కూడ రొంపకు చేయు చికిత్సయే చేయవలెను. కాని పురుగులవలన కలిగిన వ్యాధిని మాత్రము పశువుల డాక్టరునకు చూపించవలెను. ఒక పశువునుండి మరి

యొక పశువునకు ఈ వ్యాధి వ్యాపించి కొన్ని పశువులు చెడిపోవచ్చును. దాక్షిణ్య దగ్గరకు వెళ్ళుట తటస్థించిన యెడల జబ్బుతగిలిన పశువులను ఒక గదిలోనుంచి గంధపు పొగ వీల్చునట్లు చేయవలెను.

కొంప (Catarrh)

ఉ॥ కాలము మార్పునొంద కడుకాయము శీతలమొంది బాధతో నాలిగనుండి దగ్గువడ నాసికమందు జనించు వాపును న్బాలగ హెచ్చియుండగను చక్క-న శీర్షము వాతమొంద తాళగలేక సొక్కి కడు తాహతులేకను బాధచెందెను.

ఈ వ్యాధి అంటువ్యాధిలా చేరింది. మనుష్యుల కొందరికి పక్షిములు ఒక్క సారే ఏదిధముగ వచ్చునో అమాదిరిగనే పశువులకుకూడ వచ్చును. పశువును అరికితల మైన గాలిలో నుండటవలనను, శీతోష్ణసిలిలో వింతయగు మార్పులు కలుగుటవలనను, గాలి వెలుతురు లేని ఇసుకుగానుండు కొట్టములలో పెక్కింటిని కట్టుటవలనను వానికి మందు, చలిగాలి తగులుటవలనను, అధికశ్రమ కలుగునట్లు పనిచేయించుట వలనను ఈ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

ఈ వ్యాధి సంభవించుటకు రెండుమూడు దినములకు ముందే పశువు నిరుత్సాహ ముగా నుండును. అప్పుడప్పుడు దగ్గునుండదు. పశువునకు జ్వరముండును. నోటిలో ఒకవిధమైన కఫ మేర్పడును. జంతువు పరుగుటకు ఇచ్చిగింపదు. వ్యాధి హెచ్చు దిన కొలది ఊపిరితిత్తులలో ఒకవిధమైన ధ్వని వుట్టును. ముక్కు-రంధ్రములలోని పలుచని పొరకు నెత్తురు ఎక్కువగా చేరుటవలన ఆపార ఎఱ్ఱును. ఆ ముక్కురంధ్ర ములనుండి వచ్చు ద్రవపదార్థము చిక్కబడి ముడకట్టును. ఈ నీటిలో పశువు మేత సరిగా మేయదు. వ్యాధి ముదిరినకొలది పొడిదగ్గు ఏర్పడును. ముక్కునందు తడియుండదు. ఇంకను అశ్రద్ధచేసినయెడల క్యాసకోశములోకి వ్యాధి వ్యాపించి జ్వరము ఎక్కువై పశువు చాల బాధపడును. క్యాసకోశములు చెడి వ్యాధి హెచ్చిన యెడల పశువునకు ఆరోగ్యము కుదుగుట కష్టముగనుక మొదటనే జాగ్రత్త పడవలెను.

చికిత్స

జ్వరముగానున్న యెడల

ఉప్పు 10 తు, నూరేకారము 2 తు, నవాసాగము 1 తు, అంధనేరు చెన్నీటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

అరుద్ర చింతిస్తే అరువైరోజులు వరపు, అరుద్రలో వర్షంకురుస్తే అరుకొరైలుకురుసును.

లేక నల్లమూడు ౩ కు, కర్పూరము ౩ కు, కర్పూరతైలము 2½ కు, అర్ధసేరు
నీటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక సొంటి 2 కు, పిప్పళ్లు 2 కు, మిరియాలు 2 కు, అర్ధసేరునీటిలో కలిపి
త్రాగించుము.

లేక నీరుల్లిపాయలంసము 4 కులములు ముక్కరంధ్రములలో పోయుము.

లేక మందిలెల్లం సవాసేరు, పసుపు 4 కు కలిపి నిమ్మకాయంత ఉండలుచేసి
తెట్టుము.

పైఁ చెప్పిన చికిత్సలలో రెండు మూడు దినములు మీ యిష్టమువచ్చినది చేయ
వచ్చును.

హెచ్చరిక

మన రైతులలో చాలమంది పశువునుష్క రంధ్రములనుండి నీరుగారి, చీమిడి
గాని, కారుదుడినయెడల కొమ్ముడ్లొలని, శిశోవాతము ఇంక నేవోయొకపైత్యరోగ
మని పేరుపెట్టి తెలిసి తెలియని వైద్యములు చేసి పశువును చేతులార చంపుదురు. కాబట్టి
రోగముయొక్క డక, గుణములు గుర్తించి తగిన చికిత్సలు చేయవలెను.

ఈ వ్యాధి పశువున కష్కంఠగా వచ్చువును తవును, బాగ్గింజ లేక నూకలజావ
పెట్టుట మంచిది. పశువును చలిగాలిలోను, ఎండలోను నుంచరాదు. మలబద్ధక మున్న
యెడల విశేషమునను ము దీయవలెను. ఈరోగ పశువు శ్వాసవాలోములను చెడగొట్ట
వచ్చును. పశువువిడుదు ఊసిగో పెత్తినను లేపించుచును. జాతువును తగినంత
పరిశ్రమ చేయించుచుండవలెను. పశువునకు బలవంతముగా మందును యోగికి పోయ
రాదు. కొంచెము యూకలిప్టన్ ఆయిలుగాని, కన్నూర తైలముగారి బుడగలు వచ్చు
నట్లుగా నీటిలో చేసి ఆ నీటినుండి వచ్చు ఆవిరిని పశువు ముక్కరంధ్రములలోనికి వెళ్లు
నట్లుగా మూతియొద్ద పెట్టి తలమీద నొకగుడ్డ కప్పువలెను.

ఉబ్బసము (Asthma)

స్వభావము

ఈవ్యాధి మనదేశములో బండిఎద్దులకు తరచుగా వచ్చుచుండును. పశువుయొక్క
శ్వాసరోగములో నున్న చిన్నతిత్తులు పెద్దవియగుటవలన ఈవ్యాధి కలుగుచున్నది. పశువు
లకు సారములేని పిప్పింటి ఆహారవస్తువులు కుఱుటవలనను, కొన్ని పనిలేక సోమరితన
ముగా నుండుటవలనను, మరికొన్ని విస్తారముగా కుఱుము స్వభావము గలవిగా
నుండుటవలనను ఈరోగ ముత్పత్తియగుచున్నది. నోటికాళ్లు తగిలిన నెమ్మదించిన
పశువుల వ్యాధి తరచుగా వచ్చుచుండును. ఈ వ్యాధియందు కఫ మెక్కువగా పడును.

కొన్నిటికి కఠముండదు. పశువు నరములు యథాస్థితిలో నుండకపోవుటచేతను, ఊసిరి తిత్తులకు ఒత్తిడి గలుగుటవలనను, దీర్ఘమైన దగ్గులేక క్యాపకొకములకు వేడి తగులుట వలనను ఈవ్యాధి రావచ్చును. ఈవ్యాధి తగిలినపశువు చాల కృశించి మిగుల విచారముగా నుండును. ఇది ముసలిపశువుల కెక్కువగావచ్చును.

లక్షణము

పశువునకు ఆరంభములో కొద్దిగ జ్వర ముండును. నీరమైన దగ్గుండును. పశువు ముక్కురంధ్రములనుండి తెల్లని జగుగువంటి పదార్థము నెలువడుచుండును. ముక్కురంధ్రములను పరీక్షించి చూచినయెడల ఎఱ్ఱని వరువులుగాకనబడును. శరీరమువూది వెండ్రుకలు రాలిపోవుచుండును. రాలిపోవుటకు మిగిలినవెండ్రుకలు బాగుగాపెరిగి నిక్కబాడుచుకొని యుండును. పశువునకు వ్యాధి ముడికొలది బుస ఎక్కువై చాల దూమువరకు విసబడును. ఈ బుస ఎల్లప్పుడు నుంకును. ఈ బుస చూచి పశువునుజూచి చికిత్స చేయిండుటకు ఆతురత పడుచుండును. ఈవ్యాధిగల పశువు అపానవాయువులు తరచుగా విడుచుచుండును. క్రమముగ జరుగుచున్నప్పుడు కళ్ళి మారిపోవును. ఈ వ్యాధిగల పశువుతో కొందరు శైతులు పనిచేయుచుదురు. అందువలన ఆ పశువునకు ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు సరిగా ఆడక దొక్కిన నెగురజేయుచుండును. పశువులకొట్టములో ఈ పశువును కట్టివేసి దానిబుస పరీక్షించినయెడల పిల్లికాతవలె నుండును. ప్లేగ్స్కోపు పెట్టి పరీక్షించినయెడల చక్కగా తెలియును. వ్యాధి ముడికొలది పశువునుభిక్షురంగు మారును. దగ్గుచున్నపుడు తెల్లని తెనుడి ఎక్కువగా పడుచుండును. బుస ఎక్కువై పశువుమూలుగు చుండుటను, క్రమముగా పశువు నీరసము కెరి చనిపోవును.

చికిత్స

కర్పూరతైలముగాని, యూలిప్స ఆయిలుగాని వేడినీటిలో వేసి నలసల కాగనిది, ఆ యావిగి పశువుముక్కు రంధ్రములకు పట్టించవలెను.

నెంటనే అడ్డపకపాత రసము అరసేరు, సొంటి 1తు, విప్పుళ్ళు 1తు, మిరియాలు 1 తు ఒకసారిమాత్రమే కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక సారాయి 2 డ్రాములు, నిమ్మఉప్పు 1తు, సొంటి 1 తు, మిరియాలు 1తు, పసుపు 2 తు ఒకసారిమాత్రమే కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక మంచితైలము 2 సేర్లు, అలము 2 సేర్లు, వాము అరసోలెను. తెచ్చి త్రొక్కి నెలగకాయంత ముద్దలుచేసి వారము దినములు తినిపించవలెను.

లేక వెలులిపాయలు 4 తు, మిరియాలు 1 తు, వేపచెక్కపొడి 3తు, మేకపాలు అరసేరు కలిపి నూరి త్రాగించవలెను. ఈ రీతిగా వారముదినములు చేయుము.

దశాః—ప్రతిదినము విశేషసాధకము చేయించవలెను. నూరినగు త్రాగించవలెను.

పై చికిత్సలకు లొంగని యెడల నొసలునుండి మూతివగకు వాలుగు దుక్కులు పెట్టవలెను. ముందరి జబ్బలదగ్గర 9 దుక్కులున్న ఎడ రాలలో ఒక దుక్కు పెట్టవలెను. ఆసకమువద్ద ఒక దుక్కు పెట్టవలెను.

హెచ్చరిక

ఈ వ్యాధి కలిగిన పశువు పూర్తిగా ఆరోగ్యము చెందుట కష్టము. అందుచే పశువునకు పెట్టుమేత శుభ్రమైనదిగను బాము కలుగజేయునదిగను, మలఘముగా జీర్ణమునదిగ నుండవలెను. ఆహారము తగ్గించి పెట్టవలెను. పని చేయించుటకు ముంగు కొన్ని గంటలవ్యవధి యుండునట్లుగా జీసి మేత తగినంత మేసి పనిచేయించవలెను. ఈ వ్యాధి గల పశువును విస్తారముగా ఎండలో పనిచేయించక ఉదయసాయంకాలములయందు మాత్రమే తేలికగా పనిచేయించవలెను. పశువును పరుగెత్తించరాదు. నియమితకాలము లందు మాత్రమే పని చేయించవలెను.

క సి మి రి

ఎద్దులకును, తక్కువమేతమేయు పశువులకును, గాలికుంటు తగిలి ఎండలో తిరుగు పశువులకును, ఇంకను నరములు యథాస్థితి కెప్పుటవలనను, ఊపిరితిత్తులకు ఒత్తిడి కలుగుటవలనను, దీర్ఘమైన దగ్గుండుటవలనను, ఊపిరితిత్తులకు వేడి తగులుట వలన ఈవ్యాధి కలుగవచ్చును.

లక్షణములు

దగ్గు చాల తక్కువగనుండును. ఆదగ్గు ధ్వని కలుగజేయునదిగ నుండినను కొద్దిమారము మాత్రమే వినుదును. అప్పుడు గాలి ఆసకముగుండా వెడలుదుండును. ఈవ్యాధిలో పాటు అజీర్తికూడ నుండును. అజీర్తిగా నున్నయెడల జంతువురూపము మారిపోవును. ఎల్లప్పుడు నీడకొరకు ఎదురుచూచునుండును. వెండ్రుకలు నిక్కబొడుచుకొనును. బండి కట్టినయెడల దొక్కలు ఎగురవేయుదుండును. క్రమేణ పశువు క్షయించి చనిపోవును.

చి కి త్స

నీరుల్లిపాములు అర్ధినేరునవటూకు, మజ్జగ అర్ధినేరు, కలిపి దినమున కొకపూట, పక్షముదినములు త్రాగించుము.

లేక మారుగాకుపసరు పావునేరు, కలిపి అర్ధలేరు, కలిపి దినమున కొకసారి, నారిమ దినములు త్రాగించుము.

లేక మంచిల్లెము 2 నేర్లు, అల్లము 2 నేర్లు, తెచ్చి వెలగకాయంత ముద్దలు చేసి నారముకోజాలు పెట్టుము.

లేక గంటలు తెచ్చి వడ్డిపూడగా పండి అంగులో మంగినునె కలిపి తవ్వెడు, మానెడు పంతున 40 దినములు పెట్టిచో హరించును.

హెచ్చరిక

గాలివంటు తగిలినపశువుతో పనిచేయించరాదు. ఎండలో త్రిప్పురాదు. లేనిచో ఇటువంటి వ్యాధుల పాలగును. ఈ కసిమిరిగల పశువుతో పనిచేయించరాదు. తగిన ఆహారము తేలేట పెట్టుమండవలెను.

ము కు బంధి

అ॥ వె॥ నాసికంబునందు నంటియుండగనుండ
కాయ కోలనగుట కాననగును
నాకుచుండ జూలు నాసికముననుండు
ముకును బతియండ్రు ముగముతోను.

అ॥ వె॥ ముక్కునాళమందు ముడికాయ పెంపొంది
పసియు దగ్గునొంది బాధచెందు
నాసికంబునందు నడచుచుండును నీరు
గాలి పీల్చి వదల కష్టమగును.

దీనికే ముకుబంధి లేక ముగబాధి అంగురు. ఇది రెండు విధములుగా నుండును.

(1) ముక్కురంధ్రముల లోపలి పైభాగమున నొక విధమైన మార్మకండ్ గుండ్రని కోలగా నుండు కాయలవలె పెరుగును. అది ముక్కురంధ్రములలో నుండు శ్లేష్మపు పొరలకు ఒక సన్నని కాడపంటిదాని నంటుకొనియుండును. ఈ వ్యాధి చలి గాలివలనగాని, తదితర వ్యాధులవలనగాని లేక పశువులకు తగవుగా వచ్చుచుండును.

(2) ముక్కురంధ్రముల పొడుగున అనగా పైచుండి క్రిందవరకు చిన్న గుండ్రని చిక్కలువలెగాని, ఉండలవలె గాని దుర్గాంసము పెరుగును.

మొదటివిధమైన వ్యాధిగల పశువునకు దగ్గుండును. కాయగాని, ఉండగాని గొంతువద్ద అడ్డుపడుటవలన శ్వాస సరిగా ఆడక తన్నుకొనును, కొద్ది జ్వరముండును. కండ్లు యెర్రగా నుండును. ముక్కులగుండా ద్రవము వచ్చును. ముదిరినకొలది ద్రవము చిక్కుచుండును. పులిసియుండును.

అరు కారైలకు పోతుకారై అరుద్రకారై

రెండవవిధమైనదానితో దుర్భాసము పెరిగి బిళ్ళలుగాని, ఉండలుగాని, చిలికి యుండుట, నల్లగా ప్రశ్నట, ముక్కురంధ్రముల వెంటడి చీమిడి వంటి పదార్థము కారుట, శ్వాస తీసుకొను సమయములో విస్తారముగా శబ్దము కలుగుట మొదలగు లక్షణములు కనబడును. వ్యాధి ముదిరిన కొలది పశువు ఆటు నిటు తిగుగురు. మూర్ఛ కూడా రావచ్చును.

చి కి త్వు

మొదటి విధమైన రోగమునకు ఒకదారము బారముడి వేసి ఒక సన్నని చివర మొరుగా నుండెడి పుల్లతోగాని లేక సన్నని తీగతోగాని, ఆముడిని బొవలికి తీసికొని వెల్లి పొగ్రతగా సన్నని కాడవలె నుండుచోటను తగ్గించి ముడిని లాగినయెడల ఆకాడ తెగిపోయి ఉండ బైటికి వచ్చును. దీనినే ముసబంతియని చెప్పుదురు. ఈ ప్రకారము సాధ్యము కానిచో పశువైద్యకాలకు తీసికొనిపోయినయెడల వారు ఒకవిధమైన పని ముట్టుతో తీసివేసెదరు.

పశువు, శరీరము నాకికొనుటచే ఆబొమ్మ గేహమునానికి బ్రవేశించి పెద్ద పొట్టలో జేరి ఉండకట్టును. దిగునవును ఆ కాయ నేలబడును. దీనినే మొగబంతికాయ యందురు. ఈ కాయను ఆవ్రపంచితములో కొంతసేపు ఉంచినచో సాగ్రబాణి పొగ వేసి జబ్బుపశువుయొక్క ముక్కురంధ్రములదగ్గర కొంచెముసేపు వ్రుంచి తరువాత పశువునకు ముమ్మారు దిగుడుడిచేయుదురు. ఇదియొక దాంలిక విశిష్టమేగాని పశువునకు ఈ రోగమువలన ప్రమాదము లేదనియు చూడనాలుగు దినములుండి తానంత టదియే పోవునని కొందరు దాక్కట్లు చెప్పుదున్నారు.

హారతి కర్పూరము $\frac{1}{2}$ తు జీలకర్ర 1 తు దానిమ్మ మొగ్గలు గుప్పెడు చను బాలతో నూరి గుడ్డలో వేసి సిండి 5, 6 చుక్కలు 2, 3 దినములు ముక్కులలో పోయవలెను.

లేక పిల్లివీచరగడ్డరసము ముక్కురంధ్రములలో పోసిని నెమ్మదియుగును.

లేక కామంచిచెట్టు కాడలను ముక్కులుగ కొనీ తోటిలో వేసి దంచి అపొడిని ముక్కురంధ్రములలో నస్యము చేయించవలెను.

లేక పాలతీగాకు రసములో వసగంధము కొద్దిగా కలిపి 10 చుక్కలు ముక్కులలో పోయుము.

పీ న స రో గ ము

ఈ వ్యాధి ఒక విధమైన యిగాలవలన కలుగు చున్నది. ఇదికూడ అంటువ్యాధియే యని నా నమ్మిక. ముక్కు రంధ్రములలో ఈగులు జేరి ఒక విధమైన మలిపదార్థము నిడిచిపెట్టును. తదుపరి ఆ రంధ్రములలో ఒక విధమైన చీము పోతపలు పోతపలుగా

పునర్వసు పువ్యమి కార్తులు వర్ణించితే పూరేలి అడుగైన తడియును.

నుండు పరువులుగా లేదును. ఇవి బాగుగా పెరిగి పగిలి చీము కారుచుండును. ముక్కును పరీక్షించినయెడల పతపలు స్పష్టముగా కనబడును. ఈ వ్యాధి ముదిరిన కొలది పెదకు నకు కూడ సోకి పశువు మణమునకుకూడ సిద్ధమగును. ఈ వ్యాధి సంవత్సరమువరకుండును.

లక్షణములు

పశువునకు జ్వరముండును. ముక్కులనుండి చిక్కిని చీమిడి పడుచుండును. అప్పుడప్పుడు తుమ్ముచుండును. అరి మేకమేయును, నోరు చాల అసహ్యముగా నుండును. ముక్కురంధ్రములనుట్టు ఈ లు మురురుచుండును. ఉచ్చాస్యన నిశ్వాసముల నాటంక పరచు చుండును. ఈ వ్యాధి ముదిరినకొలది గురక పుట్టి తుమ్ములెక్కువగును. అప్పుడప్పుడు ముక్కు బెదరి రక్తము కారుచుండును. పశువు చాల బాధపడుచుండును. సరియైన చికిత్స చేయనిచో పశువు కొలది కాలములోనే మరణించును.

చికిత్స

ముక్కులను పైలతుత్తపు నీటితోగాని, పటికనీటితోగాని పిచికారీ జేయుచుండవలెను.

తరువాత, హారతి కర్పూరము - 1 తు, వస - $\frac{1}{2}$ తు కలిపి అప్పుడప్పుడు ముక్కులలోనికి పార ఊడవలెను.

లేక, ఏరుల్లిపాయల రసము - 1 తు, తులసిఆకురసము - 1 తు కలిపి ముక్కులలో పోయుము.

మీ తాలూకా గవర్న మెంటు వెటరినరీ డాక్టరుగారిచే ఇంజెక్షన్ చేయించుము.

హెచ్చరిక

ఇటువంటి పశువులను ప్రత్యేకముగా నుంచుట మంచిది. వీటికి ఏదైనా గ్రాగుటకు, ఆహారముంచుటకు ప్రత్యేకముగా లొట్ల నుంచవలెను. పశువు ముక్కురంధ్రములలో వీవిధమైన గాయము లున్నను ఆ గాయములగుండ వెంటనే ఈ వ్యాధి సోకును.

యశావనమందమతి

ఈ వ్యాధి యావనము దాటిన పశువులలో మాత్రమే సామాన్యముగ కన్పించుచున్నది. సామాన్యముగా మేపబడినను, ఎక్కువగా మేపబడినను, సరియగు శరీరవరిశ్రమ లేకున్నను, ఎండలో ఎక్కువగా పనిచేసినను, పశువు కంతమునకు తగిలించు పలువురుగాని త్రాడుగాని బిగిసికొని పోయినను ఈ వ్యాధి పశువులకు సోకును.

లక్షణములు

పశువు వెంటనే క్రిందపడిపోవును. లేక అంతకుముందే బద్ధకము ప్రాప్తించి

పుశాల పరిస్తే పూరిపిట్టకడ వదు.

చుట్టుప్రక్కల యేమి జరుగుచున్నది చూడబండ రెప్పలు మూతలు బడిపోవును. జంతువు చాల కష్టముతో ఊపిరి విడుచుచుండును. తక్షణమే జంతువు ఒకచోటనుండి కదలలేదు. తూలుచుండును. గాలి సరిగా వీల్చలేదు. దేహమునిండ చెనుటపట్టును. శరీరములోని రక్తస్రావములకు ఆటంకము కలుగును. మఃస్పృశకు తెలియవండగనే ఊపిరి విడువబడుచుండును. కొన్ని సమయములలో కడుపులో త్రిప్పుటకూడ కనబడును. పక్షవాతము కలుగవచ్చును. సరియైన చికిత్స చేయనిచో పశువు మరణించును.

హెచ్చరిక

శరీరభాగములు కడుపవలెనంత దుస్థితిలో నున్నప్పుడు విరేచనము కానియెడల మందీయవలెను. గాలి ధారాళముగా వచ్చు సలమందు పశువు నుంచవలెను. జంతువు శరీరభాగములను మాలీను చేయవలెను. ముఖ్య ఆవయవముల దగ్గరను, వీపువీధను జాగ్రత్తగా తోసువలెను. శిరస్సువీధ ఆప్పుడప్పుడు చన్నిటిని పోయుచుండవలెను. నూకలజావ పెట్టవలెను.

చికిత్స

కర్పూరతైలము శరీరభాగములకు రాయవలెను.

లోపలికి సాంటి - 2 తు, నిమ్మఉప్పు - అరతులము, వేడినీరు - అర్ధసేరు కలిపి దినమున కొకసారి వంతున వారముదినములు త్రాగించవలెను.

లేక ఏరుల్లిపాయల రసము పావుసేరు త్రాగించుము.

లేక ముసాంబ్రము 1 తు, ఇంగువ 1 తు, ఏరు అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించుము.

శిరో రోగములు

పిచ్చి (Insanity)

తే॥ పిచ్చికుక్కలు పశువుల పీకినంత

జబ్బుచిన్నెలు రోజు వత్తరముదాక

పశువు మూతి బిగించియు బాధపడును

తల్లి పడుచుండు రోగము తీవ్రమయిన॥

తే॥ మీదబడి క్రుమ్మి వానుజుని సాదురేగి

కోవ మెక్కునయిపోయి తాపమొందు

దాహ మెక్కుడనయి నీరు త్రావుచుండు

తిండి దినకను చనిపోవుదిటవు దొరగి॥

ఈ వ్యాధి పాలిన్య ప్రతిజంతువునకు రావచ్చును. ఇది నిజముగా జంతువులకు కలిగిడివ్యాధియై యున్నది. ఇది మనుష్యులకుకూడ అకస్మాత్తుగా కలుగుచున్నది. ఈ వెట్టి కారణభూతమైన దేదియో ఇంకను కనుగొన బడలేదు. కాని అదియొక జీవపదార్థ మనుటకు సందియము లేదు. ఈ వ్యాధిగల జంతువు దేహముందు విషమును పదార్థము నరే ములుగఁగ భాగమందుండును. అనగా మెదడు, నరములు వీరియందును, ఉమ్మిని కూర్చు నట్టి గవదలవంటి కొన్ని భాగములందును ఉండును, గవదలనుండి విషము ఉమ్మిమూలముగ వెలుపలికి వచ్చును, గాన వెట్టిపట్టిన జంతువులు కలుచుటవలన ఆవ్యాధి తదితర పశువులకు మనుష్యులకు సోకుచున్నది. అయినను వెట్టిపట్టిన జంతువుయొక్క విషము కాటుయేర్చుడిన చర్మమునకు తగిలినచేగాని, అది సోకుడును కలుగజేయ నేరదు. అట్టి కాటు సామాన్యముగా అవెట్టి జంతువుయొక్క పొడవైన నేర్చుడును. కాని మృగలిక తి గాయములను, దోవకాటు మున్నగు చిన్న గాయములను ఆపశువు వాకినయెడల ఈవ్యాధి కలుగును. ఈవ్యాధి తగిలిన పశువునకు మూడు లేక ఆమురు దినములవరకు రోగి చిన్నము లగుపడవు. ఇదియునుగాక తనంతట తాను వ్యాధి కలిగిన జంతువులకు సాధారణముగా వ్యాధి ప్రారంభించినది మొదలు కొన్ని దినములలోనే మరణమును కలుగజేయును. విషము వెన్నెముకకు, మెదడునకు చేరువరకు ఈవ్యాధి బయల్పడదు. ఈతావున చేరుటకై ఆవిషము నరములగుండా వ్యాపింపును. కాబట్టి కాటు మెదడునకు ఎంత సమీపమునందుండునో, అంత త్వరగా విషము మెదడున కెక్కి అంత త్వరగా రోగి లక్షణములు కనిపించును. ఈ వ్యాధి కొన్నిటికి ఆరుచూసములవలె వుండును.

లక్షణములు

జంతువు మొదట వ్యాధులతతో నుండి మూతి విరుచుచుండును. మనుష్యుల యొద్దకుగాని, తదితర పశువుల యొద్దకుగాని చేరుట కిష్ట ముండదు. గృహలోపకరణముల క్రిందగాని, నిశ్శబ్దమైన సలములందుగాని దాగియుండును. రోగము ముదిరినకొలది కొప్పాద్రోకము కలిగి చిగాకుగ నుండును. కంటికి కనబడినచో నెల్ల కాలవలెవును. ఈగలను పట్టుకొనుటకు ప్రయత్నించుదానిపై ఆగడుచు తిరుగులాడుచుండును. ఒక విధమైన చొంగ నోటినుండి కాటుచుండును. ఆ చొంగ జిక్కుటగాను, నురుగు నురుగుగాను ఉండును. ఆ చొంగ పశువుల మెదవులనుండి తిగవలె వ్రేలాడుచుండును. కండ్లు ఎఱ్ఱగా నుండును. ఇట్టి సితిలో ఆ జంతువునోరు కొంచెము తెగచుకొని సరిగా ముందునకు పరుగెత్తుదు మార్గమున దానికి కనపడు ప్రతివానిని పొడుచుచు కలుచుచు పోవుచుండును. ఆకలి మందగించును. దానికి దొరకునట్టి యే వస్తువునైనను తినజోవును. అది ఆరకువపుడు దానిఆరపు ఒక విధమైన లోహపు ధ్వనిగఁకుతగా మారిపోవునట్లు కనుగొనవచ్చును. ఇట్టి సితిలో మరణము సంభవించును. పక్షవాతము కలుగును. ఆహారము తినదు. క్రింది దవ్వుడలు నన్నముగా నుండును. మ్రింగునపుడు విశేషముగా కష్టపడునట్లు విశవమగును.

ఆశేషలో ఆడుగుకు ఒక చిహ్న పడినా అదిగినన్ని వట్లు పండును.

చిట్టచివరకు కాళ్ళు చచ్చుపడి విశేషములై శుష్కించి చనిపోవును. కొంతకాలము కదలకుండ పడియుండిన తరువాత కొన్ని పశువులకు మృత్యువు సంభవించును.

చచ్చినతరువాత కనబడు లక్షణములు

ఈ వ్యాధిగల పశువుకడుపు కోసి చూచినయెడల మట్టి, రాళ్లు, పులలు, గడ్డి, చింపిరిబట్టలు మున్నగు పస్తువులతో నిండియుండును. క్రిందివపుడ వ్రేలాడును. చిక్కని ద్రవము కారుచుండును.

చికిత్స

మగ పశువునకు సిచ్చియై త్రివి ఆకుపశువు మూత్రమును, ఆకుపశువునకు సిచ్చి యై త్రివి మగపశువు మూత్రమును పూటకు అర్ధసేకర త్రాగించవలెను.

లేక ఈ వ్యాధిగల పశువు గాయముగూడ గరిత్రోగాని, ఇనుప కడ్డితోగాని కాల్చవలెను.

ఈ వ్యాధికి పశువుకొమ్ములనుండి మధ్యగా మూతివంప ఒక వరుసగా రుక్కలు పెట్టవలెను. ముచ్చిలిగుంటలో ఒక రుక్క పెట్టవలెను.

హైచ్చు రిక

ఇటువంటి జంతువును సాధ్యమైనంతవఱకు చంపరాదు. దానిని చాత్తగా గొలుసుతో కట్టివేసి పగిలించుచుండ వలెను. ఆకొలము ముగియునప్పటికి అది యింకను బ్రతికి బొంగునుండి దెగలక్షణములు ఏమియు కనబడన; యున్నయెడల దానికి వెట్టి పట్టలేదని గ్రహించవలెను.

పొదుగువాపు (Garget)

స్వభావము

ఈ వాపునే పాలసేపు, చనుపడుగు అందును. ఈ వ్యాధి అంటురంటాధమైన నూత్నజీవులచే కలుగును. ఇది పాడిపశువులకే సోవను. చలి గాలిలో ఎల్లప్పుడు నూచుట చేతను, పాలు పీతుకుపవుతు చేతికి పగునైన గోరులు ది అవి స్రుచ్చ్యకొనుటచేతను, చూడలు పాలు త్రాగునపుడు కరచుటచేత గలిగిడి గాయములచేతను, లేక పాలద్వారము వలనను, ఈ నూత్నజీవులు పొదుగులో ప్రవేశించును. ఏ సమయలో ప్రవేశించునో ఆత్రక్క సంతకును గలుగును. ఇంకను పశువుల కొట్టములు మొదలగునవి ఆశుభ్రతగా నుంచుట వలనను, పాలు పీలుతుకువారి చేతులు శుభ్రముగా లేకపోవుటచేతను, ఈ నూత్నజీవులు పొదుగులో ప్రవేశించును. కొన్ని జంతువులకు పాలు నిలవకట్టుట వలన కూడ ఈ వ్యాధి రావచ్చును. ఈవిధ జంతువుల పొదుగునుండి పాలు తీయనియెడల ఈ వ్యాధి తలసించును. ఇది అంటురోగమువలన తలసించును. అందు ముఖ్యముగా క్షయ

అశ్వములకొరై, అగి అగి తుంపర వరుస్తుంది.

రోగమువలన కలుగును. ఈ పాలనేర్లు దృష్టిదోషమువలన కూడ కలుగునని నాకు నమ్మకముగలదు. ఇంకను కొందరు చేరగాండ్రు వేళకు పాలు పిండక పాలు నిలవరము చేయుటచేత కూడ ఈ వ్యాధి రావచ్చును. ఇట్లు పాలు నిలవర ముండుటవలన పొదుగు బాగుగా నున్నదని తదితరులు ఎక్కువ ధరకుకొందురను యుద్దేశముతో పాలు పిండరు.

లక్షణములు

జంతువునకు తీవ్రముగా వ్యాధి తగిలినయెడల శరీరమునకు ఎక్కువ జ్వరము కలుగును. మేత నెమరు మానును. పొదుగు నాలుగు భాగములుగా నుండును. ఒక్కొక్క భాగమునకు ఒక్కొక్క చప్పు ఉండును. ఈ చప్పులలో ఒకదానికిగాని రెంటికిగాని రావచ్చును. పొదుగు ఎఱ్ఱగా కందియుండును. వాచిన చప్పు గట్టిగా నుండును. పాలు వచ్చుట కష్టముగా నుండును. శ్రమముగా పాలు తిగ్గును. పాలు పీఠుననప్పుడు మొదట కొంచెము పసుపువర్ణముగా నుండి తరువాత రక్తపుజీర కలిగి యుండును. ఇంకను రోగము హెచ్చిన కొలది పాలు చీముగా మారవచ్చును. ఈ సీతిలో పొదుగు ప్రశ్నికురుపు యేర్పడిన దని తెలిసికొనవలయును. ఈసీతిలో పొదుగుయొక్క వేడిమి తగ్గి చల్లగా నుండి అపవచ్చరంగుగా నుండును. ఇంకను ఈ వ్యాధి ముదిరిన కొలది పశువు క్షీణించి చనిపోవును.

కొన్ని పశువులలో ఈ వ్యాధి అంత తీవ్రముగా నుండక పశువు మేతమేయును అరోగ్యముగానే యుండునట్లుండును. కాని పొదుగు మాత్రము కొంచెము గట్టిగా నుండి మామూలుకన్న కొంచెము పాలు తిగ్గుదుండును. కొన్ని దినములకు తిరిగి మనవారు చేయు వివైద్యము వలనైనను మామూలు సీతికి వచ్చుటయు గలదు. ఈ వ్యాధి దీర్ఘముగా నున్నయెడల పొదు గంతయు చెడిపోయి ఒకటి రెండు లేక నాలుగు చప్పుల నుండియు పాలు రాక ఒక విధమైన పసుపువచ్చుగా వేరిన ఉండలవలె నుండు పదార్థము రావచ్చును. కొద్ది కాలమున ఆ చప్పులచెంబడి ద్రవము కారును. పొదుగు ఎండి పోయి గట్టిగా నుండును.

చికిత్స

జ్వరము తీవ్రముగానుండి వేడవేయనిచో ఉప్పు చేరెడు, ముసాబ్రము 2 టు వడివీర అరసేరు కలిపి త్రాగించుము.

పశువు మేతమేయక నిరసముగా నున్నచో సారాయి 10 టు, మిరియాలపొడి 1½ టు, నూకలజావ అరసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక 18 చింతకాయలు పిటితో రుద్ది పడితిలో కలిపి కెండు మూడు పూటలు పోయవలెను.

లేక జీడిగింజలు 25 కార్చి తినిపించవలెను.

మఖిపుబ్బలు పరుచైతే మా ఆన్న వ్యవసాయము నావ్యవసాయము ఒకటే.

లేక చవుడు 2కు, మన్నము 1 కు కలిపి పశువు ఆపనముక్రింద మూడుగీతలుగా పెట్టుము.

హెచ్చరిక

ఈ రోగము తగిలిన పశువును, దూరముగా నుండు ప్రత్యేకస్థలమునందుంచవలెను. పొడుగునకు దెబ్బలు తగులకుండ కాపాడవలెను. రోగము తగిలిన పాడిపశువుల పాలు పితికి వెంటనే ముందుద్రావకములతో చేతులను శుభ్రముగ కడుగుకొనవలెను. అట్లుచేయక ఆ చేతులతోనే ఆరోగ్యముగానుండు పశువుల పాలు పితికినయెడల వానికి నిష్కారముగా ఈ వ్యాధి సంభవిండును. ఈ విషయమునం దెన్నడును వీనుటి యుండ గూడదు.

నీటిని ఆవిరి వచ్చువరకు మఱుగ కాగనిచ్చి ఒక కంబళిగుడ్డ అందు ముంచి నీరు పోవునట్లుగా పిండి ఆగుడలతో పొడుగునకును, చచ్చులకును, ఒక అరగంటసేపు కాపు తీయవలెను. పాలు రాక చచ్చులు గట్టిపడినపుడు పాలగొట్టము (ఇది పశువుల ఆస్పత్రిలో నుండును.) పెట్టి చన్నులలోనుండు మలిన పదార్థములను తీయవచ్చును. ఇట్టి పనిని మనవారు చేయజాలరు. పొడుగు చీము పట్టినయెడల పొడుగు లోని నుండు వేయవలసి యుండును. ఇట్లు చేయుట మనకు సాధ్యముకాదు. ఇట్టి ప్రమాదకరమగు వ్యాధులు వచ్చినపుడు పశువులను మీ తాలూకా వెటరినరీ డాక్టరుగారికి చూపించుట మంచిది.

మఖ్యముగా వుండను కాకులు పొడువగూడదు. వుండమీద ఈగలను ముసర నీయరాదు. ఆ పశువును నాకనీయరాదు. ఇట్లు జరుగుచో వుండు శీఘ్రముగా మాని పోవును. మనవారు ఈ పొడుగు వాపునే దృష్టిదోషముని మొంచి వేపదిగురు, ప్రత్తిగింజలు ఉప్పు కలిపి పశువునకు ముమ్మారు దిగదుడిచి నిప్పులయందు బోసినయెడల ఆ పశువునకు దృష్టిదోషము పోవునట.

కొమ్ముడొల్లలు

తే. శృంగములు మోగు నోటిగ చీమిడియును

ముక్కు-వెంటను ధారగా పోవుచుండు

ఏడురోజుల కాపును నేడ్చుచుండు

దగ్గుచుండును కొలదిగ త్రావునపుడు.

తే. మూతి సగమును నీటిలో ముంచి గుటక

వేయుచుండును దిగులున వెతలు గుడుచు

కొమ్ముమాదగ మారును నమ్మరాదు

కొమ్ముడొల్లని చెప్పిరి కోవిదులును.

నానలకు ఋతువు మఖ శ్వాసములకు ఋతువు చిత్త.

పశువులకు జీర్ణకై తగ్గుటచేతను, ఆహారము సరిగా పెట్టకపోవుటచేతను, శిశో వారము వలనను, ఈ వ్యాధి ఉత్పత్తియగును. రక్తము క్షీణించుటవలనను, విషసంబంధమైన గాలిని పీల్చుటవలనను, పశువుయొక్క మెదడు కరిగిపోయి ముక్కులగుండు చిక్కిని ద్రవముగాని, చీమిడివంటి పదార్థముగాని కారుచుండును. కొమ్ము కొట్టి చూచినచో ఓటిమోత మ్రోగును. ఈ వ్యాధి వుట్టిన వారముదినములకే పశువు క్షీణించుచుండును. వ్యాధి ముదిసయెడల కొమ్ముతూదగ గాని, పార్శ్వపు మాదగ గాని పరిణమించును. కొమ్ములయందు రక్తి మేమాశ్రయిండును. రాలితడిసున్నము తెచ్చి కొమ్ముల మొదళ్లచుట్టు రాచి ఒక దినముంచినయెడల ముక్కులనుండి కారు ద్రవములో రక్తపు బీర కనబడును. ఈ రక్తిపుజీర యున్నయెడల కొమ్ము డొల్లలని గ్రహించవలెను. ఈ వ్యాధిగల పశువును నీట్లు త్రాగించునపుడు మూతిని సగమువరకు నీటిలోముంచి గుటకలు వేయుచుండును.

చి కై త్వు

ఈ వ్యాధికి అనేకమంది అనేకరకములుగా చికిత్సచేయుదురు. సొంటి 2 తు, ఆవుపాలు ఆరనేరు వంతున దినమునకొకసారి చింతగింజంత వనగంధము దానిలోకిలిసి త్రాగించవలెను.

లేక కారు ఇంగువ $1\frac{1}{2}$ తు, పసు $\frac{1}{2}$ తు, మూర్క్కొండాకు పసురు 3 తు కలిపి చెవులలోపోసి, చెవులు కొమ్ములకు కట్టవలెను.

లేక దిరిసెనాకు పసురు ఆవుపాలతో త్రొక్కి రసముతీసి అందులో వనగంధము చింతగింజంతజేర్చి చెవిలో పోయుము.

లేక పసు 2 తు, రసకర్పూరము 2 తు, మందిగంధము 4 తు, తుగాకు 6 తు పావుసేరు నున్నపు లేటలో కలిపి చెవిలోపోయుము.

లేక మిరియాలు 1 తు, చేదుజీలకర్ర 1 తు, ఆనాలు 2 తు, వెల్లులిపాయలు 2 తు కలిపి నూరి చెవిలో పిండవలెను.

లేక పొగాకు రసముతో నీరునున్నము కలిపిగాని లేక అరతులము పాదరసముగాని, పశువుకొమ్ములకు బెజ్జములు వేసి బెజ్జములయందు పైనుండువేసి గుడ్డవీలికలు పెట్టవలెను. తరువాత నీలిరంగు గుడ్డ కాల్యవ పొగ ముక్కులకు పట్టించవలెను.

ఎం డ దె బ్బు

ఇది పశువుమెదడునందు గలిగెడు అస్పృశతవలన కలుగును. బహుతీక్షణమైన ఎండలో పనిచేయుచుట వలనగాని, అట్టువాపుగల పశువులను ఎండలో పనిచేయుచుట వలనగాని, పొలములలో నుండు చెట్లనీడదగ్గర నుండు పశువులకు వడగాల్పులు సోతోట వలనగాని ఈ వ్యాధి కలుగును.

సుఖివురిమితే మగురుమీది కర్ర అయినా పండును.

లక్షణములు

ఆరంభములో తీవ్రమైనజ్వర ముండును. కన్నులు ఎట్టిగానుండును. దేహముమీద చెమట పట్టును. పశువు పలుమారు బుస పెట్టుచుండును. మూతి తడిలేక ఎండిపోవును. ఆకలి మందగించును. తలను ఆటురిటు ఊపుచుండును. ఈ వ్యాధి ముదిరినకొలది నిస్త్రాణమౌచును. శరీరము చల్లబడును. మూత్రము ఎక్కువగా విడుదలచుండును. ముఖము పారిపోవును. ఊపిరి ఆయాసముగా విడుచును. కనుగుడ్లు లోతునకు పోవును. క్రమముగా స్పృశము తప్పి నాలుక బాగవిడిచి పరిపోవును.

చి కి త్న

మాటిమాటికి పశువుతలమీద చచ్చి పోయును. దవలెను.

సారాయి 2 గ్రాములు త్రాగించవలెను.

బిగులిపాయల గనము నేగు తీసికొని దేహమునకు పూయుము.

తరువాతి నూనెలో చనుబాలు పోసి రంగరించి చెవులలో పోయుము.

హెచ్చరిక

రైతులలో చాలమంది బండియెగులను వడిగాడ్చులలో బుడ్లుగట్టి తోలుదురు. ప్రతిరైతు సాయంకాలము నాలుగుగంటలకు ఒక బిందెను చచ్చి పశువుమెదిరినాక పోసినయెడల ఆరోగ్యము పోవును. నూకలబావ పెట్టవలెను.

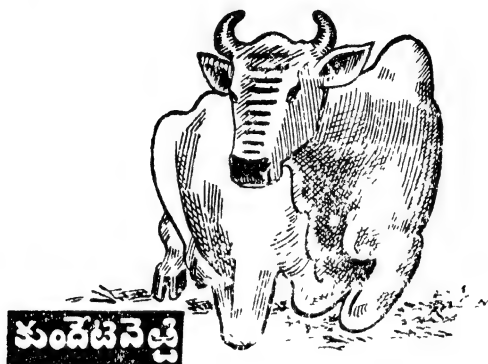
కుందేటి వెట్టి (Gidness)

దీనినే తిక్కరైపులు, రిమ్మ అందురు. ఇదియును వాడికా సంబంధమైన వ్యాధియై యున్నది. సరములకు సంబంధించిన కొన్ని దుర్గుణములు ముందు ప్రారంభమగును. ఈ వ్యాధి ఎల్లప్పుడు వినుగు విరామము లేక పని చేయుచుండుట వలనను, సోమరితనముగా నుంచుటవలనను, కపాలశుభ్రమగు చిమురుకాళి అస్వస్థత నొందుట వలనను పశువులకు కలుగుచుండును.

లక్షణములు

ఈవ్యాధి మంచి బలముగల పశువునకు వచ్చును. పశువుతలలో నేదో యొక భాగము మేకు గ్రుచ్చుకొనినయట్లుండును. జ్వరము సమకీర్త్యముగా నుండును. పశువు దవడలకు చాలబాధగా నుండును. నాలుక బాగవిడుచును ముడుచుకొనుచుండును. తన తలను కొట్టుపుగోడలకుగాని, తదితరవస్తువులకుగాని ఆనించి త్రోయుచుండును. వెట్టిచూపులు చూచుచు పైకెగురుచుండును. ఈ వ్యాధి ముదిరినకొలది పశువు గిరిగిరి తిరుగుచూ, నేలమీద పడుచు లేచుచుండును. ఈ విధముగా ప్రతి ఆరగంటకు

వచ్చును. మనుష్యులను కరవపోవును. కొమ్ములలో పొడుచును. బహుశః వెంట పడుగిడుచుండును. ఆయా సమయే చొంగి వేయుచు క్రింద పండుకొనును. కాళ్ళు నిగడవన్నును. శడవలేదు. క్రమేణ నిరసము జెంది పశువు చనిపోవును.

చికిత్స

కరిదూపము - చేరెడు, 'సాంటి' - నవటాను, మిరియాలు 2 కు, పిప్పళ్లు 1 కు కలిపి కుచాయముకాచి దానిలో వీరాకుపసు - తవ్వెడు, నెయ్యి - తవ్వెడు కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక పశువు కొమ్ములకు నూనెగుడ్డలుగుట్టి వెలిగించవలెను. ఈ వేడిచే నోగము ఆగును.

లేక జనుపనాకొస కొమ్ములకు గుట్టి బిగించవలెను. ఇట్లు ఒక గంటపేపుంచి తొడదీయవలెను.

పశువు కొమ్ములమట్టు చుక్కలు పెట్టవలెను. ముచ్చిలిగుంటలో ఒక చుక్క పెట్టవలెను. మూతిమీద మూడు అడ్డగీతలు గీయవలెను.

మోచ్చరిక

ఇటువంటి వ్యాధిగల పశువును చాలా జాగ్రత్తగా కాపాడవలెను. బండిమోటలు గాని, చొప్పుత్రాళ్లుగాని, గుక్కిమోటలుగాని తెచ్చి ఆ పశువు మెడకువేసి చెట్టుపడుగాని ఎండికిగాని కట్టవలెను. లేమెడల పశువునకు ఉద్రేకము వచ్చినపుడు నిలువక నోడిలకుగాని చెట్లకుగాని తలతలను వేసి కొట్టుకొనును. అప్పుడు పశువునకు ప్రాణాపాయము రాగలదు. ఈ పశువులు చికిత్సకు లొంగుట చాల కష్టము.

ప్రబుధగి నా బూతుగి నా నిలువను.

హి స్త్రీ రి యా

ఇది మెదడు సంబంధముగ శ్వాస మైయున్నది. ఇది పనిచేయించుకుండ సోమరిగా నుండు పశువులకు సంభవించును. ఇది వాతశ్వాసమువలనమాడ కలుగును. ఈ వ్యాధిని కనిపెట్టుట చాల కష్టము. ఈ వ్యాధిగల పశువును ఎక్కువగా కష్టపెట్టరాదు.

లక్షణములు

ఆరంభములో శరీరముపైని చెడుటలు పట్టును. పడవచుండును. శరీరము కృశించును. కన్నుల నటునిటు త్రిప్పును. నోటినుండి నూరుగు వచ్చుచుండును. దౌడలు బిగిసి కొని పోవును. ఈ వ్యాధి వచ్చుటకు పూర్వము మేత తినదు. ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసము లెక్కువగును. అప్పుడప్పుడు పశువు ఆరచును. ఈ విధముగా ఒక గంట లేక రెండు గంటలుండి తగ్గును. లేక వ్యాధి ముదిరినయెడల ఒకపూటవరకుండి తగ్గును.

చి కి త్వు

ఈ వ్యాధి రాగానే చచ్చిట్లు ఒక రిందెడు తలమీద పోయవలెను. లేక ప్లెల్లింగునాట్టు వాసన చూపించుము. ఒక తులము ఇంగువను, అరసేరు వేడిబిటిలో కలిపి వ్యాధి రాకమునుచే త్రాగించవలెను.

ఈ వ్యాధి ఆరంభించిన వెంటనే గంజాయిపత్రి 1 తు, నూకలగంజి - అరసేరు, ఇంగువ 1 తు కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక 6 నిమ్మకాయల రసము త్రాగించుము.

లేక గాడిదమూత్రము - సేరు త్రాగించుము.

లేక రావినెక్కరసము - అరసేరు, అవుపాలు - అరసేరు కలిపి వారముదినములు త్రాగించుము.

ఇదివరకు ఈ గ్రంథములో చూపించిన తలతరుగుడుశ్వాసమునకు వేయువారనే ఈ వ్యాధికిమాడ వేయవచ్చును.

నా లు క సే ర్లు

ఈ వ్యాధిమాడ పాడి పశువులకు తరచుగా వచ్చుచుండును. నాలుకకు దెబ్బ కలుగుటచేతగాని, ముండ్లగడ్డి తినుటచేతగాని, నాలుక కొనీకొనిపోవుటచేతగాని, పొడుగున జబ్బు చేయుటచేతగాని, పొడుగు తగి పాచి తక్కువ నిచ్చుటచేతగాని, ఎల్లప్పుడు తవుడు జనుపకట్టలు ఎక్కువగా వేవుటచేతగాని, చలికాలి సోకుటచేతగాని, గొప్పవర్షములకు తడియుటచేతగాని ఈ వ్యాధి కలుగును. ఈ వ్యాధికిమాడ అనేక ఆయుర్వేద చికిత్సలు చేయుదురుగాని సామాన్యముగా లొంగదు.

లక్షణములు

అలంభములో జ్వర ముండును. వెనుకకాళ్ళు కొన్ని పశువులు పట్టివేయును. పొడుగును ఒత్తివయెడల తన్నును. పాలు తక్కువగా నిచ్చుచుండును. అప్పుడప్పుడు నోటివెంట చొంగ పడుచుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది పశువు మేత తినజాలదు. దాహ మెక్కువగుచుండును. ఆహారసాళము గూడ నొప్పిగా నుండవచ్చును. చెబ్బ తగిలిన భాగము ఎఱ్ఱగా కంది యుండవచ్చును. వ్యాధి ముదిరినకొలది పాలెడినోయి పశువు క్షీణించి మరొక వ్యాధికి లోనై పశువు మరణించును. నాలుక లావై మొద్దుపారి యుండును. దానిని నలునీటు కదల్చలేదు. నాలుక యెక్కువగా వాచిన యెడల వ్యాధి దుడురుట కష్టము. ఈవ్యాధి తగిలిన పశువునకు తవుడు, చిట్టు విస్తారముగా మేపరాదు. జనపకట్టలు వేయరాదు. తదితర దాణాదినములు వాతము చేయునవి పెట్టరాదు.

చికిత్స

పశువునాలుక యెత్తి పరీక్షించినయెడల నాలుకక్రింది భాగమున రెండు నెత్తురు నరములు పెక్కి లేలియుండును. అవి నలుపురంగుగా నుండును. వానిలో చెడునెత్తురుండును. ఆ నెత్తురుండుటచే సరిగా పశువు పాలీయదు. కాబట్టి పశువును పడగొట్టి నాలుకక్రింద నుండు చెడు రక్తసాళములను నూదితో గ్రుచ్చి వేయగ నే నలుపు రంగు గల నెత్తురు కారుతు. ఆ నెత్తురు కారిన తరువాత పటికపాడి అద్దవలెను.

లేక తిప్పలిగ 4 తు, సిప్పుళ్ళు 2తు, వేపచెక్క 4తు, కటకరొహిణి 2తు, గెండు సేర్ల ఏటిలోవేసి కాచి అప్పుడప్పుడు పుక్కిలిపు చేయుచుండవలెను.

లేక మైలతుత్తపు లోషనుతో అప్పుడప్పుడు నోరు కడుగుచుండవలెను.

ఈ వ్యాధికినూడ అప్పుడప్పుడు యీ దిగున మందు లీయవలయును.

చేదుజీలకఱ్ఱ 2తు, మిరపకాయలపొడి 1 తు, వేడినీరు అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

నాలుగునెలముల కొకసారి మల్టాన్ ఇంగున 1 తు, వేడినీరు అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

ఆరుపెరుగుట (Pharyngel polypus)

పశువు గొంతుకద్దారము మొదలు దవడలవరకు ఒక విధమైన మెత్తని ముండ్లుండును. వీటినే అంగిటిముండ్లుగారు. అంగిటిలో ఒకవిధమైన పొర యుండును. జీర్ణ భాగము తగినంత పనిచేయుక గాని, జలుబువలనగాని లేక ఆపారలు ఏ కారణముచేత నైన విస్తరిల్లుటవలనగాని ఒకవిధమైన ముండ్లైవును. ఈ ముండ్లు లేలుపురంగుగను, మరికొన్ని నలుపురంగుగను ఉండి నిక్కిబొడుగుకొని నూచులవలె నుండును. ఈ

పుట్టు ఉల్బిల్బివలనగా గుబ్బచ్చి చెట్టుక్రింద నానగు.

ముండ్లకు సరియైన చికిత్స చేయచో పశువుయొక్క గొంతుభాగము వాచి ఎక్కువ బాధచేయును.

లక్షణములు

పశువు మేతమేయునపుడు చాల బాధపడుచుండును. మేత నెమరుకూడ మానును. నాలుక లావుబారియుండును. మేత తినలేక అప్పుడప్పుడు క్రమ్మకుండును. ఒక విధమైన జిగుగు నోటినుండి వెలువడుచుండును. పశువు మూతి విరచుచుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది పశువు విచారముగా నుండును.

చికిత్స

ఆంగ్లీలో నున్న ముండ్లకు కత్తెతో కత్తిరించవలెను. సామాన్యమైన కత్తిరలు పనికిరావు పశుచికిత్సాలయములో నుండు కత్తెలు చాల మంచివి. కత్తిరింపటకు పూర్వము పటికపాడి ఆముండ్లకు రాచి కత్తిరించవలెను. నెత్తురు కారినను భయపడ నవసరములేదు. కత్తిరించునపుడు చాల జాగ్రత్తగా కత్తిరించవలెను. తెలిసి తెలియని వైద్యులు కత్తిరించిన యెడల నాలుక గాని, గవుడల భాగపు మాంసముగాని తెగిపోవును కొబ్బి చాల జాగ్రత్తగా కత్తిరించవలెను. ఎక్కువ పాడుగుగా పెరిగిన ముండ్లుగాని, మొద్దుపారియుండు ముండ్లుగాని కత్తిరించవలెను. చిన్నవి కత్తిరింపక పోయినను నష్టము లేదు.

మన స్వదేశీయ వైద్యులు వస్తువంటి చేటలోవేసి చెరగవండ కొంచెము ఉప్పు కలిపి కెంచు మూడు పూటలు ఆ ముండ్లపై వేసి వోముదురు. కాని కత్తిరించినంత దృఢముగా ఈచికిత్సకు జాగ్రత్త.

నోటి పూత

పశువునకు బలంబున గాని, అతివేడివలన గాని, జ్వరమువలన గాని ఒక విధమైన పురుగువలన గాని పాదరసము మొదలగు విషపదార్థములు పశువులు మ్రొగుటవలన గాని ఈ వ్యాధి రావచ్చును.

లక్షణములు

అప్పుడప్పుడు జ్వరముండును. నోటిలోపలను నాలుకమీదను చిన్నచిన్న పొవ్వులు బయలుదేరును. ఈ పొవ్వులు ముగిసిన కొలది వుండగలను. ఈ పుండ్లు పగిలి నోరంతయు వ్యాపింపవచ్చును. పశువు నొంగి కార్చుచుండును. నాలుక నొప్పిగా నుండును. నాలుక ఎలుపునగునట్లు చుండును. ఈ వ్యాధి ఎక్కువగా చూడలకు కలుగు చుండును.

మఖిపుబ్బలువరసిచ్చెనువా తైక్షణికులవచ్చెనే తైక్షణివివర్తగంపవాస్తమించిపోయినా

చికిత్స

నోటిపూత సామాన్యముగా నున్నను, నోటియం దంతటను పెద్దపెద్ద పుండ్లు పడినను వెలిగారముగాని, లేక బోరిక్ ఆసిడ్ అను తెల్లపొడివిగాని, పొటానియం క్లోరేట్ అను ఇంగ్లీషుమందుగాని లేనెలో కలిపి నోటికి పూయవలెను.

పురుగుసంబంధమైన నోటిపూత యైనయెడల వెలిగారము లేనెలో కలిపి లేహ్యముగా నుండునట్లుచేసి నోటికి పూయవలెను.

పాదరససంబంధమైన నోటిపూత విస్తారముగా పాదరసము మున్నగు విషసంబంధమగు పదార్థముల మూలమున కలుగును. దీనికి పొటాషియం క్లోరేట్ కలిపిన దీప్తితో కడుగవలెను.

లేక వగరుగా నుండు తుమ్మచెక్క, రావిచెక్క, తంగడుచెక్క మున్నగు చెక్కలతో కాచిన దీప్తితోగాని, పటిక, పైలతుత్తం మున్నగునవి పొడిచేసి వేడినీటిలో కలిపిగాని కడుగవలెను.

హెచ్చరిక

ఈ వ్యాధి ముఖ్యముగా ఆహారవిషయములో కడు జాగ్రత్త రీతి నొనవలెను. బాల్లిధాన్యము దొరకనియెడల నూకలజావతో కొడ్డిగ్రద్దకసము కలిపి పెట్టవలెను.

మూత్ర వ్యాధులు

రక్త మూత్రము

ఆ॥ వె॥ పసికినుండు మొదట బాయని జ్వరముండు
కడలకుండ వాల్చు కర్ణమంత
మూత్ర మెరుపుజెంది మూడురోజులలోన
బలముతగ్గి మిగుల బాధజెందు॥

ఈ రోగము అతివేడి జేయుటవలన గాని, వినుగు విరామము లేక పూజ్యుండుట వలన గాని, విషసంబంధముగు గోమూరులు పశువు శరీరములో ప్రవేశించుటవలన గాని కలుగవచ్చును. ఈ వ్యాధి విషయములో ముఖ్యముగా రోగనిదానము కనిపెట్టవలెను. గోమూరులవలన వచ్చినచో చాలా ప్రమాదము గ్రహించవలయును.

హస్తము అతివానకాలము చస్తేమి గొల్లబోయలారా, బుడమిని దొడ్డు నేయండి

లక్షణములు

ఆరంభములో జ్వరము తీవ్రముగానుండును. చలికూడ నుండవచ్చును. శరీరము, బొడ్డుస్థానము ముడుచుకొనును. ముఖముగా మాత్రము ఆరంభములో తుమ్మచెక్క కఘాయపు రంగువలె పలుచగానుండి వ్యాధి ముదిరినకొలది రక్తమువలె పోయుచుండును. పశువు మాత్రము ఎక్కువగా పోయుకొలది కుష్కించును. మలబద్ధకముండును. ఆకలి మందగించును. దగ్గుకూడ యుండును. నాలుగునుంచి వారముకొఱలలో మరణించును. అతివేడిజేసి రక్తమాత్రము పోవిన తగిన చికిత్సచేసిన క్రమేసి తగును.

చికిత్స

ఆరంభములో వ్యాధి లక్షణములు కనుగొని జ్వరము తీవ్రముగా నున్నపుడు నూరేకారము 4 తు, మంచినంధపుపాడి రీతు, చల్లటివీరు నేరు కలిపి ఒక్కపర్యాయమే త్రాగించవలెను. పచ్చిగడ్డి తినిన పెట్టవలెను.

అప్పుడప్పుడు ఉప్పు 2 తు, పటిక 2 తు, కలిపి నూరి నేరు నీటిలో కలిపి దినము నవ రెండుమాడు మోతాదులు యిచ్చిన తగును.

తుమ్మచెక్కరంగుగా మాత్రముండి తెలుపుగా, జగటగల కంచలుకూడ పడుచు ఈగలు వాగుచున్నయెడల ప్రమాదముని గ్రహించవలెను.

ఇట్టి సమయములో మెంతుండి 15తు, మాసరాకుపసురు నేరు, నీలిమందు 1తు కలిపి ఒక మోతాదు ఈయవలెను. లేక కావిరాంయి అరగదీసి నేరు నీటిలో, కలిపి పెట్టుము. అప్పుడప్పుడు చూకల జావగాని బారిజావగాని పెట్టవలెను. వేడిజేసి రక్తమాత్రము పడు చున్నపుడు కొబ్బరి బొండుములోని నీటిని రెండు నేర్లు త్రాగించి, వేరినెయ్యి 15 తు, పెసరగుగ్గిళ్ల సోరెడు, పంచదార చేరెడు కలిపి పెట్టుము. వేడినీటిని త్రాగించవలెను.

లేక ట్రిఫ్లవ్ ఇంగ్లీషుమందుగలదు. నీలింగు సిరావలెనుండును. దీనిని ఒక టేస్పూ అరళును లోపలికి నేరు నీటిలో కలిపి త్రాగించుము. లేక రక్తనాళములోనికి ఇంజెక్షన్ ఈయవచ్చును.

మూత్రపునఃచిలోరాధు (Urinary calculus)

దీనినే శిశామేనావాలము, ఉచ్చబుడ్డ కంఠుట, వాగుట, వీర్యముగట్టి పడుట అని పలువిధములుగా చెప్పుదురు.

ఈ రోగము ఈకేసులు నూ చికిత్సాలయమునకు ఎక్కువగా వచ్చినవి.

ఈవ్యాధి అతీవేడివలనను, మలబద్ధకము పలనను, కొరజపు అస్వస్థతవలనను ఎక్కువగా వచ్చేయించుటవలనను, తిదితని పాతములవలనను ఈవ్యాధి కలుగును. ఇది బహుచిక్రిమైన వ్యాధి.

ఈ రోగి ఉరిమిమరిసినా పాము తిరివికరిచినా వచ్చును.

లక్షణములు

జ్వరము బాగుగానుండును. పశువు తోకనెత్తుచుండును. పేడ వేయవలెనని తిడుతుండునుగాని బయటపడరాదు. అరమేత మేయుచుండును. మరీకొన్ని మేయక బాధ పడుచుండును. మూత్రము రక్తములోనికి జీర్ణించి కనుగుంటలు విడచును. వ్యాధి ముదిరిన

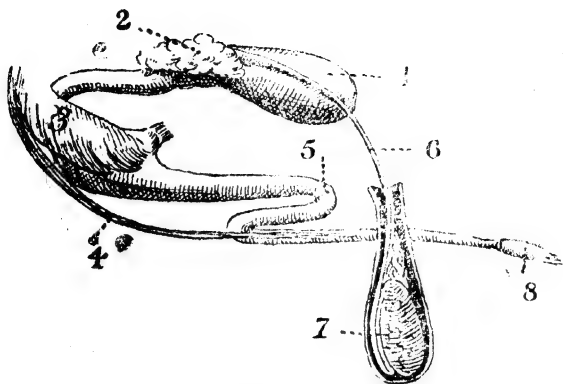

శిలామేహవాతం

౧౮

కొలిది బాహు మెట్కుకగా నుండును. నీరు త్రాగినకొలిది పొట్టయుబ్బును. మూత్ర కోశము ఉబ్బి పేడవచ్చు మార్గమునుకూడ బంధించును. క్రమేపి పశువు శుష్కించి రక్తము తలకెక్కి చనిపోవును. మరీకొన్ని పశువులు మూత్రము ఎరువుగాగాని, పసువు పచ్చగాగాని చుక్కలుచుక్కలుగా పడుచుండును. ఇట్లు పోయుటవలన కొంత ఆక గలుగునుగాని వారము లేక పక్షము, నెల దినములవరకు యుండి చచ్చుటయు గలదు. మరీకొన్ని మూడునాలుగు రోజులలోనే చనిపోవును. కాబట్టి ఈవ్యాధి వచ్చిన తరువాత అయినాదు రోజులలో మూత్రము పోయినచో ఆపశువునకు వైద్యముచేయుట వృధాయని గ్రహించవలెను. ఒకవేళ పసిదినములైన తరువాత పోసినప్పటికి మరల కొద్ది కాలములో ఈ వ్యాధి మరల సోకి పశువును చంపునని తెలిసికొనవలెను.

ఉత్తర పురుషుతప్పివా, రాజు పాడితప్పివా, చెదపురుగునకు రెక్కలువచ్చివా కష్టము.

చికిత్స

ఆరంభములో గోరువెచ్చని నీటితో ఎనిమా చేయవలెను. మురిషివలె పశువువలె మూత్రకోశములో కడ్డివిక్కించి తీయుటకు నీలులేదు. పైపటములో పశువు మూత్రకోశము నీటిగా వంకరగానున్నదో చూచుండి. రైతులు ఆకుతలపడుచుండుదు. మూత్రకోశములో నునువువంటి చక్కని రాళ్ళువుట్టును. ఇవే అడ్డుపడి పశువును బాధించును. శస్త్ర చికిత్సచేసి నప్పుటికి చాలా పశువులు చనిపోవును.

ఆరంభములోనే మూత్రమును బారీచేయు మారేకొంఱు, కేవల్పిన్ని, కొబ్బరి తీర మున్నగునవి అనుభవముమీద వాడవలెను.

అతిమూత్రము

పశువును ఎక్కువగా పనిచేయించుట వలనను, న్యూమెరియా వ్యాధి సంభవించుటవలనను, కారణము సరిగా పనిచేయకపోవుటవలనను, విషపదార్థముల తీసుట వలనను, నీటికుంగ మొదలగు గడ్డి దినుసులు తీసుటవలనను ఈ వ్యాధి కలుగుచున్నది. ఇది తరచుగా సంభవించెడి వ్యాధికాదు. ఇంకను పశువు శరీరములో నుండు చక్కెర పదార్థము లెక్కువగా కలియుటవలనకూడ ఈ వ్యాధి కలుగును. అందుచే దేహములోని జలభాగము లన్నియు పొంగి ప్రవహించును.

లక్షణములు

మూత్రము ఎక్కువగా వగుచుండును. మూత్రము మోచుకొనగలను వ్యాధి మాదిరినకొలది దినుసునకు 250 మొదలు 400 జెన్సుల వరకుకూడ వగును. పశువు తుష్కించును. ఈ మూత్రముపై ఈలు విశేషముగా ముగుచుండును. ఈ మూత్రము

ఉత్తరచూడి ఎత్తరగంప, విశాఖమాచి విడువరికొంప.

పడిన భాగము ఎండిపోయి పిమ్మట తెల్లగా నుండును. ఈ తెలుపురంగునబట్టియే ఈ రోగనిదానమును గ్రహించవలెను. మేత సరిగా మేయదు. పశువుకాళ్ళు వాడును. కండ్లు పొలు గ్రమ్మును. ఈ వేడి సమానముగా నుండును. వర్షము తడియునప్పుడు, మబ్బుగా నుండునపుడు, ఏరు దెక్కువగా పోయును. కొంత వేడిగానుండదు. ఈవ్యాధి గల పాడిపశువులు సరిగా ఎడకావు.

చికిత్స

పచ్చి వెలులిపాయలు - అర్ధసేరు నవటాను, కలులెలము - అర్ధసేరునవటాను కలిపి త్రొక్కి పెట్టవలెను. ఇట్లు వారము దినములు పెట్టవలెను.

లేక కలబందరసము 4 టు, ఆవుపాలు - అర్ధసేరు కలిపి అప్పుడప్పుడు పెట్టవలెను.

లేక పటికపాడి - అరతులము, వేడిబరు - అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక పచ్చికంగేను చిగుళ్లరసము 3 టు దినమున రోకసారి త్రాగించవలెను.

మోచురిక

గోధుమపాట్లుగాని, కందిపాట్లుగాని, నువ్వులపాట్లుగాని, తెలికపిండిగాని, జీలప గుగ్గిళ్ళుగాని, నువ్వులు బెల్లము కలిపి త్రొక్కిగాని పెట్టుచుండవలెను. ఈ వ్యాధిగల పశువునకు అప్పుడప్పుడు వి.కాంతి నిచ్చుచుండవలెను. పశువు ఎంత ఆహారము తినినను, ఎంతిదిరు త్రాగినను తృప్తికాదు.

వీర్య నష్టము

అ॥ వె॥ మూత్రముందు వీర్యము వదులునుండగ
బక్కచిక్కి పశువు బాధనొందు
వీర్య పటిమతగ్గి వీరక నుండును
కడుపునొప్పి మతియు కాంతితొలగు॥

ఈ వ్యాధి వాతమువలనగాని, మిగుల కాకవలనగాని, అజీర్ణవలనగాని, మత్తు పదార్థములు పెట్టుటవలనగాని, మలబంధమువలనగాని, వేడిపదార్థములు పెట్టుటవలనగాని, ఆసనభాగములకు దెబ్బ తగులుట వలనగాని, గనేరియా వ్యాధివలనగాని రావచ్చును.

లక్షణములు

అరంభములో మూత్రము ధారారముగా పోయుచు చివరకు నున్నపులేటవంటి మూత్రమును విడుదును. ఈ వ్యాధి మిడిరినకొలది మలబద్ధక మేర్పడును. మూత్రము వెంట అప్పుడప్పుడు వీర్యము పడుచుండును. మూత్రకోశము చెడిపోవును. మూత్రాంగ

పటుశ్వాసు పోయి వీర్య మెక్కువగా పడుచుండును. అస్వచ్ఛము వీర్యము చుక్కలు చుక్కలుగా గాని, మతపలు మతపలుగా గారి, పడుచుండును. ముల్ల క్రుచ్చుకొని నట్లుగా మంటు గలిగి యుండును. సామ్మసిల్లుచుండును. కడుపుకొప్పి యుండును. దుర్బలత్వ మెక్కువై పశువు నీసింది చావునకు సిద్ధమగును.

చి కి త్వు

విరల్లిపాయలు అరవీసె, అవుసాలు సేరు, జిల్లేకపువ్వులు రెండుపైళ్ళు, నల్లపండు అరతులము కలిసి ఉడక బెట్టి వెలగకాయల మద్దచేసి రెండు పూటల రెండు మద్దలు పెట్టవలెను.

లేక జాజికాయ 4 తు, జాపత్రి 3 తు, లవంగాలు 4 తు, పోకచెక్కలు 2 తు కలిపి పొడిచేసి లేనెతో పరచుచేసి తగ్గవలసిన ప్రతిపూట తినిపించవలెను.

లేక ఆకటిపండు సగముముక్కతో నిలువున వేలితో రగ్రముజేసి దానినిండ మట్టిపాలు పోసి ఒకగంటసేపుంచి పశువునోటితో వేయవలెను.

లేక మామిడిపిండెల చూర్ణము 2తు, వేడివిరు అద్దసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

హెచ్చు రి క

ఈవ్యాధిగల పశువుతో పరి చొయించరాదు. విరేచనములకు అస్వచ్ఛము ముదిచ్చుచుండవలెను. అజీర్తి యున్నచో తగినచికిత్స చేయవలెను. సరియైనవేళకు ఆహారము పెట్టవలెను.

నీరు చురుకు

అ॥ వె॥ మూత్రకోశమందు ముడికండ నుండంగ

ఉచ్చబుడ్డ వాచియుండు మిగుల

పొట్ట బిగియబట్టి మూత్రము రాకుండు

పండ్లు కొరుకుచుండు బాధతోను॥

అ॥ వె॥ వెన్నుక్రిందనుండు వేగంబె నొప్పియు

మూత్రమును విడువగ ముక్కుచుండు

యెండబెట్టు మిగుల నేర్పడుచుండగ

నీరు చురుకనంగ నెగడుచుండు॥

పశువుయొక్క ఉచ్చబుడ్డ వాడుటచేతన, దానిలో రాయి ఉండుటచేతగాని, చిరుకప్పులు కరుడుటచేతగాని చలిగాలికి లోనగుటచేతగాని, మిగుల వేడికేయుట చేతగాని, మూత్రము పోయునీయవండ బండికట్టి సవరిచేయుండుట చేతగాని, అలసటను కలుగుజేయు వ్యాధులు కలుగుట చేతగాని, మూత్రకోశము ముడుచుకొనుట చేతగాని, అతీర్చిచేతగాని, మిఠము తప్పి పనికేయుండుటచేతగాని, ఈ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

ఈ వ్యాధికికూడ కడుపునొప్పివ్యాధిలక్షణము లుండును. మూత్రము గొట్టు బొట్టుగా పడును. మూత్రము పోయునపుడు చురుగుగా నుండును. కడుపు బిగబట్టును. పశువు వెన్నయొక్క క్రిందిభాగమునం దొకవిధమైన నొప్పియుండును. ఏరుడు వెంట వెంటనే విడువవలెనను కోరికయుండునుగాని విడుచునపుడు బాధపడుచుండును. పండ్లు కొరుకుచుండును. వ్యాధి అభివృద్ధి నొందిన కొలది పశువు పాలిపోవును. రాత్రులయం దెక్కువగా మూత్రము విడువవలెనని యిచ్చయుండును. అతీర్చి కలుగవచ్చును ఊసిరి వీల్చునపుడు ఆయాస మెక్కువగా నుండును. క్రిమేణ పశువు క్షీణించి చనిపోవును.

చికిత్స

సూరేకారము 2 రు, వేడిబిరు - అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక దూసరాకు 2 పిడికర్పు, తాటిబెల్లము - అర్ధసేరునవటాప, మంచిబెల్లము - అర్ధసేరునవటాప కలిపి మద్యముచేసి పెట్టవలెను.

లేక లేవల్పిన్ని - సము - గిద్దెడు, వజ్జిగ - అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

ఏరుల్లిపాయలరసము - పావుసేరు త్రాగించవలెను.

హెచ్చరిక

పశువులకు చలిగాలి తగులినయెడలను. నూకలవావ పెట్టవలెను. ఈ వ్యాధి విషయమై ఆరంభములోనే తగు చికిత్సచేసినయెడల నెప్పుదించును. పశువు మూత్రకోశములో ప్రేలుపెట్టి చూడవలెను. రాయి యున్నయెడల తీసివేయవలెను.

విషతంత్రము

పదిఎనిమిదవ భాగము

వి ష త త్రి

పాలసముద్రమున దేవదానవులు మధించుసమయమున అన్యరము బుట్టుటతో ముందుగా తీక్షణలేజయ్య గలవాడును, భయంకరాకృతి గలవాడును, పనుత్తురంగు వెండ్రుకలు గలవాడును, నాలుగుకోరలు గలవాడును, అన్ని సదృశముగు చూపులుగల బాదాను నగు నొక విషపురుషుడు దుష్ఠునించెను. చతుర్ముఖు డాతనిని జూచి హుంకార మొనరించెను. అప్పుడతడు భీకరాకారమువలలి కొన్ని సావరజంగమములందు తన స్వరూపమును బ్రవేశపెట్టిపండున సావరజంగ మవిషము లేర్పడెను. అందు సావరవిషము అమోఘమై జగతియందు ప్రఖ్యాతి గాంచెను.

వి ష ల క్షణ ము

పశువు లోపలికి నుపయోగింపబడినపుడుగాని, లేక శరీరపు పై భాగమున రాది నపుడుగాని ప్రాణముపోవునంతటి ఆయాసమును కలిగించు పన్నువులెల్ల విషము అన బడును.

విషముయొక్క సామాన్యగుణములు

చమరులేని విషము:—ఇది వాతమును గలిగించును.

ఘాటుగల విషము:—ఇది రక్తమును ప్రకోపింపజేసి హృదయమును పరిమోచి సితిలోనుంచక సంధిబంధముల చిగువు తప్పించును.

స్వల్పకౌరముగల విషము:—స్వల్పకౌలములతోనే ప్రవేశించి ఆకృతి వికృతము జేయును.

తక్షణమే ప్రవేశించువిషము:—ప్రవేశించిన వెంటనే జీవములదీయును.

దేహమంతటను వ్యాపించువిషము:—శరీరమంతయు త్వరలో వ్యాపించును.

వ్యాప్తిజెందు విషము:—ధాతువును నశింపజేయును.

బరువులేని విషము:—సానచలనము నొనర్చును.

హస్తలో ఆకులు అల్లాడిలే చిత్తిలో చినుకులు పడుటలేదు.

భారములేని విషము:—చికిత్సాసాధ్యముగావించును.

జీగముకొని విషము:—ఇది నీరిని జీగముకొనియును.

నడిమిగల విషము:—నెట్లునే నడిచి పెంపొందించును.

స్థావర విషము

నీళ్లు, పత్రములు, పువ్వులు, పట్ట, పాలు, చేప, బంక, ధాతువులు, దుంపలు ననువాటియందు స్థావరవిషము లుండును.

తెల్లగన్నెగు, గురివింగ, పలుపుగుగల అతిమధుకము, మ్రంగ, విజను, విద్యుచ్చిళి, గర్గర, సుగంధ యీ చెట్లచేసే విషమును గలిగియుండును.

విషపత్రి, లంబ, వివాంకము, కర్రాభము మహాకరంధము, లేకజొన్న ఈ చెట్ల ఆవలు విషములు గలిగియుండును.

కుముద్వతి, వేణుక, కరంధము, మహాకరంధము, కర్కొటకము, గేసుకము, ఖిద్యోతకము, చప్పిరి, ఇథగంధ, నగ్నపూతి, నందనము, సారపాకము ఈ చెట్ల ఫలము లలో విషముండును.

నేత్రము, కొదంబము, నల్లీజము, కరంధము, మహాకరంధము, ఈ చెట్లపువ్వులు లో విషముండును.

అగ్రపాచకము, కర్మగీడుకము, సైరేయకము, మ్రాగచెట్టు, కరంధము, నందనము, వరాటకము అను చెట్లయొక్కతెగుడు, చేప, బాకయును వానిలో విషముండును.

కుముదస్మి, జెముడు, బాలక్షీరియును చెట్ల పాలయందు విషముండును.

కంఠిపాపాణము, తాళకములందు విషముండును.

కొలకూటము, వత్సనాభము, నర్మపము, కర్మమకము, వైరాటము, మూతకము, శృంగీవిషము, మూలకము, కర్కొటము, హేలాపాలము, ప్రపూడికము, పాలకము, మహావిషము—ఈయంపలు విషమును గలిగియుండును.

పై విషములు చేయు వికారములు

చెట్లనేళ్ల విషములు తినిన పశువులు మెలికలు తిరిగి చొంగపడుచుండును. మందమతిగా నుండును.

చెట్లఆవల విషములు తినినవి నోరు చేదుగనుండి తిక్కుపుట్టును. ఋష యెక్కువగును, చొంగపడును.

చెట్ల ఫలములు తినినవి మేతతగ్గించి మందమతిగా నుండును. మలమును బంధించును.

నానైతివారము చిస్త్రీమోము గొల్లబోయినా రా కొనుకొనదాన్ని కొలువైయుండుడి

చెట్ల పువ్వులు తినినవి కడుపుబ్బును. మందమతిగా నుండును.

చెట్ల బెరడు బంక, చేప తినినవి నోటివెంట నురుగు, దుర్వాపన యుండును.

చెట్లపాల విషములు తగిలిన నోరు పొక్కును. పొరుచుండును. నాలుక పొక్కును.

ధాతు విషములు తగిలిన దవ్వుడలు నొక్కికొనిపోవును. నోరుపొక్కును. బాధగా నుండును.

దుఃపల విషములు చాల ప్రమాదములు. ఆరంభములోగాని కొంతకాలమునకు గాని బాధగలిగించును.

శత్రువులుచేయు విషప్రయోగములు

తటాకములలో సరస్సులలో విషముకలిపిన జలమెట్లుండును ?

విషముకలిపిన నీరు జిగటలుసాగును. ఘాటైనవాసన గలిగియుండును. నురుగు చారలు గలిగియుండును. తోలక్షణము లుండటవలన జలచరములు చనిపోవును. పక్షులు మదమును బోడినవై నీటియొద్దకు సంచరించుచుండును. ఈ నీటియందు స్నానముచేసిన మనుష్యుల పశువులు మందమతి జ్వరము, శరీరతాపము, వాపులు మొదలగు లక్షణము లుండును.

సలములందు విషములు ప్రయోగించిన నెట్లుండును.

భూమిగాని, కూర్చుండుటకు తగురాతి కష్టమగుగాని, నీటి శత్రుగాని, విషముచే దూషింపబడినపుడు వానిని మట్టు కొనిన ఆవులు, గుఱ్ఱములు, ఎద్దులు, ఏనుగులు, లాటి పిట్టలు గాడిదలు, మనుజులు గూడా చాల బాధనొందుదురు. వీరి శరీరమంతటా భాగము లందు విషముతో పదార్థములు తగులునో యా భాగముల వాపు జనించును. మంటగా నుండును. అచ్చటగల వెండ్రుకలు ఊడిపోవును.

ఆహారపదార్థములు

గడ్డి ఆహారపదార్థములు విషముచే చెరుపబడినచో దానిని సేవించు జంతువులకు అంగ శైథ్యము, మూర్ఛ, వాంతులు గలుగును. మలము పలువగ నగును. చనిపోవును.

పొగ, గాలి

పొగ, గాలి విషయుతములైనచో పక్షులు శ్రమనొందినవై భూమియందు పడును. దగ్గు, వీసన, శిశోబాధకలుగును. భయంకరమైన శీత్రవ్యాధులు కలుగును.

ఆహారములలో విషముకలుపుట

ఆహారమునందు విషమున్న దానిని భక్షించిన ఈ లు, కాపలు మున్నగునవి వెంటనే మడియును. దానిని అగ్నియందువైచిక చిటచిట మును ధ్వనులైగయును. నెమలి కంఠమునందలి రంగువంటి రంగుగల పొగ లైగయును. ఈపొగను భరించుట చాల కష్టము. మంటలు కలిసియుండక విడివిడిగ నుండును. ఈ యగ్నినుండి వెలువడు గంధము పొగ చాలనేపటి వగటండును.

విషముగలిగిన ఆహారమునుండి వెడలు అవిరితగులుటచే హృదయమునందు బాధ కలుగును. కన్నులుతిరుగును. కాళ్ళపై అంటిన మంటలుత్పత్తును.

ప్రమాదముచేగాని, యజ్ఞానముచేగాని విషాహారమునునేపించిన నాలుక బండ కాదును. దుదని గ్రహించుకొని నశించును. మందుదున్నట్లుగ నుండును.

విషము కీర్ణమైనపుడును అతిసారము, మంటలు, కడుపులోగడవిడ, శరీరకాంతి తగట గలుగును. సారాయి, కలు మున్నగు ద్రవపదార్థములయందు విషమును కలిపిన యెడల గీతలు నరుగులు బుడగలు గలుగుచుండును.

దాణాదిననులు, వచ్చిగడ్డికాయలలో విషమును గలిపిన చిటచిటలాడుచు దుదిన నశించును. దుర్గంధము కలిగియుండును. పచ్చికాయలప విషముకలిగిన వెంటనే పండును పండిన వానికి తగిలిన వెంటనే ప్రల్లిపోవును.

దంతములయందు విషమున్నయెడల మొనలు విరిగిపోవును. నాలుక పండ్లు చిగుల్లు వాచును. పువ్వులప విషము కలిగి వానినువాసన తగ్గును. రంగుమారును. వాడిపోవును. దానిని వాసనకాచిన కిక్కిబాధ గలిగి నేత్రములందు నీరు కేరును.

అంజనమునందు విషమున్నచో కన్నీటియందు జగురు గలుగును. అంధత్వము గలుగును.

పట్టెళ్ళయందు, గంటలయందు, గొలుసులయందు విషము కలిపిన నవి మామూలుగ ప్రకాశింపవు. భరించిన నాయా శరీరభాగముల హింపించును. ఒడలు మండును. తుండగును.

విషవంతములగు ఆకులు తినునపుడు కలుగు ప్రమాదములు.

మేత దొరకని కాలములందు పశువులు పాదలమీదనుండు విషవంతములగు ఆకులు తినుటవలనను, విషపు పుట్టలు సట్టియుండెను చొప్పు, తెలు మొదలగు గడ్డి దిననులు తినుటవలనను ఆకస్మికముగా మేతలో ఉమ్మెత్తావలు, జిల్లేదావలు, పొగాకు లేలేకొన్న మొదలగు విషవస్తువులు తినుటవలనను, పశువుల కపాయములు తటస్థించు చున్నవి.

వాస్తవ్యంలో వాసవస్తే అడగకనే గొట్టుకట్టు.

వివరస్తువులు ఆకులలోను, తవులలోను కలిపి పెట్టుట.

ఇంకను పశువులకు మాలమాదిగలు దుర్బుద్ధిచేతనో, తోల్లకారణో విషముపెట్టి చంపుచును. చచ్చిన పశువులను గ్రామ మాదిగలెక్కిచ్చి వాచారమునబట్టి తోళ్ళు గిరాకీగానుండు కాలములందు గ్రామమాదిగలు పశువులకు విషములు పెట్టి చంపుచును.

విషవస్తువులు తెచ్చి పిండితోగాని, తవుడుతోగాని పిసికి ముద్దచేసి అరటియాకు లోగాని యితర ఆకులలోగాని ముద్దచి పెట్టుచును. లేదా పశువులముందర వడనైతురు. అంతట పశువు తినును.

గడ్డిజాతులలో కలిపి పెట్టుట

కొన్ని సమయములందు పశువులుతిను గడ్డిలో కలుపుచును. కొందరు పశువులు తేయు బీడుభూములలో పాపాపాడి జల్లుచును.

గాయములు, ఆననములలో పెట్టుట

మరికొందరు చర్మమును చీల్చి ఆ గాయమునందు విషమును వూయుచును. లేదా ఆననమునందుగాని, యోనియందుగాని విషపదార్థ మెక్కింతురు.

మహూచివడిన తలను క్రుల్లించుట

మహూచివడి చనిపోయిన పశువుయొక్క తలను గూనిలో పాతిపెట్టి అది క్రొల్లిన తరువాత దానిలో ఒక యింజెక్సిన్ నూని దింది క్రుల్లనీయ నూదికి పట్టించిన తరువాత ఆనూదితో ఇతర జంతువులను కొంచెము రక్తము కారునట్లు చేయుదురు. వెంటనే అవిమమెక్కి పశువు చనిపోవును.

జిల్లేడుపాలను ప్రేగులలోనికి ఎక్కించుట

జిల్లేడుపాలను ఒక చిప్పలోనికి నొడిచి మూరెను పాడుగును ఒక అంగుళము పెడల్పును గల కర్రపుల్ల కొనకు, అగుడ్డను చుట్టి మూత్రము విడుచు ప్రేగులలోనికి గ్రుచ్చి లోపల అగుడ్డనుంచి పుల్లను వెన్నెదిగా బయటప లాగుచును. ఈమందు బహు వేడియగు వస్తువగుటవలన వెంటనే ప్రేగులు వాచి బాధపడి చచ్చిపోవును.

అంటువ్యాధుల మలము లుపయోగించుట

పెద్దకోగము, దొమ్మ మొదలగు వ్యాధులు సంభవించిన పశువుల వేవకు తీసి వాచియుంచెదరు. తోళ్ళు గిరాకీగా నుండునపుడు మాత్రము అక్షేప పచ్చికమీద జల్లు చురు. ఆపచ్చిక పశువులుతిని పలువిధసంకటముల పాలగుచున్నవి.

గన్నేరుగింజల, చెక్కల నుపయోగించుట

కొందరు మాడిగవాండ్లు పచ్చగన్నేరుగింజలను చారమునకు దండవలె గ్రుచ్చి పశువులముందర విసరుదురు. లేదా ఎండుగడ్డితో గన్నేరు చెక్కకలిపి పెట్టెదరు.

గురుగింజలను పెట్టుట

మరికొందరు గురుగింజలను పొడిజేసి ఏటిలోకలిపి ముద్దజేసి ఒక అంగుళము పొడవుగల కర్రచివరి వాడిగా చెక్కి ఆముద్దను కర్రకు అంటించి జంతువు కీరములోనికి తొసవుదురు. పొడి ఎచ్చట ప్రవేశించునో ఆభాగము విశేషముగా వాచి రెండు మూడు దినములలో పశువులు చనిపోవును.

విషము నోటిగుండ పెట్టినతరువాత కనబడు లక్షణములు

పశువునోటినుండి విషము లోనికిచ్చిన యెడల దంతములు, చిగుళ్లు, నోరు, నాలుక వూచి బాధగలుగును. చొంగ యధికముగా కాదు. వాంతిచేయుటకు ప్రయత్నించును. కడుపునొప్పి కలుగును. తరచుగాలేచుచు పండుకొనుచుండును. కడుపుబ్బును. పిచ్చుట దుర్గంధములతో కూడ విశేషములగు చుండును ఆ విశేషములలో రక్తజీర కూడ నుండవచ్చును.

ఆసనములో పెట్టినతరువాత కనబడు లక్షణములు

ఆసనములో పెట్టినయెడల ఆసనము ఎగబడి చాల బాధపడును. కడపటియవ స్థానా ద్రోణముతో చూచుచు కంటిపాపలు పెద్దవై చాల ఆయాసముకలిగి పక్షనాతముచే నీలువక క్రిందబడి చనిపోవును.

చి కి త్న

10, 20 కోడిగుడ్లకు ఒక పేరున్నర చిక్కిని జావలోగాని, పాలలోగాని కలిపి 3, 4 గంటల కొకసారి త్రాగించవలెను. లేక వెలగబొకపిరుగిని, అన్నభేదీరుగాని త్రాగించవలెను. లేక పచ్చి అపిసెయనె గాని, మన్నపురుగాని, ఘంటుకారాయిగాని త్రాగించవలెను. లేక సారాయి 10 తు, సొంటి 2 తు, నల్లమిరియాలపొడి 1 తు, జావ అంసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

ప ధ్య ము

ఏటిని యేమాత్రము త్రాగనీయరాదు. నీశుఅవిసెగింజల జావగాని, బియ్యపుకావ గాని, ఎక్కవగా త్రాగించవలెను. ఉడికబెట్టిన తల్లెడు, చిట్ట పధ్యముగా పెట్టవలెను.

హస్తచిత్తప్రారే ఆంధరికేద్యం వాక్యమేను.

ఉంగడి

లేతజొన్న, లేత ఆకుదత్తు ఆకులు తమ పశువులు సాధారణముగా విషమెక్కి చచ్చుట నుకారకరము తెలియును. ఒక పాలములోని లేతజొన్నను వేసి పశువులు విషమెక్కిచావగా మరియొక పాలములో పెట్టితి లేతజొన్న వేసి పశువు లాలోగ్య పరిములై యుండుటనుగూడ మన మెరుగుము. 1903 సంవత్సరములో క్విన్స్లాండు దేశమునందు లేత జొన్నను చేయుటవలన అనేక పశువులు మరణించెను. అందువలన అద్రీపగానులు శోధనలను జెక్కిరించి జేసి నాని పశుసానమును తెలియపరచిరి. సావంతములైన ధూమలలో పెరిగిన జొన్నలయందు ఫూరవిషములైన ప్రస్సిక్ ఆసిడ్ (Prussic Acid) మున్నగు పదార్థములుండును. ధూమియందలి సాము తగ్గించింది నందుండు జొన్నలో విషము లంతగానుండవు. కాబట్టి నిస్సారములగు పాలములయందు లి లేతజొన్నను పశువులకు వేసినప్పుడు నష్టము కలుగవచ్చును ధూమిలోని సాము మోచినకొలది ఆ దలి లేతజొన్నను వేసిన పశువులకు విషవిన్నము లెక్కువగా కాన వచ్చుట యీ దేశమువారి శోధనలవలన గానవచ్చినది. నైట్రోజను విస్తారముగాల ధూమలలో మాత్రమే యిట్టివిషము లేతజొన్న యందు కానవచ్చును. ఇందుకొరిక్ బ్రెన్నిక్ (Brennic) అవదొర ఒక పాలములోని కొంతభాగములో ఎరువును జేసి వేరుకు డానే జొన్నలను జల్లి మడికొంత భాగమునకు నైట్రోజను ఎరువు విస్తారముగా వేసి జొన్నలను విత్తెను. నైట్రోజను చేయుడి భాగమునది లేతజొన్నలో విషములు విస్తారముగా గానవచ్చెను. నైట్రోజను ఎంతెక్కువగా చేయుడినో అంత దుర్జే సరిగా నందలి లేతజొన్నలో యీ విషములు మోచెను. ఎన్ని పర్యాయములు యిట్లు శోధించినాచినను ఈతరీక వే ఫలితము లేలేదు. కాబట్టి ధూమిలోని నైట్రోజను ననుసరించి లేతజొన్నయందు విషముండునని నిరారణ యగుచున్నది.

విత్తగా నెరుగు మొక్కలలో వీరములు తక్కువగా నుండును. ఎందాకాలపు మొక్కలలోను, వీలగా నెరుగు మొక్కలలోను ఈ విషము విస్తారముగా నుండును. విస్తారము నైట్రోజనుగల ధూమలలో బెరుగు మొక్కలు ఒక వీరమెట్లు బెరుగవచ్చి పసరమైనను చనిపోవును. కాబట్టి లేత మొక్కలను, వీలమొక్కలను అంతగా వాలోగ్యకరములైనవికావు. లేతగా కొనివేసిన ఎండుచొప్పులుగునని దీనియందీ విష ముండినది. నైట్రోజను విస్తారముగాగల ధూమలలోని జొన్నను కంజీరే యువము పశువు లకు మేపరాదు. మొక్క మొలచిన మూడునాములు మొదలకొని ఏడునాములవరకు నందు విశేషముగా విషముండును. అటువలనాతని విషమునది నైట్రోజను విరిగిపోయి హానిజేయుని యితర పదార్థముల క్రిందకు మారిపోవును. మొక్క పూతబట్టిత తరువాత నందలి విషము నామమాత్రావద్దమై యుండును. కాని కొన్నిచోట్ల కొద్దికాలమునకు పూతపడచ్చు మొక్క మడికొన్నచోట్ల నేవుగా పెరిగి చాలకాలమువఱకు పూతప

కాకుండుటచే నైవచిత్రిక కూడు, ఏనువారములు నను గడువు సర్వత్రసమముగా వర్తింతును. కాబట్టి యేది ఎట్లున్న పూర్తిపూర్తిక ముందు పచ్చిజొన్నను పశువులకు మేతగా పెట్టరాదు. మాక్సివెల్ (Maksevel) అను ఒక దొంగరాయ లేతజొన్నను ఎందుగడ్డికి కలిపి పశువులకు మేతగా వేయవచ్చుననియు, అందు ఎందుగడ్డి పాలుపొచ్చుగా నున్న మొడల లోపలికిపోవు లేత జొన్నయందలి విషము చాలతప్పవగుటచేత అంతగా హాని కలిగించదనియు తెలియజేసెను. ఏది యెట్లున్న పూర్తిపూర్తిక పచ్చిజొన్నను పశువులకు వేయకుండుటయే మంచిది. పెరుగునున్న జొన్న మొదలగు పైరులను పశువులు చొరబడి మేయకుండ కాపుదలచేసికొనవలెను. కొన్నివంటనీ పచ్చిజొన్న మొక్కజొన్న వీనిని పశువులకు వేయరాదు. రెండు మూడు దినములు వీని ఎండబెట్టి తరువాతనే పశువులకు వేయవలెను. పూర్తిపూర్తిక మానవు పచ్చి చొప్పను పశువులకు వేయుట యేకప్పు. లేమనీలను ఏవుగా నెదిగిన దానిని వేయవచ్చును. విశేషముగా ఈ మేతను ఇతర ఆహారములతో యిచ్చుట మంచిది.

లేతజొన్న తిన్న పశువు లక్షణములు

పశువు అడుగువేయలేదు. తడబడుచుండును. స్పృహ తప్పును. నాలుక జార విడచును. నోటివంట చొంకపడుచుండును. నాలుక విరగలాగుచుండును. వ్యాధి ముడివడినట్లు చాట్ట భేరివలె పొగును. గురకవుట్టును. దవుడలు విగిసికొనిపోవును. తుపిరియాడక వెంటనే మృతికొందును.

చికిత్స

అరంభములోనే చికిత్స చేయవలయునుగాని తరువాత నేమియు లాభింపలేదు.

1. పులుకలిలో ఉప్పు చేరెడు, జల్లేరుముద్ద చిన్న నారింజకాయంత కలిపి పెట్టవలెను.

2. కొమ్ములకు నూనెవత్తులు చుట్టి కొల్చి జామువరకు యుంచిన తగ్గును.

3. కుంకుడుకాయల గంధము కంటిలో కలికము వేయును.

4. నిమ్మపండ్ల రసము, జల్లేరురసము కలిపి మూడు గొట్టములు పెట్టిన తగ్గును.

5. చిత్రిచెట్టు దంచి రసముతీసి పులికలితో మూడు గొట్టములు పెట్టవలెను.

6. జోసకాయలు పది పెట్టును.

7. దీపత్రుకొడిచే జల్లేరుఅపలు పొట్టములుగా కట్టి చేముడుకు కాది మూడున పెట్టవలెను.

8. పులికలిలో దుస్తువువేళ్ళుచూరి సారముతీసి ముక్కరంధ్రములలో పోసి కన్నులకు ఇంగువ కలికము వేయవలెను.

9. చింతపండు పులును కూడు గొట్టములు పెట్టవలెను.

10. నల్లగుళికలు దవుడలకు పెట్టి కొరికిందిన తిక్క పోవును.

11. అమ్మనియడు కొండే అను మందు బిళ్ళ తులముల పిసిగొని చప్పిటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

12. గోగువరుగు పెట్టుము. అప్పుడప్పుడు పెల్లిగుసాల్లు ముక్కులకు చూపించుము.

పశువుల కువయోగించు పనిముట్లు

పలుపులు, పిరు పెట్టు లొట్టలు, ముసులినిచ్చు గొట్టములు, పాత్రలు ఎక్కుటి కప్పుడే పరిశుభ్రము చేయవలెను. శత్రువులైన ముష్టిపురు విషమందుల కలుపుకు కేమా తనిఫీ చేయుచుండవలెను.

పశువులకాలలు, పాకలుగూడ పరిశుభ్రముగానుండవలెను. చెత్త వస్త్రములున్నచో విమరుగులు చేరును. క్రిమికీటాకులు జరిచి పలువిధ రోగములు కలిగించును. గడ్డి నాములు, పుట్టలు, విషముగల తీగలు, లేక జొన్న వస్త్రములు లుండుచోట్ల పశువులను కట్టరాదు.

మంచి పశువులకు ఓర్పులేనినాగు నోటిలో దబ్బవను, ఇనుపనూతులు ముక్కుకు వది వేయుదురు. ఇట్లు వేయుటవలన పశువు ప్రేగులలోగాని, తదితర అవయవముల లోగాని నిలువయుండి పశువును బాధించుదు కొన్నాళ్ళకు ఆ వస్తువు త్రుప్పుపట్టి శరీరభాగములను చెరుచును. ఆకలి తగ్గును. మందముతో నుండును. ప్రేగులలో దిమ్మకొనియున్న యెడల తూట్టుపడును. కడుపునొప్పి, నోటివెంట చొంగ, ముక్కులవెంట చీమిడి ముక్కుకువది పడుదు క్రమేపి పశువు మరణించును. కండరములలో దిమ్మకొనియున్నయెడల ఆ భాగమంతయు చెడి కణుకులు లేరును. ఆ కంటులు పక్కయవకు రాక శరీరమంతయు పుట్టి కొన్నాళ్ళకు అవిషమంతయు జీర్ణమై చనిపోవును.

చికిత్స

ఇటువంటి వస్తువులు మ్రింగిన పశువుల చికిత్స తెలిసికొనుట చాల కష్టము. అనేకమంది పశువైద్యులను తీసికొనివచ్చి చూపించుదురు. అందఱిలో కొందరు పేగులలో దిమ్మకొనినప్పుడు కడుపునొప్పి యుండును. ఇంక అనేకవిధములుగా రోగ నిర్ణయములు చేయుదురుగాని అసలువ్యాధి కనుగొనరు. పశువు మరణించిన తరువాత మాదిగవాండ్రు కొయ్యకప్పుకు ఆ వస్తువులు బడుటకును. తగిరితగా అనుభవమునూడ కొన్ని కేములు ప్రత్యక్షముగా చూచితిమి.

ఇటువంటి ప్రయోగములు జరిగినపుడు వెంటనే మూడు నాలుగుసార్లు సబ్బు నీటితో పిసీమాచేయవలెను, తరువాత వెన్నను తినిపించవలెను. కంటులు పుట్టించువలె శస్త్రవైద్యములోనున్న ప్రకారము శస్త్రచికిత్సలు చేయవలెను.

జంగమ విషములు

పిచ్చిక్కలు మొదలగునవి చతుష్పాదజాతువులు, సర్పములు, వృశ్చికములు, శరపదార్థములు, బూతలు, మాషికములు, ముఝాకములు అనునవి.

విషమూత్రయించి యుండుస్థానములు

దృష్టి, నిట్టూర్పు, గోరలు, గోళ్లు, మలము, మూత్రము, శుక్రధాతువు చొంగ, తోర, ఆర్తవక్తము, ముఖముతో కగడుగు, అసానవాతము, గుర్రముకొంగరి నెలకు, చేదు, తోకయందలి ముల్లు మృతక శేబరము అనునవియుదు విషముండును.

దేవతాసర్పములకు దృష్టియుదును, నిట్టూర్పుకందును విషముండును. నేలమీద నుండు సర్పములకు గోరలయుదు విషముండును.

పిల్లి, కుక్క, గోరి, మొసలి, కప్ప, మత్స్యము, శిశుము, వత్తెవుగులు, కీడు రాము, బల్లి మొదలగు చతుష్పాద జాతువులకు, పురుగులకు గోరలయుదును, గోళ్లయందును విషముండును.

చిపిటము, పిచ్చిటము, కషాయవాసికము, సర్పసవాసికము, తోటకము, వచ్చుకీటము, కాండీల్యకమును పురుగులకు మలమూత్రములందు విషముండును. ఎలుకలకు శుక్రమునందు విషముండును.

సారెపురుగులకు, చొంగ, మూత్రము, రెట్ట, కాటు, గోళ్లు, శుక్రము, ఆర్తవము-వీరియందు విషముండును.

లేలు, విశ్వంధరము, రాజీవము చేప, ఉచ్చిటింగము, సముద్రపు వృశ్చికము అనునానికి తోకయందుండును.

చిత్రకము, శరావళిరము, శరదారుకము, అరిమేదకము, కారికాముఖమున కీటములకు కాటు, అసానవాతము, మూత్రము, రెట్ట యనునవియుదు విషముండును.

ఈగలు కండీగలు జలగలు కాటునందు విషము గలిగి యుండును.

విషముచే చచ్చినజాతువులయొక్క ఎముకలు, పాము శరీరమునందలి శ్యాములు, వరిటి యను చేపఎముక యనునవి అస్థివిషములు.

శవగి, ఎర్రచారలుగల చేప (రక్తరాజీవము) వరియును చేపలకు చేదుకట్ట యుండు విషముండును. మాక్కుకుండము, ఉచ్చిటి గము, వరిటి, కాళ్ళజెట్టి (శరపద,)

కూకపలభిక, శృంగి, భ్రమరము (కుమ్మెన) లకును తో కయందు, ముల్లనందు విష ముండును.

చచ్చిక పురుగులు, పాములు శవవిషములని గ్రహించవలెను.

కీటకములు

పానులయొక్క శుక్రము మలము మాత్రము శవము వల్లిపోయిన గ్రుడ్డు మొదలగువానినుండి వాత పీతతేళ్లు ప్రకృతులుగల వివిధకులగు కీటకములు జనించును.

కందిరీగలు

నాలుగుజాతులు గలవు. ఇవన్నియు తీవ్రముగా బాధను గలిగించును. ఇవి కరచి నచో వాపులు పుట్టును. కాటు నల్లబడును. నొప్పులు మంటలు కలుగును.

ఉడుములు

ఇవి అయిదురకములు, ఇవి కరచిపపుడు భయభరమైన కంతులు పుట్టును. ఉడు మునగు కృష్ణచ్చమువలన గలిగిపట్టి నాలుగు కాళ్లు గలిగిపట్టి జంతువునకు గాఢరక మని యేరు. ఈ జాతిజీవులు కరచిన పశువు బ్రతుకదు.

కాళ్లజెర్రులు

ఎనిమిదిజాతులు గలవు. ఇవి కరచిన వాపు మంటలు కలుగును. కొన్ని కరచిన గడ్డలు లేచును.

కప్పలు

ఎనిమిదిజాతులు గలవు. వీటిలో కొన్ని కరచినచోట దురదకలుగును. నోటివంట నుడుగువచ్చును. ఇంక కొన్ని రకములు కరచిన మంటలు గలుగును. మూర్ఛవచ్చును.

శూకవృంతాదులు

కరచిన దురద, దద్దురులు పుట్టును. కాటునందు తోకముల్లు కనబడును.

కంఠూమకములు

కరచిన శరీరంగు మారును. జ్వరము పొందు కలుగును.

చీమలు

ఆరు జాతులు, చలిచీమలు కరచిన కాటునందు తీపి, అగ్ని తగిలినట్లు మంట, వాపు కలుగును.

చిత్రిస్వాతి నుంచుచినుమలు చాలా విధం తెచ్చును.

తేనెటీగలు

అరణ్యాదులు. ఇవి కరచిన మంటలు వావులు కలుగును.

దోమలు

అనుభవములు:—ఇవి కరచిన ఎక్కువ గురద కలుగును. కొన్ని కరచిన అస్థుమందు గోకినయెడల పుట్టు పడును. మంటగా నుండును.

వృశ్చికములు

అనుభవములు: ఆవుశేవ వ్రక్కటవలన బుట్టునవి మందవిషములు; కర్రలు ఇటుకలు మన్నగువాని యందుండునవి మధ్యమవిషములు. వృశ్చికమున పాములనుండి పుట్టినవి, ఇంక ఇతర విషములనుండి పుట్టినవి తీక్షణవిషములు.

మందముగఁ బ్రశ్చికములు 12, మధ్యమవిషముగఁబడి 3. ఉత్తమవిషముగఁబడి 15. మొత్తము 30 జాతులు.

అల్పవిషములు గలవి

నలుపుగను, ఎరుపుగను, చిత్తవర్ణముగను, పచ్చగను, ఆవుపంచితము రంగుగను, పరుషముగను, తెమిలిపురి రంగుగను, తెలుపుగను, ఎఱుపుగను, తోమములు గలిగియు గరికరంగుగను, కొంచెము ఎరుపుగ నుండునవి అల్పవిషములు గలిగియుండును.

ఇవి కరచినచో మంటలు; చెమటలు కలుగులు.

మధ్యవీర్యముగల వృశ్చికములు

ఎరుపుగను, తచ్చగను, శరీరరంగు గలిగి యుదరమునందు కపిలరంగు గలిగినట్టియు, అంతట పొగచూడరంగు కలిగినట్టియు, మూడుకణుపులు కలిగినట్టియు వృశ్చికములు మధ్యవీర్యము గలవి. ఇవి వాత పిత్త శ్లేష్మ ప్రకృతులుగఁ పాములయొక్క మల మూత్రముల వల్లను వ్రక్కటమున గుఱునందుండు పుట్టును. ఇవి యేజాతిపామునకు సంబంధించి పుట్టునో యా ప్రకృతిచేరి యా దోషమునే ప్రకాశింపజేయును. నాలుక జాతుల మ్రింగుదుబడకపోవుట భయంకరముగు మూర్ఛ కలుగును.

ప్రాణములను హరించునవి

తెలుపుగను, చిత్తవర్ణముగను, క్యామలముగను ఎరుపుగను తెలుపు ఎరుపురంగు గను ఉదరమునందు ఎరుపు నీలము రంగులుగను నీలము తెలుపుగలనీల రంగు

చిత్తస్వాతులు పక్షింపకపోతే చిగురుటామలు నూడిపోవును.

గను ఎరువు చిత్రవర్ణములు గలనీన రంగుగను నుండెడి వృక్షములును ఒంటికలుపు గలిగినట్టి వృక్షములును కలుపులే లేనట్టివి నగు వృక్షములు ప్రాణములను కీయును.

ఇవి తీక్షణమైన విషము గలిగియుండును. ఇవి తల్పిన సగ్గములనుండి పుట్టును విషముచే మరణించినవానికరీరము నుండియు పుట్టును. ఇవి కరచిన పామువలన గలిగిడి విషవేగములు గలుగును. పాక్షులు బట్టును. శరీరము త్రిప్పును. దేహమునందు మంటలు, జ్వరము, సోశ్రస్సులనుండి నల్లని రక్తము కారును. కనుక నివి కరచినచో నునుజాడు చనిపోవును.

సాలెపురుగులనుతినుట

మనము మన యిండ్లయందును, కెల్లుకబ్బులందును, జనుపగడ్డి వాములందును సాలెపురుగులను లూతలను చూచుచుండుము. వీటినిగురించియే ఇదివరకు చెప్పబడి యున్నది. సాలీకు శరీరమందు గ్రహధులకబడు సంచుటందును. కొన్ని ధూములలో కప్పములు చేసికొని వానిపై కప్పలను గానెను నో నముప్పును. లోపలిభాగమున పగలం తయు నుండి రాత్రులయం దావారముకొకకై వెలుపలికి బయలుదేరును. మరికొన్ని చెట్లకొమ్మలప ఛత్రమువంటి గూటిని నిర్మి చి మువ్వను తన పీలలను రక్షించుకొను చుండును. ఇంకొన్ని నీటిమడుగునె యుండి యచ్చటనే గూడుకట్టుకొని తమవీడ్డలను పెంచుకొనుచుండును. పశువులు కెల్లుకబ్బులను తినునపుడు గాని, జనుపకట్టలు, బొన్న, వేగగడ్డి, బీటిమేత, తడితరదాజా ననులు, తినునపుడు వానితోపాటు ఈ సాలీ శ్మను వాటికూశ్మను తినిన యెడల ఒకవిధమైనవ్యాధి కలుగును. కొన్ని ప్రమాదము కలిగించును.

లక్షణములు

ఆరంభములో పశువు నల్లకప్పువేయును. పడుపుబ్బును. నోటినుండి చొంగపడు చుండును. మలబద్ధక ముండును. చెప్పు విడుచుచుండును. ఈవ్యాధి సంవత్సరము లేక ఆరు మాసముల వరకుండును. కొన్ని వెంటనేతగ్గును. కరచినచోట మంటలు పుట్టును. బుడగలుగా పారుచుండును. వెండ్రుకలు నిక్కబొడుచును.

చికిత్సలు

మందు విరేచనములకు మందీయవలెను.

తరువాత దిరిసెనాకు పసురు అరసేయ పసుపు $\frac{1}{2}$ కులం కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక సాంటి 1 కు, పిప్పలు 1 కు, మిరియాలు 1 కు, మజ్జగ 1 నేయ కలిపి త్రాగించవలెను.

ఎక్కడ తీవ్రలక్షణము లున్నచో

సాంజీగంధముగాని మిరియాల గంధముగాని కండ్లలో కలికము చేయవలెను. పశు పక్ష్యాదుల కపకారమొనరించు సర్పములు 80 అని తెలిసికొనవలెను. ఇవి అయిదు విధములుగా విభజించబడెను.

దర్శకరములు — త్రాచుపాములు

నిర్వృతములు — విషములేనివి

మండలులు — పొడపాములు

వైకరంజములు — సంకరజాతులు.

రాజీవంతములు — కట్లపాములు

విభజింపబడిన సర్పజాతులు

త్రాచుపాములు — 26

విషములేనివి — 12

పొడపాములు — 22

సంకరజాతులు — 3

కట్లపాములు — 10

సంకరజాతులవలన పుట్టినవి 7

ఈరీతిగా మొత్తముమీద 80 జాతిసర్పములు గలవని తెలిసికొనవలెను.

రంధ్రములలో దాగియుండునవి

ఈ పాములు భూభాగమునందుండు రంధ్రములలోగాని, తదితరప్రాంతములందు గాని నివసించుచుండును. ఆప్పుడప్పుడు వానికి అవసరము వచ్చినపుడు మాత్రము భూమిపై తిరుగుచుండును. వీటి శరీరము మిగతా దృఢముగాను వలయాకారము గాను ఉండును. తోక పొట్టిగానుండును. నోరు చిన్నదిగా నుండును. దంతములు కూడ మిగతా చిన్నవిగా నుండును. వాటికి చిన్నచిన్న పక్షులు పురుగులు మొదలగునవి ఆహారము.

భూమిమీద సంచరించునవి

ఇవి భూమిమీదనే సంచరించుచు ఆప్పుడప్పుడు గుబురు లతలలోనికి, ముండ్ల పొదలలోనికి, బోవుచుండును. వీటిలోనికిగూడ బోవుచుండును. శరీరము కొంచెము వంకరగా నుండును. ఆటునిటు వంగు శక్తి బాగుగా నుండును. వాటి యాహారము పెన్నెముకలుగల జంతువులు చాలా భాగపురకములు ఈజాతిలోనివే.

చెట్లమీద సంచరించునవి

ఇవి పొదలమీదను, చెట్లమీదను కాపురముండును. శరీరము నునువుగాను సన్నముగాను నుండును. వీటిలో కాంతిగల రకము లనేకములు గలవు. ఆ రకము లలో ఆవపచ్చిది ముఖ్యమైనది. ఇందు కొన్ని మాత్రము గ్రుడ్లను తినును.

చిత్తన్యాతులు జోడించబడినవి.

నీటిలో నివసించునవి

ఇవి మంచినీటిలో నివసించును. తోక కొనుగానుండును. చక్కగా ఈదగలవు. నీటిలో కొన్ని జాతులు సముద్రములలోనికి పోవును. ఇవి చేపలు, కప్పలు, వీతలు మున్నగువాటిని తినును. ఇవి విషవంతములైనవి కావు.

సముద్రములో నుండునవి

ఇవి సముద్రములో నివసించును. ఆప్యదప్యదు ఒడ్డునకు వచ్చుచుండును. చేపలను తినును. ఇవియును విషములు గలవియే. ఇవికూడ పిల్లలను పెట్టును.

కొండలమీద నుండునవి

కొన్ని పాములు కొండలమీదనుండును. ఇవి చాల పెద్దవిగా నుండును. వీటికి తగినంత విక్రాంతి, ఆహారముండుటచేత చాల బలము గలిగియుండును. ఇవి నూరు సంవత్సరములవరకు బ్రతుకును.

అల్పవిషములు గల పానసర్పములు

కొగము కలిగినట్టియు, భయపడునట్టియు, సర్పములకు విషము స్వల్పముగ నుండును. ఆ విధముగా నే వృద్ధాప్యము గలిగినట్టియు, చిన్నవియగు పాములకు గూడ స్వల్పవిషముండును. విషపాములగు కొన్నివిధములుకల ప్రదేశములందు విషము బాగుగా వ్యాపింపజాలదు. జలముగాను సంచరించు సర్పములకు, వీలగుచు విడుచు సర్పములకు, చిక్కిన సర్పములకు దప్పిగొన్న సర్పములకు విషము తక్కువగా నుండును.

అరిష్టము

ఏసర్పము కరిచినను కాళ్ళయందైనచో మొద్ద మొదట గుడ్డవీలికలచేగాని, తోలు వారలచేగాని, చెట్టుపట్టలచేగాని మరి యేయితరవృద్ధులైన వస్తువులచేగాని కరిచినచోటునకు నాలుగు అంగుళములపైన కట్టుకట్టవలెను. ఇట్లు కట్టుటచే విషము శరీరము నందు వ్యాపింపక నిలిచిపోవును. ఈ కట్టునకు అరిష్టమాదురు. కట్టు కట్టుటకు వీలులేని సలములైనచో విషమును వెలుపలికి పీల్చుట, కరిచినచోటు కొయుట, కొల్చుట యనునవి అన్ని విషములందును ముఖ్యములైనవి.

సర్పములవిషము

మనుజులకు శరీరమంతటను శుక్రము వ్యాపించియున్న రీతిగ సర్పమునకు శరీర మునందంతటను విషము వ్యాపించియుండును. కొపము కలిగినత్రయకు విషము బయల్పెడలును. సర్పముయొక్క శరీరము చేపలను బట్టుకాలములవలె వంకరగా నుండును. విషము

శరీరమునుండి బయలుదేరి వానియందు చిక్కుకొనును. కనుక సర్పములు కాటుచేసిన తరువాత వెల్లికిలబడినగాని (పడగవరక) విషమును వదలజాలవు. విషమంతయు గూడ మిక్కిలి తీవ్రముగ తీక్ష్ణముగనుండును.

మంత్రములు

సర్ప విషహరములగు మంత్రములను తెలిసినవాడు మంత్రముల జదువుచు త్రాడు మున్నగువానిచే కట్టుకట్టిన అవి ప్రభావములచే విషములను హరించును.

దేవతలచేతను, బ్రహ్మర్షుల చేతను చెప్పుబడిన సత్యతపోమాయములైన మంత్రములు వ్యర్థముగాక ఆతిభయంకరమైన విషములనుగూడ హరిగొట్టును. లేజ్యతములై, సత్య తపోయ క్తములైన మంత్రరాజములచే విషము నివారించబడు నట్లుగ బోధములచేత నివారించబడదు.

విషమును పోగొట్టుటకు కలికము (అ. జనము) చూరములు వీల్పించుట (కస్య కర్న) చేయించవలెను. పూయుటకు వాడెడు పట్టు, గంధము మొదలగునవి చాల చల్లగనుండునవి వాడవలయును.

కాటులోని భేదములు

పాదములతో దన్నినగాని, స్వభావచాప్యముచేగాని, అహారము కోరికాని, మహాక్రోధముగల యీ సర్పములు జీవుల గూడుచు పుం. ఈ సర్పదంశము (పాము కాటు) నాలుగు విధములుగా విభజింపబడెను.

స్పృశము

కాటు ఒకటిగాని, నాలుగుగాని గలిగియుండి కోరలు దిగిన చుట్టు చుట్రి చిగుళ్ళ అకారమువలె పొట్టిగనుండి కొంచెము వాపుగల యంతురములు బుట్టినయెడల స్పృశ మందురు.

రదితము

కరచినచోట కొంచెము రక్తముగ వచ్చును. పసుపు తెలుపు నీలము ఎరుపురంగు గల గీతలు చర్మమునందు గలిగినది రదిత మనబడును.

నిర్విషము

మాడుకోరలు దిగి వాపులేకుండును. యిందు విషముండదు.

సర్పాంగాభిహతము

భయమెక్కువగుటచే కరచినవానికి వాతము ప్రకొపించును.

మహాసర్వములు

ఇవిగోవింద సంచరించుచుండును. సర్వముల కన్నిటికి ఇవి అధిపతులు. వీని యాకారము అగ్నివలె ప్రకాశించుచుండును. ఇవి ఎల్లప్పుడును విషమము పరింపుచు లోకములరిపింప జేయుచుండును. అన్ని సమాద్రములయందును పర్యర్థముల యందును కన్పట్టుచున్నవి. ఈ సర్వములు కోపగించిన ఈ ప్రపంచమును కేవలము దృష్టి, నిటూర్పు లతో దహింపగలిగి యుండును.

త్రాచుపాములు (దర్శికరములు)

చక్రము, నాగలి, ఛక్రము, చోకము, అంకుశముల చిహ్నముగలిగి పడగలతో కొప్పగుచు కీచ్రుమగు గమనము గలవాటిని త్రాచుపాములందురు.

గోధుమత్రాచు, నల్లత్రాచు, కందిపాడత్రాచు; నాగజెట్టిత్రాచు, అరికవన్నె త్రాచు; మొగలిపూపుత్రాచు; తెల్లత్రాచు; కోడిత్రాచు; ఏరుత్రాచు; సెనగపువ్వుత్రాచు; చింతపువ్వుపన్నెత్రాచు; గిరినాగు ముచ్చగు రకములు గలవు.

వారములను బట్టి విషములుండును

గోధుమత్రాచునకు శనివారమునాడును; నల్లత్రాచునకు మంగళవారమునాడును; అరికవన్నెత్రాచునకు కందిపాడత్రాచునకు బుధవారమునాడును; నాగజెట్టిత్రాచునకు సెనగపువ్వుత్రాచునకు సోమవారమునాడును మొగలిపూపుత్రాచునకు, తెల్లత్రాచునకు గురువారమునాడును; కోడిత్రాచునకు, ఏరుత్రాచునకు, గిరినాగునకు శుక్రవారమునాడును; చింతపువ్వుపన్నె త్రాచునకు భిషువారమునాడును; విషుద్రేకముండునని తెలిసికొన వలెను.

పాడపాములు (మండలీసర్పములు)

అనేకరకములగు పాడలు - పెద్దకీరము గలిగియుండును. పెప్పుడిగా తిరుగు చుండును. ఇవి నూర్చునివలె ప్రకాశించుచుండును.

కలంకారీపెంజర - ఇది మూరెడుపాడవుండును. కలంకారీరంగువంటి మచ్చ లుండును. ఇది కనిచిన శరీరమున మంటలుండును. దీనిముగ్ధ చివిపూవును.

పొట్లపెంజర:— దీనితల లోక పన్నముగానుండును. శరీరము లావుగానుండును. పొట్లకాయరంగుగలిగి పొట్లకాయవలె పాడవుగానుండును. గురక పుట్టును. శరీరము వాచును; నాలుగుదిశములలో మరణించవచ్చును. తివాసిపాడపెంజర; వీచుకపాడ పెంజర; అగ్నిపాడ పెంజర; పాడపెంజర; నున్నపుపాడపెంజర; లేనిపాడపెంజర; కుక్కు పాడపెంజర; పాడిరీ పాడపెంజర, గవ్వపాడపెంజర; గరికపాడపెంజర; మోడుగ పాడ పెంజర; పసుపుపాడపెంజర; దొండపండు పాడపెంజర; అనురకములు గలవు.

కట్లపాములు (రాజవంశములు)

భగభగలాడుచు వివిధవర్ణములు కలిగి నిడువుగ, అడ్డముగ వ్యాపించిన గీతలతో చిత్రింపబడినట్లు ప్రకాశించు వాటిని రాజవంశము అందురు.

వీటిలో నాలుగు తెగలు గలవు.

క్షుద్రజాతిసర్పములు

ఇవి తొమ్మిదిరకములు. పెడకట్లపాము; నాగులకట్లపాము; నూనెకట్లపాము; బొట్టకట్లపాము; కట్లపాము; తాడిగిరి, చెట్లెగురుపాము; గొడ్డలి మొగపుపాము; గోడ పొతుడుపాము; అనురకములు.

మహాసర్పములు

కొండచిలువ; సముద్రపుపాము; దాసరిపాము.

నిర్విషసర్పములు

కొండచిలువ; క్షీరకము; క్షోతీధము; పుష్పహికము; వానపాము; పుచ్చకలము; అందాహి; పసిగిరిపాము, గలగోలి; నూకపత్రము; జాలకము; కలకిబలాహికము; గజభక్షము; అను నాములుగల పాములు విషహితములై యుండును.

కుంభీనసర్పములు

త్రిశూలిసర్పము; కుంభీనసర్పము; రెక్కలపాము, లోహితాక్షసర్పము; శోణముఖ సర్పము; ఘంటాపుచ్చము; ఛత్రపతిసర్పము.

బ్రాహ్మణజాతిసర్పములు

మత్రియములను వెండిని బోలిన తెలుపుకాంతి కలిగినట్టియు; ఎఱుపు పసుపు రంగు కలిగినట్టియు; బంగారుపన్నె కలిగినట్టియు; సాంబ్రాణి దిరిసెన పచ్చము మొదలగుపువ్వుల నువాసనగల సర్పములను బ్రాహ్మణజాతిసర్పము అందురు. ఇవి పర్వతజల ధారలదగ్గరను; రిటాకములదగ్గరను; నూరులదగ్గరను; మెట్లభావులదగ్గరను యుండును. పుష్పములను గాలిని భక్షించును.

క్షుత్రియజాతిసర్పములు

ఇవి వజ్రములవలె నిగనిగ లాడుచుండును. వీనికి శోపము ఎక్కువగా నుండును. దీని శరీరమునందు మూర్ఛుడు చంద్రుడు గొడుగులను శంఖచక్రములరంగువలె జాజి సంపంగి పొన్న పుచ్చముల వాసన కలిగియుండును. నేరేడు ఖర్జూరఫలముల రంగువలె

నుండును. ఇవి పరిశుభ్రమైన స్థలములందును; మనుష్యులుండుస్థలములందును నివసించును మూసికములను తినును.

వైశ్యజాతిసర్పములు

ఇవి నలుపుగను: కంపు గోమేధికకాంతి గలవిగను; పావురపురంగుగను; గులారి పుష్పవాసనగలిగియు నుండును. ఇవి కొటియగదను; బూడిదపప్పులందును; ఊకపప్పు లందును; నదీతీరములందును; పశుశాలలందును నివసించును. మందూకములను తినును.

శూద్రసర్పములు

ఇవి దున్నపోతు, పెద్దపులి యనువాని చర్మములను బోలిన వర్ణము పొరుషము కలిగి చిత్రవర్ణములు కలిగియున్న సర్పములకు శూద్రసర్పములందురు. ఇవి మనుష్య సంచారము లేక పాడుపడినస్థలములందును; నిరజ్వలములందును; కట్టెలగుట్టలయందును నుండును. ఇవి అన్నిటిని తినును.

ముంగిసలు

ఇవి సాధారణముగా పాములతో బోట్లాడవలచినప్పుడు ప్రభవమున తాము కక్కపాల చెట్లున్నచోటును చూచివచ్చి తదుపరి సర్పముపైకి కలహించుటకై బోయి సర్పమును తిన్నగా నా చెట్టుదగ్గరకు రానిచ్చి కలియబడి అవి కాటువేసినపుడెల్ల కక్కపాలాట కొరికి నమలి తినుచు విషము పోగొట్టుకొనుచు పామును చీల్చినేయును. ఇది మహాజాగ్రత్తగల జంతువు.

సర్పములకు ఆయువు

5 సంవత్సరములు, 20, 50, 65, 100, 500, 1000 సంవత్సరములు కాంతి పులి యుండును.

కోరలు వచ్చుట

పాములకు సంవత్సరమున కొకసారి కోర లూడిపోయి మరల నూతనముగా వచ్చుచుండును.

గర్భిణీసర్పము

గర్భిణీసర్పమునకు సర్పము కరచినమొదల నున్నవఱకు నోటనుంచి రక్తము ప్రవహించును. నెహించలేని మంటలు శరీరమునకును గలుగును. ముఖము తెల్లబడును.

ఆడ సర్పము

స్త్రీసర్పము కరచిన నొసలుబ్బును. క్రిందిమాత్రగలిగి యుండును. పాదములు భూమిమీద నిలుపుట కష్టము.

పురుష సర్పము

పురుషసర్పము కరచిన క్రిందచూడలేకుండును. మృశికాలు క్రిందబైటట కళక్తుడై యుండును.

ప్రసవించిన పాము

ఇది కరచినయెడల లింగమునుండి రక్తము ప్రవహించును.

కాటు భేదములు

వెలికిల బడినచో మిక్కిలి బలముగా కరచినదనియు, ఒక్క కొరమాత్రమే దిగబడినయెడల అక్రాంతమై కరిచినదనియు, ఒక్క కొరమాత్రమే కొంచెము దిగబడినయెడల భీల్లి కరచినదనియు, రెండు కొరలు లోతుగా దిగపడినయెడల త్వుర్వాగ్ర మిక్కిలముగా నుండి కరచినదనియు, మూడు కొరలుగ దిగబడినచో మహానాగము కాటువేడినదనియు, మిక్కిలి లోతుగా గాయము బడ నటుల కరచినయెడల ఇదివరకు పగబట్టి కరచినదనియు గ్రహింపుము.

విషాది వివరణ పట్టిక

	విషగ్రాంధలో నుండు విషము	కరిచినపుడు వెలువడు నది	మనుజుని, పశువును చంపుటకు వలయునది	మృణము తటస్థించు కాలము
త్రాకుపాము	1-18 గ్రాయినులు	6 గ్రాయినులు	1/12 గ్రాయినులు	10 నిల మెం 30 గంటలు
కృష్ణసర్పము	2-6 గ్రాయినులు	4 గ్రాయినులు	1/12 గ్రాయినులు	10 నిల మెం 24 గంటలు
వైపరలు	1-4 గ్రాయినులు	2 గ్రాయినులు	1/8 గ్రాయినులు	6 గంట మెం 8 కోజాలు
కట్లపాము	1/50-2 గ్రాయినులు	1 గ్రాయిను	1/100 గ్రాయినులు	12 గంట మెం 8 కోజాలు

పాగాకుతోటలవైపునకు పాములురావు. గాఢన పాగాకును బొప్పెముగా వాడుచుండురు. ఇదియును కొంతపని చేయును. శీతాకాలములో విషమెక్కువగా యుండును. చీకటిలో వెలుతురుకన్న విషమెక్కువగాయుండును. పాము చాల దూరము నుండి వచ్చి కరిచినపుడుగాని, రెండు దవుడలు సరిగ కలువకపోయినగాని విషము చాల కొద్దిగా నెక్కును. మంచినీళ్ళలోనుండు పాములకు విషముండదు. సముద్రములో నుండు సర్పములలో కృష్ణసర్పముకన్న పదిరెట్లెక్కువ విషముండును. ఉష్ణప్రదేశము

స్వాతంత్ర్యము ముక్త్యు చిప్పలు యెదురుచూచినట్లు.

అలా మొక్కల విషయమును, శర్మముయొక్క పయస్సునుబట్టిరూప విషయ మారుతు, సర్మము కోపముగానున్న విషయమొక్కవగానుండును. అనారము తినిన తరువాతను, మానవుని విడిచిన తరువాతను విషయముండును. ఈ సర్మము లన్నియు చెట్లెక్కగలవు. నదుల దాటగలవు. ప్రాచీనపాములజాతి చాల జాపకక కిగలవి. వాటిని బాధించిన వారిని చాలకొలమైనను జాపకముంచుకొని వీలైన తిరిగి క్షేపించగలవు.

ముఖ్యమైన విషయము

పాములలో అనేకరకములను దైవము సృష్టించియున్నాడని ఇదివరకే చెప్పి యుంటిని. ఒక్కొక్క సమయములో పాము కరచి పారిపోయినపు డది ఏసర్మమైనది తెలిసికొనుట కవకాశము యుండును. ప్రాణాపాయము చేయు పాములయొక్క లక్షణములు త్వరలోనే తెలియును. ప్రాణాపాయము వెంటనే చేయక నెమ్మదిగాచేయు పాములను గూర్చి తగిన చికిత్సలు చేయవచ్చును. అనేకమంది వైద్యులు అనేకరకములుగ చికిత్సలు చేయుదురు. అటువంటివారు మన దేశములో చాలమంది యున్నారు. వీరు వాడునట్టి ఆకుపదార్థము, మ. శ్రమలు బాగుగా పనిచేయును.

పాము స్వల్పమైనజంతువైనను దానికాటువలన పశుదేహమున ప్రసరించువిషము స్వల్పమైనను దీని తీవ్రస్వభావమువలన కొన్నినిమిషములలో ప్రాణము తీయుచున్నది. కలుచిన వెంటనే చికిత్సచేయుటకు ఆలస్యమైనయెడల చికిత్సచేయువారలకు తగినంత అనుభవము లేకపోయిన గాని కలువబడినపశువుప్రాణమును కాపాడుట కష్టము. ప్రతి సంవత్సరము విషపురుగుల కాటవలన అనేకదేహములు మృతినొందుచున్నవి వీటి కష్టముల నివారించుటకు కోగనిదానముగల పశువైద్యుల తత్వవసరము. ఎటువంటి వైద్యపండితుడైనను విషపురుగుల కాటను కనుగొనుట కష్టము. అందు చేతనే కొన్నికొన్ని ప్రాంతములందు నునాయాసముగా పశువులు మరణించుచుండును. వేసవికాలములో పాములలోను, బీళ్ళలోను పశువులను కట్టుపెళుగు కొన్ని పశువులు తెల్లవారుసరికి విషపురుగుల కాటచే చనిపోయి యుండును. మరునాటిరాత్రిమాడ ఒక్కొక్క సలమలో ఆరీతిగనే జరుగుచుండును. అప్పుడారైతు ఆతురతజేడి తన పాలములో ఏమైన పాములున్నవానిని విచారించి తగిన ప్రయత్నములు చేయుచుండును. పాముకరచిన పశువు మూల్యోదయము కాగానే మరణించును. పాముల తుట్టులలేని ప్రాంతములందు పశువుల నుంచవలెను. ఇంకను పశువులకాలములోను, కోళ్ళగూళ్ళలోను, గడ్డివాములలోను ఎలుకల కొరకవి వాగియుండును. అవియుండుచోటు గ్రహించి పశువులను వాగ్రత్తగా కాపాడుచుండవలెను.

పాముకాటు లక్షణములు

పాముకాటునకు వెంటనే అనగా విషము దేహమునందు వ్యాపించకమునునీ చికిత్సచేయుట కారంభింపవలయునుగాని “ఆలస్యం అమృతంవిషం” అనునట్లు విషము దేహమునందంతట నుండు రక్తములో ప్రవేశించి రక్తము నల్లబడిన తరువాత

శేమియు లాభములేదు. పాముకరచిన పశువులపై బాగుగా అక్షణములు కనబడుచుండును. కరచిన చోట భరింపరాని మంటయుండును. శీఘ్రముగామత్తును కలుగజేయును. తటాలున క్రిందనుండిపైకి పక్షవాలము క్రమ్మునట్లును. కాళ్ళలో నత్తువబోవును. నేలగులబడును. గుండెలు వత్తుకొని పోవునట్లుండి దడగానుండును. క్రమేపి తలవాలిపోవును. ఊరియాడుట కష్టముగానుండును. తునవపాట్లు పడుచుండును. దీనినే స్పృశియందురు.

మెడటి అవస్థ:— పశువును తలుపురంగుగానుండి నీరుకారుచుండును. జ్వరముండును. ఈ అవస్థలో జ్వరక్షణములు, ఉష్ణ, ఆవుపాలతో నూరి కండ్లలో కలికము చేయుము. లేక దిరిసె పువ్వులను కండ్లలో పెట్టుము. లోపలికి నాగమల్లి వేరు 2 తులములు, సన్నావలు అరతులం నూరి మూడుగొట్టముల గంజిలో కలిపి పెట్టుము.

రెండవ అవస్థ:— పశువు శరీరమంతయు నలుపురంగుగామారి చొంగను కార్చుచుండును. ఈ అవస్థలో మణుగుతామర 3 తులములు, లెల్లలివేరు 3 తు|| ఈశ్వరివేరు 3 తు|| నూరి మద్దచేసి నీటిలో కలిపి త్రాగించవలెను. లేదనెరు గంధముతీసి కండ్లలో పెట్టవలెను.

మూడవ అవస్థ:— శరీరస్పృహవుగానుండును. మెడనిలపజాలదు. ఈ అవస్థయందు తలకులిమిరేరు 2 తులములు, ఈశ్వరివేరు 3 తు|| దిరిసెనక్కరసం 3 తు|| నూరి నీటితో కలిపి త్రాగించవలెను. కలి నీటితో దిరిసెనవిత్తులునూరి కండ్లలో చేయుము.

నాలుగవ అవస్థ:— పండ్లుకొరుగును. భూమిగూడపడును. శరీరము నల్లబడును. ఈ అవస్థలో చికిత్సలు చేయుట లాభములేదు.

తదితర చికిత్సలు

1. నాగదుండనుంప నీటితో అరగి దీసి అయిడతులములు లోపలికి త్రాగించి కొంతకరచినచోట పూసిన విషమువిరుగును.

2. లెల్లఈశ్వరివేరు గంధముతీసి నాలుగు తులములు లోపలికిచ్చి కుట్టినచోట పూసిన విషము హరించును.

3. ఉత్తరేణి ఆకులునూరి పాముకరచినచోట మండముగ పట్టించిన విషము హరించును. దీని అవధిరసము లోపలికి త్రాగించుము.

4. కాకిచొందాపసము సేరువంతుల రెండుపర్యాయములీయుము.

5. గాడిదగడపాకు పురు సేరు త్రాగించుము.

6. నాగమషినివేరు చెక్కరసము 5 తులములు త్రాగించుము.

7. పచ్చి నేలవేమురసము తో మిరియాలపాడి కలిపి యిచ్చిన సున్నవిషములు హరించును.

8. చేడలీరావపసరు సేరు త్రాగించుము.

ఇంకను అనేకవిధములుగా చికిత్సలు చేయుదురు.

ప్రసవతంత్రము

పందొమ్మిదవ భాగము

మన దేశములోనున్న చూడిపశువులు ఈవిధ తరువాతగాని, ఈవిధ ముతపుగాని అనేక వ్యాధులు, అపాయములు అప్పుడప్పుడు సంభవింపవచ్చునని మన కందరసను వికడమే కదా? ఇట్టివి సంభవించుట మన రైతులయొక్క తెలివితప్పువచ్చేతను, ఆయా పశువులయొక్క అనారోగ్యముచేతను తటస్థించు చున్నవి ఇటువంటి అపాయములు పోగొట్టి పశుసంతతిని కాపాడవలెనను యుద్దేశముతో ఈ పశుతంత్రమును వ్రాసితిని. పశువులు ఈవంటి, గర్భము ధరించుట ముప్పుగుంచు వానికి స్వాభావిక కర్మలొనిగాని వ్యాధులతో జేసవిగావు. మిక్కిలి గారాబముతో పెంచు చూడిపశువు ఈవిధతల నవిక చాల కష్టముగా ఈనును. ఎగుచేతవిక దానికి నీననగత విరాంతి రియక దృష్టికోషము తగులునను యుద్దేశముతో వీటికొట్టములతోనుంచి, అమితముగా వాదానియములు పెట్టి మేపుటవలెన ఇటువంటివి కలుగును. ఇటువంటి పశువులు ఈమధ్యకు పడు కష్టములు చెప్పి వలవిగాదు. కొన్ని పశువులు చూచులివవక నే నువాయాసముగా ఈవిధ చాల అనారోగ్యకరముగా నుండును. ఈ పశువు లిట్లుండు తెందుచేతవికగా :— నిర్మలవాయువులొ దిరుగుచు, నిర్మలబాడకమును వ్రావుచు, పరిశుభ్రమైన సజములలో పనించుచు, దేహావృణువలన దేహదాహ్యమును కలుగ జేసికొనుచు నుండును. చూడిపశువులను తదితర పశువులతో నెప్పుడు నుంచురాదు. పశువులన్నియు ఎచ్చోట మెండగునో అచ్చోట వాయువు అపరిశుభ్రమగును. కల్లుపాదులు ఎప్పుడవ అగును. ఇందుచే నిచ్చోట చవ సిండు పశువులు అనేకరోగముల పాలగును. పశువును పంచేయించుచో శరీరపటుక్యము తప్పదు. కావున అల్పకారణములచే అవి రోగముల పాలగును.

చూడిపశువుల పోషించుట

ఇంతియేకాకుండ పశువులను పోషించురైతులు చాల జాగ్రత్తతో, ప్రేమతో, చూచు చుండవలెను. ఇవి ఈవిధముల వచ్చిన తరువాత వానికి ఎమైన అలంకములు వచ్చినయెడల తెలివిగల వశమైనట్లుగని యిచ్చించి తగిన చికిత్సలు చేయించవలెను. పల్లె గ్రామములలో అనేక విధమైన పశువైద్యులు గలరు. కొందరు డబ్బు కాపించి తెలిసి తెలియని వైద్యముచేసి పశువులను చంపుదురు. మరి కొందరు దూడను సరియైన మార్గము లోనికి తీసికొని రాకుండగనే లోపల దానితలకు త్రాచుచేసి యోనిగుండ లాగుదురు.

మరి కొందరు చేయిపెట్టి లోపలిఅవయవము లన్నియు తాకి పశువుయొక్క యొనిని చెడగొట్టుదురు. మరి కొందరు తెలియని మందులు లోపలికి పోయించి పిండమున కపాయము గలుగజేయుచుందురు.

కాబట్టి సోదరులనీ రైతులారా ! చూడిపశువుల విషయమై చాల జాగ్రత్తగా నుండవలెను. అవి నోరులేని పశువులు. మనము జ్ఞానము గలవారము కాబట్టి మన మెంత జాగ్రత్తగా నుండిన అంత పుణ్యము మనకు కలుగును. మీ గ్రామములో పశువైద్యుడు లేనిచో చూడి పశువునకు యేదైన వ్యాధి సంభవించినప్పుడు తదితర మనుష్యులు ఊహ పోహలతో చెప్పిన చికిత్సలు చేయరాదు. అటువంటి సమయములో భగవంతుని మీద నమ్మక ముంచి పశువునకు ఏమందు పోయవండుటయే మంచిదని నా యుద్దేశము.

తరువాత చూడి పశువులపై సంభవించు వ్యాధులకు వారలు (కాల్పులు) చేయ రాదు. ఇట్లు చేయుట మహాపాతకము.

పశుగర్భనిర్మాణము

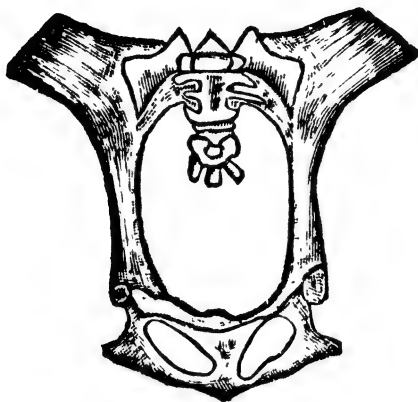
పశువు జీవితమునకు గర్భకోశము ముఖ్యభాగమై యున్నది. ఇది మాంసముతో చేయబడిన ఒకసంచి. ఈ కోశములో మూడు భాగములుండును. గర్భకోశములో చిన్న చిన్న అరలుగా నుండును. ఈ అరలు పెదవలెవులలో కొన్నిటికి ఎక్కువగా నుండును. పశువు గర్భకోశములో నుండు భాగములు చాల నూక్కుములుగా నుండును. పశువు గర్భకోశములో నుండుభాగము లన్నియు వారిజపండులో నుండుభాగములవలె నుండును.

పశువు శరీరములోపల ఆకారములోను, పైతాలోనుకూడ చాల భేదములు గలవు. గర్భకోశము ముఖ్యముగా మాంసపుత్రాల్లచేత చేయబడినది. ఈత్రాల్లు అన్నిదిక్కులకు అడ్డదిడ్డముగా వ్యాపించి నరములతో నిండి యుండును. త్రోవ్రుతిత్తులు గోళాకారముగ నుండును. ఎముక తిత్తులు వంకర టింకరలుగను, కండర తిత్తులు కనురు ఆకారముగను, నరముతిత్తులు దారములవలె నుండును. ఈ తిత్తు లన్నియు సుక్ష్మతిరోశములై యున్నవి. వీనిలో ఎక్కువ భాగములు పిండోత్పత్తిని కలగజేయును. ప్రాచెప్పిన తిత్తు లన్నియు ఒక్కొక్కటి ఒక్కొక్కభాగము సుక్ష్మతిచ్ఛేయును. మగపశువు రీజములు ఆడపశువు రీజములలో కలిపినప్పుడే ఉత్పత్తియగును.

యోని (Vulva)

దీనికి లోతులేని రంధ్రమందురు. దీనికి ఒకవిధమైన మెత్తని తిత్తి యుండును. దీనిమూలముననే వెలుపలి అవయవములకు సంబంధము కలుగ జేసికొనును. యోని అను భాగము శరీరమునకు తగినట్లు నిడువుగాను, పొటిగాను ఉండును. తేరపశువుల యోని

శ్వాసముమీద ఉల్లిపారవంటి పార మాసికొని యుండును. ఆరంభములో మగపశువు దాటినప్పుడు ఈపాగ బ్రద్దలై పోవును. యోనిమూలముననే వెలుపలి అవయవములకు సంబంధము కలుగజేసికొనును. ఈ మాతృకతోడు ఇంకను రెండుమూతలు లోపలిభాగ

మున నుండును. ఒకమూతద్వారా ఉచ్చబుడ్డప వ్రేళ్లు, రెండవమూతద్వారా భగరంధ మున వ్రేళ్లు. అది కత్తెయొక్క బోలాగున నుండును. ఒక చివరనుండి యోనికి సంబంధ ముండును. ఇంకొక చివరనుండి గర్భాశ్రయమున నుండును. యోనివంటి వస్త్రముండును. పైపటమున నున్న పుష్టికభాగమును చూపును. వస్త్రపు ఎముకవంగినను, విరిగినను, ముడుచుకొనిపోయినను కూడ నిండు మాతములు వచ్చినపుడు బైటకు రా వీలుండదుగాన జాగ్రత్తగా పరీక్షింపవలెను

పెనుపెనవులు (Upper Lips)

పశువు యోనియొక్క పై భాగమున పెనుపెనవులను దివ్వులుండును. ఈపెదవులు నిడుపైన చర్మపు మడతలు గలిగియుండును. ఇవి పశువు మూత్ర, భగద్వారముల చుట్టుకొని యుండును. ఈపెదవులు చిహ్నభాగమునందు కనిపించునవి. ఈపెదవుల లోపలి భాగమున రెండు చిన్నపెదవులుండును. ఇవి శ్రోవ్యుతో నిండియుండి లేమగా నుండును. ఇంకను జగటవద్దార్థములుగల ఆరలు అనేకములను దివ్వులకి యున్నవి.

గర్భకోశము (Uterus)

గర్భకోశ మనునది కంఠములవంటిది. ఇది మూత్రసంచికి, మలపేగులకును మధ్య నమగ్నబడి యుండును. ఇదిరబ్బరువంటి ఒక నిధిమైన కండరముచే కల్పింపబడినది. ఇది రబ్బరువలె నెడలెగురుటకును, చిన్నదగుటకును అనుకూలముగా నుండుట

వలన గర్భమును భరించి దిసిపోవుచుగా గర్భము పెరుగు సమయమున గర్భవ్రసంచి వెళ్తును. పిమ్మట పక్ష్యమైన చూడ బయటపడిన తరువాత పూర్వముండిన స్వభావమునకు వచ్చుటకొరకే రబ్బరుపటి జన్మనే ఆనవ్వబడి యున్నది. గర్భాశయము వెడల్పుయినచోటికి శిఖరనునియు, మగ్గభాగమునకు దేహమనియు, వివరమందు భాగమునకు గొంతు అనియు, ద్వారమునకు నోరు అనియు పేరు. ఈనవి పశువు గర్భాశయపు నోరనునది నిడుపుగాను, ఈనిన పశువునకు గుండ్రముగాను ఉండును. ఈ శుక్రమండలము ప్రతి చివరినుండి అండాశయమునకు దారి యుండును. ఈదారులే గర్భాశయనాళము లనబడును. ఈప్రతినాళము చివర పుష్పమువలె విచ్చియుండును. వీరికి అండాశయము నకును దగ్గర సంబంధము గలదు.

మగపశువు ఉత్పత్తి అవయవములు

(Male germ Cells)

ఈ అవయవములలో వృషణములు, అంగము (చేరు) ముఖ్యమైన అవయవములు. ఈ అంగము మూలముననే ఆడపశువు అండాశయములోనికి ద్రవపదార్థము ప్రవించును. ఎద యగుకాలములో తన్ను ఇతరపశువులలో కత్తి ఒకవంటి బిడ్డ భాగములలో మూసి యుంచబడును. రెండు మూసెలి డము లుండెను. ఇవియ్యింద్రియము నుత్పత్తిచేయును. ఈ ద్రవము కొన్ని నాళములద్వారా పోవుచున్నను మాంసగ్రాధులగు చి కొంత ద్రవము బయటపడును. ఈ ద్రవము లన్నియు కలసిన యెడల వీర్యమనబడును.

మగపశువు బీజములు

ఇవి మాంసగ్రాహియలలో రహస్యము. వీటికిని ఆడపశువు బీజములవలన చాల భేదములు గలవు. మగ పశువు బీజము $1/400$ వంతు అంగుళముల పొడవుగ నుండును. ఈ బీజములకు ముఖ్యముగా తల తోక అనుభాగములు రెండే యుండును. ఇవి యింత నన్నముగా నుండుటవలననే ద్రవముతో నుంచినయెడల చేప ఈరుసల్లు ఈగును. దీని కీశక్తి యుండుటవలననే ఆడపశువుబీజములలో ప్రవేశించును. ఈ ద్రవములలో బీజములు లక్షలకొలది యుండును. ఈ ద్రవమునే ఇంద్రియమందురు. ఆహారయొక్క ఇంద్రియమును పరీక్షించిన యెడల బీజములకు కనుగొనవచ్చును. వీర్యములో ఈ బీజములు లేని యెడల సప్తంసకబంతు వందురు.

ఆడపశువు బీజములు

ఈ పశువుయొక్క బీజము $1/1800$ వంతు అంగుళము డయామీటరు గలిగి యుండును. ఇవి గర్భాశయములో నుండును. ఆడపశువు గర్భాశయములో నుత్పత్తి అవయవములు చాల నుండును.

అడపశువు ఎడ

ఆవు ఎడయినపుడు దానిని కట్టివేసి దానిగర్భ ఆబోతుడు విడువవలెను. ఎడయైన పశువును రైతుడు కన్నీచను లున్నను వెంటనే పశువునకు చూపించవలెను. కాలువలో గాని, బురదలోగాని పశువును దిగబెడుదురాదు. అట్లు దిగించే ఎడయనుకొని నిలిచి పోవును. తనపరి మరల రావచ్చును. మంచి జాతిలో వుట్టిక ఆబోతు లేక దున్నకట్టను తీసికొని వెళ్లవలెను. మగపశువు దాటుదున్నది లేచి బాగ్రాత్రగా పరిశీలించ వలయును.

కలయిక

ఆబోతుడు ప్రతినీసము ఆవులతో కలుపుటను వీలులేదు. వారమునకు రెండుఆవు లతో కంటే పెక్కువగా కలియనీయరాదు. ఆబోతుడు నియమము లేకుండ విడదుట వలన శీఘ్రముగా నెప్పుడకమగును. లేదా అట్టిదానికి వృద్ధిమాడట రోగగ్రస్తములు, బలహీనములై చచ్చును. లేదా చచ్చియు చావక మునుపడు బ్రతుకును. ఆవును అనేక సార్లు దాటించుటచేత దాని చూలుకూడ నిలిచిపోవును. ఆబోతు ఆవును ఒకసారి దాటినయెడల చూలు కలుగును. రెండవసారి దాటినయెడల చూడికి భంగము కలుగును. చూడి కట్టిన తరువాత ఆవును మరల ఆబోతుతో కలియనీయరాదు. ఇట్లు కలిసిన గర్భి ప్రాసము కలిగి ఆవు ఈమరణిపోవును. ఒకసారి చూడికట్టి ఆవు మరల ఆబోతును కాంక్షించదని అనేకమంది అభిప్రాయ పడుదురు. కాని ఈ సంగతి మేము నమ్మజాలము. నాలుగైదునెలలచూడితోనున్న ఆవులనుకూడ ఆబోతులు కలియును.

ఆవునుదాటించుకాలము

ఆవు ఈరిన 4 మాసములవరకు ఆబోతునికి జేరబెడుదురాదు. అప్పుడు కరి పచ్చిగా దిండుకొని యుండును. గర్భము ధరించుటకు తగిన స్థితిలో నుండదు. ఒకవేళ ఆబోతు కలిసినను చూలు నిలువదు. ఆవు ఈ సమయములో అరచినను దాటించరాదు. ఎడ ఆర నిద్రో చచ్చిపోతే కడుగుట మంచిది. లేక మారేకారము అతులం చచ్చిపోతే కలిసి త్రాగించిన ఆతాప మగును.

యుక్తవయస్సు

పశువుయొక్క యుక్తవయస్సును గూర్చి పశువైద్యశాస్త్రజ్ఞులలో కొందరికి భేదాభిప్రాయములు గలవు. సామాన్యముగా ఆవు పెయ్య ఆయనాసనులకు పొలి 15 మాసములకు యుక్తవయస్సు వచ్చునని ఈయరు. కాని అంత చిన్నవయస్సులో గర్భము ధరించి ఈరిన పశువునకు వుట్టుకూడ బలహీనముగ ముగియు. పాల నమ్మునారు ఆవు పెయ్యను ఆరుమాసములకే గర్భము ధరించునట్లు చేయుదురు. దానికి కారణ మేమన:- అంత ట్విలో ఈయెడల వారు దానిపాలు మొదలగు వారిని అమ్ముకొని లాభము పొందుటకు ప్రయత్నించుదురు. జనసామాన్య మంతయు ఆవు పెయ్యకు రెండుసంవత్సర

మూల వయస్సు' వచ్చుకొన్నట్టికి ఈయనట్లుగా చేయుదురు. ఈ వయస్సునందు ఈయన పెయ్యను మనము జాగ్రత్తగా పోషించిన యెడల అది యెట్టికష్టములను పొందక దూడను పెట్టును.

చిన్నతనమునందే గర్భధారిగా జేయరాదు

ఒక పెయ్య మొదటికొప్పు కనగనే మంచి ఆహారమునుపెట్టి బాగుగ పోషింపవలయును. పశువును చిన్నతనమునందే గర్భధారిగా (6 మాసములకే) చేయువారు ప్రతి ఈతకు మధ్యకాలము (రెండు స.వత్సరముల వయస్సు)లో ఈయన పశువునకు మండవలసిన కాలము కంటే ఎక్కువగా నుంచినచో అది చిన్నతనమునందే గర్భము ధరించుటచేత బలహీనముగా నుండును. గాన ఆ బలహీనతను కొలుపొయి పశువు బలమును జెంది మరల పుట్టిన దూడకు కావలసిన పాలను సమృద్ధిగా జేయగల్గు కొనుటయే కారణమై యున్నది. పశువునకు వయస్సు ఎక్కువైనను త్వరగా పెరుగకున్న చిన్న వయస్సులోనే గర్భధారణకు పనికిరాదని తోచినయెడల దానిని 18 లగాయకు 24 మాసముల వయస్సు వరకు పార్లసీయమండ నుంచవలెను. కాని అట్టిపెయ్యలు ముందుముందు ఆవులైన పిమ్మట ఎక్కువ పర్యాచములు ఈనును. సామాన్యముగా ఆవు ప్రతిపర్యాయము ఈనుటకు మధ్య సంవత్సరము నడువుండును. ఆవు గర్భము ధరించినది మొదలు 9 మాసములకే ఈనునుగాన సంవత్సరమునకు ఒక్కొక్కమాడ పుట్టవలె ననిన ఒకసారి ఈయన మూడునెలలకే మరల ఆవు పార్లవలెను. కొన్ని ఆవులు ఈనుటకు ముందు 2 నెలలు లేక 6 వారములు వరకు పాలు యిచ్చును. గర్భము ధరించిన ఆరునెలల వీడవ దానియొక్క పిండోత్పత్తికి అవసరము వచ్చునుగాన పాలిచ్చుట కొంచెము కొంచెము తగ్గును. మనము ఆవు ఈనుటయందే ఆకించక పాలు ఒక సంవత్సరము వరకు నీయవలె నను యుద్దేశముతో ఆ సంవత్సరాంతమువరకు దానిని పార్లమండజేయవలెను. ఇట్లు జేయుటవలన ఒక్కొక్కసారి ఈనుటకు మధ్య 16 మొదలు 20 మాసముల వరకు గడువుండును. కాని పై విధముగ ప్రతిసారియు జరిగినయెడల ఆవుదూడలు తక్కువ పుట్టుట సంభవించును. ఆ పద్ధతి దూడకైనను ఆవుకైనను అంకిమంచి పద్ధతికాదు.

ప్రసవకాలపట్టిక

పశువులను పెంచువారు పశువు పొరిసలేదీని జ్ఞాపకముంచుకొనిన యెడల అది ఈయన సరియైనదివలెను అయజమాని తెలిసికొనగలడు. 473, 474, 475, 476 శీతీలలో నున్న పట్టికలోని మొదటి వరుసలో తెలుపబడినవి పశువులు పొరిస లేదీలని, వానికి వ్యతిరేకముగ నున్న రెండవవరుసలో నున్న లేదీలు అవి ఈయన కాలమును తెలుపులేదీలని గ్రహించవలెను.

దీనికి ఉదాహరణము :— ఒకఆవు జనవరి 10 వ లేదీని పొరిసయెడల ఆగోబరు 21 వ లేదీన ఈనును. జూన్ 16 వ లేదీన పొరిసయెడల ఏప్రిల్ 8 వ లేదీన ఈనును.

ఈ పట్టికలో నేసిన లేదీలు సుమారుగ నేయబడినవి. ఈ చెప్పిన లేదీలకు కొద్ది వినములు ముందునెలలుగ ఈనును.

ప్ర స వ కా ల ప ట్టి క

పశువు పొరిస లేడి	ఈనిస లేడి	పశువు పొరిస లేడి	ఈనిస లేడి	పశువు పొరిస లేడి	ఈనిస లేడి
జనవరి 1	అక్టో 12	ఫిబ్రవరి 1	నవం 12	మార్చి 1	డిశం 10
2	13	2	13	2	11
3	14	3	14	3	12
4	15	4	15	4	13
5	16	5	16	5	14
6	17	6	17	6	15
7	18	7	18	7	16
8	19	8	19	8	17
9	20	9	20	9	18
10	21	10	21	10	19
11	22	11	22	11	20
12	23	12	23	12	21
13	24	13	24	13	22
14	25	14	25	14	23
15	26	15	26	15	24
16	27	16	27	16	25
17	28	17	28	17	26
18	29	18	29	18	27
19	30	19	30	19	28
20	31	20	డిశం 1	20	29
21	నవం 1	21	2	21	30
22	2	22	3	22	31
23	3	23	4	23	జనవరి 1
24	4	24	5	24	2
25	5	25	6	25	3
26	6	26	7	26	4
27	7	27	8	27	5
28	8	28	9	28	6
29	9			29	7
30	10			30	8
31	11			31	9

ప్ర స వ కాల పట్టిక

పశువు పార్శ్వ లేడి	ఈరిక లేడి	పశువు పార్శ్వ లేడి	ఈరిక లేడి	పశువు పార్శ్వ లేడి	ఈరిక లేడి
వీసెయల్ 1	జనవరి 10	మే 1	ఫిబ్రల 9	జూన్ 1	మార్చి 12
2	11	2	10	2	13
3	12	3	11	3	14
4	13	4	12	4	15
5	14	5	13	5	16
6	15	6	14	6	17
7	16	7	15	7	18
8	17	8	16	8	19
9	18	9	17	9	20
10	19	10	18	10	21
11	20	11	19	11	22
12	21	12	20	12	23
13	22	13	21	13	24
14	23	14	22	14	25
15	24	15	23	15	26
16	25	16	24	16	27
17	26	17	25	17	28
18	27	18	26	18	29
19	28	19	27	19	30
20	29	20	28	20	31
21	30	21	మార్చి 1	21	ఏప్రిల్ 1
22	31	22	2	22	2
23	ఫిబ్రల 1	23	3	23	3
24	2	24	4	24	4
25	3	25	5	25	5
26	4	26	6	26	6
27	5	27	7	27	7
28	6	28	8	28	8
29	7	29	9	29	9
30	8	30	10	30	10
		31	11		

ప్రపంచపితృము.

పశువు పార్శ్వ లేడి	ఈనిస లేడి	పశువు పార్శ్వ లేడి	ఈనిస లేడి	పశువు పార్శ్వ లేడి	ఈనిస లేడి
కొర్రె 1	ఎన్ది 11	అగ్ని 1	మే 12	పెద్దపిల్ల 1	కొర్రె 11
2	12	2	13	2	12
3	13	3	14	3	13
4	14	4	15	4	14
5	15	5	16	5	15
6	16	6	17	6	16
7	17	7	18	7	17
8	18	8	19	8	18
9	19	9	20	9	19
10	20	10	21	10	20
11	21	11	22	11	21
12	22	12	23	12	22
13	23	13	24	13	23
14	24	14	25	14	24
15	25	15	26	15	25
16	26	16	27	15	26
17	27	17	28	17	27
18	28	18	29	18	28
19	29	19	30	19	29
20	30	20	31	20	30
21	మే 1	21	కొర్రె 1	21	కొర్రె 1
22	2	22	2	22	2
23	3	23	3	23	3
24	4	24	4	24	4
25	5	25	5	25	5
26	6	26	6	26	6
27	7	27	7	27	7
28	8	28	8	28	8
29	9	29	9	29	9
30	10	30	10	30	10
31	11	31	11		11

ప్ర న వ కాల పట్టి క.

పశువు పొరిస లేడి	శునివలేడి	పశువు పొరిస లేడి	శునివలేడి	పశువు పొరిస లేడి	శునివలేడి
అక్టోబరు 1	కార్తె 12	నవంబరు 1	ఆగస్టు 12	డిసెంబరు 1	నవంబరు 11
2	13	2	13	2	12
3	14	3	14	3	13
4	15	4	15	4	14
5	16	5	16	5	15
6	17	6	17	6	16
7	18	7	18	7	17
8	19	8	19	8	18
9	20	9	20	9	19
10	21	10	21	10	20
11	22	11	22	11	21
12	23	12	23	12	22
13	24	13	24	13	23
14	25	14	25	14	24
15	26	15	26	15	25
16	27	16	27	16	26
17	28	17	28	17	27
18	29	18	29	18	28
19	30	19	30	19	29
20	31	20	31	20	30
21	ఆగస్టు 1	21	నవంబరు 1	21	అక్టోబరు 1
22	2	22	2	22	2
23	3	23	3	23	3
24	4	24	4	24	4
25	5	25	5	25	5
26	6	26	6	26	6
27	7	27	7	27	7
28	8	28	8	28	8
29	9	29	9	29	9
30	10	30	10	30	10
31	11			31	11

గర్భములో పిండము పెరుగువిధము (Development of Foetus)

పశువు గర్భములో పిండోత్పత్తికి కావలసిన అవయవములు ఆకోగ్యవంతములుగా నుండి మార్గము లన్నియు అడ్డగింపులేక ధారాళముగా నుండి మగ పశువుయొక్క ఇంద్రియము చెడక మంచిసితిలో నుండి ఇట్టి మగ అడ పశువుల సుయోగము ఋతుకాలానుసరణమై సంభవించునెడల మగ అడపశువుల ఇంద్రియము మిశ్రముచే పింఠోత్పత్తి కలుగునని ఇదివరకే చెప్పియుంటిమి. పశువు గర్భము ధరించి నప్పటినుండి ఈ కాలమువరకు 7 భాగములుగా విభజింపవచ్చును.

మొదటిదశ (First Period)

పశువు గర్భముధరించిన తరువాత రెండవ వారమునకు పిండము పొట్టలో నుండి గర్భాశయములోనికి వచ్చును. అప్పుడది ఒక అంగుళములో పన్నెండవ వంతు నడిమి కొలత గలిగి యుండును.

రెండవదశ (Second Period)

గర్భము ధరించిన మూడవ వారములో పిండముయొక్క మొదటి అక్షణములు కనపడును. శరీరము తల మొదలగు అవయవములు కొంచెము కొంచెముగా గుర్తుపట్టుటకు నీలగును. పిండము మూడవవంతు పరిమాణము గలదిగ యుండును.

మూడవదశ (Third Period)

అయిదు మొదలు ఎనిమిది వారములవరకు 13½ అంగుళముల పిండము పెరుగును. ఈ కాలములో కాళ్ళడిక్కుయొక్క చిహ్నములు కనబడును.

నాలుగవదశ (Fourth Period)

తొమ్మిది మొదలు పన్నెండవవారము వరకు 1½ అంగుళము పిండము పెరుగును. నాలుగు పొట్టలు కనబడును.

అయిదవదశ (Fifth Period)

15 మొదలు 20 వ వారము వరకు 12 అంగుళముల పిండము పెరుగును. ఈ కాలములో స్పృశ్యకక్షిగల చెక్కుకలు పెరవుల మీదను, పైకనురెప్పలమీదను, కను బొమలమీదను మొలచును. అపిండమునకు చతు మొసలు వచ్చును.

పిండమును పోషించుట

గర్భము ధరించినది మొదలు ఎక్కువగా తవును, తొండంగి, పిల్లిపెనర మున్నగు వాత వదార్థములు తినుచుండు పశువు శరీరమునందు వాతముకూడుకొని యుండును.

అనాథము శరీరమున నుండుచు గర్భాశయమున నొండును. అట్లు వాతము పెంపొందుట వలన అంగహీనము, గూని, తక్కువ నెలలుదూడ, ముష్కగునవి గలుగుచుండును. ఇంకను తల్లియొక్క వాతము చూడవలూడ సంభవించి దాని జీవితము బాధించును.

గర్భస్థుని చూడకు స్వాశక్తిత్యములేను. తల్లి నినునిపోయిన పిండమునూడ నినుక పోవును. మేలుకొనిన మేలుకొనును. కావున పిండము తల్లికి అధీనమైయుండును. గర్భాశయమునందు సంయోగము గలిగింది మొదలు ఆ గర్భాశయమునకు అవిరుదములు సరిగా వచ్చువరకు గర్భాశయములోనుండు పదార్థముల మూలమున నీ పిండు వృద్ధి బొందును. అవయవములు సరిగా వచ్చుచున్నప్పుడు గర్భయియొక్క వాభియందు ఒక నన్నుని రంగధముగల నాడిట్లుబడి యుండును. ఆ నాడితో మాని చేర్చుచును. అమాని తల్లియొక్క రసాశయమును స్వాశయమందు జేర్చుచును. ఇట్లు జేయబడుట వలన తల్లియొక్క ఆహారసముదాయము వలన శరీరమున ప్రవహించుచు మానివిజేయును. ఆ మాని వలన చూడయొక్క వాభినాడిని పొందును. ఆ వాభివలన అరసము చూడయొక్క పక్వాశయమందుజేరి అచ్చట చూడయొక్క కాయాగ్నిచే పక్వముగాబడి కొద్ది ధాతువులను పోషించును. ఇట్లు గర్భముండున్న సమయములో తల్లి ఆహారసముదాయముచేతనే గర్భము పోషింపబడుచుండును. పుట్టి తరువాత గూడ ఆ తల్లియొక్క ఆహార రసమే చన్నుల యందు స్వయమాపమున పరిణమించి పుట్టి చూడకు పోషించును. తల్లియొక్క ఆహార నాడి పిండముయొక్క వాభిగూడ గూర్చుబడింది. ఆ వాభినాడి ఆహార నాడి యందు గూర్చుబడిన దగుటచే ఆ తల్లియొక్క ఆహారసారమును గ్రహించి దానివలన పిండమును పోషించును. గర్భముండున్న పిండము ప్రత్యేకముగ ఆహారపాపియముల నేరి చుక న్వచ్చుమగు ఆహారసారమైన శరీర పోషణము జరుగబడుచుండుట చే గర్భస్థ పిండమునకు మూలములు గలుగదని గ్రహించవలెను.

ఆరవదశ (Sixth Period)

21 మొదలు 22 వ వారము వరకు 2 అడుగుల పరిమాణముగల పిండము పెరుగును. ఈ కాలములో కనుకెప్పులు, కెండ్రుకలు బాగుగా మొలకును. పిండము గర్భములో తిరుగుట తల్లి గుర్తించును.

అంత్యదశ (Last Period)

నిండుపిండము సుప్రానదశ నొందియుండును.

గర్భమున చూడ వృద్ధిజెందుట

చూడి పశువులు ఈయ సమయము వచ్చువరకు చాల కష్టపడుటయు, ఈనిన తరువాత జీవోయొక బాధపడుచుండుటకును కారణము సామాన్యాశోగ్యవిధుల సలక్ష్యము చేయుటవలననే! గర్భము దాల్చినది మొగలు గర్భక్షేత్రమునందేగాక శరీరనిర్మాణము

మార్గకర మాసంలో ను చు పడ్డ మూటలొంటియోనాడు మంచివర్షం వరుస్తుంది.

మంతయు విశేషమైన మార్పులు గలుగు చుండును. శరీరమున విశేషద్రవము లూరుచుండును. గర్భమున దూడ వృద్ధిచెందుచుండుటయు, గర్భము విస్తరించుటయు, అందువలన యితర అవయవములకు పక్షులుగలుగు చుండుటయు, గర్భపశువుయొక్క శరీర పోషణకే గాక గర్భక్షేత్రమునగల దూడపకూడ పోషించుగల ద్రవము లుత్పత్తికేయుటకును, పోషక పదార్థమునిచ్చుటకును, శరీరావయవములన్నియు నెక్కువపని చేయుచుండుటయు జరుగుచుండుటచే శరీరనిర్మాణమున చిత్రమైన మార్పులు గలుగుచుండును.

చివరమాసములలో జగ్గత్తగా చూడవలెను

గర్భమున పెరుగుచున్న దూడ మాతృశరీరమునుండియు పోషక పదార్థము నాకర్షించుకొని అట్టి పోషక పదార్థములకు ఆహార రూపమున చూడినపుడు విశేషముగా తీసికొనవలసి ముందును. ఎముకలు, కండరములును విగ్నించుటకు లోణములు కావలసియుండును. ఈ లవణములు లేని లోపములవలన ఎన్నియో వ్యాధులు పుట్టుచుండును. గర్భము క్రమముగా విస్తరించుచున్న కొలదిని వాడీను కలమున కెక్కిన శ్రమగలుగుచుండును. ఇరములు బలహీనమగు చుండును. చూడి పశువుల కొన్ని ఆఖరుమాసమున చాల బాధపడుచుండును. ఈయట ఆనన్నమగుచున్నపుడు గర్భముక్రిందికి జారును. ఇట్టి సమయములందు తగిన చికిత్సలు చేయవలెను.

చూడిలోవచ్చు రోగములు

కడుపులో వాయువుచేరుట

చూడిపశువు కడుపులో వాయువు చేరి డొక్క లుబ్ధి యుండును. జీర్ణముకాని పదార్థములు తిరుటవలనను, పిండమునను వీరైన ఆహారము కలుగుటవలనను ఈవ్యాధి రావచ్చును. ఇంకను పేరులయందు జీర్ణశక్తి క్షీణించుటచేత కూడ వాయువు ప్రసరించి కడుపునొప్పి, కూలనొప్పి, కడుపుబ్బరము కలుగును. ఇట్టి సమయములో నేడిసిటితో ఎరిమాచేయుట మంచిది. లేక ఆముదము అర్ధనేరు త్రాగించిన నెమ్మదించును. కాని విషసంబంధమైన మందు లేనియు పోయరాదు. వైపులమున చూపించిన పశువు జీర్ణశక్తియును చూడుదు.

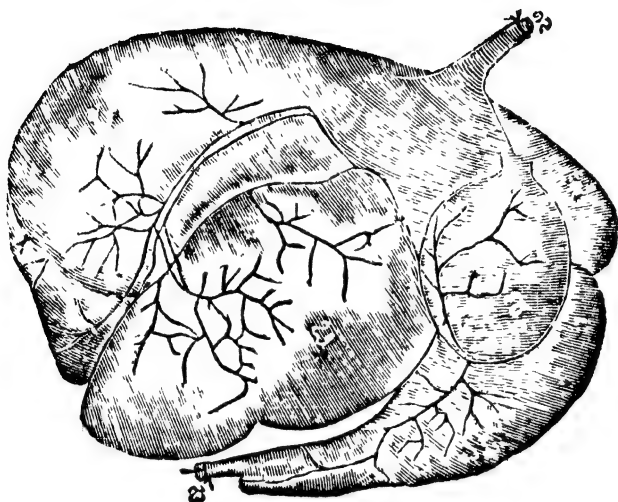
మలబద్ధకము

ఇది సాధారణముగా పశువులలో చాల భాగము నొదంచును. ఈవ్యాధి చూడి పశువులకు పలుమారు వచ్చుచుండును. పశువు తినిన ఆహారము సరిగా జీర్ణమై వేదగరిగా వేరుపలెను. అట్లు వేద వేయనిచో అనేక వ్యాధులు పుట్టును. లోపల వేదలోని ముడి పదార్థములు పేరుకొని తడితర వ్యాధులు పుట్టిండును. ఇంకను అవయవముల

నెద్దవాడు పడుచువాడు మామతోనెగూడిరని విచమితిలేక వానవచ్చును.

యందలి బలమునుకూడ తగ్గించును. మలబద్ధకమువలననే చూడిపశువులకు కడుపునొప్పి, రక్తకూల గర్భకూల ముష్టిగు వ్యాధులు జనించును. కాబట్టి దీనికి చెప్పిన చికిత్సలు మంచిది.

చికిత్స

చారమునకు రెండు పర్యాయములు అర్ధసేరు ఆముదము నిచ్చుట మంచిది.

లేక వామ అరసోరెను, ఉప్పు 2 టు, వడిపిరు అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించుట మంచిది.

విరేచనములు

చూలు కట్టినది లగాయతు ఈయవరకు కొన్ని పశువులకు పలుచని విరేచనము అగుచుండును. ఈ విరేచనములు దుర్వాసనగా నుండును. ఇట్లు ఎల్లప్పుడగుచుండు పశువునకు గర్భసారము కలుగును. కాబట్టి ఆగంధములతోనే తగినచికిత్స చేయుట మంచిది. ఈ విరేచనములతో కడపునొప్పికూడ యుండువచ్చును.

మూచికాయలపాడి 1 టు, పోక చెక్కలపాడి 1 టు, పచ్చినేరేకు చెక్కరసము 15 టు, కలిపి దిసమున కొకసారివారు నాలుగైదు దిసములు త్రాగించవలెను.

లేక దానిమ్మ చిగుళ్లు 2 గుప్పెళ్లు పెరుగు అర్ధసేరు కలిపి త్రొక్కి పెట్టవచ్చును. పై మోతాదు దిసమునకు రెండు పర్యాయముల వంతున నియవచ్చును.

గుడ్డివాడు పెడ్డివాడు నొమతో నెగూడిరేని పంచమింతిలేక వానవచ్చును.

వారము

ఈ వ్యాధి వారశరీరముగల పశువులకు సోకును. విశేషముగా ఎండలలో తిరుగుట వలనను, యెల్లప్పుడు లేచునెలలో పండుకొనుట వలనను, లేక బుద్ధిమంతులవలనను, చూచి కాకమును తక్కువగా తవుకు మేవుటవలనను, ఈ వ్యాధి రావచ్చును. నోటి వెంట చొంగపడును. నోరు దుర్వాసనగా నుండును. చెవులు త్రేలాడవేయును. శరీరము అంత బడిగా నుండదు. పేడ వేయజాలదు.

చికిత్స

వాము అరసోలెకు, శిష్య చేరెకు, కలిపి ప్రొక్కి అర్ధనీరు వేడిబిల్లిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక కొంతపాడి 1 తులము, పిప్పర్కుపాడి 1 తులము, మిరియాలపాడి 1 తులము, వడివిడ అర్ధనీరు కలిపి త్రాగించవలెను.

షరా:— పశువులకు మంచి ఆముదము కాచి గోరువెచ్చనిది రాయవలెను.

రొమ్మునొప్పి

వారశరీరముగల పశువులకును, బలహీనముగానున్న పశువులకును గర్భకాలమున యందు రొమ్మునొప్పి కనబడును. ఈ నొప్పిచే పశువు చన్నులలో యేకో ఒకదానినిబాద గడ్డలేచును. ఆగడ్డ పాడుగువరకు వ్యాపించి చాల బాధవేయును.

చికిత్స

ఆముదము అర్ధనీరు త్రాగించవలెను. తరువాత ఆ గడ్డకు టింక్చర్ అయోడిన్ రాయుము.

లేక వెన్నత్రాస 3 తులములు, వెలిగారము 1 తులము కలిపి చంటిగడ్డకు రాయవలెను.

తరువాత ప్రతిదినము ఇనుకగాని ఉప్పుగాని వేయించి గుడ్డలో వేసి ఆ గడ్డకు కావులు కాలింప రగులు. ఈప్రకారము ప్రతిదినము తగ్గవరకు చేయవచ్చును.

తీగలు వేయుట.

పశువు కటినుండి చీమిడివంటి తీగలు పడుచుండును. ఆ పానము మిక్కిలిబడిగా నుండును. పశువునకు వడిచేసివపుడెల్ల నీతీగలు పడుచుండును. వారశరీరమున్న పశువులకు ఈ తీగలు తరచుగా పడుచుండును.

చికిత్స

పటిక లోపన్తో పశువుకటికి కడుగుటనుంచిది. 1 తులము ఇంగువ వేడినీటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

పశువు ఈనుట

ఈనుటకు ముందు నొప్పులు వచ్చును. పశువు కాంతముగా నుండలేదు. బాధ పడుచున్నట్లు కదలుచుచును. పిండము తరచుగా చూచును తప్పుట కాంత మేము: — సకాలమునకు ముగ్గు ప్రసవి చుటయేగాక, ప్రసవించు నొప్పులవలననే గాక, దూడ ఉన్నట్లువ టి స్థానమును బట్టివాడ యుండును. పశువు ఈనుటను సరి యైన కారణములు బాగుగా తెలియవు. పిండము క్రమక్రమముగా వృద్ధియగుకొలది యోనియ దురూహ క్రమక్రమముగా మార్పులు కలిగి పిండము బయటకు వచ్చుటను పిలువదున్నట్లు వృద్ధి పొందును.

పిండము వృద్ధియగుకొలదికి తల్లికడుపునాడి మాడకడుపునకు గిక్కు మొదలగు నవి ప్రసవించుట తగ్గిపోవును. ఇకను వృద్ధిపొందినకొలది తల్లికడరముతో సంబంధముండక దూడ విడిగా నుండును.

దూడ బయటకువచ్చుటకు కారణములు.

పశువు యోనిభాగము నుండు కండములు, నరములు మొదలగు వానియొక్క ఒత్తిడిచేత దూడ బయటికి వచ్చును. ఈకండములే ఆ యోనిభాగములకు ముడుచు కొనుకట్టును, విడిపోవునట్లును చేయును. ఆగర్భాశము ముడుచుకొని పోవునపుడు నొప్పులు తిప్పుకవచ్చును. దానికి కారణము సరములయొక్క ఒత్తిడియే యెయున్నది. ఇవి నరములు ఒత్తిడిచేయుటవలన కలుగు నొప్పులుగావు వీరికి కష్టపునొప్పు లందుదు. గర్భాశమును ఒకటి రెండు సార్లు ముడుచుకొని బాధపడిన త మాత్రముననే పిండము బయటకు రాక అనేక పర్యాయములు ముడుచుకొని విడిపోయిన తరువాత దూడ బయటకు వచ్చును. ముడుచుకొనుట, విడిపోవుట మొదలిడినప్పుడు పశువు మిక్కిలి బలహీనముగా నుండి నెమ్మది నెమ్మదిగా ముడుచుకొనుట సంగభవింపను. మొదట బలహీనతకెంది క్రమేణ వృద్ధియగుచు తుంప తగ్గిపోయి దూడ పడిపోవును. ఈసకాలము సమీపించు కొలది యోనిభాగము, పిండము విడిపోవును.

గర్భాశమును ఎక్కడగా ముడుచుకొనును ఆలవ్యముమాత్రము తక్కువగుచుండును. ఈ పద్ధత్యవ్యక్తి కలుగు ఆలవ్యములో కెల్లికిని - లోపలనుండు దూడకును కలుగు నష్టములను తీర్చుకొనుటకు వీలుపడును. అట్లు వీలుపడుచు, ముడుచుకొనుటవలన పిండము బయటకు ఆతిమలభముగా మార్గమును వెలువరింపబడును. సక్రమముగా వచ్చు బాధ

గురుయనులో గర్భాశయము గర్భాగ్రముగా ముడుచుకొని పోవును. దూడయొక్క రతి ఉచ్చబుద్ధిగా నున్నపుడు ఒక్కొక్కననుచును బయటకు పడెను. లోపలపలాగు శక్తియే బయటకు ప్రోయక క్షింపె యెప్పుడును. పిండమును చుట్టుకొని యుండు పొరలు బయటకు వచ్చునపుడు గుండముగ నుండు యోనియొక్క దుట్టుభాగమందు కనబడును. పడనోయబడినటువంటి ద్రవముతో కూడునటువంటి యోనిండ్లనుండు ఒకవిధమైన కాయ (ఉబ్బు) లేక ఉచ్చబుద్ధిహీన ఆశయములగు మిక్కిలి భాగము కలిగినను. కొని మడుచుకొనుట మూని పనులుగులందు మాత్రమని పగులై అంత భాగముగా నుండెను. మాకునుకొనుట యెక్కువై కొలది పాలు బయటకు వచ్చుట ప్రారంభించును. అప్పుడే కొన్ని ద్రవసములు వానిగుండి వెలువడిపోవును. అట్లు నేల వడికమందు కొంతభాగమును యోనిభాగమగును పడిపెట్టును. ఆరసము, గూడ బయటకు పోవునపుడు సక్కుండుకముగా పోవుటకు సహాయము చేయును. ఈ పాలిగుక మందుగా పడినమెడల పిండవపుకడి ఆపొడు ప్రసవము కష్టమై మై మిక్కిలి అలస్యమై ఒక్కొక్కప్పుడు చూడవలసిన అపాయకముగ కూడ తోచును.

ఈనులక్షణములు - చలనములు

ఈనునప్పుడు పట్టుకొలము నాలుగ భాగములుగా విభజించ వచ్చును.

(1) ప్రాసంధిశ	(3) పిండము బయటపడుట
(2) యోనిభాగ మబ్బుట	(4) పొరలు (మాది) బయటపడుట

ఈనునప్పుడు పరిమళభరత

పశువు ఈనుటమందు విశాలమైన సముదాయముగాని, గాలివచ్చు పశుకాలగడిలో గాని యుంచవలెను. ఆ గది విశాలముగను, లేను లేనిదిగను, నున్నము కొట్టింగోడలు గలదిగను ఉండవలెను. పశువు ఈనునప్పుడు యజమాని, నౌకరు బాగ్రత్తగా చూచుచుండవలెను. పశువు ఆగోగ్యముగా నున్నచో నొప్పులు ఆగి చిగిన యోనినూర్లు నుండి తీగలు, ద్రవము వెలువడుచుండును. గర్భాశయద్వారమున దలి గోళములలో ఉండిన కొత్తద్రవము యోని ద్వారమునందు రిక్షక నూళ్ళుజీవులు విస్తారముగానుండును గాని హానికరములగు వ్యాధులకు కలిగియు క్రిములు గర్భాశయమునను ప్రవేశింపకండ పిక్షక నూళ్ళుజీవులు వానిని నిరోధించుచుండును.

పశువు ఈనుసమయములో గర్భాశయము చాల ప్రమాదములకు గురియై యుండును. గాని అట్టి అపాయనిధిలో పక్షిములు దానిలో ప్రవేశించకుండ చెయ్యటకు తగిన యేర్పాటులు సృష్టికర్త అమర్చియున్నాడు.

వైద్యునిదగ్గర నుండవలసిన పనిముట్లు

చికిత్సచేయు వైద్యునియొద్ద పైకస్త్రోపు (కబ్బవేలు), ఒక కత్తెర, ఎనిమిదాడకాపు, పొటాషియం పర్మాంగనేట్ లేటికలోపవత్, ఒక తుండుగుడ్డ, సబ్బురీళ్ళ, ఫిన్వెల్ మున్నగు వస్తువులు ఉండవలెను. పశువున కేమైన అపాయములు సంభవించినయెడల వానికి తగిన సామగ్రి తన వాడతో తెప్పించిగాని, తాను తెచ్చిగాని తగిన చికిత్స చేయవలెను. వైద్యులకు మట్టలాగు, సగము చేతులుగలచొక్కా, కాళ్ళకు బూటులుండుట మంచిది. అట్లు లేనిచో పశువునకు చికిత్స చేయునప్పుడు తేదిర దున్నులు అడ్డమువచ్చును గాన అట్టి సమయములో తగిన దున్నులుండుటయే మంచిది.

పనిముట్లను, చేతులను శుభ్రముగా నుంచుకొనవలెను.

అయుధములతో పని చేయవలసినప్పుడు వేడిపిటిలో వేసి కాచియుంచవలెను. పశువు ఈనిన తరువాత దూడయొక్క కాళ్ళగోళను రీయుటకు సిద్ధముగా నుండవలెను. ఆ వైద్యునియొక్క గోళయం దేమాత్రము మెలిక ముండరాదు. తరువాత నెప్పటి కప్పుడు చేతులను లోవతో పిటిలో కడుగుకొనవలెను. ఇంకను చికిత్సచేయు వైద్యునిచేతులు ముటిగా నుండరాదు యోనియందలి వివద్రవ్యములు వైద్యుని చేతులకు గాని, ఉపకరణములకుగాని అట్లుకొని యుండినను వ్యాధి కలిగించు నూర్పు చేవులు యోనియందు ప్రవేశించుట కవకాశము కలదు. గాన చేతులను శుభ్రముగా నుంచుకొనవలెను.

దూడబొడ్డును బాగ్రత్రగా చూడవలెను.

పశువు ఈనుట పూర్తియైన తరువాత ఆ స్థలమునకు వక్కులనుగాని, కాకులను గాని తానియవండ బాగ్రత్రగా చూచుచుండవలయును. ఈకలను, దోమలను అచ్చట చూగనియకుండ ఫిన్వెల్లోపవత్ చల్లుట మంచిది. దూడబొడ్డును కాకులు ముట్టకుండ చాల బాగ్రత్రగా కాపాడవలెను. ఈనిన తరువాత పశువుకంటే వెంబడివచ్చు రక్తపు తీగలను కాకులు పొడిచి పెద్దపుండు చేయును. అట్లు పొడుచుటచే పుండులో పురుగులుకడి పశువున కపాయము సంభవించును.

దూడపుట్టిన తక్షణమే అది తుపిరి విడుచునట్లు కాని ముట్కును, నోతును తుడువ వలెను. అట్లు చేసినతరువాత దూడ అన వారంభించును.

ప్రారంభ దశ

ఈనుటకు కొన్నిగంటలకాలము పట్టును. ఒక్కొక్కప్పుడు సరిగా ఈయవలసిన కాలమునకు కొన్ని దినములు అసంస్థముగా ఈచును. ఈనినతరువాత చచ్చులు ఒకరిక

దూరం గుడి కట్టిలే దగ్గరవాన, దగ్గర గుడి కట్టిలే దూరంవాన.

జుగు ద్రవము నిచ్చును. క్రమక్రమముగా ఆ ద్రవమే ప్రారంభదశలో పాలుగా మారును. యోనిభాగము దొల్లభాగముగా ఏర్పడును. భారీ యెక్కువగా కనపడును. మృదువుగా గూడ నుండును. దాని లోపలిభాగముననుండు పార ఎఱుబడును. ఆ ఎరువుదల నొందిన భాగమును ఒకవిధమున బంకవంటి ద్రవపదార్థము కప్పితమును. ఈ మార్పులతో ఉదరము మిక్కిలి వ్రేలాడి అంటుకొనిపోవును.

ఈనకముందు జంతువు మిక్కిలి కష్టముగాను, నెమ్మదిగాను నడచును. అది చచ్చి గడ్డి మేయుచున్న యెడల యెక్కువగా కొన్ని కొన్ని నిమిషము లాగుచుండును. దాని కారణము యోనిభాగము ముగుచుకొనుచుండుటయే. అట్టి సమయములందు అనైన యెడల అరచును. ఇంకను పశువును కట్టినేయక స్వరంత్రిముగా వదలిపెట్టినయెడల దూరముగా పోయి కాంక్షముగా నుండు స్థలమును చూచుకొని ఆచట ఈనుటకు ప్రయత్నించును. ఇవియే సాధారణముగా ఈనుత్తరములై యున్నవి ఒక్కొక్కప్పుడవి మోసపుచ్చుచు కొన్నిదినములు కొన్ని గంటలుకూడ గడచి ఈనును. ఇట్టి ప్రసవదినము ఈనెడి దినమునకు కొన్ని వారములు ముందుగనే కనబడును.

యోనిభాగ ముబ్బుట

పశువు దీనిని మొదటిదానియంత స్పష్టముగా తెలిసికొనలేదు. జంతువు బాధపడుట చూచి దీనిని కనిపెట్టవచ్చును. గురులే మన కాలిలో మట్టి గీచును. మాటిమాటికి పశువు పండుకొనుచు లేచుచుండును. ఏమియు తెలియనిదానివలె అటునిటు చూచుచుండును. యోనిభాగము ముడుచుకొనుట సక్రమముగా మొదలుపెట్టి పైసచ్చెప్పిన పశులను చాత్రుగా తక్కువ అవినేయును. ముడుచుకొనుటవలన గలుగు బాధచే నిశ్చిన్తురాలై పోవును. దానికన్నులు దాని బాధను కనపరచును. శరీరము వడిగానుండును. కాడి ర్వరగా కొట్టుకొనును. పొట్ట పైభాగము (కడుపు) ముగుచుకొనిపోవును. సామాన్యముగా మూత్రముకూడ బాగుగా పడదు. కొంచెము కొంచెముగ పోయును. ఈ కష్టసమయమందు యోనిభాగమును పరీక్షించినయెడల దానియొక్క లోపలిభాగము చుట్టు గట్టిగా నుండును. బాధ రగింపును కాంతి నెలకొనును. ఒక్కసారి వచ్చిన బాధ కొన్ని పెకండ్లు మాత్రమే యుండును. ఒక్కొక్కసారి రెండుమూడు నిమిషములుకూడ నుండును. నొప్పులు ప్రారంభమైన తరువాత 15 నిమిషములకు చూడ తల కాళ్ళు మొదలగు ఆవయవములయొక్క క్రిందిభాగములు తలతో ముందుప వచ్చును. తరువాత రొమ్ముభాగము బయటకువచ్చును. మొదట నెమ్మదిగా ఆ యోనిభాగ ముబ్బును. చూడ వెనుకభాగమునుండి వచ్చునపుడు యెక్కువగా ఆ యోనిభాగముబ్బును. చూడ కాలు, తల ముందునకు వచ్చినపుడును లేక మెడ యెత్తుగా నుండునపుడును కూడ ఉబ్బును. చూడ ఉచ్చుబుడ్డ బయటకు రాగానే యోని భాగము క్రమముగా నుచ్చి

ఈనను. ఒక్కొక్క దూడను పెట్టు పశువునకు కవలనూడల గగ్గనైవపును ఒక్కొక్క పిండము ఒక్కొక్క సంచిలో నివసించును. రెండుపిండములు ఒకేపరిమాణము కలిగి యుండును.

పిండముందు చోటు

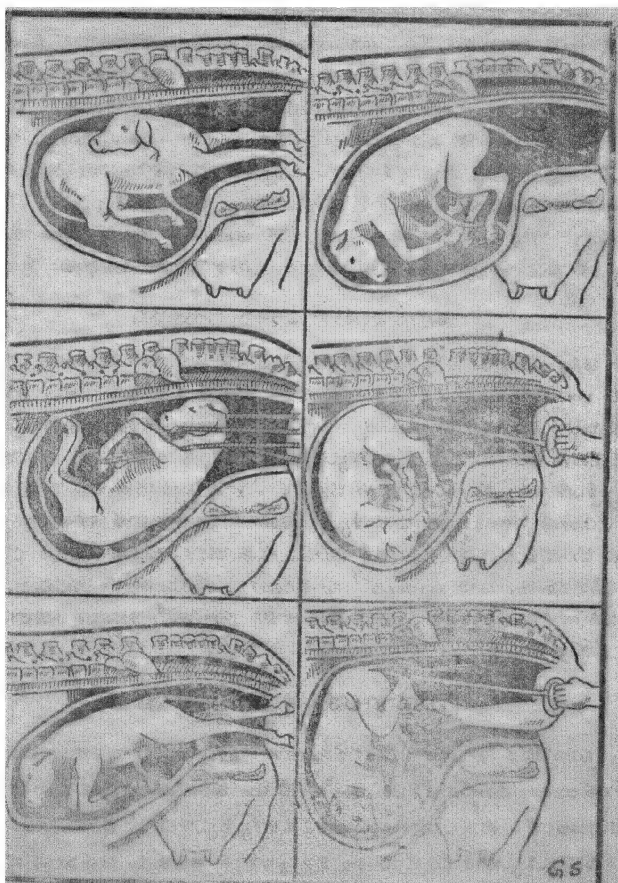
పిండము రెప్పుడునూ సామాన్యముగా ముంగుభాగములోనే యుండును. అప్పు డప్పుడు కొంచెము వెనుకభాగములోను కూటనూడ తటస్థితువును. ఇట్లే గమయ ములందు ఒకే దూడను ఈననుమునందుకంటే రెండే దూడలను ఈననుమును బహుకష్టమైయుండును. యోనిభాగము ముడుచుకొనుట పిండము నొడుచుకొనుట కొకసారి జరుగును. ఏ పిండము కొంచె మెక్కువగ ముకుచుకొనుచు కిరణమునందుకో దానిని వెంటనే పశువు ఈనను. రెండవపిండము సామాన్యముగా వెనుకభాగమునకు రెండుగంటలకాలము పట్టు చుట్టవచ్చును. గర్భాశయము మొదలగునూ మిక్కిలి శక్తిగలవై యుండును. పై కుక పిండమునకు, గర్భాశయవ్యాసునకు సగ్గంగా తన చేతిని దూర్చియుంచిన ఈననుమును గుప్పించుముడుచుకొనుట, కొంచెము నెమ్మదిగా కలుగును. తల్లియొక్క శక్తిశక్తికి కొంచెము సంబంధము తివ్వబై యుండును. యోనియొద్ద ఎముక పూర్తిగా ఉబ్బిపెత్తునూత సకలవిధ పిండములు నొకసారి గర్భాశయములో నున్న దూడను బయటికి ప్రోయ ప్రయత్నించును. ఈనదుగ నొకపశువు అని రొమ్మొకవద్ద నుండు కొడుములచేతను, పశువు వెనుకభాగమున నుండు కండర ములచేతను సహాయము చేయుచుండును.

దూడ క్రిందబడుట

ఈ సీతిలో బాదలు అతీవ్రముగను, అతిశ్రమముగను, వచ్చును. గర్భాశయము ముడుచుకొనుటలకూడ ఎక్కువగును. అదేసమయములందు రొమ్మొకవద్ద నుండును నుండు చర్మము, ఉదరములోని కండరములు కదలుటకు, లేక ముడిచుకొనుటకు, ప్రారంభించును. పశువు నిలుచుండినయెడల దారియొక్క అవయవముల పన్నిటిని నడుముక్రిందకు తెచ్చుకొనును. నడుమును వదులు. తోక పైకెత్తును. పరిమాపులు చూచును. పశువు కొండనాలుకను ముడుచుకొనును. సాధ్యమైనంతవరకు తిరిగిపోలి భాగమునను ఒత్తిడిగలిగి చివరదూడ యోనిభాగములోనికి వచ్చుటలుల గమించుకొనును ముడుచుకొనినపుడు ప్రతిసారియు ఉచ్చబుడ్డ గర్భాశయములోనుండి కొంచెము కొంచెము క్రిందకు దిగుచు యోనిభాగము ఒయిబడవచ్చి తిత్తివలె కనపడును. పిమ్మట యోనిభాగమునుండి ఉచ్చబుడ్డ పూర్తిగా బయటకు వచ్చును. దారియొక్క లోపలి మిరికిపదారములయు కొంతవరకు పోవును. తరువాత మాడయొక్క రొమ్ముభాగము మొదలగునవి బయటకు వచ్చునపుడు యోనిభాగమునుండి ఉచ్చబుడ్డ మాడను అడ్డము లేకుండు నుండునట్లు పూర్తిగా వడిపోవును. ఇది జరుగుటకు ముందే దూడ పైభాగమున నున్న పొరలు పగిలిపోవును.

ముందు కాళ్లుతల వచ్చుట

మొట్టమొదట మాడయొక్క ముందుకాళ్లును, ఆ భాగమున నుండు కండరప్రజ్వలమును బయటపెట్టవచ్చును. అప్పుడే యోనిభాగ మిందు మిందుగ పెదదగుచుండును.

పెద్ద పెద్ద బ్రాహ్మణులు మాడములు ముందు వచ్చి కండ భాగమున వ్రాతము తరువాత బయటపెట్టవచ్చును. మాంసభక్షక జంతువుల విషయములో తల పెద్దదలటచే ముందు

కొర్రె ముందరి ఉరిమినా కార్యము ముందరి పదిరినా చెప్పితిండి

వచ్చును. తరువాత ముందుభాగపు అవయవములు రొమ్ముక్రిందుగా నతుర్చబడి లైటకు వచ్చును. ఒక్కొక్కప్పుడు అరుదుగా దూడయొక్క వెనుకభాగము బయటపడు సమయములలో రెండు వెనుకకాళ్లు ముందు కనపడును. తరువాత తదితర అవయవము లన్నియు బయటకు వచ్చును. సామాన్యముగా యోనినుండి దూడతల బయటకు వచ్చి నపుడు తరువాత భాగము రాక కొంచెమాగును. ఎందుచేతననగా తలతరువాత భాగము మిక్కిలి లాచై యుండుటచేత అది బయటకు వచ్చుటకు యోనిభాగ మింకను ఎక్కువగ ఉబ్బవలసిన అవసర ముండుటవలన, అట్లు ఉబ్బుటకు వీలు గలుగుటకు కొంత ఆలస్యమగును. తల బయటకు వచ్చిన తరువాత రొమ్ముభాగములును, భుజములును, పార్శ్వికదుభు లోపలవరకు వచ్చును. అందుచేత నప్పుడు పశువుయొక్క ఆ భాగము మిక్కిలి లావుగ ఉబ్బరముగ కనబడును. అప్పుడే ముడుచుకొనుటలు ఎక్కువగను, అతి బలీయముగను కలుగుచుండి తరువాత దూడ ఒక్కసారి బయటికి బడును. ఆసమయం దిదివరకున్న బాధ ఎక్కువగును. ఒక్క వీలి అటువంటి సమయములందు ఆరదును. రొమ్మునకు తరువాత భాగము బయటకు వచ్చుటకు కొంచెము సులభముగనే యుండును.

ఈనిన వెంటనే పశువుచేయువని

అన్ని పశువులు నోకవిధమగు స్థితిలో ఈనబాలవు. గుట్టము, ఆవు, గొట్టె మొదల అనునవి సామాన్యముగా నిలబడియే ఈనను. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆవు పరుండి ఈన సమయములో నిలబడుటకు ప్రయత్నించును. పశువు అట్లు నిలుచున్నపుడు వెన్నెముకపై అధారపడుచు శరీర మంతయు ప్రక్కకు వంచి శరీరపుముందుభాగపు అవయవములను రొమ్ముక్రింది ప్రక్కకు లాగుకొనుచు వెనుకకాళ్లు పొట్టక్రిందకు లాగుకొనుచు నుండును అట్లు చేయుచు చాలకష్టపడుచు మిక్కిలి క్రమనొందిన తరువాత చాల నెమ్మదిగా నిల బడును. దూడక్రింద పడగనే, తలి దూడమీదనుండు పొరలను దీసివేసి బొడ్డుత్రాటిని నాకి తీసినయును. దాని నాలుకతో దూడయొక్క శరీరమును శుభ్రపరచును. దూడను సరియైనస్థితిలో నుంచి తనచన్నులయొద్దకు దానిని మూతితో నెట్టును. తరువాత దూడను పాలు త్రడుపుకొనును.

ప్రసవకాలము - బొడ్డుత్రాడు

ప్రసవతేదన కాలము అనేకవిధములుగా పశువుల సాంప్రదాయమునుబట్టియు, అయాసమయమునుబట్టియు, పరిస్థితులనుబట్టియు నుండును. ఆవు ఒకగంట లగాయకు రెండుగంటలలో ఈనుట పూర్తయగును. ఒక్కొక్కసారి 15 నిమిషములలోనే జరుగును. ఒక్కొక్కసారి ఒకటి రెండు దినములవరకు జరుగును. ఆవుదూడ బొడ్డుత్రాడు మిగుల కురచగ నుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆ బొడ్డుత్రాడు దూడ క్రిందపడకమునుపే పశువుయొక్క యోనిభాగములోనే తెగిపోవును. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆబొడ్డుత్రాడు గట్టి

గను బలముగ నున్నప్పుడు అట్లు తేగిపోక పొరలచేత చుట్టబడి దూడ క్రిందపడుచు పడును. అప్పుడు అవు అక్కర్లేయితమగు సహజజ్ఞానముచే దూడను పరిశుభ్రముగ తుడుచుచు ఆ బొడ్డుత్రాటిని తీసివేయును. బొడ్డునుండి రెండంగుళముల తరువాత బొడ్డుత్రాడు తేగిపోవును. ఒక్కొక్కప్పుడు 5, 6 అంగుళముల వరకు తేగిపోవును. మును కత్తితోగాని లేక కత్తెరతోగాని దానిని కత్తిరించినపుడు యెట్టి అపదయు రాజాలదు. మిగిలియున్న భాగము బొడ్డునాటి యుండి క్రమక్రమముగా ఎండిపోయి దివర కూడిపోవును.

మా వి ప దు లు

పిండసంబంధముగు పొరలు లేక మావి యుచున్నది నూడ పడిన తరువాత బయటకు పడును. కొన్ని కొన్ని కేసులు మాత్రము వానియొక్కబలమును బట్టియు, వృద్ధత్వమును బట్టియు, బలహీనతనుబట్టియు ముందుపరుకలుగా పడుచుండును. దూడ క్రిందపడిన వెంటనే గర్భాశయము అతి త్వరితముగా శక్తివంతముగ ముడుచుకొనుచు విడిపోవుచుండును. ఈ సమయమందు యోనియొక్క బోలెటిభాగపు ఘాపరిమాణము కర్మముగ తగును. యోనిభాగములోనికి అచటయందు పడులైన ఎముకలద్వారా వెన్నుదిగ వచ్చుచుండు ఆ పిండపు పొరలకు లేక మావిని బయటకు స్వేచ్ఛగ రాబయక నొక్కిపట్టుచుండును. అదే సమయములో పొట్ట వెన్నుభాగముల మధ్యనుండ కండరములు అప్పుడప్పుడు పిండము క్రిందపడునపుడుండు పురుచేతను, నూడయొక్క బొడ్డుత్రాడు చుట్టకొని పోవుటచేతను, ఆ మావి గర్భాశయములోనుండి యోనిభాగములోనికి ఈడ్చబడును. అప్పుడప్పు డా మావితోనూడ పుట్టు గుండ్రెత్తకనుండు రక్తము కొంచెము కొంచెముగా వచ్చుచుండును. ఇట్టి రక్తము నావుటకు అప్పుడప్పుడు సంభవించు గర్భాశయపు ముడుచుకొనుటలు కలతవలన అవుచుండును. 24 గంటలలో మావి పడనియెడల వెంటనే తగు చికిత్స చేయవలెను. ఒకసారి మాడకు కను పశువులు కవలదూడలను కనునపుడు మొదట మాడ వెంటనే మావి బయటకువచ్చును. అవి మరియైన తోనలో లేక పోవుటచేతనే అట్లు చివ్వులు తటస్థించుచుండును.

మావిని తిననీయరాదు

మావిని పశువును తినరు. కుగింపు తానుంచుకొనును. మావినిన్న పశువుకను తుగిరి తిరుగకుండ నుండు చిన్నములు కనుపెను. అవు ఈవగ నే సాధ్యమైవంతవరకు దూడ పడినతరువాత మావిపడుట టిక్కిలి అనివరము. అట్లు మావివేయక యోనిభాగమంటే నిలవయున్నయెడల ఒక విధమైన వ్యాధి కలుగును. మావి పడగ నే యోనిభాగము తనంతటిదియే ముడుచుకొనిపోవును. తన వాత పశువు నుభయముగా నుండును. యోనియొక్క ఘాపరిమాణము వెంటనే తగ్గి మూల వెనుకటిదశకు ఎన్నడును రాదు. యోనిభాగములో నుండు బంకపదార్థములతో గూడిన పొర దాని సహజస్థితిలోనికి

నానకుముందు శరమి నా మాటకుముందు వీక్షి నా తునియిట్లు.

కచ్చక. యోనియొక్క లోపలిభాగము వెంటనే ముడుచుకొనను. ఇంక నా భాగములో నుండు ఎముకలు కొన్ని దినములలో ముడుచుకొని పోవును.

మే యి ది గు ట

చూడిపశువును సరిగా మేపకుండుటవలనను, దుగ్బలత్వమువలనను, వారోగము వలనను, అతికావలనను ఈ మేయి కనపడుచుండును. ఇది చాల ప్రమాదకరమైనది. ఈ మేయిలో అనేకరకములు గలవు. చూడిపశువులకు ఈ మేయి కనపడగానే చాల అందోళనపడుచుండురు. ఈ మేయి దిగిన చూడిపశువునకు చికిత్స లెంతమాత్రము చేయరాదు. చికిత్సలు చేయవలెనని కొరికయున్నచో మీ తాలూకా వెటరినరీడాక్టరు గారిని కనుగొనుడు. కాని తెలిసి తెలియని వైద్యము చేయరాదు. అట్లుచేసిన పిండము నకు ఆపాయము కలుగును. ఈ మేయి ఈవిసరయవార కొన్ని పశువులకు కనబడును. మరికొన్నిటికి చూలులోనే తలపించును. కాని పశువు ఈయటవలనను ఈ మేయి అటంకము కలిగించి పశువున కపాయము సంభవించును. ముక్కుచుండును. ఇంకను భరింపరాని నొప్పులుకూడ నుండును. కాబట్టి అది యేజూతిలో చేరినదో తెలిసికొని తగిన చికిత్స చేయవలెను.

గ రి మే యి

మనము గడ్డికొయు కొడవలికమ్మ (గరకు) యేమాదిరిగనుండునో ఆమాదిరిగానే ఈ గరిమేయి యుండును.

సొ ర మే యి

ఇది సొరకాయ ఆకారముగ నుండును. ఈ మేయికి మధ్యగాగాని, ఒకప్రక్క నుండిగాని ఒక మొర్రని జోయుండును. ఈ జీరగలభాగము పశువు దెన్నెముకకు తిన్నగానుంది లోపలికి పోయవలెను. లేనిచో మరల వెంటనే ారును.

గు ట్ర డ్ మే యి

ఇది కొబ్బరికాయ ఆకారముగ నుండును. దీనికిని సొరమేయివలె జరయుండును. ప్రతిభముగానే చికిత్స చేయవలెను.

బల్లి ఆకారపు మేయి

ఇది బల్లిఆకారముగా నుండును. ఇంకను పససమేయి, మిడిమేయి మొదలగు నవి గలవని ఆయుర్వేద పశువైద్యులు చెప్పుదురు. ఇటువంటివి తలపించినప్పుడు అనుభవముగల వైద్యునితో జాగ్రత్తగా తగిన చికిత్సలు చేయించవలెను.

చిట్ట

మేముని స్వస్థానమునకు త్రోసి నీసా దూర్వి కట్టుకట్టువలెను. చూడుచాలుగు దినములుంచి తీసివేయవలెను.

లేక ఏటవాలుగా నేల త్రవ్వి ఆగోతి పైభాగమున పశువుమేయి దిగినభాగ మున్ను, రంధ్రింది భాగమునకు నుండవలెను. ముందు మేయి స్వస్థానములో త్రోసి ఆపశువు నల్ల కొన్నిదినము లుంచవలెను.

లేక ముందు నందివర్ణపశువులు తెచ్చి గిడ్డకు రసము తీసి ఆమేయి రాచి సరియైన స్థానములో నుంచవలెను. నందివర్ణ రసములో నీరులాగినయు శక్తియున్నది. ఆమేయి మరి కొన్నిగంటలలోగాని, కొన్నిదినములలోగాని మరల కరువడవచ్చును. అప్పుడు మేయి త్రోసివేసి బద్దలు చెక్కి మానమునకు కట్టిన మురలరాదు. తరువాత బిట్టిరెండు దినములకు బద్దలు తీయవచ్చును. కొందరు మేయి త్రోసివేసి మానమును బట్టుదురు. ఇదిచాలా మూర్ఖత్వపు పని - మంచి భక్తికాదు.

మేయిత్రోసివేసిన తరువాత

పశువుమూడు పసరు అరసోలెడు, పాలు అర్ధశేరు, ఇంగువ 1 కులము కలిపి చాలిలో ఏర్రగా త్రోసి ఒక కంకరరాయి వేసి ముడిల తీసి త్రాగించవలెను. అంతకు నొప్పులు తగ్గించి 3 ద్రామల సారాయి లోపలికి త్రాగించుము.

మావిపడకుండుట

పశువు ఈదుకొని పోవునప్పుడును, చాలినేళ్ళ నొప్పులు పడి యూనినప్పుడును నీరసపిత్తిలో నుండి చాలినంత బలము లేకుండుట వలనకు, బలములేని మురి పశువు లకును, గర్భిణిత్రి ముడుకుకొని పోవుట వలనకు, గర్భిణిత్రిజములలో బలహీనత వలనకు మావిక్రింద పడక నిలిచిపోవును. పశువు మానమునుండి మాని కొద్దిగా వ్రేలా డును. కాళ్ళు నేలమీద కొట్టుకొనుదురును. తోక ఆడించుచుండును. ముక్కుడుం డును. మావి నిలువమున్న మెడల క్రుశ్చి దుర్వ్యాస నేయును. వెతుకభాగము పైకి లేవలేదు. సరిగా పశువు నిలుకుండలేదు. కనుగుంటలు విడుదును. ఈగలు మానము కుట్టు ముసుగును. మానమువెంబడి కుప్పు పడుచుండును. మావి కుళ్ళుటవలన శరీరమున కిమిరబాధ కలుగును. ఈ చెడిపోయినదియు, క్రుశ్చిపడియునగు మావియొక్క సారము శరీరమందు ప్రవేశించి నెత్తురును చెరచును. అందువలన జ్వరము, గడ్డలు లేకుట మున్నగు వ్యాధులు సంభవించును. జ్వరము తగిలిన తరువాత చాలుకయందు లేమ యుండదు. పాలుండవు. కల్పశము నిలిచిపోయి మిగుల బలహీనముగా నుండును.

చి క ర్మ

పశువు తులిస్తే తరువాత కొంతకాలము పరస్పర మానిపడనప్పుడు తగిన చికిత్స చేయవలెను. అయినను 24 గంటలవరకు లేక అంతకన్న కొంచె మాలస్యముగా కూడ నీ దుర్గుణము లేకయే మాని పడుట పశువులలో కలదు.

1½ దినము కంటె మాని నిలువయున్నయెడల నవ్వులు అరగేరు, వేడినీరు నేరు కలిసి త్రొక్కి త్రాగించినచో అది క్రి.దపడును.

లేక తాడికాయలు 9 కు, మంచిబెల్లం 10 తులములు కలిసి పెట్టవలెను.

లేక పులిసినచల్లలో కందనూరి కలిపి పెట్టవలెను.

లేక ఉడకబెట్టిన సజ్జపిండి 1½ సేరు, మంచిబెల్లము అరగిన కలిపి త్రొక్కి పెట్టవలెను.

లేక బెండకాయలు 15 లేక 25, నవ్వులు 10 తులములు, పరిగంజ నేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

పై పశువులను గుర్తూయక మాని ప్రశ్న గుర్తూయక చేయునున్నయెడల ఆము కము అరగినను త్రాగించినచో పడిపోవును.

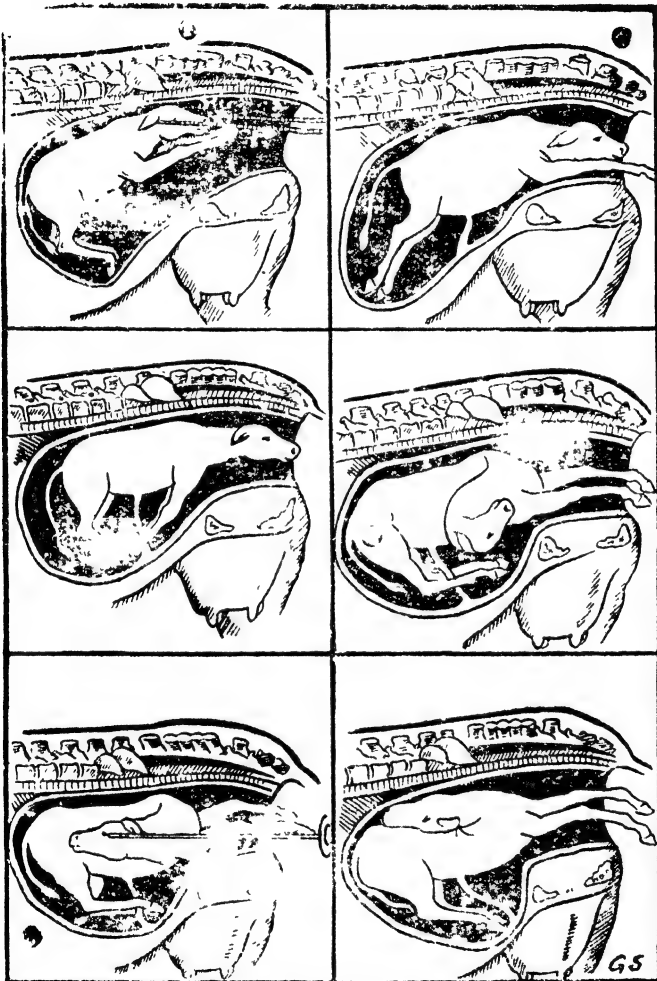
మావిని తీసివేయుట

పశువు యోనిద్వారమున చేయి జొరవ పెట్టగా గర్భభిత్తిలోనికి పోనిచ్చి మావిని పట్టుకొని బయటకు తీసికొనిరావలయును. చెయ్యి లోనికి పోయినందున గర్భ భిత్తికి మడుచుకొనుకొని క్రి.గలును. అందువలన మావి వెలుపలికి వచ్చి రక్తము నిలిచి పోవును. ఈ స్మారముకూడ మాని లేలియుని యెడల ఒక అడుగు పొడవుగల సన్నని బద్దలు తెట్టి తీసికొని ప్రోగుచున్న మావియొక్క చివరను, ఆ రెండుబద్దల మధ్య నుంచి ఆ బద్దలయొక్క చివరలను రెండుచేతులతో గట్టిగా పట్టుకొని ఆ మావిని ఆ బద్దల లకు చుట్టవలెను. ఇట్లు చేయగా ఆ బద్దల కరివడకు వచ్చును. అంతట మెల్లగా లాగుదు ఆ విధముగా చుట్టవలెను. కఠినముగా లాగరాదు. ఎంత లేలికగా లాగిన అంత మేలు కలుగును. నెమ్మదిగా లాగినయెడల మావి రాక బద్దలకు చుట్టుటకు నీలు లేని యెడల అంతటితో ఆ దినము లాగినేమిటల మానివేసి మరునటిదినమున తిరిగి ప్రయత్నించవలయును. మావిని తీసివేసిన తరువాత పశువులను సత్తువ కలగకుటకు గంజి పోయవచ్చును.

ప్రమాదములు

గర్భము బాగుగా వృద్ధిబెందినతరువాత పశువుయొక్క ఉదరము దిగిన కదల కుండుట, కడుపులో రాయివలె త్రిప్పినట్లుండుట, కూల, గర్భము చలనరహితమగుట,

గర్భవేదనలు గలుగవండుట, ఔషధిమార్గమునుండి గర్భోదకాదులు శ్రవించవండుట, శీత్రములనుండి నీరుకారుట, ఆయాసముగా నుండుట, కఠినము ఉబ్బుట మున్నగు అక్షణములున్న లోపల దూడ మరణించినదని తెలిసికొనవలెను. పిండమునకు వాత,

పిత్త, కఫము లావరించుటవలనను, దెబ్బలు వగయిరా తగులుటవలనను, తదితర కారణములవలనను, లోపల పిండము వికృతాకారముగా గారి, తదితర అకారములుగాగాని తుండును.

శక్తికము దెబ్బతగిలి పంగుటవలన గాని, వాతముచేత పంగుటవలన గాని, లోపల దూడ చైటప పచ్చుటప కష్టముగా నుండును. గాన జాగ్రత్తగా ఆలోచించి దూడను లాగవలయును.

చచ్చిపోయిన దూడను వెంటనే తీయకపోయిన పెద్ద పశువునకు అపాయము కలుగును. దీపముతోనున్న దూడను అజ్ఞానముచేత చచ్చినవని తలంచి శస్త్రముచేసి అటు నిటు లాగినచో దూడ, తల్లిదూడ మరణించును. గాన జాగ్రత్తగా ఆలోచించి చేయవలెను.

ప్రాణముతోనున్న దూడ యోనికడముగా తగుల్కొనిన చేతిని నెక్కుదిగా దూడ నోటిలోనికి పోనిచ్చిన చేతివలు నాకును. అట్టి సమయములో జాగ్రత్తగా దూడను తీసినవాడే పశువైద్యాచార్యుడనిపించుకొనును.

దూడ లోపల చచ్చి బాధపడుచున్న దారిని శస్త్రముచేసి తీయుట చాలా కష్టము. యెందుచేతనన యోని, య్యూరే, ప్లీహ, పేగులు, గర్భాశయము వీటి మధ్య భాగమున బాధ కలుగజేయునంత, వాటిని ముట్టుకొనకుండ శస్త్రము చేయవలయును. మరియు అధోగతమైన దూడను ఊర్చుమును బంధించుట, గర్భాశయమునకు అడ్డును కలిగిన దూడను అధోమథముగా తీయుట, ఒక ఆంగమునే కొయుట, అవునొమున్న అన్ని అపయవములను కొయుట, యోని ముఖద్వారమును కొయుట, చాలా కష్టము గాన పశువు ముజుదానికి చెప్పి శస్త్రచికిత్స చేయుట మంచిది కాని బాధకత వైద్యుని మీద పెట్టరాదు. ఈ కష్టములన్నియు వారు చూచుచునే కొనినరు అక్షేపించుచును. అవునరమున్న పిండము యోనికి అడ్డు తగిలి ఈ గ్రంథములో మార్పించిన పటముల ననుసరించి దూడ తలను ముక్కలుముక్కలుగా నరకవలసివచ్చును. అవునరమున్న దూడ నన్ని భాగములను కొనువలసివచ్చును గాన వైద్యుడు జాగ్రత్తగా ఆలోచించి చేయవలెను. పెద్దపశువు ప్రతుకదని అయమానముగా నున్నపుడు వైద్యుడు చికిత్సచేయకుండుట మంచిది.

గ్రామాలలోనుండు పశువైద్యులలో చాలా శిష్యులు ఉన్నారు. కాని తెలిసి తెలియనివారు పశువు యోనిలోనికి శోకిష్టు దూర్చియు, పిండమునకు మోపు, గ్రాడ్లు చేసి బలపంతముగా లాగుటయు నాలుగైదు గంటలు తీటాటుచేసి మానసిక వైద్యుల బిగ్గరకు వచ్చుదురు. మేము మాత్ర మేమిచేయగలము. అయమానముగానున్న చికిత్స చేయకుండుట మంచిది. ఎందుచేతనన భాగమంతయు వాచి వాతము కూకుకొని దూడ, పశువు చనిపోవునపుడు రాక్షసమాత్రము చేపుడా! కాదు! ముహూటికి కాదు. అట్టి వాటిని చికిత్సచేయుక తవలి పెట్టుటయు మంచిది.

గర్భాతి చీలిపోవుట

గర్భాతి చీలిపోవుట వలన పశువున కపాయము సంభవించును. సామాన్యముగా అన్నిపశువులకు నిట్లు పరిచిండు. రెండు మూడు చూడలను కనుటవలనను గర్భవైకాల్యమున కంటే తిడ్డు పెద్దదిగ పెరియుండుటవలనను, నిండుచూడినాద పాత్ర కడుపునకు చెప్పుకగులుటవలనను గర్భాతి చీలి పరిచింపవచ్చును.

అప్పుడు పశువు యోనిద్వారమునుండి రక్తనాళము వెడలుచుండును. ముందుగా వచ్చునొప్పులు ఆకస్మికముగా నిలిచిపోవును. శరీరము శీతలమునకు వచ్చును. నాడి రుద్దలతగా నుండును. ఎగతాళి కలుగును.

చికిత్స

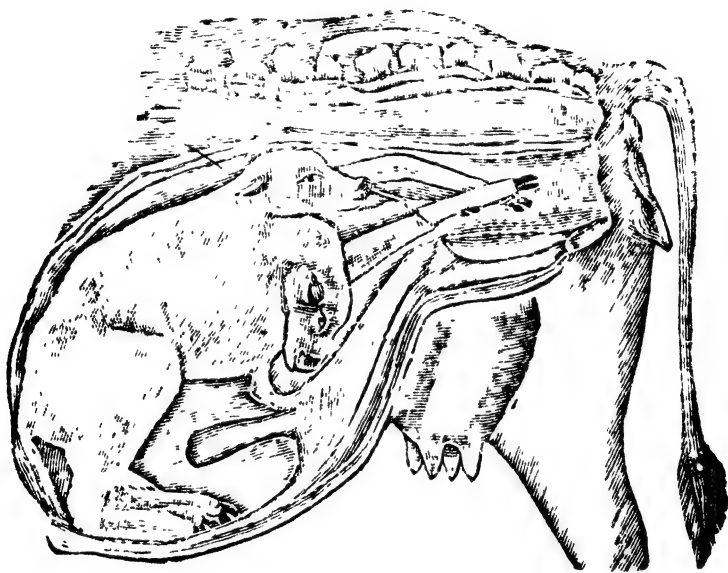
ఇట్టి అపాయకరమైన సమయములో వైద్యుడు అతిదైర్యముతోను, మెలకువతోను ఆలస్యము చేయక కర్తవ్యమును చేయుట మంచిది. గర్భాతి చీలి దూడ గర్భములో నున్నయెడల సత్కార్యముతోగాని, శక్త యేదైన సదుపాయమైన అయుధముతోగాని బయటకు తీయవలెను. ఏసమయములో యేపనిముట్టు ఉపయోగించవలెనో చూచి జాగ్రత్తగా చేయవలెను.

కవలదూడలు

కవలదూడలు పుట్టుట చాల అరుదు. మూడు చూడలు పుట్టుట మిక్కిలి అరుదు. శ్రుతిదూడమును వేరువేరు సందులలో నుండును. జననకు చాల ఆలస్యముగానగును. ఈ దూడలు అంతబలముగా నుండక సన్నగిలియుండును. రెండుచూడలు వస్త్రీకము (తొంటిభాగము) కన్నరవ వచ్చునప్పటికి కష్టప్రసవము కలుగును. ఈ ప్రసవములో గర్భాతి రంధ్రము ముడుచుకొని, దూడ వెలుపలికి వచ్చు మార్గమున నిరోధము గలుగును. అప్పుడు ఈకుటకు కష్టముగా నుండును. ఒక గుడ పుట్టినతరువాత నొప్పి నిలిచిపోయి కొంతసేపటికి వేరొకటి కలుగును. కొన్నిసమయములలో ఒక దినము ఆగిన తరువాత మరొకచూడ పుట్టుటయు కలదు. గర్భరంధ్రమునందు రెండు తలలు ఇరుకుకొని ఈకుట కష్టమైనయెడల శస్త్రము చేయవలసివచ్చును. పశువుయోనిలోనుండి మన చేయి దోపగానే పిడము యొక్క చివరభాగమువరకు వోవునట్లు నిర్బంధపడియున్నది. మనముచేయి పెట్టినవెంటనే ముందు బలి యెముకలుగాని, ఎరుగుగానుండు ఎముకలుగాని, ఎరుగుగా వెనుక ఎముకలుగాని, రెండు ముందుఎముకలుగాని; లేక రెండు కాలులు, అరుగాని కనపడును. లేక పాదములుగాని, ఒకతోక ఒకతలగాని కనపడును. ఆరంభములో చేయి పెట్టగానే కవలదూడలైన సంగతి కనుగొనుటకష్టము. జాగ్రత్తగా చేతితో తాకి పరీక్షించి కనుగొనవలెను.

ఒకదూడయొక్క కాళ్ళు, రెండవ దూడయొక్క తల కనబడిన యెడల ఈ భాగములు ఒకేపిండమునకు చెందిన వని తెలిసి కొనుటకు జాగ్రత్తగా పరీక్షించవలెను. కొన్ని సమయములందు రెండు దూడలు వస్త్రీకము దగ్గర కలసి యుండుటచే నాటిని విడదీయుట మిక్కిలి దుర్లభము. కవలదూడల రెంటిని ఆరంభములో చేయి పెట్టిన వెంటనే తప్పక విడదీయవలెను. లోపల చేయి పెట్టినప్పుడు ఒక పిండముకు నుతుపై న దారముతో కట్టిముంచి రెండవ దానిని జాగ్రత్తగా గర్భాశయములోనికి లాగవలెను. అట్లు లాగినపుడు ఒకదూడ బయటికి వచ్చును. ఈ విధముగా రెండవ దానిని కూడ సెప్పుడిగా లాగిన నుభుప్రసవము కలుగును.

రెండుతలలుగలదూడ

ఒక్కకాకారము గలవి నెమరువేయు జంతువులలోనే కలుగుచుండును. సామాన్యముగా చంది, సిల్లి మొదలగు జంతువులలోకూడ కలుగుచుండును. రెండుతలలుగల దూడ భట్టిప్పుడు అది బ్రతుకుట చాలకష్టము. లేక కొన్నిదినములుండి చనిపోవచ్చును. అనేకగ్రామములలో యిట్టిదూడలు పుట్టివుండు ఆ యా గ్రామస్థులు వినోదముగా చూచుచుందురు. మరికొందరు ఆదూడ అట్లు పుట్టుటవలన ఆ పశువు యజమానికి, పశుకాలకు నష్టము సంభవించు నను యుద్దేశముతో ఆ దూడ చచ్చిన తరువాత గ్రామములో శిశ్నము చేసి దానిని పాలిపెట్టుదురు.

పడమట కొరుడు పడ్డలే పం దెల్లమిద పరి పండును.

ఈ దూడ సామాన్యముగా 50 దిశములవరకు బ్రతికియుండుటయు కలదు. ఈ దూడ శ్రుట్టుక చాలా కష్టప్రసవముగనే యుండును. కాని కొన్ని మాడలు బయటకు ధారకంపశువులు చాలా విపరీతముగా బాధపడుచుండును. ఎంచుచేతననగా ఆ రెండు తలలయొక్క అకుట మెడమొద్దగాని, పుట్టయొద్దగాని నుండుటచేతను, ఒక తల ముందునకు, మరియొక తల వెనుకకు నుండుటచేతను కష్టముగా ఈయిను. ఈసంభ్రతు ముఖభాగము ముందర వచ్చుట విధియై యున్నది. అట్టి ప్రసవసమయమున యోనిని పరీక్షించినయెడల కారణము తెలిసికొనగలము.

చి కి త్న

ఇటువంటి కష్టప్రసవము కలిగినపుడు మాడనుకొనితీయుటగాని, లేక ఆ యోని భాగము కొనిగాని దూడను తీయవలెను. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒక తలనుగాని, రెండు తలలనుగాని సరికితీయవలెను. రెండు భిన్నులు కపాలమువద్ద కలిసికొని యున్నపుడు కష్టచికిత్సచేసి ఆ రెంటిని విడవీయవలెను. ఒక తలను ఒక మెడకు వీలైనంతవరకు క్రొందకు వచ్చునట్లు నడకవలెను. కొన్ని కొన్ని సమయములయందు అతిజాగ్రత్తగా నేర్పుతో, సమయానుకూలముగా పిండమును లాగుటవలన ముఖప్రసవము కలుగును.

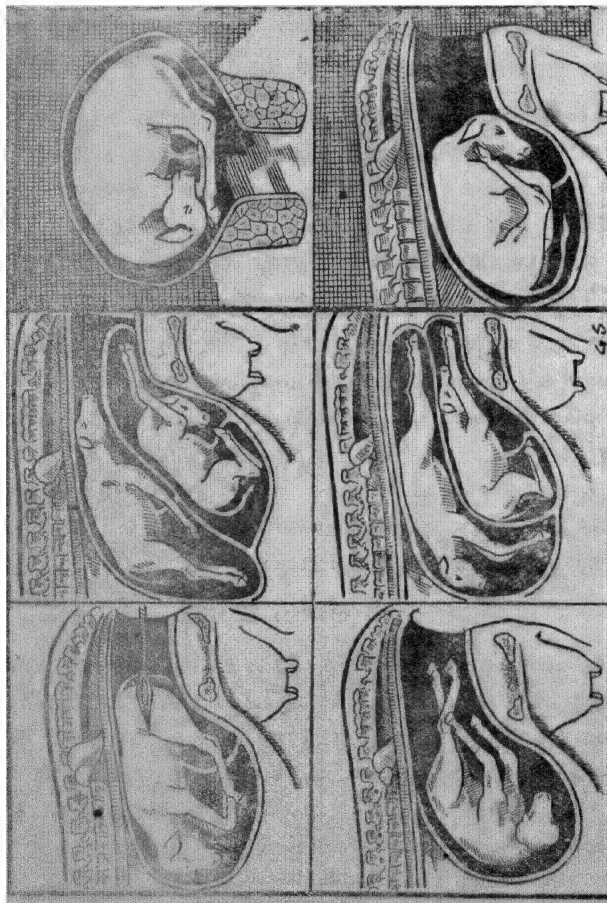
రెండుగా వికృతాకారముగలవి రెండు పిండములచే కూడియుండును. అవి ముఖ్యముగా ఆవులయందు కలుగును. సామాన్యముగా గొట్టెలయందును, పంచులయందును, గుట్టయల యందును మిక్కిలి అరుదుగ కలుగును. చూచి గుర్తించుట:- పశువు కరీరము పెద్దదిగా నుండుటయు, రొమ్మెముకభాగము, తొంటిభాగము ఇవి రెట్టింపు లావుగను, పెద్దవిగను కనబడును. సామాన్యముగా అవి ప్రసవించు కాల మందు మిక్కిలి కష్టము సంభవించును. అరుదుగా ముఖప్రసవము కలిగి మాడలు జీవించుటగూడ కలదని కొందరు శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు.

దూడ అడ్డము తిరుగుట

తల ముందుభాగము నుండిగాని, వెనుక భాగము నుండిగాని క్రమముకొప్పుట, డెక్కలభాగము తల్లియొక్క వెన్నయుకవైపునకు తిరుగుట మొదలగునవి సాధారణముగా జరుగచుండును. ఈ పరిస్థితులు సంభవించుచున్న పశువుకను ముఖ్యముగా గుండెబరువు అను వ్యాధి తటస్థించి మూళయము గర్భాళయము పగిలిన తరువాత మూళయమునుండి పిండము వచ్చును. ఇట్లు పశుబుటకు కారణమేమన, ఈ భాగము లోనే పిండము సామాన్యముగా అడ్డముతిరుగుటవలన మూళయముమంచి వచ్చుటచే గాని నేరొటి గాదని భావించవలెను.

కారణములు

పెడము వెన్నభాగములో నున్నయెకల ముందు బరియెముకలు యోనిలోనికి వచ్చుటయు, పిమ్మట చువచీతికి రొమ్మెముక తగులును. రొమ్మెముక పైభాగము పెడ యొక్క ముందుభాగము క్యాపశాలముతో అంకానులకు పెడకు నడుచునున్న భాగము

నకు పోవును, లేక ప్రక్క వైపునకు జారవచ్చును. దెక్కయొక్క ముందుభాగము తల్లియొక్క వెన్నముక (యోని) వైపునకుండును, లేక వంకరిగా తిరిగియుండును.

సిండముయొక్క వెన్నముకమీద చేతితో సరిచేసి శుభయోగించినమొదల దూడ సరియైన స్నానమునకు వచ్చును. దూడయొక్క తల యోనిలోనికి రానిమొదల మగల చేతితో జాగ్రత్తగా తట్టవలెను. మనము యేవిధమైన ఆటాకములు లేమండ చేయిపెట్టి ముందు పాదముల భాగము పట్టుకొనిగాని, లేక కటిగాని నెమ్మదిగా త్రిప్పుచు యోని వద్దకు తీసుకొని రావలయును. ఇట్టి సమయములూ దూడకు కొని తీయుటకు ఎక్కువ అవసర ముండదు. అటు కొని తీయవలసినదైనమొదల చివరకు కన్నపున సమయమందు మాత్రము ఆపరేషన్ చేయవచ్చును. ఆపరేషన్ చేసికొన్నట్టికి ఈవక పోయినమొదల సాధ్యమైనంత త్వరలో మత్తునుందిచ్చి మూర్ఛపోవునట్లు చేయవలెను.

గర్భమునందు దూడ చనిపోవుట

దూడ గర్భమున మరణించినచో పశువునకు జ్వరము కలుగును. మగవడుండును. కడుపులో ఆరాటము కలుగును. పశువు చిరుదు ఊసరి గర్భాశయముగా నుండును. కఠిన నడిమి తగ్గును. కడుపు నల్పు పవలును. గర్భనొప్పులు ఆరంభమైనమొదల యోనిలో నుండి రక్తము మిశ్రమమగు దుర్గంధద్రవము కాయుచుండును. కను పులుపును. పశువు దొక్కలుబ్బును. ఈ గుర్తులన్నియు పరీక్షించి లోపలి దూడకు రీసీ చేయవలెను.

అతివేగముగా ఈనుట

కొన్ని పశువులు అతివేగముగా ఈనును. పాలములను మేరకు కోలికప్పుకును, చెరువులలో నీటిని త్రాగుటకు పోవునపుడు ప్రసవచిహ్నముల కొనరాకమే ఒక నొప్పి వచ్చి వెంటనే దూడను పెట్టును.

ఇటువంటి సమయములందు చాలా జాగ్రత్తగా ఆ పశువునకు కొరవడవలెను. లేచిచో నేడైన ఆపాయము పశువునకుగాని దూడకుగాని సంభవించవచ్చును.

అకాల ప్రసవము

దీనినే ఈదుకొనిపోవుట లేక అకాలప్రసవమందును. పశువులలో అకాలప్రసవము చాల ఎక్కువగా తలసించుచున్నది. అకాల ప్రసవముగా పశువు గర్భాశ్రయంలో దూడ కడలుట ఆరంభించినది లగాయకు 5 లేక 8 నెలల మధ్య ఈనుట. మొదటి కాన్న ఈదుకొనిపోయినతరువాత తదితర కాన్నలను ఈదుకొనిపోవుటగాక కొన్ని పశువులలో గలదు. సామాన్యముకన్న ఎక్కువగా మేసిన ఎరువునకు ఈ అపాయము తప్పుక నాటిలును.

కడుపుమీద బెబ్బెతగిలినను, చిడిపోయిన మేత తినినను, గర్భము చాల్చినకీడ్కుట మగజంతువులతో సంస్కృము కలిగినను, చుట్టుప్రక్కలజంతువు లేవైన ఈదుకొని పోయిన యెడల ఇది పసిపట్టుట వలనను, పెద్దపులి మున్నగు భయంకరమైన మృగము లను అకస్మాత్తుగా చూచుటవలనను, మరియు బలహీనతవలనను, పేగులలో ఆటంకము కలుగుటవలనను ఈదుకొనిపోవును.

లక్షణములు

మేత మేయదు. మందగించును. విచారముగానుండును. పాలు స్రవించవు. స్తనములు జారును. జంతువు తరచుగా ఆగచునుండును. కఱివండి తీగలు వేయు చుండును. కడుపు మడుచుకొనిపోవును. తలికడుపులో దూడ అటులిటు తిరుగజాలక అగిపోవును. ఒక్కొక్క సమయములో దూడకూడ లోపల చనిపోవుటయు కలదు. ఇంకను దూడ లోపల నుండవలసిన గ్వస్థానమున నుండక తప్పిపోవుటయు కూడ కలుగును. ఎరువురంగుగల ద్రవము మర్మస్థానమునుండి కారుచుండును. పిండము బయట పడునంతవఱకు ఆవు బాధపడును. ఆకాల ప్రచయములో దూడతల చిన్నవగుటచే త్వరగా తోనుట పూర్తయియును.

సారాయి 10 రులములు, ఆవుపాలు అన్నేరు, ఇంగువ 2 రులములు, తుమ్మక పసరు పొవునేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

ఈదుకొనిపోయినవెంటనే వేడిగంజిలో ఈపు కలిపి నడుమునను, తొడలకు రుద్దవలెను.

దూడకాళ్లు ముందుకు వచ్చుట

పశువు ఈనుబడు ముందుగా కాళ్లు, డొక్కలు బయటకువచ్చును. తలతప్పిపోయి ప్రత్యేకిముగా ముందుకాళ్లు వచ్చును. అప్పుడు వైద్యుని పిలిపించి సరియైన స్థానములో నుండునట్లు చేయించవలెను.

దూడపిట్టలు ముందుకువచ్చుట

కొన్ని సమయములలో దూడపిట్టలు ముందుగా బయటికి వచ్చును. ఇట్టి సమయములలో దూడ వైద్యుని రిప్పించి తగిన చికిత్స చేయించవలెను.

ఇటువంటి అవసరము అప్పుడప్పుడు ఆరుదుగా కొన్ని పశువులకు తటసించును. పశువు ఆగనమయొక్క మధ్యపలమును పట్టి చూచి యెడల ముందుగా లేలియును. ఇటువంటి సమయములలో జాగ్రత్తగా వైద్యుడు లాగవలెను. లేనిచో లోపల దూడ తల బెణకవచ్చును.

చన్నులలోబాధ

ఈ వ్యాధి క్రొత్తపాలు ఎక్కువగా వచ్చుటవలన చన్నులలో చలనము గలిగి బాధవుట్టును. వెంటనే చికిత్స చేయనియెడల పాలు గడ్డకట్టి చన్నులు గట్టిపడును. జ్వరము 102, 103 డిగ్రీలుండును.

చికిత్స

పాలను నింపవలెను. తవును వేయించి చన్నులకు పొడుగునకు కాపులు తీయవలెను.

నూరేకారము 2 కు, తేపల్పిన్నిరసము 3 కు, వామరసము అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

రక్తద్రవము

కొన్ని పశువులకు నిండుమాసములు వచ్చి ఈరకముగా రక్తముతోకలిసిన మూత్రము మిక్కిలముగా పోయుచుండును. వాతము వలనను, బలహీనత వలనను, అతి వేడి వలనను నిది సంభవింతును. పశువు నిస్క్రియ జెందును. తోక పైకెత్తును. అటునిటు తిరుగుచుండును. దూడ లోపలనే చనిపోవచ్చును.

చికిత్స

వెంటనే నూడను లాగివేయవలెను. తరువాత సారాయి 12 కు, ఇసుక 1 కు కలిపి త్రాగించవలెను.

షరా:—వాత సంబంధమును పచారములు పెట్టరాదు.

మైలవదుట

పశువు ఈరికతరువాత శరీరమునందలి తదితరకారణముల వలనగాని, మర్మస్థానమును తుద్రముగా నుంచకపోవుటవలనగాని, వాతమువలనగాని ఈ వ్యాధి కలుగును. దీని వలన మూత్రకోశము దురదవుట్టును. మంటగా నుండును. మూత్రము మరిగా పోయజాలదు. పోవినను రక్తమిళితమై యుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది మర్మస్థానము నలుపురంగ నుండును. ఈ వ్యాధితోపాటు తదితర జీర్ణ సంబంధమును రోగములు వుట్టినయెడల పశువు బ్రతుకను.

నూతికావాతము

ఈ వ్యాధి పశువు ఈరికవెంటనేగాని, ఈరికతరువాత రివును చిట్టు బాణాదినములు మున్నగునవి పెట్టుటవలనగాని, చలికాలిలోనుండుట వలనగాని ఈ వ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

పశువు శరీరమంతయు భారముగా నుండును. త్వరలో ఉచ్చాస్యప నిశ్వాసములు అయాసము, నోరు తెరుచుట ప్రాచంభ్యమగును. శరీరము చల్లగానుండును. కాళ్లు పట్టికేయును. నోటివెంట చొంగయ్యుండును. క్రమేపి కడుపుబ్బును. చురుకైన మెత్తుగా నుండును. కన్నులుమూయును. ఉష్ణమున్నటుల కనపడదు. క్రమేపి కడుపుబ్బి తురచించును.

చి కి ర్వు

1. సారాయి 3 డ్రాములు త్రాగించవలెను.

2. సాంటి 2 టు, మిరియాలు 1 టు, పిప్పర్న 1 టు, వాము గిడ్డెకు, ఎండు మిర్చిపాడి 4 టు, కలిపి నీరు కలిపి ఒక మోతాదు నియవలెను.

వేడిపచ్చుటకు కర్పూరము 1 టు, తాటిబెల్లము 10 టు, కలిపి నాలుకకు రాయు ఉండవలెను. లేక లోపలికి ఈయవచ్చును. ఇంకను వేడిపటికావులు శరీరమంతయు తీయవచ్చును. అంతకుతగ్గనిచో ముచ్చిలిగుంటలోను, మూలిమీదను, ఎడరాలలోను కారలు పెట్టవలెను.

సలహా:—మీ ఫిర్కా ఆయుర్వేద పశువుల డాక్టర్ వేడిపచ్చుటకు ఇంతెక్కున యిచ్చుట, లోపలికి మందునిచ్చుట వగైరాలు నడుపునుగాన విలిపించును.

పాల జ్వరము

పశువు ఈనిన తరువాత ఒక్కొక్కప్పుడు మిగుల అపాయకరముగ జ్వరము తటస్థించును. ఇది చాల అపాయకరమైనది. ఈనినవెంటనే బలమైన ఆహారమిచ్చుట వలనను, తగినంత విశ్రాంతి లేక పోవుటవలనను, పశువు కష్టముతో ఈకుటవలనను, వర్షములోను, చలికాలిలో నుండుచేతను ఈవ్యాధివచ్చును. ఇంకను పశువు గర్భమునందొండు మలిసము సరిగా వెలువడక రక్తముతో కలియుటచేత నీ జ్వరముకలుగుచున్నది. పశువు ఈనిన కొలదికాలములోనే ఆకస్మాత్తుగా ఈవ్యాధి కలిగి 24 గంటలలోనే చనిపోవు పశువులకుండ గలవు. సోమరి తనముగానుండు పశువులకు ఇటువంటి వ్యాధులు తటస్థించుచుండును. పశువు ఈనినతరువాత యేకారణముల వల్లనే నను మాడ చనిపోయిన రోడ్డు పాలు పరిగారినవి. ఆ పశువు పాలియడన యుద్భవముతో ఆ పశువును విడిచిపెట్టుదురు. అప్పుడా పశువునకు పాలగ్రంథులబ్బి శరీరవేడిమి అధికమై పాలజ్వర మొర్పదును.

లక్షణములు

అకలి లేకపోవుట, పశువు చిరాకుగానుండుట, నాడి తీవ్రముగానుండుట, కావస యెక్కువగుట, పాలుతగ్గుట, కడపుబ్బుట, పొడుగుభాగము గట్టిగానుండి వేడిగా నుండుట, వెనుకకాళ్ళలో సత్తుపత్తి నిలుచుండుట కష్టముగా నుండుట, పశువు తూలుకు పడిపోవుచుండుట, కన్నులు చూచుటకు శక్తితగ్గుట, నోటివెంట చొంగకొర్రుట, నాడి తీవ్రముగా కొట్టుకొనుట, పేగులలో బాధగా నుండుట, నాలుక తెలుపుగా నుండుట, ముఖకాంతి తగ్గుట, నులమాత్రములు గట్టిపడుట. ఇటువంటి లక్షణములుగల చికిత్స చేయనిచో రక్తంలో మరణించును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

తిప్పతీగెనము అరసేరు, సొంటి 1 కు, మిరియాలు 1 కు, కలిపి అరసేరు కలిపిటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

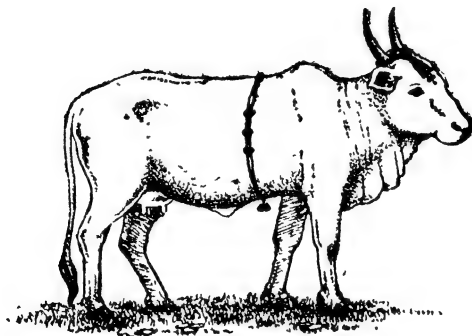
తమలపాకుల రసము పావుసేరుతీసి తులముఇంగువ, సేరు వేడిగంజిలో కలిపి పెట్టవలెను.

82 ద్రాముల సారాయిలో తులము సూరేకారము కలిపి త్రాగించవలెను.

ఆంగ్లేయచికిత్స

1. సోడియం క్లోరైడ్ 5 తులములు, సల్ఫర్ 1 కు, గంజిసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

2. క్విన్సెస్ సల్ఫు 10 గ్రాములు, సల్ఫ్యూరిక్ ఆసిడ్ 20 చుక్కలు, నీరు 3 బౌన్సులు కలిపి త్రాగించవలెను.

వత్సభృత్యము

ఇ రు వ ది య వ భా గ ము

ఉ॥ గంటలకట్టి దూడలకు గంతులువేయుచు నాడజూచి
యా వెంటనే రూకలీయనొక వెంగలి వెంటన మార
ణార్థమున్ ఇంటను వీడి పొండనగ నింగిరమింతయులేక
పంపుమీ తుంటరి వేసబాస పనతూలిక లార్వలకుండు చిహ్నాలే॥
మూగతల్లి.

కా॥ గోవత్సంబును నోరుగట్టి పెర సాకుల్లాని దుగ్గంబు న
ర్యావిధంబుగ బిండివైచి యది యాత్మార్థంబు గై
కొన్న లోభావిష్టుండగు మానవుండు దురిత వ్యా
పార పారీణుడై భావాతీత దరిద్రతా నిరతుడై
బాధల్పడున్ వ్యర్థుడై. “మూగతల్లి”

ఏదేశములోనైనను పశుసంతాన మభివృద్ధికావలెననిన దూడలే ఆధారము. అవియు మూలసంతతి. దేశమునోదార్థములు గలదూడలతో గూడిన దేశము మిక్కిలి పొడిపంటలతో తులతూగును. అందుచేతనే వంగసత్తు బొన్నత్యమునకై పెసగులాడు తున్న పాళ్ళార్యదేశములు ఆమెరికా మొదలగునవి దూడల ఆరోగ్యమున కంటేని కృషి చేయుచున్నవి. ఆరోగ్యవంతములగు దూడలను రైతులు పోషించి పెంచినచో దేశాభ్యుదయమున కంతయు తోడ్పడినవారిగురు. పశుశాలలో దూడలులేని సంపార మొక నిర్జీవమైన యెడారివంటిది. ఎక్కువ సంఖ్యి వత్సములుగలకాల ఒకరమ్మమైన ఉద్యానవనమువంటిది. ఆరోగ్యముగల దూడలు పుట్టుటకుముందు రైతులు వారికెల్లలను జాగ్రత్తగా పెంచుచు చూచుచుండవలెను. దూడలకు రోగములు కలుగుటకు కారణము అలో ముఖ్యమైనది వారికెల్లల సాంప్రదాయపురోగములే యెయున్నవి. తల్లిరోగము బీజముద్వారా వత్సములందు ప్రవేశించును. ఈకారణమువలననే కొన్నిదూడలు రోగ మతోనే పుట్టును. అటువ్యాధులుగల కెల్లలను పుట్టిదూడలు జన్మించక ముందుగానే మరణించుటగాని; వెంటనేమరణించుటగాని; కొలదికాంతములోనే మరణించుటగాని

జరుగుచుండును. ఈరీతిగ నే క్షయరోగముగల మాడలుగూడ మరణించును. మూడవ కలుగు స్థితిలోగములన్నియు తల్లులరోగములవలననే కలుగుచుండును.

మాడలు పుట్టినది మొదలు ప్రకృతిభర్తములకు విరుద్ధముగ పెంచబడుటవలనకూడ ఆ నేరరోగములు కలుగుచుండును. వీటిలో కృత్రిమాహారములు; కృత్రిమ అలవాటులును ముఖ్యముగా రోగజనితములు. మాడలకు గలుగు తరుణవ్యాధులన్నియు వీటివల్లనే కలుగుచుండును.

ఆహారము

మీడి ఆరోగ్యముగను, త్వరితగా పెరుగుటకు నుత్తమమైన పాలు సమృద్ధిగా నుండవలెను. ప్రతి దినము ఉదయసాయంకాలములయందు ఆనవన్న వేళల ప్రకారము తుడుపవలెను. తల్లిపాలకంటె మాడకు శ్రేష్ఠమైన ఆహారములేదు. ఇవియు ఆరోగ్యమునకు బలముకలుగ జేయును. ఆవియు త్వరితముగా జీర్ణము మాడకు పోషణచేయును. రైతులలో చాలమంది దున్నపోతు పుట్టి పెడల పాలు తప్పవగా కుటుంబమువారు. దూడ లేక పోయిన పశువు పాలీయదును యుద్దేయమున్నయెడల ఏమిడయైనను పాలకు సరిగా విడిచి పెట్టుదురు. కావుననే మీడలు ఆరోగ్యవంతములుగాక నిత్యము రోగప్రియములై ముక్కును మూలుచు ఆకాలపుత్యువునాక బడుచున్నవి.

కోడిమాడయైనచో బాగుగా పాలువిడిచి పెట్టుదురు. ఇట్లు చేయుట చాలతప్పు. పశువులపాలలో ఆనేరకము లుండును. కొన్ని పశువులపాలు చిక్కగనుండును. మరి కొన్నిటిని పలుచుగనుండును. కాబట్టి పాలతత్వములకు బట్టి మాడలను కుటుంబముండవలెనగాని ఎక్కడ తిక్కవలుగా నుడివిన పలువిధములైన సంకటములపాలై మృతి నొందును.

ఒకవేళ తల్లివద్ద పాలులేకపోయినను తల్లి చనిపోయినను తల్లి ఆనారోగ్యవంతురాలైనను తదితర పశువులపాలు పిండి పోయవలెను. అలవాటునయెడల ఆపశువు పాలను తుడిపించవచ్చును. తదితర పాలను తుడిపించు పశువు ఆరోగ్యముగలదై, భయము లేనిదై, సాంప్రదాయముగలదై యుండవలెను. పాలు ప్రత్యేకముగా పోయవల సీపశువు తగినంత పరిమాణముగా నీరువలెనగాని ఎక్కువగా నిచ్చిన సులభముగ జీర్ణముకొక ఆశీర్వాదములు కలుగును.

చిక్కనిపాలు వాడవలసి వచ్చినపుడు ఆవసరము కలిగినచో పాలలో ఏరుకలిపి త్రొగించవచ్చును. మాడలకిచ్చు పాలు పశువుకంటె మెంతయుష్ణముగా నుండునో అంత యుష్ణముగా (100 డిగ్రీలు) నుండవలెను. మాడకడుపు చిన్నది. మాడ పెరుగుదున్నకొలది ఆహారపరిమితి క్రమముగా మారుచుండవలెను. వెలలు జరిగినకొలది ఒక్కొక్క పర్యాయము ఇచ్చు ఆహార పరిమితిగూడ పెంచుచుండవలెను. ఆరుమాసములైన కడ నుంచి

గొల్లకంపు గాలికొట్టింది ఆత్మగారు—అంటుపండలోనీరు పాదపామ్యుకోవెలా.

దూడలకు పాలధ్యానముతగ్గి మామూలుగానుండు దాదాదినుసులు మున్నగువాటిని రుచి చూచుట కలవాటగును. మరియు నందినదానినెల్ల రెక్కచేయక తినుచుండుటవలన అజీర్ణ రోగములు ప్రాప్తించును. శీర్షిక కి చెడును.

తత్వములనుబట్టి పాలుపడుట

కొన్ని పశువులకు ఈవిధమెంటునో పాలురావు. అంతమాత్రమున వట్టిపామునదని రైతు నిరుత్సాహపడరాదు. మొదట చన్నులనుండి పలుచగానుండు ద్రవము వెలువ రించును. తరువాత ఒకటి రెండుదినములకు సాధారణపుపాలకంటె గట్టిగానుండు ద్రవము వచ్చును. తరువాత మంచిపాలు వచ్చును. కొన్నిపశువులకు దూడ పుట్టక ముందును మరికొన్నిటికి దూడ పుట్టిన తరువాతను పాలుపడుట అక్కడక్కడ గలదు. కొబ్బటి పాలు త్వరితముగా రానందులకు ఆతురత పడవనవరములేదు. దూడకు పేగు లలోనుండు మలినపదార్థమును తొలగించుటకు తలిపాలనుండివచ్చు నీటివంటి ద్రవమే మిక్కిలి ఉపయోగము. దూడలు పుట్టగ నే పాలు త్రాగకపోయినచో అంతగా దిగులుపడ నవరము లేదు.

పాలను విడిచిపెట్టుట

పశువు యీనగనే పాలు ఎన్నియున్నవి లేనివి గ్రహించవలెను. పాలెత్క్కువగా నున్నయెడల తక్కువ వదలిపెట్టుటయు, తక్కువగా నున్నయెడల ఎక్కువగా వదలిపెట్టు టయు, చేయవలెను. మామూలుగా దూడకు పాలుగునవల ఉండు ఒకవైపు రెండుచన్ను లలోనిపాలే వడుపువలెను. పాలు చిక్కిగానుండి ఎక్కువగా నిచ్చునపుడు తక్కువగా వదలిపెట్టవలెను. ఇవన్నియు కూడ పశువు ఈవిధ రెండు మూడు దినములలో ఎక్కువ తక్కువ పరిమాణములు తెలిసికొనవలెను. మూడు పాలు తక్కువగా వడిపిన రక్తము పారును. ఎక్కువగా వడిపిన రైతువురంగుగా పారును నెలదినములు గడచువరకు ప్రక్క పాలు దూడలకు వడుపుచుండవలెను. ముందరినైపు ఒకసారి రెండువైపు మరియొకసారి వదలిపెట్టుచుండవలెను. ఒకప్రక్కనే వదలిపెట్టుచుండియెడల పొడుగు ఒరుగుగా దిగు చుండును. పాలు తక్కువగా నున్నయెడల మూడుచన్నులు వదలిపెట్టుచుండవలెను. నెల దినములు రాగానే మేతమేయును గాన ఒక చన్నులోనిపాలు వదలిపెట్టవలెను. దూడనెప్పుడు ఆకలితో నుంచవలెనుగాని కడుపునిండుగా త్రాగించరాదు. ఈరీతిగా మూడుమాసములవరకు చేయవలెను. తరువాత మీ యిష్టప్రకారము వదలిపెట్టవచ్చును. పాలు చిక్కిగానున్న దూడలు బ్రతుకవు గాన తగ్గించుచు త్రాగించవలెను. వెన్న తక్కువగానున్న పాలు ఎన్నిత్రాగినను వ్యాధులు రావాలవు. పశువు ఎండిపోవువరకు దూడకు ఒకచన్ను వదలిపెట్టిపట్టుయిన పెయ్యమా వయిన రెండునంతర్వములు వెళ్లగ నే పొర్లి మూడవనంతర్వములోనే ఈవిధ పాలిచ్చును.

దూడలప మన్నుతిను స్వభావము గాన చాల బాగ్రత్తగా కాపాడుకుండవలెను. సామాన్యముగా ఈనిన పదిదినములు లగాయతు పచ్చిమేతకొరవ ఎదురుచూడు కుండును. మరికొన్ని తినుదుండును. కొన్ని వాసన చూడుదుండును. పక్షము దినముపైన కడకుంచి అరుదుగా ఒక్కొక్క గడ్డిపరకయే కొఱికి తినుదుండును. పాలు త్రాగుట వలన మేత తినుటవలన సరిగా జీర్ణముగాక నెలజబ్బువచ్చును. కాని బలాత్కారముగా మాత్రము మేత పెట్టరాదు. లేనిచో పాలు మేత కలిసి చాల జబ్బుచేయును. కొందరు పాలెక్కువ తీసికొనవలెనని గరిక, పరిసీలక, శాంగూర మేపుదురు. ఇట్లు మేతటవలన చూడకడుపు లావుగా పెరుగును.

ఆహారములో మార్పుచేయుటకు నూచనలు

పాలు త్రాగినవెంటనే కక్కినచో చూడ త్వరగా త్రాగెననిగాని, అధికముగా త్రాగెననిగాని, ఏదైన జబ్బుచేసినదనిగాని గ్రహించవలెను.

ఒకసారి పాలు త్రాగి రెండవసారి త్రాగుటకుగాని, మన్యకక్కినచో త్రొవ్వ పదార్థము రెక్కవగుటచే ఆశీర్తి చేసినదని గ్రహించవలెను.

పాలు త్రాగినతరువాత ఆగంటప పెరుగుబిళ్లలవలె కక్కినచో, మాంసకృత్తు లధికమగుటచే అజీర్ణము చేసినదని గ్రహించవలెను.

మలబద్ధమున్నచో త్రొవ్వపదార్థము రెక్కవైనదనిగాని, కావలసినవానికంటె అధికముగానున్నదనిగాని గ్రహించవలెను.

కడుపుకొప్పి యున్న మొదల మాంసకృత్తులధికముగా మన్నవగారి, పాలు తగ ముగా పట్టుబడినవనిగాని, అధికముగ నివ్వబడినవనిగాని గ్రహించవలెను.

పుట్టిన వెంటనే పాలు కుడువరాదు

మంచి పుట్టిల పశువులప పుట్టిన చూడలతోత్పత్తియైన తరువాత ఒకదినమువరకు గూడ బలముచే పాల నపేక్షింపకయే యుండును. మనము ముఖ్యముగా చూడవలసి నది క్వస విడకుట, ఒడలుమరిచి నిద్రిం గుట—రెండు చిక్కిగా నుండేనేని పాలు త్రాగకపోయినను చూడను తల్లిప్రక్కనే పరుండబెట్టుటవలన కొంచెము వేడిచే శరీరము ఆరోగ్యవీరియందుండును. చూడలు పుట్టిన పాలు కుడువుట మంచిదికాదు. అది వరకు పదార్థగ్రహణము నెరుగని ప్రేవుల కంత త్వరగా పాలు పుడిసినను ఆ పదార్థ ములు సరిపడక అసంతృప్తి కలిగిండును. ఒకవేళ పశువునగ్గర కొన్నిదినముల భర్త్యం తము పాలు లేనిచో చూడలప ముదిపశువు పాలునిండి ఇదివరకు చప్పినదీనిగా త్రాగించ వలెను. కొన్ని పశువులప ఈనివెంటనే పాలు రానప్పుడు గూడ చన్నుకుడువగనే చక్కనిగింతపుట్టి పాలు పొగి పారలును.

కోడిరక్క ఆనెస్తే గొప్పవర్షం కురుస్తుంది.

అపరధాన్యపుగడ్డిజాతు లుపయోగించుట

కొన్నిటికి త్వరగా ఎముక ఎదుగకపోయిన సెయిలను, పండ్లు రాకపోయిన పక్షమునను, పాలతోపాటు అపరధాన్యపు గడ్డిజాతు లుపయోగింపవచ్చును. కొన్నిటికి ఎముకలు త్వరితముగా బలినీ చూచుటకు అందముగా నుండును. అట్టివానికి మాంసము, నెత్తురు వృద్ధియగుటకు మారుగా క్రొవ్వు, దుర్బాంసము పెరుగును. అట్టివానికి ఏదైన గోగము వచ్చినచో కుదురుట కష్టమని తలంచవలెను. ప్రక్క ఎముకలయు దెక్కిడ నైన కొంచెము బలుపు కనిపించెనేని అది నిజమగు బలుపని గ్రహించక జబోదరమగు వ్యాధి యనకొని తగు చికిత్స చేయవలెను.

ఆహార పరిమితిని హెచ్చించుట

పండ్ల పెరుగుచున్న కొలది ఆహారపరిమితి క్రమముగా మార్పుచుండవలయును. క్రమముగా పాలను తగ్గి పను మేర పెట్టుచుండవలెను. పండ్లను స్వపాలు కొంచెము చేడిగా నుంచవలెను. నెలలు బరిగినకొలది కొక్కుక్కపర్యాయ మిచ్చు ఆహారపరిమితి గూడ హెచ్చించుచుండవలెను. శీతోష్ణాది సుఖ వ్యధానములనుబట్టి ఆహారములు మార్పుచుండవలెను. మరియు పండ్లు చురుపదనము పెంపొందుటలో మిక్కిలి భేద పడుచుండును. కాన ఆహారపరిమితి వానివారి బ్రోక క్లిబ్బి న్నియ్యదుకొనవలెను. మట్టి వగైరాలు తినవంట మాటికి చిక్కిములు కట్టుదు డవలెను. బోనిచో వివిధగోగముల పాలగును. పండ్లు వచ్చునంతవఱకు పాలు మామూలుగా యిచ్చుచుండవలెను. సుమారు ఒక సంవత్సరము వచ్చినతరువాత దాణా వగైరాలు పెట్టవచ్చును. ఒక సంవత్సరములో చూడటకు పాలధ్యానము తగ్గి మామూలుగా తిండిపరానము లన్నిటిని రుచియము నల వాల్చేగ్గుడును. మరియు నంగినదానినెల్ల లెక్కచేయు తమను డినెయిల అజ్జర్లతోగము ప్రాప్తించుట, జ్వర క్షేపకుట తలపించుచుండును.

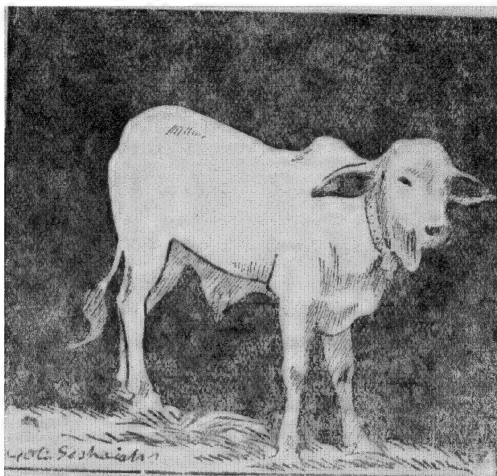
దోషరహితమైన పాలు

తెలుపుగను, నిగ్గులముగను, మధురముగను, త్రాగుటకు సువిగనుయుండి ఉదకమును బోనీసపుకు నీటితో గలసిపోవు స్వభావము గలిగి నురుగులేపంద నుండు పాలు పరిశుద్ధమైనవనియు, ఆరోగ్యమైనవనియు చూడల కిచ్చుటకు తగినవనియు తెలిసికొనవలయును.

శరీర పరిశ్రమ

చూడల కాహార మె తయవనమో, అంతకంట పదిరెట్లు పరిశ్రమ నుఖ్యము. చూడ ఆరోగ్యముగను, బలముగాను ఉండుటకుకూడ పరిశ్రమ అవసరము. గేహపరిశ్రమ చేయుని యెడల కండుముఖు తగినంతగా పనిచేయజాలవు. పాలు పండివిన వంటనీ

అటునిటు గంటలు వేయనియరాదు. తరువాత దినమునకు మూడుసార్లు గంటలు విక్రాంతిగా దొడ్డిలో అటునిటు తిరుగనియవలెను. దేహపరిశ్రమ జేయునపుడు గుండె చురుకుగా కొట్టుకొనుచుండును. ఇందువలన శరీరములోని ప్రతిభాగమునకు చాల రక్తమును, రక్తములోనున్న యాహారమును బ్రసరించును. దూడ వయస్సుగూడ మంచి

చురుకుగా నుండును. దూడలను బహులచెంబక, శోడమిదకు, గోతులలోనికి, పడి పోవు గోడలదగ్గరకు పోనియక అచ్చట గంటలు వేయనియక జాగ్రత్తగా కాపాడవలెను. శీతకాలములో పాల యెక్కువ తక్కువలనుబట్టి దూడలను వ్యాధులెక్కువగా కలుగుచుండును. కాన జాగ్రత్తగా కాపాడుదు రగిన్ని పాలను వదులువలెను.

దూడలనుంచు ప్రదేశములు

మిగుల వడిగానుండి పొకలోనిండిన వంటియుండవ దగ్గరగాగాని, వసారాలలో గాని, మిగులశీతలముగా నుండుచోట్లనుగాని గాలిలేని ప్రదేశములందు గాని, చీకటి కొట్లలోగాని, మిన్నలులు, గోమారులుండు స్థలములందుగాని, అంటువ్యాధులుగల పశువుల దగ్గరిగాని, విషజంతువులుండు ప్రదేశములందుగాని, దూడల నుంచరాదు. అట్లుందినయెడల అవి ఒకదాని చెవి వొకటి తప్పరించుదు, మోకాళ్ళు నాకిగొనుచు ప్రభుమరూపములైన పాచుగులకు నవ్వును కలుగుచుండును. కావున అన్నిటి వొకచోట నుంచక సాధ్యమైనంతవరకు నితరచోట్ల కట్టివేయవలెను. తేక ఒకదానివొకటి అందకుండ కట్టివేయవలెను.

పరిపట్టుడిలే గొప్పవరషం వరుస్తుంది.

ఒక్కొక్కప్పుడు దూడలు నోటికందినవానినెల్ల నమలుటకు ప్రారంభింతును. అట్లుఅలవాటైనయెడల అవిచిన్నవయస్సునందే ఎండుగడ్డి నమలగల శక్తిగలవగును. వాటిని ప్రత్యేకముగా పశుకాలలయందుంచినపుడు అవి పచ్చికమీదనే యాధారపడి యుండుటకంటే దానికలియుక్త స్తవ్యముమీదనే ఆధారపడినయెడల దూడలు చాల బాగుగానుండును. దూడకు మేత పెట్టినచెట్టనే లేతదిగుల్లను పొట్టులను పెట్టుచుండ వలెను. మనుష్యుని చూచి పారిపోవుట, పొడుచుట, తన్నుట మొదలగునవి దురభ్యాసములు. ఇవి చెడుపోషణవలన గలిగిన దురభ్యాసములేగాని వేరుగావు. పచ్చికగడ్డి మీదనే దూడలు ఆధారపడి యుండుటవలన వానికి పాలకొండై గలుగు ఆకలి నుండగించును. అదియునుగాక అని తినునపుడు ఆపచ్చికమీద చిన్నచిన్న క్రిములు ఈగలు మొదలగునవి చేరును.

పండ్లు వచ్చుట

దూడవపుట్టినపుడే చిగుళ్ళలోనుండి కొంచెము కొంచెము పాలపండ్లుకనబడును. క్రమక్రమముగా ఆపాలపండ్లు పోయి సిరమైనపండ్లు వచ్చును. సిరమైనపండ్లు పాలపండ్ల కంటేపరిమాణమునందు పెద్దవిగానుండును. కొన వానిని నులభముగ తెలిసికొనవచ్చును. అత్రుదూడ పుట్టినపుడు లోదవుడయిండు రెండుపాలపండ్లుండును. రెండవవారమున నాలుగుపండ్లు వచ్చును. మూడవవారమునకు ఆరువచ్చును. ఒక నెలలో ఎనిమిదివచ్చును. ఈ రీతిగా పండ్లువచ్చునపుడు ఊడిపోయినపుడు కలుగువ్యత్యాసములను పశువైద్యులకు చూపించుగు వచ్చిననేగాని దూడకలిగి రాకోగ్యము శుద్ధిముగా నుండదు.

పండ్లూడి మరలక్రాంతివచ్చినపుడు కొన్నిటికి చిగుళ్ళువాచి చొంగ పడుచుండును. నెలనెలప పండ్లుపెరుగుట, ఊడుటలనుఁ జివ్యాధులు కలుగుచుండును. నాలుక ఎండుట, మూతిమీద చెమటలేపండుట, చిరాకు గానుండుట, కొంచెముజ్వరము తగ్గుట, విరేణనములు కలుగుట మొదలగు లక్షణములుండును. వైదవుడ లోపలి భాగమునందు పండ్లుండు పానమునకు మధ్యగా ఒక తెలుపువంటి పదార్థముగల గట్టిరూపపుముద్ద యుండును. ఆముద్ద దంతపు ఆకారముగానుండును. ఇది మురిసిన కొలది శరీరము మీద దద్దురుపుట్టి నునిమిరిమాదిరిగా నగును. అట్టిపముయుమలందు అపన్నును చేరితోగాని, చిన్నచాకుతోగాని గీసినయెడల ఆన్యధి తగ్గును. ఈ పన్నునే తామరపన్ను అందురు.

గాలి

దూడలను పశువులశాలలోగాని, తిమియిండ్లలో కట్టియుంచినప్పుడుగాని, గాలి ధారాళముగా వచ్చుచు పోవుచు నుండునట్లుగా నుండవలెను. దూడలనెట్టిసలములందు కట్టివేసినను భయములేదని కొందరు తలంచుచుండురు. చీకటిగదులలో, మురికిగుంటల

దగ్గరగా నుండుపాకలలోను దూడలను కట్టరాదు. ధారాళముగా గాలిరానిచో లోపల నుండి ఊపిరి పెకివిడిచిన విషవాయువే కొట్టుముసంతటను నిండియుండుటను, విష హేతువగు దానినే మరల లోనికివేల్పుటచేత శరీరారోగ్యము నిమిషములో చెడిపోవు తున్నది. గాలివచ్చుటకు పశువుల చాపములలోఁగూడ చిన్న చిన్న కిటికీలు అక్కడక్కడ నుండవలయుననిగాని కాలయంతయు కలుపులమునుమై దుస్సహమగు రీతినిగాలి లోపలికి వచ్చునట్లుండిన దూడలకు శీతలము కలుగును. కిటికీలు ఎత్తుగానుండవలెనుగాని భూమి నంటియుండరాదు.

వెలుతురు

శరీరారోగ్యమునకు వాయువెట్లు ఆధారమో నూర్యరక్తియు నంత ముఖ్యమైన దేమని గ్రహించవలెను. నూర్యరక్తి తగులక చెట్లట్లు జీవింపనేరవో అటులనే దూడలు జీవింపనేరవు. ఇట్లు చెప్పితివని కన్నులు మిరుమిట్లు గొనునంత వెలుతురును లోనికి రానియరాదు. దూడలయావచ్ఛవము అక్కరకు వచ్చునగుములు కలుగుట కనువగు పసి తనమును జాగ్రత్తగా కాపాడవలెను.

పుట్టినవెంటనే మందుల నీయరాదు

కొన్ని దూడలు పుట్టినవెంటనే మలబద్ధకముగా నుండును. అందుచే కొందరు పశువైద్యులు నుండునిచ్చుదురు. ఈ దురభ్యాసము మాన్పవలెను. సాధ్యమైసంతవరకు మందీయకుండు ప్రయత్నము చేయవలెను. ఒక్కసారి మండిచ్చినయెడల తరుచుగా నీయ వలసివచ్చునుండును. ఇట్లు కొన్నిదినములై నపుటికి కడుపులో మందులపాపు పెట్టవలసి వచ్చును. పుట్టిన తరువాతి 24 గంటలలో విరేచకము గానిచో ఎందుచేత గాతేదో పరీక్ష చేయవచ్చును. మనదేశములో కొందరు కొడెమామలు పుట్టినచే చచ్చులు నలిపి వడుపు దురు. అట్లు నలుపుటవలన కొన్ని రక్తనాళములు తెగి పొగుగు చెడిపోవును.

నరములు ముడుచుకొనుట

క్వాస పీల్చుట, ఆరచుట, తుమ్ముట, దగ్గుట, పాలు వడుచుట, మ్రింగుట, క్రొక్కట, మలమూత్ర విసర్జనము చేయుట మొదలగునవన్నియు నరములవలన చేయ బడు పనులైయున్నవి. దూడనరములు మిక్కిలి నూత్నముగా నుండును. అందువలననే అవి ధ్వంసలకు ఉలికిపడును. మూడుమాసములు వచ్చునంతవరకు దూడమెదడునుండి వచ్చునరములు వృద్ధికొనాలవు. ముసలిపశువులకు పుట్టినవియు, రోగపశువులకు పుట్టినవియు, చిన్నపశువులకు పుట్టినవియు నరములబలము లేవండుటచే దృఢముగా నుండ జాలవు.

గొరగంపుగాలి లోలిత వాన తప్పదు.

నాడి పరీక్ష

ఆరోగ్యముగా నుండుమాడకు నిమిషమునకు 50 నుంచి 120 వరకు నాడి కొట్టు కొనును. ఈ క్రమముతప్పిచో అనారోగ్యముని గ్రహించవలెను. నాడి తీవ్రముగా నున్నచో జ్వరముండును. నాడిక్షీణించి నెరుగిగొనున్నచో ప్రాణశక్తి తక్కువవలెను నూచించును.

ఉచ్చాస్య నిశ్వాసములు

నిమిషమునకు 32 నుంచి 48 వరకు తీయుచుండును. శ్వాస యేనిధమైన వాస నయు లేక యుండును. మాడలశ్వాస యందు పొత్తికడుపు కదలుచుండును. ఇది తప్పి నచో అనారోగ్యము. ఊపిరి వేగముగా తీయుచున్నను, ధ్వని యున్నను, శ్వాసరోగము లను నూచించును. ఊపిరి వాసనకలిగి యున్నచో జ్వరరోగముల నూచించును.

శరీరకాంతి

మాడరంగు నల్లకప్పువేయక మామూలుగ నేయుండును. ఆరోగ్యముగల మాడ ముఖమునం దొకవిధమైన కళియుండును. ముఖపద్మస్సు ఆరోగ్యమును నూచించును. పర్మస్సుమారినచో అనారోగ్యమును నూచించును. నల్లకప్పు వేసినయెడల జ్వరమున్న కని గ్రహించవలెను.

ఇతర అవయవములు

ఇవన్నియు సరిగా వయస్సుచుట్టి అభివృద్ధిచెందుదున్నచో ఆరోగ్యముగా ఉత్సాహముగానుండును. అట్లుగాక అవయవములు సరిగా అభివృద్ధిజెందక పొట్ట పెన దగుట, కాళ్ళు నన్నగిలుట, శరీరము కృశించుట మున్నగునవి రోగలక్షణములు.

శరీరోష్ణము

మాడలకు పెద్దపశువులకంటె శరీరోష్ణమెక్కువగా నుండును. అదియును గాక తీర్థ, రక్తసంబంధమైన రోగములలో శరీరోష్ణము త్వరలో హెచ్చుచుండును. మాడలకు ఉష్ణముకన్న ఒక డిగ్రీ హెచ్చినను, ఒక డిగ్రీ తగ్గినను భయములేదు. విశేషముగా హెచ్చినజ్వరము, విశేషముగా తగ్గినవారము. దీనిలో నేది జరిగినను ప్రమాదమే యని గ్రహించవలెను.

పొత్తికడుపు

అపారపుదొక్క మెత్తగానుండిన ఒక విధమైనబాధ లేకుండిన మాడ కులా సాగానుండును. పొత్తికడుపుబ్బి గట్టిగా నుండుట అనారోగ్యలక్షణము. ఇట్లుండుట వలన అజీర్ణరోగములు పుట్టును.

దక్షిణం మబ్బసాగిన వాస తిప్పును.

అ ర మ ట

అశోగ్యముగానున్నదూడ అకలిజేయునపుడు మూత్రమే ఆరచుచుండును. కాని కొన్నిదూడలు ఏమియుతోచక ఆరచుచుండును. శశేప్రకారము ఆరచుచుండునపుడు, పాలుకుడిసిందినపుడు ఊరుకొనిన ఆకలిచే ఆరచుచున్నదని తెలంపవచ్చును. కాని ఒకప్పుడు మత్తువలనకూడ పడుకొనవచ్చును. కాని మొత్తముమీద మాడొప్పును కని పెట్టుటకష్టము. పాలుకుడిసినను, త్రాగించిననుకూడ అరచినచో కడుపునొప్పిగాని, తదితర బాధలుగాని, యున్నవని గ్రహించవలెను.

మ ల ము

దూడపుట్టికప్పుడు పనుత్తుపచ్చగాగాని కొంచెము పలుపు నుండుగాగాని యుండును. తరువాతి విశేషముగా పలుచగ గాని గట్టిగ గాని యుండుకొంచెముపనుపు రంగుగ ను ఏవిధమైన కుర్చానను, శ్రమచే మనామూలముగా క్రిందికి జారిపోయినచో అశోగ్యముగా నుండిండును. మలము గట్టిగా ఉండుటచే నుండి దూడ విశేషముగా తినుటనున్న మలబద్ధకమున్నదియు, తెలుపుగాగుగా పలుచగ విశేషమైన ఆకలి మరియు, జగురు నేర్చుకొనినమున్నచో జలుబుగలు తెలిసికొనవలెను.

మూ త్ర ము

ఇది తెలుపు కొంచెము పసుపురంగుగలిగి పరిశుద్ధిముగా నున్నచో అశోగ్యము. ఏకధారగా పోయుచుండును. దీనిని నిలువయుంచినచో ఏవిధమైన పదారము అడుగున జేరదు. మూత్రము పనుత్తు యెరువురంగుగా నుండినచో జ్వరవిహ్వములనియు, రక్తముతో కూడికొనియున్నను, మూత్రద్వారము చురుకు నున్నను, నిలువయుంచినచో అడుగున మడిగిన, తెలిని పదారముగాని, ఉప్పువంటి పదారముగాని చేరినచో మూత్ర శోగములనియు, యెల్లప్పుడు ఎడతెగకుండు ప్రవించుచున్నచో అజీర్ణలక్షణము లనియు గ్రహించవలెను.

దూడలకు సంభవించు రోగములు

దూడలు పుట్టినవెంటనే మలబద్ధకము మొదలగు కొన్ని వ్యాధులు కొన్ని కారణములచే వచ్చుచుండును. దూడలను మట్టిలో తిప్పించుచురాదు. ఈగలు గోమారులు మిన్నలులు మున్నగునవి దూడలను చంపును. అవి పేదపప్పులనుండి తుక్కులుండి అన్నిరకముల కల్పవృక్షములను దూడలు తిను ఆహారముమీదకు తీసికొనిపోవును. దూడలు వీటిని తిను తరువాత పలువిధరోగముల పాలగుచుండును.

పాలుకుడుడు దూడలకు దాణాల్పకముగా పెట్టరాదు. అట్లు పెట్టుటవలన అతి సారము, కడుపుకొప్పి మొదలగు అజీర్ణ సంబంధమును వ్యాధులు పుట్టును. దూడకు

కలు చట్టిలో పొడగువ్వ పడితే నాలుగురోజులలో పరిష్కరింప.

అరిసారము వచ్చినపుడు తల్లి కోగమైన యున్నదేమో కనుగొనవలెను. వాతకోగముచే బాధపడు పశువుపాలు త్రాగి దూడ అంబాయని అంతగా అరువవాలదు. శరీరము కృశించును. అపానవాయువులు తరచుగా విడుచుచుండును. మలము జగురుజగురుగా నుండును. పైత్యకోగముచే చాలా బాధపడుచున్న పశువుపాలు త్రాగిన దూడ మలము వంటలువంటలుగా నుండును, శరీరము అధికవేడిగా నుండును. ముక్కురంధ్రములయందు లేను అంతగా నుండదు, కఫకోగముచే బాధపడుచున్న పశువు పాలు త్రాగిన దూడ నోటినుండి చొంగ కాచుచుండును. పాలను వెడలగ్రమ్మచుండును.

వ్యాధులు కనుగొనుట

దూడ విశేషముగా ఆహారవేళలయందుగాక తదితర వేళలయందు అరచుచున్న యెడల మిక్కిలి బాధకలదనియు, కొంచెము తక్కువగా అరచుచున్నయెడల కొంచెము బాధగా నున్నదనియు గ్రహించవలయును. దూడ తన శరీరముపై నెక్క డెక్కువగా స్పృశించుచుండునో అచ్చట బాధ కలదనియు, ఎక్కడ మనము చేతితో తాగిన బాధ నొందుచుండునో అచ్చట బాధకలదనియు తెలిసికొనవలయును.

మలబద్ధకమున్న దూడపై ప్రేగులు ఆగరుట, కడుపుబ్బరము, శరీరము మదుచు కొనుట, విచారముగా నుండుట, పాలు కుడువవండుట యెడలగు లక్షణములుగలదును.

వస్త్రీకమునందు బాధ కలిగినపుడు మూత్రమున్ను, ఆసనమునందు బాధకలిగినపుడు మలమున్ను నిలచియుండునని గ్రహించవలెను.

ప్రతి ఆవయవమును, కండ్లను మాటిమాటికి నిగుల శ్రద్ధతో చూచుచుండవలెను. ఇంతటిశ్రద్ధ మనదేశములో యిప్పటి నాగరకతా లక్షణములుగల రైతులు గలిగియుందురా యని సందేహము. దూడలయందు తగినంత శ్రద్ధబుచ్చకొననిచో మీపశువు సంతతి క్షీణించునుగాని వృద్ధిలోనికి రావాలదని గట్టిగా నమ్ముడు.

దూడలరోగములు

పెద్దరోగము (Pinderpest)

దీనినే మనరైతులు పారుదురోగము లేక నల్లమునురు, చీడపార్లు, సరకు, అమ్మ వారు, విషజ్వరమందురు. పశువులకు సంభవించు వ్యాధులన్నిటిలో నిది ప్రమాదకరమైనది. ఈ వ్యాధి అంటుసంబంధమైనది. పాలుపడుచుదూడలకు తలులనుంచి సోకును. కాబట్టి పెద్దపశువులకు సోకినప్పుడు వెంటనే దూడలను పాలుపడుచుండుటకు ప్రత్యేక సలమందుంచి మంచినపువుయొక్క పాలు త్రాగించుచుండవలెను. రైతులలో చాలమంది గేదెదూడలకు, దున్నపిల్లలకు ఈవ్యాధితగిలిన లక్ష్యపెట్టరు. పెక్కుదొడ్లలో

బాపలుతప్పినా నేపలు తప్పవు.

నేతలు చూడలు చికిత్సచేయుటక యీ వ్యాధివలన నిష్కారణముగా కనిపించిన పశువు లనేకములు గలవు.

లక్షణములు

ఈ వ్యాధి సోకినపిమ్మట చూడుదినములు మొదలు ఏడుదినములవరకువట్టును. కొన్నిటికి 10, 15 దినములుపట్టును. పశువుల ఖానుండులు, ఈ జాడ్యముసోకిన అంత్య దశలో అనగా పొరుట మొదలుపెట్టిన తరువాత జబ్బుతగిలినదని యూహించుదురు. మొదటనే తెలిసికొనుట దుర్లభము. మొదటనే తెలిసికొనినయెడల శోగమును నులభ చికిత్సతోడనే బాల్యవస్థలోనే నశింపుచేయవచ్చును. జాడ్యము ముదిరి పొరుట మొదలుపెట్టిన తరువాత శోగము తుదురుట కష్టము.

ఈవ్యాధి సోకిన ఆరంభదశలో తీవ్రమైనజ్వరము 106, 107 డిగ్రీలుండును. ధర్మామిటరుతు అపసములో పెట్టిచూచిన స్పష్టముగా కనబడును. అప్పుడప్పుడు ఆరమేత మేయుచుండును. తల నిటువటు ఆడుచును, చెవులనుండి రసికాయను. నల్లకప్పువేయును. కన్నులకొలువలు బిరుసుగానుండి పురులుకట్టును. మలబద్ధక మెక్కువగానుండును. చెవులు వ్రేలాడవేయును. వ్యాధిముగిసిన కొలది పలుచగా పొరుచుండును. పొరు డెక్కువైన కొలది దుర్వాసనగానుండును. క్రమేపి శీతలములోనికివచ్చి చూడ మరణించును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

వ్యాధిగిలిన వెంటనే సొంటి 1 తులము, నామ 2 తులములు; హంతికరూపరము పావుతులము కలిపి నూరి అర్ధశేరు చిక్కుపుటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక చింతపండువులును అర్ధశేరు, ఉప్పు 2½ తులములు కలిపి త్రాగించుము.

ఈరీతిగా తగిలినప్పటినుంచి చూడు దినములు పెట్టుట కుందిది.

పొరుచున్నయెడల

పచ్చి తుమ్మ చెక్కరసముగాని, పచ్చి నేరేడుచెక్కరసముగాని పావుశేరు తీసి కొని దానిలో నిమ్మకాయంత వెన్నకలిపి రెండుచూడు మోతాదులిచ్చిన తగ్గును.

లేక దానిమ్మచిగుళ్ళు పెరుగులో నూరి రెండుచూడు మోతాదులిచ్చిన తగ్గును.

ఇంకను ఆయుర్వేద చికిత్సలు కావలసిన నేను రచించిన పశుచికిత్సాసారము గ్రంథములో చూడుదు.

లేక కార్పాలిక్ ఆసిడ్ 10 చుక్కలు నీరు అర్ధశేరు కలిపి రెండు చూడు మోతాదు లీయవచ్చును.

నోటిభ్రండ్లకు పటికలోషణతో పుక్కిలింపు చేయుచుండవలెను.

ఆహారము - సలహాలు

మాడలకు సులభముగ జీరముగు పదార్థములను వాడవలెను. దీపకారలను విసర్జింపవలెను. కండను పటికనీటిలోను తదితర ఔషధులలోను కడుగుచుండవలెను. ఈగలు వాలకుండ ఫీసెలో లోతునును అచ్చటచ్చట జల్లవలెను. సులమూత్రములు ఎప్పుటికప్పుడు తీసివేయుచుండవలెను. పాగుగుపుట్టిన వెంటనే తగిన చికిత్సచేయుట వలన కొంత ప్రయోజన ముండగలదు. వ్యాధి నెమ్మదిగించినతరువాత తగిన ఆహారమిచ్చుచుండవలెను. వ్యాధి తగ్గవరకు నీటిని కాచియిచ్చుట మంచిది.

గాళ్లు (Hoot and Mouth Disease)

ఈ వ్యాధి ఎక్కువగా తుక్కుగడ్డి తిని తిరుగుటచేతను, చూడ ఆనాగోగ్యముగా నుండుటవలనను, చలిగాడ్పులలో నుండుటవలనను, సరియైనపోషణ లేకపోవుటవలనను, అంటుసంబంధవగు పశువులను సోకుటవలనను కలుగును. ఈవ్యాధి తగిలిన పశువుల పాలను చూడలకు త్రాగించరాదు. ఈపాలు త్రాగిన దూక వివిషయాలప్రకారము చనిపోవును.

లక్షణములు

ఆరంభములో చూడ మందముగినుండును. జ్వరము తీవ్రముగా నుండును. కండ్లు ఎరుపురంగుగానుండును. దగ్గు ఉండును. తల ఆడించునుండును. నోటికిసోకినయెడల చప్పరించుచుండును. పండ్లు కొరుకుచుండును. చిక్కినపూడ్లు బలము కలవానికన్న ఎక్కువ బాధపడుచుండును. నోటిలోను, కాళ్ళమీదనుండు పుండ్లుచికి పుండ్లుగా నగును. గిట్టలుపగిలి ద్రవము కారుచుండును. పురుగులుపడి ప్రాణాపాయముకూడ కలుగుచుండును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

నాలుకకు అప్పుడప్పుడు మద్దకరూపము వేసెతోకలిసి రాయుచుండవలెను.

ఫనియాలు 2 కు, మిరియాలు అగతులగా, మద్దకరూపము $\frac{1}{8}$ తులం కలిపి రెల్లెపు పానకముతోగాని, బియ్యపునీటితోగాని త్రాగించవలెను.

నోటి పుండ్లకు

మాచికాయపాడి, పటికపాడి సమానభాగములు కలిపి అప్పుడప్పుడు అద్దుచుండవలెను. పటికనీటితో నోరుకడుగు చుండవలెను. ఇంకను తుమ్మచెక్క, రానిచెక్కనేసి కాచిన నీటిని కాళ్ళను నోటిని కడుగు చుండవలెను. కానిపుండ్లకు అప్పుడప్పుడు నెయ్యి రాయుచు వచ్చిన బల తగ్గి మానుకు. వేపచెక్కబూడిద పుండ్లకు పట్టించవచ్చును.

మామిళ్ళుమగ్గినా నేరేళ్ళు నెగ్గినా ఫలము పెద.

అహారము - సలహాలు

దూడను విక్రాంతియైన పరిశుభ్రమైన కాలలో నుంచవలెను. పెత్తని ఆహారపదార్థములు, యితరజావులు పెట్టుచుండవలెను. పెసరపప్పు శేరి నెయ్యి కలిపి పెట్టుటనుంచిది. కొని తగిలినదూడలను ఎండలో నెంతమాత్రము తిరుగనియరాదు. అట్లుతిరుగనిచ్చిన దూడల రొప్పవులును. దూడలు చెడిపోవును.

పాలదొమ్మ (Milk Anthrax)

దూడలు పాలుఎక్కువతక్కువలుగా కుడుచుటవలనను, పాలుపీకుటవలనను ఎక్కువగా విడిచిపెట్టుటవలనను, చిక్కిరి పాలు కడుపులో జేరుటవలనను, ఈ వ్యాధి కలుగును; నోటినుండి జగురువంటిపదార్థము వెలువడుచుండును. పాలు కడుపులో జేరుకొనును. కురికిపాలు పడుచుండును. దగ్గురుండును. మందమతిగానుండును. నల్ల కప్పువేయును. శరీరము మడుగుకొనును. వ్యాధిముదిరినకొలది గురకయుండును. కడుపుబ్బును. కండ్లనుండినీరు గార్చును. ముక్కులగుండ ఒకవిధమైన ద్రవము కారును. క్రమేపి ఊపిరి ఆడక చనిపోవును.

చి కి త్త

ఆప్పుడప్పుడు దూడలను చుట్టవలెను ముత్యములవలెను చూచుచుండవలెను.

పసుపు 1 తులము, కొట్టసిండి 1 తులములు, వెన్న నిమ్మకాయంత కలిపి పెట్టవలెను.

లేక పెన్నేరుదుంప 2 తు, గిల్లేరువేళ్ళు ఆగుప్పెడ, కలిపిటిలోకలిపి త్రాగించవలెను.

లేక మోడుగవువు 1 తులము, బియ్యపునీరు ఆరశేరు కలిపి త్రాగించుము.

బరిప్రక్కలను మక్కమనేయు రక్షలు వేసిన పాలదొమ్మతగ్గును.

తగిలిన వెంటనే సారాయిపట్టిన మంచిది.

చలిదొమ్మ (Cold Anthrax)

ఈ వ్యాధి వర్షాకాలములోను శీతకాలములోను తరచుగావచ్చును. ఈ వ్యాధి గల చూడకడుపులో నూక్కుజీవులు ప్రవేశించును. తరువాత అవి రక్తములో చేరి వ్యాధిని వృద్ధిజేయును. 105, 106 డిగ్రీలవేడి లోపలనుండును. చలిచే గజ గజ పగులుచుండును. వెండ్రుకలు నీక్కబొడుచును. చొంగమెక్కువ గార్చుచుండును. పారును. నల్లకప్పువేయును. వ్యాధిముదిరినకొలది నాలుక బారివిడచును. క్రమేపి కడుపుబ్బి చనిపోవును.

చికిత్స

సారాయి 2 డ్రాములు తగిలించెంటనే త్రాగించుము.

కారపుపాలు 24 అరగొట్టము త్రాగించుము.

అవుపంచిరము స్త్రీమూత్రము సహనభాగములు కలిపి మూడుగొట్టములు పెట్టి తగును.

పసుపు 1 తులము, ఉప్పు అర్ధచేరడు, కలిపిరు అర్ధనేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

తాటిదెల్లము ఉలవపిండి కలిపి పెట్టి తరువాత కలిపిరు త్రాగించవచ్చును.

పాలదొమ్మకుచేనే చికిత్సలే ఈవొమ్మకు చేయవచ్చును.

అజీర్తి (Dyspepsia)

కొన్ని పశువులపాలు చిక్కగుండుటచేతను, హెచ్చుగుండుటచేతను ఆకలి లేనప్పుడు తానంతటది పాలుత్రాగుటచేతను ఈవ్యాధికలుగును. చూడనాలుకమీద తెలుపువర్ణముగల పొరయేర్పడును. ఊసిరి పులుసువాసనగా నుండును. పాలు అప్పుడప్పుడు కమ్మకుండును. కక్కిసపదారములతో పాలసంబంధమైన విరుగుడునీరుగాక జగటగుండు తెనుడ యుండును, వాంతితో పాటు అధికముగ నులబడకయుండును. చూడ చిక్కిపోవును, ఆరోగ్యము క్షీణించును. ఎముకలు పెరికనబడుచుండును. శరీరము కీరలముగానుండును. కొన్నిటికి కడుపునొప్పికూడ యుండును. సరియగుచికిత్స చేయనిచో చూడ చనిపోవచ్చును. దీనినే నెలజబ్బు అనికూడ యుండును.

అయుర్వేదచికిత్స

నామరసం పావునేరు, సొంటిరసము పావునేరు, ఉప్పు తులము కలిపి త్రాగించవలెను. తమలపాకులు 10, ఇంగువ అరతులము, గురివిందాప 1 తులము కలిపి నూరి పెట్టి తగును. పాలలో మిరియాలపొడి కలిపి దానిలో కంకరరాయి ఎఱ్ఱగా కాల్చి పడనేసి తొయితిసి త్రాగించవలెను. వెల్లులిపాయలు, 1 తు, దుబ్బుపుచిగుళ్ళు అరగుప్పెడు, పెరుగు పావునేరు కలిపి పెట్టుము. కంతముదగ్గర మూడుగీతలుగా రక్షలువేసిన తగును.

విరేచనములు (Diarrhoea)

కొన్ని నూత్నజీవులు పశువులపాలతిరులలోజేరి ఆపాలను చూడ కుడుచునప్పుడు దానికి సోపటచేతను, పాలలోనుండు వస్తువులు తగ్గుటచేతను ఈవ్యాధిచూడలను రావచ్చును. సాధారణముగా నివ్యాధి చాలసందర్భములలో అయుక్తవార పానీయముల వలన కలుగుచున్నది. ఇంకను చూడలు చెడిపోయిన పదార్థములను తినుటవలనను, తెడునీరు త్రాగుటవలనను రావచ్చును.

కలిపిపండ్లు పండిలే కరువువచ్చును.

లక్షణములు

కొన్నిదూడలకు పెల్లపెల్లగా పారుట ప్రారంభించిక్రమముగ అధికముగ కావచ్చును. మరికొన్నిటికి అకస్మాత్తుగా అధికముగనే ప్రారంభించును. విరేచనపురంగు కొంచెము పనుపుపచ్చగనుండి తరువాత నలుపురంగుగఁబడిగా నుండును. వానితోపాటు కొంచెము జగురుకూడ నుండవచ్చును. ఇంకను దుర్వాసవతోగూడిన నీళ్ళవిరేచనము లగును. పెరుగుతునకలవలె గుండ్రముగ ఉండ లుండలుగ నలునులు విరేచనములతో కలసియుండును. ఇవి జీర్ణముకానిపాలు అని తెలిసికొనవలెను. విరేచనము తెక్కువై నకొలది దూడ పిరసింది చనిపోవును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

నూనెలో ఏనుముంది దూడ కందించవలెను.

పమిద్ర త్రియాట మెత్తగా నూరి కలిపి పెట్టవలెను.

దానిమ్మయిగుళ్ళు గుప్పెడుతీసుకొని పెరుగుతో నూరిపెట్టవలెను.

ఈ చికిత్సలు విరేచనములు కట్టువరకు చెందుమాడుసార్లు ఈయవచ్చును.

వైరూష్యేషధ చికిత్స

క్యాస్టర్ ఆయిల్ 2 ఔన్సులు యిచ్చిన ప్రేగులను శుభ్రము చేయును.

ఒపియం $\frac{1}{8}$ తులమును అరసేరుగంజిలో కలిపి పెట్టును.

ఆహారము - సలహాలు

దూడను పాలుకుడుపరచు. వేడినీటితో అరంభములో ఎసిమాచేయుట మంచిది. విరేచనములు పలుచగనుండి మిక్కిలి దుర్వాసవగా నున్నయెడల వగరుపదార్థములిచ్చుట మంచిది. దూడకు వెచ్చనసము నీయవలెను. పొడిఆహారము పెట్టవలెను.

మలబద్ధకము (Constipation)

దూడకు మలబద్ధకము తరచుగా సంభవించుచుండుట వాడుక. కీరకాలములో ఈ మలబద్ధకమువలన అనేకదూడలు చనిపోవుచుండును. చిక్కపాలు త్రాగుదూడలకు ఈ వ్యాధి తరచుగా వచ్చుచుండును. ఈ వ్యాధినిగూర్చి రైతులు బాగుగా తెలిసికొనవలెను ఈ వ్యాధిగల దూడలకు తగుచికిత్స చేయని యెడల దాని యావజీవమును బాధించును. ఇది పాలు తక్కువగుటవలనగాని, తగినంత క్రొవ్వుపదార్థము లేకపోవుట వలనగాని, ప్రేగులలో సరియైన గమనము లేకపోవుటవలనగాని, చిలిగారి ఎక్కువ సోపుటవలనగాని రావచ్చును.

కలిసిలు పండిలే కాలము తీరుతుంది.

అక్షయములు

మలబద్ధముగల మూడలకు కడుపునొప్పి కూడ సంభవించును. మూడ చిక్కిపోవు చుండును. పెద్దప్రేగు దిసదిసలు తిత్తివలె పెద్దదై ఆంగు మలము నిలువయుండి నానాటికి ప్రేగు బలహీనము చెందుచుండును. ఆయాసపడుచుండును. వ్యాధి మదిరినకొలది ప్రేగుచివర భాగము బైటికిరావచ్చును. మలము గట్టిగా రాయవలె ఉండబండలుగా ఆసనమువద్దనుండి బయటకు రాకపోవుటచే తినుమిడుండును. సరియైనచికిత్స చేయనిచేత మలము శరీరములో జీర్ణించి దుర్గుణములు పుట్టి చనిపోవును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

1 అరటిపండ్లను తోలు తీసి అముదములో ముంచి నోటిలో వేయుము.

సున్నపులేటగాని కాంపుపాలుగాని అరిగొట్టము పెట్టుము.

గొలిమిదాకులును నూరి రోడ నిమ్మకాయలంత తీసికొని అముదముతో కలిపి పెట్టుము.

2 తులముల ఉప్పును అర్ధసేరు గోరువెచ్చు నీటిలో కలిపి త్రాగించుము.

వైరూప్యచికిత్స

ఎప్పనసాల్లు 2 బొమ్మలు తీసికొని అర్ధసేరు గోరువెచ్చు నీటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

క్యాస్టర్ ఆయిల్ 1 బొమ్మ సిప్పర్ మెంటురీరు అరబొమ్మ కలిపి త్రాగించుము.

టింక్చర్ నవ్వునామికా 30 చుక్కలు తీసికొని అర్ధసేరు నీటిలో కలిపి త్రాగించుము.

ఆహారము - నలహాలు

రైతులలో చాలమంది అతివేడివేసి మలబద్ధకముగానున్న చూడకు బలుసాకు, అముదము, సొంటి, మున్నగు వస్తువులు పెట్టుదురు. ఇట్లు పెట్టుటవలన ఇంకను వేడివేసి మలము గట్టిపడి బయటకు రాకపోవుటచేత కూడ బాధపడుచుండును. కాబట్టి వ్యాధి నిదానముగా కనుగొని చేయవలెను. మూడయొక్క తత్వమును గ్రహించి ఎవరూ చేయవలెను. వేడిబాగుగా నున్నపుడు ఎవరూ చేయవలెను. శీతలముగా నున్నపుడు చేయరాదు.

కడుపునొప్పి (Gastralgia)

చూడకడుపులో పాలు పులిసిపోవుటవలన కొన్నిరకముల పదార్థములుపుట్టి ప్రేగులలో రెచ్చపెట్టుటవలనగాని, ప్రేగులలో పాలబిళ్ళలుండుటవలనగాని, పాలు

బలునులు పండితే గొలునులువలె పండును.

సరిగా జీర్ణము కాకపోవుటచేత ప్రేగులలో గాలిచేరుటవల్లగాని యింకను తదితర వ్యాధులవల్లగాని యీవ్యాధి రావచ్చును. ప్రేగులలో క్రిములుండుటవలనకూడ ఈవ్యాధి రావచ్చును.

లక్షణములు

కడుపు గట్టిగానుండును. తనతలను పొట్ట నానించుకొని నాలుగుకొళ్లను తన దగ్గర జేర్చుకొని ముడుచుకొని పంచుకొనును. దూడవ బాధవిక్కువైనకొంది కొళ్లతో నటునిటు తన్నుకొనుచుండును. దూడమూత్రద్వారసమీపమున నుండు చర్మము ముడుచు కొనిపోవును. చులబద్ధము కొన్నిటికియుండును. అపాకనాయువులు విడచుచుండును.

ఆయుర్వేదచికిత్స

వామురసము అర్ధసేరు, జీలకర్ర ౩ కులము, అర్ధసేరు కారవుపాలలో కలిపి త్రాగిండును.

అరతులము ఇంగువను అర్ధసేరు గచ్చాకురసములో కలిపి త్రాగిండును.

అరదొండాకు పడరు రే కులములు అమడము 4 కులములు కలిపి త్రాగిండును.

ఇంగువ 2 కులములు, వామురసము అర్ధసేరు కలిపి అర్ధసేరు, కలిపి పెట్టును.

ఆహారపు నలహాలు

జీర్ణముకొని పదార్థములు పెట్టరాదు. వడినీటిని దాహముగా యిచ్చుటమంచిది. చలిగాలి సోకినీయరాదు. మలబద్ధముగానున్నచో సమ్మిరిటితో ఎర్రమాచేయుట మంచిది. దొక్కభాగములకు వడికాపులు తీయుటమంచిది.

కడుపుబ్బు (Tympantitis)

పాల జీర్ణముకాక పొట్టలో నిలువయుండుటవలనను, తటాలున వడిరితొట్టిని జేరినరుత్రాగుటవలనను, ఏపదార్థమైనను గొంతుకలో అడ్డము వడుటవలనను, పొట్టలోపల గాలి ప్రవేశించుటవలనను, దాహాదునులుగాని, ధాశ్యము మన్నునని తినుటవలన గాని ఈవ్యాధి రావచ్చును.

లక్షణములు

కడుపు విస్తారముగా పొంగును. వ్యాధి ముదిరినయెడల బాధపడుచుండును. దీర్ఘమైన క్యాపిడమను. పొట్టముబ్బి రాతికంటె కఠినముగా నుండును. మూలుమందును. గాలి జేరినయెడల ఒత్తికైనై ఉబువచుండును. అటునిటు జొర్లుచుండును. వ్యాధి ముదిరిన కొంది దూడకు ప్రాణాపాయము కలుగవచ్చును.

గొండిపండ్లు పండిలేకూడ పంయరు పండును.

కలుగును. పాలు చెడిపోయినపుడు, వాని అంతుకలుగనుట నోరు శుభ్రముగా నుండ నప్పుడు ఈవ్యాధి కలుగును. పెనవులలోను, చిగుళ్ళమీదకు, అంగిటిలోను, దవ్వుడల లోను చిన్న చిన్న పొక్కులుండును. ఆ పొక్కులదుట్టు ఎరువుగా వాచి పాలు మ్రింగుట కనను కష్టముగా నుండును. నోటినుండి నురుగుబూడ వచ్చుచుండును. చూడఁ పాలు కష్టముగా తాగుచుండును.

ఆయుర్వేదచిత్రి

ఁతుక్కుచెక్క, కాచిచెక్క నిటితో దినమునకు రెండుచూడు పర్యాయములు నోటిని కడుగుచు మాచికాయపొడినిగాని, కివిరిపొడినిగాని లేతతోకలిపి నాలుకకు నాకించుచుండ వలెను.

వైరూప్య చిత్రి

పొటాషియంపర్మాంగనేట్ లోషనుతోగాని, ఆలం లోషనుతోగాని నోటిని దూషచేయుచు పొటాషలోరం అను తెల్ల పొడిని లేతతోగాని, గ్లిసెరిన్తోగాని కలిపి అప్పుడప్పుడు నోటికి రాయుచుండవలెను.

ఆహారము - సలహా

తల్లికియుచ్చు ఆహారము పథ్యముగా నుండవలెను. పరిశుభ్రమైనకాలలో నుంతు వలెను. వ్యాధి తగ్గినతరువాత క్రమేవీ నోటిని పరిశుభ్రముచేయుచు సులబద్ధకము లేకుండ, కాపాడవలెను.

రక్తవిరేచనములు (Dysentery)

ఇది ప్రేగులలోని మాలిన్యమువలన కలుగును. అతిసారమునుండి ఈవ్యాధి కలు గును. అతివేడివలనను చలిగాలి సోకుటవలనను, చెడు ఆహారములు యిచ్చుటవలనను అపరిశుభ్రముగా నుండు నిటిని త్రాగుటవలనను, గాలిలో ఆకస్మికముగా మార్పు కలుగుటవలనను ఈవ్యాధి కలుగును.

లక్షణములు

చూడ నుండమతిగను, అసౌఖ్యముగను కొంతకాలముండి ఈవ్యాధి అకస్మాత్తుగావచ్చును. నులము నుండి లుండలుగానుండి బుర్రతోడను బాధతోడను కలుగును. నడుము వంగిపోవును. తోకను లేపుచుండును. తరచుగా పేడచేయుటకు ప్రయత్నము చేయుచుండును. మూలుగుచు పండ్లు కొనుడు కొనుచుండును. విరేచనములు పెక్కుగు వాసన కలిగియుండును. క్రమేవీ నీరసించి చనిపోవును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

పెన్నెరుడుంపను శరీరస్థ్యంతోకలిసి రెండుమాడు పత్త్యాచుములు పెట్టవలెను.

10 రులముల అమాచములో 3 రులము నల్లనుండు కలిసి పెట్టవలెను.

వామ 1 రులం, జీలకర్ర 3 రులం, సాంటి 1 రులం కలిసి బెల్లముతోకలిసి నాలుకకు నాకించవలెను.

వైద్యుల చికిత్స

క్రిసాల్ ను ఒక చుక్కను తీసికొని అర్ధనేరు నీటిలో కలిపి త్రాగించవలెను.

గం ఆకేసియాలో ఒక్కొక్క చుక్క క్యాప్టరాయిల్ పోయూరు నన్ను కలుపి వేసి నూరి క్రమేసి నీరు క్యాప్టరాయిల్ కలిపిన చిక్కిని పాలగును. ఇది త్రాగించవలెను.

క్లోరోడైక్ గాని క్యాంఫర్ డైక్ గాని 15 చుక్కలు అర్ధనేరు నీటిలో కలిపి యిచ్చిన లెగును.

ఆహారము - నలహాలు

ఆహారము ద్రవరూపముగను, బలమొసగునదిగను, చురుకైన జీర్ణమగునదిగను యుండవలెను. ఘనపదార్థములు ఈరోగము సాంతముగ వరిరిన వారముదినముల పర్యంతమును దూడకు తినుటకీయరాదు. చన్నిటిని తీయరాదు. కాచిన నీటిని త్రాగించవలెను.

క్రిములు (Worms)

దూడప్రేగులలోను, మలరోగములోను అనేక రకములైన క్రిములు చేరుచుండును. (Round worm) అనగా గుండ్రని పురుగు అనునది తెలుపుగా పొడుగుగా నుండును. ఇది 6 లేక 12 అంగుళముల పొడవుగలిగి చిన్నప్రేగులలో నుండును.

(Thread worm) తెడవరిం అనునది 1, 6 అంగుళముల పొడవుగలిగి పెద్ద ప్రేగులలోను, అనశములోను యుండును. ఇది చిన్నదిగానుండి నన్ను నూదినలె నుండును. (Tape worm) బేళువరం ఇది పెద్దప్రేగులలోను, చిన్నప్రేగులలోను యుండును. ఈ క్రిములు ఆకుభరితలననే ఎక్కువగా శరీరములో ప్రవేశించును. అంటు వ్యాధుల ప్రకరణములో చూచిన ఈక్రిముల ఫోటో కనపడును.

లక్షణములు

దూడకుప్పించును. అలిలి హెచ్చుతగ్గులు కలిగియుండును. రోగిను దీర్ఘకాలము నేసి రుద్దుకొనుటకు ప్రయత్నించు చుండును. మట్టితినుటకు ప్రయత్నించును. మలము

జగటగానుండును. కడుపునొప్పికూడ నుండును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

గాడిదగడపాకుపసరు పావుసేరు త్రాగించుము. అరచేరెడుఉప్పు, అరసేరు చింతపండు పులుసుతో కలిపిత్రాగించుము. పచ్చినేలవేమురిసము పావుసేరు, కలిపి అరసేరు కలిపిత్రాగించుము. యింగువను పెట్టుము.

వైరూప్య చికిత్స

టర్పెంటైన్ శీత్రు, క్యాస్టరాన్ 5 గ్రాము, కలిపి రెండుపర్యాయములీయుము. సోప్‌వాటరుతో ఎరిమాచేయుము.

రుబార్బుపాడరును సోడాలైకార్బనేట్‌ను సమానభాగములు కలిపి బెల్లెపు నీటితో త్రాగించుము.

ఎస్పెస్‌సాల్టు 10 గ్రాములు తీసికొని అరసేరువేడినీటిలో కలిపి త్రాగించుము. రాతసాల్టును 3 గ్రాములు అరసేరు నీటిలో కలిపి త్రాగించుము.

ఆహారము - సలహాలు

ఆహారము త్వరగా జీర్ణమగునదిగా నుండవలెను. ఉప్పుకలిపిన నీటిని పెట్టుట తుంచుచి. దూడను అటునిటు తిరుగనిచ్చు చూడవలెను.

రక్ష చైల్డి

దూడలకు ఈవ్యాధి తరచుగా వచ్చుచుండును. కరీరముమీదను, మూతిమీదను తడితరభాగములయందును చిన్నచిన్న పురుపులు లేచి బాధను కలుగజేయును. ఈ పురుపులు పలుపురంగుగా నుండును. నీటిని చిదివిన రసికారి ఎరుపురంగుగా నుండును. ఇంకను నీటిని తాకిచూచినయెడల వేడిగను నొప్పిగను యుండును. అశుభ్రమైనగాలిని వీల్చుటవలన ఈ వ్యాధి కలుగును. ఇది 15 దినములవరకు నుండును. సరియైన చికిత్స చేయనిచో పురుపులన్నియు కలిసి పెద్దవాపుగా నగును.

ఆయుర్వేద చికిత్స

నమ్మనీటితోగాని, మంతుడుకాయనురుగిలోగాని కరీరభాగములు కడిగి మైల తుత్తం పావుతులం, వెన్న 5 గ్రాము, గంధకము తులము, ముద్దకర్పూరము అరతులం కలిపి మైత్రగానూరి రెండుమాడు పర్యాయములు రాసిని తగ్గిపోవును. లేక బ్రహ్మదండి ఆకుపసరులో ముద్దకర్పూరము కలిపి రాసిన తగ్గును.

వైరూప్య చికిత్స

కార్బారిక్ ఆసిడ్ 20 చుక్కలు, సల్ఫర్ ఆరతులం, హోరిక్ ఆసిడ్ 1 తులము. జింకు ఆక్సైడ్ $\frac{1}{2}$ తు, వ్యానులైను 6 తులములు కలిపి ఆప్పుడప్పుడు రాసిన తగ్గును. లేక క్రిసాల్ 10 చుక్కలు, కాపర్ సల్ఫేటు $\frac{1}{2}$ తులం, జింకాక్సైడ్ 1 తు, వెన్నగాని వ్యానులైనుగాని 6 తులములు కలిపి ఆప్పుడప్పుడు రాసిన తగ్గును.

మిన్నల్లుల వలన కలుగు వుండు

దూడలకు మిన్నల్లులు పట్టి చాలబాధించును. వీటివలన అనేకదూడలు చని పోవుచుండును. వెంట్రుకలు రాలిపోవును. శరీరముమీద అంగుళము రెండంగుళముల లోతు వుండు పడుచుండును. మిన్నల్లులు చర్మమునందు రంధ్రముచేసి గ్రుడ్డు పెట్టుచుండును. ఆగ్రుడ్డు పిల్లలై చర్మముపై దురదను త్రట్టిచుండును. ఇవి రోగములుగల పశువుల క్షయమును వీల్చి యితర పశువుల దేహములలో దీనిని విడుచుటవలన అందు వ్యాధులు కలుగుచుండును.

చికిత్సలు

వేపాకుపసరులో మంచిరూనె కలిపి రెండుసార్లు పూతపెట్టుము. ఫిటెల్ 1 భాగము, నీరు 2 భాగములు కలిపి శరీరమునకు పట్టించిన మిన్నల్లులు చనిపోవును. వేపనూనె 1 భాగము, కిరోసనాయిల్ 2 భాగములు కలిపిపట్టించిన తగ్గును. లేక ఎండు చేపలకడిగిన దీనిని పట్టించిన పోవును.

పాడి ప రి శ్ర మ

ఇరువది ఒకటవ భాగము

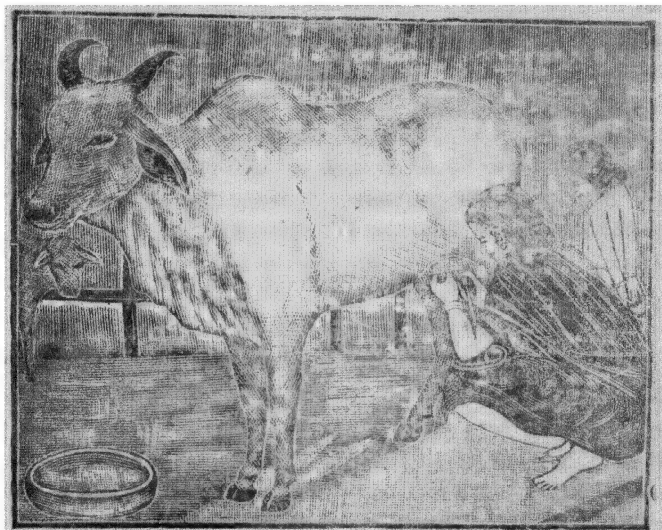
సీ॥ సంసారిజనునకు సౌఖ్యదములు రెండు
పాడియు బంట నా బరగుచుండు
గోవు వానికి నెల్ల దావలమాటచే
బాయక యది సేవనీయమయ్యె
పాడివంటలు లేనివానిదే భవనంబు
వనకల్పమై శనంబడునుగాదే
పంటలేకుండిన బడయుటెట్లనంబు
పాడిగల్గక తృప్తివరగుటెట్లు

గీ॥ ఇట్టివా కారణంబులబట్టి గోవు
భూజనంబులకెల్లను బూజనీయ
మయ్యె నద సద్వివేక విఖ్యాతమతులు
ధేనుగణమును బోషింప బూనరెట్లు.
“ గో ప్రభావము ”

సీ॥ గోభూములనుదున్న గోష్పాదమంతయు
బీడులులైనట్టి యా గోడుకతన
నావులచాలన్ని నంగళ్లపాల్సేసి
చిల్లరసొత్తు లాసించుకతన
వృద్ధోక్షములు చాల వివిధవిధంబుల
సూదనాపణముల జొచ్చుకతన
సోమరితనమున జూచి చూడక యాల
మందలు పాడయినందువలన

తే॥ గీ॥ బంట లారోగ్యములుతగ్గె బ్రబలె ఋణము
 వైద్యులలు సావము వాసికెక్కె
 గాన బ్రత్యక్షులక్షుల గాంచినట్లు
 గోవులను దేవతలనెట్లు గొలువరయ్య.

“మూగతల్లి”

భారత దేశపు పాడిపరిశ్రమ

వ్యవసాయమే భారతదేశముయొక్క ముఖ్యపరిశ్రమ యనియు, తదభివృద్ధికి కోట్లకొలది భారతీయుల జీవన మాధారపడి యున్నదనియు వేరుగ చెప్పవలసియు లేదు. కాని మన దేశమునందు వ్యవసాయము చాల వెనుకబడియున్నది. విరామకాలములయందు కృషిపలకుగాని, నిరుద్యోగులకుగాని పనికిల్పించుటకై గ్రామపరిశ్రమల నెఱకొల్పుట అత్యంతావశ్యకమను విషయమును గ్రామపునరుద్ధరణయందు శ్రద్ధ తీసికొనుచున్న ఆరికవేత్తలందరు గుర్తించియున్నారు. గాఢమహాత్ముని చరణాసం దేశము గూడ నీ యావశ్యకతను గుర్తించుటయే ముఖ్యకారణము. కాని పెరుగు, పాలు, వెన్న నేయి మొదలగునవి ఎక్కువ విలువయైనట్టివిగను, ఆహారపదార్థములయొక్క దత్తావశ్యక

మైనవిగను పరిగణింపబడు భారతదేశములో పాడిపరిశ్రమను గ్రామపరిశ్రమగా నేర్పాటుజేసి యభివృద్ధికి దెచ్చు విషయమై యేమాత్రము శ్రద్ధ జాపవండుట మిగుల చిత్తము.

పాడిపరిశ్రమవలన లాభములు

సరియైన పద్ధతులపై నేర్పాటుచేయుబడిన గ్రామ పాడిపరిశ్రమ యత్యంత లాభ దాయకమై అనేక విధముల గ్రామజనాభివృద్ధికి తోడ్పడుతున్నది. గోరక్షకుడుగు వ్యవసాయకుడును, అతని కుటుంబమునకు సువర్ణగుహపాడుగున నది చాలినంత పనిని కల్పించును. పాడిపరిశ్రమాలయ వ్యవసాయకులకును, ఇతర పనివారలకును అనేకులకు జీవనాధారము జూపించును. పాడిపరిశ్రమ మిగుల సభివృద్ధిజేరిన దేశములన్నిటిలోగూడ గోసంరక్షణము వ్యవసాయకృషియొక్క భాగముగా నే పరిగణింపబడుచున్నది. వ్యవసాయకుడగు గోరక్షకుడు తన గోవులనూడి నేకరింపగలుగుచున్న పాలను విక్రయించుటకును, ఇతర పదార్థములను తయారుచేసి లాభమును గూర్చుటకును అతని గ్రామముగ దున్న పాడిపరిశ్రమాలము మెంతయు తోడ్పడుచున్నది.

గ్రామములలోనే యేర్పాటు చేయవలెను

పాలను మంచిధరపచ్చి లాభము పొందవలయుననిచో పాల యుపయోగము పూర్తిగా వినియోగములోనికి గొనలేవలయును. ఒకచూడిరి మంచికముగా నుండునట్లు గూడ చూడవలయును. అందుచేత నీ పనులనన్నిటిని నిర్వహించుకొనుట పాలను స్వీకరింపగలుగుచున్న వ్యవసాయకునికిగాని సాధ్యము కావాలను. కావున పాడిపరిశ్రమాలయములకు తోడ్పాటు గోసంరక్షణము (cow protection) గూడ రైతుల కత్యంతావసరమగుచున్నది. కాని యీ పరిశ్రమాలయములు పాలు లభించు ప్రదేశములకు చాల దూరములో నున్నను లాభములేదు. అందుచే ఏరు తమతమగ్రామములలోనే యిట్టి ఏర్పాట్లగునట్లు చూచి వానినిహాయమును పొందవలయును.

వ్యవసాయమునకు మిగుల సభివృద్ధిదేశములనున్న డెన్మార్కు, న్యూజిలాండు, హాలండు, ఐర్లండు, ఆమెరికా మున్నగు దేశములయందు గ్రామమునకేగినను ఆగ్రామ పాడి పరిశ్రమాలయములు కన్నులపండువుగా గానపడుచుండును. ఆదేశముల యందలి వాని నాదృశ్యముగా పెట్టకొని కొంతపరేటివ పద్ధతి పైసే మనము ఏర్పాటుచేసికొనవచ్చును. అది పాల పరిశ్రమాలయములగుల పాఠము కాచితయారుచేసి ఎప్పటికప్పుడు విక్రయార్థము సగరముల కగుమరిచేయవచ్చును. ఇదియునుగాక ప్రత్యేకముగా మిగడ పరిశ్రమాలయములు, నేతపరిశ్రమాలయములు, గడ్డపాలను చేయు యంత్రాలయములు, ఇతరవిధములైన పరిశ్రమాలయములు మున్నగునవి పాలయిమ్మకమును సాగించుచునే యిట్టివానిని గూడ తయారుచేయు పరిశ్రమాలయములుగాని అనేకములు నెలకొల్పు

చేసవంట కొయ్యగానే చెప్పకుండి.

లకుట కవకాశములు గలవు. ప్రస్తుతము ఆస్పృబకు నెయ్యి పాలు మిశ్రమ మెదలగు పాలపదార్థములను కనుగొనఁజేయు పద్ధతులను, పాలను ప్రాంత్య నుండి కాదు సగతియు పూర్వకాలపునాటి మోటుపట్టులై యున్నవి. భారతదేశములో నిట్టి గ్రామ పాడివరిశ్రమాలయములను నెలకొల్పబడును, వాని నభివృద్ధికి తోడ్పడుతును సహజముగ నెప్పుడవకాశములున్నవి. ఒక్క గ్రామములో ఐట్టి పరిశ్రమాలయము నెలకొల్పబడినచో నెందఱో లేవనాధార మేర్పడగలదు.

గొడ్డుపోవునట్లు చేయుట

పాడిపశువులపట్ల పట్టణములలోని పాలవాండ్రు చేయుచున్న ఘోరకృత్యములలో పూకా యనునదికీ. ఇది ప్రాచీనభారతవర్షము గడించిన ఆధ్యాత్మిక యశస్సునకు గూడ భోగము కలుగజేయుచున్నది. పాలవాండ్రు దురాచారములై లేకమాడలకు తగినన్ని పాలువదలక చంపుటయే గాక పాడిపశువులవలన వీలగునంత ఎక్కువగ పాలు నాగుటకు “పూకా” యను పనిచేసి పాడిపశువులను గొడ్డుపోవునట్లు చేయుచున్నారు. ఇటీవల లిన్ లిత్ గో (Linkithgo) ప్రభువునాడు ఇట్టి దెగ్గ మిగుల అనివీతికరమైనదని నిరూపించుచున్నాడు. పూకాయనగా చాలమందికి తెలియకపోవచ్చును. అదిపలురకములు. అవురొక్క గుహ్యంగములోనికి గాలి కెక్కించుదురు. లేదా వెదురుగొట్టముతో ఉప్పుబియ్యి ఎక్కించుదురు. ఇదెప్పుడు పాపములోనికి దానితోకను మడిచి దోపెదరు. లేదా దానికి నరికిపోవునంతటి లావును, మారెకాపాడువునుగల గడ్డివేటిని తయారుచేసి లలవంతముగ ఎక్కించుదురు. ఒక్కొక్కప్పుడు మోచేతివరకు చేతి నే దోపెదరు. దీనినే పూకా యందురు.

లేగలు చనిపోయినను పశువులు పొగిచ్చుననియు, పాలిచ్చుననిమితి పెరుగుననియు, సహజముగ పశువులు తమలేగలవగాను పొరుగులలో నిలుపుకొనియుండు పాలు అవి నిలుపుకొనకుండుచేసి పూకాగా కరుమింపఁజేయుననియు, కడుదలచునైన స్వాస్థ్యవృద్ధియతో ఇట్లు చేయుచున్నారు. పూకా వలన పశువులను అమితిమైనచాడ కలుగును. ఇట్లుచేయు సమయమున పాపమా పశువు గ్రుడ్లు లేలవేయును. దానికి వెనుక చట్టభాగము ముడుచుకొని పోవును. భయాలతోయుమున గజగజవణవను తోక చెంత కెవలైన నచ్చివుత్తనే ఆ గ్రుడ్డిపడుచుండును. లేకలనోరు కట్టి అనిత్రాగు పాలనుకూడ తామే తినికొనవలెనని చేయు గుండ్రమునకింటి వేరొకటిగలదా? బుద్ధి వంతులు ఈ ప్రచారమునకు నోడ్చుకుందురు గాక.

ఇంతియేగానండి ఎండి: ఆవులను, గేదెలను, నాగళ్ళు, బండ్లకిట్టి పనిచేయుచు దురు ఖోదనూడ పుట్టిన బాగుగా మేవుచును. గున్నపిల్లపుట్టిన అనలేమేవరు. ఈతీగా పశుపోషణ యున్నది. వందలకొలది మానెలు ఆవులు కడుపునిండి తిండిలేక శిల్పవశిష్టములుగ నున్నవి. కాని ఈతీగా దుగ్ధకాలం చేసినచి దుగ్ధతమును ఆరోగ్యము

శబ్దివృద్ధినిందించిన ఆధికఫలమునుబట్టి కృష్ణార్జునలై లక్ష్మీకటాక్షమునకు పాత్రులయ్యెదరు. నోరులేని జంతువులమాట యటుండ కనువులు, బాలింతలు శోగులు, వృద్ధులు, మున్నగునా రాబాలగోపాలము వీరికి కృతజ్ఞులగుదురు. కాన ధనాస్థులును, దొరతనమువానిను, భరపాలకసంఘమువారును స్వీఘ్రముగా నిండులకు గడంగి ఈశారతను నివారింతులుగాక. సమాకార విధానమున నొకసంఘ మేర్పడి ఈశాలలకు వికయాంగములుగా చేర్చుటకు వాంఛించుమని నూచించుచున్నాను.

పాలను కల్పించేయుట

మదర ను మున్నగు పట్టణములలో పాలవమ్మవారి పాపమునకు పరిమితిమేలేదు. బాగు చేయుమానమున కింతులేను. మాచుకుండగనే కంట దున్నుపోయుదురు. ఈ పుకర్య ఒకడు ఏడునల్లపాలను ఒకఆవుపామునకు వితరికదచిన తేలే తెప్పవలసి యెప్పుడు? ఎంతకొంతగా మనము మాగునున్నను సరికెంత పుట్టేతుండ నుండవు? అట్టి అసల మాచువంతులలో ఒకవంతు పగు మాత్రమెగలదని అభిము. సమ్మతిచూచి పాలను, పరిశుద్ధియగు నేయి, పెరుగు, వెన్న, మట్లగ మున్నగువానిని విక్రయించు చోటకొకటిచూడ కప్పట్టదు. అట్టి గుగళాలకలదో లేదో తెలియదు. అట్లుండిన యెడల వారి విక్రయాంగుల మెక్కిన యున్నదో తెలియదు. ఈపట్టణములో నెందరో ధనవంతులు (Rich people) ఉన్నారు. వీరిలో నివలైన గొప్ప శోకాలను పుకపాలక శుభకాక్షాన్త్యులకు పరికరము లెందునట్లేవ్వకనే వారి క్షేత్రమునకు సగిరదుంగు పలుకావులందు నికయాంగులనుల నేర్పరిచి ఉత్తమును నొసరించినవాగుటయే గాక చాల లాభము గడింపగలిగినవాగుదురు. దీనికంటే ముఖ్యోపాయ మొకటి గలదు.

పట్టణములలో పశువులుపడిఅవసర వాటిని సృష్టించిన భగవంతునికే ఎరుక. ప్రస్తుతము మరాఠావలగు పాలవాండ్ర దుర్మార్గమువలన మేటి పుష్పభములును, మంభవృష్టిగ పాలను గలియుగోవులును కావలసిని లేకెన్నియో నోటికొక్క ధారయైన నెరుకక మలమా మాడే లలవస్థగమునకు పాల్పడుచున్నవి. ఏ మరణిపందిరిలోనో ఒక గుంజకు ఆవును కట్టివేయుదురు. అకట్టివోట గట్టిగా తోకబాడించుకొనునంత సలముకూడ నుండదు. కనవైపు వాకిదొడ్డి, మరియొక్కవైపు గంజిగుంట, చుట్టూ దోమలు, పై నూర్యవగడారులు, మధ్య పందిరిలో నివసించుచుండే కొవుయొక్క ఆరోగ్య మెటుండునో చెరుచులే గ్రహించుదురుగాక. వగము వచ్చినను, వరదవచ్చినను అనోరులేని పశువు (Dumb Animal) నిలుపుకొల్లమీదపడి మరణించవలసినదే. పండలొ నెడమనిన పశువు (Dumb Animal) నిలుపుకొల్లమీదపడి మరణించవలసినదే. పండలొ నెడమనిన బుడ. పచ్చిగడ్డియుండదు. పచ్చికబయ్యలేపాద విడచుట అసలేనున్న. సరియైన బహిరంగప్రదేశములుండవు. ఏత్రాడో తెంచుకొనసోయి బయటకు వచ్చిన వాకిడబొల్లలలో ఎగిరిపిస్తే కొగితములు తయారు. గతిలేక అవియు తినుట. ఈరీతిగా సగములలో నున్న గోవులకన్యతి. ఆవుసరమున్నపుడెల్ల పాలతీసికొనెదరు. చూడనోటిలో పాలు

కాదుగదా, గడ్డియైన పెట్టగు. చూడచిక్కి ముగియవలసిన సంప్రాప్తమగును. కనాయి వానికి అమాడ నీతుగనే మాంసముతీనికొని గడ్డిచిక్కి చేతమాడను సప్తము చేయును. ఆవు పిచ్చిది, గడ్డిబొమ్మను చూచి భ్రమపడి పాలిచ్చును. తరీగిగా చేయుదురు.

పాడిపశువుల కష్టములు

మన దేశములో అనాదినుండియు ప్రతిరైతు తన పశువులకు తగినంత ఆహార మిచ్చి పోషించుటయు, పూజించుటయు, అనుభవించుటయు కలదు. పశుసంరక్షణ వేద కాలము నుండియు ధర్మసంరక్షణగా నెన్నబడుచున్నది. మన దేశప్రజలకు పూర్వకాలము నుండియు పశువులను బెంచు విధానము తెలిసియుండియు క్రమక్రమముగా మూఢనమ్మకములకు లోనయి ఈ విధానము నశించుచున్నది. ధనికులు వివేకులు మున్నగువారందరూ ఆంగ్లేయగిడువులు చూచి మన పశు పశువులను భూములను పోగొట్టి యువ్యోగాల కౌశలపడుచున్నారు. ఇంకను తనితర కృత్యములన్నియు నక్షరజ్ఞానములేని ప్రజలకు విడిచి పెట్టబడుచున్నవి. అందుచేతనే పశుసంరక్షణ వ్యవసాయము మున్నగునవి క్షీణించుచున్నవి. ఇంకను మన దేశమందు పశువులవిషయమై చాలభాగము తగినంత శ్రద్ధ తీసికొనుటలేదు. పుట్టిసవి పుట్టుచున్నవి, చచ్చిసవి చచ్చుచున్నవి, రోగములు బదుర్చుటకు రైతులకు తగినన్ని చికిత్సలు తెలియటలేదు. పూర్వకాలములో ఆయుర్వేదపశువైద్యము చాల వ్యాప్తిలో నుండెడిది తనతన శాస్త్రములకుట్టి తెలియుచున్నది.

సోమరి రైతులు

మనదేశములో పాడిపశువులను పోషించువిధానము తెలియని రైతులెందరో గలరు. జిల్లాబోర్డులు, కౌన్సిల్ యెలెక్షన్సులో స్టాండ్యం పశుపోషణ వ్యవసాయము మున్నగునవి పరచిపోయిన రైతులెందరోగలరు. పట్టణములలో నుకాములుపెట్టి దురభ్యాసములకు లోనై తమ యింటివద్దనుండు పశువు లేమిచేయుచున్నవో యెరుగని రైతులుకూడ గలరు. తమకు మించిన ఆస్తికలదు అంచన బుణములుజేసి జప్తులు రాగానే తమ పశువులను తోలుకొనిపోవును రైతులుకూడ గలరు. జప్తుక్రిందవచ్చిన పశువులు కొట్టదగ్గరను, బండెలదొడ్లలోను ఉండి మేత గొర్రెక కృతించుచుండును.

దొంగ పశువులు

మరికొందరు రైతులు పాడిపశువులను సరిగా మేపరు. ఇల్లునంటి రైతులను సోమరిపోతులందురు. వీరు నీకటిపడగనే తమ పశువులను తదితర రైతుల పొలములలోనికి తోలుదురు. ఆ పశువులు పొలములలోనున్న మేత కలవాటయి దొంగతనము చేర్చుకొని ప్రతిదినము ఆహాదిరిగనే పొలములకు బోవుచుండును. ఇట్లు కొన్నిదినము లైనతరువాత ఆ పొలము యజమాని యీ దొంగపశువును బట్టుకొని యాగ్రామము దగ్గరగా నున్న గ్రామాదుల బండెలదొడ్లకు తోలుకొనిపోయి పెట్టును. దొంగమేత

మేసిన ఆ పశువులు మిగుల విచారమునొంది తినుటకు వైదిన గడ్డి తినక మిగుల చిరాకుగా నుండుచుండును. సరాకాలములో వారమునొకటి మునుగుపట్టి వన్నము వరియు నప్పుడు తమ యింద్రోనుండి విడిపింపబడకముచేతగాని, సోమరితనముచేతగాని, పశువులుండు సలములలోనికి రాలేక మేతమేపక పశువులను చూచు రైతులు గలరు. తమ పాలములను తదితరుల కమరకమునకిచ్చి కొదిగా గడ్డిని నిలువయుంచుకొని సంవత్సర కాలము గడుపవలెనను యుద్యోగంలో పాడిపశువులను సరిగా మేపకుండు రైతులు కూడ గలరు. మన దేశములో పాడిపరిశ్రమ, పశుపోషణయు, వివిధములగు పశువైద్య రైతులకు విచారపడుదామన.

పాడిపశువులను కడుగుట

ఈ పశువులకు పరిశుభ్రమైన సింహుగుండుటవలన మంచి యారోగ్యము కలుగును. ఆవులకంటె గేదెలు మిగుల పాడిపశువులు గాన చాల జాగ్రత్తగా వీనిని కాపాడుచుండవలెను. ఆ గేదెలకు బుద్ధిమంస మిగులప్రీతి. కాశశరీరముల పశువులెప్పుడును బీటిలోనే యుండవలెనని కోరిక గలిగి యుండును. కొన్ని గేదెలు శరీరము నిండ మట్టినింపుకొని యుండినవగును. ముఠానాలలో కొందరు వారి శుభ్రముగా బీటిలో కడగ యిట్లే యుండును. అటు చుట్టవలన పశువు నంటుకొనియున్న బురద యెండి చెరుడు కట్టును. తగువారి పశువు శరీరము దిగదీయును. అందువలన పాలు కూడ క్షయమై యుండును. వ్యాధిగ్రస్త కలుగవచ్చును. కావట్టి పాడిగేదెల నెప్పుడును నియమించిన కేశమ శుభ్రముగా బీటిలో కడిగినయెడల వారి శరీరము లారోగ్యకరములుగ నుండును. పాలమునుండి గేదెలు రాగానే జాగ్రత్తగా పరీక్షించి వానికి తగిన సదుపాయములు చేయవలెను. పశువు కంటుకొనిన బురదలో ఒకవిధమైన రోగమును కలిగించు నుత్పజ్జీవు లండవచ్చును. లేదా యీ బురద దుర్వాసనగా నుండవచ్చును. కావున వెంటనే బీటిలో కడుగవలెను. ముఖ్యముగా పశువుల తోకల కంటుకొనియుండు బురదను పొదుగునొందు బురదను శుభ్రముగా కడుగవలెను. లేనిచో లోకనుసేమిరి, పొదుగునావు మున్నగు వ్యాధులు కలుగుచుండును.

జలగలు పట్టుట

వేసవికాలములో మధ్యాహ్నము 12 లేక 1 గంటకును, సాయంత్రము 4 లేక 6 గంటకును తప్పకుండ పాడిగేదెల శరీరములు చిన్నబీటిలో కడిగినయెడల వానికి హాయిగానుండి చక్కగా నెరుని వేయుచు చెవులొడించుచుండును. అప్పులను, గేదెలను వలె స్నానము చేయించరగు. అప్పు గేదెవలె మట్టిజలతువుగాదు. కనుక చిన్నగామువలె యే పక్షమునకొ స్నానము చేయించుట మంచిది. గేదెలు చెరువులలోను కాలువలలోను స్నానము చేయుచు యిట్టి ఎచ్చునపుడు జలగలు శరీరమునపట్టి ప్రేలాడుచుండును. అప్పుడు వాటిని నెట్టుకొని తీసివేయవలెను. అవి శరీరమునుండి రాయెడల

ఉప్పునీటినిపోసి తీయవలెను. ఇంకను పొలముయొడి పశువులు రాగానే యేవ్యాధితో నైన వచ్చుచున్నవో, యే విషపుగుగైన కాటుకేసినవో, యే విషపాలీడైన కరదినవో, యే చిరుకప్పలైన పీకినవో తనిఖీ చేసి యింటిపద్దనుండు దాదాదిననులుగాని, గడ్డిగాని వేయవలెను.

పాడిపశువుల నుంచువేళ్లు

పాడిపశువులు ఉదయము 9 గంటలవఱకు యింటిపద్దనుండి తదుపరి సాయం కాలము 6 గంటలవఱకు బీళ్ళలో నుండవలెను. సాయంకాలము 6 గంటలనుండి ఉదయము 10 గంటలవఱకు ఇంటిపద్దనుండు కొట్లములలోగాని, పీకి ప్రత్యేకముగా నుండు కొట్లములలోగాని యుండవలెను. పాడిపశువులకు కొట్లములనుండి యిండ్లకు తీసికొని వచ్చి పాలు సేకుటకొని మరల వెంటనే కొట్లములను నోలటనుచిది. లేనియెడల యింటికిని కొట్లమునకును దూరముగా నున్నయెడల పాలు సేకుటకును ప్రత్యేక పనిమీద వెళ్ళవలసియుండును. ఇంకను కొట్లముయొడి తెచ్చు పాలపాత్రలలో తదితర నూత్న బీళ్ళు చేరి గోగములు కలిగింపవచ్చును. కొబ్బటి పాత్రలపైను మూరలువేసి బాగ్ర త్రగా లేవలెను.

పాడిపశువుల విశ్రాంతి

వరాకాలములో 10, 15 దినము లొకేనాదిరిగా ధాన్యములు పండినపుడు పాడిపశువులను దొడ్లలో నుంచుదురు. మాగాణిగూముల పైకులు మెట్టరైతులకంటె పశువుల విషయమై చాల యిక్కట్లు పడుచుండును. మాగాణి రైతులు పరమలు పండిన పప్పును నిడితబోటులను తోలుటకు గలము లేక ఆ కొట్లములలోనే యుండుదురు. వర్షములను దొడ్డియంతయు తడిసి చెత్తనులమూత్రములు పగిలెనా (వర్ష) దుర్వాసన వేయును. అందుచేత ఆ వాసన సహించలేక పశువులు దొడ్డినుండి బయటకు వెళ్ళుటకు ప్రయత్నించును. కొబ్బటి వర్షము పండినపుడు మిగ్రాను పశులనులములోనికి మిగ్రాను పశువులను తోలుకొనివెళ్లి అక్కడ కొంచెముసేపుంచి అటుంటి తిరుగనిచ్చుట మంచిది. లేక పొలములో నున్న మెరకనేలను తోలివను తోలవచ్చును. కొన్ని ప్రాంతముల యందు పశువుల నెల్లప్పుడు మెట్టగూములయందే వానికి తగిన కొట్లముల నేర్పరచి అక్కడనే యుండుదురు. ఈ పద్ధతి చాల మంచిదియే గాని ఆప్యదెప్పుడు యిండ్లకు గూడ సలవాటు చేయవలెను. వర్షములు లేనపుడు, తాత పొలములుండును, పశువులను కట్టకొయ్యలను కట్టివేయక విశ్రాంతిగా ఆ దొడ్లలో తిరుగనిచ్చుచుండవలెను. లేనిచో అవి బయటకు పోవుటకు ప్రయత్నించుదుండును. జబ్బుగానుండు పశువులను మాత్రము పొలములకు తోలరాదు. గ్రామములో అంటువ్యాధు లున్నపుడు గూడ పశువులను విచ్చలవిడిగా త్రొక్కురాదు.

పాలుతీయుమనిషి

సాధాగణముగా ధనికుల యిట్లలోతప్ప తదితరచోటుల పశువులయజమానులు గాని, వారిశ్రీలుగాని పాలుపితుకుదురు. ప్రతిరైతు సోమరితనముంచక తనంతట తానే తమపశువును పాలుపితుకుట మంచిది. ధనికులలోగూడ చాలమంది తదితర వ్యవసాయపనులు చేయకపోయినను పాలు పితుకుట మాత్రము విధిగా చేయుదురు. పాడిలేనియింటియొక్క సీతగతులు విూకే తెలియును. కాబట్టి పాడిగల ప్రతిరైతు తప్పక పాడిపశువులను పోషించి పాలుపితుకుట మంచిది.

ధరించు వస్త్రములు

పాలుపితుకు మనిషి మురికిగానుండు చేతులను శుభ్రముగా కడుగుకొని పాలు పిండవలెను. పాలు పితుకుమనిషికి మగచచ్చొక్కాయును, మోకాళ్ళవరకు సరిపొవుకట్టు పంచెయును, ఇవ్వన్న తలపాగయు నుండవలెను. పొడుగుచొక్కాయును, లావైన కట్టుపంచెయు, నుండుటవలన పశువుమెప్పుడైన తన్నినయెడల ఆమనిషికి ప్రమాదము కలుగవచ్చును. ఆసాగోగ్యకరముగ మనిషి అనగా క్షయమొదలగు అంటువ్యాధులుగల మనిషి పాలు పితుకరాదు. పాలుపితుకువారిగోళ్ళు చాల పొట్టివిగా నుండవలెను.

బాధ లేకుండ పితుకుట

పాడిపశువును పాలుపితుకుట కష్టమైన పనికాదు. పశువునకు బాధలేకుండ పితుకుట కలవాటు జేసికొనుటయే ముఖ్యమైనపని. చచ్చుట దగ్గర బొటనవ్రేలుతోను, చూపుడువ్రేలుతోను, పట్టుకొని చివరకు నొత్తుచు నాగుడు పాలుపితుకవలెను. పాలుతీయు జవుడు పశువునకు దగ్గరగా కూర్చుండి పితుకవలెను. చేతులమీద చెంబు బరువు పట్టలేని వారు రెండు మోకాళ్ళమీద పట్టుకొని పిండవలెను. పాలను పితుకుటకు పూర్వము దూడనువిడిచి అయిదునిమిషములు చచ్చులను వుడిపించి చేవునకురాగానే దూడనుతీసి విడిగాకట్టి తరవాత పాలు పితికినయెడల జలజల రాలును. పాలుపితుకు ముందు పొడుగుభాగమునను శుభ్రముగా కడుగవలెను. పొడుగునుంచి ప్రతిదినము దూడకు ఒక్క చచ్చువంతునమార్చి వుడిపించవలెను. లేనిచోపాలు ఒకప్రక్కకు చేరి చనువుదురు వ్యాధి వచ్చును. ఇంకను దూడను పశువునకు దగ్గరగా నుంచిన అది దూడను శాకుచు చాల సంతోషముగా నుండును.

పాడిపశువుల యారోగ్యము

మంచి పరామర్శతో జూడబడిన పశువు లెప్పుడు పాలిచ్చును. బాతి మంచిదిగా నున్నను శ్రద్ధగా జూచుటవలన కొన్ని గొడ్డెక్కువ పాలియ్యగలవు. ఉత్తమజాతి పశువును ఆశ్రద్ధగా నిర్లక్ష్యముగా చూచినయెడల పాలియ్యవు. దినమునకు రెండు పర్యాయములు మాత్రమే పాలుతీయవలెను. అట్లుతీసినపాలు ఎక్కువగను, బలముగలవి

గను యుండును. దినమునకు మూడునాలుగు పర్యావృత్తములు తీసినపాలు రసహీనముగానుండును. అతిశీతలములలోను, యిసుక భూమలలోనుండు పశువులు సరిగా పాలీయవు. మొకభూమలలోని పశువులు గట్టిపారి ఆరోగ్యముగానుండును. ఇంట కట్టివేసి పడితి తవుడు చిట్లు పెట్టి బీళ్ళలోనికి పంపబడు పశువులెక్కువగా పాలిచ్చును. ఆరోగ్యవంతులును ఆనారోగ్యవంతులును పసిబిడ్డలను సంతానము పాలను వినియోగించుచున్నారు. పాలు సామాన్యముగా బలముకలుగుటకు పుచ్చుకొందురుగాన పాలిచ్చు పశువులుకూడ బలముగలవలెను ఆరోగ్యముగ నుండవలెను. లేనియెడల రుగ్గులెగల నిల్వ పాలను గ్రోలిత నినును. ఆనారోగ్యముగ నుండునో అంతటి ఆనారోగ్యము గలిగి కట్టియు, బ్యాచిక్రికెట్టియు పశువులనును గ్రోలినవారు అబలలగుబయ్యెగాక ఆరోగ్యవంతులగుటలో నాప్యమేమియులేదు. కాబట్టి పాడిపశువులారోగ్యముగా నుండవలెనని వానిని గట్టివేయుకాలల సాధ్యమైనంత పరిశుభ్రముగ నుండవలెను. రేడపది యావారవిషములలో తగుగ్రాతి వహించి కాపాడవలెను. మూడపది ప్రతిదినము ఒకపర్యాయమైన పసుకీరము శుభ్రముగా కడుగవలెను.

పాడిపశువులను కొనునప్పుడు పరీక్షచేయుట

పాడిపశువులను కొనునపుడు బాగా పరీక్షించవలెను. ముందు శరీరమునుబట్టి, ఆకారమునుబట్టి, బాతిరిబట్టి, కలునాత బాతనుబట్టి పశువు ఖరీదుండును. చాలనుండి రగులుచుండి మోసపోవుదురు. నువము ముఖ్యముగా చూడవలసిన విషయమేమనగా దానిపొడుగును చూడవలెను. అన్నిలక్షణములు కలిగి సరిగా పొడుగులేకవును, అన్ని లక్షణములుండి కాళ్ళుసరిగా లేని ఆవును గొట్టమునో పాలియుండును. అన్ని అవయవ లక్షణములు డివను పొడుగు సరిగాలేను డివదారికొనరాదు. పొడుగు సైజును బట్టిపాడ పాలుమును. ఎంత పొడుగు డివ అన్ని పాలు యిచ్చును. పెద్దపొడుగుండుటవలన బాధమేమో పొగాళ్ళకు బాగుగాలేలియును. పొడుగును బాగుగా చేయుటకై వారు ప్రయత్నించుదురు. కాని ఈ డివతి ఆవులకే గాక రైతువడుకూడ నవ్వమువచ్చును. పొడుగుదూపము గాకుండ లక్షణములనుబట్టిగాన నుండును.

పొడుగును పరీక్షచేయుట

పొడుగులలో అనేకదశములుగలవు. కొన్నిటికి యుండవలసిన ఆకారములుండవు. మనలి పశువుల పొడుగులు సరిగా నుండవు. పడుచునాటికి, ముదుసలినాటిని పొడుగును బట్టి నిగ్గులొపవచ్చును. కొన్ని పొడుగులు సేసా ఆకారముగ పొడుగుగానుండును. ఇవి ఈ పరీక్షమేమనగావు. ముందరికపు పొడుగు తగినంతలోతు వెడల్పు క్రిందిభాగము చక్కగా గాన చుట మంచిది. ఇంకను చక్కముగానుండి అడుగుభాగము వెడల్పుగా నుండవలెను. వెనుకటి కాళ్ళనగ్గరి పొడుగు పెద్దదిగాను, ముందువైపు చాల తక్కువగా నుండవలెను. గ్రహించవలెను.

చన్నులను పరీక్ష చేయుట

చన్నులబట్టికూడ నిర్ణయింపవచ్చును. కొన్నిటిచన్నులు ప్రేక్షకుడుచూచినా నట్లుండును. ఇట్టివి చెడవని తలంచవలెను. సామాన్యముగా విడిగను, వెనుకచన్నులు పెద్దవిగను యుండుట మంచిది. కొన్నిటికి పెద్దవి చిన్నవి యుండును. కాని సైజునుబట్టి పాలుండవు. కొన్ని చిన్నసైజులుగలవి బాగుగా పాలిచ్చును. పెద్దచన్నులుగలవి పిత్తుకుటకు బాగుగా నుండును. గాని పాలీయవు కంటిపొదుగుగలవి అతి శ్రేష్ఠమైనవి కావు. మెడటి ఈతకు చన్నులు చిన్నవై పిన్నటికి తునికొలది పెరిగియుండును. పాలు సరిగా పిత్తుకకపోయినను చన్నులుతిగ్గి . కాబట్టి వేరొకట పిత్తుకుదుండవలెను. చన్నుల విషయమై పరీక్షించుట మంచిది.

చన్నులలోని రకములు

ముఖ్యముగా మాడవలసిన విషయ మేమన కొన్ని చన్నులు స్రవ్యముగా, తిప్పుగా నుండి వాలురావు. కొన్ని ఈతలలో కొరివిచన్నులై యుండును. అట్టివానిని మోనపుచ్చి చవుకగా అమ్ముదురు. అట్టివానిని బాగుగా పరీక్షించి కొనవలెను. తిప్పుగానుండి పాలు రాకపోవుటకు కారణము వేరేవ సరిగా పిండక ఆశ్రయచేయుటయే. మూడుచన్నులు గలవి ఆశ్రయపడెను. పాలుకూడ తక్కువగా నెప్పుడు కెదా చన్నులు గలవానిని అసలే కొనరాదు. కాబట్టి వాలుగు చన్నులను భాగ్యతగా చూచి కొనవలెను.

పొదుగును నొక్కిచూచుట

ఈవిషయందుగాని ఎండిపోయినపుడుగాని, ఆవును కొనినచో నాలుగునెక్కుక లోనిపాలు పచ్చవా? రావా? యని తెలిసికొనవలెను. పొదుగు మెత్తగానుండి పాలెక్కువగా నుండును. పొదుగు గట్టిగా నుండిన పాలు తక్కువగా నుండును. కాబట్టి పొదుగు చేతులతో నొక్కి పరీక్షించవలెను. గట్టిగానుండి కంటిపొదుగుగా నుండునది చాల దానికముగా నుండుటవలన రైతులు మోసపోవుదురు. మెత్తగా నున్నదానినే కొనవలెను.

సంతలలో మోనపుచ్చు బేరగాండ్లు

మంచిపాడిపశువులను కొనునపుడు దానిగుణములన్నిటిని మనము పాగలు చుండును. కొందరు బేరగాండ్లు మాటలనే అమ్మి మోసపుచ్చుదురు. మంచిపాడిపశువు అను కొనకలచుకొనునపుడు అనుభవముగలవారగు మో ప్రావీణులైనను స. ప్రదిరిచి, బాగుగాపెచ్చారించి కొనవలెను. ముఖ్యముగా స. తలలో జగుగు, బోయి చాలదగాగా యుండును. సంతలకు దొంగపశువులు, లోడల జబ్బుపశువులు, తాత్కాలిక బలువు మిద నన్న పశువులు వచ్చుచుండును. కాబట్టి బాగుగా వాణిసాగ్రహాయములు కను గొని కొనవలెను. చెడపశువు పరిసీతులు వేరుగాపే యుండును. ఆప్పుడు యజమాని కంటిగపడద. అక్కడనుండి ప్రేక్షకులలో కనిపియుండి ఈపశువుదగ్గరకు వచ్చు నును

మృతము చూచుచుండును. సామాన్యముగా సంతకు బేరగాండ్రు ఎక్కువగా వచ్చు చుండును. యిటువంటి బేరగాండ్రందరు ఖరీదెక్కినవరకు ఆపశువును ఆక్కడనే యుంచె దరు. సంతకు వచ్చు పాడిపశువులు రెండవ కుములలోనివే వచ్చునుగాని సరికొనిన సామ్ర దాయముగలవికావు, అటువంటి సాంప్రదాయముగలవి యున్నచో ఆపశువును గ్రామ ములోగాని, సంతకువచ్చు మధ్యదారిలోగాని అమ్ముదుబోవును. చాలాకాలమునుండి గొడ్డుతనము గలిగి తటాలున చూలులివిని ఆవులనుకూడ సంతకు తోలుకొని వచ్చు చురు. ఇట్టిఆవులకొమ్ములు పొట్టిపగా నుండును. చిన్నపొడుగుగలిగి యుండునని గ్రహించవలెను.

పాలెండిన పశువులు

రైతులలో చాలమంది, పశువులు పాలెండిపోగానే తదితర చిల్లపశువులతో మేపుచురు. మరియెందు నెలలకు పాడిపోవునగా ఎక్కువఖరీదునతో అమ్ముచును. మరికొందరు ఈ పశువుల నెల్లూది మరయొక పాడిపశువునుకొందురు. పాడియన్న కంతకాలము పశువును భాగుగా మేపుచును. పాడిపోవగానే సరిగా మేతకూడవేయరు. అందుచేతనే ఆవి క్రమశాసనముగా ఎన్నెన్నది అనేకకోగముల పాలగుడుచువి. మరి కొన్ని కొనయూనిరితో నుండును. మరికొన్ని మేతకొరకు త్రాళ్ళులేంపునని పాలము తమ పాలిపోవుదురను ఆస్వరావాలయకావు ఈపశువును కట్టితోకొట్టుటయో, లేక బండలదొడ్డిలో పెట్టుటయో తలసెందును. మరికొన్ని పశువులు కంటికికనబడకుండి నూనిదోములకుపోవును. ఈమాదిరిగా ముదేశములో పశువులవిషయమై రైతు లతద్ది చూపుచురు. మరికొందరు పచ్చిగడ్డి, దాణానునులు మున్నగువి పాడిపశువులయందగ నేయగా పాలెండిపోయిన పశువులు లాగుచు డును. కొనిసామాన్యముగా వరిగడ్డి తప్ప తదితర దినుషులు పెట్టరు. కొబ్బటి మొలకపశువులు మల చూడిగా నుండవలెననిన ప్రతిదినుసు సరిగా మేపుచు డవలెను. పాడిపశువులను పెలునెంతి ఆహారము పెట్టక పోయినను వానిలో సుభాగ మైనను పెట్టవలెను. లేనిచో ఆవి మరిల చూడిని కొహ లవు. కొబ్బటి నారులేనిపశువులను బాధించక క్రమముగా నాహారము పెట్టుచు తగినంత యార్జన తీయవలెను.

గొడ్డుబోతు పశువులు

ఆబోతులతో ఆవులు కలియక చివ్కొని పెట్టుబుచేతను, వేడియగు మేతమేయు టవలనను, మేత తక్కువగా పెట్టి పాలెక్కువగా తీయుటవలనను, గర్భము దిందుకొని పొవుటవలనను, గర్భోత్పత్తి అయివములు సరిగ నభివృద్ధి చెందకపోవుటవలనను గొడ్డుబోతుఆవులు కావచ్చును. ఇటువంటి పశువులను పాలముతమ దోలి పరిచేయించ వలెను. వరిపప్పులలో బియ్యముకంటి నూర్చవలెను గడ్డి వేడికి శరీరతిత్వము మరి పొల్ల వచ్చును. దున్నుట, మోటులాగుట మొదలగు పనులు చేయించవలెను.

పాడిపశువులకు పెట్టు ద్రవపదార్థములు (తవుడు నెక్కువగా మేపరాదు)

పశువు లాశోగ్యముగనుండి తగినపని చేయుటకుగాని పాలిచ్చుటకుగాని వాని కనుకూలముగ అహారముల నీయవలెను. వ్యవసాయదారుడుగాని గోరక్షకుడుగాని ఈ విషయమై తగినంత శ్రద్ధ వహించినయెడల నితర విషయములలో నెంత శ్రద్ధ తీసికొని నను నెంత వ్యయము జేసినను లాభములేదు. అన్నిగానుల పశువులకు పచ్చిక స్వాభావికాహారము. పచ్చికగడ్డి అన్ని కాలములందు తగినంత దొంగవనముల పశువులకు సాధారణముగా వేరొక మేత ఏమియు నవసరముండదు. ఇట్లు అభింపనగుచును, విరామములేక పగలంతయు పనిచేయు పశువులకు దినమంతయు మేసి పోట నిండించుకొనుటకు తగిన యవకాశము లేకపోవుటచే గడ్డి మొదలగునవి తెచ్చివేయుటయే గాక కొదిపరిమాణము నందె యెక్కువ సారముగల తవుడు తెలిపిగడ్డి మొదలగు దాణాదినములు నీయవలసి యుండును.

స్త్రీలు వెన్నను అమ్ముట

మన యిండ్లలోనుండు ఆడువారలకు పాడిపశువు లనిన మిగులప్రీతి. వీరెప్పుడును వీరెలలకు వీరెలు చేతిని తయారుచేయవలెనియు, డబ్బాపుట డబ్బాలు వెన్న నమ్మవలెనియు, అమ్ముగా వచ్చిన డబ్బు తమ భర్తల కీయక నగలు చేయించుకొనవలెనను యుద్దేశ్యముతో తమ పాడిపశువులను సంరక్షించుకొనుచుండుట మనము కన్నులార గాంచుచున్నాము. ఇంకను నుమారు రెండు సంవత్సరములనుండి ఆనగా మదరాసులో వెన్న పరిశ్రమాలయములు స్థాపించినకడనుంచి వెన్న కొను వర్తకులు పల్లెటూళ్ల కేగి మిక్కిలి ప్రచారము చేయుటవలన గృహంగనలు మిగుల విలువగల పాడిపశువులను కొని విస్తారముగా తవుడును మేపుచున్నారు.

తవుడువలన వ్యాధులు కలుగుట

పశువులకు తవుడు విస్తారముగా అలవాటుచేయుటవలన తమిర దాణా దినములకు అలవాటుపడుట లేను. కొన్ని ప్రాంతములందు ప్రత్యేకముగా తవుడుమీదనే ఆధారపడి యుండు పశువులు గలవు. ఇట్లు తవుడు యెక్కువగా మేపుటవలన నేత్ర రోగములు, వాతరోగములు సంభవించుచుండుటచే పశువైద్యులు చికిత్సలు చేయ జాలరున్నారు. ఇంకను అనేక పశువులు వట్టిపావునున్నవి. మా నిఘాంధ్య ఆయుర్వేద పశువైద్య కళాశాలలో నేర్చుకొను విద్యార్థులందరు ఈ కేసులు చూచి ఆశ్చర్యపడుచుందురు.

పశువు రోగినెంతలనే తవుడు యెంతమాత్రము పెట్టరాదు. పక్షముదినములవఱకు పెట్టకుండుట మంచిది. అట్లు పెట్టినయెడల మద్యవారము మున్నగు వాతరోగములు కలు

గును. వెన్నకు ఆకపడి తవుడు విస్తారముగా మేసి పశువులు ఎక్కువకాలము జీవించవు అధవా జీవించినను శుష్కించిపోవును. ఆ శుష్కించిపోయిన పశువులపాలు మనుష్యులు త్రాగిన ఆవాతకోగములే వారికి సర్వపాస్త్రమగును. క్షయమును వ్యాధిగ్రస్త తవుడును విస్తారముగా మేసి పశువు పోషణయు లేనివాటి విచ్చలవిడిగా త్రొవ్వటవలసకుండు పశువునకు పోషించునట్లుని శాస్త్రజ్ఞులు తెలిపినట్లున్నది.

పాటుపడు పశువులనుకూడ కొంతకాలము మానవులైతలు తవుడును పోషకులు ముగా పెంచుదురు. అట్లు మేవు పలన శాత్యాధులు, శైత్యాధులు, పోడి ఆనె పశువులు పాడైపోవుచున్నవి. కాబట్టి పశువుకు జాగ్రత్తగా వాటి పరిరక్షణమునకుటి తవుడు విస్తారముగా విస్తారముగా పెంచరాదు. దండువేలిపశువుడు గాని, మక్క పోయినతవుడు గాని, నూకలెక్కువగా యున్నతవుడు గాని మేసిచో ఆతసాము, శబ్దకటి మున్నగురొగములు కలుగును. కాబట్టి శాస్త్రమైన తవుడును మేవులుయేమిమంచిది.

పాలుపితుకునప్పుడు గ్రామభోనులుపయోగించుట

ఈశ్వరస్పష్టిలో మానవుడే తెలివైనవాడై యున్నాడు. మానవుని ధీశక్తివలననే అతడు ప్రకృతిశక్తియులను, స్వభావాని లక్షణములను గుర్తెరిగి వానిని తన తన పయోగించుకొనునట్లు చేసికొనుచున్నాడు. మరియు పదార్థములయొక్కయు, ఘనములయొక్కయు, తైలములయొక్కయు, వృక్షాది జంతుకొటియొక్కయు, నైజలికముల గ్రహించి వానిని స్వార్థన పరచుకొనగై వానిని తన యిచ్చపచ్చిపట్టుగా నామోగి పరచుచున్నాడు. క్రమక్రమముగ మానవుడు సృష్టిలో నన్నిటి యందును ఈశ్వరమైవత్వమును, మహిమయు, ఒకదానికంటె మరొకదానియందు భిన్నముగను, వినియోగమును, యున్నట్లు తెలిసికొనగలిగి వానిని సాధ్యమైనంతవరకు మార్చి అనేకవిధములుగా తారు మారుచేసి నూతనమైన చిన్నసృష్టి చేయుచున్నాడు. ఇవిధమున శాస్త్ర మభివృద్ధి గాంచుచున్నది.

మానవుని శాస్త్రజ్ఞాన మోతవరకు పరిణమించినదనగా సంగీతముచే ఆవులు రంజింపబడి స్త్రీములను విశేషముగా నిచ్చుచున్నవి. సంగీతముచే ఆవుల పావశక్తియు నొందుచున్నవి. మనము, పాములు పాములవారి నాగస్వరమునకు పరిశ్రేష్టిఅడుగుండుటను జూచుచున్నాము. అందుననే ఇంగ్లాండులో కొన్ని ప్రాంతములందు ఆవుల కాగొగ్గిపదముగ నుండుటకై రెండువరములుగా (ఒకవరుస కొంటి యెరుగు) కట్టబడియుండును. ఇదయ సాయంకాలములందును, రాత్రియందును, పాలుపితుకువారు కొట్టములలోని ఆవులను పాలుపితుకు సమయమున కొక హృదయరంజకమును శ్రావ్యగానమును పాడుకట్టిచేటొకటి చేయబడును. గ్రామభోను రెండు కొట్టముల వరుసల మధ్య యుంచబడును. అట్టి సమయములందు ఆవులు చెవుల విక్కుబొడుచుకొని వినుచు

తెనురువేయుచు విశేషముగా క్షీరముల నిచ్చుచుండును. అట్టి సమయములందు చేపని పశువులుకూడ చేవునకువచ్చి లెస్సగా పాలిచ్చును.

తవుడు కలిపిన కుడితి

పశువుయొక్క పోషకమునుబట్టి రాతివోట్టిలోగాని, మట్టి వోట్టిలోగాని, మానెడు లేక అడ్డెడు తవుడుపోసి అందులో నాలుగు కులముల ఉప్పు కలిపి తగినన్ని నీళ్ళుపోసి కొంతసేపు నాననిచ్చి త్రాగించవలెను. మక్కువను తదితర జంతువులను ఆ వోట్టిలోనికి పోషియమోడి పైను మూతలు వేయవలెను. నాననిచ్చిన కుడితిని త్రాగి కడుపునొచ్చుకొని పాలనిచ్చును. కొందరు రెండు వంతులవరకు నీటిలో కలిపి పెట్టుదురు. ఇట్లు పెట్టుటవలన పొట్ట బరువెక్కినై ముక్కుచుండును. అట్లు పెట్టిన యెడల గర్భవారము అట్టి మున్నగు శోగములు కలుగును. ఈ కుడితి వెన్న నెప్పక వగా కలుగజేయును.

కలగలుపు కుడితి

పూవజ్జి, మక్కుత్రాగి, పాలు, ఎ గిలితన్నము, వార్పినగంజి, బియ్యపు నీళ్ళు, తవుడు మున్నగునవచ్చియు ఒక వోట్టిలో పోయుదురు. దీనినే కలగలుపుకుడితి యందురు. కాని ఈ కుడితి అన్ని పశువులు చూత్రము త్రాగవు. నిత్యము అలవాటయిన పశువులుమాత్రమే త్రాగును. ఈ కుడితి పశువులకంత శ్రేష్ఠమైనదిగాదు. త్వరగా జీర్ణముకాదు. ఇది త్రాగిన పశువులు బలహీనముగా నుండును. ఈ కుడితి త్రాగిన పశువుల మజ్జిగ త్వరగా పులుపెక్కి గుర్వానన వేయును.

జొన్న కుడితి

పచ్చజొన్నలు కడిగిన నీటి, జొన్నపిండి కలిపిన నీటిని, వార్పిన గంజినిదీని ఒక వోట్టిలో పోనియించి దానిలో గిద్దలు ఉప్పు కలిపి పెట్టవలెను. ఈ కుడితి బలము కలిగించును. మలమును గటిపరుచును. వాతెక్కువగా నిచ్చును. వెన్న గట్టిగా నుండును. బక్కచిక్కిన పశువులు కీఘముగా జీర్ణము చేసికొనును. బలము గలిగించును.

నజ్జకుడితి

పెట్టరెండు సజ్జకుడితి నెక్కవగా తిను పశువులకు పెట్టుదురు. తక్కిన కుడు కులకంటె ఇది మిగుల బలమును, దేహపుష్టిని కలిగించుటలో మిగుల ప్రసిద్ధి కల్గినది. పెట్టనజ్జకుంటె తోటనజ్జం మిగుల బలము కలిగించును. వాతశోగముల చేతను, శత్రోగముల చేతను, బాధపడుచున్న పశువులకు ఈ కుడితి మరింత శ్రేష్ఠము. ఈ కుడితిలో చలువజేయు గుణముగలదు. వెన్న గట్టిగా నుండును. పాల నెప్పక వగా నిచ్చును.

కొట్టకుడితి

ఈ కుడితిలో మజ్జగ, గజ విస్తాగముగా కలుపుదురు. బలము కలిగించును. వలబద్ధక మెక్కువగా నుండును. ఎక్కువగా పెట్టిన వాతము గలిగించును. పశువుల ఆవయవములు విరిగినపుడు ఈ కుడితిని పెట్టిన మంచి. దీనిలో రక్తక్షయ నివారకముగా నుండుటచేత పాల నెక్కువగా నిచ్చును.

రేగుపొట్టుకుడితి

జొన్నకుడితిలోను, నజ్జకుడితిలోను, రేగుపొట్టు కలిపి పెట్టుదురు. ప్రత్యేకముగా ఈ పొట్టును నీటిలో వాసనచేసి పెట్టుదురు. ఇది మిగుల జీనురుగా నుండును. ఇది పుల్లగా ర దిశముగా నుండుటచే పాడిపశువులు ప్రేమతో త్రాగును. వాతరోగముల పశువులకు నిది శ్రేష్ఠము. ఆకలి యెక్కువగా నగును. వెన్న గట్టిగా నుండును.

ప్రత్తివీర్తులకుడితి

ప్రత్తివీర్తులను రుద్ది నీటిలో కలిపి పశువులకు పెట్టుదురు. ఈ కుడితిని ప్రతిదినము పరిమాణముగా పోయవలెనుగాని యెక్కువ తిమ్మముగా పోయరాదు. అటు పోగిన యెడల ఆరోగ్యము చెడును. ఈ కుడితి అలవాటుయిన పశువులే త్రాగును. ఈ కుడితి త్రాగిన పశువులు పాల నెక్కువగా నిచ్చును. వెన్న చాల గట్టిగా నుండును.

ఉలవకుడితి

ఉలవలను వానబెట్టి రోటిలోనెసి మెత్తగానుద్ది తొట్టలో పోయిదురు. ఈ కుడితిని వాతాతిర్వముగల పశువులకు పెట్టరాదు. కాక పశువులకు మిగుల శ్రేష్ఠము. ఏపూట రుద్దినకుడితి వాపూటనే పెట్టవలెను. పాలు, వెన్న నెక్కువ కలుగ జేయును.

శనగకుడితి

శనగలను వాసనచేసి రుద్ది నీటిలో కలిపి త్రాగించుదురు. వాతపశువులకు పెట్టరాదు. మారుచేరగాండ్రు ఈకుడితిని ఎక్కువగా బెట్టుదుండురు. పాలు తక్కువగా నిచ్చి వెన్న నెక్కువగా నిచ్చును. వెన్నకూడ గట్టిగానుండును. పాలు, వెన్న నెక్కువగాను పోయెనులు ఈకుడితిని బాన్తిగా వాడుదురు. పాడిపశువుల కంత శ్రేష్ఠమే నది గాదని వాయభిప్రాయము. దీనివలన వాతరోగము లెక్కువగా కలుగును.

తాటిపండ్లకుడితి

బాగుగా పండిన తాటిపండ్లనుండి గుళితీసి అచ్చులుగా పోసి నిలువయుండుదురు. ఆపరచైనప్పుడు దానిని నీటిలో కలిపి పాడిపశువులకు పెట్టిగా పోయిదురు. ఈ కుడితి త్రాగిన పశువులపాలు చిక్కగా నుండి వెన్న ఎక్కువ కలుగ జేయును. వాత

శరీరముగల పశువులకు పెట్టరాదు. ఎక్కువగా పెట్టచుండినయెడల నేత్రలోగములు కలుగుతుండును.

గో ధు మ కు డి తి

ఇది పశువుశరీరములోని చెడువిరు తివీచేయును. శీతాకాలములో నీనినెక్కువగా వాడవచ్చును. వారెక్కువగా పడును. ఎక్కువగా పెట్టరాదు. ఎక్కువ పెట్టిన అతివేడి జీనీ గర్భమునకు హానిలిగిండును. చెన్న జడ్డుగానుండును.

చోడిరుడితి

చలువ చేయును. వేసవికాలములో ఎక్కువగా నుపయోగించవచ్చును. బలము కలుగ జేయును. పాలు రుచిగానుండును. చెన్న అంతగట్టిగానుండును.

మినపకుడితి

ఈ మిశ్రితవలన వెన్న అద్భుతముగా పెచ్చి గట్టిగానుండును. దీనిని తినుచుగా వాడరాదు. నాతిలోగము లెక్కువగా కలుగును. కండ్లకు జలుబుచేయును.

బా వ లు

బల్బుల పశువులకు వైడచెప్పిన కుకతుల నుపయోగించు చాజాలనే బావలుగా కాచి ఆయాలోగపశువులనుబట్టి బాగ నెగా పెట్టుటనుచిది. పజ్జబావ, గోమినుబావల వలన పాపాక్కువగా పడును. నాతిలోగములు నొకించును. పథ్యములుగా నుపయోగించును. ప్రతి బావలోను తిగివంత ఉప్పులిని పెట్టుటనుచిది. తైనుబావ కాకిపశువులకు నుంచిది. లోగిపశువులకు ఆలోగ్యముగానుండి తృప్తిని గలిగించును. మొక్కలోన్నబావ పాల నెక్కువజేయును గాని నాతియు గలిగి యును. పశుకలకావ పశువు యా హాని తీసినప్పుడు పెట్టుట నుంచిది. ఎక్కువగా పెట్టిన శీతలము గావించును.

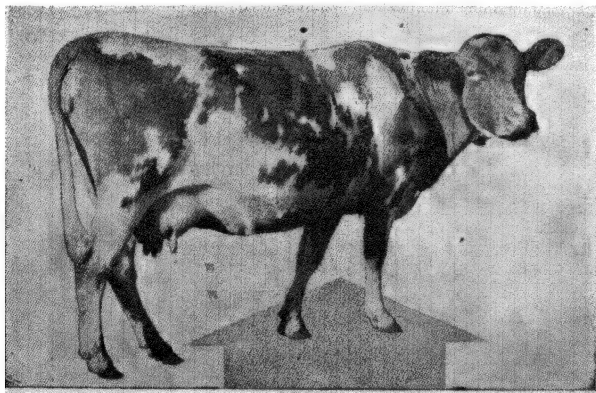
పాలుపితుకు యంత్రము

పూర్వము ఎంతయోక్తప్రపడి సేక్కుకొనినసేగాని చేయబాలని పనులన్నియు సేకు మిక్కిలి సులభముగ యంత్రము వలన సెరవేర్చుచుండును. ఈయంత్రమువలన చేతితో యుండుదానికంటె మిక్కిలి సులభముగను, అత్యల్పకాలమునను జేయబడును. ప్రస్తుతము కనిపెట్టబడిన యంత్రములలో పశువుల పాల పిండు యంత్ర మొకటి యున్నది.

ఇది తక్కిన యంత్రములంత యుపయోగకరము కావన్నను సేర్పరిమైన గొల పానితో సహజము గావచ్చును. పరికొన్ని మార్పులు కొలదికాలములో జేయవలెనని మిక్కిలి ఉపయోగకరయై ప్రవేదిపడియును. మనదేశములో నింకను యీ యంత్రములు విశేషముగా నుపయోగింపబడినందుటచే పాలను పిండుటకు మిక్కిలి స్పెరి గినవారు అనుభవముగల వారుండవలెను. పాలను పిండువిద్యయు నొకఘనమైన

పాడిపశువుల కొట్టము.

ఇంగ్లీషు బాతి పెయ్య

శ్రీ నల్లపాటి విజయరామయ్యగారి పొట్టిగి త్ర
తె నా లి

శ్రీ ముక్కామల వీరయ్యగారి ఎద్దులతో బండపట్టు
ఎడ్డపల్లి (గుం. జ.)

విద్యయేయని నడువవచ్చును. చిన్నతనమునుండియు పశువులలో దిరుగుచు వాటిని సం
రక్షించుచు పాలను పిండువారి కాపని తేలికగానే యుండును. పాలయ్యత్రమును గురించి
ఇదివరకే చెప్పబడియున్నది. గొల్లకొవుల బిడ్డలు చిన్నతనమునందే యీపని నేర్చు
కొనుచుండుట ఎల్లరకు తెలిసినవిషయమే. వాగల కపరియందు యాపక్తిమెండు.
చిన్నతనమునందీపని కడు దుస్సాధ్యమయ్యు కొంతకాల మగుసరికి యీ విద్యయందు
కడు నేర్పరులై సునాయాసముగా పాలను పిండుదురు.

పాలను పిండుట

పూర్వమెన్నడును పాలు చెడియుండుకొంతటిగా పనినేను నుద్యమించినవానికి
మిక్కిలి ఆశ్చర్యమును, కష్టమును దోచును. ఇతరులు పిండు పుచ్చు మిక్కిలి సులభ
ముగా నగుపడిన వానిని వానికప్పుడు అతికష్టముగా నోచును. వారు బిలికినపాలు
పాత్రయగుగుభాగమైనను పడియుండును. కనుక పాలను పిండుటకు కొంతకాలము
పరిశ్రమచేయవలెను. పశువుకడ నొక ధారయైనను లేకుండ పాలను పిండగలిగినపుడే ఆపని
యందాతడు నేర్పరియని చెప్పవచ్చును. పాలను సులభముగ ముఖ్యముగ పిండువారు
రెండువిషయముల నేనురియుండవలెను. ఆవేయిన ఏరితిగ బిలికిన పశువు అధికముగ
పాలిచ్చునోయను విషయమును, పాలను పిండినపుడు యితర వలిన పదార్థములతో
నేకీభవించక పాలు శుభ్రముగనుండు విషయము జాపకముందుకొనవలెను. పశువేది
ముగ నధికపాలిచ్చునో ఆయాపశువునుబట్టి గ్రహింపవలెను. పాలను పిండునపుడు ఏ
భాగము నుండు పిండవలెనను విషయమున నియుము నేర్పరపవలెనెడు. కొందరు
ముందుభాగమును మొదటపిండుదురు. ఎట్లుపిండిన చెతులకనుకూలముగను ఆనతికాలము
లోను పిండుటకు వీలగునో అట్లు పశువున కహంకారము కలుగకుండునట్లు పిండవలెను.
ఆసమయమున పశువువ్రవరసను బాగురూపితో పరికించిన ఏరితి పిండిన చికాకుపడ
కుండ పాలనియగలదో తెలియగలదు.

పితుకునపుడు బాధ కలుగనియరాదు

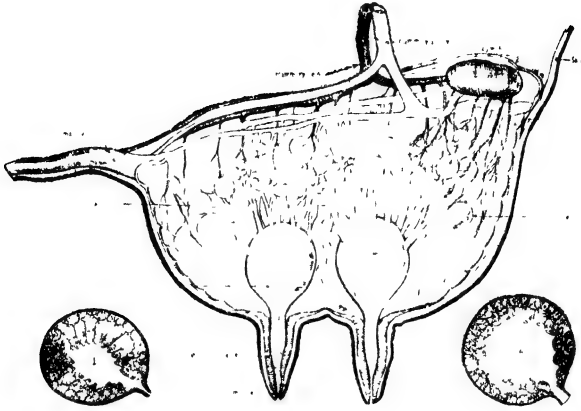
సాధారణముగా పాలను పిండు నేర్చుకొనువారు భయముచే పశువునకు దూర
ముగ నుండుదురు. ఇట్లు చేయుట మిక్కిలి పొరపాటు. సరిగా పాలను పిండువారు
పశువునకు మిక్కిలి దగ్గరగ నుండుచుండి రెండు మోకాళ్లసంఘనను పాత్రను గట్టిగా
నొక్కిపట్టి పాత్ర పొదుగునవలె నూటిగా నుండునట్లు నుండునట్లు గూర్చుండవలెను. అట్లు నుండు
న్నయెడల పశువు గ్రహించి కెప్పుడిగ విడువవును. లేచినో వెనకి చిందులు ద్రొక్కి
పాలనీయుదు. పశువు కొంతమాత్రము లేదరప పడనట్లు చూడవలెను. పశువు చికాకు
పడి తన్నినచో దానిని గొట్టి యింకను లేదనునట్లు చేయక నెప్పుడిగా చేరి లోబరుచు
కొనవలెను. పాలుపిండు ముసి పశువు నదిలెను బాగుగా గుర్తించి దాని కనుకూల

ముగ ప్రవర్తించవలెను. పాలను పితువనపుడు చేతులు పొడిగ నుండవలయునని కొందరు చెప్పుదురు. చేతులు పొడిగ నున్నయెడల పాలలోనికి మలినము రాకపోవచ్చును, గాని పశువున కౌగ్రహము తప్పుక కలుగును. చేతులు పొడిగనుండిన పాలుపిండుటధికముగ నొత్తిడి నయవలసి యుండును. అందువలన పశువునకు బాధ కలిగి నిలువబడదు. చేతులు కొంచము తడిజేసుకొని పిండినచో పిండువానికిని పశువునకును గూడ అనుకూలముగ నుండును. పిండుపాలలో చేతులు తడిజేసికొనగూడదు. ఆయాదేశముల పశువులనుబట్టియు, వానివయస్సునుబట్టియు అవి యొసగుపాలపరిమితము భేదించుచుండును.

ముట్టపాలు

పాలలో నీరు క్రొవ్వుతో గూడిన మిగడ, పంచదార, ఖాడిద, ప్రాటీన్ యుండును. చివర నాలుగు భాగములు ఘనపదార్థము లనబడుచున్నవి. పశువు పాలిచ్చు కాలములో ఈ పదార్థముల పరిమాణములు భేదింపచుండును. మొదటిసారి పశువు ఈనినపుడు పాలు చిక్కగను, పసువువర్ణముగను, మంచి వాసన, రుచిగ యుండి జాన్నపాలు అని పిలువబడును. ఈ మొదటి పర్యాచుము తీయబడిన పాలు వివిధపశువులలో వివిధరకములుగా నుండును. ఈ జాన్నపాలనే ముట్టపాలందురు. ఈ పాలకును సామాన్యపాలకును కొంత భేదము కలదు. సామాన్యపాలు మిగుల చిక్కగను, పసువుపచ్చగను, సాంద్రత యెక్కువకలదిగ నుండును. ఇంతియేగాక అందలి చమురుకణములు పెద్దవిగ నుండును. ముట్టపాలయందు అల్పమినద్రవ్యము లెక్కువగా నుండును. ఇందుచేతనే ఈ పాలు కాచినయెడల గడ్డకట్టి జాన్నవంటి పదార్థ మగును. ముట్టపాలు విశేషకారి యగుటచే అప్పుడు పుట్టిన దూడ ప్రేగు యందలి ఒకవిధమగు మాలిన్యమును గొట్టివేయును. పశువు ఈనిన వెంటనే పాలు పిండిన తరువాత తొట్టలో పోయవలెను. తరువాత దూడను కుడువవలెను. దూడను విడిగా కట్టివేయక తన తల్లిదగ్గరనే యుంచవలెను. అటుంచినయెడల దూడ యిష్టము వచ్చినపుడల్ల పాలు త్రాగుచుండును. ఆ పాలు దూడ ఆహారపుప్పుడు త్రాగుచుండుట వలన చన్నులలోని పాలనిచ్చు పాలగొట్టములు విజృంభించును. దూడ ఆకలితో నుండుటచేత చన్నులను గీరి బలముతో త్రాగును. అందువలన చన్నులయందు నొప్పిత్తగగును. పశువు ఈనిన తరువాత మాడు దినములవరకు రెండుమూడుసార్లు క్రమము తప్పుక పాలు పితుకవలయును. మూడవదినమున పిండుపాలు త్రాగుటకు రుచిగా నుండును. మొదటిదినమున రెండవదినమున నిచ్చుపాలను జాన్నగా వండుకొని తిందురు. ఇది చాల పొరపాటు. ఇటువంటి పాల నుపయోగించుటవలన వాతకోగములు మొదలగునవి జనించును. గాన నవి యెంతమాత్రము నుపయోగించక దూడకే విడిచిపెట్టవలయును.

అదును పదును చెరుచునది వేపనాగలు.

పాడుగు

పాడిపశువులకు పాడుగును అంగముండును. ఈ పాడుగునందు నాలుగు పాల గ్రంథులుండును. ఈ గ్రంథులు పశువుయొక్క వెనుకకొళ్ళ సందున యుండును. ఒక ప్రక్క నున్న రెండు గ్రంథులును ఒక తంతుచుయుతమైన తొడుగుచే పరివేష్టించబడియుండును. రె వవప్రక్క నున్నవి మరియొక తొడుగుచే పరివేష్టించబడియుండును. ప్రతి గ్రంథికి ఒక్కొక్క చన్ను యుండును. ఈ చన్నులు పాడిపశువులకు 3, 4 న్ను, ఆడగుట్టము, ఆడుగుట్టలకు 2 ను, ఆడుపందికి 10 లేక 14 ను, యుండును. ఆప్పు డప్పు డీ నాలుగు గ్రంథులుగాక మరియొక రెండు మాంసగ్రంథులు కలిగియుండును. ప్రతిదానికి ప్రత్యేక ద్వారము లుండును. చంటిపైని ప్రతి గ్రంథిలోను పాలతిత్తియొకటి యుండును.

క్షీరనాళములు

ఇందులోనికి పాల కాలువ లన్నియు ప్రవహించును. ఈ పాలతిత్తినుండి చంటి గుండ వైభాగమున నొక కాలువ గలదు. పాలగ్రంథికి రబ్బరువంటి తొడుగు గలదు. ఈ గ్రంథికి క్షీరవాహికలట్టు ననుసరించబడియుండు కణముల గుంపులచే నేర్పడిన ముంగము క్షీరవాహిక లనేకములు చేరి పెద్దవాహికలుగ నేర్పడును. ఇవియన్నియు చంటిపై నుండు పాలతిత్తులలోనికి ప్రవహించును. ప్రతి పాలతిత్తినుండియు నొక కాలువ చంటిగుండు పైకి వెలువడుచుండును. చంటిచివరనుండు మాంసకండకములు పాలు తమంతట తాము కొరిపోనట్లు 5 కాలువలను మూసికొనియుండునట్లు చేయును.

దుక్కిడున్ని లే భూమికి కాంతము.

పాలసంచి

పాలగ్రంథికి కొన్ని రక్తనాళములగుండ రక్తము వచ్చును. ఆ రక్తమునుండి గ్రంథికణములు, పాలకు పనికివచ్చు ద్రవ్యములు తీసికొనినతరువాత తక్కినభాగము దువ్వ రక్తనాళములగుండ మరలిపోవును. ఈ దువ్వరక్తనాళములలో కొన్ని లోపల నున్నను మరికొన్ని ప్రైభాగమున నుండును. ప్రైభాగమునందునాననే పాలనాళము అని చెప్పుదురు. పశువుల లోపలిభాగమున నుండు రక్తనాళము లెంత పెద్దవిగ, స్పష్టముగ నున్న అవి యంత గాఢముగా పాలిచ్చును. పాలగ్రంథులలో తమ చూపల పోషణకై పాలు చట్టునుండును. చంటి మొనలగు ఆ పోషక మార్గములగుండ పాలు ప్రవహించును. ఆ మార్గమునకు ప్రైభాగమున క్రిందిభాగమున ద్వారమును మూయగల కండకము చేర్చబడి యున్నది. చనుమొనకు పైని పాలతోట్టి సుమారు $1\frac{1}{2}$ పైంటు పాలు పట్టగలదిగా నుండును. దానినుంచి చంటిద్వారముగుండ పాలు లాగబడును. శరీరములో మాంసకండకములన్న భాగములకు పోషకుభాగమునకు మధ్యగా పాలగ్రంథులు చేర్చబడి ఏమిగా జేరి పాలను నిలువజేయుచున్నవి. ఈ గ్రంథులు గొక్కిరికి అంగుళములలో 30-వ వంతు వెడల్పు గలిగియుండును. పోషకుసంచికంటే దానిలో నుండు పాలయొక్క బరువు మొక్కవగా నుండును. ప్రాయముపచ్చివపుడు పోషకు వికసించి యీనుటకుముందు నది పెద్దదగును. ఈనిన నది మరువదనము గలిగియుండును. పాలిచ్చుకాల మంత్యమగునపుటికి మరియి పెంకొంచును నొంది తమ వ్యాపారముచూసును. క్షీరగ్రంథులవలన పుట్టుకుపాలు మూలమ పగవూర్తాహారము.

'పాలలోనుండు నస్తువులు

పాలలో నీరు, ప్రోత్వోనోసూడిన మిగిలిన, పంచదార, లూడిన, ప్రోటీన్ యుండునని యిదివరకే చెప్పబడినది. 87.40 నీరు, 3.75 మిగిలిన, 5.00 పంచదార, 3.15 ప్రోటీన్, .70 లూడిన మొత్తము 100.00. ఈరీతిగా పాలలో భాగములున్నవి. ఈ భాగములు పశువులనుబట్టి భేదించుదుండును. ముఖ్యముగా మిగిలిన విశేషముగా మార్పుజెందుదుండును. కొన్ని ఆవులు నూటికి 8 భాగములును, కొన్ని 3 భాగముల లోపును యిచ్చునున్నవి. పాలిచ్చు చివరభాగములలో మిగిలిన మొక్కవగా వచ్చును. కొని పాలరుచి తగ్గును. పాలయొక్క పరిమాణముగూడ చాలవరకు తగ్గును. ఈమార్పులనుబట్టి తేలికాండ్రందరు చేరము చేయుటలో సహజహించెదరు.

పదార్థముల భాగములను తెలుపు పట్టిక

జంతువు	నీరు	మిగిలిన	ప్రోటీన్	చక్కెర	లూడిన
	100 కి	100 కి	100 కి	100 కి	100 కి
ఆవు	...	84.40	3.75	3.15	5.00
మేక	...	85.71	4.78	4.29	4.46
గొర్రె	...	80.82	6.86	6.52	4.91
గుర్రము	...	90.78	1.21	1.99	5.27
					35

ఈ పట్టికనుబట్టి గొట్టాలనుండి మేకలనుండి వచ్చు పాలు ఎక్కువ. ప్రోటీన్, క్రోవుస్, గుట్టమునకు వచ్చు పాలలో మిగడ, ప్రోటీనున్న, అవుపాలలో వచ్చు పరిమాణముకంటె తక్కువగను, దీనిలో చక్కెర ఎక్కువగను, మేక, గొట్టపాలలో నీరున్న, మిగత రెండు జంతువులకంటె తక్కువగను తయారగునట్లు తెలియుచున్నది.

క్రోవుస్ గూడిన మిగడ

ఒక చిన్న పాలబొట్టలో 3 కోట్లనుంచి 10 కోట్లవరకు చిన్నకణములు చేరి మిగడగా నగుచున్నవి. ఇవి పశువులనుబట్టి మారుచుండును. ఈక్రోవుస్ పాలలోని తేలిక పదార్థమైయుండి పాలను కదలించునట్లుండు యుంచినచో కణములు పైకితేలును. జెర్ని, గెర్బిజాతి జంతువులపాలలో నుండు కణములు సార్తారన్ లేక హోస్టీన్ జాతుల పాలలో నుండు కణములకంటె పెద్దవి. సార్తారన్ జాతిలోనుండు కణములు ఒకటిని, గెర్బిజాతి 1.25 న్ను, జెర్నిజాతి 1.6 న్ను గలిగియుండును.

మిగడ (Cream)

పాలలోని ఒకభాగమై, ఎక్కువ క్రోవుస్ చేరియుండును. పాలు గిలకొట్టగా పైకిచేరిన పదార్థము మిగడగా నగును.

ప్రోటీన్ (Protein)

దీనిలో కేసిన్ ఆల్బ్యుమిన్ అను రెండుభాగములు చేరి ప్రోటీన్ అగుచున్నది. దీనిలో కేసిన్ అను భాగము ఎక్కువగా నుండును. ఇది పాలను గిలకొట్టినచో పైకితేలును. పాలవలన తయారగు పెరుగులో ఈ కణములు చేరియుండును. క్రోవుస్కణములు పెరుగును. కదలించిన నే పశువుపచ్చిరంగుగల గ్రవపదార్థము తేలును. పాలను వేడి చేయగా వచ్చు పదార్థమును ఆల్బ్యుమిన్ అందును. పాలలో నీ పదార్థము తక్కువ గను, ముద్రపాలలో కొంచె మెక్కువగను యుండును. ఈ పదార్థము పాలను విరుగ కూడి జేయును.

చక్కెర (Sugar)

పాలలో తేలునట్టి చక్కెరను లాక్టోస్ అందును. ఈ చక్కెర రుచికి తక్కువగనుండి పాలను కాచగా తయారగును. ఇది బ్రెవెడకారిగను, పిల్లలకు వాడుకొనుటకు నుపయోగించుదురు. పాలను రుచి యిచ్చునది చక్కెరపదార్థము. శేరుపాలలో 11 చటాకుల చక్కెర యుండును.

బూడిద (Ash)

ఇది పాలలో నుండు ఒక ముఖ్యమైన పదార్థమై యున్నది. ఇంక నీ పదార్థము పాలు, పెరుగులలో నుండు నీటిలో ద్రవ్యవగా నుండును. పాలలో తక్కువగా నుండును.

మాగిరిచున్ని లే మాదిగవాడైనా పెరు పెట్టును.

పశుజాతులనుబట్టి పాలవర్ణన

జాతి	నీరు 100 కి	క్రోవుస్ 100 కి	ప్రోటీన్ 100 కి	చక్కెర 100 కి	బూడిద 100 కి
జెర్నీజాతి	85.66	4.78	3.96	4.85	0.75
గెర్నీజాతి	85.52	5.02	3.92	4.80	0.74
అయిర్ షిర్ జాతి	87.30	3.68	3.48	4.44	0.70
హెల్వీటీస్ జాతి	87.88	3.51	3.28	4.69	0.64
షార్టాన్ జాతి	87.55	3.65	3.27	4.80	0.73

ఈ పట్టికనుబట్టి వివిధజాతులలో పాలలోని పదార్థములను, మార్పులను, చూపించుచున్నది. జెర్నీ, గెర్నీ, పశువులు క్రోవుస్ను ప్రసీది. అయిర్ షిర్ జాతి రెండవరకము. అన్నిటికంటే హెల్వీటీస్ జాతి క్రోవుస్ను తక్కువ ప్రసీది. షార్టాన్ జాతి క్రోవుస్ను తక్కువ ప్రసీది. చక్కెర విషయములో పశుజాతులలోకొద్ది భేదములు గలవు. సరాసరిమీద జెర్నీ, గెర్నీజాతి పాలు ఇతర జాతుల పాలకంటే శ్రేష్టమైనవి.

విదేశపు ఆవుల పాడి

క్ర.సం.	జాతి	ఆవు ఎయిర్స్ సంవత్సరములు	ముత్తంమీద ఎన్ని దిన ఎన్ని గజుల పాలిచ్చినది	ములుపా లిచ్చినది	పాల వెల రు. ఆ. పై.
1	జెర్నీ	7	6937	302	177—11—0
2	జెర్నీ	6	5170	305	657—12—0
3	హెల్వీటీస్	12	5057	284	608—0—0
4	అయిర్ షిర్	7	5044	294	606—8—0
5	జెర్నీ	8	4740	340	569—13—0
6	జెర్నీ	8	4459	348	536—9—0
7	5, 6 జాతుల మిశ్రమము	8	4425	271	532—0—0
8	జెర్నీ	10	3471	300	417—2—0
9	జెర్నీ	11	2458	340	297—13—0

ఈ పట్టికనుబట్టి స్వదేశ ఆవులకంటే విదేశపు ఆవులే అధికముగా పాలిచ్చునని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. అనగా విదేశపు ఆవులను అవ్యదేశములకు గొనిపోయిన పాడి పావుగానే యున్నది. విదేశపు ఆవులే మెక్కువ దినములు పాలిచ్చుచున్నవి. ఆరేండ్ల వయస్సుగల జాతియావు ఒకప్పుడు ఎన్ని పాలిచ్చునో, ఎడెం

డప్పుడు ఆ జాతియావు అంతకంటె యెక్కువ పాలిచ్చును. 7 సంవత్సరములు వయస్సున్నప్పుడు 7 సంవత్సరములకంటె తక్కువ పాడి వచ్చును. కాబట్టి ఆవులు ఏడవ సంవత్సరమున అధికముగా పాలిచ్చుననియు ఆటుతరువాత క్రమక్రమముగా పాడి తగ్గి పోవుననియు గ్రహించవలెను. జరన్ సీ ఆవులు 6వ యేట 5470 రతుల పాలను, 7వ యేట 6937 రతుల పాలను, 8వ యేట 4459 రతుల పాలను, 10వ యేట 3471 రతులపాలను, 11వ యేట 2453 రతులపాలను ఇచ్చినట్లు పైపట్టికవలన మనకు తెలియుచున్నది. స్వదేశీ ఆవులలో ఇట్లే యున్నది.

పాలు తీయు కాలములో జరుగుచుండు మార్పులు

నిత్యము ఒకేకాలముందు పాలుతీయుచున్నపుడు ఒక విధముగానుండును. కొంచె మాలశ్యముగా పాలను తీసినచో క్రొవ్వు ఎక్కువగా నుండును. ఉదయము తీసిన పాలకంటె సాయంత్రము తీసిన పాలు శ్రేష్ఠముగా నుండును.

వరుస	క్రొవ్వు	క్రొవ్వుకొని ఇరికి పదార్థములు
మొదటి పర్యాయము	1.70	8.77
రెండవ పర్యాయము	1.76	8.99
మూడవ పర్యాయము	2.10	8.75
నాల్గవ పర్యాయము	2.54	8.69
అయిదవ పర్యాయము	3.14	8.49
ఆరవ పర్యాయము	4.08	8.59

మొదటి పర్యాయము తీయబడిన పాలలో క్రొవ్వు తక్కువగను, క్రమేసి ఎక్కువగను అగుచుండును. మొదటిపర్యాయము తీయబడిన పాలలోని క్రొవ్వు తక్కువగా నుండుటకును ఆరవపర్యాయములో తీయబడిన పాలలో క్రొవ్వు ఎక్కువగా నుండుటకును కారణ మేమన పొనుగుక్రిందిభాగమున నుండు పాలలోని క్రొవ్వును తిరిగి లోపలకు లాగుకొనుటవలన పోగొట్టుకొనబడునని తెలియుచున్నది. కొని ఇది సరియైన సిద్ధాంతము గాదని నా యభిప్రాయము. జంతువును బొనుగా మేసినకొలది క్రొవ్వు ఎక్కువగును. పచ్చిమేత, ఎండుమేత వేయుటలో ఈ మార్పు కలుగుచుండును. పచ్చిగడ్డి వేసినచో క్రొవ్వుయొక్క పాలయొక్క రంగు పసుపువర్ణముగా నుండును. ఆహారమున బట్టి పాలయొక్క రుచి మారుచుండును. కొన్నిచుంపదినములు తినుటవలన పాలయొక్క రుచి తగ్గును.

నిగిలిచెప్పే విలనివానికయినా పండును.

పాలలోని వాసనలు

పాలు, మిగడ, వెన్న, మజ్జా మొదలగునవి దగ్గరనుంచి వానియొక్క వాసనలను సులభముగా గ్రహింపవచ్చును. కొన్నిపాలు మేకివాసన కొట్టుచున్నవనియు, నుట్టికంపు కొట్టుచున్నవనియు, గొట్టెవాసన కొట్టుచున్నవనియు, బూజాకంపు కొట్టుచున్నవనియు, చెప్పవచ్చును. పశువులనుండి బయలుదేరు కొన్నివిధములగు వాయువులు పాలుపిండు వేళలయందు పాలలోగూడ కలసి వచ్చుటచే 5 వాసనలు బయలుదేరును. ఇంక నిట్టి వాసనలు మనము పాలనుపయోగించు పాత్రలు శుచిగా లేవందుట వలనను, పాత్ర అడుగుభాగమున నుండు మలినము కడుగక పోవుటవలనను, పాలు సరిగా కాగనీయకుండ తోడు పెట్టుటవలనను, పాలు చల్లారినతరువాత చురులు మొదలగు జంతువులు నాకుటవలనను, గలుగుచుండును. కొన్నిపశువులు మనుష్యుల మలము, ఏరుల్లి, వెల్లుల్లి, మొదలగు వస్తువులు తినుటవలన అవి యిచ్చుపాలుగూడ ఆ మాదిరిగానే వాసన వేయుచుండును.

పాలగుణములు

పశుజాతినిబట్టియు, ఆహారమునుబట్టియు, అవి ఈనీన రుతువులనుబట్టియు పాలగుణములు మారుచుండును. పసుపురంగుల పాలలో వెన్నను కలుగజేయు పదార్థము మెక్కువగా నుండును. ఏలిరంగుల పాలు రుచికి తీసిగనుండును. కాని అందులో మిగడ, పెరుగు, వెన్న ఎక్కువగా రావు. చిక్కనిపాలకంటే పలుచనిపాలే శిశువులకు తోగుటకు ప్రకృతము. నేరు మ చిపాలలో నొకనవటాకు వెన్నయుండును. పశువు వయస్సు ముదిరినకొలది పాలు చిక్కబడును. చూడిపశువులపాలు శిశువులకు సుందవిగావు. ఇంకను పాలలోనుండు ద్రవ్యములలో కొన్నియెక్కువగా నుండుటవలనను, మరికొన్నితక్కువగా నుండుటవలనను పాలగుణములు మార్పుజెందుచుండును.

నీరసముగా నుండు పశువులపాలు

నీరసముగా నుండు పశువులయొక్క పాలు ఒక్కొక్కప్పుడు ఏలివర్ణముగానుండి పలుచగనుండును. పాలొక్కొక్కప్పుడు తీసినవెంటనే కగుడుగట్టును. ఇందుకు కొన్ని నూత్నజీవులే కారణము. ఒక్కొక్కప్పుడు పాలు తీసినకొంతసేపటికి అవి చిక్కగను జిగురుగనుయుండును. ఈ రంగు పొదుగులోనుండు పాలలో రక్తము కలియుటవలన కలుగును. ఈపాలను కలుపపండ మంచినచో రక్తసంబంధమగు పదార్థములు క్రిందికి దిగును. ఈరీతిగానే పాలుతీసిన కొంతసేపటికి ఎర్రబడుటయు, మిగుల పల్చబడుటయు, చేదగటయు వివిధములగు నూత్నజీవులచేతనే యని కొందరి యభిప్రాయము.

ఏలి దున్నిలే మూలకై నా పడును.

పాలస్వభావము, మేత మార్పులు

పాడుగు కొంతవరకు మూత్రసిండుమువలె శరీరమునందును కొన్నివిధముల చూలివ్యవహరము దీనివేయుటకుగూడ ముపయోగపడును. మేతనుండును కొన్నిద్రవ్యము లిటు తొలగింపబడును. కావున పాలస్వభావము మేతమాన్యులగును. కొన్నిద్రవ్యము లతో గూడిన మేత మేనిన పాడిపశువులపాలు నునువ్యులకు జబ్బుచేయును. పాలవలన త్వయ మొదలగు వ్యాధులు రాగలవు. పశువులవయస్సునుబట్టియు, ఆవిరినెడి మేతను బట్టియు, పాలను పీకుటవలననే వేళలగుట్టియు, ముక్కలుగాములు మారుచుండును. పాలలో నీటిని కలుపవలసి వచ్చినప్పుడు పరిశుద్ధమైన నీటిని తేర్చవలెను. లేనియెడల చెడునీటిలోనుండు నూత్నజీవులు పాలలో జేరి అనేక వ్యాధులు కలిగిండును. కొన్ని పశువు లొక్కొక్కప్పుడు ఈనుసమయము వచ్చినను పాలిచ్చుచుండును. ఇది యొక వ్యాధిగా పరిగణింపవలసినములేమన్నను జంతువులయొక్క బల మిందువలన క్షీణించును. కావున ఈయటకు కొన్ని నెలలముందు పాలిచ్చుట మాపువలయును. ఇంకను పాల గ్రంధులకు విక్రాంతి గలుగజేయునెడల ఈవిధవెనుక పాలు తగ్గవచ్చును.

పులుపు గలిగించు బీజములు

పాలు తీయగానే పులియుట కారంభించును. బక్టీరియా (Bacteria) అను ఒక విధమైన బీజములవలన యీ మార్పులు గలుగుచుండును. ఈ బీజములు పాలలో ననేక విధములుగా నుండును. పాలను శుభ్రముగా తీనిననీనచో ఈ బీజములంతగా యుండవు. అశుభ్రముగా నున్న పరిస్థితులలో పాలు తీనినచో ఈబీజము లెక్కువగా నుండును. అందువలన పాలుతీయునపుడు శుచిగా నుండవలెను. ఆహారము మిక్కుటముగా యున్న చోటులందును, గాలి ధారాళముగా వచ్చు ప్రదేశములందును, వేడి ఎక్కువగా నున్న ప్రదేశములందును, ఈ నూత్నబీజములు విశేషముగా వృద్ధియగుచుండును. ఈ బీజములు రెపుపాటులో లక్షోపలక్షలుగా పెరుగును. ఒక్కొక్కబీజము మధ్యగా చీలి రెండేసి యగుచుండును. ఈవిధముగా ఇది సంఖ్యాభివృద్ధియగుచుండును. ఇది ద్రవపదార్థముగా నుండు పాలు, నేయి, నీరు మొదలగువానిలోనే ఆభివృద్ధి చెందుచుండును. పంచ బార, మాంసకర పదార్థములు యెవలగునవి యున్నచోట నెక్కువగా నుండును.

బీజములు చనిపోవుట

ఇంక నివి ఆహారనాశములో కన్పట్టుచుండును. బూద, మురికినీరు, ఎరువు మొదలగు పదార్థములలో నేదైన పాలలోకలనినయెడల ఈ బీజములు తప్పుక యుండును. పాలలో నుండుటకు మంచి అవకాశములేంలేనివి. పెంపరేచరు వరిగానుండి పాలు వేడిగానున్నయెడల బీజములంతగానుండవు. 130 డిగ్రీలవేడిమి యున్నపుడు ఈ బీజ

విత్తులువేస్తే విడువక వ్యవసాయము చేయుము.

ములు చాలవరకు నశించును. 180 లేక 210 డిగ్రీలున్నపుడు అన్నిజాతుల బీజములు నిరభ్యంతరముగా చనిపోవును.

నివబీజములు పాలలో చేరుట

సిరలకు గాయములు తగ్గులుచుండును. వానినుండి రక్తము, చీము పాలతో కలసి పాత్రలోనికి చేరును. కాఖాహారముల నమ్ముకొనువారు ఈ రక్తపానమును గూర్చి అలోచించుచుండురాక. ఇంతియేగాక వడపోతవలన ఈవోషము నివారింపదు. పాలలో నివి కొంతవరకు మనుజులకు హానికరములుగావు. కాని పాలు నిలువయున్నకొలదిని విపరీతముగ వృద్ధిజెందును. మరియొకవిధమైన నూత్నజీవులు (Micro-organism) కుండుట తట్టింపవచ్చును. అవి ఘోరరోగబీజములు. అవులలో వాప్రాణులు ఉదాసీనములై యుండును. వాటిని బాధించువన్నను మనుజునికరములోనికి రాగానే వృద్ధిచెంది బాధించును. వానిలో ఒకరకపు బీజములు క్షయరోగము (Phthisis) ను కలిగించును. ఈబీజములను వాలను మరుగజెట్టి చంపవచ్చును. పచ్చిపాలు త్రాగువారు పీడిత జెంటనే పాలను పొంగుతో త్రాగుదురు. ఈవిషయమై చక్కగా గమనింపవలయును.

ఈలేలనుబట్టి పాలు

పాలు ప్రతిదినముకొలుచుట మంచిది. సంవత్సరమునకు 300 నుంచి 500 గాలనుల పాలిచ్చుఆవులను పెంచుట అంతలాభమైనపని కాదు. కెందుమాడు ఈలేలిన ఆవులను 700 నుండి 1000 గాలనులవరకు యిచ్చు ఆవులను సంపాదించవలెను. పాలు కొలుచుటవలన లాభమేమనగా పాలు తగ్గుచున్నయెడల దానికేమైన వ్యాధి యున్నదేమో గ్రహించవలెను. తరువాతి వ్యాధియున్నచో పశువైద్యునిచే చికిత్స చేయించవలెను. ప్రతిదినము ఉదయ సాయంత్రాలములందు పాలు కొలిచి డైరీ (Dairy) వ్రాసి సంవత్సరమున కంతపాలు యిచ్చినదో తెలిసికొనుట మంచిది. పాలను పొదుగులో మిగల్గారారు. అట్లు మిగిల్చియెడల పొదుగు (Udder) చెడిపోవును. చివరనున్న పాలలో మిగడ ఎక్కువగా నుండునుగాక తప్పుపండరీయుటమంచిది. పాలతో చున్నటు తడిచేసి పిండరాదు. అట్లుపిండుటవలన పాలు చెడిపోవును.

పాలిచ్చు వేళలు

సామాన్యముగా వాడిపశువులలో అనేకరములుండును. కొన్ని, పాలు మనాయాసముగా నిచ్చును. మరికొన్నిటికి చిరుతిండి అనగా ఉలవలు, తవుడు, జనుపకట్టలు మున్నగు దాణాదిననులుపెట్టి పాలుతీయుదురు. కొన్ని దొంగపశువులు తమమాడలకు పాలతక్కువగనుండు యుద్దేశ్యముతో సగమువరకు పాలనిచ్చి తరువాత ఎగజేపుకొనును. మరికొన్ని తిన్నును. తరువాత ఆపాలను దూడకు కుడుపును. కొబ్బటి పశువు యొక్క గుగ్గమును కనిపెట్టి పాలుపీకుకవలెను. ప్రతినెలము ఉదయము 6 క్కగంటవఱకు,

సాయంకాలము 7½ గంటలకును పాలుతీయుట నుంచిది. కొన్ని ఆవులు ఎల్లవేళల నిచ్చును. ఇట్టిపాలు అంత రుచికరముగా నుండవు. కాని దినమునకు రెండుపూటలు పిండుటే మంచిది.

పాలుపితుకుటకు పూర్వము పశువును తనిఖి చేయుట

పాలుపితుకుటకు పూర్వము పశువు నంగోషముగా నున్నచో, జబ్బుగానున్నచో పరీక్షించి పాలుతీయవలయును. పశుకాంక్ష శుద్ధిముగా బాగుచేసిన తరువాత పాలను తీయుటనుంచిది. పాలుపితుకునపుడు తదితరులెవరును యుండరాదు. అటుండుటవలన దృష్టిదోషము తగులును. పాలలో దుమ్ము ఎంతమాత్రము పడరాదు. పాలు పిండినతరువాత పాలింది వెనకకి చూపించరాదు. దృష్టియనునది యున్నదా యని కొందరు చమత్కార ప్రశ్నలు చేయుదురు. నా అనుభవము మీద దృష్టిదోషము యున్నదని చెప్పవలను.

పాలలోని కలగలుపులు

ఆడపశువులు వాని బిడ్డలకొరకు స్తనసంబంధమున నాళములు తయారై చేయు ఒకవిధమైన తెలుపుగను, చిక్కైన నునుపుగనుండు ద్రవమునకు పాలు అందురు. కొన్ని జంతువులు వానిబిడ్డలకు పాలు అవసరము లేనప్పుడు పాలిచ్చుట ఆసీవేయును. కొన్ని పాడిపశువులు చూడలకు అవుచున్నను లేవన్నను పాలిచ్చుచునే యుండును. ఆవుపాలు (Cow Milk) అన్నిటికంటే పేరుగాంచినది. గొట్టె, మేక గాడిద గుట్టము మొదలగు జంతువులిచ్చుపాలుగూడ ఒక్కొక్కప్పుడు మనుష్యులకు నుపయోగముగ వాడబడుచున్నవి. పాలనుండి మిగడతీసినచో మిగడపాలనియు, మిగడ తీయని పాలనియు, ఆ నేకజంతువులపాలు కలసినపుడు మిశ్రమపాలుఅనియు పిలువబడుచుండును.

మన దేశములో పాలను మిక్కిలి కల్తీచేయుచుండురు పాలలో చక్కెరను నీటిని చేర్చెదరు. ఉదయము పిరికిన పాలను సాయంకాలపు పాలలో కలుపుదురు. మరికొందరు ఆవుపాలలో గేదెపాలను కలుపుదురు. పాలు పెరుగు నెయ్యి చెన్న మున్నగువాటిని ఆమ్లద్రువారిలో అశ్వాయమునకు జంకినవారు లాభము సధికముగా గడించుటకు బద్ధిపూర్వకముగనే పాలలోనున్నమిగడను తీసికేసి పాలలో పిండిని, గంజని కలుపుదురు. పాలలో సహజముగా నీరు చక్కెర చెన్న పెరుగు మొదలగునవి యును శరీరపోషణ కవసరములగు కొన్ని లవణములును యుండును. పాలనమ్మవారు ప్రత్యేకముగా పాలలో కలుపునీరు తరచుగా అపరిశుద్ధముగా నుండును. అందువలన అట్టిపాలను త్రాగినచో చెడినీటివలన కలుగు నట్టి కలరా పైఠానిదో మున్నగు వ్యాధులు కలుగుటకు కూడ నవకాళ మేర్పడును.

ఆవుపాలు

ఈ పాలు తీసిగనుండును. చలువచేయును. జగటగ నుండును. ఆయురారోగ్యములను శక్తివృద్ధిని యిచ్చును. నలుపు రంగుగల ఆవుపాలు శ్రేష్ఠమైనవి. తెలుపురంగుగల ఆవుపాలు గురుత్వముచేయును. లేతమాడగల ఆవుపాలు, మాడలేని ఆవుపాలు త్రిదోషముల కలుగజేయును. తెలకపిండి పెండుగు వస్తువులు తినిన ఆవుపాలు గురుత్వముచేయును. నలుపురంగుగల ఆవుపాలు వాతరోగములను హరించును. పసుపురంగుగల ఆవుపాలు కైక్యము, వాతముచేయును. తెలుపురంగుగల ఆవుపాలు శ్లేష్మమును పోగొట్టును. గురుత్వము చేయును. ఎరుపు రంగుగల ఆవుపాలు వాతమును పోగొట్టును. తీగపెయ్యకలదాని యొక్కయు నూడి చచ్చినదాని యొక్కయు పాలు త్రిదోషములను హరించి యిచ్చును కలుగజేయును.

పొట్టలు, గడ్డిబాతులు, ప్రత్తిగిజలు తినినఆవుపాలు రోగులను హితముగా నుడిచును. ఆవుపాలు తీసిగా, చల్లగా, చిక్కిగా నుండును. పశువులను బుడ్డకొట్టిన తరువాత ప్రతినెలము శేనులలో నాలుగు రోజుగ్రుడ్డు కలిపిపెట్టిన బలము గలిగించి పట్టలు దిగియును. తీగవారములకు, కొమ్ముడొల్లలకు ఆవుపాలతో పొట్టి, పసు, కలిపి పక్షముదినములు పెట్టిన యెడల కీళ్లుకు, పశువు శునిపొగటనే శేనుపాలలో 4 కులముల యొకరువ కలిపి పెట్టిన నాలుకపేట్లు, గొప్పవారము హరించును. పశువులను గలుగు వాత రోగములకు ఆవుపాలు చాలమంచిది. వలముత్రములు చిక్కిగా నావి మును. బ్రూణ శక్తిని గలిగి నును. నెడలవాడను బుడ్డుచి, విరిగినచి, గడ్డకట్టినచి నానెదాను.

శేనపాలు

ఆవుపాలకుంటే శేనపాలు చాల బలకరమైనవి. వీరియంగు ముటికి పగవంతు వెన్న, త్రొవ్వ యుండును. సుమారు 1 శేన శేనపాలలో ఆరశేనువెన్న లేలికగా వచ్చును. మంచివెన్నలో 70 శేన 80 వ పుడు సేయవచ్చును. పాలయొక్క గుణాంగుములనుబట్టి మిగడయొక్క హేమ్యుత్తిగులు కలుగుదుండును. ఈపాలు తీసిగ, జగటగ నుండును. గురుత్వముచేయును. చలువచేయును. ఆవుపాలు దొరకనప్పుడు పైచెప్పిన వ్యాధులను వదిలెచ్చును.

మేకపాలు

ఈపాలు ఆవుపాలు గుణము కలిగియుండును మలబద్ధము కలిగి నును. పశువులను కలుగు రక్తవాత క్వాచరోగములను బాగుగా పరిచేయును. ఈక ఆల్పశీర్షముగలదిగ నుండుట వలనను, కొరము చేయ మున్నగు రసములుగల వస్తువులను తీసుటవలనను, తక్కువనిరు త్రొగుటవలనను, ఎక్కువముగా తిరుగుటవలనను మేకపాలు సర్వరోగముల వారింపజేయును. మేకపాలు పశువులకుకలిగెడి వాతరోగములు, వార్షవాతము, తీగ రోగములకు తెండు మానములపంప పెట్టిన నుబ్బిదునుగును.

వెన్నయొక్క గుణములు

వెన్నను నిత్యకృత్యములయందు మాత్రమే గాక వైద్యులుచేయు చికిత్సలన్నిటిలోను తగడుగా వాడుచుండుట వాసకగర్భము తెలిసినవిషయము. వెన్న పశువులకు మంచి చలువచేయును. బలము కలిగించును. చర్మసంబంధముగు రోగములకును బెంబేలకును మర్దనచేసిన బాగుగా పనిచేయును. జీర్ణసంబంధముగు వ్యాధులకు తరచుగా వాడవచ్చును.

ఆవువెన్న:—ఇది కొంచెము పసుపురంగులిగి మెరుయుచుండును. చూచుట కింపుగానుండును. నేత్రరోగములకు, విశేషములకు వాడవచ్చును. పొరుచున్న మాడలకు దీనిని నిమ్మకాయంతలలోపలికి పెట్టవచ్చును.

శేబెవెన్న:—ఆవువెన్నవలె పసుపురంగుగా నుండిక తెలుపుగా నుండును. దీనిలో చమురుపదార్థ మెక్కువగా నుండును. బలముకలిగించును. రక్తవిశేషములకు చర్మవ్యాధులకు నిద్ర బాగుగా పనిచేయును. నూడల కప్పుకప్పుడు నాకించుట మంచిది.

పచ్చివెన్న:—చలువచేయును. నేత్రవ్యాధులకు బాగుగా పనిచేయును. బలము కలిగించును.

నిలువయుడు వెన్న:—ఇది పులుపువాడనగలిగి వగరు నుండును. చర్మసంబంధముగు రోగముల కన్నిటికి వాడవచ్చును.

క్రోత్తవెన్న:—చలువచేయును. శరీరకొంతిచ్చును. అన్ని వాతనొప్పులకు బాగుగా పనిచేయును.

కొబ్బరివెన్న

సాధుకొబ్బరిని చిన్నచిన్న ముక్కలుగ చిత్తుగొట్టి నానినండి యంత్రమాలమున చదురును తీయుదురు. ఈపచ్చి నూనెయందు క్రొవ్వపదార్థము లుండుటచే దానియందు నువాసన యుండదు. దానిలో చెడువాసన యేర్పియు లేకుండ జేయుటకు మొదట నొక పెద్దతొట్టెలో యీ నూనెపోసి అందులో పొడిగా నుండు సీమనున్నమును కలుపుదురు. అట్లు కలుపుటవలన యందలి క్రొవ్వపదార్థముతో కూడ నొక క్రిందికి చేరి ప్రకృతమైన నూనెమాత్రమే పైప యుండును. పైకి తేలిపోనూనెను శోక తొట్టిలోనికి తోడి జేయుదురు. అట్లు చేయుచున్న నాలుగుసార్లు పనుసోయుదురు. పిమ్మట అవిరి గొట్టమాలగుండ దానిని మరగనిచ్చెదరు. నూనెస్పటికమువలె తెల్లబడి పొంగువరకు పైపమున పడపోసి కాచుదును. బాగుగ కాగి తెల్లబడినతిరువారే దానిని చల్లారనిచ్చెదరు.

సీమనున్నముతోలిపి అకుగునకు వెరిచ క్రొవ్వపదార్థములో సల్ఫురిక్ అసిడ్ను చేర్చినయెడల సీమనున్నము కరిగిపోయి అద్రావకముపై యీ క్రొవ్వపదార్థము తేలును. ఈ కొబ్బరివెన్న కొన్ని మాసములవరకు చెడిపోకుండ నిలువయుండును. ఉష్ణకాలము

అందుకూడ పెడదు ఈ శాస్త్రంలో యెట్టి శ్రద్ధాశ్రద్ధలును కలిపి వసాధ్యమని తెలియుచున్నది. దీనికి భగవంతుడ యెప్పుడగా నుడును.

వెన్నలో కల్తీపదార్థములు కలుపుట

కొంచె మిందుమిగు వెన్ననుబోలి యుండునదియు దానితో తీయ కల్తీచేయ బడుదుండునదియు మార్గలికము అను పదార్థము మొదట పశువుల త్రొవ్వునుండి తీయబడుచుండుచే చాలనుంది కనవచ్చునుగ నుండెడిది. ఇప్పుడిది పలువిధములుగా చేయబడుచుండి దీయు కలదును గలగునటచే జిక్కి యున్నవస్తువులు లేకయే యనేక చోట్ల వంటకములలో నుపయోగింపబడుచున్నది. బోహుధిమములలో చాలదేశములలో దీనిని వెన్నతో కలుపుచు జేయుటను చట్టములు గలవు. నూటికి 10, 15, పాదు దీనిని వెన్నతోకలిపి త్రోసికొనుట కన్యము. చేయునపుడు పరిశుద్ధముచేసి కొన్నియంత్రములతో దప్పింపజేసి పాలతో కలిపి పోసి ప్రతివయెడల సామాన్యపు మోగడలనుండి వెన్న పప్పులులనే ఈ మిశ్రమమునుండి మార్గలికము వచ్చునట. వెన్నవలెనే ఇదియు నూటికి 10 పాదు చేయుటలెరిగి ఆహారయోగ్యముగ నుండునట. ఈ రీతిగా వెన్నపర్తలు, వెన్నపప్పుత్రోలు మొదలైనవి బియ్యపునీటి, అంటికాయగుజ్జలతో కలిపి ఇతరుల కమ్ముచున్నారు. కొనుగడు వెన్ను కలిగి వుండువులు ఈ కలిపిన పదార్థములు అడుగు వడిగా తేరుకొనుటచే దిగా నుత్తము కనబడుచున్నది. ఇకను గట్టి పెరుగుకూడ కలుపుదురు. ఇట్లు కలుపుటలక వెన్న చెడిపోవుటయేగాక కరిగించిన నేయి కూడ ఎక్కువకాలము నిలువయుండిక దుర్వాసన వేయును.

మజ్జిగయొక్క గుణములు

పాలను తోడుకెట్టి పొగ కలిపినదీ మిగిలిపెరుగులలో ఏగు పోసి కవ్వముతో చిలికి వెన్నపోగా మిగిలిపొగచే మజ్జిగ. ఇకమొకమజ్జిగ చిక్క, సువాసనగ, తెలుపుగ నుండును. దీనిలో చాలగణములు గలవు. ఎడలలోగాని దాహము గొనినప్పుడు గాని తదితరరోగముల కుండుగాని మజ్జిగనుబోని మెడల బాగుగా పనిచేయును. వాత రోగముల పోగొట్టును. భిక్షును పశువులను నోటి కలిగినపుడు మజ్జిగను త్రాగించిన చలు పడవచ్చును. శరీరకొంతరించుచును. ముక్కునకు త్రాగగా మిగిలిన మజ్జిగ వడితిత్తోటలలో పోయుట మంచిది. అకడితి త్రాగిన వలెపడెను. నీరు కలుపకూడ జేసిన మజ్జిగ చాల చిక్కగను, జీర్ణగమము డిను. జలముగలిగించును. మాత్రరోగములకు బాగుగా పనిచేయును. పిండదెబ్బలకు ఆమోఘముగా పనిచేయును. పాలు పెరుగు నీరు పోసిచేసిన మజ్జిగ రక్తవిరేచనములు కట్టించును. కూడలకు సుఖవిందు ఏర్పరిచిన నములకు కూడ బాగుగాపనిచేయును. వేడిగలిగించు. పెరుగు ఏగుకలిగిన మజ్జిగ శీత్ర రోగములకు పనిచేయును. చలువచేయును. కొదిన మజ్జిగ వాతరోగములకు నోటి

కోగములకు బాగుగా పనిచేయును. పులుపునుజ్జగి ఆహారమును త్వరగా జీర్ణము చేయును. కాకకోగములుగల పశువులకు పెట్టుచు నుంచెడి.

ఈమధ్య నామిత్రులొకరు రు40 0 0ల విలువగల గేదె కొనడానిని తెచ్చి యున్నారు. ఈ పశువును వారు క్వెత్తువుగ భావించి లాల్చిదుట చూడ నాశ్చర్యము నొడమి తత్కారణములు తెలుపగోరితి. అంతవారు రైతు కలడిలుట కింకను అంతిమ కాలము దాపురిచ లేనియు, శ్రద్ధ వహించి కృషిశైలికి ఇంకను తరుచోపాయము కలదియు నుడివి, స్వచ్ఛమగు రైతు ప్రంగిపోవుచున్నాడని భ్రమించుచున్న నాకు విస్మయము తోపజేసెను. వారు తమ అనుభవమువలన తమ పశు ఆదాయము కట్లు వర్గించిరి.

పాడిగేదెమీద వచ్చు ఆదాయము

గేదె కొనుగోలుఖర్చు రు 40-0-0 లని ఎడవరిప చెప్పియుంటినిగాదా? ఇయ్యది పూటకు రెండుశేర్ల వతువ 4 స్త్రీలు యిచ్చుచున్నది. పాలునే విక్రయించినచో శేరు 1 కి రు 0-3-0 వ తువ 4 శేర్లు రు 0-12-0 గిట్టుచున్నది. అట్లుగాక పాడిచేయు నపుడు;—నేయి కటుబుఖర్చునకు పోగా దినుసము సవాసేరువెన్న వచ్చును. ఈవెన్న ఖర్చు రు 0-5 0, వజ్జగ, పెరుగు విక్రయమున రు 0 2-0, విడవలవలన రు 0-1-0 మొత్తము అనుదినము వచ్చురాబడి 0-8-0 యై యున్నది.

ఈ గేదెకునిచ్చు దినమునకు తప్పుకు ఒకవంతుకు వెల రు 0-1-0, చిట్టు! తుగవెడు రు 0-0-8. మొత్తము వెళి రు 0-1-6. నామిత్రులు రైతులగుటవలన గడ్డి ఖర్చు లేకున్నది. గడ్డిహాక కొనదలచిన నె 1 కి రు1-4-0. అనగా దినమునకు రు0-0-9 లోపుగా అగుచున్నది. మొత్తము దినవ్యయము రు 0-2-3 అనగా నికరాదాయము దినమునకు రైతునకు రు 0-5-9. ప్రతిదిన భారతీయునకు ఇంతకున్న లాభప్రదమైనకృషి వేరొండుగలదేమి ప్రాజ్ఞులు వచింతురుగాక. ఇది వినిన నాకు “పాడివంటను మించు” నను లోలోక్తి తద్యమని నమ్మితిని. పెంటపోగును సులపత్వరాంతమున విక్రయించిన కనిసము రు 4-0-0 వచ్చునట. దీనివలన వస్త్రాదివ్యయము కొంతవరకు తగ్గునుకదా!

పాడిపశువువలన వచ్చు ఆదాయము

ఇక గోమాలివిషయము చూపు అము. స్వోశమునకు దొరికెనపు నుమారు ఏవిది రూకలకు మిగులుటలేదు ఇట్టి అపు కనమునకు 4 శేర్లకూ విచ్చుటలో వింతలేదు. ఈ నాల్గశేర్ల ఖర్చు సేరు 1 కి రు 0 4-0 వ తువ యిచ్చును. అపువలన నేయి తిక్కన వచ్చినను మూల్యసాధికముగదా? వెచ్చ దినమునకు అర్ధసేరువలన వచ్చును. ఈ వెచ్చ దినమునకు అర్ధసేరువలన వచ్చును. ఈ వెచ్చ ఖర్చు రు 0-3-0, పెరుగువగైరాలకు

రు 0-2-0, పిడకలు 0-1-0. మొత్తము రు 0-6-6. దీనిగు ఖర్చులు తవుడు చిట్టు వగైరా దినమునకు రు 0-2-0. కోడెదూడ అయిన దూడ గ్రాసము రు 0-0-6. గడ్డి కూడ కొనవలసివచ్చిన రు 0-1-0. మొత్తము దినఖర్చు రు 0-3-6. దీనికి పెంటపోగు నుంచి సంవత్సరాంతమున సుమారు రు 6-0-0 వరకు రాగలదు. నికరాదాయము దినము నకు రు 0-3-0. సంవత్సరాంతమున, అనగా పాలు విడిచిన తదుపరి కోడె అయినచో కనీసము రు 30-0-0, 40-0-0 వఱకు రాగలదని యనవి. ఇప్పుడు రైతునకు పశువుపై వచ్చు సంవత్సరాదాయమును నిర్ణయింతము.

గే దె వ ల న

	రూ.	అ.	పై.
దినమునకు రు 0-6-3 వంతున సంవత్సరమునకు.	140	10	0
పెంటపోగు	4	0	0
దూడ	5	0	0
మొత్తము	149	10	0

సంవత్సరము తరువాతకూడ పాలిచ్చునట. సుమారు రెండొండవరకు పాలు ఇచ్చు ననికూడ తెలియుచున్నది. కాని సంవత్సరమునకే నేను అంచన వేయుచున్నాను. దీని దూడలనుంచి ఎన్నదగిన ఆదాయము రాదని తలచి. విడచితిని. కాని అందువలనను కనీసము రు 5-0-0 వరకు రాగలదు.

ఆ వు వ ల న

దినమునకు రు 0-3-0 వంతున.

	రూ.	అ.	పై.
సంవత్సరమునకు	67	8	0
పెంటపోగు	6	0	0
దూడ	40	0	0
మొత్తము	113	8	0

రైతు ఒక గోవును, ఒక గేదెను పెంచినచో ఎంతటి లాభప్రదమో ఇప్పటికైన రైతుసోదరులు గ్రహింతురుగాక. ఆ పశువును కొన్నఖర్చు పోను మొదటి సంవత్సరమునకే ఠాంత నిలువచేయుగలడో గ్రహింపుడు. ఇకనైనను రైతుసోదరులు తమ అజ్ఞానమును పోద్రోలి ఇంతవరకు తాము పశువులపై వహించిన ఉపేక్షను వీడి, తా మింత వర కొనర్చిన అకృత్యములకు, అత్యాచారములకు సిగ్గునొందిమైన, “అర్హువత్సర్య భూతాని” యను ధర్మసాధనార్థమైనను కామభయవశంగదగిన గోవును, తదితర పశువు లను పోషించుడు నేటి ఆరిక చిట్కులనుండి రక్షించబడి ప్రపంచమున కారద్య ప్రాయులై నుఖింతురుగాక.

పాడిపశువుల రోగములు

పాలు చేపకుండుట

పాడిపశువుల చన్నుల గొట్టములలో ననేకమైన నూక్కుమను వాళ్ళుంటుండును. ఈ పాలగొట్టముల కన్నిటికి కుడిమొకళ్ళలో మానవముతో చేయబడిన ద్వారములుండును. ఈ ద్వారములు తెరచికొని యున్న మెడల పాలతిత్తులలోని పాలు ఏనిగుండ ప్రవహించగలవు. పశువునకు ధనుయు కలిగినప్పుడుగాని, జ్వరము పుట్టినప్పుడుగాని, పశువునకు పాలుపిండనప్పుడుగాని, పశువునూడకు పాలుదాచుకొనవలెనను యుద్ధేయమైనప్పుడుగాని, మనోవ్యాధులను కలిగినప్పుడుగాని ఈ ద్వారములు ముగియకొనును. అప్పుడు పశువు చేవుటలేదందుగా. పశువు దూడను దగ్గరకు రావలయు. చన్నులైన నరుపాసి పితికినప్పుడు పాలురావు. బెదరిబెదరి చూచుచుండును, నరిగా నిలబడక ఆటురిటు తిరుగును. కొన్ని పశువుల కిట్టిపనుయములలో దాదాదినుములు పెట్టిన పాలు చేవుటకూడ గలదు.

చికిత్స

అవునుజగ్గ అర్ధసేరు, తాడికాయలు 1 కు, కావలసినము 1 కు, ముగింధపాల గనము 2 కు కలిపి రెండుపర్యాయము నీయవచ్చును.

లేక గోధుమగంజ అర్ధసేరు, వెయ్యి రోకు కలిపి మూడుతూటలు త్రాగిండుము.

లేక సాగవార మట్టలురెచ్చి ఉడికించి దానిలోనున్న తెలుపువలుతులతికి మట్టి గలలో కలిపి త్రాగించవలెను.

లేక పుల్లతిగనుంచి సమతీసి చన్నుల పైభాగమున నుద్దించి చేతులతో కొంచెముగా గొట్టిన పశువు చేవును.

లేక కొండగోగు ఆకులము తీసి పాలు పిటుకబోవు ముందు పశువు శరీరమునకు రాచిన రప్పక చేవును.

చన్నుల ద్వారములు ముడుచుకొనుట

పశువుయొక్క చన్నులు పాలతిత్తులలోనికి వ్యాపించును. పాలతిత్తులలో నగొట్టములు ప్రవేశించుచోట నొక ద్వారముండును. ఈ ద్వారము తిసంత నదియే ముడుచుకొనగలదు. అట్లు ముడుచుకొనినపుడు చన్నులనుండి పాలురావు. పాడిపశువు పాడుగులో రెండు తిత్తులుండును. రెండు గొట్టములొక తిత్తిలోనికిని, తక్కిన రెండు గొట్టములు మరియొక పాలతిత్తిలోనికిని ప్రవేశించును. కొన్ని పశువులపాలు ఈ గొట్టమునుండి

ఎరువుంటే వెలివాడు నేద్యగాడే.

పిడుకమండగనే పొనియంతటవియే కారిపోవును. కొన్ని పశువులకు బాగుగా పిండి నప్పటికి పాలు రాజాలవు. కారణమేమన పశువుచన్నులలో ఒకటిగాని, అంతకన్నకైన గాని వ్రాడిపోయిన రంధ్రములుగలవై యుండును.

ఈవిని వెంటనే కొన్ని పశువుల గ్రంధులలో పాలుత్రుట్టి చన్నులు లావుగా కనబడినను పాలుమాత్రము పైకి రాజాలవు. పాలు పైకివచ్చు ద్వారమున కడ్డముగా చంటి చివర నొకవిధమగుపొంగు పెరుగుటయే యిందుకు కారణము. తెలు లిట్టి పశువులను గూర్చి చాలవిచారపడుచుండును. కొన్ని పశువులు ఈవినివెంటనే చన్నులద్వారములు మూసికొనిపోయి వట్టిపోవును. కొన్ని పశువుల నాలుగు చన్నులవగాని, రెండు చన్నులవగాని యిది రావడును. ద్వారములు గట్టిగా ముడుచుకొనిపోయిన పశువుల కెన్ని చికిత్సలు చేసినను లాభములేదు. ఆ ఈత కంటియేయని గ్రహించవలెను. మరల రెండవ కౌశ్యసమహాద రావచ్చును.

చంటి రంధ్రములు పొంగుతోముడునకొని పోయినపుడు సలూక (Probe) తో గాని, కతీటరు (Catheter) అను పనియట్టుతో గాని పొడిచి పాలు పైకివచ్చునట్లు చేయవచ్చును. లేక పొడుగుగల సన్నని నూడితో నెమ్మదిగా నాపాలరంధ్రములోనికి పొడిచి పాలను గప్పించవచ్చును. కాని తెలివీ తెలియనివారు రంధ్రభాగమునకు పొడిచిన యెడల పశువున కపాయము సంభవించును. అంతకు తెలియనిచో మితాలూకా వెటరినర్ చికిత్సలయమునకు తీసికొని వెళ్లి చికిత్స చేయుదు.

కంఠరసంకోచము

ఒక్కొక్కప్పుడు చంటి చివరనుండి పాలు తమంతటవి కారిపోకుండా కాపాడు కంఠరము సంకోచము కొందుటచే రంధ్రము మిగుల చిన్నదయి పాలుతీయుటకు దుర్లభముగా నుండును. దీనికి చికిత్స చేయుట దుర్లభము. శస్త్ర మవసరముగ నుండునుగాని యీపరి మిగుల స్పృహయైన వైద్యుడు చేయవలసి యుండును. అందువలన సైన్సు తప్పక లాభముండును ఇటువంటి శస్త్రసంబంధమైన వ్యాధులు కలిగినపుడు మితాలూకా వెటరినర్ డాక్టరుగారికి చూపించుట మంచిది. ఆయుర్వేద పశువైద్యులవలన యేమియు లాభముండదు. లేక ద్రవీడినను నొక సన్నని నూడిని లోనికి జొప్పి పాలను దీయుట వచ్చినయెడల రంధ్రము పెద్దది కావచ్చును.

చన్నులమీద కాయలు

పశువు చన్నులమీద చిటిపాటి కాయలు మొదలగునవి యుండుటచే పాలు పితుకుట కంటంకము గలిగిండును. ఒక్కొక్కప్పుడుచి రేగినయెడల పూడు పడి పశువు బాధపడును. పాలుపూడ రగ్వచ్చును, కాబట్టి అటువంటి కాయలను తొలగి వేయుట వలనగాని, పొడుకలతో బిగించి కట్టుటవలనగాని అవి పోవచ్చును.

గంపెడిచ్చిన తనకు గరిసెడిచ్చును.

చన్నులకొటంకము గలుగుట

పాలలో ఐదురుగాక కొన్ని ఘనపదార్థములుండును ఈ పదార్థములు విశా-
రముగా నున్నయెడల పాలు బరువుగానుండును. ఈ ఘనపదార్థములు పాలువీరుట
సప్పుడు చేతికి చిన్నచిన్న ముద్దలవలె తరచుగా తగులుచుండును. ఇవి పేరుకొనిన
పాలముదలుగాని, లోపల వర్షముపై బయలుదేరిన కంఠులుగాని, లేక ఒక విధమైన
శిలలు గాని అయియుండవచ్చును. ఇవి పాలుతీయుట కవరోధమును కలిగించుటయే
గాక ఒక్కొక్కప్పుడు పొదుగునంగురూడ వాపుపుట్టించును. కావున ఏ యవరోధ
మాన దీనివేయుట యవశ్యకము తీసివేయుటకు విలులేనియెడల పైనుండు పాలతిత్తి
లోనికి ప్రోసి వేయుట మంచిది.

చంటికి రంధ్రము పడుట

ఏదైన అవయవమువలనగాని, పుండుపుట్టుట వలనగాని, చంటిలో సామాన్య
ముగ పాలుతీయు మార్గముగాక పాలతిత్తిలోనుండి చంటిప్రక్కకు కష్టముపడవచ్చును.
అచటినుండి పాలుకొరిపోవును. ఇంగువలన పొదుగుంటికికిగూడ వాపు తగులవచ్చును.
పాలిచ్చుచున్నంతకాలమును ఈ రంధ్రమును పూడునట్లు చేయుట మిగుల కష్టము. పాలి-
చ్చుట మారినతరువాత క్షీరముగ నే వదుర్చవచ్చును. అయినను పాలతిత్తిలో పాలె-
ప్పుడును లేకుండ కొరుసలు మామూలుమార్గములో నొకగొట్ట ముంచి యాపుండును
మాపువచ్చును. కాని యిది కష్టసాధ్యము.

కొరివించును

పాడిపశువులలో శేదెన కొరివించును కావచ్చును. అదిగా నాచున్న తిత్తి
పలెనై పాలు స్రవించునట్లు నుండును. పశువున కలివేడిజేరినపుడుగాని, విషసంబంధ
మైన పదార్థములు తినుటవలనగాని ఈవ్యాధి యేర్పడవచ్చును. పశువు నవమాసములు
విచ్చిన తరువాత యేదైన విషపుయొక్కలు తినినయెడల ఈవిధ తరువార ఈవ్యాధి కు
పడవచ్చును. కొన్నిపశువుల చన్నులనుండి నెత్తున పడుచుండును. మరికొన్నిటికి
చీమ, నెత్తున కలిసి పడుచుండును. అప్పుడు దుష్పదార్థము తగిలినదని అనేక చికిత్సలు
చేయుదురు. కొరివించున్నగల పశువు ప్రతికూతమ పాలు సరిగా దియదు. తక్కిన
మానచన్నులనుండి పాలు వచ్చుచుగాని, ఈ చక్షుమడిచుక్రము రావు. ఒక్కొక్క-
ప్పుడు అన్ని చన్నులన నీ వ్యాధి రావచ్చును.

పాలుతగ్గిపోవుట (Loss of milk)

పశువుయొక్క రక్తమును బట్టియు, ఆరోగ్యమును బట్టియు, సాంప్రదాయమును
బట్టియు వారెక్కవ తక్కువగా వట్టుచుండును. పశువులన ప్రతిదినుము పెట్టుదానా

దినులు తగ్గించి పెట్టుటవలనను, బొట్టిగా పెట్టక పోవుటవలననుకూడ పాలుతగవచ్చును. ఇంకను పశువుకడముగా తగిన తరక్తవృద్ధి లేకపోవుటవలనను, క్రొత్త మనుష్యులు పితుటవలనను, ఎండలో నెక్కువగా నుంచుటవలనను, పొరుగులొనన్న పాతన త్రాగి నిండకపోవుటవలనను, విషసంబంధమైన మొక్కలు తినుటవలనను, దూడ చచ్చినపుడుగాని, పాలన్నియు మాడత్రాగునను యుదేశముతో నుడ వీయుక పోవుటవలననుకూడ పాలుతగ్గుచుండును. ఇట్టి తాత్కాలిక కారణములవలన పాలు తగినయెడల ఆహారమును మార్చవలెను.

చికిత్స

వారముగల పశువునకు ప్రతిదినము సాయంకాలమందు సహజేగు తెలిపిండి పెట్టుటవలన పాలవృద్ధి గలుగును. లేక ఆసిండిరి రిటిలో నానవేసి సాయంకాలము పెట్టుటవలన పాలవృద్ధి జరిగి పెట్టవచ్చును.

లేక కాకతీయగల పశువునకు ఉలవలు నానవేసి గుడ్డి పడితిగా పోయవచ్చును. లేక తనగలు నానవేసి గుడ్డి పడితిగా పోయవచ్చును. పశువుయొక్క శరీరతత్వముల గ్రహించి వానికి తగిన ఆహార పదార్థములు పెట్టుచుండి యెడల పాలువృద్ధియగుచుండును.

మాడకు పాలు మరపించుట

కొన్ని పశువులు మాడలు పెదవైనపుడుకూడ పాలిచ్చుచుండును. ఇట్లు మాడప వయస్సు వచ్చిన తరువాతకూడ తల్లిపాలు పడుచుటవలన యజమానికి కొంత నష్టము కలుగును. కాబట్టి మాడప ప్రత్యేకముగా చాచాదిన నులుగాని ద్రవపదార్థములు ఆనగా నూకలనావ, లేదా పచ్చిపడ్డి ముచ్చగునవి వేసి పాలు మరపించవలెను.

అధిక పాలప్రవాహము

కొన్ని పశువు లొక్కొక్కప్పుడీనుననుచును వచ్చినను పాలిచ్చుచుండును. ఇది యొక శోగముగా పరిగణింపక పోయినను జాగ్రత్తయొక్క బల మందువలన క్షీణించును. కొంచెం తనుటకు కొన్ని నెలలకు ముందు పాలిచ్చుట మాన్పవలెను. పాతగ్రంధులకు విశ్రాంతిగిలుగిని పెడల తగిన వెనుక గిలుగి వచ్చును.

పాడిపశువులను పాలుపీతుకకి శోగముగా మోకటుటవలన గాని మేత మిక్కుటముగా వేసి పాలు పొరుగులో నింపి యుండుటవలన గాని, ఒక్కొక్కప్పుడు చంటిచివా నుండు కిండరముయొక్క పటుత్వము తగ్గిపోయి పాలు కారుచుండును. పాలు విస్తారముగా కారునెడల చంటిచివర నొక్కపట్టుటకు నెట్టుకు ఉండరమువంటి రోడ్లపై పెట్టి యెడల పాలుకారుట తగును.

పాలు విశేషముగా పోవుటవలన తల్లికి కౌగ్గున బలహీనత కలుగును. కాబట్టి తగిన వేళలు కలిపెట్టి మాడను పశువులను యజమాని పాలుతీయుటయొక్క వేయి పలెను.

శస్త్రవైద్యము

ఇరువది రెండవ భాగము

దహ్యతే దహనే నవత్కారేణేవ ప్రపచ్యతే
విపీలికాగణేనేవ దశ్యతే చిద్యతే తథా॥

పక్ష్యమగుచున్న ప్రణము (కంటి) నిప్పుతో కాల్చుచున్నట్లును, త్వరముచే పక్ష్య మగు చున్నట్లును, చీమలచే కరవబడుచున్నట్లును, చీల్చబడుచున్నట్లును.

చిద్యతే చైవ శస్త్రేణ దండేనేవ చ తాడ్యతే
పీడ్యతే పాణీనే వాతః నూచీభివర తుద్యతే॥

శస్త్రముచే ఛేదించబడుచున్నట్లును, కర్రలతో కొట్టుచున్నట్లును, చేతితో లోపలి పీనుగు చున్నట్లును, నూగులతో పొడుచుచున్నట్లును, ఆపరిమితమైన బాధకలిగి యుండును.

ఊషచోషే వివర్ణస్వాదంగుల్యేవా వ పీడ్యతే
ఆననే శయనేస్థానే శాంతిం పృశ్చిక విధవత్॥

ఇంటియేగాక తీవ్రమైన మంటలు, పేల్చిన మురున్నట్లు బాధకలిగి యుండును. శరీరము మరొకరంగు గా నుండును. నేలతో నొమ్మచున్నట్లు బాధయుండును. పరున్నను, నిలుచున్నను లేలు కట్టుచున్నట్లు బాధపడుచు శ్వాతిని బొందజాలరు.

వేదనోపశమః శోథో లోహితోల్బోన చోన్నతిః
ప్రసాదుర్భావో వలీనాం చతోనః కండూర్ము హుర్ముహుః
ఉప్రదవాణాం ప్రశమో నిమ్న తాస్సుట నంత్యచాం॥

పక్ష్యమైన ప్రణమందు మంట బాధతగ్గి ముడుతలుగిలిగి, కొద్ది మరుగుగ, దురదగ, ఎరువుగ, ఆకార పరిమాణముతగ్గి జ్వరము వర్గైరాలన్ని తగ్గిపోవును.

బులేనిలాద్రుజే న వినానపిత్తం పాకః కఢంచాపి వినానవూయః
తస్మాత్తస్య ర్వే పరిపాకకాలే పంచతి శోఘాస్త్రిభిరేవదోమైః॥

ప్రణమ గుంట వీసచో అందలి చిగ్గము పొరలులేచి యుండును. వేలితోవాపు మీద నొక్కిన యెడల లోపలతిల్లిలో నీళ్ళు కదలుచున్నట్లు కదలుచుండును. ఒకచోట వల్లిన మరియొకచోట ఎత్తుగనుండును. పక్షిమైన ప్రణమగలవానికి ఆకలిఎక్కువగా నుండును.

వస్తావివాంబు సంచారః స్నాచ్ఛోధే గులిపీడిశే
పూయశ్చపీడయే దేకమంతే మంతే చ పీడితే
బుభుక్షాప్రణశోధస్య భవేత్స క్వస్య లక్షణం॥

ప్రణమ ఉబ్బుగాగాని లేః గుంటగాగాని యున్నచో అందలి చిగ్గము పొరలు లేచియుండును, వాపుమీద వేలితో నొక్కినయెడల లోపలతిరున్నట్లు చీము కదలుచుండును. ఒకచోటనొక్కిన మరొకచోట ఉబ్బుగానుండును. పక్షిమైన ప్రణమగలవాటికి ఆకలిఎక్కువగానుండును.

బుతేని లాద్రుజే న వినానపిత్తం పాకః కఫంచాసి వినానపూయః
తస్మాద్ధిసర్వే పరిచాకకాలేః సచంతిశోఫః స్త్రిభిరేనదోషైః॥

వాతములేకుండ పోటుగలుగుదు, పిత్తములేకుండ పాకమునపురారు. కఫము లేకుండ చీమపుట్టును. కాబట్టి ప్రణపరిపాకకాలమగు తిరోషములచేత పక్షముగు రున్నది.

గాయములో చీమున్నప్పుడు త్వరగమాన్యరాదు
న చైనం త్వరమాణః సా నర్దోషం రోపయేత్
సృహ్యత్సే నాప్యపచారేణాభ్య నరముత్సజ్ఞం
కృత్వాభయోపి వికరోతి॥

ప్రణమను శస్త్రముచేసి తగువాత గాయముగా చీమున్నపుడు తొందరపడి గాయమును మాన్యరాదు అట్లుచేసినయెడల ఆ గాయము స్వల్పముగు ఆపచారము విలన లోపలగడ్డకట్టి మగల బాధించును.

గులభముగా శస్త్రచికిత్స చేయుట

తత్రతాయతో విశాలః సమః సువిభక్తోనిరాశయ ఇతివ్రణగుణాః॥

స్పష్టముగా తేలిపియు, అల్పివైపుల పక్ష్యముబొందినదియు, బాగుగా అర్ధమైనదియు, నాలుక ద.తెంపులు మున్నగు భాగములనుండి నదియునగు ప్రణమను తేలికగా శస్త్రము చేయవలెను.

పూసిన తంగెడు వేసినా కాచిన వెంపలి వేసినా చేయవలెను.

ఏకేన వావణేనా శుభ్యమానే నాన్తరాబుధ్యా
వేత్త్యాపరాన్ వ్రణాన్ కుర్యాత్॥

(వ్రణమును చిల్చిన తరువాత చీము సరిగా కారనిచో తన స్వంతబుద్ధితో, వికాల మనస్సుతో అలాచింది చేయవలెను. అన్ని వ్రణములను ఈరీతిగా చేయవచ్చును.

యతోయతో గతిం విద్యాదుత్సర్గో యత్రయత్ర చ
తత్ర తత్ర వ్రణం కుర్యాద్యథా దోషోన తిష్ఠతి॥

ఏ భాగమునుంచి చీము కాగుచున్నదో, ఎచ్చటెచ్చట నొక్కిన గుంటలుపడునో అచ్చటనుంచి చీమును తీయుటకు మరియొక బెజ్జము వేయవలెను.

శత్రుము చేయవలసిన భాగములు

తత్ర భూగర్భ శబ్ద లలాటా క్షిపుటౌ వ దస్తవేష్ట
కత్తా కుక్షి వజ్రణేషు తిర్యక్ ఛేద ఉక్తః॥

కనుబొమలు, చెక్కిళ్లు, కణతలు, నొగలు, కనుకెప్పులు, పెదవులు, వంతమాంసములు, చంకలు, ఉదరము, గజ్జలు, ఈ స్థానములందు అడ్డముగా శత్రు చికిత్స చేయవలెను. (ప్రాణము పోవునది అనుమాన మున్నపుడుకూడ చేయవచ్చును.

అన్యథా తు సిరాస్నాయుచ్ఛేదనం అతిమాత్రం వేదనా
చిరాద్ర్యణ సంరోహో మాంసకర్ష ప్రాదుర్భావశ్చేతి॥

అట్లుచేయక అడ్డము చేసికొండల నీలు, స్నాయువులుతెగి విపరీతమైన బాధ కలుగును. గాయములు సరిగా మానక గుర్మింపము, కంటులు బెరుగును.

శత్రు చికిత్సలలో కలుగు ప్రమాదములు

హీనాతిరిక్తం తిర్యక్ చ గాత్రచ్ఛేదన మాత్మనః
ఏతాశ్చతస్రోష్ఠవిధే కర్మణి వ్యాపదః స్మృతాః॥

శత్రుచికిత్స తక్కువగాకాని, ఎక్కువగాకాని, అడ్డసిద్ధిలుగాకాని జరుగుట, వైద్యుని శరీరముతెగుట ఇట్టివి ప్రమాదములని గ్రహించవలెను.

అజ్ఞానలోభాహిత వాక్యయోగ భయప్రమోహైర వైశ్చవిభావైః
యథాప్రయుష్ఠిత బిషక్ కుశత్రుం తథా సశేషాన్ కురు తేవికారాన్॥

శత్రుతో సంపలి వేషివారా కాయలతో కానుగలు వేషివారా?

తెలియకపోతే, దబ్బుయంగు ప్రీతి, తదితరలు తమమూర్ఖ నిందావాక్యములు పలుకుట, భయము, తబ్బిబ్బు, ఇతర ఉద్దేశములు, వైశ్యుడు వీటిని విడిచి కలిగియుండి శత్రుచికిత్స కొంతవరకే చేసినటువంటి రోగికి తదితర వ్యాధులుకూడ సంప్రాప్తమగును.

గాయపుసంధి తదితర నష్టములు కలుగుట

సురేంద్ర గోవప్రతిమం ప్రభూతం రక్తం ప్రవేద్యైశ్చ తతశ్చ వాయుః
కరోతి రోగాన్ వివిధాన్ యథోక్తాంశ్చన్నాన్నాసుభిన్నాస్వధవాసిరాసు॥

ప్రత్యేకముగా పీరలు తెగినయెడల ఆ గాయమునుండి ఆర్ద్రపురుగుతో సమానమగు కాంతిగల రక్త ముక్కువగా కాయచుండును. అట్లు తెగుటవలన వాతము ప్రగోపించి శిరోరోగములు కలిగించును.

కొబ్బరి శరీరావయవావసాదః క్రియాస్వశక్తి స్తుములా రుజశ్చ
చిరాద్వ్యగో రోహతి యస్యచాపితం స్నాయువిధం మనుజం వ్యవసేతే॥

స్నాయువులు తెగినయెడల వంటితడిముగిలిగి అవయవములు పనిచేయజాలవు. పనులు చేయుటయందు శక్తికూడ తగ్గును. బాధ ఎక్కువగానుండి చాలాకాలమునకు గాని గాయము మానజాలదు.

శోషాతి వృద్ధి స్తు ములా రుజశ్చ బలక్షయః పర్వసుఖేదశోఫః
క్షుతేషు సంధివ్య చలాచలేషు స్నాతసికర్మోపరతిశ్చ లిజ్జమ్॥

కడులునవి, కడలవండునట్టి సంధులు తెగినచో వాపు తీవ్రముగా నుండి ఎక్కువ భాగ కలుగును. బలము క్షీణించును. కలుపులు పగులును. వాచును. సంధులు పనిచేయలేక పోవును.

ఘోరా రుజోయస్య నిశాదినేషు సర్వాస్వవస్థాసు న శాన్తిరస్తి
తృష్ణాజ్గసాదౌ శ్వయధుశ్చరుక్షః తమస్థి విధ మనుజం వ్యవసేతే॥

అనులు తెగినయెడల రాత్రింబవళ్ళు విడువకుండ విపరీతమైన బాధలు కలుగుట, కాంతిలేకుండుట, దానము, అవయవములు కృశించుట, పోటు, వాపు గలుగును.

శత్రుచికిత్సచేయు వైద్యుని లక్షణములు

శౌర్య మాశుక్రియా శత్రుతైక్ష్య మస్వేదవేపధు
అసమ్మోహశ్చ వైద్యస్య శత్రుకర్మణి శస్యతే॥

ధియములేతుండుట, శత్రుచికిత్స సుఖముగ జేయుట, పశుమగల శత్రుపనిముట్లను గలిగియుండుట, చెనుట, పలుకు, సమ్మానము లేకుండుట, శత్రుచికిత్స చేయు వైద్యుని అక్షణములైయున్నవి.

శల్యాకృతి విశేషాంశ్చ స్థానాన్యావేక్ష్య బుద్ధిమాన్
తథాయస్త్ర పృథక్త్వం చ సమ్యక్ శల్యమధాకరేత్॥

తెలిసిన వైద్యుడు శల్యముల రూపములను, స్థానభాగములను, వాటికి పనికి వచ్చు శత్రుపనిముట్లను చక్కగా తెలిసికొని శల్యములను దీయవలయును.

కర్ణస్తి తు శల్యాని దుఃఖోహార్యాణి యాని చ
అదధీతభిషక్తస్మాత్తాని యుక్త్యా సమాహితః॥

కర్ణములుగలవిగాని, ఎక్కువ కన్నులుతో తీయదగినవిగా నుండు శల్యములను దీయుటలో చాలా జాగ్రత్తతో ఆలోచించి, యూహతో, యుక్తితో, నిపుణతతో వైద్యుడు తీయవలెను.

శోధనాకౌ రుజశ్శోగ్రాః కుర్యాచ్ఛల్యమ నిర్నిర్రమ్
వైకల్యం మరణం చాపి తస్యాద్యత్నా ద్వి నిర్హరేత్॥

శల్యములను తీయనియెడల అచ్చటచావు, పాకము, తీవ్రమగుబాధ, అంగవైకల్యము, మరణముకూడ కలుగును. కాబట్టి సాధించి శల్యములను తీయవలెను.

తదేవయక్తస్త్వతిమర్మ సస్థీన్ హింసాత్పిరాః స్నాయుమధాస్తి చైవ
మూర్ఖప్రయుక్తం పురుషం క్షణేన ప్రాగ్రియం శ్చోదధవా కథంభిత్॥

మూర్ఖువైద్యుడు శత్రుచికిత్స ఎక్కువగా చేసినయెడల మర్మములు, అవయవ సంధులు, నీరేలు, స్నాయువులు, ఆముఠ నీటిని పాడుజేసి బాధ పెట్టుటయే గాకుండు శోగి ప్రాణమునుకూడ తీయును. లేదా అట్టి శోగిచాలా కష్టముతో బ్రతుకును.

గాయములను కుట్టుట

తతోన్వణం సమున్నమ్య స్థాపయిత్వా యథాస్థితమ్
సీవ్యేత్ నూక్షేణ నూత్రాణ వల్కే- నాశ్యస్త కన్యవా॥

శల్యమును పరీక్షించి తీసిన తరువాత గాయమును పైకెత్తి సరియగు స్థితిలో నుంచి నూక్షుమగు దారముతోగాని, నేపకొంఠసము, జనము, అవియున్నది కాని అచేగాని

శణజక్షామనూతాభ్యాం స్నాయ్యా వావేన వాపునః
ముర్వా గుడుచీ తానైర్వా సీవ్యే ద్వేలితకం శనైః॥

స్నాయువుల చేతిగాని, వెండ్రుకలతోగాని, సాగవార తిప్పతీగవారలతోగాని
వట్టవలయును.

సీవ్యేద్గోఘణకాం వాసి సీవ్యేద్వా తున్న సేవనీమ్
ఋజుగ్రస్థిమథో వాసి యథాయోగమథాపి వా॥

వట్టుటలో బుడలు అల్లివట్టుగాగాని, పైకి క్రిందప కట్టు దింపువట్టుగాగాని, చిరిగి
గుడ్డును శేతిగాండ్రు వట్టివట్టుగాగాని, తిన్నయుడి కలుగువట్టుగాగాని, ఏదీతిగా వట్టి
తాగుడునో ఆదీతిగా చేయవలయును.

కుట్టునూదుల పరిమాణము

దేశేల్పమాంసే సస్థౌ చ సూచీవృత్తాబ్జులద్యయమ్
అయతా త్ర్యైస్థూలా త్ర్యైస్థా మాంసలే వాసి పూజితాః ॥

స్వల్ప మాంసముగల ప్రదేశము, సాధుఁల వీటియందు వట్టువట్టి నూది గుండ్ర
ముగానండి లెండగురముల పొడవుండవలెను. మాడగురముల పొడవుండి ముక్కి
ణముగానుండు నూదిని ఎక్కువ మాంసముగల ప్రదేశమునందు వట్టుటకు పనికివచ్చును.

ధనుర్వకౌ హితా మర్మఫల కోశోదరోపరి
ఇత్యేతాస్త్రివిధాః సూచీస్తేక్షాగ్రా సు సమహితాః ॥

మృస్థానములు, అండకోశములు, కడుపు వీని పైభాగములందు వట్టుటకు
విలువలే ఎక్కియుండు నూదుల నుపయోగించవలెను. ఈ మాదురకముల నూదుల
యొక్క కొనలు పదునుగలవిగ, పట్టుకొనుటకు వీలుగ నుండువట్టుకు,

కారయేన్మూలతీ పుష్పవన్తాగ్రపరి మణ్డలాః
నాతిదూరే నికృష్టే వా సూచీం కర్మణి సాతయేత్
దూరాద్రుజోవ్రజౌష్ణ్య సన్నికృష్టే వలుఞ్చనమ్ ॥

మూలతీ పుష్పముల తొడిమ కొనలవలె గుండ్రముగా తయారుచేయించవలెను.
గాయములను వట్టునపుడు నూదులను మిక్కిలి దూరముగాగాని, సమీపముగాగాని
గ్రచ్చరాదు. గాయమునకు దూరముగా వట్టినయెడల యెక్కువ బాధ గలుగును.
మిక్కిలి దూరముగా వట్టినచో వట్టు లెనిపోవును.

పుట్టమన్న శస్త్రే భూమిపండును.

కట్టుకట్టుట

తత్రస్థునాం కవిలికాం దత్వా వామహస్తే పరిక్షేప మృజు
మనవిధము సంకుచితం మృదువట్టం నివేశ్య బద్ధియాత్
న చప్రణసోపరి కుర్యాద్దృఢి మా బాధకరం చ॥

గాయముపై దళివరియగు కవలికనుకేసి తిన్ననిదిగ విడిపోవడ మగుటలు
లేకుండా, మృదువుగనుండు పట్టు ఎడమచేతితో పరిగాచాచి సుఖముగా నుగునట్లు
కట్టు కట్టవలెను. కాని గాయముమీదప వచ్చుకట్లు చేయరాదు.

అబధ్యమానోదంశ మశక తృణ శాస్తోపల పాంశు శీత
వాతాతప పృథ్వితిభిర్విశేషై రభిహన్యతే ప్రణో వివిధవేధనో
పద్రుతశ్చ దుష్టతాముపైత్యా లేపనా దీనిచాన్య విశోషమువయాన్తి

గాయమును బంధించక పోయినయెడల నోరీగలు, దోమలు, చిన్నచిన్న తుల్లలు,
రాళ్లు, గుమ్మ, చలి, గాలి, ఎండ, మున్నగునవి గాయముమీద పడుటవలన పలువిధ
బాధలొగూడి దుష్టత్వము నొందును. కట్టులేని గాయములలోని శేపములు శిర్షికలో ఆరి
పోవును.

కట్ట భేదములు

పీడయ న్నరుజో గాఢః సోచ్ఛాన్యసః శిథిలః స్మృతః
నైవ గాఢో న శిథిలః సమో బద్ధః ప్రకీర్తితః॥

గాయమునకు గట్టిగ కట్టుకట్టుటవలన మృదువునను బాధపెట్టనిదిగా నుండు
కానికీ గాఢ బంధనమందురు. వదులుగానుండి గాలిపోవుటప వీలుగానుండు దానిని
శిథిల బంధనమందురు. ఎక్కువ బిగువుగ ఎక్కువ వదులుగ నుండక సమానముగానుండు
దానికి సమబంధన మందురు.

తత్రస్థి కుక్షి కక్షా వజ్ర బోరు ిగః సుగాఢః
శాభా వదన కర్ణ కణ్ఠ మేఢ ముష్క పృష్ఠ పా
రోన్వీద రోరఃసుసమ. అక్షిరోః సస్థిః చ శిథిల ఇతి॥

కటిప్రదేశము, కడుపు, చెంక, గిజ్జలు, తొడలు, కిరన్న భాగములందు గాఢ
బంధనమును కౌశ్యసేమలు మిథియు, చెవులు కంటెయు కిన్నెయు వృషాములు, పీఠ పార్శ్వ
ములు, ఉదరము, వక్షస్థలములందు సమబంధనమును శేత్రములు సంధించు శిల
బంధనమును శివయోగించవలయును.

చూరితం మధితం భగ్నం విశ్లేష మతిపాతితమ్

అస్థిస్నాయు సిరాచ్ఛిన్న మాశుబధ్దేన రోహతి॥

మక్కలుగా జేయబడినదియు, చిలుకబడినదియు, విరిగినదియు, శంధులనుండి యూడినదియు, స్వస్థానము విడచి జారివేలాడునదియు, అనులు, స్నాయువులు, సిరలు మున్నగునవి విరుగుటవలన కలిగినదియు నగు గాయములు కట్టుకట్టుటవలన త్వరగా మానును.

న్యబుద్ధ్యా చాపి విభజేత్కృత్యా కృత్యాంశ్చ బుద్ధిమాన్

దేశం దోషం చ విజ్ఞాయ వ్రణం చ వ్రణ కోవిదః

బుతూంశ్చ పరిసంఖ్యాయ తతో బస్థాన్ని వేశయేత్॥

తెలివిగల వైద్యుడు సాధ్యాసాధ్యములు కనిపెట్టి గాయములను స్వబుద్ధితో పరికిరించి కట్టుకట్టవలెను. గాయములవిషయము ఎగుగా తెలిసినవైద్యుడు ఆయా భాగములను, వాతాది, దోషములను ఆయా బుత్తువులను తెలిసికొనిన తరువాత కట్టు కట్టుట ప్రాసంగింపవలెను.

“సుశ్రుత సంహిత ”

శల్యతంత్ర లక్షణములు

తత్రశల్యం నామవిభత్యణ కాష్ఠ పాషాణ పాంశు లోహ

లోష్ఠాస్థి బాలనఖ పూయాప్రావ దుష్టవ్రణా చర్మరభశ్చలోద్ధరణార్థం

యస్త్రశిస్త్రక్షౌరాగ్ని వ్రణవిధాన వ్రణవినిశ్చయార్థంచ॥

పలువిధములగు త్వణములు, కట్టలు, రాళ్ళు, ఘాతీ, ఇనుపమేకులు, మట్టి గడ్డలు, ఎముకలు, గోళ్ళు, నీము, మున్నగువాటిని వ్రణమునుండి తీయుటయు, గర్భ మునడి శల్యమును బయటకు తీయుటయు, యంత్ర, శస్త్ర, క్షౌ, అగ్నిల నుపయోగించుటయు, వ్రణముల నిర్ధారణజేయుటయు వ్రణముననుగు నునుదానికి శల్యశిస్త్ర లక్షణ ముందురు.

యస్మిన్స్తోదాదయో దేశేను స్తతాగురుతాపి చ

ఘట్ట తే బహుశోయత్ర స్రూయ తేషుద్య తేపిచ॥

శరీరాగమనందు ఏ అవయవములో పోటు, స్పర్శ తెలియకుండుట, భారముగా నుండుట, మాటిమాటికి కదిలిండుట, స్రవించుట, పోటు మెక్కువగానుండుట, లక్షణములన్న అచ్చటచ్చట శల్యములున్నవి తెలిసికొనవలెను.

అయితే ఆరిక లేకపోతే కద్ది.

అస్యాత్మకం భజ్యతే తు శల్యమస్తశ్చశీర్యతే
ప్రాచ్యో నిర్భుజ్యతో శారమాయసం చేతి నిశ్చయః ।

ఎముక సంబంధముగ వస్తువులు శరీరములో నున్నచో వెలుపలికి తీయువపుడు రెండు మూడు ముక్కలై విడిగిపోవును. ఇంకను అది లోపలనే జీర్ణించును. కొమ్ము, ఇనుము సంబంధముగ శల్యములున్నచో జీర్ణించక వంకరతిరిగి యుండును. బంగారము, వెండి, తగరము, ఇత్తడి, సీసము మున్నగునవి తీవ్రవేయక శరీరములోనున్నయెడల పితృగ్నులచే కరిగిపోవును.

వార్ష వైణవతార్ణాని నిర్వీర్యస్తేతు నోయది
పచన్తి రక్తం మాంసం చ క్షీప్రమేతాని దేహీనామ్॥

కర్ర. వెదురు, క్రొములు, మున్నగునవి శరీరములోనుండి తీయచో అవి త్వర లోనే రక్తమును, మాంసమును పచింపజేసి నాల్గవలె విడియే పడిపోవును.

ఎముకలు విరుగుట, తొలగుటలో బాధలు

ప్రసరణా కుంచనవర్తనోగ్రా రుక్స్వర్ణవిద్యేషణమేతదుక్తం
సామాన్యతస్సంధీగతస్య లింగముత్పిష్ట సందేశ్యయధుస్సమాం
తాత్ విశేషతోరాత్రిభవారుజాచ విశిష్టకేతో చ రుజాచ నిత్యమ్॥

చాచుట, మడుచుట, త్రిప్పుట, కలిగివుండు తీవ్రమైనబాధ, తాకినయెడల సంపించరాని బాధమాత్రము సంధి విగతపుడు సామాన్యలక్షణములుగా నుండును. సంధియందుండు రెండు ఎముకలు కలిగివుండు సామాన్య లక్షణములే గాక సంధియందలండు శోషగలిగియుండును. రాత్రులయొద్దప్పుడు బాధయుండును. సంధియంత వాపుడును. మరియు ఎల్లప్పుడు తీవ్రమైన బాధకూడ నుండును.

వివర్జితే పార్శ్వరుజశ్చ తీవ్రాస్తిర్యగ్రతే తీవ్రగుజోభవంతి
క్షీప్రేతిశూలం విషమం రుజశ్చక్షిప్తే త్వధోరుగ్విఘటశ్చసంధేః॥

సంధిఎముకలు మెలికలు తిరిగివుండు సంధియందలి రెండుఎముకలయొక్క ప్రక్కభాగములందు తీవ్రమైన బాధకలిగియుండును. ఎముకతో నెముక అంటుకొని యుండక అడ్డముగ పొడుచుకొని వచ్చుట కలిగివుండు తీవ్రమైనబాటు కలిగియుండును. ఇవి ఒక్కొక్కప్పుడుండును. మరొకప్పుడుండును. సంధియందలి రెండవలలో ఒక ఎముకక్రిందికి మరియొక ఎముకపైకి దిగివుండు బాధయు, సంధియొక్క రాపిడియు నెక్కువగా నుండును.

పైరుపెట్టక చెడిపోవుటకంటె పైరు పెట్టి చెడిపోవుటమేము.

ఎముకలు విరుగుట

భగ్నం తు కాండే బహుభావయాతి విశేషతో నామభిరేవతుల్యం
కాండే త్వతః కర్మటకాశ్వకర్ణ విచూర్ణితం పిచ్చితమస్థిచల్లితం ||

ఎముకలు విరుగుటలో అనేకీతములుగా నుండును. పండ్రెండు రకములుగా విరుగునని తెలియుచున్నది. అజీయొక్క చివరభాగములు నలిగి మధ్యయందు నలిగి యెత్తుగ నున్నయెడల భగ్నమని (విరిగినది) తెలిసికొనవలయును. ఎముకలు చిల్లి గుట్టపునెవివలె పొడుకుకొని వచ్చినపుడు, ఎముక చూర్ణముగా నలిగినపుడు ద్వనివలనను, తాపవలనను విరిగినట్లు తెలిసికొనవచ్చును.

కాండేషు భగ్నంహ్యతిసాత్వితం చ మజ్జాగతం విస్ఫుటితం చ వక్రం
ఛిన్నం ద్వీధా ద్వాదశధాపి కాండేసామాన్యమగ్రే కిలతస్యలింగమ్ ||

అస్థి ముక్కలు నలిగి విడిగా నుండును. కీచియగు వాపు హెచ్చుగానుండును. ఎముకయొక్క ఒక ప్రక్క భాగము నలిగి పేనులేని బైలవ వచ్చునపుడు ప్రాసవము డడు. మధ్యకు విరిగి ప్రత్యేకముగా నుండువానికి కాండభగ్నమగును. దీనిని కదల్చిన యెడల విరిగిన భాగము ప్రేలాడుదురును. పూర్తిగా విరిగిన ఎముకపై ఆతిహతమనియు, విరిగిన ముక్క అస్థిమధ్యమందు మజ్జాగోమూరి మజ్జను మైక్రితోయుటచేత దీని మజ్జా గతమనియు, చిట్టిపోయిన ఎముకను విస్ఫుటితమనియు, తన స్థితి వదలి పంగిన ఎముకకు వక్రమనియు, నామములు గలవు. ఛిన్నము నందువిధములు. అందు నొకటి పగలి అటులనే ఆకుకొని యుండుట, మరొకటి పగలి రెండుగ నుండుట. అవి పండ్రెండు విధములు.

విరిగిన భాగపు సామాన్యలక్షణములు

సస్తాంగతా శోధరుజాతివృద్ధిస్తథా వృథావృద్ధిరతీవనిత్యం
సంపీడ్యమానే భవతిహశబ్దః స్పర్శాసహం స్పందనతోడశూలః
సర్వాస్వవస్థాసు న శక్మలాభో భగ్నస్యాకాండే భయ చిహ్న మేతత్ ||

అపయవములు శిథిలమగుట, వాపు పోటు హెచ్చుట, బాధ ఎల్లప్పుడు ఎక్కువగా నుండుట, నొక్కినయెడల ధ్వని కలుగుట, పుగ్గుకు నహించలేకపోవుట, అపయవములు అదరుట, చురుకులు, పోటు, పరున్నను, లేచినను నుభయలేకపోవుట, యీ లక్షణములు కాండభగ్నమునకు (ఎముకలు విరిగినచో) లక్షణములని గ్రహించవలెను.

పుచ్చిన చిత్తనాలు చచ్చినా మెలవవు.

భిన్నం కపాలం కట్టాం తు సంధీముక్తం తథాచ్యుతం
భ్రమనం ప్రతిపిప్త్వం చ వర్జయేత్తు చికిత్సకః॥

మోకాలు, పిరుదులు, అంశులకము, గండములు, తాలువులు, శంఖములు, గజలు, కిన్నె పీటియందుండు కపాలాసులు విరిగినను, కంటియందు అసెబరినను, తోలగినను లేక పిరుదులయందలి కపాలాస్థివిరిగినను చికిత్సించక వదలిపెట్టవలెను.

అనంశ్లేష్టకపాలం చ లలాటే చూర్ణితం చ తత్
భగ్నంస్తనే గుదే వృష్టే శంఖే మూర్ధని వర్జయేత్॥

కపాలము విరిగి కలియనవుడు, అలాభాగము చూర్ణముగా నరిగినపుడు, స్తనము లకు మధ్యభాగము, గుదము, వెన్నుశంఖములు, కిన్నె వైభాగములందున విరిగినయెడల విడిచిపెట్టవలెను.

సమ్యక్సంహితమప్సస్థి దుర్వ్యాసాద్భవబంధనాత్
సంక్షోభాద్వాపియద్గచ్ఛే త్విక్రియాం తచ్చ వర్జయేత్॥

విరిగిన సముకనబాగుగ కలిపి కట్టబడనపుటికి నరియగు సాశములో నుంచక పోవుటవలనను, స్వస్థానమునందు బాగుగానుంచినను నరిగి బాధించక పోవుటవలనను, బంధముకదలి పోవుటవలనను ఎముక వికృతిబొందును కాబట్టి అట్టివి చికిత్సించరాదు.

తరుణాస్థీని సమ్యంతే భిద్యంతే నలకాని తు
కపాలాని విభజ్యంతే స్ఫుటంతి రుచికానిచ॥

ముక్కు చెవులు కన్నలు గుదమగుడుండు లేకఎముకలు విరిగినపుడు వరిగిపోవును. కాళ్ళు మెడలగు వాటి యందుండువని, రిగ్రములు గలిగి గొట్టుమునలె నుండువని విరిగి పోవును. మోకాలు, పిరుదులు, అంశము, తాలు, శంఖ, కిన్నెకలందుండువని చితికి పోవును. వలయానులు, ప్రక్కభాగములందు, పృష్ఠమందు, పక్షిసలమందు, ఉదరమందు, పాయువు పందు, పాదమునందుండువనికూడ చితికిపోవును.

ఆదౌభగ్నం విదిత్వాతు సే చయే చ్ఛేదలంబునా
పంకేనా లేపనం కార్యం బంధనం చ కుశాన్వితమ్॥

విరిగిన వెంటనే ఆభాగమును చల్లని నీటితో తడుపవలెను. తరువాత బుర్ర, జగురు వగైరాలను గుడ్డనుపట్టిచి నునుపుగానుండు బద్దలతో కట్టు కట్టవలెను.

అవనామితమున్న హ్యేదున్నతం చావపీడయేత్
ఆంచేదధః క్షిప్తమథోగతం చోపరివర్తయేత్॥

ఎదు ఎండల విత్తనములు ఎంతవగ్నమును చూపు.

విరిగినభాగములు క్రిందికి పంగిసయెడల పైకెత్తియు, పైకియెక్కిన వాటిని క్రిందికి లాగి పరిశీలించు, క్రిందికిజారి పైకిత్రోసియు, వెనుకకు తిరిగినచో సరిగా పాటునకు త్రిప్పువలెను.

మధుకోదుంబరాశ్వత్థ కదింబ నిచులత్వ చః
వంశసర్జాన్జనానాం చ బందార్థ ముపసంహారేత్
పటస్సోపరిబద్ధీ యాన్నగాఢం శిథిలం న చ॥

తరువాత ఇసు, మేడి, కడిమి, ప్రబ్బలి, వెగురు, సర్జవృట, మద్ది, పీటిపట్టలతో బాగుగా పై భాగమునవేసి గుడ్డకట్టినట్లు చుట్టి అంత బిగువుగా, అంత వరులుగ గాఢంబ సాధారణముగ మెత్తని త్రాడు మొదలగువానిచే కట్టవలెను.

ప్రథమే వయసిత్వేవం మాసాత్యంతి స్థిరో భవన్
మధ్యమే ద్విగుణాత్కాలాంతిమే తిక్తగుణాత్తథా॥

మొదటివయస్సున విరిగిన ఒక నెలలో ఎముకలు కలసిపోవును. మధ్యవయసు నందు రెండు నెలలలోను, అంతిమవయసులో మూడు నెలలలోను ఎముకలు కట్టుకొనును.

భగ్నసంధి మనావిధమహీ నాంగమనుల్బణం
సుఖచేష్టా ప్రచారం చ సమ్యక్సంధి తమాదిశేత్॥

ఎముక కట్టుకొనినయెడల పైకి పాడుదునున్నట్లుగాక అవయవము చిన్నదిగాక, పెద్దదిగాక చాచుట, మునుపట, కదల్పుట, మొదలగు వాటియందు బాధలేక యుండినచో సరిగా ఎముక కట్టుకొనినదని తెలిసికొనవలెను.

“మృత్రుసహిత”

గాయములు (Wounds)

పశువులను మందలుతుందలుగా నుంచునపుడు వానిలోనవి కలహించి కొమ్ములతో పాడుచుకొనునపుడును, పనిచేయునపుడును పశువుల పాదములకు గాని, తదితర భాగములకుగాని దెబ్బలు తగులునపుడును, గోతులలోనికి వంతెనలవిడచునుండి కాలువలలోనికి ఆకస్మికముగా పడినపుడును, రోడ్లమీద నడచుటవలనను, రైళ్ళవలనను, మోటారులవలనను, తదితర ప్రమాదములవలనను గాయములు (Wounds) ఏర్పడుచుండును.

ఎన్ని ఎండలు పెట్టిన అన్నివగవులు ఆగును.

గాయములలోని రక్తములు

పోటుగాయములు:—కత్తి, ముండు మొదలగు గజుగుగానుండు పనిముట్లతో పశువులను పొడకుటవలన ఈ గాయము లేర్పడును.

శత్రుగాయములు:—మిక్కిలి పగురుగల పేహాకత్తితోగాని, తనితర వడుగు గల ఆయుధములతోగాని చెదరవీయక చీల్చుట (గీచుట, నరకుట) వలన ఈ గాయము లేర్పడును.

వేటుగాయములు:—బుర్రువు లగల కట్టలతో కొట్టుటవలనను, పెద్దవులి మొదలగు ఘోరజంతువులు గోళ్లతో రవ్వించుట (నొచ్చుట, కొరుకుట) వలనను ఈ గాయము లేర్పడును.

నలుగుడు గాయములు:—పశువులు లోటుగల గోతులలో ఆగిపోవుచు గా పడుట, గుముడుట, రైల్వేక్రింద, మోటారుకొనులక్రింద పడుటవలన చచ్చియు క్రింది భాగములు నలుగునట్లు దెబ్బలు పొందుటవలన ఈ గాయము లేర్పడును.

కుంటుగాయములు:—కుప్పాకి, సిస్టోలు మున్నగు ఆయుధములలో గుండుననీ పశువులను కొట్టుటచే ఈ గాయము లేర్పడును.

గాయములనుండి రక్తమును పోనీయరాదు

గాయము తగిలిన వెంటనే రక్తమును పోరుచుండు ముఖ్యముగా వైద్యుడుగాని, పశువు యజమానిగాని చూచుచుండవలెను ఈ గాయమునకు వెంటనే తగు చికిత్స ఆలస్యములేకుండ చేయవలెను. ఇటువంటి చికిత్సలు నేర్చుకొనుటకు రైతు ఆకురత పడుటత్యవసరము. రైతుగాని, వైద్యుడుగాని అట్టి చికిత్సచేయక ఆలస్యము చేసినచో రక్తమంతయు ప్రవించి గాయముతగిలిన పశువునకు ప్రాణాపాయముగూడ కలుగును.

రక్తనాళములు (Arteries)

పశువు దేహమునందు శుద్ధ రక్తనాళములు, మిశ్రిత రక్తనాళములు, నూక్కు రక్తనాళములు మున్నగునవి యుండును. వీటికి ప్రమాదము పడినపుడు రక్తము ప్రవించును. రక్తముయొక్క రంగును, అది ప్రవించు విధమునుచూచి, అది యెక్కడ నుండి కాగు రక్తమో తెలిసికొనవచ్చును. రక్త మెక్కడగా పోవుచున్నయెడల బల హీనత, ధనుర్వాతము కలిగి మరణము సంభవిండును. గాయములలో రక్తము పేరుకొని గడ్డకట్టును. నెత్తురుకారకుండ అవుటకు ప్రకృతినిద్రమైన ఉపాయములలోనిది యొకటి. కనుక అట్లు పేరుకొనియుండు రక్తమును ఏకాగ్రముచేర్చినై కడుపరాదు.

అదునో పదునో అన్నారు.

శుద్ధ రక్తనాళములనుండి రక్తము కారుట

(Arterial Bleeding)

ఈ రక్తనాళములనుండి ప్రవించురక్తము కొంతిగలిగి ఎరుత్తురంగుగా నుండును. లోపల నాడులు కొట్టుకొనుటవలన రక్తము కొంచె మురపడిగా వచ్చుచుండును. ఇట్లు పశువు రక్తనాళములనుండి రక్తము కారుచున్నట్లు తెలిసికొనినతరువాత వెంటనే చికిత్స చేయుటకు ప్రారంభించవలెను. ఈ నాళములు (ధమనలు) పశువు దేహమునందంతట నుండును. కనుక వాటిసలములనుబట్టి చికిత్సలు ప్రత్యేకముగానుండును. శను నుల కపాయము గలిగినపుడు మొదట రక్తము నాపుజేయుటకు బొటనరేలితో (Digital Pressure) నొక్కవలెను. ధమనలను ఎక్కడ నొక్కిన రక్త మాగునో తెలిసికొనవలెను. ముఖ్యముగా ఈ రక్తనాళములు పశువుదేహములో ఎట్లు వ్యాపించి యున్నవో తెలిసికొనుట అత్యవసరము.

రక్తము ప్రవహించు భాగములను పరీక్షించుటకుముందు వైద్యుడు చేతులను శుద్ధముగా నుండునట్లు చూచుకొవలెను. ఎముకలు విరిగినప్పుడు, పేళ్లు గాఢముక్కులు గాయములలో నున్నప్పుడు మాత్రము పెద్దశుద్ధరక్తనాళమును పట్కాయలతో నొక్కవలెను. తల, నొసల, కంఠము, జెబ్బు, పొడుగు, తొడ, నాలుక, చెవి మున్నగు భాగములను జెబ్బులతోగలి, ఆకస్మికముగా రక్తము ప్రవిచ్చునపుడు చాల జాగ్రత్తగా చికిత్సలు చేయవలెను. పైచెప్పిన భాగములను గాయములు తగిలినయెడల పైకియెత్తి యుండుము. ఇట్లుచేసినయెడల, ఆ భాగమందలి రక్తము కొంతపరకు తగ్గును. రక్తము ప్రవించు భాగమందు వ్రేళ్లను మోపిగాని, తడిలేకుండ పరిశుభ్రముగానుండు వీడు, దూది, పొడిగుడ్డ మున్నగువని గాయముపైనుంచిగాని నొక్కవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన రక్తముఆగును. అంతకు తగ్గనిచో గాయము ప్రమాదముగా నున్నదని గుండేహము లోచితయెడల మీసీర్కా ఆయుర్వేద పశువైద్యచార్యునిగాని మీ తాలూకా వెటరినరీ డాక్టరునుగాని పిలిపించి చికిత్స చేయించుము.

మలినరక్తనాళములనుండి రక్తముకారుట

(Venous Bleeding)

గాయములనుండి రక్తము మలినముగా ప్రవించుచున్న యెడల నిరలకు గాయము తగిలినదని తెలిసికొనవలెను. వీటిగుండ చెడునెత్తురు తిన్నగా ప్రవహించుచుండును. ఈ రక్తనాళములు తెగినభాగములు వాపులతోగలిగి యుండును. వీటిని గట్టిగా బిగించి కట్టుకట్టవలెను.

నెద అదును అయినప్పుడు వెలుగులోనయినా పోయవలెను.

నూక్కునాకులనుండి రక్తముకారుట

(Capillary Bleeding)

ఇవి పశుదేహమునం దంతటను వలయులికలవలె నుండును. ఇవి శేగుదలనొంది నప్పుడు రక్తము చిముర్చునుండును. వీటిని శేతిభాటనవ్రేలితో నొక్కిన ఆగిపోవును.

ముక్కునుండి రక్తముకారుట (Nasal Bleeding)

పశువుముక్కురంధ్రములనుండి ఆనేక కారణములవలన రక్తము స్రవించవచ్చును. అట్టి సమయములందు జాగ్రత్తగా పశువును పరీక్షించి వేడిజేయుటవలన వచ్చుచున్నదో లేక దెబ్బతిని వచ్చుచున్నదో విచారించవలెను. తగుపరి చికిత్స చేయవలెను.

గాయములనుగూర్చి ముఖ్యవిషయములు

1 గాయములు తగిలినవెంటనే తగు చికిత్స చేయనిచో ఈకాలవలన గాయము పెద్దదై చాలప్రమాదము కలిగించును.

2 గాయములందుండు ఇతరపదార్థములను ముఖ్యముగా తొలగించి శుభ్రము చేయవలెను.

3 ఈ శత్రువైద్యమును గ్రంథములో చెప్పిన లోషము, అంగ్లి, ఆయుర్వేద, హానియోపరి చికిత్సలు చేయును.

4 శుద్ధజలముతో గాయములను కడిగి శుభ్రముచేయవలెను.

5 గాయములో బొగ్గుపాకుమురుగాని, ఆ పొడిలో తడితర చూర్ణములుగాని కలిపి వాడినవెంటనే గారపట్టును.

6 గాయములు తగిలినప్పుడు పశువునకు విశ్రాంతి ఏయవలెను. పరిపాటులు చేయవలెను.

7 గాయములు చిన్నవై నయెడల అనగా లోతులేనప్పుడు వాటిఅందులనుదగ్గరగా పట్టుకొనజాలిన బంకవంటి పదార్థములను గుడ్డప పట్టించి గాయమునిూడ చేయవలెను.

8 గాయము లోతుగా లేనియున్నప్పుడు ధనుర్వాతము రానుండ కాపాడవలెను.

పోటుగాయములు

పశువును కత్తితోగాని, తడితరపరిమట్టుతోగాని, చర్మమునందుగాని, కండరము లకుగాని, పొడుచుటచే ఆ భాగమంతయు ఆరంభములో రక్తమిళితమైయుండును. అట్టి సమయమునందు ఇదివరకు చెప్పినలోషముతో వ్రేలిడినము కడుగుదు, గాయములకు వేయు బొషణములు వేయుదు, కట్టు కట్టుచుండవలెను. లోతుగా లేనినయెడల అందులు

వట్టవలసినయెడల మీతాలూకా వెటరినరీ ఆస్పత్రికి తీసికొనిపోవుట మంచిది. లేక మీస్కిర్కా ఆ యుక్తేంద్ర పశువులడాక్టరును పిలిపించి చికిత్స చేయించుడు. గాయమువేసిన కత్తి త్రుప్తపడినదో లేక దాని ఆకారమెట్లున్నదో చూడవలెను. లేనిచో గాయమును మాన్పుట చాలకష్టము.

శస్త్ర గాయములు

ఈ గాయములు చాల ప్రమాదము గలిగించును. ఎందుచేతనన, చర్మమును కండరములను చీల్చుకొనిపోవలసి పోవుటవలన రక్తనాళములు తెగి పశువులకు ప్రాణాపాయము గలుగును. గాన ఈ గాయములు తగిలిన వెంటనే గుమ్ములేపడ చూడవలెను. లేనిచో ధనుర్వాతము పోకి చనిపోవును. కాబట్టి జాగ్రత్తగా చూడము. బోతు గాయముగా నుండి విస్తరించి చిన్నపు కండలు ప్రవాహమువలె పురుగు అంతులను కట్టి ప్రతి దినము చికిత్స చేయవలెను. మీ తాలూకా పశువుల ఆస్పత్రికి తీసికొని వెళ్ళుట మంచిది. పశువును తీసికొనివెళ్ళుటకు పిలుచుకొనెడల ఈ గ్రంథములోని చికిత్సలు చేయుడు.

వేళ్లు గాయములు

చేతికట్టలలో కొట్టినపుడు చ్చము పగిలి రక్తము కారును. ఇట్టి సమయము లందు, అంతగా ప్రమాదముండదు. వెన్నెత్తి నున్నగు జాతువులు కోదినప్పుడు బోతు గాయములైనయెడల చాల అపాయము కలుగును. గాన యిట్టి సమయములందు ఏ భాగముపైన కాటువేసినది, ఎంతవలెను ఆఘాతము చేసినది వెంటనే కనుగొని చికిత్స చేయవలెను. అట్లు చేయకొనెడల నాశముగ్రమ్మి చనిపోవును.

కుంటు గాయములు

ఇతివరకు చెప్పిన గాయములకంటె ఈ కుంటు గాయములు చాల ప్రమాదములు కలిగించును. ఎందుచేతనన, విషసంబంధమైన వస్తువులు శరీరములో ప్రవేశించుటవలన ఆభాగమంతయు చెడిపోయి చచ్చును వుట్టును. కాబట్టి జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చికిత్స చేయుట మంచిది.

కట్టుకట్టుట (Bandages)

పశువులకు అవశ్యమగుననున సమీపమందు దొరకిన వస్తువుల నుపయోగము లొనగి తెచ్చి కట్టు గట్టవలయును. అట్టి సమయములందు గాయములకు గుడ్డపీలికలు, నూలుబట్ట పీలికలు, చేతిరుమాళ్లు, ప్లానలుగుడ్డపీలికలు, నారగుడ్డ పీలికలు మొదలగు నవి పనికివచ్చును. కట్టు కట్టుటలో పలురకములు గలవు. ఆయుక్తేంద్ర పశువులడాక్టరు కత్తెర, పట్కూరు, గుడ్డపీలికలు, లేవతర పనిమట్లు మున్నగునవి దగ్గర నుంచుకొన

కాలములో విత్తనాలు కలలోనైన పోయవలెను.

వలెను. వీనిని వాడుటకు ముందు పనిముట్లను శుభ్రముగా చేయవలెను. ఇంకను వీడు, దూది, చేతులు తుడుచుకొనుటకు ఒక తుడుగుడ్డ ఉండుటవసరము.

ముఖ్యముగా చేతులు కడుగుకొనకుండ కట్టను విప్పరాదు. గాయములలో గాలి, దుమ్ము, పురుగులు మున్నగునవి దూరి బాధ కలిగింపకుండ కట్టు గాయములను సంరక్షించును. గాయములనుండి రక్తము కారునప్పుడు దానిని నొక్కి అదిమిపట్టిన గాని రక్తప్రవాహ మాగదు. అట్టి సమయములో గాయము చుట్టును కట్టుగుడ్డను చుట్టి, గాయమును నొక్కి రక్తము నాపుజేయవచ్చును. కట్టు కండరముల (Muscles) కు శ్రమ నీయకుండ నుండును. గాయముపై కట్టుకట్టి అంతటను వ్యాపించునట్లును, గాలి గాయములకు సోకకుండునట్లును సమావముగా కట్టవలయును. కట్టకు చలువగుడ్డగాని, కోరాగుడ్డనుగాని యుపయోగించుట మంచిది. ఆ గుడ్డను మందునీటిలో నానజేసి ఆరబెట్టి అంచులు చించవలయును. ఈ కట్టుగుడ్డలయొక్క పొడవు వెడల్పు గాయములకు తగినంతగా చింపి వాడుకొనవలయును. కట్టుగుడ్డలను ముడతలు పడకుండ చక్కగా కట్టవలెను. అపాయపు అవయవములు కలిసియున్న బడలుచేర్చి కట్టవలయును అందువలన అపాయపు అవయవములకు కదలింపరాదు. అపాయములు సంభవించినప్పుడు అన్ని భాగములకు కట్టు కట్టుటకు నీలుండదు. కాబట్టి ఈ సాయముతో కట్టవలెను.

గాయముపైనున్న కట్టు అంటుకొని యున్నచో రావిచెక్క, తున్నుచెక్క మున్నగు వగరు వేడినీటితోగాని, తిదితరి లోషన్నుతోగాని తడిసి, నెమ్మదిగాతీసి దూరముగా పారవేయవలెను. లేనిచో పశువు ఆ రసిగిడ్డలను తినును. తరువాతి చీము, నెత్తురు రసియున్నయెడల హైడ్రాజీ సల్ఫైడ్స్ తో శుభ్రముచేసి తరువాత మందు వేయవలెను. దుర్వాసము పెరిగినయెడల మైతలుత్తపు ముక్కలతో ఆ దుర్వాసముంతయు పోవువరకు తాకుచుండవలయును. ముఖ్యముగా గాయములకు గాలి నెంతమాత్రము సోకరియరాదు. ఎంత చిన్న గాయమైనను నిర్లక్ష్యముచేసినచో ధనుర్వాతము (Tetanus) సోకి పశువును బాధపెట్టును.

కుట్టువేయుట (Sutures)

శత్రుగాయములు, పోటుగాయములు, కంటుగాయములు తగిలి ప్రమాదములు కలిగినపుడు అంచులనుచేర్చి కట్టు వేయవలసియుండును. ఇట్టి సమయములందు గాయమునకు తుపయోగించు లోషన్ను, పనిముట్లు దగ్గర నుంచుకొనవలెను. ఏ భాగముయొక్క అవయవముమీద గాయముపడినదో, అది లోతుగా నున్నదో, ముక్కముక్కలుగా చీలిినదో, రక్తనాళములకు ప్రమాదమేమైన కలిగినదో, ధనుర్వాతము వచ్చుటకు నూచనలేమైన నున్నదో, ఏయే గాయమునకు ఏయే నూదితో కట్టిన సరిపోవుకో మున్నగు విషయములన్నియు పరిశీలించి తదుపరి కట్టవలెను. గాయము చాల వెడల్పుగ,

లోతుగ, పొడుత్తగనుండినయెడల మాదినిగాని పీచుగాని లోపలదూర్చి అంకులకు వట్టవలెను. వట్టు దారములకు నరములు, నీల్కుదారములు, గట్టి నూలుదారములు ఉపయోగించవలెను. లేనిచో తెగిపోవును. దారములు, శస్త్రపనిముటు కావలసిన ఇంగ్లీషు మందుల ఊపులలో దొరకను. వట్టువట్టవలసినపుడు వెటరినరీ వాట్లర్లగాని, ఆయుర్వేద వశువైద్యాచార్యులకుగాని చూపించుట మంచిది.

నలుగుడుగాయములు (Bruises)

ఈ గాయములు కలిగినపుడు చర్మము పైభాగమునకు భంగము కలుగును. కాని లోపలనుండు రక్తనాళములు చికిరి బాగుగా నలిగిన ప్రదేశము నల్లబడును. రెండు మూడు దినము లైనతరువాత వట్టునుండు చర్మము పసుపురంగుగాగాని, ఎరుపురంగుగాగాని, నలుపురంగుగాగాని మారును. నలిగిన చోటనుండు రక్తము అటునిటూ చెవరును. అందువలన వాడుటయు, నల్లబడుటయు తటస్థమగును. ఆవయవములు ఎక్కువగా నలిగినయెడల ఆయా భాగములను వేడినీటిలో గుడ్డముంచి పిడిచి కాదుటమంచిది. దెబ్బలుకలిగిన గాయములును, శస్త్రచికిత్సచేసిన గాయములును కొంతకాలమువరకు మానవు. ఈ గాయములు కొంచెముగనో, గొప్పగనో వాపుకలిగి యుండును. ఈ వాపులకు వేడినీటికాపులు తీయవలెను. లేదా అవి పెంజలపిండియైన కట్టవలెను.

గాయములకు చికిత్స

సామాన్యముగా అన్ని గాయములకు గట్టిగా కట్టుకట్టినయెడల రక్తము ప్రవించుట ఆగును. గాయములపద్ధి వెండ్రుకలు కత్తిరించినయెడల త్వరగామానును. గాయములకు వెంటనే చికిత్సచేయియెడల ఈగలు మొదలగునవి వ్రాలును. అందువలన ఈసీపట్టును. ఈ యీపి వెంటనే పురుగులగును. గాయములందు పురుగులుపడినచో అచ్చటిమాంసము నవి తినుటచే గాయములు త్వరగామానును. కాబట్టి పురుగులుపడినయెడల పట్కూరుతోగాని, క్రావణముతోగాని తీసివేయవలెను. లేక చేతిమాపుడువ్రేలును గాయములోపలకు పోనిచ్చి పురుగులనన్నిటిని తీసివేయవలెను. తదుపరి వుండ్రు వాడు మందులను వాడవలెను.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

మంచినూనె 15 తులములు, నేపనూనె 8 తులములు, గాడిదగడపాపవసరు అర్ధ నేరు నవటాకు, నీమగ్గలము 4 తులములు, ముర్రారునీంగు 2 తులములు, ఏకశిల్లపాయలు అర్ధనేరునవటాకు

తెచ్చి ఈమూడువస్తువులు నూరి పైవానిలోకలిపి కాచి గాయములకు పట్టించవలెను. ముందు గాయమును తున్నుచెక్క రానిచెక్క లేక చింతాకు నేపాకుతేలి కాచిననీటితో కడిగి కరువార మందుల నుపయోగించవలెను.

లేక కుప్పింటచెట్టు సమూల చూర్ణముతో తగినంత విధూతి కలిపివేసిన గాయములు మానును.

లేక సలిగిన గాయములకు సరమాత్రము వాడిన పనిచేయును.

లేక మునగాకు, వస, నూరి ఉడికించి వేసిన తగ్గును.

షరా:—అయుర్యేద వికిర్య అనేకరకమునుగలవు. పశుచికిత్సాసారమును గ్రంథములో చూచిన తెలియును.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

గాయముల కడుగు లోషము

ఫిన్ యెల్ 1 భాగము, నీరు 100 భాగములు.

లేక కార్బాలిక్ ఆసిడ్ 2 ద్రాములు, వేడినీరు నేరు.

లేక పొటాషియం పర్మాంగనేట్ 10 గ్రాములు, నీరు 2 నేర్లు.

లేక ఆలం 1 రులం, నీరు 2 నేర్లు.

వైస చెప్పిన లోషము తయారుచేసి సీసాలోసుంచి బిరడాలు పెట్టి అపసీరమున్నపుడు ఉపయోగించవలయును. రావిచెక్క, తుమ్మచెక్క నీటిలో నానవేసి కాచి ఉపయోగించుము. అవుసరమున్నపుడు మాత్రమే తయారుచేసికొనవలెను. నిలువయున్న చెనును.

తైలములు, మలాములు, చూర్ణములు

పుండ్రకు, గాయములకు అప్పడప్పడు టింక్చర్ ఆయోడిన్ రాసిని తగ్గును.

కార్బాలిక్ ఆసిడ్ $\frac{1}{2}$ అవున్సు, వ్యూమలైను 8 అవున్సులు కలిపి అన్ని గాయములకు పట్టించవచ్చును.

లేక బోరిక్ ఆసిడ్ 1 భాగము, జింకుఆక్సైడ్ $\frac{1}{2}$ భాగము ఓలియంపేసెప్ $\frac{1}{8}$ భాగము, క్రియోసోట్ $\frac{1}{8}$ భాగము, కొబ్బరినూనె 8 భాగములు కలిపి తయారుచేసి అన్ని గాయములకు పుండ్రకు పనిచేయును.

లేక టర్పెంటైన్ 1 భాగము, మంచినూనె 4 భాగములు కలిపి వాడవచ్చును.

పుండ్రకు, గాయములకు శుభ్రముచేయుటకు హైడ్రాజెరీ పర్మాక్సైడ్ ను ఉపయోగించిన మురికిని తీసివేయును.

అలిలేరీ ఆరంభము ముదురు పుండవలెను.

లేక క్యాంఫర్, బోరాక్సు, జింక్ క్లౌడ్, పంచదార సమానభాగములు కలిపి అప్పుడప్పుడు పుండ్లకు గాయములకు పట్టించవలయును.

లేక బోరాక్సు, ఛార్కోల్, ఆలం, కాపర్ సల్ఫేట్ సమానభాగములు కలిపి అప్పుడప్పుడు జలుచుండవలెను.

వ్రణములు (Abscess)

ఇదివరకు చెప్పిన గాయములకు తగిన చికిత్సలు చేయక పోవుటచే నూత్నజీవులు ప్రవేశించును. పుండుపడును. ఈ పుండ్లను బాగ్ లేగా కాపాడవలయును. ఇంకను ఈగలు, దోమలు మొదలగునవి పుండ్లమీద వ్రాలి గ్రుడ్లు పెట్టును. గాలిలోనుటవలన ఆ గ్రుడ్లనుండి తెల్లను దారములవంటి పురుగులు ఒయలుకొరును. గాయములలో పురుగులు పడిన పశువు పనిచేయుటకు పనికిరాదు. కాబట్టి ప్రతిరక్త తగిన శ్రద్ధ తీసికొనవలసియును. అచ్చట మాంసము ద్రవ్య ఆభాగమంతయు వదిలి అపాయము కలుగును. దుర్ఘాయువులు చేరుటచే, చెడు ఆహారములు మేపుటచే, అతివేడి యుండుటచే, ధాతుశక్తి తగినంత లేకపోవుటచే కరువులు, గడ్డలు మొదలగునవి యేర్పడును. ఇంకను దేహమునం దెచ్చుటనైనను కలుగవచ్చును. ఎఱుఱువరము గలవి త్వగగా మానును. ఇవి పశువుశరీరముమీద వ్యాపించినతోడనే తగిన శ్రద్ధ తీసికొనకపోయినచో శరీర మంతయు వ్యాపించును. దేహసౌఖ్యము చెడిపోవును. ఆ ప్రదేశమందలి మాంసము క్రుత్తిపోవ నారంభించును. మరికొన్ని కరువులు క్రమముగా పెద్దవై అనుయేర్పడి మిక్కిలి మెఱుగగానుండి రసి కారుచుండును. ఈ రసి కొన్నిటికి దుర్ఘాసన గలిగియుండుటయు, మరికొన్నిటికి రేపండుటయు గలను. బలహీనములగు పశువులకిది తరచు గాఢేది బాధ పెట్టుచుండును. సామాన్యముగా కరువులన్నియు ఒంటరిగాగని, అనేకములుగా గని లేచుటయుకలను. ఇవి బటానిగింజంత పరిమాణము మొదలు కొడి గ్రుడ్డు అకారమువరకును అంతకంటె నధికముగాకూడ నుండవచ్చును. కొన్ని చిమురక్తము చేరకము అంతరించిపోవును.

పిండికట్టు (Poultices)

పశువులకు కలుగు అనేకరోగములకు పిండికట్టు కట్టుచును. ఇవి కట్టుటవలన మెత్తబడు స్వభావ ముండును. పశువులకు కలుగునావులు, నెత్తురుగడ్డలు, గూటిగడ్డలు మొదలగు వానికి పిండికట్టు కట్టినచో నొప్పితగ్గి త్వరలో కరువు లేదును. జొన్నపిండి, నరిపిండి, అవి నెలించలపిండి, గోధుమరవును మున్నగువానితో వేడినీళ్లుశేర్చి పిసికి ముద్దగాచేర్చి పలుచనిబట్టలోవేసి కట్టుట మంచిది. దుర్ఘాసనచేయు కరువులకు గాయములకు మణిబొగ్గుపొడి, పిండి కలిపి కట్టుటమంచిది. పశువు నొపించగలిగినంత వేడిగా నుండుపిండిని నావులమీదగాని, తడితరభాగముల మీదగాని వేసి పైన ఆకుగాని, దళ

సరియగు కౌగితముగాని పెట్టి కంబళిగుడ్డతో కదలకుండునట్లు గట్టిగా కట్టవయును; ప్రతి మూడు నాలుగు గంటలకు తీసివేసి క్రొత్తకట్టు కట్టవలెను. క్రొత్తకట్టు సిద్ధమగునవక ప్రాతకట్టు విప్పురాదు. పశువుయొక్క బాధనుబట్టి కట్టు బిగింపవలయును. అవి సెరింజలు నూరి ఉడికించి కట్టవలెను. వాపు హరించును. గడ్డను మెత్తపరచును.

వత్తు లెక్కించుట (Setons)

పశువులకుగలుగు ప్రణములు, గడ్డలు, కంతులు మొదలగునవి పగిలి నెమ్మదించక పోయినచో ఈ వత్తులను ఎక్కించుదురు. ఇటువంటిపనులు ఆనుభవముగలవారిచే చేయించుట మంచిది, బద్దపాలుగల నూదితో పశువుల గాయములలో దూర్చబడిన నును పైన గుడ్డవీలికలు దారములు మొదలగువారిని వత్తులంచును. ఈ వత్తులెక్కించుట సులభమైన పని. నూదిరంధ్రమునకు దారముగాని, గుడ్డవీలిక దారమువలె చేసిగాని యుపయోగించు కొన వలయును. తరువాత చర్మమును కత్తితోచీల్చి ఆ గాయముద్వారా ఎంతదూరము వత్తి పోవలయునో అంతవరకు నూదివిక్కించి ఆ కొనయందుగూడ చర్మమునుచీల్చి నూదినిలాగి దారమును అచ్చట నెమ్మదిగా నిలుపవలయును. ఆ దారపుకొనలకు జీలుగ బెండు కట్టవలెను. లేదా ప్రత్యేకముగా ముగులు వేయవలయును. వత్తులు ఎక్కించుటకు ముందు కొంతమందును వాడుట మంచిది. ఆకొంతమందులు పొప్పించుదురు, ఎంత పని చేయునో ఈవత్తు లెక్కించుటవలనకూడా అంత ప్రయోజన ముండును. ప్రతి దినము వత్తి నెమ్మదిగా క్రిందికి జారదీసి పూడును శుభ్రముగా పై చెప్పిన లోషణులతోకడిగి మరల అవత్తి ఎక్కించుదుండవలెను. అగత్యమైన మొదల క్రొత్తవత్తి నెక్కింపవచ్చును. ఇటువంటి పనులు ప్రణచిత్సయందు ఆనుభవము గలవారిచే చేయింపవలయును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

కవిరి పొడిలో తగినంత మాచికాయపొడి కలిపివేసిన తగ్గును,

లేక చింతబెరడు మనీలో ఆముదపు పలుకులు సమానముగా వేసి నూరి వేసిన తగ్గును.

లేక పటిక, కవిరి సమానభాగములు తీసికొని రెట్టింపు మనీబొగ్గు కలిపివేసిన పగిలి రసికాయచుండు గాయములకు పట్టించిన తగ్గును.

లేక కర్పూరము, వెలిగారము, ఒకభాగమున్ను, విధూతి రెండుభాగములున్ను కలిపి గాయములకు, వుండ్రు పట్టించిన తగ్గును.

లేక గానుగచెక్క పొడి, తుమ్మచెక్క పొడి సమాన భాగములు కలిపి వేసిన తగ్గును.

వత్తులు చలుటకు వినుకగూడదు.

అంగేయ (Allopathic) వైద్యము

జింకుఆక్సైడ్ 2 భాగములు, బోరిక్ఆసిడ్ 2 భాగములు, ఆయిజోఫారము $\frac{1}{80}$ భాగము, యూకాలిప్టస్ ఆయిల్ $\frac{1}{100}$ భాగము, కొబ్బరినూనె 8 లేక 10 భాగములు కలిపి సమస్త గామపువ్వులను, వ్రణములు చిరికినప్పుడు నీని వాడిన బాగుగా పనిచేయును.

లేక కార్బాలిక్ఆసిడ్ 1 ఔన్సు, గ్లిసెరిన్ 6 ఔన్సులు కలిపి ఆయాభాగములను వాడిన బాగుగా పనిచేయును,

లేక క్రియోసోట్ 1 డ్రాము, వ్యాసులైన్ 1 ఔన్సు, కలిపి రాసిన తగును.

కణతులు (Tumours)

పశువు శరీరమున నేభాగముందైనను వాళ్ళు కలుగును. ఈ వాళ్ళు పొంగి మెత్తగా గాని, గట్టిగా రాయివలెగాని యుండును. దీనినే కంటి యందురు. ఇది పశువులకు దెబ్బతగులుట వలనగాని, చలి గాలి సోపటవలనగాని, బలహీనము వలనగాని, పిల్లి పెసర మున్నగు వాతవస్తువులు మేపుటవలనగాని, చిరుకప్పలు ఎక్కువగానుండు చెరువులలోని గుంటలలోని నీరు ఎక్కువగా త్రాగుటవలనగాని పుట్టుచుండును.

కంటియొక్క అడుగుభాగపు చర్మముక్రింద మాంసము మందగించి క్రమముగా వాచియుండును. ఈ కాయలు సొటలుపడి బుర్రబుర్ర లాడుచు నగుండునట్లు కనబడిన యెడల మెత్తని కంటిమనియు, వేలితో ఆకాయపై నొక్కినయెడల ఆఱగక తిరుగుగా నున్నపుడు గట్టి కంటి యనియు తెలిసికొనవలెను.

ఈ కంటులు ముఖ్యముగా పశువుల మెడమీదను, ప్రక్కతను, అఱుమీదను, జెబ్బలమీదను, మూత్రకోశ భాగములందును లేచును. జెబ్బలమీదను, గూళ్ళమీదను లేచు కంటులు త్వరగా మానవు. పశువును చాల బాధించును. కంటి పుట్టగానే రైతులు దానిమీద కాల్చుదురు. ఇది చాల పాఠభాయి. ఎందుచేతనన అచ్చటి మాంస మంతయు వేడివలన గడ్డకట్టి ఎన్ని మందులు వేసినను మానదు. ఇంకను అచ్చటి రక్త నాళములు కూడ చెడిపోవును. మెత్తని కంటులను శస్త్రము జేసినయెడల త్వరగా నెమ్మదియగును. రైతులు అతురతపడి, కంటి పుట్టినదనగానే కాల్చుట తగదు. ఎకంటి ఏ కారణమువలన పుట్టినదో, కాల్చుటవలన తగ్గనా? లేక ఏమైనా పాముమందులు వేసిన తగ్గనా? లేక శస్త్రముచేసిన తగ్గనా? లేక యేమయిన పనురులు, పట్టిలు వేసిన తగ్గనా మున్నగునవి విచారి చి చికిత్స చేయవలెను. కొన్ని పశువుల దొడ్లలో అన్ని పశువులకు ఒకేసారి శరీరముపైన కంటులు పుట్టుచుండును. ఇట్టి సమయములందు జాగ్రత్తగా పరీక్షించవలెను. చెకు నీటిని త్రాగుటవలననా, లేక వరుసగా ఆ దొడ్లలో

నున్న పశువులన్నియు పిల్లిపెంస చున్న గుసవి మిక్కుటముగా తిరుటవలన రక్తముచేడి వచ్చినవాయని గుర్తెరుంగవలయును. తరువాత చికిత్సలు చేసికొనవచ్చును. నొసటిమీద పుట్టిన కంటి వలన పశువు మరణించును.

అల్లు కణతులు (Yoke Tumours)

కంటికి ఆకంభములో పశువు మెడమీద గీరుకొనిపట్టు అగును. కాడి రాసిడివలన దున్ను చర్మములోనికి పోగల కంటి పుట్టించును. కనుక పశువు మూపుమీద గాయమున మడువట్టు కాడిని రెండు ప్రక్కల సమానముగ నుండువట్టు కట్టవలెను. ఒక నైపున బరువు తీవ్రమగును, మరియొక నైపున బరువు ఎక్కువగును, నుంచరాదు. కాడికి మన్ను మొదలగు పదార్థము లేమియు తీవ్రమైన శుభ్రముగ నుంచవలెను. ఎదుమూపు మీద కూడ ముసననుండరాదు. ఇల్లుంచని యడల కణతులు పుట్టుదురు. కంటిపుట్టిన పశువుచే నెట్టి పనిని చేయించక వానికి పూర్తిగా విశ్రాంతినియవలయును. గాయము పూర్తిగా మానువరకు పనిచేయింపరాదు. లేదా కాడికట్టవలసిన ఆవుసరము లేని పనియేదయిన అసగా తప్పలుచూపులు మొదలగు పనులలో పెట్టవలెను. కాడి మెడ మీద నున్నంతకాలము పుండుపడుచుండును. ఈ కంటులు ముడివయడల చాల ప్రమాదము కలిగించును. తుదకు కంటి యంతయు చూడగలగును. అప్పుడు శత్రువు చేసినను లాభములేదు. కాంటి అల్లుకణతులను జాగ్రత్తగా చూడవలెను.

గంటిఅల్లు

మెడమీద కాడినిల్పు ప్రదేశమున మంట, నొప్పితో కూడిన దగ్గురవలనను, అక్కడనుండు వెంట్రుకలు రాలిపోవుట వలనను, ఈజబ్బు ప్రారంభమైవది తెలిసికొనవలెను. అప్పుడు జంతువుతో పనిచేయింపరాదు. పుండుపడిన పిమ్మట పశువుతో పనిచేయించినయెడల ఆపుచూచి పెదదై యెక్కువభాగ పెట్టును. త్రోవగా కలిసిన దూడలకు ఈకంటు లెక్కువగా పుట్టుదురును. కొన్నిటికి కంటిపుట్టమండగనే ఆర్ర భాగము వారి చర్మము చిట్టి మంటపుట్టుచుండును. మరికొన్నిటికి చినచిన్న కాయలవలె పుట్టి కాడితగిలినపుడెల్ల పశువు బాధకొర్వజాలక యుండును. సామాన్యముగా గంటిఅల్లు మానుక కన్పడును. శత్రువు చేయవలసి యుండును.

కణతులకు దారపుకట్టు (Ligatures)

చిన్నచిన్న కణతులు పుట్టినపుడు అసగా వెలగకాయంత, వారింజకాయంత పరిమాణముగా నున్నపుడు పట్టు, పురికొన, నూలు మున్నగువారితో చేయబడిన దారములతో ఆకంటుల మొదటిభాగమునకు గట్టిగా దట్టిక నువాయముగా తగ్గిను. ఇట్లుకట్టిన యడల కంటిలో నుండు రక్తపునాడులు బంధించును. అందువలన కంటిపరిమాణము తగ్గిక్రమేపి నెన్నుచును. ఇంకను రక్తనాడులను బంధించుటవలన, విషపురుగులు కలగిన భాగముల చుట్టు కట్టికేయుటవలన, ఈ దారములు మిగుల లాభకరములు.

చికిత్స

కణతులు వెటరినరీ డాక్టరుగారితో గాని, ఆయుర్వేద పశువైద్యాచార్యునితో గాని శస్త్రచికిత్స చేయించుట మంచిది. ముఖ్యముగా గట్టిగానుండి చాలాకాలము వరకున్న కణతులను తప్పుకొనివేయవలెను. అయినను అటుచేయుటకు వీలుకాని యడల పొక్కు (కోత) మందులుగాని, పలుగు రాళ్ళు అంటించిగాని, కారపు (చూట) మందులు రుద్దిండుట చేతగాని నెప్పుదికావచ్చును. మరికొందరు కంటినుట్టు గట్టివారము చుట్టి ముడివేసి వదలివేయుదురు. కొన్నాళ్లకు ఆకంటి తెగిపోవుటగలదు. ఈ కణతులను శస్త్రముచేయవలసి నపుడు దాని సమీపమున నున్న రక్తిసాళుల దగ్గర శస్త్రచికిత్స చేయుట కంటే మరియొక విధముగా చికిత్సచేయుట మంచిది. కొందరు పశువైద్యులు కణతులను చీల్చి ఎఱ్ఱకడ్డికొక్కొ లోపలికి పొడిచెదరు. ఇదిచాలా అపాయము. వెంటనే పశువు చనిపోవును.

గుంటకరాకు
గొలిమిదావ
గాడిద గడపాకు

} సమ భాగములు

ఆముదములో వేయించి 3, 4 కట్లు కట్టవలెను.

కొట్టుపనుపు 2 తు, కస్తూరి పనుపు 2తు, స్వర్ణ 1 తు, గంధకము 1తు, మణికిల 1 తు, మిరపకాయలు 1 తు, అవుశియ్య పావుకేసు, ఆముదము పావుకేసు, ఆనూనె పావుకేసు.

ఈ వస్తువులన్నియు కలిపి మెత్తగా నూరి నలగక్రొక్కొ ఒక పాతకుండలో కట్టి వారము దినములవరకు ఎండలో నుంచి తీసి పశువుల కణతులకు మూడు దినములు రారీ నాలవనాడు వేడి నీటిలో కడుగవలెను. ఇట్లు చేసినచో కణతులు కరిగిపోవును.

లేక కటక రోహిణి 4 తు, కోష్ఠ 4 తు, వెలిగారము 4 తు, ఆవాలు 1గ తు, కొంచము వెచ్చచేసి మెత్తగా పొడిచేసి జొన్నపిండితో కలిపి నాలుగు దినములు కట్టిన యెడల యీజాడ్యము మరుగును.

లేక కంక సిందూరము 1 తు, రససిందూరము 1 తు, ఇంగిలీకము 1తు, రస కర్పూరము 1 తు, చిత్రమాలం 1 తు, మైసము 1 తు, తెచ్చి పైక వస్తువులు మైసము కలిపి వ్రుడికించి పాకమునకు రానిచ్చి దింపవలెను. పాలాస్త్రాని కంటికి నరిపకు చిల్లచేసి వెచ్చబెట్టి తరువాత కంటినిద వేయవలయును. దానిపై ఒక యిత్తడిచిల్లగాని తగిరపు చిల్లగాని వేసి పదిదినముల వరకు వరుసగా కట్టిన యెడల కంటి చక్కగా కరుగును.

పశువుల మెడనిద కంటిని శుభ్రముగా యిదివరకు చెప్పిన లోచనతో కడిగి దినమునకు రెండుపర్యాయములు ఒక గంటసేపు చచ్చిర్చు భారగా పోయవలెను. ఆ

ఒత్తు నాములుకొరును పలచన పాతగొ కొరును.

భాగము ఆరిసతర్వాత హారతి కర్పూరము కలిపి మంచినూనెనుగాని, కొబ్బరి నూనెను గాని, నొప్పిపోయి తిరిగి వెంట్రుకలు వచ్చువరకు బాగుగా వుండునట్లు రాయవలెను. వుండుపడిన తర్వాత మరల ఆపశువుతో పని చేయించినయెడల ఆవుండు వాచి పెద్దదై యెక్కువ బాధపెట్టును. అప్పుడు చూడుపాళ్ల ఆపవీండిము, ఒకపాలు మిరపకాయల పొడి, వేడినీటితో కలిపి వేయుట మంచిది. ఇట్లుచేసిన కఠిలో నీమున్నయెడల పగిలి రసిలోడ్చి వేయును. లేదా వాత్రు హరించును.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

గట్టికంతులకు హైడ్రాజీన్ ఆయోడైడ్ రుబం ఆయంటుమెంటు వేసిన తగును. తేక మెర్క్యరీ 16 ఔన్సులు, లార్డు 16 ఔన్సులు కలిపి కంతులకు పట్టించిన తగును.

లేక మెత్తనికంతులకు శత్రుముచేసి లోషన్సుతో కడుగుచు కాత్బానిక్ ఆయిల్ గాని, తదితర మందులుగాని వేయుచు వచ్చిన తగును. వాతముచేతగాని, చెడు నిద్రవలనగాని వుట్టిన కంతులుగల పశువులకు కాలికం సర్ప్రైజ్ ను అరద్రాముగాని, ఒక ద్రాముగాని గంజిలో కలిపి ఈయవలెను.

లేక కంతులకు టింక్చర్ కంకారిడిస్ అను అంఘను వాడవచ్చును.

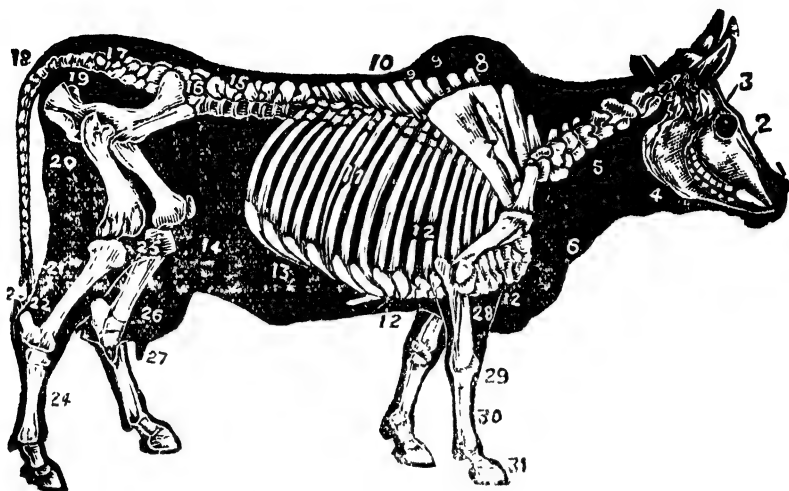
లేక ఆయోడిన్ 32 గ్రెయినులు పొటాషియం ఆయోడైడ్ 32 గ్రెయినులు లార్డు 2 ఔన్సులు కలిపి మర్దన చేసిన కంతులు కలిగిపోవును.

ఎముకలు విరుగుట (Fractures)

పశువుయొక్క ఎముకలు దృఢముగా నున్నప్పటికి పెళుసుగా నుండుటవలన అవి బలమైన దెబ్బలు తగులుటచేతను, క్రిందపడుటచేతను, గుముకుటచేతను, సాధారణముగా పింగాణివలె విరుగుచుండును. బయట బలమైన దెబ్బలు తగులుటవలనగాని, కండరముల మూలమునగాని ఎముకలు విరుగుచుండును. ప్రక్క పటమునందుండు ఎముకల గూడును చూడుడు.

ప్రత్యేకముగా ఎముకమాత్రమే విరుగుట తటస్థించిన యెడల విరిగినభాగము రెండుముక్కలుగానగును. తదితర అవయవములకు హానియుండదు ఇట్టి సమయములందు గాయ మేమైన యున్నదేమో చూడవలెను.

ఎముక విరుగుటతోగూడ ప్రత్యేకముగా గాయములు కలసియున్నయెడల చర్మమునకును, చర్మముక్రింద ఎముకమీదనుండు అవయవములకును గాయముతగిలి బయట నుండి ఎముక విరిగినసలమునకు రంధ్రముపడియుండును. విరిగిన మొనయొకటి చర్మమును పొడుచుకొని బయటకు వచ్చియుండుటవలన రంధ్రముపడును. ఎముక విరుగుటయేగాక

గాయముకూడ పడినయెడల ఎక్కువ ఆపాయము కలుగును. ఈకంఠముగుండు గాలి, విషక్రిములు, దుమ్ము చేరి ధనుర్వాతములోనికి గాలి, విషజ్వరములోనికి గాలి రావచ్చును.

ఎముక విరుగుటతోకూడ సశుభ్ర జేహమందలి కొన్ని అవయవములకు హానికలు గనెను. తలపుర్రె ఎముకలు విరుగునప్పుడు కొన్ని సమయములందు మేదదునపు కొమ్ములకు హానికలుగును. ప్రక్కటెముకలు విరుగునపుడు కొన్ని సమయములలో ఊపిరితిత్తులకు హానికలుగవచ్చును.

కొన్నిటికి ఎముక చిన్న చిన్న తుకలుగా నలిగిపోవుటగాని, విరిగిపోవుటగాని తటస్థించుచుండును.

తేతవయస్సుగల దూడలఎముకలు విరుగక చిట్టిగాని వంగి గాలి యుండును.

ఎముక విరిగినట్లు కనిపెట్టుట

ఎముక విరిగినభాగము బాధ, పోటుకలిగి వాచును. ఇంతియేగాక హానిపొందిన అవయవములు వంకరగ నుండును.

దెబ్బతగిలిన భాగమును నుపయోగించుటకు శక్తిలేక యుండును, ఒకప్పుడు వాచియుండును.

విరిగినభాగమును కదల్పుటగాని, ఏసనికైన ఉపయోగించుటగాని స్వేచ్ఛగా వదలివేయుటగాని వీలుండును.

పలచనిపైను పాతళ్లు నిండును.

ఎముకవిరిగిన భాగమునకున్న, శోహము అవలివైపుననుండు అదే విధమైన భాగమునకున్న ఆకారమందు వ్యత్యాసముండును.

ఏఅవయవము విరుగునో దానిఆకారము కోమలత్వము, అందము మొదలగునవి చెడిపోయి వికృతరూపము కలుగును. అది ఖడిభాగమైన యెడల నెడమభాగముతోను, ఎడమభాగమైనయెడల ఖడిభాగముతోను సరిపోల్చిచూచి పొట్టి, పొడుగు, లావు, సన్నము మొదలగు భేదములు కనిపెట్ట వచ్చును.

సామాన్యముగా చేతితోకట్టి ఎముకలు కనిపెట్టవచ్చును. అప్పుడు పశువు చాల బాధపడుదు ముట్టుకొననీయదు.

విరిగిన యెముకయొక్క గరుత్వ న మొనలురెండు ఒకటితో నొకటి రాదుకొనుట చేత కరకరము శబ్దము కలుగును. అయితే ప్రథమచికిత్సచేయువారు ఇట్టిశబ్దమున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకై ఎముకలు రాపిడికలిగింప ఎన్నడును ప్రయత్నించరాదు.

ఎముక విరిగినది లేనిది వాస్తవముగా తెలిసికొనవలసి యుండునెడల, విరిగిన యెముకయొక్క వాడిమొనలు వాటిచుట్టునుండు కండ్రములందును, చర్మముందును గ్రుచ్చుకొనబడునట్లు మిగుల జాగ్రత్తతోను, మెలపవలెను పక్షింపవలెను. అట్లు గ్రుచ్చుకొనినయెడల ఎముకవిరిగియుండుటతో గూడ ప్రత్యేక గాయములు లేనా శోహమందలి కొన్ని అవయవములకు హానికలుగును.

విరిగిన ఎముకల గాయములకు చికిత్స

విరిగినయెముక ఏ ప్రకారము అతుకుకొనునో దానిని ఆరంభములో తెలిసికొనవలెను. విరిగిన కొనలనుండు ఎముకతో సంబంధించిన ఒకత్రొత్తపదార్థము ఏర్పడి ఆకొనలు ఒకటితో నొకటి అతుకుకొనును. ఈ త్రొత్త పదార్థము మొదట మృదువుగానుండి ఒకటి రేక రెండునెలలలోపుగా క్రమక్రమముగా గట్టిపడి ఎముకగా మారిపోవును. ఈ కాలముందు విరిగిన యెముకయొక్క మొనలను అవియుండ వలసిన చోట ఉంచి ఏ మాత్రము కదలకుండ కట్టుకట్టినయెడల ఎముక అతుకుకొని పోవును. కాబట్టి ఎముక విరిగిన గాయములకు చికిత్స చేయునపుడు గాయము తగిలిన భాగము నకు కొంచెము లాగి విరిగిన కొనలను అవియుండవలసిన విధమున ఒకటిగా జేర్చి అవి అతుకుకొనునవరకు, అవియేమాత్రము విడిపోకుండ చూడవలయును. అవయవములు విరిగిన పశువులను మంచములలో వేసి కట్టి వ్రేలాడదీయరాదు.

వృష్టేఎముక విరుగుట (Special Fracture)

తల పుట్టె ఎముకలు విరిగినపుడు ఒకచోట విరిగినది, ఎక్కువచోట్ల విరిగినది, ఎముకమాత్రమే విరిగినది, లేక రక్తనాళములకు భంగము కలిగినది మొదలగు సంగతు

పచ్చడము చెడల్పున పదికర్రలుండినా పైరు చెగచపడ్డు.

లను, చేతితో తాకి కనుగొనవచ్చును. ఈ యెముక విరిగిన పశువుతో పనిచేయించరాదు. మీ తాలూకా వెటరినరీ డాక్టరుగారిని పిలిపించి తగిన చికిత్స చేయవలెను. డాక్టరుగారు వచ్చులోపల గాయమునుండివచ్చు రక్తమును ఆపుచేయుటకు ప్రయత్నించవలయును. చల్లనీటిని గాయముమీద పోయవలెను.

క్రిందిదాడ విరుగుట (Fractured Lower Jaw)

క్రిందిదాడ విరిగినప్పుడు పశువు నోరు తెరువలేదు. ఆరవలేదు. రక్తము గాని, చొంగగాని రెండును కలిసిగాని నోటినుండి బయలువెడలుచుండును. పశువు చాల బాధపడును. దీనముగా మనుష్యులవంక చూచుచుండును. పై పుట్టె ఎముక విరిగిన మాదిరిగనే దీనికికూడా చికిత్స చేయవచ్చును. వెటరినరీ డాక్టరుగారిని రిప్పించి చొడను యధాస్థానమునకు తెచ్చుటకు ప్రయత్నించవలెను. అటుతరువాత కట్టుకట్టి ముడివేయవలెను. పశువు గడ్డముయొక్క అడుగునుండి కొమ్ములపైగా ముడివేయవలెను. కట్టు గుడ్డ పొడవుగానున్నయెడల దురల తలకు కట్టి ముడివేయవలెను.

ప్రక్క ఎముకలు విరుగుట (Broken ribs)

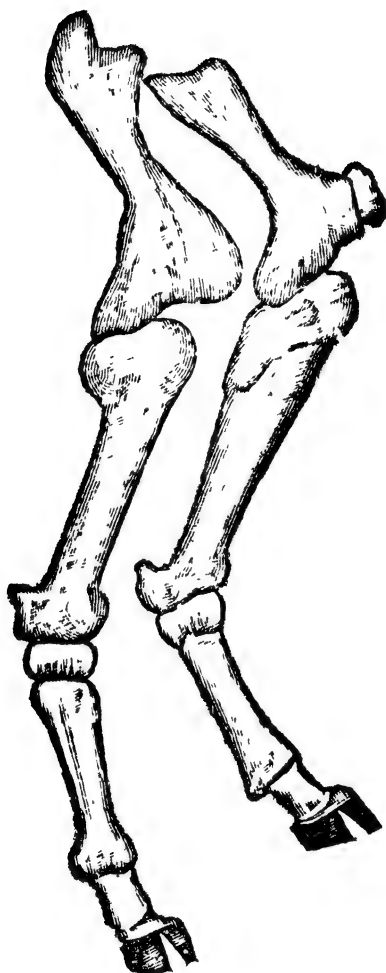
పశువు కొమ్మునకును వెన్నెముకకును మధ్యను సాధారణముగా ప్రక్కఎముకలు విరుగును. పశువులను ఈ ఎముకలమీద దెబ్బలు కొట్టెదరు. అందుచే నివి ఎక్కువగా విరుగుచుండును. అట్టివేళలయందు పశువు ఊసిరిని వీల్చునపుడు హృదయభాగము బాధగా నుండును. అట్టిసమయమున బాధగా నున్నచో తగు చికిత్స చేయవలెను. ఇంకను ఈ ఎముకలు విరుగుటవలన కార్జమునకు పూవీరితిత్తులకు బాధ కలుగును.

ఎముకలను స్వస్థానములోనికి చేర్చి కట్టవలెను. ఇక్కడ కట్టుకట్టుట చాలా కష్టము. కనుక పశువు ఎముకలచుట్టును కట్టవలెను.

కాలు విరుగుట (Broken leg)

పశువు మోకాలు క్రిందిభాగములో నేడైన విరిగినయెడల మొదట వాపు తెండును. ఎక్కువగా విరిగినయెడల ఎముకలు చర్మమును చీల్చుకొని వెలుపలికి వచ్చును. ఇటువంటి సమయములో ఎముకలను స్వస్థానమునకు చేర్చి కట్టు కట్టవలెను. పశువులు తొడయెముకలు విరిగినయెడల కట్టుకట్టుట చాల కష్టము. అచ్చట కట్టు నిలువదు గాన యిదివరకు చెప్పిన బద్దలు వేసి కట్టుకట్టవలెను. ఈ ప్రక్కరటుములో చూపిన కాళ్ళలోని ఎముకలు చూడుడు.

నాటిక ప్రయోగము చేయవలెను.

ఆయుర్వేద చికిత్సలు (Native)

పశువు శరీరములో ఏ భాగము విరిగినను యీ దిగువ చికిత్సలు చేయవచ్చును. విరిగిన వెంటనే దింతగించి బెడదు రుద్ది జిగురు వచ్చునట్లు వ్రువకబెట్టి ఒక ముతక గుడ్డను పట్టిగా చింపి జిగురు బాగుగా రాచి మించు విరిగిన భాగమును స్వస్థానములో

మొదలు మెరుగి వేస్తే కొనసరిపని వూరునా?

చేర్చి వైస ఆ పట్టిగడ్డకు వేసి, దానిమీద మరియొక పొడిగడ్డనువేసి నున్నగా చెక్కిత బద్దలనుగాని యిదివరకు చెప్పిన అట్టుముక్కలనుగాని పైవేసి కట్టినచో త్వరగా ఎముకలు కట్టుకనును. బాధ వాపు తగ్గును. కట్టు కట్టువప్పుడు బాధనొందు భాగము నకు ఆధారముగను దానిని కరలకుండునట్లు చేయుటకును, ఈకట్టులుపయోగపడును. ఈ కట్టు 15-25 దినములవరకు నుంచవలయును. తరువాత కట్టుపైసనున్న బద్దలు తీసి వేసినయెడల నొప్పి క్రమముగా తగ్గును.

విరిగినయెముకలను స్వస్థానమునచేర్చి నాలుగైదంగుళముల వెడల్పుగల ముతక గుడ్డపై పువ్వురిమట్టిని పూసి విరిగినంత వరకు చుట్టవలయును. కట్టు 30 దినములవరకు గాని, అంతకుపైగాగాని, ఈ విధముననే యుంచవలయును. పశువునకు మేత ఎక్కువగా మేపరాదు. మట్టి మొదలకొనలు పిడికకునూరి అరిశేరు అవుపాలతో కలిసి దినమునకు రెండు సార్లవంతున వారము దినములు త్రాగించవలయును. ఇట్లు చేసి నచో ఎముకలు త్వరగా కట్టుకొనును.

కొందరు వైద్యులు కేవల చెన్నపూస గుడ్డనురాచి కట్టుకట్టెదరు. కాని దీనివలన నెంతమాత్రము ప్రయోజనములేదు. ఉత్తరణి అనునూరి కట్టుకట్టి పక్షము దినము లుంచ వలెను.

విరిగిన ఎముక భాగములకు సాధారణచికిత్సలు

ఎముకలు విరిగినప్పుడు గాయమునుండి రక్తము కారుచున్నది లేనిది పరీక్షించ వలయును. ఆ గాయము శుభ్రముగా నున్నది, మురికిగానున్నది పరీక్షించవలెను. రక్తము కారదుండియెడల గాయములో వాయువునగునకు నూక్కుజీవులు ప్రవేశింపవండుటకు గాయములను దూదితోగాని లింబుతోగాని, వీచుతోగాని, కట్టుకట్టవలెను. రక్తమునావుటకవునరమైన యెడల కట్టుకు బిగించుటకు టార్జి క్వ నుపయోగించ వలెను. టార్జి క్వ అనగా జానెనుపొడవుగల చేతికట్టుముక్కలు ఒకదానిని దెచ్చి కట్టునపుడు చున్నిమునకును మధ్య దానికొనలలో నొకదానిని మార్చి గింగిర మెలికలు త్రిప్పువలెను. అట్లు త్రిప్పిపెండువలన కట్టుబిగిసి ధుమలకు తగిలిన గాయములగుండి పారునట్టి రక్తము అగిపావును. ఎముకలు చుర్లముక్రింద నుండి కంటికగపడవు. అవి విరిగినట్లు కంటితో చూడలేము కాని కొన్ని గిర్తలవలన ఎముకలు విరిగినయెడల తెలిసికొనవచ్చును. గాయము మురికిగా నున్నయెడల పొటాషియా పర్మాగ్నేట్ లోషన్తోగాని, కార్బాలిక్ లోషన్తోగాని కడిగి శుభ్రముచేయుట మంచిది. ఇట్లు చేయుటచే నూక్కుజీవులు చేరజాలవు. తోడ, మోకాలు, జెబ్బభాగములందు విరిగిన ఎముకలు కట్టుకొనుట చాలా కష్టముగాన చివరకు రాక్షస వైద్యముచేసెను తగ్గును.

ఉత్తరణివేస్తే చట్టువోటి మలుచునా?

కట్టుబద్దలు (Splints)

కట్టుకట్టునపుడు బాధనొందిన భాగమునకు ఆధారము కలిగించుటకును, దానిని కదలకుండునట్లు చేయుటకును కట్టుబద్దలు ఉపయోగించుచున్నవి. కట్టుబద్దలు లేక నన్నని వెదురుచువ్వలు మొదలగువానిని కట్టుబద్దలందురు. ఒకప్పుడు దొరుకనిచో కాగితపు అటలు వెదురుబద్దలు తదితర చెట్లయొక్క బద్దలు ఉపయోగించవచ్చును. వీటిని కట్టుతో చేర్చినపుడు ఒత్తుకు విస్తారముగా నుండరాదు. అపాయము కలిగినభాగముయొక్కకీలు దాటియుండునట్లు వీటినిచేర్చి కట్టుకట్టవలెను. లేనియెడల జాయింటుకీలు తప్పి గాయము నకు కదలికలు గలిగించి బాధను కలుగజేయును.

వశువును కదలించురాదు. అటు కదలుటవలన ఎముకలు కదలి ప్రమాదము సంభవించును. కట్టుబద్దలు రెండంగుళముల వెడల్పుగల ముక్కలుగాజేసి జుతువు అవయవమునకు తగినవిగా నుండవలెను. ఎముక పగిలినచోట ఆరంగుళములనుంచి ఆరంగుళము క్రిందికి వచ్చునట్టి పొడుగుగల బద్దలు నునపుగాచెక్కి చీల్చినవలయును. బద్దలుజేసి కట్టుటకు పూర్వము విరిగినభాగమునకు గుడ్డలుచుట్టవలెను. లేనిచో చర్మమునకు చెరువు గలుగును. లేదా బద్దలు చర్మమును చీల్చును ఒకసారి బద్దలుజేసికట్టితరువాత అయితే ఆరువారములకు కట్టువిప్పురాదు. ఎముక విరిగి పొడుచుకొని వచ్చినపుడు కట్టును ప్రతి వారమున తీసి మరల క్రొత్తకట్టు కట్టుచుండవలెను. లేనిచో అచ్చట ప్రశ్ని పశువునకు అపాయము సంభవించును. విరిగిన ఎముకలు కలిసికొనక అచ్చట చీలుపడినయెడల కత్తితో చీల్చి యెముకమచ్చలను చీలును తీసివేసి దానిని గాయముగానెంచి అందుకు తగిన చికిత్స చేయవలెను. పెద్దజంతువుకొరకు విరిగినచో చికిత్సవలన వెంటమాత్రము ప్రయోజన ముండదు.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

ప్యారిస్ ప్లాస్టర్ అను తెల్లపొడిని బటితోకలిపి గుడ్డపగాని, చూడికగాని పట్టింది కట్టుకట్టవలెను. ముందు గాయమెంతవరకున్నదో, విరిగిన ఎముకలను పాటునకు త్రోసివేట్టుకట్టవలెను.

ఎముకలు తొలగుట (Dislocations)

దీనినే యిండితొలగుట యందురు. కీలువద్ద ఎముకలు అనుప్పబడియుండి గూటినుండి అది బయట ప్రోయబడుటయు ఎముక తొలగుట యగుదురు. ఎముక తొలగిపోయిన భాగము వాచి నొప్పికలుగ చేయును. తొలగిపోయినభాగము అంద వికారముగ నుండును. కీలువద్ద యెముక తొలగిపోవు నేగాని రెండు కేళ్ళిండునుండు ఎముక తొలగిపోయినచో పశువు నడవజాలక డెక్కచిపం నే నేలమీద జారిలాగుచు తిరుగుచుండును. ఎముక విరుగుటయు, విరిగిన మొనలు గరువుగానుండి ఒకనికొనుటయు నుండదు. కరకర

మన శబ్దమండదు. కీకృయందుకప్పు కదికరచోటుల చలనమండదు. ఎముకతొలగి పోయిన కీలుకదలక నిరముగా నుండును.

చికిత్స

సాన భ్రంశమునొందిన యెముకను స్వస్థానమునకు త్రోయవలెను. తరువాత దానిపైన మంటమండ చేసి పశువును ఒకచోట కడవీరుక యుంచవలయును. తొలగిన ఎముకను లాగి వడగట్టిన పెరుగుమడు, చింతనూనె, అలుదవుపప్పు, గుంటకరాప సమ భాగములుగా కలిపి తొలగిన భాగమునకు పూయవలెను. పశువును అంతగా మేపరాదు. ఎక్కువగా మేపినచో పశువు బీదకొరములు చెడిపోవును. ఇట్టి పశువు నెలనుంచి మూడుమాసములవరకు బాధపడును. కొన్ని మంటివిరుగును.

అవుసరమున్నపుడు రక్షకూడ వేయవలెను. నొప్పికగుటకు తంబెపాప నూరి కట్ట వలెను.

ఎముకలు గూళ్లనుండి జారుట

ఎముకలు గూళ్లనుండి తొలగిన చోట గూళ్లనుండు బాధయుండి వాపుగని పిండును. ఆభాగము కదల్చుటకు వీలుండదు. ఆభాగముమీద బరువు ఆనుటకు వీలుండదు. ఆ భాగముతో నేవిధమైన పనులను నశువు చేయవలెను. అట్టి భాగమును మనము చేతితో నెంత మెల్లగాతాకినను నొప్పికలుట. ఆభాగముయొక్క ఆకారము చెడి యుండును. అనగా వంకరతటగుటయో, పొట్టిపొంగుటయో తటనిండును. ఒకప్పుడు కీళ్లుబిట్టిదిగి కదలుటకు వీలుండదు. ఎముకలు గూళ్లనుండి తొలగునని గ్రహించవలెను. సాధారణముగా పశువుమోకాలు చీలమండనోడ ఎముకములుగు జబ్బుమొదలగు భాగములయందలి ఎముకలు గూటినుండి తొలగుచుండును. వీటిలో భుజానియొక్క తల పెదదిగాను అద్దిప్రవేశించు గూడు చిన్నదిగా ముందుటనుబట్టి తరచుగా గూటినుండి తొలగుచుండును. ఇట్టిబాధలు పైవాటికి పొగుగా కలుగుచుండును. ఎముకలు గూటి నుండి తొలగినచో లేక అసలే తొలగినచో నెలనుంచి కష్టము. కొన్ని మితాలూకా నెలనినరీడాకరుగారికిగాని మిక్కిలి అనుభవముగల మిత్రులను పశువైద్యునకుగాని తొలగించవలయును.

జెబ్బు కుడక జారుట

పల్లెయందుండు పశువుల కీ ప్రమాదము సామాన్యముగా తటనిండును. ఎత్తు నలమునుండి పల్లమునకు దూకుట వలనగాని తప్పుటకుగు వేయుటవలనగాని కొలు జారుటవలనగాని యిది తటనిండును. ముడకదారిన కొలుపైన భారమేమియు మోప వలెదు; కనుక మూడుకొల్లతో నడచును. దానినట్టి కీలును పట్టిమారినయెడల ఎముక

యొక్క వివరభాగము మామూలు సలహా నుంచి వెలుపలికివచ్చి చేతికి గట్టిగా తగులును. ఈనీటి వెంటనే తెలుసుకొని కీలు సరిచేసినచో నట్టివరుషమున బాగుపడుట కష్టమయవకాశము కలదు. దగ్గర లోతైన చెరువుగాని కాలువగాని యున్నయెడల దానిలో జంతువును ఈరొట్టించవలెను. అందులన కీలు సర్దుకొవచ్చును. లేనియెడల నుంచి ప్రక్కను పడత్రోసి జబ్బుకాలునకు చివముబునునకు నూరుగా త్రాడుగట్టి యొకరు దానిని ముందుకు నెక్కుదిగా బలముతో గొనుచుండగా పైకివచ్చిన యొక కొనను సాధ కడు తన యరిచేతితో మామూలుసలహాలోనికి ప్రోయుటను ప్రయత్నించవలెను. ఇట్లు త్రోసిన టక్కుమని యొక లోనికి పోవును. పిమ్మట పంటుచిహ్నములు పోయేవరకు జంతువును నెక్కుదిగా నూచవలెను. ఈ మాదిరిగ నే పశువుల కాలు విరిగినప్పుడుకూడ స్వస్థానమునకు చేర్చి కట్టుకట్టవచ్చును. జెబ్బెముక బోసవును 24 గంటలలో త్రోసి కట్టించి ౧ క్తము గడ్డకట్టి కాలురాదు.

కాలు రెల్లపోవుట (Sprain)

స్వభావము (Causes)

బండి యెదులను సవారి బండ్లనుకట్టి వివాహములకు తిరుగర గ్రామాదులకు వెళ్ళు వప్పుడు స్వారి చేయించునపుడును రాతిగొడ్డనిగ ఎక్కువగా స్వారి చేయించునప్పుడును, కాలినతి మెలక నడి నప్పుడును ఈ ప్రమాదము పొందవచ్చును. పశువు పరుగెత్తు నప్పుడు వాలుగు పాదములను ఒకసారి భూమిని విడుచును. ప్రతి అడుగునందును, కాలుడెక్కులు మాత్రమే భూమిని తామివిప్పి. మరియు ప్రతి అడుగునకు పిమ్మట మోకాళ్లు తిన్నగా నుండవు. పరుగెత్తుటలో వెనుకపాదములు భూమిని విడుచునప్పుడు ఆకస్మాత్తుగా మోకాళ్లు తిన్ననగునప్పటి. పిమ్మట కీలు సాగి యెముతో కాలి డెక్కులగు దా త్రోవుతున్నది. దేహమును పైకి మూడుడు ప్రోయుచున్నది. పాదముల యొక్క గిట్టలు భూమిమీద పడును. అట్లు పడకుముదే తిన్నగానున్న యా వెనుకటి మోకాళ్లు బాగుగానగి దాని పాదములు భూమిని విడచి కొంత దూరమువచ్చును. పైకెత్తబడిన వెనుకకాళ్లు నడకలో నున్నట్లు దానంతటయె యాగక అందలి కండరములచేత బలముతో ముందునకు లాగి బడునున్నది. అడుగుల త్వరితమును బట్టి యా చలనము జరుగుచున్నది. భూమిని విడువబోవునప్పుడు వెనుకటిమోకాలు తిన్ననై అతి తొందరగా లాగుకొనుటవలన ఒకవిధమైన జంట కాళ్లతో దుముకుటయే జరుగుచున్నది. దీనికి పరుగెత్తుట యందును. ఇటువంటి సమయములలో పశువుకాళ్లు రెల్లపోవును. యనగా పశువు డెక్కునుండి జబ్బు పోవు నగము చెరుగును. పశువు రెల్లపోయినకాలును భూమిమీద ఆనించలేదు. చాల బాధపడును. పశువు మిగల దీనముగా నుండును. రెల్లపోయిన భాగమందు వాచి వేడిగా నుండును. మనము చేతితో తాకినయెడల గిలగిల తన్ను కొనును. బాధచే పండ్లుకొరుగును. పశువునకు జ్వరము కూడా నుండును.

పూచిన పూరెల్లా కాయలైతే భూమి న దానికి సలహావుండదు.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

రెల్లపోయిన భాగమునకు రెండు బిందెల చుట్టూ ధారగా పోయుట మంచిది. రెండు కుండపెండులు తీసికొని పశువు డెక్కెనుకొక్కి నొప్పిగల భాగమందు పెండులువేసి గుత్తి కిరుప్రక్కల ఒకకొనతో బిగించి ఒకబిందెను చుట్టూ తీసికొని ధారగా పోయవలెను. ఇట్లు నొప్పి తగ్గవరకు పోయుచుండిన నెమ్మది యగును. రెల్ల పోయిన భాగమునకు తవుడు వేయించి కావులు వేయుట మంచిది. ఇట్టి పశువులకు 15 నుంచి 60 దినములవరకు చికిత్స చేయవలసియుండును.

లేక వన 1 తు, వాము 2 తు, వసుపు 1 తు, కలిపి నూరి నూనెతో ఉడికించి రెల్లపోయిన భాగమందు మర్దన చేయవలెను.

లేక నున్నములో చింతపగడు కలిపి పట్టువేయుము.

లేక సారాయిలో కొడ్డిగ్రుడ్డు రెల్లపోన కలిపి పట్టువేయవలెను.

లేక మనగాకు 2 గుప్పెళ్ళు, వన 1 తులము, వాము 6 తులములు నూనెలోకలిపి ఉడికించి రెండు కట్టు కట్టవలెను.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

కాలు పైకి ఎగలాగిన వెంటనే చుట్టిలో ఆమ్లానిము క్లోర్డ్ కలిపి ధారగా ప్రతిఘట పోయుచుండినచో తగ్గును.

లేక టర్పెంటైన్ ఒకటి లేక రెండు బొమ్మలు ఆ భాగమునకు వేసి వేడినీటి కావులు వేసి తగ్గును. లేక వైడ్ లోషను వాడిన తగ్గును.

చె మ ట గు ల్ల (Foul)

వ్యభావము (Causes)

పశువులు తిరుగునప్పుడు వాని గొరిజలచుట్టు అప్పుడప్పుడు మన్ను పేరుకొనును. దానిని పరిశుభ్రముగా చేయనియెడల ఆచ్చట వాచి వేడిగా నుండును. ఊటధూము లందును, రాతినీలలందును, అరణ్యములందును, బీడుధూములందును, తిరుగు పశు వులకు తరచుగా ఈ గుల్లలు లేదును. ముఖ్యముగా నిని వెనుకకాళ్ళకు వచ్చును. కాలు కంటిన వెంటనే తగు చికిత్స చేయనిచో ఆ భాగము చీముపట్టి బాధపెట్టును. కాలు ధూమిమీద ఆనించలేదు. మేత నీరు మాని విచారముగా నుండును. ఇంకను ఆక్రద్ధ చేసినయెడల పశువు కృశించి మరణమునకు సిద్ధమగును.

పై పెట్టయిన పంటున్ను పగ వాని మోమున్ను చూడిరారు.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

గుల్ల పెద్దదిగానుండి మెల్లబడినయెడల శత్రువుచేసి లోషను నీటిలో కడిగి మందులు వాడవలెను. తరువాత ఆ గాయముపై ఒక దట్టమైన గుడ్డవేసి కైముడు చెక్క, ఆవాలు, వాము సమభాగములుగా చేర్చి నలగద్రొక్కి వెచ్చజేసి కాయవలెను. ఈరీతిగా నాలుగుదినములు చేయుము.

లేక అముదవున త్రివేసి పొడినున్నము అది కట్టవలెను.

లేక ముండ్లవోటూర చెచ్చనిది ఉదయ సాయంకాలములందు కట్టవలెను.

లేక నల్లఉమ్మిత్తాకు పసరు, ఉప్పు మెత్తగా నూరి 3 దినములు కట్టుకట్టవలెను.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

శత్రువు చేసినతరువాత మురికిని బాగుటకు హైడ్రాజరీ పరాక్సైడ్ను ఉపయోగించవలెను. తదుపరి టించర్ ఆయోడిన్ గాని, కార్బాలిక్ ఆయోల్ గాని, క్యంఫర్ లినిమెంటునుగాని వాడిన బాగుగా పనిచేయును.

బెణుకులు (Sprains)

పశువు కాలియొక్క ప్రతికీలు రెండుగాని, అంతవ పైవగాని యెముకలలో గూడి నారవంటి త్రాళ్లలో కట్టబడియుండును. ఈ త్రాళ్లనే పెండెప్పు అందురు. ఈ త్రాళ్లు కీళ్ళను తొలగించునట్టి బంధించి యుండును. పశువు కాలువారినను, తప్పటదుగులు చేసినను, అధిక వేగముగా పరుగెత్తినను, అధికమైన బరువులు లాగినను ఈ పెండెప్పు ప్రట్టుకు వరములు కొలదిగనో గొప్పగనో విస్తరించి సాగినయెడల బెణుకుట యందురు. బెణికిన కొంచెమునేపటికి ఆ భాగము వాచి నలగును. పై చర్మము పగలనిచో మొదటనే రంగుమారినట్లు కనబడును. రెండుమాడు దినములైనతరువాత చుట్టునుండు చర్మము నలుపుగానైనను, ఎరువుగానైనను కొంచెము పన్నువువర్ణముగా నైనను ఉండును. బెణికినచోటనుండు రక్తము అటుచు చెదరుచుండును. గనుక వాచుటయు నలగుటయు తట్టసిండును. పశువులకు సామాన్యముగా మణికట్టు, మోకాళ్ళు, జబ్బలు, ఏనువనులుగల మొదలగు అవయవములు బెణుకుచుండును. ఒకప్పుడు అపాయములు సంభవించిన యెడల ఎముకలు గూటినుండి తొలగక కీళ్లమీద నుండు సూధి బంధములు కండములు మొదలగునవి మెలికలుతిరిగి నలిగి బాధను కలిగిండును. అట్టి బాధలకు బెణుకులని పేరు.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

బెణికిన అవయవమును సిమ్ముగా నుంచవలయును. కడలనీరురాదు. బెణికిన భాగమునకు తడిగుడ్డనుట్టి తడిపెయిలెను. ఇట్లు రెడిపిసతో ఆ భాగము బిగియును. కొం

దను నడిసిటికాపులు బెణికిన భాగములను కాపు తీయుదురు. నడిసిటి కాపులకంటె ఇనుకకాపులు చాల శ్రేష్ఠము. బెణికిన భాగమును చాలాకాలము నాడుకచేయని యెడల ఆ అవయవము దిగిసిపోవును.

మద్దకర్పూరము 1 కులము, కొబ్బరినూనె పావుసేరు, కలిసి బెణికినచోట రుద్దవలెను.

లేక హరితికర్పూరము 1½ కులము, కర్పూరతైలము 6 కులములు, నబ్బు 2 కులములు, కలిసి రుద్దన చేయవలెను.

లేక పచ్చిబెయ్యదుచ్చెక్కను త్రొక్కి బెణికినచోట కట్టవచ్చును.

లేక రాచిచ్చెక్క మెత్తగా నెగద్రొక్కి యెండబెట్టి మూర్తిముచేసి దీటిలో కలిసి బిళ్లచేసి బెణికినచోట కట్టుకట్టి ఆకట్టుపై చిన్నిళ్లు ధారగా పోయవలెను.

లేక కొడిగ్రుడ్డు సొంతో మంచినూనె కలిపి పట్టువేయుము.

లేక మంచిపూటయిన పారాయి అరగా అరగా రుద్దుమండవలెను. బెణికిన అవయవమునకు ఎన్ని చికిత్సలు చేసినను లొంగని యెడల బొత్తులు పెట్టవచ్చును.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

అంగు ఎంటంపంబ్లం అసిలేట్ నుగాని, స్లై ఆయంటుమెంటుగాని, టర్పెంటైన్ నుగాని, బోరిస్ ఆయంటుమెంటుగాని, జింకుఆక్సైడ్ ఆయంటుమెంటుగాని ఆయా ఔషధులకు నుర్లనచేయుచు నడికాపులు తీయుచుండినయెడల తగ్గును.

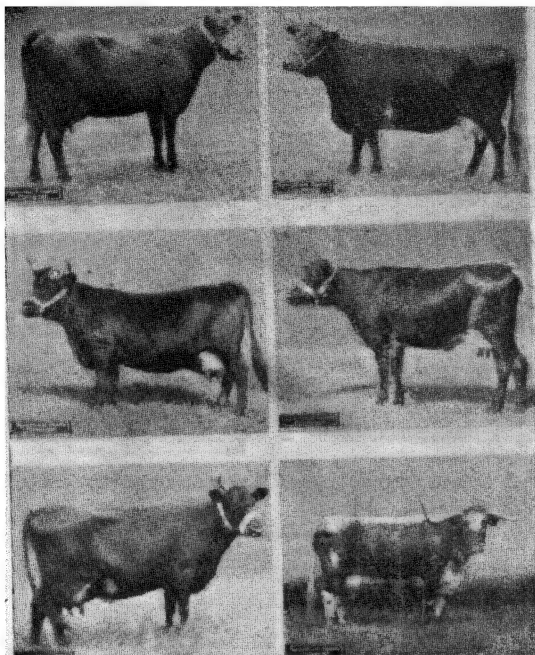
మోర్లుదిగుట

పశువును మరీమురిప్పి మేపుటవలసినను, చర్మములో నుండు బలహీనతవలనను, దుమ్ము, లేమి వగైరాల కొట్టములో నుండుటవలనను, తిదితగి వాతకోగములవలనను ఈ వ్యాధి కలుగుచున్నది. వెనుక మోకాళ్ళుగాని ముందుమోకాళ్ళుగాని వాపుచెందును. ఈవాపును తాకినయెడల గట్టిగ నుండును. మరికొన్నిటికి మెత్తగ నుండును. నడవనశక్తును కాళ్ళు పంగనీయవు. ఆ వాపులదగ్గర నుగవశించును. అనుభవములో పశువు మోకాలి చిన్నలకుట్టు గుండ్రని వాపుడును. ఈవాపు వృద్ధిచెంది కాలికింది భాగమునకుకూడ సోకును. ఈవాపులలో ఒక విధముగ జలరుపద్భాగముండును. ఇట్టివి తగ్గుట కష్టము.

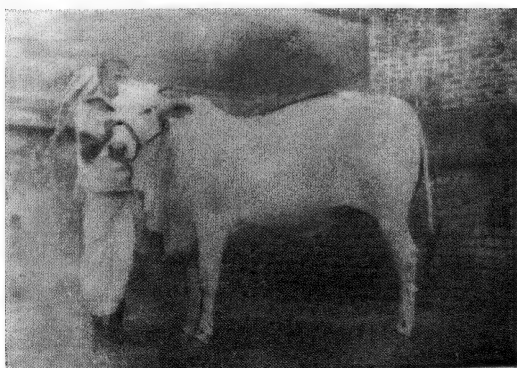
ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

జలేశువున్య, ఇప్పసిండి, ఉల్లిపాములు సమభాగాములుగా చేర్చి మెత్తగానూరి బిళ్లవలెచేసి పశువుమోకాళ్ళ మీద కట్టవలెను.

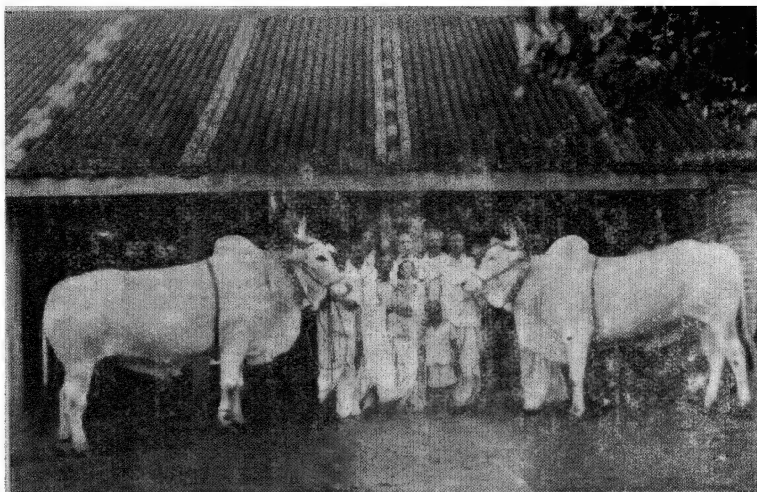
దూస్తే దోసెమి, పూదిలే ఉళికిరి అన్నట్టుగావుండి ది నేద్యం.

సాంప్రదాయముగల ఇంగ్లీషుజాతి గోవులు

శ్రీ శరణు రామమోహనరావుగారి చక్క-ని ఆవుపెయ్య. కూచిపూడి గుం. జి.

శ్రీ గడ్డిపాటి కోటయ్యగారి అందములోను, బండపట్టులోను పేరొందినవి.
ప్యాపర్రు (తెనాలి తాలూకా)

శ్రీ పోపూరి వీరయ్యచౌదరిగారి చాలెంజి ఎద్దుల పెద్దవైజా—ఇసుకపట్టు
శిరిపురం (తెనాలి తాలూకా)

శిష్ట, వెలులిపాములు, పెద్దజియ్యకు సమభాగములుగా చేర్చి మెత్తగానూరి విళ్ళచేసి వైమాదిరిగా కట్టవలెను. వాగముదినముల కొకసారి పరేగనమునకు ముందును వలెను.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

మార్లుదిగిన భాగములకు దివ్యర్ప వాడవలెను. లేక లినిమెంటునుగాని ఆయంటి మెంటునుగాని వాడుచు వచ్చినతగ్గును.

మలిమిడి (Sprain)

స్వభావము (Causes)

దీనినే గుడమలిమిడి యందును. ఇది ఒకవిధమైన దెబ్బను. పశువులకు ఆవృతస్థుడు వచ్చుచుండును. పశువు మోకాటి నుత్తిలోనున్న వక్రములు సాగును. మన మచ్చట తాకినయెడల పశువు చాలా గాఢపడుచుండును. అక్కడ చాపుగా నుండును. మూడుకొళ్ళమీదనే నడచును వేగిగా దెబ్బపడెనుకల కొలు భూమిగూడ నిలిచెట్టును. ఆ చాపు వేడిగా నుండును. ఈ నొప్పి వాడు లేక సగ్గముదినముల వరకుండును. ఇక్కడ చిత్తు క్షయకాశము నుండును. క్రమముగా ఆ చాపు పొక్కి పుండుబడి కుండును. ఇంక వాచాపు పు మిపడమిడి తగ్గవచ్చును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

పశువు కొలిగుత్తిలో నుండి కడిములుగా నుత్తి ముందున కొది గోరువెచ్చనిది పోయవలెను. ఇటు గోరువు రుడిపయ్యెని గోరువెచ్చని వేడి పొములకు తగిలి నెమ్మదిండును. ఇట్లు చేయక మన కర్మము నూనితో కుండుచు కడిములుగా చుట్టుచును. దెబ్బకిన సలమును కడలనియరాదు.

ఆయుర్వేదముతో చిత్రిములు నూరి వండి ఆచాపులకు రెండువెట్లు కట్టిన తగ్గును.

లేక చిత్రిమూలము, నల్మొలను మూల ఆచాపులకు మూడు కట్టు కట్టిన వేటలనే తగ్గును. ఇట్లు చేసినయెడల ఆ పశు పొక్కిండు. తినువాత వెచ్చిపూస రాసిన తగ్గును.

లేక వెల్లపుమ్మెత్తెను రుపము, అప్పు మెత్తగా నూరి ఆ చాపులకు కట్టవలెను.

లేక సొంతి 1 కులము, పిన్నప్పి 1 కులము, మిరియూ 1 కులము, చిత్రి మూలం 1 కులము నూరి ఆయుర్వేదముతో కట్టిన పొక్కి గోరువెచ్చనిది కట్టవలెను.

లేక గొలిమిడావ గుప్పెడు- మిరియూ 1 కులములు మెత్తగా నూరి ఆయుర్వేదముతో కట్టిన పండిపెట్టవలెను.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

కావునకు అప్పుడప్పుడు టర్పెంటైన్ రుద్దుచుండిన తగ్గును. లేక టింక్చర్ ఆయోడిక్ రెండువేళల రాసివ తగ్గును. లేక టర్పెంటైన్ లో ముద్దకర్పూరము, పోపు, అమ్మోనియా ఫార్బస్ కలిపి రాసివ తగ్గును.

గిట్టలకు క్రుచ్చపుట్టుట

పశువునకు కాలిగొట్టుపడుటవలనగాని, తదితర ప్రణమూలవలనగాని, మోటారు కారు, బండి మొదలగునవి గిట్టల మీదుగా పోవుటవలనగాని, శవలుపడి గిట్టలు తెగి పోవుటవలనగాని, గాయములకు చేతగాని చికిత్సలు చేయుటవలనగాని, ఈ క్రుచ్చపుట్టుట.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

ఈవ్యాధికి చికిత్సచేయుట చాలకష్టము. ప్రతిదినము కట్టుకట్టవలెను. క్రుచ్చపుట్టు నుండు పదార్థములువేసి చికిత్స చేయవలెను.

ముద్దకర్పూరము—2 టు, వన 1 టు, వ్యానులైను 2 టు, కలిపి అచ్చట రాదు వలెను.

లేక బోరికొలసిడ్ అను తెల్లనిపొడివేసి కట్టుకట్టవలెను.

లేక జీడిఃత్తులు సేరతెచ్చి త్రొక్కి చురు తీయవలెను. తరువాత నేరు గొట్టి క్రొవ్వు, అర్దసేరు మైసము, అర్దసేరు అవునెయ్యి, అర్దసేరు నువ్వులనూనె, అర్దసేరు ఆమువము, తిసికొని వచ్చి పై చురు కలిపి కావవలెను.

తరువాత పశువుగిట్టకు రక్తమువచ్చునట్లు క్రుచ్చుతీసివేసి దానిపై చురుమ్మచును నట్లు కాచినతైలము పోయవలెను. తరువాత మైసము బిళ్ళగాజేసి దానిపైనవేసి మర్రి యాకు వేసికట్టుకట్టవలెను. ఆకట్టు మూడుదినములుంచి నాల్గవనాడు ఇదివరకు చెప్పిన లోషనుతోడిగి మరల మైసపుబిళ్ళవేసి కట్టుకట్టవలెను. పూడుమానువరకు నిల్చే చేయ వలెను.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

ఇదివరకుచెప్పిన లోషనుతోడిగి కార్బాలిక్ లినిమెంటుగాని, క్యాంఫర్ లినిమెంటుగాని, అయిడోఫారంగాని వాడినతగ్గును.

కాలిగొట్టు

పశువును నాగలికటి దున్నునపుడును జీతగాదు నాగలిమేడిసరిగా పట్టుకొనక పోవుటచేతగాని యేనుగుపాటున దున్నుటచేతగాని పశువుల కాలిడెక్కలను నాగలిఃట్టు గ్రుచ్చుకొనిన యెడల పశువునకు ప్రాణాపాయముకూడ రాకలదు. ఈగాయముచే పశువు చాలవిచారముగా నుండును. తగినచికిత్స చేయనిచో కాలుచెడిపోవును. కాలు నిరుపట్టి వాడును. పోటుండును. పశువు నడువజాలదు. లోతుగాయమునను వెంటనే చికిత్స చేయనిచో ధనుర్వాతముపోక మరణించును.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

ఆ గాయమునకు ఈగలను ముసరిచేయరాదు. చాల జాగ్రత్తగా నుంచవలెను. గాలి ప్రవేశించుచుండ కట్టు కట్టవలెను. గాయమును పొటానియం పర్మాంగనేట్ లోనునతో గాని తదితర లోనివస్సుతోగాని కడిగి టింక్చర్ ఆయోడిన్ స్వచ్ఛమైనది నేనీ దానిపైన బొంక్ ఆసిడ్ అను తెల్లని పొడివేసి కట్టుకట్టవలెను. వాపులున్నయెడల వేడికాళ్లులు కాయవలెను.

లేక నల్లజీడిగింజ కాల్చి ఆ భాగమునను అంటించవలెను.

లేక గాయపాపవేసి నాలుగుకట్టులు కట్టవలెను.

పశువు కాలిడెక్కలను మేప గ్రుచ్చుకున్నయెడల జాగ్రత్తగా తీసివేసి నిరుపట్టు వుండ చేయవలెను.

కాల్చిన యిటుకరాతినిక గుడ్డ ముడతలుగా పెట్టి దానిపైన చిన్నీర్లు ధారగా పోయించుండవలెను. ఈప్రకారము మూడు నాలుగుదినములు చేయవలెను.

లేక టింక్చర్ ఆయోడిన్ ఆ వాపునకు రాయుము.

ఇసుకతో వేసికావును తీయుట మంచిది. వామ, వెల్లులిపాయలనుగూడ నాలుగు కట్టులు కట్టుము.

మందగుది (String Halt)

పశువునకు ఈ వ్యాధి వాతమువలన వచ్చును. కాళ్ళు ఈడ్చుచుండును. కొన్ని దిన లేలికగా తగులుటవలన కొద్దిగా మంటుచుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది కాలు పైకి లాగుకొని నడువలేకపోవును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

వామ 15 తులములు, దిరిసెనెక్క 15 తులములు, సొంఠి 12 తులములు, చేదుపొట్లకాయలు 10 తులములు, పొగబంతిచెక్క 13 తులములు, చేదుబీరకాయలు

12 తులములు, పెన్నేరువేరు 10 తులములు, ఇవన్నియు కలిపి నూరి విమ్మకాయంత ఉండలు చేసి రెండుపూటల తినిపించవలెను. వ్యాధి ముడిగిన ఈ చికిత్సకూడ లాభములేదు.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

రక్తిఫెడ్డ్ స్పిరిట్ టింక్చర్ ఆయోడిన్ ను రక్తనాశమునకు ఇంతెక్స్ట్ యిచ్చిన తగ్గును, ఇంతకంటే మంచివైద్యము లేదు.

గిట్టల వగుళ్లు

పశువులను బండ్లుకట్టి రాతివేలందు కంకరలోడమీద తోలుటచేతను, దీర్ఘ ప్రయాణములు చేయుదుండుటచేతను, సరియైన వాళములు డెక్కల అడుగు భాగమున కట్టించక పోవుటచేతను, పశువుల గిట్టలు అరిగిపోవుట చేతను ఈ వ్యాధి కలుగుచుండును. ఈవ్యాధి మందరికార్భకును చేనుక కార్భకును అప్పుడప్పుడు వచ్చు చుండును. గోరిజలు పగిలి వాపువుట్టును. ఆభాధచేత పశువు అడుగు వేయజాలదు. అజాగ్రత్తగానున్నచో అవాపు వుండుగా మారి గిట్టలూడిపోవును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

- (1) వేడినీటిలో ఉప్పుకలిపి డెక్కలమీద పోయుము.
- (2) గుగ్గిలము, మైసము, లక్క, నిలమారము ఒక్కొక్కటి పావుతులము వంతున తేచ్చి మెత్తగానూరి పొడిచేసి నూనెగా కలిపి కొంచెం డెక్కలలో పోసి చానిపై కాచిన వేడియిటుకరాతి పాడుముతో కాచవలెను.
- (3) ముండ్ల తోటకూరలను తేచ్చి ఉడికించి చెచ్చనిది కట్టవలెను.
- (4) కరక్కాయపాడి, కొత్తమన్నము పటికిలెల్లము సమానముగా తేచ్చి మెత్తగానూరి నొప్పిగల గోరిజలను పట్టించి కప్పవీటితో కాచవలెను.
- (5) తవుడు నీరు చిక్కగా కలిపి ఉడికించి దినమునకు ఒకసారి కట్టవలెను.
- (6) గుగ్గిలము లెల్లము నెయ్యి మైసము కలిపి రాయవలెను.
- (7) నిమ్మరసము, సైంధవణము, మేకపాలు, జల్లేడుపాలు, గుగ్గిలము అత్త వెన్నతో కలిపి రాయవలెను.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

జింకు అక్సైడ్ ఆయంటుమెంటుగాని సింపిల్ ఆయంటుమెంటుగాని వీరినూ ఆయంటుమెంటుగాని వాడిన భాగుగా పరిచేయును.

మృగశిరలానేసిన పైరు మీసములు రావడమున వుట్టిన కొడుకు మేలు చేతురు.

గిట్టల నందున దుర్మాంసము పెరుగుట

గిట్టలకు దెబ్బతగిలినపుడు తగుచికిత్స చేయనపుడుగాని కాలిగొట్టుపడి గిట్ట చీలినపుడుగాని, యే దెబ్బయిన తగిలినపుడు శత్రుముచేసి సరిగా చికిత్స చేయ నపుడుగాని, యీ దుర్మాంసము పెరుగుచుండును. పశువు పనిచేసినపుడు గిట్టలనందున నున్న ఈ దుర్మాంసమునకు పులలు, గిడ్డలు, గ్రుచ్చుకొని బాధనొందును. దుర్మాంసము పెరిగి బాగుగానుదిరిన యెడల శత్రుము జేయుట చాలకష్టము. కాబట్టి యిటువంటి పశువునకు వెంటనే దుర్మాంసమునకు చికిత్స చేయుట ముంచిది.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

మీ తాలూకా వెటరినరీ డాక్టరుగారిచో శత్రుము చేయించి తగు చికిత్స చేయించవలెను.

అట్లు వారు దొరకనిచో దుర్మాంసమును పడునైన కలిచే కొనివేసి దానిపైన ముసాంబ్రము 1 తులము, పటిక 1 తులము, తెచ్చి పొడిచేసి జల్లేడుపాలలో కలిపి నూరి కొనినభాగముగా వేసి కట్టుకట్టవలెను.

లేక హరిదళము 2 తులములు, కవిరి 2 తులములు, కరక్కాయలు 2 తులములు, కరిదూపము 4 తులములు, ఉళిగికపప్పు 3 తులములు, ఉత్తరేణిచెక్క 6 తులములు కాల్చి పొడిచేయగా వచ్చించి మూడు తులములు తీసికొని మెత్తగ నూరి అముదముచో కలిపి మలముగా వండి దానిపై వేయవలయును.

పురుగు తొలుచుట

పశువు చర్మముక్రిందనుండు రక్తవాణిములో ఈ పురుగులు చేరి చర్మమును తినును. ఈ పురుగులు తొలవని నే రక్తము కాగుచుండును. ఇట్లు శరీరమంతటనుకూడ తొలచుచుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు నెత్తురు కారుచుండుట చూచిన చాలా భయం కరముగా నుండును. దీనివలన పశువునకు ప్రమాదములేదు. గాని అగాయముపై ఈగలు వ్రాలినయెడల పుండ్లయి పురుగులుపడి పశువును బాధించును. కాబట్టి ఆరంభములోనే చికిత్స చేయవలెను.

చికిత్స

మైలుకుత్తపు నీరుగాని, పటికపొడిగాని, అద్దుడుండవలెను. లేక వసపొడి అం టించవలెను. గంగసింధూరము చెన్నయు కలిపి రాయవలెను. మైలుకుత్తము దొండాకు పసరు కలిపి రాయవలెను.

ముఠునంలో పుట్టిన మొక్క మీసం తిరిగినప్పుడు పుట్టిన కొడుకు పుండవలయును.

ఈ పురుగు లోలదుఃపును నెప్పుడిగా పట్కూరుతో పట్టుకొని లాగవలెను.

పులిపిరికాయలు

పశువు శరీరముమీద ఈ పులిపిరికాయలు వాటంతటనే పుట్టును. కొన్నికాయలు వాటంతటనే పూడిపోవును. వాటిని కోయరాదు. అట్లు కోసిన రక్తమునాపుట చాల కష్టము. ఈ కాయలు రక్తనాళము నాక్రమించి యుండును. ఇవి చర్మమున కెత్తుగా నుండినయెడల బలమైన దారముగాని, గుఱ్ఱపువేంట్రుకలుగాని తెచ్చి గట్టిగా దుట్టి జారకుండ ముడివేయవలెను. కొన్నిదినముల కవియే వాటంతటవి యూడిపడును.

మెడనరము పట్టుట

దీనినే మిడియందురు. సాధారణముగా శైతులు ఎదులతో పొడవులు వేసికొని బండ్లమీద ధాన్యముగాని గడ్డిగాని బరువుగాని వేసి బుద్దగానుండు కాలువలలో లాగించెదరు. అటువంటి సమయములలో పశువునకు మెడనరము సాగి ఒకవిధమైన నొప్పి కలిగించును. అప్పుడు మెడ నటునిలు త్రిప్పుకాలదు. ఏపని చేయజాలదు. మేలిమానును. మందమతిగానుండును. క్రిమేణ తెలివి రప్పిపోవును.

చి కి ర్న

అముదముగాని వ్యాధ్యులైనగాని నొప్పిగల భాగమందు చుంట పుట్టునట్లు లోమి నడియినుక కాళ్ళులుతీసిన తగ్గును. ఈప్రకారము బాధతగ్గువరకు చేయవలెను. ఇది నాప్రత్యక్షానుభవము.

ఈ కొమ్ముల సందు మొదలుకొని లోకముడివరకు ఒక దారముచే కొలతతీసి ఆదారమును మడతవేయవలెను. మడచిన దారమును మరల కొమ్ములసందునుంచి వెన్ను మీదికి కొలతవేయగా మొదటికొలతలో సగము అగును. ఆచోటగుర్తుపెట్టి వెన్నుకు అడ్డముగా అగుర్తుమీద వాతవేయవలెను.

ఈ జిల్లేడువేరుపాడి వేపనూనెలో కలిపి నొప్పిగలచోట మర్దనచేయవలెను.

ఈ కెముడుపాలు అముదముకలిపి మర్దన చేయవలెను.

ఈ వెన్నలో దుఘ్మపాకుపసురు కలిపి దుద్దవలెను.

ఈ మెడప పెద్దదుంగకట్టి చెరువులో యిదిచిన తగ్గును.

మాద వగైరా వ్యాధులు

ఇరువది మూడవ భాగము

తోకమాద (Cancerous tail)

దీనినే తోకగురుజ అందురు. పశువుతోకయొక్క బొమ్మండు సానమానండు ఈ వ్యాధి పుట్టును. వచ్చుచైభాగమంతయు నల్లబడి వెంట్రుక లూడిపోవును. తోక చివరభాగమున ఉంగరమువలె మొలికలు తిరిగి బిరుసుగానుండును. క్రమముగా తోక వచ్చు వెంట్రుక లూడిపోయి మొండితోకగానుండును. పశువు సరిగా మేతమేయక చెట్టిచూపులు చూచుచు తిరుగుచుండును.

చికిత్స

పశువుతోక చివరభాగము కత్తితో తెగగొట్టి గోరువెచ్చని నేతిలో మంచ వలయును. తరువాత కలబందపట్టులు, సైంధవలసణము, ఆవాలు, అల్లము సమభాగ ములుగా తెచ్చి నూరి పులికలిలో మూడుదినములు నానవేసి పూటప గొట్టము త్రాగించ వలెను. వెండ్రుకలు మొలచుటకు ఉమ్మిలో నీలిమందును నూరి 4, 5 దినములు రెండు పూటలు పట్టించుచుండవలెను.

లేక తోక తెగగొట్టినప్పటికి కూడ మగల తోక చెడిపోవునుండును. కాన ఎక్కడకు తోక వచ్చి ఎండిపోవునో అంతవరకు అనుమానములేవండ తెగగొట్టి మానెలో మంచవలెను. తరువాత టింక్చర్ ఆయోడిన్ ఆవుండుప రాయవలెను. ఈగల ముసర నీయరాదు. తోకఎముక ఉంగరములమాదిరిగా ఉడిసవుడు తోకమాదయని గ్రహించి అనుమానములేవండ నరకవలయును.

నైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

ప్రతిదినము లోషనునీటిలో కడుగుచు టింక్చర్ ఆయోడిన్ పూటయిన కార్బా లిక్ ఆయిల్ గాని రాయుచుండిన రిగ్గును. లేక స్ఫాస్మిక్ ఆయంటు మెంటునగాని ఫిస్కెల్ ఆయంటు మెంటులో కొద్దిచుక్కలు కార్బాలిక్ ఆసిడ్ కలిపిగాని రాసిన రిగ్గును.

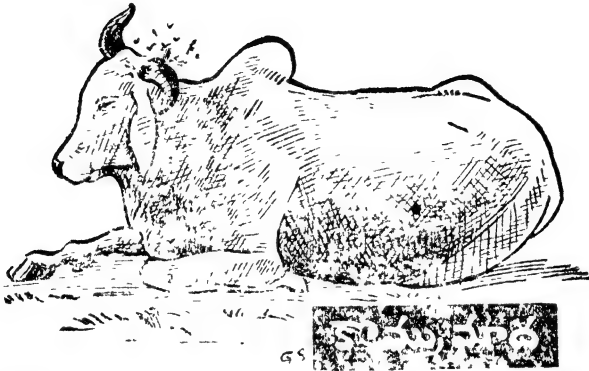
కొమ్ముమాద (Cancerous horn)

పశువుయొక్క కొమ్ములు ముచెత్తివేళ్ళకును, కాలి వ్రేళ్ళకునుండు గోళ్ళుగాని పదార్థ మతో నిర్మింపబడినవిగా నున్నవి. ఇట్టికొమ్ములు జంతువుయొక్క యావజ్జీవమును

ఆరుద్ర ప్రభువు వాదమున విత్తెనువేస్తే ఆరింభములు చెమెను.

పెరుగుతుండును. అకస్మిముగా నూడవలయునేగాని తమంతటని ఊడవు. ఒకానొకప్పు డేదైన దెబ్బతగిలినపుడు ఇట్టికొమ్ము లూడిపోవును. కొమ్ము తిరిగి క్రిందపడినపుడు నిజమైన కొమ్ముఅమర్చబడియుండును. అకాయమట్టును స్పర్శగ్రహణ శక్తిగల చర్మ ముమర్చబడి యుండును. దానియం దసంఖ్యాకములగు నాడులును, రక్తవాహికలును

గలవు. నిజమైనకొమ్మును పటికినను బాధకలుగ నేరమగాని, ఈకాయభాగము నెంత వ్యర్థముగ గ్రుచ్చినను ఎక్కువబాధ కలుగును. కాయమట్టునుండు చర్మములో నాడులును, రక్తవాహికలు నుండుటచేతనే ఈబాధకలుగుచున్నది. ఈ కాయ అడుగు భాగమున మెదడను పదార్థముండును. పై పటమును చూచిన మీకే అర్థమగును.

ఈ మెదడుభాగమునకు చీము సంబంధమైన నూక్కుజీవులు ప్రవేశించి కొమ్ము మాడయను వ్యాధిని కలిగించును. ఈ మాడ ఒక కొమ్మునకుగాని, రెంటికిగాని రావచ్చును. తలకు కొంచెము గురద ప్రాగంభమయి, యెఱ్ఱి పర్ణముగల బొబ్బలు కనపడును. ఇవి క్రమముగా పనుపువర్ణముగా మారును. ఇవి చిరికి తేలితూట్టె ఆకారమువహించి పొక్కులుకట్టును. ఈపొక్కుల యడుగున పుండ్లుయేర్చుచును. ఈవ్యాధిని ఆశ్రద్ధ చేసిన యెడల పశువున కపాయము కలుగును. ఇది బహుమొండివ్యాధి. పశువు తలలోనున్న మెదడుకు ప్రవేశించి క్రమముగా కొమ్ములోని భాగమునూడ తీసుచుండును. ముక్కుల నుండి చీముగాని, చీమునెత్తుకలుగాని. పడుచుండుటన పశువు కొమ్ము వాలిపోవును.

విరిగిన కొమ్ము మాడమైన పశువు చాల శుష్కించి పోవుచుండును. ప్రత్యేకముగా ఈవ్యాధికలిగిన పశువు ఎక్కువగా ఒలియుచుండును. పశువునకు కాంతిగలుగును. ఈనీతిలో పశువు చనిపోవును. నెత్తురుచిగుర్చుచూడ నెప్పడికొడు.

మోచు రిక

ఈ వ్యాధి సామాన్యముగా చికిత్సపలొంగదు. కాబట్టి ఆరంభములోనే ఈ చికిత్స చేయవలయునుగాని కొమ్మువాలిన తరువాత నేమియు లాభములేదు.

అనేకమంది పశువైద్యులు మేము నెప్పుదిచేసెదమని కొంతడబ్బు మండుఖర్చుకలి తీసికొని తరువాత మావల్ల కాదందురు. ఇది నా స్వాభవము.

మన రైతులలో చాలమంది నెప్పుది యగునేమోయని ఆతురతతో అనేక చికిత్సలు చేయించెదరు. కొన్ని మంచి బండిగిత్తలకు వచ్చినపుడు రైతు విచారము, ఆతురత చెప్పనలవికాదు. మా పశు చికిత్సాలయము దగ్గరకుకూడ అవుడవుడు చక్కని గిత్తలు వచ్చును. వాటిని చూచిన నాకే చాల విచారముగ నుండును.

చికిత్స

కాని ఇటువంటి వ్యాధిగల పశువు కొమ్ముకొని ఈ దిగువ చికిత్సలు చేయవలెను.

కొమ్ముకొని వెంటనే కలుబెల్లము వెండుకలు రెచ్చి పైననీ యిసుపకడీతో కాలివలయును. ఇట్లు కాలివచో కొమ్ములోపలనుండు పురుగులకు వేడితగిలి చని పోవును. తరువాత కాలివ భాగములో చూసువలెను మరెవలెను పోయవలెను. లేక ఇంగిలీకము, ఇటుకరాలిపాకుము, దురిచెక్క చూర్ణము కలిపి కొమ్ముగాములలో పోసి కట్టుకట్టవలెను. తరువాత సారాయి చటాప, కాజిఆపరసము చటాప కొమ్ముకొనిన వైపు చెవిలో పోసి కట్టుకట్టవలెను.

అప్పుడప్పుడు ఫిన్లైడ్ రావకిముతో కడుగుడుండవలెను.

లేక వామింటాప మూడుగు ప్లెట్లు, దిరుల్లిపాయలు 2 రుతుములు, వస 1 రుతుము తీసికొనివచ్చి నూరి రసముతీసి ఎప్రక్క కొమ్మువ్రాచినతో ఆప్రక్క ముక్కురంద్రములలో పోయవలెను.

వలదీడిగింజలు నువ్వులుకలిపి పండు జిల్లేడాపరసమును నూరి కొమ్ములమట్టు పట్టించును.

ఆంగ్లేయ (Allopathic) వైద్యము

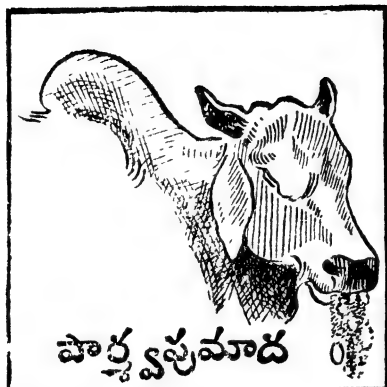
కొమ్మును కొనివేసి లోషన్సుతో కడిగి ఘాటుగల మందులను వాడవలెను. గట్టి పడుటకు అప్పుడప్పుడు ఫార్మలిన్ లోషనును వాడుట మంచిది.

పార్శ్వపుమాద

పశువు మొదడులో ఒకవిధమైన నూక్కుబీవులు పుట్టితే ఈరోగము కలుగును. దీనినే ఆర్థరాంగవారమనియు, పార్శ్వపు వారమనియు చెప్పవచ్చును. ఈ రోగము

ఆరుద్రలో అడ్డెను చల్లితే వుట్టెను పండును.

శిశులవ్రదేశములో నున్న పశువులకు కలుగుచుండును. పశువుమీదను సగభాగమునకే సోకును. త్రింది పటమును చూచిన విశదముగా తెలియును.

పశువు రేపరేలను ఆరంభములో అటునిటు ఆడించుచుండును. ఒకముక్కనుండి మాత్రమే చీమిడివంటి పదార్థముకారుచుండును. చెవిలోనుండి కూడ ఒకవిధముగా క్రవణము స్రవించుచుండును. ఒక కొమ్ముభాగమునకు, కొమ్మనైపున నున్న చెవికి ముక్కురంధ్రములకు ఈ వ్యాధిసోపను. ఒకకన్ను లోపలికిపోవును. నోటినుండి చొంగ పడుచుండును. ఈ వ్యాధిని ఆరంభములో గుర్తించలేక కొమ్ముజొల్లలందురు. కాబట్టి జాగ్రత్తగా పరీక్షించవలెను. పశువు పచ్చని, చిక్కని చీమికి చెవులనుంచి ముక్కుల నుంచి పడుచుండును. చాల గుర్వాపనవేయును. వ్యాధి ముడిపడినకొలది తుట్టెతుట్టెలుగ చీమిడి పడుచుండును. ఈ చీమిడి కొడిగుడ్డులోనుండు పచ్చని ఆకారముగనుండును. పశువు శుష్కించిపోవును. చెవిలోపురుగులు పడును. పశువు చూరుటకు చాల అసహ్య ముగా నుండును.

చికిత్స

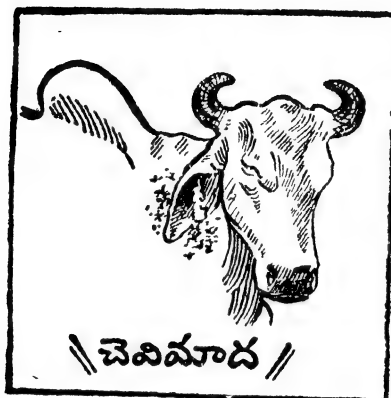
ఈ వ్యాధికికూడ తగిన చికిత్స లేదు. ఇదియును మొండివ్యాధిమై యున్నది. ఈ వ్యాధి తగిలిన పశువు 5, 6 మాసములవరకు జీవించును. తరువాత చనిపోవును. కాబట్టి ఈ వ్యాధిగల పశువును ప్రత్యేకస్థలము నుంచవలెను. ఇది అటువ్యాధిమై యున్నది. పశువుముక్కులను, చెవులను, లోపమునటిలో కడిగి టింక్చర్ ఆయోడిన్ చెవిలో వేయ వలెను.

పశువుకొమ్ములనుండిమూతివకు దుక్కులు పెట్టవలెను. చెవిదట్టు మూడు దుక్కులు పెట్టవలెను. మచ్చిలిగుంటయెద్ద ఒకదుక్కు పెట్టవలెను. ఈవ్యాధి నెల రెండు నెలలవరకు యుండునుగాని త్వరగా తగ్గదు.

చిన్న పుకాయల కారెలో చిట్టెకు వడ్డు చల్లితే పుట్టెకు వడ్డు పండును.

చెవిమాడ (Cancerous ear)

స్వభావము (Causes)

చెవిగూబలో వాతసంబంధమైన వురుగులుపట్టి వురుపులు లేకుటగాని, వాత సంబంధమగు అస్వస్థతవలనగాని, ఈ వ్యాధి కలుగును. ఇది లేకుటచే చెవిమధ్యభాగము, బోవలి భాగము, వెలుపలిభాగమునూడ వాపుపుట్టును. ఆ వాపురతన పోటు అధికమై బాధ కలుగును. పశువునకు చలిగాలి తగిలివపుడును, అటునిటు తిరుగునపుడును, మేత తినునపుడును నొప్పిగలుగును. ఈవ్యాధికితగిన చికిత్స చేయనిచో వురుపులు పెద్దవి చెవి వ్రేలాడవేయును. చెవిమొదట చాల వాపురతనొంది యుండును. చెవిబయిట భాగము నందిగూడ వురుపు లుండును. ఈ వురుపులు ఎఱ్ఱగానుండును. వురుపులు చిలికి దుర్వాసనవేయును. ఈగలు ఆ రసీపైవ్రచాలి పురుగులుపట్టును. క్రమముగా చెవిభాగమునంతను వురుగులు తినును. పశువు క్షీణించును చాల విచారముగా నుండును. ఈ దుర్వాసనను రిక్కిల పశువులు పసిపట్టును. పైరటమునందు చూచిన మీకే తెలియును.

ఆయుర్వేద (Native) వైద్యము

ఈ వ్యాధి ముదిరివయెడల నెమ్మదియగుట చాల కష్టము. పెద్దజంతువునకు, చిరజీవమునకు మందీయవలెను. చెవిదుట్టు వాపున్నయెడల వేడికొత్తులు తీయవలెను.

చెవిలో బొక్కవాకునకు పోసి దూది పెట్టవలెను.

లేక వామింటాను ఉప్పుతోనూరి రసముతీసి చెవిలో పోయుము.

లేక మూర్క్కొండాకునకు 4 తు, చిగురుప్పు 1 తు, కిరిమాపము 1 తు, తెచ్చి గోమూత్రముతో కలిపి చెవిలో పోయుము.

లేక నీమకసిందాకు, రారినన్నము నూరి చెవిలో పిండుము.

లేక వేపనూనె $\frac{1}{2}$ తులము, గోరింతాపసర $\frac{1}{2}$ తులము, వేపాకుపసర $\frac{1}{2}$ తులము, మిరియాలపొడి $\frac{1}{2}$ తు కలిపి పోయవలెను.

చెవి మొదటి భాగమునందు రీ, రీ చుక్కలు పెట్టవలెను.

వైరూప్య (Allopathic) వైద్యము

హైడ్రాజీరి పర్మాక్స్మిడ్తోగాని, పర్మాంగ్నేట్ లోషనుతోగాని చెవి కడుగుచు టింక్చర్ ఆయోడిన్లో వేపనూనెకలిపి కొన్ని చుక్కలు వేయుచువచ్చిన తగ్గిపోవును.

తలమోద (Cancerous head)

వాతము వలనగాని, తలశుద్ధముగాలేకపోవుటవలనగాని, మెదడులో యేవ్యాధి యైన కలుగుట వలనగాని, పశువుల కీవ్యాధి కలుగుచున్నది. ఈవ్యాధి ఒకవిధమయిన మాక్స్మిజీపివలన కలుగుచున్నది. మెదటి భాగమును పురుగులులేరి ఈ వ్యాధి కలుగు చున్నది.

తలలో చీము సంబంధమైన పురుగులులేడును. ఆరంభములో దురదయుండును. ఈపురుగులు ఎరుపు రంగుగా నుండును. ఈ పురుగులు శామరవలె గుండ్రముగ నుండక వంకరులుగ నుండును. కొంచెము పసుపు వర్ణము గల చీముండును. ఈచీమువలన పశువు భూమిమీద లేసకలను ఆస్పరు విచారముగ నుండును. వ్యాధి ముదిరికొలది ముక్కులవెంట ఆచీము పడుచుండును. మెదడు క్రమేణ లేన తుట్టికారము వహించి తల మెత్తబడి పశువునకు బాధ యెక్కువై చనిపోవును.

చి కి త్న

ఆవుపాలు అర్ధశేరు, సొంటి $1\frac{1}{2}$ తు, వన అరతులము కలిపి ప్రతిదినము ఈ మోతాదు వంతున పక్షము దినములు త్రాగించవలెను.

తలపైన పురుగులను చంపు నుంచుచే ముర్రనచేయుచుండవలెను.

లేక నూలేకారము $\frac{1}{2}$ తు. నీరు అర్ధశేరు కలిపి మెదటిపైన పోయవలెను.

గుట్టపుమాత్రము, నిమ్మకాయరసము, హరితికర్పూరము కలిపి రాయుము.

గంధకపుపొడి $\frac{1}{2}$ తులములు, మెలతుత్తముపొడి 1 తు, పటికపొడి 1 తు వ్యాసలై న రీ తు. కలిపి పూయుము.

పుబ్బలో పుట్టెడు చల్లుటకంటే ఆక్లేషలో అడ్డెడు చల్లుట మేలు.

వైద్య (Allopathic) వైద్యము

కార్పాలిక్ ఆయంటుమెంటుగాని, లేలిక్ కాపర్ సల్ఫేట్ ఆయంటుమెంటుగాని లేక అయోడిన్ ఆయంటుమెంటుగాని రాసిన తగ్గును.

వంపరవాపు (Scrofulous Tumours)

పశువు చెవిక్రిందుగా మెడపను, దవుడక్రిందుగా నుండు స్థానమునందును ఈ వ్యాధి కలుగును. ఈ వాపు తరచుగా చలిగాలి తగులుటచేత కంఠమువరకు వ్యాపించును. గడ్డలు గడ్డలుగా లేచి వాచును. ఈవాపుగల భాగము గట్టిగ రాయినలె నుండును. అందువలన వెంటనే చేయనిచో ఆవాపు పెద్దవుండుగా మారి పశువున కూపిరి యాడక చనిపోవుటయు గలదు. కొన్ని పశువులకు గుండెలోని రక్తముచేత నిరుగా మారి వాపుగావుట్టి చనిపోవును.

చి కి త్వు

దీనికి వేడికాపులు తీయవచ్చును.

లేక చవుకు ముచ్చము కలిపి వెన్నువెంట దుక్కలు పెట్టవలెను.

లేక తురక వేపాప నీటిలోవేసి కాపులు తీయవలెను.

లేక బండిగురివిదాప పసుగు పావుసేరు, ముచ్చము 4 తులములు కలిపి వాపులకు రాయవలెను.

లేక చింతపండు పులుసు అంసోలెను, మున్నీండి గిడెకు కలిపి రాయవలెను.

ఇదివరకు కల్లవాపులకు చూపించినట్టిగా ఈ వ్యాధికి కూడ వాతలు చేయవచ్చును.

చేరు వాపు

ఇదివరకున్న పాతగాయములలో నూక్కుడిపులు చేరుటవలనగాని చలిగాలిలోగగుటవలనగాని చేరుయొక్కలేకుదలవలనగాని గ నేరియావ్యాధివలనగాని అతిమాత్ర వ్యాధివలనగాని ఈవాపు కలుగవచ్చును.

లక్షణములు

మృ. పశువు అంగముమీదగాని లేక అంగముమీదనుండు తిత్తిమీదగాని వాపు పుట్టును. అది క్రమముగా పెద్దదై చితికి పుండవును. పశువు చాల బాధపడుచుండును. అప్పుడప్పుడు కండ్లనుండి నీరు గారుచును. వాపు ఎక్కువైనకొలది పశువు నడువజాలదు. మూత్రకోశము వాచును. మూత్రము పోయలేక బాధపడుచుండును. ఈవ్యాధి పేగులకు కూడ వ్యాపించును. ఇట్టి సమయములో పశువును ఆపాయము కలుగును.

అశ్వేషలో పూడిచినట్టుయితే అడిగినన్ని ధాన్యా.

చికిత్స

అరంభములోనే ఈ వాపునకు వేడికాపునీటియుట మంచిది. తేలికయగు అనారపదార్థములు పెట్టుచుండవలెను.

నల్లజీలకర్ర 4 తులములు, ఉప్పు 1 తులము, నల్లఉమ్మెత్తాప రసములో మెత్తగా నూరి టండలో పోసి ఉడికించి అత్తెలమును వాపునకు రాయవలెను. తరువాత నీడక నిప్పుచే కాచవలెను.

లేక చిన్నపిల్లల నీరుడు 2 భాగములు, ఉప్పు 1 భాగము కలిపి ఆ నీరుడు బాగుగా ఇగురించి అందులో ఉప్పు 2 తు. ఉత్తరేణిభస్మం 1 తు. కలిపి పశువునకు బాణాగా పెట్టుచుండవలెను.

లేక గచ్చాప 5 సిడికల్లు, ఆనాలు 1 తు. నల్లజీలకర్ర 1 తు. వెలులిపాయలు 1 తు. త్రొక్కి ఉండలుచేసి దీపమున కొకటి వ్రతున తియవలెను.

అట్టువాపు (Yoke gall)

ఎదు లెక్కువగా బరువును మోయుటవలనను బురద నీలలో బండులాగుట వలనను, ఏనుగుని రాముమలేక రాత్రింబవళ్ళు బండిపని చేయుటవలనను, మెడమీద అనెడికాడి గరుడుగా నుండుటవలనను, పగ్గపురాసిడివలనను, బండి ముంగు చెనుక బరువులు సమానముగ లేకపోవుటవలనను, అచ్చటి చిర్లము ఒరిగిపోని పోవుటవలనను, క్రొత్తమాడలను కలుపునపుడు మెడమీదకాడి అనెను ప్రదేశమందు, చెనుట ఎక్కువగా పట్టుటవలనను, పశువుచిర్లము ఎక్కువగా బియ్యముగా నుండుటవలనను ఈవాపు కలుగుచున్నది. కొన్ని వాపులు మెత్తగాను ఉను. మరికొన్ని గట్టిగా నుండును.

ఆస్తలములలో అరంభమును దుండగానుండి క్రమముగా అది గట్టిపడి వాపుగా పైకి కొంచెము కలును. ఈవాపు నానాటికి పెద్దదియై పెద్దగుమ్మడికాయంత పరిమాణము కలదగును. ఈ వాపులో చెనుటగుండును. మరికొన్ని వాపులు గట్టిగానుండి పశువు పనిచేయలేక మెడ నలుగుటు త్రిప్పుచుండును. బలవంతముగింప పనిచేసినయెడల మెడ నలుగుటు త్రిప్పులేక మిక్కిలి బాధపడుచుండును. మిగుల విచారముగానుండును. గట్టిగానుండి వాపు కొన్నిదినములవరకుండి పగిలి రసికొరును. గుమ్మడికాయవలె నుండు వాపును శస్త్రము చేసిచీచి దానినుండి మరికొందరు గారును. ఈబరు తగ్గినతిరువారే పశువులకు బాధతగ్గును. కొన్నిమాడలను గంటి అట్టువాపు కలుగును. ఈవాపు క్రొత్తచేసి అట్టుమీద వుండువడును. ఈపూడు పొరలుపొరలుగా నుండి ఎరుపురంగుగానుండును. అది త్వరితగమనము. కాని అట్టువాపువలన పశువులంత ప్రాణాపాయము లేదు గాని మిగుల బాధనొందును. అది భాగముంత వాపుయుండి నెత్తురున్న పశువు కొంత కాలములో మరణించును.

చికిత్స

గట్టిగానుండు వాపులకు వెంటనే ఇసుకవేయించి కాపులు తీసివేసి వెంటనే తగ్గును.

వాపు కురుపుగాలేలి పుడయి పగిలినయెడల పటికీ పటిచే కడగవలెను.

అట్టులయందు ఎరువు, నలుపు, తెలుపు రంగులుగల కొయ్యగండలు పెరిగిన యెడల శస్త్రముచేసి తరువాత కల్లుదెల్లము తలవే ద్రుకలు మెత్తగానూరి ఆ పుండుపై పేటి అగ్నిచే కల్పవలెను.

వాపులకు

బండిగురివెంచాడు పసురు 6 తు, తడిరాతినున్నము 2 తు, కలిపి రాయుము.

లేక విల్లడుమసి 2 తు, నిమ్మకాయంత వెన్నపూస కలిపి ప్రతిదివము వాపునకు రాయుము.

లేక పరిపాలములందుండు సర్తలగా శెల్లనివితెచ్చి కాల్చి నున్నముచేసి అము కములో కలిపి రాయుము.

లేక బొంతజెముడుపాలు గిద్దెడు, ఆపు కీడునము లే గిద్దలు, కలిపి వాపునకు పట్టించుము.

లేక కొందరు ముక్కుకొననుండి తోకతుదివరకు త్రాటిచే కొలిచి అత్రాటిని సగభాగముచేసి మరల కొలిచి అశలనుండు చురకలు వేయుదురు.

గంగడోలుక్రిందవాపు (Amasarca)

ఈ వాపు వాతవోషమువలన పచ్చనని నా ముల్గివ్రాయుము. ఈ వాపు ముఖ్యముగా తళపు ముందురెండు కాళ్లమధ్య పైభాగమున వాచును. దీనినే మనవారు పేడ పురుగు పట్టుటవలన కలుగునని తలంచెదరు. ఈ వాపువలన పసువున కేమియు అపాయము లేదుగాని వ్యాధియుదిరి వాపు పగిలినయెడల క్రిమీలు తగ్గును.

ఆంధ్రములో కొంచెము వాపుండును. దివదీపమునకు వ్యాధి పెంపొంది పశువు యొక్క గొ తుమొదలు గంగడోలు వరకును, ముంగుకొప్పున వాచును. లేగ చికిత్స చేయక ఆపదముగ నే యుంచినచో ఈ వాపు చాల కిద్దరై పశువునకు బాధ కలిగించును. క్రిమముగా వాపు ఎక్కువగుచుండును.

చికిత్స

ఒక పసునైన చావతోగాని, సొంములుతోగాని ఆ వాపుపై పేట్రుగువచ్చునట్లుగా గీయవలెను. తరువాత ఉడికించిన పేడనమును, ఆ వాపుగూడ చీపురుకట్టచే కొట్ట

పుట్టలో పుట్టడు చిల్లుటకంట ముఖ్యమైనది మనము చిల్లుట మేలు.

వలెను. కాని కొందరు వైద్యులు ఆ వాపును కత్తిచే చీల్చుదురు. వెంటనే రక్తము ఎక్కువగాకారి గాయము పెద్దదగును. మరల వెంటనే చెనువీరుచేరి పశువును బాధించును. ఇటువంటి సమయములలో వేడికాపులు తీయుటనుంచిది.

బండిగురివెండాపపసరు వీరునున్న ముతో నూరి పశువు వాపునకు పట్టించ వలెను.

లేక అవిసె ఆకు వీరునున్నములో నూరి వాపునకు రాయుము.

లేక జల్లేడాపపసరు గుడ్డుపాపపసరు చెన్నితూపు, పసుపు కలిపి ఆ వాపు భాగమునకు వ్రాయుము.

బుడ్డ కొట్టుట

సాధారణముగా మనజేజములో గిత్తిలకు రెండు సంవత్సరములు మొదలు అయిదు సంవత్సరములలోపుగా, అనగా 2 పండ్లు మొదలు 6 పండ్లు వచ్చునప్పటికిగాని బుడ్డకొట్టరు. గిత్తిల బుడ్డకొట్టునప్పుడు త్రాడుగట్టి క్రిందకు పడత్రోసి వృషణములను గట్టిగా పట్టుకొని దానిపైనున్న నరమును చేతితో పాల్చగా క్రిందికి జారతీయుదురు. తర్వాత వృషణముల పైభాగమున నొక రోకలియు క్రిందిభాగమున నొక రోకలియు పెట్టి వృషణముల పైభాగమున గట్టిగా నొక్కి రెండవసరమును, కడుపులోనికి త్రోయుదురు. తరువాత పైనున్న నరమును రోకళ్ళనుద్ద్యమించి వృషణములలోనికి జారతీసి క్రింద కొట్టెదరు. అంతట వృషణములలోని మూలపదార్థము పిండివలె నగును. తరువాత రోకళ్ళు తీసి వృషణములకు ఆవుజేడ, పసుపు కలిపి రాచెదరు. వెంటనే కొడిగ్రుడ్లు, పాలు పెట్టుదురు. పొగరుబోతు గిత్తిలకు రెండుముక్కల మధ్యనున్నకండను లావుగావట్టి దానిగుండ ఒక అంగుళము త్రాడు ముక్కలో దూర్చి కొమ్ములకు గట్టెదరు. ఇందుచే గిత్తిపొగరు తగ్గును. 10, 15 దినములకల్ల పశువు ఆరోగ్యముగా నుండును.

కాని యిప్పటి పరిస్థితుల ననుసరించి పశువులకు బుడ్డలు సరిగా కొట్టకపోవుట వలన ఆ భాగము వాచి పూర్తిడై మరల వెటరినరీ ఆసుపత్రులకు తీసికొనిపోవుచున్నారు. కాబట్టి లోపలి పలుకంతయు పూర్తిగా నలుగునట్లు కొట్టివచో ఆవులమీదికి పోజాలదు. వృషణముల పైభాగ ముచ్చి 10, 15 దినములలో దానిలోపలి పలుకంతయు జీర్ణమై తిత్తిమాత్రమే వ్రేలాడుచుండును. బుడ్డకొట్టినతరువాత ఇరువదిపాళ్ళ నేటిలో 1 పాలుకార్పాలిక్ అసిడ్ ను కలిపి కొన్ని దినములు ఆ పుండుమీద వేసిన నెమ్మదియగును. బుడ్డకొట్టుట ఆరగంట పట్టును.

బర్లోజీ మాస్కు లెటరు

ఇదియొక పెద్ద పట్కారువలె నుండును. ఇది వెటరినరీ ఆసుపత్రులలో నుండును. దీని వీడివద్ద కొద్ది బలము నుపయోగించిన ఎక్కువ బలముగా నొప్పునట్లు యేర్పాటు చేయబడినదిగ నుండును. ఇది మూసినపుడు నొప్పిటకు ఏర్పాటైన భాగములు ఒక

దానికి ఒకటి సందులేకుండా కలిసికొనియుండును. అందువలన వీటిసందున ఏమియుండి నప్పటికి అదియంతయు నలిగిపోవును. దీనివల్ల ఒక్కొక్క నకమున నిమిషమాత్రము నొక్కటచేత గుల్లు హరించుకొనిపోయి జంతువులు నశ్వంశకత్వమును పొందును. ఈ ఆపరేషను అయినతరువాత ఏవిధ మైన చికిత్సయు అవసరములేదు. పశువులలో ఈ ఆపరేషన్ విత్తులు తీయబండగను, నెత్తుకు బాగుండగను చేయవచ్చును. ఈ పనిముట్టుచే వృషణముల దగ్గరనున్న నరములు నొక్కినప్పుడు బిష్మును శబ్దము విసబడును. తరువాత బోరిక్ ఆయింటుమెంటు గాని సల్ఫర్ ఆయింటుమెంటు గాని రాచి విడిచిపెట్టుదురు. తరువాత ఒకటిరెండు దినములునాచి క్రిమీ తగ్గును. ఈ పశువులకు జ్వరముగాని మర యొక బాధకాని కలుగదు. కనుక పశువులకు ఈ కలుపవచ్చును. కాని యీ ఆపరేషను చేయించుటవలన పశువు బుద్ధికోల్పోయి బలము గలదిగా నుండవని ఆశేక మంది రైతులు చెప్పిరి.

కాని బుద్ధికోల్పట ఒక అగ్రహ పట్టుక. ఈ పనిముట్టుచే నొక్కినచో రెండు నిమిషములు పట్టును. బుద్ధికోల్పిన జంతువు లొక్కవారములు వాపునల బాధ పొందును. చాలకాలము వరకు వాపు తీయక గడిచినట్టి జంతులకు ఎక్కడ కాలము పట్టును. పై పనిముట్టుచే చేసిన, వాపు కొదిగి యింకొక జంతువు దికితే రెండు దినములలో తగ్గును. బుద్ధి కోల్పినపుడు జంతువు పడు బాధ చూడలేదు కాని యీ పనిముట్టు వలన కలుగ బాధ చాల తక్కువ.

గిత్తల బుద్ధికోల్పటంపై నపు నొక్కినచో రెండు జేయుటకు చికిత్స మనరైతులు, గిత్తలు మొదలగు వాని బీజములను పలుగొనగట్టును, కత్తిచే తీసివేయుట మొదలగు పనులు మానివేయు చున్నాడు. కాని బుద్ధి కోల్పిన జంతువు జోరుగ ప్రయోగముల వలన వానికి నశ్వంశకత్వము గల్గింప వచ్చునని జనులలో భ్రమ మున్న యీ వాని వైద్యమునందు జెప్పబడి యున్నది.

ఆపు క్రొవ్వు పావుకేరు, చక్కెర పావుకేరు కలిపి రెండు గడియల ప్రాతెక్కిన తరువాత తినిపించి వేరవని ఒక ప్రయోగము చేయుట యున్నది.

గొంతులో నురువులు

పశువుయొక్క గొంతుకు శుచిగా లేకపోవుట వలన గొంతులో ఒక విధ మైన నూత్నజీవులు ప్రవేశించి నిలుచుండగా నుడుగుబయటగాని, గాలిపంట, మగూది మున్నగు వ్యాధులు సోపటవలన గాని ఈ నురువులు పుట్టుచుండును.

గొంతుకు వాపుగల నొందవచ్చును. వీటికి ఏ ఒకవిధమైన చింగ పడుచుండును. నోటినుండి దుర్వాసా వచ్చును. నురువులు ఎరుపురంగుగా నుండును. పశువు ఆపరిమితముగా బాధపడుచుండును. గొంతులో పోట్లు పొడుచుచున్నట్లుం

పుబ్బలలో చల్లని ముప్పలతో ముట్టకొనేది.

డును. టిపిరివీల్చుట కష్టముగా నుండును. మేత మాన్యునానిని తినితాళదు. జాత మొదలగు ద్రవపదార్థములను త్రాగును.

చి కి ర్న

వెదురుగొట్టుముగాని, పేమచువ్వగాని పశువు నోటియం దుంచవలెను. తరువాత ఆ గొట్టుముగుండా మన చేతిని పోనిచ్చి ఆ తురుపులను తాకి కనుగొనవలెను. తరువాత పక్ష్యమునకు వచ్చినచో ఆ తురుపులను చిదుపవలెను. అపైక పటిడిటితో కడిగి తగిన తుండు వేయవలెను.

ఉప్పు 3 తులములు, చేడినీరు అర్ధసేరు కలిపి త్రాగించవలెను.

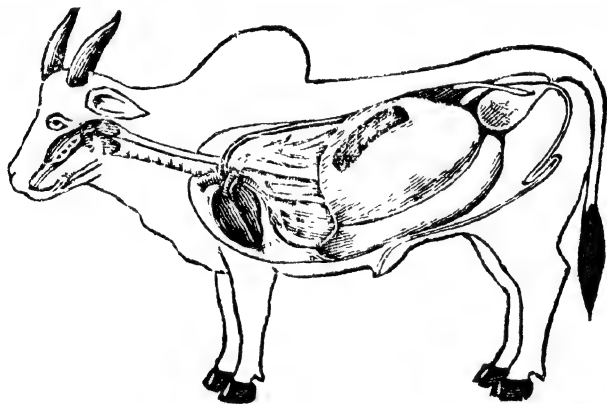
లేక పాతచింతపండు రసము అర్ధసేరు త్రాగించవలెను.

లేక వాతుడుపండురసము 10 తులములు లోపలి కీయవలెను.

లేక వెల్లులిపాయ రసము 5 తులములు త్రాగించవలెను.

గొంతుకలో వస్తువు లడ్డముపడుట

అహారవాహిక పశువుయొక్క గొంతునకు ఎడమభాగమందుండును. దీనికి స్పర్శ జ్ఞాన మధికము. అహారపదార్థములు దీనికి తాకిన వెంటనే దానిని లోపలికి పోనిచ్చి

వెనుకభాగమందు ముకుతకొనుచు దానిని ముందువకు జరుపును. ఇట్లు మేత నీరు కొంత పోయినతరువాత తిరిగి వెనుకభాగము ముడుచుకొనుటవలన ఇది క్రిమి ముగా జరుగుచు జీర్ణాశయములోనికి భోవును. ఇది జాలరుసంచివలె నుండును. మరియు పశువునోటికి నెమరు తెచ్చుకొనుట కూడ ఈమార్గముననే. ఈగొట్టుము

యొక్క లోపలిభాగమే యెల్లప్పుడు తడిగా నుండును. అందువలన ఆహారము ఈ గొట్టముగుండా జారిపోవును వెనుకపుటయందు బొమ్మను చూచిన ఆహారసాళము నుంచి ఆహారకోశమువరకుండు భాగములను చూడుము.

పశువులు నమలవండగ నే చెరువగడలు, దుంపలు, తాటిపండ్లు, నారదినసులు, నుడదీలికలు మొదలగువానిని ఆకుకరతో తినునప్పుడు గొంతుక్రొవీలో ఆసగా పైన చెప్పిన ఆహారసాళములో చిక్కుకొని అడ్డుతగులును. వానికి వాడిగల అంచులుగాని, టెంకలుగాని యున్నయెడల గొంతునకు గాయము లేర్పదును.

లక్షణములు

జంతువుయొక్క గొంతుక నొప్పిగా నుండును. దగ్గుతుండును. చొంగ కార్చు చుండును. కడుపుబ్బను. కడుపుబ్బినయెడల పశువు చనిపోవచ్చును. ఆహారసాళము కొన్నిటికి వాడును. ముక్కుగుండ నీరు కార్చుచుండును. కడుపుబ్బవడ నుండిన యెడల కొంతకాలము జీవించును.

చి కి త్న

వెటరినరీ వైద్యశాలలో ఒకవిధమైన పరిమిట్టు గొంతులోనికి దూర్చి అడుగు తొలగించుదురు. పశువు గొంతుకను ఒత్తరాదు. ఒక యినుపకడ్డీని పశువు నోటికి బొనించి జాగ్రత్తగా లోపలికిగాని బయటికిగాని లాగవలెను. లాగినతరువాత మెత్తని మేత, నూకలజావ పెట్టవలెను.

స ర్వి

ఈ వ్యాధి వారోగములోగాని, పాండురోగములోగాని, రక్తప్రసరణమునకు అటంకము గలుగుటవలనగాని, వేడిగల పదార్థములను మేపుటవలనగాని రావచ్చును. సర్పము ఏమాదిరిగా త్వరగా ఆటునిటు ప్రావరుండునో అదేమాదిరిగా ఏ సర్పి పశువు శరీరమంతటను వ్యాప్తించును.

లక్షణములు

అంధములో పశువునకు జ్వరము కలుగును. పశువు కంఠములోపలనో, తదితర భాగములందో ఒకవిధమైన వరుపులు లేదును. ఇవి లేదినవెంటనే త్వరత్వరగా ఆయా ప్రదేశములకు ప్రావరును. నోరు తెరువజాలదు. నోటివెంట ఒకవిధమైన చొంగ కారు చుండును. దాచా మెక్కువగా నుండును. వ్యాధి ముదిరినకొలది నోరు తెరువజాలక ఒకవిధమైన దుర్వాసన కొట్టును. నాలుక నటునిటు త్రిప్పుజాలక రెండు దవుడల మధ్యగా కరచుకొనియుండును. మూతిభాగమందైనచో ఆ భాగమంతయు వాడును. ఉచ్చాస్యన నిశ్వాసముల నాటంకపరుచును. క్రమేణ కంఠముదగ్గరగాని, మూతినిద

గాని, యొక్క వాపు గంగడోలునకుదిగున ఈవిధముగా 3, 4 దినములుండి ఉచ్చాస్యన నిశ్చాస్యము లాడక మృతినొందును.

చి కి త్న

చేదుటికర 1 తులము తీసికొని చేనేళ్ళోకలిపి ఆ పర్విభాగములకు రాయవలెను.

లేక నల్ల ఉమ్మెత్తావరసము రాయవచ్చును.

తప్పకుండ విలేచనమునకు ముగ్ధీయవలెను. పటికబటితో నోటిని కడుగుదుండవలెను.

హెచ్చరిక

ఈవ్యాధి తగిలిన పశువును ప్రశ్నోపలయం దుంచుట త్యజవలెను. అనుభవముగల వైద్యునకు చూపించి తగిన చికిత్సచేయవలెను. కొందరు మంత్రములను పెట్టించెదరు. ఎన్నిమంత్రములు పెట్టినప్పటికి ఆంధ్రములోనే తగినచికిత్స చేయనియెడల లాభములేదు. ఈ వ్యాధి మనుష్యులకు సోపటకంటె సుఖపు. ని నాలుగురెట్లు విస్తరించును.

చె వి లో చీ ము

చెవిగూబలోగాని, మధ్యగూబలోగాని, వ్యాధి గలుగును. ఇవి వారమువలనగాని, కాకవలనగాని, లోపల వ్యాధి అగుట చి చ్చి వచ్చుగా లేదు. చలిగాలి తగులుట వలన ఈవాపు ఎక్కువై లోపల ఒకటివచ్చునపుడు స్పృహవిందును. ఒకటిరెండు దినములైన తరువాత దురదపుట్టి పశువును చచ్చిద్రవము కారును. దీనినే చీము అందురు. ఈ చీము వచ్చినతరువాత కొద్ది కాలములకు చెవిలో వ్రణముగా లేదు ఈ వ్యాధి త్వరగా నెమ్మదిగాదు.

చి కి త్న

ఈ వ్యాధిగల పశువులో పరిచయించరాదు. చెవిలో దుండు పోషికరస్యత చెవిని కొమ్మునకు కట్టవలెను. సబ్బరటితో విచికారీ చేయవలెను. వారమువలన చెవులో నుంచి రిసి కారురున్న చాలకొలనునకుగారి తగదు.

కలబందమట్టున కొద్ది గుండు లిసి పీకులే చెవులో రెండు మూడుపూటలు పోయవలెను.

లేక గవ్వనున్నము కాల్చి పొడిచేసి మూడుగా చెవిలోచేసి, తరువాత నిమ్మ ప్పలును అరకులను పోయవలెను.

లేక వేపనూనె 10, 15 దుక్కలు పోయును.

లేక పటిక 2 తులములు, పసుపు 1 తులము కలిపి పాటాడుదుము.

లేక గంజాయియాకురసము చెవిలో పోయుము.

లేక నిమ్మపండురసము $\frac{1}{2}$ తు, నేపచెక్కరసము $\frac{1}{2}$ తు, రసకర్పూరము $\frac{1}{4}$ తు కలిపి చెవిలో పోయుము.

లేక సిరులిపాయల రసము 3 తు, మిరియపగంధం $\frac{1}{2}$ తు కలిపి పోయవలెను.

చెవిలో యేవ్యాధివలన నైన పురుగులుపడినచో పండుజిల్లేదాకుల రసము పోయుము.

లేక సారాయి 5, 6 చుక్కలు పోయవలెను.

లేక పసుపు, తురకనేపాకురసము కలిపి పోయవలెను.

పంటి నొప్పి

పంటియొక్క నగము లేకుదల నొందుటవలనగాని, దెబ్బతగులుట వలనగాని, ఈనొప్పి కలుగుచుండును. పండ్లమధ్య నుండెడి ఆహారము ద్రవ్యుటవలనను, నోటియందుండెడి పుట్టకొక్కజాతి సంబంధముగ నొక పురుగు పన్నులవాచరించి పంటినితీనును. ఇంక నివ్యాధి వాతకోగమువలన కూడా రావచ్చును.

చికిత్స

చిక్రిమూలము వేరురసము కొన్నిగల గొర్రెముసన పట్టించిన తగును.

లేక టింక్చర్ ఫెర్రి-వర్ క్లోరైడ్ 4, 5 చుక్కలు దూదితోముంచి పంటినొప్పి నైన పెట్టుము.

లేక పొగాకుపొడి అంటించిన యెడలతగును.

లేక పిప్పరమెంటుఅయిల్ 4, 5 చుక్కలు దూదితో ముంచి పండ్లనంగున పెట్టుము.

లేక మార్కొండాప పసరు పట్టించుము.

ప్రక్కదంతములు

పశువు పండ్లు సమానములేక హెచ్చు తగ్గులుగా పెరుగుటచే మేత సరిగా తిన జాలదు. దవ్వడంబు నొప్పికలుగును. వాతకోగమువలనకూడా దంతములు హెచ్చుతగ్గులుగా కలుగవచ్చును. లేక దంతము ప్రక్కన నుండి దంతము కలుగవచ్చును.

కారణము:—ఇటువంటి దంతములను తీసివేయుటగాని లేక అవకాశితో అరగ తీయుటగాని మంచిది. పశువులను కొనువారు పండ్లుగాని, దంతములుగాని కదలుచున్న పశువులను కొనుట తగదనియు చాలజాగ్రత్తగా ఆలోచించి కొనుటమంచిదనియు నాయభిప్రాయము.

దంతముల రంగు మారుట

కొన్ని పశువుల దంతముల రంగుమారి నలుపుగా నుండును. దంతములందలి రక్తముచెడి రంగుమారును. ఈరంగు ముడిరినకొలది దంతములు గుల్లయై ఒకవిధమైన ద్రవము గలుగును. క్రమక్రమముగా ఆగుల్లలో పురుగులుపడి పశువు బాధనొందును.

చి కి త్స

ఇంగుపను నూరి ఆదంతములో పెట్టుము.

లేక పురుగులుపడిన యెడల జాగ్రత్తగా బగరుబిడితో కడిగి ఇదివరకు చెప్పిన పురుగులకు వాడుమందు లుపయోగించవలెను.

దంతములు కదలుట

వారకోగమువలనగాని, నిక్కాకవలనగాని, యేదైన దెబ్బకగులుటవలనగాని, గట్టి పదార్థములు తినుటవలనగాని, వృద్ధాప్యము వచ్చిన పశువులకుగాని దంతములు కదలును. దప్రదధాగములకు వాతలు వెయుటవలన తగ్గును.

తా మ ర (Eczema)

పశువు శరీరములోనుండు రక్తము చెడుటవలన ఈవ్యాధి కలుగుచున్నది. పంగా యుడ్ అను నూక్కిజీవివలన కూడ ఈవ్యాధి కలుగుచున్నది. ఇది శరీరజంతువులకు తరచుగా వచ్చుచుండును. పశువుతలమీదను, ముఖము, కాళ్ళు, మెడ మొదలగు భాగములందున లేచును. చర్మముమీద వచ్చుటపడి నలుపువర్ణముగా నుండును. ఈ మచ్చలు గుండ్రముగానుండి ఒకనాణెము పరిమాణము కలిగియుండును. ఈవ్యాధి గాలివలనను, తాగుదువలనను మనుష్యులకు కూడ వ్యాపించును.

చి కి త్స

పశువు కేవలము బలము చెడియుండినయెడల విశేషసముదాయ మందీయవలెను. మరుగాడు పశువుదేహము సబ్బుతో కడిగి ఆరిన తరువాత 2 1/2 గు. గంధకపు పొడిని, అర్ధశీర నూనెలో కలిపి రాయవలెను. ప్రతిదినము ఔషధప్రమాణముగా గంధకము కడుపులోనికి యిచ్చుట మంచిది. పశువు నిక్కిలి శుష్కించినయెడల అన్నభేది, నేల వేము, సొంటి, ఉప్పు కలిపి ప్రతిదినము బలము వచ్చువరకు పెట్టుచుండవలయును. ఉప్పును మాత్రము మేతతోచేర్చి తప్పుక పెట్టవలెను.

లేక పశువులకు తామరపన్ను ఒకటియుండును. అది అనుభవము గలవారితో తీయించిన తామరపొవును. ఈపన్ను ప్రత్యేకముగా ఒక ప్రక్కను విడిగానుండును.

హస్తవాసనా లే విత్తివనాడు ఒకటే విత్తనివాడు ఒకటే.

X జి

ఇది పశువులకు సంభవించును. ఒకానొక చెగుగాలివలన యీ నూత్నజీవులు పశువుదేహములోపల ప్రవేశించును. ఈపురుగులను “ఫారసైటు” జీవులందురు. ఇవి చర్మములోనుండు రోగపదార్థము తిని చర్మమును తొలచి లోపల గ్రుడ్లుపెట్టి పాదుగును. ఇది వేడిరోగపదార్థముండలమువలన కూడ కలుగును. కొన్ని పశువులకు ఈగజ్జి దట్టముగానుండి దురద వచ్చుగా నుండును. ఇది మెత్తని దేహమునందెక్కువగా వ్యాపించును. ఈవ్యాధి ఎక్కువగా మగపశువులకు కలుగును. వెండ్రుకలు రాలిపోవును. పొక్కులులేచి పక్కమై చగిలి పసిమివర్ణముగల ద్రవము కారును. ఇది ఎక్కువైనకొలది గోడలకు కట్టుగొయ్యలను రుద్దుకొనుచుండును.

చి కి త్స

గంధకము 1 తు, మైలతుత్తం $\frac{1}{2}$ తు, బోరికాసిడ్ 2 తు, వ్యానులైను 4 తు కలిపి రాయవలెను.

లేక సన్నని గోనెపట్టాతునక తెచ్చి కాల్చి మసిజేసి ఆముడములో కలిపి రాయవలెను.

లేక పెరుగుతో తుపాకిమందు కలిపి రాయవలెను.

లేక పచ్చిపాగాకురసము పట్టించిన నుంచది.

లేక కామంచాకుపసరు పట్టించుము.

కాలిన బొబ్బలు (Burns)

సాధారణముగ పశువుశరీరమునొక వేడినీరు, వేడిగంజి యెర్రగా కాలిన యిటువ వస్తువులు మున్నగునవి ఆకస్మికముగా పడినపుడును గంధకద్రావకము మొదలైన ద్రావకములు తగులునపుడును, పశువుశరీరము కాలును. దేహమునొక తేలికగా కాలినచో యెట్లుబడును. దేహము మాడకాలినచో బొబ్బలుగును. పశువుదేహము యెక్కువగా కాలినయెడల దాని కపాయముకూడ సంభవింపవలెను. శరీరమునొక పుండ్లు పడినపుడు నూత్నజీవులు గాలివలన లోపలికి ప్రవేశించును. జాగ్రత్తగా కాపాడవలయును. బొబ్బలను చిదుపరాదు.

చి కి త్స

మన్నువునీరు కొబ్బరినూనెతో సమానముగ కలిపి చేతితో గిలకొట్టగా వచ్చిన విషవంటి పదార్థమును రాయుము.

మజ్జిగలో పీడకబూడిదను (కచ్చికి) కలిపిరాయుము.

మంట అమడము వీసెడు, తడిరాతి సున్నము వీసెడు, ఏర అడ్డెడు తీసికొని ముందు ఏటిలో అవస్తపులను నేసి చేతితో గిలకొట్టగా వచ్చిన వెన్నవంటి పదార్థము రాయుము.

కాలిన ప్రదేశమున మనుష్యుని వీరుడు అరగా అరగా పోసిన మొదల మంట అగిపోవును.

సుసిమిరి (Mague)

ఈ వ్యాధి పేనుసంబంధ మైసటియు, బూజాసంబంధ మైసటియు, నూక్కుజీవులవలన పశువులకు కలుగుచున్నది. ఇది అంటుకోగము. ఇది ఉష్ణోగపదార్థ మండలమువలన ఉత్పత్తియగును. మొదట పశువుశరీరమునం దక్కడక్కడ ఈ సుసిమిరి వుట్టి క్రమేపి వృద్ధియగుచుండును. పశువునకు ఎక్కువగా దురద, మంట వుట్టి అప్పు డప్పుడు ఈ పండ్లతో గీరుకొనుచుండును. బొబ్బలుకూడ వుట్టవచ్చును. క్రమముగ నల్లమచ్చలుగి మారి అవి గ్రుడుపోసి పలుచని ద్రవము ప్రసరింపజేయును. వెండ్రుకలు రాలిపోవును. ఈవ్యాధి గిత్తలకు తరుచుగా వచ్చుచుండును. పశువు అప్పుడప్పుడు సుసిమిరియున్న చోట గోడలకు, గుంజకు, కట్టుగొయ్యకు నేసి రుద్దుకొను చుండును. పశువు ఆకారము చెడి క్షీణించుచు కాలి తగ్గును. ఈ వ్యాధియుదిరిగి తగ్గుట చాలకష్టము.

చి కి త్త

సింధవలవణము కలబందమట్టరసముతో కలిపి రాయవలెను.

మేకవదరు వేడియైనది తీసికొనివచ్చి శరీరమునకు చూడు నాలుగు పూతలుపెట్టి తరువాత వేడినీటితో కడుగవలెను.

2 తులముల పసుపు, అర్ధసేరు అవుపాలతో కలిపి ఒకపూట త్రాగించిన తరువాత అడ్డసగవు విత్తులు, సువ్వునా, ఉప్పు, కొట్టుపపుపు, వెట్టివుచ్చవేళ్ళు, బావంచాలు, జలేడుముగలు ఒక్కొక్కటి తులమునంతున తీసికొనివచ్చి మెత్తగానూరి వేపనూనెతో కలిపి సుసిమిరియున్నచోట రాయవలెను. చూడవనాడు మేకపాట్లలో నుండు వెచ్చని వదరు రుద్ది నాలవనాడు వేడినీటితో శరీరమంతయు కడుగవలెను. శరీరమంతా వ్యాపించి నుచ్చలుపడి బాధజెందు సుసిమిరి తగ్గుట చాలాకష్టము.

తో క సు సి మి రి

వేడ మన్న మొదలగు కల్పవృషదార్థములు పశువుతోకట అంటుకొని యుండుట చేతను రైతులు వానిని పరిశుభ్రముగా కడుకిగ పోవుట చేతను ఈవ్యాధి కలుగుచున్నది. ఒక విధమైన బూజా సంబంధమైన నూక్కుజీవులు తోకలోపలిభాగమున ప్రవేశించి దురదను వుట్టించును. తోక నల్లపడి వెండ్రుకలూడిపోవును. ఈవ్యాధి పశువుతోక

తక్కువ పెద్దాగముననే యుండును. ఇది యెక్కువగా వ్యాపించిన కొంది పశువుతోక సరిగా నెత్తలేక తక్కువో నటునిటు విసరుకొనును.

చి కి ర్న

మొలతుల్లము పావుతులము, గంధకము 1 తు, వసు 1 తు, వ్యానులైన 2 తు కలిపి నుసిమిరికి రుద్దవలెను.

లేక ఒక పిడకవంటలేచ్చి తోకపైనున్న నుసిమిరిపై ఎట్టుబడునట్లు రుద్దవలెను. తరువార దానిపైని పసుపు మిగడ కలిపి రాయవలెను. ఇట్లు రెండుమాడు దినములు చేసిన నెమ్మదియగును.

పసుపు నల్లరుతో కలిపి బాగుగా రుద్దవలెను.

విషబొద్ది కొబ్బరినూనెలో కలిపి రాయవలెను.

చెన్నతో ముర్రారుసింగు కలిపి రుద్దవలెను.

ఆముదత్ర పలుకులు, నూరేకారము, ఉప్పు మెత్తగానూరి పెరుగుతో కలిపి రాయుము.

పొడలు - మచ్చలు (Scabs)

పశువు శరీరముమీద గుబురు గుబురుగ ఒకవిధముగ మచ్చలేర్పడును. కాని ఏవి కలన ప్రమాదములేదు. పశువు ఆకారము చెడును. వాటంత టవి పుట్టుచుండును. ఇవి చలిగాలి సోకగానే పోవుచుండును.

చి కి ర్న

విధూతి, పుల్లమజ్జిక కలిపి నాలుగైదుదినములు రాయవచ్చును. మజ్జికలో పిడక బూడిదకలిపి రాయవచ్చును. అనునాలో వెల్లులిపాయలు వేసి కాచి రాయవచ్చును. వేపాకు కాల్చిన బూడిదలో నెయ్యి కలిపి రాయవచ్చును. రావిచెక్క బూడిద కొత్త రదినున్నముతో కలిపి రాయవలెను.

వెండ్రుక లూడిపోవుట

పశువునకు పెద్దరోగము, జ్వరము, గాలికుంటు మొదలగు రోగములు తగిలి నెమ్మదించిన తరువారను, పశువు ఈనిసరెరువారను లేతమాడలకు దుర్బలత్వముచేతను వెండ్రుకలూడిపోవుట తటస్థమగును. పొట్టివెండ్రుకలను కత్తిరించవలెను.

తరువార పోకచెక్క నీటితో కడిగి నీలిమందుతో ఉమ్మిచేర్చి రాయవలెను.

లేక వ్యానులైనలో నీలిమందు తగినంత కలిపి రాయుము.

లేక ముసాంబ్రము ఘాటుసారాయిలో కలిపి రాయుము.

లేక వెల్లులిపాయల పొట్టు కాల్చి నీకునూనెలో కలిపి రాయుము.

హస్తలో ఆడెడు కావు.

గోమారులు, జుడ్డవుంజాలు

ఈ గోమారులు కాలముకువులనుబట్టి పుట్టుచుండును. మరల వాటంతటవి పోవుచుండును, కాని ఇవి పశువును పట్టుకొని నెత్తురును వీల్చుటచేత పశువు దుర్బలత్వము చెంది పలువిధ సంకటముల పాలగుచున్నది. కాబట్టి వెంటనే వీటికి తగు చికిత్స చేయవలెను. గోమారులు బహు మొండికాతి. వీటికి పశువు శరీరమును తొలుకుకొని పోవునంతటి శక్తిగలదు. ఈ గోమారులున్న పశువును చూచిన మనకు చాల అసహ్యకరముగ నుండును. ఈ గోమారులవలల రక్తమాత్రమును వ్యాధి సోపనని ఇదివరకే ఈ గ్రంథములో చెప్పియుంటిని. పశువు పొనుగుమీదను, కాళ్ళమీదను, కండ్లరెప్పలమీదను వీలులేని సలమలమీదను పట్టి బాధించును.

చికిత్స

ఫిసెల్ అర్థనేరు, ఫెంబివాన్టీను పావునేరు, కార్బాలిక్ 1 రులము, గంధపు పొడి 4 రులములు, నేడిసరు నేరు కలిపి దీనిని గుడ్డతో మంచి రాయవలెను.

లేక మంచిమాన దేనామంతటికి రాచి యెండలో నుంచినయెడల చావవుగాని ఊడిపోవును. కాబట్టి ఈ చికిత్స చేయు పశువును దూరముగా నుండు ప్రత్యేకసలమగు దుంచి చికిత్స చేయవలెను.

హెచ్చరిక

గోమారులున్న కొట్టములలో పశువుల నుంచి చిన్న మంటచేయుదురు. ఇది చాల ప్రమాదకరమైన విషయము. నేను ఈ గోమారులవలల తగులబడిన కొట్టములను శ్రత్కృత్యముగా చూచియున్నాను. కాబట్టి ఇటువంటి ప్రమాదకరమైన పనులు చేయుటచేత కొన్ని పశువులు కూడ మరణించినవి.

తీటరోగము

ఈ వ్యాధి పశువునకు ఒకవిధమైన పురుగువలన కలుగును. చక్కము అడుగుభాగమున ఈ పురుగు లుండి అన్ని ఆవయవములకు దురద కలిగించును. ఈ దురద పశువు సహించలేక ఏ చెట్టునో, ఏ గోడనో వేసి దుద్దుకొనును. వెంటనే యెట్టిని పుండ్లగును. ఈ పుండ్లపై ఈగలు వారి చీము పట్టును. దదురు దదురుగా శరీరమంత పొక్కును. ఈ దదురు ఎఱ్ఱగానై వాపుకొని పుండ్లుమాడ పడవచ్చును. శరీరకాంతి తగ్గును. మల బద్దక ముండును.

చికిత్స

ఈగలను వ్రాలవలెను. చమురుగుడ్డతో అన్నివైపుల అద్దుచుండవలెను. పశువును శుభ్రమైన సలమనం దుంచవలెను. కార్బాలిక్ అసిడ్ ఒకపాము, కొబ్బరిమాన నూడుపొద్దు కలిపి రాయవలెను.

హస్తలో అడ్డెడు చల్లుటకంటె చిత్తలో చిట్టెడు చల్లుట మేలు.

లేక నేపాళవీర్లు మెత్తగా నూరి పెరుగులో కలిపి కాచి ఒక గంటసేపుంచి తరువాత కడగవలెను. లేక అవిసె ఆకురసము పూయుము. లేక ముప్పిణిచెట్టు చిగురు ఉప్పు కలిపి నూరి రాయవలెను.

పశువుదేహమును ఉడుకెత్తుట

పశువును అతితీవ్రమైన ఎండలో పనిచేయించు చుండుటవలనను ఆసనుడుము లోనే దాచా మెక్కునై శరీరము ఉడుకెత్తి యుండునపుడు చచ్చిల్పో దేహము కడు గుటచేతను, జ్వరముకలిగి యుండునపుడు ఎండలో పనిచేయించుటచేతను, అవ్యాధి కలుగును. పశువు ఎండలో నూడజాలదు. వగర్చుచుండును. నీడబహువుచుండును. ఒకానొకప్పుడు నీటిలోకూడ పడును. దేహ మంతయు మంటలెక్కును.

చికిత్స

నూరేకారము 2 తులములు నీటిలోకలిపి త్రాగించవలెను.

చచ్చిటిలో గుడ్డ ముంచి తలకు కొట్టవలెను.

శరీరముపైన కూడ చచ్చిటికాపులు తీయవచ్చును.

దోమలు (Musquitoes)

పల్లవుప్రదేశములలోను, మారికిగుంటలలోను ఇవి ఎక్కువగా నుండును. వీటి వలననే పశువులకు అనేక విధములైన వ్యాధులు ప్రబలుచుండును. కాబట్టి వీటినిర్మూలమునకు తగిన చికిత్స చేయవలెను. దోమలు పశువులకు మిక్కిలి హానిని కలిగించు శత్రువులు. కొన్ని దోమలు విషకరమైన కాటుగలవి. వీనుగుకాలు అను వ్యాధి వీటి వలననే కలుగుచున్నది. కాని వానిని పరీక్ష చేయుట కష్టము. కనుక నన్నిదోమలును విషము గలవని తలంచి జాగ్రత్త తీసికొనుట యుక్తము. ఈగలవలెనే దోమలకు జన్మ పారంపర్య మున్నది. మారుగుకాలువలు, బురదచేలల దోమలకు మిగుల నిష్టము. వడిలి తొట్లలోను, పగిలిపోయిన డబ్బాలలోను నీరు నిలిచియుండకుండ జూడవలెను.

చికిత్స

ఆవుకేడతోకలిపిన చెత్తను తేచ్చి దానిలో గవ్వసాగ్రాహి అనురకం గంధకము కలిపి పొగవేసి మరల నవి రాజాలవు. లేక దాల్చినఆరఖు లవంగాలఆరఖు నీటిలో కలిపి చల్లిన దోమలు రావు.

లేక భూకులనీచెట్లను కొట్టములలో కట్టిన రాజాలవు.

పేలు

ఇవి మనుష్యుల తలలోనుండు పేలకంటే కొంచెమెక్కువ పరిమాణము కలిగి యుండును. ఇవి పట్టినచోట దగ్గురుపుట్టి చర్మము వాచును. వాటిని తేలికగా చంపవచ్చును. కాని ఈవి తీసివేయుట కష్టము.

చిత్తలో చల్లితే చిత్తగా పండును.

చికిత్స

కొబ్బరిచిప్పలను కాల్చి తీసినచేత మరల పేలుననుచోట రాయవలెను.

లేక వెల్లులిపాయల రసము వ్రాయుము.

జోరీగలు

జోరీగలు పశువుకడుపున కడుగు భాగమునను, తదితర భాగములందును, వందల కొలదిగా వేసవికాలపు చివరదినములలో ఎక్కువగా కాన్పించును. జోరీగపిల్లలను పశువు మ్రొంగినపుడు గుండునూది పరిమాణము గలిగియుండును, కాని రెండునెలల వీమ్మట యవి పెద్దవై జూన్ జూలైవరకు లోపలనేయుండి రరువార మలముతోపాటు బైటికి వచ్చును. ఈపురుగులు కడుపు లోపలిభాగముననుండి యేమైన హానిచేయునదియు, లేనిదియు పశువైద్యులైమియు చెప్పజాలరు. పశువు కఠినము వెలుపల నివసించు జోరీగలు చర్మముపైన గ్రుడ్డుపెట్టి సంశానవృద్ధిని పెంపొందించును. పశువురక్తమును పీల్చుచుండును. ఇవి ఎక్కువగానున్న పశువు క్రమేపి క్షీణించుచుండును. పశువునకు దురద వ్రట్టును. ఇవి అంటువ్యాధులను వ్యాపింపజేయును.

చికిత్స

పిటి కింతవరకు సరియైన చికిత్స కుదురలేదు.

ఫిన్ల 1 భాగము, నీరు 2 భాగములు కలిపి దేహమంతయు రాయవలెను.

లేక కర్పూరతైలముగాని, తారుగాని ఆయాభాగములందు రాయవలెను.

మిన్నలులు (hleaas)

కొన్నిదూడలకు మిన్నలులు పట్టి రాధించును. వెండ్రుకలు రాలిపోవును. పుండ్లుపడి దూడ నాశనమగుచుండును. ఈరూప ఎక్కువైనకొలది దూడచనిపోవును. ఇవి పాలదూడలకు తరచుగా పట్టుచుండును. మిన్నలులు చర్మమునందు రంధ్రముల వేసి గ్రుడ్డుపెట్టును. ఆగ్రుడ్డు పిల్లలై చర్మముపై దురదకు వ్రట్టించును. ఇవి రోగములు గల పశువురక్తమును పీల్చి యితరపశువుల దేహములలో దీనిని విడుచుటవలన అంటు వ్యాధులు కలుగుచుండును.

చికిత్స

ఫిన్ల 1 భాగము, నీరు 2 భాగములు కలిపి కఠినమునకు పట్టించుము.

లేక వేసనాన 1 భాగము, కిరసనాయిల్ 2 భాగములు కలిపి పట్టించిన వెంటనే తగును.

లేక వేపాకు పిటిలోవేసి మరగకాచి అపిటితో దూడను కడుగవలెను.

సంపూర్ణము

తూనికలు - కొలతలు

30 చిన్నముల ఎత్తు—1 తులము

3 తులములు—1 ఫలము

8 ఫలములు—1 నేరు

12 తులములు—1 అర్ధనేరు

5 నేరు—1 పీసె

2

5 తులములు ఎత్తు—1 గడ్డ

2 గడ్డలు—1 అరసోల

2 అరసోలలు—1 సోల

2 సోలలు—1 తప్ప

2 తప్పలు—1 మానిక

2 మానికలు—1 అడ్డకు

2 అడ్డలు—1 కుంచము

3

60 చుక్కలు—1 ద్రాము

8 ద్రాములు—1 బొమ్మ

20 బొమ్మలు—1 పైంటు

24 బొమ్మలు—1 కార్వర్

8 పైంటు—1 గాలను

4

2 పడ్లగింజల ఎత్తు—1 గ్రాయిను

20 గ్రాయినులు—1 స్క్రాపీలు

3 స్క్రాపీలు—1 ద్రాము

8 ద్రాములు—1 బొమ్మ

12 బొమ్మలు—1 పాను

24 బొమ్మలు—1 తులము

180 గ్రాయిను—1 తులము

5 తులములు—1 చటాకు

16 చటాకులు—1 నేరు

N. B:- ఈ చింతామణిలో నున్న చికిత్సలుగాక ఇంకొక కావలెనని శోధిక గలవారికి పశువైద్య బోధక యోగావళి (అను) గ్రంథము చూడుడు.

సహదేవ పశువైద్యఫార్మసీ (రిజిష్టరు)

ఈ అనుభవ పశువైద్య చింతామణిని చదివి అనుభవము సంపాదించిన తరువాతను, మీ గ్రామములో నరియగు మూలికలు వగైరా దొరకనప్పుడు ఈ దిగువ మందులకు తెప్పించుకొని వాడుట మంచిది. శ్రీరాములుగారు వారి అనుభవముతో పరిశోధించిరి. ఈ మందులు నోరు లేనిపశువులకు ఎంతో లాభకరముగానున్నవని ఆంధ్ర దేశములోని రైతు లెందరో తెలుపుచున్నారు, ఏజెన్సీలుకూడ తీసికొని డాక్టర్లవలె గ్రామాలలో పాటుపడుచున్నారు గాన కావలసిన వారు ఫార్మసీవారి కేట్రాగునకు వ్రాసి సలహాలు తీసికొనండి.

ఫార్మసీ మేనేజర్, తెనాలి.

పశువైద్య ఔషధములు

1. జంతురక్షణి

కింక, కొమ్మ, గురక, కరమ, జెబ్బివాపు మున్నగునవి మీ గ్రామములో నున్నవైతము మంచి వశువులకు రోగపశువులకు ఈ రక్షణిని యిచ్చిన చాలును. కాస్త్రసమ్యక్ముగా తయారైన లేహ్యము.

2. పశుబలవర్ధని

పశువులకు, గొట్టెలకు, మేకలకు, బలము, దురుకుడనము, సత్తువ రావలెననిన ఈ బలవర్ధని పక్షమురోజులు అనుపాసపత్రికలో ప్రకారము వాడిన చాలును. ఎంతో మంది వాడిరి.

3. అశ్వబలవర్ధని

గొట్టెములు బలియుటకు, సరపటుక్యము గలుగుటకు దీనికి మింగిన మందులేదు. మసాలాకంటె బాగుగా పనిచేయును.

4. క్షీ రో జన్

పాడిపశువుల రోగములకు, పాలెక్కువ యిచ్చుటకు రుచిగలుగుటకు ఈ క్షీరో జన్ ను పక్షము దినములు వాడిన చాలును.

5. పశుమిత్ర

కడుపుబ్బు, అజీర్తి, కడుపునొప్పి, వివిధహాలలు వగైరా వ్యాధులన్నిటికి ఈ మందు బాగుగా పనిచేయును.

6. వాతారి

రోగవారము, నక్క, ఎండు, రోళ్ల పక్షవారములు వగైరా లన్నిటికి ఈ వాతారి క్షిండుటలో పెట్టినదిలేదు.

7. సాన్ టాల్

నీరుచురుకు, రక్తమాత్రము, అధికమాత్రము, ఉచ్చబుడలోనొప్పి, శుక్లశబ్దము మున్నగు రోగములలో పనిచేయును.

8. బేల్ పౌ డర్

నిరేచనములు, రక్తవిరేచనములు, జిగటవిరేచనములలో ఈ పౌడర్ ను వాడిన చాలును.

9. విబ్రా

చూడిపశువులకు వచ్చురోగములలోను, పిండ మభివృద్ధి నొందుటకు ఈ మందు బాగుగా పనిచేయును.

10. క్రిమిహర్

లేగ దూడలకు, తుక్కలకు వివిధరకముల పురుగులు మలముగుండ పడుచుండును. అట్టి పురుగులకు ఈ క్రిమిహర్ చాలును.

11. క న కా న వ

గుట్టములకు, పశువులకు వచ్చు వగర్పు, గుండెవగర్పు ఉర్ధ్వశ్వాసల నణచుటలో కనకానవకు మించినదిలేదు.

12. ఉల్బం

పశువులకు మాచి పడనప్పుడా, మేయిరాగానే త్రోసిన తరువాత ముక్కుదు గలిగినపుడు ఈ ఉల్బంను వాడిన ఆత్యద్భుతముగా పనిచేయును.

13. విషఘ్ని

పశువులకు పిచ్చికుక్క నక్కలు కగచినపుడు విషవస్తువులు తినినపుడు ఉంగిడికి ఈ విషఘ్నిని వాడిన తగును.

14. గర్భక

గొడ్డుబోతు పశువులు మరల చూడికట్టి ఈమటకు ఈ గర్భక పెట్టినది చేరు. అనుభవయోగము.

15. అనోడైన్

చెవిలో తురువులు, చెవి వాలుకు, చెవి వాపు మున్నగువాటికి బాగుగా పని చేయును.

16. గ్లొమూల్

కాలిన పుండ్లకు, చర్మపుషగుళ్ళకు, పాక్కిన భాగములకు పనిచేయును.

17. కార్నెక్సు

కొమ్ములు విరుగుట, పై తొడుగుముట, కస్త్రముచేసిన కొమ్ము, గాయములకు పనిచేయును.

18. ప్రోక్సాల్

గోమారులు, మిన్నలులు, తుండీగలు పశువుల చర్మమును బాధించునపుడు ఈ మలమును పట్టించిన చచ్చును.

19. పశు నేత్రాంజనము నెం. 1

పువ్వులు, కంటితెలుపులు, కొయ్యగుండలకు బాగుగా పనిచేయును.

20. పశు నేత్రాంజనము నెం. 2

కండనుండి నీరు కాదుట, ఎరువులకు, శోగపశువులకు కలికము వేయుటకు నీని వాడనలెను.

21. హి లా క్

వివిధ రకముల గాయములకు, కత్తిచెట్టులు, కాలుగొట్టు పుండ్లకు బాగుగా పనిచేయును.

22. కీ టా రి

తలనసిమిరి, ఆకునసిమిరి, తామర మున్నగు చర్మవ్యాధులకు పనిచేయును.

23. వెటరినరీపాషర్

అర్రు వాపులకు, పంపరకు, కల్లవాపులకు, కులిమిడికి ఈ ప్లాష్టరు బాగుగా పని చేయును.

24. స్పెయిన్ కిల్లర్

బెబుకులు, మిడిపట్టుట, వాతనొప్పులు, కీళ్ళవాపులకు, కాళ్ళ పట్టుపట్టి కుంటు నపుడు ఈ తైలము బాగుగా పనిచేయును.

25. ధ క ధ క

పశువులు వాటి మూత్రము ఆవియే త్రాగుచు కృశించునపుడు ధన్ ధన్ ను వాడిన బాగుగా పనిచేయును.

షరా:- కావలసినవారు కేట్లాగునకు వ్రాసిన ధరలు తెలుపబడును.
ఈ రీతిగనే గుఱ్ఱములకు కూడ మందులు గలవు.

వీటిలో కొన్ని ప్రేద్ మార్కు చేయించితిమి

ప్రింటగుచున్న గ్రంథములు

1. అశ్వవైద్య శాస్త్రము
2. పశువైద్య ఔషధ యోగావళి
3. కోళ్ళ పరిశ్రమ
4. ప్రాచీన పశు నంజీవి
5. శునక వైద్యము

